Semi-
narium
Histo-
ricum
615 / x III

394172/3
BIBLIOTHECA
UNIV. JAGELL.
CRACOVIENSIS
Mag. St. Dr.
III

SEMINARIUM HISTORICUM
C. R. UNIVERSITATIS IAGELLONICAE
CRACOVIENSIS.

Coll. A. b. 10.
Inv. vet. N. 844.
Inv. N. 615.

(1890)

RERVM

GERMANICARVM SCRIPTORES

varii,

Qui, præmiſſis quibusdam ſuperioris ſæculi, ſub CAROLO V. Imp. memorabiliter acta potiſſimum complectuntur.

TOMVS TERTIVS.

Ex Bibliotheca & recenſione

MARQVARDI FREHERI,

Conſiliarii Palatini,

Primum Editus,

NVNC DENVO RECOGNITVS.

Curante

BURCARDO GOTTHELFFIO STRUVIO,

CONSILIARIO ET HISTORICO SAXONICO.

ARGENTORATI,

Sumptibus JOHANNIS REINHOLDI DULSSECKERI,

ANNO MDCCXVII.

Sig. 6.15
III 2
T. 3
inv. 615
BIBLIOTHECA
VNIV. IAGELL.
CRACOVIENSIS
394172 III
St. Dr. 2006. D. 246/192 (275)

MAGNIFICIS AMPLISSIMIS VIRIS NOBILITATE ORDINIS EQVESTRIS, DIGNITATE ET PRVDENTIA PRÆSTANTISSIMIS,

PRÆTORIBVS, CONSVLIBVS ET SENATORIBVS

INCLYTÆ REIPUBLICÆ ARGENTORATENSIS.

S. P. D.

QVo primùm tempore, Ampliſſimi Patres, cœpi digerendis edendiſque talibus patriæ Hiſtoriæ monumentis, maiore fortuna an diligentia à me conquiſitis, vix dixero, operam impendere, hoc votum & propoſitum ſimul fuit, ſingulos eius Tomos, ſingulorum annorum laborem, Germaniæ noſtræ ocellis, id eſt, Ciuitatibus Imperii præcipuis, apud quas ſaltem aliqua in notitia eſſem, honoris ergò inſcribere. Quod meum inſtitutum iam in duobus prioribus Tomis, non ſine ſucceſſu ſeruatum apparet. Et quidem hic animus & ſententia ferè erat, in illis tranquillè ſubſiſtere, neque ad noſtra hæc plus ſatis exulcerata tempora propiùs accedere: ſed quæ iſtuc pertinentia in parato haberem, digeſta tantum & ad prælum adornata poſteris meis edenda relinquere. Quod tamen conſilium meum partim cogitatio viciſſitudinis rerum humanarum, & quam facile tanti momenti tantoque opere à me congeſtæ opes non tam mihi meis ve quam ipſi Reipublicæ perire poſſent; partim amicorum auctoritas, penè cum conuicio iſta iam ab aliquot annis efflagitantium, addo & Typographorum inſtantia, iſta cum prioribus coagmentare ſtudentium, mutare me impulit atque adeo coegit. Ceſſi igitur, & publico hunc quoque Tomum (de ſequentibus adhuc incertus) quod fauſtum ſit, addixi.

addixi. Cui dum de more Patronum, prioribus minimè abſimilem, ex eodem Ordine circumſpicio; veſtra Vrbs ſtatim occurrit, vt oculis antehac non ſemel mihi neque ſine voluptate vſurpata, ita animo nunquam excludenda: cùm admiratione omnium in ea rerum, quibus nobiles ciuitates decus ſuum debent, vetuſtatis (inquam) & originis Romanæ, pulchritudinis & magnificentiæ, præſertim verò Politiæ rationis & Eunomiæ nunquam ſatis laudabilis, addo & florentis Academiæ quæ hoc ciuitati elogium conciliat:

Amian. lib. 15.

Barbaricis olim quæ cladibus inclyta, nunc eſt
Barbariæ ipſius nobilis excidio.

Tum etiam recordatione multæ magnæque comitatis & beneuolentiæ, quam in ea ſeu publico ſeu meo nomine tranſiens nunquam non & priuatim & publicitus ſum expertus. Neque defuit ſpes aliqua, poſſe & conſilium iſtud meum, vos quo licet cultu proſequendi, vobis aliquatenus approbari: & ipſa hoc genus litteraria monumenta eo loci, qui eruditis & intelligentibus viris quà in Republica quà Academia abundat, precium æſtimiumque ſuum obtinere: quæ præſertim veſtræ vrbi proprio quodam & præcipuo jure quaſi deberi videbantur. Continet enim eam temporis difficillimi Hiſtoriam, quæ apud vos veſtriſque auſpiciis à magno viro ſummo ſtudio & judicio elegantiſſimè elucubrata, & illi memoriam immortalem, & vobis perenne decus comparauit. Me quidem non magis aut amplitudo pomœrii, aut aedificiorum elegantia, aut Martia illa propugnacula, aut caput condens inter nubila ſine exemplo Turris aerea aut aliud vllum pulchrum & ſpectabile ornamentum magis capit & rapit in ſtuporem, præ perfectiſſimo illo Annalium Sleidanicorum opere, quod intra muros (vt dixi) veſtros felici ſidere natum, totieſque deinceps diuerſis & prælis & linguis renatum, extra omnem Fortunæ aleam poſitum

Caneſcet ſæclis innumerabilibus.

Cui quod tamen aliquid hinc inde lucis ab hiſce etiam noſtris (ita enim voco, quæ lucis vſuram nobis debent, forte aliàs planiſſimè peritura) accedere poſſe auſim affirmare: ideo vobis quaſi proprium præ aliis omnibus deberi exiſtimaui; eoque confidentius nunc libens meritò ad vos affero: ſummo opere rogans & obteſtans, vt iſtud quidem ceu recentiſſimæ (vt ita dicam) antiquitatis pignus & monimentum non vſque adeò aſpernabile, lubenti animo accipere, grauiſſimo iudicio veſtro approbare, fidaque cuſtodia recondere & poſteritati conſeruare; Editorem verò, ceu vicini vobis celſique principatus veterem miniſtrum, veſtri ſplendoris & honoris ſtudioſiſſimum, fauore & beneuolentia ſolita complecti & proſequi dignemini. Valete, Patres Ampliſſimi, bono publico & florete, è Plinianis, Calendar. Septembr. MDCXI.

MARQVARDVS FREHERVS,
Conſiliarius Palatinus.

Ad

Ad

NOBILISSIMVM ET AMPLISSIMVM

VIRVM

MARQVARDVM FREHERVM,

CONSILIARVM PALATINVM.

GErmanæ Gentis VARRONEM, magne FREHERE,
Vno te doctus quilibet ore vocat.
Peruigilè denſis tenebris monumenta vetuſta,
Eruis, ac gratâ luce renâta locas.
Tu leges Regum priſcas, & fortia facta,
Teutonicas promis ſedulus hiſtorias.
Nunc quoque diuulgas raros caſuſque viceſque,
Bibliothecarum de locuplete penu,
Quas ſenſit dubiis iactatus Teuto periclis,
Cum CAROLVS Quintus nomine, Cæſar erat.
Perge, nec à cœpto victus deſiſte labore:
Perge, Palatini gloria magna ſoli,
Et quæ præterea Rhenus monumenta Nicerque,
Atque Palatini principis ora legit.
Quæque tui plutei, multo limata labore,
Fac poſſint aurâ liberiore frui.
Auſoniique, tuâ curâ, illuſtrata MOSELLA
Prodeat, & curſu proſperiore fluat.
Scaliger id dudum petiit: rogat ipſa MOSELLA,
Communis proprio Patria iure rogat.

QVIRINVS REVTERVS, D.
Profeſſor in Acad. Heidelb.
Id. Sept. M DC XI.

ΜΑΡΚΟΥΑΡΔΩ ΤΩ ΦΡΕΗΡΩ

ἀνδρὶ σοφωτάτῳ καὶ εὐγενεστάτῳ.

Εἶσε, φρεῆρε, χρόνοις προτέροις τεκέ σῖα θάλεια,
σήθεσιν ἐντεμένη ἄνθεα ἱστορίης.
Τεύτονος ἀρχαίης πλεῖον σίλβεσκεν ἀρούρα.
Οἷος γὰρ σύ πέλεις, ἠλάχε ζυγγραφέων.

Ρίχαρδος ὁ Ἐμέλιος.

AVCTORES HISTORIARVM QVI HOC TOMO TERTIO CONTINENTVR.

GEORGII SABINI, Brandeburgenſis, *de Cæſaribus Germanicis*, Libri Duo, carmine Elegiaco ſingulorum vitas ſuccincte complectentes.

ANTONII PANORMITÆ ab Alfonſo Rege Arragoniæ Legati, *in Coronatione Friderici III. Imp. Romæ habita Oratio* A. 1452. fol. 1. Ex editione veteri Veneta.

IANNOTII MANETI Florentinorum Legati, in eadem Coronatione ſub Nicolao V. Pontifice facta, ad vtrumque *Oratio Gratulatoria*, Fol. 9. Ex MSCto Palatinæ Bibliothecæ.

De FRIDERICI *Imp. in Italiam profectione votiua* Anno 1468. ſuſcepta, narratio è Libro Ceremoniali deſumpta, fol. 19. Editionis vetuſtæ Romanæ.

DESCRIPTIO *accurata Electionis Maximiliani I. Regis Romanorum* apud Francofurtum A. 1486. legitime factæ: itemque coronationis eiusdem continuo ſubſecutæ apud Aquisgranum, fol. 21. E vetuſta eius ævi editione, incerto auctore.

HENRICI VII. *Angliæ Regis ad Maximilianum Regem & Principes in Comitiis, habitis Confluentiæ Anno* 1492. *legatio*, cum eorundem Reſponſoria, fol. 42. Ex Archiuis Palatinis deſcripta per M. F.

BILIBALDI PIRCKHEIMERI Noribergenſis, & Cæſarei poſtea Conſiliarii *Bellum Suitenſe* ſiue *Helueticum* Maximiliani I. Cæſ. Anno 1498. geſtum fol. 47. Ex eiusdem Bibliothecæ reliquiis à N. V. Iohanne Imhofio, Patricio Noribergenſi Frehero amicæ communicatum.

IO. IACOBI GHILINI eiusdem *Cæſaris Expeditio Italica* Anno 1497. ſuſcepta, fol. 91. cui accedit Telinæ Vallis, ac Larii Lacus particularis deſcriptio, eodem auctore. A Melchiore Haiminsfeldio Goldaſto V. C. ſubminiſtrata.

IO. TRITHEMII *Bauarici Belli* Anno 1504. Philippo Palatino Electori & Ruperto Filio à Maximiliano Imp. indicti, *Hiſtoria*, fol. 111. Ex Annalibus ampliſſimis deſumta, qui in Bibliotheca Palatina aſſeruantur.

HVLDERICI ZWINGLII *De Geſtis inter Gallos & Heluetios ad Rauennam*, Papiam & alia loca, deque Conuentu apud Thermas Helueticas Anno 1512. ad Ioachimum Vadianum Relatio, fol. 137. ab eodem D. Goldaſto amice ſuppeditata.

ALOYSII MARLIANI *in Comitiis Ordinis Aurei Velleris* Sereniſſimi Caroli Regis Catholici A. 1517. *habita Oratio*, fol. 146. Ex editione eius temporis.

IACOBI ZIEGLERI *Attentata Chriſtierni II. Daniæ Regis in Sueciæ Regnum*, & crudelitas perpetrata in Holmam Anno 1517. fol. 149. Ex editione eius temporis.

ACTA *Electionis Caroli V.* fol. 157.

LEONIS X. Pontificis *Epiſtolæ* Tres, ſuper obitu Maximiliani I. Imp. & noui Cæſaris Electione facienda, ad Ludouicum Electorem Palatinum Anno 1519. miſſæ, fol. 161. E tabulariis Palatinis.

FRANCISCI REGIS Francorum *Legatio ad Principes Electores Francofurdium miſſa*, pro Suffragiis ad Imperium conciliandis Non. Iulii Anno 1519. fol. 167. Ex editione ipſius temporis.

HERMANNI COMITIS NVENARII in eisdem Comitiis *ad Senatum Electorum pro Carolo electo Rege Romanorum Oratio* perelegans: itemque ad ipſum Regem electum Gratulatio, nomine ſtudioſorum Germaniæ, fol. 173. Ex eadem Editione.

IACOBI SOBII Legum Doctoris ad eundem Cæſarem exhortatoria nobilibus apud Francofurdiam iubentibus, fol. 183. Ex eadem.

PRINCIPVM ELECTORVM *Legatio ad Carolum Regem Hiſpaniarum*, decretum Electoris ad Romanum Imperium ei inſinuans; qua functus eſt Fridericus Comes Palatinus in Molendino Regio Anno 1519. dicente Bernhardo Wurmſero I. C.

Cum

Cum reſponſiua eiuſdem Regis, Electi Cæſaris per Mercurium Albonenſem de Galtinaria Cancellarium, fol. 187. Ex editione eius temporis.

FLANDRIÆ *Ordinum Legatio* ad Carolum Regem in Hiſpaniam, edita, per Stephanum Comitem Bellocaſſium: cum quibuſdam eius Poëmatiis de Carolo V. fol. 195. Ex ſimili Editione.

PETRI ÆGYDII *Hypotheſes Spectaculorum apud Antwerpiam in honorem Caroli V. Cæſaris editorum*, fol. 205. E ſimili Editione.

GERHARDI NOVIOMAGI Philippi à Burgundia, Philippi Burgundiæ Ducis F. Epiſcopi Vltraiectini, vita & obitus: cum Genealogia Ducum Burgundiæ, auctore Edmondo Dintero, fol. 217.

PETRI CRINITI *Belli Ruſticani in Germaniæ diuerſis partibus Anno* 1525. *excitati* & à Magiſtratibus feliciter ſedati *Hiſtoria*, fol. 233. Ex Bibliotheca Palatina Electorali.

IO. ATROCIANI *de eodem querela*, Carmine Elegiaco, fol. 278. cum aliis eius Opuſculis olim Baſileæ edita.

HVBERTI THOMÆ LEODII, *de eodem Bello* Hiſtoria, illo tempore deſcripta, fol. 283. humanitate N. V. Iani Iulii Leodii auctoris F. Freherique manu partim deſcripta.

Eiusdem *Hiſtoriola de Franciſci à Sickingen* Equitis *rebus geſtis, ſeu potius auſis, & calamitoſo exitu*, fol. 297. Indidem deprompta.

IO. SERVILII *Coniuratio Geldro-Gallica in Ciuitatem Antwerpiam*, Duce Martino à Rosheim A. 1544. fol. 313. Ex Editione Auguſtana eius temporis.

FRANCISCI REGIS GALLIARVM, *actitata per Legatos & litteras cum Imperii Principibus & Ordinibus*, atque etiam ſeparatim cum Fœderatis Smalkaldicis, in diuerſis Comitiis & aliter ab anno 1534. vsque ad 1543. fol. 347. Ex editione Pariſina eius temporis, diligenter emendata & meliori ordine digeſta.

PAVLLI RICCII *in conuentu Spirenſi Anno* 1544. *habita Oratio de vitæ emendatione & bello in Turcas* ſuſcipiendo, fol. 447. Ex Editione eius temporis.

IOACHIMI CAMERARII V. C. *Smalkaldici Belli* inter Carolum V. Cæſarem & Proteſtantium Duces Anno 1546. geſti, *Origo*, *Progreſſus*, & *Exitus*, Commentario Græco eleganter deſcripta; cum Latina Verſione & Supplemento M. Simonis Stenii Lomacenſis, fol. 457. Inſigni humanitate C. V. Ludouici Camerarii auctoris Nepotis Conſiliarii Palatini ad exornationem ſingularem huiuſce Tomi peramice nobis ſuppeditata.

MARTINI CRVSII *de eodem Bello, & in eo ſuperatis parentum ſuorum Græco-Latina Narratio*, fol. 429. Edita antehac cum eiuſdem Epitoma Heliodori.

SIMONIS STENII Lomacenſis, *Vita Mauritii Saxoniæ Ducis* & poſtea Electoris ſuccincte & fide deſcripta ſermone Græco, & in Latinum conuerſa. Ex Editione Heydelbergenſi.

JOACHIMI CAMERARII Papebergenſis, *Annotatio Rerum Præcipuarum quæ acciderunt ab Anno* 1550. *usque ad Annum* 1561. fol. 533. Ex aduerſariis eius manu exaratis, apud prædictum D. Ludouicum eius nepotem aſſeruatis ſumma fide & diligentia deſcripta per M. F.

IVLII PFLVGKII & IOANNIS ANTONII VIPERANI *Laudatio funebris Caroli V.*

GEOR-

GEORGII SABINI
BRANDENBVRGENSIS,
DE
CÆSARIBVS GERMANICIS
LIBRI DVO.
JOACHIMI CAMERARII
EPIGRAMMA.

Οὐ μόνον ἄεθλα θεοῖς ὕμνησεν πεφάτεν ὁμοίες
Ἄνδρας ἀφ' ἱμερτῆς χῖος ἀοιδὸς ὁπός.
Οὐ μόνον ἀνδραγάθημα τ' ἐνι Θηβαΐδος ἔργοις,
Οὐ δέγε ναυτιλίη νηὸς ἰησονίης.
Ἀλλὰ καὶ ἡγεμόνων ἀρετὰς ἄεισε σαβῖνος,
Γερμανῶν ῥώμης ὅις παρέγεντο κράτος.
Οὔνοματ' ἔν παρέγεντο, τὸ δ' αὖ ἱερεῦσιν ἀληθὲς
Δέλευσεν σειραῖς δέσμι ἀεικελίης.
Καὶ τόγε δὴ βασιλήων, ἄλματε πολλὰ σαβῖνος
Ἤεισεν γλυκερῷ καλλιόπης ϛόματι.

Idem latine interprete S. Stenio.

NOn olim Heroum ſolus Mauortia facta
Cantauit dulci carmine Mæonides.
Nec ſolum ad Thebas res geſtæ fortiter olim
Notæ, nec ſolum nauis Iaſonia.
Nam quoque Germanos ornauit Muſa Sabini,
Quîs ſubiecta fuit Martia Roma, duces.
Induperatores qui nomine, ſæpe (vti notum)
Turpia ſenſerunt vincula Pontificum.
Nec tamen his ſolis laudandis feſſa Sabini:
Sed multis aliis, Calliopea fuit.

CAROLVS MAGNVS.

CAROLUS *antiquis Francorum regibus ortus,*
Imperii meruit vindice ſceptra manu,
Cum Deſiderii fera contudit arma tyranni,
Finibus Auſoniis qui metuendus erat:
Cumque rebellantes per multos Saxonas annos
Traiecto domuit flumine, Mæne, tuo,
Exciſis Auarum compeſcuit vrbibus Hunnos,
Gens quibus aſperior cognita nulla fuit.
Condidit & ſeptem deductis Caſtra colonis,
Pannoniæ celſis aſpicienda iugis.
Atque Saracenos ab Iberi depulit vndis,
Irrigat Heſperios huc vbi Bætis agros.
Aſtrorum curſus, & fata regentia mundum,
Scrutari ſolitus tempore pacis erat.
Addictusque fuit conceſſa per ocia Muſis,
Doctus in alternos cogere verba pedes.
Carmina, morte quibus Rolandum fleuit ademptum,
Quatuor hæc eius nomine vulgus habet:
Tu patriam repetis, triſti nos orbe relinquis,
Te tenet aula nitens, nos lachrymoſa dies.
Sed qui luſtra geris binos octo ſuper annos,
Ereptus terris, juſtus ad aſtra redis.

Teutones Arctois etiam quibus vtimur oris,
Nomina biſſenis menſibus ipſe dedit.
Cum quater à decimo tria luſtra peregerat anno,
Vltima longæuum fata tulere ſenem.

LVDOVICVS PIVS.

Filius Imperii cepit Ludouicus habenas,
Nomen ab inſigni qui pietate tulit.
Hic ſtudium pacis cum bella peroſus amaret,
Marte tamen clarus militiaque fuit,
Cymbrica ſedato pacauit regna tumultu,
Exitium fratri fratre mouente ſuo.
Compulit & ſumptis abſiſtere Britonas armis,
Stricta iubens ſæua ponere tela manu.
Expulit Auſonios & Tybridis vrbe Quirites,
Qui caput exortæ ſeditionis erant,
Felix, ſi ſterili ſobolem natura negaſſet,
Nullus & vxoris cognitus eſſet amor,
Quos genuit natos, crudeles repperit hoſtes,
A quibus heu captus vincula ſæua tulit,
Mox tamen ereptus fatali carceris antro,
Cepit honorata reddita ſceptra manu.
Emeritam clauſit ſupremo fine ſenectam,
Mogus vbi Rheni cornua miſcet aquis.

LOTHA-

LOTHARIVS I.

Laude nihil dignum famaque Lotharius egit,
Intulit iniuſtus fratribus arma ſuis.
A quibus aduerſo belli certamine victus,
Triſtia cum turpi damna pudore tulit.
Dignus hic iniuſtis ſolet exitus eſſe tyrannis,
Impius in tantum quos ſcelus error agit:
Nominis vt fama, regnique cupidine ducti,
Horrida cum proprio ſanguine bella gerant.

LVDOVICVS II.

Regia defuncti Ludouicus ſceptra parentis,
Imperii ſummo dignus honore tulit,
Vandalicæ fregit, ſuperato principe gentis,
Inſtabiles animos, inſtabilemque fidem.
Huius vt in duro virtus eſt cognita bello,
Sic etiam miti cognita pace fuit,
Ingenuas coluit ſtudiis ac ſumptibus artes,
Quæ multis odio Regibus eſſe ſolent.
Tempore Cæſareas à quo ſuſcepit habenas,
Bis geminis luſtris additus annus erat,
Auſoniis placida cum morte queuit in oris:
Inſubrum celebri conditus vrbe iacet.

CAROLVS CALVVS.

Carolus Imperii fraudavit honore nepotes,
Qui licet iniuſtus, vir tamen acer erat.
Deuicit Ligurum populantes æquora Mauros,
In celerem vertens barbara terga fugam,
Et procul occiduo ſubmotos orbe Britannos,
Compulit optatæ pacis amore frui.
Mincius Andinos vbi flumine proluit agros,
Mixta bibit medici fraude venena ſui.

CAROLVS CRASSVS.

Craſſus ab infeſto ſemouit Pannonas Iſtro,
Cimbrica victrici fudit & arma manu.
Sed quam fortis erat primis & ſtrenuus annis,
Tam ſenio factus mollis inerſque fuit.
Regis ob ignauam priuatus nomine vitam,
Turpiter Imperio decidit ipſe ſuo.

ARNOLPHVS.

Aſpera cum Cimbris Arnolphus prælia fecit,
Quos patria domitos victor abegit humo:
Gallica qui longo vaſtantes oppida bello,
Non leuis Imperio cauſa timoris erant.
Cepit & Auſoniam depulſis ciuibus vrbem,
Templaque militibus diripienda dedit:
Quas meruit, iuſtas ſoluit pro crimine pœnas:
Syllanis moriens vermibus eſca fuit.

LVDOVICVS III.

Tertius indomitis Ludouicus victus ab Hunnis,
Multa tulit forti non patienda viro.
Perdere vindicibus quos vltor debuit armis,
Turpiter his empta pace tributa dedit.
Ingreſſus modico Veronæ milite portas,
Venit in hoſtiles, captus ab vrbe, manus.
Supplicioque graui membris genitalibus orbus,
Eſt datus, Inſubrum rege iubente, neci.

CONRADVS I.

Marte ferox Scythicis Conradus reſtitit Hunnis,
Atque neci victor millia multa dedit.

Ænus ab Alpina præceps vbi rupe volutus
Humectat gelidis Norica rura vadis,
Francorum veteri poſtremus origine Cæſar,
Stirpe fuit gentis deficiente ſuæ.

HENRICVS AVCEPS.

Cum ſine legitimis defuncto Cæſare natis,
Regia progenies nulla ſuperſtes erat,
Albis ad Arctoas Henricus tranſtulit vndas
Sceptra, Luitholdo Saxone natus auo.
Fallere quod volucres laqueis viſcoque ſolebat,
Aucupis aucupii nomen ab arte tulit.
Hic domitis cogens miteſcere cornibus Iſtrum,
Norica vaſtatis oppida cepit agris,
Miſniacis celebri fama notiſſima terris.
Vrbs vetus, à Martis nomine dicta iacet,
Ad quam Pannonici contundens agmina regis,
Barbare te patria depulit Hunne ſua.
Effera quid poſſet virtute Bohemia, ſenſit,
Inque fugam celeri Dalmata verſus equo.
Marchiacæ pariter ſenſit ferus incola terræ,
Structa ſuper ripas vrbs & Hauele tuas,
A duce quam Brenno fundatam Teutones olim,
Vandalici ſed tunc incoluere duces,
Vt foret inſignis victoria nota triumphi,
Laudibus hic ſtatuit digna trophæa ſuis.
Conditor erexit celſi faſtigia templi,
Quod de Chriſtipara Virgine nomen habet.
Mortuus eſt ſenos vbi quinque bis egerat annos,
Non habuit longo tempore Roma parem.

OTHO MAGNVS.

Saxonicis domitos Otho finibus expulit Hunnos,
Quos pater Auguſta vicerat ante manu:
Hosque reuertentes ingenti clade peremit,
Hic vbi Suevorum perfluit arua Lycus.
Centum vulneribus ceciderunt millia, ſeptem
Vix ſibi difficili conſuluere fuga.
Bella laceſſitus cum fratre domeſtica geſſit:
Ad Rheni victor quem ſuperauit aquas.
Hoſtilique truces inuadens Marte Bohemos,
Subdidit imperio regia ſceptra ſuo,
Auſus & inuito Romam cenſere Senatu,
Priſce dedit populo iura Quirine tuo.
Paſtoremque Dei lacero præfecit ouili,
Qui pius ac tanto munere dignus erat.
Cepit & Inſubrum deuicto mœnia Rege,
Ticini ferro depopulatus agros.
Argiuum Calabris eiecit montibus hoſtem,
Et Beneuentanum depulit orbe ducem.
Marte rebellantes Heduos Gallosque ſubegit,
Ingreſſus fines Sequana terra tuos.
Vicit & Hectorea natos ab origine Francos,
Imperii nobis qui peperere decus.
Mogus vbi inuicto miſcet ſua flumina Rheno,
Et generi, & nati contudit arma ſui.
Inuida quæ longo tellus abſconderat æuo,
Eruit Herciniis prima metalla iugis.
Albiacis vrbem vicinam condidit vndis,
Quæ de Virginibus nomen adepta tenet.
Clara ſub hoc meruit Germania principe, laudis
Quidquid habet Latium, Græcia quidquid habet.

OTHO SECVNDVS.

Nec fuit inferior primo virtute ſecundus,
Multa domi geſſit prælia, multa foris.
Danubius rapidis vbi Norica perfluit vndis
Iugera conſeruit cum patruele manus,
Ipſius ambibat qui ſeditioſus honores,
Factus & iniuſto Marte rebellis erat.
Sole coloratos Mauros, Numidasque feroces,
Finibus eiecit Daunia terra tuis.
Victa triumphalem dedit illi Græcia palmam,
Infectasque ſua Gallia cæde manus.
At nauale gerens externo milite bellum,
Incidit in Siculas proditione rates
Captus vbi docto prædones ore fefellit,
Quod potuit Graio reddere verba ſono.
Æqua ſolo poſuit Beneuenti mœnia flammis,
Hac quod ab infida proditus vrbe fuit.
Paſſa ſub hoc longum Germania Cæſare frigus,
Pene fuit ſæuo tota peruſta gelu.
Tempore quo calcat maturas vinitor vuas,
Bruma repentinas ſparſit oborta niues.
Et concreta ſuum tenuerunt flumina curſum,
Donec hyems tepido vere ſoluta fuit.
Cæruleus leni quam perfluit agmine Tybris,
Mortuus extremum clauſit in vrbe diem.

OTHO III.

Venit ad Imperium teneris Otho tertius annis,
Imperio nondum cum ſatis aptus erat.
Sed matura virum quo tempore fecerat ætas,
Nec patre, nec forti degeneravit auo.
Germano Latias ingreſſus milite terras
Romuleæ cepit mœnia facta manu.
Creſcentemque illic hoſtilibus obruit armis.
Cæſaris Æneadæ quem coluere loco.
Victor & eripuit, belli certamine capto
Pontifici foſſis lumen vtrumque genis.
Nil veritus ſummi quod janitor eſſet Olympi,
Cæleſtes poſſet qui reſerare fores.
Vt penes immenſi nos tota potentia mundi,
Semper & Imperii gloria ſumma foret.
Regia conſtituit quibus eſt electio curæ,
Præcipua ſeptem nobilitate Duces.
Teutonicaque genus qui non ab origine ducunt,
Hæredes vetuit nominis eſſe ſui.
Legibus acceptum Germania debet Othonis
Ferre, quod Imperii laudibus aucta manet,
Et quod adhuc noſtri viget integra gloria regni.
Gloria, Francorum quam peperere manus.

HENRICVS CLAVDVS.

Cum priuatus adhuc princeps Henricus agebat,
A patruele ſuo victus Othone fuit.
Sed poſtquam ſummos eſt Cæſar adeptus honores,
Auſpiciis geſſit proſpera bella ſuis.
Conjugis edomuit fratrem, ſemperque rebellis
Ipſius eſt facti milite capta Metis.
Cinxit & infeſtis Gandaui mœnia ſignis,
Tempore quo ſubiit Flandria victa jugum.
Oenotriis hoſtes Argiuos expulit oris,
Contudit & Phriſios Marte fauente duces.
Sarmatica junctos fudit cum gente Bohemos,
Omnes Vandalici fregit & hoſtis opes.
Rege ſub hoc, veterum cultus exoſa Deorum,
Pannonis eſt Chriſti terra profeſſa fidem.
Magnus & inſolitis arſit feruoribus æſtus,
Ortus vbi verno tempore Maius erat.
Sole laborantes vſſit ſitis arida campos,
Ac periit culmis languida facta ſeges.
Vnde per Europam victus annona negauit,
Peſtis & eſt longam dira ſequuta famem.
Additus Henricus cum cœlite conjuge Diuis,
Annua promeruit numine feſta ſuo.

CONRADVS II.

Signa pharetratos mouit Conradus in Hunnos.
A quibus infeſto Marte petitus erat.
Verſaque pugnaces Heduos dare terga coegit,
Quos Burgundiones tempora noſtra vocant.
Sarmaticum regem dum fortibus adiuuat armis,
Qui patriis exul ſedibus actus erat:
Sæpe triumphatos affecit clade Polonos,
Sæpe Bohemorum cæde repleuit humum.
Vda paludoſis habitatur terra Sicambris,
Martia vulgatum Geldria nomen habet:
Æger in hac obiit ſupremo funere mortem,
Imperium nato ſuſcipiente ſuo.
Rhenus vbi Nemetum veterem præterfluit vrbem,
Conditus in diuæ Virginis æde iacet.

HENRICVS NIGER.

Pannonio geminos Henricus ab hoſte triumphos
Contuſis retulit viribus, Hunne, tuis.
Non negat algenti Sauus id conterminus Iſtro,
Purpureum cuius ſanguine flumen erat.
Compulit & fortes celeri virtute Bohemos,
In ſua ſubmiſſas tendere jura manus,
Hic vbi flauentes exæſtuat Albis arenas,
Et celer vndoſo gurgite Mulda fluit.
Vicit & extremos Morinos, Belgasq; potentes,
Dedita tunc ſtudiis gens ea Martis erat.
Nunc agit imbellem diſcincta per ocia vitam,
Mutandisque ſuas mercibus auget opes.
Tres quoque Pontifices Romana ſede potitos,
Arbiter Auſonia cedere iuſſit humo.
Quæque graues olim belli motura tumultus
Cauſa fuit, nato pernicioſa ſuo:
Sedis Apoſtolicæ proceres jurare coegit,
In patriam fecit cum rediturus iter:
Vt quicunque ſacri munus paſtoris obiret,
Cæſaris electus voce probante foret.
Qua ſitus eſt genitor, requieſcit in Vrbe ſepultus,
Ad liquidas Rheni prætereuntis aquas.

HENRICVS IV.

Gregorium ſacræ priuauit honore cathedræ,
Quod magicæ ſtudio deditus artis erat.
Et contra mandata ſui legeſque parentis,
Pauit Apoſtolico munere functus oues,
Cumque rebellarent antiſtitis arma ſecuti,
Qui ripas habitant Saxones Albi tuas.
Vaſtatos incendit agros, pœnamque coegit
Oppida vindictæ capta ſubire ſuæ.
Vltus & eſt digna multatum cæde Rodolphum,
Carmine cum tali qui diadema tulit;
Petra dedit Petro, Petrus diadema Rodolpho:
Munus enim falſi Præſulis iſtud erat,

Hunc

Hunc vbi proſtratus violenta morte iacebat,
Delicti puduit pœnituitque ſui.
Tam quod ob indignam deſerto Principe cauſam
Impia pontificis iuſſa ſecutus erat.
Scilicet aſpiciens mutilatam vulnere dextram,
Talia mœrenti pectore verba dedit.
Ergo quod iniuſtus cum Cæſare prælia feci,
Bellaque ſuſcepi Marte nephanda meo,
Iuratamque fidem manus hæc ſcelerata feſellit,
Perfidiam pœnâ conueniente luo.
Poſt ducis interitum ſupremaq; fata Rodolphi,
Cæſar vbi facta pace quietus erat;
Imperio nati crudelibus excidit armis.
Res ea Pontificis fraude peracta fuit.
Exul apud Belgas lumen vitale reliquit,
Defuncti Nemetum corpus in vrbe iacet.
Teutones hoc Solymam viuente recepimus vrbem
Cæſare, quæ longo tempore capta fuit:
Quam ſerus Ægypti regnator ademerat armis,
Imperio Memphis ſubdita cuius erat.

HENRICVS V.

Iuſta tulit natus ſcelerati præmia facti,
Proque ſua pœnas impietate dedit.
Quem prius adjutum ſociis defenderat armis,
Deteſtanda gerens cum patre bella ſuo.
Terribiles huius diras & fulmina ſenſit.
Hæc ſolet Auſonii præſulis eſſe fides,
Cæſar at æquali fraudem mercede rependens,
Fecit in Italiam cæde cruentus iter,
Omnia concutiens vbi triſtibus oppida bellis,
Hoſtili Latios igne cremabat agros.
Martia quæ jactat ſe nomine Roma Quirini,
Plena cadaueribus, ſanguine plena fuit.
Diſcedenſque ſui crudelia ſigna furoris
In patriam victor cum referebat humum,
Vincula pontificem captiui more gerentem,
Ante triumphales ire coegit equos.
Quatuor hoc vno ſignantur marmora verſu,
Quo ſitus in Nemetum conditur vrbe loco:
Filius hic, pater hic, auus hic, proauus jacet iſtic,
Marmora viſuris inſpicienda patent.
Surgit vbi diuæ templum venerabile Matris,
Quæ ſacra virgineo pondera ventre tulit.

LOTHARIVS SAXO.

Saxo rebellantes virtute Lotharius vrbes
Compulit imperii fœdus inire ſui.
Hoſtilem domuit Capuam, domuitque Cremonam,
Multaque diuerſis oppida capta locis.
Addua quæ gelidis, quæ perfluit Auſidus vndis,
Ac taurina gerens cornua fronte Padus,
Noricus vltori Pegneſidos accola ripæ,
Obſeſſa domitam tradidit vrbe manum,
Captaque de Nemetum victorem plebe triumphos
Spira coronatis ducere vidit equis,
Formidanda ſui ſpernentem fulmina Martis,
Te quoque Cæſareo ſubdidit Vlma jugo.
Nec minus vrbanas ad pacis idoneus artes,
Fortia quam belli promptus ad arma fuit.
Reſtituit veterum neglecta volumina legum,
Inque ſcholis juſſit publica jura legi,
Quæ prius obſcura ſub nocte ſepulta jacebant,
Plenaque ſqualebant puluere plena ſitu.

Ipſe ſuo dictam de nomine condidit vrbem,
Mortuus in patria qua requieſcit humo.

CONRADVS SVEVVS.

Magnanimos Conradus agens in prælia Sueuos,
Ad Solymas longum per mare fecit iter.
Adventusque ſui formidine terruit hoſtem,
Victor Idumæam qui populatus erat,
Vindice quem dextra Iordanis ab amne fugauit,
Humectat Pharios hic vbi Nilus agros.
At celebri partum ductурus laude triumphum,
Cum reduci patriam claſſe petebat humum,
Nomen vbi ponto Nepheleias induit Helle,
Vaſtus & Euxinas Boſphorus arctat aquas:
Perdidit inuictas amiſſo milite vires,
Hoſpitis indigna proditione ſui.
Ergo nec immeritas, expendit Thracia pœnas,
Nunc ab inhumanis capta Boryſthenidis.
Suſtinet Imperium Getici crudele tyranni,
Quod fuit in juſtos fraude maligna duces.

FRIDERICVS BARBAROSSA.

Inclyta Germanæ Fridericus gloria gentis,
Ingenio duri Martis amante fuit.
Sedibus ac regno Guelphos ejecit auito,
Pingue Cheruſcorum qui tenuere ſolum.
Saxonici pulſis quibus Electoris honores
Abſtulit, Aſcaniæ principibuſque dedit.
Quos tribus Auguſtis natos ab Othonibus, aiunt
Nobile Cæſarei ſanguinis eſſe genus,
Eruit Inſubrium diſiectam funditus vrbem,
Tempore quo ſummi præſulis hoſtis erat.
Remque breui geſtam ſignari carmine juſſit:
Hic ſtetit Inſubrium nobile gentis opus.
Mos antiquus erat, qui publica commoda pacis
Cæſare turbaſſet bella gerente foris,
Totius imperii reus inſpectante ſenatu
Vt canis impoſitum corpore ferret onus.
Ergo quod Italicis dum concita geſſit in oris
Bella, Palatinus mouerat arma domi:
Hunc licet inuitum detrectantemque coegit
Inclyta per Nemetum mœnia ferre canem.
Impoſuitque duci nomen regale Bohemo,
Qui ſua militiæ ſigna ſecutus erat.
Cuius in ambiguo ſæui diſcrimine Martis
Sæpe fuit virtus, ſæpe probata fides.
Cum Veneto geſſit quo tempore bella ſenatu,
Procubuit ſummi Præſulis ante pedes:
Supplice delicti veniam quibus ore precatus
Oſcula cum turpi fixa rubore dedit.
Terrarum dominum quid inani ludere faſtu
Iuuit Pontificem, Roma ſuperba, tuum?
Armeniæ vitam ſubmerſus in amne reliquit,
Fortia cum ſæuis intulit arma Getis.
At niſi crudeli præuentus morte fuiſſet,
Imperiii fines vltima Bactra forent,
Hoſtis &, Europæ qui nunc affectat habenas,
Vix Aſiæ minima parte teneret humum.
Hoc ſtetit, hoc cecidit Reſpublica Cæſare Chriſti,
Quæ ſine nunc vllo vindice lapſa iacet.

HENRICVS VI.

Triſtia ſubmerſi natus poſt fata parentis,
Regia concordi ſceptra fauore tulit.

Obſidione premens Vbiorum mœnia cinxit,
Vltus & eſt capta præſulis vrbe fidem.
Qui Burgundiacæ confiſus robore gentis,
Imperii lapſas deſpiciebat opes.
Edomuit victor Calabras & Iapygis oras,
Pulſaque Sicanio Trinacra regna mari.
Sunt vbi Cyclopum fumantibus antra caminis,
Vrget & Encelati molibus Ætna caput.
Cujus anhelanti prorumpunt ore fauillæ
Brachia cum ſæuo fulmine tacta mouet.
Funeris ante diem nato commiſit habenas,
Imperium certo ne ſine Rege foret.

PHILIPPVS.

Cæſareæ pepulit de ſede Philippus Othonem,
Proque ſuo regni frena nepote tulit.
Donec is vtilibus creſcens adoleſceret annis,
Qui patris electus tempore Cæſar erat.
At Romana pium damnauit curia Regem:
Curia quæ nunquam Regibus æqua fuit.
Cæſaream ſtygiis animam deuouit & vndis:
Præſul enim pulſi fautor Othonis erat.
Motus ob id ſæuos tulit arma Philippus in hoſtes.
Conſilio quorum res ea geſta fuit.
Diripuit captas Vbiorum præſulis vrbes,
Qui totius erat fons & origo mali.
Tyrigetasque acres domuit, quos noſtra Doringos
Barbara corrupto nomine lingua vocat.
Poſt varios belli caſus, actosque labores.
Dum ſecura trahens ocia ſolus agit,
Ac jubet incidi turgentem ſanguine venam,
Traditus occubuit militis enſe neci.

OTHO IV.

Summus ad imperium Præſul reuocauit Othonem,
Mox vbi ſublatus cæde Philippus erat.
At Deus exegit pœnam iuſtiſſimus vltor,
Cæſareas paruo tempore rexit opes.
Excidit imperio Romani fulminis ictu,
Læſus vbi ſpreto numine Præſul erat.
Hic quibus inceſſit dominandi praua cupido,
Exitus iniuſtis Regibus eſſe ſolet.

DE CÆSARIBVS GERMANICIS
Liber II.

FRIDERICVS II.

Imperium pulſo Fridericus Othone ſecundus
Cepit, vbi natus bis duo luſtra fuit.
Quem prius exoſum Romanus præſul habebat.
Cum regale puer nomen adeptus erat.
Legitimusque patri ſuccedere debuit hæres
Præripiente fero munus Othone ſuum.
Sueuus hic Argolicis potuit depromere verbis,
Omnia quæ voluit ſcribere ſiue loqui.
Eque Saraceno verſos ſermone libellos
Tranſtulit in linguam Roma diſerta tuam.
Marte Brabantiacas vrbes populosque rebelles,
Atque Lotharingos contudit; acre genus.
Adductoque procul ferientes Pannonas arcu,
Quos Sauus & gelidis aſperat Iſter aquis.
At dum vindicibus repetitas aſſerit armis,
Quas ſacer imperii præſul habebat opes;
Ianitor intumuit cœleſtis Honorius aulæ,
Formidata mouens numinis arma ſui.
Offenſi metuens Fridericus Præſulis iram,
Poſſet ab hoſtili tutus vt eſſe dolo;
Imperii natum conſortem in ſede locauit,
Falſa ſed heu quantum pectora fraudis habent.
Natus ad infeſtum deſciuit perfidus hoſtem,
Quo patris adiutor tempore factus erat.
Captus ob id facinus, vinclisque coercitus arctis
Supplicio pœnas conueniente dedit.
Expulerat Solymum Nili ferus accola regem;
Cæſaris implorans ille petebat opem,
Cæſar Idumæas cum claſſe profectus ad vrbes,
Auxilium regi Marte fauente tulit.
Sed procul externis dum belligeratur in oris,
Auſoniam Præſul fraude ſubegit humum.
Atque per inſidias ab Hetruſcis capta recepit
Oppida, Cæſareæ quæ ditionis erant,
Idcirco Solima Fridericus ab vrbe retractus,
Movit in infidum Præſulis arma caput,
Effera tunc Italas turbauit factio gentes,
Factio perpetui noxia cauſa mali.
Partibus Auguſti fautor Gibelinus adhæſit,
Pontificique tulit transfuga Guelphus opem.
Ipſe ſuis Præſul ſed cum diffideret armis,
Auxilio tutus poſſet vt eſſe Dei:
Regis in exitium templis decreta fuerunt
Mille ſacerdotum murmura, mille preces.
At Deus iniuſtis obſtruxit vocibus aures,
Irrita præcipites verba tulere Noti.
Qui pugnacis erant fera Præſulis arma ſecuti,
Cæſareæ victi ſuccubuere manu;
Euganei Phrygia Veneti de ſtirpe creati,
A quibus Adriacum nunc mare nomen habet.
Interea Solymas hoſtis Mahometicus arces
Occupat: hæc illa commoda lite tulit.
Ergo quod à Scythico Iudæa ſubacta tyranno
Oppida ſynceram deſtituere fidem,
Quodque prophanatus locus eſt, vbi rector Olympi
Sanguine deleuit crimina noſtra ſuo;
Hoc Romana tuæ debetur curia fraudi:
Præſulis hæc bellum culpa gerentis erat,
Qui niſi victoris remoratus cœpta fuiſſet,
Acta ſub imperium Caſpia regna forent:
Impia ſenſiſſet Sueuorum Turcia vires,
Ac dominus Nili Rhene futurus eras.
Pulſus ab infeſtis ſed cum Ptolomaide Turcis,
Teutonicæ miles nobilitatis erat:
Adverſus Scythiæ populos Aſiæque relictus
Cæſare qui Solymis digrediente fuit,
Vicit adorantes Idola vetuſta Boruſſos.
Æquor vbi canis ſuccina gignit aquis,
Ipſe ſed æthereas qua morte reliquerit auras.
Non perhibet certam cognita fama fidem.
Si quid habent priſcis annalibus edita veri,
Creditur extremam non obiiſſe diem.
Arx vetus eſt, primus fundaſſe Lotharius illam
Fertur, ab authoris nomine nomen habet.
Iſtic rumor ait ſomno dormire ſolutum,
Ante nec effœto corpore poſſe mori.
Quam Geticus Solyma pellatur ab vrbe tyrannus;
Cæſareumque ferat Turcia capta iugum.

Huius

Huius enim viua ſub Regis imagine ſpectrum,
Conſpicitur tepido membra fouere toro,
Frigida cum medio voluuntur ſidera lapſu,
Et ſubuecta rotis nox tenet atra polum.

CONRADVS IV.

Mortuus in triſti cum carcere filius eſſet
Regis, ab offenſo qui patre captus erat:
Frater adoptatus fratris Conradus honores
Auſpicio regni proſperiore tulit.
Hic cum Tyrigetis ad Mœnum prælia fecit,
Dura gerens forti pro patre bella manu.
Sed fuit à ſummo deuotus Præſule diris,
Dum negat illius iuſſa ſuperba ſequi.
Vrbs vbi Parthenope ſublimibus ardua muris
Surgit, & æquoreis pulſa feritur aquis,
Reddidit expirans animam, natoque reliquit
Frena parum fauſta ſuſcipienda manu.
Deficiente ſuæ qui ſtirpe propaginis hæres,
Vltimus ex tota gente ſuperſtes erat.
Hunc Papa crudeli violenter cæde necauit:
Sueuia principibus ſic fuit orba ſuis,
O faciles animos & mitia pectora Regum,
Hæc à Præſulibus quod potuere pati.
Iuſtitiæ ficto quoties te nomine iactas,
Hoc agnoſce tuum crimine Roma ſcelus.

GVILIELMVS.

Dum gerit incautis bellum temerarius armis,
Nec ſatis inſtructo prælia Marte facit:
Occidit à Phriſio Guilhelmus milite cæſus,
Per geminos annos vix vbi ſceptra tulit.
Huius ab interitu ſedes ſine Rege vacauit,
Dum tria ſunt annis addita luſtra tribus.
Interea magna fremuit Germania motu,
Factaque ſunt multis prælia multa locis,
Cum duce dux bellum, princeps cum principe geſſit:
Vlla nec vrbs ſolida pace quieta fuit.
Scilicet vt certo naues rectore carentes,
Obruit inſani fluctus & unda maris:
Sic labefactatur belli ciuilibus vndis
Imperii ſedes, cum ſine Rege vacat.

RODOLPHVS.

Compoſuit mitis ciuilia bella Rodolphus,
Temporibus pacem reſtituitque ſuis.
Marte Doringiacas latronum ſubruit arces,
Aduena frugiferos qua Sala findit agros,
Vltus & eſt iuſtis Othocarem fortiter armis.
Regna ſub arbitrio Vandala cuius erant.
Boiorumque ducem domuit, Sueuumque ferocem.
Qui duo cum gemino cornua piſce gerit.
Norica finitimis iacet vrbs contermina Francis:
Diuitiis vſquam vix habet illa parem.
Huius honorificum titulum nomenque Rodolphus
Principibus dono, cum regione dedit.
Qui piſcoſa tuæ dominantur Marchia terræ,
Ac titulos hodie Noridos vrbis habent.

ADOLPHVS.

Auſtriaco bellum cum principe geſſit Adolphus,
Sceptra trucidatus quo capiente fuit.
Hic vbi Vangionum ſedes vrbemque vetuſtam
Alluis inſtabili Rhene bicornis aquæ.
Quæ fuit antiquis habitata Gigantibus olim,
Corpora cum tellus prodigioſa tulit.
Vt teſtantur, ibi grauibus quæ nexa cathenis
In medio pendent oſſa ſtupenda foro.
Qualia Trinacrio memorant ſubiecta Peloro
Grandia congeſtis molibus oſſa premi.
Quin & Miſniacæ Fridericus Marchio terræ,
Qui profugæ morſus dente parentis erat:
Hunc fera miſcentem ſuperauit prælia victor,
Mœnibus anguſtis vrbs ubi parua iacet,
Tyrigetis ſortes quæ limite ſeparat Heſſos,
A crucis & nomen monte vocata tenet.

ALBERTVS PRIMVS.

Intulit Albertus violentis arma Bohemis,
Attribuens nato regna tenenda ſuo.
Et Moguntiaco geſſit cum principe bellum,
Cum duce quod Bauaro fœdere iunctus erat:
Qui cupidus regni ſummos ambibat honores,
Contudit hoſtili victor vtrunque manu,
At miſere periit iugulatus fraude nepotis,
Qua iacet Auſtriaci fertilis ora ſoli.
Vtque parum iuſtis armis oppreſſit Adolphum,
Sic obiit cæſus vindicis enſe necem.

HENRICVS VII.

Quæ florente ſtatu rerum Florentia nomen
Vrbs tenet, ac ripis adiacet Arne tuis,
Cæſaris Henrici parere negabat habenis,
Freta ſuis opibus, robore freta ſuo,
Hanc vbi vindicibus cinctam legionibus vrbem
Ipſe ſubacturus fulmine Martis erat:
Thuſcia conduxit ſceleris mercede miniſtrum,
Dominici tonſo de grege frater erat:
Toxica qui præbens illi ſub corpore Chriſti,
Manducanda ſacro pane venena daret.
Allatura piis mortalibus eſca ſalutem,
Cauſa necis Regi pernicioſa fuit.

LVDOVICVS BAVARVS ET FRIDERICVS AVSTRIACVS.

Regibus inceſſit diſcordia magna duobus.
Summa quibus rerum tradita cura fuit.
Aſpera collatis inierunt prælia ſignis,
Qua celer humectat Neccarus arua vadis.
Attulit optatam Bauaro victoria palmam:
Auſtriaci vires ſuccubuere ducis.

CAROLVS IV. ET GVNTHERVS.

Hos quoque ſæua duos elegit factio Reges:
Sed lis alterius morte dirempta fuit.
Inclyta qua Mœni lapidoſis adiacet vndis
Vrbs à Francorum nomen adepta vado,
Acria ciuili moturum bella tumultu
Funere Guntherum mors properata tulit.
Qui ramoſa gerit velocis cornua cerui,
Indomiti fregit Carolus arma ducis.
Gymnaſiumque recens ad flauum condidit Albim,
Hic vbi turrito culmine Praga iacet.

VENCESLAVS IGNAVVS.

Pigra quod ignauo traduxerit ocià luxu,
Nactus id à vita deſide nomen habet.
Gloria non illi, ſed turpis inertia curæ,
Atque ſaginato corpore venter erat.

Militiam fugit, pacis virtute nec vnquam
Egregio dignum principe fecit opus,
At piger ingluuiem dapibus vinoque replebat,
Et graue diſtenti ventris alebat onus.
Omnibus inuiſus, ceu deteſtabile monſtrum,
A proprio captus vincula fratre tulit.
Hoc inuenta fuit ſub Cæſare machina belli,
Cuius ab impulſu mœnia quaſſa ruunt,
Concipiens rapidum quæ fomite ſulfuris ignem,
Acta procul nitri puluere ſaxa iacit:
Atque coruſcantis flammas imitatur Olympi,
Æthera terribili concutiente ſono:
Ceu vibrata cadunt trifidis vbi fulgura telis,
Hoc ſibi Germanus vendicat autor opus.

ROBERTVS.

Inſuber infregit Galeatius arma Roberti,
Cum tulit auxilium gentibus Arne tuis,
Pro quibus aduerſi diſcrimina Martis adibat,
Victor vbi Tuſcos eſt populatus agros.
Inclyta qua doctis iacet Heydelberga Camœnis,
In patria leni morte quieuit humo.

SIGISMVNDVS.

Terra iacet gelido ſub ſidere Mœnalis vrſæ,
Terra paludoſis inuia fluminibus: (cis
Marchia nunc, quondam ſed dicta Nomarchia Græ-
Eſt, & ab Imperii præſide nomen habet. *
Summus enim præſes Romani Cæſaris olim
Argolica dictus voce Nomarcha fuit,
Vnde quidem priſci veſtigia nominis extant,
Vna ſed eſt primo littera dempta loco,
Tempore quo pugnax rapuit Germania Druſum,
Indigenas Sueuos hic habitaſſe ferunt.
Hoc Sprea teſtatur gelidis vberrimis vndus,
Qui veteri dictus nomine Sueuus erat.
Cæruleum cuius perlabitur agmen aquarum,
Hanc & arenoſo flumine radit humum.
Poſt, vt ab Auguſto deducti Cæſare Sueui
Mutauere, prius quos tenuere, lares;
Teutonibus pulſis, multos habitata per annos
Vandalicis regio gentibus iſta fuit.
Donec ab aucupio nomen qui dictus habebat,
Cæſarea meruit ſceptra tenere manu,
Expulit externos hoc vindice Marchia reges,
Vrbis vbi fractas debilitaſſet opes,
Quam bibulæ dirimit ſulcator Hauelus arenæ,
Humida qui patriæ perfluit arua meæ,
Hæc niſi clara ſuis Heroibus ante fuiſſet
Terra, Sigiſmundo principe clara foret,
Natus enim veteri magnorum ſanguine Regum,
Is prius Arctoæ Marchio gentis erat:
Quam vel Pannoniæ fuit accerſitus in oras,
Aut regni tenuit frena Boheme tui.
Mitis vt optata concordia pace coiret,
Cum ſacra plena diu curia litis erat:
Concilium ſolenne Patrum Regumque vocauit,
Qua fuit Hus duram paſſus in vrbe necem.
Tres ibi Romano ſolio priuauit iniquos
Pontifices, inter quos graue ſchiſma fuit.
Signa Boryſthenidas vltricia mouit in hoſtes,
Marte ſed aduerſo triſtia damna tulit.
Ingenuas habuit ſummis in honoribus artes,
Atque viris doctis munera multa dedit:
Cum quibus interdum conuiuia lætus agebat,
Ex humili quamuis ordine plebis erant.
Sicque ſuos proceres hortari ſæpe ſolebat,
Artibus vt vellent incubuiſſe bonis:
Fama per ingenuas & gloria quæritur artes,
His fauor ac regum conciliatur amor.
Ipſe ſed incertis patrias hæredibus vrbes
Morte relicturus cum ſine prole foret:
Marchiacas dono Friderico tradidit oras,
Inclytus is præſes Noridos vrbis erat:
Bellaque vindicibus pro Cæſare geſſerat armis,
Tunc vbi Pannonio captus ab hoſte fuit,
Teutonici genitor fuit hic Fridericus Achillis:
Cuius & hic paucis verſibus acta canam.

ALBERTVS MARCHIO BRANDENBVRGENSIS, GERMANICVS ACHILLES APPELLATVS.

Qualis erat, quantuſque fuit bellator Achilles,
Hectora qui circum Pergama traxit equis.
Talis erat, tantuſque fuit victricibus armis,
Qui ducis Æacidæ Marchio nomen habet.
Militiæ teneris hic caſtra ſequutus ab annis,
Conſeruit fuſo ſæpius hoſte manus,
Quam plerique duces belli ſub imagine ficta
Ludicra viderunt prælia Marte geri.
Nec fugiens vnquam tergo, ſed pectore ſemper
Fortis in aduerſo cognitus hoſte fuit.
Ora manuſque gerens, conciſſaque brachia ferro
Mille cicatrices, vulnera mille tulit.
Inuictos domuit popolos, genteſque feroces,
Frigida quas rigidis educat Vrſa plagis:
Quas niue duratas & Rheticus aſperat Iſter:
Non tulit in molles ſtrenuus arma viros,
Quæ precioſa legit canis electra ſub vndis
Pruſſia, Sarmatico limite iuncta ſolo.
Ipſius audito tremuit clangore tubarum,
Victaque pugnaci milite terga dedit.
Ipſius attoniti fugerunt arma Poloni,
Territa montanum ceu fugit agna lupum,
Norica quæ duris viget artibus inclyta belli,
Iſtius vrbs nouies Marte cruenta fuit,
Adde quod Huſſias compeſcuit: adde quod (agmen
Sileſii pepulit victor equeſtre ducis.
Qui parere ferox, illique ſubeſſe negabas,
Contudit ac forti te Pomerane manu,
Bella ſed aſſiduo licet irrequietus agebat,
Si qua fuit, nunquam pax odioſa fuit,
Huius adhuc viuunt gemini de ſtirpe nepotes
De quibus hoc addam pauca, ſed apta, loco.

* In Editione Poematum Sabini Argentoratenſi A. 1538. in 8uo facta, hi verſus ita concepti:
Nomen ab antiquis tenet inclyta Marchia Marſis
Quos ibi cum Sueuis tunc habitaſſe ferunt.
ſubſequentes uero quatuor omiſſi ſunt.

IOACHIMVS PRIMVS ELECTOR MARCHIO BRANDENBVRGENSIS.

Quæ Ioachime tuis præconia laudibus addam.
Qui trahis à magno natus Achille genus?
Nam tua promeruit tantam facundia laudem,
Magnanimi quantam dextera fortis aui,
Os quoties cœleſte moues linguamque diſertam,
Exuperas dulci Neſtora voce ſenem,
Suavior hyblæo tibi copia melle redundat,
Verbaque ceu denſis imbribus acta fluunt.
Te mirata frequens fuit vrbs Auguſta loquentem,
Rhetoris impoſuit cum tibi Cæſar onus.
Ipſe nec es patrio tantum ſermone diſertus,
Cuncta potes Latio, quæ cupis, ore loqui.
Edita teſtatur cultis oratio verbis,
Omnibus ingenii nomine grata tui.
Nec varias piguit rerum te diſcere cauſas,
Quæ ſacra cœleſtis ſemina mentis habent,
Quas honor antiquis Ægypti regibus olim,
Summaque principibus gloria noſſe fuit.
Cognita ſiderei tibi ſunt animalia cœli:
Præſcius & longe fata futura vides.
Cumque bonis faveas ſtudiis, ac rebus honeſtis,
Ingenuas artes qui coluere, colis.
Quos vt ab Hetruſcis Mecænas regibus ortus,
Sic tua profuſis ſumptibus aula fouet.
Atria ſtruxiſti doctisque palatia Muſis.
Auſpiciiſque recens eſt ſchola cœpta tuis:
Hic vbi Marchiacos diſterminat Odera fines,
Ac tua Sarmatico iungitur ora ſolo.
Nec diuina tui clementia pectoris vnquam
Bellica ciuili prætulit arma togæ.
Publica tranquillæ conſeruas ocia pacis:
Nullaque funeſti prælia Martis amas,
Hæc te ſemideis virtus Heroibus æquat:
Non habet hoc ſimilem tempore Roma tui.

ALBERTVS CARDINALIS ELECTOR, ARCHIEPISCOPVS MOGVNTINVS, ET MARCHIO BRANDENBVRGENSIS.

Nec te carminibus noſtris Alberte tacebo,
Nobile Præſul aui nomen adepte tui.
Ipſa gubernatrix caput & Germania mundi,
Quo nihil, excepto Cæſare, maius habet.
Omnis cura tibi magnarum tradita rerum,
Inque tuis humeris grande recumbit onus.
Te medium pacis te conditionibus offers,
Teutonis armorum dum pauet ora metu.
Dumq; ducum tacitæ fraudes, & operta tumeſcunt,
Bella domi, nobis, bella timenda foris;
Et ſacra turbatur variis Eccleſia ſectis,
Omnia mixta quibus fanda nephanda iacent.
Ergo quod exultant ſecuris publica terris
Ocia, ſuppreſſo bellaque Marte ſilent:
Quodq; gravi nondum Germania mota tumultu,
In ſua conuertit viſcera cæde manus:
Sed debere tuis meritis Alberte fatentur,
Compoſitæ quotquot commoda pacis amant.
Ne qua ſed exiſtat metuendi cauſa furoris,
Afflictis fidei rebus & affer opem.
Induat vt verum pietas renouata nitorem,
Quæ modo diſſidiis tot labefacta ruit,
Quod ſi compoſito per te ſublata tumultu
Schiſmata turbatæ relligionis erunt:
Donec adorabit nomen Germania Chriſti,
Laudis erit nunquam fama caduca tuæ.

ALBERTVS II. CÆSAR.

Contulit Alberto regale Bohemia ſceptrum,
Ac ſubiecit opes Pannona terra ſuas:
Nupta quod illius thalamo, lectoque iugali
Nata Sigiſmundi regis Eliſſa fuit.
Quæ velut exemplum Lucretia caſta pudoris,
Aequabat morum nobilitate genus.
Teutonici ductu Thaboritas fudit Achillis:
Colluuies quædam gens ea plebis erat.
Templa Bohemiacis quæ diſiiciebat in oris,
Atque ſacerdotum diripiebat opes.
Illaturus erat Turcarum bella tyranno
Morte ſed extinctus præueniente fuit.

FRIDERICVS TERTIVS.

Tertius vtilior Fridericus ad ocia pacis,
Aſpera quam duri Martis ad arma fuit.
Quo Burgundiones Vbiorum depulit oris,
Teutonici bellum geſſit Achillis ope.
Quæ dedit ars nobis impreſſos ære libellos,
Facta ſub hoc primum Cæſare nota fuit.
Hæc, ſi temporibus priſcis inventa fuiſſet,
Qua nihil vtilius totus hic orbis habet:
Noſtra libris hodie frueretur pluribus ætas,
Defraudata quibus ſecula noſtra carent.
Hanc operoſa novam Moguntia protulit artem
Quæ celebris Magi nomen ab amne tenet.

MAXIMILIANVS.

Maximus occiduis fuit Aemilianus in oris
Captus ab indigenis, perfida Bruga, tuis.
Ipſe ſed ereptus celeri virtute parentis,
Vincula qua tulerat, mox tulit arma manu.
Depulit Hunniaden à ſedibus vltor auitis,
Qui fuit Auſtriacis Marte potitus agris,
Signaq; regalem victricia mouit ad Albam,
Horruit inuicti Cæſaris arma Sauus.
Pannones euerſis & ſubmiſere pharetris
Spicula, quæ ferro tincti le virus habent,
In Mahomethigenas deduxit & agmina Turcas,
A quibus affectus clade Liburnus erat.
Ante ſed aggreſſus quam prælia miſcuit hoſtem,
Denſa metu pauidi terga dedere Getæ.
Contudit indomitum debellauitque Sicambrum,
Victa prius nunquam dextera cuius erat.
Norica vaſtantes occidit & arua Bohemos,
Marte Palatinas cum ſequerentur opes.
Nec ſemel eſt vltus rumpentem fœdera Gallum,
Inſtabilem ſummi Pontificisque fidem.
Conſcendens Tyrii ductoris & æmulus Alpes
Fudit in aeriis montibus Heluetium.
Quid loquar Enganeæ Venetum cum plebe ſenatum.
Quos domitos terra, quos ſuperauit aqua?
Adriaci vaſto trepidabant æquore nautæ,
Mercibus ac plenas deſtituere rates,
Vrbis vbi victor Patauinæ mœnia cepit,
Tantus erat terror, tantus ubique metus.

Vlti-

Vltima poſt duros ærumnoſosque labores
Fata pium terris eripuere ſenem.

CAROLVS V.

Diue quibus cœlo te Carole laudibus æquem?
Carole non ipſo, quem regis, orbe minor.
Cæſare quo maior, validisque potentior armis
Nullus ab Auguſti tempore ſceptra tulit.
Imperium terris, animos æquabit Olympo
Auſpiciis fœlix Teutona terra tuis.
Qui prius ibat ouans Gallus plaudentibus alis,
Præda tuis Aquilis ſanguinolenta fuit.
Signaque Ticini captus ſubmiſit ad vndam,
Militis inuicti robore fracta tui.
Clauigerique Petri ſub nomine regna tenentem,
Arcta coegiſti vincula ferre Papam:
Sæua cohortatus Venetum quod ad arma ſenatum,
Et noua cum Gallo fœdera pactus erat.
Tendere te Latias Florentia ſenſit in oras,
Sanguineo Martis fulmine capta tui.
Quæ confiſa ſuis opibus, rebusque ſecundis,
Irridere tuum non metuebat auum:
Illum retrogradi cum tergo incidere cancri
Pinxerat, hoc titulo: Tendimus in Latium.
Turca, triumphato qui formidabilis Iſtro,
Barbara Germanis tela minatus erat:
Et ceſſura ſuo ſperabat cuncta furori,
Iuratus patrios, numina vana, Deos:
Quod foret Euxinas nunquam rediturus ad vndas,
Ni prius ad Rheni caſtra locaſſet aquas:
Ante tubam fugit, nec bellica degener hoſtis
Militis eſt auſus ſigna videre tui.
Marchio vertentem Ioachimus terga ſecutus,
Auſpice te magna funera ſtrage dedit.
Millia prædonum bis quattuor intulit Orco,
Auſtriacam quorum cæde piavit humum.
At procul ad ſeptem fugiat licet Oſtia Nili,
Aſpera vindictæ ſentiet arma tuæ.
Edita nam priſcis oracula verſibus extant,
Qualia Cumeæ carmina vatis erant,
Quæ tibi de Solyma promittunt vrbe triumphum,
Illa quod imperium ſit ſubitura tuum.
Ergo niſi veterum ſunt irrita carmina vatum,
Quæ reor euentus mox habitura ſuos:
Tempus erit, cum te ſpoliis Orientis onuſtum
Quadriiugis referet currus eburnus equis:
Luentique gerens immania vincula collo,
Ante tuas ibit Turcia capta rotas.
Plaudenteſque tuis reſonabunt laudibus vrbes
Auſtriacæ, per quas victor iturus eris.
Lætitiaque fremet, conceptaque gaudia ducet
Pannonis hoſtili terra ſoluta metu,
Tunc ego non paruis elegis humilique Camæna,
Sed tua Mæonio carmine facta canam:
Si modo quæ vitæ diſpenſant fata ſorores,
Temporibus dederint ſtamina longa meis.

FERDINANDVS.

Hoc opus exegi florentibus integer annis,
Bis duo cum natus luſtra Sabinus eram;
Tempore quo Geticos rex Ferdinandus in hoſtes
Arma, ſuo bellum fratre gerente, tulit.
Vnanimis cum quo regni moderatur habenas,
Et graue terrarum ſuſtinet orbis onus.
Viuite Semidei, concordes viuite fratres,
Omnia ſub vobis, Veſper & Ortus, erunt.
Vos metuat primus, vos vltimus horreat orbis:
Vos & ſi qua parum terra veretur, amet.

ΙΑΝΟΥ ΛΑΣΚΑΡΕΩΣ.

εἰς τὸν αὐτοκράτορα Κάρολον.

Πείθουσίν με λέγοντες ἐπ' ἀντολίην ἀπὸ δυσμῶν
Ἔμπαλιν ἠέλιον λάμψαι ἀνερχόμενον.
ἦ μὴ γὰρ ἀφ' ἑσπερίων ἡμῖν περάτων ἀνέτειλεν
ἄτερος ἠέλιος κάρλος, ἄναξ μερόπων.
Ἀλλ' ὑπεριονίδῃ μέγα μέμφεται ἔθνος ἐρέμβεων,
κάρλον κόσμος ἅπας ἔυχεῖ ἄνακτα λαβεῖν.

SIMONE STENIO INTERPRETE.

Solis ab occaſu ferri iubar aureum ad ortum
Qui perhibent, prorſus non adimenda fides.
Scilicet Heſperiis alter Sol ortus ab oris
Rex hominum fulget Carolus eximius.
Vt gens Æthiopum faciat conuicia Phœbo,
Carlum orbis dominum totus habere cupit.

ANDREAS ALCIATVS IC.
EMBLEMATE XLII.

Oceanus quamvis fluctus pater excitet omnes,
Danubiumque omnem barbare Turca bibas:
Non tamen irrumpas perfracto limite, Cæſar
Dum Carolus populis bellica ſigna dabit.
Sic ſacræ quercus firmis radicibus adſtant,
Sicca licet venti concutiant folia.

AD

ANTONINI PANORMITANI ET IANNOTII MANETTI ORATIONES IN CORONATIONE FRIDERICI III

HABITAE.

LECTORI SALVTEM!
BURCARD GOTTHELF STRUVE.

Solennis erat Friderici III Imp. vna cum coniuge ſua Eleonora Luſitanica coronatio, magnifico cum adparatu, a Nicolao V Romæ facta, quam etiam aliæ gentes, aliique Reges votiua adclamatione celebrarunt. Inter hos Alfonſus Rex Siciliæ & Neapolis, auunculus Eleonoræ, quæ Eduardi, Luſitaniæ Regis erat filia, Alphonſi V. qui hinc imperabat, ſoror, Antonium hunc Panormitanum Romam mittebat, qui de coronatione gratularetur. Hic Panormi natus, genus ſuum ab vltimis Britannis Becadellaque familia, Bononiæ celebri, repetebat. Moribus ac litteris præſtantibus erat exornatus, cum Philippo Mediolanenſium Principi fertilis ingenii induſtriam obtuliſſet, tanta liberalitate ſuſceptus eſt, vt Principem noſcendæ hiſtoriæ cupidum, familiariter doceret, & publice octingentis annuis aureis elegantiores litteras profiteretur. Verum, eo grauiſſimis bellis occupato, Panormita Alfonſo adhæſit, ſecretioris ſcrinii Magiſter, & ſtudiorum expeditionumque omnium terra marique perpetuus comes fuit.** Hinc etiam ad Venetos legatus miſſus, vt ex tumulo T. Liuii Patauini brachium peteret, quod etiam impetrauit,*** aliisque negotiis publicis fuit adhibitus,**** vt mirum eſſe non debeat, quod hoc etiam ipſi negotium*

---

* P. Iouius *elog. n. XII p. 29.* Hier. Raguza *elog. Sicul. p. 33.* Quare etiam Nicolaus Toppius *Bibl. Neapolitana p. 24.* ipſum vocat *Antonio Bologna.*

** verba ſunt Iouii *c. l.*

*** hæc ex Angeli Portinari *libro de felicitate Patauina* exponit Nic. Toppius *c. l.*

**** hoc Bayle *Dict. Hiſtor. & Critique* cum aliis, quæ Panormitanum concernunt, plenius expoſuit.

um fuerit demandatum. In hac autem Oratione Imp. potiſſimum laudat a Religione & Temperantia. Commune tamen Italorum repetit commentum de corona Paleari, ferrea, argentea, aurea.

Sequitur Iannotii Manetti, *legati Florentini* Oratio *eadem in cauſſa Romæ habita. Erat hic diſcipulus Emanuelis Chryſoloræ, trium linguarum peritus, Senator Florentinus, atque a Nicolao V Papa equeſtri dignitate ornatus. Legationes varias ad Reges principesque atque etiam Pontificem M. obiit. Varia ſcripſit, quæ * tamen plerumque adhuc latent in MStis. Vtrasque orationes Politicis ſuis Imperialibus inſeruit Goldaſtus. ** Panormitani vero Orationem ſolam Theatro ſuo Comitiorum ſub Friderico III inſeruit Mullerus. ****

Adiecta eſt Narratio de profectione Imp. in Italiam votiua, *quæ ex Cæremoniali Romano libro I ſect. XIII eſt deſumta. Cauſam eiusdem profectionis exponit Gerhardus a Roo,* **** *dicens:* ſub initium Nouembr. Cæſar res in Auſtria ſatis iam quietas, & Mathiæ ob foedus fidendum ratus, ſuſcepto in Italiam itinere, in ante diem natalis domini noſtri Romam venit, vbi ea nocte,, ſacra faciente pontifice, euangelium de edicto Cæſaris Auguſti decantaſſe dicitur, exemplo Imperatoris Sigismundi. Sedecim dies illic commoratus, domum rediit. Itineris huius cauſa votum eſſe vulgo ferebatur. Erant qui confirmationem ſucceſſionis in Hungariæ & Boemiæ regna petiiſſe dicerent; nec abſimile ve-

* Voſſius *de Hiſtor. latinis lib. III p. 581*, qui etiam ſcripta ipſius recenſet.
** *p. V p. 344.*
*** *p. II c. I §. 10.*
**** *lib. VIII p. 270.*

ro eſt, prudentiſſimum Imperatorem, conſilia ſua, ex authoritate Pontificis inſtituere voluiſſe. De expeditione in Turcam & bello Boemico actum eſſe nonnulli meminere. *Qua ratione a Paulo II. Papa fuerit exceptus, docet Cardinalis Papenſis *ſcribens:* cum Calendis Decembribus, qui fuit annus ſedentis Pauli, quintus, Fredericum Imperatorem eius nominis tertium in Italiam deſcendiſſe voti ſoluendi cauſſa, quod ad ædem Apoſtolorum ex Germania vouerat, idque Venetorun litteris certiſſimum haberetur, conuerſus ad eius ſuſcipiendi curam, vnum ex Secretariorum ordine, quam longiſſime ire obuiam iuſſit negotio iniuncto, vt crebris nuntiis de ratione viæ, & cæteris, quæ cognouiſſet, ſine mora ſignificaret. Inde vocatis in Conſilium patribus, quatuor ex diuerſis nationibus Epiſcopos deſignauit. Iudicesque Rotæ duos & conſiſtoriales Aduocatos totidem, qui ſecretario ſuccedentes ſecunda ſalutationis officia exhiberent. Delegit quoque Cardinalem Hoſtienſem ac ſancti Euſtachii, qui præſtarent tertia, non tamen vltra bidui viam progrederentur. *Inde quoque Papienſis, qua ratione Imp. in vrbe fuerit receptus, exponit, quæ relatio iamdum in Tomo ſecundo Freheri reperitur, quem ſequitur Mullerus.***

---

* *Comment. lib. VII p. 438.*
** *p. IV c. XLIII.*

AD

FRIDERICVM III. IMP.

ANTONII PANORMITAE AB ALFONSO NEAPOLITANO REGE LEGATI,

IN CORONATIONE ILLIVS ROMAE HABITA ORATIO.

LLVXIT iam tandem felix illa & expectatissima dies, Friderice Cæsar, quæ bonis omnibus pacem & tranquillitatem, tibi vero laudem & gloriam sit sempiternam allatura. Ecce enim aduenisti, exoptatissime Auguste, tuamque sacrosanctam Maiestatem hodierno die coram intueri licet, aut rectius quasi Dei cuiuspiam immortalis effigiem venerari. Nam tecum vna, quasi diuinum sidus comitantes, aduenisse creduntur Salus, atque Libertas, Italiæ, bonorum ac constantissimorum hominum exaltatio, prauorum perfidorumque depressio. Exultent igitur gaudio, Iesu optimo maximo laudes ac gratias habeant, quicunque puri sunt, fidelesque perstiterunt: iniqui vero ac perpetuo contumaces erubescant, formident, profugiant: huius enim dignissimi Romanorum Regis artes sunt Romanæ illæ quidem, *parcere subiectis, & debellare superbos.* Verum antequam Alfonsi magnanimi atque inuicti Regis nostri mandata explicemus, a quo quidem ad eminentissimam Maiestatem tuam legati sumus, pauca admodum quæ partim ad laudem, partim ad dignitatem suam pertinent, enarrare nos pro singulari tua humanitate concedas. Ego vero a clarissimis ac illustribus collegis iussus dicere obtemperabo, verum ita obtemperabo, vt rationem tuarum occupationum, vel inprimis ipso breuiloquio videat habuisse. Quod igitur a plerisque oratoribus dictum est, nescire se vnde principium sumant, id in præsentia mihi euenire non verbis, quemadmodum fortasse illis, sed re ipsa nimirum intelligo. Non solum enim quia multæ sunt tuæ virtutes, & varie inter se connexæ, verum etiam quia ita præclaræ omnes & ita egregiæ sunt, vt inter se ipsas de excellentia concertare videantur: nec facilis sit deliberatio, quænam in dicendo sit anteponenda. Siue enim animi magnitudinem considero, nihil magis dignum videri potest, de quo quam primum enarretur: Siue religionem, aut ceremoniarum cultum, illud omnino censebis præferendum. At si iustitiam & æquitatem contempleris, nihil tum videri debet vt illi anteponatur. Cum vero liberalitatem, humanitatem, moderationem tecum pensites, quam illarum præponere, aut quam non præponere debeas, ignorabis. Ego tamen vnde aptissimum & congruentissimum putabo, inde initium dicendi faciam: a religione videlicet & cultu diuino. Qua in re vel maxime tuam, Friderice, sapientiam declarasti: siquidem vera hominis sapientia est pietas, id est, Dei cultus: Etenim ante omnia verum creatorem, vnicum & summum Deum, Christum Iesum penitus colendum, adorandum, verendum animo proposuisti, vt erga eum ipsum Christum, quo terrarum imperium, assumpsisti, pro tanto munere accepto & gratus existeres, & hominibus quibus diuina prouidentia præesses, vitæ beatæ viam tui luminis exemplo monstrare. Maxime quidem decet Reges ac Principes, quique ab omnibus timeantur, eos ipsos vereri, ac metuere Deum immortalem. Quod qui fecerint, sentient præclarum illud & memorabile Camilli dictum, *Omnia prospere euenisse sequentibus Deos, aduersa spernentibus.* His tu itaque ratio-

nibus adductus, in primo ipso iuuentutis flore, non maris, non viarum discrimina, non Barbarorum & eorum, apud quos Christi nomen inuisum est, latrocinia atque insidias veritus, sepulchrum Domini * ex vltimis vsque Germaniæ partibus adiisti, laborum & velut gloriæ primitias Deo reddens atque sacrificans. Quid nunc ego Psalmos, & orationes? quid Missarum sacra mysteria? Quid ieiunia, adque indictas Christiano ritu abstinentias referam? Nihil vtique omittis, quod boni, & puri Christiani officium esse intelligas, quo Deum tibi perpetuo places, ac propitium & fauentem reddas: quo ciues tibi diuinitus commissos ad veram dirigas felicitatem p. 2.
& sapientiam. Cumque animo magno & excellenti præditus sis, in hoc vno, ne Dei scilicet voluntatem offendas, miro quodam modo timidus atque anxius prædicaris. Denique cum natura natus ad virtutem videaris, & bonitatem naturæ Dei quoque voluntate confirmes; ob illud etiam a peccatis atque flagitiis caues, ne tuos ciues vitiorum imitatores efficias. Satis enim nosti, exemplo magis quam peccato Principes nocere. Inter hæc tam præclara tui animi ornamenta, glorioſissime Cæsar, illud in primis admirari licet, atque veneratione complecti omni, quod cum tam infinita & innumerabilis multitudo tum domesticarum, tum externarum gentium sub te degat, nullus tamen adhuc inuentus sit, qui non dico a te (qui inter mortales iustitiæ & æquitatis gloria excelles) sed ne a proceribus quidem tuis fuerit iniuriam passus, aut de violentia conquestus. Illa quidem lex apud te prima & est, & obseruatur, ne cui quis noceat, suum cuique permittatur in pace & securitate possidere. Quæ vero Cæsaris sunt, omnibus propemodum vti frui fas esse. Illudque diui Adriani præclare dictum frequenter vsurpas, *Ita te rempublicam gesturum, vt sciat senatus populi rem esse, non propriam.* Iam vero dicendi, & loquendi libertas non minus infimis quam summis est viris, aditus semper patens, audiendi patientia & lenitas inaudita. O sæcula aurea! O Cæsarem vere Augustum, vere Patrem Patriæ! O hominem diuinum! O nos etiam perbeatos, quibus virum talem intueri, eiusque suauissimis atque humanissimis moribus frui datum atque concessum est. Beneficentiam vero ac liberalitatem tuam, Cæsar, admirari magis possumus, quam oratione percurrere. Quæ cum incredibilis sit, & tanquam e fonte quodam benignitatis perpetuo emanans; nunquam tamen eripere visus es, quod aliis largirere: nunquam aliis nocere, vt in alios liberalis viderere. Vacat enim iniuria liberalitas tua. Quodque tuum est (est enim grande, & vt terrarum domini patrimonium) id tamen omne in communem hominum vtilitatem erogare solitus es: vt vere, quæ tua sunt, sint iuxta prouerbium, communia omnia. Et sane e toto prorsus imperio (quod quam amplum & copiosum sit, omnes intelligunt) nihil tibi retentum videmus, præter dispensandi potestatem. Interea intelligis tamen, quid vnicuique conueniat, proque dignitate distribuis, tibi solummodo hoc reseruans atque seponens, quod Cæsareæ rationi ac maiestati necessarium fore arbitraris: nihil omnino custodiens ad voluptatem, nihil ad delitias. Et es quidem natura liberalis atque beneficus, non vt plerique quadam vanitate ducti multa largientes, vt videantur benefici, cum non sint. Vir vtique purus, simplex, atque sincerus, nihil ad ostentationem, omnia ad conscientiam referens. Gaudes, cum bene benigneque facis, non cum feciſſe laudaris. Neque gratias agi tibi aut rependi admodum curas, præterquam a conscientia benefactorum. Nihil denique tibi arrogans, sed immortali Deo omnia tribuens, a quo & beneficia, & bona omnia proficisci satis pro singulari tua sapientia cognoscis. Prætereo hoc loco singularia ac prope innumerabilia tuæ liberalitatis exempla. Quis enim hac temporis anguſtia recensere satis queat, quot Regum filios, quot

* Factum hoc a. 1437. Cuspinianus Friderico III p. 405 *Fridericus ab adolescentia bene educatus, in religione Christiana vsque adeo creuit, vt & terram sanctam cum adoleuisset, nullis territuſ minis, ac maris tempestatibus inuiseret.* De eodem testatur Nauclerus *vol. II Gen. XLIX p. 1065.* Aen. Syluius *in Orat. sua ad Nicolaum V Papam* quæ extat in Historia Friderici p. 87. Fugger *lib. IV. c. VIII p. 458.*

quot proceres, quot viros tum literis, tum armis illustres quotidie susscipias, susceptos exornes, honestes, amplifices? Mihi quidem videtur, tuam hanc non Curiam modo, sed Academiam quandam bonarum artium & disciplinarum appellari posse, vbi de re militari, vbi de literatura, vbi de virtute, ac moribus, quoquo te verteris, disputantes acriter simul & erudite circumspicias. Quo fit, vt omnes qui aut virtute, aut eruditione sibiipsi confidunt, huc ad te vndequaque diuertant, ac velut olim in Olympium montem exercendæ atque ostentandæ virtutis gratia conueniant. Tu vero, benignissime Cæsar, perhumaniter omnes excipis, exerces, acuis, foues, instruis: denique indonatum neminem a te abire sinis. His præclaris artibus, Cæsar, mortalium gratiam & beneuolentiam consecutus, his perardua, & excelsa semper animo meditaris, his domum relinquens (quamquam domus tua Mundus est) non asperrimos labores, non infinitos sumptus, non pericula æstimans, per mediam Italiam, vbi nonnullos scires Imperio rebelles, incedis fiducia animi lætus, strenuus, inuictus. Imo vero tantum & virtutis & dignitatis tuæ auctoritas valuit, vt non solum ab amicis, sed etiam ab his ipsis, qui iam pridem imperio male precari, honori-
p. 3. ficentissime fueris susceptus; nihil aliud (vt mea fert opinio) applausu & gratulatione confitentibus, quam te vere dominum & imperatorem eorum esse. At tu quæ omnia animo iam dudum magnifice conceperas, tandem adipiscaris, hoc est, sacram vnctionem, & consuetas Imperatoribus coronas. Sed quoniam in coronarum mentionem incidimus, consideremus, si per te licet, humanissime Cæsar, quibus ex causis maiores nostri huiuscemodi coronas excogitasse credantur. Hoc enim viso cognitoque, liquido apparebit, an tu quoque dignus iudicandus sis huiusmodi coronario (vt ita dixerim) triumpho. Primum vero peruulgatum est, palearem illos decreuisse coronam, quod aliquando receptum, nunc vero, vt pleraque mansuetudinis officia, obsoleuit. Cæterum maiores illi recte sane, siquidem mansuetudine, & humilitate non superbia & inhumanitate ad imperiale fastigium se ascensuros esse existimarunt, quod palea denotatum iri visum est. Palea quidem res admodum abiecta atque contempta est. Et Imperatorem decet se hominem esse existimare, hoc est, ex humo factum, in humum tandem rediturum. Huic inuento perpulchre consonare videtur Romanorum institutum, qui triumphanti Consuli vel abiectissimæ conditionis seruum associauere in eodem curru, & coronam sustinentem, & æqua fortuna triumphantem. Præterea vt qui mansuete & humaniter atque benigne cum hominibus agit, is vehementer ab omnibus amatur, & in omnium animos tanquam influere videtur: ex diuerso, qui insolenter & crudeliter sese habet, odium sibi omnium generat, & metum, malum (vt ait Cicero) diuturnitatis custodem. Secundo loco coronam ferream excogitauere, ea ratione (vt arbitror) vt fortitudinem animi imperaturus assumeret. Nam comparata sibi prius (quomodo dictum est) ciuium & subditorum gratia, intrepidum, constantem, inuictum sese præstare Imperatorem oportet, contra pericula, ac varios Fortunæ casus, præsertim pro gloria tuenda, ac subditorum salute, & conseruatione societatis humanæ diuinitus sibi commissæ. Imperio quidem indignus habebitur, qui vim, atque iniurias aut sibi, aut prouincialibus illatas non magno ac præsenti animo propulsauerit. Tertio loco argenteam coronam assignauerunt, vt animaduertatis qui demum Imperator sit constituendus, argenti nitorem atque candorem præ se ferre oportere, hoc est, sine labe atque spurcitia animum purum & tersum exhibere necesse esse. Postremo autem loco auream statuerunt. Hæc antiquitus (vt ait Gellius) ex lauro erat, postea ex auro fieri cœpta, vt intelligatis, qui demum coronandus est, se perfectam esse ac splendidissimam laudem assecutum. Nam qui mansuetudine & humilitate primo mortalium beneuolentiam, deinde beneuolentia imperium adipiscitur, quod post animi magnitudine, puritate, atque iustitia conseruet, is omnium iudicio splendidissimum ac perfectissimum vitæ exemplum ad posteros relicturus est, ita immortalitate ac luce perpetua dignus existimabitur. Num tu igitur his coronis perdignus censeberis, Cæsar inuicte, qui mansuetudine, vel animi magnitudine, vel iustitia nemini cesseris? imo ve-

Corona.

Palearis.

Ferrea.

Argentea.

Aurea.

ro

ro quod ſummi Imperatoris ornamenta in te lucent omnia; vt non Cæſar modo, ſed Cæſarum decus iure ac merito poſſis appellari? Quid enim a te abeſt Imperatoriarum (vt ita dixerim) virtutum? aut quid non eſt potius inſigniter? Quæris clementiam? At tua animi placabilitas ipſam illam C. Cæſaris, quæ ſingularis exempli & admirabilis memoriæ extat apud homines, ipſam, inquam, illam prouocare poteſt & vincere. Cupis fidem? At tuis dictis conuentisque nihil firmius, nihil verius, nihil religioſius, inueniri poteſt, non ipſum quidem olim apud gentiles, aut Sibyllæ folium, aut Apollinis oraculum. Laudas prudentiam? At quid tua proſpicientia non videt, quid tua ſolertia non agnoſcit, quid tua denique induſtria non aſſequitur, quod vlli vspiam cognitum aut perſpectum erit? Non eſt autem vllo pacto prætermittenda temperantia tua Cæſar. Eſt enim non modo inter virtutes pulcherrima, ſed virtutum omnium ſingulare decus & ornamentum: ita vt ſi hæc vna deſit, cæteræ virtutes imperfectæ exiſtimentur. Nam prudentia & fortitudo, atque harum ſimiles, interdum etiam eorum ſit qui non ſatis probantur. Temperantia vero proborum & clarorum hominum eſt ſolum. Illæ ſæpenumero impetus animi concitant, nec ſinunt obedire rationi: Hæc concitatos ſedat, compeſcitque, & ratione moderatur. Quæ quidem virtus tanta in te vno eſt, quanta in iis Imperatoribus, de quibus legimus aut accepimus, non fuit. Quem enim tibi continentia comparabimus? cepiſti vxorem genere nobiliſſimam, moribus excellentiſſimam, forma vero præſtantiſſimam, cumque ea Senas ad te nuper veniſſet e paterno regno, quoniam dies ſacri & obſeruandi erant, eam non vt vxorem, ſed vt ſororem ſuſcepiſti: religionem matrimonio, caſtitatem voluptati anteponens. * Alii ab alienis vxoribus vix ſeſe continere poſſunt. Tu a tua, tibi conceſſa, & ea quidem formoſiſſima te continuiſti. Docuiſti hoc exemplo inferiores, qualiter ſeſe habere & continere circa coniugia debeant: & diuini potius cultus, quam humani iuris habendam eſſe rationem. Nec illud eſt ſilentio prætereundum, quam ſis vini parciſſimus, quamque in cibo moderatiſſimus. Neque enim ea parua laus eſt, Regis præſertim, & imperatoris. Legimus Alexandrum (ne plures memorem) propter vini intemperantiam non parum gloriam eius obſcuraſſe: quandoquidem per temulentiam Clytum ſibi chariſſimum in conuiuio occiderit. Namque vt ſobrietas Principem ad crudelitatem prouocat, nullumque ſcelus aut flagitium eſt, ad quod temulentia Principem non impellat aut rapiat. In ſermone vero quam modeſtus ſis, quam rarus, quam grauis, quamque in iis ſuſcipiendis qui ad te adeunt, communis & humanus, facile omni Italiæ perſpectum eſt. Siquidem tanta circa omnes manſuetudine vteris, vt te interdum tuæ dignitatis atque auctoritatis obliuio cepiſſe videatur. Quam vero adulatores, ſcurras, & huiusmodi leuitatem ſpernas, atque oderis, ipſi perſpeximus. O dignum ſummo Imperio Principem! Hoc enim eſt Imperatorem eſſe: ſuperbiam, faſtidium, arrogantiam effugere: erga omnes ſeſe manſuetum facilemque præſtare, aſſentationem procul amouere, grauem eſſe. Adde quod nec tibi quoque deeſt in conciliis ſuſcipiendis conſtantia, virtutum haud mediocre condimentum, ſine qua nihil in homine poteſt eſſe laudabile. Hæ te profecto virtutes, Cæſar inuicte, Auguſto illi omnium Principum fœliciſſimo, hæ te Tito omnium grauiſſimo, hæ te Antonino Pio omnium humaniſſimo, parem effecerunt. Per has maxime virtutes ab omnibus laudaris, extolleris, diligeris, prædicaris. Maxime enim commouetur amor multitudinis ipſa fama & opinione manſuetudinis, atque conſtantiæ. Quæ ſi in priuato vel mediocri viro laudabiles plurimum atque admirabiles ſunt, quanto magis in eo Principe, qui inter Principes dignitatis principatum obtinet? Sed iam plura conſulto prætereo, ne modum mea excedat oratio: ſimul ne inclyti Regis noſtri mandata vlterius differamus. Quæ, ſi tuæ quoque prudentiæ viſum fuerit, melius ac cautius ſeorſum, quam palam, enarrabuntur. Vale, & triumpha. DIXI.

Temperantia.

p. 4.

A FLO-

* Caſtitatem Friderici, etiam poſt copulationem a Nicolao V Romæ factam, deſcribit Aeneas Syluius in vita p. 84 dum ait: *Leonoram autem ſponſam ſuam nondum cognouerat, quod id operis in Alemanniam referre volebat, ſiue ne ſanguis Italicus ſibi naſceretur, ſiue aliud religionis in mente gerens.* Conſummauit tamen inſtinctu Alfonſi, Neapolitani Regis matrimonium per copulam carnalem in vrbe Neapoli.

FLORENTINORVM LEGATORVM ORATIO IN FAVSTA AC FELICI FRIDERICI III. IMPERATORIS CORONATIONE, TEMPORIBVS NICOLAI V. SVMMI PONTIFICIS, PER IANNOTVM MANETTI HABITA ROMAE.

P. 5.

SI optata fierent, Beatiſſime Pater, ac ſereniſſime Princeps, tantum facultatis & eloquentiæ nobis coram Sanctitate & Maieſtate veſtra in præſentiarum oraturis diuinitus dari & exhiberi profecto totis mentis affectibus cuperemus, vt huic tantæ & tam admirabili imperatoriæ coronationis ſolemnitati ſaltem aliqua ex parte ſatisfacere valeremus. Sed quoniam, ſi excellentes & admirabiles Demoſthenis & Ciceronis dicendi & eloquendi vires, quos cunctorum tam Græcorum quam Latinorum oratorum Principes extitiſſe legimus, in vnum coniungerentur, nimirum tanto & tam arduo explicandæ huius coronationis muneri longe impares fore cenſeremus; Idcirco in hac noſtra oratione nullo exordio, nulla præfatione, nullo denique conſueto & vſitato procœmio iure ac merito vtendum eſſe exiſtimamus. Nos enim de imperatoris dignitate, & de eius poteſtate, ſimul ac de iſta tam fauſta & tam felici coronatione deinceps tractaturi; nec beniuolentiæ, nec attentationis, nec docilitatis, (in quibus cunctæ Rhetorum artes plerumque conſumuntur) captatione ab his præſtantiſſimis cum Eccleſiaſticis tum ſecularibus auditoribus, coram ſummo Pontifice atque Imperatore, duobus magnis totius orbis luminaribus conſtitutis, vllatenus indigere poſſe videremur. Quippe nullus eſt, qui in hoc ſacroſancto conſiſtorio, in hoc tam admirabili & tam ſplendido cunctarum rerum ſpectaculo, in hoc quaſi terreſtri & ſeculari paradiſo, velut in iocundiſſimo quodam diuerſorio, ac tranquilliſſimo & tutiſſimo portu, non ſponte ſua totis (vt dicitur) mentis affectibus diutius perſiſtere & commorari vel maxime vellet, præſertim ſi ea auditurus eſſet, de quibus nos dicturos eſſe profitemur. Quocirca cunctis exordiorum ac præfationum generibus veluti friuolis & inanibus prætermiſſis, antequam ea dicere incipiamus, quæ ad noſtrorum propoſitum præcipue pertinere exiſtimabimus, pro tritis vulgaribusque procœmiis ad humilem quandam & deuotam diuini fauoris impetrationem parumper conuertemur, ſine quo quaſi infantes vel potius muti & elingues, in hac præſertim tanta ac tam maxima diuinarum & humanarum rerum copia & abundantia, euaderemus. Itaque ad omnipotentem Deum, & Ieſum Chriſtum humani generis redemptorem; & Spiritum ſanctum tota mente & ſumma deuotione conuerſi, humiles & ſupplices in hunc modum exorare & deprecari confidimus, ſicque deprecati ex infinita quadam trium diuinarum perſonarum gratia exauditum iri ſperamus & credimus. Tantum ergo facultatis & eloquentiæ nobis Chriſtianis & fidelibus famulis tuis præſta, quæſumus, diuina & ineffabilis Trinitas, vt de hac Imperatoria coronatione pauca quædam, non indigna hoc tanto & tam ſplendido auditorio, dicere ac tractare valeamus. Nos igitur nunc cœleſtibus & ſpiritualibus telis armati, in hoc tam profundum & tam immenſum pelagus læti & alacres ingredi & intrare audebimus. Sed vt ordine quodam & recta via noſtra procedat oratio, ab Imperatoria dignitate fauſtis ominibus initium ſumemus: De eius deinde poteſtate breuiter proſequemur: Poſtremo de hac Coronatione nonnulla memoratu digna in medium adducemus. Quibus rite peractis, de generali quodam ac pene incredibili cunctarum Chriſtianarum gentium gaudio, ac de præcipua & admirabili, Beatiſſime Pater, ac ſereniſſime Princeps, vtriusque veſtrum lætitia aliqua memorabilia breuiter tractare & explicare conabimur. Atque cum hæc eo ordine quo propoſita ſunt, diuina tandem fauente gratia pro modulo noſtro abſoluerimus, finem dicendi faciemus. Magnum opus & arduum non coacti & inuiti, ſed potius alacres volentesque ideo aggredimur, quoniam Omnipotentem Deum, quando boni gratia id agimus, hoc eſt,

Inuocatio numinis.

vt hæc ipſa, quæ aſtantibus & aſpicientibus mirabilia videntur, hac noſtra oratione ſplendidiora quodammodo, & viuis abſentibus, & poſteris etiam, nonnulli tantarum & tam excellentiſſimarum rerum guſtus præbeantur, in primis fautorem & adiutorem fore non dubitamus. In infinita ergo omnipotentis Dei benignitate, & in ſingulari quoque & præcipua ſanctitatis & Maieſtatis veſtræ humanitate, o duo beata & felicia totius orbis luminaria, & infirma denique ac peremni cunctorum auditorum attentione confiſi, ſecundum præmiſſum diuiſionis noſtræ ordinem, promti & audaces dicere ac differere aggrediemur. p. 6.

Imperatoriæ maieſtatis dignitas, ſecundum veras omnium & profanorum & ſacrorum ſcriptorum ſententias, tanta profecto ac tam admirabilis iure exiſtimatur & creditur, vt facultatem humani excedat eloquii. Nam vt a Poetis incipiamus, Homerus in ſuo illo præclaro Iliados poemate Agamemnonem Græcorum Principem cum Troianis potius de imperio totius Græciæ, quam de ſola Helenæ a Paride Priami filio raptæ repetitione, diuturno & decennali bello contendentem inducit. Quod Virgilius noſter præclare poſt plura ſecula imitatus, Æneam patria, quæ iam ab hoſtibus in ſeruitutem redacta fuerat, profugum nouas in Italia ſedes quærentem fingit, atque Rutulis poſtea & Latinis ſibi reſiſtere ac repugnare cupientibus, bello tandem victis & ſuperatis imperantem ſcribit. Et in aſſumptione quoque Octauiani Cæſaris Romanorum Imperatoris, cuius temporibus floruiſſe traditur; *Ecce,* inquit, *Dionei proceſſit Cæſaris aſtrum, & reliqua.* Imperatorem tunc orbis terrarum Principem ob admirabilem quandam dignitatis ſuæ excellentiam, nimirum aſtris & fulgidis ſtellis, diuinis & non humanis rebus, æquiparare & comparare volens. Ad Hiſtoricos accedamus, quorum varia ac diuerſa multorum generum ſcripta, cum Aſſyrios, tum Medos, Parthos inſuper & Perſas, Ægyptios atque Macedonas, Græcos præterea Troianosque, Romanos denique ac Carthaginenſes, vna cum omnibus aliis gentibus pluribus & diuturnis inter ſe bellis de imperio ad vltimam & deſperatam internecionem dimicaſſe & contendiſſe declarant. Philoſophi ſequuntur quorum Princeps (pace cunctorum dixerim) Ariſtoteles, Monarchiam (quod Græce nihil aliud quam imperium, hoc eſt, vnius ſolius dominatum, ſi Latine ad verbum interpretari volumus, ſignificare videtur) ad veram & rectam totius orbis terrarum gubernationem, non modo vtilem, ſed neceſſariam etiam pluribus argumentis multisque rationibus probare & confirmare conatur. Ac per hunc modum gubernaculum vnius, quod *Monarchia* Græce, imperium Latine appellatur, plane aperteque defendit. Et Cicero quamuis multa vt orator in laude Cæſaris dixiſſe & ſcripſiſſe comperiatur, in libris tamen de officiis vbi ſe Philoſophum fore profitetur, verba hæc ponit: *Cæſar omnia iura diuina & humana peruertit, propter eum, quem ſibi ipſi opinionis errore finxerat, principatum.* Tanti enim imperium ab eo factum fuiſſe ſcribit, vt cuncta quæque diuina & humana iura peruertere & violare non formidauerit. Quid inſuper de iure naturali, gentium & ciuili dicemus? nonne ex ſingulo quoque huiusmodi iuris genere maximam quandam eſſe imperiis dignitatem manifeſtum eſt? quando ſingulæ quæque gentes paulo validiores, quaſi naturali inſtinctu inductæ adactæque, talem ſibi dignitatem antiquitus, totis animi & corporis (quemadmodum dicitur) viribus arrogare & vendicare nitebantur. Vnde variæ bellorum lites contentionesque oriebantur, & pluribus quoque Digeſtorum & Pandectarum locis partim Deum imperium de cælo conſtituiſſe, partim etiam vniuerſum Mundum eum ipſum Imperatorem, tanquam certam quandam & animatam in terris legem, obſeruaſſe & coluiſſe legimus. Quid præterea de ſacris literis arbitrabimur? an eas de hac tanta & tam ſingulari imperii dignitate omnino ſiluiſſe mutasque fuiſſe cenſebimus? quandoquidem profanos cum Græcos tum Latinos auctores, veluti diuino quodam Spiritu afflatos, de hac ipſa materia certa quædam ac vera ſenſiſſe, & quaſi e ſacro veritatis fonte hauſiſſe accepimus. *Vero enim*, iuxta celebratam illam & decantatam Philoſophi ſententiam, *omnia conſonant.* Latiſſimus profecto nobis ad peruagandum campus oſtenderetur, ſi ſingula quæque commemorare & explicare velle- p. 7.

vellemus, quæ ingentem quandam Imperatoriæ maiestatis dignitatem, ex sacro vtriusque Veteris & Noui Testamenti pelago hinc inde collecta vel maxime declararent. Sed ne modum excedat oratio, duo vel tria, præsertim seria & grauia & magnum pondus habentia, ostendisse sat erit. Ac primum veniat in medium Prophetica illa & diuina ac tantopere per cunctas Theologorum scholas celebrata Geneseos authoritas, quæ pro duobus magnis orbis luminaribus duos duntaxat totius mundi status, spiritualem scilicet & secularem, quibuscunque paulo doctioribus viris, & mentem suam a sensibilibus rebus reuocantibus, & ad cælestia vel paululum conuertentibus, plane & aperte fuisse declarant, ceu ab omnibus catholicis & eruditioribus expositoribus non literali, sed potius anagogico & tropologico sensu, vere ac diuinitus interpretari & explanari posse videtur. Quod ita esse non dubitabat, quicunque sacris literis vel mediocriter eruditus, admirabilem quendam diuinorum verborum ordinem paulo diligentius & accuratius considerauerit. Postquam enim Deus in primo illo rudi & indigesto mundi principio cælum & terram creauit, lucem fieri & a tenebris distingui voluit: quod prima die factum fuisse scribitur, quibus ab inuicem separatis firmamentum postridie factum esse narratur. Ac tertia deinceps die terram ab aquis distinctam, herbas & fructus sponte sua produxisse, legitur. Quarta autem die Deum fecisse duo magna luminaria; alterum, vt diei; alterum vero vt nocti præsideret ac dominaretur, a Moyse Prophetarum maximo his verbis & in hunc modum scriptum esse meminimus: sic enim inquit: *Fecit Deus duo magna luminaria: luminare maius vt præesset diei; & luminare minus, vt præesset nocti, & reliqua huiusmodi.* Quæ quidem verba etsi ad literam, iuxta sensum literalem pro Sole & Luna recte exponi & explanari posse videantur: anagogice ac tropologice tamen (vt Theologicis & tritis verbis in hac nostra explanatione, maioris declarationis gratia vtamur) ad vtrumque mundi statum, spiritualem scilicet & secularem, secundum omnium excellentium Doctorum explanationes rectius diriguntur, ac sapientius & accommodatius conuertuntur: vt luminare maius, quod nimirum pro Sole ad literam exponitur, Summus Pontifex plane & aperte intelligatur. Quippe sicut Sol obscuratis cæteris sideribus solus apparet; vnde Cicero nomen sumsisse & vsurpasse testatur: Ita Pontifex cunctas Ecclesiasticas & seculares potestates, diuino quodam personæ suæ splendore occultare & obscurare videtur. Et ceu quoque Sol diem sua & propria luce illuminat, eique præesse deprehenditur: ita Pontifex diem, id est, spiritualem statum, qui seculari comparatus, dies, quasi in comparatione noctis, non immerito appellatur, eique præsidere cognoscitur, Pontificalibus constitutionibus & vicissitudinariis promotionibus illustrat ac gubernat. Et velut Sol nocturnis temporibus radiis suis ad aliud hemisphærium illustrandi gratia descendit: ita pontifex censuris & anathematibus, benedictionibus pariter & indulgentiis, & ad perpetuam & æternam vitam transcendere & penetrare dignoscitur. Petro enim Apostolorum principi, primo Summo Pontifici, & cunctis eius successoribus, a Christo redemtore nostro viuæ vocis oraculo omnem soluendi & ligandi potestatem datam fuisse constat. Ad hæc duo magna totius mundi luminaria, per quæ quidem duo duntaxat vniuersi orbis status (quemadmodum diximus) plane & aperte designantur, duo illi Euangelici, & per cunctas Theologorum scholas celebrati gladii pariter ac iure accedere videntur; quorum alter pecuniariis mulctis, capitalibusque sententiis, & vltimis suppliciis secularia tantummodo & temporalia delicta coercet ac castigat: alter vero grauibus censuris, asperisque anathematibus, Ecclesiastica sola & spiritualia peccata punit ac coarguit. Vnde magnam quandam Imperatoriæ maiestatis dignitatem simul atque ingentem potestatem esse, iure negare & inficiari non possumus: Quandoquidem ab initio orbis duo magna luminaria pro duobus mundi statibus ordinata, & post multa quoque temporum curricula prædictos duos Euangelicos gladios ad idem confirmandum repetitos fuisse nouimus. Paulus insuper ad M. Agrippam tunc temporis imperantem, de falsa quadam Iudæorum aduersus ipsum accusatione, apud Festum pro eodem Agrippa Hierosolymis

Luminaria duo.

præsidentem appellasse legimus: atque eum ex Actibus Apostolorum tanti feciſſe intelleximus, vt in principio orationis suæ ipsum huiusmodi pene verbis vsum fuisse non ignoremus. *De omnibus, enim,* inquit, *de quibus a Iudæis accusari & simulari videor, beatum profecto & felicem me fore existimo, cum apud te Marce Agrippa causam meam agere & perorare conceditur, & quæ sequuntur.* Ex his igitur omnibus & cæteris huiusmodi, quæ, ne longiores essemus, breuitatis causa, de industria prætermisimus, maximam quandam Imperatoriæ maiestatis dignitatem esse, manifestum est, quod ab initio probatum iri proposueramus. Nunc vero de eius admirabili potestate secundum prætaxatum ordinem prosequemur. p. 8.

Ad hanc tantam & tam diuinam ac cælestem potius, quam humanam Imperatoriæ maiestatis dignitatem, magna quædam & æqualis eunctarum rerum secularium iurisdictio ac potestas non immerito competere & consequi videtur. Nam, vt more nostro a leuioribus incipiamus, Virgilius Cæsari Augusto duobus tam decantatis & tam celebratis carminibus tantam eius, vtpote Romani Imperatoris, potestatem esse testatur, vt cum Ioue diuisum cœlestium ac terrestrium rerum imperium contenderet: sic enim inquit: *Nocte pluit tota, redeunt spectacula mane: Diuisum imperium cum Ioue Cæsar habet.* Imperium. Historici & Oratores sequuntur, qui quidem Imperium ab eo, quod late ampleque imperaretur, nuncupatum & appellatum esse voluerunt: quod ita fuisse veteres tam Græcæ quam Latinæ historiæ plane & aperte declarant. Nam antequam principatuum fines hinc inde extenderentur, ac large longeque propagarentur, Regium nomen in terris primum fuisse constat; quippe Reges & non Imperatores dicebantur. Sic Belus primus Assyriorum rex. Sic Cambyses Medorum, Sic Pharao Ægypti, sic Cyrus Persarum, sic Philippus & eius filius Alexander Macedonum, sic Romulus, sic Numa Pompilius, sic Tarquinius Priscus, sic cæteri Romanorum reges, ne de singulis particularem quandam mentionem faciamus, Reges & non Imperatores appellabantur. Sed postquam diuersa terrarum regna hinc inde late ampleque humanis viribus & magnis potentibus protendi ac propagari, & plura quoque ab vno solo gubernari, & in vnius ditionem venire cœperunt; vt potentiæ augeri & amplificari videbantur, ita & earum potentiarum nomen pariter crescere iustum esse putabatur. Impp. Et quoniam Imperatores proprie exercitus ductores olim prisco & idoneo vocabulo nuncupabantur, ad quos solos cunctorum exercituum cura & gubernatio pertinebat; idcirco propagatis & amplificatis (vt diximus) regnis, nomen Imperatorium decentius & augustius, quam regnum videri cœpit, quasi solus vel soli essent Imperatores illi, ad quos duntaxat cura & gubernatio totius orbis, quasi totius exercitus pertineret. Sic Iulius Cæsar, sic Augustus, sic Tiberius, sic deinceps cæteri Imperatores vocabantur, etiam antequam Catholica fides hinc inde pullularet. Sed postquam Christiana & orthodoxa religio ita inualuit, vt quasi per vniuersum terrarum orbem intonaret, ac per hunc modum summi Pontifices a cunctis Christianis principibus, Regibus & Imperatoribus maxima humilitate & singulari quadam deuotione adorabantur; factum est, vt communi omnium Christianorum populorum consensu ex duobus duntaxat mundi statibus, alter a Pontifice, alter vero ab Imperatore separatim gubernaretur: ita tamen vt Imperatores dignitatem imperatoriam simul atque potestatem a summis Pontificibus, tanquam a veris mediatoribus & intercessoribus recognoscerent, quibus absque vllis alienis intercessionibus ambo diuinitus collata fuisse non dubitamus. Accedit ius ciuile, quod quidem pluribus auctoritatibus suis, Imperatoriam maiestatem humanis legibus subiectam esse, nec sinit, nec patitur: quin imo eam ipsam cunctis iuribus & humanis legibus dominari ac præsidere, plane & aperte significat. Quippe diuina humanis, cælestia terrestribus obnoxia & subdita esse, absurdum quiddam ac monstri simile videatur.. Atqui imperium Deum de cœlo constituisse supra diximus, vt quandoquidem cælitus in terras descenderat; humanis & secularibus rebus merito præsideret ac dominaretur, & vniuerso quoque terrarum orbi præesset. Genus insuper humanum triplici iure, naturali scilicet, gentium & ciuili, regi & gubernari plane aperteque

aperteque cognoſcimus, quemadmodum ſuperius commemoraſſe meminimus. Quod ſi Imperatoria Maieſtas profecto talis & tanta eſt, vt prædictarum virium humanarum frena moderetur; quis ſanæ mentis vllo vnquam tempore reperiri poterit, qui admirabilem quandam ac pene incredibilem Romani Imperii ditionem negare inficiarive auderet. Verum enim vero Imperatoria maieſtas omnibus prædictis iuribus determinatum modum certamque regulam imponere & iniungere videtur, ceu pluribus Digeſtorum & Pandectarum locis meridiana (vt dicitur) luce clarius oſtenditur. Sed ea quæcunque ſunt, conſulto prætermittimus, quoniam ad alia maiora & digniora feſtinat oratio. Suetonius Tranquillus duodecim Cæſarum vitas & geſta deſcribens, & alter Marcellinus neſcio quis, ac plures alii doctiſſimi ſimul atque eruditiſſimi viri, egregia multorum Imperatorum facinora factaque narrantes, magnam vel potius maximam quandam eorum poteſtatem commemorationibus ſuis fuiſſe teſtantur. Seneca Stoicorum acerrimus Neronis Magiſter, ita eum, vtpote Imperatorem veneratus eſt, vt libros *De clementia* ſuo nomini dedicaret. Plutarchus ſimiliter Traianum Auguſtum plurib. ſcriptorum ſuorum locis plùrimum coluiſſe & honoraſſe videtur. Lactantius præterea vir elegantiſſimus, Conſtantinum & eius filios, & Beatus Ambroſius Theodoſium & Gratianum (ad quos multa pro Catholica fide & de Spiritu ſancto conſcripſit) Hieronymus inſuper & Auguſtinus plures ſuorum temporum Imperatores, multis propriorum librorum conſcriptionibus ingentibus & maximis honoribus proſecuti & venerati ſunt. Quid plura? nam ſexcenta huiusmodi reſtant, quæ ſi ſigillatim enarrare vellemus, dies profecto nos talia proſequentes deficeret. Tanta nimirum, vt duo prima orationis noſtræ membra in vnum concludamus, Imperatoriæ maieſtatis dignitatem, ſimul atque poteſtatem fuiſſe conſtat, vt partim huiusmodi auctoritatem de cælis ad homines deſcendentem, partim toti terrarum orbi imperantem, partim a nullo alio, quam ab omnipotenti Deo dependentem, priſcis temporibus opinarentur. Sed poſtea rebus humanis iam dudum meliori quadam & grauiori ordinatione diſpoſitis, hoc eſt, duobus vniuerſi mundi ſtatibus ab inuicem ſeparatis inter ſeque diſtinctis, quemadmodum pluribus ante ſeculis vſitatum & conſuetum fuiſſe accepimus Imperatoriæ Maieſtatis dignitatem poteſtatemque prædictas pariter a Summis pontificibus non iniuria ſuſcipi, ac recognoſci oportere, conſueuit. *Recognitio Imperii a Pontifice.* Quod quidem quosdam optimos religioſos & pios prædeceſſores tuos hactenus feciſſe legimus, quorum tu, inuictiſſime Cæſar, præclara & glorioſa veſtigia ſequi & imitari vel maxime cupiens, e media Germania in intimam Italiam hiemali tempeſtate, per longiſſimas atque aſperrimas & periculoſiſſimas vias partim niuibus, partim glaciebus obſeſſas, partim vero cœnis opertas, non famem, non ſitim, non frigus, non ſomnos non iuges pluuias extimeſcens, accedere & venire non dubitaſti, vt ab hoc Nicolao quinto diuina prouidentia Summo pontifice, Pontificiali ſolio de more pro tribunali (quemadmodum e regione apparet) ſedente, opportunum & conueniens Romani Imperii diadema ſuſciperes, humiliterque ſuſcipiens Imperatoriam dignitatem poteſtatemque ab Apoſtolica ſede recognoſceres. Proinde ea, quam tu paulo ante fidelitatis & ſucceſſionis iuramenta præſtitiſti, inſtituta & ordinata fuiſſe creduntur. Atque hæc omnia ex dexteræ manus & frontis, & renum inunctione, & enſis poſtea incinctione, & aureæ pilæ in ſiniſtra manu largitione, ac regalis ſceptri in dextra poſitione, non abſurde, ſed potius plane & aperte declarari poſſe videntur. De hac tua tam humili, tam pia, & tam deuota ab hoc Nicolao Domino noſtro Summo Pontifice Romani Imperii recognitione, dici non poteſt, quantas & quam magnas & præcipuas laudes & commendationes apud Deum & homines reportabis. Cum igitur de egregia quadam & ſingulari Imperatoriæ Maieſtatis dignitate poteſtateque, duobus prædictæ diuiſionis membris pro facultate noſtra pauca quædam hactenus abſoluerimus; quid nunc de hac tam fauſta & tam felici coronatione dicemus, in qua quidem vna & ſola ambo dignitatis & poteſtatis præſtantiſſima &

excellentiſſima dona, a nobis ſuperius commemorata, ſimul exhiberi conferrique intelligimus. De ea igitur ipſa deinceps ſecundum præmiſſum ordinem proſequemur.

Sed vt res tota paulo clarius & euidentius innoteſcat, a primæua coronandi origine ordiri initiumque ſumere ſatius eſſe duximus. Primas itaque ac vetuſtiſſimas coronas a militibus ſeſe in re militari exercentibus militiamque profitentibus, ex antiquis hiſtoriis certam quandam originem habuiſſe legimus. Vnde propterea, quod militibus in ſignum honoris & præmii bene & proſpere actæ rei exhiberentur, coronæ militares * appellabantur, quæ quidem octo erant, & cæteris huiusmodi nobiliores habebantur. Quod ita eſſe, varia & diuerſa eorum nomina plane & aperte declarant. Nam prima *Obſidionalis* dicebatur, ea a gramine fiebat. Hanc qui obſidione liberabantur, idcirco liberatoribus Ducibus do- p. 10.
nabant, quod ibi gramen plerumque generaretur, vbi illi prius obſeſſi tenebantur. Huiusmodi coronam Senatus Populusque Romanus Q. Fabio Maximo, ſecundo bello Punico dederat, quoniam vrbem Romam ab obſidione hoſtili liberauerat. Secunda *Ciuica* appellabatur, quam ciuis ciui, a quo in prælio ſeruatus fuerat, teſtem vitæ ſalutisque perceptæ concedebat: ea e fronde quernea vel ilignea ob id efficiebatur, quod victus antiquiſſimus ex quercubus atque ilicibus capiebatur. Hac corona L. Gellius vir Cenſorius in Senatu Ciceronem conſulem donari a rep. cenſuit, quod eius opera & interceſſione atrociſſima illa Catilinæ coniuratio detecta vindicataque fuiſſet. Tertia *Muralis* nuncupabatur: hac nimirum illi donabantur, qui primi mœnia per vim in quocunque hoſtile oppidum aſcendiſſent. Quarta *Caſtrenſis* perhibebatur, quam quidem Imperatores eis impertiebantur, qui primi pugnantes in hoſtium caſtra ingrederentur, ea profecto inſigne valli habebat. Quinta *Naualis* cognominabatur: hac maritimo prælio ii donari ſolebant, qui hoſtium naues armati tranſiliuiſſent; ea quaſi nauium roſtris inſigniebatur. Atque hæ tres vltimæ ex auro fiebant, inauratæque apparebant. Sexta *Oualis* erat, & myrtea habebatur, ea Imperatores vtebantur quandoque ouandi gratia in vrbem inuehebantur. Ouare autem dicebantur, ſi quando vel ex indignis bellis, vel non cum iuſtis hoſtibus geſtis victores in Patriam remearent; aut quando hoſtile nomen humile & non idoneum, vt ſeruorum, piratarumque fuiſſet, aut deditione repente facta, ſine puluere (vt dici ſolet) incruentaque victoria obueniſſet: cui facilitati myrtum, Veneris frondem, aptam & accommodatam eſſe non iniuria putauerunt: quod non Martius ſed quaſi Venereus quidam triumphus foret: ac per hunc modum Octauianus Auguſtus poſt Philippenſe & rurſus poſt Siculum bellum bis ouans vrbem ingreſſus eſt. Septima quaſi *Triumphalis* putabatur, & oleagina videbatur: ea coronabantur non qui prælio interfuiſſent, ſed qui dignum aliquem pro abſentibus imperatoribus triumphum procuraſſent. Octaua *Triumphalis* prædicabatur, ex lauro fiebat, & quia cæteris omnibus præferebatur, ſolis duntaxat triumphaturis Impertoribus ſeruabatur, qui cum ex ancipiti prælio cruentaq; victoria, victis ſuperatisq; hoſtibus in patriam reuerterentur, triumphalibus curribus cunctis ornamentorum generibus præditis, ipſi tamen vndique purpurei ac laurea coronati per Vrbem vehebantur. Sic C. Iulius Cæſar, qui primus exactis Regibus Romæ imperauit, quinquies triumphauit. Nam & Gallicum, & Alexandrinum, & Ponticum, & Africanum, & Hiſpanenſem triumphos laurea (quemadmodum diximus) coronatus abſoluit. Sic Octauianus Auguſtus tres Curules triumphos, Dalmaticum, Actiacum, Alexandrinum, continuo triduo mirandum ſpectaculum, de more laurea coronatus, egiſſe & accepiſſe legitur. At Tiberius Cæſar, cum ei toto Illyrico perdomito & in ditionem Populi Romani redacto, triumphus decerneretur, ac ipſe ob Q. Vari cladem qui ſub idem fere tempus in Germania vna cum tribus legionibus perierat, decretum ſibi triumphum differre, quam triumphare maluiſſet: Vrbem nihilominus præ-

texta-

* de his P. Merula *de præmiis, quæ militiam ſequebantur Romanorum p. 3*

rextatus & laurea coronatus intrauit. Sic Nero e Græcia per Neapolim per Antium & Albanum Romam reuersus, eo curru quo Augustus antea triumphauerat, veste purpurea chlamydeque stellis aureis distincta, ac Olympiaca & laurea corona capite redimito, Vrbem ingreditur: cum prius etiam triumphantis habitu ac laurea coronatus in Capitolium ascendisset, postquam Mithridatem Armeniæ regem, Romam venientem quasi triumphaturus recepisset. Sic denique multos alios Imperatores, quos sigillatim recensere nimis longum esset, laurea coronatos triumphasse legimus. Sed quorsum hæc tam multa de veteribus coronis? fortasse vestrum dicet quispiam. Vt scilicet intelligatis, quo & quali coronationis genere prisci vterentur, & in quanto quoque precio laurea antiquitus haberetur, quandoquidem omnes Imperatores ea coronati triumphare consueuerant. Siquidem eam tanti faciebant, vt commemoratus Iulius Cæsar ex omnibus decretis sibi a senatu populoque Romano honoribus, nullum libentius, quam ius laureæ perpetuo gestandæ, recipisse scribatur. At hæc & cætera huiusmodi nimia vetustate obsoleta iamdiu euanuisse comperimus, nisi quod laurea Poetis duntaxat, & aurea corona Regibus & Imperatoribus, aliter tamen quam priscis temporibus, reseruatæ fuisse videntur. De C. quippe Cæsare a Suetonio in eius vita scriptum esse legimus, quemadmodum quidam e turba statuæ suæ coronam lauream candida fascia præligatam imposuerit, & Lupercalibus quoque pro rostris a M. Antonio consule admotum capiti eius diadema ipse repulerit; quod & Plutarchus probare & confirmare videtur. Hoc diadema fascia quædam erat in modum cuiusdam coronæ facta, absque illis ornamentis, quæ temporibus nostris Regiis & Imperatoriis ac Pontificalibus diadematibus imponi inserique conspicimus; quod ita esse Græca origo, vnde deriuari manifestum est, plane aperteque demonstrat. Nam id nomen propria sui interpretatione ligamen quoddam circumdatum significare nouimus. Ac de Alexandro insuper Magno ab idoneis auctoribus scribitur, vt cuidam eius militi grauiter vulnerato sanguinolentum vulnus suo diademate, quod e capite amouerat, celeriter circumligari iusserit; quando ob magnam quandam fluentis & emanantis sanguinis abundantiam tunc pro salute saucii militis aliter fieri non poterat. Nos vero, qui Christiani & sumus & haberi volumus & in cruce & in patibulo Iesu Christi Domini nostri vel maxime gloriamur, his friuolis & inanibus gentilium & Ethnicorum hominum inuentionibus omnino abolitis penitusque reiectis, nonnulla vetusta coronandi & inungendi genera ex sacris literis hinc inde collecta in medium adducemus. Saul, vt a primo Iudæorum Rege incipiamus, a Samuele Propheta his verbis in primo Regum, vnctum fuisse legimus. *Tulit Samuel lenticulam olei, & effudit super caput eius, & deosculatus est eum: & ait: Ecce vnxit te Dominus super hæreditatem suam in principem; & tu liberabis populum eius de manibus inimicorum suorum, qui in circuitu sunt.* Et in eodem loco paulo post ab eodem Samuele Dauid prædicti Saul successorem in hunc modum inunctum extitisse accepimus: *Et ait Samuel ad Isai patrem Dauid: Mitte & adduc eum, nec enim discumbemus prius, quam ille huc venerit. Misit ergo & adduxit eum; erat autem rufus & pulcher aspectu, decoraque facie. Et ait Dominus: Surge & vnge eum, ipse est enim. Tulit ergo Samuel cornu olei, & vnxit eum in medio fratrum eius; & directus est spiritus Domini a die illa in Dauid & deinceps, & quæ sequuntur.* Et in tertio eiusdem voluminis Salomonem commemorati Dauid filium per Sadoch sacerdotem quendam sacro oleo delibutum fuisse cognouimus. Sic enim scribitur: *Sumsitque Sadoch Sacerdos cornu olei de tabernaculo, & vnxit Salomonem, & cecinerunt buccina, & dixit omnis populus: Viuat Rex Salomon. Et ascendit vniuersa multitudo post eum, & populus canentium tibiis, & lætantium gaudio magno; & insonuit terra clamore eorum;* Et reliqua huiusmodi gaudiis & iubilationibus & exultationibus plena & referta comperimus. Atque hæc tria præcipua & singularia talium ac tantorum Regum exempla, ad regiam & sacram vnctionem, quæ quidem ex egregia quadam humilitate pro hodierna regalium & imperatoriarum personarum coronatione non immerito

Laurea.

Diadema.

Vnctio regalis.

merito putabantur, ex veteri Teſtamento protuliſſe ſufficiat. Id etiam ipſum de Sacerdotibus, quod de Regibus in ſacris literis legiſſe meminimus; vt ſcilicet ſacro oleo pariter vngerentur; nam vtrumque vsque ad hæc noſtra tempora hactenus ſeruatum eſſe deprehendimus. Quod in perſona Chriſti humani generis redemptoris, non humano ſed potius diuino quodam exultationis oleo, ideo factum fuiſſe credimus, quoniam Dauid Prophetarum maximum de eo ipſo in libro Pſalmorum loquentem, carmina hæc ponere comperimus: *Propterea vnxit te Deus, Deus tuus oleo exultationis, præ participibus tuis: & reliqua.* Proinde & Sacerdotes & Reges *Chriſtos*, quod Græce vnctos ſignificat, in ſacris literis per hunc modum legimus appellatos: *Nolite tangere Chriſtos meos, & in Prophetis meis nolite malignari:* & plura huiusmodi dicendi genera ex lato & amplo ſacrarum ſcripturarum campo ſponte ſua nobis in præſentiarum occurrerent, quæ, ne longiores ſimus, de induſtria prætermittimus. Nos igitur, qui (vt diximus) Chriſtiani ſumus, & præclara maiorum noſtrorum veſtigia ſequi & imitari vel maxime cupimus, non ſolum te, Diue Friderice Romanorum Rex ſemper Auguſte, ſacro ſolo vnctionis oleo vna cum Leonora beata & felici conſorte tua, ſecundum veterem quandam & vſitatam regiæ vnctionis antiquorum Patrum conſuetudinem, per hanc humilem & deuotam Nicolai V. Summi Pontificis adminiſtrationem feliciter vngimus; ſed & enſem aureum cingimus, & regale inſuper ſceptrum & ſimilem pilam ambabus ma- p. 12.
nibus exhibemus, ac denique ſacro ſancto capiti tuo imperiale diadema, ex puro & ſolido auro confectum, & pluribus quoque margaritarum & vnionum ac cæteris precioſorum lapillorum generibus redimitum, ſolenniter imponimus, cum te prius
Ferrea corona. duo alia diademata, ferreum videlicet & argenteum, veteri quadam conſuetudine iam ſuſcepiſſe non ignoremus. Quippe corona ferrea, quam in ordine primam eſſe conſtat, fortitudinem ac poteſtatem ſignificare videtur. Nam quemadmodum ferrum cæteris omnibus metallis fortius ac potentius habetur & creditur; ita Imperatoria maieſtas cunctis aliis principibus fortior ac potentior eſſe debet. Secunda
Argentea. quoque argentea non fortuito, ſed ſingulari quodam myſterio aſſumitur. Sicut enim argentum aliis metallis albius, purius & nitidius conſpicitur, ita maximi
Aurea. ac Summi Principis mentem claram, mundam, & ſerenam eſſe decet. Tertia aurea egregia & ſolemni ſignificatione capitur. Etenim ceu aurum cætera metalla ſua dignitate longe ſuperat & excellit; ita pariter Imperator cæteris omnibus ſecularibus Principibus proprio virtutum ſuarum ſplendore præſtare & excellere exiſtimatur; & vt etiam hoc, qualecunque eſt, noſtrorum temporum Imperium, illius veteris Romani veſtigia ſibi reſeruaſſe ac retinuiſſe videatur. Priſcis namque Romanis vniuerſo pene terrarum orbi, cum maxime florebant, imperantibus, a cunctis ſubditis gentibus aureum tributum pro diuerſis exhibentium ſubiectorum facultatibus varie tradebatur. Ex hac itaque prædictarum trium coronarum myſtica ſuſceptione, tria præcipua & ſingularia a nobis paulo ante commemorata, plane aperteque deſignantur: in quibus duo illa noſtra dignitas & imperatoria Maieſtas vel maxime continentur, quemadmodum a principio huius orationis propoſuiſſe meminimus: quod a pluribus Summis Pontificibus ad politiorem quandam & ſolenniorem imperatoriæ coronationis celebritatem iam dudum præcipuo & ſingulari myſterio factum fuiſſe accepimus. A Carolo enim Francorum Rege, cui ob rerum a ſe geſtarum magnitudinem Magno non ſecus quam Alexandro Philippi Regis filio cognomen fuit, vetus quædam coronandi conſuetudo initium ſumſit, quæ a prioribus & maioribus quibusdam Imperatoribus aliquotiens obſeruata, ad noſtram vsque ætatem in auguſtam huius Friderici tertii perſonam in præſentiarum tanta cum gloria proueniſſe videtur, vt etiam eisdem prædicti Caroli inſignibus coronari mereretur. Nam cum tota Italia per aduentum Longobardorum ſub Deſiderio eorum Rege magnis vndique calamitatibus premeretur, factum eſt, vt in neceſſarium quoddam obſeſſæ vrbis ſubſidium a Stephano ſecundo ea tempeſtate Romanæ Eccleſiæ præſidente, e Gallia in Italiam euocaretur: qui quidem ita

ſe

se gessit, vt commemoratum desiderium eorum Regem generosissime ac glorioſissime superaret, hostesque pariter similiterque subigeret. Vnde honoris & gloriæ suæ causa Imperator appellatus atque a Leone postea Tertio Summo Pontifice magno cum honore coronatus est, quem quidem morem priscis illis ritibus gentilibusque abolitis a nonnullis prædecessoribus tuis diutius seruatum fuisse non ignoramus. Quapropter quantum non solum præsentes, verum etiam absentes homines, hæc ipsa religiosa maiorum nostrorum instituta sequentes, & hæc quoque tam admirabilia & tam incredibilia propriis (vt dicitur) oculis conspicientes, ex hac tanta & tam inaudita cunctorum Christianorum populorum vnione, conuentioneque lætari & gaudere debent; nedum verbis scriptisue explicari, sed ne mente quidem cogitari comprehendique posset Tantum enim & tam concordem in hanc ipsam coronationem omnium Christianorum gentium Consensum, sine expresso quodam nutu diuino euenire non posse credendum est. Ideo vnusquisque sanæ mentis in singulari & præcipua quadam vtriusque Sanctitatis & Maiestatis sapientia,, sanctimonia & integritate vitæ condita, summopere confidere & sperare debet, vt cuncta quæque bellica & tumultuosa a recta tam spirituali quam seculari via aliquatenus abhorrentia, ad pacem & tranquillitatem, concordiam & quietem Dei gratia tandem aliquando reducantur. Præsertim cum generalis quidam & hactenus inusitatus omnium fidelium populorum principumque consensus, & vniuersalis quædam prædictorum cœtuum (vt ita dixerim) conspiratio, manifestum quoddam & expressum diuinæ voluntatis signum esse videatur. Vnde p. 13. non iniuria in præsentiarum ad vos assistentes, & ad absentes etiam, in hac tanta & tam inusitata lætitia parumperconuersus, cum Psalmo psallere his verbis & in hunc modum cantare non formidabimus: *Omnes gentes plaudite manibus, iubilate Deo in voce exultationis, & reliqua.* Quod si cuncti Christiani principes & populi ex hac tanta ac tam admirabili & tam solemni Imperatoriæ Maiestatis coronatione apprime lætari, atque plurimum gaudere debent: quanto vos, Beatissime Pater ac Serenissime Imperator, vehementius atque efficacius & ardentius gaudebitis, cum præsentem & futuram huius tantæ solennitatis & celebritatis gloriam, solidosque fructus, ad vos solos pertinere & spectare vel maxime existimaueritis? Quod enim ex Summis Pontificibus, vel quot etiam ex veris Imperatoribus, vtrisque maioribus & prædecessoribus vestris, fuisse nouimus, qui huiusmodi Diadema vel legitime largirentur, legitimeue susciperent? Nam ita pauci ex vtroque ordine reperientur, vt si numerarentur, facile paruulum quendam numerum constituere viderentur. Duobus enim Carolis, duobusue Othonibus, & vno Henrico, Constantino, Radulpho, Conrado, Alberto, & altero Sigismundo, & si qui alii fuerunt, duntaxat exceptis, quos legitime ab Apostolica Sede coronatos fuisse accepimus, neminem alium in vtroque Pontificum Imperatorumque Catalogo, reperiri potuimus, quem Imperatorium diadema iure susceperisse diceremus; cæteris omnibus siue Honoriis, siue Valentinianis, siue Theodoricis, siue aliis Federicis, vna cum reliqua Cæsarum turba, vel per incuriam negligentibus vel per vastum aspernantibus, vel potius vi & armis sacrosanctum Romanum Imperium sibi ipsis nefarie nimis arrogantibus. Et eos etiam quos honoris causa nominauimus, non tanto populorum omnium principumque consensu, cunctarumque gentium applausu, Diue Federice, instar tui, coronatos fuisse constat: quem quidem nullis discrepantibus, quin imo cunctis vel maxime approbantibus, ex intima Germania huius coronationis gratia huc vsque venisse conspeximus. Præterea si Samuel & Saul in illa inunctione veteri adprime gauisi sunt; quanto vos Nicolae ac Friderice vehementius illis lætari & ardentius gaudere debetis? Quemadmodum enim tu Summe Pontifex, cum Christi humani generis redemptoris vicarius reperiaris, Samuele licet Propheta melior & præstantior esse diceris; ita tu, Friderice, Saulum in regno ipso longe excellere & superare videris. Ille namq; Iudæorum duntaxat, tu autem Romanorum Rex, ac totius saltem Occidentalis imperii solus moderator & princeps apellaris. Quod quidem imperium cæteris priscis & Assyriorum, & Ægyptiorum, & Sicyoniorum, & cunctarum aliarum gentium nobilius

Carolus M. Imp.

Legitimæ coronatio.

bilius & excellentius ac potentius fuisse scribitur. Assyriorum enim imperium aliis omnibus, Romano tantummodo excepto, potentius fuisse traditur. Nam Ninus qui Belo patri primo Assyriorum regi successit, vniuersam Asiam, quæ totius orbis ad numerum partium tertia dicitur, ad magnitudinem vero dimidia reperitur, vsque ad Libyæ fines subegisse & in ditionem suam redegisse fertur. Solis quippe Indis in partib. Orientis non dominabatur, nec amplius quam per mille trecentos circiter annos durasse creditur. Ad Romanorum Imperium si a condita Vrbe vsque ad irruptionem Gothorum (qua quidem tempestate degenerare & declinare vel maxime cœpit) diligenter & accurate recensebimus, multo diutius perdurasse comperiemus, ac longius latiusque diffusum extitisse nequaquam dubitabimus. Romani enim totam Europam, totamque Africam, partemque Asiæ in ditionem suam redegerunt. Et ceu tu, Nicolae, eodem Samuele, ob eas quas supra diximus causas, melior esse censeris: ita tu, Friderice, ipso Dauid quoniam Christianus,& Christi gratia refulgens, excellentior ac præstantior reperieris. Ac veluti tu sacerdotii princeps, Sadoch sacerdote longe præstantior es; ita tu, Friderice, Salomone ipso propterea non immerito excellentior iudicaberis. Quod si prædicti Prophetæ & Sacerdotes vngentes, & vncti quoque Reges vna cum populis suis, in ipsa vnctionis die ita supra humanum modum lætabantur, vt variis omnium cantuum 'cunctorumque sonorum ac symphoniarum generibus,diuersa iubilationis & exultationis genera demonstrarent; quanto vos studiosius id ipsum facere & operari debetis, qui in cæteris & veteribus & nouis cum Regum tum Imperatorum coronationibus reliquis omnibus coronantibus & coronatis longe præstare atque excellere videmini. Verum enim vero in mentibus vestris tantum & tam excellens gaudium propterea non iniuria fo- p. 13.
re existimamus & credimus, vt penitus & omnino exprimi explicariue non possit. Attamen Epilogo partium huius orationis nostræ hinc inde longe lateque dispersarum prætermisso, ne forte prolixiores simus, ad modicam& paruulam quandam tanti gaudii,tantæque lætitiæ expressionem,pro vtroque vestrum quibusdam Ecclesiasticis cantibus breuissime vtemur. Itaque audite hæc, omnes gentes, auribus percipite omnes qui habitatis terram : audite, audite, inquam, cœli, quæ loquimur. Audiat terra verba oris nostri. Cantemus igitur cunctis audientibus Domino,cantemus inquam canticum nouum Domino, quia mirabilia fecit quæ quidem præterita secula hactenus nec videre nec audire potuerunt. Itaque pie deuoteque in præsentiarum iubilemus, cantemus, exultemus ac psallamus, vt in futuro seculo coram omnipotenti Deo constituti, vna cum reliquis beatis spiritibus diuina Trinitate fruentes, id ipsum in perpetuum facere & operari valeamus.

Cum igitur cuncta eo ordine,quo ab initio orationis nostræ proposuisse meminimus, omnibus oratorum epilogis breuitatis causa prætermissis, pro modulo nostro absoluisse videamur: reliquum est, vt finem dicendi faciamus, si prius pro te, Beatissime Pater, ad omnipotentem Deum iam tota mente conuersо, & pro hoc Federico III. nouello Imperatore a Sanctitate tua nuper constituto, in hunc modum humiliter exorauerimus, proque Maiestate tua tandem,glorioſissime Cæsar,breuiter responderimus. Omnipotens & Sempiterne Deus, qui ad prædicandum æterni regni Euangelium Romanum Imperium præparasti, præsta quæso huic Federico tertio nouello Imperatori, fideli famulo tuo, arma cælestia, vt superatis barbaris & inhumanis gentibus, pacis ac Catholicæ fidei inimicis, secuta & intrepida tibi seruiat Christiana libertas. Nunc ad hanc pontificialem tam piam & tam humilem orationem pro te, Religiosissime Imperator,deuoti & supplices in hunc modum respondebimus. Exaudi, quæsumus, omnipotens & sempiterne Deus pias & deuotas preces Nicolai tui Summi Pontificis, vt cuncti ecclesiastici & seculares populi, Prælati, Respublicæ & principes, omnibus Christianæ fidei hostibus penitus abolitis, atque ad vltimam internetionem vsque deletis, liberius seruire & efficacius famulari valeant : quatenus per hunc certum & securum omnium fidelium nostrarum gentium famulatum, cuncti Christiani homines digna vtriusque præsentis & futuræ vitæ præmia consequi mereantur.

Atque

Atque hæc habuimus, quæ in hac tam admirabili, tam fausta & tam felici imperatoriæ coronationis celebritate primo ad æternam omnipotentis Dei gloriam, ad perpetuam deinde beatitudinis tuæ, Beatissime Pater ac etiam Maiestatis tuæ, gloriosissime Imperator, laudem & commendationem, ad consolationem insuper vestram, præstantissimi Auditores, præterea ad generalem quandam & immensam totius Christiani generis lætitiam atque hilaritatem, & sempiternam denique tantarum & tam magnarum rerum memoriam in præsentiarum diceremus.

DE FRIDERICI III. IMP. IN ITALIAM PROFECTIONE

p. 15.

VOTIVA, ET HONORIFICO AD VRBEM ADVENTV, NARRATIO, E LIBRO I. SACRARVM CEREMONIARVM. SECT. XIII. CAP. I. DESVMTA.

FRIDERICVS tertius Anno salutis sexagesimo octauo supra Millesimum quadringentesimum, Romam venit religiosæ peregrinationis gratia: eumque Paulus secundus Pontifex Maximus summis honoribus excepit. Quæ igitur in suo aduentu mature & prudenter ordinata sunt atque seruata, quoniam omnibus interfui, ex officio hic annotabo, & vt posteri his vti si voluerint facile possint, adnectam. Vt primum igitur Pontifici nunciatum est, Cæsarem in Italiam aduentasse, Romamque via Flaminia petiturum, iussit prouinciarum Ecclesiæ Romanæ præfectos, per quas iter facturus erat Cæsar, vt venienti honoris causa obuiam irent Pontificis nomine ad fines prouinciæ, illumque cum omni suo comitatu publicis sumptibus magnifice exciperent, & honores ei omnes impenderent, iuberentque per ciuitates omnes qua esset transiturus, clerum in porta obuiam exire cum crucibus, & deducere ad ecclesiam cum Antiphonis, versiculis & orationibus, vt in Pontificali habetur. Deinde vt Ecclesiæ agrum Cæsarem intrasse cognouit, Nobiles quosdam ex ordine equestri præmisit, qui Cæsari obuiam eant, gratulantes Pontificis nomine prosperum eius aduentum, & omnia Pontificis officia pollicentes. Post hoc sunt missi duo sacri Palatii causarum auditores, qui Spoleti; & duo deinde Archiepiscopi cum duobus Episcopis ex assistentibus Papæ, qui Marini Cæsari se exhibuerunt: designauit præterea Pontifex duos Apostolicæ Sedis legatos, Guilielmum Episcopum Hostiensem Rothomagensem, & Franciscum S. Eustachii Diaconum Senensem, S. Rom. Ecclesiæ Cardinales, datis mandatis vt duorum dierum itinere Cæsari obuiam irent. Sed legati cum primum obuiam fiunt Imperatori descendunt ex equis, cum ex propinquo eum manifeste videant, & suæ Maiestati reuerentiam faciunt, siue descenderet, siue in equo manserit: consueuit tamen & ipse descendentib. legatis descendere. Die autem quo vrbem intrauit, hoc ordine exceptus est. Primi obuiam iere ad tertium lapidem Vicecamerarius, Præfectus, Senator, conseruatores & cancellarii vrbis, omnes cum habitu suæ dignitatis, & cum his capita Regionum & alii magistratus vrbani, cum ciuibus nobilioribus; quos non multo interuallo ordines curiæ & cancellariæ officiales, Duce Episcopo Vrbinate Correctore & abbreuiatore literarum Apostolicarum, secuti sunt, tertio loco Prælati domestici Pontificis, cum aulicis proceribus & nobilibus multis, ad secundum lapidem processere. Sacer deinde Cardinalium senatus extra portam ad quingentos passus Cæsarem expectauit: cui aduenienti suo & Pontificis nomine felicem aduentum gratulatus est, verba faciente priore Episcoporum Cardinalium. Clerus Vrbis in ipsa porta cum crucibus & reliquiis, vt Cæsarem exciperet, iussus erat. Hoc igitur ordine, quamuis propter serum introitum omnino seruari non potuerit, Vrbem ingressus est. Primo procedebant mixtæ Cardinalium familiæ, cum militibus Cæsaris: tum familiares Pontificis laici, cum familiaribus Imperatoris. Inde nobiles & Barones: tum conseruatores cum officialibus Vrbis. Deinde oratores Principum & Regum non prælati. Postremo Senator & Præfectus Vrbis cum suis ornamentis. Armiger Cæsaris cum ense nudo inter illos & Cæsarem solus equitabat. Sequebatur Cæsar sub baldachino, medius inter duos seniores Episcopos Cardinales. Cui in porta Vicarius Papæ, qui clero vrbis præest, paratus in Pontificialibus crucem exosculandam porrigere debet. Et clerus cantat: *Ecce mitto Angelum meum.* Et clerus supplicabundus procedit immediate ante præfectum & Senatorem. Imperatorem sequuntur Cardinales per ordinem, Episcopi,

presbyteri, & Diaconi officiales: & nobiliores ciues ducunt equum Cæſaris freno, & baldachinum portant. Poſt Cardinales ſequebantur Prælati Cæſaris, cum prælatis oratoribus: & demum alii Archiepiſcopi, Epiſcopi, Protonotarii, Abbates,& alii curiales togati. Ex itinere duo presbyteri & duo diaconi Cardinales diuertentes,ad Pontificem præuenerunt: qui cum illis & nonnullis aliis prælatis atque aulicis ſuis cum pluuiali & mitra deſcendit ad Eccleſiam S.Petri; vbi in capella maiori in ſede ſua eminenti ſedens Cæſarem expectabat. Cæſar ordine quo diximus, ad gradus Baſilicæ peruenit: vbi equo deſcendens a Cardinalibus & aliis ad confeſſionem beati Petri deductus eſt: vbi paratum erat faldiſterium, ſuper quod procumbens aliquantulum orauit. Interim p. 16. Cardinales omnes ad Pontificem aſcendentes in locis ſuis ſederunt,& illi duo presbyteri & Diaconi, qui præuenerant,Cæſarem apud faldiſterium orantem expectantes, illum finita oratione ad Pontificem deduxerunt. Qui vt Pontificem vidit, genu terram tangens illum veneratus eſt:& accedens propius idem fecit: aſcendens deinde ad ſolium in terram pronus Pontificis pedes oſculatus eſt. Deinde manu Pontifex benigne illum ſuſcipiens, atque a terra eleuans, ad oſculum oris recepit, & aſſurgens eum modeſte amplexatus eſt: moxque iuſſit eum ſedere in ſede pro eo honorifice præparata,inter ſolium Pontificis & ſedilia Epiſcoporum Cardinalium. Tum excepit Prælatos & proceres Cæſaris ad pedis oſculum. Deinde a duobus Diaconis Cardinalibus deductus Cæſar ad altare maius: ibi ſuper paratum ſibi faldiſterium diutius genuflexus orauit. Interim chorus cantauit Antiphonam: *Elegit eum Dominus, & excelſum fecit illum præ Regibus terræ.* Verſ. *Glorificauit illum in conſpectu Regum & non confundetur.* Surgens deinde Pontifex,ſine mitra dixit: *Pater noſter Et ne nos inducas in tentationem, ſed libera nos a malo.* Verſ. *Deus iudicium tuum Regi da, & iuſtitiam tuam filio Regis* Verſ. *Saluum fac Domine ſeruum tuum Fridericum Imperatorem noſtrum, Deus meus ſperantem in te.* Verſ. *Mitte ei Domine auxilium de ſancto, & de Syon. tuere eum.* Verſ. *Nihil proficiat inimicus in eo, & filius iniquitatis non apponat nocere ei.* Verſ *Fiat pax in virtute tua & abundantia in turribꝰ tuis.* Verſ. *Domine exaudi orationem meam, & clamor meus ad te veniat.* Verſ. *Dominus vobiscum: & cum ſpiritu tuo. Oremus. Deus qui beato Petro Apoſtolo tuo collatis clauib. regni cæleſtis, animas ligandi atq; ſoluendi Pontificium tradidiſti, Interceſſionis eius auxilio famulus hic tuus Fridericus Imperator noſter a nexib. pecatorum ſuorum liberetur. Protende quæſumus famulo tuo N. Imperatori noſtro dextram ſalutis auxilii, vt te toto corde perquirat, & quod digne & humiliter poſtulat aſſequi mereatur. Omnipotens ſempiterne Deus, Chriſtiani Imperii protector & conſeruator, da ſeruo tuo N. Imperatori noſtro virtutis inuictæ triumphum, ut ad noſtram & Eccleſiæ tuæ Sanctæ atq; fidelium omnium vnitatem & pacem ſubditas illi facias vniuerſas barbaras nationes per Chriſtum Dominum noſtrum, Amen.* Poſt hæc Pontifex de ſolio deſcendit, & Cæſarem iterum amplexatur, manu ſiniſtra illum tenens, pariter palatium Apoſtolicum aſcenderunt: qui in ſacellum S.Nicolai ingreſſi aliquantulum conſederunt, & familiariter confabulati ſunt. Deinde Pontifex Cæſarem ad cubiculum illi paratum dimiſit, iuſſitque Cardinales complures illum deducere: ipſe vero cum ſuis per aliam ſacelli portam ad cameram ſuam profectus eſt. Dum Cæſar Romæ fuit,ſæpe noctu vno vel altero famulo ſociatus, clam & indicto tempore ad Pontificis cubiculum acceſſit: cui Pontifex obuiam exiuit,cum primum id potuit reſcire, & diſcedentem ipſe deduxit vsque ad ſecundam & tertiam aulam: & aliquando ipſe Pontifex inexpectatus ad Cæſaris cubiculum cum paucis venit,illumque quantum potuit honorauit cum ſumma grauitate & maieſtate, & in eccleſia, & in via In Eccleſia orante Pontifice ſuper faldiſterio ſibi parato ante altare (ut fit) Imperator ſuper aliud faldiſterium orabat a ſiniſtris poſitum, coopertum purpureo ornamento, cum puluinari etiam purpureo,& paruo ſcabello viridi etiam purpureo. Sedes Cæſaris cum ſuo reclinatorio ſiue poſtergali ſita erat inter ſedem Pontificis & ſedilia Cardinalium, in formam ſedis Pontificialis. Sed non tantæ altitudinis neque latitudinis: cooperta erat panno ſericeo viridis coloris, & ſcabellum paruum habebat viride ſuper quod pedes tenebat Imperator, altitudo ipſius Sedis ita erat inſtituta in Capel. Apoſtol. vt non altior eſſet locus vbi ſederet Imp. quam vbi Pontifex teneret pedes: & item ſcabellum Cæſaris æquale erat Sedibus Cardinalium. Cum incenſabatur Pontifex per Cardinalem aſſiſtentem, mox incenſabatur Imperator per primum ex Prælatis aſſiſtentibus Pontifici. Cum Pontifex pacem accipiebat ab aſſiſtente Cardinali, primo dabat pacem Imperatori, poſtea Diaconis aſſiſtentibus: Inter eundum ſemper manu ſiniſtra illius dextram tenebat, volebatque vt æquali ſemper gradu incederet: quamuis modeſte ſemper Cæſar reluctaretur. In diſceſſu mandauit Pontifex, quod itidem vt in introitu honoraretur. Sed ille ſummo mane cum paucis e ſuis conſcenſo equo ante receſſit, quam Cardinales comperiſſent, pauci admodum eius feſtinationem ſunt aſſecuti. Donauit Pontifex Cæſarem plurib. muneribus, primum veſte aurea,& equo albo phalerato, cum aliquibus Iocalibus, cum Reliquiis Sanctorum admodum precioſis, quorum precium ſupra duum millium aureorum ferebatur.

HISTO-

HISTORIA ELECTIONIS ET CORONATIONIS MAXIMILIANI I

LEGATIO HENRICI VII ANG. REGIS AD COMITIA CONFLVENTINA M CCC XCII.

LECTORI SALVTEM!
BURCARD GOTTHELF STRUVE.

Solennis Maximiliani I Electio atque Coronatio in hac Historia describuntur. Primum quidem recensentur Principes, Status atque Oratores, qui in Comitiis Francofurtensibus 1486, in quibus Electio facta, comparuetint. Horum Catalogum pleniorem paullo ex antiquo MSto exhibuit Mullerus. Hunc ipsum autem, quem exhibemus, Politicis etiam Imperialibus inseruit Goldastus,** cui adiecta est ipsa electionis Historia. Discrepant equidem Scriptores de electionis die. Sic enim Gerhardus a Roo:* *** itaque ab omnibus simul Electoribus, Maximilianus consors Imperii declaratus, & in æde summa D. Bartholomæi, recepto titulo, Romanorum rex proclamatus est, ad decimum tertium Calendas Martii, *qui incidit in diem XVII Februarii. Trithemius:* **** eodem anno vicesima die mensis Februarii, quæ fuit secunda feria post Dominicam Reminiscere in quadragesima, Franckenfurt oppido Regali in Ecclesia S. Bartholomæi Apostoli Maximilianus Archidux Austriæ, ad instantiam Friderici Imperatoris tertii, genitoris sui præsentis, in Regem Germanorum electus est, annum agens ætatis tricesimum primum, cuius Electores isti fuerunt Bertholdus ex Comitibus de Henneberg Archiepiscopus Moguntinus, Ioannes ex Marchionibus de Baden Archiepiscopus Treuirorum, Hermannus ex Landgrauiis Hassiæ Archiepiscopus Colonienſis, Philippus Comes Palatinus Rheni, Ernestus Dux Saxoniæ, & Albertus Marchio Brandenburgensis. *Verum, hæc ipsa Historia certum electionis diem indicat XVI Februarii, quem etiam confirmat Protocollum electionis ipsius,* ***** *& plerique Scriptores.* ****** *Sequitur inde Historia coronationis IX Aprilis Aquisgrani factæ. Licet Gerhardus a Roo* ******* *iterum diem anticipet, dicens:* his ita constitutis, Aquisgranum ad suscipiendam coronam, iter ingressi sunt. Erant in eorum comitatu, Moguntinensis, Treuirensis, & Colonienſis Archiepiscopi: Ernestus Saxoniæ Princeps Elector, cum Alberto agnato, multique alii præsules, reguli, nobiles, & ciuitatum legati. In Vbiis adfuere præter hos, Guilielmus Iuliacensis, Carolus Geldrensis: Episcopi item, Salisburgensis, Augustanus, Spirensis, Misnensis, Vltraiectinus, Leodicensis, Osnabruggensis, Monasterienſis, ac alii nonnulli, quibus præsentibus, coronatus & solemni ritu in Regem consecratus est Maximilianus, tertio Idus Aprilis. *Hic autem decimus est mensis Aprilis. Alii, nonum Aprilis confirmant plerique Scriptores.* ********

Adiecta est Legatio Henrici VII Anglorum Regis ad Maximilianum, *tunc adhuc Regem Romanorum, & Imperii Ordines in Comitiis Confluentinis 1492. Postquam enim Carolus VIII Gallorum Rex Maximiliano Annam Britannicam præripuisset, Maximilianus non solum Henricum VII Anglorum Regem contra Gallos incitabat, sed etiam Imperii Ordines primo Metim, deinde Confluentiam a. 1492 vocat, vt illorum auxilia imploraret.* ********* *Dum igitur in Parlamento Anglicano bellum contra Gallos esset decretum, mittebatur Henrici VII nomine Franciscus de Puys, qui Gallorum astum fallacias que magis exponeret, hoc ipso Germaniæ Ordinum animos magis concitaret, Regemque suum iam bellum contra Gallos fuisse adgressum, nuntiaret. Cui subiuncta est responsio, legato in Comitiis facta. Licet hoc ipso, quod Maximilianus omnibus esset destitutus, & auxilia promissa non præstaret, omnia essent frustranea.* ********** ELE-

---

* *im Reichs-Tags Theatro p. VI c. I.* ** *p. I p. 86,* *** *lib. X p. 502.* **** *ad a. 1486.* ***** apud Goldastum *Polit. Reichshændel p. I n. 4* & *Reichssatzungen p. II p. 173.* Kulpisium *inter Documenta ad Historiam Friderici III p. 218.* ****** Nauclerus *vol. II Gen. L p. 1108.* P. Heuterus *rer. Austr. lib. II c. IX.* Cuspinianus *p. 487.* Fugger *lib. V c. XXXIII n. 2.* ******* *lib. X p. 502.* ******** Nauclerus *p. 1108.* Heuterus *Rer. Austr. lib, II c. IX.* Fugger *lib. V c. XXXIII n. 4.* ********* Trithemius Chr. Hirsaug. ad a. 1492. *anno quoque supra notato, in mense Septembris, Fridericus Imperator mundi tertius, & Maximilianus Rex Germanorum filius eius semper inuictus, Conuentum Regni Principibus apud Confluentiam oppidum Archiepiscopi Treuirorum consensu indixerunt vnanimi, quorum multis in præsentia constitutis Raptus desponsatæ Maximiliano Annæ Ducis Brittanniæ per Carolum Regem Galliæ præsumptus in medium proponitur & quid fieri decernant Principes, consultatio communis habetur. Erant tum qui bellum Gallo indicendum consulerent, vtpote qui non solum leges temeraſſet Germanas inferior, sed ius etiam violasset Imperii simul & Christianæ veritatis. In id tandem conuenit pars sanior, tempori concedendum, cum Brittanniæ Ducatus, neque Germaniæ Regno neque Brabantiæ Principatui ea tempestate conduceret. Maximilianus itaque Rex consilio Principum leuigatus animum remisit iratum.*
********** Baco de Verulamio Hist. Henrici VII p. 180 *Legati Angliæ, cum ad Maximilianum*

ELECTIO

p. 17. SERENISSIMI ET ILLVSTRISSIMI PRINCIPIS, D. MAXIMILIANI ARCHIDVCIS AVSTRIAE, DVCISQVE BVRGVNDIAE, ETC. IN REGEM ROMANORVM, FACTA PER PRINCIPES ELECTORES IN OPPIDO FRANCKENFORD, ANNO M CCCC LXXXVI. *

CODICILLVS PRAESENS INDICAT NOMINA PRINCIPVM, COMITVM, ET BARONVM, QVI AD ILLVSTRISSIMI PRINCIPIS ET DOMINI, D. MAXIMILIANI ARCHIDVCIS AVSTRIAE, DVCISQVE BVRGVNDIAE, ELECTIONEM IN ROMANORVM REGEM IN OPPIDO FRANCKFORDENSI CONVENERE.

ANNO a natiuitate Saluatoris M CCCC LXXXVI. die Veneris, XX. menſis Ianuarii, Glorioſiſſimus ac inuictiſſimus Princeps & Dominus, Dominus Fridericus tertius Romanorum Imperator, ſuæque Maieſtatis vnicus filius Maximilianus Archidux Auſtriæ, Burgundiæ Dux, Francofordiam ingreſſi ſunt.

Affluxerant alii Principes, quorum nunc recenſebo nomina.

Archiepiſcopus Moguntinenſis.

Archiepiſcopus Treuirenſis.

Archiepiſcopus Colonienſis.

Philippus Dux Bauariæ, Comes Palatinus Rheni.

Erneſtus Dux Saxoniæ.

Albertus Marchio in Brandenburg.

Albertus Dux Saxoniæ.

Fridericus Dux Saxoniæ.

Ioannes Dux Saxoniæ.

Henricus Dux Brunſvvigenſis.

Iohannes Dux Bauariæ, Comes in Spanheim.

Rupertus Dux Bauariæ.

Caſpar Dux Bauariæ, Comes in Feldentz.

Carolus Dux Gelriæ.

Wilhelmus Landgrauius Haſſiæ, Comes in Katzenelnbogen & Dietz, & Comes in Zigenhayn.

Chriſtophorus Marchio de Baden.

Alber-

---

aduentaſſent, longo interuallo inter ſe diſiunctas repererunt: cum omnino ei deeſſent Pecuniæ, Milites, Arma, quæ tantæ Expeditioni ſufficerent. Maximilianus enim, cum neutram Alarum ſuarum integram haberet, (quoniam Patrimonium ſuum Auſtriæ ad eum nondum deuenerat, patre ſiquid-m adhuc viuo; atque ex altera parte, Territoria ſua Matrimonialia, partim Duciſſæ Viduæ in Dotem ceſſerant, partim recentibus Rebellionibus exhauſta erant) Copiis ad Bellum neceſſariis, plane deſtitutus erat.

* Hanc Maximiliani I. electionem breuiter deſcribit Gerardus a Roo Ann. Auſtr. lib. X p. 502 & Fugger lib. V c. XXXIII p. 951. Facta eſt autem electio die XVI Februarii. Catalogum Principum, qui hiſce Comitiis interfuerint, ex Relationibus Mſtis æque exhibet Mullerus im Reichs-Tags-Theatro p. VI c. I

Albertus Marchio de Baden.
Fridericus Marchio de Baden.
Abbas de Fulda Princeps.
Episcopus Bambergensis.
Episcopus Augustensis.
Episcopus Cameracensis.
Episcopus Sibinicensis.
Episcopus Wormatiensis.
Episcopus Spirensis.
Episcopus Eystetensis.
Episcopus Tergestinus.
Episcopus Missenensis.

Nunc quot & quos Princeps quilibet Comites Baronesque Franckfordiæ secum habuerit, ex ordine referemus, ordiamurque a Cæsarea Maiestate, quæ infra descriptos habuit.

Albertum Marchionem de Baden. p. 18.
Hugonem Comitem de Werdenberg.
Abbatem de Milck.
Abbatem de Admunde.
Sigismundum Broschenck.
Sigismundum de Bappenheim.
Bertolinum de Starenberg.
Fridericum de Stubenberg.
Casparem de Rogendorff.
Martinum de Eytzingen.
Iohannem de Wolffstein.
Domicellum de Wolkenstein.
Dominum de Vtzendorff.
Iohannem de Zeltingen.
Christophorum de Hohenfeldt.
Sigismundum Midderthorer.
Dominum de Berneck.
Dominum de Mersperg.

Incliti Maximiliani Romanorum Regis, Archiducis Austriæ, Ducis Burgundiæ, curiales Principes, Comites & Barones enumeremus.

Christophorus Marchio de Baden.
Episcopus Cameracensis.
Episcopus Sibinicensis.
Carolus Dux Gelriæ.
Adolphus Comes de Nassavv, Marschalcus.
Fridericus Comes de Hohenzollern.
Fridericus Comes de Bitsche.
Walrab Comes de Bitsche.
Comes de Bentheim.
Carolus Comes in Croy & Schymay.
Ludouicus de Emerey.
Martinus de Polheim.
Wolffgangus de Polheim.
Bernardus de Polheim.
Vitus de Wolckenstein.
Cornelius de Bergen.
Fridericus de Egkmunder Iselstein.
Hugo de Melo, Dominus in Anthon.

Dominus de Lanney.
Carolus de Lalayn.
Iohannes de Leuan.
Philippus baſtardus de Burgundia.
Gerhardus de Buſy.
Gerlacus de Iſenberg.
Dominus de Barbenzon.
Arnoldus de Trazenis, Dominus in Army.
Dominus de Geth.
Dominus de Battenburg.
Walrab de Breyderade.
Ludouicus de Baenſt.
Ditherus de Foſſe.
Florentius de Iſelſtein.
Don Ladron de Portigal.
Dominus de Erckentiel.
Dominus de Trap.
Dominus de Lichtenſtein.
Philippus de Areſſes, dominus curiæ.
Daniel de Herzele.

Progrediamur ad illuſtriſſimos ſacri Romani Imperii Electores.

Reuerendiſſimus in Chriſto pater & dominus, dominus Bertoldus Archiepiſcopus Moguntinenſis ſacri Romani Imperii per Germaniam Archicancellarius ac Princeps elector, hos ſecum habuit Comites atque Barones.

Iohannem Abbatem Fuldenſem, ex familia Comitum de Henneberg natum.

Georgium commendatorem ordinis ſancti Iohannis, ex familia Comitum de Henneberg natum.

Ottonem Comitem in Henneberg.
Iohannem Comitem in Wertheim.
Eraſmum Comitem in Wertheim.
Sigismundum Comitem in Glichen.
Philippum Comitem in Naſſavv.
Ludvvicum Comitem de Iſenberg, dominum in Budingen eiusque duo filii,
Iohannem Comitem de Iſenberg, dominum in Budingen.
Philippum Comitem in Ryneck.
Reinhardum Comitem in Ryneck.
Philippum alium Comitem in Ryneck.

Ad Reuerendiſſimum in Chriſto patrem & dominum, dominum Iohannem Archiepiſcopum Treuerenſ. ſacri Romani Imperii per Galliam & regnum Arelatenſe Archicancellarium ac Principem Electorem ſe calamus dirigat: Principesque, Comites, Barones, qui ſuæ reuerendiſſimæ paternitati aderant, deſcribat. Fridericus Marchio in Baden.

Bernhardus Comes in Solms, dominus in Mintzenberg in Appermont: cum duobus filiis.

Emich Comes in Liningen & Dagſpurg.
Dominus Iohannes Comes in Naſſavv, & in Dietz.
Simon Wecker Comes in Zvveinbrucken, Dn. in Bitſch, & in Lichtenberg.
Iohannes de Seyne, Comes in Witgeſtein, & Dominus in Homburg.
Ditherus Comes in Manderſcheyt, dominus in Sleiden.
Fridericus Comes in Wiede, dominus in Iſenburg.
Iohannes Comes in Manderſcheyt & Blanchenheim.
Bernhardus Comes in Lining.

Iacobus Comes in Dune & Kirpurg, dominus in Salm.
Philippus Dominus in Bernſtein & Falckenſtein.
Winrich de Dune, dominus in Falckenſtein & Oberſtein.
Wilhelmus dominus in Runckel & Iſenburg.
Iohannes Comes in Wiede, dominus in Iſenburg.
Ditherus Burggrauius in Ryneck, dominus in Bruch & Tonnenberg.
Cuno dominus in Winnenberg & Bilſtein.

Reuerendiſſimus in Chriſto pater & dominus, dominus Hermannus Archiepiſcopus Colonienſis, ſacri Romani Imperii per Italiam Archicancellarius & Elector infra nominatos ſecum habuit Comites, & Barones. Wilhelmum Lantgrauium Haſſiæ, Comitem in Katzenelenbogen, Dietz & Ziegenhain.
Gerhardum Comitem Rheni.
VVilhelmum & Hupertum Comites in Nuvvenar.
Henricum Comitem in Naſſavv, & dominum in Bilſtein.
Philippum Comitem in Firnberg.
Philippum Comitem in Solms.
Henricum Comitem in VValdeck.
Comitem in Salm, dominum in Rifferſchit.
Vincentium Comitem in Morſſe.
Fridericum dominum in Zomeruff.
VVilhelmum Dominum in Rennenberg.

Pergamus ad illuſtriſſimum Principem & Dominum, Dominum Philippum Bauariæ Ducem, Comitem Palatinum Rheni, ſacri Romani Imperii Archidapiferum, ſuæque curiæ Comites atque Barones, quos ſecum habuerat, deſignemus.
Caſpar Dux Bauariæ Comes in Feldentz.
Epiſcopus Spirenſis.
Epiſcopus VVormacienſis.
Magiſter ordinis Teutonicorum.
Ludvvicus de Bauaria.
Iohannes Rheni Comes.
Otto Comes in Solms. Bernhardusque eius filius.
Michael Comes in VVertheym.
Henricus Comes iu Bitſch.
Philippus Comes in Hanavv.
Gerhardus Comes in Seyne.
Hammo Comes in Liningen.
VVicker Comes in Liningen.
Hugo Comes in Montfort.
Iohannes Comes in Montfort.
Craffto Comes in Hoenloch.
Conradus Comes in Thübingen.
Comes de Naſſavv, Dominus in Bilſtein.
VVolfgangus Comes in Furſtenberg.
Cuno Comes in VVeſterburg.
Bernhardus Comes in VVeſterburg.
Bernardus Comes in Eberſtein.
Bernhardus alius Comes in Eberſtein.
Henricus Comes in Lupff.
Dominus Iohannes Ruvvegraue.
Melchior de Oberſtein.
Emich de Oberſtein.
Iohannes de Hohenfels, Dominus in Reipelskirchen.

Schenck

Schenck Christophorus de Limpurg.
Schenck Fridericus de Limpurg.
Schenck Erasmus de Erpach.
Dominus Iohannes de Schvvarzenberg.
Dominus de Sonnenberg.

Illustrissimus Princeps & Dominus, Dominus Ernestus Dux Saxoniæ, Lantgrauius Thuringiæ, Marchio Missenæ, Sacri Romani Imperii Archimarschalcus, subscriptos curiales habuit Principes, Comites atque Barones.

Fridericum Ducem Saxoniæ.
Iohannem Ducem Saxoniæ.
Karulum Comitem in Glichen.
Iohannem Comitem in Hohenstein.
Iohannem Comitem in Werdenberg.
Comitem de Warnburg.
Brononem Dominum in Querfort.
Duos Barones dictos Russen de Plavven, Dominos in Gretz & Cranchfelt.

Procedant demum illustrissimi Principis & Domini, Domini Alberti Marchionis in Brandenburg sacri Romani Imperii Archicamerarii curiales Comites atque Barones.

Iodocus Comes in Hohenzollern.
Fridericus Comes in Zorn. *
Ytelfricz Comes in Zorn.
Fridericus Comes in Castel.
Georgius Comes de Castel.
p. 21. Michael dominus in Schvvartzburg.
Sigismundus de Schvvarzburg.
Philippus de Winsperg sacri Romani Imperii camerarius.
Christophorus deLimperg, sacriRomaniImperii pincerna. Nunc ad cæterorum Principum curiales Comites atque Barones nostra procedat descriptio.

Reuerendissimus in Christo pater & dominus, Dominus Ioannes Archiepiscop. Strigoniensis, administrator Archiepiscopatus Saltzburgensis, hos secum habuit Comites & dominos.

Iacobum de Hauvvesperg.
Wolgangum Ahaym.
Marcum de Hohenfelt.
Ernestum de Braben.
Georgium de Ram.
Theoboldum de Steming.
Abbatem de Agram.

Reuerendus Princeps & dominus, dominus Episcopus Bambergensis secum habuit, Bertoldum Comitem de Hennenberg, & Ernestum de Hohenstein.

Illustris Princeps & dominus, dominus Albertus Dux Saxoniæ, Lantgrauius Turingiæ, Marchio Missenæ, secum habuit Episcopum Missenensem.

Henricum Comitem de Stalburg.
Adam Comitem in Bichlingen.
Brunonem Dominum in Querfort.

Illustris Princeps dominus Henricus Dux Brunsvvicensis secum habuit Philippum Comitem in Waldeg.
Comitem in Gonstorff.
Oratores aliorum Principum & Comitum.

* legendum *Zollern*.

Episcopus Verdunensis, Orator Regis Franciæ.
Oratores Sigismundi Ducis Austriæ.

Episcopus Augustensis, qui Franckfordiæ obiit, dominus Vlricus Frenberg, dominus Georgius Abesberg.

Oratores Ducis Lotharingiæ, Philippus Comes in Liningen, itemque Nicolaus Comes in Sarvverden.

Oratores Georgii Ducis Bauariæ, videlicet dominus Sigismundus Leyminger, & quidam Doctor.

Oratores Alberti Ducis Bauariæ, videlicet Doctor Birckheymer, & Sifridus Pauelsdorfer.

Oratores Ducis Mediolani; sc. Doct. Andreas Schenck cum aliis sibi adiunctis.

Oratores Comitis de Wirtenberg, Præpositus Stockhardensis vtriusque iuris Doctor, dominus Hermannus de Sassenheim miles: Doctor Iohannes Reuchlin.

Præterea & Senatus ciuitatum & Oppidorum infra nominatorum suos ad tam celebrem conuentum misere consiliarios siue nuncios, Noriberga, Colonia, Argentina, Vlma, Hal in Svveuia, Nurlingen, Metis, Hagenavv, Aquisgranum, Magdeburg, Mechlin, Andorpia, Confluentia, Lucenburg.

Die Martis quarta decima mensis Februarii diuus Fridericus Romanorum Imperator sedens in maiestate in alto cunctisque patenti ædificio, omnium Principum, Comitum atque Baronum, præterea innumerabili procerum stipatus caterua, magna interueniente solennitate, feuda regalia gratiose concessit, primum Archiepiscopo Moguntino; deinde Philippo Duci Bauariæ, Comiti Palatino Rheni: tum Henrico Duci Brunsvvicensi: Et postremum Episcopo Wormaciensi.

Ordo incedendi inter eundum ad Ecclesiam Sanct. Bartholomæi, inter Principes, Comites, Barones, milites quoque & militares seruatus.

Inter eundum ad Ecclesiam S. Bartholomæi hunc ordinem seruatum vidimus. Primum ingens nobilium, militum, oratorumque Principum ibat caterua. Subsequebantur statim magno numero Barones & Comites. Tum complures Heraldi, Deinde Principes non Electores, nonnulli Ecclesiastici, Seculares quoque scil. Mar- P. 22. chiones Badensis, Brunsvvicensis, Gellerensis, itemque Saxoniæ & Bauariæ Duces, Continuo Imperator & Principes Electores hoc successerunt ordine, Primum ibat Philippus Bauariæ Dux Comes Palatinus Rheni, a dexteraque sociatum habuit Maximilianum Austriæ Archiducem & Burgundiæ. Comitatur Episcopus Treuerensis, insequitur Ernestus Saxoniæ Dux nudatum extensumque gladium ante imperialem Maiestatem suis gestans manibus. Euestigio diuus Imperator incedit, a dextraque per Moguntinum, a læua vero per Colonienſem Archiepiscopos conducitur. Nouissimo loco Episcoporum, Comitum, atque Baronum multus sequebatur numerus. Marchio vero Brandenburgensis Princeps grandæuus, pressuram veritus, ante alios in Ecclesiam sese recepit. P. 23.

Vestium, collariorum, & quorumcunque monilium, quibus pene omnes amicti ornatique erant, miram preciositatem si verbis enarrare velim, dies vix sufficeret.

Sub officio Missæ solemnis in Ecclesia Sanct. Bartholomæi, pro inuocatione gratiæ Spiritus Sancti, Imp. Friderico III. in maiestate sedente, quo quisque Principum, Comitum & Baronum steterit sederitue loco.

Missam de Spiritu sancto solemnem in summo altari celebrauit Episcopus Paduensis, vicarius in pontificalibus Archiepiscopi Moguntinensis.

Ad altaris latus meridionale, quo epistola legi solet, sedilia pro imperiali Maiestate Principibusque Electoribns erant constructa. Verum reliquis eminentior Cæsarea sedes, in qua Imperator regali diademate ac aliis imperialibus decoratus insigniis in Maiestate sedebat. A cuius dextera primum Archiepiscopus Moguntinensis, deinde Philippus Bauariæ Dux, Comes Palatinus Rheni: Postremum Maximilianus Archidux Austriæ Burgundiæque Dux. A læua vero Archiepiscopus Colonien-

sis

sis primum. Deinde Ernestus Dux Saxoniæ, postremumque Albertus Marchio in Brandenburg sessiones suas habuere. Archiepiscopus vero Treuerensis nec ad dexteram nec ad leuam imperatoris declinans, ante altare recta contra faciem Imperialem propria sede locatus erat. Principesque Electores quilibet veste patricia indutus sederat.

Item ad idem latus chori steterant hoc ordine, Bambergensis, Wormaciensis, Eistatensis, Spirensis, & Missenensis Episcopi: item magister ordinis Teutonicorum, Abbas Fuldensis.

Latere vero chori septentrionali, contra faciem Episcopi Bambergensis stabat Episcopus Verdunensis. Deinde Episcopus Cameracensis. Ad idem Altaris latus, Albertus Saxoniæ, Caspar Bauariæ, Henricus in Brunsvvigk & Fridericus Saxoniæ Duces, Deinde Albertus & Christophorus Marchiones Badenses. Et item Iohannes Bauariæ, Iohannes Saxoniæ Duces. Et sequenter VVilhelmi Hassiæ Landgrauii, postremum Principum oratores. Item Dux Gelriæ ad Maximiliani, itemque Fridericus Marchio de Baden ad Archiepiscopi Treuerensis dorsa steterant. In rranstitu ad offerendum primum ibat Archiepiscopus Treuerensis, a vestigio incedit Imperator a Moguntino & Colonienſi Archiepiscopis conductus, deinde Philippus Bauariæ Dux Comes Palat.. Rheni. Tum Ernestus Saxoniæ Dux. Postea Albertus Marchio de Brandenburg, demumque Maximilianus Austriæ Archidux, vsque ad altare successerant. Verum Imperator primum, deinde Archiepiscopus Treuerensis, posteaque reliqui Principes Electores quisque suo ordine Deo munus obtulit.

Item dum inciperetur canticum, *Sanctus, Sanctus, Sanctus*, Schenck Christoferus de Limpurg Cæsareo capiti imperiale diadema excepit. Item pomum Philippus de Selmick imperii dapifer, Gladium vero & quidem versus terram defixum Sigismundus de Pappenheim marschalcus, Sceptrum vero Schenck Philippus de Winspurg camerarius tenuit. *

Item sumpto per celebrantem sacrificio, Cæsareo capiti imperialis reddebatur corona: cuestigioque Ernestus Dux Saxoniæ gladium extensum, Philippus Dux Bauariæ Comes Palatinus Rheni pomum, itemque Albertus Marchio in Brandenburg sceptrum Cæsarea insignia, in suas recepere manus.

p. 23. *Quo splendore, qua denique festiuitate, inclytus Rex electus in summo altari promoueri meruit atque axaltari.*

Exacto Missæ officio Principes Electores secundum tenorem aureæ bullæ iuraturi altare accesserant: quo facto Imperator Principesque Electores conclaue ad eligendum Romanorum Regem ingrediuntur. Deinde facta omnium vnanimi consensu electione, eius rei testes vocantur quamplures Principes Comitesque: eo peracto ex conclaui ad Maximilianum electum mittuntur Archiepiscopus Coloniensis, Philippus Dux Bauariæ Comes Palatinus Rheni & Ernestus Saxoniæ Dux: qui mutuo habito sermone, demum præcedente Archiepiscopo Colonienſi, Maximilianus medius inter Comitem Palatinum & Saxoniæ Ducem in conclaue introducitur, factaque aliqua in conclaui mora, demum per Moguntinum & Colonienſem Archiepiscopos educitur aliis comitantibus Principibus, in altari exaltatur, canticum, *Te Deum laudamus*, in organis a canonicis vicissim magno decantatur tripudio, circa altare ad exaltati Regis latera Moguntinensis & Colonienſis contraque eius faciem Tteuerenſis Archiepiscopi stabant.

Electionis publicatio.

Imperialis maiestas circa altare in sede, iuxtaque eandem seculares Principes Electores locum tenuerant, finito cantico Georgius de Hell, alias Peffer legum Doctor, Archiepiscopi Moguntinensis Cancellarius, ex Imperatoris Principumque Electorum speciali commissione, electionem factam coram omnibus publicauit, mandans & præcipiens Regi electo ab omnibus obediendum esse.

*Hi tempore Maximiliani I subofficiales. Videmus ex eo, pincernas olim Cæsareum capiti diadema quoque excepisse.

Postremum quoque dum rediretur ab Ecclesia, quo ordine Principes, Comites, Barones, milites & militares incesserint.

His omnibus rite peractis, itur ab Ecclesia eo fere ordine quo ingressum factum supra recensuimus: solum quod Imperator, Maximilianus Rex electus, Principesque Electores partim mutato incesserant ordine. Nam post transitum ingentis cateruæ procerum, militum, oratorum, Baronum, Comitum atque Principum succesſerat Archiepiscopus Treuerensis. Insequuntur tres Principes Electores sæculares, insignia quisque suum deferentes imperialia. Eueſtigio Imperator in Maiestate, Maximilianusque Rex electus a Moguntinensi & Colonienſi Archiepiscopis conducti incesserant, demum succedentibus pluribus Episcopis, Comitibus & Baronibus.

Facta fuit hæc electio die Iouis, XVI. Mensis Februarii,

Die Sabbati XI. Mensis Martii, Illustrissimus olim Princeps & dominus, dominus Albertus Marchio Brandenburgensis Princeps Elector, in Franckfordia ex humanis decessit. In ecclesia fratrum Prædicatorum, quo corpus defuncti erat delatum, Imperatore & Rege Romanorum, Principibus, Comitibus, Baronibus nobilibusque præsentibus, exequiæ solemnes celebrabantur. Quibus peractis effertur per Comites & milites funus extra Francofordiam. Procedunt fratres religiosi Ordinum mendicantium plures numero. Sequuntur funus Imperator, Romanor. Rex, Principes, Comites, Barones, & alii proceres. Committitur naui volante flumine Mogoni transuehendum in Marchionatus territorium. Cuius anima feliciter quiescat in Domino.

CORONATIO ILLVSTRISSIMI ET SERENISSIMI PRINCIPIS MAXIMILIANI, ARCHIDVCIS AVSTRIAE, DVCISQVE BVRGVNDIAE, ETC. IN REGEM ROMANORVM, CELEBRATA PER PRINCIPES ELECTORES S. ROMANI IMPERII. IN AQVISGRANO. p. 24.

ANNO Domini Millesimo CCCCLXXXVI. XXVIII. die Martii Inuictissimus & glorioſisſimus Fridericus tertius Imperator Romanorum semper Augustus, Maximilianus eiusdem Friderici filius Rex Romanorum electus, ac Principes Electores, cum insigni Principum, Comitum, Baronum, multorumque nobilium comitiua post memorati Romanor. Regis electionem adhuc in Franckfordia perdurantium, nauigio Coloniam & Aquisgranum versus pro electi Regis coronatione iter arripientes, eo die Pinguiam * attigerunt: vbi Romanorum Regi a dominis maioris Ecclesiæ Moguntinæ notabilis in vino & havena propina est oblata.

Vicesima nona die Martii de mane Imperialis Maiestas vna cum Romanorum Rege, Duce Alberto Saxoniæ comitante, visitaueruntEcclesiam collegiatam Pinguensem, audientes ibidem missam: qua finita intrauerunt naues ad descendendum: nautarum tamen consilio ob venti mirabilem impetum ac multum periculosum in loco persistentes eodem die prandium in nauibus celebrarunt. Dominus vero Archiepiscopus Moguntinensis recessit in naui sua cum suis. Et prandio facto Albertus Dux Saxoniæ etiam iter arripuit: sed parum longe processit propter ventum: cæteris in Pinguia tota die relinquentibus.

XXX. Die Martii de mane missa finita in Ecclesia Pinguensi, Imperialis Maiestas cum filio suo Rom. Rege Maximiliano intrauerunt naues, descendentes aquam. Ipsis venientibus in ciuitatem Remis, * erat ibi dominus Archiepiscopus Moguntinus & Albertus Dux Saxoniæ eum duxerunt supra cathedram lapideam eleuatam, quæ vocatur sedes Regis * situata in campis extra muros ciuitatis Remensis prope Rhenum, supra quam sedebat Rex Romano Imperio præstans iuramentum. Quendam de domo Ducis Sigismundi creauit militem: facta quoque per Archiepiscopum Moguntinum relatione iterum se in naues receperunt, venientes illo sero Andernacum.

* Reinſe

* Königſtul

XXXI.

---

* *Bingen.* ditionis Moguntinæ oppidum, ad Rhenum situm.

XXXI. Die & vltima Martii Rex Romanor. acceſſit Imperialem M. & ſimul viſitauerunt ibi Eccleſiam fratrum minorum, audientes ibidem miſſam: qua finita iterum intrauerunt naues, & venerunt Coloniam circa horam quartam. Ipſis venientibus ad litus aderat dominus Archiepiſcopus Colonienſis Princeps Elector in ſuperpellicio, cum omnibus Eccleſiis collegiatis & monaſteriis proceſſionaliter, Dominus Archiepiſcopus Treuerenſis Princeps Elector, & Erneſtus Dux Saxoniæ Princeps Elector, recipientes Imperialem M. & Rom. Regem filium ſuum Maximilianum cum maximo honore & reuerentia, qua decuit, habentes duos pannos ſericos eleuatos in aere ad cooperiendum Imperialem Maieſtatem, & Regem Romanorum, ducentes eos proceſſionaliter, ad maiorem Eccleſiam ante tres Reges, oratione ac deuotione eorum ibidem facta & habita, intrauerunt chorum ad ſummum altare. Quibusdam ceremoniis ibidem peractis, duxerunt Imperialem maieſtatem ad locum palatii & hoſpitii ſui. Et Rege tranſeunte ad hoſpitium ſuum aſſociauerunt excellentiæ ſuæ cæteri Principes.

Poſt hoc venit Dominus Archiepiſcopus Moguntinus in nauigio ſuo.

Prima die Aprilis de mane Imperialis Maieſtas, Romanorum Rex cum cæteris principibus viſitauerunt maiorem Eccleſiam Colonienſem, audientes miſſam in ſummo altari. Qua finita duxerunt Imperialem maieſtatem domum: & mox vnusquisque principum ad ſuum ſe tranſtulit hoſpitium. Et tunc venit Dominus Philippus Comes Palatinus Princeps elector in nauigio ſuo: quem prandio facto Romanorum Rex viſitauit

p. 25. Item Ciuitas Colonienſis fecit Romanorum Regi propinam de vino & hauena & bobus, etiam clinodio argenteo cum certis aureis florenis.

Secunda die Aprilis Dominus Colonienſis & Treuerenſis venerunt ad Regem Romanorum: & poſt receſſum Domini Colonienſis Romanorum Rex vna cum Archiepiſcopo Treuerenſi intrauerunt Eccleſiam; audientes ibidem miſſam per cantores ſuos cantatam. Venit etiam ibidem Epiſcopus Verdunenſis orator Regis Franciæ, finita miſſa redierunt cum eorum nobilibus ad hoſpitia. Et Dominus Archiepiſcopus Treuerenſis manſit cum Rege in prandio: quo completo poſt receſſum Domini Treuerenſis, venerunt Conſules Electorum Principum ad Regem, habentes conſilium inuicem.

Tertia die Aprilis de mane Rex viſitauit Imperialem Maieſtatem, & ipſa recedente aſcendit Imperator currum ſuum, & cæteri PRINCIPES Electores cum eo in optimo ordine verſus oppidum Duren & Aquisgranum.

De poſt facto prandio Rex Romanorum cum aliquibus de ſuis ſecutus eſt.

Item ante introitum Imperialis Maieſtatis in Duren, venit Dux Guliacenſis in optimo ordine in armis, cum ducentis equis in nigro veſtitis recipiens Imperialem Maieſtatem cum Principibus Electoribus, introducendo eos faciens ei propinas debitas. Aliqui tamen PRINCIPES Electores tranſiuerunt vltra, ad euacuandum hoſpitia propter multitudinem aduenientium.

De poſt Dux Guliacenſis exiuit iterato obuiam Regi Romanorum, recipiens eundem cum honore & reuerentia introducendo ſuam celſitudinem, faciendo ibi propinas,

Quarta die miſſa finita aſcenderunt currum & equos eorum, veneruntque Aquisgranum: ibi applicuerunt circa horam quartam de ſero. Ipſis venientibus circa ciuitatem erant ibi domini Ciuitatis recipientes Imperialem Maieſtatem & Romanorum Regem filium ſuum cum cæteris Principibus Electoribus multum gaudenter.

Item erat etiam ibi Dux Cleuenſis in optimo ordine eos Principes recipiens. Imperialis Maieſtas cum appropinquaret ciuitatem; exiuit currum, & aſcendit equum ſuum. Et Rege veniente cum aliis Principibus ad portam, erat ibi totus Clerus ciuitatis Aquenſis cum quatuor Ordinibus proceſſionaliter, cum crucibus, & capite ſancti Caroli Regis, quod per Canonicos ſeniores ferebatur, in quo erat corona ſua quam habuit in vita. Illis ſic viſis deſcendit Rex de equo, faciens reuerentiam ſancto Caro-

lo,

lo, dando oſculum cruci. Credentia facta per vicedecanum Aquenſem, qui eandem portauit. Item Rege de equo deſcendente, erant ibi cuſtodes ante portarium ciuitatis, pro eorum iure equum Regis recipientes. *

Item erat talis ordinatio per Regem & alios Principes de introitu ciuitatis, & per Albertum Saxoniæ Ducem diſpoſita, quatenus equites communes & nobiles præcederent. De poſt venit Clerus cum reliquiis ſancti Caroli Regis.

Deinde Duces & Principes Electores. Primo Dux Cliuenſis in veſte aurea, penes eum Dux Guliacenſis cum Chriſtophoro Marchione de Baden. Secundo Albertus Dux Saxoniæ cum Epiſcopo Strigonienſi, adminiſtratore Saltzburgenſi. Tertio Erneſtus Dux Saxoniæ Princeps Elector & Archimarſchalcus Imperii, deferens in manu ſua enſem nudum ſeu euaginatum ante Imperialem Maieſtatem. Penes eum Archiepiſcopus Treuerenſis, & Philippus Comes Palatinus Rheni Princeps Elector.

Item Imperialis Maieſtas ſola in ordine. Quarto Rex Romanorum in veſte aurea, & equo albo. Penes eum Archiepiſcopus Colonienſis in latere dextro, Dominus ARCHIEPISCOPVS Moguntinenſis in latere ſiniſtro : tranſeuntes iſto modo vsque ad Eccleſiam beatæ Mariæ Virginis.

Item poſt Romanorum Regem venit exercitus ſuus in rubeo veſtitus, in quo erat Epiſcopus Cameracenſis, Epiſcopus Sibinicenſis, Dux Gellerenſis. Poſt illos exercitus Archiepiſcopi Colonienſis ſimiliter in rubeo veſtitus cum lanceis & baliſtis bene armatis, in quo erat Wilhelmus Landgrauius Haſſiæ. Poſt hoc ambaſiatores Ducis Sigismundi & aliorum Principum, cum multis nobilibus magno numero qui miſſi fuerant, &c. Atque in illo introitu iuerunt trini, hoc eſt, tres & tres ſimul, & durauerat iſte introitus bene ad horam cum dimidia. p. 26.

Item ab introitu ciuitatis vsque ad Eccleſiam Beatæ Mariæ virginis, & per totam ciuitatem tres viri in equis proiecerunt pecunias cum manibus ad populum.

Item in porta Eccleſiæ deſcendit Rex Romanorum de equo ſuo & Marſchalcus GVLIACENSIS accepit de iure equum ſuum, tanquam præfectus regni.

Item Vicedecanus cum ſenioriCanonico fecerunt ſuæ Excellentiæ interpretationem illorum duorum ſignorum ſtantium ante oſtium Eccleſiæ ſuper duo pilaria lapidea, quorum vnum eſt lupa, aliud linguæ multæ. Ad interpretationem ſiue ſignificationem, quatenus Rex debet eſſe defenſor regni, quemadmodum lupa defendit ſuos iuuenes præ aliis animalibus. Etiam Rex debet præeſſe omnibus linguis. Qua finita intrauerunt Eccleſiam: ibi erat vnum paruum ſcamnum in medio, ſupra quod erat tenſus vnus pannus de veluto cum ſimilibus cuſſinis, in quibus Rex poſuit ſe ad genua, Imperator cum cæteris Electoribus & Principibus ſteterunt fundentes orationes eorum ante imaginem beatæ Virginis & Regis ſancti KAROLI. Tempore medio cantabatur *Te Deum laudamus*, in organis. Quo finito Rex obtulit ad altare Beatæ VIRGINIS MARIAE certas ſpecies auri.

Quibus ceremoniis completis aſſociauerunt Imperialem Maieſtatem ad hoſpitium. De poſt veniunt omnes PRINCIPES Electores cum Rege ad ſuam curiam : & ibi primum portabatur gladius nudus ante Regem per ERNESTVM Ducem Saxoniæ PRINCIPEM Electorem & ARCHIMARSCHALCVM Imperii. Deinde vnusquisque ad ſuum ſe tranſtulit hoſpitium.

Quinta die Aprilis Romanorum Rex & cæteri Electores principes viſitauerunt Imperialem Maieſtatem. Et prandio facto venit Rex ad domum Ciuitatis, ibi erant omnes Electores congregati habentes conſilium. Quo peracto fuerunt miſſi ARCHIEPISCOPVS Moguntinenſis, & Archiepiſcopus Colonienſis ad Eccleſiam, ad ordinandum

* Clarius hæc explicat in hiſtoria coronationis Caroli V. Hartmannus Maurus apud Schardium Tom. II. p. 21. *Mos eſt antiquitus introductus, quod vbi Regiæ Maieſtas peruenerit ad portam exteriorem, quæ hoc tempore fuit Diui Iacobi, quod equo deſcendat, atque ſanctam crucem, a Canonicis Regem expectantibus illuc delatam reuerendiſſime exoſculetur, factaque reuerentia Diui Caroli capiti, dimiſſo equo priore, in alium ſubinde tranſiliat, ciuitatemque ingrediatur.*

dum & disponendum requisita pro coronatione Regis Romanorum, quæ nondum erant parata. Quare prolongata fuerat pro tunc coronatio vsque ad diem nonam Aprilis, tunc sexta hora omnia erant parata pro coronatione Regis.

Item de domo ciuitatis Rex visitauit Imperialem Maiestatem. Ipso ibidem existente venit Magister curiæ Domini Colonienſis significans Imperatori & Romanorum Regi prolongationem coronationis propter nullam dispositionem factam. Et de post Rex rediit significando suis eandem prolongationem.

Item ciuitas Aquensis propinauit Regi sex boues, sex plaustra vini, & totidem Imperatori,

Sexta die Aprilis de mane venit Dux Guliacensis ad REGEM, & de post simul visitauerunt Ecclesiam Beatæ MARIAE Virginis, in qua erat Imperator cum cæteris electoribus, ibidem missam audientes. Qua finita redierunt cum Imperiali MAIESTATE ad suum hospitium, & vnusquisque ad suum locum.

Post prandium Rex iuit ad domum Ciuitatis: ibi erant omnes Electores habentes consilium in simul cum Rege Romanorum : & de post ad sua se transtulerunt.

p. 27. Septima die Aprilis de mane Rex accessit iterum ad domum ciuitatis: ibi iterum venerunt cæteri Electores habentes simul consilia.

Item finita missa per cantores Regis in Ecclesia cantata, accessit & Imperialis M. ad domum ciuitatis consilium eorundem ineundo. Quo peracto Electores iuerunt pransum. Cum Domino Colonienſi pransus est Dominus Moguntinus, Comes PALATINVS Rheni & Albertus Dux Saxoniæ.

Item post prandium Philippus Comes Palatinus visitauit Regem: cæteri Electores iterato inierunt consilium in domo ciuitatis.

Et Dominus Palatinus post recessum a Rege similiter accessit eos. Item Rex Romanorum habuit publicum consistorium in sua Curia cum Consulibus Electorum & aliorum Principum. Ibi iudicialiter agebatur quædam causa ardua.

Octauo die Aprilis venerunt certi Electores ad Ecclesiam audientes missam ante Beat. Virginem : qua finita iuerunt in sacristiam habentes consilium. Venit similiter Imperator etiam audiens missam cantatam de Domina nostra. Qua finita exiuerunt Electores Principes simul ad Imperialem Maiestatem & de post simul cum Cæsarea Maiestate habuerunt consilium. Rex interim mansit in sua Curia.

Nona die Aprilis de mane hora tertia ponebatur vnus integer bos in valore septem florenorum Rhenensium ad assandum, ante hospitium domini Regis, in quo erat vnus porcus, in porco vna auca & gallina simul assati, vt in coronatione Romanor. Regis moris & consuetudinis est. Postea hora debita & determinata venit vnus nomine Regis scindens vnam peciam & partem illius bouis assati pro Rege. Quo facto omnes vtriusque sexus homines accesserunt, & dilacerabant illum bouem assatum cum gladiis & fustibus, tantum quantum possibile fuit sumente vnoquoque. Tempore medio applicuit Dominus Iohannes de Horn, Episcopus Leodiensis, cum ducentis equis & vltra in ordine bene armatis, & omnes in habitu curialium Regis.

Item ante palatium Regis Romanorum erat vnus fons in aere factus, in quo erat vna Aquila nigra habens arma Regis Romani, ex cuius pectore exiuit vinum Rhenense. In latere aquilæ dextro erat factus Leo aureus tenens banerium cum armis Brabantiæ, ex quo Leone similiter exiuit vinum Rhenense. In latere vero sinistro Aquilæ erat Leo niger cum armis Flandriæ, simili modo emittentes vinum Rhenense. Ibi erat maxima pressura pauperum & aliorum hominum.

Item circa horam sextam de mane venerunt Imperialis Maiestas, Comes Palatinus Rheni Princeps Elector, Ernestus Dux Saxoniæ Princeps Elector, Dux Cleuensis, Albertus Dux Saxoniæ, Dux Guliacensis ad Romano. Regem. Ipsis ibidem existentibus induebant se illi duo Electores, quemadmodum ipsis tanquam Electoribus conuenit & eos decuit, transeuntes ad Ecclesiam isto ordine. Nobiles præcesserunt, de post Episcopi, post ipsos Albertus Dux Saxoniæ, Dux Guliacensis, Dominus Cleuensis,

qui habuit vnam manicam cum perulis precioſiſſimam,in pileo ſuo vnum clinodium etiam cum perulis gemmis precioſis ornatum. Demum Imperialis Maieſtas in veſte aurea, cum torque precioſiſſima, habente eleuationes vndique cum vna Cruce precioſiſſima. Penes Imperatorem in latere dextro Rex Romanorum filius ſuus Maximilianus, cum mantello aureo foderato cum hermelinis pendens, ſuper humeros ſuæ celſitudinis vsque ad medium brachiorum ſuorum, cuius clauſura ante erat de perulis & gemmis precioſis. In capite eius habuit biretum aureum ſimili foderatura foderatum, verſum more Italico. Apud ImperialemMaieſtatem in latere ſiniſtro Erneſtus Dux Saxoniæ Princeps Elector in ſimili cappa & veſte de veluto rubeo, & magno birreto alto de ſcarlaca rubea ſubducta ſimili foderatura de hermelinis,Philippus Co- p. 28
mesPALATINVS Princeps Elector in latere dextroRegis ſimili modo veſtitus cum birreto de veluto rubeo: ſic ſimul intrantes Eccleſiam. In ambitu Eccleſiæ venerunt eis obuiam Principes Electores ſpirituales, ſcilicet Archiepiſcopus Colonienſis, Archiepiſcopus Moguntinenſis & Treuerenſis in pontificalibus, cum mitris, & croceis ſeu Epiſcopalibus baculis eorum. Etiam clerus cum crucibus, thuribulo, & textu Euangelii. Etiam quam plures alii Prælati, Epiſcopi, & Abbates in Pontificalibus eorum recipientes eosdem Principes.In quorum receptione Archiepiſcopus Colonienſis tanquam celebraturus officium dixit: *Adiutorium noſtrum in nomine Domini &c.Sit nomen Domini benedictum,* cum ſequenti collecta: *Omnipotens ſempiterne Deus, qui famulum tuum MAXIMILIANVM regni faſtigio dignatus es ſublimare, tribue ei quæſumus, vt ita in præſentis ſeculi curſu cunctorum communem ſalutem diſponat, quatenus a tuæ veritatis tramite non recedat. Per Dominum.* Qua collecta dicta Archiepiſcopus Moguntinenſis & Treuerenſis ſuſceperunt Regem Romanorum, vnus ex vno latere, alter eorum ex altero latere ducentes eum ad Eccleſiam. Et ARCHIEPISCOPVS Colonienſis præceſſit, & cum eo prædicta proceſſio cantantes vnam Antiphonam,ſcilicet:*Ecce mitto Angelum meũ, qui præcedat te & cuſtodiat ſemper. Obſerua & audi vocẽ meã & inimicus ero inimicis tuis, & affligentes te affligam, Et præcedat te Angelus meus verſus Iſrahel, ſi me audieris. Non erit in te Deus recens, neque adorabis Deum alienum, Ego enim Dominus. Obſerua & audi vocem meam.*

Qua finita Rex proſtrauit ſe ſuper tapetum ad gradus altaris totus in longum,& Archiepiſcopus Colonienſis ſuper ipſum ſic proſtratum legit *Domine ſaluum fac Regem,* Aſſiſtentes reſpondebant: *Exaudi nos in die in qua inuocauerimus te,* cum ſequenti collecta: *Deus qui ſcis genus humanum nulla virtute poſſe propria ſubſiſtere,concede propitius vt famulus tuus Maximilianus, quem populo tuo voluiſti præferri, ita tuo fulciatur adiutorio, quatenus quibus potuerit praeſſe, valeat & prodeſſe. Per Dominum noſtrum.*

Alia Collecta.

Omnipotens ſempiterne Deus, cœleſtium terreſtriumque moderator, qui famulum tuum Maximilianum ad regni faſtigium dignatus es prouehere,concede quæſumus vt aduerſitatibus liberatus, & Eccleſiaſticæ pacis dono muniatur & ad æternæ pacis gaudia peruenire te donante mereatur. Per Dominum.

Poſt hoc Rex Romanorum poſuit ſe in vna regia ſede ante altare Mariæ Virginis bene ornata. Et modicum retro in vno paruo ſcamno. In latere dextro Regis ſedebat Archiepiſcopus Moguntinenſis, in ſiniſtro latere ARCHIEPISCOPVS Treuerenſis. Et retro illos ſtabant Epiſcopus Strigonienſis, Dux Guliacenſis, Albertus Dux Saxoniæ, Dux Cleuenſis, & Caſparus Dux Bauariæ Comes in Feldentz.

Item in latere dextro altaris erat Imperialis Maieſtas in vna ſede alta trium graduum honorifice ornata. Penes eum in latere ſiniſtro erat Philippus Comes Palatinus Rheni Princeps Elector, & Erneſtus DuxSaxoniæPrincepsElector. Et incontinenti incipiebatur miſſa ſolennis de die Epiphaniæ Domini, ſcilicet: *Ecce aduenit Dominator, Dominus, & regnum in manu eius, & poteſtas & imperium:* quæ cantabatur in cantu Gregoriano.

Item

Item ſequentia cantata, ſurrexerunt Moguntinenſis & Treuerenſis, & ſuperiorem veſtem Regi depoſuerunt: & ab infra in veſtitu deaurato inceſſit in medio illorum, & ante altare poſtratus in modum crucis. Et cantabatur letania a duobus Clericis. De poſt Dominus Archiepiſcopus Colonienſis erexit ſe tenens baculum ſuum in manu ſua dixit: *Vt hunc famulum tuum Maximilianum in Regem eligere digneris.* Reſponderunt Clerici: *Te rogamus audi nos.*

Item dominus Colonienſis dixit; *vt eum benedicere, ſublimare, & conſecrare di-*
p. 29. *gneris.* Reſponderunt Clerici: *Te rogamus, audi nos.* Item Archiepiſcopus Colonienſis dixit: *Vt eum ad regni & imperii faſtigium feliciter producere digneris.* Reſponderunt Clerici: *Te rogamus, audi nos.* Deinde duo Clerici compleuerunt letaniam: *Vt Pontificem noſtrum.* Item letania finita erexit ſe Rex, & Dominus Archiepiſcopus Colonienſis ſtans ante altare, habens baculum paſtoralem in manu ſua, interrogauit a Rege ſex puncta ſequentia: *Vis ſanctam fidem Catholicis viris traditam tenere, & opibus iuſtis ſeruare?* Reſpondit Rex: *Volo.* Colonienſis: *Vis ſanctis Eccleſiis Eccleſiarumque miniſtris fidelis eſſe tutor & defenſor?* Reſpondit Rex, *Volo.* Dominus Colonienſis: *Vis regnum tibi a Deo conceſſum ſecundum iuſtitiam prædeceſſorum tuorum regere & efficaciter defendere?* Reſpondet Rex: Volo. Epiſcop. Colonienſis: *Vis iura regni & imperii conſeruare, bonaq; eiusdem iniuſte diſperſa recuperare, & fideliter in uſus regni & imperii diſpenſare?* Reſpondet Rex: *Volo.* Epiſcopus Colonienſis: *Vis pauperum & diuitum, viduarum & orphanorum æquus eſſe iudex, & pius defenſor?* Reſpondet Rex: *Volo.* Epiſcop. Colonienſis: *Vis ſanctiſſimo in Chriſto patri & domino Romano Pontifici, & ſanctæ Romanæ Eccleſiæ ſubiectionem debitam & fidem reuerenter exhibere?* Quibus dictis Rex per Archiepiſcopos Moguntinenſem & Treuerenſem ductus eſt ad altare, & poſitis duobus digitis manus ſuæ dextræ ſuper altare dixit: *Volo. Et in quantum diuino fultus fuero adiutorio, & precibus fidelium Chriſtianorum adiutus valuero, omnia præmiſſa fideliter adimplebo. Sic me Deus adiuuet & omnes ſancti eius.* Hoc facto per Archiepiſcopos prædictos reducebatur iterum ante altare, & Dominus Archiepiſcopus Colonienſis ſtans ante altare cum baculo paſtorali, quæſiuit a principibus Alemaniæ, & Clero & populo circumſtantibus: *Vultis tali Principi ac rectori vos ſubiicere, ipſiusque regnum firmare, fide ſtabilire, atque iuſſionibus illius obtemperare? iuxta Apoſtolum, Omnis anima poteſtatibus ſublimioribus ſubdita ſit, ſiue Regi tanquam præcellenti, &c.* Ad quam quæſtionem Dominus Moguntinenſis & Treuerenſis, Principes Almaniæ, clerus & populus aſſiſtentes reſponderunt, dicentes: *Fiat, fiat, fiat.*

Deinde adducunt Regem ad altare, qui proſtrauit ſe ad terram in longum, & dominus Archiepiſcopus Colonienſis dixit ſuper eum benedictionem iſtam. *Benedic Domine hunc Regem noſtrum Maximilianum, quia regna omnia moderaris a ſeculo: & tali eum benedictione clarifica, vt Dauidica teneat ſublimitatis ſceptrum, & glorificatus vt in eius protinus reperiatur merito. Da ei tuo inſpiramine cum manſuetudine ita regere populum, ſicut Salomonem feciſti regnum obtinere pacificum, Tibi ſemper ſit cum honore ſubditus, tibique militet cum quiete, ſit tuo clypeo protectus cum proceribus, & vbique tua gratia victor exiſtat: honorifica eum præ cunctis Regibus gentium: felix populis dominetur, & feliciter eum nationes adorent, viuat inter gentium cateruas magnanimus, ſit in iudiciis æquitatis ſingularis, locupletet eũ tua prædiues dextra: frugiferã obtineat patriã, & eius liberis tribuas profutura, & præſta ei prolixitatẽ vitæ per tẽpora, & in diebus eius oriatur iuſtitia, & te robuſtum teneat regiminis ſolium, & cũ iuſtitia & iocunditate æterno glorietur in regno.*

Item dominus Archiepiſcopus Colonienſis adhuc ſuper eum dixit: *Deus ineffabilis auctor mundi, conditor generis humani, gubernator imperii, confirmator regni, qui ex vtero fidelis amici tui patriarchæ noſtri Abrahæ præelegiſti Reges ſeculi profuturos, Tu præſentem Regem hunc Maximilianum cum exercitu ſuo per interceſſionem Sanctorum vbere benedictione locupleta, & in ſolium regni firma ſtabilitate connecte. viſita eum ſicut Moyſen in mari rubro, Ioſue in prælio, Gedeonem in agro, Samuelem in templo, & illa benedictione eum conſidera, ac ſapientiæ rore perfunde, quam beatus Dauid in Pſalterio, Salomon filius eius te remunerante percepit de cœlo, ſis ei contra acies inimicorum lorica,*

in aduersis galea, in prosperis patientia, in protectione clypeus sempiternus: & præsta vt gentes illi teneant fidem, proceres sui habeant pacem; diligat caritatem, abstineat se a cupiditate, loquatur iustitiam, custodiat veritatem, & ita populus iste sub eius imperio pullulet, ita alitus benedictione æternitatis, vt semper maneant tripudiantes & in pace victores. Quod ipse præstare dignetur, qui viuit & regnat Deus in secula seculorum, Amen.

Benedictione finita erexeruntRegem ad genua, & denudauerunt scapulas suas, & pectus & iuncturas brachiorum suorum: sedit cum deuotione iunctis manibus. accessit Archiepiscopus Colonienſis, vnxit eum in capite, in pectore, inter scapulas, & ambas iuncturas brachiorum circa scapulas, de oleo catechumenorum, ita dicens: *Pax tibi*, Clerus respondit: *Et cum Spiritu tuo.* Dominus Colonienſis iterum dixit: p. 30. *Vngo te in Regem oleo sanctificato, in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti.* Interim cantauerunt in choro: *Vnxerunt Salomonem Sadoch sacerdos* &Nathan propheta *Regem in Geon, & procidentes læti dixerunt: Viuat Rex in æternum.* Postea Dominus Colonienſis vnxit palmas manuumRegis dicens: *Vngantur manus istæ de oleo sanctificato, vnde vncti fuerunt Reges & Propheta, & sicut vnxit Samuel Dauid in Regem; vt sis benedictus & constitutus Rex Regno isto super populum istum, quem Dominus Deus tuus dederit tibi ad regendum, & gubernandum, Quod ipse præstare dignetur, qui viuit & regnat Deus in secula seculorum, Amen.*

Interea clerus iterum cantauit: *Vnxit te Deus, &c. Factis vnctionibus istis* statim ab Archiepiscopis ducitur Rex ad sacristiam, & seniores capituli detergentes cum lana mundissima loca inuncta vbi Dominus Colonienſis oleum sacrum apposuit.

Item hoc facto, domini de capitulo induebant eum sandaliis, alba & stola in modum crucis in pectore.rediens ante altare, prosternens se in modum crucis. Tunc dominus Colonienſis dixit: *Prospice omnipotens Deus serenis obtutibus hunc gloriosum Regem Maximilianum, & sicut benedixisti Regem Abraham, Isaac, & Iacob, sic illum largis benedictionibus spiritualis gratiæ cum omni plenitudine tuæ potentiæ irrigare atq; perfundere digneris. Tribue ei de rore cœli, & de pinguedine terræ, habundantiam frumenti, vini, olei, & omnium frugum opulentiam ex largitate diuini muneris longa per tempora, vt illo regnante sit sanitas corporis in patria. pax inuiolata regno, dignitas gloriosa regalis palatii maximo splendore regiæ potestatis oculis omnium fulgeat, luce clarissima clarescat,* quasi splendidissima fulgura maxima *perfusus lumine videatur: tribue ei omnipotens Deus, vt sit fortissimus protector patriæ & consolator Ecclesiarum atque cœnobiorum sanctorum maxima cum pietate regalis munificentiæ, atque vt sit fortissimus Regum, triumphator hostium, ad opprimendas rebelles paganasque nationes, sitque inimicis suis satis terribilis præ maxima fortitudine regalis potentiæ: optimatibus quoque atque proceribus atque fidelibus sui regni, sit magnificus & amabilis & pius, vt ab omnibus timeatur atque diligatur. Reges quoque de lumbis eius per successiones temporum futurorum egrediantur, regnumque hoc valeant regere totum & post gloriosa atque felicia tempora præsentis vitæ gaudia æterna in perpetua beatitudine habere mereatur. Quod ipse præstare dignetur, qui viuit, &c.*

Adhuc alia collecta siue benedictio.

Spiritus sancti gratia humilitatis nostræ officio in te copiosa descendat, vt sicut manibus nostris indignis oleo materiali delibutus pinguescis exterius, ita eius inuisibili vnguento delibutus impinguari merearis interitus, eiusque spirituali vnctione perfectissime imbutus & illicita declinare, ac tota mente & spernere discas, si valeas, & vtilia animæ tuæ iugiter cogitare, optare atque operari queas, auxiliante Domino nostro Iesu Christo, qui cum Deo Patre & eodem Spiritu sancto viuit & regnat Deus in secula

Adhuc alia benedictio Regis.

Deus qui es iustorum gloria, & misericordia peccatorum, qui misisti filium tuum precio-

preciosissimo sanguine suo genus humanum redimere, qui conteris bella & propugnator es in te sperantium, & sub cuius arbitrio omnium regnorum continetur potestas, te humiliter deprecamur, vt præsentem famulum tuum Maximilianum in tua misericordia confidentem benedicas, eique propicius adesse digneris, vt qui tua expetit benedictione defendi, omnibus sit hostibus fortior. Fac eum Domine beatum esse & victorem de inimicis suis: corona eum corona iustitiæ & pietatis, vt ex toto corde & tota mente in te credens tibi deseruiat, sanctamque tuam Ecclesiam defendat & sublimet, populumque a te sibi commissum iuste regat, nullis insidiantibus malis eum in iniustitiam vertat. Accende Domine cor eius ad amorem gratiæ tuæ, per hoc vnctionis oleum, vnde vnxisti sacerdotes, Reges & Prophetas: quatenus iustitiam diligens, per tramitem iustitiæ populum similiter ducens, post peracta a te disposita in regali excellentia annorum curricula peruenire ad gaudia æterna mereatur, Per eundem, &c.

Quibus collectis siue benedictionibus dictis, cantabatur vna præfatio pulchra per dominum Archiepiscopum Colonienſem, quæ sequitur: *Dominus vobiscum, Sursum corda, Gratias agamus domino Deo nostro, Vere dignum iustumque est, æquum & salutare, nos tibi semper & vbique gratias agere domine sancte Pater, omnipotens æterne Deus, Creator omnium, imperator angelorum, regnantium Rex, dominusque dominantium, qui Abraham famulum tuum de hostibus triumphare fecisti, Moysi & Iosuæ populo prælatis multiplicem victoriam tribuisti, humilemque Dauid puerum tuum regni fastigio*
p. 31. *sublimasti, & Salomonem sapientiæ pacisque munere ditasti. Respice quæso ad preces humilitatis nostræ, & super hunc famulum tuum Maximilianum, quem supplici deuotione in Regem elegimus, benedictionum dona in eo multiplica, eumque dextra tuæ potentiæ semper & vbique circunda, quatenus prædicti Abrahæ fide fideliter firmatus, Moyse mansuetudine fretus, Iosuæ fortitudine munitus, Dauid humilitate exultatus, Salomonis sapientia decoratus, tibique in omnibus placeat, & per tramitem iustitiæ semper incedat, Ecclesiam tuam deinceps cum plebibus sibi annexis ita enutriat ac doceat, muniat & instruat, contraque omnes visibiles & inuisibiles hostes eandem potenter regaliterque tuæ virtutis regimine administret, & ad veræ fidei pacis concordiam eorum animos te opitulante reformet, vt horum populorum debita subiectione fultus, cum digno amore glorificatus ad paternum decenter solium tua miseratione conscendere mereatur, tuæque protectionis galea munitus, & scuto insuperabili iugiter protectus, armisque cælestibus circumdatus, optabilis victoriæ triumphum feliciter capiat, terroremque suæ potentiæ infidelibus inferat, & pacem tibi militantibus lætanter reportet, per dominum nostrum qui virtute sanctæ crucis tartarum destruxit, regnoque Diaboli superato victor ad cælos ascendit; in quo potestas omnis Regum consistit & victoria: qui est gloria humilium & vita salusque populorum. Qui tecum viuit, &c.*

p. 30.

Adhuc alia Præfatio.

Deus Dei filius Iesus Christus Dominus noster, qui a patre oleo exultationis vnctus est præ participibus suis, ipse per præsentem sacræ vnctionis infusionem Spiritus *paracleti super caput tuum infundat benedictionem, eandemque vsque ad interiora cordis tui penetrare faciat, quatenus hoc visibili ac tractabili dona inuisibilia percipere, & temporali regno iustis moderaminibus executo, æternaliter cum eo regnare merearis, qui solus sine principio Regum Rex viuit, regnat, & gloriatur cum Deo patre in vnitate eiusdem sancti, per omnia secula seculorum.*

Quibus præfationibus finitis, Dominus Rex Romanorum induebatur vna cappa per Archiepiscopos Moguntinenſem, Treuirenſem, & Colonienſem, tradentes sibi simul gladium nudum Sancti Caroli, Archiepiscopo Colonienſi dicente: *Accipe gladium per manus Episcoporum, licet indignas, vice tamen & auctoritate Sanctorum Apostolorum consecratas, tibi regaliter impositum, nostræque benedictionis officio in defensionem sanctæ Dei Ecclesiæ diuinitus ordinatum. Et esto memor de quo Psalmista prophetauit, dicens. Accingere gladio tuo super femur tuum potentissime, vt in hoc per eundem vim æquitatis exerceas, iniquitatis violentiam potenter destruas, & sanctam*

Dei Ecclesiam eiusque fideles propugnes ac protegas, nec minus sub fide falsos quam Christiani nominis hostes execres ac destruas, viduas & pupillos clementer adiuues ac defendas, desolata restaures, restaurata serues, vlciscaris iniusta, firmes bene disposita: Quatenus hæc in agendo virtutum triumpho glorioſus iustitiæque cultu egregius, cum mundi saluatore (cuius typum geris) in nomine eius sine fine merearis regnare. Qui cum patre & spiritu sancto viuit & regnat Deus, &c.

Quibus dictis posuerunt gladium nudum in vaginam & cinxerunt Regem eodem gladio. Et Archiepiscopus Colonienſis tradidit sibi armillas, pallium & anulum, dicens: *Accipe regiæ dignitatis anulum, & per hunc Catholicæ fidei cognosce signaculum, & vt hodie ordinaris caput & princeps regni & populi, ita perseuerabilis auctor ac stabilitor Christianitatis & Christianæ fidei sias, vt felix in opere cum Rege Regum glorieris per eum, cuius est honor & gloria per infinita secula seculorum, Amen.*

Quibus dictis, Dominus Colonienſis tradidit sibi sceptrum & pomum regale, dicens: *Accipe virgam virtutis atque æquitatis, qua intelligas mulcere pios, & terrere reprobos, errantibus viam pandere, lapsisque manum porrigere, disperdasque superbos, & releues humiles: & aperiat tibi ostium Iesus Christus Dominus noster, qui de se ipso ait. Ego sum ostium: per me si quis introierit, saluabitur. Et ipse est, qui est clauis Dauid, & sceptrum domus Israel, qui aperit & nemo claudit & nemo aperit. Sitque tuus ductor, qui educit vinctum de domo carceris sedentem in tenebris & vmbra mortis, & in omnibus sequi merearis eum, de quo Propheta Dauid cecinit. Sedes tua in seculum seculi: virga æquitatis, virga regni tui, & imitando ipsum diligas iustitiam, & odio habeas iniquitatem. Quod propterea vnxit te Deus tuus ad exemplum illius, quem ante secula vnxerat oleo exultationis præ participibus suis. Per Iesum Christum Dominum nostrum.*

His finitis, Colonienſis, Moguntinenſis & Treuirenſis Archiepiscopi, omnes tres simul imposuerunt Regi coronam Sancti Caroli super caput eius, pariter dicen- p. 32.
tes: *Accipe coronam Regiam ac regni, quæ licet ab indignis Episcoporum manibus capiti tuo imponitur, quanque sanctitatis gloriam & opus fortitudinis expresse signare intelligas, & per hanc te principem ministerii nostri non ignoras. Ita vt sicut nos in interioribus pastores & animarum rectores intelligimur, ita & tu in exterioribus verus Dei Cultor strenuusque contra omnes aduersitates Ecclesiæ Christi defensor regnique tibi a Deo dati existas, & per officium nostræ benedictionis vice Apostolorum omniumque Sanctorum suffragio, tuo regimini commissi vtilis executor, regnatorque proficuus semper appareas, vt inter glorioſos athletas virtutum gemmis ornatus, & præmio sempiternæ felicitatis coronatus, cum redemptore ac saluatore Domino nostro Iesu Christo, cuius nomen vicemque gestare crederis, sine fine glorieris. Qui viuit & imperat Deus cum Deo patre in veritate Spiritus sancti Deus per omnia seculorum Amen.* Omnibus his dictis ductus est Rex ad altare per Archiepiscopos Moguntinenſem & Treuirenſem. Ibi ponens ambas manus super altare, faciens hanc professionem in vulgari: *Profiteor & promitto coram Deo & Angelis eius a modo & deinceps legem & iustitiam, pacemque sanctæ Dei Ecclesiæ seruare, populoque mihi subiecto prodesse & iustitiam facere, & conseruare iura regni, saluo cordigno diuinæ misericordiæ respectu, sicut cum consilio principum & fidelium regni atque meorum melius inuenire potero. Sanctissimo Romano Pontifici & Ecclesiæ Romanæ, cæterisque Pontificibus & Ecclesiis Dei condignum & canonicum honorem volo exhibere. Ea etiam quæ ab Imperatoribus & Regibus Ecclesiis seu Ecclesiasticis personis collata sunt & erogata, inuiolabiliter ipsis conseruabo & faciam conseruari, Abbatibus & ordinibus vasallis regni, honorem congruum volo portare & exhibere, Domino nostro Iesu Christo mihi præstante auxilium, fortitudinem & decorem.*

Qua professione facta ductus est Rex per Dominos Archiepiscopos Moguntinenſem & Treuirenſem ad solium suum seu sedem regiam, quæ est superius super altum monasterium ante altare Apostolorum Simonis & Iudæ, Clero cantante Responsorium istud: p. 33.

Desiderium animæ eius tribuisti ei Domine, & voluntate labiorum eius non frau-

da-

daſti eum. Verſus. *Quoniam præueniſti eum in benedictionibus dulcedinis, poſuiſti in capite eius coronam de lapide precioſo,* Et voluntate, Et Dominus Archiepiſcopus Colonienſis ſequebatur cum ſuis miniſtris Regem cum cæteris Principibus, ponentes eum ad eandem ſedem regiam ſancti Caroli lapideam, Ibi Dominus Colonienſis dixit: *Ita retine amodo locum regium, quem non iure hæreditario neque paterna ſucceſſione, ſed Principum ſeu electorum in regno Almaniæ tibi noſcas delegatum, maxime per auctoritatem Dei omnipotentis & traditionem noſtram præſentem, & omnium Epiſcoporum cæterorumque ſeruorum Dei. Et quanto clerum ſacris altaribus propinquiorem proſpicis, tanto ei potiorem in locis congruis honorem impendere memineris, quatenus mediator Dei & hominum te mediatorem cleri & plebis in hoc regni ſolio conſeruet, & in regno æterno ſecum regnare faciat Ieſus Chriſtus Dominus noſter, Rex regum & Dominus dominantium. Qui cum Deo patre & ſpiritu ſancto viuit & regnat Deus, &c.*

Rege ſic in ſede regia ſedente, mox acceſſerunt qui ad militiam creari deſiderauerant, quando gladium Sancti Caroli extraxit Rex tenens in manu ſua: Et acceſſit primo Philippus Comes Palatinus Rheni princeps Elector Imperii: Deinde Erneſtus Dux Saxoniæ princeps elector Imperii. De poſt Dux Guliacenſis: Caſparus Dux Bauariæ Comes in Feldentz, Carolus Dux Gelriæ, Marchio de Baden, Wilhelmus Landgrauius Haſſiæ in Caſſel, VVilhelmus de Egmund cum quampluribus aliis in numero ducentorum & vltra, facti milites, Et factus eſt ſonus tubarum. Deinde deſcenderunt inferius in locum priſtinum chori: ibi cantauerunt, *Te Deum laudamus.* Quo finito legebatur Euangelium, *Cum natus eſſet,* &c. De poſt *Credo in Deum.* Offert. *Reges Tarſis,* &c. Deinde Rex Romanorum ſceptrum in manu ſua portans ibat ad offertorium offerens quamplures petias auri.

Deinde ibant Archiepiſcopus Moguntinenſis & Treuirenſis, & poſtea alii principes electores. Sic proceſſus fuit in miſſa vsque ad pacem: ibi dominus Archiepiſcopus Colonienſis vertit ſe verſus populum, dando Regi & cæteris Principibus benedictionem dicens: *Benedicat tibi Dominus cuſtodiatque te, & ſicut te voluit ſuper populum ſuum eſſe Regem, ita in præſenti ſeculo felicem & æternæ felicitatis tribuat eſſe conſortem.* Reſponderunt *Amen.* Item miſſa finita vocatus fuit Comes de Chymay, & factus eſt per Imperatorem Princeps de Chymay.

Item venerunt capitulares Eccleſiæ Aquenſis recipientes Regem Romanorum
P. 33. in Canonicum: qui ipſis præſtitit iuramentum quo ad præbendam hanc in eadem Eccleſia. Et dederant ſibi locum in choro. Ipſe etiam dedit ſtatuta, & vinum admiſſionis, iuxta conſuetudinem Eccleſiæ. Et habet duos vicarios in loco, qui capiunt integram præbendam & ſupplent locum ſuum in Eccleſia. Sic coronatio Regis finem habet.

Proceſſus ex Eccleſia, ad domum Ciuitatis.

Iſtis ſic peractis, exiuerunt Eccleſiam ad locum prandii ſcilicet domum ciuitatis paratum iſto ordine. Nobiles præceſſerunt. Poſtea Comites & Barones in magna multitudine. Deinde tubicinatores & heraldi. Poſtea Prælati, Epiſcopi & Principes. Deinde Electores Imperii. Primo Dominus Archiepiſcopus Treuerenſis, ſecundo Erneſtus Dux Saxoniæ cum gladio nudo ante Regem, in latere eius dextro Philippus Comes Palatinus cum pomo aureo, in ſiniſtro latere electus Auguſtenſis habens penes ſe vnum deferens ſceptrum loco Marchionis de Brandenburg, qui obiit. Tunc Rom. Rex cum corona regia & cappa, habens gladium in femore & coronam in capite, in cuius latere dextro Dominus Archiepiſcopus Colonienſis, in ſiniſtro Archiepiſcopus Moguntinenſis, cum eorum veſtimentis ac ornamentis, prout eis tanquam Electoribus conuenit & decens erat, Imperialis Maieſtas cum ſua corona & cappa imperiali & ſuo heraldo.

Item itinere tranſeundo vsque ad domum ciuitatis nomine Regis ſeminabatur vel proiiciebatur ad populum pecunia, floreni ſcilicet Rhenenſes, & moneta argentea, in valore trecentorum florenorum. Et populus magis ſequebatur pecuniam quam Regem.

Ipſis

Ipſis ſic exiſtentibus ſuper domum ciuitatis, in qua Rex fecit parari magnum conuiuium omnibus Principibus. Et deſcendit Erneſtus Dux Saxoniæ princeps elector & Sacri Rom. Imperii Archimarſchalcus, aſcendens equum, veniens ad magnum cumulum hauenæ poſitum in foro ante domum ciuitatis Aquenſis. Intrans hauenam cum equo ſuo vsque ad pectus equi, habens vnum modium & hoſtorium ſiue baculum argenteum in manu ſua, ad menſurandum hauenam. Recipiens ſuum modium menſurandi argenteum impleuit hauena, menſurauit, tradidit vni ex ſuis, & ſic compleuit officium ſuum, & poſt receſſum ſuum in continenti erat ibi tanta preſſura hominum reſiduum hauenæ recipientium quatenus ſeminabatur & proiiciebatur quaſi per totum forum.

Item aſcendit Imperialis Maieſtas domum ciuitatis, abſtraxit ſe in vna Camera exuens pontificalia ſua, rediens ad menſam in capite aulæ transuerſaliter factam & ornatam, ſex gradibus altam & eleuatam, in qua ſedebat ſua Maieſtas, & Rex Romanorum filius ſuus Maximilianus.

Item menſa erat cooperta de panno aureo, cum armis Burgundiæ precioſiſſime ornata.

In ſiniſtro latere erat vna credentia ſeptem ſtadiis alta ornata vaſellis precioſiſſimis, non paruas ſed magnas vltra ducentas petias aureas & argenteas numeratas, demptis ſcutellis argenteis ac ſcyphis. Imperator vero volens locum dare filio ſuo honoris, tanquam ſponſo Dei, nullam parare fecit credentiam : licet inter omnes principes habeat precioſiſſimam.

Et cum Imperator, & Rex Rom. ad prandium irent, venit electus Epiſcopus Auguſtenſis de Hohenzorn dictus, locum Marchionis Brandenburgenſis ſuppleuit cum exteris Comitibus, Erneſto Duce Saxoniæ præcedente cum baculo, aquam porrexit & manutergium : aqua in peluibus argenteis erat.

Item tres Archiepiſcopi benedictionem & Benedicite dixerunt. Et ſigillum ſimul de cancellaria Imperatoris ceperunt, ante Regem poſuerunt cum vno baculo.

Ipſis ſic ſedentibus & electoribus Rom. Imperii menſæ aſtantibus, Erneſtus Dux Saxoniæ princeps elector tanquam Archimarſchalcus cum baculo nigro in manu, & Comes Palatinus Princeps elector ac dapifer Rom. Imperii, poſt ipſum, acceſſerunt ad coquinam Regis. Ibi Comes Palatinus equitando de coquina Regis quatuor ſcutellas argenteas in manibus produxit, deſcendens ante domum ciuitatis de equo, aſcendit domum ciuitatis, Erneſto Duce Saxoniæ præcedente cum baculo, portauit ſcutellas argenteas cum ferculis in manibus, & ad menſam Regis collocauit. Et poſtquam principes electores ſua officia exercuerunt, quilibet Princeps Elector ſolus ſedebat ad menſam ſibi paratam cum ſua propria credentia. p. 35.

Ordo ſedentium in prandio. p. 34.

In capite & in medio aulæ vel palatii ſedebat Imperialis Maieſtas, & Rex Romanorum filius ſuus Maximilianus, in menſa ipſis parata & ornata, ſex graduum alta: quibus miniſtrando aſtabant Principes, Comites & Barones, inter quos Princeps de Chymay & Dux Gelriæ erant primi, vnicuique vero principi electori de ſui ipſius familia miniſtrabant Comites, Barones & nobiles.

Item in latere dextro & loco procliuiori palatii, primo Dominus Archiepiſcopus Colonienſis princeps elector Imperii, ſecundo parata erat vna menſa pro Rege Bohemiæ, quæ erat vacua propter eius abſentiam. Tertio Philippus Comes Palatinus Rheni Princeps elector etiam ſolus in menſa ſibi parata. Quarto ſedebant Oratores Ducis Anſtriæ. Quinto loco Epiſcopi Leodienſis, VVormatienſis, Cameracenſis, Sibinicenſis, & Miſſenſis. Sexto ordine vel loco ciuitas Aquenſis. Septimo loco ciuitas Colonienſis. Item Archiepiſcopus Treuirenſis princeps elector in propria menſa ſibi parata in medio aulæ in faciem Imperatoris & Regis cum ſua credentia ſedebat.

In ſiniſtro latere Dominus Archiepiſcopus Moguntinenſis primo loco in ſua propria

propria mensa cum sua credentia sedebat. Secundo loco Ernestus Dux Saxoniæ princeps elector solus etiam sedebat in sua mensa. Post hos pro Marchione de Brandenburg erat mensa parata quæ erat vacua propter absentiam suam. Deinde Albertus Dux Saxoniæ, Dux Cleuensis, Casparus Dux Bauariæ, Dux Guliacensis, & quidam orator Comitis de VVirtenberg, sedebant. Quinto loco consules ciuitatis Franckfordensis. Sexto loco consules ciuitatis Nurenbergensis. Hic dissensio facta est. Nornbergensis Marschalcum Regis accesserunt, cur Franckfordenses super eos locum haberent. Qui respondit, sic fore ordinatum in suo registro. Sed non contenti Regem accesserunt, qui pie respondit: *Quoniam in Franckfordia electi sumus in Regem, ideo modo locum eorum sic habere debent: alio tempore de sessionibus & locis cogitemus.* Durabat autem prandium istud vsque fere ad horam tertiam. Quid vltra dicam? fuerunt fercula citra quinquaginta, & semper scutellæ fuerunt repletissimæ. Integer lepus, agnus, pauo, & de omnibus generibus auium & piscium & ferarum: & vina optima ac precioſissima. In ferculis signa Principum pendebant: quis omnia enarrare potest?

Item in foro pauperes & famelici stabant, quibus per fenestras carnes, panes, integri lepores & agni assati proiecti sunt: & factus est clamor magnus in foro. Sed in aula seu palatio isto fuit silentium, non clamor, nisi in quantum vnus cum alio submissa voce loquebatur. Et prandio facto iterum aqua in peluibus argenteis adducta est cum manutergio ad mensam Imperialis M. & Regis Romanorum, deinde Archiepiscopi tres grates Deo referebant. Post hoc quidam de numero heraldorum clamauit voce magna dicens; *Si qui sunt qui desiderant creari in milites, accedant Regem hic vel in domo, paratus est. Etsi qui accesserunt hodie, qui non sunt habiles, pro non creatis sunt habendi, & prohibendi ab aliis, ne signa militum deferant, & qui de numero illorum velint permanere, debent Regem de hoc certificare.* Quibus dictis omnes surrexerunt, Imperatorem & Regem ad hospitia sua perduxerunt, circa horam quartam, & in pace omnia requiescebant.

Item pauperibus omnibus datæ sunt eleemosynæ in abundantia. Sic a fine omnia sunt denominanda, pauperes Christi non sunt neglecti.

Decima die Aprilis quæ fuit secunda post dominicam Misericordiæ Domini, de mane missa audita ostendebantur reliquiæ Ecclesiæ Aquensis in publico in præsentia omnium Principum præscriptorum ac omnium Christi fidelium ibidem existentium.

Quo facto consules ac tota communitas ciuitatis Aquensis fecerunt iuramentum vel homagium Rom. Regi ante domum ciuitatis in præsentia Imperatoris, Principum electorum ac aliorum Principum, & Rex firmauit priuilegia ipsorum. Illo facto immediate recesserunt principes versus Coloniam, scilicet Rom. Rex, Archiepiscopus Colonienſis, Comes Palatinus Rheni, Archiepiscopus Treuirensis, Imperialis autem M. & Archiepiscopus Moguntinensis manserunt ibidem illa nocte.

Vndecima die Aprilis quæ fuit quinta Misericordiæ Domini, applicuerunt omnes Principes simul cum Imperatore & Rom. Rege ante ciuitatem Colonienſem, introeundo in optimo ordine. Conuenerunt enim omnes Principes ante ciuitatem cum suis, consulatus obuiam venit in vestitu nigro, citra centum equos, & armigeri citra mille manserunt prope portam, quam
p. 35. Rex consueuit intrare post suam coronationem & anteceſſerunt Regem a longe per ciuitatem. Nam propriam habet plateam, per quam intrat vsque ad Ecclesiam maiorem.

Item præmisit multos de familia Ducis Guliacensis, Ducum Saxoniæ Ernesti Electoris & Alberti, & Philippi Ducis Bauariæ Comitis Palatini. Deinde tubicinatores, fistulatores, & iterum aliqui de familia Archiepiscopi Colonienſis. Deinde tres armati, scilicet Dominus de Yselstein, & Dominus Wilhelmus frater eius de Egmund, & Dominus Vitus de Wolckenstein qui armati erant; cum equis armatis, a vertice capitis vsque ad plantam pedis, qui anteceſſerunt Regem.
p. 34. Deinde Electores Imperii, Philippus Comes Palatinus Princeps Elector, & Dux Cleuensis. Post eos Dux Saxoniæ Ernestus Princeps Elector, cum gladio nudo, & Archiepiscopus Treuirensis, iuxta ordinem suum. Deinde Rex Romanorum etiam armatus a planta pedis vsque ad verticem capitis, in medio Archiepiscoporum Colonienſis & Moguntinensis. Imperator statim sequebatur in curru suo, & post ipsum multitudo magna. Sic intrauerunt ciuitatem in sono tubarum vsque ad portam curiæ maioris Ecclesiæ, vbi Rex de equo & Principes Electores & cæteri Principes descenderunt, Regem ad portas ecclesiæ perduxerunt, Imperator in curru permansit. Accessit autem suffraganeus Colonienſis in pontificalibus habens crucem, osculum dedit Regi, & cæteri cum crucibus, candelis, vexillis: & prælati omnium Ecclesiarum Regem Rom. ad tres Reges perduxerunt vbi locus paratus erat pro oratione. Qua completa inceperunt cantare, *Te Deum laudamus*, & intrauerunt chorum. Illo finito suffraganeus benedictionem dedit, & Canonici Regem in canonicum receperunt iuxta consuetudinem Ecclesiæ suæ: Post hæc Regem ad hospitium perduxerunt. Item postquam Rex descendit de equo suo transeundo ad Ecclesiam, Dominus de Nuvvenar iure suo recepit equum Regis cum ornamentis suis aureis.

Duodecima Aprilis Principes ad consilium venerunt, & de recessu Principum concluſum erat. Sed superuenerunt ambasiatores Regis Poloniæ magnifice, & retardati fuut Principes.

Sabbato mane sequenti facto consilio Ernestus Dux Saxoniæ per Hassiam viam aliam reuersus est ad terram suam. Albertus frater eius ibi cum aliis Principibus remansit. Sic per dies quatuordecim magna consilia habuerunt: quod concluſum est, expectemus cum patientia. Etiam Principes hastiludia fecerunt inter se, & post multa consilia Principes separati sunt, quilibet ad terram suam.

HENRICI VII. ANGLIÆ REGIS AD MAXIMILIANVM REGEM ROMANOR. ET IMPERII ORDINES, IN COMITIIS CONFLVENTIAE HABITIS ANNO MCCCCXCII. LEGATIO.

P. 36.

P. 37.

SERENISSIMO Romanorum Regi semper Augusto, Hungariæ, Dalmatiæ, Croatiæ, &c. Regi ac Reuerendissimis & Illustrissimis Principibus Electoribus, cæterisque Principibus Sacri Romani Imperii, Sereniſſimi Regis Angliæ orator offert ea quæ collegit, ad magis cognoscendum & colligendum falsitates, fraudes & proditiones Francorum; vt ab eis magis caueatur.

Primo dicit, vnumquemque scire debere, quod fides vnius Franci est deterius pignus domus suæ. Quia quicquid iurant vel promittunt, hoc semper fit in fraude & deceptione, * nec aliquid nisi pro arbitrio & placito suo tenent vel obseruant: cum aliæ Christianorum nationes fidem seruare soleant, imo & Turci & Saraceni promissa seruent. Et vt vnusquisque id magis intelligat, notorium est, Francos multa iureiurando promisisse, & sigillasse, ac sigillata dedisse Sereniſſimo quondam Eduardo Angliæ Regi, tam super coniugio Regis Franciæ præsentis cum filia ipsius Eduardi, quam eidem dandi & persoluendi in sua ciuitate Londonensi quinquaginta millia scutorum aureorum quotannis, quoad decisum fuisset in causa in qua ipse Eduardus ad coronam Regni Franciæ prætendebat, & ad Ducatum Normandiæ & Guiennæ: quod per septennium ipsi Franci obseruarunt, & postmodum visa opportunitate a præmissis & iureiurando fecerunt. Vlterius quis ignorat pactiones, promissiones & iuramenta atque sigilla, quæ ipsi Franci fecerunt tam Illustrissimo Carolo quondam Burgundiæ Duci, quam etiam Francisco Duci Britanniæ, vt cum eis in pace viuerent, & bellum de medio Franciæ tollerent, vt eos hoc pacto a dicto Eduardo Rege Angliæ separarent. Tamen nihil obseruarunt nisi vsque quo necessitas eos cöegit, quia manifestum est Francos contra illa promissa exercitum misisse contra dictum Ducem Carolum ad Nanse in Lotharingia castra metantem: vbi eorum perfidia occubuit, & postmodum dicti Franci magnis etiam iuramentis atque sigillis quæsiuerunt coniugium Regis Franciæ præsentis cum filia Sereniſſimi Romanorum Regis, relicta & repudiata filia Regis Eduardi, quæ paulo post mortua fuit. Præterea dicti Franci suis cautelis & fraudibus adeo subtiliter laborarunt, vt Barones & proceres Britanniæ corruptionibus & pensionibus, & Regium ordinem illis dando in suum fauorem attraxerint, adeo vt illi thesaurum Britanniæ Ducis interceperunt, & in personam sui illustrissimi Principis violentas manus imposuerunt, vt hoc modo ipsi Franci facilius & mortem ipsius Ducis viderent, & ipsius Ducatum lucrarentur: quod suis muneribus, corruptionibus, pensionibus, & Ordinis regii donationibus tandem sunt consecuti. Quia plurimi Britanniæ proceres illis cautelis, promissionibusque deuicti, Francos in Britanniam introduxerunt contra ipsum Franciscum, qui dolore talium proditionum magis quam senio vitam finiuit. Deinde notum est, post mortem Eduardi Regis Angliæ, Ducem Cloceſtrensem eius fratrem, principem strenuissimam, electum in tutela atque regimine pupillorum Eduardi Regis fratris sui, vt regnum regeret ac gubernaret, illis pupillis existentibus adeo a Francis sollicitatum & promissionibus obsecratum fuisse, vt crudelissime nepotes suos extinxerit, ** vt se Regem faceret: in quo Deus eum puniuit, licet Francorum punitionem hactenus distulerit. Item quis ignorat maxima iuramenta, pacta atque sigilla non solum Regis Franciæ sed etiam omnium Principum, ciuitatum, vniuersitatum, communitatum totius regni data esse in perficiendo coniugio inter præsentem Regem Caro-

---

* Artes Gallorum adgnoscit Metzeray, ipse Gallus Abregé Chronol. Tom. III. p. 313. dum ait: *Le Breton auoit auprés de luy Pierre Landays son Tresorier, homme de bas lieu, mais fort habile & capable de contreminer tous les artifices de Louis XI.* Hinc etiam Baco de Verulamio Hist. Henrici VII. p. 141. *Britannia igitur, hisce rationibus permota artificiose instillatis, ab iis, quos Rex Gallus, (qui præmiis & promissis non pepercerat) in suas partes traxerat.*

** de hoc plenius Polydorus Virgilius *Hist. Angl. lib. XXV.*

Carolum & filiam Serenisſimi Romanorum Regis: quod ad eum finem fecerunt, vt in poſſeſsione occupatæ Burgundiæ & aliarum patriarum permanerent, vt interea Flandrenſes ſub vmbra pacis ſollicitarent, & in ſuam partem attraherent, & vt ipſam
P. 37. filiam Sereniſſ. Rom. Regis in ſua poteſtate haberent, vt ſi fortasſis Illuſtriſsimus Philippus Archidux deceſsiſſet, & illas occupatas patrias & alias omnes ipſius obtinerent, & ſub vmbra ipſius coniugii omnes querelas & lites ſopirent & de medio tollerent, quas Serenisſimus Romanorum Rex aduerſus eos de iure mouere poterat. Quibus rebus ſic exiſtentibus ipſi clanculum Britanniæ Ducatum (vt dictum eſt) occuparunt, nec alia ratione ipſum coniugium cum Sereniſſ. Rom. Regis filia quæſiuerunt, & non aliqua dilectione aut affectione erga ipſum Romanorum Regem aut Sacrum Imperium: quinimo ad ipſum Imperium dicunt & iactant ſe ius habere, & præſertim ad eas patrias quæ ſitæ ſunt circa Rhenum.

Et vt facilius tam Serenisſimus Romanorum Rex, quam Illuſtriſsimi Principes, Gallorum fallacias memoria teneant, quis ignorat eorum promiſſa & iuramenta tam Franckfordiæ * quam Vlmæ præſtita Serenisſimo Romanorum Regi, quorum colore & vmbra ipſum Romanorum Regem & Principes Imperii retardarunt ac reuocarunt ab auxilio in Britanniam mittendo, & ſex millia Anglicorum pugnantium extra Britanniam dimiſerunt, quæ pro illius patriæ defenſione Serenisſimus Rex Angliæ modernus propriis expenſis ibidem tenebat: quibus fraudib. ipſi Franci Britanniæ Ducatum ſunt conſecuti, eiusque Duciſſam ſponſam & coniugem Serenisſimi Romanorum Regis (vt quisque nouit) ipſe Rex Franciæ in coniugium fraudulenter accepit, & cum ea concubuit, derelicta & repudiata illuſtriſsima Margareta Serenisſimi Romanorum Regis filia, ſibi autem per verba de præſenti deſponſata** contra ordinem

* intelligit Tractatus Pacis inter Carolum VIII. & Maximilianum Francofurti XXII. Iulii 1489. concluſos, qui extant in *Recueil des Traittés de Paix Tom. I. p. 743.* quibus pacem & amicitiam perpetuam promittit, & de reſtituenda Burgundia ſpem facit Carolus. In eadem pace comprehenditur Anna Britannica, vt plena gaudeat ſecuritate, modo Anglos dimittat.

** Sponſalia hæc per Tractatum Atrebatenſem inter Ludouicum XI. & Maximilianum Auſtriæ Archiducem die XXIII. Decembris 1481. concluſa, in quibus hæc verba: item *pour plus grande ſeureté de la dite Paix, Traité & Alliance de Mariage eſt fait, promis, conſenti & accordé entre mondit Seigneur le Daufin, ſeul fils du Roi, & heritier apparent de la Couronne, & madite Damoiſelle Marguerite d' Autriche, ſeule fille de mondit Seigneur le Duc, & de feue Madame Marie de Bourgogne, fille vnique de feu Monſieur le Duc Charles, que Dieu abſolue: & ſe parfera & ſolemniſera ledit mariage la dite Damoiſelle venüe en âge requis de droit.* Recueil des Traittés de Paix *Tom. I. p. 705.* Diſſolutionem Sponſaliorum Nauclerus vol. II. Gen. L. ad a. 1491 ex Francorum mente legitimare conatur, dicens: *verum tamen Franci nihil in his perperam affirmant actum. Nam vt aiunt, domina Margarita annum nondum agens quartum, ad Carolum tunc Delphinum Viennenſem ſperati ad pacem matrimonii gratia deducta eſt, quod quidem pactum de nuptiis rex Rom. ſemper improbauerit, tum quod a Flamingis ſe in conſulto & reclamanti, conflatæ coniuratæque eſſent tum quod maior æquo dos deſignata fuiſſet. Acceſſit his odium implacabile regis Rom. in Carolum, inde non mirandum, ſi ipſa, his cognitis, nondum adulta, remiſſa eſt, cum impuberis ante pubertatem inanis ſit aſſenſus: & dum pubeſcunt, licitum eſt illis ſponſalium pœnitere, vt indicant canones ſacri.* Reſpondet tamen Trithemius Chr. Hirſ. ad an. 1491. *anno prænotato Carolus Rex Gallorum VIII. Margaritham Regis Germanorum Maximiliani filiam ſibi a patre Ludouico XI. ante IX. annos, vt ſupra diximus, cum magna ſolemnitate de ſponſatam, remiſit ad Patrem in Flandriam, opere demonſtrans, ſe vacuum fide, auaritia plenum. Erat autem Margaritha duorum annorum, & Carolus agebat ſextum, quando ſponſalia inter eos fuerunt celebrata. Manſit ergo in Gallia nouem annis, & cum remitteretur ad patrem, annum agebat vndecimum. Quæ autem fuerit cauſſa remiſſionis Margarithæ ad patrem, dicam paucis, vt nouerit poſteritas omnis, nullam in virgine fuiſſe culpam, nec patrem Gallo, qua remitteretur præbuiſſe occaſionem, ſed Carolum leuitate motum, ambitione & auaritiæ ſtimulis concitatum, egiſſe quod non debuit, quodque vix iure potuit. Annam Britanniæ Ducis filiam Rex Maximilianus per ſuos legitimos procuratores ſibi futuram deſponſauerat vxorem, cum ea vt vnica hærede habiturus & Britanniæ Ducatum. Quod vbi Gallo innotuit, vt Ducatum potuiſſet habere, Britanniæ rapuit hæredem & vxorem duxit contra Ius & æquitatem Maximiliano prius legitime deſponſatam non ſine ſcandalo plurimorum. Hæc fuit cauſa non alia.*

& ſtatum diuinum ac ſanctæ matris Eccleſiæ, ad maximam dederunt ignominiam, infamiam & ſcandalum religionis Chriſtianæ, & in pernicioſum exemplum totius mundi: quod tam ſancta mater Eccleſia, quam ſacrum imperium Romanum, omnesque Reges & Principes orbis nec ferre nec tolerare deberent, ne deteriora eius exemplo conſequantur, ſi tam deteſtabile facinus impunitum omittatur. Item cum ipſi Franci & iuramentis & ſigillis & ſub pœna cenſurarum Apoſtolicarum ſe obligauerint, caſu quo dictum coniugium ſolueretur, ad reſtitutionem *** tam ipſius filiæ Sereniſſimi Romanorum Regis quam patriarum in dotem ei datarum; tamen hactenus in maximam iniuriam, contemtum, ignominiam & infamiam totius Romani Imperii, & Sedis Apoſtolicæ, ac totius nobiliſſimæ nationis Germanicæ, ipſe Rex Franciæ dictam reſtitutionem denegat: licet per Oratores ſuos tam Sereniſſimo Imperatori quam Romanorum Regi, ac illuſtriſſimo Archiduci Philippo huiusmodi reſtitutionem obtulerit, ad obumbrandum & tegendum ſui ſceleratiſſimi facinoris incredulitatem: cum nuper Oratoribus Sereniſſimi Rom. Regis & ipſius Archiducis Philippi, domino ſcilicet Engelberto de Naſſau ac cæteris dictam reſtitutionem denegauerit. Ex quibus vnicuique notorium eſt quam ſit confidendum in ipſorum Gallorum promiſſionibus, quantae earum ſit veritas aut fides. Qui etiam in præſentiarum ſollicitant, ac omni diligentia quæritant ſeparare ac diuidere, ſi poſſint, ſerenisſimos Romanorum & Angliæ Reges magnis ſuis promisſionibus atque muneribus, vt eos auertant a bello in Franciam aſſumendo, & vt impediant Principes & communitates Sacri Imperii ab auxilio dando Serenisſimo Romanorum Regi in tam iuſta cauſa, acerbaque iniuria vlciſcenda. Quinimo iactant Franci, ſe eſſe ſeruos quod per diſcordias Principum Germaniæ ad optata perueniant, & quod facile ipſum Imperium conſequentur: quod Deus auertat. Quia omnes Imperii Principes ac liberas ciuitates in maiori ſeruitute ac paupertate tenerent ac collocarent, quam alii hactenus fecerint, vt omnibus eſt manifeſtum. Item ſcire poteſt vnusquisque Gallorum potentiam per occupationem Britanniæ tam in potentia pecuniarum quam militantium valde auctam fuiſſe: quia ex Britannia tempore illuſtris bonæ memoriæ Ducis Franciſci circiter ſex aut octo centena millia Florenorum aureorum ordinarie ſine vllius iniuria ad ipſius Principis vtilitatem quotannis extrahebantur & exigebantur, & idem Dux circiter duodecim aut quindecim millia pugnantium cum paruo onere patriæ poterat congregare. Item quia tam in vna parte Britanniæ iuxta Franciam, quam etiam in ipſa Francia, ſaltem naturale habetur; ex nouo quodam theloneo per ipſos Francos in ipſis ſalinis impoſito, Britanniæ reditus ordinarii ad decies centena millia florenorum iam æſtimari dicuntur. p. 38. Idem conſiderandum eſt in ducatu Britanniæ circiter decem millia hominum maritimorum haberi, qui negotiis maritimis verſari & viuere ſolent. Item in eodem Ducatu circiter duo millia nauium communiter inuenientur, vt aliquando in vno portu trecentæ magnæ naues reperiantur: quæ patria in portubus, & accesſibus naualibus, ac etiam nemoribus & ſiluis pro materia nauium valde copioſa eſt: Vt ibidem naues mille, imo mille & quingentarum amphorarum fieri poſſint. Qua commoditate ipſi Franci Dominos ſe maris facere quæritant. Nec dubitandum eſt, niſi eorum violentis progreſſibus obuietur, quin breui tempore Franci tam Angliam quam Flandriam, & ſic paulatim liberas Imperii patrias, ipſosque Principes per eorum ſubtiles & fallaces violentias in ſuam ditionem & ſeruitutem ſubiiciant: prout iam de Britannia eos feciſſe conſtat, a qua cæteri exemplum capere poſſunt.

Licet autem ipſi Franci ipſum Britanniæ Ducatum occupauerint, nondum tamen corda hominum eorum queanimos ſunt conſecuti; qui nec volunt, nec poſſunt ſeruitutem ſubiectionemque Gallorum perferre, cum ipſi Galli natura feri atque ſuperbi, omnem

*** Comitatus enim Burgundiæ, Arthefiæ, Charloii ac Noycii cum aliis terris per Tractatum Atrebatenſem Gallis in dotem Margarethæ fuerunt ceſſi: Facta tamen poſtea harum terrarum reſtitutio per pacem Senliacam XXIII. Maii 1493. concluſam, quæ extat in Recueil des Traittés de Paix *Tom. I. p. 703.* de qua Phil. de Comines *Mem. lib. VII. c. III.* P. Heuterus *lib. V. c. I.* G. a Roo *lib. X. p. 522.*

omnemque aliam nationem sint contemnentes. Et licet Francorum Rex ipsorum Britannorum dominam in vxorem acceperit, ipsi tamen populi considerantes malitiosum & violentum ac perfidum modum & viam, quibus ipsam Duciſſam obtinuerit, & quomodo ipsi Britanni per ipsos Francos decepti fuerint, & quot mala & iniurias ab ipsis Francis patiantur, considerantes etiam omnes Britanniæ diuitias & rerum copias ac prosperitates ex maritimo commercio cum patriis Angliæ, Hispaniæ, Flandriæ, Holandiæ, Selandiæ sibi euenire consueuisse, quibus semper amici & confœderati Britanni esse solebant, & modo propter bella illis commodis careant, cum maxime cupiant emergere a seruitute in qua Galli eos oppressos tenere contendunt, cum semper ipse Ducatus Britanniæ fuerit liber, omni libertatis iure & superioritate vsus: ipsi Britanniæ populi nondum nisi coacti Francorum Dominium admittunt, nec eis per mare aut per terram præter admodum paucos seruire volunt: sperantes ac confidentes, quod per fœdera ac colligationes & auxilia potentissimorum Regum Romanorum & Angliæ ac illustrissimorum Principum sacri Imperii a talibus oppressionibus & seruitutibus debeant liberari, & in pristina libertate reponi, & ex pacto Gallorum potentia subtrahetur ac diminuetur. Ad cuius quidem Britanniæ recuperationem vnusquisque eo magis animum adhibebit, si considerauerit quantum incommodum in eius amissione Serenissimus Romanorum Rex sit consecutus, quantamue iniuriam & ignominiam suæ Maiestati & sacro Romano Imperio, & omnibus Regibus & Principibus eis confœderatis & alligatis, ipsi Franci intuleriut, per suas fraudes & proditiones Britanniam occupando, ipsiusque Duciſſam veram sponsam & coniugem Romanorum Regis capiendo & subtrahendo, quæ per parentes suos Serenissimo Romanorum Regi, velut totius Christianitatis potentissimo Principi fuerat desponsata, ne in Gallorum manus & subiectionem peruenerit: quum etiam ipsa Duciſſa post parentum suorum mortem multos alios Reges ac principes coniugium eius petentes spreuerit ac recusauerit, solum ipsum Romanorum Regem præ omnibus eligens. Quæ quidem iniuria ac violentia si inulta relinquatur, in maximum dedecus ac scandalum & ignominiam infamiamque non solum ipsius Romanorum Regis, sed etiam sacri Romani Imperii omniumque eius Principum cæterorumque Regum & Principum eis confœderatorum cedet & remanebit: præsertim ipsis Francis nondum sua perfidiosa malitia contentis, iactantibus & publicantibus multa in maximam Sacri Roman. Imperii ac omnium confœderatorum dedecus & ignominiam.

Quibus omnibus consideratis cum Serenissimus Rex Angliæ vehementer doleat, propter ingentem amorem, amicitiam & confraternitatem ac confœderationem inter seipsum & Serenissimum Romanorum Regem ac Illustrissimum Archiducem Phi- p. 39. lippum, decreuit atque concluſit personaliter cum magno ac potenti exercitu mare traiicere, imo iam traiecit, ad bellum gerendum, perseuerandum & continuandum aduersus Francos, per biennium & diutius si opus fuerit, & ad auxilium opemque ferendum tam corpore quam bonis, omnique regni sui potentia, Serenissimo Romanorum Regi fratri suo charissimo, ac Illustrissimo Archiduci eius filio, vlciscendo & vindicando violentas & acerbas iniurias illatas tam ipsi quam Sacro Romano Imperio & omnibus eis confœderatis, amicis ac subditis, quam Deum creatorem nostrum & sanctam matrem Ecclesiam & Catholicam fidem: sperans atque confidens ipse Rex Angliæ, quod ipse Serenissimus Romanorum Rex ac Illustrissimi Principes ita suas vires, copias atque potentias exhibebunt, vt reparationem atque vindictam tantarum iniuriarum cum Dei auxilio simul omnes consequi valeant, ad maximam diuinam laudem, & ipsorum Regum ac Principum honorem, gloriam atque triumphum, totiusque Christianitatis & sanctæ Romanæ Ecclesiæ exaltationem in perpetuum posterorum exemplum atque memoriam.

Quapropter humillime supplicat idem Orator tam Serenissimo Romanorum Regi, quam supradictis Illustrissimis Principibus, Dominis & communitatib. S. Roman. Imperii, ea omnia supradicta velle animaduertere, ponderare & mature cogitare, ac super his omnibus citissime ac diligentissime prouidere, & de eorum deliberatione

ſibi reſpondere : vt cum ipſe Serenisſimus Rex Angliæ iam mare traiecerit, ipſe Orator de eorum apparatu, diligentia ac reſponſione omnique intentione, cum diligentia Serenisſimum Regem ac Dominum ſuum certiorem facere poſsit.

ROMANORVM REGIS, ET IMPERII ORDINVM, RESPONSORIA.

MAXIMILIANVS diuina clementia Romanorum Rex ſemper Auguſtus, Hungariæ, Dalmatiæ, Croatiæ, &c. Rex, Archidux Auſtriæ, &c. Wilhelmus Epiſcopus Eiſtetenſis, ac Fridericus Comes de Zollern, Capitaneus Dominii Hohenberg, S. Imperialis Maieſtatis in hoc generali conuentu Confluentiæ habito vices gerentes, nec non S. Imperii Electores, ac alii Principes vtriusque ſtatus, in eodem conuentu perſonaliter comparentes, aliorumque Imperii Principum & communitatum Oratores ac vices gerentes, Serenisſimo Principi Domino Hainrico Regi Angliæ & Franciæ ac Domino Hiberniæ, &c. Nobis Rom. Regi fratri carisſimo, nobisque aliis Domino & amico obſeruandisſimo, ſalutem & proſperitatis incrementa. Serenisſime ac potentisſime princeps: Cum egregius vir, Magiſter Franciſcus de Puys Orator ac Secretarius veſter, nobis omnibus in hoc Imperiali conuentu congregatis indicauerit, veſtram Serenitatem non ſolum ob fraternam confœderationem qua nobis Rom. Regi conſtanti fide coniungitur, verum etiam ob ſingularem affectum & amicitiam, qua S. Rom. Imperio omnibusque Principibus eius, & vnice Illuſtrisſimo Archiduci Philippo Imperiali ac Regni filio vehementer afficitur, cū magna ac potēti claſſe mare traieciſſe, multaque armatorū millia cū māchinis ac cæteris quibuscunque caſtrenſibus inſtrumentis traduxiſſe, tam in maximarū iniuriarūm nobis Regi ac ſacro Imperio per Francorum Regem (vt noſtis) illatarum vltionem, quam in ipſius Illuſtrisſimi Archiducis patriarumque eius defenſionem : ſane omnes, vt debuimus, ſummopere gauiſi ſumus, veſtræque Serenitati ex tam ſtrenuisſimis ac præclarisſimis geſtis nos omnes plurimum debere cenſuimus, atque propterea ingentes gratias agimus, non inferiora cum vſus feret pariter reddituri. Eandem veſtrā Serenitatem cum ſtudio exhortantes, vt ſecundum iamdiu concepta perſeuerare & continuare, vt eam facturam confidimus, non deſiſtat. Nos autem Romanorum Rex noſtros iam antea in limitibus hoſtium ad præoccupandas anguſtias miſſos totis copiis ſequimur, tot ſuſceptarum iniuriarum iuſtam vltionem Deo propicio proſecuturi. Sperāmus enim æquisſimos ſuperos tam æquæ cauſæ noſtræ minime defuturos. Nos vero tam Imperialis Maieſtatis vices gerentes ea iniuria præfato Domino noſtro Regi illata affecti percitique quam non immerito moleſte ferimus, eidem celerem expeditionem tam equitum quam peditum in præſentiarum fecimus, ac præterea omni cura, fide, ſolertia, omni denique ſtudio apud vniuerſos & ſingulos S. Rom. Imperii ac Germanicæ nationis noſtræ ſubditos pro longe ampliori ac communi per Imperium auxilio ferendo nos laboraturos ſolicitaturosque polliciti ſumus : non dubitantes veſtræ Serenitatis, ſimul accedentibus copiis, omnipotentem Deum, exercituum Dominum, de tam deteſtabilibus iniuriis manifeſtam vindictam iuſtumque triumphum conceſſurum. Qui veſtram Serenitatem indies feliciorem conſeruet. — Ex Imperiali conuentu generali Confluentiæ habito, ſub ſigillis Regiæ noſtræ, & Wilhelmi Epiſcopi Eiſtetenſis Cæſarei Oratoris ac vices gerentis, noſtrorum quoque Berchtoldi Dei Gratia Archiepiſcopi Moguntini Principis Electoris ac S. Roman. Imperii in Germania Archicancellarii, & Sigiſmundi eadem gratia Marchionis Brandenburgenſis, Stetinenſis Pomeraniæ, Caſſuborum ac Sclauorum Ducis, Burggrauii Nurbergenſis, ac Rugiæ Principis, nomine Principum Electorum aliorumque Principum, totiusque illius præmemorati conuentus, die VIII. menſis Octobris. Anno Domini MCCCCXCII.

p. 40

BILI-

BILIBALDI PIRCK-HEYMERI BELLI HELVETICI HISTORIA.

LECTORI SALVTEM!
BURCARD GOTTHELF STRUVE.

PIrckheimerus, Patricius Noribergenſis erat, & copiarum Noribergenſium, quas in auxilium Maximiliano I ad bellum Helueticum miſerant, Præfectus. Hoc ipſum etiam, præcipue, quod maximam infelicis ſucceſſus iſtius belli culpam in Noribergenſes reiicerent, anſam dedit hiſtoriam belli, cui ipſe interfuit, concinnandi, vt demonſtraret, culpam minime in Noribergenſes, ſed in aliorum redundare ignauiam. Faciunt ad hiſtoriæ huius illuſtrationem verba Conradi Rittershuſii in vita Pirckheimeri; * *cum iam triennium eodem vitæ tenore perſeueraſſet, accidit, vt cruentum ac difficile bellum inter Cæſarem Maximilianum & Heluetios (quos Bilibaldus cum aliis Suitenſes quoque appellabat) exardeſceret. Ibi tam Norimbergenſes quam alii Ordines Imperii a Cæſare moniti, ac per edictum euocati, auxilia Imperialia ex veteri conſuetudine mittere ſunt coacti. In ea expeditione adornanda, cum vndique circumſpicerent, quemnam præfectum ac ducem ſuarum copiarum R. P. Norimberg. ad Cæſarem mitteret: Tandem ſumma ea dignitas Bilibaldo Pirckeimero, nec ambienti, ac ne cogitanti quidem, vltro etiam delata eſt. Quod officium ſicut minime ipſe exambiuerat, ita nec recuſandum ſibi aut reſpuendum exiſtimauit, quantumuis etiam amici plerique omnes id ei propoſita magnitudine periculi ſummopere diſſuaderent, eumque deterritum a grauiſſima Expeditione illa domi retinere cuperent, conſulentem potius ſuæ tranquillitati ac ſecuritati & ſuorum paruulorum atque vxoris, qua cum non diu vixiſſet, curam ac tutelam gerentem. Sed huiusmodi amicorum voces parum in ipſius animo flectendo valebant, ac nihil apud eum perficiebant: quin potius*

Vicit amor patriæ laudumque immenſa cupido.

Vt diuinus Poeta fecit de generoſis eiusmodi & heroicis ingeniis, quale etiam in Bilibaldo noſtro ipſis rerum argumentis edocti agnoſcimus. Sic enim ſecum ratiocinabatur, veniſſe iam illud tempus, quo ſpecimen atque experimentum præberet eorum, quæ in ſua adoleſcentia partim in aula Epiſcopi Eyſtadienſis (quam primis annis cum laude ſectatum fuiſſe ſupra diximus) partim in Itineribus variis, cum patre ſuo confectis, partim denique in Academiis & vrbibus Italiæ celeberrimis, inque libris & aliunde didiciſſet, vidiſſet, cognouiſſet. Quare cum intelligeret ſibi iam aperiri portam ad theatrum honoris & gloriæ in quo ſuam oſtenderet virtutem ac peritiam ad Reipublicæ ſuæ amplificandam dignitatem: Magno ac forti animo diuina fretus ope, præfecturam illam ſubiit. Ita commiſſas ſuæ fidei copias (quæ cum primum conſtarent quadringentis peditibus & ſexaginta equitibus, poſterius ad eum auctæ ſunt numerum, vt ad alterum tantum aſcenderent) ad Cæſarem produxit, vna cum ſex colubrinis cannis, & maiori tormento puluerario, octo præterea curribus militaribus, quibus veherentur arma, puluis tormentarius, tentoria, commeatus, aliaque ad expeditionem neceſſaria. Adiungebantur autem Bilibaldo præter alios complures Nobiles, quidam Eques Auratus Ioannes a Bayersdorff, qui vir fama celebrabatur ſtrenuus & multarum palmarum bellator. Nec minus & ceteri magiſtri equitum, centuriones, aliique officiales probe exercitati & experientiſſimi erant milites. Pedites, qui omnes erant veterani, eadem forma veſtium induti erant, rubris videlicet tunicis: Cuius coloris panno currus quoque omnes erant tecti, quæ res ad ornatum ſelectiſsimarum copiarum non parum conferebat. Cum ergo iam Bilibaldus cum ſuis copiis ad eum fere peruenisſet locum, vbi Cæſar caſtra metatus fuerat, Maximilianus cognito eius aduentu, miſit ipſi obuiam cum mandatis, vt ad ſe veniret Tettenaugiam, quod oppidum ad lacum Acronium ſitum in Comitata Montfortenſi. Quo ſtatim Bilibaldus perrexit. Vt autem Cæſar recentes copias

* ed. Goldaſti p. 7.

pias aduentantes eo melius oculis vſurpare poſſet, in campum proceſsit eques, nec parum lætitiæ ex conſpectu pulcherrimarum copiarum percepit, quantum ex ſerenitate vultus Imperialis colligi potuit. Non ſolum enim ex milite veterano ſelectiſſimo & omnibus modis ornatiſſimo illæ conſtabant: Sed etiam multo maxima pars ipſi Cæſari, vt cuius ſub ſignis iam complures annos in variis bellis militaſſent, & præclara ſuæ ſtrenuitatis experimenta ſæpe dediſſent, nota erat & recognoſcebatur: Præcipue vero capitanei & centuriones aliique officiales: Quos quidē Cæſar ipſe clemētiſſimo ſalutabat alloquio. Ac tametſi non ignorabat Cæſar, ſed multoties audierat, criminationes & obtrectationes quorundam maleuolorum, qui antequam Norimbergenſium copiæ aduentarent, ex hoc bello ingentia acceperant damna, iamque illarum copiarum, in quibus aliud nihil carpere aut deſiderare poſſet, ſolam exiguitatem traducebant, easque hoc nomine extenuabant; tamen nihil motus illorum ſermonibus ac dicteriis, neque Norimbergenſibus vel minimum indignatus (quod illi tamen maxime quærebant) miſſum ſibi auxilium clementiſſime benigniſſimeque aeceptauit. Aiebat enim, malle ſe tot veteranos & exercitatos milites, quam alterum tantum numerum tyronum. *Erant in hoc laudatiſſimo Imperatore cum aliæ excellentiſſimæ virtutes, quas decantant hiſtoriæ, tum illa quoque non minima neque poſtrema, quod calumniatoribus ac ſuſurronibus non facile aures patefaciebat, aut locum dabat, aut fidem adhibebat: Sed innocentiam eorum, qui nullius dum criminis aut culpæ conuicti eſſent, omnibus modis tutabatur. Meminerat quippe,* legitimum principem propugnatorem bonorum & defenſorem eſſe oportere, qui ſalutem quærat aliis: *Vt nobilis ait Hiſtoricus. Meminerat item ſententiæ Iuliani Imp.* Ecquis innocens eſſe poterit, ſi accuſaſſe ſufficiet? *Ita enim ex tempore ſaneque prudenter reſpondit acerrimo Oratori Delphidio vehementer impugnanti Numerium Narbonenſis prouinciæ paulo ante præſidem: Quem negantem, cum conuincere non poſſet, deſtitutus probationibus exclamauerat: Florentiſſime Cæſar, ecquis nocens eſſe poterit vsquam, ſi negare ſuffecerit. Quod niſi Cæſar ea virtute ſic vt diximus præditus fuiſſet, minime profecto mirum erat, ſi Norimbergenſes tunc temporis omni gratia ipſius excidiſſent, tot calumniatorum & maleuolorum artificio, quibus in ea expeditione tam vehementer appetebantur, & tam indignis modis traducebantur. Quicquid enim aduerſi acciderat, ſiue minimum, ſiue maximum, aut vbicunque res malegeſta erat, in totum Norimbergenſibus imputabatur. Imo quicquid ad prægrauandos ac deprimendos innocentes excogitari, aut confingi poterat, id omne in ipſos immeritiſſimos conferebatur: Deinque quicquid alii ſua culpa, temeritate atque imperitia neglexerant aut corruperant, id ipſis impingere atque adſcribere conabantur: ſed falſo & ex mera inuidia atque odio, cum dolentes cernerent Norimbergenſes tanta apud Cæſarem gratia florere. Sed neque Bilibaldo ipſorum ſtratego parcebatur, quem ſimiliter ſuis calumniis licet innocentiſſimum flagellabant vexabantque. At is apud Cæſarem bis coram multis Principibus & Conſiliariis eiusdem imperterrito animo tam egregie ſe ſuosque purgauit atque defendit, vt in ipſius Apologia Cæſar clementiſſime ſe acquieſcere diceret, ipſumque bono ac ſecuro animo eſſe iuberet, quoad cauſam cognouiſſet. Se enim cuique ius redditurum pollicebatur. Cum ſimul iſta dicens ſubrideret, facile animaduerti ex hoc ipſo poterat, quo animo eſſet, quamquam parum moueretur eiusmodi obtrectatorum voculis & ſermonibus, quamquam illis nihil tribueret. Quo loco etiam Bilibaldus alias apud hunc maximum Imperatorem, & quanta in gratia eſſet, multis indiciis ipſe declarauit, non ſolum durantis illius belli difficillimi tempore, verum etiam illo per transactionem ſopito atque compoſito, dum in conſiliariorum ſuorum numerum eum cooptauit, eique grauibus de rebus ſæpe clementiſſime ſcriberet, nunc Latine nunc Germanice ſub propriæ manus annotatione ac ſigno.* Hoc ipſo igitur, quem nunc exhibemus Tractatu Noribergenſium Apologiam ſæpius ſuſcipit Birckheimerus, atque docet, qua ratione innocentiam ſuam, vel ipſo Cæſare adprobante, fuerint conteſtati. Scriptores, qui ad illuſtrandam hanc Hiſtoriam, & quidem ad librum primum, in quo potiſſimum bella Caroli Burgundi cum Heluetis deſcribit, ſunt, Pontus Heuterus Hiſtoria Rerum Burgundicarum, Io. Stumpfius Chronico Hel-

uetorum. Fuggerus in Speculo Honorum Domus Auſtriacæ, Ioſias Simlerus de Republica Heluetorum, Gerardus a Roo in Annalibus Auſtriacis, Vriſtiſius in Chronico Baſilienſi. Altero libro deſcribit bellum Maximiliani I. cum Heluetis. De belli cauſſis ita loquitur Gerhardus a Roo,* dicens. *In finem huius anni (1498.) inciderunt belli Heluetici (ipſi Sueuicum vocant) initia & apparatus, cuius hæ potiſſimum fuerunt cauſæ. A primo tempore, quo Maximilianus a Sigismundo adoptatus, ipſo adhuc viuo, ditionum eius imperium ſuſcepiſſet, ſæpe ab Heluetiis confoederatis petierat, vti concordiam & fœdus, quod ipſis cum Sigismundo interceſſerat, ſecum quoque confirmarent. Illi eo prætextu id quæri ſuſpicati, vti Sueuico foederi implicarentur, reſpondent: cum Sigismundus ſuarum ditionum imperio ſeſe abdicaſſet, nullo foederis iure aut religione amplius ſe teneri, neque ex re ſua videri, fœdus vllum cum quoquam facere. Hoc eorum reſponſo, noua animorum exacerbatio orta, & belli quaſi ſemina iacta eſſe videbantur. Iam enim a multis annis plerique principes & nobilitas omnis, Heluetiis infenſi infeſtique erant, ob aſſertam armis libertatem, quod cum ſcirent ipſi, a Sueuico fœdere, in quo plurimum poterat nobilitas, tantopere abhorrebant, atque ea de re, non apud illos tantum, ſed apud Sueuos etiam, cæterasque vicinas Germaniæ gentes odium incurrebant, cui obſtinato animo obuiam ire, quam libertatem amittere malebant. Inter hæc, Conſtantia celebris ad lacum Podamicum ciuitas, quæ hactenus immunem ſe ab vtrorumque ſocietate continuerat, multis vtrinque promiſſis ſollicitata, per eos dies Sueuico ſe fœderi coniunxit, eoque ſtatim Cæſaris & ſociorum legati conuenere, fœdusque & ſocietatem eum ea ciuitate firmauere. Accedebat ad has animorum offenſas, vetus quædam ſimultas, inter Atheſinos Cæſaris ſubditos, & Griſones (vt vocant) Rhetiæ populum, Curienſi ditioni parentem, quæ in eum vsque diem ad varios ſubinde arbitros reiecta, componi non potuerat. Cumque res ad arma iam ſpectare videretur, Curienſes, quod impares ſe aduerſariorum viribus putarent, Tiguri, in publico Heluetiorum conuentu ad Idus Decembris eorum ſe fœderi adſociauere. Id vbi audiuiſſent, qui Cæſaris & Sueuici fœderis partes ſequebantur, Conſtantiam & ipſi frequentes conuenere; vbi de belli gerendi ratione, qua parte quisque & quibus hoſtem viribus aggrederentur, deliberatum eſt.* Præter dictos, ad belli Heluetici Hiſtoriam facit Michael Coccinius de bellis Italicis,** qui etiam ita loquitur: *aderant ex Nurenbergenſibus noningenti pedites, Marchio Brandenburgenſis Fredericus cum ſeptingentis equitibus. Rupertus filius Palatini de Heydelberga cum ducentis equitibus. Episcopus vero Herbipolenſis circiter centum miſerat equites. Sed dux Wirtenbergenſis ad quatuor millia peditum bene inſtructorum habebat.*

---

* *lib. XI p. 539.*
** *p. 278.*

HISTO-

p. 41.

HISTORIA

BELLI SVITENSIS SIVE HELVETICI; A PRIMA SVI ORIGINE, VSQVE AD EXPEDITIONEM A MAXIMILIANO CAES. ANNO MCCCC XCVIIII. SVSCEPTAM, DVOBVS LIBRIS DESCRIPTA

AVCTORE

BILIBALDO PIRKEIMERO PATRICIO NORIBERGENSI,
ET CAESAREO POSTEA CONSILIARIO.

LECTORI S.

ETsi hoc memorabile & geminum bellum, quod cum Heluetiorum fortissima gente duo gesserunt maximi Duces, ac bellatores Carolus Burgundus, & Maximilianus I. eius gener, ab aliis quoque descriptum exstat, a nemine tamen fortasse melius & copiosius, magisque ex fide, quam a Bilibaldo, qui ipsemet posteriori interfuit, præfectus copiarum Norimbergensis Reipublicæ tam equestrium, quam pedestrium, vt tam hic quam in vitæ suæ commentariolo profitetur. Operæpretium igitur facturi videbamur, si hanc historiam Xenophontis nostri Germanici (appelletur ita sane ex merito noster Pirkeymerus vir cum quo illius æui (fortasis & aliorum temporum) paucissimos Germanos conferre possis) e tenebris in lucem proferremus. Latuerunt hactenus duo isti libri, partim in archiuo Reip. Noricæ, partim in liturariis bibliothecæ Pirkeymerianæ, quorum folia sic erant dispersa, vt Sibillyna iure dici possent. Alterum vero exemplar satis vitiose, mutilateque descriptum erat, cui nec mures alicubi pepercerant particulam eius abrodentes, quam non facile quisquam ex coniectura restituisset. Verum collatione eius instituta cum authoris autographo, quod in ordinem beneficio illius redegimus, egregie id redintegrauimus, omninoque tale tibi opus totum exhibemus amice lector, quale ab ipso (ne dubita) conceptum est Pirkeymero. Quod si quis quærat ex nobis, cur non multo ante vel ipse author, vel eius heredes hæc ediderint: causam hanc esse putamus, quod authorem quidem mors præueniisse videatur, antequam ederet ipse, quæ idcirco vt ederentur, tam diligenter descripserat; heredes vero filias tantum reliquit (fuit enim cum ipso stirps Pirkeymeriana olim inter patricias gentes Noricas clarissima plane extincta) quæ talia parum curarunt. Sed, vt dicitur, sat cito vel nunc, dummodo sat bene. Vale & fruere feliciter cum his duobus libris, tum cæteris, quæ alias dabimus, opusculis.

CONRADVS RITTERSHVSIVS.

BELLI HELVETICI A BILIBALDO BIRCKHEIMERO DESCRIPTI *LIBER PRIMVS.*

Querela de paucitate scriptorum Germanicorum qui res gestas literis commendarunt.

QVi Regum, gentium, aut populorum res gestas conscribere aggrediuntur, identidem sub initium in historiæ laude versari consueuerunt, eam temporum testem, veritatis lumen, memoriæ conseruationem, magistram vitæ, vetustatis nunciam esse contendentes, cuius ope egregia hominum facta a temporis vindicentur iniuria, planeque immortalitati commendentur. Mihi vero haud quaquam ita præfari licet, sed cogor potius de Germanicæ gentis infortunio, aut etiam calamitate conqueri, quod tam paucos, seu (vt rectius dicam) nullos sortita sit scriptores, qui ingentia illius, & celeberrima facta memoriæ, vt decuisset, mandassent, cum omnes res gestæ tantæ habeantur, quantum eas verbis (vt ille ait) præclara potuere extollere ingenia. Quapropter vetustissimorum illorum Germanorum, Francorum, Sueuorum, Gottorum, Alanorum, Vandalorum, Herulorum, Langobardorum, ac reliquarum gentium infinitarum facta clarissima, & admiranda aut minus digne & fideliter, sed & maligne ab exteris tradita sunt scriptoribus, aut magna ex parte sempiterna obliuione sepulta iacent, tametsi ruptis vndique limitibus Romanos rerum dominos deuicerint, caput mundi Romam ipsam, ac totam fere Europam ditioni suæ subiecerint, vt interim sileatur, quid in Asia, quid in Aphrica a Germanicæ stirpis hominibus gestum sit. Cæterum vt prisca illa & obsoleta fere omittantur, ætatique donentur rudiori, iusta tamen reprehensione non caret, quod nemo Germanus præter vnum aut alterum hucusque repertus sit, qui vel sui temporis gesta conscribere sit aggressus, cum interim tamen non parum multi fuerint, qui omnium gentium, & a mundi quidem exordio facta connectere, & ab aliis accepta pro suis edere sunt ausi, non quod illis materia defuerit, cum vix vnquam Germania sine bellis, aut quieta extiterit, sed quia non erat, vnde decerpere, & alienis perfrui laboribus possent. Hinc euenit, vt scriptores exteri, quoties Gentilibus suis cum Germanis res aut dissidium intercessit, vbique illos superiores confinxerint, aut nostræ gentis odio partos triumphos, factaque splendidissima ita extenuarint, vt multoties ex fortissimis segnes, ex insequentibus fugientes, ex victoribus vero plane deuictos, fingere sint ausi. Nam ita comparatum esse videmus, vt quisque magis ad suæ gentis laudem quam alienæ procliuis

Ingenium humanum quale. Propositio.

existat, licet nihil magis historiam deceat, aut illam exornet quam veritas, qua neglecta confestim in fabulas, & anilia exit deliria. Quapropter operæ pretium me facturum putaui, si bellum, quod Helueticum vocant, literis mandarem, ne illud quoque, quemadmodum & reliqua ex hominum laberetur memoria, cum maximum extiterit & funestissimum ex omnibus, quæ in nostram, aut patrum inciderint memoriam, non solum bellico apparatu, ac copiarum numero sed & prœliorum atrocitate, cladiumque multitudine: siquidem non toto exacto anno sæpius collatis pugnatum est signis: vt interim tumultuaria, ac leuia omittantur prœlia, quibus non pauciores, quam iusta cecidere acie. Etenim ambæ partes egregie viribus pollebant, & opibus, magnisque vtrinque nitebantur auxiliis. Accedebat his animorum obstinatio, ac militaris ferocia, quæ non tam bellicæ laudis gloria, quam mutuo decertabat odio. Heluetiis summopere annitentibus, ne proprium, ac maiorum decus tam multis partum bellis amitterent, Cæsarianis vero, ne illis animo & manu deteriores esse viderentur. Conscribam autem non solum ea, quæ aliorum relatu, aut

Auth. αὐτόπτης.

fama

fama tantum percepi,sed etiam quæ coram vidi&aspexi, cum in hoc bello non paruis copiis tam equestribus quam pedestribus præfuerim, ac imperauerim, proinde non tam verborum elegantiæ, quam veritati studere conabor, quo non plus necessitudini partium, quam hostium virtuti tribuisse videar,quantumque potero,verissime cuncta omni affectu animi depulso enarrare conabor.

p. 43. Verumenimuero priusquam huius belli series explicetur,Heluetiorum originem ac res gestas altius repetendas esse censui,vetustioribus,ac quæ fabulis similiora sunt neglectis, quo percipi possit, quibus initiis ad tantam euaserint potentiam, vt cunctis vicinis suis formidabiles fuerint,acCæsari ipsi repugnare sint ausi,his deinde belli huius causas, semina, ac originem adnectam, sicque demum ad reliquam historiæ procedam explicationem. Suitenses igitur (quo nomine omnes fere censentur confœderati)se a Suetia Balthici maris peninsula oriundos autumant. Illinc enim maiores suos populariter olim egressos, ac in eam, quam nunc habitant, regionem commigrasse perhibent. Cæterum quantum opinio hæc veritati astipuletur, ipsi videant : constat enim eos classe ad terram hanc aduehi nequaquam potuisse, cum longe sit a mari remota; pedibus vero quis tantum periculi, ac itineris subiret, ac per tot horridas, ac bellicosas nationes incederet,vt demum in terra tam sterili,ac cœlo aspero consideret: nemo enim ideo natale solum relinquere assueuit, vt deteriorem occupet terram, sed vt ab informi & cultu tristi ad pinguiorem, feliciorem que commigret.AtqueSueticus ager, quamuis admodum septem appropinquet trionibus,vbertate tamen glebæ longe sterilia Suitensium rura exuperat, præcipue ea, quæ Alpibus adiacent,ac perpetuo ferme rigent frigore. Reliqui vero confœderati partim se ab Hunnis,& Attilæ exercitu,partim a Gottis, qui Galliam olim occuparunt,descendisse contendunt. Verum vndecunque originem traxerint, satis constat, magnam regionis illius partemZeringiæ quondam Ducibus paruisse, ac post illorum interitum diu inter Comites, & eius loci nobiles hinc inde distractam, tandem inHabspurgensium Comitum (qui postea Austriæ Ducatum consecuti sunt) potestatem concessisse.Cæterum cum subditi grauissimis tributorum premerentur oneribus,intolerandisque præfectorum degrauarentur iniuriis, Suitenses primum, deinde Vrienses,& Vndervvaldenses excusso iugo in libertatem se vendicare cœperunt, præfectos ac nobiles, qui in manus eorum inciderunt, trucidarunt, reliquos omnes destructis munitionibus,&arcibus expulerunt.Hunc motum ipsi longa explicant serie. Nobis autem satis erit ostendere, quibusnam initiis ad hanc,qua nunc pollent,creuerint potentiam.Eiectis præfectis ac nobilibus omnes,quorum vxoribus aut liberis vis illata fuerat, quiue insigni aliqua affecti erant contumelia , Suitensibus se iunxere, arbitrantes tempus aduenisse, quo & ipsi acceptas vlcisci possent iniurias, breuique ita eorum creuit numerus, ac in immensum auctus est, vt Principib. quoque formidabilis esse inciperet. Leupoldus igiturHabspurgensisComes,& qui tum Austriæ Dux erat, motum tam formidandum, priusquam latius serperet, compescendum censens, ingenti collecto exercitu Suitensium fines inuasit.Strasbergensis quoque Comes ex alia parte non minoribus copiis Vndervvaldenses aggressus est,vt distractis hostium viribus facilius victoriæ compotes euadere possent: sed ambo eodem die victi, ac multis ex suis amissis in fugam coniecti sunt. Ferunt,cumDux de inuadendo hoste consuluisset, fatuum quendam tum præsentem, qui ob animi simplicitatem Principi in delitiis erat,effuso cachinno risisse,cumque risus causa ab eo perquireretur respondisse: *Et cur non riderem cum vos omnes de intrando tantum deliberare audio,neminem vero cogitare, vbi nam ingruente necessitate sit exeundum?* Quæ vox (vt fieri solet) cum risu tum excepta est, clade vero accepta in omen conuersa.Suitenses enim hostibus ingressis nihil prius habuere, quam montium occupare angustias quas illi ob contemptum incustoditas reliquerant. Itaque in reditu potissimum clades est accepta. Incidit pugna illa in annum salutis MCCCXV.*

De Heluetiorum Origine.

Stumpf. Chro. Heluet. lib. 4 p. 263

Zeringiæ Duces.

Habspurgenses Comites. Austriæ Duces. *Stumpf.* lib. 4 f. 329 *Fugger* Spiegel der Ehren lib. 2 c. 9 p. 239

Stumpf. lib. 6 c. 29 13 c. 1. *Leupoldus Austrius.* *Fugger* lib. 3 c. 3 p. 280 *Simlerus* de Rep. Heluet. lib. 1 f. 22

* factum hoc prœlium ad Moregartam montem pagi Vntervvaldensis 16 Nouembris 1415 De hoc Franc. Guillimannus *Rer. Heluet. lib. II c. XVI n. 24.* Auentinus *lib. VII c. XV §. 12.* Simler *de Rep. Heluet. p. 70. 71.*

Stumpf. lib. 8 c. 7 *Fugger* lib. 3 c. 6 *Simlerus* lib. 1 f. 51

Post eam victoriam Suitenses, Vrinenses, & Vndervvaldenses nouum pepigere fœdus, iisque paulo post iuncti sunt Lucernenses, Turegenses, & Zugenses; demum vero & Bernenses, qui & eam ob causam Principes,& nobiles habuere infensissimos, quorum receptatores essent Friburgenses. Sane etsi illi maximis experti erant incommodis, nihil violentum durare posse, ne tamen a pristinis suis degenerarent moribus, Bernensibus indixere bellum. Illi vero cum nec pretio nec precibus pacem impetrare possent, nullumque nec iuris nec æquitatis locum esse cernerent; Suitensium, Vrien- p. 44.
sium, & Vndervvaldensium implorarunt auxilium, qui nihil cunctantes impigre illis

Laupheim.

suppetias ferunt. Obsederant interim Principes ac nobiles ingenti exercitu oppidum Laupheim ditionis Bernensium, quod & acriter vrgebant, sed non minore virtute a Bernensi præsidio defensum est. Bernenses igitur functis Suitensium copiis, & nobilium quorundam, paucorum tamen equitibus recta ad hostes tendunt quamuis longe viribus inferiores essent. Nam in castris hostilibus præter equitatum ingentem vltra triginta millia peditum militabant, quorum duces erant Comites de Kyburg, de Fallendis, de Neuburg, Barones de Furstenberg, Nidau & plures alii cum ingenti nobilium multitudine, venerat etiam in partes coactus potius quam sua sponte Ludouicus Sabaudiæ Comes. Bernensium copiis nobilis quidam de Erlach præerat, homo in re militari admodum expertus, qui suos egregie instructos identidem hortabatur, vt seruatis ordinibus strenue pergerent, nec multitudinem formidarent hostium. Id si facerent victoriam in manibus esse: se enim probe aduersariorum nosse arrogantiam, qui contempta paucitate sine ordinibus in illos ruituri forent: starent igitur, ac præsenti pugnarent animo non tam seipsos, quam vxores, filios ac libertatem defensuri, Deum præterea tam iustæ causæ haud quaquam defuturum. His & aliis verbis ita suorum excitauit animos, vt auidissime ad hostes tenderent. Suitenses cum hostem in conspectu haberent, a Bernensibus petiere; quod & illis facile concessum est; vt cum equitibus congredi liceret. Nam cum illos sibi inimicissimos esse scirent, pari eos prosequebantur odio. Voti igitur compotes facti; confestim equites, qui & ipsi iam laxatis habenis in eos ruebant, adoriuntur, adeo ob paucitatem contempti vt nobilibus risum mouerent, ac si solum equorum vngulis atteri possent. Bernenses interim non minori vi cum peditatu confligunt. Fit acre prœlium, totisque certatur viribus: tandem Bernenses & Ducis sui hortatu, & propria instructi virtute acrius impressione facta prorumpunt, interfectisque primis, ac signis deiectis reliquos in fugam vertunt, victosque insequuntur. At Suitensibus longe maius negotium cum equitatu tam instructo est iniectum, nam præter stragem ingentem tam hominum, quam equorum diu anceps prœlium fuit, donec Bernenses peditum iam victores opem illis ferrent. Nec sustinuere impetum equites, sed cum magna eorum pars cecidisset, omnes tandem in fugam abiere. Desiderati sunt ex hostibus Iohannes Sabaudiæ Comes, non sine Bernensium quoque dolore, cum illum virum probum fuisse, & nullo eorum odio in partes veniisse cognoscerent. Cecidit & vna filius eius Ludouicus Comes de Nidau, Comes de Fallendis magnus belli huius concitator cum innumeris aliis nobilibus, & militibus gregariis, ita vt inter spoliandum plusquam quatuor millia cæsorum recepta sint corpora, signa militaria viginti septem capta, castraque direpta. Non tamen Bernensibus ac sociis incruenta cessit victoria. Ex Suitensibus enim strenuissimus quisque aut cecidit, aut vulneratus discessit. Ea victoria ingens Suitensibus accessit existimatio, non solum quod tam parua manu adeo ingentes hostium fudissent copias, quam quod in campis patentibus equites excipere ausi fuissent, acceptosque tam strenue profligassent. Fuit annus hic a natiuitate Christi MCCCXXXIX. * At nobiles, quique eo prœlio euaserant, licet post tantam acceptam cladem Bernenses aperto bello amplius aggredi non auderent, clanculum tamen, vt facere solent, latrociniis infestare non desinebant, nec Bernensium satiati iniuria Turegenses quoque eisdem vexabant artibus, ita, vt & illi Suitensium operam implorare cogerentur. Ambæ igitur ciuitates in so-

Erlach nobilis.

cietatem

* Prœlium factum ad Laupheim, siue, vt corrupte dicitur Loupen die 21 Iuni 1339.

cietatem receptæ ſunt, ac paulo poſt Zugenſes ac Glareani illorum ſecuti ſunt veſtigia breuique nobilium iniuriis adeo fœderatorum aucta eſt potentia, vt ferme videretur inuicta. Principes igitur, ac nobilitas, quum iam Suitenſibus reſiſti poſſe diffiderent; Anglos, qui tum per Franciam graſſabantur, magnis pollicitationibus in auxilium vocant, qui non tam precibus adducti, quam ſpe prædæ magnis aduentantes copiis, Bernenſem agrum fœda populatione tempeſtatis inſtar vaſtarunt. Caſtella vero, & vicos minores diripiebant, ſubiectoque concremabant igne. Ne tamen vsque quaque impune perſultarent, multi a Bernenſibus per excurſiones ac leuia cæſi ſunt prælia. Nam ob ingentem multitudinem, cum hoſte apertoMarte haud congredi audebant. Tandem Angli commeatus inopia retro abire ſunt coacti, non minus ſociis, quam hoſtibus graues & intolerandi. Poſt quorum diſceſſum Habſpurgenſis, ac Nobiles con-
p. 45. fœderatos infeſtare nunquam deſiere, adeo vt per multos annos nunquam ab armis ceſſatum ſit, ac magnæ & infinitæ clades hinc inde illatæ & acceptæ fuerint, quas longum foret commemorare. Anno demum incarnationis Dominicæ MCCCLXXXVI. Leupoldus ſecundus Dux Auſtriæ magnis contractis copiis, ac nobilibus innumeris in auxilium vocatis oppidum Sempach obſidione cingere molitus eſt. Fœderati vero, quam primum hoſtium ſenſere conatum, vrbem præſidio munire decreuerunt. Mille igitur, & quadringentos milites electos ad vrbis miſere tutelam : contigitque eadem die Ducem Sempach obſidere & Suitenſium aduentare præſidium. At Dux cum hoſtium cognouiſſet acceſſum, eorum paucitatem adeo contempſit, vt omni peditatu in caſtris relicta, cum equitatu tantum congredi ſtatuerit, exiſtimans equorum tantum numero aduerſarios obrui poſſe. Et erat equitatus non tam armis & animis præſtans, quam multitudine conſpicuus, adeo vt in duplum hoſtium excederet peditatum. Interim fœderatorum præſidium minime hoſtili multitudine perterritum, vrbi appropinquare cœpit, & ſiquis prohiberet, armis viam parare, vel ſi minus poſſet, honeſta morte occumbere paratum erat. Non tamen vage, & incompoſite, ſed ſtructa incedebat acie, ſiquidem longo iam belli vſu, vnusquisque legitime militare, imperium pati & in primis ordines obſeruare didicerat. Equites igitur, vt primum fœderatorum conſpexere agmen, laxatis prouolant habenis, atque infeſtis cuſpidibus in medium ruunt. Suitenſes vero obiectis haſtis longioribus ferociter hoſtes excipiunt. Fit atrox prœlium, cum illi perrumpere anniterentur, alii vero in veſtigiis mori potius, quam cedere mallent. Interim Dux pugnantes hortari, nunc precando, nunc caſtigando accendere, nonnunquam omiſſam pugnam aliquot in locis reſtituere, & egregii Ducis, ac ſtrenui militis fungebatur officio, nec, quoad ſuperſtes fuit, equites ceſſere, tandem vero impigre pugnans interficitur, cecidereque cum eo quadringenti circiter, comites, Barones & nobiles cum turba alia innumera. Poſt tantam nobilium cædem, equites, qui ſupererant, ſe fugæ mandarunt, quos & pedites, qui in caſtris remanſerant, ſecuti ſunt. Tormenta vero bellica, & ſigna militaria quam plurima capta. Direptis inde caſtris, præda opulenta parta eſt. Occubuere ex victoribus ducenti circiter, multi ſunt vulnerati. Verum quia equitatu carebant, hoſtes longius perſequi nequibant. Dux cum plerisque aliis Principibus in monaſterio Kunigsfeld* ſepultus eſt. Suitenſes tanto defuncti prœlio ad propria ſunt reuerſi, ac noua inter eos inita ſunt fœdera, in quibus multa prioribus addita, pleraque innouata : ac diſerte cautum eſt, vt quamprimum hoſtis ſociorum fines incurſaret, omnes populariter ſuppetias ferrent, ſiquidem Leupoldus defuncti Ducis filius reparatis viribus bellum apparabat, ac ob cæſum patrem vindictam exigere nitebatur. Tandem intercedentibus amicis inter Ducem & confœderatos induciæ ſunt factæ, nec tamen quies fuit. Nam Heluetii a nobilibus vndique impugnabantur, & cum negotiandi cauſa ad vicinas proficiscebantur vrbes, capiebantur,

Fugger lib. 3 c. 11 p. 368 *Gerardus a Roo* lib. 4 p. 119 *Simlerus* lib. 2 f. 55

Pugna Sempachiana.

* Monumentum ſepulcrale exhibet Fugger lib. III c. XI p. 375 qui etiam nomina Equitum recenſet, qui in iſto prœlio occubuerant. In templo Königsfeldenſi reperitur effigies Leopoldi his verbis : *Das iſt die Abcontrefetung Hertzog Leopoldi von Oſtreich, der zu Sempach mit dieſer ſeiner Ritterſchafft, Adel und Räthen erſchlagen vvard uff dem ſinen, von den ſinen, um das ſine, uff Sanct Cyrillen Tag im dreyzehn hundert ſechs und achzigiſten Iahre*

piebantur, & bonis exuebantur, quibus iniuriis ipſi quoque moti, paulatim nobilium
Simlerus lib. 1 f. 56 oppida & arces obſidebant, diripiebant, latronesque pellebant. Vaſtabantur interim cuncta ferro, ac igni, multaque leuia aſſidue committebantur prælia. Interim Comes de Toggenberg,&Comes de Werdenberg ingenti collecto exercitu,Glareanorum aggreſſi ſunt fines:quibus mox Glareani obuiam facti parua manu impigre conflixerunt, ac hoſtem, cui equitatus inter montes nulli erat vſui, fuſum & fugatum finibus pellunt, in qua pugna iterum magnus nobilium periit numerus,ac ingens præda,ac gloria parta eſt. Bernenſes interim, ac Friburgenſes mutua clade omnia peruaſtabant,magis tamen populabundi, quam iuſti more belli. Friburgenſes equitibus præcellebant. Nam fœderatorum odio nobiles illis auxilio erant. Bernenſes vero plus pedite poterant. Tandem induciæ pactæ ſunt in annos ſeptem, quibus nondum lapſis in viginti
Stumpf. lib. 5 f. 31 prorogatæ ſunt. Sed vix in ea parte ab armis diſceſſum erat, cum repente aliud exor-
Simlerus lib. 1 f. 57 79 tum eſt bellum. Erat Sancti Galli Abbas opulentiſſimus, ac multorum oppidorum &
Fugger lib. 4 c. 3 caſtrorum diues, verum&ipſe ſubditos per præfectos quotidianis degrauabat exactionibus, innumeriſque afficiebat iniuriis. At illi cum fœderatis defectionem non omni- p. 46.
no ſiniſtre ceſſiſſe viderent, nec onera tam moleſta amplius ferre poſſent, ſeu vellent, fœderatorum exemplo Appenzellenſes ſe in libertatem vendicant. Abbas vero a Conſtantienſibus, quorum ciuis erat, auxilium implorat. Nec ii cunctati, fœderatas aduo-
Appencellenſes. cant ciuitates, collectoque exercitu quinque millium armatorum Abbati opem ferre pergunt. Communi igitur conſilio Appenzellenſium inuaduntur fines : quibus plerique Suitenſium & quia vicini erant, & cauſam libertatis probabant, iam ſe coniunxerant. Igitur Appenzellenſes, quam primum hoſtem in conſpectu habuere,ferociter illum adorti ſunt, ac primo impetu fundunt ac fugant, multisque cæſis militaria ſigna quam plurima cum ingenti cepere præda. Tantam igitur adepti victoriam minime deſtitere, ſed egregie illa ſunt vſi. Conſtantienſem enim ingreſſi agrum, omnia ferro ac
Sancto-Gallum ciuitas. igni fœde depopulati ſunt. Interim S. Galli ciuitas Appenzellenſibus adhæſit, & a Suitenſibus Appenzellenſes in tutelam recepti ſunt. Vnde viribus aucti multas hoſtibus intulere clades. Qui tandem Friderici Auſtriæ Ducis implorato auxilio& collectis copiis iterum belli fortunam experiri ſtatuunt. Sancti Galli ergo ciuitatem obſidere pergunt, relictoque ibi Duce cum equitatu vniuerſo pedeſtres copias per ſaltus, ac loca ſalebroſa ad hoſtem agunt. Appenzellenſes vero nihil cunctati confeſtim in pugnam ruunt, vbi atrox oritur dimicatio,tandemque victoria,quamuis non incruenta, ab Appenzellenſibus ſtetit. Deſiderati ſunt ex aduerſa parte plusquam mille homines, inter quos multi fuere nobiles, & magnæ exiſtimationis viri. Dux vero cum a fugientibus de aduerſa pugna certior factus eſſet; collectis vaſis in tutum ſe recepit. Ac eo pacto Sancti Galli ciuitas ab obſidione liberata eſt. Victores vero omiſſis in præſenti vicinis, Ducis ingreſſi ſunt fines, ac prædabundi diſcurrentes, Rheni vallem, Syluam Bregentinam, ac Veldtkirchenſium fines late euaſtarunt. Inde montem Arlenſem transgreſſi caſtrum Landeck ad Oeni fluenta ſitum capiunt, & ad oppidum Ymbſt vsque ferro & igni graſſantur. Tandem vero multis interfectis hominibus ac ingenti parta præda ad propria ſunt regreſſi. Ea expeditione caſtra quinquaginta,& vltra capta ſunt, ex quibus triginta circiter diruta, & exuſta ſunt. Ineunte hyeme Appenzellenſes Bregentum obſident oppidum. Verum cum victoria elati excubias negligerent, a Montfortenſibus ac Werdenbergenſibus comitibus magna ex parte oppreſſi ſunt, reliqui pedibus ſibi conſuluere. Interim Rupertus, & ipſe Dux Auſtriæ, ac Romanorum Rex, timens, ne latius hæc contagia ſerperent, Conſtantiam peruenit, ambabusque auditis partibus rem ita compoſuit, vt damnum damno compenſaretur,ac Appenzellenſes de hinc liberi conſueta tantummodo perſoluerent tributa. Heluetii interim ab externo hoſte quieti, in ſemetipſos arma conuerterunt :ſiquidem Zugenſium ſubditi cum Suitenſium ſubſidio contra Vrbem inſurrexere, ac illi bellum intulerunt. Quo facto, con-
Stumpf lib. 6 c. 31. feſtim Lucernenſes, Vrienſes, Vndervvaldenſes ac Glareani in Zugenſium aduolarunt auxilium : quibus paulo poſt Turegenſes totis ſe iunxere viribus, ac parum abfuit, quin inter ſe manus conſererent: intercedentibus tamen Bernenſibus

ac

ac aliis quibusdam amicis seditio hæc citra sanguinis effusionem sedata est. Vix in hac pace arma quieuerant, cum longe maior tumultus est ortus. Etenim Federici Austriæ quondam Ducis vxor tum vidua * a Comitibus & Nobilibus persiiasa Basilienſibus bellum intulit, ac Ducis Burgundiæ, propriisque viribus vsa in Basilienſi agro populationem adeo effuse fecit, vt nihil bello intactum relinqueret. Basilienſes tam repentino oppressi malo, ac longe hostibus impares, aperto Marte resistere minime poterant, verum se muris continebant. Fœderatorum tamen suorum, Bernenſium, Solodurenſium, & Argentinenſium implorant auxilium, qui nihil tardati confestim aduolant, ac post hostis digressum, Ducissæ inuadentes fines late vastant, ac castra quædam capiunt, captaque subiecto concremant igne. Tandem post multas hinc inde illatas clades, sequuta pax est, non tamen diuturna, quoniam Basilienſibns pacta haudquaquam obseruabantur. Quapropter populariter egressi, & ad oppidum Sekingen vsque omnia euastarunt: Cumque Ducissa iterum copias cogeret, amicorum interuentu vix tandem inter partes stabilita pax est. Incidere hæc p. 47. in annum Domini MCCCCXII. ac paulo ante quam Constantiense inchoaretur concilium, ex quo dum Papa Ioannes auxilio Federici Austriæ Ducis elapsus esset, omnia Ducis bona publicata sunt, Sigismundusque Imperator finitimas vndique ciuitates in Ducis concitat excidium. Fœderati itaque cunctis egressi viribus multa castra & oppida, quæ Ducis fuerant, capiunt, ac prouinciam totam, quæ ob honoratam ac copiosam nobilitatem *Ergau* (hoc est honoratus pagus appellatur, in suam redigunt potestatem, quam & in præsentem possident diem. Hic itaque bellorum funestissimorum exitus fuit, quæ Austriæ Duces, & nobilitatem, nec non Heluetios per tot exercuerunt annos, quibus tantum sanguinis effusum, tot vrbes euersæ, tot castra, & latronum euersa sunt receptacula, magnis, vt cernere licet, sepulta ruinis: nobilitas vero cuncta expulsa, & funditus extincta est. Siquidem præter Austriæ Duces, ac Comites Habspurgenses, eiecti, & spoliati sunt, Comites de Kyburg, de Toggenburg, Vechtland, Neuenburg, Froburg, Arberg, Raperschvveil, Balin, Rotenburg, Sanagaza, Strasburg, Grues, Falends, Nydau, Montenah, Barones quoque de Grosberg, Wolhausen, de Turre, Rinckenberg, Falbenstein, Rechburg, Spintz, Granson, Illingen, Raron, Semren, Munsium, Wasserstaltz, Logern, Degersfeld, Busenaug, Burglen, Schvvanden, Fridberg, Wedesvveil, Eschenbach, Schvvarzenburg, Freyenstein, Hasenburg, Strotlingen, Signavv, Egram, Gœssibon, Chlingen, Honberg, Waron, Regensperg, Saldenburen, Chrenkingen, Bickelse, Chempten, Sarnen, Arburg, Sedorff, Weissenburg, Torberg, Grunenberg, Hasenberg. Multa quoque adempta sunt Sabaudiæ Comitibus, de Werdenberg, de Furstenberg, de Hochberg, de Diezstein, pariter & Baronibus de Ochsenstein, Blanckenberg, Falckenstein. Nobilium vero familiæ hæ fuerunt pulsæ &c.

Fugger lib. 4. c. 7. p. 410.
Bellum Basilienſibus a viuda Federici Austrii illatum.
Sekingia oppidum & Monasterium.
Fugger lib. 4. c. 4 p. 418. *Simler.* lib. 1 f. 37 *Roo* lib. 4 p. 137
Anno Christi 1412.

Sedunenses interea a natiuitate Domini Anno MCCCCXVI. cum & ipsi contra Episcopum Sedunensem Dominum suum insurrexissent, fœdus iniere cum Luzernensibus, Vriensibus, & Vndervvaldensibus: sed cum castra quædam, quæ in Bernensium fide erant, obsedissent, ac diripuissent, in se Bernensium concitarunt arma, qui Vrbem Sedunensem aggredi cœpere, ac illam cum plerisque aliis vicis incendere. Verum intercedentibus amicis res ita transacta est, vt Sedunenses pro damno Bernensibus illato centum millia aureorum numorum persoluerent. Id cum Sedunenses se facturos negarent, iterum Bernenses arma contra eos mouerunt, vique Sedunensium fines ingressi late omnia vastarunt, ac vicos quamplurimos concremarunt; Sedunenses vero plerosque palantes circumueniunt, sed cum Bernenses illis opem tulissent, hostes multis ex suis amissis in fugam coniecti sunt. Verum cum Bernen-

Anno Christi 1416.

* Non Friderici fuit vidua, sed Leopoldi, prout patet ex Simlero de Rep. Heluet. p. 73 dum ait: *bello item Austrio, quod Basileenses gessere cum Katharina Burgunda, Leopoldi vxore, anno 1409 Bernenses & Solodurii auxilia illis misere, cæteri Heluetii assidua & diligenti opera pacem inter ipsos & Austrios conciliarunt.*

ſes cunctis vaſtatis abire cœpiſſent, ad montiumque anguſtias peruenirent, Sedunenſes nouiſſimos aggreſſi turbabant. Sed cum ſigna in eos conuerſa eſſent, non tulere impetum, ſed nonnullis ex ſuis amiſſis, ad montium confugerunt cacumina, ac Bernenſes in pacatum abiere. Iterumque communibus intercedentibus amicis, res ſedata eſt, coactique ſunt Sedunenſes poſt ingens acceptum damnum multo auro pacem redimere. Interim foederati a nobilium & vicinorum liberati moleſtia Bellinzonam recipere ſtatuerunt. Emerant illam Vrienſes, Suitenſes & Vndervvaldenſes a Saxei montis Comitibus: verum Mediolani Dux periculoſum ratus, gentem tam efferam habere vicinam, per proditionem Bellinzonam illis abſtulerat. At Suitenſes ob bella, quibus vndique premebantur, eam iniuriam diſſimulanter ferre ſunt coacti: hoſtium vero victores eductis copiis, Alpibusque ſuperatis Bellinzonenſium inuadunt fines, quibus præfecti Philippi Mediolanenſis Ducis obuiam facti confeſtim manus conſeruere. Cumque Itali tam equeſtres, quam pedeſtres temere in hoſtem inuehuntur, Suitenſes vero Italos vt imbelles nimium contemnunt, vtrimque cladem ingentem intulere pariter, & accepere. Blondus Horliuienſis, eumque & reliqui ſecuti Itali (vt eſt gens in laudes ſuas effuſiſſima) victoriam Mediolanenſibus aſcribunt; Suitenſes vero illam ſibi vendicant, ac in huius rei fidem ſigna militaria quamplurima hoſti adempta oſtendunt. Itali duo millia ex Suitenſibus deſiderata affirmant, numerum vero ſuorum callide tegunt: fatentur tamen multos, & fortiſſimum quemque cecidiſſe, aut vulneratum fuiſſe, quadringentos equos ſuffoſſos. Suitenſes quingentos ex ſuis, mille ex hoſtibus periiſſe affirmant. Vtcunque res geſta ſit, cruentiſſima hæc pugna fuit, quamuis Suitenſes pugnandi ardore vix dimidia copiarum parte conflixerint. Dum enim timent, ne victoriam e manibus emittant, totius exercitus partem præſtolari indignum ducunt, ac cum quatuor millibus ſolum tam magnas peditum ac equitum turmas inuadunt, ideo non paruam accepere cladem. Poſt eam pugnam Suitenſes domum regreſſi paulum quieuere, ſiquidem cum eos nobiles armis inuictos eſſe cernerent, diſcordiarum ſemina inter eos facere tentarunt, nec vanum conſilium fuit. Comes enim de Toggenburg Turegenſes, ac Suitenſes adeo inter ſe commiſit, vt funeſtiſſimum conflatum ſit bellum. Foederati vero cum rem inter partes ſedare nequirent, omnes Suitenſibus adhæſere. Id Turegenſes videntes nobiles in auxilium vocant, qui perlibenter illis opem tulere, ſperantes tanto diſſidio foedera diſſolui, ac Suitenſium potentiam deprimi poſſe. Ingens itaque bellum inter partes exarſit, quod per integrum durauit ſeptennium: Suntque interim magnæ clades vtrimque illatæ, acceptæ, quin & Turegum ipſum a foederatis obſeſſum eſt, agerque vitibus, ac fructiferis conſitus arboribus fœde eſt vaſtatus. Eodem quoque tempore fœderati arcem Warſpurgenſem obſident: verum cum Gallorum regis filius Delphinus Baſilienſem conuentum diſſicere quæreret, ac ingentibus copiis Baſilienſium fines ingreſſus eſſet, fœderati ſoluta obſidione Warſpurgenſi in Baſilienſium aduolant auxilium. Baſilienſes vero cum Gallicas copias, quibus ſe Germana quoque iunxerat nobilitas, omnino maiores eſſe reſciuiſſent, quam quibus tam parua manus reſiſtere poſſet, fœderatis obuiam mittunt, illosque certiores reddunt triginta millia ſub Gallicis aduentare ſignis: orant pariter, atque obteſtantur, ne, cum vix vltra quatuor millia eſſent hominum, tam manifeſto ſe obiicerent periculo. At illi ferociter, ac Baſilienſium, ſuorumque contemptis conſiliis ſtructis ordinibus hoſti obuiam eunt, qui & ipſe infeſtis aduentabat ſignis. Atrox itaque oritur dimicatio, quæ a prima luce ad ſolis durauit occaſum, ſuntque confœderati occaſione vna occiſi, potitusque eſt Delphinus victoria, cruenta tamen & admodum luctuoſa. Nam præter ingentem ſuorum & vltra, quam credere par eſt, cæſorum numerum, multi, magnique nominis deſiderati ſunt viri, resque admiranda viſa fuit, tantillas copias, & pedeſtres quidem tam ingenti exercitui, & maiori ex parte equeſtri tamdiu & fortiter reſiſtere potuiſſe, maxime cum non in ſaltibus, ſed aperto pugnatum eſſet campo. Fœderati interim, qui circa Turegum erant, audita ſuorum clade cunctis, quæ ſupererant, ferro & igne vaſtatis obſidionem ſoluerunt; quibus abeun-

Sedunenſes pacem cum Bernatibus faciunt.

Vratagena Nobilium. Vrſtiſii Basler Chronic. lib. 5. c. 38 *Fugger* lib 5 c. 3.

Turegum ſiue Tigurum.

Arx VVarſpurgenſis. Vrſtiſii Basler Chronic. lib. 5 c. 39 *Aemylius* Hiſt. Gall lib. 10 f. 226. *Mezeray* Abbregé Tom. 3. p. 263. *Fugger* lib. 5 c. 5. *Roo* lib. 5 p. 180, *Gobellinus* lib 2 p. 54 *Aen. Syluius* ep. 81. *Synodus Baſilienſis diſſoluta*

p. 48.

p. 49.

abeuntibus, Turegenſes populariter egreſſi non paruo incommodo hoſtilem affecere agrum. Bisque interim collatis pugnatum eſt ſignis, ac incerta diſceſſum victoria.

Baſilienſes interea poſt Delphini abitum, non ignari, a quibus is inductus fuiſſet, vt illatam vindicarent iniuriam, collecto exercitu Brisgouienſem ingreſſi ſunt agrum quem late & ad Friburgum vsque vaſtarunt, & circiter triginta villas concremarunt. Igitur tam ingenti agri clade Albertus Auſtriæ Dux irritatus bellum apparare cœpit, ac magnis copiis Baſileam obſedit, a qua depulſus, cum Baſilienſes, qui inſequebantur, in inſidias traxiſſet, non parum multos ex eis interfecit. Cum itaque vtraque pars alteram multis affeciſſet incommodis, ſeptimo tandem anno tam funeſtum ſolutum eſt bellum, Palatino Rheni, Strasburgenſibus, Nurenbergenſibus, Auguſtenſibus, ac Conſtantinenſibus intercedentibus. Proinde nec hoc prætereundum videtur, quod Suitenſes aliquando victoria potiti, Turegenſium cadauera dentibus laceraſſe, ac cruorem potaſſe feruntur. Durauit itaque pax per annos aliquot non ſolum inter fœderatos, ſed nec Auſtriæ Duces, aut nobiles aliquid noui moliri audebant. Accidit interea, vt Conſtantienſes vicinos ſuos ad iaculandi certamen inuitarent, inter quos & multi aduenere Suitenſes. Verum cum Conſtantienſes (vt inter epulas fieri ſolet) conuitia quædam in Suitenſes ſparſiſſent, irritati illi, haud diſſimulanter eam tulere iniuriam, a verbisque ad verbera peruentum. Suitenſes vero male accepti quam primum domum ſunt regreſſi, ſuis de acceptis conqueſti ſunt iniuriis. Confeſtim igitur ad arma conclamatum eſt, primique Lucernenſes, & Vndervvaldenſes contra Conſtantienſes exercitum eduxere, quos confeſtim & reliqui ex fœderis forma ſequuti ſunt.

Vrſtiſius lib. 5 c. 40. *Fugger* lib. 5 c. 6.

p. 48.

p. 49. Verum priusquam Conſtantienſem ingreſſi ſunt agrum, res ſedata eſt, Conſtantienſesque quinque millibus aureis pacem redimere ſunt coacti. Nec longe inde cum Sigismundus Auſtriæ Dux Brixinenſem cepiſſet Epiſcopum, qui & Romanæ Eccleſiæ Cardinalis erat, Suitenſes Pontificis moti precibus pleraque Duci abſtulere, inter quæ fuere Diſſenhofen, & Fravvenfeld. Cum vero Dux maius, quam cui reſiſtere poſſet, periculum ſibi imminere cerneret, pacis accepit conditiones. Suitenſes vero retinere permiſit, quidquid in eorum peruenerat poteſtatem. Nobiles interea, etſi non ignorarent, quidnam ipſi, & eorum maiores ob illatam pertuliſſent violentiam, quamuis Suitenſium arma irritare non auderent, ne tamen ab antiquis moribus deſciſcerent, vicinas ciuitates aſſidue infeſtabant, multisque afficiebant incommodis. Quapropter nonnullæ compulſæ ſe fœderatis iunxere, inter quas fuit Mulhuſium, & Schaffhuſen, ita vt quotidie fœderatorum excreſcerent vires, ac termini dilatarentur, iamque intolerandi viderentur. Id Sigismundus Auſtriæ Dux conſiderans, ac de retentione prouinciarum reliquarum, & ciuitatum ſuarum deſperans, quidquid in Alſatia, Suntgavv, Priſgavv, & circa ſyluam nigram poſſidebat, Carolo Burgundo Duci tum potentiſſimo, ac bellicoſiſſimo Principi pro hypotheca tradidit. At ille, cum vrbes, caſtra, & oppida cuncta in ſuam redegiſſet poteſtatem, vndique præſidiis muniit, præfectumque generalem, nomine Hagenbach conſtituit, qui cum haudquaquam præfectum, ſed tyrannum egiſſet, nec vlla abſtinuiſſet iniuria, prouinciales tandem in ſuam concitauit perniciem, ſiquidem Bryſacenſes illum in vincula coniecere, ibique multis accuſantibus, & crimina horrenda obiicientibus, publice finiuit vitam enſe, eoque pacto cuncta oppignorata ad priſtinum rediere dominium. Verum cum Sigismundus Dux Burgundi timeret potentiam, ac vereretur, ne miſſo exercitu per vim ablata iterum in ſuam redigeret poteſtatem, compulſus eſt ad Suitenſes hoſtes confugere hæreditarios, cum quibus fœdus pepigit, vt eundem hoſtem & amicum cenſerent, & ſi vis maior aliqua ingrueret, illum totis propulſarent viribus. Incidere hæc in annum Dominicæ incarnationis MCCCCLXXIII. Burgundus vero non tam ea irritatus iniuria, quam quod debellata Germania Italiam ingredi parabat, ac cunctis deuictis gentibus, ſe orbis Dominum fore ſperabat, vrbem Noueſium ſuper Rheni conditam ripas, ac Romano ſubiectam imperio hoſtiliter, ac maximis circumſedit viribus. Circumtulerat iam antea per Galliam victri-

Nicolaus Cuſanus Cardin. Epiſcopus Brixinenſis, Vide Tom. II. Germ.

Simlerus de Rep. Heluet. lib. 1 f. 75 94.

Pontus Heuterus Rer. Burgund. lib. 5 p. 175 ſqq. *Vrſtiſius* Chron. lib 6 c. 5. *Hagenbach Præfectus.*

Anno Chriſti 1473. *Caroli Burgundi ſpes ingentes.*

Heuterus c. 1. *Fugger* lib. 5 c. 24 p. 807. *Reo* lib. 8 p. 178

cia signa, nec quempiam tam potentem esse putabat, qui viribus suis resistere posset. Nam praterquam quod diuitiis & opibus inter cunctos excelleret Principes, maximum & instructissimum ducebat exercitum: accedebat his animus ingens, & bellicæ laudis gloria, cuius erat appetentissimus. At Cæsar tanto motus periculo, imperii opes conuocat, aceas contra Burgundum ducit, qui iam per integrum fere annum vrbem Nuss obsidebat. Verum cum tanti exercitus conuenissent, ac vtrimque timor intercessisset, quo minus res aleæ committeretur, primum induciæ factæ sunt. quas non ita multum postea his conditionibus pax secuta est, vt Cæsaris filio Maximiliano Burgundi filia, quæ vnica erat, nuberet, ad quam quoque demortuo patre totius ditionis imperium deueniret, Burgundus in Italiam Romano Imperio reluctantem, & haudquaquam obedientem tenderet: quam si subiugaret, a Cæsare Italiæ Rex appellaretur. Additum quoque, vt per fœderatorum terram duceret non tam suas, quam Cæsaris vlturus iniurias. Prudenter quidem. Nam siue Burgundus vinceret, siue vinceretur, nihil Cæsari deperire poterat. Aut enim vindictam ex fœderatis erat exacturus, aut superato, & cadente Duce, tota vis imperii eius ad Maximilianum & vxorem erat peruentura. Cæterum priusquam inter Cæsarem & Burgundum conuenisset, Sigismundus Austriæ Dux vna cum fœderatis, Cæsaris iussu, Burgundi fines inuaserat, ciuitatemque Elicurt obsidebat, quam & vehementer vrgebat, ad quam liberandam Burgundus non paruum misit exercitum, qui cum fœderatis congressus ad internecionem fere cæsus est: qua noua iniuria Burgundus irritatus, ingentem, ac talem contra fœderatos contraxit exercitum, qualem vnquam Germania vidit. Nam præter peditatum copiosum, equitatum ducebat splendidissimum, equis & armis egregie instructum, & ornatum. Hunc machinæ sequebantur innumeræ, variorumque hominum genus non tam pugnandi, quam lucrandi gratia, siquidem vniuersi ad certam se pergere putabant victoriam, vnde exercitus tam magnus non solum cunctis abundabat necessariis, sed & auro, argento, veste pretiosa, ac omnibus instructa erat delitiis. Recta igitur ad vrbem Granson itum est, quam eo tumultu fœderati Sabaudiæ Ducissæ ademerant, ac præsidium sexingentorum imposuerant militum. Obsessa igitur est vrbs, tormentisque vndique concussa, ac sæpius oppugnata. Fœderati igitur quamprimum obsidionem percepere, totis viribus ad oppidum Neuenburgense conuenerunt. Aderat & Sigismundi Austriæ Ducis, nec non Strasburgensium equitatus. Verum non prius colligi, & ad hostes pergere potuerunt, quam vrbs sit dedita, siquidem præsidium cum quotidie vehementer vrgeretur, nec vltra vim hostium ingentem sustinere posset, ac de successu desperasset, deditionem auf Gnad und Ungnad (vt nunc loquuntur) fecerat, quam ita intelligebat, vt saluis corporibus dimitteretur. Verum longe aliter Burgundus gratiam interpretatur. Nam liberum sibi esse dicebat eam vel exhibere, vel in omnes deditos animaduertere: quod & tandem executioni mandauit, ac omnes in arboribus iussit suspendi, existimans eo pacto fœderatis timorem incuti posse: quod longe aliter euenit. Nam hac suorum calamitate ita irritati sunt, vt nulli postea hostium parcerent, cum ante deuictos concessa vita non inhumaniter haberent. Interim fœderati totis viribus ad hostes tendebant. Burgundusque iam recepta vrbe vltro pergebat, acciditque vt nec fœderati de aduentu illius certiores essent, nec Dux magnopere fœderatorum curam gereret, quos potius contemnere, quam timere videri volebat. Vnde neutra pars de alterius aduentu resciuit, priusquam hostem in conspectu iam haberet. Erant primi agminis vexilla tria, Suitensium nempe, Bernensium, & Solodurensium: ii siquidem cæteros antecedebant. Confestimque viso hoste retro ad suos miserunt, qui nondum e castris (nam mane erat) mouerant, & vt in auxilium eorum accelerarent, hortabantur: ipsi vero nihilominus hostem excipere erant parati. In genua itaque procumbunt: ac Deum in auxilium aduocant. Quo viso Burgundus exclamat, nullam illis superesse gratiam, sed omnes suspendio esse perdendos. Nam veniam eos petere existimabat. Sed quidam qui tum fœderatorum consuetudinis non

Italiæ Rex Carolus Burgundus salutandus.

Vrstisii Chron. lib. 6 c. 6.

Granson.

Vrstisii Chron. lib. 6 c. 9

Stumpf. lib. 8 c. 14 *Fugger* lib. 5 c. 25 *Ponti Henteri* Hist. Burgund. p. 180. sqq.

non ignarus: non o Princeps magnanime, hi gratiam petituri, sed fortiter pugnaturi adueniunt: quotiescunque enim cum hoste congredi parant, diuinum hoc pacto implorant auxilium. Burgundus vero admiratione plenus, Num, inquit, tam paruæ copiæ nobiscum sunt pugnaturæ? nam ii, qui pone sequebantur, nondum in conspectum venerant. Vix hoc dicto fœderatos in pedibus consistere, ac structis ordinibus aduentare cernit: suis congrediendi dat signum, simul & tormentorum magistros ignem puluerì adhibere iubet, qui non segniter officio functi quam plurimos ex fœderatis perimunt. At cæteri nil suorum clade perterriti hostes fortiter inuadunt, qui & ipsi ingenti vi conflixere. Fit igitur prœlium memorandum, cum fœderati tam parua manu hostium copias sustinent innumeras, priusque mortem opperere, quam pedem referre contendunt. Interea dum tam acriter dimicatur, vniuersus fœderatorum aduentat exercitus, auidus certaminis, ac perquam composite in ordinem redactus, confestimque vi magna signa infert. Verum impetum tantum hostes nequaquam sustinuere, sed sub initium pedem retulere, tandem vero fœderatis acriter instantibus apertæ se fugæ mandarunt. Dux vero suos pugnantes hortando manifesta etiam subibat pericula, fugientesque nunc castigando, nunc precando ad pugnam reuocare nitebatur, quam etiam aliquot in locis restituit, quin & fugientes quosdam ense quem nudum gerebat, percussit, sed frustra. Maior enim timor minorem vincebat, quapropter & ipse tandem suos nouissimus fere sequi coactus est, clamans & indignans, quod tam fœde se fugæ mandarent. Fœderati strenue, quoad licuit, victoriam prosecuti sunt. Verum cum haud magnum haberent equitatum, nec hostem pedibus assequi possent, a persecutione tandem destiterunt ad castraque hostium conuersi (quæ omni opulentia, diuitiis, ac deliciis, plusquam dici potest, referta erant) illa diripiunt, ac vltra bellica tormenta innumera, tantum auri, argenti, gemmarum, ac pretiosæ vestis, suppellectilisque sunt adepti, vt ex pauperibus redditi sint ditissimi. Quidquid enim pretiosi Burgundus possidebat non solum splendoris, sed & ostentationis
p. 91. gratia secum circumferebat: quem morem & purpurati sui obseruarunt. Sane cum ego aliquot postea annis Lucernam puer adhuc cum patre venissem (is enim a Bauariæ Duce Alberto, cui a consiliis erat, Orator tum ad confœderatos mittebatur) inter cætera, quæ honoris gratia illi ostendebantur, insignem vidi illum adamantem, quem Burgundus tanti faciebat, vt omnibus rebus suis pretiosis anteferret, admirandum profecto ac rarissimum naturæ spectaculum.* Nam præter splendoris puritatem omni carentem vitio, magnitudine sua mediocrem quoque excedebat iuglandem, cui etiam non erat dissimilis, angulis decem & octo conspicuus. Fœderati igitur tanta victoria læti ad vrbem Granson properant, vbi breui omnis lætitia in acerbum versa est luctum. Suos enim quos adhuc viuere credebant, arboribus cernebant suspensos, & ille patrem, alius filium, fratrem, agnatum, vel amicum non sine lachrymis agnoscebat. Depositos igitur sepulturæ mandant, calamitatemque tam acerbam cum nuper parta conferentes victoria, ac considerantes, raro in rebus humanis tam absolutam accidere lætitiam, vt omni careat tristitia, satis superque suis hostium sanguine parentatum esse censuerunt. Incidit pugna tam memorabilis in annum Domini MCCCCLXXVI. At Burgundus tam insigni clade præter opinionem sua accepta quiescere haud poterat: sed animo æstuans, ac subinde cogitans, quo pacto hostes vlcisci posset, iterum ingentes copias tam ex suis, quam Gallis, ac Italis contrahere cœpit: Machinarum præterea vim ingentem, & innumera, quæ ad victoriam consequendam spectare censerentur, comparauit, quod quidem illi facillimum erat factu, cum diuitiis & opibus omnes sui temporis superaret Reges & Principes. Fertur, cum a purpurato quodam suo reprehenderetur, quod contra rusticos tam insignem belli apparatum instrueret, ex quibus tamen deuictis nullam gloriam relaturus esset, respondisse: At tu, quamuis superatus sim, dormire

Pugna ad Granson oppid.

Fuga Caroli.

Vide lib. de vita B. Birckeymeri. Adamas stupendus a Carolo Burg. amissus. Fugger c. 1.

Stumpf lib. 8 c. 14. Hunerus lib. 5 p. 182. Fugger c. 1 Roo lib. 8 p. 185

* P. Lambecius *Comment. de Bibl. Cæsar. Vindobon. lib. II. p. 497* ex Msto exhibet partem Historiæ Austriacæ Henrici Gundelfingii, qua hoc bellum describitur. Idem ex Io. Iac. Fuggeri Mstis cimelia Ducis pretiosissima, quæ in hoc prœlio amiserat, describit, & per icones repræsentat.

Obsidia Morta ad lacum.

potes, ego vero haudquaquam. Omnibus igitur contractis copiis ad obsidionem oppidi Murton properauit, anno fere post acceptam cladem exacto, confestimque illud tormentis infestare, & assidua oppugnatione die nocteque vrgere non destitit. Verum egregie a confœderatorum defensum est præsidio, qui audito Ducis accessu confestim populariter egressi sunt, Bernæque omnes conuenerunt. Distat vrbs ea ab oppido Murton milliaria duo, quæ tamen a pedite vix horis sex peragi possunt. Aderat & Reinhardus Lotharingiæ Dux cum equitatu paruo, tamen a Burgundo expulsus, & omni ditione spoliatus, nec non Sigismundi Austriæ Ducis aduenerant equites. Cunctis igitur collectis copiis ad hostem pergere statuunt, præmissis speculatoribus, qui eos de omnibus certiores reddere possent. Egressi igitur Berna summo mane, cum vehementer plueret, recta Murton versus tendunt. Interim speculatores progressi non paruum concitarunt tumultum. In hostes enim diligenter stationes obseruantes inciderunt, qui non amplius fœderatos contemnebant, præcipue cum eos propediem aduenturos audirent. Confestim igitur Burgundus magnas peditum & equitum copias, nec non tormentorum vim ingentem in eam partem mittit, in qua exploratores visi fuerunt; ipse vero ex ædicula, quam in loco excelso constitui curasset, cuncta arbitrabatur. Speculatores igitur ad suos regressi, quæ viderant, exponunt. A Ducibus igitur quid agendum sit deliberatur, ac variæ dicuntur sententiæ. Qui enim rei militaris peritiores habebantur, haud quaquam e via dimicandum esse censebant obtendentes, quod miles pluuia maderet, ac fessus esset, magnaque illius pars, cum adhuc ieiuna esset, inedia flaccescceret, sed & terra, dicebant, ob pluuiæ vim tam lubrica est reddita, vt miles non firmiter, sed ægre in luto consistere valeat. Super omnia vero, si Deus etiam victoriam concesserit, non tantum diei supererit, vt hostem fugientem persequi possemus. Tutius igitur esse, vt eo loco castris locatis militem reficerent, ac crastina die ad pugnam procederent: non enim periculo carere, si cum tam magnis copiis temere congrederentur. Nam sexaginta millia hominum in Burgundi castris militare ferebantur, cũ fœderatorum exercitus nec tertiam attingeret partem, equitatu quoque omnino impar esset. Alia vero pars certaminis auida hunc se morem a maioribus accepisse referebat, vt quam primum in conspectum hostis venisset, & pugnandi copiam fecisset, cum eo congrederentur, nil enim aduersariis terribilius esse posse, quam aduentum subitum, aggressionemque repentinam. Nec illud quærendum est, quantus hostium sit numerus, sed vbi consistat: militem præterea non adeo lassum esse, vt ex immani hoste, & qui suos tam impia perdidisset nece, vindictam sumere nequirent, sed potius optare, vt confestim ad hostem duceretur, quo diu exoptata vltione satiari posset, quæ animi cupido corpora quoque viribus exhausta facile recreare soleret: Dei insuper auxilium tam iustæ causæ non defuturum, qui superbos euertere, humiles vero exaltare amaret. Irent igitur, & confestim manus consererent, dum miles animo flagraret, ac tantopere vindictam ex hoste capere desideraret. Hæc dum Duces inter se conferrent, vexillifer quidam magna voce exclamauit: quicunque fœderatorum rem saluam esse cupit, me sequatur; confestimque elato vexillo pergere cœpit, quem statim omnes relictis Ducibus sunt secuti; quod illi videntes vix impetrarunt, vt instruendorum ordinum ratio haberetur. Ex sylua igitur, per quam eundum erat, egressi, tria constituunt agmina: primum quod amissum vocari solet; secundum, quod tormenta inuaderet; tertium & magnum, quod post amissum cum hoste confligeret. Sagittarios ex more a leua, equites a dextra constituunt. Vix in ordines redierant, cum depulsis nubibus Sol adeo splendere cœpit, ac si numquam eo die pluisset, iamque hostis in conspectu erat egregie instructus ac confligere paratus. Fœderati igitur in genua procumbunt, ac post diuinum imploratum auxilium, magno animo, ac compositis ordinibus ad hostes tendunt. At illi data opera eodem in loco remanebant, donec fœderati sub pyxidum venirent iactum, quibus exoneratis ingentem illis intulere stragem, præcipue equitibus, contra quos magnam tormentorum partem direxerant. Mox igitur agmen secundum veloci, vt iussum erat, cursu ad pyxides fertur, interfectisq; magistris tormenta in suam redigunt po-

Lotharingiæ Dux, aliis Renatus dicitur.

Frangit & attollit vires in milite causa.

Ardor militaris.

Der verlorne Hauff.

Pietas militaris in precibus ante pugnam.

p. 52.

testa-

teſtatem. Interim hoſtium equites laxatis frænis ferociter magnum agmen fœderatorum inuadunt: amiſſum vero cum pedite congreditur. Fit atrox pugna, cædesque editur ingens: verum cum equites denſum fœderatorum agmen, & obiectis munitum haſtis perrumpere nequirent, licet totis adniterentur viribus, interimque ingens tam hominum, quam equorum ſtrages ederetur, primo fluctuare, ac pedem paulatim referre cœperunt, mox abiecto pudore in apertam declinarunt fugam. Nam & pedites ſuos fœderatis terga dediſſe cernebant. Hæc Dux ex alto conſpiciens totum exercitum in fugientium properare iuſſit auxilium (nondum enim ſciebat fœderatos vniuerſis adeſſe copiis) ſed tarde nimium: nam præterquam, quod ſui nullibi pedem ſiſtebant, venientium etiam agmina perrumpebant, ac illa quoque ſecum trahebant in fugam, quorum tergo adeo vehementer tam equites, quam pedites fœderatorum inſtabant, vt illos non momento quidem ſinerent quieſcere. Vndique igitur in fugã coniecti ſunt: & pars quidem caſtra repetit, nonnulli vero abiectis armis, quocunque timor impellebat, diſpergũtur: maxima pars in locũ, qui ingens oppidũ alluit, cæcaruit: quidam arbores aſcendũt, vt eo pacto hoſtẽ fallere poſſẽt. Dux vero hæc cernens, & ſpem nullã ãplius ſupereſſe conſiderans, & ipſe demũ ſe fugæ mandauit, ſubinde equos mutans, quoad tandem in tutũ abiit. Fœderati pertinaciter fuſos inſequuti ſunt, & quos equites ſternebant, pedites obtruncabant, ita vt non iã pugna ſed cruenta fieret trucidatio. Nemini enim ob ante acceptã parcebatur calãitatem, ſed omnes nobiles pariter, & ignobiles pecorũ inſtar ſine discrimine mactabãtur. Quidã aſcenſiis nauibus eos, qui ſe aquis crediderant, obtruncare fruſtra manus in cælum tollentes, & lachrymis miſericordiã implorãtes: nonnulli arboribus inſidentes auiũ inſtar pyxidibus deiecere: alii domus integras, in qua ſe hoſtes receperant incendere, ita vt vndiq; clãor, vlulatus, preces ac morientium audirentur gemitus, ac longe plures fuga abſumeret, quã prælium. Tandem vero labore feſſi, ac hoſtium ſatiati cæde, a perſecutione deſiſtunt, & ad caſtrorum properant direptionem, cum ſubito rumor oritur, Remondi Comitem magnis ac integris aduentare copiis. Is enim ex alia oppidi parte caſtra locauerat, vbi vehementer illud tormentis quatiebat, vni huic rei adeo intentus, vt ne ſenſus quidem pugnæ tam magnæ ad illum peruenerit. Nam poſt apertam etiam Domini ſui fugam multis ictibus muros quaſſabat: impoſsibile enim nec credendum videbatur, fœderatos cum tam immenſo hoſtium numero & tam repentine congreſſuros. Et profecto ſi quis coniecturare velit, & hæc & aliæ Burgundi clades ob arrogantiam & hoſtium contemptum potiſsimum ſunt acceptæ. Tandem vero Comes de omnibus certior factus collectis copiis, non ad hoſtes, ſed in pacatum abire feſtinabat omnibus tormentis, & bellicis inſtrumentis relictis. Fœderati igitur rurſus in ordines redacti, hoſtis expectabant aduentum: ſed cum illum audirent abire, nec ob laſsitudinem inſequi poſſent, iamque nox ingrueret, ad diripienda, vt cœperant conuerſi ſunt caſtra, quæ omni referta erant opulentia: ibique tribus manſere diebus ſpolia diuidentes, & labore exhauſta recreantes corpora. Signa & bellica tormenta ciuitatibus in prædam ceſſere, reliqua a vulgo promiſcuo direpta ſunt. Cecidere in ea pugna (vt Fœderati referunt) hominum millia triginta. Ego quidem cum aliquando ad pugnæ locum acceſsiſſem, tam ingentes vidi oſsium aceruos, vt maior quoque mihi cæſorum numerus videretur. ADDITIO. Hæ reliquiæ oſsium poſtea ædiculæ, in eam rem ibi extructæ, illatæ fuerunt, cum hac inſcripttone: *CAROLI inclytiſs fortiſſimi Ducis Burgundiæ exercitus, Murathum obſidens, ab Heluetiis caſus hoc ſui monumentum reliquit. Anno MCCCCLXXVI.* Ex fœderatis vero vltra ducentos deſiderati non ſunt; plures vulnerati: De pugnatum eſt in die, qua decem millium Martyrum celebratur memoria, anno Salutis MCCCCLXXVI. Fœderati antequam ad propria redirent, Sabaudiæ Ducis ingreſsi ſunt prouinciam, vbi multis captis & exuſtis caſtellis, oppidum etiam Loſannam cepere, ſicque direptis, & omnibus vaſtatis locis, per quæ tranſierant; læti cum ſpoliis domum ſunt reuerſi, non ſolum ab hoſtis tam potentis metu de hinc liberi, ſed pecunia etiam, & multis rebus pretioſis admodum ditati. Poſt hanc cladem multa, quæ Lotharingiæ Duci adempta erant, a Burgundo defecere, & ad prioris Domini

Altera Caroli Burg. fuga.

Comes Remondi.

Cauſæ cladis Caroli Burg.

Caſtra Burgundica iterum a Fœderatis direpta.

Ex copiis Burgundicis 9000. cæſa.

Ex fœderatis tantum 200 deſiderati.

Anno Chriſti MCCCCLXXVI.

Dies pugnæ male ominatus.

Loſanna.

p. 52.

Nanſeium.

mini imperium ſunt regreſſa: inter quæ & Nanſeium fuit prouinciæ illius caput. Verum cum Lotharingus non ignarus eſſet ingenii Burgundi, timere cœpit, ne in eum omnem belli verteret impetum. A fœderatis igitur petiit, vt ſi quando ab hoſte vrgeretur, ei auxilium ſuis tamen ferrent ſtipendiis. Quod haud grauate conceſſum eſt, ob egregie enim operam in bello nauatam non parum amabatur, & fœderati tutius eſſe putabant vicino, & illius quidem expenſis ſuccurrere, quam in propriis finibus hoſtem excipere, & debellare. Burgundus interea ſuis e fuga collectis, haud quaquam veris expectato tempore, ſed media hyeme Nanſeium obſedit, illudque acerrime oppugnare eſt adortus. Nec Lotharingius cunctatus eſt, quin ſubito fœderatorum imploraret auxilium: quod & ſuo ſtipendio haud difficulter impetrauit. A Ludouico enim Francorum Rege, cum rei pecuniariæ premeretur inopia vim auri ingentem mutui nomine acceperat. Nam cum is Burgundi potentiam, quam pridem expertus fuerat, timeret, clanculum Lotharingo fauebat, & ſuccurrebat, quod & Argentinenſes, ac reliqui faciebant ſocii. Perſoluto igitur Fœderatis ſtipendio, confeſtim illos Lotharingiam verſus ducere cœpit per loca iam antea a Burgundo deuaſtata, ac poſt quatriduum ſub horrendo frigore, ac ingente militum fame & defatigatione non longe ab oppido S. Nicolai caſtra poſuit; quo etiam ingens equitatus aduenit non ſolum a ſociis, ſed etiam a Francorum Rege miſſus. Nil igitur morati ſequenti die ſtructis ordinibus ad oppidum S. Nicolai tendunt. Id enim magnis Burgundi tenebatur copiis. Verum, cum muris careret, alioqui miris excultum ædificiis, confeſtim & prius fere, quam hoſtis aduentum Lotharingi præſentiret, captum eſt. Vbi iterum in Burgundos eſt ſæuitum, ita vt non ſolum pecorum ritu mactarentur, ſed in præterfluentem præcipitarentur. Pernoctatum eſt in eo oppido non ſine magna fame militum, ex quibus nonnulli vim mellis ingentem ibi inuentam deuorantes, ita inflati ſunt, vt non ſolum vehementer ægrotare cœperint, ſed multi etiam vitam amiſerint. Burgundus interim cum Lotharingi & fœderatorum acceſſum percepiſſet, omnibus viribus Nanſeium oppugnare cœpit, ſperans id priusquam hoſtis auxilium ferret, expugnari poſſe. Tota igitur nocte nunquam ab oppugnatione, & tormentorum ictibus, qui manifeſte a Fœderatis percipiebantur, ceſſatum eſt. Mane p. 54. igitur, & eo die, qui tribus Regibus ſacer eſt, fœderati ſtructis ordinibus ad hoſtes properarunt, qui caſtra ſua egregie foſſis & tormentis munierant, ita vt non ſine aperto periculo lacesſiri poterant: quod confœderati intelligentes per regiones gnaros ſe ad diuerſum caſtrorum ſitum duci iuſſerunt. Per ſaltus igitur, vepres & torrentes circumducti magno labore loci ſuperarunt iniquitatem, rurſusque in ordines redacti, feſſi & vdi (nam vehementer ningebat) ad hoſtes properabant. Burgundus interea cum hoſtes a tergo inſtare ſentiret, machinas eo iubet dirigi: Sed iam & priusquam id fieri poſſet, certamen contractum erat, & iterum depulſis nubibus ſplendeſcere cœpit. Magnis itaque viribus vtrimque pugnatum eſt: ſed tandem & poſt ingentem cædem victoria a fœderatis ſtetit. Dux ipſe aut quod fugere nollet, aut quod non poſſet, confoſſus periit: cæteri quocunque eos timor, aut ſpes ſalutis impellebat, diuerſi abiere: Eſtque iterum præda ingens parta, atque ita demum Burgundica bella Duce deſtituta ceſſarunt. Fuit Carolus ſtaturæ mediocris, animi excelſi, magnanimus, ac vltra modum liberalis: iuſtitiæ, veritatis, ac pietatis cultor, bonorumque & virtute præditorum non tam amator, quam admirator, quibus omnibus pro viribus ſubuenire quærebat. Diuitiis vero ita præcellebat, vt in omnibus bellis nunquam inopia laboraret: cuius rei cauſa fuit modeſtum in ſuos imperium, & ordo mirandus. Ob tales igitur virtutes a ſuis non ſolum vt bonus Princeps, ſed tanquam pius parens colebatur: nec ſub initium creditum eſt illum oppetiiſſe, ac multo tempore reditus eius tanquam viuentis a plerisque expectatus eſt, quamuis conſtaret, illum a Lotharingiæ Duce honorifice Nanſei eſſe tumulatum. Sola illum laudis gloria & iuſte maior cupido transuerſum egit, vnde aduerſa ſua fortuna tandem in confœderatos, & ruſticos (quos ipſe mendicos appellare ſolebat) impegit, cum antea Francorum Regi

Heuterus lib. 5 p 486 *Roo* p. 286. *Fugger* lib. 5 c. 25 p. 836 *Vrſtiſius* lib. 4 c. 11.

Ludouicus X. Francorum Rex.

S. Nicolai oppidum in Lotharingia mœnibus deſtitutum.

Tertia ſtrages Caroli Burgundi exercitus.

Mellis eſus auidior poſt inediam noxius.

Caroli Burgundi interitus.

Eius elogium, & proſopographia.

Hoſtis victus a victore honorifice ſepultus.

des gueux.

Reginegesdixisset, Imperio arma intulisset, Geldriæ Ducatum acquisiuisset, Frisios domasset, Lotharingium expulisset ac omnes vicinos iussa sua exequi compulisset. Post Burgundi Imperium Ludouicus Francorum Rex Burgundiæ Ducatum a Domino de Albert illius præfecto accepit, cui postea Nauarræ regnum cessit. Defecit & Hannonia, magnaque Picardiæ pars, & ni Maximilianus Friderici Cæsaris natus, cui vnica Burgundi filia nupta erat, tantis periculis obuiam ire maturasset, Flandria, & Brabantia, cum Holandia, & Selandia, & omnibus prouinciis in Galli ditionem deuoluta, feudi nomine; vt ipse prætendebat, peruenisset. Hinc discordiarum, motuum, ac bellorum initia emersere, qui in præsentem vsque diem tam Burgundi, quam Galli successores quasi hæreditario iure diuersimode exagitarunt. Heluetii interim a bellico quieuere tumultu: nulla enim potentia tanta erat, quæ illos post oppressum Burgundum lacessere auderet. Submittebant tamen identidem, nunc Maximiliano, nunc Gallo petenti auxilia, non ideo tantum quod iuuentutem in militari disciplina suam exerceri cuperent, sed quia vtrumque timerent., seu potius odio haberent, ac vtriusque partis successu, illis foret suspectus. Et profecto omnes Germani arma, & eam militandi disciplinam, qua nunc vtuntur, ab Heluetiis accepere, abiectis scutis, quibus antea omnium nationum more vtebantur: Experientia enim discebat, illa haud quaquam phalangi, & hastarum violentiæ resistere posse. Ac ideo ad meam vsque ætatem sariſſas, bipennes & gladios ferentes Heluetii dicti sunt, etiamsi in media Germania essent nati; quoad tandem ob Heluetiorum odium prouincialium militum nomen hoc est *Landtsknecht* emergere, & celebre esse cœpit.

Armorum ratio & genus in Germania mutatur.

BELLI HELVETICI LIBER SECVNDVS.

P. 55. SVPERIORI libro Suitensium originem, & incrementum perquam breuiter exposui: nunc vero causam, & semina huius belli explicare conabor. Sed priusquam id fiat, non abs re forsitan erit, statum eum, in quo tum Germania fuerit, altius recensere, quo facilius percipi possit, vnde tantus motus ortum sumpserit.

Semina belli Heluetici. Status Germaniæ qualis eo tempore fuerit.

Postquam Maximilianus Friderici filius, Burgundi filiam in vxorem duxit, totamque illius ditionem in suam redegit potestatem, maximis agitatus est procellis. Cum enim Gallus potentiam externi timeret Principis nunquam destitit illum & clam, & aperto Marte lacessere, populos subiectos solicitare, ac omnia moliri, quo tantum hostem ex nuper acquisitis sedibus pellere posset. Nec id difficile factu est visum, cum ob populi odium, & leuitatem innatam, qui alienigenam dominum haud æquis aspiciebat oculis, tum ob iniurias & actiones quorundam, qui Maximiliano chari erant, & non tam illi imponebant, quam vndique eum subditis reddebant infensum. Quotidie itaque prouinciæ, & ciuitates deficiebant, subditique, a Gallo stimulati & inducti, Principi suo rebellabant, quoad Gallus tandem post multas acceptas & illatas clades a manifesto destitit bello, populique subiecti iterum ad officium rediere pristinum: quos motus siquis describere vellet, & luculentissimam condere posset historiam: per multos enim annos vtramque exagitarunt partem, ita vt nec præsenti æuo finem sint adepti. Interea & dum Maximilianus externis detinetur bellis, Matthias Vngariæ Rex ob causas relatu nimium longas Fridericum Cæsarem vehementer vrgere cœpit, illique præter alia innumera vniuersam fere Austriam cum metropoli ipsa Vienna ademit. Erant tum Bauariæ Duces admodum potentes, ac Austriæ domus æmuli, qui oblata occasione freti & Cæsarem ipsum contemnebant, & multa quotidie per vim non desinebant perpetrare. Albertus igitur Dux Ratisponam ciuibus dedentibus occupauit: Georgius vero, qui ditissimus, & potentissimus habebatur, vicinas Sueuorum ciuitates & populos assiduis iniuriis infestabat, eoque insolentiæ deuenerat, vt nec legatos eorum audire vellet. Ciuitates igitur omni ope destitutæ ex Federici consilio fœdera inter se ineunt, quibus mox Prælati, vt vocantur, cum nobilitate se iunxerunt, ac bellum Georgio, ni cœptis desisteret, inferre cogitarunt, qui cum inopinato vim tantam contra se insurrexisse cerneret, non solum

Mich. Boiemi vita Alberti Animosi.

Matthias Rex Vngariæ Fridericum III. Imp. infestat. Duces Bauariæ.

Fugger lib. 5 c. 31.

Adlzreiter Ann. Boi. p. 9 lib. 9 n. 46.

innatum depoſuit faſtum, ſed ex ſuperbiſſimo redditus eſt humilimus. Omnia igitur, quæ per vim ademerat, vi quoque reddere eſt coactus, ac ingentem inſuper pecuniarum ſummam perſoluere adactus. Sed & Albertus Dux Ratiſponam reſtituere beneficii loco duxit: nam Friderici gener erat. Mox igitur Fœderatio Sueuica eam induit arrogantiam quam Bauari nuper exuerant, nihilque imperuſum virtuti, ac potentiæ ſuæ eſſe duxit. Interim Matthias Rex moritur: nec longe poſt Fridericus ſuperſtes fuit. Ita Maximilianus non ſolum paternum recuperauit imperium, ſed Vngariam ingreſſus Albam etiam Regalem vi cepit: dehinc in Germaniam reuerſus inferiorem, Philippo filio, qui poſtea Hiſpanorum imperium ſortitus eſt, regni tradidit habenas, is enim adoleuerat. Inde ad patruum Sigismundum Auſtriæ Ducem conuerſus vniuerſam ditionem illo reſignante, ſuſcepit.

Morꝛ Matthiæ Regis Vng. & Frideric. III. Imper.

Fuit Sigismundus inter omnes ætatis noſtræ Duces optimus, humaniſſimus, & liberaliſſimus Princeps, & potentia excellens, adeo vt inter cætera bella Venetis quoque arma inferre ſit auſus, quos multis etiam cladibus affecit, & ni ſuorum proditione fuiſſet impeditus, egregiam procul dubio retuliſſet victoriam. Verum (quemadmodum in rebus euenire ſolet humanis) nec probitas eius tam inſignis, nec liberalitas ac munificentia immenſa, non ſenectus demum extrema illum a violentia & proditorum iniuria vendicare potuit, coactus enim eſt inuitus etiam imperii ſui habenas deponere, ac Maximiliano tradere Regi: quam tantam impietatem breui dignæ ſubſecutæ ſunt pœnæ. Tantis itaque ſucceſſibus non tam Maximilianus Rex, quam potentes eius elati animo voluere cœperunt, ſub qua honeſta occaſione Heluetiis bellum inferre, ac olim acceptas iniurias vindicare poſſent: & hæc potiſſima cauſa diſcordiarum fuit. Cœperunt igitur vicinos Churienſes, Engadinenſes, & Griſenſes multis vexare iniuriis, nec non arces quasdam Churienſis Epiſcopi occupare, & alia machinari, quæ animum eorum irritare poſſent. At illi, quamuis illatas iniurias moleſte ferrent, conſilio tamen prius, quam armis experiri ſtatuerunt. Miſſis igitur legatis Regis animum demulſerunt, ac Conſtantienſis Epiſcopi interceſſionem impetrarunt, vt omnes diſcordiæ, ac illarum fomites iuris deciderentur ordine. Interea Gallus contempta Philippi ætate, Geldriæ Ducem contra illum concitauit. Vnde Maximilianus Rex in eius auxilium, antequam clades aliqua acciperetur, properare fuit compulſus. Sed priusquam abiret, ſuis mandauit, vt iure potius, quam armis contendere vellent. At illi mandatorum immemores, aut quia Regis ſui animum clam percepiſſent, aut quod ſua ſponte violenter graſſari cuperent, non ſolum iuris reſpuerunt æquitatem, ſed nouas etiam iniurias veteribus addere, & aduerſarios ſtimulare cœperunt. Illi vero videntes nec iuri, nec æquitati ſupereſſe locum, clanculum cum Heluetiis, qui & ipſi quotidianis afficiebantur iniuriis fœdera ineunt (nam antea non penitus inter eos conueniebat) ſicque ad repellendas iniurias ſe accingebant. Pariter & Cæſariani arma expedire, milites inſtruere, ac ſedulo omnia ad futurum bellum præparare cœperunt. Sed & Sueuiæ confœderatos ex fœderis forma admonebant, vt inſtructi, & parati ad imminens eſſent certamen, ſubmiſſis interim, qui aduerſarios igni, cæde, & rapinis laceſſere non deſinerent, quibus repulſis, & animis vtrinque irritatis, bellum paulatim gliſcere, & initium ſumere cœpit. Eius rei culpam Heluetii potiſſimum in Paulum de Lichtenſtein, & Goſſembrot Auguſtenſem olim mercatorem reiiciunt. Hi enim ex humili loco in altum elati diuitiis & potentia inter cunctos præcellebant Regios, & vt fertur, obſcuritatem ſuam inſigni aliquo facinore illuſtrare cupiebant. Interea Curienſis moritur Epiſcopus, confeſtimque Cæſariani Epiſcopatus quibusdam arcibus occupatis ſubditos quoque iuſſa facere compellunt, quibus renitentibus, ac vim vi repellere conantibus, iterum res ad arbitrium Conſtantienſis deducta eſt Epiſcopi, ac eo mox defuncto ad Auguſtenſem deuoluta Epiſcopum. Sed interim ab iniuriis ceſſatum non eſt. Curienſes igitur, ac ſocii cum viderent, ſe nihil æqui impetrare poſſe, ne tamen ſubito rem tantam aleæ committerent, iterum per legatos cum Cæſarianis egerunt: quibus non ſine ignominia reiectis cœpere illi ſe ad bellum accingere. Regii interim

Sigismundi Archiducis Auſtriæ elogium. Fugger lib. 6 c. 1

Roo Ann. Auſtr. lib. 10 p. 516 *Fugger* lib. 5 c. 37 p. 1013 *Vrſtiſius* lib. 6 c. 17.

p. 56.

p. 57.

Rex Galliæ Geldriæ Ducem in Philippum Maxim. I. filium concitat. Fugger lib. 6 c. 2 p. 1109. *Roo* lib. 11 p. 540.

Paulus Liechtenſtein, & N. Goſſembrot Patr. Auguſtanus.

Mo-

Monasterii vallem occupare contendunt. Quod intelligentes confœderati collectis copiis obuiam pergunt: sed priusquam ad manus ventum, iterum inducię factæ sunt, exercitusque dimissi. At Cæsariani in discessu domus quasdam rusticas incendunt, pecoraque abigunt, quibus irritati confœderati par pari referunt. Rursus igitur copiæ reuocantur, & ad pugnam instituuntur. Verum Cæsariani & viribus, & militum robore longe præstabant, quibus tamen confœderati licet rustica & collectitia manu constarent, nequaquam cessere. Præcedebat confœderatorum exercitum vir quidam staturæ ingentis, longiori lorica indutus ac galea tectus lata. Hic hostium ductores ad singulare prouocabat certamen. Confestim igitur quidam e- *Fugger p. 1118.*
micuit, ac cum illo congressus lancea hominem transuerberauit, cumque illum spoliare contenderet, ob coronæ rasuram sacerdotem fuisse deprehendit. Interim totis concurritur viribus: sed non diu certamen perdurauit. Confœderati enim longe inferiores vincuntur, & multis ex suis amissis in fugam vertuntur: Cæsariani autem victoria illa egregie vsi sunt: Engadenensem enim vallem ingressi eam totam vsque ad vicum Samez ferro, & igni vastarunt. Inde & Monasterii vallem combusserunt, ac diripuerunt, capta & abducta Abbatissa: nec his contenti ab alia parte oppidum Meienfeld occupant, nec non Furdenbergum in suam redegerunt potestatem. Confœderati vero cernentes se hosti tam potenti haudquaquam pares esse, confestim Heluetios in auxilium aduocant, qui nihil cunctantes e vestigio copias eduxerunt, & in fœderatorum aduolant subsidium, satius esse ducentes sociis ferre suppetias, quam sine illis bellum, quod sibi quoque imminere cernebant, sustinere. Verum antequam vltra pergerent, ex veteri instituto leges sanciunt, quas vltra capitis pœnam iu-
p. 57. ramento quoque firmarunt quarum hæc ferme summa fuit: *Duces ex fide cuncta per-* *Memorabiles leges militares Heluet. capitis pœna & iureiurando sancita.*
agunto. Milites diligenter imperio parento: iniussi ordines haud derelinquunto: a tumultu, & seditionibus cauento: pugnaturi silentium, quantum fieri potest, seruanto, fugam nequaquam ineunto: socios fugientes cædunto: deuictis hostibus ad spolia iniussi & priusquam victoria plane sit parta, haud conuertuntor: ignem ædificiis iniussi ne iniiciunto: arma in hostico nec die nec noctu exuunto: a molendinorum exustione, Ecclesiarum spoliatione, mulierum, virginum & sacerdotum violatione penitus abstinento: captiuum inter præliandum non ducunto, sed interficiunto. Quod si quis contra ierit, mors pœna esto. Proinde inter cætera etiam imperatum fuit, vt vnusquisque ex veteri instituto farinam ex auena confectam, quantum ei in quatuordecim dierum cibum sufficeret, nec non calceorum par nouum secum deferret, quo omni alio commeatu deficiente, saltem per Mensis dimidium hoc alimento in hostico perdurare valerent. Verum priusquam vltra pergamus, precium fortassis operæ haud deerit, *Quibus prouinciis imperarint confœderati & Heluetii.*
si palam fecerimus, quibus tum prouinciis fœderati, & Heluetii imperauerint, ita enim facilius intelligi poterit, quantis viribus tanti belli molem sustinuerint. Curienses igitur, Grisenses, & Engadinenses eos Rhetiæ occupabant montes, qui ab Adula monte, & Rheni fontibus ad Italiam vsque pertenduntur. Heluetii vero longe et iam maiorem possidebant terram, siquidem a solis ortu Adula monte ac Rheno fluuio a reliqua segregabantur Germania; ab occasu ad Lingones vsque, quos nunc Burgundos vocamus, pertingebant. Ac meridiem versus non solum Iurassum montem adhærentes tenebant Alpes, sed transgressi etiam multa ex Tricasinis & Allobrogibus (quos nunc Sabaudienses vocant) occupauerant. Basilienssium vero fines occiduam terminabant oram, ita vt quidquid ab ortu Rheni Basileam vsque continebatur, plane Heluetiis pareret. Præter solam vrbem Constantiam, & quatuor oppida minora, quæ Rhenensia vocantur, Waltzhut nempe, Lauffenburg, Sekingen, & Reinfelden, Nam ea iuris erant Austriaci. His igitur viribus Heluetii confisi ad bellum se accingebant. Nec secus agebant Cæsariani, siquidem sociis aduocatis, Sueuis ipsi quoque vndique vires suas contrahebant. Heluetii igitur collectis copiis contra Cæsarianos pergunt, qui castra posuerant in loco montano, & angusto iuxta Meyenfeld nomine Luzelstein; vnde excurrentes, ac Rhenum transgredientes cuncta ferro, & igni vastabant: cæterum aduenientibus Heluetiis, cum se tantis co-

Simlerus de Rep. Heluet. lib. 1 p. 2 Plantini Heluetia cap. 2 Pirckheymeri illustr. Germ. p. 95.

piis impares viderent, retroceſſere. Heluetii vero progredientes oppidum Meyenfeld iterum in ſuam redegerunt poteſtatem capto Barone de Brandis, in cuius ditione ea erat regio. Inde procedentes totam prouinciam Balgen ad Arlenſem vsque montem ſuo ſubiiciunt imperio, colonoſque imperata facere cogunt, non parua ab iis extorta pecunia. Quo facto rurſus contra Cæſarianos pergunt qui copias cunctas in oppido Bregenz contraxerant, quo Heluetios ab vlteriore progreſſione arcere poſſent. Quamprimum igitur auditum eſt Heluetios appropinquare, Cæſariani ad arma conclamant, ducesque vt contra hoſtes educant, hortantur. At illi nihil temere agendum cenſent, ſed priusquam obuiam eant, ſpeculatores emitti iubent, qui hoſtiles inſpiciant copias, & Duces certiores reddant, quam magna Heluetii aduentarent manu. Verum accidit, vt ingens forte nebula exorta ita cuncta obfuſcaret, vt ſpeculatores nihil certi renunciare poſſent. Milites igitur moræ impatientes, magno clamore pugnæ ſignum poſcunt, & ni mox in hoſtes ducantur, vltro minantur ſe exituros. Ea militum importunitate Duces coacti, licet inuiti milites eductos in ordinem redigunt, ſicque inſtructi ad hoſtes pergunt, qui & ipſi magno ſilentio vniuerſis aduentabant copiis. Interea equites quidam Cæſariani progreſſi in hoſtium incidunt equites, qui admodum pauci ſuorum antecedebant agmen: quibus mox in fugam verſis, & a peditibus excepti a propinquo cernunt hoſtiles copias plusquam ex viginti millibus conſtare hominibus. Verſis igitur equis ad Duces aduolant, ingentem hoſtium numerum aduentare nunciantes, quibus ipſi omnino eſſent impares: nam licet equitatu inſigni præſtarent, peditum tum numero longe erant inferiores. Igitur viſum eſt Ducibus, vt priusquam confligeretur, retroducerentur copiæ. Iubent igitur, vt milites nihil mutatis ordinibus præterquam quod nouiſſimi priores pergerent, paulatim militari more regrederentur. Sed longe aliter vox illa eſt excepta. Milites enim paulo ante feroces adeo ea exterriti ſunt, vt illam fugæ ſignum eſſe putarent: Aduentabant interim Heluetii, & iam nouiſſimos, niſi quantum prohibebant equites, adoriebantur: Fit igitur fuga aperta, ignauique fortes etiam vna fugere cogebant, omnesque Bregentium verſus tendunt. Erat lacuna ingens, in quam lacus æſtiuo tempore, & liquefacta alpium niue reſtagnabat, tum vero aqua carebat, ſed cœno altiſſimo erat oppleta. Ad hanc fuga delati, quoniam iter illac recta Bregentium vergebat, tranſire conabantur: ſed tanta erat foſſæ latitudo, ac cœni profunditas, vt nemo illam exſuperare poſſet. Ingreſſi igitur primi a ſequentibus conculcabantur, interimque fœda colluctatione ab illuuie abſorbebantur, donec lacuna tandem penitus cadaueribus repleta ſequentibus quoque tranſitum præberet: Et licet fugientes manifeſtam præ ſe cernerent perniciem, vt tamen imminentem effugerent mortem, in manifeſtum ruebant interitum. Qui vero regionis gnari erant, paruo circuitu lacunæ euitarunt periculum. Inſtabant interim Heluetii, ac nouiſſimos cædebant. Sed ab equitatu quem oppido formidabant, cohercebantur, quo minus ſolutis ordinibus temere inſequerentur. Præter eos igitur, quos lacuna abſorpſit, pauci in perſecutione cecidere, reliqui ſalui peruenerunt Bregentium. Mox ibi ab hoſtium liberati timore, contra Duces tumultuari cœperunt, ac illis calamitatem hanc ferebant acceptam, quo propriam culpam in aliorum reiicerent caput. Coacti igitur ſunt Duces militum cedere impudentiæ, donec motus ille aliquantiſper deferbuiſſet. Et profecto ſi quis recte conſiderare velit, non ſolum ea clades, ſed omnes aliæ ob militum præcipue temeritatem, nimiumque hoſtium acceptæ ſunt contemptum, quum Heluetii nil niſi ex præſcripto agerent, ac diligentiſſime diſciplinam ſeruaret militarem; Cæſariani vero ac Sueui nimium propriæ confiderent virtuti: ex quibus potisſimum Vlmenſes male audiebant, tanquam clamore eſſent ferociſſimi, manibus vero ignauiſſimi. Hoc plane conſtat, vnica ea calamitate Sueuorum concidiſſe audaciam vt deinde haud facile hoſtilem perferrent aſpectum, tametſi ad manus peruentum nondum fuerat. Nec adeo ingens ſubmerſorum erat numerus: nam non vltra quingentos ſunt deſiderati, licet quidam numerum hunc extenuent, alii vero adaugeant.

Brigantium.

Fugæ p. 111.

Fuga exitiabilior quam ipſa pugna.

Heluetii tam obſeruantes diſciplinæ militaris, quam Cæſariani eiusdem negligentes.

p. 58.

P. 59

augeant. Cæterum timor ille cum semel militum occupasset animos, non adeo facile potuit exstirpari. Heluetii cum hosti obuiam ire non auderent, conuersi retro abibant, igni interim, ac ferro cuncta deuastantes, aut paganos ære mulctantes. Inde rursus transgressi Rhenum, vndique in locis opportunis constituunt præsidia, quo hostes facile a transitu arcere possent. Cæsariani vero, ac socii Sueui, quo acceptam ignominiam vindicare possent, post Heluetii exercitus dissolutionem Rhenum transgressi, oppressisque præsidiis late igni, ac ferro sunt grassati, ac præcipue Baronem de Saxo magno affecerunt detrimento. Cæterum cum per fumi signum, quo Heluetii subsidium a suis implorare solent, hostes appropinquare intellexissent, ingenti capta præda in tutum se recepere, ac ita nunc hi ; mox illi superato Rheno aduersarios infestabant: Euenitque aliquando, vt Heluetii structis ordinibus per Rheni transirent fluenta, qui hyemis illic tempore & ante alpinæ niuis dissolutionem, priusquã lacum Bregentinum ingrediantur, aliquando vadosus esse consueuit: cumque anteriores iam terram attigissent, subito rumor exortus est adesse hostes. Nam equites, qui stationes seruare solebant, cum Heluetiorum transitum percepissent, speculantes adequitabant, ac Duces suorum agmen consistere iubent, donec explorari possit, quid hostis moliretur. Vnusquisque igitur in eo, quem sortitus erat, loco stetit, ordinibus plane seruatis, ita, vt ii, qui terram contigerant, illic quoque consisterent, qui vero adhuc in flumine comprehensi erant, in eo quoque perseuerarent, tametsi quidam ad humeros vsque & mentum vnda rigarentur, cum interim Rhenus vndique glacie oppletus deflueret, cuius ingentia frusta milites per ordinum interualla lanceis deriuantes protundebant, sicque fere per duas perdurarunt horas, donec renunciatum est nullas subesse insidias, siquidem turpe putabant hoste non viso retro abire ; temerarium vero, inexplorato progredi vltra. Adeo seuere tam hic, quam alibi militarem seruabant disciplinam. Quæ res præcipuam illis peperit laudem & vtilitatem. Etenim reperti, quorum pedes vi frigoris ambusti, quorundam manus, tum intentius nocturnas seruant excubias : quin & animas quidam efflarunt, dum ignominiosum ac turpe putant ordinibus excedere. Sed vt ad institutum reuertamur, dum hæc circa Alpes, ac Rhenum aguntur, Brisgeuenses, & Sungeuenses iunctis vicinis copias colligunt, vt Heluetiorum fines inuadentes eos insigni aliqua afficerent clade : De qua re Heluetii certiores facti subito eam, quam possunt, contrahunt manum, ac non longe a Basilea hostium exspectant aduentum, qui feroces magno appropinquabant agmine. Heluetii igitur longe inferiores se esse videntes (nam vix duorum millium explebant numerum) recipere se conabantur, diligenter tamen ordinibus seruatis. Quod videntes Cæsariani, qui vltra millia sex erant, acrius instabant. Id Heluetiorum Dux cernens, suos collem versus ; qui non longe aberat, fugere iussit, ita tamen vt connexis brachiis ordines nequaquam dissoluerent. Parent e vestigio Heluetii, ac subito cursu collem versus feruntur. Id videntes Cæsariani magno eos clamore, ac solutis persequuntur ordinibus : ac Dux Heluеticus cum Cæsarianos temere insequi, suosque iam collis partem ascendisse videret, magna voce illos inclamat, vt conuersi hostes confusos inuaderent, nil mutatis ordinibus, præterquam quod nouissimi primi descenderent. Heluetii vero, qui solita consuetudine alto silentio Ducis capessebant iussa, imperio obediunt, confestimque structis cœperunt descendere ordinibus, Cæsarianosque fortiter exceperunt. Id illi aspicientes sub initium consistere, ac rursus in ordinem redire tentarunt : sed frustra. Aderant enim Heluetii, collectique dispersos inuadebant, nec eos sinebant adunari, sed integris ordinibus vagos perurgebant, quoad tandem omnes in fugam versi sunt acciditque, vt rursus militum temeritate insignis acciperetur clades. Nam cædes haud adeo ingens fuit. Heluetii enim ordines soluere haud audebant timentes ne rursus victoria e manibus eorum extorqueretur, ac ideo a persecutione longiore se cohibuere. Interea Gallus cum Cæsarem Geldrensi implicuisset bello, fœdus cum Heluetiis percutit, illisque vt fortiter perdurarent, auxilia est pollicitus, ac pecuniam ; confestimque vim non paruam pyxidum (*Bombardas* Itali a sono vocant) cum Magi-

Fumus indicium petiti auxilii. *Fugger* P. IIII

Mira Heluetiæ militis patientia.

Obedientia militaris.

Clades accepta a Cæsarianis.

Rex Gall. instigat Heluetios contra Cæsarem. *Bombardæ.*

Fugger p. 1112, *Vrſtiſius* 6 c. 13 *Stumpf.* 13 c. 26

ſtris ac puluere mittit ſulphureo: tum enim animo voluere cœpit, quæ poſtea re ipſa ſunt detecta. At Philippus Rheni Palatinus, nec non Strasburgenſes ac Baſilienſes bellum ſedare, ac pacem facere tentarunt: ſed ab vtraque parte repulſam tulere.

Pax fruſtra tentata.

Heluetii enim, qui ſe ſuperiores putarent, nihil æqui admittebant; Cæſariani vero maioribus confiſi viribus ignominioſam reiiciebant pacem, ac ſe plus, quam vnquam ad bellum accingebant. Ingentes igitur tam pedeſtres, quam equeſtres contrahunt copias, quas omnes Conſtantiæ iubent conuenire: inde enim Turgeuenſem regionem

Fugger p. 1112

inuadere, ac deuaſtare intendebant. E Conſtantia igitur numeroſo egreſſi exercitu, ſub initium vicum Ermelingen nomine occupant: in eo enim Helueticorum excubabat præſidium, quo interfecto, aut eiecto vicum diripuerunt, ac incenderunt. Inde ad vlteriora progreſſi longe lateque cuncta populantur, & euaſtant. At Heluetii, qui euaſerant ad aliud confugere præſidium, quod iuxta Syluam Suaderloch nomine, adhuc in ſua manebat ſtatione, illiusque implorant auxilium, ac præcipue Lucernenſes. Ii enim præter ſuorum cædem duas etiam pyxides, quas colubrinas vocanr, perdiderant Hortantur igitur ſocios, vt ſecum hoſtem adoriantur, quo acceptam ignominiam delere, & amiſſas pyxides recuperare poſſent. At illi, cum ſe longe inferiores cernerent, quam vt cum copioſo exercitu congredi poſſent, ab inuaſione abſtinuerunt, ſed fumi ſigno vlteriora aduocant auxilia, ex altoque quid hoſtis moliretur, conſiderabant, qui Helueticorum contempta paucitate omnibus ſolutis ordinibus adeo

Contemptus hoſtis nemini ceſſit bene.

ſecure cuncta agebat, & ferebat, ac ſi nemo hoſtis adeſſet. Interim vero dum tam temere graſſantur, Heluetiorum proximiores fumi ſigno excitati impigre ferunt ſuppetias, ac breui ita copiæ ſunt adauctæ, vt circiter mille quingenti conuenirent homines. Verum nec ſic fortunam tentare audebant, cum cernerent hoſtes præter flo-

Heluetti M. D. audent ſe opponere Cæſarianis plusquam decem millibus. Vrſtiſius lib. 6 c. 19

rentem equitatum tam ingenti quoque pollere peditatu, vt etiam decem millium numerum excederet. Verum cum illos adeo diſperſos, ac cuncta absque imperio, ac temere agere cernerent, ita vt nec equites ipſi ſtationes ſeruarent militares, ad eam deuenerunt ſpem, vt aliquid audendum eſſe cenſerent. Diuiſis igitur copiis, quingentos fere præmittunt, qui locorum anguſtias per quas Cæſarianis redeundum erat, occuparent: at cætera manus illos per ſyluarum tramites magno ſequebatur ſilentio lo- p. 60.
ci opportunitatem quærens, quo facile hoſtem aggredi, & ſi res minus proſpere cederet, in tutum ſe recipere poſſet. Cæſariani etſi videbant paulatim hoſtium creſcere numerum, adeo tamen illorum deſpexerant paucitatem, vt nec ſuos a prædando reuocarent, aut compoſitis incederent agminibus: Equites vero peditum ſecuti temeritatem vndique ad rapinam diſcurrebant, cuncta agentes, & ferentes, incendioque miſcentes: quamuis non deeſſent, quibus admodum diſpliceret tanta militaris diſciplinæ negligentia, ac fruſtra admonerent præſentibus hoſtibus non tam contemptim eſſe agendum. Heluetii interim, qui taciti ſequebantur, loci nacti opportunitatem magno clamore nouiſſimos adoriuntur, cædunt ac proſternunt. Tumultus igitur oritur ingens, ac pedites aduocabant equites: illi vero pedites vt in ordines redirent, hortabantur, obiterque pyxidum magiſtri ignem machinis admouere iubentur. Sed & illi tormenta adeo præda texerant, & onerarant, vt illarum vſus penitus inutilis eſſet. Eduxerunt Cæſariani ingentem curruum numerum, vtpote qui potius ad prædam quam prœlium ſe exituros putarant: quorum aurigæ audito clamore initium fecere fugæ. Et cum Heluetici vehementius inſtarent hoſtibus, nec paterentur ordines reſtitui, illi aurigarum ſequuti exemplum pedibus ſibi quoque conſulere cœperunt. Id cernentes equites & ipſi palam ad fugam inclinarunt, omnesque pariter Conſtantiam verſus contendebant. Sed cum ad ſaltus venirent anguſtias, illasque occupatas inueniunt, penitus animum deſponderunt. Cum igitur ante, & retro Heluetii vrgerent, ingens clades eſt accepta, præcipue cum currus viarum impedirent exitus, Cæſarianique exiſtimarent hoſtem totis adeſſe viribus. Nemo igitur retroſpexit, priusquam Conſtantiam veniſſet. Tametſi nec ibi fuga ſtetit: quidam enim ob timorem vehementem in lacum, qui ibi vrbem alluit, ſe immerſere. Quod ſi Heluetii longius perſequuti fuiſſent, maiorem etiam cædem edidiſſent: adeo cunctorum animos me-

Conſilia ſana non habent locum.

Fuga & clades Cæſarianorum.

tus

tus occuparat: verum paucitati suæ diffisi, ac timentes ne &ipsi ob temeritatem cladem aliquam acciperent, ac partam victoriam e manibus emitterent; ab insecutione destiterunt,equitatus potissimum correpti timore quo ipsi penitus carebant. Ad spolia igitur conuersi non solum prædam recuperauerunt amissam, sed & pyxidum vim cepere ingentem, multisque aucti diuitiis ad solitas rediere stationes. Ea in fuga circiter duo millia desiderati sunt Cæsarianorum, cum Heluetii vix vnum, aut alterum perdidissent militem,magnam gloriam ob res tam egregie actas referentes. Cæsariani ac Sueui hac clade accepta Cæsarem assiduis aduocabant literis, ostendentes nil nisi ipso præsente peragi posse: acceleraret igitur,ac cunctas imperii conuocaret vires, quo Heluetiorum resisti posset violentiæ. Cæsar etsi Geldrensi implicitus esset bello, illud tamen quibus potuit, composuit conditionibus, confestimque exercitum in Germaniam præmisit superiorem, cunctisque Principibus,ac Ciuitatibus Imperialibus imperauit, vt auxilia, quo Heluetiorum domari posset peruicacia, submitterent. At illi licet parere cogerentur, segnius tamen &inuiti, minores quoque,quam imperatæ fuerant, copias emittebant: nouerant enim bellum hoc nulla necessitate sed solum ob animorum impotentiam,& arrogantiam contractum esse. At Sueui admodum moleste cunctationem hanc ferebant, & cum se factis vindicare non auderent, aut nequirent, tamen (vt solent) propriam culpam in reliquos imperii reiiciebant subditos, quasi per eos stetisset, quominus Heluetii debitas luissent pœnas. Fiebant interim excursiones variæ, cum iam Heluetii Rheni transcenderent fluenta, mox Cæsariani nauibus Lacum Bregantinum traiicerent, ita vt quotidie non parua damna, incendia,& deprædationes acciperentur, & inferrentur, quibus vtrinque infiniti absumti sunt milites. Nemo enim capiebatur, sed indifferenter cuncti, qui in hostium veniebant potestatem, cædebantur. Erant Comites de Sultz, Turegensium ciues, possidebantque oppidum nomine Thungen, opportuno in loco ad irruptionem situm. Eo potiti sunt Cæsariani, siue Comitibus dedentibus (vt Heluetii suspicabantur) seu vt occuparetur conniuentibus, moxque illud ingenti cum equitum, tum peditum muniunt præsidio, cui præfecerunt nobilem quendam nomine Theodoricum de Plumeneck, qui antiquus & peculiaris Heluetiorum hostis erat, ac illos plurimis affecerat incommodis. At Heluetii rem tanti momenti nequaquam contemnendam esse censentes confestim eductis copiis oppidum obsident,oppugnant,&tormentis quatiunt. Verum Theodoricus ille, qui paulo ante magnam præ se tulerat arrogantiam viso hoste adeo animo concidit,vt clam cum eo prodito pacisceretur præsidio moxque dimissus nocte cum iis, quos saluos esse cupiebat, clam euasit. At reliqui cum amisso Duce se proditos esse intelligerent, & ipsi quoque cum hoste pepigere,vt impetrata salute emitterentur. Introducti igitur Heluetii vniuersos equites armis ac vestimentis spoliant, sicque dimittunt reseruatis primoribus, quos secum (vt Cæsariani aiunt) contra pacta abduxerunt,oppidum vero incenderunt,ac diruerunt. Ita insigne mille equitum præsidium cum vexillis duobus peditum ignominiosam deditionem fecit, & cum se viriliter defendere potuisset (nam Heluetii haud facile oppida oppugnare solent) maluit tamen turpiter hosti cedere quam vllum virtutis ostendere specimen. Hoc oppido capto, oppressoque præsidio haud quaquam quieuere Heluetii,sed temporis vsi occasione, populariter egressi sunt, vt Walgeuenses, qui defecerant,rursus imperata facere cogerent. Id Walgeuenses præuidentes vallem,per quam ingressus patebat, fossa ac vallo egregie muniunt, & non tam suos, quam vicinos cunctos in subsidium aduocabant. Conuenerat & equitatus insignis equorum quadringentorum in oppido proximo Veldkirchio: hi omnes auide Heluetiorum expectabant aduentum. At illi nihil cunctantes recta contra Walgeuenses pergunt. Verum cum ingressum munitum, ac præsidio custoditum inuenirent, copias diuiserunt, & vna parte munitiones aggressi sunt,altera per occultas semitas loci superarunt asperitatem. At qui in munitione excubabant, viriliter hostium impetum, fortiterque locum defenderunt, ita vt Heluetii perrumpere nequirent: qui vero ab alia parte per angustias irrepserant, in colle & loco superato ordines instruere cœperunt. Aduenium interim equites,conuenere-

Cæsar ex Geldria mouet contra Heluetios, adhibitis auxiliis Principum & ciuitatum Imperii Bellum minime necessarium.

Vrstisius lib. 6 c. 20 *Stettler* Ann. Heluet. p. 334

Thungen oppidum.

Plumeneck. Fugger p. 1114

Proditor Θεοδώρικος.

Heluetii minime πολίπορθοι.

p. 60.

p. 61.

uenereque copiæ pedestres circiter millia sex egregie armis instructi animo & elato præditi, qui vt primum hostilem inspexere aciem, illam inuadere parabant, sed impetum fluuius latus ac profundus a montibus per vallem torrentis instar ruens (Ilam incolæ vocant) retardabat, equitibus quoque ob vehementiam vix permeabilis. Illum igitur pedites nimio pugnæ ardore transgredi cœperunt, reclamantibus Ducibus, ac summopere orantibus, ne adeo temere in hostes ruerent, quorum vires nondum norant, sed citra flumen securi exspectarent, donec omnia certius explorari, ac renunciari possent. At illi suis qui munitiones defendebant, succurrendum esse clamarunt, quos ex frequentibus pyxidum tonitruis vehementer vrgeri intelligerent: moxque non sine ingenti periculo amnis superarunt violentiam, in ordinesque regressi hostium ex colle, in quo constiterant, præstolabantur descensum. Præerat equitibus nobilis quidam nomine Burckhardus de Knôring eques auratus senex, ac rei militaris peritissimus, qui cum militum impetum refrenare nequiret, manifestum tamen cerneret periculum, centum circiter equites flumen transgredi iubet, ne tamen cum hostibus confligerent admonuit, sed solum illos cohiberent, ne latius excurrere auderent: iam enim palam videbat quid esset futurum. Reliquum vero equitatum per turmas super fluminis constituit ripam. CæterumHeluetii immobiles, ac quieti in ordines tamen redacti ab alto stolidam hostium prospectabant audaciam, & vt magis augerent illorum temeritatem, timorem simulabant, copiarumque suarum, quantum poterant, celabant multitudinem, ac ita contrahebant, vt vix decem millium esse viderentur, cum numerum illum etiam duplo superarent. Cæsariani igitur, cum aliquantisper expectassent, vt hostis in planum descenderet campum, postquam illum videre immobilem, ac tuto se continentem loco; moræ pertæsi vltra pergere, & collem ascendere cœperunt, ingentique audacia, nec vi minori hostium inuadunt aciem, qui & ipsi militum numero & loci adiuti opportunitate viriliter illos excipiunt. Fit igitur prælium ingens obstinateq; ab vtraq; parte pugnatur, ac ingens editur cædes, omniaq; interim pyxidū sonitu, clāore, & tympanorū resonant strepitu. Erat inter Heluetios vir quidā audacissimus, ac rei militaris peritissimus, nomine Henricus Wolleben: hic nihil dubitauit caput suū pro patria deuouere, accepta enim longiori bipenni (Hellenbarten vocant) quā transuerse submisit hostiū hastis, illisque eleuatis tamdiu perstitit; ac vsum hosticarum impediuit hastarū, donec multis confossus vulneribus destitueretur viribus, ac moriens procumberet in terram. Ea igitur parte potissimum Cæsarianorum labefactata est acies. Interea equites quieti pugnam aspiciebant, non ideo solum quod Ducis obseruarent imperium, sed quia periculi plenum videbatur collem ascendere, & tam iniquo confligere loco. Verum vnus ex eis Ilsing nomine magnæ existimationis vir & audax, cum turpe duceret equites quietos, peditum inspicere certamen, subditis calcaribus equum contra hostes concitat, & alios vt sequerentur, hortabatur: sed frustra. Nemo enim eum sequutus est præter famulum vnum, qui cum videret, quanto se herus discrimini committeret, illum inclamauit, vt a cœpto desisteret: quod audiens ille se conuertit, & cum se ab aliis destitutum videret, reditum maturabat: sed lapis pyxide excussus equum illius prostrauit, qui casu suo Dominum ita oppressit, vt surgere haud quiret. Id cernens famulus, ex equo desiliit, ac Dominum multa vi extractum tanto eripuit periculo. Fuit & illi saluti, quod hostibus acie excedere prohibitum fuerat, qui longe honestius putabant, si imperii memores essent quam si multos etiam oppressissent equites: euenit tamen, vt famulus ille, licet amisso equo, euaderet, nam cum alium equitem haud procul inde inclamaret, vt illum exspectaret, licet armatus post tergum illius in equum vnico ascendit saltu, sicque saluus non sine laude ad suos est reuersus. Perdurabat interim prælium, summisque certabatur viribus, nec retulere pedem Cæsariani, priusquam cuncti cecidere, qui in prima constiterant acie. Quod cum reliqui vidissent, ac iam non solum a fronte vrgerentur, sed paulatim a lateribus quoque circumuenirentur, pedem aliquantulum referre sunt coacti. Quo d vt sensere Heluetii acrius signa intulerunt. Quem impetum cum Cæsariani diutius perferre nequirent, in fugam sunt conuersi, tametsi illa non a primis, sed vltimis

initium

Ila fluuius.

Prælium inter Heluetios & Cæsarianos.

Decius Helueticus pro patria se deuouit.

Ilsing patricius Augustanus. Exemplum probi & fidelis famuli.

Cæsariani fugiunt. & partim in amne submersi pereunt.

p. 62.

initium ſumpſerit. Recta igitur ad amnem fugerunt, in quem cum improuide ſe immergerent, gurgitibus abripiebantur, ac ſuffocabantur, ita vt non pauciores aquæ abſumpti ſint impetu, quam in ipſa cecidere acie. Id Heluetii videntes a colle deſcenderant, laxataque fronte primores perſequi iubent fugientes, ipſi vero ſtructis ſequebantur ordinibus. Quod equites cernentes & ipſi ſe fugæ mandare ſunt coacti. Transgreſſi igitur flumen reliquo ſe coniungunt agmini. At perſecutores illi non contenti hoſtes vltra amnem fugaſſe, connexis brachiis, ne aquæ abriperentur impetu, ipſi quoque flumen transgredi cœperunt: & iam quidem vlteriorem contigerant ripam, cum Ducum iuſſu præconis reuocantur voce: timebant enim ne ab equitatu circumuenirentnr. Confeſtim igitur imperio parentes rurſus ſe vorticibus committunt, ad ſuosque reuertuntur ſalui. Id videntes equites & ipſi taciti Veldtkirchium verſus abire. Et hic fuit exitus cœpti tam temerarii. Cæterum deſideratorum numerus iniri haud potuit, quum non pauciores vi fluminis perierint, quam pugnando cecidere in acie. Hoc conſtat, optimum quemque, & animoſiſſimum ferro conſumptum eſſe. Et erant illi non ſolum milites, ſed & præſtantiores regionis illius digni profecto ob virtutes qui conſilia ſecuti fuiſſent ſaniora. At Heluetii, cum iam de Cæſaris aduentu certiores redditi eſſent, haud vltra ſunt progreſſi, ſed imperata incolis prouinciæ pecunia ingenti, acceptisque obſidibus confeſtim retro abiere. Erat ſummum odium inter Hegeuenſes, & Heluetios, quemadmodum inter omnes fere ſolet accolas. Augebatur id iniuriis quotidianis, conuitiisque aſſiduis. Quod Heluetii vltra non tolerantes collectis viribus eam prouinciam ſunt aggreſſi ac cuncta ferro, ac igni vaſtare cœperunt. Verum tantum abfuit vt Hegeuenſes, qui paulo ante verbis fuerant ferociores, obuiam irent, vt etiam deſertis præ formidine caſtris munitiſſimis omnes fortunas ſuas hoſti diripiendas relinquerent.

Temeritatis infelix exitus.

Hegeuenſes Θρασυβέλοι.

Heluetii igitur per totam regionem diſcurrentes omnia ferebant, ac agebant, & quæcunque capiebant, mox incendio conſumebant. Venere igitur in eorum poteſtatem arces quædam inexpugnabiles, & quæ ſi defenſæ fuiſſent, nulla vi capi potuiſſent. Verum nobiles illi non tam audaces erant ad reſiſtendum hoſti armato, quam apti ad exercenda latrocinia, & deprædationes viatorum. Nam quæſtum illum a maioribus acceptum ſtrenue exercebant, exiſtimantes non paruum fortitudinis, ac nobilitatis eſſe indicium, ſi furum inſtar raptu, & ex aliorum viuerent miſeriis. Multa igitur male parta male quoque periere, ac decem millia aureorum vnico in caſtro Hoburg ſunt reperta, quæ Dominus illius ex multorum hominum congregarat ſpoliis. Quidquid enim vndique rapiebatur, ad Hegeuenſes tanquam aſylum latronum ac furum deferebatur. Progreſſi igitur Heluetii oppidum Stokach, quod deditionem facere renuebat, obſederunt, illudque pyxidibus oppugnare, & vehementer quatere cœperunt: ſed non minori vi a præſidio, quod immiſſum fuerat, eſt defenſum. Offendebantur & hoſtes pyxidum iactu aſſidue ex arce Nellemburg quæ in colle vrbi imminente ſita eſt. Cum igitur ſe fruſtra niti cernerent (nam Heluetii haud facile vrbes oppugnare ſolent) ſuis parcentes collectis vaſis abire maturabant. Audiebant enim Cæſarianos magno aduentare exercitu, quem vndique ad vrbem propinquam Vberlingen nomine accerſierant, ſperantes ſe hoſtem (vt ſemper optauerant) in apertis deprehendere poſſe campis, quod & ille, cuni omni careret equitatu, admodum formidabat. Verum antequam ad propria regredi poſſet, Cæſariani mille & quingentis ſuperuenere equitibus armis & equis egregie inſtructis. Heluetii igitur imminens cernentes periculum, mille ex ſuis delegerunt, qui tamdiu equites ſuſtinerent, donec reliquus exercitus cum impedimentis & inutili turba planitiem ſuperaret, & oppido Stain appropinquaret. Erat igitur profectio illorum non admodum fugæ diſſimilis. Vnusquisque enim accelerabat ac ob equitum timorem prior eſſe cupiebat: & profecto ſi equites omiſſis mille illis impetum in reliquos feciſſent, non paruam cladem inferre potuiſſent. Nunc vero dum nouiſſimos tantum perſequuntur, occaſionem rei bene gerendæ e manibus emiſere: quamuis nec illos aggredi auderent, ſed ſemper nouiſſimos premendo

Fugger p. 111. Auitu latrocinia nobilium.

p. 63.

Hoburg.

Stokach.

Nellemburg. Vide ſupra.

Vberlinga.

Stain oppidum.

inſequerentur, qui diligenter ſeruatis ordinibus pergebant, non ignari in quanto periculo eſſent conſtituti. Vt tamen ſuis euadendi præſtarent poteſtatem, dignam pro patria mortem nequaquam recuſabant. Tandem ad vicum magnum peruentum eſt, qui paulo ante conflagrarat, in quo equites hoſtem permanſurum, ac ſe defenſurum putabant, nec longius credebant progreſſurum. Commode igitur peditum auxilio, qui nondum aduentarant, ſine ſuo periculo illum opprimi poſſe ſperabant. Sed longe opinione ſua decepti ſunt. Heluetii enim recta per vicum transgreſſi ſuorum ſequebantur veſtigia. Vndique igitur ab equitibus conclamatur, rem eſſe indignam, ſi hoſtes tam imbecillis in patentibus etiam campis ex eorum laberetur manibus: audendum igitur eſſe ne tanta occaſio rei bene gerendæ omitteretur. Quibus vocibus equitum Duces coacti ſunt equitatum in ordinem redigere, & totis viribus concurrere. Erat illo die Francorum acies prima, Sueuorum vero ſubſidiaria: alternis enim diebus vices commutare ſolent. Verum ne Sueui ſe contemptos putarent, prima Sagittariorum illis commiſſa eſt acies. At Heluetii equites in ordinem redactos, & iam congredi paratos eſſe cernentes, & ipſi conuerſi demiſſis haſtis equites excipere parabant. Sagittarii igitur Duce Sueuo nobili quodam de Rechberg viriliter illos aggreſſi ſcorpionum ictibus proſternebant: Francones vero haſtati cum hoſtilem aciem adoriri deberent, plane declinarunt, ac circumactis equis rurſus ad priſtinum regreſſi ſunt locum; quos & Sueui haſtati ſunt ſequuti nequaquam hoſtes aggredi audentes. Equites vero Sagittarii cum haſtatos tam ignauiter agere cernerent, & ipſi ab vlteriori abſtinuerunt congreſſu: aſſiduo enim pyxidum iactu vulnerabantur. Accurrens igitur Dux Sueuus Francones multis proſcidit contumeliis, timidos illos & indignos, qui equites militarent, appellans. Nam communem ignominiam priuatum etiam augebat periculum: in brachio enim pyxidis iactu magnum acceperat vulnus. Verum nec pudor nec conuicia Francorum reſtringere poterant timorem, ſed immoti quasuis potius ſufferebant contumelias, quam hoſtium lanceas obuerſas: potiſſimum vero Dux eorum male audiuit, cuius nomen etſi ſciam, non tamen manifeſtabo. Heluetii vero cum hoſtes non amplius inſtare viderent, conuerſi & ipſi magnis paſſibus accelerarunt ad ſuos, qui iam ex ſuperata planitie præmiſſisque impedimentis ſuos ſequentes magno exceperunt gaudio, vt- p. 64.
pote quos iam morti deſtinarant, & nunquam putarant reuerſuros. Equites quoque & ipſi conuerſi retro abierunt, alius in alios; vt fieri ſolet, culpam reiicientes. Nam Sueui Franconibus ignominiam tantam acceptam ferebant; Francones vero Sueuos incuſabant, quod nec ſine illis hoſtes aggredi fuiſſent auſi, cum tot numero fuiſſent, vt etiam absque Franconibus victoria potiri valuiſſent, potiſsimum cum quotidie de primo congreſſu contendere ſolerent. Sicque turpisſimis inuicem contendebant maledictis, eum tamen neutra pars timorem tam turpem & ignominiam acceptam iuſte excuſare poſſet. Interea Cæſar aduenit, rurſusque Imperii Principes, ac ciuitates in ſubſidium properare ſunt iuſſi. Qui nihil cunctati partim ipſi aduenere, partim copias ſuas ad bellum miſere inſtructas. Cæſar vero de omnibus certior fieri cupiens, ac ſingula diſcutiens reperit, non tam militum temeritate, & inobedientia, quam Ducum imperitia, & ignauia tot calamitates acceptas eſſe. Vt igitur dehinc circumſpectius ageretur, cuncta loca Heluetiis obnoxia, præſidiis munit, commeatum mittit, & vbique diligenter excubias, ac ſtationes fieri iubet: ipſe interim aduenientes copias per loca diſtribuit opportuna, quoad totis collectis viribus ſumma vi hoſtes inuadere poſſet. Ego igitur a Republ. Nurenbergenſi Dux electus ad Cæſarem ſum miſſus cum peditibus quadringentis, ac ala vna equitum ſexaginta, pyxidibus ſex, quas colubrinas vocant, & vna maiori, nec non curribus octo, qui commeatum, puluerem ſulphureum, tentoria, & reliqua ferrent neceſſaria. Iunctus eſt mihi inter reliquos nobiles eques quidam auratus nomine Ioan. de Beyrſtorff, vir rei militaris peritisſimus, & tribuni, ac centuriones egregie omnes in armis exercitati. E Nurenberga igitur egreſſus recta ad Cæſarem, quitum iuxta Bregantiæ lacum agebat, perrexi, per Sueuiamque non ſine periculo & inco-

Rixæ & conuitia inter Sueuos & Francos. Rechberg.

Hoc eſt parcere perſonis, dicere de vitiis,

Translatio culpæ hominibus familiaris.

Aduentus Cæſaris.

Cauſa ſuperiorum calamitatum.

B. Pirckheymer copiarum Noricarum præfectus mittitur in Heluetiam.

Sueuorum aduerſus Norinb. Rempubl. indignatio.

larum indignatione copias duxi. Nurenbergenſes enim tum nequaqnam Sueuorum, ſed Bauariæ Ducum vtebantur ſocietate: quod quidem Sueui ægerrime ferebant. Dolebant inſuper, quod ipſi multis ex ſuis amiſsis; ingentique pecunia abſumpta Nurenbergenſium copias adhuc integras viderent, & tum demum ad belli munia exeuntes. Non æquis igitur oculis Nordlingenſes, & Vlmenſes, ac reliqui, per quorum fines eundum erat, noſtrum aſpiciebant tranſitum. At Cæſar cum me appropinquare audiret, obuiam miſit, ac iuſsit, vt ad oppidum Tetenang (ibi enim agebat) accederem: eſt illud ad lacum Bregentinnm in ditione Comitum de Montfort. Parui igitur, ac confeſtim illuc perrexi. At Cæſar vt copias, quas adducebam, intueretur, in campum equo inſidens proceſsit, ac diligenter illas inſpexit, non ſine animi oblectatione, vt ex vultus hilaritate potuit deprehendi. Etenim tam pedites, quam equites cuncti rubris induti erant veſtimentis, quo colore & currus tecti erant. Armis præterea egregie muniti ac inſtructi, veterani omnes, & e multo electi numero, magna ex parte Cæſari noti, ſub quo multis annis ſtrenue dimicarant, præcipue tribuni ac Centuriones, quos Cæſar humaniſſime compellauit. Solummodo copiarum paucitas ab æmulis reprehendebatur, cum Vlmenſes duplo etiam maiora ſubmiſiſſent auxilia, nequaquam conſiderantibns Sueuorum, ac Nurenbergenſium cauſam longe eſſe diuerſam, cum illi nulla coacti neceſſitate bellum Heluetiis intuliſſent; Norinbergenſes verò nil præter Cæſaris obedientiam in Heluetios armaret. At Cæſar ipſe nil talibus mouebatur cauillis, ſed palam reſpondit, tot malle veteranos, quam bis totidem tyrones. Et erat Cæſar inter alias animi dotes hac præcipue virtute præditus, vt haud facile calumniatoribus aures præberet, ſed obnixe eorum foueret innocentiam, quorum nondum culpa erat comperta. Et profecto ni Cæſar moribus fuiſſet tam laudandis, nil mirum ſi Nurenbergenſes tum a Cæſarea etiam penitus excidiſſent gratia, cum vndique improborum oppugnarentur machinis: quidquid enim ſiniſtri accidebat, aut comminiſci poterat, quod innocentibus notam aliquam inurere valeret, id omne in Nurenbergenſium referebatur caput, ita vt etiam occulti fœderis cum Heluetiis, ſubmiſſique inſimularentur ſubſidii. Quod quidem ob nullam aliam fiebat cauſam, quam odium ſingulare, ac peruerſi animi prauitatem, & quod nonnulli libenter culpam propriam aliorum texiſſent innocentia. At Cæſar me ad oppidum Lindau, moxque Veldkirchen ducere iuſſit, quo paulo poſt ipſe quoque venit: acceperat enim Griſenſes, Curienſes ac Engadinenſes deliberaſſe ingenti ſuorum manu in prouinciam irrumpere. Id ne fieret, totis viribus occurrendum eſſe cenſuit. Vndique igitur copias Weldkirchen conuenire iubet, vt ſuperatis montibus hoſtes ab inuaſione coerceret, & vt illorum vires diſtraheret; Singeuenſes, ac Brisgeuenſes hoſtilem terram inuadere iuſſit. Qui nihil morati magnis collectis copiis per Tornacenſem agrum irrumpere parabant: Id cum Heluetii reſciuiſſent, confeſtim occurrunt, ſuosque in aciem conſtituunt, confligere parati, ſi quis obuiam iret. Id videntes Cæſariani magis de fuga, quam de pugna cogitare cœperunt. Turpiter igitur dilapſi ad propria cum ingenti rediere ignominia. Nec Heluetii longius illos proſequuti ſunt equitatus potiſſimum timore, ſed exuſtis villis quibusdam & ipſi abiere retro. Interea dum Cæſar in contrahendis diſtinetur copiis, Engadinenſes cum ſociis opinione celerius egreſſi per Monaſterii vallem in campum (vt vocant) Malſenſem erumpere conabantnr. Ea eſt planities inter alios montes latisſima, fertilis, & amœna, oppidis & multis exculta villis, & ædificiis, in cuius ſummitate Atheſis oritur fluuius, qui inde Italiam verſus magno labitur impetu. Cæſariani igitur vt hoſtes ab ingreſſu arcerent; Monaſterii vallem, per quam introitus patebat, foſſa ac vallo egregie munierant, præſidioque impoſito diligenter obſeruabant. Verum cum hoſtium percepiſſent aduentum, vndique populariter ad defenſionem aduolant. Aderant interim hoſtes maximis copiis, ac magna vi munitiones ſunt aggreſi, verum longe maiore ſunt reiecti, ita vt ſemel ac iterum reuerſi fugæ ſe mandare cogitarent: ſed inſtabant Duces a tergo non ſolum verbis, ac hortationibus, ſed verberibus etiam, minis & conuitiis ſuos in aciem redire cogen-

Cæſar copias auxiliares Noriberg. lætus lubensque excipit.

Pauci Veterani multis tyronibus meliores.

Cæſar nil mouetur calumniis.

Translatio culpæ in alios familiaris hominibus.

Cæſarianorum fuga.

Campus Malſenſis in Valle monaſterii.

Atheſis fluuius.

Equitum ignauia in prælio.

tes. Diu igitur certatum est, multique hostium e vallo pyxidum maxime cadebant ictibus. Videntes igitur quod perrumpere non valerent, diuisis copiis per semitas inuias, occulta montium præcipitia potius ruebant, quam descendebant, Cæsarianosque a tergo aggressi nouissimos cædere inceperunt. At equites hæc cernentes nullas suis ferebant suppetias, sed immoti, ac quieti suorum inspiciebant discrimen, licet magno præstarent numero. Cum igitur Cæsariani a fronte & a tergo vrgerentur, primum munitiones derelinquere sunt coacti, deinde etiam acie profligati ad fugam inclinarunt manifestam. Quod si illis equites in tempore auxilium tulissent, aut plane vicissent, aut hostes saltem ab ingressu arcuissent. Nunc vero suorum destituti ope vltra resistere non valebant; iniecit & illis timorem bouinum cornu inflatum ab hostibus: nam eo decepti sono, Vrienses ac reliquos Heluetios aduenisse putabant; illi enim inter pugnandum eo sonitu suos ad prælium animare solent. At equites cum suorum cernerent fugam, non solum hostes in planitie aggredi aut cohercere ausi non sunt, sed subditis calcaribus effusissime, ac turpissime aufugerunt. At hostes in planitiem progressi oppidum Glurens, Mals, & villas cunctas ad Letzium vsque combusserunt omnia diripientes ac agentes ita vt etiam Athesis accolis non paruum iniicerent timorem. Verum cum de Cæsaris aduentu certiores essent redditi, vlterius progressi non sunt, sed celeriter se recepere ad propria duobus prius fossis ingentibus suorum corpora tumulantes: Cæsarianos vero circiter mille cæsos in campis sub dio insepultos reliquere, cum tamen longe plures amisissent ex suis. Cæsar cum cladem hanc accepisset maxima indignatione permotus est, præcipue vero Ducis ac Equitum ignauiam moleste tulit. Verum cum Dux paulo post affuisset, multis verbis culpam suam diluit, asserens haud tutum fuisse equitatum inter montium angustias hosti obiicere tam potenti, ac ita amicorum auxilio, qui tum in aula Cæsaris potentes erant, iram leniisse videbatur: verum ob hanc ignauiam nunquam postea ad propria regredi est ausus, iuste eorum iram timens, quorum necessarios non solum ad mortem perduxerat, sed turpiter etiam dereliquerat, cum obiter proditionis quoque insimularetur. Existimabant enim prouinciales, si etiam ob loci iniquitatem peditibus succurrere haud potuisset, facile tamen illum in campis patentibus hostium persequutionem reprimere, & a tam effreni prædandi, ac vastandi licentia cohercere valuisse. Aduenit interim magnis Cæsar copiis, castrisque in campis patentibus locatis deliberabat, quo pacto acceptam vlciscereturcladem. Ibi variæ dictæ sunt sententiæ, cum quibusdam impossibile videretur per montes tam altos & præsidiis munitos in hosticum irrumpere: aliis autem viam etsi longiorem ostendentibus, per quam ingressus pateret. Eam sententiam Cæsar approbauit. Etenim non solum Engadenensibus ob iniurias nuper acceptas indignabatur, sed etiam quia bello huic initium & causam dedisse videbantur, & quod semper Austriæ Ducibus fuerant inobedientes, pœna dignos iudicabat. Quindecim millia igitur peditum ex omni militum elegit numero: nam equitum vsus inter montes tam altos nullius erat vtilitatis. Has copias per tramites occultos, ac longas ambages in Engadenensem vallem perduci iubet, additis ductoribus viarum gnaris. Cæterum quia ob tanti exercitus multitudinem commeatus in locis defecerat montanis, ac plerique multos dies sine pane exegerant, vltra montem, quem Braium appellant, in vallem Tellinam Mediolanensi Duci subiectam mittere constituunt, vt illinc copiis prætereuntibus alimenta afferri possent. Nam illi per aliam immittebantur viam. Me igitur Cæsar vocauit, ac iussit vt ducentos pedites ad Braii montis radices mitterem, ibique, donec ipse adueniret, præstolarer, haud tamen aperuit, ad quem vsum illorum opera vti vellet. Parui igitur, & tribunum vnum pedites ad locum designatum ducere iussi, ac mox cum equitum meorum ala sum subsecutus. Accedit, vt forte inter eundum per villam magnam, sed exustam transirem, in cuius exitu duas deprehendi vetulas, quæ agmen quadringenta fere puerorum paruorum, nec non puellarum, haud secus ac pecorum greges præ se agebant. Erant omnes extrema macie ob inediam confecti vt effigie sua, præterquam quæ mouerentur, haud multum

p. 66.

p. 67

Cæsarianorum error in excipiendo signo militari, & in de fuga.

πολυάνδειον post prælium.

Dux ignauus Cæsari se purgat sed ad propria redire non audet.

Inopia commeatus in exercitu Cæsariano.

B. Pirck. cum parte copiarum ad Cæsarem accersitur.

Belli fœda facies.
Fugger p. 1174.

defunctis

defunctis abſimiles, ita vt aſpicientibus horrorem quendam iniicerent. Interrogaui vetulas, quonam turbam tam miſerandam ducerent. At illæ tanquam attonitæ, ac vix præ dolore ac fame ora aperire valentes reſponderunt confeſtim me viſurum, quonam tam infelix ageretur iuuentus. Vix hoc dixerant, cum ad pratum quoddam deuentum eſt, in quod ingreſſi, ac in genua prolapſi beſtiarum inſtar herbas depaſcere cœperunt, hoc vno diſtantes quod illæ morſu veſcuntur: hi vero manibus cibum decerpebant: & iam vſu herbas diſcernere didicerant, ac nouerant, quæ amaræ, ſeu inſipidæ, quæ ſuaues, aut guſtu eſſent præſtantiores. Præcipue vero herbam eligebant acetoſam, quam & præ cæteris dignoſcebant. Ad tam dirum igitur ſpectaculum obſtupui, ac tanquam amens diu conſtiti. Rurſus igitur vetula inquit: En cernis cur tam calamitoſa hæc turba huc ſit deducta, cui longe magis profuiſſet, ſi nata foret nunquam, quam tot ærumnis ſubiici, ac tam miſeram exigere vitam. Ferro cecidere patres, fame vero matres abactæ ſunt: bona in prædam ceſſere, ac habitacula flammis ſunt abſumpta: nos miſeræ ob vltimam ſenectutem hic ſumus relictæ, quo infeliciſſimam hanc iuuentutem brutorum inſtar ad paſcua agamus, & quantum valemus, herbarum eſu ſuſtentemus, ſperamus tamen breui tam illos, quam nos a tantis abſolutum iri miſeriis. Etenim quamuis duplo plures fuiſſent, breui tamen adhunc redacti ſunt numerum, cum quotidie aliqui fame & inedia deficiant longe profecto celeri morte, quam prolixiori vita feliciores. Hæc cum vidiſſem ac audiuiſſem, lachrymas continere nequiui tam miſerandam hominum ſortem miſeratus, ac bellicum furorem merito deteſtatus. Inde ad locum proceſſi condictum, quo paulo poſt & Cæſar cum paucis venit equitibus imperans vt pedites montem tranſcendere iuberem, quo eos conducerent, quos commeatus gratia Burmium in vallem Tellinam miſiſſet. Mediolanenſis enim Dux pollicitus fuerat ſe exercitui de omni commeatus genere prouiſurum. His imperatis Cæſar diſceſſit. Verum pedites mei iuſſa facere negarunt: non enim tanto periculo capita ſubiicere volebant, cum tam pauci numero eſſent, hoſtesque vndique imminerent & plerique antea Cæſaris quoque milites tantum diſcrimen ſubire recuſauerant: prætendebant & ſignorum abſentiam, ſine quibus ſe nusquam ituros affirmabant. Tandem poſt multa vltro citroque dicta, eo res deuenit, vt ituros ſe pollicerentur, ſi ego præire, & illos ducere vellem. Ne igitur calumniatoribus anſam aliquam præberem, Cæſarisve indignationem incurrerem, confeſtim ab equo cataphracto deſcẽdi, depoſitisq; armis equeſtribus, ſumptisq; pedeſtribus præire cœpi, ac milites vt ſequerentur, ſũ hortatus. Supererant adhuc quatuor fere diei horæ, quib. nos viarũ Duces montis verticem ſuperare poſſe affirmabant. Sed longe ſpe illa decepti ſumus. Cũ enim in altum veniſſemus, ob niuis reſolutionem difficilime pergebamus, ita vt milites nonnunquam fere abſorberentur, ac ob niuis denſitatem, ac lubricitatem terræ vehementiſſime defatigarentur. Tandem vero circa noctis medium in ſummum deuenimus verticem: ibi in paruo tuguriolo (quod tamen non omnium capax erat) aliquantiſper interquieuimus inedia pariter & nimia defatigatione tantum non enecti. Deinde montem deſcendere cœpimus, & ſub diluculum ad aquas calidas, quæ ex montis ſcaturiunt radice, deuenimus: inde circiter meridiem Burmium laſſi & famelici ſumus ingreſſi. Verum nihil ex iis, quæ Mediolanenſis Dux promiſerat inuentum, ſed hoſtium vim ingentem illuc confugiſſe deprehenſum eſt, ita vt non ſine dubio ac timore diem illum exegerimus. Poſtridie vero ſumma feſtinatione inde diſceſſimus vix quinquaginta iumenta commeatu onuſta nobiſcum ducentes, ac iter ad exercitum qui in Engadinam irrupturus erat, nec longe diſtabat, direximus, aſcenſoque monte altiſſimo ad arcem deuenimus munitiſſimam, per quam, & nusquam alibi iter patebat. Ea Mediolanenſis Ducis tenebatur præſidio, quo cum peruenimus ob nimium loci præcipitium equi non paruum ſpacium per ſcalas (mirum viſu) aſcendere cogebantur. Bini enim homines ab vtraque parte frena ne retro caderent, tenebant: bini quoque latera ſeruabant: ſequebantur inde, qui ſtimulis, clamore & adhortatione iumenta progredi adigebant, ita vt in aere ſuſpenſa per ſcalas latiores in ſummum tandem multo ſudore, ac labore peruenirent. Hanc ob cauſam

Pueri & puellæ herbiuori a vetulis paſtumaguntur tanquam greges pecudum.

Melius non naſci.

B. Birckeymeri συμπάθεια erga miſeros.

Pirckeymer cum equite pedes, non recuſat pericula adire.

Equi per ſcalas aſcendunt in arcem periculo maximo.

Scala arcis Fugger p. 3

p. 66.

p. 67.

Biblioteka Inst. Historyczneg UJ

ſam & arci quoque Scalæ nomen inditum eſt. Superata igitur arce paulo poſt ad alium exercitum, qui iam caſtra locauerat, peruenimus, nequaquam illum, vt ſperauerat, commeatu reficientes. Ab accolis tamen Italis vini copia ingens in caſtra eſt perlata, quod milites longa inedia macerati (quippe qui plurimos dies ſine pane exegerant) auidius ingurgitantes admodum inebriabantur, tumultuantesque multis ſe conficiebant vulneribus. Poſtridie omnibus copiis ad vallem perquam amœnam, quam incolæ ad vineas appellabant, deuentum, ac ibi pernoctatum eſt. Nam quamuis deliberatum eſſet, vt eo die irruptio fieret, cum tamen multitudo tanta tardius ob viarum anguſtias progrederetur, diesque in occaſum vergeret, caſtra in valle ſunt locata. Poſtero die duabus ferme ante ortum ſolis horis, tria Cæſaris vexilla (vt vocant) ordinaria quibus & meum ob veteranorum exiſtimationem eſt additum, cum duobus millibus militum ad occultas montis ſemitas ſunt transmiſſa, additi quoque viarum Duces pollicentes ſe breui manum hanc ſuper hoſtium capita, qui montis, per quem irrumpendum erat, cacumina obſeruabant, perducturos. Ad montis igitur progreſſi radices, per aſperos, confragoſos, ac feris pene inuios colles non ſine præcipitii periculo, & labore ingenti, donec tandem ad loca vndique niue oppleta deuenimus: ibi non minori difficultate, quam in aſpretis, eſt laboratum. Nix enim ob anni reſoluebatur temperiem: nam menſis erat Iunius. Ac ideo milites ægre pergebant, ob nimiam lubricitatem niuis, ac luti haud facile veſtigia ſiſtebant. Reliquus interea exercitus vniuerſus præter mille milites, qui a ſiniſtro latere ſe hoſtibus oſtendebant, recta montem, per quem irruptio patebat, aſcendere cœpit, pedetentim tamen vt hoſtium oculos a circumvenientium abſtraherent aſpectu. Erat mons altiſſimus ac in ſummitate perpetua niue repletus. Illic Engadinenſes in ordines redacti, hoſtium præſtolabantur aduentum minutiſſimarum auicularum gregem ob nimiam celſitudinem repræſentantes: emittebant tamen plures ex ſuis, qui e ſummo deſcendentes ſaxa ingentia deuoluebant, ac agmen quoque quantum poterat, vltra progredi inhibebant. Suffoderant quoque vndique ſcopulos ingentes, ac magni ponderis cautes arboreisque ſuſpenderant truncis, quibus faciliter diſpulſis confeſtim ſaxa magno ruebant ſtrepitu, ac ingentem montis partem ſecum in præcipitium trahebant. Sed hoc noſtris ſaluti fuit, quod cuncta, quæ impellebantur aut deiiciebantur, ab niue mox abſorbebantur altiſſima. Id ni accidiſſet, impoſſibile profecto fuiſſet loci a natura tam muniti & præſidio firmati iniquitatem ſuperare. Interim dum ſic vtrumque ab anteſignanis pyxidum, ac lapidum iactu, ſagittis quoque ac baliſtis certatur, ac magnum agmen immobile hæret, milites præmiſſi paulatim in montis ſurrepſerunt verticem, ibique ſe colligentes in ordines redibant. Quo facto ſigniferi rotatis circum capita ſignis magno agmini (nam iam in illius conſpectum venerant) in montis ſummitatem ſe perueniſſe ſignificant. Id milites videntes nihil morati, & ipſi vi magna perrumpere conantur. Et iam, qui a ſiniſtra incedebant ala, hoſtes circumuenire cœperunt, qui tum primum percipiebant quatuor illa vexilla cum militibus ſuis in montis emerſiſſe ſummitatem. Diuiſis igitur copiis illos ab vlteriore progreſſione prohibere nitebantur: ſed fruſtra: vix enim primo tentato certamine in fugam vertuntur. Interim agmen magnum progreditur, & qui in ſiniſtra conſtiterant ala, ab illa quoque parte hoſtes adoriuntur, ita vt Engadenenſes & a fronte, & lateribus vehementer vrgerentur. Impares igitur ſe cernentes, ac tam copioſo exercitui reſiſti poſſe diffidentes, vndique fuga ſibi conſulere cœperunt. Per montium igitur abrupta ac ſemitas notas multis ex ſuis amiſſis dilabuntur. Cæſariani igitur rurſus coniunctis copiis montem deſcendere cœperunt. Accidit hic, vt niuis pars quædam ingens vel nimio preſſa pondere, vel ſolis liquefacta calore a reliqua niuis diuulſa ſit congerie, ac per montis deuexum, quantum iactus eſt arcus, acta, plusquam quadringentos ſecum arripuerit milites, quos omnes altiſſima inuoluit vertigine; eratque ſpectaculum illud ſub initium horrendum cum tot homines eodem raperentur impetu, & tanquam fluctu quodam abſorberentur; ſed paulo poſt in riſum eſt verſum, cum milites vndique tanquam terra editi emergerent: omnes tamen haſtas, aut arma ſiue capitis aut pedum amiſerant tegumenta.

Vallis ad Vineas.

Engadinenſes præſtolantur hoſtem.

Mirum ſpectaculum niuis ex monte in 400. milites deuolutæ.

p. 68.

p. 69.

ta. Tametsi nemo, quantum sciri potuit, fuit desideratus, multi tamen vehementer sunt collisi. Per immensum igitur iter, ac multo sudore tandem circa solis occasum in Engadinensem peruentum est vallem amœnam, & multis exultam oppidis ac villis. Verum hostes Oeni fluuii (nam is torrentis instar per Engadinensem vallem labitur) pontem, per quem transeundum erat incenderant. Restincto igitur non paruo labore igne, ponteque refecto, copiæ sunt traductæ, castraque in vico quodam Scaneu nomine sunt posita. At Engadenenses quamprimum Cæsarianos pontem transgredi viderunt, propriis manibus oppidum magnum & propinquum quod Sutzium vocabatur, incenderunt. Eam igitur noctem milites defessi, & inedia macerati in vico transegere. Nam hostes quo Cæsarianos fame vrgerent cuncta advictum pertinentia vel corruperant, vel penitus abstulerant. Orto die tribus agminibus ad vlteriora est progressum: præiuit enim turba, quam amissam vocant, cum pyxidibus quatuor, quæ ingenti labore illac erant perductæ: Nam vt plurimum in montium saltibus vna tantum vehebantur rota, cum altera funibus colligata, ac suspensa a militibus, qui in anteriori incedebant loco, sustentaretur. Sequebatur agmen magnum semper ordines suos conseruans: Impedimenta vero ac turbam inutilem vltimi tuebantur. At Engadinenses & ipsi suis præcedebant agminibus cuncta vastantes ac diripientes, & si quandoque loci offerebatur opportunitas gradum sistebant, ac tanquam pugnaturi se ostentabant, sed cum nostri propius accessissent, rursus citato pressu abibant, haud pares enim erant, qui tantis copiis resistere possent. Cuncta interim flammis relucebant, ac magno fragore vndique ruebant ædificia. Conflagrarunt igitur præter Scaneuium & Sutzium Somada, Comouascum, Pons rosinus, Vadellum & Scancellum cum reliquis cunctis Tirauum vsque: quin & illud quoque Engadinenses & ipsi comburebant, licet Cæsariani illac haud peruenirent. Tandem sub solis occasum castra iuxta vicum quendam sunt locata, ibique a Ducibus est deliberatum, quonam postridie esset proficiscendum, siquidem maior pars per vallem Tellinam, qnæ non longe aberat, redeundum esse censebat: ibi enim militem fame & labore fessum refici posse arbitrabantur, quoniam Mediolanensi Duce amico vterentur; alia vero pars nequaquam Italis fidendum esse censebat, potissimum cum hostes vndique ab illis receptatos esse constaret, & Dux ipse parum obseruasset, quæ de commeatu mittendo promisisset: insuper per montem altissimum in vallem Tellinam ingrediendum, rursus per montem Braium reuertendum esse dicebant, quod quidem vltra laborem immensum periculo non careret, etiamsi Itali fidem plane inuiolatam seruarent. Conuenit igitur, vt per ante emensam rediretur viam, cum ea vnico tantum die si acceleraretur, exigi posset, deinde vero facile in tutum iter patere ferebatur, militibus interim perdurandum, & famis molestia quocunque modo toleranda esse dicebatur.

Vallis Engadinensis.

Scaneu vicus.

Sutz.

p. 68.

p. 69. Hæc igitur sententia vicit, ac summo mane exercitus compositis rursus ordinibus celeriter per pristinum iter redire cœpit, nec illum hostis a tergo vrgebat. Præcesserat enim, & montis cacumina per queni in vallem Tellinam iter patebat, occuparat, vt sic Cæsarianos arcere, aut etiam si posset penitus opprimere liceret: & profecto si illac iter fuisset directum, vix incommodum aliquod magnum euitari valuisset. Cum igitur toto die assidue esset progressum, tandem sub noctem Sarnetium est deuentum, quod oppidum sub huius belli initium, dum inferior pars Engadinensis vallis exuritur, conflagrarat. Quod si paulisper esset cessatum, in magnum discrimen vniuersus inciderat exercitus: nam sub eius aduentum incolæ pontem deiicere inceperant, & ni fuisset acceleratum, plane transitus inhibitus fuisset, militesque fame potius, quam gladio periissent. Parumper igitur quieti datum est, & sole nondum ordo, rursus iter est continuatum: per altissimum enim montem (quem incolæ *Bufalauram* ob ventorum flatum vehementiorem appellant) erat redeundum. Mutati igitur ordines, & agmen illud amissum, quod vniuersum ex veterano constabat milite, omnibus aliis præmissis a tergo sequebatur, hostem ab incursu si inuadere auderet, repulsurum. Magna igitur fame ac sudore sub solis tandem occasum montis huius altissimum superatum est iugum, ac in pacatum deuentum non sine multorum amissione militum, qui

Bufalaura mons.

qui partim inedia, partim vero laboris absumti fuerant magnitudine, siquidem ita famis inualuerat malum, vt milites inter eundum herbas euellerent, & pecorum more deuorarent. Cernere quoque erat quosdam ingenti vi famis mentem perdidisse, ac tanquam rabie percitos plane insanire. Non parum tamen saluti fuit aquæ dulcis copia, quæ per totum iter e montium scaturiens latebris non parum exhausta militum reficiebat corpora. Cæterum nec in pacato fames exsatiata est: quamuis enim Cæsar vndique sub exercitus reditum commeatum adferri iussisset, incuria tamen præfectorum omnia sunt neglecta. Disperſi igitur vndique milites sine ordine & imperio dilabebantur discurrentes, ac cibum, vtcunque poterant quærentes. Sequenti die & ego quoque cum equitibus quatuor, qui me sequebantur ad Cæsaris castra, quæ tum iuxta vicum Pfuntz nomine posita erant, perrexi, acciditque vt inter eundum rusticus quidam mihi obuius fieret, qui vini vas ingens in curru vehebat: substiti igitur vt viderem, quonam pacto milites palantes vinum illud partituri essent. Mox igitur magnus illorum accurrit numerus, ac quidam lanceis vas perforabant, vinumque galeis exceptum hauriebant: alii vero moræ impatientes pyxidum exoneratione vas pertundebant, ita vt vndique merum effunderetur. Hinc irarum, & tumultus initium, qui adeo increuit, vt in eo circiter quinquaginta cæderentur homines, ac plus centum vulnerarentur: etenim non secus, ac si rabie agerentur, inuicem sæuiebant. Et quamuis discerni nequiret, quis amicus, seu inimicus esset, indifferenter tamen mutuis se conficiebant vulneribus ignari, quem quisque peteret. At ego cum tam crudele vidissem spectaculum, dimisso sodalitio, quod super mortuorum adhuc potabat cadaueribus ad Cæsaris tandem castra, inedia & labore tantum non enectus perueni. Cæterum nec ibi res erant quietæ, sed milites ob victus penuriam omni despecto imperio a signis dilabebantur. Id Cæsar videns ad castrum Landeck perrexit, vbi plane ab exercitu est derelictus, quem & festinans coactus est sequi: ita vis famis cunctos vrgebat. Cæterum ne profectio illa fugæ similis videretur, rogatus sum a Cæsareis consiliariis, qui tum ibi substiterant, vt non recta via cæterorum sequerer abitum sed retro conuersus rursus per Arlensem redirem montem: ita enim hostium incursum prohiberi posse existimabant, si illi audirent prouinciam illam haud quaquam omni destitutam esse milite. Parui igitur licet multis circumuentus periculis & difficultatibus, & ne æmulis aliquam calumniandi præstarem occasionem, summo labore ac periculo & machinas, & currus vltra montem traducere curaui altissimum, ac cunctis demum copiis ad oppidum Lindau perueni, quo paucis ante diebus & Cæsar quoque applicuerat. Cæterum etsi existimarem me pretium feciſſe operæ, quod Cæsaris paruissem Consiliariis, ac tantum exantlassem laborem, longe tamen res aliter cessit, siquidem Norenbergensium æmuli me apud Cæsarem criminati fuerant, tanquam milites mei initium feciſſent abeundi; licet plane constaret me solum cum copiis, cunctis aliis recedentibus substitisse, ac per Arlensem montem illuc rediisse. Coactus igitur sui palam me coram Cæsare, & multorum conspectu Principum excusare, tametsi magis de inimicorum conquererer calumnia, quam falsas diluerem obiectiones, cum & consiliarii quidam præsentes essent, qui precibus etiam reditum meum per Arlensem impetrauerant montem, ac manifesto scirent, cuncta, quæ mihi obiicerentur, vana esse, & a calumniatoribus conficta. Acrius igiter in æmulos sum inuectus, Cæsaremque rogaui, ne de hinc facile talibus hominibus aures præberet, quoniam nullam nec veri nec honesti rationem haberent, petiique, vt si quis me accusare vellet coram prodiret, quo illum palam mendacii, atque calumniæ arguere possem: verum nemo contra hiscere est ausus, sed altum fuit silentium. Cæsar itaque me bono animo esse iussit, asserens se pro comperto habere, nullam mihi huc vsque culpam obiici posse, pergerem itaque quemadmodum cœperam, & ad Belli exitum fortiter perseuerarem. Deinde paucos post dies ad oppidum transiui Vberlingen, quo & Principes, & confœderatorum accesserunt Duces, ibique deliberabant, quid porro esset agendum. Qui igitur rei bellicæ erant periti, suadebant: vt ciuitas aliqua Heluetiorum in plano sita cunctis obsideretur viribus, confestim enim hostes in suorum aduolaturos

Fames magna in exercitu.

Rabies ex fame

Pfuntz vicus.

Miles famelicus vini auidus & inter se pro eo dimicans.

Theocritus: Ταρσύνεν & ἐπίταρσει.

B. Birk. calumniis æmulorum appetitus ac deformatus Cæsari se purgat.

p. 70.

p. 71.

Deliberatio militaris apud Cæsarem instituta.

turos auxilium, ſicque Cæſarianis, qui pyxidum, & equitum præſtarent multitudine, occaſionem bene gerendæ rei oblatum iri. At qui timidiores erant nequaquam aleæ rem tantam committendam eſſe cenſebant; ſed ſuadebant, vti multis pariter in locis hoſtium laceſſeretur regio, quo paſſim eorum viribus diſtractis, aſſiduis ipſi delaſſarentur incurſionibus, ſic enim fore vt facilius ad pacis ſe inclinarent conditiones, & imperata facere haud recuſarent. Cæterum ad hoc peragendum longe maioribus opus eſſe copiis aſſerebant, neceſſe igitur eſſe, vt Cæſareo edicto ſubſidium tam ab Imperii Principibus, quam ciuitatibus accerſeretur. Quæ ſententia quoque vicit: & ego a Cæſare iuſſus ſum, vt vltra literas ac mandatum eius ad ſenatum ſcriberem Nurenbergenſem, oſtenderemque & negotii magnitudinem, ac neceſſitatem exigere, ne vllo modo iuſſa negligeret, ſed quanto citius poſſet, mitteret ſupplementum. Deinde Caſar cunctis copiis lacum transgreſſus Conſtantiam peruenit. Id cum Heluetii intellexiſſent (nam ab alto & ſtationibus ſuis hoſtilem aduentum cernere poterant) fumi ſigno ſuos in auxilium aduocant, qui nihil morati vndique confluebant. Leuia autem quotidie committebantur prælia, cum iam Cæſariani Heluetiorum inuaſiſſent ſtationes, mox illi reiectis hoſtibus acrius e tergo inſtarent, licet ob equitatus timorem nequaquam in plana deſcenderent, iuſſit Cæſar præconis voce centum promitti aureos, ſi quis hoſtem captiuum adducere poſſet, quo certior fieret, quid in animo voluerent Heluetii. Sed fruſtra fuit hoc præconium: nullus enim hoſtium in Cæſarianorum deuenit poteſtatem, tametſi aſſiduo ex ſtationibus procurrere, ac manus conſerere nunquam intermitterent. Interfici ergo potuere, capi nequaquam. Non tamen cadebant multi: & quemadmodum ipſi honeſtam mortem captiuitati præferebant turpi, ita nemini quoque parcebant, ſed indifferenter omnes, qui in manus eorum deueniebant, obtruncabant. Tandem Cæſar cunctis collectis copiis ex Conſtantia mouit, & in plano ante vrbem tam equeſtres, quam pedeſtres inſtruxit ordines, adiunctis pyxidibus, ac ſi confeſtim confligere vellet. Et erat profecto res viſu digniſſima, tam florentem, & copioſum inſpicere peditatum, nec non equitatum ingentem, armis & equis egregie ornatum. Stetere igitur acies, confligere paratæ, ſi hoſtis in æquum deſcenderet: ſed is ſe in alto ſuis continuit ordinibus, Cæſarem excipere paratus, ſi in colles aſcendere, & ipſum iniquo loco inuadere auderet. Cum igitur diu ita perſeueratum eſſet, a neutra tamen parte longius moueretur, Cæſar copias iterum Conſtantiam ducere iuſſit, ibique aliquot commoratus diebus aſſidue inuadendi præbebat ſpeciem, quo hoſtes, quorum copiæ aſſidue augebantur, detineret, & ne reliquis confœderatis, quos interea adoriri ſtatuerat, auxilio eſſent, auerteret. Heluetii interim Cæſari ſcribunt, ac rogant, ne inimicis ſuis nimiam adhiberet fidem: illos enim nihil aliud agere, quam vt omnem belli culpam in Heluetios reiicerent, cum tamen ipſi cunctorum malorum cauſa & origo fuiſſent, inuitos ſe arma cepiſſe, quæ & deponere eſſent parati, ſi ipſe annueret, vt vtriusque partis diſſidia, & contentiones, iuris ordine terminarentur, aut amicabili componerentur transactione: certos ſe eſſe, ſi Cæſar ſub initium adfuiſſet, rem nequaquam ad tantam peruenisſe contentionem, nec tantum humani ſanguinis fuiſſe effuſum: daret igitur operam, vt innata ſua bonitate ac manſuetudine diſcordiæ tollerentur, ac tam ingentibus malis finis aliquis imponeretur; quod ſi petitiones eorum tam iuſtas contemnere pergeret, ſe tam coram Deo quam hominibus obteſtari, nequaquam ſua ſtetiſſe culpa, quominus tanti belli ſedaretur tumultus: certos ſe tamen eſſe, ſi humana contemneretur æquitas, diuinum tamen eis haudquaquam defuturum auxilium, cuius quidem rei iampridem euidentiſsimum oſtenſū fuiſſet indicium; inuitos ſe libertatem a maioribus acceptam armis defendere coactos, nequaquam tamen ſibi ipſis, ſi vltra vrgerentur, defuturos, ſed vt viros deceret, honeſtam ſemper mortem ignominioſæ paci, aut turpi prælaturos ſeruituti. Ad hæc Cæſar nihil reſpondit, aut quia literæ iſtæ apertum hoſtium timorem arguere, nimiamque pacis cupiditatem ei oſtendere viderentur, aut quod arrogantius quam deceret, ſcriptæ cenſerentur: exiſtimaretur quoque hoſtes aſſiduis vexatos, ac debilitatos incurſionibus

Futni ſignum.

Prælia inter Cæſarianos & Heluetios. Præconium Caſareum pollicens præmium pro captiuo Hel.

Maximiliani exercitus pulcherrimus.

Heluetiorum literæ ad Cæſarem.

Cæſar vt acceperit Heluetiorum literas.

nibus imperium tandem vltro ſuſcepturos, ac iuſſa inuitos quoque facturos. Stabat puella, quæ literas attulerat in aula (neutra enim pars eo in bello caduceatoribus vtebatur, ſed tantum vetulæ quædam, aut puellæ immaturæ internunciorum fungebantur officio) reſponſionem expectans. Hanc regii quidam Satellites compellantes interrogabant. Quidnam Heluetii in ſtatione agerent? At illa, *Nonne palam cernitis*, ait, *veſtram eos reſpectare inuaſionem.* Cumque ſciſcitarentur: Quot numero eſſent? *Quot ſatis ſunt*, reſpondit, *pro incurſionibus veſtris repellendis.* Sed cum illi acrius inſtarent, vt numerum eorum recenſeret; *Ni fallor*, inquit, *in conflictu ante huius vrbis portas nuper commiſſo eos numerare potuiſtis, ni fuga oculos veſtros excæcaſſet.* Sed nunquid (intulere) quod comedant, habent? at illa rurſus, *Quo pacto, niſi manducarent & biberent, viuere poſſent?* Talia cum non ſine riſu a circumſtantibus excepta eſſent, quidam vt puellam perterreret, minatus eſt, ſe illi caput detruncaturum, iamque manum gladio adhibebat. At illa haudquaquam perterrita. *Plane*, inquit, *te virum fortem eſſe oſtendis, dum puellæ tam iuuenculæ mortem inferre minitaris. Atqui, ſi tanto digladiandi teneris deſiderio, cur non in hoſtiles ruis ſtationes? inuenies profecto illic virum aliquem, qui confeſtim tuæ reſpondeat ferocitati, ſed facilius eſt inermem ac innocentem inuadere puellam quam hoſti occurrere armato, & qui non verbis, ſed factis rem agere nouit.* Hæc cum non ſine iucunditate audirem, puellæ indolem, ac liberam reſpondendi audaciam ſum admiratus. Cæſar autem paulo poſt cum exercitus parte Lindauium nauigat, iubetque Duces, quos Conſtantiæ relinquebat, vt aſſiduis incurſionibus Heluetiorum ſtationes laceſſerent, ac irruptionem in Turgeuenſem prouinciam ſimularent, ipſe expeditis nauibus eas, quas ſecum adduxerat copias, lacum ſuperare, ac hoſtilem terram aggredi mandat. Hanc ob cauſam & me cum veteranis meis aduocauit. Hæc autem ideo agebat, vt hoſtium vires vbique diſtraheret, illosque teneret ſuſpenſos, & a mutuo prohiberet auxilio, dum vnusquisque prouinciæ ſuæ timere cogeretur, ac incertus eſſet, quonam primo euaderet irruptio. Iuſſerat autem magnum obiter Curiæ magiſtrum Comitem de Furſtenberg cum equitatu, ac veterano milite a Geldrenſi reuocato bello, copiis tamen illis in immenſum auctis iuxta Baſileam hoſtilem inuadere terram: ipſe milites Lindauium nauibus impoſitos confeſtim vento flante ſecundo vela facere imperat. Inde igitur ſoluentes magna parte diei per lacus ferebamur vndas, & iam hac in parte, mox alia nos deſcenſuros ſimulabamus, quo hoſtem redderemus anci-
pitem, & ab incurſus prohibitione abſtraheremus. Tandem vero iuxta oppidum Roſchach terram attigimus, e nauibusque egredientes ordines ſtruere cœpimus. Quod hoſtes, qui illic in præſidio erant, videntes in nos impetum facere, & vi magna rurſus ad naues repellere nitebantur, verum quia longe numero erant inferiores (vix enim ducenti erant) non diu viribus noſtris reſiſtere poterant, veruntamen haud fuga ſibi conſuluerunt, ſed pertinaciter dimicantes, ac eisdem ſtantes veſtigiis nequaquam inulti cadebant. Proſtratis igitur illis ad oppidum Roſchach progreſſi ſumus, illoque direpto, ac incenſo rurſus nos ad naues recepimus: verum dum milites illas aſcendere incipiunt, & vnusquisque primus ingredi cupit, ſub initium tumultuatum eſt, mox fuga ſecuta eſt aperta, licet hoſtis nusquam appareret, aut a tergo vrgeret; ſtabant duces ac tribuni, magna voce milites a fuga reuocantes, ſe fruſtra, tanto enim impetu in naues ruebant, vt aliquæ nimio pondere preſſæ ſubmergerentur. Id nautæ videntes, quo imminens euitarent periculum, a terra naues ſubduce- p. 72.
bant: at milites nihilo ſecius vndæ ſe committentes adnatabant, & vt a ſuis reciperentur precabantur; qui vero natandi erant imperiti aut mergebantur, aut alios corripientes vna ſubmergebant. Veterani tamen milites cum ſignis ſuis Duces haud derelinquebant, ſed quieti inconſideratam illam, & turpem inſpiciebant fugam. Tandem cum timor, ac furor aliquantisper deferbuiſſet, & ipſi quoque Duces ſequuti compoſite, ac quiete naues aſcendere parabant: verum nautæ adeo timore perculſi erant, vt naues haudquaquam terræ admouere auderent, ſed in vndis fluctuantes milites aquam ingredi & adnatare hortabantur. Coacti igitur ſunt & veterani

Imperterrita puella Heluetica literarum gerula, animoſiſſime militibus reſponſat.

Egregiam vera laudem.

Comes Furſtenbergicus magnus Magiſter Curiæ Cæſaris. Stratagema.

Roſach.

p. 73.

rani cum Ducibus se fluctibus committere, acciditque vt qui statura essent breuiori, ac terram pedibus attingere nequirent, natare cogerentur; cæteri vero eminentiores (inter quos & ego eram) ad humeros & mentum vsque immergerentur vndis. Quod si hostis vel pauciſſimo adfuisset numero, & a tergo institisset, ingens profecto clades esset accepta: verum, quia cuncti fere, qui in statione fuerant, cecideRant, & subsidia, quæ sub initium fumi aduocata fuerant signo tardius adueniebant, absque hostium impedimento, sed non sine fugæ nota discessum ac rursus Lindauium est peruentum: ibi enim Cæsar imminentem certaminis exspectabat euentum, præcipue vero de Curiæ magistri inuasione erat solicitus. Postridie orto sole ad Cæsaris accessi aulam, verum secretiorem ædium partem, vbi Cæsar ipse degebat, clausam inueni, magnates autem cuncti foribus oberrabant mussitantes, ac capita sermonis gratia propius conferentes. Id ego cernens haud felicis nuncii indicium esse deprehendi. Collegerat Comes de Furstenberg Cæsaris iussu exercitum quatuordecim millium peditum, equitum vero millium duorum, ac iuxta castrum Dorneck haud longe a Basilea hostilem terram inuadere parabat. Id Heluetii, qui propinquiores erant, Bernenses nempe ac Solodurenses intelligentes suas & ipsi e vestigio copias cogunt, & magna festinatione obuiam ire pergunt quo Cæsarianos a finium inuasione arcere possent. At Senatus Basilienſis cum Heluetiorum nouisset apparatum, missis legatis certiorem Comitem reddit (nondum enim Basilea ab imperio defecerat) & vt rebus suis diligenter prouideat, admonet. Verum tantum abfuit, vt Comes admonitionem tam amicabilem boni consuleret, vt legatos etiam cauillis lacesseret, & illis nequaquam tempestiue Heluetiorum obiiceret amicitiam: insigniter hostibus contemptis arcem Dornek oppugnabat, & pyxidibus conquassabat omnibus neglectis stationibus, & custodiis. Id equitum præfecti videntes & ipsi ob tantam negligentiam Comitem, & nimiam reprehendebant confidentiam: ceperant enim eo forte die hominem quendam, qui ex hostili terra Basileam tendebat, illum igitur ad Comitem deducunt, ac hostium consilia, & aduentum aperire iubent. Sed cum is quoque veritatem retulisset, hostesque ea nocte in oppido Liechtstal pernoctasse assereret, a Comite tanquam mendax, & speculator suspendio perimi est iussus; equites vero abire, & ad castra sua redire compulsi sunt, quæ ipsi maioris commoditatis gratia in villis circumiectis licet remotioribus collocarunt. Abeuntibus equitibus veteranorum Duces ac tribuni Comitem adiere, manifesto ostendentes tantam militaris disciplinæ negligentiam non tam indecentem, quam periculi plenam esse, præcipue cum hostilem arcem oppugnarent, & Heluetii magnis copiis aduentare dicerentur: suadere igitur, vt cum equites ablegasset, pedites saltem in stationibus esse iuberet, singulos enim paratos esse, vt custodiarum curam susciperent, & diligenter obseruarent. Verum & hos quoque Comes non sine verborum contumelia abire iussit asserens se, non illos, imperare, & recte quid agendum, quidue omittendum, nosse, quin & cuidam ex illis perfidiam obiecit ac exprobrauit qui aliquando Geldriæ Duci contra Cæsarem militare fuerit ausus, addens illum nondum euasisse, quo minus dignas aliquando ob noxam illam lueret pœnas. Mœsti ergo Duces abeunt, Comitis temeritatem execrantes, ac plane imminentem præuidentes cladem. Quod si Comes rectis, ac prudentibus suorum paruisset monitis, & melius sibi ipsi, & vniuerso consuluisset exercitu: sed ita in fatis erat, vt eius negligentia & contemptu tantum acciperetur incommodum. Quapropter & mens illius adeo fuerat excæcata, vt nec ipse rectum discernere, minus vero sapienter monentibus obsecundare posset: quod quidem toties euenire solet, quoties Deus nimiam hominum superbiam, ac temeritatem punire statuit. Dispersi igitur milites, ac omni reiecta cura aut cœnam parabant, aut depositis armis otiosi obambulabant: & cum nihil minus expectaretur, tum repente hostium agmen duorum fere millium per collem imminentem in castra impetum facit, trucidatisque iis, qui primum occurrerant, reliquos perturbat, ac ingenti conatu inuadit, & vt melius res succederet, fraudem Heluetii subtexerant: etenim pectora rubeis signarant crucibus, tergum

B. Pirkeymeri procera statura.

Fugger p. 1120. Copiarum Furstenbergicarum numerus.

Basileæ tempore belli Heluetici adhuc sub imperio.

Furstenbergii mira insolentia, & salutarium omnium admonitionum contemptus, ruinæ & cladis præuius.

Iratus ad pœnam Deus si quos trahit, auferre mentem talibus primum solet.

Stratagema.

vero albis distinxerant signis, sub initium igitur tumultus, is militaris & socialis est existimatus. Verum cum omnes sine discrimine cæderentur, sero tandem hostes adesse est intellectum. Confestim igitur Comes, quo motum illum sedare posset, accurrit, quem & illustres quidam secuti sunt viri; sed antequam quid ageretur, percipere quiret, ab hostili manu confossus occubuit. At veterani quidam perpauci, & inermes fere conglobati hostem repellere, & fortiter se tueri cœperunt. Sed frustra: iam enim agmen aderat magnum, cuius impetu omnis sublata est defensio. Magna igitur veteranorum pars in vestigiis hærens potius honeste mori, quam turpiter terga vertere voluit; cætera manus quocunque euadendi spes pateret, aut minus vrgeret periculum, dispalata in præcipitem abiit fugam: Heluetii vero pertinaciter inhærentes assidue fugientes vulnerare, & occidere haud desinebant, donec clamor ad equitum peruenit castra. Primum igitur Regii corporis custodes (inter quos & Burgundi quidam erant) in fugientium aduolarunt auxilium ac imperterriti magno impetu persequentes inuadunt, sternunt, & perimunt. Id reliqui videntes Heluetii, & ipsi fuga ad suos se recipere cœperunt: verum pauci equitum euaserunt impetum. Interea & reliquus aduenit equitatus, & pedites quidam in ordinem se recepere, semiermes tamen, qui omnes magnum agmen hostium inuadere parabant. Verum cum iam nox instabat, Heluetiique ob equitum timorem & acceptum detrimentum in colles se reciperent, Cæsariani paucitati suæ diffisi, & damnum damno resarcire timentes, indignantes; & præfractam Comitis temeritatem detestantes retro abierunt, & nemine persequente in pacatum tandem deuenerunt. Desiderata sunt in tumultuaria hac pugna Cæsarianorum fere millia quatuor, cecidereque præter Comitem de Furstenberg multi illustres, ac insignes viri, in quorum numero fuit Comes de Pitsch, & Baro de Castelvvardt familiæ illius nouissimus. Heluetii licet interfectorum suorum numerum, vt solent, extenuent, constat tamen illos non minorem, quam Cæsarianos, calamitatem perpessos esse, tametsi pugna superiores euaserint: quod si Comes prudentis Imperatoris officio functus fuisset, magna spes bene gerendæ rei superfuisset. Verum ita diuinæ visum fuit voluntati. Heluetii cæsorum spoliis; ac pyxidibus cunctis potiti tertia tandem die (quemadmodum nacta victoria consueuere) ad propria sunt reuersi. Hæc clades cum Cæsari in oppido Lindauio degenti fuisset nunciata, clausa, vt dictum est, regia, Comitis accusabat imprudentiam ac temeritatem. Vesperi tamen fores rursus patuere, Cæsarque in propatulo cœnauit nullum tristitiæ signum ostendens, quin facta cœna, & cum iam nox ingrueret, ad fenestram quandam concedens, stellasque inspiciens multa de illarum natura & ratione disseruit, adeo vt acceptæ calamitatis plane immemor videretur. Hæc ego cernens, & audiens non paruam felicitatem esse iudicaui, si quis tantorum irreparabilium tamen malorum tam cito obliuisci posset. Postridie Cæsar rursus Constantiam nauigauit, & quamuis ego quoque eadem veherer naui, nullum tamen vnquam perturbationis indicium in Cæsare percipere potui, sed ludo, confabulationibus, & iocis diem illum lætus consumpsit. Interea Gallorum Rex Carolus cum temporis opportunitatem aduenisse putaret, qua iniurias a Mediolanensi Duce Ludouico acceptas vendicare posset (instigante etiam Ludouico Aurelianense Duce, qui postea illi in regno successit, nam is Mediolani Ducatum hereditario iure ad se pertinere prætendebat) animo voluere cœpit, quo pacto Mediolanensem e principatu eiicere, & vniuerso spoliare posset dominio. Missis igitur legatis cum Heluetiis pepigit, illosque confestim pecuniis, commeatu, & machinis adiuuit bellicis, existimans Cæsarem Heluetico bello implicatum Mediolanensi suppetias ferre haud posse. Id Mediolanensis intelligens, euestigio & ipse legatos suos misit, qui cum Heluetiis de societate agerent, & concordia. Sed Heluetiorum animis Gallico fœdere, & beneficiis præoccupatis, res frustra est tentata: obiiciebaturque Mediolanensi, quod Cæsarem pecuniis & commeatu iuuisset, cum nihilominus Cæsar indignaretur, quod Mediolanensis nequaquam promissa obseruasset. Legati igitur re infecta abire sunt coacti. Verum cum Mediolanensis Gallum copias

Furstenbergicus trucidatus.

Cæsarianorum clades in pugna tumultuaria.

Morem patrio victor per triduum in campo commoratur.

Cæsaris magnanimitas etiam in calamitatibus.

Rerum irrecuperabilium optima est oblivio.

De Gallorum Rege, & Ludouico Sfortiæ Duce Mediolani.

Vide supra. p. 74.

p. 75. esset

pias colligere, & apertum bellum machinari videret, rursus Heluetiorum animos per legatos tentare cœpit, promittens, si eum a Galli defenderent iniuriis, & stipendium largissimum, & contracti cum Cæsare belli dissolutionem honestam. Id Heluetii audientes paulatim aures legatis præbere cœperunt, iam enim pacis tenebantur desiderio & eos tam longi ac periculosi belli mora tædere cœperat. Quod cum Gallus percepisset, rursus legatos ad Heluetios mittit, spondens se priora fœdera rata habiturum. ac insuper, si permitterent, cum Cæsare de pace acturum; nam plane se sperare rem ad optatum deduci posse exitum, decere enim Regem Christianissimum omnem opem adhibere, vt maiorem sanguinis effusionem prohibere posset: orare igitur, vt sibi potius quam Mediolanensi pacis permitteretur conciliatio, ad quam stabiliendam nulla alia causa, quam vera impelleretur beneuolentia, qua perpetuo Heluetiorum gentem fuisset prosecutus, cum Mediolanensis semper perfidus fuisset, in nullaque vnquam societate stabilis permansisset amicus, quin ne nunc quidem Heluetiorum curam gerere, sed potius solito more simulare, & proprii commodi gratia reconciliationem hanc tentare. Hæc & multa alia cum Heluetii audiuissent, nec ignari essent, quid vtramque partem ad tam amicabilem oblationem impelleret, gratias tamen vtrisque egerunt ostendentes se inuitos, & citra vllam præstitam causam ad tanti belli molem pertractos esse, & licet multis huc vsque affecti essent incommodis, pacem tamen longe se bello præferre, quam ne nunc quidem respuerent, dummodo illata eis damna, vt iustum esset, resarcirentur, discordiarumque fomites honestis, ac Heluetiorum gente dignis tollerentur conditionibus; sin minus, haud longis opus esse ambagibus; nondum enim eos susceptí adeo pœnitere belli, vt ignominiosam pacem iustissimo præferre possent, aut vellent certamini, donec arma manibus tenere, & libertatem a maioribus eorum partam sanguinis sui effusione defendere valerent. Hæc cum legati audiuissent, bene eos sperare iusserunt, moxque eorum consensu ad Cæsarem de pace acturi perrexere. At ille legatis auditis, Gallo ob multiplices causas concordiæ tractationem denegauit; Mediolanensi vero quibusdam conditionibus morem gessit, qui confestim diem & locum Scafusii constituit, quo ambæ partes conuenere, ac eius intercessione de soluendo bello agere sunt rogatæ. Verum interuenientibus quibusdam causis locus postea Basileam est transmutatus. Cæterum nihilominus Heluetii, aut quia aduersariis timorem incutere quærebant, aut quia ita necessitas exigebat, Gallorum Regem ex fœderis forma admonent, vt eis pyxides, & tormenta cum Magistris, globis, puluere sulphureo, ac reliquis quamprimum mitteret necessariis. Qui nihil moratus confestim cuncta expedire, ac magnis expensis Suloturrim deferre iussit. At Cæsar, ne & ipse interim desideret, exercitus partem in Hegeuensem misit prouinciam, mox & ipse est secutus: assiduis enim precibus Hegauensium molestabatur, vt acceptam eorum iniuriam vindicaret. Diuisis igitur copiis, quid fieri vellet, ostendit. Ipse vero vltra progressus est, quo & Basileæ appropinquaret, & quotidie de singulis, quæ ibi agerentur, fieri posset certior, nec non Reginæ, quæ ex Germania inferiore aduentabat, occurreret, quam mox in oppido Villingen perquam honorifice excepit, familiariterque per dies aliquot cum illa est conuersatus. Et quia Danubius fluuius non procul inde in villa haud magna Doneschingen nomine e colle quodam medio iuxta limpidissimæ aquæ scaturiginem ingenti oritur fonte, Cæsar cum Regina sub tentoriis iuxta scaturiginem positis magnificum celebrauit conuiuium. ibi & choreis, & multiplicibus indultum est voluptatibus, perinde ac tam celebris amnis origo iucundo illo & celebri honoraretur conuentu. Deinde superata sylua nigra vna cum Regina Friburgum est progressus, meque vt illum relictis copiis meis sequerer, iussit, deliberaturus quo in loco me cum subsidio, quod iam e Nurenberga veniebat, constitueret, donec Basileæ transactum esset. Interea copiæ in Hegauensi prouincia relictæ hosticum ingressi sunt agrum, equitesque discurrentes vndique ferro, & igne sunt grassati, pedites vero in stationibus oportunis sunt relicti, vt cum eorum opus p. 75. esset auxilio faciliter accersiri possent. Interim ad villam quandam est deuentum,

Ludouicus Sforcia perfidiæ insimulatus.

Cæsar Reginam ex inferiori Germania venientem excipit singulari cum lætitia.

Schwartzwald.

B. Pirk. iussus sequitur Cæsarem.

p. 74.

in qua Eccleſia magna cum turri fortiſſima erat ædificata, ad hanc ruſticana manus confugerat, ac pyxidum iactu egregie ſe tuebatur: equites vero turpe exiſtimantes ob turris huius expugnationem pedites aduocare, deſcenſis equis illam ſunt adorti. Verum multis acceptis vulneribus repulſi ſunt, & licet fores trabium impulſu fregiſſent, turris tamen ſuperne vi eſt defenſa ingenti, donec vas ſulphureo puluere repletum, turrique ſubiectum & incenſum, ita propugnantes dirupta turri in altum expuliſſet, vt auium inſtar per aerem volare viderentur, ac tandem ingenti ruina in terram deciderent. Interea dum fugientium clamor ad oppidum Scaphauſen peruenisſet, fumusque & incenſarum villarum ignis hoſtes adeſſe ſignificaret, cum octingentis fere peditibus Scaphuſenſes ſunt egreſſi, vt & ſuis opem ferre, hoſtesque ab effuſiore populatione arcere poſſent. At equites cum illorum percepiſſent aduentum, collocatis inſidiis eos excipere, & multitudinem ſuam, qua longe præſtabant, celare ſatagebant. At illi haud temere inſequendum cenſentes in loco tuto, & vndique lacunis munito ſe continebant. Equites igitur cum diu laboraſſent, vt hoſtes in æquum elicerent, fruſtra tamen ſe niti cernentes miſſo nuncio pedites, qui tota fere die in acie ſteterant, redire iuſſerunt, ipſi vero villas, quæ ſupererant, incendio vaſtarunt. At Scafhuſenſes cum a longe per eminentes colles viderent diſceſſum contemptis equitibus in planum ſunt progreſſi, & licet numero eſſent inferiores, illis tamen pugnandi copiam fecere, & equites cum illis congredi non auſi vndique vociferantes diſcurrebant, & hic hoſtes aggrediendos eſſe clamabat, alius vero pedites reuocandos vociferabat, erantque omnia tumultus, & clamoris plena, cum interim tamen nemo gradum promouere, aut confligere auderet. Stetere igitur Schafhuſenſes non ſine magna equitum ignominia ad pugnam parati, illi vero timore perculſi peditum expectabant aduentum, quo illorum auxilio hoſtes aggredi, & profligare poſſent. Tandem vero cum nox aduenisret, nec pedites diu deſiderati adeſſent cum magna indignatione diſceſſere, omnem culpam in equites reiicientes, & vt facilius propriam tegere poſſent ignauiam, confeſtim ad Cæſarem, & eos, qui in aula pollebant, ex ſuis quendam mittunt, qui infenſiſſimis verbis, pedites accuſaret, quæ reuocati parere noluiſſent, quod rei bene gerendæ occaſionem tam turpiter e manibus demiſiſſent, & vniuerſos incuſaret pedites, præcipue tamen in Nurenbergenſes inuehebatur aſſerens illos clam cum hoſtibus ſentire, & nihil magis, quam Cæſaris damnum, & ignominiam exoptare. Magnus igitur rumor in aula eſt exortus, peditesque omni conuitiorum genere ſunt conſciſſi. Hoc cum audiuiſſem, Cæſarem audiui, & rogaui, ne temere rumoribus iſtis fidem adhiberet, ſed quemadmodum huc vsque feciſſet, rem diligenter exploraret, ſicque deinde inter pedites & equites recte diſcerneret, haud enim decere, vt inauditi condemnarentur: quantum vero ad Nurenbergenſes pertineret, relictos apud eos oſtendi contubernalem illum meum Iohannem de Beirsdorff, ac tribunos multis ei cognitos annis homines rei bellicæ peritiſſimos, & qui nihil magis, quam honorem & commodum eius defenderent, ac ideo me haud dubitare, quin optimam rerum geſtarum rationem reddere poſſent. At Cæſar me quieſcere iuſſit, donec plane res eſſet comperta, ac tum ſe æquum iudicem fore promiſit, ſubridens obiter, vt facile animus eius cognoſci poſſet: non enim ignarus erat, quid ſibi de equitatu illo præcipue Franconico polliceri quiret. Ipſe paulo poſt Neuburgum eſt profectus, oppidum a præterfluentis Rheni impetu fere abſorptum, quo longe a Baſilea abeſſet, & facile quid ibi ageretur, poſſet percipere. Fiebant interea nihilominus excurſiones quotidianæ, multaque prælia tumultuaria committebantur, in quibus iam illi mox alii aut vincebant, aut ſuperabantur, ſæpiusque Heluetii inſulam Bregentini lacus, quam *Richenaw* appellant, occupare ſunt adniſi: verum ſemper a præſidio, quod eo loci excubabat, viriliter ſunt reiecti. Cæterum de pace facienda res in longum procedebat, cum vtraque pars conditiones alteri intolerabiles proponeret, ac vtrinque damna accepta reſarciri peterentur. Et licet Mediolanenſis legatus omnem adhiberet operam, vt tam immane ſedaretur bellum, incaſſum tamen omnis labor conſumebatur: vtraque

Eccleſia & turris diſturbatur.

B. Pirckeymer Nurenbergenſes apud Cæſarem contra calumnias obtrectatorum defendit ſecunda vice.

Diues Augia.

que enim pars haudquaquam se susceptibelli pœnitere asserebat, sed in peruicacia sua quasi obstinata perdurabat. Interea Cæsar Friburgum est regressus, cui ego cum Nurenbergensium copiis (iam enim supplementum aduenerat) occurri, instructamque aciem quadratam octingentorum peditum iunctis equitibus ac tormentis ocu- p.76. lis eius subieci. At ipse obequitans, & cuncta contemplans non parum ornatis oblectatus est copiis. Etenim cum omnes eodem ac rubeo amicti erant colore, ac splendidis muniti armis, telisque instructi aptissimis, longe quoque maiorem præ se ferebant numerum: maxime vero pyxides maiores, quæ decem numero erant, Cæsari placuere,& quod eum exoneratione tormentorum delectari sciebam,ad iaculandi certamen inuitaui. At ille nihil moratus confestim ex equo descendit, & maiori inter reliquas pyxide ad scopum directa iactus certitudine omnes tormentorum superauit magistros, quam ob rem non paruo gaudio perfundi est visus. Hanc opportunitatem peditum tribunus ac centuriones nacti, illum aggressi sunt, & obiecta diluerunt crimina, ostendentes hæc omnia ab inimicis, vt propriam excusare possent ignauiam, esse conficta; orare igitur, ne temere fidem calumniis adhiberet, sed diligenter rem, vt gesta erat, perscrutaretur. At tribunus ipse longe acerbioribus verbis causam suorum egit: *Maxime*, inquit, *Cæsar quinquaginta iam sunt anni, cum primum militare cœpi, ex quibus vltra triginta (vt tu optime nosti) sub sacris tuis consumpti sunt auspiciis. Hoc toto tempore nulla vnquam existimationi meæ nota fuit inusta: sed semper & cum priuatus essem miles, & cum honestissimos ducerem ordines, ita me gessi, vt & laudem & gloriam non vanam sæpissime sim consecutus. Cuius rei te optimum habeo testem, a quo toties tam in Gallicis & Vngaricis, quam bellis Germanicis a tua pietate publice sum laudatus, ac militaribus donis longissime honestatus. Soli nunc æmuli non tam mei, quam Reipubl. Nurenbergensis famam meam, ac commilitonum denigrare quærunt, nulla mea, aut Nurenbergensium culpa, sed vt propriam ignauiam aliena innocentia contegere possint. Accusant nos, quod cum hoste congredi noluerimus, cum tamen is pugnandi potestatem haud fecerit: tamdiu enim in acie stetimus, donec ipsi nos ad castra redire iussere. Sed reuocati, vt aiunt, parere noluimu. Verum ostendant, qui nos vnquam reuocarint, aut reuerti iusserint: & si illud fuerit comprobatum, nullam recusamus ignominiam, aut pœnæ notam, quamuis si etiam reuersi fuissemus, hostes tamen aduentum nostrum per colles altissimos, per quos transeundum, facile percipere potuissent, ac prius se in tutum recepissent, quam nos illac peruenire valuissemus. Verum cur non potius, postquam nostrum accusant timorem, propriam vero extollunt audaciam, ipsi sine nobis cum hoste sunt congressi, equites cum peditibus, plures cum paucioribus, nobiles cum rusticis, vt illos appellant? præcipue cum ille in planum prodiret, ac pugnandi faceret copiam. Verum illi iidem sunt, qui & antea hostes ab Storacensi obsidione digressos in campis etiam latissimis adeptos aggredi non sunt ausi: illi sunt, qui nullum vnquam virtutis exhibuere specimen. Et tamen (si Diis placet) aliorum famam denigrare contendunt, quoniam propriam ignauiam haud aliter, quam innocentum calumnia palliare queunt, Cæterum ne longius rem producam, breuiter assero, cunctos, qui nobis tam turpem timoris notam inurere sunt ausi, peruersissime esse mentitos, sat scio, quosdam hic præsentes esse, qui techna, aut fraudis huius fuere participes. Prodeant in apertum, & ni eos tam verbis, quam manibus de mendacio conuicero impudentissimo, vltimum subire non recuso discrimen. Verum non solent palam rem agere, sed quemadmodum aperto Marte cum hostibus congredi non audent, ita non nisi clam, & tanquam cuniculis quibusdam occultis innocentum famam expugnare nunquam desinunt, solum vana nobilitate, & equestri militia glorioti, cum tamen vix gregariis, nedum veteranis militibus virtute æquari possint. Cæterum quam paratam nos omnes operam, debitamque Maiestati tuæ obedientiam præcipue in hoc bello præstiterimus, tu ipse nobis testis es optimus. Quemadmodum igitur ad finem vsque strenue perdurare, & nec vitæ, nec sanguini nostro ob tuum honorem, & gloriam parcere sumus parati, ita pietatem tuam obnixe rogamus, ne æmulis nostris fidem prius adhibere velis, quam manifestam veritatem plane didiceris. Hæc vt nobis erunt gratissima, ita maxime tuam decent Maiestatem.*

Aduentus aduarum copiarum Noricarum.

Maximilianus Cæsar a Pirk. ad iaculandi certamen inuitatus omnes vincit magistros pyxidum.

Apologia tribuni milit. Nurenbergens. ad Cæsarem.

ſtatem. Hæc cum ille magna voce, in magnoque Principum ac optimatum equis inſidentium corona peroraſſet, ac plerique inſidiarum etiam adeſſent artifices, nemo tamen vocem emiſit, ſed altum fuit ſilentium. At Cæſar non ſolum benigne noſtram excepit excuſationem, ſed etiam honorificis admonuit verbis, vt quemadmodum cœperamus, ita etiam ad finem vsque ſtrenue perduraremus, meque ac contubernalem meum Equitem auratum de Beiersdorff inſignibus equorum donauit tegumentis, & vt ad oppidum Lauffenburg pergeremus iuſſit, ac illud, ſi neceſſitas ingrueret, fortiter tueremur, eſt hortatus. Certior enim factus fuerat, Heluetios, ſi pax minus procederet, confeſtim illud Gallicis tormentis inuaſuros, ac ideo valido illud præſidio munire conſtituit. A Cæſare igitur digreſſi, ac ſub tentoriis pernoctantes, ad oſtenſum nos expediebamus iter, non tam læti, quod ille adeo benigne noſtram accepiſſet excuſationem, quam quod a timidiſſimis ac perfidiſſimis illis diuelleremur equitibus, qui nihil aliud agebant, quam vt aſſiduas nobis ſtruerent inſi- p. 77.
dias, talesque contra nos concitabant ſeditiones, vt longe minus hoſtilis nobis metuenda eſſet inuaſio, quam commilitonum noſtrorum perturbatio. Per Neuburgum igitur ducentes Baſileam compoſitis prætergreſſi ſumus ordinibus. Hinc ad Rheinfeldum applicuimus, ac tandem oppidum ingreſſi ſumus Lauffenberg, vbi commeatus magnam copiam, ac iuſto nacti ſumus pretio. Milites igitur multis laboribus defeſſos, longisque, ac difficillimis debilitatos & attritos itineribus abunde refeci, & reſtauraui, ibique ad exitum belli vsque perduraui, quotidie hoſtilem obſidionem, & Gallicorum tormentorum expectans inuaſionem, quam tot inſtructus machinis(ac militibus, præcipue pyxidiferis, munitus ſummopere exoptaui, vt liqueret quid Gallorum poſſet iactantia, qui Heluetiis trium horarum ſpatio murorum promiſerant deiectionem. Interea Gallorum Rex Heluetiorum militum, qui quotidie ad illum confluebant, auxilio, Ludouicum Ducem ex vniuerſo Mediolanenſi eiecit ſtatu. Id cum Legatus eius percepiſſet, rurſus magno conatu de pacis conditionibus agere cœpit, ac vtriusque partis legatos ingentibus ſibi obnoxios reddit muneribus, quo promptius illorum opera ad pacem conciliandam vti poſſet : ac nihilominus tam Cæſari, quam Heluetiis immenſas promiſit pecunias, quo damna vtrinque illata Mediolanenſi reſarcirentur pecunia, compoſitis enim rebus futurum Ludouicus ſperabat, vt cum Cæſaris, tum Heluetiorum armis in priſtinum reſtitueretur ſtatum, ac ideo nullis parcebat largitionibus, quo voti compos euadere poſſet. Verum quam fuerit ſpe illa deceptus, poſteriora manifeſte oſtenderunt tempora. Interim dum tam ſolicite de pace agitur, præſes (vt vocant) Syluæ nigræ, precibus me aggreſſus eſt, ac rogauit, vt ei auxilium contra ruſticos quosdam, qui a Comitibus de Sulz defecerant, præſtarem, habere enim in animo Cæſaris nomine vindictam ab illis exigere. Id illi haud grauate permiſi. Iunctis igitur copiis quatuor millium peditum, equitum vero ducentorum in prouinciam *Klekau* nomine irrupimus, ac repentino aduentu multos oppreſſimus mortales. At reliqui ad Eccleſias confugerant munitas, ibique de vindicandis precio villis ab ignis iniuria agere cœperunt, iamque fere transactum, & de pecuniæ conuentum erat ſumma, cum præſes omnes eas pecunias in proprium vſum conuertere ſtudebat. Qua iniuria milites irritati paſſim diſcurrentes omnia ferebant, & agebant, villasque iniecto igne concremabant; eſtque temporis fere momento tota illa prouincia culta admodum & amœna euaſtata. Id præſes cernens magna commotus eſt indignatione, ſiquidem arbitrabatur non minus ſe detrimentum, quam hoſtes damnum ſuſtinere, ac ideo milites acrius corripere cœpit. At illi impetu facto illum inuadere parabant, & ni ego equitum interceſſione tumultum hunc compreſſiſſem, procul dubio homini ob auaritiam tam intempeſtiuam manus intuliſſent: cedere tamen coactus eſt, & vitam celeri ſeruare fuga, egoque rurſus cum copiis Lauffenbergam ſum regreſſus. Inde cum paucis equitibus Baſileam ſum profectus, vt quidnam de pace ageretur, coram percipere, & de copiis meis aut dimittendis, aut retinendis deliberare poſſem. Poſt biduum igitur, quum illuc perueniſſem, pax talibus firmata eſt conditionibus,

Cæſar vt acceperit defenſiones.

B. Pirkeym. Lauffenbergam cum copiis ſuis venit belli exſpectans exitum.

Dux Mediolanenſis ditione per Gallum excutus.

B. Pirkeymer præſidi ſiluæ Nigræ auxilium contra ruſticos inobedientes fert. Cleggau.

Auaritia intempeſtiua deiecit ſapientiam.

Pacificatio Baſileæ facta.

vt illam vtraque pars non ſolum ſibi vtilem, ſed etiam admodum honeſtam cenſeret. Nec mirum, cum Mediolanenſis legatus non tam duriſſima hominum corda fuluo, ac molliſſimo deliniuerat auro, quam diſcordias cunctas magnis vtrinque ſopierat largitionibus: eam enim vnicam viam eſſe cenſebat, per quam Dux ad ſtatum ſuum redire poſſet. Verum quia Heluetiis promiſſum aurum totum nequaquam parata pecunia exſolui poterat, ipſi vero nec verbis, nec literis confidere vellent, ſed ſponſores exigerent, cum Conſtantienſibus actum eſt, vt illi Iurisdictionem, quam vocant, prouincialem Turgeuenſium, quam tum vſurpabant, Heluetiis pro viginti aureorum millibus pignoris loco aſſignarent, donec ſumma illa eſſet ſoluta. Conſtantienſes igitur vt Cæſari gratificarentur, & quia Mediolanenſis legatus confeſtim poſtquam domum reuerſus eſſet, pignus ſe ſoluturum ſpondebat, præbuere aſſenſum non ſolum Cæſaris beneuolentiam, ſed Ducis liberalitatem ac dona ingentia inde ſperantes, & expectantes. Verum, quia paulo poſt Dux Ludouicus captus, p. 77. & in Galliam abductus eſt, pecunia illa inſoluta remanſit. Quapropter Conſtantienſes iurisdictione illa omnino ſunt priuati, eamque Heluetii in præſentem vsque vſurpant diem, non ſine magno Conſtantienſium detrimento ac iactura. p. 78. Sequenti die vtriusque partis legati ad maiorem conuenere Eccleſiam, vbi publice ob confectam pacem Deo gratiæ ſunt actæ. Verum dum ſacris opera impenditur, ſubito in multis locis circumiectis fumus obſcurus emergere cœpit, quem mox & flamma ſecuta eſt clara, ita vt eodem momento cuncta igne relucerent. Ad tam fœdum igitur ſpectaculum tota fere ciuitas concurrit, ac ex edito loco, in quo templum ſitum erat, incendium proſpectauit, ſiquidem equites qui apud Rheinfeldium in præſidio erant, Rhenum transgreſſi omnia ferro, ac igne vaſtabant, Heluetiis, ob pacis tractationem negligentius agentibus nec vllam expectantibus inuaſionem. Populus igitur Baſilienſis indignatione permotus ad arma conclamat, quibus acceptis ad munitiora vrbis loca, præcipue vero Rheni pontem veloci curſu deuolat, omnia ſtrepitu ac clamore implens, ignorans obiter quid ageret, quoue iret, donec magiſtratus tumultum hunc tam temere ortum compeſceret, qui profecto tam Cæſaris legatis, quam mihi ipſi non paruum timorem incuſſit, cum multæ palam voces exaudirentur cohortantes, vt cuncti Cæſariani obtruncarentur. Et hic clamor manifeſtum præ ſe tulit indicium defectionis ab imperio, quæ mox eſt ſequuta.

Mediolanenſis largitionibus agit.

Ferrea corda virum molli inflectuntur ab auro.

Turgouia oppignorata Heluetiis.

Mediolanenſis captus in Galliam abducitur.

Tumultus in ipſam incidens pacificationem.

Poſtridie ad Lauffenbergium ſum regreſſus, mecumque perrexit legatus Mediolanenſis Galeatius vice Comes, cum quo mihi prius amicitia interceſſerat. Cumque Lauffenbergium veniſſem, copias militares eduxi, & in conſpectum eius ſubieci, quibus viſis lætatus eſt, & rogare cœpit, vt cum illis in ſubſidium Ducis ſui properarem. Cui ego reſpondi, *haud decere me, vt inconſulta Nurembergenſi Republ. alienis me implicarem negotiis.* Hoc tamen illi tum dedi conſilium, cuius & poſtea ſæpe memor fuit, ne nimium fideret Heluetiis, quorum fides illi nondum eſſet comperta. Hoc igitur modo tam funeſtum bellum eſt finitum cum vtriusque partis calamitatibus haud paruis, nec non amiſſione multorum ac optimorum militum, cum interim nihil alterutris accederet, quam quod ante diſcordiarum poſſiderant initium. Verum vt poſtea compertum eſt, ſi bellum longius fuiſſet protractum, Heluetii nequaquam perdurare valuiſſent: antea enim alienis ſoliti erant militare ſtipendiis, in hoc vero certamine vnusquisque propriis expenſis in militiam exire cogebatur: quod illis videbatur duriſſimum, & hanc ob cauſam milites quotidie a ſignis dilabebantur, & ad Gallorum confugiebant Regem. Accedebat præterea frumenti inopia magna, ſed præcipue ſalis penuria intoleranda: nam Heluetiorum iumenta ob nimis pinguia ac læta paſcua multis obnoxia ſunt morbis, niſi quotidie illis large ſalis ſubueniatur remedio. Ex Gallia igitur, cum ex Germania negaretur, ſaltem aduehere tentarunt: ſed illud armenta penitus reſpuebant vtpote ex aqua confectum marina, licet iterum vnda dilutum, & igne eſſet concretum. Tandem vero fortuna, vel Mediolanenſis Ducis infortunium talem illis obtulit belli exitum, qualem illi ne ſperare quidem fuiſſent auſi. Magnam tamen veræ virtutis & rei militaris obtinuere exiſti-

Baſilienſis plebis voces ſeditioſæ, & defectionem præſagientes.

B. Pirk. fines mandati recuſat excedere. Epilogus.

Heluetii libentius alienis, quam propriis militant ſtipendiis.

Salis penuria laborant, quo tamen ob ſua armenta non facile carere poſſunt.

Laus Heluetiorum. Virtus nimirum eſt ipſo quoque in hoſte probanda.

exiſtimationem, cum nihil temere aut inconſulte agerent, ſed in omnibus virtuti plurimum, fortunæ autem minimum tribuerent; præcipue vero Imperio & iuſſis Ducum obtemperarent, ita vt nec conſilia factis, nec facta indigerent conſiliis. Id ſi Cæſariani feciſſent, procul dubio egregiam reportaſſent victoriam, cum non ſolum peditum numero eſſent ſuperiores, ſed & equitatu florentiſſimo inſtructi, ac in cunctis aliis, quæ ad bellicum pertinerent apparatum, longe præſtarent, animi autem virtute cederent minime: verum dum nimiam audaciam maturis præferunt conſiliis, talem ſenſere euentum, qualem contemptus & nimia parere ſolet temeritas.

Sapienter & grauiter.

Cæterum videntur Heluetii in hoc bello quaſi nouiſſimum virtutis ſuæ præbuiſſe ſpecimen: nam quæ deinde ad hæc vsque egere tempora, nequaqam cum ipſorum conueniunt initiis. Sed ita in rebus euenire ſolet humanis, vt humilia incrementa faſtus tandem & ſuperbia etiam ſequantur, quibus mox auaritia & omne genus vitiorum aſſociatur, ita vt nihil demum turpe cenſeatur, aut inhoneſtum, quam quod lucro caret, aut propriæ libidini minus ſatisfacere videtur. Heluetii etenim nequaquam tot Mediolanenſis Ducis permoti beneficiis, paulo poſt non ſolum illum turpiſſime deſeruere, ſed etiam Gallis prodidere, ſeu potius auri fame illecti non tan- p. 79.

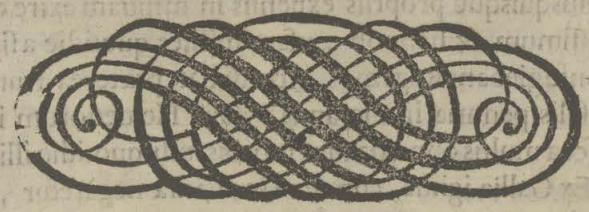
Iudicium de Heluetiis in negotio Sforziano.

tum in ignominiam propriam, ſed in perpetuam vniuerſæ Germanicæ nationis contumeliam, quæ ob tam nefandum in Germanorum hominum commercium peſſime apud exteras nationes audire cogitur; cuius profecto ſceleris ſæpius poſtea manifeſtas dedere pœnas. Nam ſemel atque iterum in Regno Neapolitano cæſi, & proſligati ſunt: mox & in Regno Nauarræ cum Gallis militarent: Deinde orto inter eos, & Gallos diſſidio de Mediolanenſi Ducatu magna clade Germanorum auxiliis ſuperati, & in fugam ſunt coniecti, quaſi Duci in eisdem campis ob commiſſa parentarent facinora. Deinde cum rurſus cum Gallis in gratiam rediiſſent, ac Gallorum Rege in Papienſe obſidione capto, iterum turpiter victi & cæſi ſunt. Verum ego hæc aliis ſcribenda relinquo, poſtquam ad exitum perduxi, quæ ſub initium conſtitueram. Finito bello ego copias meas Friburgum perduxi, ibique ſoluto ſtipendio Nurembergam eos remiſi, quo & ego paulo poſt cum equitibus peruenī, vbi rerum omnium ratione reddita ob operam diligenter nauatam publice ſum laudatus, ac honoris ergo inſigni aurea patera a Senatu Nurenbergenſi donatus. Quem etiam honorem poſtea Cæſaris auxere literæ, quibus Nurenbergenſes ob tam prompte miſſum commendauit auxilium, ſiquidem in eis mei tanquam præfecti perquam honorificam fecit mentionem, ac me poſtea ſemper ſumma proſequutus eſt benignitate, ac clementia, ita vt etiam nec ambientem, nec petentem in Conſiliariorum ſuorum legerit numerum: quod quidem non tam in meam redundauit vtilitatem, aut honorem, quam in publicum Nurenbergenſium commodum, & ſalutem. Quotiescunque enim deinde publico nomine ad illum fui legatus, ſemper & benigne ſum auditus, & perquam clementer dimiſſus, aliquoties etiam honorificis muneribus donatus. Quem etiam honorem nepos eius piiſſimus, ac maximus Cæſar Carolus, qui nunc imperat, non ſolum continuauit, ſed & vltra, ac propria ſponte auxit & amplificauit, multisque aliis immunitatibus, & præeminentiis me decorauit.

Ioſias Simlerus factum lib. 1. de Repub. Heluet. ſecus narrat, quem inſpice.

B. Pirck. Norinbergam reuerſus rationes reddit Senatui, & tam a Cæſare quam a Repub. ſua ob rem præclare geſtam collaudatur, ac muneratur.

Fit Conſiliarius Maximiliani I & Caroli V. non ſine patriæ ſuæ vtilitate.

10.

IO. IACOBI GHILINI
DE
CAESARIS ADVENTV IN ITALIAM HISTORIA.

LECTORI SALVTEM!
BURCARD GOTTHELF STRUVE.

*EX celebri olim apud Italos familia oriundus Io. Iacobus Ghilinus, qui Conſiliarius erat Status Io. Galeatii & Ludouici Sfortiæ, Ducum Mediolani. * Auctor iſte eſt, huius, quam exhibemus Hiſtoriæ. Licet enim Camillo Ghilino, Io. Iacobi filio, eandem tribuerat Freherus, vix tamen eſt, vt ipſi accedamus, cum ex præfatione Fabricii Ghilini ſatis clare pateat, ipſum hoc inter patris ſuperiorum temporum ſcripta reperiſſe. Immo, nec Hieronymus Ghilinus, nec Iouius,** quibus Camilli elogium debemus, vllam de hac hiſtoria faciunt mentionem. Deſcribitur in hoc libello, qua ratione Itali Maximilianum contra Gallorum Regem Carolum VIII in Italiam vocauerint. Cauſſam aduentus breuiter exponit Heuterus, dicens:* erat hoc tempore Cæſar in ditione Mediolanenſi, ſociorum cogens exercitum. Euocarant eum in Italiam Ludouicus Sfortia, Veneti, ac Papa Alexander Sextus, vt Carolo Francorum Regi auxilio Florentinorum in Italia bellum renouanti, obuiam iret. Sfortia cum vxore inſignique comitatu Bormium vsque ad Abduæ fontes, in extrema Italiæ ora ſitum, Cæſari, qui ad Malzium Pagum peruenerat, in occurſum proficiſcitur; coramque cum eo tranſigens, ingenti numerata pecuniæ ſumma, Mediolanum rediit. Nactus erat Cæſar apud Italos, ob res fortiter ac feliciter in Auſtria contra Hungaros, & apud Belgas contra Francos geſtas, ingentem bellicæ virtutis opinionem, eiusque ductu facile Francos ſe Italia depulſuros, eorumque fautores in ordinem redacturos, & ex vtriusque ruina limites ſe ſuos amplificaturos confidebant. Cæſar hac apud Italos innixus fama, ingentia ab iis munera, veteraque Imperatoribus a Ciuitatibus conferri ſolita exſpectabat tributa, aureamque a Romanorum Pontifice ſperabat Imperii coronam. *Agit de eadem Gerhardus a Roo,**** Io. Baptiſta Villanouanus,***** Ludouicus Cauitellius ******* & Fuggerus ******* Adnexa eſt Eiusdem Telinæ Vallis ac Larii lacus deſcriptio, quam etiam Tomo Tertio Theſauri Antiquitatum Italicarum inſeruit Græuius. ******** Eundem Larium Lacum ſigillatim deſcripſit Paulus Iouius. *********

---

* Sic eum in vita Camilli Ghilini vocat Girol. Ghilini *Teatro d' huomini Letterati p. 35.*
** *elog. vir. doct. n. CXXXII.*
*** *Rer. Auſtr. lib. V c. V.*
**** *lib. XI p. 533.*
***** *in Laudis Pompeiæ Hiſtoria lib. IV p. 929.*
****** *Annal. Cremon. ad a. 1497.*
******* *lib. VI c. I. p. 1101.*
******** *p. poſter. p. 1203.*
********* extat in Italia illuſtrata *p. 393.*

DE

p. 80.

DE MAXIMILIANI CAES. IN ITALIAM ADVENTV, ANNO MCCCCXCVII.

CAMILLI GILINI MEDIOLANENSIS COMMENTARIOLVS.

INCOMPARABILIS VIRTVTIS PRINCIPI, BERNHARDINO CARVAIAL, EPISCOPO SABINENSI, ET CARDINALI S. CRVCIS, FABRICIVS GILINVS DOMINO SVO.

ARBITROR neminem vitio mihi daturum, si in prima ætate, cum nullus adhuc in me liberalium disciplinarum fructus appareat, ausus sum coram te verba facere, qui in sacro primariorum patrum ordine vnus ante alios, non dico genere (id enim solum parum duco) sed moribus, doctrina, & magnis rebus gestis ceu clarissimum sidus præfulges. Non fecit vel ætatis meæ inscitia, vel tenuitas vlla, vt debilitatis meæ immemor, tanti Principis, quantus tu es, magnitudinem vel expenderem parum diligenter, vel non satis admirarer. Hoc enim postremum nemo rationis prorsus non expers faceret. Qui autem inter mortales te omnibus non anteponit, quo modo aut virtutem nouisse, aut se eius amore teneri, potest affirmare? Impulsus ergo non vel mei obliuione, vel parua tui existimatione, sed officii magnitudine, supra vires negotium hoc suscepi: dum cupio, si non vt debeo, saltem vti possum, palam facere, non quanta sit dignitas ac virtus tua, (magnarum enim & ingenii & doctrinæ virium opus esset) sed hoc potius, cum innumerabilis multitudo virtutem tuam suspiciat, res tuas gestas miretur ac prædicet; nullum tamen esse, qui parentem meum obseruantiæ erga te magnitudine vincat, qui se tibi deuinctum esse libentius meminerit, & magis gaudeat. Vtriusque rei tu necessitatem, sapientissime Princeps, imposuisti: qui quo tempore sub Alexandro sexto in hanc vrbem sacra Apostolicæ Legationis signa intulisti, singularis tuæ mansuetudinis ac bonitatis vestigia, quæ omnes in tui admirationem mouerunt, ita impressa apud parentem meum reliquisti, vt is ab eo tempore te vnum respiciat, te vnum, qui laudibus in cœlum feraris, dignum esse prædicet. Itaque quod ipse est, cum filios quoque erga te esse necesse sit; ego eius liberorum vnus nondum tibi notus, non alia via, quam frater meus natu maior, adire te constitui. Nam cum is conuersam in Latinum De factis dictisque memorabilibus *historiam, patris hortatu veneratione sua testimonium ad te tulerit; ego quoque inter patris superiorum temporum scripta quosdam commentariolos nactus, aduentum Maximiliani Cæsaris in Italiam, atque eius causas, & quæ ab eo gesta fuerunt, dum in Italia mansit, continentes, quia illa quoque continebant, quorum causa venire te ad hanc legationem contigit, tanquam nunc primum natos sumpsi, vt, si possem, per earum rerum commemorationem, quæ te hic manente gesta fuerunt, aditum mihi ad dignationem tuam compararem. Ad te igitur aduentum affero Maximiliani Cæsaris, vt in eo, in quo Legationis tuæ in Cisalpina Gallia non sine magna laude tui notata sunt tempora, sit quidem in primis virtutis tuæ pro Italica salute, sicut olim gentilis tua Ioannis Caruaial Cardinalis in Pannonia pro Christi religione, perpetuum monumentum. Sed postea etiam*

Camillus Gilinus. F.

p. 81. *accedat, vt per hanc ipsam rem pro mansuetudinis tuæ magnitudine primus mihi ad venerationem tuæ Dignationis aditus aperiatur, efficiatque vt nunc primum cognitus tuorum numero recipiar: vt qui ex viro tui obseruantissimo ortus, te vnum maxime colam, tibi obsequi, & ceu vnicum veræ virtutis & doctrinæ simulacrum, perpetuo venerari & adorare cupiam.*

MAXIMILIANI CAESARIS
IN ITALIAM ADVENTVS.

p. 82.

PARTO Neapolitano regno, iam se in Galliam Carolus VIII. receperat, & Ludouicus Sfortia Mediolanensis Dux Nouaria finem bello feciſſe videbatur, cum iterum Italici Principes de salute laborare cœperunt. Huius rei causa fuit, quod iunior Ferdinandus Arragonius in regnum quod amiserat, redire populorum fauore nitebatur. Carolus autem indecorum putabat perpeti, vt is qu m florente fortuna ne stricto quidem gladio, regno deiecerat, nunc omnium egens atque inermis victorem regno spoliaret; atque ipse Gallos, viros genere atque armis præstantes, quos ad regni tutelam Neapoli reliquerat, hostis arbitrio tanquam vinctos permitteret. Accedebant ad hæc Italorum exulum voces, qui denuo misceri armis Italiam e re sua ducebant & Florentinus populus, quem amissarum Pisarum dolor vrebat, non hortabatur solum, ne Carolus hanc Ferdinandi iniuriam inultam esse pateretur, verum etiam pecuniam atque arma in Italiam ad bellum redeunti offerebat. His igitur Carolus non solum sponte sua, sed etiam ab aliis accendebatur, ne regni ac suorum periculo deesset. Quamobrem ad bellum animo conuersus in Prouinciam Narbonensem mittit : qui naues ad belli vsum comparent : & Genuam, qui ex fœdere onerarias maiores exigant. Sed cum Genuensibus nihil est actum, Gallis libere dedi sibi naues poscentibus, Genuensibus autem aperte negantibus naues se tradituros, quibus maior alienigenarum numerus quam quibus nauium domini imperarent, a Rege Carolo imponeretur.

Ea re indignatus Carolus, Narbonensem classem petere Sauonam iubet, atque illic peditatum accipere, qui ab Hasta mittebatur, ac simul subsidio laborantibus Caietam nauigare. Cæterum ne hos conatus Mediolanensis Dux impediret, cuius ad Ferdinandum cum aliis Italis inclinare animus putabatur, tormenta in belli vsum Hastam ex Gallia traiici curat, nouasque illic copias cogi, atque ab Heluetiis peditatum venire. Quibus rebus ostentato belli terrore, non Mediolanensem solum Principem, sed alios quoque Italos grauior cura cœpit vrgere. Hi dum in communem rem consulunt, eo omnium inclinauere sententiæ, ne solis Italorum viribus stetur, sed Gallicis armis Maximiliani quoque Cæsaris, ac Germaniæ ipsius nomen opponant. Omnium igitur fœderatorum hortatu, atque non in postremis Alexandri VI. Pontificis Dux Mediolanensis, quia eius opera pro affinitate plus valitura putabatur, inuitandi atque rogandi Cæsaris, vt Italiæ causam amplecteretur, negotium suscipit.

Ann. 1497. Annuit Cæsar, sed ante oportere ostendit, vt secum Dux Ludouicus congrederetur. Is ergo cum coniuge tertio Nonas Iulias a salute Christiana nonagesimo septimo anno post mille quingentosque Comum proficiscitur, & Larium emensus per Telinam vallem ad altiores alpes contendit. Ab eo loco Cæsarem per generum Galeatium Sanseuerinum de aduentu suo monet, exquiritque quo in loco conueniri se velit. Per eundem certior fit plurimum aduentu ipsius lætari, & hortari vt postridie alpes traiiciat, Maltii cum ipso Cæsarem conuenturum.

Dum, vt Cæsar monebat, agitur in ipsis alpium radicibus, eunti Duci obuiam se præbet Nicolaus Firmanicos Alpinæ regionis (cui Tyroli Comitatus appellatio est) Præfectus : a Cæsare se missum docet, vt Ducis Coniugisque ipsius aduentum gratuletur,

letur, quemadmodum mutuæ neceſſitatis magnitudo poſtulabat. Iuſſerat Cæſar in vico, cui Monaſterio nomen eſt, hoſpitales Mediolanenſibus Ducibus ædes parare. Dum appropinquant, obuios item quatuor e purpuratis Regii habent a quibus & gratulatio repetitur, & Alpinorum locorum incommoda excuſantur. Seorſim etiam mittitur Herasmus Braſca, Ducis Mediolanenſis apud Cæſarem orator, qui moneat Cæſarem poſtridie ante ſolis ortum affuturum : ſed velle rem eam alios latere, & propterea oportere, vt nulla de hoc facta mentione in cubiculo Duces Cæſarem operirentur.

Qua monuerat hora, poſtero die ſilentio Cæſar aduenit, tanquam ad certam ſe venationem conferret, ad id comitatum omnem compoſuerat. Primum agmen
p. 83. ducentorum peditum erat. Bini incedebant, & ſpicula Germanica geſtabant, quibus ad inuia perſequentes capreas demittere ſe per rupes & librare corpora ad inacceſſa loca conſueuerant. Cum iis par venaticorum canum numerus. Sequuntur totidem cum dolabris Germanico more, viri omnes genere virtuteque inſignes. Indumenti omnibus par ſpecies ſerica, in Burgundorum Ducum gentilitia varietate formata.* Eodem etiam modo caligati omnes. Tum Cæſar procedit, ſericeam nigro colore veſtem amictus venationi habilem, cui a læua ab aurato balteo aureum pendebat cornu. Sequebatur Procerum grauiorumque virorum ingens numerus. Omnibus ſericeæ pullatæque veſtes, & in læuo lacerto formatum ex auro Burgundorum Principum inſigne, Apoſtoli Andreæ Crux. Quod ante per Heraſmum Cæſar admonuerat, ne cubiculo Mediolanenſes Duces excederent, per alios quoque repetit, & parere eos oportere monet.

Vt ad ædes peruenit, in quibus Duces erant, ad primos ſcalarum gradus ſolus Cæſar ab equo ſe demittit, atque in cubiculo inuentos cum duobus Galeaciis, genero atque fratris filio amanter Duces complectitur, eaque exequitur, quibus magnæ neceſſitudinis declarari ius ſolet. Tum ait, rem diuinam in æde Virginis propinqua (ſacrarum id virginum fanum, Caroli Magni opus putatur) iuſſiſſe parari, velle vtrumque ſecum ſacrificio intereſſe : velle etiam ſecum inde cum nobilioribus fœminarum atque marium comitatu, quem duxerant, ad vicum Colurnam pranſum ire.

Medius ergo inter Mediolanenſes Duces fanum Virginis, quod dixerat, petit : medius etiam ſine diſcrimine rem ſacram ſpectare voluit. Quem etiam menſæ communem fecit honorem. Nec vero contentus, inter epulas ſuaues miſcere ſermones, blandeque inuitare, Duci fœminæ de lance ſua quæ gratiora videbantur, ipſe manu ſua ſæpius porrigere, atque vt largius veſceretur hortari. Poſt epulas inde Duces ambos Cæſar Maltium deducit, vbi ipſis cubilia, & conſilio habendo erigi militaria tabernacula iuſſerat. In via occurrunt fœderatorum Legati, quos Germaniam petiturus Dux Ludouicus ex Italia ſecum duxerat. Ad terram conſpecto Rege ſe omnes demittunt. A Rege omnes perhumane ad dextræ oſculum admiſſi, redire in equos iubentur. In agmine poſtremus Cæſar inter ipſos Duces medius incedit, & Maltio tabernacula, a quibus venerat, regreſſurus moueri loco Duces prohibet.

Vt diurnæ quieti opera data eſt, Cæſar reuertitur, ac Ducem ab arce in conſilium deducit. Illic orſus ab iis, quorum cauſa vt peteret Italiam rogabatur, docet ſe ne-

---

* Non infrequens olim erat, vt homines aulici veſtitu vterentur, colore inſignium domini ſui variegato : ex quo orta *die Liberey*. Teſtatur illud æque de Principibus Megapolitanis, qui tanquam Brandeburgicorum vaſalli, horum quoque geſſerunt veſtem curialem. Albertus Crantzius *Vandalia lib. III c. XXXV. p. 166.* Ludevvig *de Form. Ducatus, Brandenburgici p. 75.* Inde, dum domini vaſallis veſtem ſuam concederent, Inueſtituræ vox fuit orta. Ipſi Principes inſignia ſua in propriis veſtibus, variegato colore gerebant, prout ex Aula Caroli Sapientis, Galliæ Regis, ac Reginæ Borboniæ, quam Claudius Meneſtrerius ex tabula antiqua *Pariſiis 1683.* ſeu publicauit, ſatis patescit.

nequaquam veniendi onus refugere : cæterum oportere se ita paratum venire, ne si exercitus atque alia necessaria defuerint, venienti cum viribus etiam consilium defuisse videatur. Se quidem minime latere, & Ducem Mediolanensem, & Venetos solere magnum equitum numerum ac peditum alere: sed ex Cæsaris dignitate non fore, vt iuuandæ salutis Italicæ gratia ex Germania sine Germanico milite proficiscatur, & aliis quam Gentis suæ militibus aut corporis sui custodiam credat, aut totius belli, quod ipse gesturus sit, summam Italis solum armis suscipiat. Oportere igitur binorum peditum millium a Duce Mediolanensi ac Senatu Veneto stipendium in tres menses persolui, & tricena aureorum millia ab singulis in equitatum præberi: tantundem se ad quem nulla in parte periculum pertineat, pro communi beneuolentia impensurum, si eam summam vt habere mutuam possit effecerint. Super his omnium sententiam exquirit. Habitæ a multis orationes, longe magis quam necessariæ. Primus Concordiensis Episcopus, qui Pontificis Orator apud Cæsarem agebat, imminentia Italiæ reliquoque Orbi Christiano pericula ingentia esse docet: neque iis alium quam Cæsarem obstare posse : eius in Italiam aduentum & pericula dempturum esse, & pristinam securitatem restituturum. Hortari igitur Pontificis nomine, ne veniendi recuset onus, & veterum Cæsarum in tuenda ab hostibus Italia virtutem atque exempla imitetur.

Nam quod ad exercitus necessarios pertineat, abundare Mediolanensem Ducem atque Venetos ipsos non in postremis militum numero : nec in cæteris, quæ vltra Cæsari necessaria videbuntur, se arbitrari defuturos. Secuti alii pro cuiusque ingenio, his similia dicunt. p. 84.

Postremum Cæsar Mediolanensem Ducem in roganda sententia reliquerat, quia maiori eum afficere videbat honore non posse. Itaque is rogatus sententiam, paucis ostendit, quantum Italiæ viribus detractum sit: quantum etiam periculi accesserit, posteaquam Arragonii Ferdinandus senior iuniorque Alphonsus, dum aliis exilium moliuntur, Carolum Octauum Gallorum Regem ad inuadendum Neapolitanum regnum impulerint: se vnum esse, qui horum malorum facere fidem possit, quia per insidias adempta Nouaria, dum Carolus a Neapolitano regno regredere_tur, totius Ducatus sui ruinam ante oculos habuerit, & prælio contra Carolum in Parmensi agro ad Tarum amnem commisso, quanquam in fugæ speciem inde Carolus Hastam abiisset, plus tamen sanguinis a victoribus sit effusum, plus etiam virium sit amissum. Sed hæc non satis apud Gallos videri, cum restituta Nouaria post initam pacem rursus arma moueant, & velle bellum non obscure videantur reparare. Eum se quidem, qui primus hos motus excipiat, esse: sed quid refert, cum si deferatur, sine communi totius Italiæ ruina cadere non possit. Bene ergo agi cum Italia videri, cum tota præter Florentinum populum simul consentiat, & Cæsar, ad quem omnes miserint, ad eam defendendam animum adiecisse videatur. Se quidem non minus communi quam proprio periculo motum huc venisse, Cæsaris auxilium rogatum: ei non solum, quæ pro causa proposuit, libenter offerre, sed vltra quoque quicquid superfit virium, cum vxore & liberis effundere paratum.

Cæsar his auditis, Pontificis Legatum collaudat: neque alios laudis expertes relinquit. Impensius autem multo maiores Mediolanensi Duci gratias agi debere ostendit, quod non modo in communi causa bonam mentem verbis declarasset, sed quod rem quoque dictis addidisset, fines suos ad ipsum inuitandum egressus, cui pro communi salute fortunas omnes nulla re excepta polliceretur. Censere antem, cum omnes, quæ causæ necessitas posceret, intellexissent, & Mediolanensis Dux pro virili sua facturum se omnia libenter recepisset, vt Veneti Senatus sui mentem perquirerent. Dum huic rei opera datur, neque iam vltra agi aliud potest; Cæsar Mediolanensem Ducem monet, licere ei, cum velit, a consilio in Italiam regredi, siquidem facta sint omnia, quæ in Germania effici pro Italiæ causa potuerunt: reliqua maiori ex parte nunc in Italia agi oportere. Cæterum velle, vt antequam abeat, cum coniuge & Fœderatorum oratoribus Colurnam reuertatur. Illic ergo Cæsar omnibus

repetit,

curatius Venetos Oratores monet, vt reſponſum ſuper petitis celeriter habere contenderent. Addit etiam, etſi parum credibile videatur Venetos, quorum in Italia iam diu ſumma ſit authoritas, communi cauſæ defuturos, & nunc pro ea Cæſari ac Romanorum Regi rem mediocrem, vt in Italiam veniat, præbere recuſaturos; qui ſæpe militari alicui Duci non modo dignitatis magnitudine, ſed neque etiam peritia aut rerum vſu conferendo longe plura atque maiora tradiderint. Nolle tamen eos latere, quam graue onus ſubituri eſſent, ſi cunctando agerent, vt alii hac in re, in qua ipſorum voluntas & ſtudia prima apparere debeant, promptius munus ac partes ſuas impleſſe inuenirentur. Inter hæc dicta diſcedit, & Mediolanenſis Dux cum ſuis iisque, quos ei Cæſar Comites dederat, in Tellinam vallem deſcendit, ac biduo Tiranum peruenit. Illic haud multum moratus Cæſaris accipit literas, quibus monetur confeciſſe ea, quorum gratia Germaniam repetierat, atque biduo Biurnii futurum: debere nunc ipſum, relictis Tirani Oratoribus & aliis, qui cum ipſo ex Cæſaris comitatu Tiranum iuiſſent, Mediolanum petere, atque ea parare, quæ bello neceſſaria eſſe intelligit.

Quarto Idus Auguſti Mediolanum Dux peruenit, atque illic certior fit, haud longe abeſſe Bernardinum Caruaial genere Hiſpanum, moribus, doctrina, atque illuſtri genere virum in ſacro ordine in quo ſanctæ Crucis titulum gerebat, maxime inſignem: quem Alexander ſextus, poſteaquam ſatis pro comperto Cæſarem in Italiam venturum habuit, Legatum creauerat, vt venientem ipſius & Apoſtolicæ ſedis nomine in primis Italiæ limitibus exciperet, atque ad nauandam bonam operam Italicæ ſaluti atque ſecuritati hortaretur.

p. 87. Hunc igitur Mediolanenſis Dux Ludouicus quibus poteſt honoribus in Iouis arce accipit. Interim Cæſar, qui, vt ſuis aſſequendi ſpacium daret, per Telinam vallem & Lario proximos montes venationibus ſe exercebat, Mediolanenſi agro appropinquat, ac Carimatum (vici & arcis id nomen) peruenit. Confeſtim igitur Legatus ac Mediolanenſis Dux Moguntiam * contendunt, atque inde Medam (vicus is quoque haud longe a Carimato) petunt. Non multo poſt Cæſar ſuperuenit. Obuii inter ſe relictis equis in ipſius vici anguſtiis Legatus ac Cæſar, poſt primam ſalutationem in paratas ipſorum congreſſui ædes ſe recipiunt. Illic ſolemnibus verbis Legatus Pontificis nomine gratulationem Cæſariani aduentus orditur, & quam oportune is veniendi conſilium ceperit, non omittit. His addit, multa aliis temporibus Cæſarum aduentum Italiæ bona intuliſſe: non minora eſſe docet, quæ per ipſum ad ſtabiliendam Italiæ quietem acceptum iri hoc tempore putantur. Patere quidem in Gallorum præſenti motu, nihil eos magis ſitire, quam vt euerſis Arragoniis Regibus, Neapolitano regno cæterarum quoque Italiæ partium ſeruitutem addant: ſed Italiæ non tam vires deeſſe, quam Cæſaris ipſius nomen ad retundendam Gallicam vim neceſſarium videri. Quamobrem nunc præſente in Italia Cæſare vehementer quidem Italiæ lætandum; cuius ſaluti vel vno Cæſaris aſpectu ſatis conſultum videatur. Sed non minus Cæſari quam ipſi gaudendum. Siquidem ad Italiæ liberationem venerit, in qua gloriæ tantum eius nomini repoſitum ſit, vt hac vna re ſe illud æterni-

* Ciuitas erat Mediolanenſis, coronationi Longobardicæ deſtinata, de qua Gaudentius Merula de Gallor. Ciſalpin. antiquit. & origine lib. I c. I: *in agro Inſubrum Moguntiacum eſt oppidum, in quo ſceptra accipere, & primas attollere faſces omen erat Lombardorum Regibus, Moguntiam doctiſſimus Alciatus adpellat, Modoëtiam alii. Ego vna tantum antiquitate fretus, quæ eodem in oppido eſt, in templo ſancti Mauritii Moguntiacum adpellare non dubitabo:*

C SERTORIVS L. F. V. F.
T. C. V. S.
VETERANVS LEGIONIS XVI
CVRATOR CIVIVM OMN.
MOGVNTIACI.

tati putare Cæsar possit consecrasse. Hortari igitur & Pontificis & Apostolicæ sedis nomine, quod Cæsar sapienter in Italiam descendens cœperit, id toto animo prosequatur, & Deo Duce, cuius salutiferum signum in Cruce tulerit, fœliciter expleat; vt sublato metu, qui sollicitas omnium in Italia mentes habeat, omnes intra fines suos contineantur, & in commune omnes Christianæ religionis bono atque infidelium populorum conuersioni dare operam valeant. Cuius rei Cæsaris ipsius primariæ partes sunt, & ad quam propter virtutes & bonitatis magnitudinem omnium votis desideratur.

Respondet Cæsar, libenter se pro Italiæ periculo venisse, quia eius curam non minus quam Germaniæ ipsius pertinere ad se semper duxerit. Cæterum lætari etiam magis se venisse, cum tanto opere summo Pontifici, quem ante alios, vt verum Christi vicarium colat, rem se gratam feciſse videat. Annixurum igitur se pro viribus, vt eius rei gratia, propter quam sit vocatus, non frustra venisse eum homines, qui nunc sunt, propter præsens beneficium sentiant, & propter gratam rei memoriam, qui post aliis erunt in annis, libenter loquantur.

Peractis magna partis vtriusque voluptate, quæ primi congressus ratio postulabat, quia ad primæ salutationis congressum & non ad longiorem moram paratæ ædes erant, vtrique ad vicos, a quibus venerant, eo die reuertuntur. Excipere nunc in primaria vrbe Cæsarem vt ius erat, & Dux Mediolanensis vehementer annitebatur. Cæterum is magnæ vrbis ac frequentis populi conspectum deuitabat, quod dum poscentibus de veniendi celeritate morem cupit gerere, numerum in comitatu suo Cæsaris dignitati congruentem nondum coegerat. Itaque Ticinum amnem traiicit, ac Vigleuanum profectus, illuc Legatum cum Mediolanensi Duce ac Fœderatorum Oratoribus vocat.

Dum illic moratur, maioris Italiæ partis legationes eum adeunt, & accuratis orationibus vt Cæsarem & Romanorum Regem salutant, & veneranter agnoscunt. Tum in consilium itur. In eo Cæsar ab iis ortus, quorum causa in Italiam venerit, frustra venisse ostendit, nisi qua celeritate ipse omnibus omissis in Italiam venisset, eadem nunc quoque pellendo periculo statim opera daretur. Sibi quidem, cui vt agendi primæ partes ita etiam dicendi dentur, quod ad belli gerendi rationem videri, vt si vllæ Gallorum copiæ essent in Italia, primo quoque tempore contracto exercitu ad hostem eatur, ac prœlio de Italiæ finibus detrudatur. Quod si (vt affirmare nonnullos videt) Galli, ipsius aduentus fama permoti, copias quibus Italiam sollicitabant, trans alpes contraxissent, censere nihil antiquius Italiæ saluti, quam vt cum exercitu ad Alpes contendatur, ac præsidio, quacunque a Gallia in Italiam aditus pateat, occupentur, & super omnia Hasta ciuitas, & si quæ alia in Italia Galli pos- p. 88.
sideant, munita loca eis adimantur. Aliam vel tutiorem vel faciliorem Italiæ liberandæ rationem nullam esse, quin semper, cum voluerint in manu sua habituros Gallos missis nouis copiis, tanquam nouo imminente bello anxios de salute sua Italos tenere. Se, ne id in Gallorum manu foret, in Italiam vocatum, se omnibus omissis, vt huic periculo occurreret, venisse. Omnes Cæsaris sententiam atque animi magnitudinem laudare, ac palam dicere, non posse aut verius aut tutius saluti Italicæ consuli: & tamen ia re, quam improbare nullus audebat, consilium non explicabatur. Venetos enim mouebat, quod quanquam occupatis Alpibus difficilius Gallos in Italiam penetraturos negari non poterat, plus tamen Mediolanensis Ducis additum iri potentiæ, quam Venetis conduceret, arbitrabantur. Id quod eos non parum mouebat, qui Italiæ totius imperium haud dubie affixum cordi habere putabantur. Alia ex parte Mediolanensis Dux, Gallicarum copiarum discessu præsenti periculo liberatus, non tam metiebatur, quæ abeunte Cæsare Galli denuo moliri possent, quam illud metuebat, ne si de occupandis Alpibus sapienter cogitata non successissent, & graui & longo aliquo bello implicaretur. Expertus autem Nouariensi bello, se Venetorum ope subnixum contra Gallorum arma stetisse, vitare cupiebat, si nunc de Alpibus occupandis dissentire a Venetis visus esset, ne offensis eorum

animis

animis in grauioribus casibus in posterum vires iam expertas ipse sibi ademisse videretur. Igitur & Veneti oratores & Dux Mediolanensis respondent, maiores supra quam dici queat gratias esse, quæ ab Italia tota Cæsari debeantur, qui in Italiam vocatus non solum libenter venerit, vt ei opem laboranti ferret: sed etiam quod nondum motis, nondum ostensis armis, sola nominis fama Gallos trans Alpes compulerit, qui prius pene quam venerit, & antequam hostem vllum viderit, iure de hostibus dici potest victoriam peperisse. Quid enim aliud Gallorum in Cæsaris aduentu trans Alpes concessio dici potest, quam Gallorum aperta confessio, se de Italia victoriam Cæsari concessisse? Hoc igitur longe plus esse, quam prælio atque armis hostem profligasse: quia nullo suorum amisso, nullo fuso sanguine, id de hoste obtinuerit, quod raro sine magna cæde, sine magno rerum omnium discrimine obtinetur. Quæ res cum Dei munere concessa videatur, vt sanguini humano parcatur, & apertius Dei benignitas agnoscatur: quis non dixerit etiam Deo gratius fore, vt per hunc modum ocio & pace Itali fruantur, quam dum tutiora quæruntur, grauiore facto irritatis Gallorum animis, Italiæ in posterum noui timoris causas relinquere? A Cæsare autem longe abesse, vt quia se hostium sanguine non cruentauerit, in cassum venisse in Italiam dicatur: siquidem magnæ eius fœlicitatis testimonium est, qnod ei sola nominis fama contigit id efficere, quod alii etiam vires omnes experti, omnibus in ambigui Martis discrimen adductis vix assequuntur: ipsæ autem Italiæ salutem ita peperit, vt ne parua quidem in re vlla ad eius populos detrimentum aliquod peruenerit. Quod si hæc Cæsarem aut alios Germanos gloria parum mouet, nisi aliquid additum habeat, in quo palam fiat, quantus sit Cæsaris in periculis adeundis animi vigor & magnitudo, quæ sine grauiore motu plurimum gloriæ secum sit habitura. Nam cum ipse negotium sibi hoc sumserit, vt communi aliorum Italorum causæ populum Florentinum adiungat, si monita eius sequi neglexerit, ac perstare in Gallorum societate videbitur, arma ei Cæsar inferre potest. Huius enim hostis vires diu eum sustinere non poterunt, ex ipso autem bello gloria eum ingens sequetur: siquidem ad famam haud parum retulerit, per orbem terrarum ferri, Cæsaris virtute in vnum coaluisse Italiam atque armis compulsos, qui hactenus cum Gallis senserant, communem omnem Italorum causam respexisse. Vires ad hoc bellum paratas, siue terra siue mari rem gerere placeat; quis non videt? cum a Duce Mediolanensi, cum a Venetis ingens equitatus peditatusque ad tuendas Pisas iam diu in Hetruria alatur, & Genua Hetruscis littoribus propinqua præbere classem Florentinos maris aditu prohibere cupientibus facile possit.

Cæsari longe præter opinionem contigit, vt ad leuandam Gallorum metu Italiam magnis precibus vocatus, Ducem Mediolanensem cuius gratia propter necessi- p. 88.
p. 89. tudinem inprimis mouebatur, cum etiam primum periculo obiectum videret, & Venetos, qui vt in Italiam contra Gallorum arma veniret enixe rogatum miserant, tam auersos ab ea ratione perspiceret, quæ vna formidine Italiam leuatura erat. Itaque paucis ait, duo ad liberandam Italiam, propter quam non ab vno sed ab omnibus vocatus fuerit, proposuisse: quia etiam duo illa, & non alia, liberare periculo & metu valeant, contra ea duos dixisse, quorum ante alios intererat, vt primo quoque tempore ea peragerentur. Quam bene nunc maleue se opponant, ipsos visuros: tempus etiam ostensurum, quam sapienter sibi consuluerint, si agendæ rei occasionem propter quam ex Germania Cæsarem vocauerant, frustra elabi sinerent, & Cæsaris opera, quem præsentem habeant, vti nesciuerint: se in Italiam non gloriæ cupidine, sed vt propinquos, amicos, ac fœderatos in periculo defenderet, venisse. Itaque si hoc non agitur, nullam esse aliam causam vltra in Italia commorandi. In Germania bello materiam non deesse, multo minus contra infideles populos (quod magis cupiat) deesse posse. Itaque iam nunc se Germaniam repetiturum. Quod si trahere Florentinos in communem causam ad Italiæ salutem pertineat, vt dixe-

 runt,

runt, etsi præpostere agi videat (quis enim negauerit, occupatis Alpibus Florentinum populum vltro precibus temptaturum, vt in aliorum Italorum societatem adhibeatur, quem nunc armis cogendum esse dicunt) ne pro virili sua huic rei defuisse dici possit, haud grauatim hanc etiam prouinciam susceperunt. Sed si huic rei opera datur oportere primo quoque tempore bello necessaria parari, ne cunctando hostibus confirmandi se tempus præbeatur, aut sæuiore postea hieme fruſtra bellum temptetur.

Huic rei neque repugnabatur, neque vere contra poterat dici: sed difficultatem tamen habebat, quod Cæsar pactam pecuniam in huius belli vsum poscebat, & Veneti Oratores, qui gratulatum Cæsaris aduentum venerant, nihil attulisse respondebant; tempusque ad monendum Senatum rogabant. Inique agi ac parum sincere videbatur, cum a Germania ipsa quid opus esset omnes intellexissent, & postea quantum vrgeret Cæsaris postulatio, assidue significatum esset.

Indignari igitur Cæsar, ac Mediolanensis Dux aperte Oratores monere, si quid grauius a Cæsare ageretur, id totum Venetis ascriptum iri, quorum ipse tantum rationem habuerit, vt ne soli obstitisse Cæsari de occupandis Alpibus viderentur, etsi vera & salutaria monebat, ipse quoque contra eius sententiam dicere non dubitauerit. Itaque si de pecunia nunc dictis atque promissis non maneant, cui dubium, quin irritatus Cæsaris animus noua consilia ineat, & omnes iure commotum esse fateantur? & omnium malorum, quæ sequentur, Venetos & qui nunc sunt & inposterum erunt, fuisse auctores ferant?

His Ducis Ludouici rationibus, quas nimium veras videri aperta iam Cæsaris ira faciebat, pecuniariæ rei difficultas est discussa: quia pactæ summæ partem repræsentarunt Oratores, & breui reliquam quoque affuturam dixerunt. Cæsar igitur (nam a Mediolanensi Duce benigne & copiose omnia subministrabantur) Derthonam, & inde qua proximior saltus ad eam peruius est, Genuam * petit. Sequuntur Derthonam vsque legatus, & cum eo Mediolanensis Dux, ac fœderatorum oratores: a quibus Cæsar petit, ne inde recedere velint, priusquam ornata classe soluisse eum acceperint. Nam cum maris vsu prohibere Florentinos decreuisset, optabat vt si quis nodus incideret, per Legati ac Ducis Mediolanensis vicinitatem huiusmodi difficultas citius tolleretur. Genuæ Cæsar parandis nauibus, dum præter ea, quæ viri Genuenses ex vetere vrbis disciplina adhibent, alia multa non minoris momenti ex ingenio suo addit, & propter animi vigorem & propter sapientiam atque humanitatem Genuensium in sui admirationem animos conuertit. Interim Florentiæ auditus Cæsaris Orator, etsi in sententiam vrbem illam non traxerat, scrupulum tamen non mediocrem ciuium animis iniecit. Nam ne quid temere de Gallorum relinquenda societate Florentini statuerent, illud mouebat, quod in Gallia maior Florentinæ negotiationis pars exercetur. At alia in parte bellum præsens a Cæsare terra marique intentari videbant. Oratores igitur ad Mediolanensem Ducem duos, Olorensem Episcopum, ac Petrum Soderinum, primarios ciues mittunt temptatum, si per

---

* Vbertus Folieta Hist. Genuensium lib. XII ad a. 1496. *eo anno (quoniam hanc quoque rem Annales nostri non omittendam duxerunt) Maximilianus Cæsar Genuam venit, omne honorum genere exceptus, cui cum Ludouicus obuiam processisset, eumque per omnes suos fines deduxisset; Genua quoque quattuor Oratores illi obuiam misi sunt, Lucas Grimaldus, Franciscus Soffia Iurisconsultus, Cosmus Zerbius, Baptista Spinula; ad gratulandum sospitem in Italiam aduentum iuriumque eximiorum, quibus superiores Cæsares Genuam ciuitatem impartiti sunt, comprobationem petendam, quam rem Cæsar in aduentum suum Genuam distulit.*

Mediolanenſem reuerſus Ducem Paulus funeſtatum coniugis morte * offendit grauius, quam pro fortis viri officio, in mœrore verſari.

Hunc exitum Maximiliani Cæſaris in Italiam aduentus habuit: quem haud falſum vatem ſtatim a Gallis ſecuti motus fecere. Nam vix dierum octo viam Cæſar extra Italiam abierat, cum ab Haſtenſi agro Ioannes Iacobus Triuulcius Ducis Mediolanenſis finibus arma intulit, in Liguſtria & Tranſpadana ora omnibus ferro atque igne fœdatis. Qua in re etſi obiectæ Sfortianæ & Venetorum copiæ haud multo poſt omnia in priſtinum reſtituerunt, res tamen Italicæ propter eos motus periculi laborisque magni expertes non fuere.

Cæterum Cæſaris ipſius virtus cum aliis in rebus magna eſſet, liberalitate tamen ac Dei cultu plurimum enituit. Hoc oſtenderunt moderatiſſimi eius in omni vita mores, & dandi bonis, in quos inciderat ingens promptitudo: oſtendit etiam eius a Labronenſi expeditione reditus. Nam quanquam haud iniuria indignatum Italiæ gereret animum, Venetorum in copiis Piſanis promiſſione eluſus, & ſi tunc ſatis ei copioſam ſe fortuna non præberet, Placentiæ in Cœnobio, vbi noctem manſit, auratos maximi precii pannos ad aræ ornatum, & ſacerdotibus ad ſacras veſtes, aduentus ſui in Italiam monumentum dono tribuit.

p. 92. ## TELINAE VALLIS AC LARII LACVS
PARTICVLARIS DESCRIPTIO.

POST imperii migrationem non conſueuere Cæſares, niſi raro admodum & propter graues cauſas, in Italiam deſcendere. Itaque operæ precium viſum eſt Cæſaris Maximiliani (quem nos poſt factam a Ludouico Sfortia cum Gallis ad Nouariam pacem veniſſe in Italiam vidimus, & cui operam dare contigit) aduentum eiusque cauſas, & quæ egerit, non perpeti in obliuionis caligine tecta manere: non minus etiam e re communi fuerit, particulatim regionem, qua veniens iter habuit, oſtendere; vt regio, quæ in Italia hactenus præter vini famam nihil habuit, vnde celebris haberetur, huius magnitudine Principis, cuius veſtigiis calcata fuit, inter alia celebria loca nomen habere incipiat.

Alpes quæ Italiam a Germania diuidunt, ab ortu ſolis in occaſum porriguntur, alio aliis locis nominatæ. Earum ſaltus, quo Dux Mediolanenſis Cæſarem Maximilianum adiuit, & quo idem Cæſar paulo poſt in Italiam deſcendit, vulgo nunc mons Bralius vocatur: Adulam putant eſſe, qui vetera nomina ſectantur. Is in altum ſurgit longo ſpatio, propter cœli inclementiam ſine cultoribus, ac propter niuium magnitudinem hyeme aliquot menſes inuius: qua ad Italiam vergit, Burmio imminet. Ab eo inter meridiem & occaſum Telina vallis extenditur. Ita nomen eſt, ſiue quia in teli ſpeciem porrigitur,

* Io. Bapt. Villanoua Laudis Pompeiæ Hiſtoria lib. IV p. 929 in Tomo III Græuiano. *hoc eodem anno e viuis exceſſit Beatrix Eſtenſis, dilectiſſima Ludouici Sfortiæ Ducis uxor, cum mortuum infantem infelici partu enixeretur. Dux ob talem vxorem, quæ virtutibus ornata erat non vulgaribus, amiſſam inſolabili dolore percuſſus, funus illi & exſequias tanta cum pompa ac magnificentia celebrauit, quanta forte nunquam alias in vrbe Mediolano fuit cuiusquam funeris, atque idem fieri voluit, in omnibus vrbibus atque oppidis ſui Ducatus.*

rigitur, ſiue quod a Telio vico accolæ ſic appellauerunt. Ab æſtiuo Solis ortu Brixienſis, ab hiberno Bergomenſis agri fines attingit, a ſeptentrione & occaſu iis, quæ in Italia Griſani (de quibus dictum eſt) gens Germanica poſſident, contermina. A ſummo Adulæ amnis Adua cadit, qui totam vallis longitudinem curſu ſuo emenſus in Larium procurrit. A dextra læuaque prælti montes, atque inter eos, quod planiciei eſt magna in parte ſoli feracis.

Montes autem quantum eos meliore anni parte ſol inſpicit, non coluntur modo, verum optima vina quoque ferunt. Vbi ſitus cultores non patitur, pecus alit, aut materiam alendo igni aut ædificationi præbet. Metalla quoque his montibus Natura, quin etiam marmora non negauit. Patuit hoc præcipue Ducis Ludouici Sfortiæ tempeſtate, deſectis in magnarum columnarum atque tabularum vſum lapidibus viridi colore, aliisque, qui gemmarum fulgorem nitentes, etiam carbunculos variis in locis oſtendunt. Quod mortalium multi perſpexere, & nos, qui hæc tradimus, quia rem vidimus, niſi vero teſtimonium ſubtrahere velimus, pro explorato ponere debemus. Populi per hanc vallem frequentes, & longe quam pro loci ſpatio maiores diuitiæ. Hæc ſummaria Vallis deſcriptio.

At Larius primo a ſeptentrione in ſolis ortum hibernum ſimplex procurrit. Inde in duo brachia diffunditur, altero Comam Vrbem inter occaſum & meridiem, altero ad orientem Leucum petit, vbi Aduam ab initio acceptum emittit. Lacus non piſcatione modo, & quod nauigatione commodum ſed vltro citroque a Germania atque Italia commeantibus præbet, verum etiam populorum frequenti numero & hominum induſtria admodum inſignis. Ad ripam marginis frequens eſt olea, nec minus vitis. Fert etiam Laurum, atque alias arbores maritimis locis calidioribusque plagis aſſuetas.

Ad Telinam igitur redeundum, vt diſtinctius nunc cætera enarrentur. Eius longitudo ab Alpibus ad Larium in ſexaginta paſſuum millia porrigitur. Mons Bralius ſiue (vt ante dictum eſt) Adula vallis initium, inter Rhetorum partem (*Agnedina* dicitur) & Burmienſes ſurgit. Eius aquæ Septentrionem verſus Atheſis primordia, ad meridiem Aduam effundunt. In eius montis radicibus, qua Italiam ſpectat, calidæ aquæ multorum generibus morborum ſalutares putantur. Inferius vicus Burmium planiciem inter prælatos montes triquetri figura explicat. Montes ab æſtiuo ortu proximiores duobus anfractibus, altero ad Tridentinorum fines pertinent, altero Camonicam vallem agri Brixienſis partem atque Olii amnis fontes aperiunt. Vallis Camonica longo ſe cum Telina tractu porrigit, donec Bergomenſi agro excipiatur. Eadem etiam Olio perluitur, quoad in Sebuinum lacum ſe condit, atque ab eodem etiam emittitur. Ab alia Adulæ parte montes ad Germanos Rhetos ſiue Griſanos pertinent, in duas lacerati valles: primam ſine nomine Burmienſium iuris, altera Venuſta dicitur, quæ Rhetorum poſſeſſionis eſt; a Burmii fronte meridiem verſus in arctum planicies reſtringitur niſi quantum coeuntes inter ſe montes Adua repellit. Hunc Fredulſus amnis auget, qui ab ortu ſolis Burmium cingit. Huius ager frumenti aliarumque frugum, quas Alpina ferre regio poteſt, præterquam vini ferax. His commodis, atque re pecuaria ſimul, ſed multo magis etiam hominum induſtria adiuti Burmienſes magnas olim congeſſere opes: Et qua a Germania atque Lario iter ad ipſorum vicum per auguſtias patet, olim ædificatis pilis loca munierant, vt niſi pacato petere Burmium non liceret. Liber olim fuiſſe dicitur, ſed cum luxuriante fortuna ſuorum non contentus Vallem infeſtam faceret, Vicecomitum armis libertatem amiſit, ancipiti malo oppreſſus. P. 93. P. 94.

preſſus. Nam cum ad Groſſum, vbi Vallem clauſerant, Burmienſes Vicecomitum exercitui reſiſterent, dum eo in loco acriter pugnatur, per occultam Vallem, quæ poſt Venuſtam ad Groſſum porrigitur, copiarum partem Vicecomites miſerunt, quæ vicum ſine vllo præſidio nactæ, populatis omnium tectis, arcem quoque in Adulæ ad vicum tuendum poſitam ceperunt, cuius ruinæ in hanc quoque diem durauere. In Burmienſibus montibus id etiam inſigne, quod in eis inuenta proximis annis rubentis atque cæleſtis coloris pigmenta, haud dubia (vt permulti putauere) ſigna dederunt, argento atque auro montes illos grauidos eſſe. Poſt anguſtias vbi Burmienſium coarctari planiciem diximus, vallis ad Larium benignius aperitur. Frequentiora hinc tecta, frequentes etiam vici, in quibus propter numeroſum populum referendi Sondula, deinde Groſſum. Hic aperti montes ad Germanos Bruſium atque Buſclauium oſtendunt, qui cum diripiendam hoſtibus vallem præberi conſueuiſſent, effecerunt vt Vallis fauces duplici arce munirentur. Vtriusque etiam integri conſpiciuntur muri. Additum huic aliud munimentum, ducta per transuerſam vallem mole, quæ ab inferiore parte, vtpote locupletiore, hoſtes penitus arceret. Sed hanc quoque molem Rhæti cum temporibus noſtris intuliſſent, ſubuerterunt. Ab his faucibus Croatius amnis in Aduam ſe condit. Poſt Groſſum non latius modo verum etiam lætius vallis patet. Vici in eo Matium & Aſparagus, Touum poſt, deinde populi numero Touo maius Louerum. His minus inclemens frigoribus regio: itaque etiam vineta alit. Sequitur Tiranum Telinæ totius firmamentum. In eo non frequens ſolum populus, verum magnæ quoque opes. Immunitum ſuperioribus temporibus, Dux Mediolanenſis Ludouicus Sfortia valido muro ſepſit, atque a Solis ortu arcem impoſuit. Idem, etiam Petræ malæ munimentum auxit, cum turris antiqua ad arcendos Germanos a Pulſclauio parum valida putaretur. Tirani ager admodum ferax. Eius colles ante alios vini copia inſignes, qua Sol eos plurimus irradiat. Nec vero vini copia colles ipſos magis quam bonitas memorabiles facit. Inuenitur vltra ſexageſimum annum ſi cura adhibeatur, perdurare, auctis viribus, quæ alioquin ſenio niſi in optimis minuantur: tunc quoque odore magis quam potu ad excitandam in affectis corporibus valetudinem inter efficacia remedia numeratur. Poſt Tiranum pagi ſunt in montium radicibus ad Germanos pertinentium, Villa & Bienzonum, & in parte aduerſa alius pagus Slationa. Inde rurſus a parte, quæ Germanis eſt contermina, in mediam vallem collis erumpit, in cuius ſummo Telium vicus, idcirco referendus quia frequens eſt populus, & multæ eius opes, & quod ab eo nomen ſumpſiſſe vallem putant. Omnia in hoc colle culta, ſparſæ in Aduæ marginibus caſæ permultæ magis quam pagi. Telium prætergreſſis occurrunt vici Giaca & Curium, interiecto torrente, qui illic in Aduam cadit. Ab eadem parte alius ſequitur pagus ſpatio diuiſus, Pons nomine, accolarum diuitiis atque elegantiore cultu maxime memorandus. In parte iis aduerſa & pauci & ignobiles pagi, atque ſterilitate parum læti. Inde iterum in collibus ad Germanos pertinentibus Teruiſium, mox Pendulaſta montana, Grumellumque, inter montium iuga atque radices medii, adeo omnium frugum copia læti atque feraces, vt regio, quæ alioquin abundans eſt, hic ſe ipſam ſuperare frugum copia & bonitate videatur. His ſuccedit Sondrium arce inſigne, in cæteris ab iis, quæ dicta ſunt, minime diſpar: medium interſecat fluuius Mala, qui ſe illic in Aduam condit. Ab eo loco ſaltus patet ad Rhætorum partem, quam Malengum vocant. Telina ab eo loco minus culta, ac minus plana, & nihilominus non expers vitium, & qua ad Germanos pertinet, quan- P. 94. tum cadentes a proximis montibus aquæ coli loca patiuntur, vt in montana planicie non prorſus infœcunda. In parte aduerſa pagus Caiolus propter ordinem ſolum referendus. Ab eo ad Camonicam vallem ſaltus peruius eſt. Nec aliud ea in parte memoratu dignum. Cæterum ex aduerſo poſt Sondriam vici ſunt Caſtilonum, deinde Pons a proximo fano Sancti Petri dictus: ideo referendus, quia lapideo opere Aduam iungit, & Verbeno amne, quem illic Adua accipit, alluitur, & quod decimo

anno ante Cæſaris aduentum eo in loco Ludouicus Sfortia, cum nepotis rem gereret, facta pace Rhetorum incurſiones coercuit. Inde Ardemus vicus, & ignobiles caſæ ſparſim poſitæ, magnis flexibus Adua planiciem ſecante, donec a montibus, quæ in dextra parte ſunt, collis Tartaro a Bergomenſium montibus in Aduam cadenti ceu ſe oppoſiturus occurrere velle videtur. Is torrens longo tractu planiciem occupat, atque infœcundam facit. Tum ab ea parte Telamon pagus late tecta ſua ſpargit. Ex aduerſo, in colle, quem diximus, Camſanum vicus, & morbis ſalutares, vt in Aduæ radicibus, calentes aquæ. Adua tum late ſe diffundit, in cuius margine, vnde Sol oritur, Morbemum. Is populus & numero hominum & diuitiis ante alios in Telina inſignis. Sed cultiores quoque mores atque ædificiorum elegantia longius ab alpina duritie quam cæteros abiiſſe oſtendit. Medium ſecat vicum torrens Bithus, in præceps ab altis montibus ex Bergomenſi agro cadens, nonnunquam accolarum tectis infeſtus. Loco nomen cæli intemperiem, late agrum occupante Adua, feciſſe fama eſt. Hinc ad Larium ſolus pagus Delebium. Nec plura in Telina valle referenda. Hinc enim in Larium Adua nomen ſuum relinquit, & pro valle lacus eſſe incipit. Larius ad hæc initia in dextra parte ab Adua venientibus Alpes verſus cuneatur. Illic per Clauennæ vallem in Larium Mera amnis decurrit, & turris poſita Mozolæ cognomento. In valle vicus Clauenna idcirco inſignis, quod Barbarorum incurſionibus ſæpe infeſtatus, ſæpe etiam grauibus eos prœliis afflixit. Cum ad arcendos hoſtes non ſufficere ſola in monte arx poſita videretur, valido muro multis in locis egregie turrito Dux Ludouicus, regnante adhuc nepote, cinxit. Introrſus magis in Alpibus vicus, plurium hominum numero nequaquam Clauenna inferior. Vltra ad ſaltum Bregaliam Sancti Iacobi vallis, Curienſis Epiſcopi (qui vnus Griſanorum Procerum habetur) finibus contermina.

Larius ad hæc initia ſinuatus, quo magis ad meridiem tendit eo latius patet. In latere eius ad occidentem prima a Meræ hoſtiis Oloniæ turris occurrit. Arx eſt in mediis aquis poſita. Hinc vici, Glarea, Suricum, Domaſium, deinde Grabedona, & Doncum. Ab his Muſoccum atque Bellincionam per montium culmina itur.

Sequitur Muſſium fodinis & candore marmoris inſigne. Tum Arciona, & vltimum in ea parte Menaſium, in promontorio ſitum. Ab eius tergo ad Proletiam via patet, in vltimo Lugani lacus ſinu poſitam. In Larii parte huic, quæ dicta eſt, aduerſa poſt Aduæ hoſtia pagus Collium, inde Sancti Nicolai fanum, vulgo Pionæ Prioratus nuncupatur. Poſt vici Corenum, Delphus, Bellanum, Varena; a tergo Vallis Saxina, atque in ea Baiedi Arx Bergomenſi agro, vbi Sancti Martini vallis appellatur, contigua. Vsque ad Menaſium Varenamque Larius ſimplex rectusque procedit. Neque eadem ipſius latitudo: vbi maior, ad quatuor ſe paſſuum millia pandit: vbi minor, ad duo millia; ac quibusdam etiam in locis anguſtius coartatur. Tum a Menaſio atque Varena in duo ſe ceu brachia diffindit, vt ante oſtenſum eſt. Alterius ad occaſum finis vrbs Comum: alterius oppidum & arx Leucum. Inter hæc duo Brachia a meridie in Larium, tanquam Iſthmus, collis Bellaſium nomine procurrit. A Varena ad Leucum ſunt Fons Lacteus, & eodem nomine amnis, quamuis breui curſu, nomen a candore fractarum per ſaxa aquarum aſſecutus. Tum oppida Mandellum atque Leucum; hoc loci munimento inſigne, nec minus quod ſub Duce Philippo omnes Venetas vires ſuſtinuit, egregiaque virtute ac fide præſtita æternam ſibi perlatæ fortiter duræ obſidionis famam comparauit. Illic tanquam Laurii partus Adua emittitur, lapideo ponte iunctus. In aduerſa Larii parte vicus Malgratum, & Vallis quæ ab eo nomen accepit, inde Onum, Ciuenna, Vaſenna, Limonta. Tum Bellaſium collis, qui (vt ante dictum eſt) in medium Larium procurrit. In eius radice ad occaſum ſolis eodem nomine vicus. A vertice tres ipſas proſpicit partes, in quas Larius ſe expandit, & propterea magni turbulentis apud

Laurium

Laurium rebus momenti semper habitus. Ita fuisse ostendunt ruinæ magnæ olim
p 95. arcis in summo positæ,& quod mortuo Duce Philippo pertinere ad publicam quietem visum est, arcis munimenta demoliri, nec perpeti, vt a reliqua continenti, vt cogitatum fuerat, collis rescinderetur. Hinc fuit quod sine cultore diu mansit, quoad præsens loci dominus, fretus Principis gratia arcem quidem restituere non tentauit, sed magnis in æquiore colle excitatis ædibus consitisque arboribus, atque adiecta hortorum amœnitate, loco veteris famæ nitorem restituit. A Bellasio Comum tendentibus primo Lassenum occurrit, nulla re magis quam austeri vini infamia notum. Tum pagus Nexum, eodem nomine duplex populus. Haud longe ab eo fons est non semper scatens: stata dicitur habere tempora, atque opinio inualuit religioso die, quo pro hominum salute Christus in ligno pependit, dum sacra mane peraguntur, aquas hunc fontem ante arentem ea anni parte primum emittere. Vis etiam medica cohibendis impetiginibus & scabiei, eidem inesse putatur. Hinc pagi inueniuntur, Palantina atque Molendina. Huic molendi vsus nomen inuenit,& vt molere possit, aquæ efficiunt pluuiani fontis, quas non solum auctoris nomen fecit insignes, verum etiam illud, quod dictu mirum, non statis horis (vt in vulgo est) sed per incerta temporis interualla vt ex fonte euomantur, mox se ipsas etiam contrahunt atque resorbent, vt maritimam in Alpibus vndarum reciprocationem edere videantur. Vltra vicus Tornum lanificio insigne, & Parlassa, tum obliquante se lacu in eminenti dorso sancti Nicolai fanum vltimus in Lario locus ea parte Comum euntibus.

Supereſt nunc in Lario dicenda pars huic aduersa, a Menasio se Comum extendens. Igitur post Menasium vici sunt ordine, quo referuntur: Griantum egregia vini fama insigne, inde Tremetium, Lenum, & in Leni tergo Aquæ frigidæ monasterium, nomen loco scaturientes frigidissimis aquis fontes dedere. Tum surgens in Lario dorsum peninsulam facit, in cuius vertice sacellum, cætera sine cultoribus: oleis tamen vitibusque vestiuntur. In continenti patent campi, & in eis vicus insula, ita appellandi dorsum (quod diximus) paruo annexu continenti adhærens causa fuit: populus veterum malorum fama memorabilis. Nam cum locus fiduciam faceret natura atque manu munitus, conspirantibus propinquis populis, non infestare modo sed etiam in potestate sua Larium totum continere, ac vrbem Comum nauigatione prohibere ausus est, quoad Comensis ciuitas indignitate atque incommodis simul permota, communicatis viribus atque consiliis cum iis populis, qui superne lacum incolentes paria cum vrbe incommoda atque mala patiebantur, aduersus Insulanos a fronte tergoque eodem tempore arma mouit: sed inimicum populum non contenta oppressisse, victis leges imposuit, ne imposterum vnquam locum munirent.

Post Insulam Sala Colona, tum Arzenna atque Briona pagi. Inter duos posteriores Intellesi amnis ad Lugam Lacum vallis porrigitur. Inde sequuntur Alium, Coratumque deinde Moltrasium, atque Cernobium. A Moltrasii tergo mons surgit Bisbinus, a cuius vertice futuras prænosci tempestates accolarum opinio est. Hinc ad meridiem sinuatur lacus, & in ipso flexu Vicus, ita pagum illum incolæ vocant. In eo nunc sacræ virginis fanum Humiliatorum ordinis. Hic quondam Ruffi villam fuisse a Plinio celebratam fama est: & gemmeus euripus, aliaque nonnulla ita fuisse spectantibus fidem facere conantur. Cernobium inter ac Vicum Bregia fluuius in Larium decurrit, ponte insignis, Longobardorum Reginæ id opus, vt fama est. In intimo sinu vrbs Comum, & vetere fama & præsenti fortuna inter Italas vrbes minime negligenda.

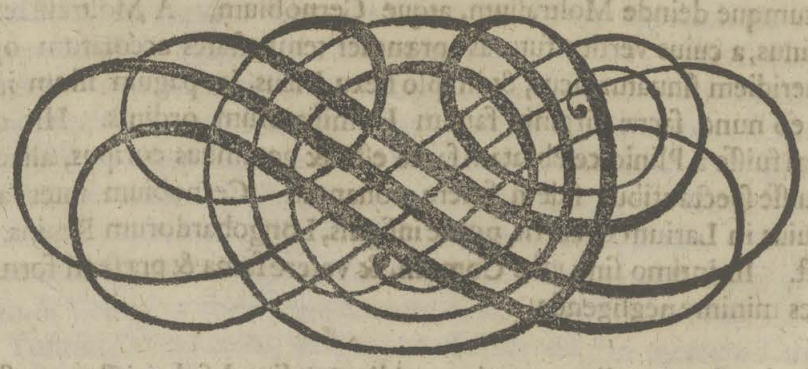
Lario duo sunt peculiares venti, quotidie non simul sed vicissim ac statis horis spirantes, tanquam nauigationis vltro citroque adiutores ac magistri Tiuanum vo-

cant a Septentrione flantem, a meridie venientem dicunt Breuam. Hæc ad Larii initia naues propellit: Tiuanus inde venientium nauium implet vela. Alterius flatus, cum aurora surgit. Breua post meridiem incipit, & cum sole vires plerumque amittit. Larius pisces fert bonitate atque magnitudine insignes. In eis præcipui Trotta atque Persicus, & iis nequaquam conferendus Agon, toto tamen Lario frequentior.

His quæ dicta sunt, haud alienum fuerit regionem annectere inter Aduæ cursum atque Comensem viam, quoad in colles ad meridiem surgere desinit. Nam & Cæsaris itinere lustrata est, & a tergo imminentes Lario montes habet. Hanc plagam a Lario in meridiem tanquam limite sub Lembri nomine fluuius diuidit, & quo Lario vicinior, altius in montes surgit. Ad meridiem minus editis collibus aut potius tumulis suspenditur. Pars quæ ad Aduam pertinet, Briantius mons nuncupatur, in eo magnus hominum numerus, & frequentes vici: gens ipsa armis gaudet: quod longo tractu Bergomensi agro contermina, cum sæpe hostes essent, minus eis armorum vsu fuit interdictum: vino tamen & propter copiam & propter magnas vires celebrior. Inter eius vicos notiora nomina, Cliuate, & eodem nomine lacus cum Sala Galbiate, Ogionum atque Annonum. At occidentalior pars, quæ ad Larium vergit, sub nomine est Vallis Assinæ: ei maior vicus Assium nomen dedit: minus quam Briantius mons fertilis, quia inter saxa minus etiam coli potest. Post Assium vici Cantium, Casalinum, Scarena, vt minus ignobilia numerantur. p. 96.

Quæ a Lario pars magis in meridiem tendit fertilior, nomen est, ei Incini Plebs: media Lambro amne perluitur, qui a montibus Lario imminentibus cadit. Eum Eupulus excipit lacus: recentior ætas a vico proximo pro Eupulio Pusianum nominat. Huic amni proximiores pagi ad Briantium montem, Luragus, Inuerigus, Mongutius, atque in editiori parte Peucianum, & vnde Lacui præsens nomen Pusianum: tum Boxisium atque Cornellum. Sed Lambrum inter ac Comensem viam notiores vici, Canturcium, Fabrica, Brucianum; tum Cassianum, Albesium, Coracanum, Herba, Orzanigum, inter multa, in quibus etiam Lacus, vt minus ignobilia.

Eupulio emissus amnis, quem ab eo diximus exceptum, inter colles labitur, nulla re quam molendo regioni commodior, donec Moguntiam attingat. Tuno plana iam regione etiam irrigationi seruire incipit: neque ante desinit & molendo & irrigando vtilis esse, quam in Laudensi agro Padus eum excipiat.

IO. TRITHEMII HISTORIA BELLI BAVARICI.

LECTORI SALVTEM!
BURCARD GOTTHELF STRUVE.

*GRaue erat bellum, quod poſt Georgii Diuitis mortem, a. 1503. inſecutam, de ſucceſſione in terras ipſius fuit geſtum. Hanc enim gener ipſius ex Eliſabetha petebat, Rupertus Palatinus, cui accedebat pater, Philippus Ingenuus, Palatinus Elector. Contranitebantur Albertus IV & Wolfgangus, qui ex Monachienſi linea proximi erant adgnati, quibus etiam accedebat Maximilianus I. Cauſſam belli exponit Gerhardus a Roo * ſcribens:* dum hæc per Italiam geruntur, obiit apud Germanos Georgius inferioris Bauariæ Princeps, cognomento Diues, vnicam relinquens filiam Eliſabetham, quæ Ruperto Palatino, Philippi Electoris filio nupta, duos ei filios Philippum & Othonem pepererat. Huic omnia ſua teſtamento legauerat Georgius: ſed Albertus & Wolfgangus ſuperioris Bauariæ reguli, contra leges & inſtituta id factum eſſe contendebant: extare vetuſtiora diplomata, quibus caueretur, ſi quem ex Bauariæ principibus, absque hærede maſculo decedere contingat, vti proximus ex laterali (quam vocant) linea agnatus in bona ipſius & ditionem ſuccederet. Hac ratione cum nihil proficerent, totius rei arbitrium ad Cæſarem detulerant. Is, ne bello per Germaniam occaſio inter principes cognatos exiſteret, magnopere in eam curam incubuit, vti ſublatis ex æquo & iure controuerſiis, pax & concordia ſeruaretur. Sed Rupertus, vix primæ iuuentutis annos egreſſus, & ſuapte ingenio, & aliorum conſiliis ferocior, conditiones quantumuis æquas, non admiſſurus eſſe videbatur. *Dum igitur hoc in bello Palatinatus plurimum perpeteretur, ipſe quoque Trithemius, Abbas tunc temporis Spanheimenſis, belli, cuius mala ipſe expertus, hoc in Annalibus Hirſaugienſibus ſatis prolixe deſcribit. Editi iſti illo tempore nondum erant, ſed, prout Freberus in Syllabo auctorum indicat:* ex Annalibus ampliſſ. nondum vulgatis deſumpta, qui in Bibliotheca Palatina Bipontina. *Poſtea vero ex Codice Bibliothecæ Monaſterii S. Galli* 1690. f. *prodierunt. Ex his igitur Annalibus Freherus hanc hiſtoriam depromſit, ita, vt ea ſaltim, quæ ad hanc hiſtoriam faciunt, excerperet, alienis, quæ ſub iſtis annis, in dictis Annalibus intermixta fuerunt, omiſſis. Idem in Chronico Spanheimenſi ad annum 1503 & 1504 eandem Hiſtoriam tradit, ſed breuius. Separatim ad eandem facit Ricardus Bartholinus de bello Norico, Auſtriados libris XII. ** Et præter hunc Mutius *** Pontus Heuterus **** Fuggerus, ***** Linturius, ****** Adlzreiterus, ******* Mullerus. *********

---

* *lib. XI p. 554.*
** proſtant *Argentorati 1516. 4.* atque extant in Reuberi collectione.
*** *lib. XXX p. 311.*
**** *rer. Auſtr. lib. VI c. VI.*
***** *lib VI c. VI.*
****** *ad a. 1504.*
******* *Ann. Boi. p. II lib. IX n. 71.*
******** *Reichstagsſtaat unter Maximiliano lib. III c. I. II. III.*

BELLI

p. 97. # BELLI BAVARICI ANNO DOMINI MD IIII. PHILIPPO PALATINO ELECTORI, ET RVPERTO EIVS F. A MAXIMILIANO IMPER. INDICTI, ET A QVIBVSDAM PRINCIPIBVS HOSTILITER ILLATI, HISTORIA:

SCRIPTORE IOHANNE TRITHEMIO ABBATE TVNC TEMPORIS SPANHEIMENSI:

ANNO MD III. mortuus est Georgius Dux Bauariæ cognomento Diues, vnicam relinquens filiam nomine Helisabeth, nuptam Ruperto filio Philippi Comitis Palatini, Bauariæque Ducis, ac Principis Electoris, dispensatione Romani Pontificis, quia iuncti fuerant in secundo gradu consanguinitatis. Mater enim Ducis Ruperti soror fuerat Ducis Georgii. Qui Dux Georgius re simul & cognomine diues, tantum in auro, argento, vnionibus & lapidibus pretiosis reliquit thesaurum, quod ei nullus in Germania Princeps diuitiarum æstimatione poterat comparari. Hanc eius mortem infinita pene mala subsecuta sunt. Prius enim quam moreretur, generum suum Ducem Rupertum de Haydelberg cum vxore, & liberis ad se vocauit in Bauariam, cupiens eum heredem instituere Ducatus sui, & omnium quæ possidebat. Venit ad socerum gener cum vxore & liberis: anno ferme priusquam obiret, habitauit cum eo in Bauaria, & oppida quædam atque munitiones socero mandante in deditionem accepit. Moriturus autem Dux Georgius sæpe dictum Rupertum generum suum ex testamento heredem vniuersorum instituit, eumque violenter ad Bauariæ Ducatum introduxit. Quæ res Alberto Bauariæ Duci, vt heredi proximiori displicuit, & testamentum Ducis Georgii reclamauit. Sed Georgius Dux, quam diu superuixit, in Ducatu manu tenuit generum, & sedulo ne discederet a testamento se mortuo admonebat. Quo tandem vita defuncto cum Dux Albertus nihil proficeret, Regis iudicium implorauit. Rex igitur Maximilianus vocatis ad se partibus, vt verus amator pacis, & iustitiæ cultor, conabatur summo studio inter Duces reformare concordiam, propositisque multis & variis mediis, nihil apud Ducem Rupertum (quem tamen singulari prosequebatur fauore) profecit. Erat autem Dux Rupertus amabilis, inclytus, mansuetus & humanus valde, qui Regis non detrectasset in omnibus sequi decretum, si res in eius posita fuisset arbitrio. Annum ætatis tum agebat vicesimum secundum. Habebat in consilio quosdam a patre sibi deputatos in directores, quorum arbitrio agere cuncta oportebat. Hi fiduciam ponentes in multitudine thesaurorum, Regis contempsere sententiam, non præuidentes mala, quæ sequenti anno ex tali secuta fuerunt inobedientia. Non semel, sed sæpius Rex Maximilianus pietate motus adolescentem monebat, vt propositas sibi æquas conditiones acceptaret concordiæ & pacis. Vbi eum semper reperit contumacem, banno tandem Imperiali cum omnibus ei adhærentibus notauit, quod anno sequente cum contigerit, temporis ordini scribendum reseruamus.

Adlzreiter Ann. Boi p. II lib. 9 n. 72. Fugger Spiegel der Ehren lib. 6 c. 6 p. 1145. Roo lib. 11 p. 554. Georgius Diues Dux Bauariæ.

Rupertus Palat. Philippi F.

Anno M D IIII posteaquam Maximilianus Rex Germaniæ Romanorumque electus & destinatus Imperator, singulari benignitate, multaque clementia & labore
p. 98. conatus suos frustra consumsisset, in eo displicentiarum negotio, quod pro Ducatu Bauariæ mortui Ducis Georgii (vt paulo ante diximus) hærebat inter Duces Rupertum & Albertum, & Dux ipse Rupertus testamento inniteretur soceri, nec vellet

obedire decretis Legalibus, consilio suorum * deceptus, Imperiali banno cum omnibus sibi adhærentibus fuit notatus. Verum non attendens ius regale Dux Rupertus, contractis vndique copiis munitiones Ducatus soceri nonnullas occupat, & omnia quæ illius fuerant, sua esse testatur. Requisitus est prænonitus edicto regio Philippus Comes Palatinus, genitor Ducis Ruperti, ne filio ex bannito faciat assistentiam, dubius & anceps diu fluctuabat animo; & altera ex parte affectu paterno vrgebatur ad subueniendum filio, ex altera vero regio terrebatur edicto. Et quid faceret in tali pater necessitatis articulo constitutus? Si filium deseruerit, iudicabitur impius & crudelis: si adhæserit, si consilium vel auxilium pro eo dederit, inobediens Regiæ Maiestati censetur merito atque rebellis. In tali ambiguitate nutans, vicit tandem affectus in eo paternus, & dissimulata interim quam Regiæ Maiestati debebat, obedientia, naturam prætulit rebus humanis. His recognitis Maximilianus Rex totius regni Principes & ciues vna cum ministerialibus in bellum contra Ducem Rupertum, eiusque genitorem Philippum Comitem Palatinum, & omnes sentientes cum eis, conuocat, bellumque indicit regni commune eisdem, tanquam in eos qui mandatis regalibus inobedientes fuerint, atque rebelles, contumaces, & ob id omni priuilegio nudatos. Concessit etiam, vt vnicuique libere & impune liceret eos vt regiæ Maiestatis contemptores, & exbannitos inuadere, spoliare, trucidare, & interficere.

* *adde atque etiam Pontificis Rom. suasu.*

Et ecce conueniunt ad mandatum Regis mox in vnam sententiam Principes multi, ciues quoque pene omnes in vicinio regni, Comites simul & nobiles, & quasi ex condicto in Palatinum Comitem Philippum, & filium eius Rupertum vnanimi consensu arma contulerunt. Et hæc sunt nomina Principum qui contra Palatinum arma, personali præsentia mouerunt. Maximilianus Germanorum Rex, Fridericus Marchio Brandenburgensis, Albertus & Wolffgangus fratres Bauariæ Duces, & in causa Principales, Wilhelmus Landgrauius Hassiæ, Vdalricus Dux Wirtenbergensis, Alexander Comes Palatinus, Bauariæque Dux, & Comes Veldentiæ, Heinricus Brunsuicensis. Auxilia miserunt Regi Maximiliano contra Palatinum, Episcopus Augustensis, Ioachim quoque Marchio Brandenburgensis. Ratisbonenses, Nurenbergenses, Vlmenses, & tota Liga Sueuica, cum aliis multis nobilibus atque Comitibus, in perniciem Palatini vnanimiter conspirantes arma mouerunt. Plures etiam Comites & militares, qui prius cum Palatino senserant hac superueniente necessitate, Regisque vrgente imperio ab eo defecerunt.

Rege itaque Maximiliano præcipiente, quatuor a locis mouetur in Palatinum expeditio, quarum ipse primam ordinauit in Bauaria, secundam fecit Vdalricus Wirtenbergensium Dux, tertiam Wilhelmus Hassiorum Landgrauius, & quartam Alexander Dux Bauariæ, Comesque in Veldentia, qui tamen parum fecit, quia multum non potuit. Bertholdus Archiepiscopus Moguntinus, Laurentius Episcopus Herbipolensis, Albertus Episcopus Argentinensis, Ludouicus Episcopus Spirensis, Reinhardus Episcopus Wormatiensis, Christophorus Marchio Badensis, Iohannes Dux Bauariæ & Comes in Spanheim; Ciues quoque Spirenses & Wormacienses, quia conterminant finibus terræ Palatini Comitis, ne periculo se inuoluerent, quod e vicino eis imminebat, permissione seu dissimulatione Regis, a tumultu bellico quieuerunt. Initium (sicut dictum) hæc mala sumpserunt in Bauaria contra Ducem Rupertum regio decreto inobedientem, atque rebellem, in quem arma mouerunt, Maximilianus Rex Germanorum, Albertus & Wolffgangus Duces Bauariæ, Fridericus Marchio Brandenburgensis, Episcopus Augustensis & tota confœderatio Sueuica, cum regni ciuibus in circuitu vniuersis. Qui omnes in vnum conuenientes, numero & viribus magni & formidabiles nimium, Ducatum qui aliquando fuerat Ducis Georgii, p. 99. hinc inde per gyrum vastarunt, incendio & ferro cuncta desolantes, munitionesque, oppida & castella non pauca obtinuerunt. Nurembergenses denique proprium ducentes exercitum contra Philippum Comitem Palatinum, multa ei damna circa oppi-

dum

dum Amberg in Bauaria fecerunt, vtpote qui viciniores erant, & se læsos aliquotiens ab eo grauiter animis ferebant.

Miserat in Bauariam Philippus pater equites filio qui ferrent auxilium in necessitate constituto, quanquam conduxerint parum. Ex Boemia etiam non paruum exercitum pugnatorum mercede conductum, Rupertus euocauerat : contra quos Rex Maximilianus non longe a Ratisbona personaliter properauit ad bellum, habens in commeatu Fridericum Marchionem Brandenburgensem, & Albertum Bauariæ Ducem, cum aliis Comitibus atque nobilibus multis. Facto igitur congressu bellum atrox committitur, & aliquandiu ambiguo Marte pugnatur. *Adlzreiter p. 2 lib. 9 n. 85.*

Victoria tandem Regi cessit Maximiliano, & Boemorum exercitus ab eo contritus est, e quibus in ore gladii ceciderunt occisi mille sexcenti viri, & capti fuerunt similiter sexcenti, reliqui fuga lapsi necessarium salutis profugium quæsiuerunt. Rex autem Maximilianus obtenta contra Boemos victoria, milites plures creauit auratos, & partes in eo conflictu Palatinas valde infirmauit & contriuit.

Eodem quoque anno durantibus in Bauaria guerris, monasterium Cisterciensis ordinis, Waltsaxa nuncupatum, iussu cuiusdam tyranni militis & capitanei Marchionis Friderici fuit incensum & maiori ex parte igne consumptum, sine scitu vel consensu Principis sui, quemadmodum eius ab ore proprio audiui, & credidi probationibus necessariis sufficienter informatus. Mox enim vt Principi factum innotuit, de curia sua incendiarium eiecit, cuius caput feciſſet & amputari, si non precibus multorum a sententia fuisset retractus. Verum Domino Deo sibi factas vlciscente injurias, non diu auctor incendii mansit impunitus ; Sed veniens cum alio quodam in contentionem, ab eo fuit interemptus, & (sicut timendum est) duplici morte damnatus. Scriptum est enim, *Qui templum Dei destruit, & ipse a Domino destruetur.* Liberet, si conduceret aliquid, tempestatis nostræ mores detestari humanos, quos hodie tam enormiter cernimus deprauatos, in his maxime qui de generis nobilitate gloriantur, quos rectius Dumetinos equites * Maximilianus Rex nuncupare consueuit quam nobiles, qui latrocinia sequentes & rapinas, nec Deum timent, nec homines reuerentur. Sed de his postea dicemus.

Rex autem Maximilianus post habitam de Boemis victoriam exercitum diuisit, cuius alteram partem cum Duce Alberto & Marchione Friderico dimisit in Bauaria contra Ducem Rupertum, cuius vires iam tunc multum fuerant debilitatæ & imminutæ ; alteram vero secum duxit in Alsatiam, Philippum Comitem Palatinum Ruperti Ducis genitorem impugnaturus. Qui cum debellaretur a multis simul & semel in diuersis locis, non potuit singulis ad pugnam occurrere : sed cogebatur patientiam in tribulationibus prudenter exhibere. Contractis enim mercede copiis, duos habebat exercitus, quorum alterum filio misit in Bauariam ferre auxilium, alterum Heydelbergæ secum retinuit, quem contra incursores hinc inde per Palatinum Ducatum, prout requirebat necessitas negotiorum, ordinauit.

Vnde cum resistere omnibus non posset, in multis prudenter dissimulauit, confidens de mansuetudine regia, quod gladium suum non ad internecionem extenderet omnimodam, sed ad paternam correctionem. Munierat iam antea satis fortiter principaliora oppida sua, Heydelberg, Germersheim, Alzen, & alia per Principatum castella : præceperatque commorantibus in rure subditis, vt res suas omnemque supellectilem, & quicquid a facie inimici optarent remanere securum, in vici- p. 100. niora sibi oppida atque castella transferrent, domos in villis stramine tectas operimento nudarent, vt nulla relinqueretur hostibus aut spoliandi aut incendendi facultas.

Erant autem dies miseriarum pleni, & nusquam tuta fides in terra. At vero

* *Heckenritter.*

Maximilianus Rex, postquam in Alsatiam (sicut dictum est) traduxit copias, Argentinensium auxilio regni terras & oppida impignerata Palatinatui sine sanguinis effusione inuasit, & obtinuit. Geroldeseck castellum, & Comitatum Offenburg, Ortenberg, Gengenbach, & quicquid in circuitu iuris fuerat Palatini. Posthæc Rheno transmisso Hagenavve, Luzelstein, Wissenburg, & omnem regionem, quam nostri *die Landvogtey* nuncupant, suæ subiecit ditioni, nullo resistente, sed cunctis eum vt verum & proprium dominum suum cum reuerentia & honore vbique suscipientibus.

His peractis Christophorus Marchio de Baden vices suas interposuit, & Regem, ne contra Palatinum progrederetur vlterius, precum instantia reuocauit. Rex autem qui Comitem Palatinum corripere & humiliare destinauerat animo, non delere, facilius acquieuit, & retracto pede humiliatum ad gratiam recepit; quem, si voluisset, in breui totaliter destruxisset, viribus totius regni adiutus. Non enim possibile fuit, vt vnus regni Princeps, alioquin satis potens, impetum tot Principum non læsus sufferret, quibus duobus vel tribus indubie restitisset.

Interea dum Rex Maximilianus cum Principibus & ciuibus regni bellum contra Philippum Comitem, & eius filium Ducem Rupertum gereret in Bauaria, Vdalricus Dux Wirtenbergensis, cum iussu regio, tum propriam aduersus memoratum Principem habens actionem, anno prænotato in mense Maio se literis Heydelbergam publice missis, hostem & inimicum (vt fieri solet) manifestat eiusdem.

Deinde contractis copiis, ad numerum (vt ferunt) viginti millium pugnatorum peditum, & octingentorum equitum, terras Palatini Comitis ingreditur: & imprimis monasterii Mulbronnensis, quod Cistercienfis est ordinis possessiones & villas igne & ferro deuastauit, quæ sub tuitione fuerant ipsius Philippi Comitis memorati. Vuersen villam dicti cœnobii cum aliis incendio cremauit, pecora rusticorum abegit, eisque plura incommoda & damna fieri permisit. Postea ipsum cœnobium Mulbronnense, quod in modum castelli satis erat munitum, obsidione vallauit, in quo Palatinus Comes CCC. virorum præsidium collocauerat.

Abbas cum fratribus ad vrbem secesserat Spirensem, paucis senioribus in monasterio relictis. Constructerat in monticulo ex oppositio monasterii paulo prius Comes Palatinus pro defensione loci fortalitium quoddam, in arcis modum fortiter munitum, non sine multis impensis, quod Dux Vdalricus imprimis aggressus est, quassatumque machinis cepit. Deinde muros cœnobii, turres & domos intra murum positas bombardis & machinis bellicis pulsare cœpit, & opus inchoatum sine intermissione iaciendo lapides continuauit. Videntes autem qui erant in monasterio, quod tantæ potentiæ Ducis non possent resistere, quodque nullum de suo Principe haberent auxilium, quantuis sæpius imploraſſent; sub certis conditionibus Duci monasterium tradiderunt. Dux itaque monasterium introgressus potenter obtinuit, & eos qui fuerant de parte Comitis Palatini, iuxta condictum libere quo vellent abire permisit, susceptaque loci aduocatia Monachos reuocauit.

Inde progrediens fortissimum Knitlingensium agrum potenter subegit & Palatini oppidum Bretheim obsidione cinxit, castra ponens ab eius parte versus Aquilonem. Obsidione firmata, confestim muros & turres & ædificia oppidi quæque bombardarum ictibus fortiter cœpit impellere ad ruinam, & magno conabatur annisu potentiæ suæ viribus obtinere victoriam. Sed qui erant in oppido, & numero & audacia viri potentes, in papiliones Ducis machinas direxere tonantes, & se constanter & oppidum fortiter defensarunt. Erant enim pugnatores in oppido ad res p.102. bellicas instructi quos nec metus in fugam, nec pusillanimitas Mulbronnensium instar facile conuerteret in traditores. Vna namque dierum cum Wirtenbergenses bombo tonantes atque machinarum custodes, otio, vino, & somno dediti nihil minus quam oppidanorum suspicarentur excursum, Palatinenses de oppidulo erumpunt, otio homines memoratos vacantes quasi securos inueniunt, aggrediuntur, cædunt,

dunt, occiduntque, & bombardas hostium nonnullas violenter secum abducunt. Ingens fit subito clamor, & grandis sub confusione tumultus, dum præ gaudio Palatinenses attollunt in aera voces: Wirtenbergenses autem ex subita incursione attoniti, vociferantes quid paterentur eorum tonantes nescirent. Ex quibus nonnulli post excursum Palatinarum partium retrocedentes minus caute secuti, cum portam inuenissent apertam introgressi sunt, protinusque clausis valuis crudeliter occisi, sed & plures in captiuitatem abducti.

Ceciderunt in eo tumultu ex vtraque parte viri ducenti & supra, plures tamen de Wirtenbergensium exercitu quam Palatinorum. Sedatis postemo tumultibus Sueui mortuos suos in cœmiterio quodam non longe posito sepelierunt.

Durauit ista oppidi Bretheim per Ducem Vdalricum obsidio diebus vno atque viginti, quibus effluxis venit in papiliones Ludouicus filius Philippi Comitis Palatini primogenitus, quem Dux Vdalricus de Wirtenberg cum honore susceptit; & in tentorium suum lætanter introduxit. Quid inter se tractauerint, aut quas conditiones pacis dederint & acceperint, me latet vsque in præsentem diem. Solum hoc habeo compertum, quod Vdalricus Dux Wirtenbergensis mox post Ludouici recessum obsidionem amouit.

Bretheimiana obsidione soluta inde mouit exercitum Dux Vdalricus, & munitissimam arcem Palatini Comitis Bœseckheim firmissima obsidione coarctauit, lapides sine intermissione bombardarum violentia intromittens, quibus haud parum tribulauit obsessos. Qui cum impetum machinarum diutius ferre non possent, neque auxilium se scirent aliunde habituros, communi decreto munitionem Duci Vdalrico sub conditione salutis tradiderunt. Dux autem oppidulo cum arce obtento victor ingreditur, & abire traditores permittuntur. *Beſickheim.*

Vltra progressus contra Ludouicum Comitem de Levvenstein, qui erat in parte Comitis Palatini, qui ex patruo * nepos, omnem comitatum eius incendio & vastatione hostili destruxit, penitusque desolauit. Castrum quoque memorati Comitis de Levvenstein obsedit, & in quatuor diebus obtinuit ipso Comite Ludouico in Bauaria cum Duce Ruperto existente. Verum post annos quatuor Dux Vdalricus quorundam nobilium precibus ad misericordiam flexus, Castellum Levvenstein cum cæteris ablatis omnibus, sub certis conditionibus sæpe dicto Comiti restituit, vna villa duntaxat excepta, cuius incolæ nulla poterant ratione induci, vt iam deinceps consentirent sub ditione Comitis esse Ludouici, causas habentes varias. **Friderici Pal.* *Leßenſtein.*

Consequenter Dux Vdalricus in Comitatum de Winsberg mouit exercitum & incensis igne per circuitum villis; magnam terris intulit desolationem. Post Comitatus hostilem vastationem, ipsum Castellum Winspurg obsidione vallauit: quod similiter expugnauit in paucis diebus, & per deditionem obtinuit. Rursusque progrediens Nouam ciuitatem * Palatini Comitis oppidulum simili facilitate capiens, in suam redegit potestatem. *VVeinſperg.* **Neuſtadt am Kocher.*

Deinde Meckmul oppidum cinxit obsidione, quod etiam breui suæ potestati subiecit. His per tempus quo inter regnum & Palatinum cœpta durauit contentio, per Ducem Vdalricum octauum decimum annum ætatis agentem, glorioſe imo nullo resistente peractis, mandato regali subsecutæ sunt treugæ, a bello cessatum, & tandem (sicut dicemus) facta concordia. *Meckmul.*

Animus in adolescente fuit Principe magnus, cuius impetum nisi regia cohibuisset auctoritas, damna Palatinis grauiora intulisset. Laudamus eum, quoniam in ea parte Christianum seruauit modum pugnandi, quo & monasteriis & Ecclesiis Deo consecratis pepercit, quippe qui neque incendio consecrata Domino templa subuertit, neque seruorum Dei cœnobia spoliauit; sed animo strenuus, potentia virtuosus, ac pius in Deum, quoad fieri potuit, Ecclesiæ ministris pepercit. *Vlricus VVirtenbergicus.* p.102.

Tertium contra Palatinum exercitum circumduxit Alexander Comes Palatinus, Bauariæque Dux & Comes in Veldentia Mosellanus, qui morabatur in Gemi-

no ponte, filius Ludouici quondam Ducis cognomento nigri. Hic anno Dominicæ natiuitatis prænotato, in vigilia S. S. Petri & Pauli Apostolorum, capitaneum suum cum exercitu paruo rusticano, & magis ad prædam idoneo quam ad pugnam, in terras misit Palatini, Spanhemensi coniunctas & vicinas comitatui. Qui monasterium Wilhelmitarum, quod Mariæ porta nuncupatur, parum distans a Spanheim, intrantes crudeliter spoliarunt, abigentes pecora, & omnia quæ inuenire poterant secum in Meisenheim oppidum abduxerunt. Erat autem feria sexta, & vigilia (sicut diximus) Apostolorum, nihilominus quidam in exercitu petrones repertas, quæ præcedente vespere superauerant, carnes deuorabant.

Marienpforten.

Spoliato cœnobio retrocesserunt, & quasdam in itinere villas de Palatini dominio igne suppositio incenderunt, Merxheim, Nosbavvm, & alias per circuitum oppidi Sobernheim. A Priore nihilominus & fratribus memorati cœnobii Wilhelmitarum CC. extorsere florenos, vt ab incendio quod minabantur, monasterio temperarent. Quis hic modus bellorum, vbi & Deo dicatis locis minetur incendium? Inde capitaneus exercitus Ducis Alexandri copias contra Palatinum duxit in partes VVestrasiæ, atque per prouinciam discurrens instabilis, villulas quasdam incendio cremauit, pecunias a monasteriis & Ecclesiis in Otterburg, Clingenmunster, Eusserstal, Hartvvichshusen, Sanct. Lamperti monialium, & aliis in circuitu ne incendio perirent, extorsit, spoliauit, & sine commiseratione grauiter afflixit.

Merxheim. Nursbaum. Sobernheim.

Posthæc Buleckheim villam Comitis Palatini, ab oppido Landavv Spirensis diœcesis vno duntaxat miliari distantem obsedit, & fortiter vt potuit impugnare cœpit. His autem qui fuerant in præsidio collocati, villam constanter defendentibus, omnes hostium defecere conatus. Interea Comes Palatinus exercitus sui partem in auxilium misit obsessis: quorum aduentu territus hostis obsidione soluta discessit, plura passus incommoda quam hostibus forsitan suis potuerit inferre. Dum hæc agerentur, Dux Alexander morbo laborans non fuit in exercitu, cuius absentia factum est, vt milites conducti prædam sitientes plus hostem spoliare contenderent quam vincere. Discurrentes enim per totam regionem in circuitu Nouæ ciuitatis oppidi, omnia per violentiam rapuerunt, non solum in domibus & possessionibus rusticorum, sed etiam in monasteriis & Ecclesiis sanctorum. Non tamen omnes qui fuerunt in exercitu, in hunc modum rapacitatis vitio intendebant, sed viri perditionis duntaxat, quibus nihil de timore Dei, nihil de publica honestate, sed totum de auaritia constabat. Quod timor Dei non fuerit ante oculos eorum, ex eo fecerunt manifestum, quod neque Deo dicatis locis pepercerunt, neque Monachis, neque Ecclesiæ ministris, vtpote qui auaritiæ facibus insatiabili desiderio inflammati sacrilegas manus in res diuino cultui consecratas temere miserunt, spoliando templa Dei ornatibus cunctis, altaria palliis & linteaminibus benedictis, & (quod eatenus in Christianorum publicis bellis nusquam reperi factum) linteos attactu Dominici pretiosi corporis sanctificatos, qui corporalia nuncupantur, rapuerunt de sacrosanctis Ecclesiis, & in suos vsus illicitos deputarunt, ex quibus alii suis vxoribus fecerunt pepla, alii sibi applicuerunt ad pectoralia.

Buleckheim.

Neustat.

p. 104.

Anno prænotato nona die mensis Augusti, pedites cum equitibus Alexandrinorum, qui erant in oppido Meisenheim, quod duobus ferme a monasterio Spanheim distat miliaribus, circa solis ortum mane irruerunt in villam Rudesheim iuxta oppidum Cruzenach inopinate, raptisque omnibus inuentis eam ignibus incenderunt.

p. 103.

Rudesheim.

Fumo per aera surgente in altum, Palatinenses qui erant in oppido iam dicto, turmatim contra hostes exiuerunt, vsque ad villam procedentes ardentem. Sed Alexandrini mox vt villam incenderant fugerunt, & abductis nonnullis ex Rudesheim,

heim, & Huffelsheim rusticis, vna cum inuentis pecoribus & spoliis ad Meisenheim præsidium suum reuersi sunt. *Huffelsheim.*

Vndecima die mensis Augusti capitaneus ducis Alexandri, Henricus de Svvartzenburg eques auratus, ruricolas villæ VVimesheim cœnobio Spanheimensi vicinæ pro centum viginti florenis ab incendio liberos dixit atque securos. Noluit enim incendere villam, quamuis sub ditione Palatini constitutam, propterea quod Dux Alexander patronus & collator esset Ecclesiæ parochialis. *VVimesheim.*

Villam quoque VValdenhusen, quæ iuris est nobilium de vicino castello Dalburg, pro trecentis florenis liberam ab incendio fore promiserunt Alexandrini. *VValdenhausen.*

Quarta die mensis Septembris mane ante Solis ortum exeuntes de Meisenheim Alexandrini, silenter intrauerunt Comitatum Spanheimensem, vaccasque centum viginti, & porcos ducentos iuxta villam Bickelheim, pascentes abegerunt. Villam quidem capere nisi sunt, sed non potuerunt, quam incolæ prius fossatis, sæpibus, & propugnaculis munitam die & nocte diligentius custodiebant, die autem sequente mane surgentes viri de Beckelheim numero viginti, auxilio quorundam de oppido Sobernheim, ante Solis ortum se haud procul ab oppido Meisenheim in nemore absconderunt, donec pecora egrederentur ad pascua: quibus more solito egressis, erumpunt de insidiis qui latuerant viri, pecora non suspicantibus Alexandrinis abigunt, & Bickelnheim velociter introducunt.

Vnde nona die mensis memorati Septembris Alexandrini rursus de oppido Meisenheim turmatim exeunt: & circa nonam horam de mane in agrum Sobernheimensis oppidi cum silentio irruentes, omnia quæ inuenerant pecora, nullo percipiente in oppido secum ducentes ad Meisenheim minauerunt.

Est autem inter Sobernheim & Meisenheim vnius duntaxat miliaris distantia.

Vicesima post hæc die mensis Septembris, quæ fuit sexta feria post exaltationis Sanct. Crucis, Alexandrini mane diluculo venientes ad castrum Zusch in nemore situm, quod Saonus nominatur a Spanheimensibus, a Treuirensibus autem & Mosellanis Hidorus, donec egrederentur ad pascendum pecora, latuerunt. *Zusch.*

Est autem nemus hoc in maiori parte latitudinis vnius Teutonici milliaris, in minori semissis: cuius initium a Rheno inter Bingiones & Bacheracios captans per comitatum Spanheimensem Cynomotosque Treuirenses, & Lotharingios protenditur, continuatum sine intercapedine Metensium. Ea pars nemoris memorati quæ sub Moguntina continetur diœcesi, nunc patur Saonus. *Sahne.*

Illa vero quam diœcesis comprehendit Treuerica, Hidorus nominatur, sylua certe quercubus, pascuis, & glandibus diues. Itaque latitantes in insidiis tecti nemore Alexandrini, mox vt pecora de castello viderunt exire, submiserunt in habitu rusticano viros antea dispositos, qui portas, ne clauderentur præoccuparent. Quorum confestim secuti vestigia, ceperunt nullo resistente castellum, ipsiusque domicellum Iohannem de Hohenstein adhuc dormientem in lecto ceperunt, abducentes captiuum. Deinde omnem scrutantes supellectilem, in prædam sumentes abducunt, & castrum igne suppositio redigunt in fauillam. Non enim confidebant integrum se posse retinere castellum, propterea quod & iure fœdali Archiepiscopo subiiceretur Treuirorum, & Ioannes de Hohenstein Dominus castelli neque Palatino neque alteri alicui hac durante guerra seruiret. Vnde cunctis rem medullitus intelligentibus visum est, Alexandrinos viro grauem & non dissimulandam fecisse iniuriam. Sed quid? Non iudex iudicat. Transeamus. *Ider.* *Iohan. de Hohenstein.*

p.104.

Vicesima

Viceſima octaua die Menſis Septembris Alexandrini de Oppido Meiſenheim rurſum egreſſi, Merxheim villam (vt ſupra diximus) ſub tuitione Philippi Comitis Palatini poſitam, quæ iuris erat immediati Svvidegeri de Sickingen equitis aurati, qui tunc in exercitu Ducis Ruperti fuerat perſonaliter occupatus in Bauaria, & Ioannis Captiui de Hohenſtein memorati, ſpoliauerunt, & igne ſubmiſſo quod reliquum fuerat a priore incendio, funditus deſtruentes in fauillam redegerunt, magno cum damno incolarum.

Svvicker de Sickingen.

Eodem quoque die pars vna exercitus Alexandrinorum villam & caſtellum Seyn Svvidigeri militis de Sickingen iam dicti ſpoliauerunt, & per incendium funditus deſtruxerunt, irruentes more ſuo per turmas.

Seyn.

Dum hæc omnia quæ diximus fierent, & quædam alia plura memoriæ non occurrentia noſtræ, mandato Ducis Alexandrini contra Philippum Comitem Palatinum, tempus menſium quinque conſumebatur, quo bellum durauit : interea que agebantur quæ ſunt dicta prius, de Maximiliani Regis in Bauaria exercitu, Ducis quoque Vdalrici de VVirtenberg, & quæ ſumus dicturi de crudeli vaſtatione VVilhelmi Landgrauii prouinciæ Haſſianorum. Verum quia breuiter deſcripſimus Alexandri Ducis memorati geſta contra Philippum Comitem Palatinum, ſicut noſtræ occurrebant memoriæ; ordo iam poſtulat rationis, vt quid Palatinenſes auferint aduerſum partes ipſius Ducis Alexandrini, quantum nobis conſtare poterit, breuiter dicamus.

In primis autem Nicolaus Brunonis, vel (vt propius accedam) Brunus de Schmitdeberg, ex parte Palatini capitaneus eorum, qui apud Stauroneſum erant in præſidio, vir audax, fortis, & bellicoſus, in vigilia natiuitatis Sancti Ioannis Baptiſtæ contractis ex Stauroneſo * copiis Alexandri Ducis villas duas circa Nahum fluuium in vicino poſitas, Huſen videlicet inferius & ſuperius, inuaſit, ſpoliauit, incendit, ac præter Eccleſiam funditus deſtruxit. Viros ruricolas quotquot inuenire potuit, cum pecoribus & præda captiuos abduxit : quos pecunia interueniente poſtea liberos abire permiſit. Sequenti die feſto D. Baptiſtæ Ioannis villam Rode ſimili vaſtatione deprædatus incendit, & nonnullos ex ruſticis captiuos abduxit. Reliquas etiam in circuitu villas, curtes, & quicquid ſub tuitione fuerat Ducis Alexandri, hoſtili incurſione deuaſtans ſpoliauit, incendit ac funditus deſtruxit.

Nic. Brun. de Smidperg.

** Creuzenach. Ober und nieder Hauſen.*

Rode.

Poſthæc XIX. die menſis Iulii venit ab Heidelberga Ioannes Landſchad de Steinach eques auratus, Palatini capitaneus & Dux exercitus, cum armatorum copiis ad oppidum Cruzenach, & manſerunt ibi diebus ſex, incrementum ſui & machinas bombardarum expectantes. Quibus interea cum bombitonantibus aduectis, viceſima ſexta die menſis Iulii Stauroneſum in magna multitudine exiuerunt per ordinem, primo pedites ac deinde pulchro apparatu diſpoſiti equites : iter contra Ducis Alexandri Comitatum dirigentes. Erat autem mane circa horam ſeptimam, quando primi exire cœperunt, & ordine ſequentes alii continuo, paulo poſt nonam horam vltimi exiuerunt: fuit enim copioſus exercitus.

Iob. Landſchad.

Eodem die venerunt cum feſtinatione ad planitiem quæ eſt inter montem Sancti Diſibodi & Odernhem Ducis Alexandri oppidulum, & ibi caſtra fixerunt. Erant autem in ipſo monaſterio montis S. Diſibodi, quinquaginta ſtratiotæ pro cuſtodia loci ab Alexandro deputati : qui cum vidiſſent exercitum Palatinenſium aduenire, confeſtim relicto præſidio fugerunt ingreſſi monaſterium. Palatinenſes duos vel tres Monachos duntaxat inuenerunt, cæteris cum abbate hoſtium metu iam pridem ad loca tutiora translatis. Magnam petrones crudelitatem in eo cœnobio exercuerunt, quam veritatis amore tranſire non poſſumus. Vini plauſtra non minus quinquaginta in cellario repererunt : quo ſi modeſte fuiſſent vſi, exercitui multis diebus potuiſſent ſufficere. Sed paſſim omnes qui volebant irruentes ſine ordi-

Diſibodenberg.

p. 105.

ne,

ne, sine modestia, sine discretione, vinum potabant, & multo plus effundebatur super terram, quam in vsum verteretur humanum. Enimuero cum instrumenta non haberent, vel ad perforandum opercula vasorum, vel in quibus possent recipere vinum, lanceis & pugionibus aperuerunt foramina; & bibentes quantum poterant, reliquum defluere in terram permittebant.

Quidquid in monasterio repererunt, sine timore Dei totum rapuerunt: non relinquentes vel cochlear vnum, vel aliud quidquam minimum. Nam plumbum de tectis atque fenestris, clauos ferreos de ligneis parietibus, pallas de altaribus, simul & corporalia furtiue sustulerunt. Non milites, non nobiles, non equites ista fecerunt; sed nudi pedites & rustici petrones, qui vel iussi vel vltronei se coniunxerunt exercitui. Nihil reliquerunt intactum, nihil integrum, nihil non violatum. Verum Abbas prouidus futurorum, calices, priuilegia, libros, & quæque quæ monasterii pretiosa clenodia tempestiue ad Meisenheim fecerat transferri.

Fuerunt tamen nonnulli ex eorum numero, qui de nobilitate gloriantur, in Sobernheim oppido Palatini domicilium habentes, qui sublata publice de monasterio torcularia, vasa quoque vinaria, lectisternia, scamna, mensas, fœnum, stramina, & quidquid inuenerunr vtensilium seu rerum domesticarum, impune rapuerunt, & curribus multiplicatis in sua nullo contradicente fecerunt abduci.

Eodem quoque die S. videlicet matris Annæ, Palatinenses oppidum ante dictum Odernheim (quod *Cotiredunum* veteres nuncuparunt) obsidione cinxerunt, & machinis bellicis siue bombardis acriter impugnarunt. Nec minus qui erant in oppidulo, viri & mulieres, turribus & muris conscensis, balistis, bombardis, & lapidum eiectione se fortiter defensare conati sunt. Superati tandem multitudine impugnantium Odernheimenses cum se nec defensare possent diutius, nec aliunde sperarent auxilium; & se & oppidum sub certis quibusdam conditionibus in manus Palatinensium tradiderunt, die scilicet XXVIII. mensis Iulii, quæ fuit dominica, & martyrio Sanct. Pantaleonis festiua, circa quintam horam post meridiem, obsidionis die tertia. Oppidum Palatinenses ingressi, & per domos discurrentes, quicquid inuenire poterant diripiebant. Oppidani autem cum vxoribus & liberis suis ad Ecclesiam confugerant parochiale [illegible], in quam etiam res suas quasque meliores ante biduum comportauerant, in qua & saluæ manserunt. Ioannes etenim Landschad miles & capitaneus Palatini menorabilis cum esset Christianæ pietatis amator, simul & iustitiæ cultor, nulla potuit ratione persuaderi vt quempiam suorum Ecclesiam permitteret ingredi. Omnia ergo salua manserunt, quæ in Ecclesiam fuerant reposita: nec minimum quid ex eis fuit ablatum, positis iussu capitanei ad ianuam custodibus, qui nulli concederent introitum. *Odernheim.*

Deinde conuocati ad forum oppidani (vt moris est) in verba Palatini Comitis omnes iurauerunt. Erat quidem paruum oppidum, sed muris, turribus, & fossatis optime munitum: habens ab oriente Glanum fluuium non facile transmeabilem. Propterea confisi de firmitate loci per triduum oppidani, quamuis pauci essent numero, fortiter steterunt, promissum a Duce præstolantes auxilium. Quo non veniente, bello præposuerunt salutem. Capto autem oppidulo, Palatinenses muros & turres per gyrum deiicientes impleuerunt fossata, ne relinqueretur Alexan- p. 106. drinis occasio vel spes aliqua recuperationis. Perierunt ab vtraque parte nonnulli, bombardarum lapidibus miserabiliter obruti.

Inde mouentes exercitum Palatinenses per Alexandri Ducis terras, iter versus Luteram Palatini oppidum instituerunt, plures in medio villas aduersariorum deprædantes incendio vastauerunt. Procedentes autem ordine cœpto vlterius, Alexandrinos ab obsidione villæ Bicklenheim (de qua diximus) fugauerunt. Pepercit in his omnibus Philippus Comes Palatinus Alexandro nepoti, quem indubitan- *Lutera.*

ter perdere potuiſſet, ſi ambo æquali odio laboraſſent, quorum alter plus voluit quam potuit, alter noluit quantum inferre mali potuit inimico.

Moſchein. Poſt hæc XVIII. die Septembris Nicolaus Brunus de Smidberg capitaneus Palatini Comitis, in Stauroneſo contractis oppidanorum copiis, terram Ducis Alexandrini rurſus intrauit. Moſchelen inferius cum aliis quibusdam villis per circuitum ſpolians incendit, ruſticos nonnullos abduxit captiuos, pecora quoque multa abegerunt, qui cum eo fuerant ſtratiotæ. Tanta fuit in oppido Stauroneſo equorum, boum, & ouium copia, ex Principatu Ducis Alexandri raptorum, quantam prius in his terris nemo viderat vnquam. Vidimus tunc oues quingentas venundari pro florenis quinque atque viginti, equos, vaccas, porcos, pro viliſſimo comparari pretio. Emptoribus tamen quibusdam, quod de rapina comparauerant Tholoſanum verſum eſt in aurum, vt pœnas auaritiæ luerent, qui ſcienter iniuſte acquiſita vili pretio ſibi vſurparunt.

Quartum contra Philippum Comitem Palatinum duxit exercitum VVilhelmus Haſſiorum Landgrauius, ſecum habens propriis in perſonis Heinricum Ducem Brunſvvicenſem, Heinricum quoque Ducem Mekelnburgenſem, Emichonem Comitem de Liningen, Comitem de Lippia, Comitem de Koenigsſtein, aliosque plures nobiles & Comites, quorum aliqui odio Palatini laborantes, vt proprias cauſas prætendentes, ſpontanea voluntate militabant, alii ſtipendio fuerant ab eo conducti.

Bensheim. Contractis itaque ſuorum copiis, princeps memoratus de Haſſia egrediens, cum magno exercitu venit ad Francofurdiam. Quem Francofurdenſes mandato compulſi regio per oppidum & pontem Mogani tranſire permiſerant. Qui mouens exercitum in terram Palatini, Bensheim oppidum in ſtrata montana ſitum firmiſſima obſidione vallauit. Verum Palatinenſium exercitus ab Heidelberga miſſus cum machinis & bombardis in auxilium obſeſſorum vsque adeo terruit hoſtem, quod mox obſidione ſoluta ſine effectu receſſit, & omnes in circuitu villas Comitis Palatini iuris ſpoliauit, incendit ac funditus euertens deſtruxit. Monaſterium Laurenſe Præmonſtratenſis ordinis, quod aliquando fuit ordinis noſtri, & vna de quatuor Abbatiis regalibus Germanici regni, cunctis rebus & bonis inuentis ſpoliauit, frumenta & vinum in proximas munitiones ſuas territorii de Geravv, (quæ fuerunt aliquando Philippi Comitis vltimi de Kazenellenbogen) fecit abduci, non ſine iniuria Dei, & incommodo fratrum grauiſſimo. Nouum caſtrum, quod Fridericus Comes Palatinus tutor quondam Philippi, & patruus, in nemore conſtruxit, ad ſiniſtram de VVormatia pergentibus ad Laudenburgum, ex ſuo nomine *Friderichspurg* nominauit, pulchrum & amœniſſimum igne ſubmiſſo in fauillam redegit. Lamperten, & omnes in circuitu villas ſpolians incendit, & inuentos ruricolas captiuos abduxit.

Lors. Geravv. Friderichsburg. Lampertheim.

Stein. Deinde caſtellum Stein nuncupatum, haud procul a VVormatia, traditione caſtellani obtinuit. Cumque omnia deſolaſſet ab iſta parte Rheni, quæ potuit, a VVormatienſibns tranſitum nauigio per Rhenum in aliam partem Rheni ſibi concedi poſtulauit. Sed VVormatienſes iura vicinitatis illæſa cuſtodire volentes, non permiſerunt.

Heidelberg. Interea dum hæc agerentur, Philippus Comes Palatinus in ſua munitione fortiſſima reſidebat Heidelbergæ, finem & exitum rei expectans. Caſtrum eius reſidentiæ muris, turribus, montibus & ſitu fortiſſimum eſt, nec facilis patet acceſſus: in quo tot machinas repoſuit bellicas atque bombardas, numero & magnitudine ingentes, quantas vel quales antehac apud vnum Principem non vidimus in Germania. Oppidum quoque Heidelberg ſatis ante munierat, & victualia pro triennio ſuffi-

p. 107. p. 108.

ſufficientia præparauerat. Viros etiam audaces atque fortitudine potentes pro loci defenſione in præſidio habuit, & hoſtium aduentum ſecurus expectauit.

Hæc non ignorans Landgrauius, in terminis Stratæ montenſis lancea pugnat & ludit: ſed oppido Heidelberg metu bombardarum appropinquare non valuit neque fluuium Neckarum ad ſuperiora Comitis Palatini villagia tranſiuit. Et cauſa forſitan erat etiam alia, quod bombardas tantæ molis & fortitudinis ſecum de Haſſia non adduxerat, propter locorum diſtantiam, quibus vel muros potuiſſet deiicere, vel impugnare ciuitates. In argumentum adiungo veritatis, quod in toto calamitatis huius tempore nec oppidum aliquod munitum cepit violenter, neque caſtellum, niſi per deditionem eorum voluntariam, qui ad defenſionem poſiti animis defecerunt, cuſtodiæ propoſitum abiicientes.

Videns ergo Princeps Landgrauius, quod per VVormatienſes non poſſet ad vltra Rhenana Palatini habere commeatum, neque aliunde conquirere naues quæ tantam exercitus multitudinem ſine periculo per Rheni flumina transducerent; deſcendit ad Moguntiam, & conſenſu (vt dicebatur) eorum, qui locum & vices tenebant Archiepiſcopi, tunc in Haſchaffenburg ſedentis quieti, contractis vndique nauibus apud VViſſenavv villam, de oppoſito Sancti Victoris extra Moguntiam, transduxit exercitum. *VVeiſſenaw.* Venerat iam tunc hora, in qua Clerus Moguntinus vicem rependit Comiti Palatino pro damnis, iniuriis, & contumeliis, quibus per annos decem & amplius ab officialibus eius in Alzen & Cruzenach non mediocriter fuerat læſus & grauatus, quemadmodum in ſuperioribus ex parte iam diximus. Non ſunt incognita nobis mala, pericula & damna, quæ omnis in Moguntia clerus in cenſibus, in decimis, in reditibus annuis & libertatibus paſſus eſt, per diſſimulationem memorati Principis & per eius in vicino miniſteriales; iuſtene an iniuſte, nihil ad nos.

Erant quidem ex nobilium genere, qui cauſas & querelas contra Moguntinam Eccleſiam prætendentes aduerſus Bertholdum Archiepiſcopum, & omnem per totam diœceſin clerum multis annis incurſus fecerunt hoſtiles; frumenta decimarum, curtium & aliarum poſſeſſionum, ſi pecunia interpoſita non redimerentur clericorum, in agris & horreis igne concremantes. Quid loquar de teſtipremis, parricidis, & ſacerdotum detentoribus? quorum tanta fuit noſtris diebus crudelitas in comitatu Spanheimenſi. & circumcirca, vt nec monachi cœnobia, nec presbyteri villagia quaquam tuto ingredi poſſent. Parco autem, ne hiſtoriam nimium exaggerando etiam cum veritate videar exceſſiſſe.

VVilhelmus itaque Haſſiorum Landgrauius poſtquam conſenſu, permiſſione & auxilio Moguntinenſium nauigio traduxiſſet exercitum, caſtra poſuit in villa Schornsheim, haud longe a Moguntia: omniaque in circuitu vsque ad Oppenheim, *Schornsheim.* quæ iuris erant Palatini, deuaſtauit, villas ſpoliauit, incendit, ac funditus deſtruxit. Magna fuit in exercitu eius quorundam impiorum crudelitas, eorum maxime, quos incendio præfectos, *Brantmeiſter* vulgo nuncuparunt: qui Eccleſias non ſolum villagiis contiguas, ſed etiam aliquantulum remotas, cum ſeruare potuiſſent, ex induſtria propria igne ſuppoſito vna cum viculis & villis incenderunt & deſtruxerunt.

A Schornsheim Landgrauius mouens exercitum per terras circumduxit Comitis Palatini vsque ad Alzen, & ibi non procul ab oppido caſtra metatus eſt. *Altzey.* Poſitis autem papilionibus cuncta per gyrum in agris frumenta, quæ iam erant maturitati proxima, equorum multitudine conſumpſit, & reliqua conculcando deſtruxit. Villas incendio dedit, ſpolia rapuit, & nec Domino conſecratis Eccleſiis pepercit.

p. 107.
p. 108.

Quicquid enim rerum aut ſubſtantiæ pauperum ruſticorum in Eccleſias propter maiorem fuerat ſecuritatem repoſitum, tutum ceſſit in prædam exercitui Haſſiorum. Omnia etiam vaſa & ornamenta Eccleſiarum, quas incenderant, diripuerant. Eſt oppidum inter Oppenheim & Alzen, Gauiodorum nuncupatum, regni Germanici antiquiſſimum, quod a multis annis Palatinatui dignoſcitur impignoratum. Ad hoc oppidum Landgrauius exercitum vbi admouet, nimio pauore conterriti ciues in occurſum eius properant, portarumque ei claues præſentant, & ſe ſuosque & oppidum eius ditioni ſubmittunt. Quorum leuitatem, ne dicam perfidiam, etiam hoſtis ipſe deteſtabatur, quod oppidum habentes, muris, turribus, atque foſſatis muniti, tradidiſſent nulla adhuc neceſſitate compulſi. Vnde in pœnam perfidiæ cunctis traditores bonis ſpoliauit, dimiſſoque oppido retroceſſit, & viros omnes in eo repertos ſecum captiuos abduxit. Omnes in circuitu Gauii villas ſpoliauit & incendit, quæ ad dominium pertinebant Comitis Palatini, his duntaxat exceptis, in quibus clerus Moguntinus vel curtes habuit vel decimationes, quibus rogatus ab eis libenter pepercit.

Gabb. Ordernheim.

dit Gauen.

Multam in Gauio tam Oppenheimenſi quam Wormatienſi circa Alzen & Stauroneſum (qui *Nahegavv* appellatur) prædam in frumento, in vino, & in variis vſus humani rebus Landgrauius reperit, cepit, & in ſua ſecum abduxit. In duabus namque villis Savvlheim & Weſthofen plus quam mille vini optimi plauſtra inuenit. Quid vel quantum in aliis tam multis & magnis putandum eſt reperiſſe villis atque caſtellis per meticuloſam deditionem obtentis.

Saulheim. VVeßhouen.

Interea cum hæc Landgrauius poſitis circa Oppidum Alceia caſtris, omnia (ſicut diximus) deuaſtaret, compaſſus, nec immerito ſui Comes Palatinus diſperſum conuocauit exercitum, & miſit eum ſub manu capitanei ſui Iohannis Landſchad contra Haſſios ad Alzeiam. Quorum aduentu Landgrauius cognito, non duxit eorum exſpectare præſentiam: ſed mouens inde per tria fere miliaria noſtra diſceſſit, inter duo villagia Blenieh & Genzingen, iuxta Naham fluuium, ſpatio dimidii miliaris a Stauroneſo ſiue Creuzenach oppido, caſtra locans, quinque ibidem diebus in papilione remanſit. Ad quem venit in caſtra Dux Alexander cum mille ducentis viris, qui dudum ei contra Philippum Comitem Palatinum fuerat confœderatus, & habuerunt inter ſe diutius optata colloquia. Riſerunt Ducem primores Haſſiorum, quod Princeps tam inclyti nominis contra potentiſſimum aduerſarium, Comitem videlicet Palatinum, maiorem non haberet exercitum. Dux vero Alexander peractis his pro quibus venerat, in Meiſenheim reuerſus eſt.

Blenich. Gentzingen.

Non vacabant otio in ea ſtatione Haſſii, ſed more ſuo circumcurrentes per totam regionem, omnia diripientes, villas cum Eccleſiis crudeli malignitate incenderunt. Habebant enim conuenientes moribus ſuis flammarum præpoſitos, qui nec Deum timebant, nec hominem reuerebantur: de quibus nemo dubitet, quoniam omnipotens Deus & ſuas & pauperum ſuorum aliquando vindicabit iniurias. Si non in hac vita, in futura tamen, & forſitan in vtraque.

Brandmeiſter.

In primis autem ſpoliauerunt Armesheim villam, & incendio ſubuerterunt, quæ non longe diſtat a Flanheim, in via euntibus de Bingen & Alzeiam, Eccleſiam quoque in ea nouam pretioſam atque pulcherrimam, quæ ante paucos annos in memoria hominum & oblationibus fidelium ad memoriam Dominici ſanguinis illo concurrentium fuerat conſtructa, ſpoliatam vaſis & ornatibus cunctis, incenderunt funditus deſtruentes, ſacerdotibus aſtantibus & lachrymantibus. Deinde villam quæ Wansheim dicitur; ſpoliatam ſimiliter incenderunt. Baſenheim quoque villam & eccleſiam ſimili væſania ſpoliantes concremarunt. Lamsheim quoque villam magnam,

Armsheim.

VVansheim. Baſenheim. Lamsheim.

p. 109.

magnam, cum Eccleſia pulchra & campanis, funditus incendio deſtruxerunt, omnia diripientes quæcunque inuenerunt. Viri eius loci audientes videntesque inimicorum aduentum, in nemus vicinum ſeceſſerant. Hedesheim villam iuxta riuulum ſitam, qui aurea ripa nominatur ab incolis terræ, cunctis bonis ſpoliatam igne ſubmiſſo totaliter euerterunt. Villas etiam Kappelsleubersheim Erbsbudesheim curtem nouam, & plures per circuitum Nahagavii & Stauroneſi, quarum omnium nomina memoriæ hac vice non occurrunt, cum Eccleſiis ſpoliauerunt, incenderunt, & penitus deſolarunt. Brizenheim, Gentzingen, Bleinich, & Winzenheim cum nonnullis aliis villis magnis non incenderunt ad preces quorundam, ſimul & interueniente pecunia, quam *Brandſchatzung* nuncuparunt. Spoliarunt tamen pauperes omnibus quæ reperire potuerunt, aut ſecum abducere.

Hedesheim. *Guldenbach.* *Labersheim.* *Budesheim.*

Eſt villa milliario diſtans a Cruzenach, foſſatis, muro, ſæpibus, & propugnaculis admodum ſatis munita, nomine Sprenglingen, cuius incolæ iam bello inſtante, rogauerunt Palatinum, vt eos bombardis tantum cum pulueribus & aliis neceſſariis prouideret, aſſerentes ſe & numero & fortitudine ad defenſionem villagii ſufficere, nec ſtratiotarum indigere ſuffragio.

Sprenglingen.

Fecit Palatinus ſicut petierant, noluitque grauare alienigenarum inſolentia, vires tam audacter promittentes domeſticas. Eſt enim villa non parui momenti. Veniente in regionem illam exercitu Haſſiorum, ſolo eius auditu territi nimium viri omnes relicto villagio, bombardis, rebus, mulieribus, & liberis, ad Alzeiam oppidum fugerunt. Sic ruſticorum ſtetit præſumptio, quæ grandia proponit in hoſtem dum procul eſt & fugit ante præſentem.

Reperit in illo villagio multam Landgrauius prædam, vini plauſtra quater centum, frumentorum ingentem copiam, bombardas, & variam in domibus ruſticorum ſupellectilem. Erant enim homines admodum locupletes, ſub ditione Comitis Palatini & Ducis Ioannis in Siemern habitantis indiuiſibili dominio conſtituti, quibus annue contribuunt quingentos auri florenos pro taxa, quam ipſi *precariam* nuncupant ſubuentionem. Villam ne incendio periret, deſtinata conſuetudine Haſſiorum accepta pecunia Landgrauius immunem fecit.

Beede.

Cœnobium eſt fratrum Canonicorum regularium Sancti Auguſtini de Windesheimenſium obſeruantia patrum, quod Comites de Spanheim olim fundarunt, non longe ab eo loco ſitum, vbi inter Stauroneſum & Sprenglingen caſtra poſuerant Haſſii: in quod cum impetu irruentes non parua ſeruis Dei damna fecerunt & incommoda. Iuſſu tamen Principis temperatum eſt ne deſolaretur in toto, pro qua liberatione ab incendio Prior loci ducentos auri nummos Landgrauio dare compulſus eſt, non attenta paupertate ſeu inopia qua fratres premebantur.

Interim vero quo Landgrauius apud Blenhim villam in papilionibus traxerat moram, & plures de exercitu hinc inde vagantes omnia (ſicut dictum eſt) per anteriorem comitatum Spanheimenſem, deuaſtarent, ſpoliarent & incenderent; nonnulli illorum extra ordinem diſcurrentes a Palatinenſibus prærepti fuerunt, quorum aliqui mox in campis occidebantur, plures etiam ad oppidum Cruzenach ducebantur captiui, homines Haſſii pauperes & ruſticani, qui mandato Landgrauii (cuius & ſubditi erant) venire in hanc neceſſitatem fuerunt compulſi.

Cruzenach.

Nobiles vero & equites Stauroneſo minime appropinquarunt, Landgrauio autem præfato in loco qer quinque dies cum exercitu commanente fama exiit Ioannem Landſchad Capitaneum Palatini cum toto exercitu ad oppidum Cruzenach

contra Haſſios eſſe venturum, ſicuti & poſt biduum venit. Quod vbi Haſſiorum innotuit Principi, ſummo mane diei ſequentis caſtra incendit, & exercitum verſus Bingen adduxit. Tanta ſubito nebula ſiue caligo ex incenſione caſtrorum ſurrexit, quod omnem circa regionem fumo & fœtore impleuit, vsque adeo quod Palatinenſes in oppido nihil pene viderent.

Monaſter. In eo tranſitu de loco papilionum ad Bingen Landgrauius villam Monaſterium dictam Bingiis proximam, quam Philippus Comes Palatinus ante paucos annos emerat a Comitibus Rheni (vt ſupra dictum eſt) vna cum eccleſia ſatis pulchra iuſſit incendi, ac penitus in fauillam deſolari. Omnes autem de villa ruſtici metu Haſſiorum prius fugerant, mulieribus duntaxat relictis cum paruulis. Sed & presbyter loci parochianus ſimili pauore correptus diſceſſerat. Miniſtris iniquitatis iuſſa perficientibus, ſtetit iam villa in mediis flammis.

Landgrauius vero cum Ducibus de vico Brunonis, & Megaloburgenſi, totoque ſuorum exercitu, ab alia parte Nahi fluminis parui & vbique transmeabilis, equo inſidens interitum villagii ſimul & eccleſiæ male gaudens proſpectabat, intuebaturque. Ardente iam in parte ſuperiori Eccleſia, cum nullus adeſſet ſacerdos, præter Magiſtrum Heinricum plebanum eccleſiæ Bingiorum virum doctum, morumque honeſtate integerrimum, & verbi Dei præconem infatigabilem, qui ad hoc venerat, vt precibus incendium, ſi poſſet apud Principem obtinere, impediret: ſed non potuit. Is ergo cum videret ardere templum, Chriſtiana pietate commotus accurrit, & ſacroſanctum corporis Domini ſacramentum de hagiotheca manibus cum vaſculo extraxit, flexisque in terram genibus cum multis lacrymis dixit: *Heu, heu, heu, Domine Deus, ſiccine permittis humanam præualere nequitiam, vt te de ſanctuario tuo eiiciat, domum tuam incendat, teque migrare quaſi hominem in aliena compellat.*

Surgensque confeſtim de terra, quoniam incendium ab omni parte vrgebat, & portans in manibus dominicum corpus, iter cum eo verſus Bingen incepit. Inter multa quæ dixit mœrore plenus, & amaritudine magna perturbatus, ſic fertur increpaſſe malignos: *O ſceleſtiſſimi hominum, quando parceretis hominibus, qui creatori veſtro non nouiſtis, quem hodie perſequimini, aut cui maiorem infertis contumeliam? Contra dominum vniuerſorum pugnatis, omnipotenti Deo bellum indicitis, ſaluatorem veſtrum de manſione ſua fugere compellitis, eius templum cum pauperum domiciliis conſumatis. Credite Principes, credite Duces, credite omnes, quoniam iuſtus eſt omnipotens conditor & rector totius vniuerſitatis, qui tantam hodie a vobis perfert iniuriam in longinquum non differet vindictam.* Hæc dicens, cum lachrimis iter continuauit inceptum, & portauit in Eccleſiam Bingiorum venerabile Sacramentum. Fuerunt qui dicerent, Landgrauium ad preces Bingiorum hanc in Monaſterium exercuiſſe ſæuitiam, qui optarent villam ſemel deſtructam non amplius reſtaurari, memores iniuriarum quas ante duodecim annos (vt ſupra diximus) ablato eis per triennium emporio ſuſtinuerunt: quod Albertus Göler de Rauenſpurg Palatini Comitis apud Stauroneſum præfectus tranſtulerat.

Bingen. Monaſterienſi villa cum eccleſia ſuccenſa, & ardente, Landgrauius cum ſuis oppidum Bingiorum intrauit, quem Bingii magno cum honore ſuſcipientes, vt hoſtis victorem communis, ingenti lætitia ſalutarunt. Manſit in eo loco die vno, quo interim capta milites diuiderent, & venderent ſpolia.

Erant ſane tunc temporis Bingiorum corda Palatinenſibus haud mediocriter infenſa, & tam aperte tamque manifeſte, vt latere nec poſſent nec vellent. Si Moguntinos & maxime clerum, ſi denique Ringauios, (de cæteris tacebo) adſcribam, certe

certe non errauero. Quid enim? Omnes qui Palatino Comiti Philippo in hac turbatione fuerunt contrarii, etiam ſubditis eius proculdubio extiterunt inimici. Ego autem qui prælo (ſi dici fas eſt) harum tribulationum omnium ſum poſitus, nihil aut parum cauſarum ſiue occaſionum ignoro ſaltem eorum malorum quæ ſumus perpeſſi duro ſub genere vindicandi, poſſem ſi expediret dicere multa, quibus nota paucis fierent manifeſta. Sed in quem finem? Vt nulli fieret vulgari æſtimatione iniuria.
p. III. Tranſeo tamen conſulto, ne aut in altera parte vindictam, aut in altera videar quæſiuiſſe adulationem.

Igitur Princeps Haſſiorum Landgrauius ab oppido Bingiorum poſtera die mouens exercitum ſtrata publica per terram verſus Moguntiam iter aſſumpſit. Cumque ad regiam villam Ingelnheim, in qua Magnus Carolus olim perhibetur naſcendi ſuſcepiſſe principium, quæ tunc ſub ditione extitit Comitis Palatini, peruenisſet; Caſtra inter Rhenum & Saliſſam riuulum ad meridionalem villæ plagam locauit, non dubius animo, quin aulam Caroli regiam (quæ hodie cœnobium canonicorum eſt Sanct. Auguſtini) nullo contradicente cum ſpoliis poſſet obtinere. *Ingelnheim*

Eſt autem locus ipſe muris, turribus, & foſſatis per gyrum bene munitus, in quo & multæ ſunt manſiones ruſticorum, in quem viri & mulieres villagii omnes cum liberis & rebus ſuis confugerant, & ordinatis machinis præparauerant ſe ad defenſionem contra venientem Palatini hoſtem. Sicut enim longe ſupra diximus, temporibus Caroli IV. Ingelnheim ambæ villæ regales, cum oppidis Lutern, Oppenheim, & Gauodernheim, a Regno impignoratæ ſunt Palatinatui vſque in præſens. Poſitis itaque caſtris Landgrauius in loco memorato copias miſit, qui aulam in villa Ingelnheim inferiori aut primo ſi poſſent incurſu caperent, aut ſi reniterentur, qui fuerant interius obſiderent.

Villani autem qui erant in Aula, videntes e turribus & muris exercitum appropinquare hoſtilem, portas demiſerunt apertas, ordinatis hinc inde bombardis in occulto, non ſolum intrinſecus poſt valuas, ſed etiam in turribus & ſuper muros, tantoque omnia ſilentio peregerunt, quod neque vox audiebatur cuiusquam, nec vllus tumultus. Accedentes vero Haſſii, agminibus ordinatis contra portam Aulæ exteriorem, cum eam reperiſſent apertam, & neminem viderent vel audirent, putabant metu fugiſſe omnes, & præ feſtinatione nimia valuas dimiſiſſe reſeratas. Cumque iam primi ſecundæ approximarent portæ, qui latuerant Palatinenſes ſubito præordinatas incendunt ex omni parte bombardas, quarum facies in turmam obuiam fuerant omnes directæ. Fit mox clamor ab vtraque parte magnus, & ingens tumultus, cadunt Haſſii plures bombardarum ictibus tacti, retrocedere vel declinare medii, ad partem ceteri tutiorem feſtinarunt. Clauſis deinde portis ad muros villani conſcendunt & turres, iacula vibrant in hoſtes, & multos eorum occidunt. Hac ſtrage ſuorum accepta, Landgrauius iuſſit admoueri machinas, & Aulam a plaga meridionali obſidione vallari. Hi vero qui fuerunt in munitione, videntes quorſum res tenderet, cum tanto impetu lapides bombardarum miſerunt in hoſtes, quod obſidionem nullo ingenio poterant firmare, ſed abire compulſi ſunt neceſſitate. Multi Haſſiorum in hoc tumultu perierunt, quorum cadauera Landgrauius in vicino præcepit ſepeliri, denique incendio quam plures interierunt quibus ſepulturam ignis præbuit. Enimuero Landgrauio cum exercitu villagio approximante, mulieres iuſſu virorum de Aula progreſſæ, omnes villæ domos igne ſuppoſito incenderunt, quod alioquin hoſtes non dubitabant eſſe facturos. Cum ergo Haſſii peruenisſent ad locum, & putarent quod ſuorum quipiam vicum ſuccendiſſent, cœperunt quidam ſpoliorum auidi per domos ardentes diſcurrere, & ſi quid eſſet relictum, quod raperent, diligentius inueſtigare: quorum plures cadentibus ſuper ſe domibus in cellariis, & alibi

alibi ſub igne miſerabili morte perierunt, ſpe lucri fruſtra decepti, cum prius omnia per villanos in Aulam fuerint deportata. Videns autem Landgrauius, quod ſine magna ſuorum clade nihil mali poſſet inferre Palatinis in aula concluſis, remouit caſtra, & cum toto exercitu ſuo ad Moguntiam aſcendit, & paucis in vrbe Moguntina diebus peractis, copias nauigio per Rhenum traduxit, indeque progreſſus caſtellum
Hohenburg. quoddam Hohenburg nuncupatum, quod erat Comitis de Hanavve, partes Comi- p. 112.
tis Palatini defendentis, obſidione cinxit, expugnauit, & poſtremo per deditionem eorum qui intus erant, obtinuit. Per dies igitur aliquot impugnando prædictum Comitem de Hanavve, & alios Palatini fautores, ab iſta parte Rheni Landgrauius moram traxit. Et quia mente concluſerat, Rheno transmiſſo copias reducere in terram Palatini, & cuius iam villas ſpoliauerat, & incenderat non munitas, etiam caſtella & oppida munita, quæ prius contingere non potuit, machinis & bombardis debellare; cum magno labore ac multis impenſis, quicquid inſtrumentorum aut machinarum habere potuit, ad ſe adduci fecit, bombardas videlicet & numero multas & ſatis ingentes. Venit internuntius ad Stauroneſum, vbi tum eramus, qui certiſſima exploratione præmiſſa nunciabat, Landgrauium in via conſtitutum cum exercitu ſuorum magno, habentem bombardas & machinas bellicas multas, & apparatum terribilem, illiusque eſſe propoſiti quod copias Rheno iterum apud Moguntiam transmiſſo in terras Palatini velit reducere, & munitiones per Gauium omnes violenter expugnare.

Iam enim non paruam machinarum partem per Franckfordianos, & Mogani partem ad Ruſſelsheim caſtellum ſuum traduci fecerat. Audientes hæc, qui erant in Crucenach Palatinarum partium defenſores, contractis ſine mora copiis, in
VVeiſſenaw. manu valida tranſierunt verſus Moguntiam, & villam Wiſenavv, ſimul & montem
S. Victorsberg. Sancti Victoris præoccuparunt, Landgrauio interdicturi commeatum. Non enim alio Rhenum tranſire potuit loco quam ibidem, propter pondus machinarum, quas per Moganum traducere ad caſtellum in oppoſito Moguntiæ villam non potuit. Diſplicuit Moguntinenſibus non mediocriter, quod montem Sancti Victoris & villam ſubiectam præoccuparent Palatinenſes, quamuis nihil in contrarium præter indignationem vacuam verius poſſent opponere.

Landgrauius autem cum didiciſſet, quod Stauroneſii montem præoccupaſſent, & vadum, ſubſtitit & procedere vlterius diſſimulauit. Miſit tamen pedites quosdam, ad tentandum ſi nauigio Rhenum tranſire quoquo modo potuiſſent illæſi. Qui cum veniſſent ad vadum, & iam naues intraſſent, cœpiſſentque alteram remigare in partem, bombardas ordinatas in eos ſoluerunt igne Palatinenſes, & retrocedere compulerunt. Retraxit itaque pedem Landgrauius, & propoſitum reuocauit.

Quinta die menſis Auguſti anno prænotato, Palatinenſes venerunt in magna multitudine ad montem Sancti Victoris, & manſerunt in eo ſex diebus, non ſine damno & incommodo clericorum, qui prius ad ciuitatem omnes confugerant aduentu eorum perterriti, nec prius inde volebant recedere, quam Canonici Moguntinenſes vna cum ciuibus, & Archiepiſcopi locum tenentibus promitterent, ac literis cautionibusque neceſſariis firmarent, quod Landgrauio tranſitum deinceps vltra Rhenum nullatenus eſſent conceſſuri. His promiſſionibus cum ſufficienti cautela ſuſceptis, Palatinenſes duodecima die menſis Auguſti ad ſua redierunt.

Cernens autem Landgrauius, quod per Moguntinos tranſitum habere non poſſet, aliud in Palatinum deſtructionis non paruæ medium adinuenit. Eſt oppi-
Caub. dulum cum adiacente in monticulo caſtro nomine Cuba, in deſcenſu Rheni ad dextram, parum diſtans ab oppido Baccherach, ſatis pingue habens telonium, quod

vtrumque

vtrumque iuris & dominii est Comitis Palatini. Existimans vero Landgrauius rebus suis optime fore prospectum, si hoc oppidum cum telonio posset acquirere, contractum prius illuc mouit exercitum, & octaua decima die Mensis Augusti castra in monte contra oppidum locauit, ab eadem videlicet parte fluminis, quasi ex opposito Baccherach. Non enim potuit exercitum propius locare, propterea quod oppidum naturali situ munitum non sit accessibile multitudini, habens ab Oriente præruptos & altissimos montes, a meridie vero flumen Rheni, ab vtraque parte montibus concluſum.

p. 113. Mons vero in quo Landgrauius castra posuerat, inter Orientem & meridiem sic manet dispositus, quod obsessores in arcem & in oppidum cum volebant poterant habere prospectum, si paululum ad eius cacumen propius accessissent, Bombardarum tamen iacula haud facile in oppidum traiicere poterant, propter altitudinem montis: a cuius si parum descendissent cacumine, facilius ab his qui vel in arce fuerant, vel in oppido, lædi machinis potuissent, quam lædere, pro eo quod Bombardarum iacula certius diriguntur aliquantulum eleuata, quam omnino in bassum depressa. Vnde plures Hassiorum qui cum bombardis a montis cacumine aliquantum descenderant, Cubanorum iaculis perierunt, cum ipsi nullum aut rarum ex illis possent attingere, lapidibus proiectis in Rhenum cadentibus.

Durauit ista Cubana obsidio triginta nouem diebus, in quibus Landgrauius arcem & oppidum continuis pene machinarum ictibus pulsauit. Et licet partem turris & muri de castello tandem vi bombardarum deiecerit, arcem tamen propter inaccessum montis non potuit inuadere, his qui fuerant intus viriliter obsistentibus. Erant in Cuba quingenti & mille viri pugnatores, qui Hassiorum insultibus fortiter reluctantes, multos eorum ad legendas vuas, quæ iam cœperant matureſcere, in vineta descendentes, bombardarum iaculis occiderunt.

Vicesima octaua die mensis Augusti, Ioannes Landschad Comitis Palatini ductor exercitus, a Stauronesso cum trecentis equitibus & populo terræ in multitudine magna exiens in auxilium Cubanorum contra Hassios, venit ad Baccharach, & postera die Castra metatus est in monte iuxta oppidum iam dictum directe in opposito papilionum Landgrauii, eratque inter duos exercitus istos grande satis interuallum, simul & præterfluens Rhenus, & nihilominus bombardarum se iaculis impetebant. Audiebatur strepitus machinarum vtriusque partis in alterutrum fulminantium, apud Stauronesum in arce, cum tamen sit non minus quatuor milliarium nostrorum distantia. Partem vero copiarum præfatus Capitaneus noctu misit in Cubam, quod in die non satis tuto fieri potuit propter Hassiorum prospectum, qui lapides instrumentis de monte proiiciebant in Rhenum. Nemo potuerat in die nauigio vel terra intrare vel exire Cubam, quem Hassiorum in montis cacumine bombotannales non viderent. In nocte autem liberum Cubani habebant accessum, & recessum, cum eos Hasii neque videre possent, neque fulminibus impedire aut lædere vel impetere bombardarum.

Multa ingeniose tentauit in ea obsidione Landgrauius, & pro variis machinis pecuniam & instrumentis bellicis profudit ingentem. Vasa impleuit pice, sulphure simul & aliis rebus ardentibus multa, quæ de summitate montis, qui Cubæ supereminet, emittens in oppidum volubili cursu ardentia præcipitauit. Sed omnia frustra, omnia casso labore consumpsit, & non paruum rerum suarum dispendium recepit. Nam omnia pene vasa bellica vel bombardæ in castris ad vsum habitæ, quam primum semel aut bis officio seruierant suo, rumpebantur. Quæ vtrum fortuito casu, seu maleficii alicuius interpositione contigerint, ignoramus: licet in Cuba fuerit vnus ex stratiotis, quem nouimus gloriantem, quasi arte quadam occul-

tissima (ne dicam vanissima) ipse cunctas nouerit confringere bombardas etiam non præsens, modo eas videat vel a longe, vel audiat strepitum facientes.

Quarta die mensis Septembris, anno prænotato, cum propter montis altitudinem, in quem Landgrauius castra posuerat, machinarum præfecti non præualerent iaculis attingere castellum, & multo minus oppidum quod erat inferius, sed maior pars globorum in altum euadens nimium caderet in Rhenum factis nocte fossatis, bombardas maiores, quas Capitales appellant atque Carthunas, per decliuum montis submisere catenis, arbitrantes locum ad opus machinarum se reperisse magis idoneum & aptiorem. Mane autem cernentes Cubani, Hassios in decliuo montis p. 114. cum machinis laborantes, confestim e castro simul & oppido tam fortiter & sine intermissione iacula in eos direxerunt, quod necessitate compulsi, relictis in loco bombardis, retrocesserunt. Manserunt in loco bombardæ sine vsu, ad quas nec Hassii in die accessum habere potuerunt, nec Palatinenses, alternis inter se iaculis prohibiti. Sed neque in nocte licuit Hassiis vel custodire illas, vel sursum retrahere, tum quod Cubani etiam in tenebris certum iam in eos scopum nouerant, tum vero quod magnitudo ponderis retractum non permisit. Postremo tamen machinæ in manus Cubanorum peruenerunt. Exeuntes enim nocte quadam viri audaces de oppido cum silentio, non sentientibus Hassiis bombardas facili conatu per descensum montis traxerunt ad littus Rheni, & vlterius in Cubam, quos etiamsi hostes vidissent, prohibere tamen minime potuissent.

Cartaunen.

Nocte diem quartam mensis Septembris sequente, circa vndecimam post meridiem horam, ortum est in oppido Cuba casuale incendium per negligentiam vnius hominis, qui puluerem incensorium male custodiuit ab igne, in quo viri vndecim miserabili morte perierunt ex Stauronesso illuc destinati, qui dormientes in superioribus domicilii, priusquam euigilarent, ab igne fuerant præoccupati. Domos viginti flamma consumpsit, cunctis metu hostium confluentibus ad muros.

Sexta die mensis Septembris, Ludouicus Philippi Comitis primogenitus, cum quinquaginta equitibus, & sexcentis peditibus venit ab Heydelberg ad Stauronesum, quæ est Cruzenach oppidum, & sequenti processit ad Baccherach in auxilium Cubanorum, qui annum tunc agebat sextum supra vicesimum ætatis suæ, Princeps animo & viribus constans, pauci sermonis, sed verax, & stabilis.

Ludouicus Philippi F. Pal.

Eodem quoque die venit ad Landgrauium obsidentem Cubanos in castra Heinricus Brunsuicensium Dux, secum habens Comitem de Lippia Westgallum, cum duobus pugnatorum millibus, bombardas adducens & machinas belli varias.

Anno Domini supra notato, XXV. die mensis Septembris, considerans Landgrauius post multos labores & grauissimas impensas, quod Cubam obtinere non posset, posteaquam nouem & triginta diebus eam obsedisset, maioraque accepisset ab hostibus damna quam intulerat, mane soluta obsidione recessit. Multa enim sua sponte (vt ita dixerim) in ea obsidione suscepit incommoda, tam in fractis pene omnibus bombardis, quam in variis machinis frustra compositis. Globos bombardarum ferreos non concauos sed solidos, plures quam sexcentos, aduersum Cubanos inutiliter proiectos amisit, quorum maior pars in Rhenum cadens submersa fuit.

ADDITIO.

ADDITIO.

HIC LVBET APPONERE POSITVM AD REI MEMORIAM SERVATAE CVBAE MONVMENTVM, QVOD IN RIPA RHENI IVXTA DOMVM TELONEI VISITVR, AVREIS LITTERIS NIGRAE TABVLAE INSCRIPTVM.

DIE iar von Chriſt geburt man zalt
Funffzehenhundert und vier alt,
Von Sontag nach Mari himmelfehrt,
Wart Cub ſechſthalb vvochen belegert
Mit ganzer macht und heres crafft
Durch Heſſen die Landtgrafffchafft
p. 119. *Neunhundert Stein gehavven,*
Als ihr die gros hie vvol ſchauvven,
Vnd neunhundert dreiſſig acht gegoſſen,
Sind funden vvorden von den verſchoſſen,
Zu die verbrochen vnd verlohren ſin,
Auch etlich verſuncken in den Ryn.
Vnd vvievvol das Schloſs nit vvar erbavven,
Als es ſit der Zyt hier von navven
Von Pfaltzgraue Ludvvig vvorden befeſt,
Noch dannoch mueſten die frembde Geſt
Cub by der Pfaltz laſſen bleiben.
Das vvir Gottes Gnaden zuſchreiben,
Vnd auch der vverbafften Hand,
Dirs behelt all Vatterlandt.

Et hic finis Haſſiorum belli contra Palatini Comitem extitit, in quo vterque non parum detrimenti accepit, quanquam congreſſi ad pugnam non fuerint. Tertio enim Landgrauius a facie Palatini declinauit exercitus, primo videlicet apud Bensheim, ſecundo prope Alzen, tertio iuxta Genzingen: quod ideo forſitan fecit, quia tunc ſecum non habuit machinas bomb ardarum.

Eodem anno Philippus Comes Palatinus in monaſterium Lympurgenſe, noſtri ordinis, Spirenſis diœceſis, præſidium quadringentorum virorum locauit contra Emichonem Comitem de Liningen, qui dudum (vt ſupra dictum eſt) Landgrauio confœderatus aduerſum Principem animos geſſit hoſtiles. Erat nihilominus inter Macarium dicti cœnobii Abbatem, & memoratum Comitem vaſallum eius iuratum, grauiſſima quædam diſſenſio pro quibusdam in Dureckheim iurisdictionibus & aliis in nemoribus & aquarum decurſibus bonis temporalibus, quæ cauſam præſtitiſſe videbantur, vt præſidio monaſterium contra inſolentiam hoſtis muniretur, quanquam id nec poſtulante, nec volente ſit factum Abbate, qui tunc apud Spiram febribus grauiter æſtuabat infirmus, in cœnobio exiſtente conuentu cum Priore, non ſine inopia victualium, quia carnibus non veſcebantur. Limpurg.

Viceſima tertia die menſis Iulii præſidium intrauit monaſterium, & manſit in eo diebus nouem atque triginta, non ſine graui læſione & iactura vtriusque ſtatus monaſterii. Interea præcipiente Macario Abbate, libri, calices, ornamenta eccleſiæ, priuilegia, & clinodia monaſterii ſucceſſiue ad Spiram ſunt deportata. Remanſerant autem plura domus vtenſilia, lectiſternia, vaſa coquinæ, tabulæ ſiue imagines in eccleſia, & alia ſine certo numero monachorum inſtrumenta, quæ cum frater

Gerhardus Badevvini de Odmersheim tunc loci Prior (qui nunc mecum eſt apud S. Iacobum iuxta Herbipolim) in Spiram transferre diſponeret. Fridericus de Sarmsheim præſidii capitaneus reſtitit, aſſerens non expedire hanc rerum monaſterii translationem, propterea quod ruſticis in vicino manentibus cunctis timiditatem ſimul & fugam incuteret. Ceſſit neceſsitati prior imperanti, & contra voluntatem in monaſterio dimiſit omnia & amiſit.

Viceſima nona die menſis Auguſti, quæ fuit decollatione S. Iohannis Baptiſtæ ſolennis, fratres diuinum ex more celebrauerunt officium, & in medio tumultu armorum, quantum licuit, ſuum canonem Prioris ſub directione cuſtodiuerunt. Erat enim Gerhardus prior memoratus regularis diſciplinæ ſtudioſus amator, qui a teneris vnguiculis in cœnobio Lacenſi optime inſtitutus, abbate Macario poſtulante, Simone quoque de Petra in Lacu paſtore conſentiente, ac me vt viſitatore vtriusque loci procurante, de memorato cœnobio ante quinquennium translatus in Lympurg, ibique ſecundum ordinis noſtri conſuetudinem ſub obedientia ſtabilitus, quantum in ipſo fuit regularis diſciplinæ obſeruantiam in ſe & in fratribus integerrime cuſtodiuit. Interea vero quod præſidium Comitis Palatini Limpurgenſi manebat in monaſterio, incolæ villæ Dureckheim viri omnes ad vicinum caſtellum Comitis Emmichonis de Liningen, Duroburgum nomine, non minus hoſtium metu quam arcis ipſius defenſandæ gratia declinarunt. Hi autem qui erant in monte Lympurg nomine Comitis Palatini, ne tempus in otio viderentur conſumere, ſæpius excurſione facta, hoſtium pecora, & quicquid inuenire poterant rapientes, abduxerunt. In Dureckheim (vt ferunt) rapinas exercentes, incendendi monaſterii cauſam, quemadmodum accuſantur ab æmulis, non minimam dicuntur præſtitiſſe.

Zum Loich.

Dureckheim.

Hartenburg.

p. 116.

Viceſima nona die Menſis Auguſti, circa horam vndecimam in nocte, Fridericus de Sanesheim capitaneus Palatini iuſſu ipſius Principis amouit de monaſterio præſidium, & in alia loca, vt ſibi mandatum fuerat, traduxit. Latuit omnes fratres, præter cellarium, Palatinenſium de monte receſſus, & tamen, eos qui erant in Duroburgo latere non potuit, qui ſuos exploratores vbique in nemore & itineribus cautiſsime habebant diſpoſitos. Poſt receſſum præſidii ſuſcitauit œconomus Priorem & fratres, dixitque omnes a loco diſceſsiſſe cuſtodes, & ſi quid audiuit aliud metuendum eis fore, produxit in medium. His Prior & fratres recognitis, & multis ante comminationibus hoſtium in proximo commanentium territi, vnanimi votatione ſtatuerunt, loco fore cedendum: animas cupientes ſuas a periculo ſaluare potius quam perire. Conuenientes igitur in Chorum nocte media, omnes matutinale iuxta morem perſoluerunt officium: deinde vnusquisque prout potuit, arrepta ſarcinula ſua, flexisque in gradibus presbyteri genibus orationem itinerantium (vt regula iubet ſanctiſſimi patris noſtri Benedicti) cum timore dixerunt, valedicentesque non ſine multis lachrymis templo circa tertiam poſt medium noctis horam monaſterium exiuerunt, & coniunctim ad Spiram, vbi tunc (ſicut diximus) Abbas iacebat infirmus, profecti ſunt. Erant autem numero Monachi & conuerſi ſedecim, qui non leuitate reliquere cœnobium, ſed hoſtium metu, quorum furor iuramento ſe (vt ferunt) conſtrinxerant, monaſterium cum habitatoribus, ſi qui reperirentur, incenſurum: quod facti crudelitas etiam demonſtrauit. Igitur penultima die Menſis Auguſti poſt receſſum Palatini præſidii, & monachorum de cœnobio diſceſſum (ſicut diximus) ad Spiram, exeuntes mane de Duroburgo Comitis de Liningen ſupra dicti caſtello, quod eſt in proximo, ſtratiotæ ſimul & ruſtici Durekheimenſes, nonnulli monaſterium Lymburg armati, & pleni furore intrarunt, rapientes & deportantes omnia quæ inuenerunt, cum bona mora nullo penitus reſiſtente. Enimuero (ſicut diximus) multa remanſerant in loco, quæ præ temporis anguſtia fratres Spiram non poterant deferre, præſertim contra prohibitionem eorum qui monaſterium

Monachorum fuga.

p. 117.

rium occuparunt. Vini etenim plaustra inuenerunt quinque aut sex, frumenta quoque nonnulla, calicem vnum, ornamenta ecclesiæ, libros nonnullos in Bibliotheca dimissos, lectisternia, & vtensilia domus, coquinæ simul & cellariæ plura, quæ omnia rapuerunt.

Anno igitur dominicæ natiuitatis prænotato, die Mensis Augusti penultima, siue XXX. filii Belial & iniquitatis ministri, ex Duroburgo (sicut diximus) turmatim procedentes, Lymburg monasterium hominibus vacuum intrauerunt, incenderunt, & domicilia Monachorum cuncta, vna cum Ecclesia pulcherrima & amplissima, cremantes igne in cinerem redegerunt. Fuit autem Ecclesia valde insignis, a Conrado Imperatore quondam secundo circa annum dominicæ natiuitatis tricesimum supra millesimum constructa, & in honorem viuificæ Crucis domini nostri Iesu Christi, eiusque intactæ genitricis virginis Mariæ memoriam consecrata, & pro sustentatione monachorum, sub norma D. patris nostri Benedicti Deo seruientium copiose dotata, multisque decorata priuilegiis, & ornata libertatibus. *Lymburg fundatur. M CCC.* Erat sane templum Dei pretiosum, quo maiora in ordine nostro vidi pauca, cuius latera duo intrinsecus inter Ecclesiæ corpus, & absides, viginti erant subnixa columnis ex solido lapide præcisis, quarum vnaquæque in altitudine pedes habebat viginti, in circumferentia vero spissitudinis pedes ferme duodecim, stabantque singulæ supra bases singulas artificiosa pulchritudine formatas, habentes in summitate singula capitolia, non paruæ nec separatæ magnitudinis, super quibus arcuati parietes in altum sustentabantur. Longitudo huius Ecclesiæ pedes continebat trecentos quinquaginta, latitudo vero centum p. 116. p. 117. quadraginta. Capellæ fuerunt in ea quatuor, altaria viginti. Turres habebat in fine versus Orientem tres in quibus campanæ sex numero pendebant, quarum duæ maiores non paruæ fuerunt æstimationis & pretii. In Ecclesia quoque stabant imagines Sanctorum, ex ligno sculptæ in altaribus, & tabulæ depictæ plures atque pulcherrimæ, & alia non pauca in Dei ministerium deputata, quæ omnia per incendiarios illos aut deportata sunt, aut in cinerem resoluta. Campanæ omnes incendii magnitudine perierunt, columnæ quoque ruptæ sunt, & nihil integrum, nihil non destructum in toto cœnobio remansit. Fugientibus de monasterio cunctis, senex quidam grandæuus nomine Iohannes, artificio scriniator, præbendatus amore Dei, impotens fugere in loco solus remansit. Is cum Diaboli ministros ex Duroburgo cerneret aduenire, in Ecclesiam declinauit, qua per illos incensa & ipse flamma consumptus est. Per duodecim dies & noctes continue durauit incendium, ministris impietatis quotidie sine alicuius hominis prohibitione vel metu de Duroburgo excurrentibus, & ne quid remaneret integrum in Ecclesia & Monasterio toto, ignem renouantibus, tam vehemens incendium extitit, quod non solum omnia structurarum ligna consumpsit, sed etiam muros, lapides, & solidissimas (de quibus diximus) columnas pro maiori parte disrupit. Maior etiam turris Ecclesiæ ardoris vehementia in terram corruit deiecta. Denique priusquam incenderetur Ecclesia, satellites Diaboli omnia perfregerunt altaria, sigillis manu sacrilegia ruptis, Diuorum reliquias quo voluerant deportarunt. Quod vtrum pro honore & reuerentia Sanctorum fecerint, aut (sicut raptorum consuetudo est) pecuniam se reperturos sperauerint, nobis manet incertum. Duæ fuerunt absides ab vtraque parte seu latere chori, quibus in modum crucis more veterum constabat Ecclesia, in quarum sinistra fuit sepultura loci Abbatum, in dextera vero Comitum de Liningen, quorum cadauera sub eleuatis a terra lapidibus pausabant sepulchris concauatis interius atque muratis. Nescio quæ mouerit sacrilegos causa, quia hæc ipsa mortuorum sepulchra temerantes aperuerunt, & inter alia corpus Emichonis Comitis, qui pater fuit huius Emichonis, integrum extraxerunt, quod filius postea translatum ad Dureckheim in Ecclesia parrochiali fecit tumulari. Sacramentum Dominici corporis imminente iam Ecclesiæ incendio, Paulus pastor in Dureckheim, non vltimus in consilio malignantium, suam

deportauerat in Eccleſiam. Satis hinc conſtat manifeſte, quod operarii iniquitatis Eccleſiam animo deliberato vna cum monaſterio ſtatuerunt concremare, quippe qui priusquam ignem ſupponerent, ſacramentum deportari fecerunt, altaria violarunt, Sanctorum reliquias pollutis manibus extraxerunt, ſepulchra Comitum aperuerunt, cadauera eiecerunt, res ſacras cum tabulis & ornamentis rapientes deportarunt, ignemque in multis locis Eccleſiæ proprium ſuppoſuerunt. Hic finis & conſummatio tam in ſignis monaſterii fuit, quod a prima fundatione ſua ſteterat annis CCCCLXXIV. & nunc hodie iacet incenſum, deſtructum, & penitus deſolatum annum ferme in decimum, nec dum reſtitui cœptum. Quando, quo tempore, quo medio, quibus impenſis vel per quos homines reſtaurari debeat aut poſſit, ſoli Deo eſt cognitum, qui ſolus omnia nouit & poteſt. Enimuero quantum ego intelligere poſſum, qui monaſterium cum ſtaret optime noui, ſi adeſſent florenorum ſexaginta millia, non ſufficerent vt reſtaurari poſſet in eam conditionem, in qua viguit priusquam ab impiis hominibus incenderetur.

Omnia quæ ſcripſimus annua ſub ſerie prænotata mala, in ea concertatione Regni & Principum Germaniæ aduerſus Philippum Comitem Palatinum facta ſunt, quæ menſibus ferme quinque durauit, quatuor videlicet per inæquales exercitus, quorum primum duxit in Bauaria Maximilianus Rex, & certi cum eo Principes. Secundum in Sueuia præceſſit Vdalricus Dux Wirtenbergenſium, & ambo ſatis nocuere Palatino. Tertius vero paruus, & minus nocens exercitus fuit Ducis Alexandri. Quartus autem crudelis & nimium hoſtilis, incendio & rapina plus nocuit multis, qui ſub manibus Wilhelmi ducebantur, Landgrauii Haſſiorum. Hos quatuor impugnantium exercitus quia deſcripſimus, nunc pacem requiramus.

Exitiabilis Belli finis. Adlzreiter lib. 9 n. 93.

His ergo quæ memorauimus, & multis aliis in perturbatione tumultuoſe peractis, tandem circa feſtum S. Archangeli Michaelis Maximilianus Rex pacem cunctis indixit communem, præcepitpue iam deinceps a bello ceſſandum. Et ne cuiquam videretur ſubtraxiſſe patrocinium iuris, conuentum Principibus ſtatuit in menſe Iulio ſequentis anni apud Coloniam celebrandum, in quo ſi quis aliquid iuſtæ querelæ aduerſus alium, communi procerum iudicio definiretur. Interea mandauit ab omni tumultu quieſcendum. p. 118.

Ruperti Pal. obitus.

Anno prænotato XX. die menſis Auguſti obiit Rupertus Comes Palatinus, Bauariæque Dux, Philippi Palatini Principis Electoris tertio genitus filius, & gener Ducis Georgii diuitis auunculi ſui, bello in ſe adhuc durante, anno ætatis ſuæ viceſimo tertio, filium relinquens & filiam cum vxore iam vidua, Ducis Georgii quondam filia, quæ & ipſa poſt dies paucos moriens ſecuta eſt.

Eodem fere tempore mortuus eſt etiam Ludouicus de Helmſtat Epiſcopus Spirenſis, anno Pontificatus ſui viceſimo ſeptimo non completo, cuius corpus Spiræ in maiori eccleſia ſepelitur, vir maturus, integer, & honeſtiſſimæ ſemper conuerſationis, de quo nihil turpitudinis aut laſciuiæ auditum eſt vnquam. Sub hoc Pontifice Klingenmünſter, Odenheim & Sunsheim ordinis S. Benedicti, Abbatibus cum Monachis apoſtatantibus, in ſeculares Eccleſias clericorum translatæ ſunt. Huic electione Canonicorum in epiſcopatu ſucceſſit Philippus de Roſenberg maioris Eccleſiæ cantor, & præfuit annis fere nouem, podagra & ſciatica atque continua infirmitate laborans. Hic tranſtulit collegium Canonicorum ex monachis nouum de Odenheim in oppidum Bruchſal, cum omnibus rebus, priuilegiis, & prouentibus ſuis.

Klingenmünſter. Odenheim. Sunsheim.

Brnſſel.

Anno M D V. Circa medium quadrageſimæ Philippus Comes Palatinus ad ſe Budoras conuocauit Prælatos, Comites, Nobiles, & communitates Principatus ſui, quibus

p. 119.

quibus in aula maiori comparentibus plura cum eis tractauit super conditionibus pacis reformandæ inter ipsum & Regnum, cæterosque Principes quorum fecimus mentionem.

Eodem anno mortuus est Bertholdus ex Comitibus de Henneberg, Archiepiscopus Moguntinus, anno pontificatus sui vicesimo primo, & in Metropolitana Ecclesia Moguntina cum patribus suis antecessoribus sepelitur, qui fuit in principatu suo vir magnæ authoritatis & prudentiæ, ingenio subtilis, & promptus eloquio, experientiæ multæ, patientissimusque laborum, & ecclesiam Moguntinam, quam ære alieno grauatam reperit, vt plurimum ex oneribus debitorum tempore sui regiminis liberauit. Verum in his clerum & claustrales in consuetis subuentionibus multoties grauauit. Post hunc Iacobus de Liuenstein, patria Sueuus, maioris Ecclesiæ decanus, in archiepiscopum electus præfuit annis ferme quatuor, homo bonæ conditionis, vita & moribus integer, qui morbo calculi & vesicæ laborans, quasi continue, non ita rebus ecclesiæ suæ prodesse valuit, quemadmodum ratio temporum postulare videbatur.

Conuentus Principum apud Coloniam.

Anno prænotato in principio mensis Iulii conuenerunt ad Regem Maximilianum ad Coloniam multi Principes regni, quemadmodum anno fuerant iussi transacto, inter quos isti fuerunt præcipui. Hermannus archiepiscopus Colonienſis, Iacobus archiepiscopus Treuirorum, Laurentius episcopus Herbipolensis, Duxque Francorum, Georgius episcopus Bambergensis, Conradus episcopus Monasterienſis, Christophorus episcopus Kempseensis, Petrus episcopus Tergestinus, Christophorus episcopus Laubacensis, Matthæus episcopus Gurcensis, Philippus Comes Palatinus Rheni, Princeps Elector, Fridericus Dux Saxoniæ, Princeps Elector, Ioachim Marchio Brandenburgensis, Princeps Elector, Fridericus Marchio Brandenburgensis, patruus eius, Iohannes Dux Saxoniæ, Germanus Friderici, Heinricus Dux Brunsuicensis, Ericus Dux Brunsuicensis, Henricus Dux Lavvenburgensis, Wilhelmus Dux Iuliacensis & Montensis, Heinricus Dux de Megaloburgo, Ludouicus Palatinus, Philippi primogenitus, Adolphus Comes de Nassavv, Fridericus Comes de Zolra, Philippus Comes de Waldeck, Wilhelmus Landgrauius Hassiæ, Emichio Comes de Liningen, Iohannes Comes de Holstein, Reinhardus Comes de Reineck, Sigismun-
p. 119. dus Comes de Lupfen, Felix Comes de Werdenberg, & plures alii, quorum nomina memoriæ non occurrunt, Comites, Barones, milites & nobiles affuerunt.

Decisio controuersiæ.

In eo conuentu Principum Maximilianus Rex inter discordantes Duces pacem reformauit, conditiones pacis in medium proposuit, quas seruari & custodiri ab omnibus inuiolabiliter sub pœna criminis læsæ Maiestatis partibus mandauit. Summa conditionum in eo fixit sententiam, vt qui tempore guerrarum plura perdidit, careret amissis; & qui multa fuerat lucratus, non compelleretur saltem in foro contentioso ad restitutionem. Quod ita fuerit res acta, demonstrant consequentia, quoniam vsque in præsentem diem Palatino nihil aut parum intelleximus restitutum. In eodem conuentu Principum Macarius abbas exusti monasterii Lympurgensis, coram Maximiliano Rege querelam detulit contra Emichonem Comitem de Liningen, accusans eum & proclamans vt authorem incendii, simul & spoliatorem memorati cœnobii sui. Verum Rex aliis negotiis regni plurimum occupatus, Iacobo archiepiscopo Moguntino causam per literas commisit absenti, inter alia præcipiens, vt post cognitionem causæ tentaret inter partes pro concordia, quod si eas concordare non posset, negotium cum actis remitteret.

Querimoniæ Abb. Lympurgensis.

Assumpsit commissionem Pontifex, & partibus citatis ad inquisitionem rei processit. Accusabat Comitem Abbas super incendio monasterii reum. Negabat

Co-

Comes ſua voluntate vel ſcientia commiſſum, dicens ſe illo tempore apud Grefenberg Caſtellum laboraſſe febribus, & procul a Lymburg fuiſſe abſentem. Abbas vero pollicebatur ſe probaturum, quod miniſtri & famuli Comitis de Caſtello eius Duroburgo turmatim exierint, atque per dies duodecim quotidie ad montem redierint, & ſi quid non ardebat, iterum cum bona deliberatione igne ſuppoſito concremauerint. Reſpondebat Comes, quod nihil eorum quæ dixerat Abbas, factum ſit de ſuo vel ſcitu vel conſenſu: ſed ſi nouerit incendiarios monaſterii ſui, conueniat illos, & iure ad reſtitutionem compellat, quanquam & illos excuſare nitebatur dicens, *Quod ſpeluncam incenderint latronum, & non monaſterium*, vtpote in qua Palatinenſes aduerſarii & rebelles totius Regni manſionem habuerint, de qua rapinas & incendia pauperum in circuitu fecerint, mulieres & virgines introduxerint, vim eis contra omnem honeſtatem Chriſtianam intulerint, aliaque plura commiſerint mala quæ fieri non ſoleant ex cœnobiis Monachorum, ſed ex caſtellis, & ſpeluncis latronum. Nec dubium ſe fore dicebat, ſi monaſterium reperiſſent, vt monaſterium honoraſſent, & nec ſpoliaſſent illud, nec incendiſſent. Durauit inter Abbatem & Comitem iſta coram Archiepiſcopo contentio per triennium, quousque tandem morte ſublato Abbate Macario, Wernherus in abbatia ſucceſſit, qui cum ſit homo quietis amator & pacis, actionem cauſæ intermiſit, vsque in præſentem diem. Macarius autem poſt incenſum monaſterium cupiens locum habere, in quo manere poſſit cum fratribus ſuis, Eccleſiam parochialem in oppido Wachenheim a præpoſito & conuentu Luterenſi obtinuit, apud quem cœnobium ædificare nouum de conſenſu Palatini Comitis animo cogitauit. Manſit ergo cum quatuor Monachis apud eandem Eccleſiam in domo presbyteri, cæteris ad diuerſa loca inde tranſpoſitis, vbi & hodie manet Abbas Wernherus cum paucis, qui monaſterium non ibi, ſed in priori loco reſtaurare proponit.

Wachenheim.

Anno quoque prænotato, octaua decima die menſis Iulii, Maximilianus Rex Germanorum, cum Principibus multis ex his quod apud Coloniam conueniſſe diximus, nauigio deſcendit in Geldriam, Brabantinis qui eius iuſſu Arnheim oppidum Ducis Geldriæ obſidebant, laturus auxilium. Cumque peruenisſet ad locum deſtinatum, in multitudine pugnatorum graui, Arnheimb ſub certis conditionibus per deditionem obtinuit, & oppidanis neque in corporibus neque in rebus, damnum aliquod inferri permiſit. Ducem etiam interuentu Principum orantem, pactis etiam nonnullis interpoſitis ad gratiam recepit, qui tamen in promiſſa fide diu non permanſit.

Arnheim.

Viceſima octaua die menſis Iulii Maximilianus Rex cum eisdem Principibus, Comitibus, atque nobilibus, eo quo exiuerant ordine Coloniam ingreſſi ſunt, & epulis pene tota nocte vacauerunt. Omnes denique per ciuitatem campanæ, ſequenti die, in ſignum triumphi & gaudii, quod pax eſſet data Gelrenſibus, pulſabantur. p. 128.

Durante Principum conuentu, Canonicus quidam Eccleſiæ Colonienſis, Hermanno Archiepiſcopo multum familiaris & dilectus, cum quadam die apud eum cænaſſet in curia eius, & iam noctis ſub vmbra comitantibus ſeruis duobus redire pararet ad domum, in publica vrbis ſtrata per quosdam ſicarios præordinatos occiſus eſt. Fuerunt eo tempore graues inter memoratum Archiepiſcopum & ciues diſcordiæ, quæ tamen ſequenti anno fuerunt extinctæ, quarum occaſione multi Senatum vrbis habebant ſuſpectum, quod ſub ordinatione ipſius hoc homicidium fuerit perpetratum, quem poſt octennium excuſabimus, cum ſceleris dicemus auctores.

Anno item præſignato Maximilianus Rex Germaniæ contractis vndique copiis pugnatorum, expeditionem mouit in Vngariam, ſuo regnum domino ſubiecturus. Verum interuenientibus Epiſcopis & primoribus regni, pacem dedit Vngaris ſub conditionibus certis, & populo ſaluo in propria reuerſus eſt.

HVLDERICI ZWINGLII
RELATIO
DE PROELIO AD RAVENNAM.
ALOYSII MARLIANI
ORATIO.
IACOBI ZIEGLERI
ATTENTATA CHRISTIERNI II.
IN SVECIAM.

LECTORI SALVTEM!
BURCARD GOTTHELF STRUVE.

Nſignis Tigurinorum Theologus erat Huldericus Zvvinglius, cuius vitam inter alios deſcribit Melchior Adami. Hic familiaris admodum Ioachimo Vadiano, Medico atque Conſuli Sangallenſi, qui ipſi antea Arbogaſti Strubii, Glaronenſis poemata inſcripſerat. Proelium ad Rauennam deſcribit, quod inter Gallos victores & Iulii II. Pontificis, atque Ferdinandi Catholici copias XI Aprilis 1512. ipſo Paſchatos die factum. Breuibus hanc rem exponit Gerhardus a Roo, ſcribens:* Rex alienatum abs ſe Maximiliani animum videns, vti cum hoſte, antequam ille aperte cum eo ſe coniungat, debellaret, aut operæ precium aliquod inſigne faceret, Gaſtoni Foiſſeo, qui Brixium per eos dies ceperat, vti hoſtem aggrederetur, ſcripſit. Foiſſeius Rauenna nequicquam tentata, ad Pontificis exercitum aduenientem conuerſus, memorabili proelio victoriam adeptus, ab Hispanis, quibus, abire volentibus, fugam permittere noluit, occiſus eſt. Cecidere vrrinque fortiſſimi quique ad decem millia, quorum trientem ex Gallis, reliquos ex Italis & Hiſpanis fuiſſe memorant. Victoria penes Gallos ſtetit luctuoſa, propter ducis & nobilium quorundam cædem; lætior futura ſi ille fugienti hoſti, ne deſperatio in fortitudinem vertatur, vel argenteum pontem eſſe ſubſternendum meminiſſet. Incedit hoc proelium in ſolemnem dominicæ reſurrectionis diem, qui eo anno Aprilis erat vndecimus. Rauenna victoribus ſe dedidit, a quibus direpta eſt. *Prolixius hoc proelium deſcribunt Guicciardinus, ** Heuterus, *** Io. Mariana, **** Fuggerus, ***** P. Iuſtiniani ***** & P. Bembus. ****** Inter literas etiam Ludouici XII ******* de hoc proelio agitur, iisdemque Catalogus etiam mortuorum inſeritur.*

Subiun-

---

* *Hiſt. Auſtr. lib. XII p. 588.*
** *lib. X p. 1012.*
*** *rer. Auſtr. lib. VII c. XII.*
**** *rer. Hiſpan. lib. XXX c. IX.*
***** *lib. VI c. XV n. 5.*
***** *lib. XI p. 237.*
****** *rer. Venet. lib. XII p. 509.*
******* *Tom. III p. 227. 232. 233. 241.*

Subiungitur ALOYSII MARLIANI *Oratio, in Comitiis Ordinum Aurei Velleris a. 1512. Bruxellis habita. Mediolanenſis hic erat, qui in Conuentu Imperii VVormatienſi a. 1521 obiit. Diuerſa ſcripſit, atque inter hæc epiſtolam, qua Calamitoſa Hiſpaniæ Regis in Hiſpaniam nauigatio deſcribitur, quæ Argentinæ a. 1514 eſt impreſſa. Scripſit etiam quædam contra Lutherum, & de fortuna, prout in Bibliotheca ſua teſtatur Gesnerus. De dictis Comitiis vero ſic loquitur Heuterus:** Interea Octobris die vigeſimo ſeptimo, Princeps Carolus, vt Burgundiæ Dux, primum ſua auctoritate Bruxellæ Brabantiæ numerum Equitum Aurei Velleris complet.

Sequuntur demum IACOBI ZIEGLERI attentata Chriſtierni II in Sueciæ Regnum. *Zieglerus, Landauia, Bauariæ oppido oriundus, perperam quibusdam dicitur Lindauia Acronianus. Inſigne eſt elogium, quod de ipſo habet Thuanus, *** dum ita loquitur:* eodem anno in Norico in viuis eſſe deſiit Iacobus Zieglerus, Lindauus, vir exquiſitæ doctrinæ, qui diutius Viennæ Auſtriacæ docuit, & Turcicorum armorum terrore ſparſo, apud VVolfgangum epiſcopum Patauienſem, ex illuſtri comitum Salmenſium familia receptum habuit: qui in otio multa commentatus eſt: ex quibus quædam in ſelectiores S. Scripturæ locos, cum contrariis Candidi Ariani & Marii Victorini rhetoris de diuina generatione epiſtolis, Io. Iacobi Fuggeri ſtudio publicata ſunt. *Paulus Iouius **** *ipſum male in terra Gothica natum eſſe dicit, dum inquit:* Iacobus Zieglerus in terra Gothica natus & educatus, exacte pariter & facunde Chriſtierni, Daniæ & Norvvegiæ R. immanitatem perſcripſit, vt eruditis gentibus pudori eſſe poſſit, quod latinæ facundiæ fruges ſub Cimmerio coelo pene felicius ac vberius quam in Italia proueniant. *Reliqua eius ſcripta recenſet Ioſias Simlerus & Teiſſierius. Hiſtoriam alias exercitæ a Chriſtierno II crudelitatis ex Danis deſcripſerunt Haraldus Huitfeldus, Io. Meurſius. Ex Suecis Loccenius plane cum noſtro Zieglero conuenit. Chriſtiernum vero contra Zieglerum defendit Cornelius Duplicius Scepperus Nouoportuenſis, regis Vice-Cancellarius, qui edidit illuſtriſſimi & Potentiſſimi Daniæ, Sueciæ, Norvvegiæ Regis reſponſionem ad duas epiſtolas Friderici, patrui ſui ad Pontificem Romanum, Clementem VII Angliæ Regem. Ferdinandum Auſtriacum, omnesque Reges & Principes. Sic etiam Io. Baazius in Hiſtoria Eccleſiaſtica Suecorum omnem culpam in Epiſcopos reiicit,*

* *rer. Auſtr. lib. VII c. XIV.*
** *lib. VI p. 176 ad a. 1549.*

*iicit, atque Auctor obſeruationis Tertiæ Tomi ſecundi Obſeruationum Germanicarum Halenſium. Inſeruit talem Hiſtoriam etiam Tomo ſecundo Scriptorum Rerum Germanicarum Schardius, * licet præfationem ſaltim contineat, eandem, quam apud Freherum videmus. Hanc apud Schardium ſequitur rerum geſtarum ſuccincta narratio, quæ ab anno 1510 ad 1520 ſub Chriſtierno II geſta fuere, qua Chriſtiani II coronatio, atque ea, quæ lanienam Holmienſem anteceſſerunt recenſentur.*

---

* p. 83.

DE

p. 121.

DE GESTIS INTER GALLOS ET HELVETIOS AD RAVENNAM, PAPIAM, ALIISQVE LOCIS;

CONVENTV APVD THERMAS HELVETICAS, ANNO M D XII. RELATIO VDALRICI ZVVINGLII.

HVLDERYCH ZVVINGLI IOACHIMO VADIANO. *S. D. P.*

FEcisti, mi Ioachime, rem te satis, me haud dignam, quando suaues nostri Arbogasti Musulas sub nostro nomine publicasti. Sed ita te facere benignissima humilitas docuit. De hoc satis. Præsentium ostensor frater mihi germanus est, non rusticæ admodum indolis: quem quo Philosophiæ sacris initiandum mitterem, cum mecum ipse volutarem, tu semper occurris. Eum igitur runcinis, asciis, rutabulis, per amicitiæ dulcedinem precor, expolias, edoles, læuiges. Habebis scio obsequentissimum. Quod si recalcitrare fuerit ausus, nihil impediente religione carceri mancipa, donec petulantia deferueat. Habet per annos duos L. aureos: vnde & parsimoniam seruet oportet. Venit & alius ad te, Margarethæ Scilinen filius, puer impuber, & ille item optimæ indolis. Tu in omnibus eis boni semper consule. Nouas res ad te scribere molienti negotia interueniunt. Tu his breuissimis contentus esto. Iamiam enim cum hæc scribo, ex officina abeo. Vale & me dilige. Claronæ IV. Nonas Octobr. MDXII.

Hæc explicatioribus, quando oportunitas dabitur, supplebo. Volui multa, sed non potui.

QVONIAM Omæchmorum diffamia noſtrorum velocibus ſem p. 122.
per euolat alis, idque quod ſancte & iuſte factum euentus ipſe comprobat, vitilitigatorum maledicentia iniquiſſime peruertitur; ſtatui veritatem ſtatus noſtræ reipublicæ, quo breuiorem, eo integriorem, tibi Laconicῶs perſtringere. Primo igirur quibus conditionibus inter beatiſſimum Chriſti vicarium Iulium ſecundum, noſtrosque confœderatos (quos eo libentius & *Omæchmos & Fœderatos* vocito, quod neſcio quem vappam aut ſtolidum, cui Pythagoreorum ferula incutienda, quod præcocibus armis linguæ officium exercere eſt auſus, aiunt *Proditores Conſpiratoresque* nos quam confœderatos verius dici debere, memoriæ commendaſſe. Cui vel hæc Baubanticulo offa obiicienda, quoniam ſi a ſingulari conſequium ad commune vniuerſaleue probat: Dicam ego, ſequitur nec ne? Quendam ſuæ patriæ matricidam effeciſſe, vt omnes eius conuicani matricidæ & ſint & dici debeant. Quo quid vanius dici poſſet?) initum ictumque ſit fœdus omittens, id ſatis commonſtraſſe fuerit, vt Francorum Rex (cui perquam impertinenter Chriſtianiſſimo, quoniam Chriſti Eccleſiam oppugnauit, honorarium adiectitium hactenus adulatum eſt) Venetos diuturno bello, præliis plurimis & iis minime ludicris fatigarit, vicerit, vrbes aut diripuerit aut abſtulerit: vt dein cum beatiſſimo Chriſtianorum antiſtite comminus manum conſerere, Antipapamque (vt aiunt) Cacodæmonis inſtinctu creare; vt Bononiam ſtudiorum matrem, iuris Pontificii nutricem, cæterasque nobiles vrbes auferre ſit auſus. Præterito Paſchate quum Electiſſimus (quem nunc Chriſtianiſſimum ſcribunt) Hiſpaniarum Rex Petri Lembulum fluctibus iactari, vt ſaluti eius timendum ſit, cerneret: tum eum Eccleſiæ tanto commiſeritum eſt, vt quem tumultuarie congregare potuit, exercitum extemplo Iulianis manipulis, qui adhuc in Italia interiore poſt hyberna morabantur, ſubſidio mitteret. Is (vt eſt gens auida gnaraque belli) proximis Rauennam itineribus contendit. Id vbi Francorum tyrannus reſcit, ingentes illico copias, quas Hiſpanis eorumque ſociis Venetis opponat, contrahit, Rauennam mittit. Quibus poſtquam in conſpectum venerunt, Hiſpani minime detrectarunt pugnam, adiuuante animum aſtu architecti cuiusdam Archimedicæ Dædaliæque indolis; carrulos qui falcatos leues excogitauit, quibus bombardulæ ſingulis ſingulæ immittebantur: eos vel manibus vel pedibus præ ſe agebant. Præerat Gallorum exercitui Grandis Magiſter (Inſubrium is eſt magiſtratus) qui prima acie lanceatos, Sueuos, Vaſcones ſubinde collocat, quos equitatus haud ignobilis alarum in modum circumſtat. Ipſe cum triariis in ſubſidiis manet. Hiſpanorum exercitus minus erat Venetis, quoniam pauci crebris præliis attriti ſuperarent, mixtus ſcilicet iis acribus iuuenibusque: amborum tamen numerum vnus exercitus triginta millium implebat. Qui quum pugnæ ſignum datum eſſet, præ ſe actus bombardulas igne torquentes glandes pluunt. Ibi cunctantibus lanceatis Gramactrum inclamaſſe ferunt: *Ecquid morarentur? Poſitos ne illo, vt metæ in modum ferreas excipiant glandes? O vtinam incunctantes confœderati nunc vos eſſetis, qui viſo hoſte in ſæuorum modum Leonum rugiunt, incurrunt, impetunt. Age miles, age, victoriæ ne te tædeat, qui tam diu vincere conſueſti, vinci non didiciſti, fugata ſæpe confunde ſigna, ordines turba, gladios, ſariſſas, geſſa pro glandibus inde.* Qui, quum iam glandium impluuium aliquantiſper exaruiſſet, pedem addunt. Hiſpani truſatiles ad id concinnatos canos incenſos toto niſu in medios hoſtes detrudunt, quod maximo terriculo lanceatis, Hiſpanis ſpei, potiundæ victoriæ

p. 123.

ctoriæ erat. Hinc primum manus tam ardenter, intrepide, ſtatimque conſerunt, vt neutra cedens, vtraque reſpirare ſæpius acies compulſa ſit. Tum iterum atque iterum nouis ordines ſubſtruunt, feſſos ſubducunt, ac vulnera dando accipiendoque, ſolem ab ortu in occaſum comitantur. Laborandum videntes Hiſpani ſe ingerunt tam atrociter, vt gladiis, vbi Mars eſt atrociſſimus, cerneretur. Vaſcones equitesque mutilant, cædunt, truncant (nam lanceati dudum magna pars cæci, minor elapſi fuga erant) vt octo millia hominum cæſa ſint. Quod vbi Gramaeter vidit, cœlum aſpicere, infrendere, dicere: *Aut hic me vltimus videbit dies, aut Hiſpanis tam incruentam non eſſe patiar victoriam.* ſimulque equum concitat, cuncti ſequuntur triarii: inque hoſtes temerius inuectus, egregie pugnans obtruncatur: reliqui in exordinatos fugienteſque, nil minus quam nouum exercitum timentes, pugnant, vi-
p. 123. ctoriaque cum vrbe excluſis longius progreſſis Hiſpanis Venetiſque potiuntur. Nox prælium diremit. Maiorem haud Hannibal Italiæ metum poſt Cannenſem cladem Romanis Italisque incuſſit. Ita paſſim lugere imminens Gallorum capiti imperium, miſericordiam, ſuppetias, ſolatia precari. Hunc itaque Chriſtianorum matris ſtatum intuentes confœderati, malo periculoſoque exemplo futurum exiſtimant, ſi cuilibet Tyrannorum pro rabie communem Chriſti fidelium matrem impune permittant inceſſere, ſedulo raptim habitis conuentibus, ſtrenue acciſas Eccleſiæ Italiæque res reſarcire ſtatuunt. Interuenit conſultationi Cardinalis S. Potentianæ a latere Legatus, orans ac vigore fœderis obteſtans, extemplo accingantur. In militem non plus aureo nummo diſpertit. Res dictu incredibilis, ſex diebus viginti millium electiſſimorum peditum exercitus ſcribitur, armatusque per Rhetios perque Atheſim (nam & tranſitus clam a Cæſare, quam Treuerenſes reliquias vt recte fierent curaret, conceſſus erat) & eius promontoria munitionesue (*Clauſas* nominitant.) Veronam lanceatis Gallisque paribus inſeſſam contendunt, Galli, prius Omæchmi eo deuenerunt, vrbem deſerunt. Itaque Cæſar obſeſſer, nec tamen præter intentionem ducenties millena ſcuta (*Coronas* vocant) Gallorum Regi (tantum enim Cæſar mutuo acceperat) ſuorum fuga rependit. Perquirente hoſtem exercitu Cardinalis S. Potentianæ (Epiſcopus Sedunenſis is eſt) magno honore ſuſcipitur. Ibi de Venetorum exercitu certiores facti conſultant: veniunt poſt breui ſeptingentis equitibus cataphractis, velitibus pene quingentis. Raſcii ii erant, Veneti, tantoque gaudio noſtrorum copias aſpiciunt, vt iam neſcio quid proſperitatis animus præſagiret. Pergunt igitur ad flumen (nomen quoniam non audiui, non ſcio) trans quod Francorum caſtra formidinis plena. Pons amni ſuperſtructus diſſimiles ripas coniungebat, vlterior Valleſia dicitur, turres tres validiſſimas in ore pontis armatorum oppletas habebat, Monticulusque vicinus arcem validam valido præſidio munitam, caſtra tutiora reddebat. Ibi aliquandiu glandibus vltro citroque trajectis Venetorum machinæ ſuperiores fuere. Galli arce, turribus, caſtris pulſi eſculentorum copiam militi adminiſtrarunt. Inde cum procederent, ad locum qui *Ponteuin* dicitur, Gallis præoccupatum veniunt. Arx in fluenti medio duplici ponte vtramque ripam contingit: ibi ea pontis parte præcipitata, qua exercitus veniebant, difficilem expugnationem reddebant. Ibi (vt Omæchmorum iuuentus ad quæque munia obeunda impigra eſt) in conſpectu hoſtium tranaturos pontemque ſtructuros ſimulant, protegentibus eos bombardis Venetis: pars Exemiorum per fluuii crepidinem deſcendunt, ibique nullo prohibente tranatant, naues deducunt, pontem extemplo ſtructum tranſeunt: nec tamen hoſtem prius elapſum conſecuti, præter eum quem procul agentibus machinis legerunt. Itaque poſt hunc locum, captum & alium accipio firmum ſatis viribus, nec tamen animis. Iniuſtam enim cauſam habentibus Gallis facile lababant animi; tum quod Germanorum viribus deſtituti fuerant, tum quod qualem contra hoſtem facturi eſſent, modo in certamen deſcenderent, ſciebant. Loco æquo nusquam ſe tuto committere proſpicientes, Papiam includuntur, periclitaturi quid ſors occaſioque ferant. Eo quem poſſunt commeatum conue-

hunt,

hunt. Tunc confœderatorum impigerrimi adoleſcentes ingentem boum ſaginatorum copiam intercipiunt: quæ non paucis diebus omnem exercitum carnibus aluit. Huldrych de Saxo Omæchmorum exercitus Dux, vir ad cuncta tam prouidens quam animoſus, vrbem obſidere, quoniam oppugnatio iniqua videbatur, ſtatuit. Iamque ad Padi ripam ventum erat, vbi iterum Galli tranſitum prohibere tentant. Sed laboranti nihil inſuperabile. Scribenda hic eſt res, quæ quum creditu difficilis ſit, vera tamen eſt & ludicra. Erant inter Gallos octingenti lanceatorum, reliquiæ Rauennæ cladis acceptæ. Ii cum quidam noſtratium Padum transnataſſent, vt prima ligamina pontis conficiundi vlteriori ripæ innecterent, erumpunt opus prohibituri. Interim autem vt omnis Omæchmorum iuuentus nandi, currendi, ſaliendi exercitatiſſima eſt, amictu repoſito nudi, fariſſis innixi, Padum tranant; congreſſuri cum eo hoſte quem ad bellicæ artis perpetuum exercitium datum a Deo exiſtimant. Bellico enim riſu, quoties cum lanceatis congrediendum, mouentur: nec ideo quoniam imbelles nullo labore vincantur, ſed quoniam ſæpius eos vicerunt p.124. quam ab eis victi ſunt, ſemperque earum partium ſunt quæ Omæchmis aduerſantur. Lanceati licet albicantia nuditate corpora videant, pedem tamen ſtruunt, inque vrbem ſeſe recipiunt: ſicque libere Padus tranſitus eſt. Vrbem inde obſidere accinguntur. Paucis diebus obſeſſa in eum vt ſequitur modum capitur. Prouocationes paucæ quid futurum ſit, indicant male ſuſpicacibus animis. Franci vna ſex quatuor Omæchmos prouocantes confeſſi: duo inde (res auditu iucunda) vnum & eum Claroneſium euocant. Is vt homo eſt ferarum montanarum inſecutor, bombardulam geſtilem humero portabat, qua torta glande alterius morte Martem æquat, gladio alterum aggreditur: ibi inter dimicandum alter Omæchmus ſuperueniens pene ſuperatum Gallum conficit, Galli non mæniis, non viribus, non ſatis animis fidentes effugium meditantur, oportunamque occaſionem per lanceatos id poſſe fieri proſpiciunt: eos illiſce alloquuntur: *Videtis optimi commilitones, ſiue caſu, ſiue fato vrgente, rem Gallorum bellicam in dies langueſcere. Vnde fugæ, cum victoriæ non poteſt, conſulendum. Videtis ſpem omnem deſperatam. Videtis nil nos citra mortem, prater ſolam fugam manere. Eia quam ſtrenue ſemper nauaſtis operam hoc die vt herba vobis porrigatur. Vel vltimo virtutem virtuti addite: Nos quicunque grauis aut leuis armaturæ ſumus milites, dum ea vrbis pars quæ Mincium aſpicit, hoſte vacua eſt, viam ne egrediendi facultas præripiatur, ſollicitemus vt ſimul omnes ſaluti reſtituamur. Satis fuerit vincere non potentibus, vitam vt denuo* (Demoſthenis verbo vtar) *vincant, ſeruaſſe. Machinas omnes, ne quis ſe prodi exiſtimet, in veſtra manu dimittimus, ſalus vnde maxime nos reſpicere poteſt.* Creduli lanceati Gallos cum quibuslibet abire patiuntur, exiſtimantes verbis re fidem facturos. Illi vero mox vt Mincium traiiciunt, fugæ in modum acto exercitu, Lanceatos relinquunt. Quod vbi Papiani viderunt, militum cuilibet aut Veneto aut Omæchmo menſtruum ſtipendium pollicentur, ne diripiantur. Tenebat militem cum Lanceatis pugnandi deſiderium, quod & quibusdam cum ſudore ſatietatem attulit. Erant bombardæ in roborarium, aut viuarium, qnod extra vrbem eſt, collocatæ. Ad eas ſeruandas centum ex quibuscunque partibus deſtinati: nec dum meridies erat quum mulieres & ciues ſeniores, qui lanceatis minime ſuſpicaces erant prius haberentur, ſcalis in muros expoſitis introitum militi annuunt. Accurrunt, temere ſatis, centum ii qui cuſtodiendis machinis præditi fuerant, cum paucis aliis ſcalas conſcendunt, muros tranſiliunt, inque ordinem inter vrbem toto exercitu inſcio componuntur. Pugnandi enim auiditas quemque plus vt pugnaret, quam renunciaret, afficiebat. Ibi ad vnum omnes, niſi Lanceatis propter platearum anguſtiam ſimul pugnandi poteſtas ablata fuiſſet, trucidati eſſent. Hi machinas, illi nihil præter portalitia arma & ardentes animos habebant; ſæpeque in aliquod diuerticulum inclinare, dum glandes torquerentur, compulſi ſunt. Maxime nitentes machinas ſi quas eripere poſſent, eripiunt: mox duas iam ad torquendum concinnatas, quibus inuerſis glandes in ho-

ſtem

ſtem eiaculantur, retroque pedem ferre magis ac magis compellunt. Tum quidam murum conſcendens inclamat victoriam, vrbemque in manu eſſe. Exercitus vero manipularii nihil credere, prohibere ne quis muro propius accedat: actum eſſe: non ſcire quempiam amicorum in vrbe eſſe. Demum Stentorea fracti quidam voce muros ſuperant, Lanceatos nequicquam contra nitentes macerant, inque fluentum agunt. Quinquaginta ſolum viui ex octingentis capti ſunt. Interim exercitus Omæchmorum per portas intromittitur. Veneti equites perniciter, ſi quospiam tardius incedentes contingere queant, inſequuntur, pauci retenti. Ibi clamor tota vrbe exortus, Iulium victorem profitens & Suitzer. Tenebatur & arx, quæ tertio deinde die capitur. Bombardæ murifragæ octo, longæ (quas *Dracones* vocant) decem, campeſtres decem captæ, e quibus aliquæ Venetorum fuerant; quas vbi vident, amplectuntur, lacrimis rigant, S. Marci ſignum oſculantur: ita male eos diu paſſa ignominia habuerat. Reliquæ dein non deditæ vrbes, miſſis legatis, ſeſe dedunt in Cardinalis fœderatorumque poteſtatem. Interim Ianua capitur Hiſpanis oppugnantibus, & Aſta velatis manibus pacem poſcens deditur ſancto fœderi. Ita omnis Italia, Liguſtica ora, Inſubres, per Omæchmos liberati, tantum ſe eis debere profitentur, quantum T. Quintio Græcia liberata. Paſſim per vrbes, per oppida, per agrum, tuba clangere, campanis inſonare, docti, religioſi, concionatores omnes p.124. p.125. in ſuggeſta elati, Confœderatos dicere *Populum Dei eſſe, qui Crucifixi Sponſæ inimicos vindicet.* Nobilium vulgus vndequaque vt victorem exercitum videant, confluere, dona mittere, vina, frumenta, gaudere omnes, tripudiare, gratiamque ingentem oſtendere. Aliquot diebus victor exercitus Papiæ moratus ſeditionem ſubortam ſopiuit: quæ quod quieto fine clauſa eſt, omittitur. Tum legati vltro citroque, qui Mediolanenſium res componant, mittuntur. Florentinorum trecenti qui cum Gallis erant, poſtquam ii trans Euiſium montem fuga diſſipati ſunt, a Cardinale Huldrichoque de Saxo libere abeundi copiam impetrauerunt. Sed poſtquam neſcio quid ſpei nacti Gallos iterum nouaturos rem exiſtimant, iuriiurando contraeuntes eos iterum ſequuntur: vbi per Venetos tractuum eius oræ ſocios viui omnes capiuntur. Tenentur arces aliquot Gallorum adhuc præſidiis; quæ (vt ſperatur) paucis diebus exturbabuntur, vbi ſpei nihil in eorum Tyranno repoſitum viderint. Conuentus inde Thermas,, * commune Fœderatorum municipium, indicitur. Ibi Legationes hæ conueniunt. S. domini Papæ Iulii II. Imperatoris, Cardinalis S. Potentianæ a latere legati, Hiſpaniarum Regis, Gallorum Regis (ſed hæc occultior erat) Ducis Sabatiorum, Ducis Lotharingiæ, Venetorum, Mediolanenſium: ſingulæ ſingulum quid petentes. Ibi videres hominum prouidentiam aſtumque: vt illi alia aliis implicant, vt impetrent e diuerſo: alii contraria aſſerunt, quoniam propria alterius domini obfutura ſunt vt impediant. Maxime tamen Cæſar ipſe perturbat: Qui vt clanculum conſultum erat, exturbati Ducis Ludouici Sphortiæ filium Maximilianum in Principatum reſtituendum, iam cum magna admiratione omnium affert, *Inſubres, Imperii Cameram, a nemine quam ab Imperio Principem accipere oportere.* Confœderati ægre ferre: dicere *Cæſarem pollicitum equites miſſurum, verbotenus tantum fidem ſoluiſſe; pondus belli ſe, Papam, Venetos tuliſſe: Eum manducare, cum nil laborarit, velle.* Diſceptationes tamen eæ non in contentiones deuenerunt. Aduenit alia dein legatio S. Patris Iulii & Cardinalium, Omæchmos in liberatorum Eccleſiæ album relatos. Res grata, quidquid petant, ſanctiſſimum conceſſurum. Maior pars, imo omnes, Crucifixi arma petunt, Claronenſes reſurrectionis imaginem. Vltimo conuentu decretum, Maximilianum Ludouici filium debere in Principatum paternum reſtitui, &c. Scripſiſſem plurima (hæc enim non centena pars ſunt) dulciſſime Ioachime, ni me vrgentia negotia alio diſtraxiſſent. Velim tamen ea fronte legas, qua nos ſcripſimus, nobisque parcas, quoniam certe trium horarum ſpacio non ornatius, non copioſius, ſcribere conceſſum eſt.

* Baden Heluetorum conuentibus oppidum deſtinatum.

ALOYSII MARLIANI ORATIO HABITA IN COMITIIS ORDINIS AVREI VELLERIS SERENISSIMI CAROLI REGIS CATHOLICI, ETC. ANNO MDXVI.

p. 116.

QVi veritati religionis nostræ opinione propius accessere Philosophi, ex vno Deo omnia fluxisse putant. Qui vero cum Deo æterna omnia fuisse credunt, vnum Deum præesse omnibus affirmant. Vnus igitur omnium consensu aut Dominus est omnium, aut author. In hocque discordes concordauere: credidere igitur vnum esse Deum. Videre etiam vnum Solem diei præesse, vnamque Lunam nocti. Hinc excogitauere, fore in terris optimo ordine cuncta disposita, si Deum vnum (quem credebant) Solemque vnum, Lunam vnam (quos videbant) imitarentur. Præcipue cum etiam muta animantia viderent vnum sibi ducem deligere, tanquam vnum, Principium sit omnium; nautas nautam vnum, milites vnum Imperatorem: tantamque esse vnius perfectionem vt nec commode ordinari nec esse entia possint sine vno. Ne quid igitur in Republica deesset, cum sit homo natura animal sociabile & politicum, cœpit ex pagis ciuitates, ex ciuitatibus regna condere: primumque in terris dignitatis nomen Regium fuit, si Philosophis, si historiographis credimus: quum regnum in terris non minus foret necessarium quam vtile. Cuncta autem composita erant ex vno & multis: vno Rege qui imperabat, multis qui parebant. Animaduertere postea seditionum & discordiarum matrem inæqualitatem esse, nec sine æqualitate stare orbem posse aut rempublicam. Nam profecto iniquus Rex esset, si sint paria omnia: quum nec gratia nec merita apud illum possent. Excogitauere idcirco homines vt Musicam artem imitarentur, quæ ex diuersis vocibus, grauibus, acutis, mediis, vnum concentum & consonam harmoniam efficiat: æqualitatemque quandam, quum id excogitassent, in inæqualitate inuenere, quæ suo numero & ordine constaret: sorsque cuique esset quæ conueniret, quæ quemque deceret. Idem post Reges (quum & ipsum Deum viderent, qui nullius officio egeat nisi suo, intelligentiarum cœli, fortunæ, temporis seruitio vti) ciuitates & regna ita partiti sunt, vt hi qui vel maiorum gestis & antiqua nobilitate virtuteque nobilitati coniuncta cæteros præstarent, aut aliquo recenti & admirabili virtutis experimento excellerent Regesque iuuissent, hi Regibus propinquiores essent, quorum consilio & officio Rex vteretur. Proceres inde hi, Patres, Senatores appellati sunt: equestris post hos locatus est ordo: plebeii & qui in agris degunt, demum. Æquales Patribus equestris ordinis viri esse non debebant, neque plebeii aut equestres viri equestribus, nisi ea æqualitate quæ honesta, vtilis, decora, conueniens cuique ordini esset. Proceres igitur & Patres cum rebus & belli studia & pacis officia tractabant, prout quisque aptior erat: cæteri mandata excipiebant. Exortum autem dubium certamen est inter mortales, consilione an viribus & armis res magis procederet? Vsu tandem & periculo compertum est, alterum alterius officio egere, cum sit & consilio & facto opus. Cumque id exploratum esset, tribusque hominum generibus non minus Regum opes crescant, quam fluminibus maria, senatoribus scilicet, Oratoribus, Imperatoribus: nescio quid tamen plus sibi arma vindicauere quam togæ: hocque nisi eis concederetur, vim illatura videbantur. Etenim quia victoria armis quæritur, Victoriæ autem & artes, & opes, & omnium omnia parent; præstantius putauere, quod victoriam maxime pariat, scilicet militarem disciplinam, quæ profecto omnibus artibus masculæ magis & virilis esse videtur. Maiores idcirco nostri, quo ab aliis viriles hi viri dignoscerentur, qui Regibus propinquiores erant, purpura primum honestauere, vnde purpurati dicti. Alexander vero Magnus argenteis clypeis suos ornauit, Argyraspidasque vocauit. Romani pro cuiusque merito & coronis quemque decorauere, ciuicis, muralibus, naualibus:

vt

vt nec latere virtus vnquam potuerit, nec cuiusquam meritum. Eoque Reges maiores fuisse experimento compertum est, quo maior apud illos magnorum virorum copia fuit. Alexandro Magno prona omnia fuisse Curtius minime miratur, cum p.127. viderit tot Reges eum quot socios habuisse, Perdicas, Eumenes, Ptolemæos, Antigonos, Seleucos, Lysimachos, Pyrrhos. Asinius autem Pollio præstans & bello Dux & Orator, Cæsarem Pompeio præstasse vel hoc vno opinatur, quod veram Ducum sobolem secum habuerit, Antonios, Dolabellas, Hircios, Pansas, Labienos, Scæuas. Cicerones. Occurrere mihi hi duo tantum quos in medium afferrem, non quod innumeri non occurrant hoc exemplo celebres. Verum tam clara horum apud omnes sunt nomina, vt se ille ignoret, qui hos nescíat. Ad summum, siue Reges ipsi magnos hos viros efficiunt, aut hi magni viri magnos Reges, incertum est, siue vtrosque cœlum, vt qualia velit tempora, tales effingat homines. Cum sit exploratum sine magno Rege magnos viros, nec sine magnis viris magnos Reges fuisse; credendum tamen ex Regibus id potissimum emanasse. Sunt namque Deo proximiores Reges, nisi sua culpa a gradu suo labantur. At nullum antiquius augustius honestate virtutis monumentum extat, quam de quo acturi sumus: siue illud ex Gedeone, * *Gedeon.* siue ex Iasone maiores nostri repetant. Gedeone, qui Dei auxilio (ne dicam auspicio) quem Deum religione & fide nouerat, cum paucis ea gessit, quæ fieri non posse putentur: certissima victoriæ signa a vellere auspicatus, & a militibus qui non manu flumen libauere, sed proni tanquam flumen epotaturi essent, procubuere. Pauci enim cum innumeros fugassent, & mille fugerent vno sequente, ostendere Deum secum esse. Hinc Gedeon Regibus monstrauit, vt omnibus in rebus religionem colerent, cum a Deo & Reges regnent, & teneant terram. Et profecto is Rex errat & in nocte versatur, qui sibi Deum tanquam solem non proponit, dum cogitat, dum consulit, dum agit. Cum sint obscura sine Deo omnia: fiunt namque a Deo omnia, & sine ipso nihil. Maiores igitur tui CAROLE, duce eo, qui omnia potest cum vult, freti, & insignes aureo vellere, & paucis his militibus qui flumina epotaturi virtutis fidei & famæ videbantur, medii inter Germanos, Gallos & Anglos parua manu toties de tot & tantis hostibus spolia victores reportauere: dum ipsi in Deum tales sunt, quales in se subditos suos esse cupiunt. Hæc enim compendiosa est Regibus ad virtutem; ad recte, bene, beateque regendum imperium via. Cumque ex Deo large accepissent, tales in suos fuere qualem in se Deum esse sensere; iustum scilicet, misericordem, munera gratiarum in homines vltro effundentem, & amore suo cuncta ambientem & complectentem. A subditis autem responsum est fide, obseruantia, officio, & eo etiam officio quod citra mortem fieri non possit. Arduum autem quidquam Regibus esse non potest, vbi Regum amor & subditorum fides ita conueniunt, vt nec amor Principum aliquid omittat, aut fides subditorum timeat. Argu- *Iason.* nautarum autem monumento neque quidquam antiquius est, neque nobilius. Conuenere in vnum principes Græciæ, qui crediti aut Diis geniti sunt, aut quadam excellenti virtute præditi ipsi Dii videbantur. Argo tunc primum nauis inuenta est, sulcata insolita & nauim admirata maria. Vellus aureum tam longe per tot maria & pericula petitum, virtute duce, comite fortuna, vrgentibus acrioribus gloriæ & honoris stimulis. Onusta ferebat Argo, quæ terris surripuerat lumina, prudentem Iasonem, *Argonautæ.* quem cæteri comitati sunt, temperatum Nestorem, ex cuius ore melle suauior fluebat oratio, vt contexta florida verba orationem tanquam flores coronam necterent; sapientem Orpheum, iustum Æacum, fortem Herculem, Theseum, Telamonem, Peleum, Castorem, Pollucem, Zetum, Calaym, cæterosque fortiores, vt ostenderent desiderari plurium ad agendum operam & fortitudinem, quam ad consulendum sapientiam.

* Dubitatur quidem, an hic ordo a Vellere Gideonis an vero a vellere Iasonis nomen habeat. Iacobus Marchantius vero in Flandria *lib. III p. 285* a vellere Gideonis ducit.

pientiam. Rarior namque ſapientia eſt quam fortitudo. His freti, quidquam eis difficile non fuit. Nam cum eo peruenisſent, quo peruenirí nondum inuenta naue non poſſe putabant, & ſpirantes ignes indomitos & rebelles tauros domuere, & peruigilem Draconem ſopitum occidere, ſatisque dentibus obortam ſegetem illam militum coegere, vt rueret in mutua vulnera & periret. Geſtis his oſtendere nihil virtuti inuium aut impoſſibile eſſe, ſi vires & fortitudinem prudentia temperauerit, in-
Aureum Vellus. tenta tumque alias vellus aureum ex Colchide in Græciam tranſtulere omnipotentis Martis præmium. Quod nunc familiæ tuæ & eorum Regum & Principum qui cum ea ſentiunt, inſigne eſt. Conueniebat autem nulli genti id potius, quam tuæ, quam tibi. Tuæ, ſi Burgundionum primum Ducum, vnde tibi origo eſt, & nobilitatem &
Burgundiæ. fortia facta numeremus. Repetunt namque illi originem ex Franciæ & Burgundiæ p. 128. Regibus: qui cum a patre Franciæ Rege Burgundiam maternam hæreditatem accepiſſent, fortiſſimos Belgas Burgundionibus, & Batauos Belgis addidere. Tantumque poſt magnanimum Philippum, Ioannem & optimum Philippum, Burgundionum in Carolo opes & vires creuerant, vt poſt multas victorias eum fortuna non ferret. Animo namque Italiam & orbem concipiebat: ſolumque in eo aut malus euentus, aut nimia virtus culpari poteſt. Eſt enim etiam in virtute, *Ne quid nimis*, Aut
Auſtria domus. ſi ad Auſtriam reſpicimus gentem, quæ cum a Romanis, vel (vt quidam) ab Hercule originem ducat, vltrà octingentos annos Heluetiæ inuictæ genti, cuius caput Habſpurgum, imperauit: Sueuiæ deinde partem occupauit: demum Noricum, Pannoniam inferiorem, Auſtriam, Dalmatas, Illyricos, Rhætos; eoque deuenit, vt Vngarorum & Bohemorum regna teneret. Tot Imperatorum, Regum, Ducum mater, & altrix familia. Regnum demum tuum Burgundionum & Belgarum auus tuus matrimonio obtinuit: & pater tuus Hiſpaniæ regnum. Cumque ſuperſtes patri tuo auus eo loco conſederit, vt nec Imperator nomine aut rebus geſtis maior eſſe poſſit; quotidie tamen tam alta concipit, vt fieri non poſſe putentur. Rebus autem ſuis nihil vnquam minus defuit quam virtus. Hæreo & totus pendeo, cum mecum reputo Auſtriæ familiæ curſum, vt de ea vna cogitaſſe Deum ſint qui credant: cum videant primum Heluetiæ genti imperaſſe, demum Sueuis, Noricis, Pannonibus, Dalmatis, Illyricis, Rhætis, Burgundionibus, Belgis, Hiſpanis, Italis, Aphris, Indis: peneque euerſam maiores caſu vires reſumpſiſſe. O rem quæ ſine Deo auctore fieri non potuit, vt tam diuerſæ & diuiſæ penitus in toto orbe nationes in vnum coirent. Vel ſi ad maternum tuum genus reſpicimus, Hiſpanum equidem genus, Gothicam profecto bellicoſiſſimam gentem, quæ Scythica Italiam occupauerit, Galliæ portio-
Ferdinand. Eliſabeth. nem poſſederit, & Hiſpaniam per tam longam Regum ſeriem tenuerit. Quorum vltimus auus tuus cum Elizabetha Regina, muliere nunquam ſatis laudata, non contentus regnis feliciter in Europa quæſitis, quieſcere Aphricam & Aſiam non eſt paſſus. Siue igitur inuictam Burgundionum gentem repetimus, ſiue ſupra omnem laudem Auſtriam gentem, vel Gothicam incomparabilem: nulli genti Aureum vellus magis debebatur quam tuæ. Rectius enim tibi, in quo vno horum omnium ſunt o-
Caroli potentia mnia. O te beatum, Carole, pro quo omnia fata laborare videntur. O te terque quaterque beatum, pro cuius magnitudine fortuna & natura contendunt. Si virtutem, quam indoles tua refert, & quam quotidie e tenui nube tanquam Solem erumpere videmus, addideris: tuque Hiſpaniarum dominus, inſularum Balearium, Sardiniæ, Siciliæ, regni Neapolitani, Burgundionum, Belgarum, partis Aphricæ & Indiæ: tanquam Iaſon non exiguæ Græciæ, ſed maximos maximæ Europæ Reges prouocaueris: vt tandem ſopitis domi rebus pro quibus componendis tantum (nec, vt puto, fruſtra,) laboras, arma pro reparanda Aphrica & Aſia coniungant; vt ea concordia Chriſtianæ Reipublicæ reddat, quæ diſcordia abſtulerit. Hocque profecto aut nunc fore, aut nunquam fore ſperamus: cum orbis Chriſtiani ſumma ad paucos peruenerit, faciliusque pauci deliberent. Ætas præterea orbis Chriſtiani Regibus eſt ea, quæ ſurgens ad res gerendas maxime oportuna ſit. Iuuenem Pon-

tificem

tificem nunc primum hæc noſtra ætas protulit, Franciæ Regem iuuenem, te Carolum, Anglorum Regem, Hungarorum, Dacarum, Luſitaniæ: vnum Cæſarem grandiorem hæc ætas fato ſeruauit. Feruida autem ætas, ſi honoris, ſi famæ ſtimulos non ſentit, quid ſentiet? Auctore te, Carole, hoc fieri omen accipimus. Nam non ſine Dei numine tantam tibi magnitudinem ab incunabilis ipſis natam putamus, quæ nulli naſcenti contigerit: niſi vt hæc magnitudo ſtabilis & mole conſtans ſua, alios Reges & tibi & inuicem ſibi coniungeret, quod fore ſperamus. Cæſarem namque patrem habes: Franciæ Regem eo in te eſſe animo audimus quo in filium pater; eo enim nomine ſemper appellaris. Auunculus tibi eſt Angliæ Rex, non minus neceſſitate quadam coniunctæ fortunæ, quam neceſſitudine coniunctus. Sororius Hungarorum, ſororius Dacarum, auunculus Luſitaniæ Rex. O miram orbis Chriſtiani & tuam etiam Carole felicitatem, cui naſcenti plura oblata ſunt quam peti poſſent. Verum vt te his parem oſtendas, oportet: virtuteque tua tantam orbis molem nouus Hercules & Atlas ſuſtineas, teque ipſum & magnitudinem cognoſcas tuam. Virtus tibi famam pariet: quæ in fide tua multas nationes, quas nunquam accedes, ipſa p. 119. accedens detinebit: cum illis oſtendet, nec ſperare maiorem, nec habere te meliorem poſſe. Animo præterea voluas neceſſe eſt, turpius eſſe parta non ſeruare, quam glorioſum quærere. Repetasque ſæpe Cæſaris dictum: *Difficilius eſſe ex primo ſecundum, quam ex ſecundo fieri vltimum,* Facillime autem & parta ſeruabis, & fortunam etiam vota tua præuenire coges, ſi poſt religionem & iuſtitiam fortitudinem prudentiæ coniungas. Non enim ſola prudentia regna reguntur neque ſola fortitudine ſeruantur; ſed prudentia & fortitudine. Nam nec ſine fortitudine tuta eſt auctoritas aut prudentia, nec fortitudo ſine prudentia moderata. Armis igitur & conſilio opus eſt. Repetam iterum, Armis & conſilio eſt opus, ſi eam dignitatem & magnitudinem quæ tibi a Deo, a natura, a fortuna donata eſt, aut retinere cupis, aut augere. Res etenim iisdem ferme artibus ſeruantur, quibus & quæruntur. At nunc res nos admonet, vt Imperatoribus, Regibus, Ducibus, & fortiſſimis viris, qui huius Ordinis fuere, & fato functi ſunt, hodie parentemus: cras autem eos ſubſtituamus, vnde in æternum tam nobilis ordo propagetur.

p. 130. CHRISTIERNI SECVNDI REGIS DANIAE ATTENTATA IN SVECIAE REGNVM, ET CRVDELITAS PERPETRATA IN PROCERES EIVS ET POPVLVM HOLMENSEM.

ANNO DOMINI MDXVII.

IACOBO ZIEGLERO LANDAVO BAVARO SCRIPTORE.

VRBIVM & populorum clades ab hoſtili manu perpeſſas, & Tyrannorum iniurias in ciues, multas & memorabiles legimus per omnem Hiſtoriam, tam magna miſeratione erga afflictos, quam ſummo odio in illos, qui ſuo ſcelere maleficia in obnoxios exercuerunt. Sed nulla atrocior a memoria hiſtoriæ accidit, quam his annis Suecis, & Stokholmiæ regiæ eius gentis vrbi. Aliis inter obſidendum induciæ profuerunt, mutui congreſſus liberi fuerunt, ſine maleficio: ſi pacta inita, ſi icta fœdera, hæc ſancte ſeruata ſunt: ſi vrbs autem expugnata, ſæuitum in fortunas iure victoris fuit, & in ætatem præcipue quæ arma ferret, & nocere parata eſſet, neque quietura donec incolumis foret, videlicet repenſum fuit quod paſſuri erant victores fortuna inclinante. Quod ſi incendio & cæde omnia miſcerentur, hic aut proditio, aut defectio, aut graue aliud flagitium obſeſſorum præceſſerit, quod hoſtem irritaret, & faceret

pene iuſtum. Tyrannorum etiam violentia (de exemplis dico gentilis hiſtoriæ) in paucos ciues, qui inculpata vndiquaque vita eſſent, ita deliquit, vt ſine venia debeant criminari. Qui enim pœnis ſubiecti fuerunt, ſi in eadem ſtatione ipſi fuiſſent, quo erant ingenio, ſimilia aut funeſtiora ædidiſſent in ciues. Repetamus a Tyberio ad Maxentium, quem Conſtantinus Imperio depulit, hiſtoriam Romanam. Quicunque in capitis diſcrimen adducti ſunt, iidem fere ſub alio domino capita ciuium detulerunt, ſiue palatinos fumos vendiderunt, ſiue iudicia corruperunt, vel vbi ſcelere publice carerent, tamen domi in ſeruitia ſupra barbarum morem ſæuierunt, ſeruitia diurna opera in agro attrita in ergaſtulis habuerunt, nuditate & fame afflixerunt, infirmos tecto protruderunt, in vias abiecerunt, alios ob leuem offenſam barbaricis notis inuſſerunt, in arenam produxerunt, feris laniandos obiecerunt, totis theatris voluptatem domeſticorum ſanguine præbuerunt. Tale quid crudeliſſimi tormenti exciperent a Tyberio, & Caligula, & Domitiano, quod non eſſent meriti propter admiſſum alias ſcelus in humanum genus? Innocentes vero habiti ſunt, eatenus qui præſentis accuſationis rei non eſſent, Tyrannique ſub hoc in inuidiam crudelitatis adducti ſunt, quia non ob conſcientiam nocentioris vitæ vendicandæ, ſed per ſcelus ipſi quoque cædem facerent. In cætera, ei patellæ hoc operculum congruebat. Populus victor, frequens ſedit totis theatris, exhibuit ſibi ſub eodem ſpectaculorum die paria CCC. gladiatorum, feras, leones, vrſos, pantheras, & indomitos boues eodem numero, quos ſe mutuis vulneribus conficientes videret ad voluptatem, captiuos quoque adductos ex deuictis prouinciis, domi honeſte natos, ſuis fortunis præter cuiuspiam iniuriam fruentes, iure autem gentium pro libertate patriæ, incolumitate fortunarum, ſaluteque parentum, vxorum & liberorum pugnantes, & triumphatos circumduxit in catena, attraxit in arenam, obiecit cruentis feris, aut coegit in mutuas cædes. Hic ille populus ſpectator, qui humanum ſenſum exuit, ſeque ad omnem immanitatem obfirmauit, neque ſatis pœnarum ſumptum ſibi a victis credidit, per conſiderationem, quod miſeri patria carerent, fortunis exuti, exarmati & ad reliqua innocui eſſent, qui in graui catena conſtricti male præterea cruciarentur pro vxore & liberis diſtractis, pro pudicitia violata, pro ſalute omnium deſperata, quoniam & vitæ & necis ius ſitum penes alienum dominum noſſent. Idem qui nihil tantorum malorum recordatione ad miſerationem in reliquum moueretur, quin imperaret, magis laniationem fœdum in morem; quid immeritum & ſua indignum virtute ſuſtineret ſub Caligulæ quamuis atroci voce? vel ſub Commodi milite prætoriano; quin in Theatrum immiſſus populum funeſtæ & iuxta barbaræ arenæ ſpectatorum propulſauit, terrore & fuga tumultuantem inuoluit, vt plurimi obtererentnr? Fatebitur, quicunque mores pro æquo expendet, crudelitatem omnem Tyrannorum fuiſſe mitiorem obliuione tanta naturalis iuris, & carnificina, communia applauſu theatri, admiſſa in genus humanum. Iſta commemorarim non equidem pro voluptate inſectandi, ſed neceſſario exemplo, vnde inter populos etiam eadem paſſos, interque Tyrannos eadem agentes diſcrimen fieret atrocitatis facti. Non enim conueniat; ita factum referri, vt arbitrio legentis ſtet, qui immerentis caſum, ex nocentis exemplo ſpectatum æque leuiter ferat. Ergo is intelligat, populum vnum Holmenſem, purum ſceleris, nihil in vita admittentem in genus humanum, non in ipſum hoſtem Danum, vt quem ſe obſidentem pauit in dura fame, quo cum fœdera icit, quem vltro in vrbem admiſit, Regem prope conſtituit, eum populum ſub Dano ſacramenti, & religionis deſertore, dextræ datæ & ſyngraphi conſcripti, iuris diuini & humani euerſore, pertuliſſe mala, qualia nullus præterea populus omnia ſimul, ſed alius aliud malum, & idem aliud alio tempore paſſus ſit. Huius calamitatis ordinem narrare inſtitui, exiſtimans idem ſolatio futurum populo Holmenſi, ſi is videat Danum, qui hæc perpetrauit, ferre infamiæ ſuæ notam ad poſteritatem: vſui etiam plurimum reliquis profuturum, ſi qui ſimilia facere in obnoxios poſſunt, iidem vnius publica exſecratione deterreantur: cum viderint Tyrannidis

p. 131.

memo-

memoriam durare post funus, referreque acclamationem, vt humani generis hostes, Deo & homine approbante, æternum damnentur.

REGES Danmarchiæ sæpe alias Regnum Sueciæ armis tentarunt cupiditatem faciente ipsis vicina Norduegia, quam olim factione & armis oppressissent, pulcherrimum fieri existimantes, si totam continentem, quam Schondiam dicunt, sub vnum imperium contraxissent. Inuitabant præterea eadem, quæ cæteros mortales, domi opes minime insignes, Norduegia a se exhausta, Suecia autem & Gothia integræ adhuc, plenæque argenti & æris. Ita aliena fœlicitas magnum his studium iniecerat quærendi opes ex alieno. Hoc domesticum exemplum sequutus Christiernus secundus Rex Danmarchiæ, Sueciam armis occupare annixus fuit. Verum vbi Suecis in eadem consilia hostis propulsandi concordibus, videt bellum futurum multo grauius suis viribus, ad artes conuersus, quales illi vbique supererant, factionibus dissociare Suecos laborauit. Ergo solicitat quoslibet seditiosos, qui genere, opibus & ingenio improbo valerent. In his se principem gessit Gostauus, titulo quidem Archiepiscopus Vpsalienſis, verum neque ætate, neque integritate vitæ par ei professioni. Is anno a nata salute Christiana M D XVII. partes Dani curare aggressus aperte fuit, tantisque animis, vt opes domesticas, gratiam apud ciues, pietatem in patriam, religionis statum ipsamque vitam suam proderet pro peregrino domino constituendo. In eum euentum munit arces, cogit occulta consilia consciorum, plures ad defectionem perducit. Huius conatus persentiens illustris princeps Steno Sture, idemque præses regni Sueciæ per interregnum, Archiepiscopum compellat, monet, & maiorum malorum timore deterret, vt desistat incœptis. Sed is neque iustis postulationibus, neque reuerentia in patriam dimoueri a sententia potuit. Quam hominis peruersitatem Steno cognoscens, mouet arma, & obsidet Episcopum in arce Stecho. Danus cum per nuncios intellexisset, quanto in periculo esset socius, legit domi militem, & nauigatione celeriter confecta, properabat impedire obsidionem. Quo loco pugnans cum Stenone, superatur. Ita concisis copiis, & deserto Episcopo, rediit in Daniam. Episcopus cernens res suas desperatas, Stenonem in colloquium vocat, permittit se arbitrio Ducis, se Ecclesia Vpsalienſi, & publica functione cessurum, se priuatum posthac futurum, & quaslibet conditiones admissurum, spondet, tantum vt sibi patria ignoscat. Videbatur illud ex animo velle, & atrocitas proditionis ea fuerat, vt omni profligatæ conscientiæ posse inducere pœnitentiam videretur. Sed erat (quod sequens historia ostendet) fictio ex præsentis periculi necessitate adornata. Ergo annuit Princeps supplici, eatenus, quod omittit oppugnationem: verum causam permittit integram cognitioni Conuentus regni. Hic cognitum fuit. *Archiepiscopum per leges patrias excidisse fortunis & vita.* Tamen per publicam indulgentiam vtrumque illi donatum, in cætera autem ita decretum fuit. *Ecclesia Vpsalienſi abstineat, reliquamque ætatem apud agrum paternum priuatus viuat.* Danus hoc secundum incommodum accipiens, videlicet, caput totius factionis suæ exarmatum, nec superesse alium qui vicarium bellum administret, rem gerere apertis viribus cœpit, conscribit magnum exercitum ex milite domestico & peregrino, & in Sueciam transportat & obsidione cingit Holmiam regiam. Vrbs est insignis magnitudine, ad sinum Finnonicum (quem paulum deflexa voce Vennedicum veteres dicunt) in circumfluentibus paludibus sita. Mare etiam ei se multa parte infundit, ita vt situm assimilem habeat Venetiarum. Ergo hanc natura & munitionibus, ciueque & conducto ex agro milite munitissimam expugnare, obsidionem quoque diu sustinere posse desperabat. A pabulatione enim prohibebatur per militem Suecum, etiam laborabat miles fame tam acerbe, vt ad cibos infames fuerit compulsus. Duo prope menses transierant ab aduentu in Sueciam, quod omnibus incommodis conflictabatur, nec reditus in Daniam dabatur aduersantibus ventis. Ergo omnibus consiliis exclusus, quæ manu & virtute impetrasset, conuer-

Christiernus II R. Danor.

Gostauus Archiep. Vpsalienſ.

Steno Sture præfect.

Holmia. Venedicus sinus.

p. 131.

sus

ſus ad dolos, petit inducias bello. Steno vt excelſo animo erat, concedit inducias: facit præterea exemplum clementiæ & munificentiæ in hoſtem, prope ſingulare in omni hiſtoria. Mittit in caſtra multa iuga boum, vnde confectum fame hoſtem ſubleuaret. Danus ſane exiſtimans hominem qui tam benigno affectu tanquam indulgenti natura eſſet, eundem & eſſe ingenio ſimplici & minime ſuſpicaci, ſimulat præcipuum fauorem in Stenonem, & ſe oſtendit percupidum viſendi Principis, & colloquendi: ad hocque impetrandum mittit in vrbem obſides, atque eo prætextu euocat in caſtra Stenonem ad colloquium. Is plane venit in ſententiam Dano colloquendi, haudquaquam ſatis exercitatus ad eiusmodi fraudes deprehendendum. Iamque properabat ad manifeſtum exitium, niſi ſenatus Holmenſis interceſſiſſet. Danus vt vidit hac non ſucceſſiſſe dolos: aliam fraudem confingit. Se ait acceſſurum in vrbem, modo impetret obſides ſalutis ſuæ. Hic vero Steno perſuaſus, deligit nobiliſſimos ex iuuentute. In quibus fuit illuſtris Goſtauus Erichſon, quem hodie feliciſſimum Regem Suecia habet. Hi ſe permittentes fidei & ſyngraphis Dani, ad naues veniunt: quos is comprehenſos in vincula coniicit, atque mox in altum profectus, in Daniam cum præda enauigat. Illic Goſtauus vnus illuſtriſſimus obſidum, furcam ante hoſpitium paratam ſibi, & plures mortis imagines comperit, vitamque habuit in omne momentum ſuſpenſam. Tamen clariſſimis hiſtoriæ exemplis, quibus maximi ſæpe Reges per deſperatos caſus venerunt ad Regna, iisdem & Goſtauus ſeruatus Dei prouidentia venit ad Regnum.

Goſtauus Erichſon.

Poſt hanc fugam quieuit Danus annos quatuor, quibus opes & militum confirmauit. Quibus vbi curatum ſatis putauit, mittit exercitum in Sueciam. Steno celeriter occurrit paratis copiis ſuis pugnaturus, priusquam hoſtis a iactatione maris confirmaretur. Fit pugna, in qua dum Præſes primas in acie partes obiret, occiditur, corpusque refertur Holmiam. Fuit tanti principis cædes patriæ quam ſuo maiore detrimento. Tunc enim factiones inter primates Sueciæ recruduerunt, & ſub diſcordia potentiſſimus Suecorum exercitus diſſipatus eſt, & Danus ad interiora Sueciæ ex ſententia penetrauit: tunc etiam Goſtauus Epiſcopus occiſo proditionis ſuæ vindice prouolauit ex latebris, in quas damnatus fuerat, Eccleſiam Vpſalienſem repetit, huius opibus ſe confirmat contra patriam. Quos ſuorum ſucceſſus vt Danus accepit, venit etiam ipſe ad exercitum, & contractis omnibus viribus pergit rurſus Holmiam obſidere: non quia capiendam armis ſperaret, ſed expectaret occaſionem vnde illam inſidiis circumueniret. Erat in vrbe Chriſtiana, vidua ab interfecto marito Stenone: hæc principem locum adhuc retinebat. Hanc hoſtis ſollicitat ad honeſtas conditiones, nihil non ſuſcepturus, quodcunque pactorum proponeretur. Chriſtiana & Senatus Holmenſis reſpondent, populo Holmenſi non opus eſſe aliquibus conditionibus, qui liber ſit, & ſuo iure viuat, ſitque armis longo potentior. Tamen ſe admittere conditiones æquas, quo pax in reliquum ſit. Deinde capita proponunt conuentæ pacis: *Rex patrias leges ſibi inuiolabiles ſeruet, ciuium libertatem infractam velit, offenſas remittat omnium qui arma contra ſuſceperunt.* Danus vt fidem certiſſimam faceret, ſe hæc capita rata habiturum, addit longe etiam plura, plena moderationis & clementiæ in populum Holmenſem. Itaque conuenit, interponitur religio ſacramenti, ſyngrapha conſcribuntur, & adhibentur omnia inſtrumenta, quibus pacta & fœdera publice ſuſcepta ad poſteritatem communiuntur. His artibus perſuaſi ciues, hoſtem intra mœnia recipiunt, autoritatemque vrbis ſequuta eſt multa pars regni. Hactenus eſſe legitimus Rex credebatur, & Danus in ſuſcepta diſſimulatione durauit, donec ſe & militem recrearet, & arcem communiret. Nec diutius moratus, vocat ad conſilium Danos, aperit eis voluntatem cædis patrandæ in ciues: rationem quærit, quemadmodum cædes facta putetur ſe ignaro & inuito. Fuerunt quibus placeret, ſeditionem quaſi militarem excitari in vrbe: ſic poſſe cenſebant fortunas diripi, necari ciues, vt integrum Regi ſit diſſimulare impe-

Chriſtiana Stenonis vidua.

p. 133.

Holma ſub conditionibus dedita.

p. 134. ſect.

ratum

ratum ſcelus. Non placuit ea ſententia multis, nam per ſeditionem excitatam liberum fieri aiebant etiam ciui reſumere arma, quod ſi fieret, Danos primos futuros in deſperatione ſalutis. Magis id placere, vt Rex publice conuiuia inſtituat per omnes ordines, eos vero, qui potentia & nobilitate præirent, vocarent in arcem, ita ſpecie beneuolentiæ coactos & hoſpitali iure ſecuros ſibi fieri, obiectos arbitrio Regis. Probauit Danus conſilium, & ſi a Diſſimulatione priori excludebatur ſceleris imperati. Inſtruit conuiuium pro regio luxu, ipſe ſe effingit ad omnem ſpeciem comitatis & hilaritatis. Sueci idem & ex animo faciunt, ignari qui impenſas forent hoſpiti ſanguine ſuo ſoluturi. Triduo toto excepit conuiuas eodem apparatu, iamque aderat dies cædi deſtinatus, cum immittuntur ſatellites, & comprehendunt conuiuas, coniiciuntque in carcerem. In diem ſequentem portæ vrbis communiuntur, præſidiaque intus per regiones diſponuntur contra ciuilem vim, tubicines autem a prima aurora iuſſi ædere terrificum clangorem per totam vrbem, milites iuſſi adeſſe, graues armis, & qui ſtudioſe efferarent in truces vultus, deinde hoſtili fremitu, & armorum concuſſione timorem omnibus incuterent perdendæ vrbis. Videre etiam erat tormenta ænea diſpoſita tota via, quæ ab arce ad forum, quaſi priuata & publica continuo deiectura, mixturaque ruinas cum ciuibus. Species erat plena rerum mortalis formidinis, & omnes pendebant dubii ad imperium Dani. Cum regia repente aperitur, & producuntur duo Epiſcopi, Vincentius Scharenſis, & Matthias Strengenenſis inter medios carnifices, non quidem quiete vt poſſent meminiſſe (quod ait Poeta) *quæ ſit fiducia capto.* Sed velluntur, truduntur & retruduntur. Hi vero, vt viros graues, & ſua dignos profeſſione decebat, nequaquam gerebant vultum abiectum, ſed modeſtum & venerandum oris habitum. Vbi ad ſupplicii locum ventum eſt, (hæc area erat ante Conſularem domum) Epiſcopi orant fieri ſibi poteſtatem Sacerdotis cui faciant exhomologeſin. Qui his negatus eſt: ſed abiiciuntur carnificum manibus in pauimentum, atque proſtrati truncantur capite, pleni ſancti deſiderii offerendi animas ſuas expiatas Deo. Poſt hos, proceres producuntur, quicunque pro patria aſſerenda ſe ſtrenue geſſiſſent. Inde ab arce trahitur Senatus Holmenſis, & totus trucidatur. Proponitur poſtea tabula proſcriptionum, hic ſatellites diſcurrunt per vrbem, & proſcriptos perquirunt: qui omnes protracti fuerunt. Nam in vrbe clauſa remedium fugæ nullum erat. Trucidatis omnibus qui deſignati erant, fit impetus per militem in promiſcuam plebem, quæ ad crudele ſpectaculum confluxerat & paſſim cæditur. Inuaduntur quoque domus & inermia corpora ad carnificinam attrahuntur. Cum vero ad hunc tumultum plurima pars ciuium ſeſe in obſcura loca abieciſſent, & ſentiret Danus plurimum deeſſe crudelitati ſuæ, proponit edictum e domo conſulari, quo continebatur impunitas omnium. Ibi infelices ciues, toties quamuis decepti, ſe credunt mendacibus edictis, & prodeunt in publicum. In quos priore exemplo immittit ſatellites, & fit cædes toto die, & vsque in noctem, ſequentibus etiam diebus continuis reliquiæ ceduntur. Et ne nullus nouo mortis genere abſumeretur (hoc enim ſtatuerat animo ſuo Danus, vt perfidia & ſæuitia ſuperaret omnes, & qui fuiſſent, & qui poſt futuri eſſent) corripit quendam Ioannem Magnum, quem ſuffixit cruci, nudum membris omnibus. Is diu de cruce loquutus, ſuam innocentiam Deo permiſit, multa etiam ad ciues queſtus de ſtatu rerum; quo Danum irritauit. Quare miſit ſatellites, qui virilia abſcinderent, quæ abſciſſa proiecta ſunt in faciem pendentis. Latus poſtea eſt transverberatum tam vaſto vulnere, vt manibus rimarentur cor, quod extractum, & ipſum abiectum eſt in faciem mortui. Nulla humani ingenii vena tam diues eſt, nullaque oratio appoſita ſatis reperiri poteſt, quæ hanc ſaltem ex omni reliqua crudelitate particulam digne in-
p. 134. ſectetur. Tyrannus ſupplicium, quod conſenſu humani generis abolitum ob Chriſti ſeruatoris reuerentiam, qui id tormentum conſpiratione impiorum pertuliſſet; quod ignoratum mille annis fuit, quod Turca, Chriſti quamuis implacabilis perſecutor, vix vno & altero exemplo in Chriſtianos hac ætate in imaginum exprobrationem expendit,

Epiſcopi duo necati.

Proceres.

Senatus.

Proſcripti.

Rathaus.

Ioh. Magnus.

Crucis ſupplicium.

dit, idem ſupplicium Tyrannus (qui dici hactenus Chriſtianus voluit) reuocet ad pœnam innocentum, nihil in religionem & leges delinquentes, pugnantes autem ſub imperio patriæ contra hoſtem alienam poſſeſſionem inuadentem? Et quod ipſum is nunc ignorauerat: quod ipſum & ciues nouo merito deditionis redemerant, ſi, quod benefactum, ſi quod ſyngraphum, ſacramentum, ſi qua dextra data plus perfidia, ſæ-
Ribingk. uitia & contemptu religionis apud Tyrannum valuiſſent. Is Ribingam familiam præcipue eſt perſecutus, adeo vt cum deeſſet iam cædi firma ætas, ad impuberes ſit conuerſus, quos comprehendit, & coma conſtricta in nodum ſuſpendit a cataſta, & immiſit ſpiculatores, qui ceruices puerorum præſcinderent, truncis corporibus decidentibus in terram. Corpora omnia occiſorum comportari in forum iuſſit, ſubiecitque oculis, & ſatiauit ferum animum ſuo immani ſcelere. Triduo iacuerunt trunca corpora, volutata & fœdata cruore ſuo horrendum in modum. Poſt iuſſit per cloacarios eiici extra vrbem. Cadauer Stenonis (quem pugnantem pro ciuibus diximus occubuiſſe) extraxit ſepulchro, quo cadauere ſub oculos reddito, tanta rabie Tyrannus correptus eſt, vt illud morſu appetiuerit, canis ſepulchralis more. Poſthumum etiam Stenonis, eodem menſe natum, ſepultumque erui iuſſit. Omnia cadauera congeſta cremata fuerunt, & cineres diſſipati. Exhauſta ad hunc modum vrbe viris, ad rapinas conuerſus fuit: & viduas, & orbos parentibus liberos omnibus fortunis ſpoliauit, nulli rei prophanæ & ſacræ parſum fuit. Quanto tempore Tyrannus iſta perpetrauit, portas vrbis tenuit clauſas, ne qua fama cædis ad prouinciam perueniret, & bellum moueretur pro ſcelere vindicando. Incendio etiam abſtinuit, credo ex illa cauſa, quia latere non potuiſſet. Secura enim omnia & quieta eſſe voluit ſibi nunc in fugam ſpectanti: quod vnum videbat præſidium ſupereſſe impunitati ſceleris perpetrati. In itinere in Monaſterium diuertit: Ei Nouæ Valli nomen
Neuthal. eſt. Monachi loci Tyrannum benigne excipiunt. & omnia miniſtrant pro facultate. Simulabat etiam Tyrannus gratam ſibi eſſe eam promptitudinem. Die quin etiam feſto (is erat purificationis Virginis) adiuerat templum, ſacrum more Chriſtiano ſpectauerat, nullum vbique indicium maleficii quod tractabat fecerat. Cum vix digreſſos ab altaribus monachos iubet comprehendi, iniici vincula, & in profluentem abiici. Abbas forte liberauerat manus, & enatabat, cum miniſtri ſceleris adnauigantes hominem vulneribus appetunt, donec is ſanguine & viribus defectis mer-
Præſidium Holmenſe. gitur, ſic Tyrannus cæde & præda opimus in Daniam venit. Præſidium, quod is vrbi Holmenſi impoſuerat, quodque ſolum fuit virilis ſexus in perdita vrbe, excurſionibus, rapinis, cædibus. & omni genere maleficiorum, afflixit Sueciam, ſatagens modis omnibus animo Tyranni & præſcriptæ formulæ ſæuitiæ, quam is reliquerat. Goſtauus quoque Pſeudo-Epiſcopus, parricida autem in patriam, militarem furorem æmulatus, poſſeſſiones Eccleſiaſticas exturbabat. Quibus malis patriæ excitatus illuſtris adoleſcens Goſtauus Erichſon, quem obſidem diximus, quique ex cuſtodia nuper perfugerat; rem ſupra ætatem; ſed magnitudini ſui animi reſpondentem auſus vindicem ſe profitetur patriæ pereuntis; & quarto demum anno poſt initum bellum, mutato habitu, & plebei hominis veſte ſumpta, circuit Sueciam, & popularibus exponit, in quantis malis verſentur, nihilque omnium omiſit rerum, quibus ciues ad arma capienda excitaret. Addebant orationi gratiam egregiæ corporis do-
Dalekarli. tes, & index ſingularis animi vigor. Itaque eligitur in vindicem libertatis, is militem legit ex Dalekarlis bellicoſiſſima totius Sueciæ gente. Montes enim habitant, qua Suecia ad Norduegiam collimat: apud quos & fodinæ ſunt argenti & æris, itaque ſub officinis metalli fodiendi conflandique exerciti, indurantur ad præcipuum robur, quod denique peperit ipſis nomen, vt *Dalekarli* vocentur. *Dale* enim vallem dicit, *Karli* autem viros cum emphaſi eos, qui præſenti animi vigore præſtent, Addunt Dalekarlis præterea ingentes ſpiritus opes, quas plurimas habent, ſuntque ad in-
Aoroſiæ. iuriam propulſandam ſupra omnes irritabiles. Hoc milite vſus Goſtauus aggreditur p. 135. præſidium Danorum quod Aoroſiæ ciuitati impoſitum erat, atque deturbat. Quo

nouo

nouo casu exterritus Episcopus, vehementer turbatur ad cladem Danorum. Ergo exercitum a præsidiis deducit, cogitque oppressurus inter initia surgentem vindicem. Is volens a se auertere Episcopum conscientia potius rerum quam armis, mittit nuncium ad hunc cum Epistola, hortaturque hominem, vt respiscat, satis flagitii hactenus admissum, parcat sibi & relinquat locum veniæ, & patriæ quam Tyranni fortunas potius constituat, addit præmia si in sententiam veniat. Veniam admissi delicti, constructionem de publico arcis ditionis Vpsalienses, quæ initio belli, quod firmissima erat, ne perditorum hominum receptaculum esset, disiecta fuerat. Addit immunitates alias se permissurum Ecclesiæ pro initæ societatis præmio. Episcopus bene monentem superbe adeo accepit, vt literas abiecerit & pede attriuerit. Et certe non erat causa, vt si ab ea Episcopus depelleretur, ferociret. Neque is erat Gostauus, qui, non dicam ab homine noxio: sed alio sanctissimo contemneretur, vel ob præsens studium in ciues, vel quod illustris generis erat, & nepos eorum qui regnum Sueciæ habuissent, & suo iure patriam a vastatore repetebat. Is ergo iritatior etiam contumelia factus, ducit Dalekarlum militem contra Episcopum, & præsidia, & superat. Episcopus ex fuga prolapsus, Holmiam venit ad reliquias Danorum, vidensque Suecos in diem fieri confirmatiores, consilium capit noui militis adducendi, hocque voto in Danmarchiam ad Tyrannum nauigat. Multa hic conueniunt quæ obstare molienti ista debuerunt: Dei timor, conscientia religionis, sanctitas professionis, miseratio patriæ, sui existimatio integra, quæ omnia is per crimen nunquam deprecabile violauit. Sed hæc non attingam, qualia nemo secum non colligit: domestica illa recensebo. Nouerat Tyranni institutum priusquam suspicio belli aliqua haberetur. Is pirata erat; maria vexabat suo terrore. Eo prohibuerat commoda Schondiæ exerceri, nouerat genuinum odium Danorum in Suecos, & Gentis hæreditariam crudelitatem, Norduegia in oculis illi erat, florentissima olim, nunc afflicta maleficio Danorum. Videbat, amplissimas eius vrbes, in vici formam per vexatos ciues, per vectigalium & publicorum onerum acerbitatem redactas: quo admoneri debuit, quid patriæ mali conciliaret sub imperio externo. Non etiam deerant domi principes Rege digni.

Quod si cupiditati suæ Ecclesiam vnam Vpsalienſem sufficere non putabat, & sub Dano se explere cupiebat, nulla commoda tanta a peregrino, a Dano, a pirata referre, quanta a domestico Rege poterat. Ergo ei multo sanctius consilio & manu (quando & hoc decere Episcopum, vt bellator esset, arbitrabatur) adesset quem faceret non Sueciæ & Gothiæ tantum, sed quoque Norduegiæ Regem, esseque hoc sum Episcopi, beneficium æternum apud Norduegianos, si reuocarentur sub domesticum & idem æquissimum imperium sub quo post longam oppressionem respirarent, seseque instaurarent. Verum siue hæc eum rerum optio per ætatem & insolentiam fugiebat, siue simultates ad æquales vlciſci volebat, siue iratus patriæ erat, & vltionem sumere sub alienis armis quærebat, aderat socius Tyranno, proscriptionem cum eodem ex arbitrio composuerat, spectatorque fuerat sceleris Holmensis; satis sibi pœnarum dedisse arbitraretur, quos in bellum ad spoliationem fortunarum, & atrocem cædem attraxisset, detestaretur in reliquum & desereret crudeles partes: verum etiam malorum magis incentor esset, Tyranno ipso implacabilior. Quo loco sane licet animaduertere, quam sint detestabiles recessus humanorum animorum, vbi hi malitia deplorati in præceps ruerint, nulla cæcitas æque in abruptum abit, atque hi in scelus aguntur, efferata crudelitate, neque se ab impetu reuocant ante exitium.

Sed ad narrationem redimus. Episcopus vbi in Daniam venit, neque splendide neque benigne exceptus est, neque postea in aliqua habitus authoritate apud Tyrannum fuit. Ita ingentes eius minæ intra ferociam resederunt. Prænoscens quoque domi paratam sibi pœnam pro scelere admisso, & timens priuatus redire, desperatione salutis exilium in Danmarchia sibi dixit: vbi hodie inglorius degit. Sed qua ratione potuerit socius a Tyranno in communi re deseri, causæ sunt: vna, perfi-

fidia qua in omnes erat æqualiter Danus : altera domeſtica agitatio, qua rediens exceptus fuit, non paulo poſt regno excidit. Ferunt diſcedentem ex arcibus corraſiſſe aulici inſtrumenti quælibet etiam vilia, tam auare, vt ſi quis apex æneus inauratus æ- p.136.
diculæ eſſet, hunc conuulſerit, & ad ſarcinas coniecerit. Vxorem quam habet, aiunt omnem prædam in poteſtatem recepiſſe, adſeruareque ſibi & filio. Tyrannus domeſtica etiam præda excluſus, vagusque & inops fatigat hodie alienas aulas, & habet adhuc qui eum miſeratione dignantur, hoſpitium indulgent, quam bono exemplo, apud præſentes & poſteros, quamque illuſtri domeſticæ conſcientiæ teſtimonio, neſcio. Exemplo, quia ſuperſunt patroni adhuc qui obſtant, quominus vindictam deuolui in ſe toto malorum cumulo experiantur infamiæ illæ naturæ. Teſtimonio autem, qui tantorum ſcelerum ſenſum minus integrum habere videntur, verum putant tanto intra modum illa adhuc ſtare, quanto ſunt in artificem eorum indulgentiores. Tyrannus eſt ſtatura iuſta, corpore amplo, truci vultu, ſed quem in congreſſibus præcipua comitate contegat, adeo vt hæc pluris quam indicium vultus valere ſemper ſit exiſtimata, vnde de moribus hominis iudicaretur. Qui etiam mentitus habitus Suecis toties impoſuit, donec eos ad extrema mala pertraxit. Filium ferunt referre indolem patris, & quamuis puerum, nunc eſſe minaci animo, & iactare atroces ; *Seſe effecturum, vt qui nunc voluptatem ſibi capiunt & exultant ſuper ejecto patre, deſleant olim ſuam acerbam ſortem.* Qualem profecto vocem non conueniat ordine, & communem ſtatum regni Sueciæ ignorare, diſſimulare, & putare vnam : imo longe ante habere conſilia parata quibus præuertat vindictam agitatam, neque infirmus putandus eſt, qui puer, qui exul ſit. Puer ſenes celerius habebit, qui conatus adiuuent, propinquitates potentiſſimas habet, qui Regem, quam exulem videre potius velint. Nec expenditur hodie, qua culpa exciderint poſſeſſione, quam bonam de ſe ſpem præbeant, quam integros in admiratione futuros exiſtiment, quos ſuſceperint tuendos. Vna cauſa ſatis fuerit, propinquus eſt. Rex natus eſt, repetit natiuum titulum. Denique in poſtremis habetur cui popularis ſtatus afflicti atque reipublicæ funditus collabentis culpa imputetur.

Deſcriptio Chriſtierni.

Filium eius.

Tyranno eiecto, & maioris belli ſuſpicione ſublata, Illuſtris Princeps Goſtauus contrahit iuſtas copias ex Dalekarlis, ſed & Suecis & Gothis, Lubecenſes quoque veteres ſocios in partem belli vocat : qui adeo cupide venerunt, vt non modo ex ſorte hominum, vnde hoc tempore mercenarii milites fere ſcribuntur, ſed viri graues, & in dignitate conſtituti, quique prudentia rerum & opibus pollerent, venerint, in belli ſocietatem. Quibus copiis reliquias Danorum, quæ in Schondia reſederant, perſequitur, Holmiam etiam obſedit. Intus nihil virorum erat præter præſidium Danicum. Hoc pro maleficio ſuo in Suecos, extrema omnia ſibi inſtare, metuebat. Ergo deſperatione & munitione loci pariter obfirmatum difficilem reddebat oppugnationem. Tamen ducis & ciuium virtute expugnatum in poteſtatem venit, atque vrbs recepta fuit. Dux re bene geſta, confectoque vbique bello, dat militibus & ſociis ampliſſimum donatiuum ; adeoque liberalitas hæc inſignis fuit, vt ad calones & remiges poſtremos peruueniret. Cum reliquis etiam Germaniæ ciuitatibus vetera fœdera renouat. Mare rurſus aperit, & ſecuritatem facit omnibus nauigandi. Ob quæ merita in omnes, patria concordibus omnium ordinum Sueciæ & Gothiæ ſuffragiis inuictum principem Goſtauum ſibi Regem legit. Pro cuius Maieſtate vt ea incolumis diu maneat, vota hodie ad Deum faciunt, vt Regi domi perpetua rerum tranquillitas, foris pax & victoria, vtroque ſtatu ſaluus principatus ſit : etiam Rex in omni vita ita virtutibus omnibus præſtet, vt maximorum principum exemplo & merito Fœliciſſimus Optimusque fauſta acclamatione æternum ſalutetur.

Holmia recepta.

Goſtauus Rex electus.

ACTA

ACTA ELECTIONIS CAROLI V.

LECTORI SALVTEM!
BURCARD GOTTHELF STRUVE.

Continentur hoc fasciculo varia scripta, quæ ad historiam faciunt Electionis Caroli V. Primum locum occupant Leonis X Papæ Epistolæ tres ad Ludouicum, Electorem Palatinum, super obitu Maximiliani I Imperatoris. Erant enim, *inquit Sleidanus*,* tum Electores, Albertus Moguntinus, Hermannus Colonienſis, Richardus Treuericus, archiepiſcopi: Ludouicus Palatinus, Fridericus Saxoniæ dux, Ioachimus Brandeburgicus Marchio: Bohemiæ principatum obtinebat Ludouicus Vngariæ rex. *Inter hos vero præcipuæ auctoritatis erat Ludouicus, ad quem Leo X Papa has epiſtolas direxit, petens, vt talem eligi curaret Imp. qui ſedi pontificiæ addictus, quod ex verbis patet:* fidei ſanctæ faueat, ſanctam ſedem Apoſtolicam, vt filius matrem, vereatur. *Has excipiunt* Litteræ Hiſpanorum Principum & legatorum ad Electores, *vna cum eorum reſponſione, quas ad ſupplendam hanc hiſtoriam ex Goldaſto ** hic inſeruimus, vna cum* litteris Galliæ Regis *legatorum, quibus ſaluum conductum petebant perueniendi Francofurtum, quod tamen ipſis in litteris Electorum reſponſoriis fuit denegatum. Sequitur* Galliæ legatorum Oratio, *qua Franciſcum I Regem ſuum ad Imperii dignitatem commendant, quam cum præſentes non admitterentur, Confluentia vbi ſubſtiterunt, miſerunt ad Collegium Electorale. Faciunt huc verba Sleidani:* *** ambiebant Imperii dignitatem duo, Carolus Auſtriacus, qui ante annum tertium, Hiſpaniæ Regi Ferdinando, auo materno ſucceſſerat, vt Franciſcus Galliæ rex, qui ante annum quartum deuictis Heluetiis ad Marignanum Mediolanenſem principatum tenebat. Et Caroli quidem legati ſub hoc tempus Moguntiam vsque venerunt, quod Francofurto quinque milliaribus abeſt: vero Confluentiæ ſubſtiterunt, quod eſt archiepiſcopi Treuirenſis oppidum, ad Rheni & Moſellæ confluentem: vtrique per literas & internuncios, principem quique ſuum electoribus commendant, & quæcunque poſſunt adhibent argumenta, quibus perſuadeant: Galli cumprimis, qui ſuam cauſam non tam eſſe gratioſam facile intelligebant, eo quod lingua, moribus, inſtitutis a Germania differrent. *Huic Orationi ex Goldaſto iterum ſubiecimus Electorum reſponſio-*

* *lib. I p. 18.*
** *Polit. Reichshændel p. 31.*
*** *lib. I p. 19.*

ſponſionem, qua ſaltim legatis gratias agunt, pro bono, quem erga Germanos teſtentur, adfectu. Addidimus demum ex eodem Goldaſto Thomæ, Cardinalis S. Sixti, aliorumque Legatorum Papalium litteras ad Electores, *qua ipſis Carolum commendant, non obſtante iure Papæ in Regnum Neapolitanum, quas etiam Electores ſingulari reſponſione exceperunt. Fuerat enim ab initio Papa a Franciſci I partibus, ideoque Caroli electionem impedire conabatur, hac ex ratione, quod Reges Neapolitani ob fidem ſemel datam, Imperium minime poſſint adpetere. Faciunt huc verba Sleidani,* * *de Heluetiis dicentis :* Sed & Leoni decimo ſcribunt, & quoniam ſit ipſius inaugurare & confirmare deſignatum Cæſarem, petunt, eo totus incumbat, ne munus hoc ad externum aliquem principem deferatur. Ad hæc illi, audire ſe, quendam ad hunc honorem aſpirare, cui per leges non liceat: nam reges Neapolitanos eſſe pontificis Rom. beneficiarios, & fide data iam olim ſic eſſe pactum, ne Romanum Imperium appetant, ſed vt alterutro ſint contenti: huius etiam rei ſe commonefeciſſe iam principes electores. Hac oratione deſignabat Carolum Auſtriacum. poſt deuictos enim Heluetios ab rege, quod fuit anno ſalutis humanæ MDXV. Idib. Septembr. & abductum in Galliam Maximilianum Sfortiam principem, Leo Pontifex, fortunam ſecutus, Decembr. menſe Bononiam venerat, & ibi cum Franciſco rege victore diu multumque collocutus amicitiam firmauerat: & hæc quidem cauſa fuit inter alias, quamobrem in ipſius partes magis iam inclinaret. Quod autem de regno Neapolitano dicit, ſic habet. Cum Manfredus, Friderici ſecundi Cæſaris filius nothus, Eccleſiam Romanam vexaret armis, Clemens IIII pontifex, qui præfuit anno ſalutis M CC LXV. vt illum reprimeret, fecit id, quod eius anteceſſor Vrbanus IIII erat facturus, vti quidem memoriæ proditum eſt, & Carolum prouinciæ Galliæ ac Andegauiæ comitem, cum in Italiam vocatus veniſſet, Siciliæ regem atque Neapolis pronunciat, ea conditione tamen primum, vt accepti beneficii nomine, quotannis Eccleſiæ Romanæ perſoluat aureorum millia XL. deinde, ne Romani Imperii dignitatem vllo tempore vel ambiat, vel oblatam vltro ſuſcipiat. *Quam ſimulate autem Papa egerit, in Caroli electionem conſentiens, docet Guicciardinus:* ** Pontificis vero, *ait*, mens ſimulationibus artibusque recondita, quamuis potius, quod id niſi eius animo grauiter offenſo denegandi occaſionem non haberet, quam libera voluntate, Carolo contra regni Neapolitani diplomatis leges, quibus veterum diplomatum forma id ei expreſſe interdicebatur, Imperii ad ſe delati accipiendi poteſtatem conceſſiſſet, nemini erat nota, ac ne ipſi quidem forte ſemper conſtabat.

Has litteras excipit HERMANNI, *Comitis de* NVENAR, *ſiue de noua aquila* Oratio ſuaſoria ad Electores, *pro Carolo eligendo. Illuſtris hic Comes erat, & vltra morem eruditus, Præpoſitus Colonienſis, qui hac ipſa oratione*

---

* c. l.

** *lib. XIII p. 393.* Belcarius *rer. Gallicarum lib. XVI p. 477.* P. Daniel *Hiſt. de France Tom. III p. 68.*

tione zelum ſuum pro Carolo ſatis fuit teſtatus. Idem Carolum iam electum Imp. nomine ſtudioſorum Germaniæ ſingulari oratione excepit: qua potisſimum Iacobum Hochſtratum, flagellum eruditorum increpat.

Subſequitur IACOBI SOBII exhortatio nobilium Germaniæ, *ſiue Oratio poſt electum Carolum, Francofurti habita. Hic Colonienſis erat patria, Iuris Doctor, qui ad commendationem Petri Moſellani, iuuentuti erudiendæ Freybergæ Miſniæ vacauit, poſtea etiam Coloniæ docuit cum Cæſario, de quo Bocerus.**

Tu quoque clare Sobi, cui magna Colonia primum
Vitales auras & lucis præbuit vſum,
Tu quoque magnanimi rellinquens littera Rheni
Freibergæ gaudes ſtudiis clareſcere in Vrbe.

Sequuntur demum Acta Legationis ad Carolum V in Hiſpaniam, *qua ipſi delatum fuit Imperium, & primo quidem oratio Bernhardi Wurmſeri, inſignis Iureconſulti, nomine Friderici Palatini a Collegio Electorali ad Carolum miſſi, qui ipſi electionem factam nuntiaret, habita, vna cum reſponſione Mercurini Gattinarii, qui Caroli ſummus erat Cancellarius, & litteris, quibus Electoribus de facta electione agit gratias. Omnem rem illuſtrat Sleidanus,** dicens:* poſtea datis ad Carolum literis, electores, & miſſa legatione, rem omnem denunciant: legatis his erat princeps, Fridericus Palatinus: verum interea nonnulli priuatim in Hiſpaniam contendunt eius rei nuncii, quos inter vnus, Francofurto dicitur nona die Barchinonem veniſſe. Palatinus ad exitum Nouembris appulit, & ſeptemuirorum literas reddit: Earum hæc erat ſumma, vt delatum Imperium accipiat, & omni poſtpoſita mora, quamprimum in Germaniam accedat. Carolus per Mercurinum Gattinarium liberaliter reſpondet, ac licet grauiſſimi videantur impendere motus, hinc a Gallis, illinc a Turcis, tamen non ſe poſſe dicit neque velle deeſſe communi patriæ, præſertim, cum tanti principes tale de ſe iudicium fecerint & hoc ab ſe requirant: itaque delatum honorem atque munus habere gratum, & primo quoque tempore velle facturum, vt ad Imperii fines perueniat. In eadem prope verba reſcribit electoribus, atque ita Fridericum honorifice donatum ab ſe dimittit. ***

Sequitur Leonis X epiſtola, *qua Carolo de Imperio gratulatur, &* Flandriæ legatorum, *qui ad Carolum in Hiſpaniam miſſi fuerant*, Oratio, *qua ipſum partim de Maximiliani morte conſolantur, partim etiam de regimine, quod adeptus, gratulantur.*

Subnectitur Caroli V proclamatio *Francofurti publice facta, eademque ex Henningi Gœdeni, Iureconſulti Brandenburgici Conſiliis deſumta.*

Agmen tandem claudunt STEPHANI, Comitis BELLOCASSII, *aliorumque* Carmina in obitum Maximiliani & electionem Caroli. *Hic vero Stephanus,*** *Comes Bellocaſſius, natus in Caſſelenſi, Flandriæ oppido, (a quo & pago vicino Belle ſibi cognomen hoc gentile ingenioſe formauit,) Acuti ingenii Poeta fuit, & ab Actis ſeu Secretis Capituli S. Donatiani Brugenſis. Edidit iſte ſyluulam Carminum & Sanctiolegion Flandriæ, moriensque hoc ſibi fecit teſtamentum:*

Cœlo animam, do corpus humo, do cætera mundo,
Vt capiat partem quilibet inde ſuam.

TRES

---

* apud Mollerum *Freiberg. Theatri Chronici c. IX p. 290.*

** *lib. I p. 26.*

*** Eadem habet. Heuterus *rer. Auſtr. lib. VIII. c. II* Sabinus *Hiſt. elect. p. 14* Goldaſtus *Reichshandlungen p. 49.*

**** Val. Andreæ *Bibl. Belgica.*

p. 137.

TRES EPISTOLAE
AD
LVDOVICVM COMITEM PALATINVM
SACRI ROM. IMP. PRINCIPEM ELECTOREM.
SVPER OBITV MAXIMILIANI IMPERATORIS, ET NOVI CAESARIS ELECTIONE. MDXIX.
LEO PAPA X.

DILECTE fili, ſalutem & Apoſtolicam benedictionem. Cum poſt eum animi dolorem, quem ex obitu claræ memoriæ Maximiliani electi Imperatoris non mediocrem acceperamus, propter & noſtram ſingularem in illum beneuolentiam, & commune incommodum quod tanti Principis optimique Ducis morte Chriſtiana paſſa erat respublica, illa cogitatio nos ad animi æquitatem reuocauiſſet, quod illius eximias Chriſtianiſſimasque virtutes, mitem imprimis clementemque naturam, animum Deo ac Dei religioni deditum, per Dei miſericordiam donatum in mortalitate, multoque maiora & beatiora præmia cœleſtis vitæ illi comparata eſſe confidebamus; etiam iudicauimus hanc rationem eandem apud Nobilitatem tuam eſſe valituram, de cuius prudentia eam ſemper, quam decuit, habuimus opinionem. Cum autem & boni nos paſtoris cura ſollicitum haberet & hoc non minus ad Nobilitatis tuæ officium pertineret, has ad te ſummo animi ſtudio ſcribendas duximus, te impenſius hortantes; vt poſt pietatis officia in mortuum, te nobiscum vna ad eam curam ac diligentiam velis conuertere, in qua omnis maxime ſalus Chriſtianæ Reipublicæ conſiſtit, vt illi defuncto par aut etiam ſuperior, ſi fieri poteſt, eligatur Imperator. Communis hæc nobis tecum cogitatio: ſed opera & ſententia tua huic facto coniunctior eſt. Non arbitramur Nobilitatem tuam præſtantem prudentia, egere conſilio: ſed tamen noſtra dignitas ac perſona requirit, vt quod optimum factu videatur eſſe in medium conſulamus. Etenim ſi vllum vnquam tempus poſt Romani Imperii nomen extitit, quod tuam poſtularet & Collegarum tuorum fidem, vigilantiam, religionem, ſapientiam, hoc illud eſt, in quo omnis induſtria adhibenda, vt in Imperatore deligendo, Dei redemptoris honori, Imperatoriæ auctoritati, Chriſtianæ Reipublicæ quieti, veſtræ quoque ipſorum qui electuri eſtis, ſaluti conſulatur. Nunquam (quod tibi in oculis eſſe certo ſcimus) habuit fides Chriſti potentiores hoſtes, nunquam aduerſus eam animo infeſtiores, crudelitate efferatiores. Horum igitur faucibus atque immanitati tota expoſita ſit neceſſe eſt Dei respublica, niſi is deligatur Imperator, qui pari potentia illorum retundere inſolentiam, & auctoritatis nominisque ſui magnitudine ſalutem tegere Chriſtianitatis queat. Hoc igitur imprimis Nobilitas tua, poſitis ante oculos & penſitatis hoſtium viribus, vt prouideat, rogamus, per quem maxime illorum nefariæ crudelitati reſiſti poſſit. Atque hæc neceſſaria eſt cogitatio, illa vero ad dignitatem Imperii atque decus ſpectans, quod ſine eximia potentia nec auctoritatem habere poteſt, nec maieſtatem Imperator. Capite autem labefactato

 & de-

& debili, quid ex cæteris sperandum in bono publico sit, tuam profecto non latet prudentiam. Ergo quod petimus a te, Nobilitati tuæ vt curæ & cordi sit, in Domino nostro IEsu Christo obtestamur, id est, vt cum Nobilitas tua ad suam dicendam sententiam suumque dandum suffragium accesserit, ponat sibi ante oculos & salutem & dignitatem Christianæ fidei. Salutem, vt quoniam graue ab impiis hostibus discrimen & prope suprema imminet pernicies, in eam partem studium suum conuertat, vt par tantis rebus ac negotiis & nomine, & genere, & animo, & potentia eligatur Imperator. Dignitatem, vt cum post hanc sanctam sedem, quæ ex Deo est, summum sit in seculo Imperii culmen, qui tuo & Collegarum tuorum iudicio in id ascensurus est, ea habeat ornamenta, quæ in tanto principe, requiruntur potissima. Sit grauis auctoritate, prudens consilio, maximarum rerum peritus, animo excellens sit, qui diuinam erga se liberalitatem agnoscat, fidei sanctæ faueat, sanctam sedem Apostolicam, vt filius matrem, vereatur: qui pacem inter Christianos populos teneat, bella & minas & terrores transferat contra impios: sub quo sperare & confidere possit Chri- p. 138.
stiana Respublica, se in maiorem suorum decus & possessionem veteris Imperii esse peruenturam. Hæc nos, dilecte fili, a Nobilitate tua postulamus, tuo quidem honori & officio debita, præclaroque generi & tuæ maiorumque tuorum virtuti conuenientia: sed vt præterea Nobilitas tua aliquid nobis bene consulentibus, atque hoc in magni beneficii loco pro communi salute abs te expectantibus, * tribuere debeat. Quod si effeceris, quod te non dubitamus facturum, cum Deo ac nobis rem gratissimam, tum vero publicæ saluti, in qua & tua continetur, admodum vtilem feceris: sicut de omnibus latius Tecum dilecti filii nostri, Thomas tituli Sixti Presbyter Cardinalis, noster & Apostolicæ sedis de latere Legatus, & Marinus Carraciolus Notarius & Nuncius referent, quibus Nobilitas tua fidem amplam adhibebit. Datum Pali Portuensis diœceseos, sub annulo piscatoris, die X. Februarii. M D XIX. Pontificatus nostri anno sexto.

Dilecto filio, nobili viro, Ludouico Comiti Palatino, Sacri Romani Imperii principi Electori.

Ia. Sadoletus.

HAE LITTERAE PROXIMO MENSE POSTEA TOTIDEM VERBIS REPETITAE FVERVNT ET ITERATAE, HAC TANTVM SVB FINEM CLAVSVLA ADDITA.

* tribuere debeat. Quod si forte aliqua ratione vel caussa, qualem nos cupimus, & respublica postulat, Imperatorem omnino habere non licitum fuerit; at illud saltem pro tua in communem pacem vtilitatemque Christianæ fidei egregia voluntate, cogitandum atque agendum tibi est, vt is eligatur, in quo nulla sit vel caussa vel voluntas aut vniuersalis Christianæ Reipublicæ quietis, aut sanctæ huius sedis Apostolicæ perturbandæ. In quo Nobilitatem tuam non dubitamus suum singulare ingenium adhibituram. Quod Deo nobisque gratissimum, tuæ Nobilitati imprimis honorificum, ac publicæ vtilitati, in qua & tua & omnium salus continetur, perquam erit oportunum. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo piscatoris, die 11. Martii. M D XIX. Pontificatus nostri Anno sexto.

Ia. Sadoletus.

LEO

LEO PAPA X.

DILECTE fili, ſalutem & Apoſtolicam benedictionem. Perfertur ad nos, Nobilitatem tuam optimo animo & præſtanti in Rempublicam Chriſtianam ſtudio bene promptam eſſe in hac proxima creatione futuri Imperatoris id conſilii capere, quod eam nos totiens iam hortati ſumus, cum iudicaremus, ſanctæ Chriſtianæ fidei & huic ſedi Apoſtolicæ maxime expedire hoc tempore, vt is in tantum gradum vocaretur, qui pacem firmare inter Chriſtianos, bellum transferre in impios hoſtes Dei noſtri, & virtute & prudentia, & opum ſuarum potentia imprimis poſſet: quique eſſet in maximis rebus cum laude verſatus, ætate integer, animo excellens, in gratificando largus, in bonos liberalis. Sic enim ſalus communis poſtulat, quo immanium Turcarum furori & crudelitati obſiſtatur, vt ſimilis princeps & par illis potentia, ſuperior virtute eligatur Imperator. Nos vero hoc de Nobilitate tua audientes, quamquam eſſemus certi te pro religione & ſapientia tua non ſolum præclara omnia cogitaſſe, ſed etiam quæ præclare a te eſſent cogitata, ea ad effectum perducturum eſſe: tamen has ad te ſcribere voluimus, quæ & gratiam tibi afferrent de præterito, & hortarentur in futurum, vt priſtinas admonitiones, ſuaſionesque noſtras, p. 138. p. 139. quibus te ad reſpectum vniuerſæ rei Chriſtianæ & huius S. ſedis, pro honore & gradu & præſtanti virtute tua vocauimus, & quibus te multum tribuiſſe cognouimus, haberes ſemper ante oculos, ageresque id, quod agis, vt ex tua ſententia, tuoque ſuffragio, in creatione noui Cæſaris, & nos & fides Chriſtiana, & ſancta ſedes Apoſtolica maxime lætaremur. Diceremus quantum hoc conueniat generi, nominique tuo, & ei, quæ de tua prudentia ac bonitate eſt, opinioni: niſi & alias dixiſſemus, & Teipſum intelligere confideremus. Illud quod ad nos pertinet, debemus ſæpe & ſæpius commemorare, ſi tua Nobilitas in hoc munere fungendo eam ſe nobis præbuerit, quam ſperamus, rationemque noſtri voti ac deſiderii, quod cum vtilitate publica coniunctum eſt, ſe habuiſſe oſtenderit, præter conſcientiam & gloriam clariſſimi facti, nos etiam curaturos, vt te nobis morem geſſiſſe nullo tempore pœniteat. Sicut latius tecum dilectus filius noſter, Thomas tituli S. Sixti Presbyter Cardinalis, Legatus noſter & R. Archiepiſcopus Rhegienſis, & Martinus Caracciolus, nuncii noſtri agent; quibus & eorum cuique fidem habebis. Datum Romæ apud S. Petrum, ſub annulo piſcatoris, die XIII. Maii, M D XIX, Pontificatus noſtri anno ſeptimo.

Dilecto filio, nobili viro, Ludouico Comiti Palatino, Sacri Roman. Imperii Principi Electori.

Iac. Sadoletus.

LITTERAE PRINCIPVM ET EPISCOPORVM HISPANIAE AD ELECTORES.

REuerendiſſimis in Chriſto Paſtoribus & Illuſtriſſimis Dominis ſacri Romani Imperii Principibus Electoribus &c. Nos inferius nominati & ſubſcripti Cardinales, Archiepiſcopi, Prælati ac Duces, Marchiones, Comites & Magnates regnorum Hiſpaniæ, nunc in curia ſereniſſimi ac catholici regis domini noſtri clementiſſimi perſonaliter exiſtentes, noſtris & aliorum abſentium nominibus, quos hæc rata habituros non ambigimus, prout per oratores noſtros propediem deſtinandos audire licebit, ſalutem & debitam commendationem. Etſi non nihil nouum & inſolitum reuerendiſſimis ac illuſtriſſimis dominationibus veſtris futurum putamus, quod nos qui tanto iſthinc locorum interuallo diſtamus, ad easdem literas dandas duximus, cum tamen Deo optimo maximo, a quo cuncta procedere certum eſt, placuerit,

eundem Sereniſſimum ac potentiſſimum Principem Dominum Carolum, dominum noſtrum clementiſſimum regem nobis dare qui & ſanguine & natione germanus eſſet, videmus hoc quaſi firmiſſimo vinculo neceſſitudinis & voluntatis Reuerendiſſimis ac Illuſtriſſimis dominationibus noſtris perpetuo adſtruitur, & in animis noſtris ita ſtatuimus, vt quicquid vni nationi gloriæ ſiue detrimenti acceſſerit, id vno eodemque tempore alterius quoque euenire putemus. Sed cum intelligamus, Catholicum regem Dominum noſtrum, non ambitione, ſeu quouis priuato commodo ductum, verum pro communi bono Reip. Chriſtianæ, & ſacri Rom. Imperii, & Germanicæ & noſtræ Hiſpanicæ nationis exaltatione & laude perpetua, cupere electionem Regis Romanorum de ſe fieri, de ea re mirifice gauiſi & lætati ſumus. Nam quid Nationi Hiſpanicæ iocundius & glorioſius eſſe debet, quam Regem ſuum fortuna & ætate florentem, ac magnitudine animi, iuſtitia, æquitate, clementia & liberalitate inſignem, & tot opibus tantisque regnis præpotentem Imperiali quoque Diademate & Romanorum Imperio, quo nil vnquam maius aut excellentius fuit, decoratum, & ad ſummum Regale ſolium euectum conſpicere. Et quamuis non dubitemus, Reuerendiſſimas & Illuſtriſſimas Dominationes veſtras pro ſumma ſua prudentia facile animaduerſuras, quam Reip. & ſacro Romano Imperio & vtile & decorum futurum ſit, eum Romanorum Regem eligere, qui & natione Germanus ſit, & cuius maiores tamdiu hoc Imperium ſumma cum æquitate adminiſtrauerint, & qui Regnis & Dominiis ſuis ab occidente orientem ipſum contingere videtur, volumus tamen easdem pro noſtra obſeruantia & amore, quo ſacrum Romanum Imperium & nationem Germanicam complectimur, etiam atque etiam rogare & hortari, vt in re electionis Catholici Regis domini noſtri rationem habere dignentur. Nam ſi Reuerendiſſimæ & Illuſtriſſimæ Dominationes veſtræ Regem noſtrum & ſui ſanguinis florentiſſimum & optimum Principem elegerint, continuo illam nos magnifico & ſplendido Procerum noſtrorum comitatu in Germaniam aſſociabimus, & omnes vires atque opes noſtras pro dignitate Sacri Romani Imperii & Germanicæ nationis impendere non dubitabimus, ſperamusque aliquando ea tempora futura, vt victrices Aquilas & Hiſpanica ſigna concordibus animis, armis & auſpiciis, fidei noſtræ hoſtibus inferamus, Chriſtianum orbem propagemus, & optima ſpolia reportemus. Quæ quidem Reuerendiſſimis ac Illuſtriſſimis Dominationibus Veſtris ſignificare voluimus, vt exploratum haberent, ſi hoc honore & Romana Corona Regem noſtrum donauerint, cunctam Hiſpanicam nationem, & nos adeo coniunctos fore, vt nulla vnquam temporis vetuſtate diſſolui aut dirimi poterimus, quibus nos maxime offerimus & commendamus. Datum in ciuitate Barchinona die quindecimo menſis Martii, anno Domini M D XIX.

A. Cardinalis, Epiſcopus Dertuſienſis
Petrus Antonius Princeps Biſtiniani.
Henricus de Cordona Archiepiſcopus Montis Regis.
I. P. Epiſcopus Perenſis.
Epiſcopus Sequatinenſis.
Helenenſis Epiſcopus.
Epiſcopus Tudenſis.
& plures alii.

Reuerendiſſimis in Chriſto Patribus & Illuſtriſſimis Dominis, ſacri Romani Imperii Principibus Electoribus, amicis noſtris colendiſſimis.

RESPONSIO ELECTORVM AD HISPANIAE PRINCIPVM ET EPISCOPORVM LITTERAS.

QVia dubium eſſe Reuerendiſſimis ac Illuſtriſſimis Dominationibus Veſtris, qua animorum gratitudine complecti ſoleant Germani eos, qui ſibi bene aut fecerint aut voluerint, nullum ſcimus, ſolemni aut aliqua aut curioſe adhibita noſtræ erga

ga Reuerendisſimas ac Illuſtrisſimas Dominationes veſtras voluntatis teſtificatione, ob eam quam nobis optatis fortunam, quamque pollicemini opem veſtram, & quod offertis conſilium, opus eſſe minime putamus. At ſi ſe occaſio dederit, vt animorum vicisſim noſtrorum beneuolentiam, oſtendere liceat, non obſcure noſtri ſpecimen dabimus. Nam vel idcirco bene de vobis opinamur, ſperamusque optime, quod Moderatorem optatis Imperio huic, qui cum animi virtutibus fortunæ ſplendorem coniunctum habeat, qui non ambitioſe dignitatem hanc affectet, ſe quo de ſpes ſit, quod feliciter tenere poſsit: Cui eæ ſint opes, vt vnus hæc ſuſtineat; ea animi magnitudo, vt fortunam hanc ferat, ea prudentia, vt tanti conſilii capax ſit, deinde talis, vt non aliunde accerſitus, ſed a nationis huius corpore delectus videatur. Quo poſſet enim argumento dilucidius aliquis oſtendere beneuolentiam erga nos ſuam? Noſtra igitur cura erit, vt quod velle Reuerendisſimas Dominationes veſtras videmus, vt in re ſumma, & quæ publicam Chriſtiani orbis dignitatem pariter ac ſalutem concernit, ſuggerente nobis diuina prouidentia nihil temere, nihil leuiter, nihil præter morem geramus, rationemque & noſtræ famæ & publicæ in nos expectationis habeamus. Nam illud quod optatis, vt victrices aliquando Germanorum Aquilæ cum adiunctis Hiſpanorum ſignis optimo terrarum orbem ſucceſſu peruagentur, vtque ita coniunctis ſint duæ hæ nationes conſiliis pariter ac viribus, & quod vtrique aut acceſſerit aut decreuerit, id utriusque lucro aut damno æſtimetur, ſicut momenti putamus haud parui, ita ſolatii loco & præſidii ponimus ingentis: Reuerendisſimisque ac illuſtrisſimis Dominationibus veſtris gratias agimus quantum licet maximas, quod ſic erga nos adfectæ ſint, ſicque nobis precentur: non ſegniter interim, cum occaſio emerſerit, aut ſi qua fortuna poſtulauerit, facturi, ne quem poeniteat benignitate cum Germanis certaſſe priorem. Reuerendisſimis vero & Illuſtrisſimis Dominationibus Veſtris in præſentia optamus felicitatem omnem. Quæ bene valeant, & diu ſuperſint. Datum &c.

Sacri Romani Imperii Principes Electores &c.

Reuerendiſſimis ac Illuſtrisſimis Prælatis & Principibus Hiſpaniarum, &c.

LITTERAE GALLIAE LEGATORVM AD ELECTORES.

REuerendisſimi, Illuſtrisſimi ac Magnificentisſimi Domini Principes, Domini noſtri colendisſimi, deditisſimis paratisſimisque obſequiis præmiſsis, Illuſtrisſimis Dominationibus veſtris humiliter exponimus, & harum tenore ſignificamus. Etſi præteritis diebus, cum intelligeremus Illuſtrisſimas Excellentias veſtras Francofordiæ pro electione noui Romanorum Regis conuenire, ſcripſimus honorabilibus proconſuli & conſulibus prædicti opidi Francofordenſis, omni ſtudio rogantes, vt nobis, ſicuti, ſerenisſimi, potentisſimi & Chriſtianisſimi Domini, Domini Franciſci Francorum Regis, Mediolani Ducis, & Ianuæ Domini, Ambaſiatoribus, Oratoribus & Nunciis velint dare ſufficientem debitum ſaluum conductum, quo Illuſtrisſimis Dominationibus veſtris poſſemus referre ea, quæ a Chriſtianisſimo Rege noſtro in mandatis accepimus, & ſuper eisdem reſponſum debitum accipere quod hactenus a præfatis Proconſule & Conſulibus fuit nobis, & (quantum nobis videtur) ſatis inciuiliter & indebite denegatum: quoniam nunquam meminimus huiusmodi petitiones Oratorum Chriſtianorum Regum & Principum, & maxime Chriſtianiſſimi Regis nomine, fuiſſe ita reiectos. Quare Illuſtriſſimas Dominationes veſtras diligentiſſime rogamus & obteſtamur, quatenus dignentur nobis quam primum clementem in referendis noſtris nomine Chriſtianiſſimi regis præbere audientiam: & vt tute ac ſecure per Ducatus, Principatus, Dominia & terras Illuſtriſſimarum Dominationum veſtrarum ac aliorum Principum, Comitum & Dominorum in perſonis noſtris, ac etiam in familia, rebus, & equis noſtris ire poterimus, & etiam per easdem ſecure redire, ſuffi-

ſufficientem ſaluum conductum per patentes literas Excellentiarum veſtrarum nobis impartiri & præbere atque ſæpe dictis Proconſuli & Conſulibus Franckfordianis iniungere, vt illi etiam ſaluum conductum eorum nobis præbeant, illisque & omnibus aliis ſerioſius committere, vt nos & noſtros ad hoſpitia acceptent & aſſiguent, & pro parata ſolutione noſtra omnia neceſſaria nobis amice & fauoroſe adminiſtrare velint. In hoc facient Illuſtriſſimæ Dominationes veſtræ rem Regiæ Celſitudini admodum gratam, omni amicabili ſtudio compenſandam; quod & nos omni officio atque diligentia demereri curabimus. Datæ ex Confluentia, decima octaua die menſis Iunii M D XIX.

Chriſtianiſſimi & Potentiſſimi Regis Francorum
Ambaſiatores & Oratores,

D. Albret Boninuet.
C. Guillart.

Reuerendiſſimis, Illuſtriſsimis & Excellentiſsimis Dominis, Dominis Principibus Electoribus ſacri Romani Imperii nunc Franckfordiæ congregatis, Dominis noſtris colendiſsimis.

RESPONSIO ELECTORVM AD LITTERAS GALLIAE LEGATORVM.

MAgnifici Domini Oratores, ſalutem & complacendi affectum. Ex litteris veſtris, quas iſtinc ad nos XVIII. præſentis dediſtis, cognouimus, Magnificentias veſtras haud æquo animo accepiſſe, easdem tanquam Chriſtianiſſimi Regis ſui Oratoribus & Ambaſiatoribus expetitum ab huius vrbis Proconſule & Magiſtratu ſaluum conductum nunc vsque fuiſſe denegatum: rogantes ex animo cum ſint vobis ex mandatis eiusdem Regis veſtri nonnulla nobis communicanda, vt & nos per ditiones noſtras peculiares, tum per aliorum dominia & loca, pro vobis veſtrisque familiaribus atque rebus, tam adeundo quam redeundo eiusmodi liberam & expeditum a quouis onere ſaluum præſtemus conductum, idemque a præfatis Proconſule atque Magiſtratu fieri demandemus. Nobis quidem, Magnifici Oratores, certo perſuaſum eſt, vobis hanc, vt dicitis, repulſam eſſe admodum moleſtam, vt qui Regiis mandatis magnopere parere cupiatis. At ſi eædem Magnificentiæ veſtræ ad huius temporis arctam nimis legem reſpexerint, quam ſacroſancto Maiorum noſtrorum inſtituto, non ſolum Magiſtratus prædictus, ſed & nos ipſi, penes quos eſt poteſtas Romanorum Regem deligendi, in nos transmiſſam iureiurando ad aram præſtito conſtringimur vltro citroque conſeruare, profecto (vt veſtro vtamur verbo) hanc repulſam æquiori poſthac feretis animo. Hortamur igitur Excellentias veſtras, vt id faciant, bonique conſulentes, quod neceſſitate accidit. Ita eis omnem abdicauit dictus Magiſtratus ſub hoc tempore poteſtatem dandi copiam cuiuis externo, hanc ingrediendi vrbem, donec Electorio perfuncti munere ſimus, palam eſt eos non eſſe nobis integrum impulſare poſſe in diuerſis noſtris nobis obſtantibus ſacramentis. Nec minus apud ſe Excellentiæ veſtræ pro ſua ſingulari prudentia expendere poſſunt, etiamſi nos in abnegatum hoc vobis officium inclinaremus, illud longe plus eis periculi afferre, quam pro explendo vtcunque voto ſuo accidere poſſe, cum paſſim receptum ſit, nos hoc tempore non habere vllam facultatem etiam noſtros proprios ſubditos aſtringendi ad eiusmodi ſaluum conductum. Placuit ergo nobis, potius nunc erga vos optimorum monitorum agere partes, quam quicquam perperam ſtatuere, illiberalique officio vos veſtrosque dedere exponereque periculis. Meminimus, quan-

quantum Sereniſſimo Regi veſtro tribuendum ſit, rurſus ad hunc temporis ſtatum reſpicientes, quo nobis Electorum munus peragendum incumbit, admonemur nihil licere nobis iure innouandum quod a legibus, conceptis verbis iuratis Deo immortali, alienum cognoſcitur. Cætera quæque in noſtra manu ſita officioſe atque amice a nobis Magnificentiæ veſtræ expectare debent, quas bene valere cupimus. Ex Francofordia XXV. Iunii M D XIX.

Sacri Romani Imperii vtriusque ſtatus
Principes Electores, &c.

Magnificis Dominis Oratoribus & Legatis Chriſtianiſſimi Regis Francorum, &c.

p.140. ORATIO A LEGATIS FRANCISCI REGIS GALLORVM, PRO FAVORE SVO REGI, VT IMPERATOR DESIGNARETVR, CONCILIANDO, AD PRINCIPES ELECTORES FRANCKFORDIAM MISSA.

REuerendiſſimi Illuſtriſſimique Domini, ac Potentiſſimi Principes, ſacri Romani Imperii oculatiſſimi, ac ſapientiſſimi electores, poſt ſummiſſam humilemque commendationem ac Salutem, Ioannes Dalbret Drocorum Comes, dominus aureæ vallis, Guilhelmus Goufier, dominus de Bonruet, aurati equites Chriſtianiſſimi Francorum Regis ordinis, & Carolus Guillart, præſes Senatus Pariſienſis, ipſius Chriſtianiſſimi Regis Oratores, ab eodem prouinciam expreſſumque mandatum ſuperioribus diebus acceperunt, commonefaciendarum cum omni reuerentia, ac debita veneratione Reuerendiſſimarum, ac Illuſtriſſimarum dominationum veſtrarum, earundemque ſuppliciter obſecrandarum, atque obteſtandarum, ſuper quibusdam rebus, quæ ad communem Chriſtianæ Reipublicæ vtilitatem, honorem, gloriam, ac libertatem ſacri Romani Imperii videntur imprimis pertinere. Cum itaque exploratum habeant ſibi facultatem ſuppetere non poſſe conueniendi Reuerendiſſimas excellentiſſimasque dominationes veſtras, & iisdem in publico ac celebri omnium veſtrum conſeſſu (quemadmodum & ſperauerunt & vehementer optarunt) publica oratione congrediendi. Idcirco rogant, ſupplicant, obteſtantur, vt tam ob reuerentiam, atque honorem ipſius Chriſtianiſſimi Regis, quam ſuſcepti muneris, ac demandatæ ſibi prouinciæ executionem ſinere velitis, immo ſi opus fuerit iubere in auſpicatiſſimo atque fœliciſſimo veſtro conuentu ita perlegi haſce admonitiunculas breui oratione contentas, vt omnibus audire liceat, ac liquide intelligere quæcunque in ipſis comprehenduntur. Eas nimirum præfati orationes ad Reuerendiſſimas excellentiſſimas dominationes veſtras mittendas eſſe operæ pretium duxerunt, & cum omni humilitate, impenſaque vobis debite reuerentia, legendas offerre. Quas ſi liberali atque ingenuo vultu, pro inſita vobis incredibili, ac prope diuina bonitate atque facultate admittitis, rem plane feceritis & omnium ſententia, iudicioque probandam, & tam grauium tamque excellentium Principum gloriæ & decori imprimis conſentaneam. Reuerendiſſimi excellentiſſimi Principes ac domini Deus optimus maximus vobis, ac ſecundis rebus veſtris benigniſſime fœliciſſimeque fauere dignetur, easdemque ſemper tueri. Ex Confluentia quinta Iunii.

Reuerendiſſimarum excellentiſſimarumque ac potentiſſimarum dominationum veſtrarum obſequentiſſimi atque humiles obſeruatores, Chriſtianiſſimi Francorum Regis Oratores ac Legati.

Quanto

QVanto maiores noſtri conſilio, quanta in rebus gerendis prouidentia excelluerint, quantam ſubſequentium longo tractu ſæculorum, vacaturæque poſteritatis rationem habuerint, vel hoc vno liquidiſſime vobis compertum eſſe reor Reuerendiſſimi Illuſtriſſimi domini Excellentiſſimi ac potentiſſimi Principes, quod ſublata omni diſcordiarum ſeditionumque occaſione, pacatum ac tranquillum, pro viribus ſuis, Chriſtianæ Reipublicæ ſtatum relinquere curauerunt. Nunquam ſane auſpicatius, nunquam fortunatius, nunquam melius, fœliciusue conſultum, proſpectumque fuiſſe Auguſtiſſimæ Imperatoriæ maieſtatis Culmini animaduertimus, quam vbi deligendi creandique Romani Regis, ac ſubinde Imperatoris poteſtas atque auctoritas, omnium Principum Chriſtianorum conſenſu, vobis ſeptem viris Principibus credita eſt. Nunquam enim cædes immenſæ, nunquam atrociſſimæ ſtrages, orbi vniuerſo defuerunt, quamdiu inter procellas militares, turbinesque bellicos, exercitui licuit Imperatorem deſignare, qui ſæpenumero, quem nuper, vt ſibi iucundiſſimum atque gratiſſimum concordi ſuffragio delegerat, mox facto impetu irruens, maximo fauore, in acerbiſſima odia, leuiſſimis plerunque ex cauſis repente commutato, trucidare non verebatur. Sic Sergius Galba, ſic Otto, ſic Aulus Vitellius, ſic Alexan- p.141.
der, ſic plærique alii Rom. Principes atque Imperatores, partim a ſuis, partim ab aduerſariorum militibus truculentiſſime cæſi, non ſine magno totius Imperii dedecore, atque iactura occubueruut. Cum itaque non ſit conſilium in vulgo, non ratio, non diſcrimen, non diligentia, ſapientiſſime cautum fuit ſuperioribus ſæculis, vt Septemuiratu creato res ad paucos integritate, ſapientia, omni denique virtute inſignes deuolueretur, qui meritis ac virtutibus iuſtiſſimo ac rectiſſimo prudentiæ ſuæ examine, accuratiſſime circumſpectiſſimeque appenſis, & pace, & bello, idoneum ex omnibus Principem deſignarent. Vos inquam ſeptem Principes, qui veluti ſeptem triones in cœlo, reliquas ſplendore atque ordine ſtellas antecedunt, ita vos in terris auctoritate, potentia, viribus, conſilio, generoſitate, ſapientia, non modo Germaniæ, ſed aliarum quoque gentium proceribus, ac Principibus prælucetis. Nec in hoc munere deſignandi Imperatoris vobis propediem obeundo, ex animorum veſtrorum candore, ac generoſitate, vos quicquam admiſſuros plane intueor, quo maxima de vobis apud omnes populos, ac cæteros orbis terrarum Principes, integritas æſtimatioque minuatur. Grandem ſane prouinciam, ac prope viribus imparem mihi ſuſcepiſſe videor, qui in tantum conſeſſum magnis de rebus verba facturus prodii. Cæterum quia veritatis oratio ſoluta eſſe debet ac libera, perpauca de huiusmodi rebus eloquar, quæ nec a veritate abhorrere, nec forſitan iniucunda vobis fore perſpexero. Non ſolum Reuerendiſſimi domini Illuſtriſſimi Excellentiſſimi Principes, Chriſtianitas, quæ Europæ ſinu ambituque clauditur, ſed Aphrica & Aſia tota, vniuerſusque terrarum orbis, ac penitiſſimæ illius nationes, gentes, populi, in vos conuerſi, tanquam in ſublimi quadam arce atque ſpecula conſtitutos, intentis oculis, arrectisque auribus adſtant, circumluſtrantes ac explorantes, cui tantam rerum molem, cui totius orbis habenas ſitis crediturí, quem tantæ dignitati, tantisque adminiſtrationibus præfecturi. Tantopereque de veſtra omnes integritate, virtute, conſtantia ſingulari confidunt, vt illum haud dubie vos augurentur Romanum Regem deſignaturos, qui inter idoneos ſit maxime idoneus, quique virtute ac fortuna cæteros omnes antecellat. Quæ ſane duo, ad res ſplendide fortiterque gerendas, non tam commoda, quam neceſſaria eſſe videntur. Virtus ſuis ipſa viribus contenta, ex ſe quidem ſola quamplurimum, fortuna ſine virtute imbecilla, parum admodum ac propemodum nihil poteſt. Altera vero alterius ope ſic adiuuatur, vt coniunctæ, arduiſſima quæque non modo aggredi ſed & facile perficere queant. Porro ſi recti animi, ſyncerique iudicii perpendiculo rem ipſam demetimur, etiam rationis, non affectionis examine ſtateraque vti volumus, nemo tam ſocors, tamque a communi (vt aiunt) ſenſu alienus, qui non plane videat Chriſtianiſſimum Regem Franciſcum, cæteris tam fortuna, quam virtute eximia præſtare, nullumque eſſe penitus, qui tam expedite, p.142.

pedite, tam efficaciter, quam ipſe poſſit, vel nutabundum ac ruinæ proximum Imperium ſuis viribus fulcire, vel ſocordia incuriaque maiorum iam lapſum erigere, vel ipſius maieſtatem ſublimitatemque depreſſam, in priſtinam auctoritatem gloriamque reſtituere. De cuius regis fortuna, viribus, potentia, quid nunc attinet dicere? quum vos ipſi ſatis ſuperque exploratum habeatis, quantas militum copias, quantos exercitus, ſuis ipſe ſumptibus alere conſueuerit, veſtire, amare, ac plærumque ſocios viribus hoſtium lacesſitos, armis, viris, equis, commeatibus iuuare, eisdemque quam celerrime opitulari. Iam vero virtuti ipſius quæ poteſt facundia, quæ oratio, par inueniri? Quomodo hac obſecro tempeſtate inter Principes orbis terrarum reperias, qui ſit ætate, viribus, ingenio, potentia, opibus, ſtrenuitate, diligentia, cum eo conferendus? Aut in quo tot eximiæ dotes, atque ornamenta Imperatoriæ dignitati excellentiæque conſentanea inueniantur? Nullas profecto res ei deeſſe conſtat, quas ille Oratorum Princeps Tullius optimo cuique Imperatori neceſſarias eſſe profitetur, Scientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, fœlicitatem. Quanta enim eſt illius in tolerandis ſudoribus, algoribusque tam diurnis quam nocturnis patientia? Quanta in aggrediendis periculis, quamque intrepida virtus? Huius nimirum fortitudinem, robur, potentiam, ferocientes Heluetii, ab hinc paulo plus triennium apud Inſubres, collatis ex improuiſo ſignis, non tam cognouere, quam admirati ſunt. Qui incautum adoriri, & cum exercitu per inſidias opprimere ſtudentes, ab eodem paucis admodum captis ac diffugientibus, magna vi atque incredibili virtute oppreſſi fuere. Nec tamen in ſtragis reliquias (quod perfacile poterat) deſæuire, graſſarique perrexit. Sed ea humanitate atque clementia vſus eſt, vt difficile dictu ſit, vtrum hoſtes magis virtutem eius pugnantes timuerint, an manſuetudinem victi dilexerint. Nec facile diſcernas, belli an pacis artibus melior. Quis eſt enim mortalium vel in compenſandis præmiandisque militum laboribus, amicorumque obſequiis, munificentior ac largior? Quis in concilianda externorum Principum beneuolentia fœlicior? in eaque retinenda conſtantior, magisque perſeuerans? Perpauci admodum Principes ſunt, qui cum eo vel iamdudum amicitiam non inierint, vel inire cupidiſsime non expetierint. Neminem plane veſtrum ignorare arbitror, quanto ipſum honore, quanta magnificentia Leo P. M. annis ſuperioribus in Bononiam, alterni colloquii gratia admiſerit, quantis muneribus, obſequiis, gratificationibus, cum eodem tunc Veneti certauerint. Cui ſeſe ſuaque ita deuouerunt, vt nihil ſit tam arduum, tamque difficile, quod non eius cauſa parati ſint aggredi, atque efficere. Qua demum fati benignitate, qua fœlicitate factum fuiſſe putatis, vt Rex Anglus, ſuperiore autumno, ex hoſte perniciosiſsimo, ſocius officioſiſſimus, ex inimico infeſtiſſimo, ſuauiſſimus amicus, hoc animo, hac lege effectus ſit, vt patriam, opes, liberos, ſalutem denique propriam, regiis obſequiis perpetuo addixerit; Singulis ſingula horum ſuppetere & partim adeſſe videas, in hoc vno affatim cumulateque cuncta coire manifeſtiſſime iudices. Quisnam igitur dubitare poſſet, huiusmodi Principem maxime, ac præter cæteros idoneum ad ſuſcipienda Imperatoriæ dignitatis moderamina, quæ tametſi non poſceret, quin potius reſpueret ac refugeret oblata, ob tam præclaras tamen eius dotes ad ea ſuſcipienda, plæriſque aliis eadem ſibi committi efflagitantibus, a vobis Reuerendiſſimi Excellentiſſimi Principes exhortandus compellandusque veniret, ac demum reluctans, obnitensque ad Imperatorium faſtigium protrahendus. Ad quod efficiendum & quam ocyſsime præſtandum, ſi non ſua ipſius varia vos, multiplexque virtus allicit ac permouet, inuitet ſaltem. Tum vero id faciendum eſſe vobis perſuadent grauiſsima diſcrimina, religioni Chriſtianæ impendentia, quibus (niſi mature occurritur) omnia protinus peſſum itura ſunt. Animaduertite quæſo penſiculatius, & ante oculos veſtros paulo accuratius proponite velociſsimam, truculentiſsimamque Turcarum rabiem atque inſaniam, qui non contenti Aſiam quam maximam, eandemque & florentiſsimam, & opulentiſsimam orbis terrarum partem nefariis, atque ſpurciſsimis legibus ſuis iampridem ſubdidiſſe. Nihil hactenus a ſe

p.142.

actum arbitrantur, nisi Europam (cuius iam superioribus annis bonam partem occuparunt) & totius Christianismi regna, prouincias, agros, ciuitates, oppida, non modo spoliare ac diuexare, sed etiam ferro ac flammis passim vastare, fœdissimeque depopulari pergant. Et quod est longe omnium miserrimum atque calamitosissimum, Christianam religionem funditus euertere, suinamque ac Belluinam introducere moliuntur. Quis a vera religione? quis a pietate & diuino cultu tam auersus? quis tam clementiæ? quis tam humanitatis expers? cui cum hæc tam atrocia in mentem venerint, non solum non commoueatur animo, sed etiam non toto corpore perhorrescat. Non est opus rei atrocitatem, quam fœdissime in pleraque Christianorum oppida atque vrbes, effrænata Mahumetum licentia, insanaque cupiditas exercet, pluribus explicare, aut oculis vestris subiicere, cum vos ipsi & a summo nonnunquam Pontifice, & a plærisque aliis frequenter super his fueritis commonefacti. Quibus sane periculis quis vel celerius obuiam ire, vel tantos furoris incursus potentius, efficaciusue, quam Rex ipse Francus repellere coercereque potest? Nemo Reuerendissimi amplissimique Principes in mediis fluctibus, atque procellis (nisi mentis inops) iam imminente naufragii periculo, gubernatorem nauigationis ignarum eligendum, & gubernandæ naui præficiendum censet. Nemo quum pleno Marte dimicandum est, & iam instructa acie congrediendum, quempiam scientiæ militaris imperitum (ni modo desipiat) in ducem exercitus optandum, assumendumue arbitratur. Viderunt cæteri quid in quaque re diligenter cogitandum faciendumque sit. Ego (sic me Deus iuuet) nunquam mihi persuadere potui, vt vos magna prudentia, magno consilio, maxima experientia Principes quandoque summam rerum cogitaueritis eius manibus venire tradendam, qui non fortunæ ac naturæ commodis, atque p. 143. animi dotibus omnes antecellens, optimi semper Imperatoris munia fœlicissime præstare possit. Nec vobis præterea Reuerendissimi Illustrissimi Principes cæterisque Germaniæ proceribus nouum, atque cuiquam inauditum esse debet, aliquot olim Reges Francos non minore populi Germanici, quam sua ipsorum & fœlicitate, & gloria administrando sacro Imperio præfuisse, qui Germaniam templis, cœnobiis, & tam publicis, quam priuatis ædificiis decorare, variisque ac pretiosis muneribus locupletare studuerunt. Quæ cum vulgo protrita sint, ac prope omnibus peruia, ea consulto præterire volui, ne illorum inculcatione molestiam vobis afferre viderer. Hoc vnum tamen nequaquam præterierim, Franciscum Regem, si Dei optimi maximi, ac vestro munere Imperii dignitatem adipiscitur, a maiorum suorum præstantia virtuteque minime degeneraturum. Qui non modo illam æmulari, verum etiam (si qua fata sinunt) vincere contendet, dabitque enixissime operam, vt neque in eo (superis adiuuantibus) Augusti fœlicitas, neque Titi humanitas, neque bonitas Neruæ, Traiani probitas atque iustitia, Constantini religio, Theodosii pietas, Caroli cognomento magni rerum fortiter magnificeque gestarum gloria, incredibilisque liberalitas atque magnificentia ab aliquo desideretur. Non vtique ignorat mores, naturamque Germanici populi, qui est libertatis suæ appetentissimus, eiusque tuendæ ac retinendæ studiosissimus atque acerrimus vindex. Tam profecto aberit vt eam minuat, profliget, eripiat, vt vel eandem semper augere amplioremque reddere conetur. Eo circa non solum Germanicæ libertatis assertor erit ac propagator, verum etiam subditos omneis regia semper benignitate fouebit, & paterna quadam indulgentia ita complectetur, vt omnes aliquando Germani fœlicissimum illum sibi diem iudicent illuxisse, quo non tam humanis suffragiis, quam diuina quadam sorte tantum Imperatorem ac patrem patriæ nacti fuerint. Nec sane quicquam est, quod Germani Francorum amicitiam, coniunctionemque vel respuere debeant, vel auersari, qui & natura, & consuetudine, & disciplina sunt omnium mortalium lenissimi atque mitissimi, qui se quoque Germanis & hospitalissimos semper exhibuerunt, & amicissimos, si quando negotiationis, vel commercii causa peregrinantes ad illos diuerterunt. Quinetiam Germanorum, Francorumque vnam olim fuisse Rempublicam,

blicam, alterosque ab alteris mutuam traxisse originem, & antiquitates vestræ testantur, & nomina quondam vestris vrbibus indita, quæ in hodiernum vsque diem supersunt, manifestissime indicant. Hinc Franconia antiquissima florentissimaque prouincia. Hinc Francofordia de Francorum nomine appellata, celeberrimum totius Germaniæ emporium, oppidumque & nobilissimum & augustissimum. Multoque iam & nobilius, & augustius ex tantorum Principum, & procerum glorioſissimo fœlicissimoque conuentu, designandi eligendique Romani Regis gratia facto. Proinde Reuerendissimi amplissimique domini, Illustrissimi ac potentissimi Principes, si humanis rebus, si communi omnium saluti consultum esse vultis, si imminentia Christianæ pietati discrimina penitus amoliri, si honorem vestrum, decus, amplitudinem, famam, gloriam, tueri, conseruare cumulareque expetitis, & in posteritatem transmittere. Si Imperii fines, atque ditionem propagari, si optimo cuique morem gerere, atque gratificari percupitis, quod auspicatum, beatum, bonum, faustum, fœlixque sit & vobis, & vniuersæ Reipubl. Christianæ, Christianissimum Regem Franciscum, Regem Romanum designate, consalutandumque Imperatorem communi suffragio decernite. Vestra porro laus, neque tenuis, neque obscura erit. Hoc ciuitates, hoc populi, hoc Principes (paucis forsitan exceptis) non loquuntur modo, verum etiam personant Franciscum Regem dignum esse Imperio, & ita dignum, vt nullus eo dignior hac tempestate reperiatur. Nihil vtique ab eo immaturum, nihil properum, nihil asperum formidandum est. Omnia seria, cuncta grauia, & quasi ipsa Respubl. iubeat auguranda sunt. Curabit, enitetur, efficietne vobis desint & fortia facta, & saltem vobis atque Imperatore digna consilia. Bonam partem rerum geret ex consilio & sententia vestra. Nec eum alioqui immutatura est fortunæ amp. 143. plitudo, nisi vt prodesse tantum possit, ac vult vobis. Ac populo Germanico prospiciet, & veluti præsens ac tutelare quoddam numen, ab omni periculo tueri liberareque conabitur. Sua perficiet opera, viribus, consilio, diligentia, vt nihil vnquam a vobis gestum fuisse auspicatius, glorioſius, fœlicius mox intelligetis, quam eum Regem Romanum designasse. Qui omni cura, studio, industria elaboraturus est, vt tutam omni ex parte, ac tranquillam fortunam cum populis atque ciuitatibus vestris fœliciſſime trahatis. Vt vestram denique, ac vestrorum salutem suo ipsius ac proprii capitis discrimine liberam ab omni assultu pernicieque hostili prospere & fœliciter tueatur. Nonis Iunii. M D XIX.

RESPONSIO ELECTORVM LEGATIS GALLICIS DATA.

Literas vestras vna cum mandatis & petitione, quam ad nos referendam hoc tempore dignum duxistis, accepimus, fuitque nobis non gratum modo, verum longe etiam suauissimum, quod intelleximus, si erga singulos nos, sic erga hanc nationem & Imperium hoc, adfectos esse animos vestros. Iam illud autem quantæ & quam non vulgaris beneuolentiæ loco habendum a nobis est, quod intelligimus optima omnia precari vos eidem Imperio, operamque vestram studium & opes polliceri abunde. Probamusque consilium inibi vestrum, quod nos in electione futuri Romani Regis, dignitatis nostræ & publici religionis huius & Christiani orbis commodi rationem habere cupitis. Quare etiam dabimus operam, ne qua nostra ibi diligentia, ne quod studium desiderari possit primum; deinde vt tale hoc in negotio consilium ineamus, cuius nos haud vllo in posterum tempore pœnitere possit. Quodsi (vt est humanum genus erroribus obnoxium) prudentia nobis deerit, fides tamen & integritas ne defuisse putari possit, adnitemur. Nam quod vos velle videmus, vt Imperatorem eligamus qui fortunæ dotibus pariter & animi virtutibus talis sit, vt eum optime obiturum Imperii munia sperare liceat, sic de nobis opinari vos iubemus, vt

si talis non esset etiam Imperii hoc tempore status, vt moderatore ei opus sit, quanto vix ante, fortissimo, vigilantissimo & per omnia optimo, tamen haud aliter in medium consulturos fuisse, quam Christianos oportuerit, & quam Germanos eosque Principes oportuerit. Quamquam & nostra vos interim gratia, quam in hoc meremini, quam nationis finitimæ, quam Germanici nominis, quam communis Imperii etiam habere vos intellectum est, fraudabimus, debemusque eo nomine vobis & libenter debemus: aliquando relaturi, si animorum votis, fortunæ suffragabitur nutus. Quod vero opem nobis & operam pollicemini vestram, licet haud nouum sit hoc, Gallorum nationem propinquis suis Germanis fauere beneque affici, tamen præcipue hac tempestate magni instar solatii ac cuiusdam etiam præsidii ponimus, vobisque habemus gratiam, vt debemus iterum plurimam: rogantes, vt in ea sententia eoque proposito Christianissimum Regem vestrum Dominum, & amicum nostrum colendissimum, seruare & continere velitis, eique Imperium hoc & fortunas nostras commendetis, vt sicut curam ad hoc suam propensamque voluntatem adiecerit, ita perpetuo & immutabiliter retineat, quam inuicem, si quid nos quoque poterimus, non solum prompte & alacriter præstabimus, sed debere nos etiam vel hoc nomine fatebimur. Bene valete. Datum &c.

Sacri Romani Imperii vtriusque
Status Principes.

ORATORIBVS GALLORVM.

THOMAE, CARDINALIS TITVLI S. SIXTI ET PAPAE LEGATORVM LITTERAE AD ELECTORES.

REuerendissimi ac Illustrissimi Principes: Leo Decimus Pontifex Maximus nuperrime nobis imposuit, vt significaremus Dominationibus Vestris Reuerendissimis ac Illustrissimis Sanctitatem suam nolle occasionem præbere scandalis aut bellis, sed quietem pacemque omnium cupere ac procurare. Eapropter & spe simul componendi negotium Romanæ Ecclesiæ cum Rege Catholico motus; sperans quoque Catholicum Regem futurum Apostolicæ sedis optimum & filium & defensorem, Dominationes vestras Reuerendissimas ac Illustrissimas certiores reddit: quod si placuerit illis eligere Serenissimum Carolum Catholicum Regem, in Regem Romanorum, non desistant de illius electione propter Romanæ Eccleſiæ iura circa Regni Neapolitani feudum, non obstantibus iis, quæ per nos in hac causa proposita alias sunt. Itaque nos obedientes (vt par est) Sanctissimi Domini nostri præceptis, statim hæc Dominationibus vestris Reuerendissimis ac Illustrissimis significanda duximus. Bene valete. Moguntiæ, die 24. Iunii, hora vespertina MD XIX.

Seruitores

Thomas Cardinalis S. Sixti
Legatus ad Germaniam.
M. Protonotarius.
Caracciolus Nuncius.

Illustrissimis ac Reuerendissimis Principibus Electoribus S. Rom. Imperii congregatis Francofordiæ, &c.

RESPONSIO ELECTORVM AD EASDEM.

REuerendisſimi & Reuerendi in Chriſto Patres, Domini & amici clariſſimi, ſalutem & obſequendi ſtudium & affectum. Litteras veſtras accepimus, quibus ſcribitis ſanctiſſimum Dominum noſtrum, Dominum Leonem Pontificem Maximum vobis impoſuiſſe, vt nobis ſignificaretis, ſanctitatem ſuam nolle occaſionem præbere ſcandalis aut bellis, ſed pacem quietemque cupere & procurare. Ea propter & ſpe ſimul componendi negotium Romanæ Eccleſiæ cum Rege Catholico motus; ſperans quoque Catholicum Regem futurum Apoſtolicæ Sedis optimum & filium & defenſorem, ſanctitas ſua nos certiores reddit: quod ſi nobis placuerit, Serenisſimum Catholicum Regem Carolum eligere in Romanorum Regem, non deſiſtere debemus ab illius Electione propter Romanæ Eccleſiæ iura circa Regni Neapolitani feudum; non obſtantibus omnibus iis, quæ per Dilectiones veſtras in hac cauſa alias nobis propoſita ſint & nos quidem Serenisſimi Domini noſtri propoſitum in eo laudamus & gaudemus vehementer, quod ſanctitas ſua paci & quieti ſtudet, ſcandalisque & bello viam præcludere deſiderat. Nos vicisſim omni vigilantia & ſtudio procuramus cupimusque, vt Imperio Romano is præficiatur, qui ſanctitati ſuæ, Eccleſiæ Romanæ & toti Reipublicæ Chriſtianæ vtilis & fidelis defenſor ſimul & protector futurus ſit. Et idcirco hactenus operam impendimus omnem, impendemusque in futurum. Sed quia omnia per Dilectiones veſtras nobis antea propoſita per breuia Apoſtolica oculatim oſtenſa fuerunt, rogamus vt Dilectiones veſtræ hac in re, vel per breues litteras, aus alias quouis modo veſtris Dilectionibus a ſanctiſſimo Domino noſtro transmiſſa & ſignificata; & ſi id vobis graue foret, ſaltem per copias fide dignas quantum huic rei attinet, nos quantocyus certiores reddere non dedignentur. Erit id nobis pergratum omni ſtudio & vigilantia compenſandum. Datum Franckfordiæ ſub Dominationum noſtrarum Sigillis die 25. Iunii, anno M D XlX.

Sacri Romani Imperii Principes
Electores.

N. Cardinali Tituli S. Sixti Legato & M. Carattiolo
Nuncio Apoſtolico.

ORATIO AD REVERENDISSIM. ET ILLVSTRISSIMOS PRINCIPES ELECTORES, EDITA PER GENEROSVM COMITEM HERMANNVM NVENARIVM, IN IPSIS COMITIIS REGIS ROMANORVM, PRO INVICTISSIM. ET CHRISTIANISS. CAROLO ROMANOR. REGE ELECTO.

SI de Imperii Maieſtate, de gloria, de honore concertantibus, aliena laudatione vehementer opus eſſe perſpicerem, O Illuſtriſſ. atque potentisſimi Germaniæ Principes, ac Rom. Imperii Electores, profecto omnem meam induſtriam, omnes ingenii vires ad hoc iamdudum contuliſſem, vt accumulatis & congeſtis vndiquaque laudibus, Carolum inuictisſimum Hiſpaniarum Regem, a me diligenter vobis commendatum ſciretis. Non enim adeo omnem prorſus dicendi rationem a nobis alienam eſſe putamus, vt, ſi de Carolo Rege dicendum ſit, aut defuturas nobis res, aut verba metuere poſsimus. Quocirca vos obnixe rogo Principes Illuſtriſſ. vt adoleſcentiæ noſtræ aliquid concedatis, ſimulque illud, quidquid eſt a me commiſſum apud vos audacius forte quam iſta ætas, & conditio mea tulerit, id ipſum meo in pa-

triam ſummo adfectui, & ſingulari erga Carolum Regem, illiusque diuinas virtutes amori condonetis. Quis enim non optimo iure ſuccenſeat, laudari cernens apud vos ſummo cum artificio, ac præferri eos, qui nihil vnquam in vos beneficii contulerunt? Illum vero, cuius extant in vos pulcherrima, atque præclariſſima ſtudia, paſſim contortis, obliquisque dictis traduci? Cum hunc potiſſimum vobis commendari, ac a vobis vnice & coli, & obſeruari oportuit. Nam quem hoc tempore in tota Aſia, aut Europa regnare creditis, tanto popularium conſenſu, tanto complauſu omnium nationum, tanta cum imperii & dignitate, & amplitudine? Aut quem in toto orbe terrarum Regem eſſe exiſtimatis, de quo vel materia amplior, vel hiſtoria ad immortalem gloriam excitandam copioſior ſuppetat? quamque nec æmulus extenuare, nec orator ſua eloquentia magnificare poſſit? Nos autem longe diuerſum ab his ſentimus, qui decorem Principis in laudatione conſtituunt. Immo maxime indecorum reputamus, ſi quis exquiſitis rhetorum flosculis, ſe id conſequuturum ſperet, quod non niſi excellentiſſimis virtutibus, & clariſſimis ingeniis, peruium ſemper patuit. Namque illos maxima laude, veraque gloria excellere ducimus, quos non eloquentia rhetorum, non conflata ab oratoribus præconia commendarunt, verum quos egregia facinora, & eximiæ res geſtæ apud mortales extollunt, atque illuſtrant. Hæc eſt veriſſima (vt ille ſummus orator putat) qua ad ſuperos itur via. Hac prisci illi viri fortiſſimi certatim contenderunt, atque in tantum profecerunt, vt illis tum ſæculis immortales honores, diuinosque cultus meruerint. Eſt & altera via multum etiam ad imperium acquirendum, & retinendum neceſſaria, gratia videlicet, ac fauor Populi Romani qui in deligendo Principe, per ſe ſæpe plurimum valuit. Ipſæ enim virtutes, & ſi ſolæ ſatis munitum ad petendum principatum iter oſtendant, tamen ſi gratia fulciantur, vix vnquam repulſam habituras exiſtimo. Hæc quoties ipſe mecum memoria repeto, non poſſum non vehementer admiratione duci, ita, vt perbeatum iudicem Carolum Regem, in quo nihil natura neglexerit, quod ad corporis, ac animi fœlicitatem pertineat. In hoc enim adeo conferta, & cumulata ſunt omnia cum corporis, tum animi bona, vt neque priorem agnoſcat, neque admittat parem. Quibus de rebus, ſi ante conſpectum veſtrum plenum & auctorita- p.145.
tis, & grauitatis, ipſe verba facturus eſſem, pertimeſcerem ſane, ne me in ipſo orationis medio curſu, copia rerum obrueret. Atque ita obrueret, vt omnem prorſus recte dicendi modum, confundere neceſſarium fuerit. Mihi vero animus nunquam fuit Illuſtriſſ. Principes, vt Carolum Regem (cuius vobis exploratæ ſunt, & compertæ virtutes) apud vos laudare vellem. Neque enim tam ſum excors, vt non intelligam hunc locum, & hæc tempora, aliud longe maius, ac dignius quiddam expoſtulare, id quod a principio & dixi, atque profeſſus ſum. Ac etiam nunc libere & ingenue fateor, non licere cuiquam habere comitiorum eiusmodi rationem, vt in laudatione cuiusquam verſari patrum voluntates, ac ſententiam Senatus ab oratoris deliberatione pendere credat, quaſi non magis ad fortia facta, quam egregia, & bona verba ſpectare oporteat. Vnde poſtquam veſtrum iſtud amplisſimum, ac illuſtrisſimum collegium, ſeptenaria perfectione abſolutum, diuina prouidentia, ad futuri Romani Regis habenda comitia, Franckofurdium conuocatum eſt, vt vniuerſo orbi Chriſtiano, ſuo capite iamdudum orbato, veluti quendam ſolem terris, adſignare debeat, Principem, profecto non eſt, vt dubitare quiſpiam poſſit, quin vobis abunde omnia ſuperfluant, quæ ad abſolutisſimam ſapientiam, animorum conſtantiam, æquitatemque requiruntur. Ita, vt nullo monitore, quantumuis etiam ingenii, aut eloquentiæ facultate præſtanti, ſed ſola veſtra prudentia freti, eum ſitis Regem Romanum veſtris ſuffragiis declaraturi, quem ad id muneris obeundum, ſufficere cognoueritis. Nec ego ſum vsque adeo perfrictæ frontis, aut proculcati pudoris, vt præſcribere vobis, quem vos eligere debeatis, temere præſumam, aut quenquam ita vobis proponere audeam, vt in eo deligendo, non multo plus veſtris acerrimis iudiciis, quam meæ opinioni concedendum putem. Tametſi multis ſane argumentis, haud obſcure probare

bare possum, Carolum Regem, omnibus, qui in hunc vsque diem a vobis imperium petierunt, non modo venire præferendum, verum etiam competitorum a vobis nullam omnino rationem esse habendam. Quicquid enim isti sibi vtcunque vsurpant, hoc ille summa cum æquitate possidet. Et vt paucis multa concludam. Solus hic, omnium ante se regum fœlicitatem ex æquo superare videtur. Non modo quæ ei natura insunt, vel ex industria, & exercitatione prouenerunt, verum etiam hæ quoque res, quæ tantum ex arbitrio fortunæ, vt vulgus putat, seu fatorum, vt philosophi opinantur, dependent, hæc omnia tam peculiaria habet, vt non ei collata, sed cum eo nata fuisse videantur. Cùm hoc si optimos quosque conferre libet, comperietis magnam obscuritatem clarissimos alioqui viros, huius splendore obiecto, contracturos. Cedat opibus & diuitiis Crœsus. Cedat prudentia Philippus, Alexander prosperitate, potentia Xerxes, magnanimitate Leonidas, liberalitate Agesilaus, gratia Alcibiades. Ea propter neminem existimo fore, qui huius augustissimi imperii molem, tam facile extollere, collapsum vero, ac iam fœdari cœptum, tam potenter restaurare, in angulos Germaniæ coarctatum, tam longe lateque propagare possit. Quis enim nesciat quantas militum copias, tam pacis, quam belli temporibus paratas semper habere consueuerit? Quantam etiam, & quam numerosam classem, tum in Mediterraneo mari, tum in Occidentali oceano constituerit? quibus non magis sua ac sociorum regna, quam totam ipsam Christianam Rempublicam ab incursu barbarorum & hostium, strenuissime tutatur. Atque hoc solo nomine vel maxime commendandus, quod publicam salutem, suo periculo semper anteponendam duxerit. Qua in re quanta modestia ac temperantia semper vsus sit, ex hoc considerare potestis, quod in tanto sumptu circa curam præsidiorum, & copiarum, nemini incolarum importune molestus est. Neque ita agit vt illi, qui paganorum, ac villanorum suorum sudoribus, & sanguine, militum rapacitatem, libidinem, ingluuiemque quotannis explent, & heu dictu miserabile, plus ipsi calamitatis, & nocumenti suis subditis inferunt, quam vel infensissimi hostes excogitare, nedum inferre, possent. Sed noster hic, sine suorum iactura, sine priuatorum magno incommodo, e regiis vectigalibus stipendia militibus copiose suppeditat. Satis locupletem sese existimans, si sui penuria, & calamitate non opprimantur, satis fœlicem, si
p.146. suos ab infœliciissima tyrannide defendat. Nolo ego hoc loco recensere egregiam illam corporis habitudinem, ac illa pulcherrima naturæ lineamenta, quæ hunc plane coarguunt vere Germanicum illum splendorem referre. Nolo inquam recensere illa tam vulgata, & ferme protrita, ne vestris auribus, plus iusto molestus fiam, ea inculcans atque in medium proferens, quæ etiam gladiatoribus, & athletis communia sunt. Tamen hoc vnum breuiter admonere operæ pretium esse duxi, hanc scilicet ætatem, & has vires, quæ huic natura largita est, tolerandis sudoribus, algoribus, vigiliis, aliisque incommodis accommodatissimam esse. Partim etiam vt vos commonerem imprudentissimi cuiusdam hominis, nuper Gallica legatione functi, ad Eburonum ciuitatem prouinciamque, qui, siue ex mandato ita dixerit, siue Gallicam leuitatem, impudentiamque coercere non potuerit, in huius nostri Illustrissimi & Inuictissimi Regis contumeliam, nihil aliud cum adferre potuisset homo sceleratus, ausus est satis contumeliose Regulum appellare, statura forte pusillum suggillans, quasi vel id vitium censeri possit, si vere obiiciatur, aut mox pusillus sit, qui non æquauerit corpore cyclopem. Sed faceſſat temerarius homo cum sua Gallica leuitate, nos sat magnum eum iudicamus, quem maximi quique maiorem sese fateri coguntur, & si idipsum forte inuitissimi faciant. Non debet etiam vos commouere, quod toties per cuniculos oppugnatur Carolus Rex, quasi qui nondum fortunæ vices expertus sit. Illi enim constanter adfirmant, imperium decernendum non fore ei, qui belli discrimina, & euentus iniquissimos, dubiosque lubricæ sortis nondum subierit. Ad quod cum dici permulta & grauiter, & ornate possint, ego paucis agere malo, propterea, quod eiusmodi sit ista causa, vt nequaquam indigeat accurata defensione. Quippe, quando eandem possumus longe fortius retorquere in eum, cuius gratia ista dicuntur.

tur. At nos aliena oppugnare non decreuimus, verum noſtra defendere. Idque tam licere cuiuis opinamur, vt nemo ob id læſum ſe iure queri poſſit. Belli ergo fortunam qui ſæpius experti ſunt, eos ad Rempublic. adminiſtrandam aptos eſſe affirmabimus? Abſit hoc illuſtriſſimi Principes. Qui enim tum aptiores cenſendi forent, quam vulgus iſtud perditiſſimorum hominum, quos Germania ad publicam calamitatem heu nimis diu aluit. Nam hoc & calonibus atque lixis, ac etiam proſtitutis illis mulieribus, quæ caſtra ſequuntur, prope peculiare eſt, ita vt aſſidue a fortuna verſentur. Modo victores, modo victi circumambulent. Iam triumphantes, mox in triumphum ducti. Aliquando direptis opibus, exuſtis ciuitatibus, occiſis, aut deſpoliatis habitatoribus opulentiſſimi, mox profligatis prioribus fortunis infœliciſſimi, ac omnium maxime miſerrimi. Hæc idcirco dicere volui, vt ſciatis, huius cauſæ caput, longe nimis imbecillum eſſe, vt etiam ſi aduerſarius verum diceret, propterea ab imperio ſecludi is debeat, in quem illud ſophiſma torquetur. Quis enim vnquam Alexandro magno in rebus gerendis fortunatior? Quis Publio Scipione Africano & fortior, & melior? Quis Octauiano fœlicior, aut potentior? At hi omnes pueri prope ad imperium admiſſi ſunt, ita, vt nullis antea bellis propter ætatem intereſſe potuerint. Cum imperio enim exercitantur Imperatores, non ſecus quam nos cum noſtris ſtudiis. Quanquam omnino credere non debetis militaris diſciplinæ expertem eſſe eum Regem, cum quo, quicunque ſunt in orbe Chriſtiano egregii, ac famoſi bellatores, familiariſſime conuerſantur. His artibus a puero imbutus eſt, ad eas perdiſcendas non tam ſponte acceſſit, quam vi quadam naturæ pertractus fuit. Hæc auita ſunt inſignia, quæ hæreditaria quadam ſucceſſione, in hunc propagata fuerunt. Ita, vt audaciam, & robur, ex ipſis maternis vberibus ſuxiſſe videatur. Solent huiusmodi confugia quærere Oratores perplexi, dum non habent vel quod aduerſario obiiciant, vel quod pro ſe dicant. Quemadmodum ſi quis cum ſanitatem reprehendere non poſſit, laudaret febrem quartanam. Ita qui paci inuident, belli gloriam extollunt. Quibus nos reſpondebimus, duo eſſe bellorum genera. Quoddam enim ſola Imperatorum libidine, ac petulantia quadam ferocientium animorum leuibus ex cauſis concitari, ac ſæpe cum maximo diſcrimine Reipublicæ in fortunæ arbitrio dubium, & anceps verſari. Alterum vero pro Patriæ tuitione, pro liberis, pro fortunis, neceſſario geri oportere. Idque tale eſſe, vt ſiue bene, ſiue male cedat, ipſo nihilominus duci gloriam ſemper, ac laudem conferat. p. 147. Ad hæc perpaucos comperiri, qui in bellis gerendis, non multo magis ſuis affectionibus ducantur, & obtemperent, quam publicæ vtilitati conſulant. Vtpote qui pro nihilo pendant iuſtitiam, pietatem, cæterasque virtutes. Verum, contemptis religionibus, ac iure gentium ſpreto, aliena quidem per maximas iniurias deuaſtando, contra ſocios ac vicinos crudeliſſime graſſando; ſe bellica virtute, ac militari diſciplina, cæteris mortalibus præpollere gloriantur. Sed nos omni præconio efferendos; omnique laude proſequendos arbitramur, qui ſic regnum inſtituerunt, vt malint ſuos fines tueri, quam aliena diripere, pacem fouere, quam excitare bella, optare potius opulentam patriam vt habeant ſuis terminis coarctatam, quam expilatam ac miſeram, etiam ſi vsque ad Indos protendatur. Quid autem refert, ſi bella omnino faceſſant, dummodo patria prudenter, & ordinate gubernetur. Immo omnibus votis exoptare Principem debemus, cuius conſilio, & auctoritate, bellica rabies, in pacis lenitatem, & manſuetudinem vertatur. Hoc ſancta Eccleſia quotidie piis precibus efflagitat. Hoc Euangelia Chriſti, quæ fidei noſtræ indiſſolubile fundamentum exiſtunt, toties nobis inculcant. Memineritis ſanctum Regem Dauid ad extruendum Deo templum, indignum fuiſſe reputatum, eo quod vir ſanguinum eſſet, Moſen proinde legis diuinæ promulgatorem, a promiſſionis patria Deo iubente ſecluſum, Regem vero noſtrum Chriſtum, quem Iehoſue nobis deſignabat, in ciuitatem ſanctam veniſſe pacificum. Quapropter de Chriſtianorum cæde non debet gloriari Chriſtianus Princeps. Inanis eſt enim gloria, quæ in Reip. perniciem vertitur.

titur. Omnes quippe vnius ciuitatis municipes ſumus, præſidem habentes Opt. Maxim. Deum. In hac qui ſeditioſi deprehenduntur, expedit Reipubl. vt a regimine præcipites deturbentur, ne labefactetur ſtatus immaculatæ, & incorruptæ matris Eccleſiæ. Videte Ethnicum illum M. Catonem, quanta grauitate ciuilem diſcordiam execratus fuerit. Fuiſſe enim traditur vir ille ſummæ integritatis, & egregium Rom. probitatis exemplar. Is poſt illam memorabilem cladem Pop. Rom. in Pharſalia confectam, cum interfectorum ciuium cadauera circumluſtraſſet, manibus obtexiſſe oculos fertur, ne Reipublic. calamitatem diutius contueretur. Nemo certe tam eſt mentis, aut rationis expers, qui non longe præferat ſanguinolentis bellorum tumultibus, florentiſſima tempora pacis, cum in iſtis omnia & diuina, & humana, optime ac tranquilliſſime regantur, in illis autem, interrumpantur non modo hominum voluptates, verum etiam Deorum immortalium cultus, religionesque peſſum eant, ac turpiſſime polluantur. Et ſi diligenter introſpicitis, reperietis hic multum relinqui ſolidæ & non fucatæ laudis, illic vero mendaciis omnia fere obnoxia circumferri. Quis enim iactabundo, ac gloriæ iam ſpe inflato, de ſua vtcunque ſeſe victoria extollenti, credat? Quis non vel pro media parte confictum putet, egregium illud bellicum poema, vbi omnia ad laudem victoris cantantur? quodque (ſi rem aliunde perconteris) obſcurum ſubito fieri videas, ac tale, vt iam huiusmodi ſchematis pudere te vehementer poſſit. Conſtat ergo belli imperitiam nemini merito imputandam, qui ſua dexteritate, atque prudentia, ſic diſpoſuit regni ſtatum, vt ei bellum inferre non auſit quiſpiam, niſi fuerit ille extrema dementia, aut ingenti temeritate correptus. Quod ſi quis omnino quietis impatiens, ac belli plus iuſto adpetens, inuitum ac reluctantem temere armis laceſſierit, in hunc demum ac turbatorem publicæ commoditatis, omnes neruos, omnemque potentiam expendat, vt tandem optimi imperatoris officium, non ſegniter exercuiſſe comperiatur. Iam dicendum videtur de his rebus, quæ ad imperii amplitudinem ſummopere deſiderari conſueuerunt. Inter quas ſummo fere loco conſtitui ſolet mutuus adfectus, atque beneuolentia, non ſolum Principis erga Rempublic. verum etiam erga vicinas gentes, ſociosque & neceſſarios. Qua in re ſi adhuc aliquid eſt quod a Carolo Rege exigendum, aut etiam extorquendum putetis, idipſum ſponte ſua lubens ipſe vobis præſtabit. Nam cum tam ſit præclara, ac vere regia indole præditus, vt etiam hoſtibus ſuis vltro parcere, nedum chariſſimis, ac amiciſſimis bene facere glorioſum eſſe iudicet, qua occaſione induci illum, aut certe permoueri poſſe exiſtimatis, vt chariſſi- p 148 mam patriam ſuam non proſequatur maxima cum pietate, & ſumma gratitudine. Neque veſtrum eſſe quenquam credo, qui neſciat qua religione, quibus officiis, qua neceſſitudine, potentiſſimi prope omnes Europæ Reges, cum illo pacta firmauerint, Societatem inierint, affinitatemque contraxerint, Angliæ videlicet, Vngariæ, Poloniæ, Daciæ, ac Portugalliæ. Ferox inſuper bellicoſaque Heluetiorum gens, ac populoſa Sueuorum coniuratio, nec non Eburonum præpotens ille, ac inter prudentiſſimos merito connumerandus Princeps Erhardus, vna cum tota Marcenſium familia. Omnes profecto Carolum Regem ſanctiſſime colunt, nec eſt quisquam ſociorum, aut neceſſariorum, qui non præſtitæ fidei reum illum facere auſit. Iuſiurandum nullis conditionibus vt violaret impelli vnquam potuit, fidem etiam hoſtibus conſtantiſſime ſemper ſeruauit. Culpam autem quam in aliis damnare ſæpius potuerat, ipſe nunquam admiſit, honorem ſuum integrum, & illæſum ſeruare malens, quam alienam perfidiam, vel vindicando detegere, vel compenſando adæquare. Quo vero clarius dilucidiusque ipſius Caroli Regis erga ſacrum hoc imperium, fidem perſpicere, & diiudicare poſſitis, conſiderate quæſo, ac animo diligenter perpendite, an aliquando aut palam, aut clanculo aduerſus imperii maieſtatem machinatus ſit, an pecuniis, fauore, potentia, contumaces fouerit, rebelles ſuſceperit, diffidentes rebus ſuis Imperii hoſtes ingentibus ſpebus erexerit. Quam demum ob cauſam contemnere illum Venetorum amicitiam creditis, niſi quia perpetuos hoſtes

Rom. Imperii, veſtræque nationi infenſiſſimos eſſe cognouit? Quocirca ſi penes me horum comitiorum ſumma ſtaret, fidem meam ac honorem mehercle grauiter acerrimeque læſum putarem, ſi contra meam conſcientiam, contra publicam omnium expectationem, alium quenquam iſti præferendum ſtatuerem. Vos ipſi Illuſtriſſimi Principes, iamdudum conſpexiſtis, quam ſancte, quam ſincere, quam pure ad imperium aſpiret. Non ambitione rapitur, neque tumet arrogantia. Non popularis auræ tempeſtatibus iactatur. Sed id tantum a vobis officioſiſſimè petit, quod ſui parentes ſanctiſſime poſſederunt, quodque, ſi ipſe non peteret, vos illi ſponte fueritis oblaturi, cum eis rebus abundare illum cerneretis, quæ vos a rege Romanorum expetenda iudicatis. Prudentiſſime quidem a maioribus noſtris conſtitutum eſt, vt ambitus e Republ. tolleretur, ne his qui boni in ciuitate verſantur, cum perditis nonnunquam, flagitioſisque in competendo communis, ac par eſſet conditio. At viris fortibus hac lege nequaquam honoris aditum percludi voluerunt, ita, vt coercendos illos cenſuerint, qui ſua vel dexteritate, vel prudentia, reipub. periculis, neceſſitatibusque conſulere poſſent. Iſtis enim qualiber in vrbe præmia debentur virtutis. Ad quam incitare, ac etiam inflammare mortalium animos ſolet inſitus ille (neſcio quis) gloriæ igniculus, quem vix etiam ſapientiſſimi reſtinguere potuerunt. Vnde nec veſtræ voluntati Carolus Rex reluctabitur, ſi veſtro candidiſſimo iudicio huic imperium decernendum duxeritis. Plus nempe veſtræ pietati, prudentiæ, liberalitati, quam ſuæ modeſtiæ dandum intelliget. Nam ſi ſapientem mutare ſententiam quandoque expedit, minimeque indecorum habetur, etiam in his, quæ ſub controuerſia, & diſputatione relinquuntur, quanto magis vbi de Reipubl. dignitate, de ſalute omnium agitur, ibi pertinacem eſſe non licebit? Qui enim ad id quod ei gratuito affertur, moroſum ſe præſtat, non caret certe turpiſſimo ingratitudinis, aut ſimulationis crimine. Quare enim vt candidatus petit, ſi ſponte oblatum, non alacriter amplectitur? Hæc idcirco dixi, ne quis Carolum Regem ex illorum numero eſſe credat, qui aliud in fronte, aliud in pectore gerunt. Ille ſeſe aperte imperatorium candidatum profitetur, eaque in re veſtros calculos, ac veſtrum æquiſſimum iudicium expectat. Quid autem attinet exhortari vos, vt eum vobis imperatorem deligatis, qui a Chriſtianorum ceruicibus, ab aris, ac templis Dei Opt. Max. ſine veſtro incommodo, truculentiſſimos ac nefarios hoſtes depellere tam facile poſſit, quam lubens velit? Sciunt omnes immanitatem, rabiem, ferocitatemque Turcarum. Obtenta Aſia, in Africam moliuntur exercitum, breui quod eis adhuc in Aſia deeſſe videbatur, ferro, ac flamma ſubegerunt. Syriam videlicet omnem, Arabiam denique totam, vniuerſamque Ægyptum. Nolo exaggerare verbis Turcarum potentiam, quandoquidem hanc ipſam rem accurate ſatis proximo Auguſtenſi Prin- p.149.
cipum conuentu, Legati Roman. pontificis effinxerunt. Quibus ſi fidem adhibendam cenſetis, mea induſtria nihil addi, nihil excogitari poteſt, quod his tam ornatis, ac magnificis buccinatoribus reſpondeat. Sed per Deum immortalem o illuſtriſſim. Princ. nolite credere quenquam mortalium timeri hoc tempore a Turcis, niſi Carolum Regem. Nolite opinari præter hunc ſupereſſe quenquam, qui huius tam periculoſi, & ancipitis belli pondus ſuſtinere queat. Hunc miſſis epiſtolis, de pace atque induciis ſollicitant. Hunc totius Europæ potentiſſimum eſſe palam fatentur. Huius iam vires in Africa magna ſuorum clade experti ſunt. Huius claſſem in mediterraneo mari obuiam ſemper habent. Cum hoc ſibi rem eſſe conficiendam vident. Siciliam, Sardiniam, Corſicam, Calabriam, Apuliamque ex Epiro, ac tota proinde Græcia procul deſpiciunt, ſuoque furori obiectas eſſe vehementiſſime dolent. Peruiis autem Pannoniis, quantum itineris ſpatium interiacere putatis, ſi ex Mæſia aut Macedonia in Germaniam Turca expeditionem paret? Verum ibi quoque Croaciam, Auſtriam, Charinthiamque, velut quendam Germaniæ clypeum obtrudi ſibi conſpicit. Nemo igitur perſuadeat vobis o Princ. illuſtriſſ. quenquam mortalium eſſe, qui maiore deſiderio ad hoc bellum teneatur, aut qui idipſum pro p.150.

ſua gloria, & fidei honore, celerius ad rectum finem perducere poſſit. Si ſunt qui de ſe magnifica pollicentur, & fidem ſuam ingentibus promiſſis onerant, cum nihil adhuc admiratione dignum nauauerint, hi (vt fieri ſolet) tranquillo flumine nauim ducentes, bonos ac peritos ſe naucleros putant. Quantoque abſunt remotius ab hoſtium conſpectu, tanto audaciores apparere geſtiunt. Qui vero manum admouerit, illum obſeruare vos oportet. Hic ille eſt Carolus Rex, quem iam ſæpius honoris cauſa nominandum putauimus. Ille inquam, qui ad iſta fata, Deorum immortalium nutu, reſeruatur. Huic, qui fortunam tacite obiiciunt, ipſi ſuam fortunam nondum a tergo inſpexerunt. Nunquam deerit fortuna, ſi ſapientia vtamur. Multoque præſtat, fortunæ non ſubiacuiſſe, quam ſapientia caruiſſe. Sapientia vero ad Principem ſpectat, a quo hæc fere deſiderantur, vt regno ſuo optime præſit, vt ſeniorum & prudentium conſilio Rempubl. adminiſtret, vt a regimine pueros, mulierculas, & effœminatos homines excludat, vt in corrigendo, ſeueritatem iuſtitiæ, cum humanitate coniungat, vt erga bene meritos munificus, & liberalis exiſtat, vt regni opes non facile profundat, vt patriam immoderatis quæſtubus non expilet, vt iura libertatemque patriæ, nulla ſpe lucri, aut gratia cuiusquam flexus diuendat, iminuiue permittat, vt ſeſe omnibus exemplum continentiæ & integritatis exhibeat. Hæc ſunt, quæ bonum imperatorem, ſtrenuumque ducem reddunt, non ea, quæ vulgo magna, & præclara putantur, corporis robor, audacia (quæ & temeritas dicitur) vſus belli, impatientia quietis, tollerantia laborum, & ſi qua alia ſunt, quæ hominibus admiranda videntur. Cum ad alias virtutes comparata, ſtatim euaneſcant, atque obſcura fiant. Reſtat iam vt de priuilegio Germanicæ nationis in deſignando imperatore, pauca diſſeramus. Et licet iſta pars apud vos multum ponderis, atque exiſtimationis habere merito debeat, a nobis tamen multis verbis pertractanda non videtur. Quantum enim ad Carolum Regem attinet, omnibus credo abunde ſatisfactum eſſe. Interim tamen quid ego de hac re ſentiam, & quid vos ſentire ac ſtatuere velim, breuiter explicabo. Requiritur eligendus a vobis imperator, qui ex Germanica natione ſit oriundus, neque hoc ſolum, verum etiam qui ipſam linguam, moresque, ac illum magnanimum & generoſum ſpiritum ex incunabulis hauſerit. Id ego non ſolum prudenter, & caute, a veſtris maioribus conſtitutum fuiſſe, verum etiam a vobis diligenter obſeruandum eſſe pronuntio. Si enim veſtri honoris, ac publicæ libertatis memores eſſe vultis, nunquam admittetis, vt Germanica natio per vos ſeſe diſpoliatam ſuis priuilegiis lamentari merito poſſit. Ea profecto longo iam vſu apud nos conſenuerunt, & in hunc vsque diem inuiolata perdurant. Nam DCCCC. fere exacti ſunt anni ex quo Rom. Imperium, maxima gloria noſtra occupamus. Ab illo videlicet die, quo, inclinante Græcorum fortuna, ad Francos Germanos rerum ſumma translata fuit. Non libet hoc loco veterem illam controuerſiam mouere, quæ ſæpius eſt ab eruditiſſimis retractata, quinam priſci illi extiterint p.150. Franci. Sed hoc vnum dico, longe a veritate alienos eſſe, qui hos ad Galliam trahere conantur. Quippe cum ante Chlodouei Regis tempora, in Galliis habitaſſe Francos nullis hiſtoriis comprobari poſſe certum ſit, at tum Germaniam illos inhabitaſſe conſtat. Et licet Galliis dominarentur, Germaniam tamen aliquando deſeruiſſe, qui affirmat impudentiſſimus eſt. Id namque & Francorum annales teſtantur, & innumera in ipſorum legibus prodita memoriæ vocabula, quæ Germanicam redolent originem. Huiusmodi permulta comperiet, ſi quis mihi credere noluerit, in lege Salica, & Ripuariorum, deinde in conſtitutionibus Carolii magni, Ludouici, Chlotarii, ac Caroli iunioris. Teſtatur præterea frequens, & prope continua illorum apud Germanos conuerſatio, conſeſſusque. Belgicam enim a Germania non ſeiungimus, moti præter alias cum fortiſſimas, tum efficaciſſimas rationes, auctoritate præclariſſimorum, & ampliſſimorum virorum, P. Cornelii Taciti, Clau. Ptolomæi, Strabonis, Eutropii ac aliorum, qui etiam Neruios, Eburones, ac Atrabatas Germaniæ adſcribunt. Quod ſi nulla alia prorſus ratio ſuppeteret, ſatis (vt opinor)

pinor) fuerit, Germanorum in Gallos mutuum, & inextinguibile odium. Cuius inter priſcos rerum geſtarum ſcriptores, non ſemel C. Cæſar, Tacitus atque Suetonius meminerunt. Vnde quum & lingua, & moribus, tum etiam conuerſatione a Germanis nihil diſſimiles, ſed arctiſſime copulati fuerint, ſatis probatum puto, hos non modo præiudicium vobis nullum facere, verum etiam magnum ſplendorem, atque ornamentum noſtræ nationi adferre. Quare ceſſent Galli de iſtis ſeſe iactitare, tam claris & inuictis Principibus; ſola hæc gloria Germanicæ nationi, ac veſtris dignitatibus debetur. Nolite ergo veſtram libertatem, veſtra priuilegia, extranei Regis libidini exponere. Cauete quæſo, ne alium Imperatorem pronuncietis, quam e veſtra natione, & Germano ſanguine propagatum. Quomodo enim vos liberos eſſe ſinent, qui ſuis ſubditis inſolentiſſime & ſuperbiſſime dominantur? Quod ſi vobis in animum venerit (id quod nos vnice a Deo optimo, maximo poſtulamus) Carolum Regem, vt ſacro Romano Imperio Regem Comitiis Franckofurdienſibus decernere velitis, non dubitamus, quin id toti Chriſtianæ Reipublicæ, bene fœliciterque ceſſurum ſit. Veſtris denique dignitatibus, cunctis Germaniæ prouinciis, ciuitatibus, oppidis, gratiſſimum aliquando fructum ſit allaturum. Quandoquidem Regem habituri ſitis, quem natura ad id effinxiſſe videtur, vt mortalibus Imperio dominetur, conſilio præſit, manſuetudine ac æquitate adiumento ſit. De quo vere prædicari poteſt, id quod Cyrus Perſarum Rex dicere ſolitus fertur, Imperium ei deberi, qui quibus imperet melior ſit. Nam præter eas virtutes, quæ egregium imperatorem efficiunt, omnibus fortunæ dotibus, omnibus naturæ ornamentis, præditus eſt. Paternam enim originem, trium Imperatorum ſanguine decoratam, Maternam vero ex illuſtriſſimis & potentiſſimis Hiſpaniarum Regibus deriuatam, ſuo ingenito fulgore, velut quoddam luculentiſſimum ſydus illuſtrat. A quibus hæreditario iure ſuperioris, atque inferioris Germaniæ angulos regendos accepit, ita vt intra illos non tam incluſa, quam munitiſſimo quodam vallo ſepta Germania videri poſſit. Qui triplici etiam Hiſpaniæ, latiſſimæ, & opulentiſſimæ Prouinciæ, iuſtiſſime dominatur, atque auguſtiſſime præeſt. Qui mediterraneum mare, ex Hiſpaniis vsque ad Creten Aſiæ inſulam, ſuis claſſibus nauigat. Qui Sardiniam, Corſicam, Siciliam, Neapolim, Calabriam, Apuliam, Mauris Turcisque oppoſitas, ſumma virtute tuetur. Qui maximam Africæ partem, iuxta Atlantem montem, a columnis Herculis, & initio Gadium, vsque ad Tripolim, atque Carthaginem tributariam poſſidet. Qui tanta eſt fœlicitate, vt huic plus vno die terrarum fortuna contulerit, quam potentiſſimi aliquando Reges, & expertiſſimi Duces, bello ſubiugare longo tempore, ac diuturno labore potuerint. Qui in ea eſt ætate conſtitutus, quæ & vires, & animum cum tempore ipſo ſolet augere. Qui gratia tantum apud Germanos valet, quantum ante hunc nemo alius. Hunc itaque ſi delegeritis Regem Romanorum, vobis, totique Chriſtianæ Reipubl. optime conſultum eſſe ſentietis. Imperii fines ampliari, veſtros perpetuos hoſtes profligari, poſtremo infideles, ac barbaros ad fidei profeſſionem venire ſupplices conſpicietis. Quod ita vobis inſpirare dignetur Opt. Max. Deus. Amen. DIXI.

HERMANNI NVENARII COMITIS INCLYTI EPIGRAMMA. IN DEFECTIONEM SOLIS, ET ELECTIONEM CAROLI REGIS ROMANORVM.

p.135.

DElituit, nuper cœli ſub vertice Phoebus,
Occuluitque ſuum Delius ipſe iubar.
Emerſit ſubito diuinum Cæſaris aſtrum,
Cumque nouo rediit Cæſare Phoebus ouans.

p.152.

Ergo

Ergo hoc iam conſtat, quo pacto regnet vterque,
Phoebus apud ſuperos, Cæſar in orbe regit.

EIVSDEM EPIGRAMMA IN CAESAREM ET ATLANTEM.

MAgnus Atlas humeris geſtare putatur olympum,
Quamuis Herculea ſit releuatus ope.
Magnus item Cæſar terrarum ſuſtinet orbem
Solus, & ex alto pectore cuncta gerit.
Fortior eſt igitur robuſto Cæſar Atlante,
Ille caput ſocium, renuit iſte parem.

EIVSDEM AD CAROLVM REGEM ROMANORVM DISTICHON.

DEnt ſuperi ſanum te vincere Neſtoris annos,
Carole, iam nequeunt hi dare plura tibi.

INVICTISSIMO ATQVE CHRISTIANISSIMO CAROLO ROM. REGI DESIGNATO, HISPANIARVM INSVPER, AC VTRIVSQVE SICILIAE REGI, AVSTRIAE BVRGVNDIAEQVAE PRINCIPI POTENTISSIMO, HERMANNVS DE NVENAR COMES, NOMINE STVDIOSORVM GERMANIAE, SALVTEM ATQVE FELICITATEM PERPETVAM OPTAT.

POſtea quam apud Germanos increbuit auguſtiſſ. Rex Carole, te, Dei optimi maximique nutu beneficioque, Chriſtianæ Reipublicæ principem ac moderatorem deſignatum eſſe, incredibile eſt, quanta fuerit omnium Germanorum lætitia, plauſus & exultatio. Et potiſſimum illorum, qui ſub patrocinio aui tui glorioſiſſimi Maximiliani Auguſti bonis ſtudiis operam ſuam locauerunt. Ii quippe cum pientiſſimo principe, ac ſtudiorum ſuorum defenſore ſpoliatos ſe iamdudum viderent, non iniuria acerbiſſimo luctu, & ingenti mœrore perculſi torquebantur. Sed hunc ſubito leniuit fœliciſſima fatorum ſeries, neque leniuit tanquam, verumetiam cumulatiſſimo gaudio commutauit. Fuere tunc inter hos aliquot ornatiſſimi viri, qui me tacite adhortabantur, vt ad te ſtylum conuerterem, & hoc, quantulumcunque eſt, literarum negotium. nomine ſtudioſorum Germaniæ mihi deſumerem. Quibus (vt verum fatear) parui haud inuitus, cum quod officii mei id eſſe ratus ſim, tum etiam quod occulte me ſtimularet, immo impelleret, nuper inflicta, non mihi tantum, ſed etiam doctiſſimis & honeſtiſſimis viris, contumelia, quorum nonnulli fuerunt, qui mihi magna neceſſitudine deuincti tenebantur, ita vt non paruam contumeliæ partem in me redundare cernerem. Quapropter cum hanc omnes in te Carole Cæſar ſpem, fiduciamque coniecerimus, vt ſtudiorum noſtrorum futurum te haud dubio & patronum, & vindicem putemus, rogant te ſtudioſi omnes, atque eruditiſſimi totius Germaniæ literarum profeſſores obteſtantur, vt renaſcentium iampridem bonarum artium curam habere velis. Ipſa quoque Germania florentiſſimis, atque pul-
p.152. cherrimis ingeniis vndique excultam ſeſe conſpiciens, ſummo deſiderio, ſummoque affectu optat, vt tuo auguſto auſpicio fœdiſſimam ſophiſtarum barbariem e ſuis finibus exterminare velis, quæ iam annos plusquam octingentos, magno cum dedecore, atque iactura omnium artium perdurat. Has nobis reliquias abominabiles barba-

rorum tumultus inuexerunt Gotti, Longobardi, Vuandali, Slaui, Huni, Nordmanni. Hos itidem defæcare, & excutere tuo candore perfacile poteris. Qua in re non opus est vt multum laboris insumas. Iacta sunt fundamenta, nihil restat, nisi vt vel tuo, vel optimatum tuorum patrocinio structura fulciatur. Dignum profecto principe, dignum illustribus viris patrocinium. Magnus enim Rex fuisse Dionysius ille Tyrannus perhibetur, sed non parum ornamenti contulit huic Platonis, & Aristippi familiaritas. Quantum vero laudis Cyro Regi ficta Xenophontis historia comparauit? Quid esset iam Mecœnas, nisi Vergilium sortitus esset præconem? Quid de Alexandro Rege dicam? nescio certe an huic plus profuerit dignitas Aristotelis, quam subiugata Asia, & cæsus Darius potentissimus alioqui Persarum Dominus. Nam inter alias eius laudes quasi amplissimam hanc refert Plutarchus in eo libello, quem περὶ τῆς τοῦ Αλεξάνδρου τύχης καὶ ἀρετῆς inscripsit, cuius verba subiiciam: τὸν μὲν ἁρμονιακὸν ἀνάξαρχον ἐντιμώτατον τῶν φίλων ἐνόμιζε. πύρρωνι δὲ τῷ ἠλείῳ πρῶτον εὐτυχόντι μυρίους χρυσοῦς ἔδωκε, Ξενοκράτει δὲ τῷ Πλάτωνος συνήθει πεντήκοντα τάλαντα ἀφεὰν ἔπεμψε. ἀνητίκριτον δὲ τὸν Διογένους τοῦ κυνὸς μαθητὴν ὅτι ἄρχοντα τῶν κυβερνητῶν κατέστησεν. Sed non suntnobis longe repetenda exempla, ante oculos obuersatur glorioſissimus auus tuus Maximilianus, quo nemo vnquam fuit in prosequendis doctis hominibus liberalior, munificentiorque. Et fieri nequaquam potest, vt huic tu virtutibus, & egregiis factis cedere velis. Imperium Romanum obtines, idipsum Humanitatis artibus tutelare quoddam numen semper fuit. Te igitur alterum Antoninum nobis exhibe, quem inter optimos principes merito consecrauit vetustas, & eidem gloriæ palmam tradidit, ita, vt singulari hoc ἐπιθέτῳ appellaretur φιλόσοφος. Redde itaque sua præmia bene merentibus, foue studiosa ingenia, & breui videbis in Germania renasci Athenas. Coerce quæso imperiosum, & violentum genus quorundam sophistarum, qui ad perniciem literarum nati sunt, Theologistas dico numero non admodum multos. Et vt rem totam intelligas, fraterculos quosdam magnis titulis insanientes, iube suorum cœnobiorum curam gerere, iube domi fratribus suis regendis operam impendere, sacris faciendis inuigilare, populum Christianum diuino verbo & euangelica doctrina reficere, non decoquere rem familiarem, non excitare turbas in ecclesia, non spargere rumores, non seminare linguæ suæ venena in vulgus, non labefactare famam bonorum virorum, non vendicare sibi in alios imperium, qui omnium debent & vita & exemplo esse humilimi. De quibus, & si apud te iure conqueri possem vtpote quos senserim famæ meæ grauissimos hostes, tamen malo hoc tempore communem causam agere, quam me ipsum vindicare. Vnica, crede mihi, pestis est in Germania IACOBVS HOSTRATVS, * quam si restrinxeris ἐς αἰ πάντα καλῶς, homo præter ingentem suam audaciam insigniter impudens, atque temerarius. Nolo equidem mihi tantum

p. 153.

* Hochstratus iste Monachus Dominicanus, & Prior Monasterii Colonienſis, Doctor & Professor Theologiæ atque Inquisitor in terris Electorum Ecclesiasticorum. Homo ineptus erat, acerrimus Lutheranorum insectator, eorumque, qui bonas amabant litteras, a quibus plane erat alienus, ideoque in epistolis obscurorum virorum facete notatur. Hinc etiam iniquus erat in Hermannum, Comitem Nuenarium, qui ipsum tamen ad palinodiam coegit, de quo Erasmus Roterodamus lib. XIX ep. XXIX. *Hermannus comes a Noua Aquila, indigne tulerat se notatum ab Iacobo Hochstrato Dominicano, is erat Rabinus, Prior monasterii quod Coloniæ sane quam magnificum est & opulentum. Non potuit homines incompescere, donec illius cognati denunciarint Dominicanis, ne posthac colligerent caseos in vlla ditione vel Comitis vel cognatorum illius. Illi ratiminas esse inanes, clam tentarunt solito more venire ad oua & caseos. Factus est in illos impetus terribilis. Hoc damno totum annum mulctati sunt; itaque factum est, vt Iacobus a suis coactus pacis leges acceperit. Habeo illius palinodiam, in qua cum recitet verba plena contumeliæ quæ scripserat in Comitem, tamen affirmat ac propemodum deierat, se semper de Comite præclare sensisse. Bella palinodia, scurra quam Theologo dignior.*

tantum vt fidem adhibeas. Omnes interroga (si libet) per Germaniam doctos viros. Omnes læsit, omnibus æque infestus est. Quid multa? studiosorum publicus ex professo est hostis, καὶ τῆς μὲν φιλανθρωπίας. Quare te iterum atque iterum rogant, hunc vt tua auctoritate compescas, & vt vel tacere omnino, vel melius loqui præcipias, censorem sui, non aliorum agat, domui suæ consulat, & iuxta Apostolicam doctrinam, non sit verbosus, non detractor, sit sobrius. Quod si ita, vt speramus, effeceris, polliceor tibi, quod omnes, qui in studiis literarum aliquid consecuti sunt, idipsum gratissimo, & iucundissimo animo acceptum tibi referent. Omni denique studio, diligentia, industriaque suas opes in te certatim effundent, sua studia tibi addicent, seipsos tibi perpetuo deuouebunt. Teque cum totius orbis commodo, Nestoriam senectam superare optant, vt hostibus tuis fœliciſſime domineris, vt fidei Christianæ vtilissime præsis. Vale, & hanc legationem nostram pro tua clementia boni consulas.

p. 153. EXHORTATIO NOBILIVM GERMANIAE PER DOCTISSIMVM INGENIOSISSIMVMQVE VIRVM IACOBVM SOBIVM, INSIGNIIS DOCTORATVS LL. DECORATVM, AD ILLVSTRISS. CAROLVM HISPANIARVM REGEM, AC ROMANVM SEMPER AVGVSTVM DESIGNATVM.

NON miraberis Christianorum Regum florentissime potentissimeque Carole, si nos nostræ anxii cum dignitatis, tum salutis etiam, conamur admonere, quomodo, nostra sponte ac omnium expectationes mortalium in te congestum, nostrum, Romanique populi, atque adeo orbis terrarum, imperium, fœliciter gerere, ac prudenter administrare & velis & possis. Siquidem cum tantam molem imperii ipse, summis plenam curarum solicitudinumque fluctibus, teneris adhuc tuis imposueris humeris. Nec nos etiam sine ingenti omnium nostrum periculo principatum, ac habenas totius Christianæ Reipubl. tibi commisisse iudicaremur, si alius esses, quam te omnes esse sciunt, atque pertinacissime adserunt. Quippe cum totum id, quod tibi vel officio, vel gratia moti, contulerimus, in nostram culpam redundaret. Cum non facili momento, si quod erratum fuerit resarciatur, nec rursus sine orbis commodo, quod bene inde prouenerit, numeretur. Quod ergo faciendum, si ætas suppeteret, nequaquam fuerat, id si modo omiserimus, temeritate potius, quam consilio prouexisse te ad tantum imperii culmen, certe post Dei immortalis opes maximum, iudicaremur. Æquo ergo Carole, vnica Christianorum spes omnium, animo feres, si nos nostrarum solliciti rerum, quid e re vtilitateque nostra; quidque ex tua dignitate fuerit, paucis ceu digito commonstrauerimus, quo tu bene fœliciterque imperitasse nobis, nos recte dicto audientes fuisse, præclarumque tibi Imperatoris feciſſe nomen posteritati dicamur. Neque verebimur ob id male audiendum tibi, quando tua ea est ætas, ea præclara indoles, id virtutis specimen, vt cuique bene monenti potius, quam pernicioſe blandienti aurem præbeas, cum alioqui adolescentia proprio affectuum agitata malo, non facile inter vitia, virtutesque discrimen habeat abiiciendaque eligat sæpe, ac respuat eligenda. Paucis his ante actis diebus, cum Romanum imperium suo gubernatore Maximiliani clariſſimo auo tuo, non sine ingenti omnium dolore, ac totius orbis incommodo, orbatum esset, summa excitata animorum sunt studia, aliis alio imperium trahentibus, intenti tamen omnes in septemuiros illos delectos Heroas, quem tandem suis designaturi essent suffragiis, cui summa imperii, ceu digniſſimo, excellentissimoque imperatori, concredenda veniret. Mirum quanto desiderio, quam vnanimi populorum voto postulabaris. Te senes anebant te expectabat viridior ætas, te proceres canebant, te prædicabant plebei. Nulla præterea non fuit Respublica quæ non libens, ac gratulabunda tuum vi-

debatur

debatur ſubitura iugum. Nec minus fuere propenſæ voluntates in Carolum, nobilis illius Sueuici exercitus, egregii Germanicæ libertatis vindicis, impotentis tyrannidis pulchri punitoris. Vixdum enim illi alium videbantur paſſuri Romanum regem, quam te Carolum, trium clariſſimorum vna ſerie Romanorum imperatorum nepotem, fœlicisſimum ante ſe regum omnium, vt cui ſine bellis, ſine ſanguine, ſine cladibus, tot incruenta contigerint imperia, tot ſubditæ ſint nationes, tot pareant populi. Quippe qui ad orientem Danubium teneat, in meridie Ionium mare, ac Siculum fretum, cum ipſa Trinacria, ac non exigua Italiæ parte, poſſideat. Qui in Hiſpaniis Africaque cum Herculis columnis occidentem cuſtodiat ſolem. Poſtremo in Oceano ac mari Germanico ſeptemtriones conſpiciat. Nec quietiores etiam Heluetii bello geniti, videbantur, qui vt te regem conſpicerent Chriſtiano imperantem circulo, non laboribus, non ſanguini, non vitæ denique ſe parſuros polliciti. Quod ergo bonum, fœlix, fauſtumque ſit, tibi, nobisque omnibus, tete inclyte Carole, deſiderate mortalibus, libero Germanorum nate ſtirpe, deſignatum Rom. regem. IV. Kal. Iulii, cum votis, ac precationibus in Deum opt. max. plauſu, & gaudio erumpentibus lachrymis, concordi cœleſtium voluntate, ſeptem virorum ſuffragio, p. 154.
ſuſcepimus, dantes accipientesque vltro ac citro beneficiorum cumulos. Abs te ſcilicet, vbi, vt pius patriæ pater, ac princeps noſtræ Reip. temonem recte gubernaueris. Contra, vbi nos pro incolumitate, ac ſalute optimi principis, non ſæui domini, opes, ſanguinem, ſpiritus, profuderimus. Memineris ergo obteſtamur, te aſcitum in principatum, non tyrannidem, quem ita demum rectisſime, diutisſimeque ſuſtinueris, ſi plus virium tibi in amore noſtrum, quam timore poſueris. Amor ſiquidem perpetuum fert principem, timor vero inuiſum e medio tollit. Sint Phalarides tibi, ſint Dionyſii, ſint ſuperbi Tarquinii, ſint Nerones, ſint Caligulæ, ſint noſtra etiam tempeſtate ceruina illa cornua recenti exemplo. Sed quomodo nos id de te timere in animum ducere poterimus? qui auos habueris paternos Auguſtorum, atque adeo mortalium omnium clementiam longe ſuperantes. Vnde impetrare nihil æque, atque delictorum ſummam impunitatem facile fuit. Nec tamen vt conniueas volumus, verum clementiæ mixtam ſeueritatem expoſcimus. Sonteis, ne ſcelera ſuperent, punias, ſua cuique cum diſcrimine des præmia. Non iis, qui quæcunque dixeris, fecerisque laudauerint, qui te a peditibus ſemper ſecuti fuerint, qui cum admiratione quæ ore, vel leuiſſima quæque, temere lapſa, exceperint, qui fiſcum tuum locupletare, miſerorum flentiumque ratione non habita, ſtuduerint, qui iocularia exercuerint, qui maiora expiſcaturi, munuſculis onerauerint, qui oratoriis phaleris te deum fecerint. Sed qui aliquando errantem ſerio increpauerint, qui domi potius, forisque ſalutem tuam quæſierint, qui ſalubria tibi, tuæque Reipublicæ ſapienter libereque admonuerint, qui bono modo diuitias tibi conquiſierint, qui in ciues eas auidius contulerint, quam inde emunxerint. qui morum grauitatem diſciplinis coniunxerint, qui proprio relicto, tuum patriæque commodum amauerint. Ea vero quam optime fient, quando quæ vere maximo facienda principi, ipſe feceris, adulatorem videlicet, principum communem peſtem, ab amico diſcreueris; cognitumque abs te reieceris, vel maxime præeunte ac iter commonſtrante grauiſſimo, doctiſſimoque Plutarcho, Imperatoris optimi Traiani optimo præceptore. Tuis item præceperis, ſuis contenti ſtipendiis, abeant, non eos, qui tuam implorauerint opem, qui ad te non aliter, quam ad ſacram anchoram, & parentem communem, & protectorem confugerint, ſpolient mutilentque, vt ſatius etiam fuerit, vel omnia perdere, vel patria exulare, vel ad hoſtes confugere, quam tantis laboribus, tantis impendiis, tantis periculis, ſaltem principis fruſtra toties & tam diu poſcere congreſſum, id quod profecto maxime vulgi animum a principe auertit. Adeo Regem, vel malum, comem ſaltem, plebs æquiore tolerat animo. Ita apud Syracuſas arreptam tyrannidem, conſtans Populi Romani amicus & ſocius Hieron in mite legitimumque conuertit imperium, cum ipſo habitu, benignitateque a cæteris ciuibus nihilo videretur differre.

Pateat

Pateat ad te aditus, pateat cuique sua tibi adperiendi facultas, da supplicantibus digna responsa principe, aut si id per occupationes nequis, eos ordinato, non qui pecuniam tuorum quærant, sed salutem. Audi obsecramus quid Philippo Macedoni contigerit, ad quem cum anus quædam confugisset, sui negotii audiendi postulans locum, illo non vacare sibi respondente, inquit, ergo nec regnum quidem dignum habet principem, qui tuos non audias. Sed quid hoc? non petimus vt nobis æqueris. Tuam sustine, ac auge potius dignitatem maiestatemque, inter mortales plane diuinam, modo cogitaueris tantum velle prodesse, quantum possis, vt sentiat patria non maiestatis fuco duci te, sed ope iuuari. Id etenim, quod alioqui a cœlesti, immortalique petimus deo incolumitatem videlicet & fœlicitatem, id & a te tanquam DEI vices in terris gerente, exposcimus. Non; vt paupertate nostra tuas opes auctas arbitraueris, non, vt fœlicitate, aut potius opulentia, tuæ detractum potentiæ credideris, verum iudicaueris, potius nos tuarum diuitiarum custodes esse, & quæstores, nostraque omnia in tua, vbi opus fuerit, necessitasque postulauerit, futura potestate. Lycurgus ille Lacon Cyro Persarum Regi, videre cupienti gazam regiam, ciues eius asseruatores ostendit. Crœsus etiam victus, cum interrogasset, quid sibi militum ille in capta vrbe tumultus vellet, Cyro respondente, vrbem eos belli iure diripere, quare, inquit, tua diripiunt? & Rege, p. 155. & vrbe in tua existente potestate? Hic animum adiicias obtestamur o Carole, o patriæ pater, o fausto nominate Augusti nomine, atque tandem amoueas, obliteres, quibus, tua parens Germania, tua alumna, quæ nato primum vitam, deinde & benigna alimentum præbuit, quæque modo vt se tuearis, vt sibi præsis, ad te confugit potissimum, male diu audiuit, maleque infamis fuit, latrocinia videlicet, & rapinas. Rara enim hucusque tuta itinera, rara peregrinantium protectio, non incolæ, non securi aduenæ. Atque adeo non plebeiorum id solum est facinus, verum solo nobilium nomine. Ii enim cum ignaui fuci sint, soli dediti inertiæ, soli crapulæ, soli sui patrimonii, decoctioni, congerentes alias apiculas & mella, & flores, vnde tandem sustineri Rex possit, prosternunt, spoliant, trucidant. Horrendum reuera facinus, nec cuique bono ferendum principi, per orbem tute peregrinatos, in sola spoliari, necarique Germania. Accessit ad hanc priuatam Germanorum insaniam publica totius Christiani orbis rabies, sua in semet ciuilia conuertentis arma, & quæ bella in hostem Christiani nominis vertisse debuissent, iis communi furia seipsos ad internetionem vsque confecerunt. Numeretur (heu dicendum nephas) princeps quisquam, numeretur natio, numeretur Respublica, numeretur vel pagus, qui non horrido atrocique bello ingentem senserit cladem. Alii ex nobis bonos amisimus principes, alii parentes, alii liberos, alii iocundos assuetosque penates, alii quicquid præterea charum antiquumque habuimus. Et quod (o dolor, o nephas, o dominandi fœda libido) detestandum fuit magis, principem religionis paucos ante annos IVLIVM * nacti, qui cum præter alia parum Apostolico digna commissa viro, Christo auctore pacis assertor esse debuisset, summæ esse sibi gloriæ putauit, si Christianos ipse omnes in mutuam concitasset cladem. Sed quid hæc modo? ipse scis generosissime Carole, quam bene consuluisset nauiculæ turbulentus ille, ac temerarius gubernator, si tranquillo potius quam æstuanti eam commisisset fœto. Putauit homo ille, pietatem esse maximam, si Romanam ecclesiam pernicios diuitiis, profanis ditionibus, per fas, nefas, fracta, discissa, rupta fœdera, gladios, sanguinem, mortem Christianorum, contemerasset potius, quam collocupletasset. Quo nihil impium magis Christianum, vel ethnicum etiam pectus potuisset concipere. Tu vero si nobis, tibique consultum esse volueris, nihil pace credes antiquius, nihil pulchrius, nihil melius. Illa enim te fouit, illa tot tibi incruenta tradidit impe-

* Iulium II. Papam intelligit.

ria; illa vnanimi omnium voto paulo ante te Regem moderatoremque orbis conſtituit. Quibus ergo artibus imperium id cuſtodire melius, quam pace potueris? Nemo profecto nemo, qui inficias eat, iis artibus optime ſeruari imperia, quibus parantur, nimirum pace. Mala reuera beſtia bellum, efferatum initium, triſtem, ac vere tragicum exitum habet, nec victori grata, nec victo, dulce ſaltem inexpertis. Ea ſolet mortalium eſſe cupiditas, vt nunquam expleatur. Habenti adiiciendum ſemper, maxime in imperiis. Tu vero præclariſſime egeris, ſi id cogitaueris, quod tritum vſu habet prouerbium, Spartam adeptus eam adorna. In alienis occupandi, inuadendisque ditionibus, ipſe tuas, ceu ludo, deponas oportet. Si alea recte, & ad votum ceciderit bene eſt, iam victor, iam triumphator appellaris. Sin contra, id quod plerumque ſolet, euenerit, is qui paulo ante nationibus, gentibus, regibus imperaſti, alieno cum ſumma & clade, & ignominia, ſeruies victori domino. Et vt inconſtans bellum fortuna verſat, bene ſaltem ageretur, ſi non mors quoque cum vita commutanda veniret, ac ita demum, patria ſuo orba principe in medio hoſtibus diripienda, deuaſtandaque relinqueretur. Nec hic exempla quęrenda. Omnes hiſtoriæ, omnes annales, ipſa etiam noſtra ætas innumera ſuppeditabit. Ex quibus tamen vnici ac eiusdem domeſtici, auitique memineris. Carolus Burgundionum Dux, auiæ tuæ Diui Maximiliani coniugis pater, ſi ſuis contentus, aliena oppugnare deſtitiſſet, laudatiſſimus profecto princeps, infœlicem non oppetiiſſet mortem. Inuidebunt tibi aliqui, grauemque credent te ſibi imminere. Satius tecum agitur, malumus inuidia vrgeri te, quam commiſeratione deplorari. Illa fortunæ, hæc miſeriæ comes eſt. Quod ſi per illos neceſſario bellum gerendum tibi, ſi is hoſtis propulſandus finibus, tu quam potes minimo tuorum malo minima Chriſtiani ſanguinis profuſione, quam ocyſſime finias, nec cauſſas ex cauſis, nec ex bellis bella cumulaueris.

Porro ſi bellica gloria feruido, ac iuuenili conſederit pectori, ſi generoſum p.156
animum iniuriæ ſtimulauerint, ſi dilataſſe fines pulchrum duxeris, recte egeris, ſi non in tuorum viſcera arma conuerteris, non in tuæ Reipublicæ principes diſcordiarum ſemina conieceris, quo nihil poteſt eſſe fœdius, ac pernicioſius, magisque, a patriæ patre alienum. Habes alicunde ſatis vberem gloriæ campum. Vrgent ſemper infeſti Aphri ad occiduum verſi ſolem, vrunt Scythæ, inſultant Thraces, minatur grauiſſimus Aſiæ dominus, truculenti omnes Chriſtiani nominis hoſtes, quos niſi compoſita prius inter tuos pace abſterrueris, breui in penetralibus tuorum ſenties regnorum. Et quoniam illo neceſſario bellum ſit traducendum, ſatius fuerit, illorum vri agros, abduci pecora, diripi prædas, dirui munitiones, incendi ciuitates, quam ea omnia, atque his indigniora multo, in noſtris ſentire finibus.

Habes duces ſagaciſſimos, promtiſſimos milites, nec minus bello peritos. Neque nos, vbi ſigna occinuerint conabimur, quin te alacres ſequemur, ſanguinem ſimul cum vita poſituri. Nec te hoc loco ſollicitet, quis in hos vſus pecuniam belli neruos ſit adminiſtraturus, non opus fuerit noſtris, hoc eſt, Germanorum, Hiſpanorum ſumptibus id geri bellum, cum tot annis, immo ſæculis, immenſam pecuniarum molem in eum vſum Romam certatim contulerimus. Cum multarum, opulentiſſimarumque ditionum imperium, ob id Pontifex maximus paulatim occupauerit, atque poſſideat, qui alioqui Petri, hoc eſt, Chriſti vicarii, ac eius, cui neque argentum, neque aurum fuit vnquam, hæres extiterit. Is tibi rationem ſubducat Annatarum, indulgentiarum, vectigalium, quæ omnia ſummi Pontifices hoc ſaltem prætextu, ac in nullum alium vſum, præterquam hoſpitalitatem, miſericordiæque opera, Cæſaribus conniuentibus, cuſtodientium nomine ſubleuarunt. Iis ergo acceptis pecuniis, Pontifice ad altaria ſua gerente, (quando incruentum penitus Petrum in horto dominus, condito ad vaginam gladio eſſe voluit, agnoſcereque linguę tantum mucronem, quo per ſpiritum, ac Dei verbum credentium in

do-

domino corda feriret) bellum fœliciter fortunateque aggredere, expleturus tandem nepos, quod tantopere desiderauit Auus. Quod si eam distractam apud Pontificem inueneris pecuniam, neque in hos vel conuersam, vel seruatum vsus, quid obstat: cur ipse tuo, hoc est, Romano imperio, tuis ditionibus manus iniicere non possis? atque ad te reducto Italico (vnde potissimum nomen Germanica partum virtute habes, Augustusque appellaris) imperio, expeditionem ingredi? Male siquidem depositum illic concreditur, vnde nihil redditum iri speraueris. Sperabimus enim tum, Christo IESV auctore fœliciter glorioseque Christiani sanguinis hostes, tuæ subdituros manus ferulæ, aperturosque triumphanti tibi, Triumphatoris Christi sacra sepulchri adyta. Agnituros quoque Iesu Christi, veluti piæ oues, piam pastoris & vocem, & stabulum. Nec hoc male Pontificem habere debet, si nos paulo liberius loquamur, id quod e re Germaniæ fuerit. Quippe cum videamus, indoleamusque tandem ad viuum exugi pecunias nobis, emungi miris artibus substantiam pauperum, nec quidpiam, quod equidem sciamus, interea vel in Christiani nominis hostes expendi, vel ad augenda pietatis opera conuerti, sed heu absurdum dictu, nostrorum opibus, quas multis sæpe sudoribus partas constat, Itali homines in suas voluptates abutuntur, quantoque iam quisque Pontificum pluribus oneratus est necessariis, tanto plus venit expilanda Germania, quasi ea sola ad explendam Italorum famem exposita esse debeat. Et quod omnium maxime indignum putamus, eum nomine quoties in Italiam venimus, pessime audire cogimur, tanquam stolidi ebriique, non absque magna nostra contumelia, sed quam nostra stultitia optime promeretur. Verum hæc omnia immeritis nobis a Pontifice imponi dolemus, cui supra alias nationes semper fuimus fideliſſimi, quo factum est, vt feramus vtcunque eo processisse tuorum maiorum humilitatem, vt quoties Imperatorem accipiendæ coronæ gratia Romam accedere contigerit, eum iniecta ad frænum manu, Pontificis mulam * ducere oporteat, quod quidam etiam ausi sunt libris commendare. Feramus etiam vt Imperii coronam Pontificiis pedibus suscipias, ** quanquam id nonnihil indignum videri possit de Imperato-

* Impp. enim Pontifici equum vel mulam adscendenti frenum & strepam dextram tenebant. Exinde dum Fridericus I. strepam sinistram teneret, eum ideo criminabatur Papa, quod officio suo minus satisfeciſſet, cum dextram strepam tenere debuiſſet. Verum, Rex aliquantisper motus, dicebat: *vellem melius instrui, vnde mos iste inoleuerit, ex beneuolentia an ex debito*, prout tradit Helmoldus *Chron. Slau. lib. I. c LXXX. & Alb. stad. ad a. 1155.* Vid. etiam Sim. Schardii Tractatus de *perfidia insolentia & tyrannide Pontificum Romanorum erga Impp. Germanicos p. 46.*

** Romani enim Lotharium Imp. in genua coram Papa procumbentem in Palatio Lateranensi pingebant, hac addita inscriptione.

Rex venit ante fores, iurans prius vrbis honores,
post homo fit Papæ, sumit, quo dante coronam.

Radeuicus *lib. I. c. X.* Singulare est, quod de Henrici VI. Imp. coronatione narrat Rogerius Houedenus Arn. Angl. p. post. ad a. 1191. p. 689. *deinde introduxit eos* (Cæsarem cum Coniuge) *Dominus Papa in Ecclesiam, & vnxit eum in Imperatorem, & vxorem suam in Imperatricem. Sedebat autem Dominus Papa in Cathedra Pontificali, tenens coronam auream Imperialem inter pedes suos, & Imperator, inclinato capite, recepit coronam, & Imperatrix similiter de pedibus Domini Papæ, Dominus autem Papa statim percussit cum pede suo coronam Imperatoris, & deiecit eam in terram, significans, quod ipse potestatem eiiciendi eum ab Imperio habere, si ille demeruerit. Sed Cardinales, statim accipientes coronam, imposuerunt eam capiti Imperatoris.* Idem dicit Henricus Knygthonus *de euent. Angl. lib. II. c. XIII.* Baronius *ad a. 1191.* ex quo habet Lehmann *Chron. Spirensi lib. V. c. LXVI.* Licet nec Otto de S. Blasio qui *c. XXXIII*, nec Arnoldus Lubecensis *lib. IV. c. IV*, nec Albertus Stadensis *ad an. 1192.* nec Godefridus Monachus *ad a. 1191.* aliique qui Henrici coronationem describunt, huius facti faciunt mentionem. Potius in Chronico Reichersbergensi *ad a. 1191.* dicitur, quod honorabiliter Romæ fuerit coronatus. Anglici potius scriptores, ista ætate Papæ denoti, ob captiuitatem Richardi Regis Henricum exosum habentes, hæc ita effinxisse videntur. Vid. Synt. Hist. Germ. *diss. XVIII. §. IV.*

re, vt ſine cuius auctoritate olim nulli creabantur Pontifices, cui etiam, veluti Pontificis collegæ, alterum commiſerit dominus gladium. Cum & ſanctus Sa- p. 157
muel a Deo electus propheta diuina iuſſione ſuper caput Dauid Regis, oleum benedictionis, manibus infuderit, non pedibus. Feramus item vt oſculeris eius pedes, qui vicarius eſt, & imitator illius, qui ſuorum diſcipulorum pedes & lauerit, & oſculatus fuerit, quique illius ſucceſſor eſt, qui corruentem ad pedes ſuos Cornelium centurionem, tum etiam ethnicum, ſurgere iuſſerit, inquiens, homo ſum quemadmodum & tu. Ferenda hæc omnia, maxime, quia ſpeciem habent pietatis, & debetur hoc Chriſto, debetur Chriſti vicario; quanquam neque diuina lege iubetur, neque eccleſiaſtica ſanctione, aut ſanctorum patrum communi auctoritate ſtatuitur, ſed potius tolerantia quadam tuorum maiorum (qui digniſſimorum virorum ſanctimoniam vitęque integritatem admirati in tantum ſe ſummiſerunt) in conſuetudinem irrepſit. Atque eo quoque æquiori animo, quod hæc corporis & ſenſualium incommoda cenſentur. Verum quod infeſtius nobis, maleque nobiliorem hominis partem habet, nullo deinceps pacto (ſi omnium ſaluti conſultum volueris) ferendum. Vt quod ab Italis in noſtra graſſatum ſit ſacerdotia, in noſtras, noſtrorumque ſæuitum animas. Parentum ſiquidem noſtrorum in Deum Optimum Maximum pietate, quo multæ Chriſto lucrifierent animæ, ſacerdotia magno per Germaniam conſtituta numero, ac dotata egregie, vidimus modo cum irrecuperabili iactura, peſſimis, indoctiſſimisuue agaſonibus, lenonibusque in prædam venire, ita, vt nulla ſalutis vel minima habetur ratio. Solumque id æſtimetur quantum redituum habeant, quantumque pendere quotannis beneficia poſſint. Quo factum eſt, vt vnus arripiat omnia, vnus deglubat peſſimus per feneſtram ingreſſus latro, diuinus relinquatur cultus, non ſuo pane inops paſcatur plebecula, exempla introducantur peſſima, intereant miſerorum animæ. Quibus demum omnibus nulla alia obuenire ratione poteris, niſi tandem auctore Leone decimo ſeuerum diu intermiſſum indicas concilium, quo vno adhuc habenti Reipublicæ ſubveniri poteſt, alioqui deploratæ. Sed illa o Carole pene prætereramus, quæ ſummam in hac parte tenent, vt legibus ſcilicet pulcherrimo pacis operi animum adiicias. O ſi videres quot technæ, quot limæ abſolutiſſimo iuris corpori pernicioſe, ac calumniæ tantum cauſa ſint adiectæ, ac improbe indies ſine modo confingantur, adeo, vt cuique ſatius fuerit cauſa cadere, quæ habeat amittere, in nexum corpus tradere, quam lites ſequi in quartum traductas hæredem, ac tum demum ſummi iuris ſummam expectare malitiam. Iuſtinianus Cæſar, qui in pandectarum libros, veterum cum delectu digeſſit leges, iam tum ſuo tempore nimium cumulatas queſtus, auctasque in immenſam verſuum multitudinem, quæ non tam iuſtitiæ, æquitatisque indicarent iter, quam quæ confuſione inuoluerent, diſſimilibus, diſſentientibus, contrariisque etiam legibus, ipſe ergo, ſuis dato negotio, vt quæ eſſent parum recte, eas tollerent, ac immutarent, quam optimas excogitarent, quæ bene conſtitutæ eſſent relinquerent. In leges conquirerent, quæ & iuſtæ eſſent, & Reipublicæ conducibiles, & inter ſe conſentientes, quæ lites parerent pauciſſimas, exortas vero ocyſſime finirent. Nulli deinde mortalium ius eſſe voluit, commentarios in leges conſcribendi, interpretandique eas, niſi Imperatori, neminem rectius interpretari leges poſſe, quam illum, vnde profectæ fuiſſent iudicans. Si qui vero præter Imperatoris edictum id temere conarentur, ipſos crimini falſi, libros vero ignibus voluit eſſe obnoxios. Quod ſi modo, in corpus reducta anima, Iuſtinianus in vitam rediret, indicta e veſtigio cauſa, non aliquot tantum verſuum millia, verum libros plurimos ineptiſſimos, falſiſſimosque cum ipſis auctoribus ignibus concremandos mandaret. Tui ergo muneris erit Inclyte Auguſte, plebi tuæ proſpicere, ſacratiſſimasque leges, ſine quibus iuſtitia coli, Reſpublicæ durare, humana ſocietas tueri nullo pacto poteſt perpurgare, quæ ſuperflua abiicere, quæ vana ac futilia antiquare, quæ obſcura colluſtra-

ſtrare, quæ recta eligere, controuerſias breui finire, nec ad gratiam, aut odium iudicare, neque ſecum pugnanteis ſententias ferre, atque eos qui in iuſtitiam deliquerint iudices, ſuis ac meritis pœnis afficere. Quæ omnia te nobis, nos tibi addictos reddent ſubditos, firmabuntque ita omnia, vt non ſit periculum, quin
p. 158. breui florentiſſimum, firmiſſimumque habiturus ſis imperium, iuxta armis ac legibus pulchre ornatum, perpetuum tibi, ſanctum nobis, hoſtibus formidabile, gratum vicinis, memorabile poſteris. Quod ita regat & gubernet is, qui id tibi ſine clade ac ſanguine concredidit benedictus in ſæcula Deus. Amen.

Francofurdii interregno electoribus Rom. Imperii in demortui Diui Maximiliani Imperatoris locum, Carolum nepotem ex Philippo filio Hiſpaniarum Regem, Romanum Auguſtum deſignantibus, finito, iubentibus nobilibus. An. M. D. XIX. pridie Calendas Iulii.

LEGATIO AD CÆSAREM CAROLVM V. HISPANIARVM REGEM, A PRINCIPIBVS ELECTORIBVS ROMANVM IMPERIVM EI DEFERENS: QVA FUNCTVS EST ILLVSTRISS. PRINCEPS FEDERICVS COMES PALATINVS IN MOLENDINO REGIO, VLT. NOVEMB. ANNO MD XIX. DICENTE BERNHARDO WVRMSERO IC.

TRadunt Philoſophi ac ſapientes viri, ſacratiſſime Cæſar, Auguſte ſereniſſime, ac inuictiſſime, Hiſpaniarum Rex Catholice, potentiſſime Princeps, ita hominum naturam comparatam eſſe, vt alios imperare, alios parere, & obedire neceſſe ſit. Sed ad hos imperandi dignitas ſpectat, qui ingenii acumine, virtutisque præſtantia, & conſilii magnitudine cæteros antecellunt, qui iuſtitiam complectuntur, & nihil magis quam communem hominum, ac Reip. ſalutem ſequuntur. Qui belli gloria & pacis tranquillitate, ita gubernandi rationem moderantur, vt nihil ſit, quod ab eis non laudabiliter ſplendideque geratur. Tales ſacratiſſimos Romanorum Imperatores progenitores tuos ſereniſſimos ac potentiſſimos Reges anteceſſores ſplendidiſſimi ac glorioſiſſimi tui generis auctores, ac præcipue diuum Maximilianum, ſacratiſſimum Rom. Imperat. Auum tuum clementiſſimum, piæ ac præclariſſimæ memoriæ, qui & Rempub. Chriſtianam optime fulſit, & auxit, procul dubio ſemper fuiſſe cognouimus, ſemper te, quantum in hunc vſque diem noſſe datum eſt, & animaduertimus, atque per omnes ætatis tuę gradus comperimus, & multo maxime poſthac fore ſine dubio confidimus. Nullas denique res tibi deeſſe conſtat, quas ille oratorum Princeps Tullius optimo cuique Imperatori neceſſarias eſſe profitetur, ſcientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem fœlicitatemque. Adhæc accedant pulcherrima tuæ naturæ lineamenta, egregia corporis tui præſtantia, ac habitudo. Quapropter ſacratiſſime ac inuictiſſime Cæſar, cum poſt diui Maximiliani ſacratiſſimi Romanorum Imperatorum aui tui, piæ & fœliciſſimæ recordationis, quem DEVS optimus, maximus, a quo cuncta procedunt, ex hac vita ſuperiori anno ſuſtulit, proh dolor, vniuerſæ Reip. Chriſtianæ luctuoſam ac doloroſam mortem, ſub interregno de morte Francofordiæ comitiis debite indictis, de totius mundi, ac Imperii gubernatore deſignando tractaretur, Reuerendiſſimi ac Illuſtriſſimi Principes Septemuiri, ſacri Romani Imperii Electores, omni denique virtute inſignes diuina prouidentia, integritate, ſapientia, D E I optimi maximi nutu, beneficioque, non ſine dextro quodam numine, ac obuia quadam fatorum beniuolentia, meritis ac virtutibus tuis iuſtiſſimo rectiſſimoque prudentiæ ſuæ examine, accuratiſſime circumſpectiſſimeque appenſis, in ſua ampliſſima, Illuſtriſſimaque ſeptemuira perfectione, abſoluto collegio, te Germanum Principem, tanquam inter idoneos pace & bello maxime idoneum, quique virtute ac fortuna cæteros omnes antecellas, te (inquam)

quam) Regem Carolum Maximum, vnanimi atque concordi' ſuffragio votoque, in Romanorum Regem, futurum Imperatorem, totius orbis moderatorem, & huiuscemodi auguſtiſſimi Imperii molem ſubeundam, tolerandamque, merito deſignarunt, ſublimarunt, Electionisque decretum in tuam perſonam edixerunt. Quod vt tuę ſacratiſſimæ Cæſareæ Maieſtati exhibeatur, offeratur, ac inſinuetur, Illuſtriſſ. Principem Fridericum, Comitem Palatinum Rheni, Bauariæ Ducem, de te & progenitoribus tuis quam optime meritum, magnificum Paulum de Armsdorff, auratæ militię equitem ſtrenuiſſimum, ac me, celſitudinis tuæ deditiſſimos obſequentiſſi- p. 159.
mosque humiles ſeruitores deſtinarunt, ac deputarunt. Ob cuius faſtigii aſſumptionem, ac poſteaquam apud Germanos increbuit, Diui Imperii Principes Electores, omnisque Germaniæ nationis ſtatus auguſtiſſime Cæſar, quando nunc gaudio, quam admirabili ac ingenti affecti ſint animorum lætitia, nulla vis ingenii, nullius eloquentiæ copia, nullius ornatiſſimæ orationis ſplendor explicare valet. Tuæ igitur ſacratiſſimæ Cæſaris maieſtati, Imperii Electores plurimum gratulantur, ineffabilem omnipotentis Dei gratiam comprecantur, vt tibi longa annorum curricula, Neſtoream ſenectam, fœlicitatis incrementum, ac proſperum tribuat vitæ curſum, vt diuino conſilio, ac tua prudentia, cum totius orbis commodo, hoſtibus tuis fœliciſſime domineris, Reſpublica Chriſtiana optime gubernetur, augeatur, ac infidelium immanitas ſuperetur. Quippe ſacratiſſimam Cæſaream tuam Maieſtatem, verum ac potentiſſimum orbis dominatorem, Catholicæ propugnatorem fidei, Regem regum, Chriſtianæ Reipublicæ ſtabile firmamentum, ac ſingulare refugium, Reuerendiſſimi Illuſtriſſimique principes Septemuiri, Sacri Romani Imperii electores, te non modo Carolum magnum, ſed & ter maximum, vt optimos ac obſequentiſſimos Imperii Principes decet, venerantur, tibi debitam ac congruam fidem, obedientiam, humile obſequium, honorem, ac amoris ſinceritatem exhibent, pollicentur, & vt ſub tua iuſtiſſima protectione prorſus ab omni iniuria, ac violentia defendantur, magnopere efflagitant. Se, ſuaque dominia, principatus, opes, facultates, erga tuam ſacratiſſimam Cæſaream Maieſtatem, cum humilitate gratioſiſſime commendatas eſſe cupiunt, atque adoptant. Præterea ſacratiſſime ac inuictiſſime Cæſar, cum iam dicti Principes Imperii Electores, te Germanum Principem, dignum Imperio & merito iudicarunt, tibi tantam molem totius orbis ac Imperii moderamina, habenasque tradiderunt: ſupereſt ſi Chriſtianæ Reipublicæ, ſi ſacri Romani Imperii, ſi dignitatis tuæ ac communi omnium Germanorum ſaluti, ac honori conſultum eſſe velis, vt ſine mora verſus patrium ſolum Germaniam tuam nobiliſſimam, quantotius iter arripias, vt ea præſentia tua illuſtrata, libera ab omni inſultu, pernicieque hoſtili, proſpere, fœliciter, gubernetur ac tueatur. Ad quod peragendum, ſacratiſſimam tuam Maieſtatem Reuerendiſſimi ac Illuſtriſſimi Principes, ſacri Romani Imperii Electores, omnisque Germaniæ nationis ſtatus maximo cum deſiderio exhortantur, efflagitantque. Tuæ igitur ſacratiſſimæ Cæſareæ maieſtati hoc D. Imperii Electorum decretum cum humilima ac debita noſtri commendatione exhibemus, offerimus, atque præſentamus. DIXI.

Sacratiſſime Cæſar, Reuerendiſſimi, Illuſtriſſimique Principes Imperii Electores, Illuſtriſsimo Principi Friderico hic præſenti, ac nobis, quædam ſecreta Imperii maximæ importantiæ, coram ſacratiſsima Cæſarea maieſtate tua ad partem referenda commiſerunt, quæ ſuo loco & tempore, eidem congruo & opportuno explicabimus.

RE-

p.160. # RESPONSIVA ORATIO EXCELLENTISSIMI ET MAGNIFICI D. MERCVRINI ALBONEN. DE GATTINARIA, CÆSAREAE ET CATHOLICAE MAIESTATIS SVPREMI CANCELLARII, VTRIVSQVE IVRIS DOCTORIS MILITIS, HABITA POST PRÆSENTATIONEM DECRETI ELECTIONIS PARTE PRINCIPVM ELECTORVM SACRI ROM. IMPERII, DIE S. ANDREÆ, VLTIMA NOVEMBRIS M. D. XIX. IN MOLINO REGIS PROPE BARCHINONAM

SAcratiſſima Cæſarea & catholica Maieſtas, ex iis quæ nunc tum verbo propoſita, tum ſcripto oſtenſa fuere, iam imperialis aquilæ effigiem cernit. Quemadmodum enim ipſa Imperialis Aquila biceps figuratur, velut orientem & occidentem ſpectans, ſic oratio hæc, parte Principum Electorum ſtylo elegantiſſimo perorata, ipſumque electionis decretum ſcripto æditum, bicipiti tamen quadam principaliori ſententia concepta ac diſtincta videntur. Altera quidem occidentes ſolis tenebras afferente, dum luctuoſum diui Maximiliani Cæſaris obitum recenſet, atque commemorat. Altera vero orientis ſolis radios deſignante, dum ſacri Imperii reſtaurationem per huiuſce electionis decretum enunciat, atque promulgat. Si igitur caput primum amplectentes occidentem ſolem, ipſiusque Maximiliani Cæſaris obitum iterum deflere tentabimus, priuatam ſimul ac publicam iacturam reminiſcentes, conſolidatum quaſi vulnus renouare videbimur. Iſtudque Vergilianum nobis occurret, *Ante diem clauſo componet veſper olympo.* Quis itaque mors ipſa lacrymis, ſuſpiriis, ſeu ſingultibus nequeat reparari, reſtabit bene actæ vitæ ſolatium qua ab huius ſæculi ærumnis, ad perennem vitam aſſumptus cenſeatur, vt ſic non mortuum Maximilianum, ſed perpetuo viuentem, nec per eum occidiſſe ſolem, ſed ſui orbis curriculo in nouam ac veram lucem tranſiuiſſe dicamus. Secundum autem orientis ſolis caput, hunc videlicet vniformem Electorum conſenſum, in perſonam ſuæ Maieſtatis nulla ambitione, ſed diuino quodam nutu collatum. Licet iam per ſuos omnes procuratores, & nuncios acceptatus dicatur, ita tamen Maieſtas ſua ſuſcipiendum, ac complectendum duxit, prout Diuus Cæſar Auguſtus, qui primus ad Imperium, ſenatus, populique Romani conſenſu, aſſumptus fuit. Dum enim per Valerium Meſſalam a ſenatu miſſum is ſalutaretur. *Quod* (inquit) *fœlix, fauſtumque ſit tibi, domuique tuæ Auguſtæ, conſentiens cum populo Romano, te patrem patriæ conſalutat.* Glorioſam hanc ſalutationem Auguſtus nequaquam inſolenter accepit, ſed illacrymans ob pietatem, & gratiam ſenatus erga ſe, reſpondit. *Compos factus votorum meorum, Patres conſcripti, quid habeo aliud quam Deos immortales precari, vt conſenſum veſtrum in Reipublicæ quiete, & ſalute ad vltimum vſque finem perficere liceat.* Sicque profecto Maieſtas ſua ſacratiſſima Deo Optimo, Maximo, ipſisque Electoribus ad id diuinitus inſpiratis, pro tanto munere (ne dicam onere) in ſe collato, gratias agens, id ſolum ab altiſſimo gratiarum omnium exhibitore expoſcendum cenſet, vt huiusmodi Electorum decretum, ipſumque onus iniunctum ita explere liceat, vt diuino ſatisfiat obſequio, Reipublicæ conſulatur, ſacrum Imperium reſtauretur, Chriſtianæ Religioni incrementum accedat, Apoſtolica ſedes ſtabiliatur, ipſa Petri nauicula diu fluctuans, in ſalutis portum deducatur, perfidorum quoque Chriſtiani nominis hoſtivm exterminatio ſequatur. Hincque ipſa Saluatoris ſententia impleatur, vt fiat vnum ouile, & vnus paſtor. Cum autem ipſis ſacri Imperii Electoribus pro re tanta non ſolum meritas gratias agere, ſed & debitas referre laudes iubeamur, lapideo quaſi ac impenetrabili ſigno obiecto, proprio ictu repercutimur. Dum enim has Electorum laudes prædicare conamur, eorumque prudentiſſimum conſilium, diligentem præteritarum rerum cognitionem, ac examinationem, æquam præſentium moderationem, nec non perſpicaciſſimam futurorum conſiderationem oſten-

dere

dere cupimus: cogimur profecto has Electorum laudes ad ipſius Electi repercuſſionem maturare, vtpote ex quo tanquam ex vero lumine, ipſorum quoque laus colluſtretur. Quid enim maiori dignum præconio Electoribus ipſis tribui poſſet, quam quod ſuo prudentiſsimo conſilio, eum in Cæſarem diligendum cenſuerunt, quo nullus in vniuerſo orbe maior appareat. Non maior (inquam) animi & cor- p. 161.
poris dotibus, non origine ac ſanguine, non amicis & fautoribus, non regnis & dominiis, non potentia & diuitiis, non militibus, aliisque gentibus bellicoſis ad arma cuiusuis generis capeſcenda paratis, non equis & armis, bellorumque machinis, ſine quibus bella geri nequeunt. Quid præterea laudabilius iis adſcribi poſſet, quam quod ex ipſa præteritarum, præſentium, & futurarum rerum animaduerſione, eum Imperatorem futurum decernerent, qui diminutum, ac fere exhauſtum Imperium reſtaurare poſſet, qui implumem aquilam refoueret, renouaret, ac ad propriam naturam deduceret, qui præteritos anteceſſorum defectus ſuppleret, præſentem ſtatum illæſum conſeruaret, futuris quoque ſucceſſoribus oportune conſuleret. Quid tandem maiori laude dignum iis retribui poſſet, quam quod diuino ipſo ſpiritu meruerint informari, & vna voce, vnanimi conſenſu, vniformique ſententia, eum ad Imperii gubernacula aſſumerent, quem cernerent origine & moribus conformem, Germanum natum, & a Germanis parentibus ortum, ex ipſaque imperatoria ſtirpe genitum, ætate florentem, corpore præſtantem, ac ad quodlibet armorum genus aptiſſimum, agilem, robuſtum, fortem, magnanimum, iuſtum, clementem, ac liberalem, bonis moribus indutum, cæterisque omnibus virtutibus plene refertum, ac ab omni vitiorum labe penitus alienum, in quo vis eſt magni animi, ſimulque extare videntur ſeniles mores iuuenili in corpore ſiti, vt ſic eius miniſterio, vtrumque tempus & bellorum & pacis recte poſsit gubernari, illudque Dauidicum impleri, vt iuſtitia & pax ſe inuicem deoſculentur. Quanto vero magis huius rei magnitudinem ſpectamus, tanto magis laudandi vires deficiunt, quaſi id opus non humanum, ſed diuinum cenſeatur, quandoquidem Imperium a ſolo Deo inſtitutum iura omnia teſtantur, quod & a prophetis enunciatum, & a Saluatore Chriſto naſcente & moriente approbatum, & ab Apoſtolis prædicatum, & ab ipſis ſacris Canonibus ſancitum legitur. Faxit itaque Deus Optimus, Maximus, vt huiusmodi Imperium ſub Carolo magno diuiſum, & plurimum a Chriſtianæ religionis hoſtibus occupatum, ſub Carolo maximo valeat inſtaurari, ad ipſiusque viui & veri paſtoris obedientiam reduci. Sicque electus ipſe Cæſar noſter fœlicior Auguſto, & Traiano melior, qui iam nil aliud concupiſcit, nil ardet amplius & appetit quam ipſorum Electorum votis pro viribus ſatisfacere, iis perſonaliter pro meritis correſpondere, cæteraque Imperii membra viſitare & fouere. Ipſas quoque ſolennitates de more inſtitutas quamprimum perficere & obſeruare, quod fauente altiſsimo proximo vere futurum ſperat. Reſtat nunc, vt ad te Illuſtriſsimum Principem Fridericum Palatinum Rheni Comitem, in Bauaria Ducem, tuosque in hac parte collegas, hic adſtantes ſermonem conuertam, id duntaxat enunciaturus, nil gratius veſtro hoc adventu Cæſari noſtro contingere potuiſſe, tum inſpecta horum qualitate, a quibus hæc legatio eſt iniuncta, tum etiam perſpecta negotii vobis commiſſi excellentia, tum demum ex illa erga te Illuſtriſsimum Principem intima beneuolentia, familiarique conuerſatione, quam ſua maieſtas ab ineunte ætate, ab ipſisque teneris annis, tecum habuiſſe dignoſcitur, qua te ſemper benigne complexus eſt, ob tuam in ſe fidem & obſeruantiam diutius expertam, aliasque virtutes innumeras, qui etiam apud diuæ memoriæ Philippum patrem, & Maximilianum auum optime claruiſti. Eo igitur quo antea ſolebas familiaritatis priuilegio, deinceps cum ſua Maieſtate vti poteris. Cumque reliqua ſecretiora Imperii negotia tibi commiſſa tractare volueris, præbebit maieſtas ſua aures gratiſsimas, teque ſemper ea, qua ſolet benignitate & clementia acceptum, commendatumque ſuſcipiet. DIXI.

p.162. LITERÆ QVIBVS REX CAROLVS ELECTORIBVS GRATIAS AGIT, QVOD EVM AVGVSTVM DESIGNAVERINT.

CArolus diuina fauente clementia electus Romanorum Rex, futurus Imperator ſemper Auguſtus, ac Hiſpaniarum, vtriusque Siciliæ & Hieruſalem & cæt. Rex, Archidux Auſtriæ, Dux Burgundiæ, Brabantiæ &c. Comes Flandriæ, Tirolis &c. p.161. Dominus in Aſia & Africa &c. Reuerendiſſimo in Chriſto Patri, Domino Alberto TT. S. Chryſogoni S. Rom. E. presbyte. Cardinali & Archiepiſcopo Moguntino, Sacri Romani Imperii Archicancellario per Germaniam, Principi Electori, amico, & Conſanguineo noſtro chariſſimo Salut. & omnis boni incrementum. Reuerendiſſime in Chriſto Pater, amice & Conſanguinee noſter, venit ad nos Illuſtriſſimus Fridericus Comes Palatinus ad Rhenum, Dux Bauariæ, Princeps & Conſanguineus noſter chariſsimus & nunciata nobis legatione ſua, Decretum Electionis quo Reuerendisſima paternitas veſtra, reliquique Principes Electores, nos Auguſti titulis decorarunt, nobis tradidit, quod cum ſummum nominis noſtri ornamentum, firmisſimum regnorum noſtrorum præſidium, & æternum quendam dignitatis noſtræ ſplendorem, denique maximum qui regi deferri poſſet, honorem cenſeamus decretum, illud ſumma animi alacritate, gaudio, lætitiaque ſuſcepimus, fuitque nobis in eo præcipue gratum, quod communi omnium conſenſu nos Cæſarem deſignaueritis, quod tanta verborum & ſententiarum grauitate, nos ad celſisſimum Romani Imperii ſolium euexeritis, vt earum pondere rei magnitudinem prope adæquaſſe videamini. Nos autem in primis optauimus, vt omnipotenti, cui omnia accepta referenda ſunt, meritam pro veſtro hoc munere gratiam, iuſtis honoribus & memori mente perſoluere poſsimus. Deinde eum comprecati ſumus, vt hanc imperatoriam poteſtatem, tam Reip. Chriſtianæ vtilem, quam nobis decoram eſſe velit. Reuerendisſimæ vero P. V. cæterisque principibus electoribus maximas gratias agimus, ſed ita vt maiores etiam habeamus, ac nos vobis memoria huius beneficii ſempiterna obſtrictos fateamur. Hoc autem nobis tam vnanimi aſſenſu veſtro obligatis, præcipuo ſtudio, cura, adnitendum putamus, vt ſacrum Romanum Imperium ea iuſtitia, fortitudine & continentia, temperemus, vt æquisſima manſuetisſimaque imperandi ratione, veſtrum in nos collatum beneficium vniuerſis gratum, atque probatum faciamus. Ita enim Reuerendisſimæ P. V. & reliquis Electoribus maiores gratias relatum iri exiſtimamus quam vnquam agere, habere, aut referre poſsimus. Cæterum cum inter reliqua ex ipſo duce Friderico Reuerendisſimam P. V. Collegasque ſuos, miro aduentus noſtri deſiderio teneri hocque omnes vno ore contendere intellexerimus, licet omnia alioquin ad iter noſtrum neceſſaria parabamus, veſtris tamen iis communibus votis inuitati, ita noſtrum aduentum maturare ſtatuimus, vt celeritate eius, & itineris nos longitudinem, atque difficultatem exuperaſſe, & veſtram expectationem præoccupaſſe, noſtramque magnitudinem nonnihil neglexiſſe viſum iri arbitremur. Datum ex Molino Regio, die ſexto Nouembris. Anno domini M. D. XIX. Regnorum noſtrorum Romani, ac Imperii primo, aliorum vero quarto.

IN SIMILI FORMA, MVTATIS MVTANDIS, AD RELIQVOS ELECTORES SCRIPTVRA FVIT.

CHARISSIMO IN CHRISTO FILIO NOSTRO CAROLO ROM. ET HISPANIARVM REGI CATHOLICO, LEO PAPA DECIMVS.

CHariſsime in Chriſto fili noſter Salut. & Apoſtolicam bened. Literas maieſtatis tuæ, quibus perſonam ſuam in Regem Rom. concordi vnanimique S. R. Imperii Electorum conſenſu, electam fuiſſe ſignificabant, in conſiſtorio noſtro ſecreto,

coram venerabilibus fratribus noſtris S. R. E. Cardinalibus legi fecimus, quæ talem prudentiam modeſtiamque præferebant, vt non ſolum a nobis, verum & omnibus Cardinalibus eadem maieſtas tua plurimum laudata, & commendata fuit. Nouit ille, qui ſcrutator eſt cordium, & cognitor ſecretorum, quo animi gaudio, quanta cordis lætitia exultauerimus, gratias agentes gratiarum omnium largitori, qui cum ſit magnus, nec magnis, magna glorioſus operatur in minimis, & ſuperbos terræ humilians, vnde timentibus gratiam tribuit & honorem. Habita igitur ſuper iis, cum vniuerſis fratribus matura deliberatione, vt pro tam fauſta fœlicique electione illius, auctori Deo gratias ageremus. Miſſam de Spiritu ſancto, qui Electorum corda illuminare, ac in tuam Maieſtatem dirigere dignatus fuit, in ſacello noſtro, in p. 163. quo nos & præfati Cardinales interfuimus, per vnum ex eisdem Cardinalibus ſolenniter celebrari, ac per almam Vrbem noſtram ignes, & alia lætitiæ ſigna fieri iuſſimus, in eo, cuius vices in terris (licet immerite) gerimus, confidentes quod ipſe cui omnia & futura præſentia ſunt, eximias virtutes omnes quæ tam in materno, quam in paterno auo tuo fuerunt, in te vno clariſſimas fore, præuidens te fidei ſuæ firmiſſimum futurum præſidium, vtriusque aui titulis ac honoribus decorare, eorundemque Imperii ac regnorum potentatum, & viribus augere merito voluerit. Sperantesque quod tu Euangelici dicti memor, quanto plura in hoc, & maiora in hoc mundo ab ipſius mundi creatore te adeptum fuiſſe cognoueris, tanto humiliorem te reddes, cogitabisque vna cum magnis honoribus, magna & laborum onera, ingentemque curarum molem ſubiiſſe, non ſolum pro Eccleſia matre tua cuius & ſanctæ Apoſtolicæ ſedis factus es aduocatus, omnisque Chriſtianæ Reipublicæ quiete ac pacificatione conſeruanda, & liga inter Maieſtatem tuam & alios Reges ac Principes cuius nos caput eſſe voluiſtis, inuiolabiliter ſeruanda. Verum etiam Mahumetica ſecta penitus eliminanda, quæ omnia ſane difficilia, atque ardua efficere, noſtrasque & omnium ſpes de te conceptas, facile implere poteris, ſi vanis cupiditatibus poſthabitis atque contemptis, tuos in dominum cogitatus direxeris eiusque præcepta & mandata præ oculis & animo ſemper habueris. Ille enim per quem reges regnant, & Principes imperant, principatus tui ſolium confirmabit, & dabit tibi virtutem & fortitudinem, quibus populos curæ tuæ creditos, tranquille regere & gubernare, inimicis autem reſiſtere, Chriſtianamque fidem ſicut prædeceſſores tui fecerunt, non ſolum ſeruare, ſed & propagare, & quæ ſemper nobis pollicitus fuiſti, re ipſa præſtare atque implere poteris. Tu ergo charisſime fili noſter, cuncta quæ habes, & poſſides a domino bonorum omnium largitore, vt par eſt, recognoſcens teipſum præpara, vt tam pro claris continentibusque dignitatibus, & honoribus quibus præter cæteros eluceſcis, & micantiſſimi ſideris inſtar coruſcas, propriis virtutum meritis parem te reddas, illisque dignus iudiceris. Quod ſi (vt ſperamus) feceris, te in ſummo Maieſtatis faſtigio poſitum omnes admirabuntur. Indeque nomini tuo præconia veræ laudis accreſcent, & ab altiſſimo Rege (cui puero Reges venientes de Saba plena deuotionis munera obtulerunt) remunerationis æternæ tibi corona proueniet. Nosque Maieſtatis tuæ incrementa non ſpiritualibus tantum, ſed temporalibus etiam fauoribus, & gratiis promouere ſtudebimus, ſperantes in domino, quod noſtram, & dictæ ſedis dilectionem, paternamque beneuolentiam, tu tanquam gratus ac deuotus filius, corde ſemper atque opere promereri curabis. Datum Romæ apud S. Petrum, ſub annulo Piſcatoris. Die XVI. Auguſti. M. D. XIX. Pontificatus noſtri anno ſeptimo.

Euangeliſta.

REVE-

REVERENDI IN CHRISTO PATRIS DOMINI PETRI SVBMONTANI ABBATIS DVNENSIS VNA CVM CLARISSIMIS HEROIBVS DOMINO LODOYCO A FLANDRIA GANDAVORVM PRÆTORE, DOMINO GVIDONE BLASFELDO, ET NICOLAO BOVSINGO, IN HISPANIAM AD CATHOLICVM REGEM LEGATI,

ORATIO PARTIM CONSOLATORIA, PARTIM GRATVLATORIA.

LVDOYCO HERTALDIO AVDOMARENSI SVVS BELLOCASSIVS SALVTEM.

Constitueram omnem vigiliarum noſtrarum ſuppellectilem, publicum iam diu auentem, nomini tuo propediem conſecrare. Verum ita voluere fata, vt iis adhuc in ſcrinio concluſis, aliud prodiret quidpiam nouum. Nouum certe, ſed infelix: vt cui iam recens nato, nec vrſino more a parente lambi, nec abſolutius a labente efformari per mortem licuit. Eatenus vero felix, quod pro patre optimo tu illi obtigeris tutor optimus. Tutor me hercle, qualem vel pupillus quiuis deſideret. Acer ſcilicet atque pius: qui nec maiori pietate, nec acrimonia tuos ipſius fœtus quam alienos ames & defendas. Cæterum quo notior dilectiorque parens nobis fuerit, eo ſolet illius eſſe fœtura iucundior amatiorque. Iucundus tibi olim parens, ſed iucundior illius erit fœtura: duplicem nimirum ex ea fructum percepturo, quod videlicet dum illam audies, patrem adhuc loquentem credes. Defenſione porro ſtrenuiore non vſque adeo opus erit: quum (vt audio) tam Celtiber quam noſtrates vtroque laudarint pollice. Rabulas, Sycophantas, ardeliones, Ludimagiſtrum illum denique, quem mens intelligit, non facio pili, quibus indifferenter bona diſplicent & mala. Suffragia ſubinde noſtra de Imperio Hiſpaniarum Regi deſignato, poſtridie luſa, quam nuncius ex Alemannia Barcinonem aduolitabat, precor vt eadem pietate, eadem ſeueritate tuteris. Nec me abſterret, quod tu forſitan nunc mihi, qualiter olim Euripides reſpondit Alceſtidi: Vno ſcilicet die luſa ſuffragia, vno die peritura. Ideo & enim luſa, vt ſi famam nomenque illuſtre merentur, id aſſequantur. Sin autem minus, vt nec dum credat me mutum, qui mutum feciſſe gloriatur, quod ſecum amplius rixari noluerim. Quo cum (ita me Dii ament) in gratiam rediſſe ſemper ſum arbitratus, donec iterum viderem dentes ex obliquo in me acuiſſe. Sed abeat, indignus cui Comes Dyonis gry reſpondeat. Vale. Brugis, Calend. Febr. anno MDXX.

ETſi omnis Gallia Belgica, Rex Catholice, dextera rerum tuarum fœ- p.165.
licitate non parum gaudere ac lætari debet, id quoque aſsidue & in ſinu & palam factitat: Flandria tamen tua non ſatis id eſſe rata, peculiari quadam & propria geſtiens lætitia, a ſedibus ſuis pene commota ſua tibi voce gratulatum venire niſa eſt. Verum enimuero quoniam id illi a natura negatum eſt, nos ad Celſitudinem tuam publicæ gratulationis Oratores, & ſui quo ad eius fieri poterit commendatores, horſum curauit transmittendos, vtpote qui munus hoc alacriter obeuntes totius patriæ vices adimpleremus. Sed quid imbecillus ego aggredior? Quid anteaquam meo me pede menſus ſum, imprudens attento? Quid adimplere polliceor, quod dum inceptare molior, in portu impingo? Non fuit certe huius loci authoritas homini in dicendo tam parum exercitato contingenda: quo nihil quam perfectum ingenio, & elaboratum induſtria afferri oportet: niſi benignitate tua, magis quam ingenio meo fretus, idipſum auderem. Grandes enim materias ingenia parua non ſuffe- p.166.
runt, & in ipſo conatu ſubinde ſuccumbunt. Grandis imo ingens hæc eſt materia quam aggredior, vt quæ Tullianum eloquium & torrentem Demoſthenis exigit facundiam. Ingenium autem (ſi quid in me eſt) perquam exiguum id ſane, viresque tenuiſsimæ. At in magnis ſat eſt voluiſſe, etiam ſi aſſequi nequiueris. Proinde auſa hæc noſtra, deficientibus etiam viribus, Maieſtas tua non improbabit. Cæterum non inceſsit mihi vnquam cupido laudum tuarum Panegyricum texere, & eas quaſi ab incunabulis ipſisque crepundiis auſpicari: non ſtemmata generoſisſimæ ſtirpis tuæ a ramo milleſimo deducere, non fortunas luculentisſimas, non dotes corporis excellentisſimas, neque ipſa denique animi bona, quæ in homine principalia ſunt, omnia ſigillatim enarrare: verum ſuperficie tenus & ſupremis duntaxat labris deguſtare. Porro vereor ne dum in ſpatioſisſimum laudum tuarum pelagus expaſsis & plenis (vt aiunt) velis excurrerem, pudicas aures tuas multo magis læderem quam oblectarem: modeſtia enim tua virtutis actione contenta, bene agere mauult quam audire. Sed qui bene agit, bene audiat neceſſe eſt. Virtuti ſiquidem ſemper fuit Comes gloria, & quo magis ſpernitur eo magis inſequitur. Facile ergo amplitudo tua patietur in eo ſuperari, in quo vinci longe præclarius eſt, quam viciſſe. At ne dum præconiorum tuorum progymnaſmatis immoramur, gratulationis obliuiſci, & perturbato ordine omnia perſequi videamur, laudes dilaturi gratulationem aggredimur. Gratulamur itaque tibi, Rex Catholice, quod per tot vndantes marium fluctus, per tot immanes ſcopulos, per tot rerum diſcrimina Neptuno Æoloque ſecundis in Hiſpaniam feliciter adnauigaris. Quorum tametſi proſperitatem inuidens Vulcanus interturbauerit, effeciſſe arbitrandum eſt, vt ingenii tui periculum faceret. Explorauit equidem animum, non infregit: quum ſcilicet e Zelandia nauiganti ignem ſalnitro * ſollicitauit. At quî nemo vnquam tam felix, cui non aliquid contigerit in vita mali. Gratulamur & toti Hiſpaniæ, cunctisque tuæ ditioni ſubiectis populis: quibus tu videlicet divina prouidentia Rex datus, vt illos ab hoſtium quorumcunque incurſu ſecuros præſtiturus. Gratulamur quoque nobis ipſis, hoc eſt ipſi Flandriæ, priuatis quibusdam gratulandi cauſis. Quod ſcilicet in ea natus, ** naturæ tibi primordia accepe-

---

* Intelligit fatum illud, quod x. Auguſti, ex Selandia in Hiſpaniam ſoluens, fuit expertus, dum nauis fortuito caſu incenderetur. Deſcribit illud Petrus Martyr *ep. DXCIX. & DCIII.* & Fugger *Spiegel der Ehren lib. VI. c. XIX.*

** Gandauum Caroli V. patria. Quare ipſi in foro ſtatua, cum hac inſcriptione fuit erecta, *D. Carolo V. Imp. Cæſ. Aug. Pio. felici. Turc. Germ. Gall. Ital. Hiſpan. Sicil. & Ind. Regi, Flandriæ Comiti, P. P. Sac. Imp. Vindici, quietis auſpici, D. N. Principi potentiſſ. victori ac triumphatori perpetuo Magno. Maximo vniuerſi Chriſtiani orbis bono, Deo volente, cælo fauente, huic vrbi ſuæ Flandr. Max. feliciter innato.* Lud. Guicciardini *deſcr. Belg. pag. 340.*

ceperis, primos in ea vagitus emiseris: in ea quoque tenerrime educatus, in virum omnibus numeris absolutum excreueris. Quamobrem si verum est, quod natalis soli dulcedine cuncti allicimur, id de te sperare datur, quod in Vespasiano Cæsare completum videmus, cui Cosana villula, solum suum natalitium, *** adeo in deliciis fuit, vt ne Imperator quidem vnquam desierit frequentare: in qua itidem nihil mutare passus est, ne quid oculorum consuetudini deperiret: sat causæ ratus quare illum locum omnibus aliis anteponeret, quod illic primum vagiisset. At longe charior tua tibi Flandria, quam illi Cosana: quod ex ea omnium terrarum tuarum prima omne tibi aliud regnum quasi ex germine quodam pullularit. Hæc siquidem primum sola, tot sibi nunc Comitatus, aut Ducatus, tot regna hymenæo prosperiore asciuit: vt qui illius Princeps est, omnium fere Principum princeps sit: Cui scilicet sine controuersia ortus paret & Occasus, quem Hierosolymæ pariter nouerunt & Indi. Cuius etiam solum nomen formidant Ethnici, venerantur Christiani. Tanta nominis illic est formido, tanta nominis istic est p.166. reuerentia. Sanguinis autem ingenuissimam stirpem non est qui non stupens suspiciat, amet, veneretur: vt qui hinc auo proauoque Cæsaribus, hinc Regibus nobilitatem profecto hereditatem ex Hispanica pariter & Austrica domo susceperis. Vnde si quis altius inquirat, tot Heroes prodiere, quod nec Iasonis Argos, nec equus ille Troianus profudit vnquam. At dum auum illum memoro, vulnus omnium acerbiter refrico. Eo quoque acerbius, quo inflictum est recentius. Verum neminem vnum esse arbitror, cui non sit Cæsaria memoria tam grata, quam vita fuit iucunda. Dolor subinde intus exhulcerans, velim nolim, in vocem erumpit. Quamobrem verissimum illud Tullianum est, Difficillimum tacere cum doleas. Eo quidem difficilius, quo doleas verius. Vere nos lugemus, vere dolemus, vere conquerimur. Maximilianum amisimus, Cæsarem amisimus, Patriæ patrem amisimus. Quo me hercle post Deum Optim. Maxim. nihil amabilius. Equidem nihil Deo similius quam Princeps bonus. Qui item non modo eorum hominum qui nunc sunt gloriam, sed etiam antiquitatis memoriam virtute superauit. Qui ea omnia quæ in summo Imperatore esse oportet, ita possidebat, vt nihil deesset. Cui scilicet rei militaris scientia, cui virtus, cui authoritas, cui felicitas: labor autem in negotiis, fortitudo in periculis, industria in agendo, celeritas in conficiendo, consilium in prouidendo, tanta in hoc vno fuere, quanta in omnibus reliquis Imperatoribus, quos aut vidimus, aut audiuimus, non fuerunt. Testis est Bohemia, testis Germania, testis Gallia, testis Italia; testis denique futura fuit infidelitas, nisi fatorum præmaturitas obstitisset. O fatorum atrocem properantiam. Excutiendum tamen istud animorum omnium vulnus, quandoquidem hæc conditionis humanæ sors est. Quæ quanto magis omnibus est æqualis, tanto fortiore animo perferenda. Quem quoque ex hac lachrymarum valle ademptum ploramus, pro summa sua pietate in Deorum numerum indubitanter est relatus, leuior subinde mors illius nobis esse debet, quod te, ornatissime Princeps, post se reliquerit, regnorum pariter & virtutum suarum ex æquo heredem: imo regnis regna, virtutibus virtutes adcumulantem. Perspicitur enim multis argumentis cœlestis quædam indoles animi tui: quæ nihil humile, nihil non eximium atque excelsum spectat: vt facile sit videre segetem illam quæ in hac ætate multipliciter pullulascit, maximam virtutum frugem productum ire: quas medius fidius quasi genuinas habere crederis, & quæ nimirum tanto nobiliores videntur, quanto nobilior ille est in quo eniteſcunt. Quas in te, Rex Catholice, tanto lucidiores, illustriores & augustiores existimamus, quanto inter reliquos Principes magis eluceſcis. Eluceſcis autem tantum, quantum inter ignes Luna minores. Tot siquidem virtutibus micas, vt si

*** Non tam solum fuit natalitium, quam quod ibidem educatus. Suetonius *Vespasiano cap. II.*

de vna dicere occipiam, omnes caterυatim ſeſe ſint ingeſturæ, & quaſi inuicem certaturæ quænam prima expromatur. Ita quælibet ſe feſtinabunda offeret, ita quælibet prima eſſe volet. Quod ſane hæſitantem me & cunctabundum facit. Namque ſi de prudentia dixero, grauiter feret iuſtitia ſe poſtponi. Si de liberalitate, dolebit frugalitas. Si de clementia, indignabitur ſeueritas. Denique quamcunque arripuero primam, primum illi locum cæteræ inuidebunt. Ita tamen elaborandum, vt ſingulis quod ſuum eſt aliquatenus tribuiſſe videamur: ita ordiendum vt quæ prima eſſe debet, primum prodeat. Prima igitur prodeat prudentia, cæterarum (vt ait Plato) virtutum Dux, quam adeo, Rex prudentiſſime, amplexaris, vt ipſa peculiaris amica tecum eat, tecum ambulet, tecum vigilet, tecum pernoctet, nunquam abs te transuerſum digitum recedat. Hæc regnorum auriga, & cunctarum rerum ductrix prudentiſſima: cuius lateri tam pertinaciter adhæret Germana ſua iuſtitia, vt alteram ab altera diuellere non poſſis. Qua ſine, Rex Regis nomen amittit, & in Tyranni nomen transgreditur: quæ procul dubio virtutum regina, & ad quam nos eſſe natos intelligere debemus, qua hortatrice ius ſanctiſſime dicis, omnia in æqua bilance penſitas, lites componis, negotia decidis, & citra cuiuſpiam odium aut amorem mortalium deſideriis abunde ſatisfacis. Fortitudinem autem tuam nemo eſt qui non facile vel ex hoc vno diiudicet, quod ſicut in rebus ſecundioribus nunquam ſuperbus aut inſolens viſus es, ita in aduerſis nunquam animo infractus. Quanto vero tibi temperantia, vt qui in mediis deliciis delicias non amplecteris, inter voluptates abſtines: Inter illecebras frugi & caſtus es, non poſſum p. 671
vere fateri. Niſi Numam, Curios, Fabricios longe te dicam antecellere? Illi etenim in paupertate collocati voluptates neceſſario eliminabant. Tu autem Crœſo ditior frugaliter viuis, genium coerces, bellum titillantibus voluptatibus indicis. Quadriga itaque illa virtutum principalium vectaris, quam licet pauciſſimis Deus dederat, dedit tibi: Dedit itidem & alias quamuis minores, ornatum tamen & monſtrabilem faciunt poſſidentem. Clementia enim quæ nullum magis addecet, quam Regem, vt in te ſumma ita in omnes paratiſſima, liberalitate autem, qua in Principe nihil amabilius, tanta eniteſcis, vt alia magis virtute nulla. Reliquas plus mille virtutes quæ in te vno ſunt, ſi omnes ſigillatim referre pergam, arenam profecto numerare magisque adulatoris quam oratoris munus impleſſe fortaſſis incuſer: aut (quod plerunque vſu venire ſolet) nimia prolixitate auribus faſtidium ingenerem. Quare finem dicendi faciam, ſi prius Flandriam tuam deditiſſimam devotiſſimamque tuis ſemper votis, cunctis animi & cordis viribus ſuppliciter commendauerim. Quæ parens & nutrix tua pro corporis regnorumque tuorum incolumitate ſanguinem & vitam ipſam profundere parata eſt, eo quidem paratior, quo ad eam tutandam es propenſior. Quid opes loquar, vt quæ ad extremum teruncium quicquid habet, volenti libens impendit: nihil ſiquidem ſuum, nihil privatum ducit, quod non & ſui Regis ſit. Virorum autem, & quidem Martiorum tam ſpontanea & profuſa largitrix, vt ex vnius Flandriæ prouentu copioſiſſimam itidem & bellicoſiſſimam aciem inſtruere poſſis. Sed abſit vt his opus ſit: vigeſimus enim agitur annus, quo in Flandria tua prognatus; Pacem tecum orbi noſtro inuexeris, quum omnia paulo ante domeſtico & externo Marte diu multumq; concuſſa fuerint. Bonum te naſci fuit, melius autem in longum ſeruari. Te namque prognato, prognata pax, reiecta arma, reſumpta toga, ſedatum bellum, Iani Templum occluſum. Vt vere illud Athenienſium verbum *amneſtia*, quo in ſedandis diſcordiis vti conſueuerunt, vſurpare tunc potuerunt & Flandri. Omnium enim iniuriarum te nato facta fuit obliuio. Te autem ſeruato, pax eſt ſeruata. Quod vt ſummum in orbe mortalibus omnibus bonum, ita Regibus ad regni augmentum longe præſentiſſimum. Tibi igitur, Rex Catholice, Flandriam tuam ſic commendatum iri ſupplicamus, vt tam diu illi fœlix ac ſalutaris eſſe velis, dum ipſa pia atque officioſa eſſet volet. Tamdiu autem volet quoad fœlicitatis ſuæ non pœnitebit. Beneficia porro nec mino-

ra

ra nec pauciora expectat, quam olim a patribus tuis accepit : quin potius multo ampliora & frequentiora, quippe qui cæteros omnes beneficentia antecellas. Quidquid & vicisſim obſequii, quicquid amoris, quidquid officii patriæ patrem a patria ſua expectare oportet ; id omne tibi de ea polliceare confidenter. Reliquum eſt vt Deum Optimum Maximum precemur , vt felix fauſtumque ſit quidquid agas, quid cogites: vti quoque in ſublimi regia tua ſedens atque imperans, Neſtoris annos procul excedas: quo videlicet Clientuli tui ſub patrocinio tuo protecti diutina ſecuritate perfruantur. DIXI.

HENRICVS GOEDEN I. C.

CONSILIO I.

ANno Domini M. D. XIX. Die XXVIII. Iunii Carolus adoleſcens, nondum vigeſimum agens annum, Hiſpaniarum , Siciliarum & Ieruſalem Rex, Archidux Auſtriæ, & Dux Burgundiæ, nepos Maximiliani Cæſaris ex filio Philippo, fuit electus, vt Dux Auſtriæ & Germano parente procreatus, in Regem Romanorum concorditer, cuius electionis fere ſolus fuit author fœlicis memoriæ Fridericus tertius Saxoniæ Dux. Fuit etiam eodem die idem Carolus mox hora nona pomeridiana proclamatus per ſequentia verba:

Vacante nuper Sacro Romano Imperio per obitum quondam inuictiſſimi & Sereniſſimi Principis, & domini, domini Maximiliani Electi Romanorum Imperatoris , eiuſdem ſacri Imperii reuerendiſſimi, Illuſtriſsimique domini Principes Electores, domini mei Clementiſsimi gratioſiſsimique eorundemque nuncii deputati, iuxta tenorem conſtitutionum Imperialium deſuper confectarum, & hactenus obſeruatarum, ad Electionem Romani p. 168. *Regis, futuris capitis Chriſtianorum procedentes, & in præſentiarum ad honorem & laudem Dei Optimi Max. commodum atque vtilitatem ipſius ſacri Romani Imperii, ac vniverſæ etiam Chriſtianæ Reipublicæ incrementum, coniunctim & vnanimiter ſuper eiuſmodi electione conuenientes & conſentientes , Sereniſsimum potentiſsimumque Principem & dominum, dominum Carolum Archiducem Auſtriæ, Regem Hiſpaniarum & Neapolis, &c. Dominum , dominum noſtrum gratioſiſsimum Romanorum Regem & futurum Imperatorem cenſuerunt , pronunciarunt & elegerunt , in nomine Dei Omnipotentis, quam electionem vnanimem ac concordem pronuncio, & publico ego Laurentius Truchſes de Bomersfelden , Decanus Moguntinus , nomine præfatorum meorum dominorum gratioſiſsimorum Principum Electorum , præfatum Dominum Carolum in Romanorum Regem, & futurum Imperatorem deinceps obſeruandum & honorandum.*

Laurentius Truchſes de Bomersfelden, Decanus Moguntinus, nomine Alberti ex Marchionibus Brandenburgenſibus , reuerendiſsimi Moguntinenſis Archiepiſcopi, ad populum recenſuit.

IN MAXIMILIANI CÆSARIS AVG. FATVM, ELEGIA

STEPHANI COMITIS BELLOCASSII.

*HEptiduum * plorant alii corpusque deurunt*
Octauo, nono contumulantque die.
Funebres agitant per mœſta nouendia ludos,
Quos Hercles magno conſtituebat auo.
Indefleta alii ſub aperto corpora cœlo.
*Proiiciunt ** canibus dilanianda feris.*
At quos extinxit Mauros, aut triſte duellum,
Iis laus & magno fœnore creſcit honos.

Magno

* *Septem diebus domi plorabantur, octauo vrebantur, nono ſepeliebantur. Nouem diebus ludi fiebant, quos Hercules Pelopi atauo primus inſtituit.*

** *Maſſagetæ morbo percuntes canibus proiiciunt, quoquomodo interfectos honorant.*

Magno alii liniunt, & odora opobalſama fundunt, p. 169.
Fragrantes foſſo cooperiuntque ſolo.
*Hic conductitium cantillat præfica *** carmen,*
Et reſonat triſti nænia mœſta domo.
*Illic ferales ſuſpendit porta cupreſſos, *****
Hic pullo, hic albo corpus inane tegunt.
Hic ludunt, ſpargunt flores, faciunt ſacra Diti: †
Atque epulum magno pulchriter ære parant. ††
At modo quis luctus, quæ nunc querimonia? quis mos?
Quis ritus? quæ nunc pompa ſat eſſe queat?
Heptiduum plorare parum eſt: heptennia ſeptem
Vix ſatis, ad tumulum nullaque pompa ſatis.
Hebeu occurrit, vetat heu edicere mœror.
*Occubuit, plus fari * dolor ipſe vetat.*
*Ille (inquam) occubuit tetragoni ** gloria mundi.*
Ille Europeæ Rex dominusque plagæ.
*Nec mœror, nec Muſa ſinit mihi dicere nomen, ****
Ille (inquam) ſigno cui Iouis ales erat.
Qui Mariæ coniux, Caſtellanique Philippi
Progenitor, Carolique Arragonenſis auus.
Qui duro Mauorte ferox, qui pacis amator:
Qui ſtudioſus erat, relligioſus erat.
Ad ſummam, cuius laudi nil æmula lingua
*Demere, nil fautrix adcumulare queat. **
Occubuit tamen, & fatis conceſſit acerbis.
Nil Mars, Pax, Virtus, Religioque poteſt.
Omnibus hæc calcanda via eſt: morti omnia ſubſunt.
Poſt mortem Virtus Relligioque valent.

ORATIO AD DEVM PRO CÆSARE.

Hunc altis dignare tuis o Iupiter aſtris,
Qui tota in terris alite dignus erat.

QVOD AQVILA IN PARADISVM E NOSTRO ORDINE AVOLAVERIT, IUVENTVTEM RENOVATVRA.

Heroicum.

*SVrgit ** in eois hortus præruptior oris,*
Vndique Neptuno cinctus, longoque furentis
Oceani tractu noſtro ſemotus ab orbe.
Culmine contendens cœlo, qui Deucalionis

Allu-

*** *Præficarum & næniarum vſus apud Romanos.*
**** *Cupreſſus arbor Diti ſacra.*
† *Cadauera amiciebant viri atro femina alho*
†† *Tribus rebus Manibus ſacrificabant ſacrificando Diti, ſpargendo flores tumulo, ludos & epulum dando.*
* Plus fari *ſignat edictum, melius quoque quam* fari plus: *ut ſcilicet per abruptum ſaliat carmen & deſignetur fletus.*
** Mundus tetragonus *id eſt quadrangularis, oriens, occidens, borealis, meridionalis.*
*** Maximilianus, *integrum vocabulum hoc carmen ingredi non poteſt.*
* *Hoc fere de Virgilio Macrobius.*
** *Deſcriptio Paradiſi ex Auguſtino ad Oroſium.*

p.169.

Alluuio, atque itidem Noeis liber ab vndis.
Vi ſuperum, irati nutu iuſſuque Tonantis
Protinus a primi morſu intercluſus Adami.
Quo nulli fas ire hominum, nullique animantum: At
(Verius oraclo Phœbi eſt) vix roſcida nonam
Quadrigis reuehit coniunx Tithonia lucem:
Cum rumor, cum fama citis circundata pennis:
Longe ex Germanis ad Flandros deuolat oris.
*Huc aquilam tentaſſe aditum, Veſemiſque ** profectam*
Luce duodecima Iani, poſt aeris ingens
Emenſum ſpatium rapido penetraſſe volatu.
Propoſiti illa tenax, æuo quoque feſſa ſenili
Compoſitis ſerie pennis ſubſidit in vmbra,
Fons vbi, vbi leni demurmurat vnda ſuſurro.
*Hic ſeſe vt trino *** volucris Ioue digna remerſu*
Abluerat, robur rediit, rediitque iuuenta.
At Paradiſiaco ſic ales grata magiſtro,
Atque e diuerſo ſic gratus Iuppiter illi,
Vt neuter facilem concedat ad ima regreſſum.
Ergo ales quærenda noua eſt, quærendus & alter
Qui Romanorum pugnax aquilophorus hoſtes
Contundat, qui iura colat, patrioſque penates
Ille (inquam) quem Ganda tulit, quem Hiſpania nutrit,
*Carolus **** occiduo magnus dominator in orbe.*
Qui virtutem æquet patris, præcellat auitam.

p.170. CARMEN HEROICVM STEPH. COMITIS BELLOCASSII, DE SVFFRAGIIS CÆSARIS CAROLI AD IMPERIVM.

Libera Cæſarei recinam ſuffragia ſceptri,
Quando apicem imperii nactus poſt funus auitum
Regum deligitur Princeps, mundique Monarches
Carolus, Hiſpani pellucens gloria Regni.
At tu o Calliope, doctarum prima ſororum,
Propicia aduenias, præbensque in carmina vires,
Mentem Laurigero dones agitarier œſtro.
Eſt locus Arctoi gelido ſub ſydere cœli,
Clarum mercatu emporium, ſedeſque vetuſta
Teutonicæ gentis, nec adhuc indigna Tonantis
Hoſpitio: vt quæ magnificis ſuffulta domorum
Structuris opibus, & claro ciue relucet:
*Et quæ frigiduli alluuio celebratior Iſtri, **
Nobile nomen habet noſtro Francfordia ſeclo.
Huc (cum defunctus Cæſar crudelibus vmbris
Occubat, & rapto mœret Germania patre)
Longe ex diuerſis mundi concurritur oris.
Huc Treuerus, Bauarusque, & Brandenburgius heros
Atque alii: quorum votis, quorumque cadiſco

** Aquila a Veſenis vrbe. XII. Ianuarii verſus paradiſum.*
*** Aquilæ iuuentus renouata poſt trinam fontis immerſionem. Noua aquila quærenda.*
**** Carolus Hiſpaniarum Princeps aquilophorus fiat.*
* Francofurdum non Iſter adluit, qui & Danubius, ſed Mœnus.

Imperialis apex, & Cæsar clauditur alter,
Conueniunt, nouus vt si tandem Aquiloforus orbi.
Quis ita sollicito suspiria pectore ducens
Orphana rugoso loquitur Germania vultu.
Vos, quibus imperii arbitrium est, omnisque potestas
Cæsarei sceptri, testor per sacra potentum
Numina diuorum, ne ne pernicibus Euris
Verba seram: quin vota mei exaudite precantis.
Respice infaustum, & nostræ miserescite sortis.
Menstroſæ quintus Lunæ iam labitur annus.
Pars extrema hyemis duræ, totumque trimestre
Ver abiit, primamque canis parat vrere messem,
Quod mihi viuendum pupillæ, & Rege carendum est. **
Quo sine torpesco, veluti sine Apolline mundus,
Vt sine fruge seges, veluti sine pectore corpus.
Eia agedum supero Cæsar reuocetur ab orbe,
Aut alius nostris veniat successor in oris,
Non armis, nec pace impar Maximiliano,
Qui Romanorum pugnax Aquiloforus hostes
Contundat, qui iura colat, patriosque penates.
Eia Germanis tandem succurrite rebus.
Sic effata, abiit presso inter labra susurro.
Seque suamque iri pessum sine Cæsare sortem.
Interea Mydicum feruente cupidine Regem
*Occupat ambitio;*** *sacrique iniusta libido*
Imperii: at quamuis tandem molimine vano,
Ille tamen diploma frequens, celeresque veredos
Expedit: & multo captat suffragia Sole,
Pollicitis alios & diuite munere tentans.
Cursatur: nec equis, nec auaro parcitur æri,
Notaque perflato resonant passim oppida cornu.
Et cum tota vno lustretur machina Sole
Orbis tergemini, recipit Germania tantos,
Mirum vt sit totam non excutiscere gentem.
Ast incorruptam seruans Alemannica mentem
Integritas, nullo vendit suffragia dono.
Quin recti memorem, atque æqui, patriæque querelæ,
Non vnguem a vero certum est abscedere puncto.
Quare interregni supremum imponere finem
Sex tandem patribus, quos est penes ipsa potestas
Imperii, visum est, & promere vota cadisco,
Quis nouus ad tantas dignetur Cæsar habenas.
Ecce incorrupti templum, sacrasque Deorum
Accedunt aras: non qualiter ipsa vetustas
Augurio confisa leui, aut fallentibus extis,
Nec demum oraclis, vano vel Apollinis ori.
Ast illapsurum diuini in pectore flatus.
Imploraturi numen, dextrumque fauorem.

Libat

** Maximilianus Cæsare vita migrauit in Austria die XII. Ianuarii 1519. Sleidanus lib. I. p. 18. Carolus V. demum mense Iunio electus.

*** Franciscum I. Galliæ Regem intelligit.

Libat deinde Ioui corpus Christique cruorem,
Et peragit vero ritu pia sacra sacerdos.
Quis porro expletis mutum conclaue subintrant?
Illic consultant, & longo examine pendunt,
Quis patriæ Princeps potior, mundique Monarcha,
Quis vel in aduersos pugnet felicius hostes,
Vel quis iura colat, vel Diuos sanctius oret.
Vt tandem ad viuæ ventum est suffragia vocis,
Omnes fantur idem, fiunt concordia vota.
Consignant Aquilas Carolo: non aptior, aiunt,
Aut genere, aut æuo, fortuna, pace vel armis;
Omnia persimilis patri, patrisque parenti.
Scitum equidem est aquilas nunquam genuisse columbam,
Interea plebs omnis auens ruit agmine denso,
Scitatumque venit, data cui suffragia, quis nam
Romanas aquilas pictis gestaret in armis?
Num parere iugo decretum, cuius imago
p. 172 *Et falsus regni titulus concisus in ære.*
Quem spes Romanum nimium cito credula Regem
Effecit, non magnorum suffragia patrum.
An qui Belgarum Princeps, dominatur Iberis.
Tandem secreto penetrali publica prodit
Fama, peregrino prognatum sanguine Regem
Nunquam Romano leuiter succedere sceptro.
Verum Cæsareo Carolum qui nuper ab ortu
Venit, ad Imperii delectum culmen auitum,
Protinus exultant animi, pia cura recedit
Plebis sollicitæ, facies nitet omnibus vna
Lætitiæ: ceu cum noctem caligine densam
Roscida purpureo lustrat Pallantias ore.
Carole io, Germania io: nil concauus æther
Præter io resonat, resonando lassa fit Echo.
Mittitur Hispanas leuis inde veredus ad oras,
Ad Pyrenæos vbi regia Barcino montes
Irreflui portus Neptuni Rege superbit.*
Huc (medium emensus spacium, callesque viarum
Non vnquam somniue memor, placidæue quietis)
Sub galli cantum decurrit: quando profundo
Lumina adhuc concluſa iacent, & victa sopore.
Grata sed inflato perrumpens somnia cornu
Cancellum aduolitat: bulgam & diplomata tradit.
Mox ille augurians læti esse diplomata nuncii,
Pulsitat audaci digito Regale cubiclum.
Admissus diploma offert, diplomate lecto
Rumor per totam celeber circumuolat vrbem
Integris patrum votis, fatoque Deorum
Romanas aquilas vltro venisse potenti
Flandrorum Carolo. Læta omnis Barcino somnos
Excutit, occeptat ludos, Epinicia cantat,
Æmula Parthorum iactis certamina cannis

* Mare enim in portu Barcinonis non refluit.

Libat
I. p. 18.

Concelebrat, celeri pugnans fugiensque caballo
Ille inſcendit equum, concluſoque arctius ore
Factitat Harpocraten, dum vota exoluit Olympo,
Et ſeptemgeminam viſu contingit heremum.
Mons vbi ſerratus contendit vertice cœlo,
Lucentes alius gaudens circamſilit ignes,
Cum Nymphis choreas nectens, choreasque renectens.
Inde ordo ſexusque omnis conclamat ad auras,
Rex viuat, viuat Cæſar, Carolusque triumphet.

AQVILÆ IOVIS NVNCIÆ NVNCIVM.

Deportat cœlo lætans Iouis ales ab alto:
Carolus ima regat, Iuppiter alta reget.

CAROLI CÆSARIS AVGVSTIS. APOPHTHEGMA.

p. 453.

Vis vltra. aſt vltra non eſt quo progrediaris.
Nil vltra eſt aquilas Imperiique decus.
Vis vltra, vſque vltra vitam tibi proroget æther,
Virtutemque vltra Carole ſemper ames.

AD CAROLVM.

Vno conueniunt Aquila & Leo Carole ſigno,
Quos indiuiduus naſcitur inter amor.
Nunc viuunt, regnant pariter, pariterque triumphant
Princeps & Princeps, aeris atque ſoli.

AD DOMINVM FIENNVM.

Barcino dum planis celebrabat Equiria campis,
Hinc laudis punctum clare Fienne refers.
Nunquam Romano luctatum ita Martis in agro,
Nec poſt, nec quando Romulus ipſe fuit.
Immo ſi noſtrum redeat Gradiuus in orbem,
Herbam Gradiuus porrigat ipſe tibi.

AD STEPH. COMITEM BELLOCASS. CARMEN IOANNIS LACTEI LVDIMAGISTRI IN VALLE MONTIS ARENOSI GANDAVI.

Es doctus, lepidus, probus, diſertus,
Facetus, generoſus, eleganſque:
Es vates: es homo omnium horularum.
Quid non? es Stephanus Comes, vel vltra
Notus ſidera: vis ne plus honoris?
An non te Stephanus ſatis coronat,
An non laurea quæſo laurearum,
Qui cum nomine lauream tuliſti?
Aſt te diſſimulas, premis tegiſque,
Infra deprimis infimoſque vates.
Vere more hominum, ſed elegantum
Paucorumque facis, Comes mi amice.
Vtut diſſimules tamen premasque,
Nequicquam in patula area latebis.

PETRI

PETRI ÆGYDII
HYPOTHESES
SPECTACVLORVM
CAROLO IMP.
ANTWERPIÆ EXHIBITORVM.

LECTORI SALVTEM!

BURCARD GOTTHELF STRUVE

Petrus Ægidius, ſiue Gillius, vt verbis Valerii Andreæ vtar, I. C. naſcitur Antwerpiæ circa annum a nato CHRISTO M. CCCC LXXXVI patre Nicolao Ægidio, vrbis Quæſtore. A teneris annis innutritus liberalium artium ſtudiis, ductorem ac directorem habuit Deſ. Eraſmum, cui familiariſſimus vixit, vt &, Thomæ Moro, Conr. Goclenio, aliisque. Eraſmus certe eundem in Adagio Ibyci grues, *hoſpitem ac Pyladem ſuum appellat; alibi a doctrina & humanitate commendat: & apud Eraſmum Thomas Morus lib. II. Epiſt. XVI.* Hominis, *inquit*, tam docti, faceti, modeſti ac vere amici, vt peream, niſi eius vnius conuictum libenter mihi velim bona mearum fortunarum parte redimere. *Idemque Vtopiæ initio:* Pet. Ægidius, *inquit*, Antvverpiæ natus, magna fide, & loco apud ſuos honeſto, dignus honeſtiſſimo, quippe iuuenis haud ſcio doctior ne an moratior; eſt enim & optimus & literatiſſimus: adhæc animo in omnes candido, in amicos vero tam propenſo pectore, amore, fide, adfectu tam ſyncero, vt vix vnum aut alterum vsquam inuenias, quem illi ſentias omnibus amicitiæ numeris anteferendum. Rara illi modeſtia, nemini longius abeſt fucus, nulli ſimplicitas adeſt prudentior. Sermone lepidus, innoxie facetus. *Hæc Morus candido in amicum candidiſſimum adfectu. Facile igitur vel hiſce nominibus, morumque inprimis probitate, ſuis ſe ciuibus ita probauit, vt anno CIↃ IↃX demortuo Adriano Elict, qui primus fuit S. P. Q. Antwerpienſi ab Actis, conſentientibus Senatorum omnium ſuffragiis fuerit ſuffectus. Affectus porro Erasmiani tum alibi, non vno loco, tum inter colloquia familiaria extat monumentum* Epithalamium *Petri Ægidii, quo Muſas IX. inducit, ſponſo, ſponſæque Corneliæ dulci modulamine accinentes. Moritur Ægidius an. CIↃ IↃ XXXIII III. Idus Nouembris, annos natus plus minus XLVI, quem etiamnum ſuperſtitem nobis repræſentant libri, ſiue ingenii monumenta ab eo relicta.* Threnodia in Funus Maximiliani Cæſaris, *cum Epitaphiis aliquot, & Epigrammatum libello, Antvverpiæ 1519. 4. apud Mich. Hillenium & Tomo II. rerum Germanicarum cum Notis Iac. Spiegelii.* Hypotheſes, ſiue ſpectacula, Carolo V. Cæſari ab S. P. Q. *Antverp. edita ibid. 4.* Enchiridion Principis ac Magiſtratus Chriſtiani ſiue Præceptiones *quædam ad docendos Principes ac Magiſtratus, e veterum libris Coloniæ 1541. apud Ceruicornum. In quo opuſculo concinnando ſubſidiarias operas contulit Corn. Scribonius. Primus quoque edidit* Titulos legum ex Cod. Theodoſiano, *Louanii, typis Theodorici Martini 1517. fol. Hoc autem ſcripto ſolennia ſpectacula deſcribuntur quæ Antvverpienſes poſt reditum Caroli V. ex Hiſpania in Belgium an. 1520. exhibuerunt.*

HY-

HYPOTHESES SIVE ARGVMENTA SPECTACVLORVM, QVÆ SERENISS. ET INVICTISSIMO CÆS. CAROLO PIO, FELICI, INCLYTO SEMPER AVG. PRÆTER ALIA MVLTA ET VARIA FIDES ET AMOR CELEBRATISSIMÆ CIVITATIS ANTVERPIENS. ANTISTITES (SVPERIS FAVENTIBVS) SVNT EDITVRI.

CICERO.

FIRMAMENTVM AVTEM STABILITATIS CONSTANTIÆQVE EST EIVS, QVAM IN AMICITIA QVÆRIMVS FIDES. NIHIL ENIM STABILE EST, QVOD INFIDVM EST.

PETRVS ÆGIDIVS CANDIDIS LECTORIBVS SALVTEM.

HOrati ſunt nos aliquot inſignes viri, vt non argumenta tantum oſtentaculorum, quæ Senatus Populusque Antverpienſis Maximo Imperat. Carolo ſemper Auguſt. tam ob fœlicem ex Hiſpaniis reditum, quam augurium appetentis coronationis (vt vocant) vice triumphi exhibere decreuit, compendiolo congereremus, verum etiam elogia, ſententias, epodas, & diſticha paſsim in pegmatum faſtigiis, arcubus, hemicyclis, abacis, tympanis, & tabulatorum porticuumque hypopodiis ac baſibus, partim græce, partim latine ſcripta, maiuſculis characteribus exarata, minuſculis formulis excudenda traderemus: atque id operæ precium fore dicebant quod videlicet ſcioli & moroſophi barbaris literis aſſueti, omnia damnantes quæ minime intelligunt occeperant cornicari (nam quidam cucullati iam viderant) Romanum eſſe Græcum, & quod Græcum eſſet nonnulli affirmarent eſſe Chaldaicum, aliqui Arabicum, plerique Ægyptiacum & Turcicum. Quo quid vel ineptius? vel indoctius? Nos vero tam abſurda & ebria iudicia (etiam in minutiis iſtis) non ferentes, maluimus occurrere iſtorum tenebroſis erroribus aliqua lucernula quam ſpectatores in tanta mentis caligine verſari. Quocirca lectores candidiſſimi nomina perſonarum, inſcriptiones, diſticha & quicquid vobis (ſuperis fortunantibus) edituri ſumus, nunc (velut vmbram quandam) hilari fronte accipite, bonique interim, dum alia paramus, conſulite. Quod ſi pulchre ſpectaculis noſtris fuerit applauſum, totam pompæ ſeriem, alioqui magnificentiſſimam ordine literis prodemus, additis figuris, allegoriis, hiſtoriis, exemplis, & hierogrammatis, vt non temere hæc in ſcenam producta, calumniatores intelligant. Valete fœliciter.

SEQVVN-

SEQVVNTVR ARGVMENTA SPECTACVLORVM. p.175.

HYPOTHESIS PRIMI SPECTACVLI.

Ex eodem.

PRimum pegma variis & picturis & ornatibus erit decoratum, inſpicientium oculos mirum in modum oblectans, in cuius proſcenio Vrbis Antuerpienſis Genius tanquam ludorum exhibendorum præfectus, & (vt ſic dixerim) anteſignanus, aduenientes hoſpites comiter excipiet. Pone quem tres lepidæ & hilares virgunculæ, quas Charites ſiue Gratias vocant, ab Heſiodo & Homero vatibus vetuſtiſſimis celebratæ, diffluentibus ſinibus eleganter amictæ, dextris iunctis, ſe inuicem contemplantes, altera manu aurea mala porrigent. Quarum prima Πασιθέα quæ & Euphroſyne, altera Ἀγλαΐα, poſtrema Θαλία dicitur. Cæterum cur laxis & nitidis veſtibus, cur dextris complexis, hilariter ſe inuicem reſpiciant, cur virgines & quidem iuuenculæ, cur aurea mala offerant, profluentius aliquando explicabimus, ſi modo fauor afflarit, & Charites ipſæ in nos quoque beneficia exerceant, ac gratia (quod dici ſolet) gratiam pariat. Sub intercolumniis vero Πίϛις καὶ Ἔρως, id eſt, Fides & Amor, tanquam totius triumphi fontes collocabuntur. Quarum nomina iterum atque iterum tabulatis & abacis Latine, Græce & Hebraice erunt inſcripta hoc modo: FIDES ET AMOR, ΠΙΣΤΙΣ ΚΑΙ ΕΡΩΣ, אמון ואהכה vt prorſus declaretur Inuiolabilis Fides & Amor incredibilis, quo perpetuo ſuos Principes Antuerpia non tam coluit, quam obſeruauit, & intelligant vniuerſi quicquid eſt ſpectaculorum, Fidem & Amorem Antuerpienſem poſuiſſe. Poſtremo in pegmatis faſtigio, hoc quod ſequitur elogium Romanis literis graphice. In abaco pictum erit.

DIVO CAROLO IMP. CÆS. OPT. MAX. SEMPER AVG. P. P.
OPTATISS. FOELICIBVS AVIBVS EX HISPANIIS REDVCI S. P. Q.
ANTVERP. GRATVLABVNDI POSVERE.

In arcu pegmatis ſcriptum erit.

ΠΙΣΤΙΣ ΚΑΙ ΕΡΩΣ ταῦτα πάντα ἐποίσαν.
Id eſt, *Fides & Amor hæc omnia fecerunt.*

In Hypopodio ſcriptum erit.

Genius Vrbis Antuerpien. Ad ſpectatores.
Paſce tuos oculos hoſpes gratiſſime. Sunt hæc
Aequis luminibus conſpicienda tibi.
Quicquid enim poſuit vobis Antuerpia. Sanxit
Incorrupta Fides. Gratia, mirus Amor.

Perſonarum nomina & Interpretatio. Genius Vrbis.
Πασθέα id eſt Paſithea, quæ & Euphroſyne dicitur & interpretatur (Bocatio teſte) attrahens.
Ἀγλαΐα Aglaia eſt ſplendor, claritudo vel lætitia.
Θαλία Thalia eſt celebritas ex iuuenibus.
Πίϛις Fides.
Ἔρως Amor.

PEG-

PEGMATIS SECVNDI HYPOTHESIS.

SAlutato iam Cæsare, & a Charitatibus Fide & Amore gratanter accepto, mox Iuppiter ille Homericus Μητίετης medius inter Themin & Cratos, stellato solio miro splendore quaquauersum coruscante, sublimis sedebit, cuius iussu aquila, quam fingunt Iouis esse armigeram & gestatricem fulminis, Autocratori sceptrum flammas vndique euomens, in manu dabit. Porro, Θέμις honestatis dea, quam latine fas possumus interpretari, ensem, Κράτος autem quæ latinis potentia est, diadema aureum largietur. Huius spectaculi mythologiam si quis spacioſius velit tractare, nihil erit pulchrius. Equidem, quid aliud significat sceptrum ab aquila Iouis consilio tribui quam imperium & ius, non nisi a Deo dari? Id quod Homero visum est cum scriberet:

p.176. Rex vnus cui sceptra dedit venerandaque iura Iuppiter. Quod sit antiquitas passim principes deorum esse discipulos & filios scribat. Quin a Menandro, Princeps dictus est *imago animata Dei.* Præterea & ethnicos omittamus, nos veritatis filii, nonne Deus noster Opt. Max. post exactos Israeliticos iudices Saulum elegit Regem & postea Dauidem vt nobis declararet, reges, non nisi suo nutu, terris dari. Hinc magnus ille Paulus ad Romanos scribens inquit, Potestatem non nisi a Deo esse. Niti itaque debet summa ope princeps, vt qui simulachrum Dei in terra gerit, qui & constitutus est a Deo, vt illi quam similimus efficiatur. Iam quod sceptrum sit fulmineum: quid aliud sibi vult quam inuictum & ardentem animum omnia difficilia penetrantem, & quicquid a recto declinet amburentem. Cur vero Themis gladium porrigit? nisi vt princeps nihil agat præter id quod fas est, & iura permittunt. Quod autem Cratos coronam profert, significat coronas id est ciuitates quæ turrium & mœnium figuram habent non potestate esse opprimendas, sed legibus conseruandas, ac ita agnoscant Principis potestatem, vt & humanitatem sentiant & benignitatem.

In arcu huius scriptum erit græce.

Σκῆπτρον βασιλείας θεῷ δεξάμενος, σκέπτου πῶς ἀρέσεις τῷ ταύτην σοι δεδωκότι. Ex Agapeto.

Sceptrum regni cum a Deo susceperis, cogitato quomodo placebis ei, qui illud tibi dedit.

In basi vero hoc vaticinium.

Imperium Carolo tribuit nunc Iuppiter Austro.
Nimirum in terris Iuppiter alter erit.

Personarum nomina & interpretatio.

Iuppiter Μητίετης id est, Metietes consiliator.
Θέμις Themis, id est, fas, siue licitum, & est honestatis dea.
Κράτος Cratos significat imperium vel potentiam.
Αὐτοκράτωρ Autocrator hoc est qui per se potest, ponitur pro Imperatore.

Aduertendum est in vaticiniis esse comprehensum Sereniss. Caroli nomen, hoc modo:

IMPERATOR CAROLVS AVGVSTVS

HYPOTHESIS TERTII SPECTACVLI.

POst hæc erit pegma artificiosa pictura elaboratum, quod & oculos vestros spectatores exhilarescet. Hic enim Autocrator mundi gubernaculi, a Deo præfectus Ἀσέβειαν Asebiam associata sibi fidissima comite, Εὐσέβεια Eusebia, vbiq; terrarum eiectam pedibus protrudet. Quantopere vero deceat principes pietas, nemo est qui non nouit. Hæc autem vt Deo cultum, ita amicis, ciuibus, & patriæ benevolentiam tribuit, quæ si principi perpetuo adhæreat, vt maxime fœlix sit necesse est. Cæterum addimus Eusebiæ sceptrum quali olim vsi sunt Reges Ægyptii in summo ciconiæ figuram, in imo vero hippopotamum exsculptum habens.

Nam quemadmodum ciconia in Ægyptiorum hieroglyphis pietatem significabat, quod videlicet hæc auis sit maxime pia, de cuius pietate scribit Plinius libro decimo, capite vigesimo. Et Petronius arbiter in fragmentis libri Satyrici hanc pietatis cultricem vocat. Quin & diuus Ambrosius Romanis hanc pietatis nomine fuisse honestatam prodidit. Ita Hippopotamus de quo & Plinius & Dioscorides meminere, animal est truculentum, & impium: quod vbi adoleuerit, periculũ facit, an patre fortius sit: quod si viribus præcellat, deuorat patrem, & matrem inire appetit. Prudentes itaq; Ægyptii hoc sceptro demonstrabant Regibus semper pietatem tanquam monumentum quoddam præ oculis habendam esse, vim autem, iracundiam, vindictam, atque id genus animi motus cohercendos, supprimendosque.

In arcu huius pegmatis scriptum erit.

Ex eodem. Ὑπὲρ πάντα τὰ βασιλείας τὰ ἔνδοξα, τὸ εὐσεβείας τὸ ςέμμα τὸν βασιλέα κοσμεῖ.
Super omnia quæ in regno præclara sunt, pietatis stemma regem exornat.

In basi hoc vaticinium, primam nominis Caroli literam referens. p. 177.

Cæsar cum Carolo pietas regnabit, & atrox
Impietas pedibus strata iacebit humi.

Personarum nomina & declaratio.

Αὐτοκράτως Autocrator iam dictum est.
Εὐσέβεια Eusebia est Pietas.
Ἀσέβεια Asebia est impietas.

QVARTI SPECTACVLI HYPOTHESIS.

NIhil poterat conuenientius locari post Eusebiam quam virginum omnium perspicacissima & solertissima Φρόνησις, id est, Prudentia: hanc geminis faciebus (vt Palladem illam Homericam) effinximus, significare volentes Prudentiam vndique debere esse occultam, vndique circumspicientem, huic pro gestamine sceptrum dedimus, in cuius summo positus est oculus, quod videlicet Ægyptii in sacerdotalibus notis, Regis imaginem exprimentes, hoc sceptro vitæ rectitudinem prudentiamque cum vigilantia esse coniungendam demonstrare voluerunt. Hæc virgo omnium sagacissima, & a Salomone sapientibusque omnibus tantopere prædicata, sese lateri Autocratoris accommodabit, & cum eo cathedram occupabit. Ἀφροσύνη id est insipientia omnium vitiorum immodestissima ac stultissima e subselliis exturbata corruet.

In huius sima pegmatis scriptum erit græce.

Ex eodem. Ἴσην εἶναι χρὴ πάντοτε τοῦ βασιλέως τὸ Φρόνημα.
Aequalem semper esse oportet regis prudentiam.

In basi hoc vaticinium.

Attollet rutilas tandem sapientia cristas:
Aphrosyne e regno præcitata cadet.

Personarum nomina & expositio. Autocrator.

Φρόνησις Phronesis id est, prudentia.
Ἀφροσύνη Aphrosyne, id est, insipientia, stultitia.

QVINTI SPECTACVLI HYPOTHESIS.

QUandoquidem sine iustitia (vt inquit Cicero) nihil valet prudentia, & diuus ille Ambrosius in Hexameron, Prudentiæ, fortitudini, temperantiæ, malitiam, iracundiam, impatientiam, atque huius generis vitia plerumque esset admixta scribat, solam vero iustitiam cæterarum virtutum concordiam fulcire, non ab re nos facturos arbitrati sumus, si Autocratori Astræam cœlestem plane virginem hoc spectaculo, violentam tyrannidem pedibus calcantem, adiungeremus. Nam quemadmodum Astrea olim ferreo sæculo mortalium scelerib[us] offensa, in cœlum ad Iouem confugit, (vt credula finxit antiquitas) ita nunc sperandum est

sub

ſub noſtro Cæſare Aurea ſæcula reditura, & Aſtræam terris iterum dominaturam. Præferet enim hæc virgo labarum ſcipioni deaurato ad fixum, in quo ſymbolum iuſtitiæ erit depictum, gladius ſcilicet quem ambiet corona, in cuius cuspide ſtatera lancibus vtrinque dependulis eminebit.

Quid gladius? quid corona? quid librile? indicent, latius in triumphi deſcriptione perſcribemus, nunc tantum obiter nudam rei imaginem adumbramus, Tyrannidem finximus peſſundatam, beluam omnium teterrimam, maximeque principibus deteſtandam, capite ſerpentibus, draconibus, viperis obuincto terribilem, ore hiulco, dentibusque auidiſſimis homines deuorantem, ſanguine pauperum ebriam, ventricoſam, inſatiabilem, vnguibus aduncis armatam, e leone denique, vrſo, lupo, & tigride, formatam, qua de Iſraelitarum ſapientiſſimus Salomon ſcribit hoc modo : Leo rugiens & vrſus eſuriens princeps impius in populum pauperem. Et Bias e Græcorum quoque ſapientibus vnus interrogatus, quænam fera eſſet pernicioſiſſima : ſilueſtrium, inquit, Tyrannus, domeſticarum adulator. Ab hoc enim portento ſumme cauendum principibus : quod facile fiet, ſi Iuſtitiam virtutum omnium & fontem & parentem comitem habuerint, quam Ariſto-
p.178. teles libro topicorum ſecundo tam vtilem ſcribit eſſe ſubditis, quam vbertas temporis, & (vt præclare Cyprianus) Iuſtitia Regis, Pax eſt populorum, immunitas plebis, medela languidorum, gaudium mortalium, aeris temperies, ſerenitas maris, fœcunditas terræ, ſolatium pauperum, hæreditas filiorum, & Regi ſpes futuræ beatitudinis.

In pegmatis hemicyclo ſcriptum græce.

Ἴσως πρός τε φίλους καὶ ἐχθροὺς ποιῶ τὰς κρίσεις.
Aequa erga amicos & inimicos iudicia facito.

In baſi.

Rurſus humum repetet ſplendens Aſtræa relictam,
Ad Stygias fugiet ſæua Tyrannis aquas.

Perſonarum nomina & declaratio. Autocrator.

Aſtræa, filia fuit Titanis gigantis, vel vt alii volunt Iouis & Themidis, quæ ob æquitatem in cœlum aſſumta eſt, & in Zodiaco locata ea in parte, quæ ab ea virgo eſt appellata, & pro iuſtitia ponitur.

Tyrannis quid ſignificet, ſatis notum eſt.

SEXTI PEGMATIS HYPOTHESIS.

Subſequetur in ſexto pegmate, quod & opere belliſſimum erit, virgo venuſtate & decore præpollens, ſolem & agniculum gerens pro inſignibus, cui nomen Clementia, quæ cum maxime deceat principes, Autocrator hanc ſuo contubernio apprime dignam cenſebit, & a latere ſuo non ſinet diſcedere, nec ſane immerito. Hæc eſt quæ principes viros faciles reddit, amabiles, benignos, hoſpitales, beneficos, fauorabiles, adeo vt Theodoſius Imperator Honorio filio (vt eſt apud Claudianum) præceperit imprimis dicens. Sis pius imprimis, nam cum vincamur ab omni Munere, ſola deos æquat clementia nobis. Nec tibi quod liceat, ſed quod feciſſe decebit, occurrat, mentemque domet reſpectus honeſti, &c. Inferne vero Crudelitas humi alliſa clementiæ pedibus premetur, & ad Tartarum tandem vnde egreſſa eſt remigrabit. Sub corona huius pegmatis erit cernere ſymbolum cordis Amorem erga Cæſarem repræſentantis.

In corona pegmatis ſcriptum erit græce.

Τοὺς φόβους ὦ βασιλεῦ ἐξαιροῦ τῶν πολιτῶν, καὶ μὴ βούλου ᾖ δεινὸς εἶναι τοῖς μηδὲν ἀδικοῦσιν. *Ex Iſocrate.*
Metum fac adimas tuis ciuibus, neque formidabilis eſſe velis nihil mali perpetrantibus.

In baſi.

Optima dos regum ſurget Clementia, Cædes
Succumbet, rabies concidet atque furor.

Nomina perſonarum.
Autocrator.
Clementia, vt inquit Seneca, eſt lenitas ſuperioris aduerſus inferiorem in conſtituendis pœnis, hanc Flauius Vopiscus primam dotem regum vocat.
Crudelitas atrocitas animi in pœnis exigendis.

HYPOTHESIS SEPTIMI SPECTACVLI.

COnuenire nobis viſum eſt, vt ſeptimo loco ἀλήθειαν id eſt, Veritatem Autocratori aſſidentem exhiberemus, cuius effigiem veteres Ægyptiorum reges, e collo pendentem geſtare ſolebant, vt perpetuo obuerſaretur animo, maxime enim refert vt Principes veritatem agnoſcant, & verum a falſo ſimulationeque diſcernant, nam κολακία id eſt, Aſſentatio ita huius imaginem, nunc hoc nunc illo fuco, modo aliis atque aliis ſumptis perſonis mentitur, ita venena melle circumlinit, vt vix (niſi ſis plane lynceus) queat dignoſci, habet autem vt inquit Tullius adulatio principia iucunda, exitus vero amariſſimos. Ab hac peſte tanquam præſentaneo veneno cauendum eſt principibus, habeat igitur aures apertas veritati, aſſentatores & hypocritas tanquam ſcorpiones vitet, nihil enim periculoſius principi, quam ſi aures adulatoribus accommodet. Plus enim (vt ſcribit Hieronymus) nocet lingua adulatoris, quam gladius hoſtis, Colaciam & Hypocriſin pedibus Autocratoris & Alethiæ ſubiecimus. p. 179.

Ex Agapeto. Ἀποστρέφου τῶν Κολάκων τοὺς ἀπατηλοὺς λόγους ὥςπερ τῶν Κοράκων ἁρπακτικοὺς τρόπους.
Auerſare fallaces adulatorum ſermones, vt coruorum rapaces mores.

In baſi hoc vaticinium.

Lumen Alethia telluri reddet, amarum
Mel, proſtrata vomet ſubdola blandicies,

Perſonarum nomina & interpretatio.
Autocrator.
Ἀλήθεια Alethia id eſt veritas.
Κολακία Colacia id eſt, adulatio, blandicies.

HYPOTHESIS OCTAVI SPECTACVLI.

MUltorum enim animos conciliare ſolet Munificentia, quæ Principes maxime amabiles, cum e contrario φιλαργυρία, id eſt auaritia maxime odibiles ſolet redere. Quid enim turpius illi? qui omnibus imperat quam ſi pecuniarum cupiditati ancilletur, quæ vt inquit Salluſtius, eſt quaſi materies omnium malorum, namque auaritia fidem, probitatem, cæterasque bonas artes euertit. Nos itaque in hoc ludicro Autocrator Munificentiam famulantem in ſuggeſtu ſpectandam propoſuimus, addita illi arca liberalitatis, & fonte ſalutaribus vndis ſcatente. Philargyriam autem ſuperatam, ventre inexplebili turgidam, manibus vncatis hamatisque metuendam, effinximus.
In huius pegmatis hemicyclo græce ſcriptum erit.

Ex eodem. Εἰ τὴν ἐκ πάντων βούλει καρπῶσθαι τιμήν, γίνου ἅπασιν εὐεργέτης κοινός.
Si honore ex omnibus vis perfrui, præſta te communem omnibus benefactorem.

In baſi hoc vaticinium.

Virtutum largus fons Munificentia, dignis
Æra dabit, pœnas publica furta luent.

Perſonæ. Autocrator.
Munificentia, ſoror eſt liberalitatis.
φιλαργυρία Philargyria eſt auaritia.

HYPO-

HYPOTHESIS NONI SPECTACVLI.

PHilologia tandem in ſcenam prodibit, fœmina reuerenda & maieſtatis plena, ſtipata Mercurio coniuge, eloquentiæ præſide, cæterisque caſtiſſimis virginibus doctisſimisque ſororibus, de quarum laudibus nunc dicere ſuperſedemus, quod campus tam late pateat, vt nil ſit difficilius quam exitum inuenire, nos vero carptim duntaxat rerum vmbracula attingentes, ſolum ea nunc dicemus, quæ ad ludorum argumenta videntur ſpectare. Hanc quoque Philologiam Autocrator regio dignabitur ſolio, & inter præcipuas matronas venerabitur. Nam hæc eſt illa quam Plato dixit beatas efficere respublicas, qua Alexander magnus dicebat ſe malle antecellere quam diuitiis. Ob quam etiam Cæſar dictator, Octauius Auguſtus, Adrianus, Marcus Antoninus Philoſophus, non tam imperii titulis, quam eruditione poſteritati ſunt commendati. Equidem Barbaries improba quæ hactenus ſcholas ſua tyrannide afflixit & perdidit, victa & ſuperata tandem in nihilum redigetur, tum Apædeuſia humi proiecta, linguam exeret virulentam, & ſecundas intentiones, modos ſignificandi, relationes, quidditates, ecceitates & indocta ſophiſtarum ſomnia, atque id genus ſordes & rudera euomet. Denique quid ſibi velit vexillum Philologiæ, in quo picta eſt littera Y Pythagoræ, & quod in culmine pegmatis ſemipedalibus litteris ſcriptum eſt ESTO QVOD AVDIS alias explicabitur.

In pegmatis hemicyclo ſcriptum erit græce.

Οἱ βασιλῆς σύνετε, παιδεύθητε οἱ κρίνοντες τὴν γῆν. *Ex canticis Dauidicis.*

Nunc reges intelligite, erudimini qui iudicatis terram.

p. 180 In baſi hoc vaticinium.

Suauis amor ſtudii gliſcet, gens craſſa Sophiſtæ
Pendeat vnde trabem quæret & inueniet.

Perſonarum nomina & interpretatio.

Autocrator.

Φιλολογία Philologia, amatrix ſermonis, verborum vel ſtudii, de hac multa apud Martianum Capellam. Cætera nomina artium liberalium clara ſunt.

Barbaries quid ſit, norunt ὑψιζύγιοι μαθηταί.

Apædeuſia id eſt procacitas linguæ qualem habent πωχοδύραννοι.

HYPOTHESIS DECIMI SPECTACVLI.

OStendetur decimo pegmate Autocrator qui ebrietate, luxu, illecebris, voluptatibus, contemptis, φιλοπονίαν, magnanimam viraginem Palladi perquam ſimilem amplectetur. Quæ ſane virgo licet tota armis horreat & vepres potius quam roſas calcet, talis tamen eſt, vt generoſos animos nutrire ſoleat præmio, honore, immortalitateque dignos. Ad huius ſpectaculi argumentum pertinet Hercules ille a Prodico Chio & Xenophonte celebratus, cuius etiam meminit Baſilius magnus. In libello cui titulus. De legendis antiquorum libris, ſcribit autem, quod Herculi adoleſcenti diu multumque ambigenti, vtram viam ingrederetur, duas enim ante ſe ſpectabat, vnam voluptatis, Virtutis alteram geminæ matronæ occurrerunt, quarum prior Virtus, poſterior Vicioſitas, hæc autem erat excultisſima delicias, luxus, riſus, iocos, voluptates, ſecum trahens, nihil non illecebrarum oſtendens, nihil non præmiorum promittens, quo adoleſcentis animum allectaret. Illa vero horrida tota, laborique aſſueta, famem, ſitim, hymbres, ſudores, ærumnas, tam terra quam mari perferendas pollicita eſt, præmium vero illarum fore immortalem fieri, Hercules vero magno animo deſpecta voluptate, tandem virtutis viam ingreſſus eſt, vnde & in deorum catalogum relatum fuiſſe fabulata eſt antiquitas. Verum de his abunde ſatis. In corona huius pegmatis ſcriptum erit græce.

Ex Agapeto. Βασιλέα σὲ κατὰ ἀλήθειαν ὁρίζομαι, ὡς βασιλεύειν καὶ κρατεῖν τῶν ἡδονῶν δυνάμενον.
Imperatorem te reuera aſſerimus, quippe qui potes & vincere voluptates & regere.

In baſi hoc vaticinium.

Aula voluptates vincente labore fugabit,
Et cum prole Venus ſuppeditata gemet.

Perſonarum nomina, &c.

Autocrator.
Φιλοπονία Philoponia Amor laboris, vel ſpontaneus labor.
Ηδονή Hedone eſt voluptas,

HYPOTHESIS VNDECIMI SPECTACVLI.

IN vndecimo pegmate (vel vt verius dixerim palacio) quo nihil conſpicietur magnificentius, nihil pompabilius, id quod etiam veſtro iudicio ſpectatores relinquo, εὐδοξία id eſt bona gloria, Victoria, honor, & Maieſtas, Autocratorem præmiis afficient. Quælibet enim munus dignum tantis heroinis largietur. Interea δυσφημία exploſa vndiquaque ſub pedibus Autocratoris & Eudoxiæ mortuæ ſimillima, iacebit. Moneo vos rurſus ſpectatores candidiſſimi vt oculis minime conniuentibus hoc oſtentaculum intueamini, erunt haud dubie multa quæ oculos veſtros remorabuntur. Quid vero lauri? Quid palmæ? Quid diadema? Quid ſceptrum? Quid nomina perſonarum? Quid reliqua omnia ſignificent, ſeruamus alio libello. In corona pegmatis ſcriptum erit græce.

Ex ſcenariis. Καλῶς ὦ Βασιλεῦ ἀκούειν μᾶλλον ἢ πλουτεῖν θέλε. Κενῆς δὲ δόξης οὐδὲν ἀθλιώτερον.
Malis o Rex bene audire quam diteſcere, nihil enim miſerius inani gloria.

In baſi vaticinium.

Victrices lauri, ſceptrum, diademata, torques,
Digna tuis meritis ſymbola Cæſar erunt.

Perſonæ.

Autocrator.
Εὐδοξία Eudoxia bona gloria.
Victoria hanc Acherontis fuiſſe filiam ſcribunt Mythologi: deſcripta eſt a Claudiano hoc modo. p. 181.

Ipſa duci ſacras Victoria panderet alas
Et palma viridi gaudens, & amicta trophæis
Cuſtos imperii, virgo quæ ſola mederis
Vulneribus, nullumque doces ſentire laborem, &c.

Henos autem (vt Theodontio placet) filius eſt victoriæ quia ex victoria quæſita, ſequitur honor.

MAIESTAS HONORIS ET REVERENTIÆ EST FILIVS, QVOD EX HONORE IMPENSO, ET REVERENTIA EXHIBITA, ORITVR IN SVSCIPIENTE QVÆDAM MAIESTAS, DE HIS OVIDIVS IN FASTIS.

DOnec Honor placidoque decens reuerentia vultu
Corpora legitimis impoſuere thoris,
Hinc ſacra maieſtas, quæ mundum temperat omnem,
Quaque die partu eſt edita, magna fuit.

Δυσφημία Dyſphemia autem infamia eſt.

DVODECIMI SPECTACVLI HYPOTHESIS.

SEd iam (vt ad calcem properemus) quid Eudoxiam poterat aptius quam Athanaſia excipere, nam quemadmodum illa glorioſum nomen ex præclare factis tribuit, ita Athanaſia, in æternum conſeruat, cura enim vt Eccleſiaſtico xli. ſcribitur, habenda eſt de bono nomine, hoc enim magis permanet, quam mille theſauri pretioſi & magni, bonæ vitæ numerus dierum, bonum autem nomen permanebit in æuum. In duo-

duodecimo ſpectaculo quod numerum zodiaci refert, ſedebit Autocrator cœlo ſublimis in alto, cuius latus claudet Athanaſia virgo, ſtellis vndiquaque radiantibus inſpicientium oculos fulgore perſtringens, & Mors terribili aſpectu formidabilis immortalitate nominis victa peſſundabitur. Erit & hoc pegma elaboratiſſimum nec indignum aſpectu. In corona huius ſcriptum erit græce.

Ἔχου ὦ βασιλεῦ ἐπὶ τῶν τῆς καλῶν ἀναβάσεως, ὅπως ἂν ἀπολαύσῃς τῆς ἄνω βασιλείας.
Contende o Rex ad honeſta, vt cœleſti regno perfruaris. In baſi vaticinium hoc.

Geſta tua immortale decus nomenque parabunt,
Carole, concedet Mors quoque victa tibi.

Autocrator. Perſonæ.
Ἀθανασία Athanaſia, id eſt, immortalitas.
Θάνατος Thanatos id eſt, Mors.

HYPOTHESIS VLTIMI SPECTACVLI.

IN poſtremo ſpectaculo Autocrator tot tantisque excultus virtutibus, & ſi dicere liceat, propemodum deificatus, Europam virginem pulcherrimam & a Ioue intactam complectetur, Græciæ vero crucem præferentis, quæ hactenus propemodum extincta & ſepulta fuit, adiutrices manus porriget. Aphrica autem & Aſia matronæ peregrinis & externis veſtibus amictæ, genibus flexis, ſupplicibus manibus, Autocratorem adorabunt. Pax vero media inter vtramque, Bellonam conteret, porro dextrorſum ſtabit egregius belli dux caput Ottomanni in cuſpide lanceæ præfixum habens Leuorſum aut alter qui caput Magmed in ſummitate quoque lanceæ geret.

Ἣν ἔλαχες σπάρ̣ταν, κόσμει. In huius pegmatis faſtigio ſcriptum erit.
Spartam nactus es, hanc orna. In corona vero hoc.

Ὅσπερ ὀφθαλμὸς ἐμπέφυκε σώματι, οὕτω βασιλεὺς τῷ κόσμῳ ἐνήρμοσται.
Quemadmodum oculus corpori innatus eſt, ita & Rex mundo adaptatus eſt.

Iam noua lux terris oritur, Pax alma redibit: In baſi hoc vaticinium.
Et poſitis armis aurea ſecla fluent.
CAROLVS Europæ Rector Libyamque Aſiamque
Aſſeret imperio victor vbique ſuo,
Nunc implebuntur prudentum oracula vatum:
Grex vnus terris, Paſtor & vnus erit.

p. 182.

Autocrator, Perſonæ. Europa,
Pax, Aſia,
Bellona, Aphrica,
Græcia, Duces duo.

FINIS ARGVMENTORVM.

ANTE PORTAM VITEAM HOC ERIT IN ABACO SCRIPTVM EPIGRAMMA LATINIS CHARACTERIBVS, IPSAM VETVSTATEM REFERENTIBVS.

CONtigit Imperium CAROLO ſine ſanguine auitum,
Arriſit cœptis PAX ſimul alma QVIES,
Rareſcunt lites, rabidi ſiluere tumultus,
Omne nefas procul hinc exulat atque ſcelus.
Lumen Apollo nouum reddit, Fortuna tenorem
Vertit, Et in placidum eſt acta carina ſinum.
Surgit ter magnus felici ſydere CÆSAR
CAROLVS, Europæ gloria magna plagæ,
Æqualem cui nulla quidem tot ſecla tulerunt,
Scilicet hoc magni ſic ſtatuere Dei.
Ad priſcam vt redeat tandem Reſpublica formam,
Reddatur mundo iuſque piumque nouo

SALVE-

SALVETE PLVS MILIES LECTORES OPTIMI.

PRæter ſpectacula ſuperius leuiter attacta, exhibebuntur & alia neutiquam indigna, quæ oculis cernantur benignioribus. Nam tota via, qua tranſitus erit, ab ipſo ingreſſu, ad Cæſareum vsque palatium, ab vtroque latere, columnis, ædificiolis, tabulatis, hoſtium exuuiis, cauliculis, imagunculis, triumphalibus ornamentis, paſſim decoratis clauſa erit, ſub quorum interſticiis inferne tediferi ſtabunt, colore veſtium ſpectabiles, ſingulas ſinguli lampades manibus geſtantes. Sub tabulatis coronamenta & hederarum topiaria, vernam & florulentam præbebunt laſciuiam. Cæterum, in ſummo præter candelabra, præter ſtaticula, de auratis ſimillima, præter cerata funalia ſtanneis lancibus impoſita, ſequentur ordine effigies primum ad dextram, Iouis, Dardani, Erichnonii, Troi, Ganimedis, Laomedontis, Priami, poſt hos ſeriatim ſequentur Reges Albani, Mox vero Reges Romani, inde conſules galeati omnes, poſtea Imperatores Romani Conſtantinopolitani, Germani, qui partim Laureis, partim corollis, & Diadematibus, vt conuenit inſigniti erunt vsque ad Carolum Cæſarem noſtrum. Ad leuam vero Icones Tungrorum & Brabantorum, Regum & Ducum. Deinde inuictiſſimi & Potentiſſimi Hiſpaniarum Reges, a Tubale ad noſtrum vsque Cæſ. Carolum, ante catalogum Regum dextri lateris ſtabit Aquila, cui ſubditum erit hoc diſtichon.

Auſpiciis quam Roma meis ſuccreuit & aucta eſt.
Hii ſacri vultus, effigiesque docent.

Ante Carolum ducum Tungrorum & Brabantiæ cernetur Leo aureus; cui & hoc ſubfixum erit; *Tungrorum ſeries ſequitur procerumque Brabantum,*
Quis ducibus toties victor ab hoſte redi.

Iam vero ante ordinem Seren. Regum Hiſpaniæ erit tabernaculum Caſtellæ, Legionis & Granatæ inſignibus ſpectabile, cui inſcriptum erit hoc Lucii Flori, Hiſpania bellatrix prouincia, equis & armis nobilis, ſeminarium hoſtilis exercitus. Hannibalis eruditrix, cuius reges ſequenti catalogo demonſtrantur. Ad hæc ſingula illuſtrium Iconia ſimulachra, ordibus viridantibus, ex hedera, malis, floribus auroque complexis erunt concinniter incluſa, quas bini cœleſtes Cupidines dextra, leua autem tædas ardentes lancibus ſtanneis incluſas ſuſtinebunt. In ſtaticulis nunc hoc abaco inſcriptum erit elogium DIVO CAROLO, modo illud IMP. CAES. OPT. vt intelligatur quicquid poſitum erit Diuo Carolo Aug. fœliciſſimo eſſe & nuncupatum, & ſacratum. Viſentur etiam in ſingulis tabulatis inſignia imperialia, & alia quædam aſpectu non ingrata. Omittimus impræſentiarum, (quippe qui breuitati ſtudeamus) pegmatum ornatus, in quibus ſymbolicæ deorum dearumque imagines, pictæ ſunt, Inſuper & peripetaſmatum, aulæorum, periſtromatum, velorum picturatorum, tapetium, ſtragulorumque magnificentiam, Symphoniacorum & Muſicorum harmonias, choraularum modulationes, tibicinum clangores, atq; id genus voluptates, non aures modo ſed & animos reficientes. Denique quid commemorem cereos? quid tædas? quid funalia ab vtroque latere tranſitus locata? quid radiorum in ſublime proiectus? quid ignium crepitantium volatus? quid flammarum per aerem diſcurſus? quæ omnia longum eſſet ſigillatim recenſere. Habes optime Lector, vtcunque attacta verius quam explicata ſolennis huius pompæ capita & argumenta, quæ partim clementiſſimi Cæſaris noſtri CAROLI dotes Imperio dignas declarant, partim orbis nouam fœlicitatem deſignant, qua CHRISTO OPT. MAX. (conatus ſanctiſſimos principis noſtri bene fortunante) fruiturus eſt, horum partem iam conſpeximus, partem certa ſpes eſt nos aliquando conſpecturos. Supereſt illud votis publicis compreçari, vt CAROLVS orbe pacato, nos CAROLO quam diutiſſime fruamur, cuius ſacroſancta maieſtas ſemper eſſe dignabitur huic inclytæ Antuerpiæ noſtræ fauens ac propitia, cum non alia ſit illius obſeruantior. DIXI.

Petrus Aegidius ab actis ciuitatis ſcribebat,
Cornelius Grapheus a Secretis characteres faciebat,
Pictores ducenti & quinquaginta ex ciuibus pingebant,
Fabri lignarii trecenti ex ciuibus extruebant,
Michael Hillenius typis excudebat,
Fides & Amor inſtigabant.

GER-

GERHARDI NOVIOMAGI VITA PHILIPPI BVRGVNDI.

LECTORI SALVTEM!
BVRCARD GOTTHELF STRUVE

Erhardus Geldenhauer, a patria dictus Noviomagus, litteris humanioribus, Alexandro Hegio & Io. Ostendorpio ducibus, Dauentriæ primum incubuit, post, Louanii ad studia Philosophica se adplicauit, ac talem se gesſit, vt dignus esſet, alios docendi. Ibidem cum viris eruditis, inter quos Erasmus erat Roterodamus, familiarem contraxit amicitiam. Excelluit potisſimum in arte poëtica. Hinc, dum viginti versus in Maximilianum composuisſet, illos scilicet, quos huic historiæ videmus subnexos, Maximilianus illum Thenis Brabantiæ oppido a. 1517. laurea poetica ornauit. Inde ordinis Cruciferorum Monachus factus, Antvverpiæ per aliquot tempus vixit, sed in aulam Caroli Austriaci, qui postea factus fuit Imperator, vocatus, ipsi a sacris fuit, lectionibus & historiis. Ipso vero in Hiſpaniam abeunte, ad Philippum Burgundum, Episcopum Traiectensem se contulit, eidemque a sacris & secretis fuit in lingua latina, atque in cubiculo a lectionibus per annos duodecim, vsque ad mortem Episcopi. Ipse de hoc testatur, dum in hac Historia de Philippo Burgundo dicat; me prælectore, Historicos latinos, quotquot extant, attentisſime audierat. Post Philippi mortem, easdem functiones in aula Maximiliani Burgundi obiit, qui vnus erat ex filiis naturalibus Maximiliani I. Anno 1526. VVittebergam mittebatur, vt statum Academiæ, & Eccleſiæ examinaret. Singulare in itinere fatum experiebatur: In latrones enim incidebat, qui caput ipsius securi fero diuidentes ipsum apud Brunsuicum humi stratum spoliauerant, & mortuum credentes in sylua reliquerant. Euasit tamen, VVittebergam venit, ibidemque omnia probe examinans, redux factus, Eccleſiæ statum doctrinæ Prophetarum atque Apostolorum conformem esſe iudicabat. Hinc, relicta Religione Pontificia, VVormatiam abiit, vbi matrimonium contraxit, atque erudiendæ iuuentuti vacauit. Inde Argentoratum delatus, varias cum Erasmo habuit controuersias, demum scholæ Annææ apud Augustanos, quæanno. 1531. fuit erecta, primus Rector constitutus.*

Mar-

* Car. Stengelius Rer. August. p. II. c. LXV. n. 36. *Vlricus Langenmantelius Patricius Augustanus Canonicus San-Mauritianus legauerat stipendium quoddam V. pauperibus studiosis legitimis ciuium filiis, qui iam LL. AA. Baccalaurei creati essent, vt SS. Theologiæ studio incumbere possent. At Senatus anno CIↃ IↃ XXXI. Scholam ex illo legato ad D. Annæ aperuit, cuius primus Rector fuit Gerhardus Geldenhaurius Noviomagus, qui multa scripsit, qui Gesnerus in Bibliotheca recenset.* Eadem recensens Werlichius Augspurg. Chronic. *p. III. p. 23.* nisi quod male dicat, illum ex Bauariæ oppido Neuburgo fuisſe oriundum.

Marpurgum postea accitus, primum historias, dein Theologiam ab anno trigesimo quarto seculi decimi sexti ad quadragesimum secundum vsque docuit, quo anno die X. Ianuarii peste fuit extinctus. *

*De hac autem, quam in præsenti exhibemus, Historia, Vossius** sic testatur:* Scribit idem in præfatione opusculorum illustratæ Germaniæ Marpurgi editorum, vt in familia Philippi a Burgundia multis annis vixerit. Addit hinc de eodem, voluit ille per me notari, si quid in sua dictione, aut in finitimis regionibus, memoratu dignum actum esset: sed ea conditione, vt singulis mensibus, quæ annotaram, ipsi & a consiliis prælegerem: quod cum facerem, admonebant: si quid perperam, si quid parum considerate scriptum audissent, id mutarem. Philippus ille a Burgundia, quem dixi, filius fuit Philippi Boni, frater Caroli Audacis, ac Dauidi fratri in episcopatu Vltraiectino successit, atque anno obiit CIↃ IↃ XXIV, Huius episcopi vitam fide optima idem Nouiomagus consignauit: eam vero dicauit Margaritæ Austriacæ, Belgicæ Gubernatrici: cuius Philippus illi erat auunculus magnus. Excudit Egenolphus Argentorati anno CIↃ IↃXXIX. *Iniquior tamen in hanc Historiam est Valerius Andreæ, dum ait:* verum libellus hic, quod monitum lectorem velim, totus hæreticus est. *Scripserat enim hunc librum, postquam VVitteberga fuisset: hinc luxum & fastum Pontificiorum sæpius notat. Verax igitur est Historicus, ita, vt nec vitia Philippi reticeat. Et licet Antonius Matthæi & Bælius eundem notent, quod fere sub initium scripserat:* quare non tam amabat quam amabatur, lasciuiores enim quædam matronæ in tantum eum, sepositа omni verecundia deperibant, vt harum causa fere in vitæ periculum incidisset, nisi is, qui ei mortem intentaturus putabatur, occisus fuisset: *cum tamen satis constaret, quam fuerit lasciuus. Sed neque hoc in casu fauori quidpiam indulsisse Nouiomagum, crediderim ex eo, quod exeunte hoc libello, ipsum in adolescentularum amoribus notet tanquam ardentiorem. Distinguenda ideo erunt tempora, & cui iuueni non deditus erat, lasciuiam exercuit in ætate prouectiori. Præter hanc Historiam consarcinauit ille Batauorum Historiam, epistolam de Ciuitatibus infra Coloniam Agrippinam, aliamque de Zelandiæ situ, præter ea, quæ ex vernaculo in latinum transtulit sermonem. In epistola ad Margaretham dedicatoria, promittit septem suæ ætatis libros Historiarum, quos iam ad incudem se reuocare refert, ac sub Margarethæ auspiciis, in publicum ait prodituros. In ipso etiam hoc libello prouocat ad librum primum & septimum. Ansam conscribendis hisce septem Historiarum libris, sine dubio ipsi dederat Philippus Burgundus, prout supra iamdum ex Vossio annotauimus. Huncautem libellum Antonius Matthæi Veteris æui analectis*** inseruit, eidemque notas adiecit prolixiores. Addi quoque meretur Vita Philippi Burgundi, quæ*

* Plenius ipsius vitam exposuerunt Melchior Adami in vitis Theologorum *p. 43.* Vossius *de Historicis latinis lib. III. c. X. p. 654.* Freherus *Theatro Viror. clar. p. 614.* Valerius Andreæ *Bibl. Belg. p. 273.* Bælius *Dictionaire Historique & Critique p. 1320.*

** *lib. III. c. X. p. 614.*

*** *Tom. I. p. 216.*

in Suffridi Petri Appendice ad Io. a Becka Chronicon Vltraiectinum reperitur, eiusdemque vita a Guilielmo Heda, in Historia Vltraiectina descripta, cum Arnoldi Buchelii notis. Vitam Eiusdem peculiari etiam libello scripsit Adrianus Barlandus**. Accessit in fine huius Historiæ* EMVNDI DINTERI Genealogia Ducum Burgundiæ & Brabantiæ, Flandriæ & Hollandiæ Comitum. *Dinterus a vico Dinter Maeslandici territorii in agro Syluæ ducensis sic dictus, Antonio I. Ioanni III. Philippo I. & II. Brabantiæ Ducibus a secretis erat. Post aulicæ pertæsus vitæ, sacris initiari voluit, a Philippo Bono, Burgundiæ Ducæ constitutus est Canonicus D. Petri Louanienſis. Inde ad Corsendoncanum, Canonicorum Regularium S. Augustini Cœnobium prope Turnhautum, Brabantiæ municipium, quinquagenario maior sese contulit. Bruxellas reuersus, vita excessit in palatio anno Dominic I ↄ CCCCC XLVIII. ad D. Iacobum in Monte frigido sepultus. Inscriptio sepulcri eius in sacello Venerabilis Sacramenti Bruxellis reperitur, atque talis est:*

D. O. M.

HIC IACET MAGISTER EMONDVS DE DYNTER ILLVSTRIVM PR. ET DOMINORVM QVONDAM ANTONII IOHANN ET PHILIPPI ETC. NEC NON PHILLIPPI BVRGVNDIÆ ET BRAB. ETC. DVCVM SECRETARIVS, QVI OBIIT A. D. M CCCC XLVIII. M. FEBR. XVII. CVIVS ANIMA R. I. P.

Breuis est Brabantiæ Ducum Genealogia, quam, vt Valerius Andreæ ait: ab Hectore Troiano fabulose deducit, Hunibaldi nugas imitatus: eandem vero ad normam Genealogiæ Christi a Matthæo expositæ, direxit.

VITA

---

* *p. 186.*

** de hac ipse Barlandus in Catalogo Episcoporum Traiectensium p. 107. *Philippus a Burgundia, Diui Maximiliani Imperatoris & Caroli nepotis eius tam Hispaniarum Regis auctoritate adactus potius quam tale quid ambiens, Episcopus & princeps Vltraiectinus honorifice inauguratus est. Nihil ab inito pontificatu antiquius habuit, quam in omnibus fratrem suum Dauidem imitari, pacifice (quantum per factiosos quosdam licuit) præesse, arces collabascentes restaurare. Huius vitam quia peculiari libello scripsimus, hic non opus est repetere. Præfuit annis sex, mensibus vndecim, diebus quatuordecim. Obiit Doreſtati anno 1524. Septima die Aprilis Ætatis anno LIX.*

p.184. # VITA ET OBITVS CLARISSIMI PRINCIPIS, PHILLIPPI A BVRGVNDIA, BONI PHILIPPI BVRGVNDIONVM DVCIS FILII. IN QVA NON PAVCIS LOCIS, CHRISTIANI PRINCIPIS EXEMPLA PROPONVNTVR, ET ORIGO BELLI INTER EPISCOPVM VLTRAIECTINVM, ET CAROLVM GELRIORVM PRINCIPEM INSERITVR.

ITEM

GENEALOGIA DVCVM BVRGVNDIÆ, BRABANTIÆ, FLANDRIÆ, HOLLANDIÆ, ETC. AB HECTORE TROIANO, AD CAROLVM QVINTVM IMP. CÆSAREM AVGVSTVM VSQVE DEDVCTA, AVTHORE EMONDO DINTERO, VIRO PRVDENTISSIMO.

CLARISSIMÆ ATQVE CLEMENTISSIMÆ PRINCIPI DOMINÆ MARGARITÆ ARCHIDVCI AVSTRIÆ, DVCI BVRGVNDIÆ, BRABANTIÆ, ETC. GERARDVS NOVIOMAGVS S. P. D.

QVum paternum ſtemma tuum, clementiſſima Princeps, quod ab Habſpurgiis progreſſum, in Auguſtum vsque culmen virtus euexit, ab omnibus latine & germanice legatur, non ingratum clementiæ tuæ fore putauit, ſi etiam materna tua origo, qua nullum habet hic orbis illuſtriorem, diuulgaretur. Nactus enim vetuſtum Burgundici atque Brabantici ſtemmatis exemplar, quod prudentiſſimus vir Emondus Dinterius, proaui tui, boni ducis Philippi, a ſecretis conſcripſit, id in Materna familiæ tuæ æternum decus, typographis edendum commiſi. Non quod huiuſcemodi editione, aut blandiri velim, aut aliquid munuſculi emendicare, ſed vt adpareat, ſolam virtutem vere nobilitatis eſſe propagatricem, a qua vbi poſteri degenerare cœperint, diuites, potentes, tyrannos, nominari poſſe, germane nobiles non poſſe. Id quod Iuuenalis elegantiſſima ſatyra notauit, quod ſi nonnulli ſanctuli nobilium præceptores diſcipulis prælegere didiciſſent, non haberemus forte, tot nobiles tam in omnem libidinem, in omnem crudelitatem propenſos. Inter Chriſtianos tamen, (vt id quoque addam) nemo non nobilis eſt, qui innocentia, clementia beneficentia, excellit. Quæ Chriſtianæ nobilitatis dotes in te lucidius emicarent, ſi ab aula pariter & auribus tuis arcerentur, fucati, cucullati, albati & atrati adulatores, qui nominis tui authoritate, in ſuum commodum, ſuam tyrannidem, non ſine ſanguinis (horrendum dictu) effuſione abutuntur. Quos ſi ego imitari vellem, ſic ſcriberem. En habes, Diua Margarita Auguſta maternum genus, quod non magis te illuſtrat, quam tu illud, quæ es Regis & Auguſti filia, regis vxor, regis ſoror, regis & Auguſti amita, & huiuſcemodi non pauca. Verum videor mihi nunc ſimplicius, amantius, & rectius dicere. Habes Clementiſſima Margarita, maternam originem, quam niſi, vt facis, benignitate, manſuetudine, liberalitate exornaris, perpetuo illa tibi dedecori futura eſt. Præmiſi huic Genealogiæ tuæ, vitam Philippi a Burgundia, magni auunculi tui, quod in ea vt nobiliſſimæ optimæque Principis Mariæ matris tuæ, honorifica fiat mentio, & nonnulla contineantur, quæ ad improbos huius temporis mores corrigendos, conducturæ putarim, quæ ſi Clementiæ tuæ placuiſſe ſenſero, ſeptem hiſtoriarum noſtræ ætatis libri, quos ad incudem reuocaui, ſub fœliciſſimi nominis tui auſpicio, in publicum tandem prodire audebunt, Bene vale.*

* Margaretha hæc eſt Maximiliani I. Auguſti filia, Iohanni Hiſpaniæ Infanti Ferdinandi Catholici filio nupta, Philippi Auſtriaci, qui ex matrimonio cum Iohanna Hiſpanica, defuncta ipſius matre Iſabella, Rex Caſtiliæ factus, ſoror, Caroli V. Regis Hiſpaniæ & Auguſti amita.

PHilippus a Burgundia natus est Patre Philippo Burgundionum duce, illo qui a mira erga suos charitate, pacis studio, morum facilitate, Boni cognomentum sortitus est. Matre Margarita Postia, fœmina, adeo insigni formæ venustate, & inculpata pudicitia, vt viris admirationi, fœminis exemplo fuerit. Mortuo patre, Carolus belligerator ille, tantarum ditionum hæres, inito principatu, maluit vicinos principes bello lacessere, quam Spartam suam, vt prouerbio dicitur, exornare. Quare Philippus frater, natu minimus, negligentius a Carolo haberi videbatur. Sed diligens vigilantissimæ matris cura, tantæ spei filio, non defuit. Intra paucos vero annos Carolus Dux, quum vincendo, etiam Regibus formidini esset, in bello cæsus occubuit. Post cuius mortem Maria ipsius filia, Maximiliani Austrii vxor facta cum marito apud Belgas, & bonam inferæ Germaniæ partem, regnare cœpit. Interea Philippus Bruxellæ celebri Brabantiæ oppido, sub matris oculis educabatur. Cuius familiæ tanta erat modestia & sanctitas, vt sacrarum virginum domicilium, dici iure potuisset. Aderat puero pædagogus, quinquagenario maior, vir prudens, qui ita eius curam gerebat, vt si pater fuisset, non potuisset aut solicitius aut amantius. Latinas literas (pro illo seculo) satis feliciter didicit, ingenio enim valebat simul & memoria, Selegerat ei mater condiscipulos & coætaneos, non tam generis nobilitate, quam morum innocentia insignes, a quibus neque audiret neque videret, quod teneram ætatem inficere posset. Lusus erant, trochus, pila, sphæræ, quibus & corpuscula exercentur, & animi non facile corrumpuntur. Sic educatus & doctus, in ætatis annum vsque duodecimum, a nobilissima Maria, in aulam accersitur, in qua ita vixit, vt ipsi Mariæ patruus, non secus ac liberi curæ esset, atque amaretur. Cuius ipse vicissim, tota vita adeo gratus admirator fuit, vt si quis fœminam quampiam, a pulchritudine, a comitate, ab industria, a pudicitia, ab amore in coniugem, ab administrandæ rei siue priuatæ, siue publicæ, prudentia, laudasset, statim ille suam præferebat Mariam, idque talibus verbis, eo affectu, vt facile intelligeretur, eum procul ab omni adulationis suspicione abesse. Prima stipendia sub Maximiliano Archiduce fecit, cui tam charus fuit, vt dum is Aquisgraniis in Regem coronaretur, equestris ordinis insignia, ab eo acceperit. Non potuit generosus animus diu latere, nondum enim decimum octauum ætatis annum attigerat, quum Grauelingæ (Flandriæ id oppidum est, militiæ præfectus, multum gloriæ meruit, charus commilitonibus omnibus, vtpote, qui morum facilitate, & summa erga omnes benevolentia, a Philippi patris (cui etiam facie ac totius corporis lineamentis similimus erat) moribus, non degeneraret. A Grauelingæ præfectura, Cortracum celebrius oppidum accitus, magna laude & industria rem militarem administrauit. In eo tumultu, quo Flandri Maximiliano Regi offensi, totam principis ditionem in duas partes distraxerant, Philippo a Cliuis (Rauesteinus dicitur) adhæsit. Tribuebat hoc inprimis Principi Philippo, vnico Mariæ suæ filio, cuius causam Flandri vna cum Rauesteino, tueri sese affirmabant, deinde ipsi Rauesteino cui Anna a Burgundia soror, nouerca erat, sed talis, quæ erga priuignum matris affectum æquaret, postremo Flandriæ, cuius prudentissimi magistratus & nobilitas, nullo non honoris genere ipsum semper prosequuti fuerant. p.185.

Rebus tandem inter Maximilianum Regem & aduersam partem compositis, optimum Dauidem fratrem suum Vltraiectinum tum Principem & Episcopum adiit,

iit, qui eum vere fraterno affectu excepit, amabat, honorabat, asſidueque lateri ſuo adhærere cupiebat, ac tantæ ditionis ſucceſſorem relinquere, quod conſtantiſſime tum renuit, alioqui facile, etiam applaudentibus tam Vltraiectinis quam Tranſiſulanis, fratri coadiutor (vt dicitur) factus fuiſſet.

Eo tempore, iuuenili ſupraque modum amabili forma erat, oculis nigricantibus & neſcio quid Cupidinem eiaculantibus, ore roſeo, mento prima lanugine herbeſcente, gracili corpore decoræque proceritatis, moribus vero & conſeruatione ita compoſitus, vt magis Parthenius quam Philippus, adpellari potuiſſet. Quare non tam amabat quam amabatur, laſciuiores enim quædam matronæ, in tantum eum, ſepoſita omni verecundia, deperibant, vt harum cauſa fere in vitæ periculum incidiſſet, niſi is qui ei mortem intentaturus putabatur, occiſus fuiſſet. Ea res & ipſi qui coactus occiderat, & Dauidi fratri non parum mœroris attulit.

Mortuo Dauide, fraternæ hæreditatis parte accepta, adBurgundicam aulam ſum-
p. 168. ma multorum expectatione rediit, adeoque clarus Philippo tum Principi extitit vt eum patris fere loco habuerit, quod vt reipſa quoque oſtenderet, clariſſimo eum ordini Equitum aurei velleris adſcriptum torque donauit, ac toti ſuæ familiæ præfecit.

Philippo poſtea rege, ex Hiſpaniis reduce, Anna a Burgundia, Adolphi Ducis Cliuenſis (Rauesteinum vulgus nominabat) vxor moritur, Philippo fratre, hærede ex ſemiſſe declarato. Auctis itaque opibus, nihil magis in votis habuit, quam ab aulicis turbis procul abeſſe, ſibique viuere. Verum quominus voti compos factus ſit, Philippi Regis regius erga eum affectus in cauſa fuit. Præfectus enim ab eo rebus maritimis, & regiarum claſſium dux conſtitutus eſt, in qua præfectura, ea quæ ad totius Zelandiæ, nautarumque commodum ſpectabant, non minus, quam ſuam ipſius domum, curabat. Nihil erat quod ad militiam, remque naualem pertinebat, cuius non eſſet peritiſſimus. In hac fortunæ poteſtatisque licentia, neminem ſuorum aut exactionibus, aut precibus, quibus contradicere non liceret, grauauit vnquam.

Quum Philippus Rex, aliquot Gelriorum oppidis occupatis, in Hiſpanias proficiſceretur, huius potiſſimum fideli prudentiæ & ſolicitudini, deuicta Gelriæ pars credita eſt, quam tam vigilanter cuſtodiuit, vt non modo nihil, neque aperto Marte, neque per inſidias ei ablatum ſit, verum etiam, vt hoſtium non infimi, eius amicitiam, occultis legationibus ambierint. Mortuo in Hiſpaniis Philippo Rege, Gelriorum dux, criſtas erigere, Hollandos & Brabantos finitimos, Gallorum auxilio fretus deprædari cœpit. Tum a Philippo Vuageninga oppidum, obſidione cinctum eſt, quod quominus aut vi aut deditione ſubactum ſit, in culpa fuit is, qui tum Burgundicis rebus præerat, cuius iuſſu obſidio quum iam iam oppidum capiendum eſſet, ſoluta eſt. Quod adeo Philippo diſplicuit, vt prouinciam vti ſuſceperat integram, ſucceſſori volens cederet. In Venloæ quoque obſidione, multa, ipſo totis viribus renitente, temere fruſtraque tentata ſunt. Poſt tantos labores, in Zelandia quieſcere decreuerat, verum id minime conceditur, legatus enim a Maximiliano Auguſto, & Carolo Hiſpaniarum principe Romam ad Iulium ſecundum Pontificem Maximum mittitur. In ea legatione, ſupra quam dici poteſt honorifice ab omnibus Italiæ Principibus & ciuitatibus exceptus eſt, præcipue tamen, a principe Mirandulano, Veronenſi & Florentinis. Pontifex Iulius, plus ei honoris exhibuit, quam vlli intra centum annos legato exhibitum, memoriæ proditum eſt. Honorabat in eo Burgundicum nomen, vbique terrarum celebratiſsimum, mirabatur in vno homine, tantam fere rerum omnium peritiam. Siue enim cum illo pacis, ſiue belli negotia (quæ etiam Iulio Cano arridebant) tractaret, ſummam vtrorumque in Philippo ſcientiam experiebatur, licet hic pacis ſemper fuerit amantior. Delectabatur ille picturis, habebat hunc eius artis iudicem ſimul & artificem, pictoriam enim & aurifabrilem, adoleſcens didicerat. De Archi-

chitectura erat ſermo, nouerat hic eius artis, dimenſiones, proportiones, ſymmetrias. De baſibus, columnis, epiſtyliis, coronamentis, atque id genus reliquis, adeo exacte diſſerebat, vt ex ipſo Vitruuio eum ſingula legere putares. Si de fontibus, atque ductibus, thermis ſermo incidiſſet, nihil harum rerum hunc latere adparebat. Itaque factum eſt, vt Iulius eum ſummopere amaret, multaque vltro offerret, quæ alii ambire ſolent. At ea animi celſitudine erat, vt nihil a Iulio acceperit, præter ſtatuas marmoreas duas, quarum vna Iulii Cæſaris, altera Hælii Hadriani erat. Nihil magis eum Romæ delectabat, quam ſacra illa vetuſtatis monumenta, quæ per clariſimum pictorem Ioannem Goſſardum Malbodium, depingenda ſibi curauit. Legatione peracta, in Brabantiam rediit. Interrogatus vt placeret Roma, nullum locum magis placere aſſeuerabat, ſi illa ſcelerum fex (quos Curtiſanos vocant) procul iſthinc ablegaretur. Ciues Romanos, qui veteres nominantur, „graues eſſe viros dicebat. Sacrificorum, Epiſcoporum, Cardinalium, Pontificis „Maximi non minus impudentem quam impurum luxum ac faſtum, ita execraba„tur, vt affirmaret ſe non dubitare, quin gentiles & pagani (vt dicimus) caſtius, innocentiusque vixerint, quam hi, qui nunc chriſtiano orbi, religionis leges præſcribunt. Addebat, ſe vidente, Cardinales quosdam primi nominis, dum ſacræ reliquiæ populo, & præcipue Germanis noſtris venerandæ oſtenderentur, exertis linguis, ac digitis in turpem modum compoſitis, noſtrorum ſimplicitati inſultaſſe. Nihil apud hoc nominum genus ſacrum eſſe referebat, præter aurum, & quæ vel nominari nefas ſit. Curtiſanos autem, & inprimis noſtrates, qui ibi ſacerdotia laboris mercedem accipiunt, ſi quis ſe coram nominaſſet, expuebat. Sciebat enim qua humilitate qua ſubiectione, ſanctiſſimis illis atque reuerendiſſimis, grati fuiſſent. Nihil ei (vt paucis dicam) Romæ placuit, præter cœlum & ſolum, lapides & ligna, & ciues illos Romanos, quorum meminimus. p. 187.

Hac legatione, inter cætera, hoc aſſequutum ſe prædicabat, quod plurimorum Romanorum Pontificum Maximorum diplomata, leges, decreta, indulgentias, vt meras impoſturas, vt plus quam pernicioſa veneficia, deteſtaretur. Hinc etiam ſacerdotes & monachos, qui a talibus portentis pendent, vt eorundem ſcelerum reos ac ſocios, contemnebat.

Sed vt ad geſta ipſius reuertamur, quum Caroli Principis ſoror, Iſabella, Chriſtierno Danorum Regi deſponſata eſſet, ipſi hoc muneris ab Auguſto ſponſæ auo, & Carolo iniunctum eſt, vt eam ad ſponſum vſque illorum nomine comitaretur ac deduceret. Quo munere magnifice functus, dum in patriam reuertitur, peſtilentia naues inuaſit, in ſua etiam naui, Balduini a Burgundia fratris ſui, filia, quam ei nobiliſſima domina Marina Maurica pepererat, hoc morbi genere correpta obiit. Cuius mortem tulit ægerrime, quum quod virgo erat ea venuſtate, iis moribus, vt Charitum vnam dicere potuiſſes tum quod nobiliſſimo eam marito deſtinaret. Sed ea eſt fere rerum omnium conditio, vt optimis quibusque citius priuemur, peſſima tenacius adhæreant. p. 881.

In patriam reuerſus, totus exornandæ arci ſuæ Suytburgo intentus, inter fabros, architectos, ſculptores & pictores verſabatur, adeo familiariter vt vnus illorum putaretur. Aderant ei & verſificatores, qui picturas atque ſtructuras carminibus ornarent, vt vtramque picturam, & loquentem & tacitam, oſtentare poſſet Excellentes in quauis arte artifices, miro fauore proſequebatur, domique ſuæ liberaliter alebat. Accerſierat ſibi magnis expenſis, pictores & architectos primi nominis, Iacobum Barbarum Venetum, & Ioannem Malbodium, noſtræ ætatis Zeuſim & Apellem. Bonarum præterea literarum profeſſores mire amabat. Ex horum numero inprimis ſibi familiares fecerat D. Eraſmum Roterodamum, in optimis ſtudiis orbi notum, & Ioannem Paludanum Louanienſis Academiæ rhetorem. Dum ita domi, relicta aula, ſemotus procul ab omni ambitione, ſibi viuere incipit, Carolus Rex, magnum auunculum honorare volens, onerat maxime, quod vt

ali-

aliquanto altius repetam, res ipſa poſtulat. Fridericus Marchio Badenſis, quum viginti duobus ferme annis, Vltraiectini Epiſcopatus munere, non ſine ſeditione & bello, functus eſſet, ſenio pariter & morbis fractus, cupiebat hoc munus in alium quempiam transferre, ea conditione, vt aliquot aureorum millia acciperet numerata, aliquot ad vitam annua. Quumque in Galliis & Anglia, id fruſtra tentatum eſſet, tandem ad Carolum venit, Epiſcopatum certis conditionibus offert. Conſultum eſt aliquandiu ea de re, viſa eſt multis Friderici oblatio, non ſolum non aſpernanda, ſed obuiis etiam vlnis acceptanda. Tum quod Gelriis Hollandiam per agrum Vltraiectinum deprædantibus, iter minus peruium fore putabatur, ſi Epiſcopus ex Caroli ſententia præficeretur, tum quod factiones, quæ ſunt inter Hollandos & Vltraiectinos, hoc modo paulatim ſopiri tollique poſſent. Cum Friderico Epiſcopo, facile conuentum eſt, de Romano Pontifice, qui huiusmodi in rebus, membranas & plumbum vendit, modo pecunia numeretur, nihil dubitatum. Hoc vnum inquirebatur, quis e Principum numero, in Friderici locum aptior ſufficeretur.

Tandem auditis ſententiis, relatum eſt Carolo, nullum adhuc ad hanc prouinciam ſubeundam Philippo Maris Præfecto, aptiorem reperiri poſſe, quod aliquandiu apud Dauidem Epiſcopum egiſſet, Vltraiectinorumque mores cognitos haberet, & ciuitatibus ac nobilitati notus eſſet.

Erant qui hoc conſilii, non ſimplici animo, neque ornando Philippo datum, affirmarent, ſed potius vt hoc honeſtiore quodammodo titulo, ablegaretur. Opponebat enim ſe interdum liberius conſiliariorum ſententiis, præcipue quando de exigendis pecuniis, ab agricolis, piſcatoribus, & iſtiuſmodi paupere plebecula, age-
p. 881. batur. Compertum enim habebat, qua libertate ſub Philippo patre, & Carolo fratre Ducibus, egiſſent, & qua plus quam Gallica ſeruitute, iam indies magis ac magis premerentur. Placet conſilium Carolo. Adprobat Fridericus, accerſitur Philippus, res magnificis verbis proponitur. Stupet primo Philippus, deinde aliquantulum ſecum deliberans, ætatem excuſat, addit etiam ſi anni paterentur, prohiberi tamen ſe ab hac prouincia, literarum inſcitia. Reſpondetur, Ætati multum adeſſe authoritatis, nec rebus gubernandis vllam aptiorem, literarum imperitiam, eruditos conſiliarios abunde ſuppleturos. Accedunt ad hæc Caroli tanti Principis iunctæ authoritati preces. Quid ageret Philippus? Conſentit. Mox aguntur gratiæ, & Principis & Reipublicæ nomine. Pollicetur præterea Carolus, ſe ſe omnes expenſas in hoc negotium neceſſarias, exoluturum, ditionemque Vltraiectinam non ſecus habiturum ac defenſurum, quam Hollandiam, & optimam quamque ſuæ ditionis partem. Solus Vltraiectinorum adſenſus reſtabat, ad quem obtinendum Maximilianus Comes ab Horne, dominus ita dici cœptum, Gasbecanus, mittitur, qui propter quædam liberius, quamquam vere, in Vltraiectinorum conſilio dicta, ſpecioſas verborum ambages, pro reſponſo ad Carolum refert. Rurſus ergo eadem de cauſa, Henricus Comes Naſſouius Vltraiectum venit, talia habens in mandatis, qualibus ſi Vltraiectini, ſuorum commodorum negligentes, contradicere obſtinatius pergerent, experirentur tandem, quid eſſet oblatum Caroli fauorem aſpernari. Magna Vltraiectinorum pars, Fridericum exoſum, habebat, & (vt ſunt fere omnes nouarum rerum cupidi) ſucceſſorem ei datum videre cupiebat. Verum in Philippum (neſcio quo metu animi) non inclinabant. Tranſiſulani, memoria Dauidis optimi præſulis accenſi, Philippum facile videbantur in Principem ſuſcepturi. Tandem communibus ſententiis, tam Vltraiectini quam Tranſiſulani, Caroli precibus conſentiunt. Mittitur poſt hæc Romam. P. M. confirmat omnia, numerata tamen prius duodecim millium Ducatorum ſumma. Tanti conſtabat Epiſcopum Vltraiectinum fieri. His peractis, magno Burgundiæ nobilitatis comitatu, Vltraiectum Philippus ingreditur, ac plauſibiliter (ſi externa erga nouum Principem officia ſpectes) ſuſcipitur. Qua de re, quia in epiſtola ad

Paludanum rhetorem, quædam indicauimus, & in primo libro Hiſtoriarum, noſtræ ætatis diligentisſime ſcripſimus, hic nihil amplius addetur. Factus Vltraiectinorum Princeps & Epiſcopus, cum quibuſdam amicis priuatim contulit, de ſtatutis Synodalibus recognoſcendis, de feriarum numero minuendo, de prouiſorum ac Decanorum (ea ſunt odioſa cuiuſdam iurisdictionis nomina) tyrannide cohercenda, de tot ocioſis hominibus ad ſacerdotia non admittendis, de validis mendicantibus tollendis, de pauperum cura gerenda, de clamoſis illis concionatoribus, præcipue mendicantium ordinum, cohibendis, de bonis & doctis Concionatoribus inſtituendis, & huiuſmodi multis aliis, quæ ad Reipublicæ commodum & verum Chriſtianiſmum ſpectare videbantur. Verum quo minus hæc prudentisſimi Principis conſilia ſuccederent, conſiliarii iurisconſulti duo, in cauſa erant. Hi enim dum vtraque manu aperta ac protenſa, ſuis commodis conſulunt, magno fremitu clamitare cœperunt. Hæc conſilia non fore e re Principis, multumque culinæ obfutura. Quare conniuente Principe (vt erat manſueto animo) omnia veteri more apud hos venalia erant. Princeps igitur imperioſis illis conſiliariis aſſidue occinentibus, ne his rebus ſe occuparet, quarum imperitior eſſet, ſineret illos harum ſubire & moleſtiam & inuidiam, facile ceſſit, atque ad reficiendas arces animum intendit.

Inprimis vero veterem Doreſtati arcem, nouis artificiis commodiorem fecit, picturis, ſculpturis, figuliniſque talibus exornauit, quales vix ipſam Italiam habere crediderim. Præterea, propugnaculis, armis, bombardis, eam accuratisſime muniuit. Cæterarum vero arcium præfectis vt idem facerent, iuſſit. Hæc agentem interturbant pauliſper equites, qui ſub Friderico Epiſcopo ſtipendia non ſoluta conquerebantur, hi enim occupata Oldenſala oppido, & arce Laga, in ipſis fere Suollanis portis, vbi tamen Princeps erat, ferro & igni graſſabantur. Verum hic tumultus, ſoluto ſtipendio breui, licet non ſine graui agricolarum damno, ſedatus eſt. Obequitabat poſt hæc, Philippus in ditione Tranſiſulana, multa in bonum publicum aut corrigens, aut conſtituens. Si quando, vno in loco aliquandiu morari, rerum neceſsitas coegiſſet, diem fere in hunc modum partiebatur. Primam eius partem precibus, e more legendis dabat, in quibus ad ea magis attendebat, quæ ex ſacris libris deprompta erant, quam ad fabuloſas diuorum hiſto- p. 189. rias. Ridebat interdum cum has legeremus, ineptisſimos earum ſcriptores fuiſſe dictitans, qui cum omnia mentirentur, nihil minus tamen ſciuiſſent quam mentiri. Tam apertis enim huiuſmodi ſcripta mendaciis ſcatent, vt authoribus earum nullam fuiſſe memoriam (qua tamen mendacem vel in primis valere oportet) etiam luſcioſis adpareat. Sacros vtriuſque Teſtamenti libros, non ſemel atque iterum legerat, & in his tantum promouerat, vt D. Eraſmi Roterodami translationem, vulgatæ conferret, & acri iudicio de vtraque pronunciaret. Lectis horariis preculis, conſiliis conſultationibuſque præerat, audiendis litteris, querelis, litibus, ſententiis intentus, ea cura ac diligentia, vt nihil literarum nihil ſe præſente reſignaretur, nihil niſi ſua manu ſubſcriptum, obſignaretur. Poſtea prandebatur, inter prandendum quæſtiones variæ proponebantur, ex poëtis, ex hiſtoricis, ex ſacris literis. Hiſtorias veterum fere omnes, gallice legerat, memoriæque commendarat. Præterea me prælectore, Hiſtoricos latinos quotquot extant, attentisſime audierat. Pomeridianis horis, aut in hortis deambulabat, aut opificum officinas, in morem ſoliciti patrisfamilias, circumibat. Cæna quæſtionibus item, dicteriis, interdum etiam liberioribus in conuiuas & miniſtros ſcommatis tranſigebatur. A cœna crebro in multam noctem, aut colloquebamur, aut vicisſim legebamus. Turbis & conuiuarum multitudine offendebatur, ſeceſſus vero & vnius alteriusue conſortium, expetebat. Si quando largiore compotatione ſeſe grauatum ſenſiſſet, ſequentis diei abſtinentia ſibi medebatur. Ebrioſos, præſertim, qui cereuiſia ſe ingurgitare ſolent, deteſtabatur, ſcortationibus minus infeſtus. Ipſe enim in Venerem propenſior, inque aduleſcentularum amoribus ardentior erat.

Si

Si quis ſacrarum virginum, monachorum, ſacrificulorum, & eorum qui aut magiſtri noſtri, aut Theologi ſalutantur, cœlibatum prædicaſſet, irridebat vehementer, impoſsibile dicens, homines integro corpore, ætate, in tanto ocio, in tanta rerum omnium copia qui crebro aut vino calerent, aut turgerent cereuiſia, poſſe caſte viuere. Quare horum caſtitatem, impuriſsimam humanæ naturæ contumeliam interpretabatur. Sacrificulos qui domi concubinas alerent, ſimulatæ caſtitatis profeſſoribus multo puriores iudicabat. Hinc male, vt mulieroſus, a ptochotyrannis audiebat, & in publicis concionibus oblique notabatur. Quod tamen patienter contemnebat, futurum ſperans (vt aiebat) ſe viuo, vt omnis compulſæ caſtitatis neceſsitas, vnanimi Epiſcoporum ac Presbyterorum conſilio tolleretur. Hactenus humaniſsimi Principis mores, me aliquantulum a propoſito abduxere. Cæterum, vt ad alia veniamus miro adfectu ſuos proſequebatur, nemini aut exactionibus, aut nuper inuentis vectigalibus grauis. Toto tempore quo Vltraiectinis præfuit, ne obulum quidem a quoquam, præter veteres & annuos reditus, in ſuum commodum exegit. Dum hoc modo ſuis conſulere conatur, Campis oppido, aliquot ciuium aduerſus ſenatum, ſeditionem concitarunt ac quoſdam, leues ob cauſas, ſenatu mouerunt. Ad quæ Princeps, ob violentam ſeditioſorum coniurationem, conniuere cogebatur. Quod vbi illi ſenſiſſent (vt ſunt huiuſmodi homines ad exitium vſque inquieti) neſcio quam Camerinam (vt hoc prouerbio vtar) aduerſus Suollanos mouerunt. Suollani qui a Campenſibus, præcipue novis ſenatoribus, contemni nolebant, ſe non iure, non Principis authoritate, quod maxime oportuit, ſed armis defendebant. Hinc ex re leuiuſcula, acris & luctuoſa concertatio exoritur. Intercesſit Principis, intercesſit ipſius etiam Cæſaris authoritas, ſed truſtra. Indies enim hoc incendium latius ac vehementius graſſabatur. Potuiſſet initio hoc malum, Principis clementia, prudentique nobilitatis ac Dauentrienſis ſenatus conſilio ſopiri. Verum Principis iuriſconſulti illi, in vtramque aurem, vt dicitur, dormiebant, neſcio quid lucri ex hac patriæ calamitate, ſperantes, multis conuentibus de concordia actum fruſtra. Tandem eo res prolapſæ, vt Suol. ad Gelrium inclinare dicerentur. Ea res Principem magis ſollicitum reddebat. Quare accerſitis conſiliariis, me adſtante, dixit. Num cernitis quam late hoc diſsidium ſerpat? quale exitium patriæ minetur? Occurrendum igitur quam primum huic malo, ne neglectæ patriæ ſalutis accuſemur. Tum illi (vt erant facundi adulatores) depone, inquiunt, Clementiſsime Princeps, hunc metum. Nos tempori hunc tumultum comprimemus. Tu ſaltem fac bono ſis
p.190. animo, genioque totus indulgeas. Vtilis eſt hæc ciuitatum diſcordia, quanto enim plus pecuniæ in mutuam pernitiem effuderint, tanto minus poſtea virium habebunt, tuis iuſsis non obſequendi. Nonne ſolæ ciuitatum opes faciunt, vt Principum decretis contradicere auſint? His peſtiferis perſuaſionibus negligentiorem Principem fecerunt. Interea Suollani, priuatim & publice, de Principe immerente conquerebantur, vt Campenſium fautore, ſuæque cauſæ aduerſario, & ad defectionem ſpectabant. Demum clam ad Gelriorum Principem miſerunt, qui auxilium implorarent, quod is (vt eſt ditionis ampliandæ auidiſsimus) neque neceſsitudinis, neque beneficii paulo ante, dum fumaret Velauia, præſtiti memor, ſtatim miſit, ſed adeo latenter, vt prius bona nobilitatis Tranſiſulanæ pars caperetur, quam vt Suollanos ad Gelrium defeciſſe, aut Gelrium Epiſcopo hoſtem factum, quis ſuſpicari poſſet. Iam apertum bellum erat, prædæ, incendia, cædes. Vltraiectini vero, cum adiacente ditionis parte, ab iis ſeſe malis ſubtraxere. Epiſcopus tamen apud Cæſarem erat, ac ſpecioſis promiſſis animabatur. Tandem valedicto Cæſare, comitantibus duobus principibus, Maximiliano videlicet Gasbecano, & Guilielmo Rogendorpio, Campos venit, & ad tuendos ſuos, quicquid pecuniarum, quicquid aureorum argenteorumque vaſorum habebat, lubens obtulit, in Cæſareis nihilominus promiſsis, multum ſpei collocans. Hoc bello,

Hasletani, nunquam interituram fidelitatis erga Principem, gloriam, obsidione magnanimiter lata, adepti sunt. Oldensalenses fortiter hostibus restituerunt, damnaque non modica intulerunt. Dauentrienses suis corporibus, nedum opibus Principis iniuriam vlciscebantur. His non immerito Stenuicani adnumerari meruerant, nisi partam gloriam, vino & somno sepulti, vna cum oppido suo perdidissent. Campenses tantorum malorum, & caput & cauda, in omni erga Principem officio frigidi ac negligentes erant. Multa hic volens prætereo, quod bellum hoc, in septimo historiarum nostræ ætatis libro accuratius descripserim. Dum itaque a Cæsare, nihil præter litteras, & exiguam admodum (quantum ad hoc bellum debellandum pertinebat) pecuniarum summam, mitteretur, Cæsare profectionem in Hispanias adornante, Episcopus in Brabantiam venit, Cæsari necessitatem suam exponit. Rursus promissa promissis cumulantur, & præterea nihil, præter Germanorum peditum aliquot vexilla, quæ in obsidione Genemeudæ, a Gelriis, fugata cæsaque sunt. Cæsar in Hispanias iam iam abierat, Episcopus D. Margaritam, & eos quos Cæsar ditioni suæ præfecerat, adit, hortatur, monet, orat, promissis respondeant, neque sinant, Gelrium contra Cæsaream Maiestatem ac Burgundicum nomen toties insolescere. Res de die in diem differtur. Nec deerant qui dicerent Gelrii causam magis, quam Episcopi promoueri. Interea Daventrienses, cum Gelrio fœdus & si minus honestum, pro rebus tamen fere desperatis, necessarium, iniere. Tum demum missi sunt auxiliarii equites ducenti quinquaginta, sed sero. Suollani tandem bello fessi & Gelrii imperium suspectum habentes, occasionem nacti, de ineundis certis pacis conditionibus, consultabant. Dum itaque diuina bonitate, lætior aura nobis aspirare cœpisset, Episcopus in extremam ægritudinem incidit. Medicus inspecto lotio, tactis venis, occultam febrim indicat. Aduocatur alter medicus, is vix dum viso ægro, de salute desperare cœpit. Nondum biduo lecto decubuerat, quin certissimam mortem adesse, medici musitant. Id siue æger audierit, siue ex vi grassantis circa præcordia morbi intellexerit incertum. Sacellanum vocat, ac se confiteri velle indicat, secedunt qui circumstabant. Confessione peracta, cubiculum ingredior, nihil minus cogitans, quam quod agebatur. Interrogat, sit ne Eucharistiæ sacramentum in arce? Respondeo stupidus, si non adsit, facile adferri posse. *Adferatur*, inquit, *nam illud sumere desidero.* Accurrunt nobiles & consiliariorum aliquot. Ab his offensarum veniam petit, & arcem in futuri Episcopi vsum commendat. Post hæc respirans paululum, *Deus*, inquit, *nouit, quod belli huius causa non fuerim*; moxque addidit, *Testamentum condidi, id ratum habeo: huiusque exequutores prater nominatim descriptos, constituo Florent. Comit. Burensem, Ioannem Comitem a Bergis, Antonium Comitem Hochstratanum, & te*, inquit, *Domine a Boularia* is enim omnium nobilium charissimus illi adstabat. Corpus suum (nam & illi hoc etiam cura erat) vna cum corpore Dauidis fratris Vltraiecti sepeliri volebat. Interrogatus a me, num filiis (duos enim nothos reliquit superstites) providere vellet, *satis*, inquit, *habebunt, si probi fuerint.* Deinde Eucharistiam, sano quam ægrotanti similior, sumit, mox oleo sancto inungi se petiit, cruceque (vt fit) exosculata, soli Deo sese commendabat. Accedo propius, tracto manus, quas tanquam valedicturus porrigebat. Interrogo an ne melius haberet, tum his fere verbis respondit: *Bene sum contentus* & sursum respiciens addidit; *Fiat voluntas tua.* Quod ideo eum addidisse crediderim, quod crebro contulerimus & dixerimus, fœlicem illum, qui vel semel cœlesti patri, ex animo dicere posset. *Fiat voluntas tua.* Ad vltimum, veluti quieti aliquantulum se compositurus, mortuus est. Aperto corpore, solus pulmo, nigricante quodam colore, quasi exustus, repertus est. Cætera intestina nulla sui parte corrupta erant. Hic finis tanti Principis fuit. Obiit autem Doreſtati, Anno Millesimo quingentesimo

p. 191.

p. 192.

mo viceſimo quarto, ſeptima die Aprilis, ætatis anno ſexageſimo. Sepultus eſt Vici, in templo Diui Ioannis Baptiſtæ, ad ſiniſtrum latus fratri ſui Dauidis Epiſcopi.

D. O. M. S.

OPT. PRÆSVLI, CLEMENTISS. PRINCIPI, PHILIPPO A BVRGVNDIA, BONI PHILIPPI BVRGVND. DVCIS FILIO, EPISCOPO VLTRAIECTINO, PATRONO B. M. IOAN. MALBODIVS, ET GERARDVS NOVIOMAGVS. P. C.

PAcis amatoris, *cernis bellique periti*,
Quisquis ades *tumulum hic, mens ſuper aſtra manet.*
Iniuſtos *hoſtes vix dum patientia victrix*
Vicerat, *& morti cedere iuſſus obit*,
Collapſas *arces reparauit diuite cultu*,
Prœlia *quod geſſit, non ſua culpa fuit.*
Perfidus *hæc ciuis conflauit, perfidus auxit*
Conſul, *dum patriæ conſulit excidium.*
Præfuit Vltraiecti An. VI. Menſes XII. Diebus XIV.
Obiit Doreſtati. An. M. D. XXIV. VII. Aprilis. Ætatis Anno 59.

IMP. CÆSARI MAXIMILIANO AVGVSTO, P. F. P. P. GERARDVS NOVIOMAGVS.

ET Iure *& merito Romana præſidet arci*
Germanus, *mundi victor & imperii.*
Romulus *vt quondam vicit cum ſtirpe nepotum*
Præcipuos *populos, præcipuoſque Duces:*
Fortis *ſic vicit Germanus fortia regna*,
Germanus *præſtans corpore, mente, manu.*
Id verum *oſtendit clarus Burgundio, victor*
Gallorum, *natus ſtemmate Teutonico.*
Francus, *Germanus probat hoc. Nortmannia diues*
Hoc *docet in regno Galle animoſe tuo.*
Longobardus *adeſt victoris victor, & inquit*
Germanos *patres lætus honoro meos.*
Sed priſcam *linguam mutaui tempore longo*,
Et mores *ſumpſi Tuſcia docto tuos.*
Hiſpanuſque *potens gaudet iactare parentes*
Germanos, *Gothos, Anglia, Saxonicos.*
En quid *Germanus perfecit cuncta domando*,
Et ſubdens *ſceptris regna ſuperba ſuis.*
Iure ergo *regnas Romana Cæſar in arce*,
Maximiliane pius qui pater es patriæ.

p. 191.

p. 192.

Hos verſiculos, Maximilianus Auguſtus, accuratius lectos, ita adprobauit, vt authorem Poëtica laurea dignum pronunciarit. Actum Thenis Brabantiæ oppido. An. ſupra Milleſimum quingenteſimo, decimo ſeptimo.

SEQVENTES VERSICVLI, LOVANII ÆDITI SVNT, AVTHORE NOVIOMAGO.

MAximiliane *pater patriæ, fœlicius opto*
Auguſto *viuas, Traiani more gubernes.*
Te patrem *patriæ ſupplex tua turba rogamus,*
Da pacem *patriæ. Pax*
Soluit *carcere clauſos,*
Triſtia *quæque repellit.*
Ornat *compita & vrbes.*
Aurea *ſecula reddit.*
Pandit *Olympica regna.*
Da pacem *patriæ, ſupplex tua turba rogamus.*

ADCLAMATIO IN CAROLVM MAXIM. IMPER. CÆSAREM AVGVST. AVTHORE NOVIOMAGO.

AUguſto *viuas felicior, optime Princeps.*
Traiano *melior regnes ter Maxime Cæſar,*
Te metuit *veſper, te laudent Indica regna,*
Orbis *te Arctous colat, & tibi ſeruiat auſter.*

GENEALOGIA DVCVM BVRGVNDIÆ, BRABANTIÆ, ETC. COMPILATA PER MAGISTRVM EMONDVM DE DYNTER, ILLVSTRISSIMI PRINCIPIS DOMINI PHILIPPI HVIVS NOMINIS SECVNDI, DVCIS BVRGVNDIÆ, BRABANTIÆ, ETC. NEC NON ET TRIVM ALIORVM DVCVM PRÆDECESSORVM EIVS SECRETARII.

LIber generationis Philippi, Burgundiæ, Lotharingiæ, Brabantiæ & Limburgiæ Ducis, filii Caroli magni, filii Lotharii, filii Priami.

Priamus autem fauſta Hectoris proles, a magno Priamo Troianorum Rege Hectoris Patre, nomen & genus trahens, genuit Marcomirum. Marcomirus autem genuit Pharamundum. Pharamundus autem genuit Clodium.

Clodius autem genuit Meroueum, Meroueus autem genuit Hildericum, Hildericus autem genuit Clodoueum, Clodoueus autem genuit Lotharium, Lotharius autem Cilpericum, Cilpericus autem genuit Lotharium Magnum. Lotharius autem genuit Dagobertum & Bilceldem.

ATTENDE STEMMA PER BILCILDEM, NAM PIPINVS CAROLI MAGNI PATER, EXCLVSO STEMMATE VIRILI FRANCORVM, FACTVS EST REX.

BIlcildis, vxor Asberti Principis & Senatoris, genuit Arnoldum. Arnoldus autem ex ſancta Oda, genuit Arnulphum, Arnulphus autem genuit ex ſancta

cta Dota, Angiſum. Angiſus autem ex ſancta Begga, filia Pippini de Landen, Ducis Lotharingiæ & Brabantiæ, maioriſque domus, filii Carolomanni de Landen, Principis Brabantiæ & Hasbaniæ, genuit Pippinum groſſum, alias de Harſtal-
p.193. lio. Pippinus autem de Harſtallio, genuit ex Alpaide Carolum Martellum. Carolus autem Martellus genuit Pippinum paruum ex Duce & maiore domus factum Regem. Pippinus autem paruus genuit Carolum magnum. Carolus autem magnus genuit Ludouicum pium. Ludouicus autem genuit Carolum Calvum. Carolus autem Caluus genuit Ludouicum Balbum. Ludouicus autem genuit Carolum Simplicem. Carolus autem ſimplex genuit Ludouicum. Ludouicus autem genuit Lotharium Regem, & Carolum Ducem Lotharingiæ & Brabantiæ. Carolus autem Dux & hæres Franciæ genuit Gerbergam.

ATTENDE STEMMA PER GERBERGAM, NAM HVGO CAPET EXCLVSIS CAROLINIS, INVASIT REGNVM, CVIVS PROGENIES AD HVNC VSQVE DIEM, IN FRANCIA REGNAT.

EX Gerberga autem Lambertus Comes Louanienſis genuit Henricum Comitem & Marchionem Imperii. Henricus autem genuit Lambertum cum barba. Lambertus autem genuit Henricum huius nominis ſecundum Comitem. Henricus autem ſecundus genuit Henricum tertium. Henricus autem tertius genuit Godefridum cum barba huius nominis Ducem primum. Godefridus autem primus genuit Godefridum ſecundum. Godefridus autem ſecundus genuit Godefridum tertium. Godefridus autem tertius genuit Henricum huius nominis Ducem primum. Henricus autem Dux primus genuit Henricum ſecundum. Henricus autem ſecundus genuit Henricum tertium. Henricus autem tertius genuit Ioannem huius nominis Ducem primum. Ioannes autem primus genuit Ioannem ſecundum. Ioannes autem ſecundus genuit Ioannem tertium. Ioannes autem tertius genuit Ioannam, quæ rexit Lotharingiam, Brabantiam & Limburgiam & Marchionatum Imperii, per quinquaginta vnum annos. Genuit etiam Ioannes tertius Margaritam.

ATTENDE, STEMMA DEDVCI PER MARGARITAM.

EX Margarita autem, Ludouicus Comes Flandriæ, &c. genuit Margaritam. Ex Margarita autem Philippus quondam Francorum Regis filius, Dux Burgundiæ & Comes Flandriæ, &c. genuit Ioannem, Antonium & Philippum fratres. Facta autem diuiſione inter fratres; Ioannes primogenitus qui ſortitus eſt Burgundiam & Flandriam, &c. genuit Philippum ſecundum de quo infra dicetur. Philippus autem tertio genitus habuit comitatum Niuernenſem, &c. Antonius autem ſecundo genitus, qui adeptus eſt Ducatus Lotharingiæ, Brabantiæ, & Limburgiæ, atque Marchionatum ſacri Imperii, genuit Ioannem quartum, & Philippum primum, qui ſucceſſiue vnus poſt alium ſibi ſuccedentes obierunt, nulla prole relicta. Philippus autem huius nominis Dux ſecundus, filius Ioannis, filii Philippi, ex Margarita, filia Margaritæ, filiæ Ioannis Ducis tertii, & ſororis

ris Ioannæ Duciſſæ, prædictorum, tanquam proximior & legitimus hæres Philippi huius nominis Ducis primi, filii Antonii præſcripti, adeptus eſt Ducatus Lotharingiæ, Brabantiæ, & Limburgiæ, ſacrique Imperii Marchionatum ex paterna & auita ſucceſſione, de propagine domus Brabantiæ ſibi debitos. Hic Philippus cognomento Bonus, ex Iſabella filia Regis Portugalliæ genuit Carolum. Carolus ex filia Ducis Borbonii genuit Mariam.

ATTENDE STEMMA PER MARIAM.

MARIA, nupta Maximiliano Archiduci Auſtriæ, &c. qui poſtea Romanorum Imperator fuit, genuit Philippum Regem Caſtellæ, &c. Philippus, ex Ioanna filia Ferdinandi Regis Arragonum, genuit Carolum, qui Maximiliano auo ſucceſſit in imperio.

PE-

PETRI CRINITI
HISTORIA
RVSTICORVM
TVMVLTVVM.

LECTORI SALVTEM!
BVRCARD GOTTHELF STRUVE

PEtrus hic Crinitus, alius a Florentino eiusdem nominis, Electori Palatino erat a secretis, vulgo Haarer dictus, Historiam describit belli Rusticani, quod apud Sueuos cœpit, exinde ad Rhenenses, Francos, Hassos & Thuringos fuit perductum. Exponit autem, prout ipse in præfatione loquitur, ea, quæ partim suis oculis viderat, partim quæ a fide dignis acceperat. Hinc singularia in singulis locis gesta enarrat, ad ea vero saltim facit, quæ apud Sueuos, Rhenenses & Francos gesta, ideoque annum saltim 1525. absoluit. Vernaculo primum sermone prodierat hoc scriptum, quod, vti ipse in præmissa testatur præfatione, ipse in latinum transtulit, stylo tamen admodum horrido. Hoc autem ex Bibliotheca Palatina Electorali se desumsisse in Syllabo Auctorum præmisso testatur Freherus. Denuo illud germanico idiomate ex locupletiori quodam Manuscripto prodiit Francofurti 1627. 4. idemque in capita distinctum, quæ nostræ editioni adiecimus, & ex eadem quædam suppleuimus. Contulimus cum eodem Petri Gnodalii Rusticanorum Tumultuum in Germania libros V. qui in Schardii Tomo secundo Rerum Germanicarum reperiuntur, Seckendorffii Historiam Lutheranismi, & Sleidani librum Quartum Commentariorum de statu Religionis sub Carolo V. Subiunctum est Io. Atrociani, Germani Carmen de bello Rustico, quod cum aliis eiusdem elegiis Basileæ olim a. 1528. fuerat impressum.

RV-

p.194. # RVSTICORVM TVMVLTVVM IN GERMANIÆ DIVERSIS PARTIBVS ANNO M. DXXV. EXORTORVM, ET A MAGISTRATIBVS FOELICITER SEDATORVM, HISTORIA PETRO CRINITO, VULGARITER HARER, SCRIPTORE.

REVERENDISSIMO ET ILLVSTRISS. PRINCIPI AC DOMINO, ALBERTO S. ROM. ECCLESIÆ TIT. S. PETRI AD VINCVLA PRESBYTERO CARDINALI, MOGVNTINENSI ET MAGDEBVRGENSI ARCHIEPISCOPO, SACRI ROM. IMPERII PER GERMANIAM ARCHICANCELLARIO, PRINCIPI ELECTORI, PRIMATI GERMANIÆ, MARCHIONI BRANDENBVRGENSI, DVCI CASSVBIORVM, POMERANORVM ET SCLAVORVM, BVRGGRAVIO NVRENBERGENSI, ETC. PRINCIPI OPTIMO ATQVE CLEMENTISSIMO.

Libruum de seditione rustica a me formatum, Reuerendiss. ac Illustrissime Princeps, & nunc quo posteritati consecretur Latine factum non alienum putaui tuæ Illustriß. Dominationi mittere. In quo cum & nonnihil de turbis in T. Illustriß. Dominationis ditionibus exortis, & studio, cura, labore Principis Palatini, seculorum memoria dignissimi, sedatis contineatur, non ingratum meum obsequium fore speraui. Quod si exactissimam diligentiam T. Illustr. Dominatio requirat, materiæ Barbara & inculta illa vocabula non potuisse mitius mitigari, consideretur velim. Quod vero ad historiæ fidem attinet, nihil me prætermisisse certo scio. Vnde Reuerendissime & Illustriß. Princeps Illustriß. Tua Celsitudo, meæ voluntatis, si bonum hoc meum opusculum iudicabitur, studium, sin non perinde aptum fuerit, obsequium approbet, & serena facie qualecunque hoc est munusculum suscipiat, susceptumque mei studii & officii erga T. Illustriß. dominationem pignus habeat, obnixe deprecor. Ille in quo sumus, viuimus & mouemur, Illustr. T. Celsitudinem, cui quam humiliter commendari cupio, diu felicem custodiat.

E. T. Illustrissim. Celsit.

Humillimus Petrus Harer.

PRÆFATIO.

NVm in omnibus historiis res gestas mortalium tractantibus, nil magis abominandum inueniatur, quam vbi eadem in domo, eadem in ciuitate, eadem in Republ. in eodem denique regno vel Imperio viuentes, inter se ipsos discordes, seditioni & dissensioni studuerint; id quod experientia ipsa, & præcipue Romani totius orbis gubernantis Imperium docent, duobus insignibus facinoribus, altero quidem L. Catilinæ (qui homo fuit animo audaci, subdolo, vario, alieni appetens, sui profusus, immoderata, incredibilia nimis alta semper cupiens) primum occulta seditione, mox erumpente tumultu manifesto, cum sibi adhærentibus Senatui Romano timorem quam maximum incutientis. Altero vero quando idem Imperium, ex antiquo more a Consulibus administratum, per incrudescentes C. Iulii Cæsaris & Pompeii ambitiones & odia diuisum, labefactatum & extinctum est. Enim vero scelus hoc omnipotenti Deo, maxime displicet & grauissime sæpenumero punitum est, nec vnquam felices successus habuit, aut eo quo cœptum fuit deductum est. Quod vel vnico sed vero & manifesto exemplo sacris ex literis edoceri potest. Vbi Chore tam generis claritate quam eloquentia nobilis vulgus Israeliticum alioqui credulum, verbis phaleratis suam traxerat in sententiam, vt contra mitissimum & a Deo electum virum Mosen, cuius honori iam pridem ille inuidebat, conspiraret. Adiunxerat ita sibi duos neutiquam obscuros viros, Dathan videlicet & Abiron, ingentes illis promittens opes & honores, qui toto populo spectante, suæ seditionis pœnas luentes hiatu terræ viui absorpti sunt. Chore vero huius exacerbationis author cum ducentis quinquaginta viris incensum offerentibus, igne cœlesti consumptus est. Porro populus quia contra Mosen & Aaron murmurauerant, non id impune tulit, siquidem XIV. millia hominum, & septingenti, simili pœna perierunt, & nisi Aaron iam domini precibus mitigasset, vniuersos hoc exosum Deo scelus perdidisset. Postquam ergo hoc anno a Jesu nato MD XXV. seditio & crudelissima & periculosissima ignobilis vulgi contra superiores & magistratus in Germania coorta est, operæ pretium me factutum puto, si, quæ partim hisce oculis vidi, partim quæ a fide dignis hac de re comperi vel accepi memoriæ posterorum tradidero. Exequar autem illa potissimum quæ circa Rhenum celebratissimum Germaniæ flumen, & Palatinatus tractum gesta sunt. Quibus quidem in regionibus tumultus, meo videre, præ cæteris temere perfideque motus atrox & sæuus fuit. Candidi lectoris erit operam nostram boni consulere, & turbas easdem tum copiosius, tum elegantius mandare literis. Primum tamen a rusticis designata circa Danubium multi nominis fluuium & Lacum Podmicum, & in Algauia finitimisque locis. Tum mox quæ contra hos Nobiles Sueuorum confœderati gesserint paucis attingam. Haut aliter enim, quam pestilens quoddam contagium alios ex aliis hoc malum inuasit.

DE

CAP. I.

p. 196

DE RVSTICA SEDITIONE PRIMVM IN PARTIBVS HEGAVIÆ ORTA.

ANno ergo iam dicto, ineunte vere conuenerunt primum ad res post-ea gestas tractandas, subditi Comitis a Lupfen in Hegauia, qui suis magistratibus conditiones quasdam contra quædam grauamina, suo arbitrio recipiendas confirmandasque obtulere, & tandem violentis postulationibus exigebant. Hac fama apud finitimos sparsa & in Algauiam vsque prorepente, fortasis non sine culpa quorundam isthic agentium procerum magnatumque, multo plures eadem de re, pluribus ex locis frequenti concursu contra Magistratus, nulla iuris vel integritatis, aut fidei datæ ratione habita cœperunt insurgere. Sic illis tandem in Algauia (vt dicere cœperam) in loco cui Alba nomen est, quod ego ab Alpibus esse inditum, sunt enim illic altissima iuga montium, crediderim, tum prope Vlmam congregatis, eo ventum est, vt eius mali causa, præsertim cum eiusdem temporis occasione, Illustris Princeps Hulderichus Dux Wirtembergensis, amissum Imperium Ducatus recuperare conaretur, nobilissimi Sueuici fœderis heroes, Vlmæ conueniendi diem dixerint, vbi per eorum legatos, quo pacto iis rebus esset consulendum, diligenter consulebatur. Contraxerunt igitur & ipsi geminas non vulgari robore, tam pedestres quam equestres copias, omni commeatu instructas, præfecto his Imperatore generoso & clarissimo barone Georgio Erbtruchses Waltpurgensi. Quas cum aduersus se produci Dux Wirtenbergensis sentiret, ab incepto suo desistere, dimisso exercitu rebus infectis, quanquam vnum aut alterum eius terræ oppidulum inter Rotvvilam & Stutgardiam iam occupauerat, coactus est.

Gnodalius lib. 1. p. 132. *Reusneri* Hist. Frundsberg. lib. 3. p. 51 *Sleidanus* lib 4. p. 112 *Seckendorf* lib. 2. sect. 3. §. 3.

CAP. II.

DE COEPTA REPVGNATIONE CONFOEDERATORVM CONTRA SEDITIOSOS.

INterea quæ pacis sunt, & ad publicam pertinent tranquillitatem, per fœderis Sueuici consiliarios cum seditiosis rusticis in ipsorum castris, prope Vlmam positis tractabantur. Nihilominus Georgius exercitus Imperator ferro decernere constituit. Itaque XIV. Kalend. Martii, cum exercitu suo aduersus seditiosos rusticos quatuordecim numero millia, vt dimicaret profectus est. Et cum ipsi castra inter Vlmam & Biberacum in carectis collocassent, hic non procul inde intra dimidium miliare sua posuit. Nam posteaquam pertinaciter perfidiæ suæ furorem rustici sequerentur & confœderatorum milites, qui prædas agebant aliquot confodissent, nonnullos item nobiles, præterea monasteria occuparent, exspoliarent, vastarentque, nihil denique non temere, contumaciter, malaque fraude facerent, facereque conarentur, nulla pacis conciliandæ spes, quam per manuum consertionem supereſſe visa est. Verum (incertum qua occasione, vel cuius impulsu) eadem nocte rustici ex eo loco abeuntes, copias suas ad monasterium Marchtal promouerunt. Id ipsum, vt cætera, omnino occupantes & vastantes. Hos e vestigio Georgius cum suo exercitu, vt prœlium committeret, secutus est: Isti

Gnodalius c. l. *Sleidanus* p. 113.

vero, fortunam belli minime experiri volentes, disgregato, disperſoque exercitu, huc illuc fugientes, Alpium atque Syluarum præſidio ſaluti ſuæ conſulebant.

CAP. III.
DE OBSIDIONE DVORVM OPPIDORVM LEYPHEIMII ET GVNTZEBVRGII A SVEVICO EXERCITV.

Gnodalius p.133 *Sleidanus* p.113. PEr idem tempus Sueuici fœderis exercitus Heroum iuſſu Vlmam verſus rediit, & inter vias pleraſque villas deprædatas incendit, incolarum inuento nemine: Verum cum duo oppida Leypheimium videlicet, & Gunzeburgium cum finitimis pagis ferme ad Auguſtam vſque Vindelicam, nobiliſſimam Rhetiæ vrbem facta coniuratione ſeſe addixiſſent, & ſe duobus exercitibus ſimili ad ſeditionem ſtudio, p. 197. altero apud Lacum Podmicum, altero in Algauia congregatis, deuinxiſſent, placuit Suecorum confœderatis dicta oppida IX. Cal. Martii obſidere.

CAP. IV.
Gnodalius c. l. ## DE RVSTICORVM CÆDE PER CONFOEDERATOS EDITA.

GEorgio itaque Duce, vt decretum erat, equitatus confœderatorum in ruſticos ſex millia numero incidit. Hic illico acriter pugnatum eſt, & aliquot ruſticorum millia confoſſa, aliis partim captis, partim animam in Danubio relinquere coactis, paucisſimis fuga elapſis. Sunt eodem die centum triginta equites ex Vlma ad pagum Navve dictum trans Danubium miſſi, vt ſi quos a Leypheimenſibus in auxilium accerſitos offendiſſent, profligarent. Hi plus minus octingentos ruſticos obuios omni armatura bellica inſtructos habentes ferrum ſtrinxerunt, fugientibus illis circiter ducenti quinquaginta cæſi, CC. capti, reliqui in carecta coacti ſunt. Sed equites virgultorum aſperitate & inſolentia loci repulſi ad exercitum redierunt.

CAP. V.
Gnodalius c. l. ## DE DVORVM OPPIDORVM EXPVGNATIONE.

SVeuici igitur fœderis vniuerſus exercitus equitatu peditatuque inſtructus Duce Georgio oppidum Leypheimium obſedit, incolæ in deditionem poſtulati ſe arbitrio confœderatorum dediderunt. Eodem modo qui in Guntzeburgo & aliis pluribus adiacentibus pagis & vicis erant, veniam petierunt, & in Sueuici fœderis gratiam & pœnam ſunt recepti. Verum Duces & auctores huius ſeditionis ab aliis ſegregati ad ſupplicium cuſtodiebantur, quorum plerique in crucem acti, alii decollati, alii aliis ſuppliciis puniti ſunt. Tandem Leypheimium peditibus, Guntzeburgum equitibus diripiendum permittitur.

CAP. VI.
DE STVDIO, VT RES PACFICE COMPONERENTVR HABITO.

Gnodalius c. l. *Sleidanus* p.113. NIhil interea prætermiſſum, tum per Cæſarei regiminis, tum aliquarum ciuitatum, nempe Conſtantiæ, Memmingæ, Iſnæ, aliarumque Legatos apud conſiliarios Sueuici fœderis, qui eius rei gratia Vlmam conceſſerant. Huc etiam nonnulli ex copiis, quæ tum apud Lacum Podmicum & in Algauia collectæ erant, ſelecti quidem, fide publica interpoſita venerunt. Nihil tamen actum quod Reipublicæ conduceret, nec tempeſtas illa ſedari poterat, ſed qualis cœpta erat manſit.

CA-

CAP. VII.
DE BALDRINGENSIS EXERCITVS AVSV.

Gnodalius c. 1.

EO tempore ruſtici in carectis prope Baldringum rurſus haud exigua manu congregati ſunt. Quibus a duobus exercitibus apud Lacum Podmicum & in Algauia conſtitutis, admodum magna auxilia miſſa ſunt. Hi interea Comitum atque nobilium caſtra expugnata expoliauerunt, vaſtarunt, atque incenderunt. Charitatem fraternam (de qua plurimum præ aliis in Chriſto Seruatore noſtro gloriabantur) omni crudelitate, tyrannide, nequitia declarauere. Circumiacentia quoque monaſteria exſpoliare, euertere, deuaſtare, nec aliter agere quam qui nec Deum, nec homines, nec quod ius, fas, honeſtumque eſt, reuerentur. Qua re cognita, Georgius cum vniuerſo exercitu prædictis iam duobus oppidis in deditionem acceptis, iisque qui auctores ſeditionis fuerunt, ſupplicio affectis, ad Lacum Podmicum & Algauiam ſe contulit, vbi quotidie contra hoſtem ſummo ſtudio conſultauit.

p. 198.

CAP. VIII.
DE CLADE APVD OPPIDVM VVORTSACVM * EDITA

HIs rebus ita transactis V. Non. Martii vergente ad occaſum ſole, circa horam quintam, ſeditioſorum ruſticorum ſeptem millia prope oppidum VVortſacum quod a Biberaco duobus ferme miliaribus abeſt, Georgius cæcidit. Et cum ex captiuorum relatione intellexiſſet adhuc VIII. milia ruſticorum prope Weingarten, id monaſterii nomen eſt haud procul a Rauenſpurgio diſtantis, congregata, poſtridie cum prima luce vniuerſo cum exercitu eo ſe contulit cum hoſtibus conflicturus. Verum iſti quæ complicibus ſuis acciderunt plane neſcii eo ipſo mane Weingarten relinquunt, exercitui apud Wortſacum deleto, quem adhuc ſupereſſe putabant, auxilium contra Sueuicas copias laturi. Quo per explorationem cognito (quæ ſtrenuo atque circumſpecto exercitus Duci ſemper eſſe curæ debet) Georgius iam in campis aciem aduerſus hoſtem inſtruebat. Sed iſti fortunam belli non expectantes ad carecta & equitibus inuia loca confugiebant. Plurimum tamen incommodi fugientibus ex bombardarum tormentis illatum eſt. Verum iam ingruente nocte, Georgius ab hoſtium perſecutione deſiſtere coactus eſt. Itaque eo ipſo in loco pernoctans caſtra poſuit. Poſtera die qui Paſcha erat, aduerſus hoſtes dimicaturus.

Gnodalius c. 1.

CAP. IX.
QVID ADVERSVS SEDITIOSOS APVD LACVM PODMICVM ET IN ALGAVIA SIT.

SEptima decima die menſis Aprilis clariſſimus ille atque magnanimus vir Georgius cum vniuerſo exercitu aduerſus ſeditioſos, qui tunc apud Lacum Podmicum & in Algauia congregati erant, profectus eſt. Quo veniente ad Beierfurdum (quod vatum Boiorum nos dicere poſſumus) ambo exercitus vltra fluuium cui nomen Schuſſen, in eminenti loco prope montem magna collocati caterua vineas tenebant, ſed prius, quam Georgius eodem loco exercitum machinasque bellicas transuexiſſet hoſtes ſumma velocitate per planitiem monaſterium Weingarten petierunt, cum quibus equites pugnaſſent niſi Ducis interdicto fuiſſent prohibiti. Perſpexerat enim vir longe prudentiſſimus ingentem ruſticorum exer-

Gnodalius c. 1.

* Wurtzachi

** Poſtulata ruſticorum late recenſet Gnodalius *lib. I. p. 134.*

ercitum nempe circiter ſedecim millia, & eis milites haud parum multos re bellica probatiſſimos commixtos eſſe. Ad hæc machinæ bellicæ ad deſtinatum locum tam breui transuehi non poterant ; Præterea & grauiſſimam ignominiam, & periculum, ſi res infeliciter cecidiſſet, futurum. Laboratum eſt interim tamen quoquo modo, quo bellicæ machinæ contra illos adducerentur. Quibus in hoſtem directis (dictu mirum) quantum detrimenti ſit datum. Interea generoſus Comes Iohannes a Montfort, & Rauenſpurgenſium Legati,Scriba & quidam nomine Criglin, item Wolfgangus Gremlich continua cura & diligenti ſollicitudine noctes atque dies vt pax fieret inſtabant Georgio ſupplicantes, humano & præcipue Chriſtiano ſanguini quantum eius fieri poſſet, parceret, id quod alioqui per ſe ſtudio habebat, & conditionibus ** illos a Sueuicis confœderatis præſcriptis reciperet. Qui exoratus tandem exercitus vtrosque eo adegit, vt Duces & ſigniferi eorum veniam eis rogarent, & omnia vexilla ſua ipſi traderent. Sub hæc altero die conditiones, vt æquum erat, oblatæ receptæque ſunt, & exercitus ruſticorum diſtracti.

Cap. X.
VT HOC MALVM LATIVS SERPERE COEPERIT.

Gnodalius c. 1. 133. 134.

SAne cum ille mille artifex Sathanas, quem Chriſtus homicidam & mendacem appellat, quique humani generis inimicus, & omnis diſcordiæ author in rebus tam periculoſis, ſibi autem mire placentibus, veluti prædam agere ſperans haudquaquam quieſcit, rem eo deduxit per ſibi deditos ſeruos, vt a fructibus ſuis cogniti ſunt, vt ſub ſacroſancti Euangelii ſpecie, quod certe ſolatio oneratis conſcientiis eſt & omnis obedientiæ lucidiſſimum ſpeculum, quemadmodum & primos parentes noſtros decepit, & a Deo optimo maximoque abalienare ſtuduit, aliquæ poſtulationes ad ſeditiones potius quam ad pacem pertinentes, & carnis potius quam ſpiritus libertati conuenientes per vniuerſam pœne Germaniam diſſeminarentur. Quæ meo iudicio ex peruerſo Thoma Muntzer in Thuringia primum pullulauere. Semper enim præcipuas huius ſeditionis & artes & partes, apud turbas longe lateque furentes, ſuo tempore protulit & fouit. Verum ignobile vulgus, quod ſua ſponte iugum excutere, & ſe in libertatem vendicare propenſum eſt, lubentiusque multo ſine, quam ſub legibus cupit viuere, iam dictas poſtulationes ardenti cupiditate, & obuiis (vt aiunt) vlnis excipiebat. Pars quidem eisdem deprauatæ ſuæ ſententiæ fomitem nacti, pars aliorum inſolentia, leuitateque excitati, de nouo commoti excitabantur. Plerique (mea opinione) auaritia ſpeque prædæ impulſi,quam plurimam animo conceperant. Hac de cauſa ſubditis & infima plebe paſſim contra magiſtratum ſeditioſe tumultuante, illa cruentiſſima labes, fas, pium & æquum, omniaque iura corrumpebat.

p. 199.

Cap. XI.
DE ORIGINE SEDITIONIS OTTO-SYLVANORVM.

Gnodalius p. 113. *Sleidanus* lib. 4. p. 114.

INtra hæc tumultus in oppidulo Ballenberg dicto in ſylua Ottonis, ſub reuerendiſſimi Moguntini Archipræſulis ditione exoritur, ſed huius factionis Ducem & anteſignanum operæ pretium eſt vt deſcribam. Is quidam in eo quem iam nominaui oppidulo caupo erat, Georgius Metzler vocatus, qui potiorem ætatis partem quotidianis commeſſationibus, nocturnis perpotationibus, alea, luſibus, & id genus leuitatibus tranſegerat. Huc ergo ſeditioſi ex omnibus finitimis locis non aliter atque apum examina conuolabant, & quodam nequitiæ ſuæ prætextu in prolatas ab aliis poſtulationes, & verbi Dei defenſionem conſpirabant, cum nil aliud quam omnia diuina humanaque, hactenus laudabiles conſuetudines obſeruatas, publi-

publicam pacis tranquillitatem & vnitatem confundere, prorſusque abolere cogitarent. Multi ergo circa Idus Februarias ex Rotenburgenſium colonis, (duo millia fuiſſe feruntur) quibus alii aliique indies accesſerunt. Præterea ingens turba ex Palatini, Moguntini, Herbipolenſis, Principum, dominorum Teutonicorum, aliorumque nobilium atque primatum ditione, in ſyluæ Othonicæ valle quadam Schupfer dicta paucis diebus conuenerunt. Hi omnes coniunctis copiis Georgium Metzler, cuius paulo ante mentionem fecimus, ſibi ſummum ducem elegerunt. Quanquam autem alias multos eiusmodi Duces iam exercitui præfeciſſent, hunc tamen ſummum, vt dixi, eſſe voluerunt. Erat autem inter eos tam diſcors concordia, vt ferme quilibet poteſtatem ſibi vendicaret. Specie tandem aliqua magiſtratuum officiorumque militarium pro viribus conſtituta, vicina quæque inuadentes, vndecunque poterant, prædas agebant, excitantes imo cogentes quocunque alios, repugnantes etiam, ſecum ſentire, additis minis, vt quicunque complices eſſe nollent, aduerſus illos, vt publicos hoſtes, pugnaretur. Sic breui maximas copias coegerunt.

CAP. XII.

DE OCCVPATO OPPIDO ET ARCE MERGETHEIM, ET QVIBVSDAM ALIIS.

PErrexerunt ergo ad oppidum Mergetheim quod dominorum Teutonicorum eſt, cuius incolas ſeſe eis vt adiungerent poſtulabant. Verum cum ciues iam pridem aduerſus magiſtratus rebelles eſſent, nam paucis diebus elapſis, fere quingenti curiam abbatis in Schœnthal, quam illic habet occupauerant, duos dies & noctes totidem in ea conuenientes, circiter quinque plauſtra vini exhauſerant. Vocati a magiſtratu, vt huius facti rationem redderent, & quid ea re ſibi velle indicarent, reſponderunt, ſe poſcere librum cenſuum redituumque, & inde quod illis iniquum videretur velle delere. Itaque hæc ruſticorum turba in oppidum p. 200 ſine vi intromiſſa eſt, irruunt in arcem illico, & quia commeatu copioſo & affluenti erat inſtructa, manſerunt illic dies aliquot, indulgentes genio, vinoque madentes, diuiſo inter ſe quicquid lubebat. Nec prætermittebant finitimos quosque (quemadmodum plerosque Comites & nobiles poſtulauerant) in ſuas partes pellicere. Deinde arcem ſupra oppidum Mergetheim, ad Teutonicos dominos pertinentem, quæ & noua domus dicitur, violenter capiunt, expoliant flammis prorſus funditusque euertunt. Erant inter hos bonos viros eorundem Teutonicorum dominorum domeſtici quidam & priuata fide obſtricti miniſtri. Hinc monaſterium Schœnthal, elegantiores pulchram vallem vocant; occupant, monachos reformant, quicquid frugum, vini, penoris, & pecoris, & ſupellectilis erat, auferunt, libros precum Eccleſiaſticarum, & alios lacerant, feneſtras elidunt, charitatem fraternam fratribus iſtius monaſterii plane more Turcico impertientes. *Gnodalius c. 1.*

CAP. XIII.

DE GESTIS EORVNDEM CONTRA COMITEM AB HOENLOE.

PErgunt interim in ditionem Comitis ab Hoenloe, ad oppidum Oringam illud enim Hoenloenſes ruſtici iam, ſenatu iſthic in turres coniecto, tenebant. His coniuncti IX. Cal. Martias, vna vt fama eſt, ad Neopetram, vulgo Nevvenſtein, in proximo ſitam proficiſcebantur. Ibi generoſus Comes Albertus ab Hohenloe vt plurimum familiam ſuam habebat, qui iam cum fratre ſuo Georgio relicta tamen vxore abierat. In hac igitur arce, haud difficulter capta, Comitis vxor deprehenſa ſpe gratiæ impetrandæ ad præcipuorum pedes ſe prouoluit, ſed parum *Gnodalius c. 1.*

impetrauit, ſic vero res transacta eſt, vt dicti Comites ambo poſtera die domi ſe ſiſterent, nempe in Nevvenſtein, iisque auditis ruſtici, copias in rus produxerunt, auectis tamen omnibus, vt & in Oringa quoque tormentis tam in arce quam in oppido repertis. Ergo ruri ſuam Comitibus ſententiam, vt ſequitur, exponunt, velle omnes ex præſenti agmine, quod tum rerum potiebatur, ſerioque decernere vt vterque duodecim conditiones illis ex Schœnthal propoſitas reciperet, ſuaque fide firmaret. Omnes præterea vel captos vel iuratos ſuos impunitate & libertate donaret, & fide data abſolueret. Vtque hæc ſuis literis & ſigillis confirmarent & corroborarent, ac in centum & vnum annos ſe obſeruaturum promitteret. Hæc a Comitibus ita recepta ſunt. Mox ruſtici exultantes omnia tormentorum iacula emiſere. Præterea a Comite vt euectas bombardas omnes vtendas ſibi concederet impetrarunt. His itaque geſtis diſceſſerunt. Poſthæc multi tum nobilibus tum aliis in ſuas partes vel vltro conſociatis vel coactis ad flumen Tuberim redierunt, ibi oppidum Curiam Epiſcopalem, vulgo *Biſchouesheim*, occupauere. Occupant deinde oppidum Lauda & arcem, incolis in fœdus & fidem ſuam receptis, arce direpta & incenſa. Aliquo denique tempore iſthic in Mergetheim caſtra metati ſunt.

CAP. XIV.

DE SEDITIOSIS CIRCA HEILPRONNAM CONGREGATIS.

Gnodalius c. l.

INterim hæc furia latius alas expandit, & magna multitudo in vico quodam Flein dicto, ſupra Heilpronnam ſito IX. Calen. Martias, cum aliorum ſeditioſorum geſta olfeciſſent ad MCC. fere reliquis coniuncti concurrunt. Qui ſimul per vadum quoddam inter Heilpronnam & Suntheimium Neccarum multi nominis flumen tranſierunt, & Suntheimenſes, id enim pago nomen eſt ad Teutonicos dominos pertinenti, in ſuas partes coegerunt. Profecti deinde Grosgartacum, Canonicorum Bruſſellenſium vina illic exhauriunt. Finitimos ſibi partim fraude, partim minis deuincientes. Equidem terrore plerosque bonos viros, alias fidem integram magiſtratui ſeruaturos, infactionem ſuam compulerunt. Omnibus enim exitium qui non idem vellent minitabantur. Hinc Bylſtein & Othmar pagos duos ita dictos inuadunt. Verum cum illic quod inſtituerant non ſatis ſuccederet, Suntheimium repetunt, & in vicis Erlenbaco & Binszvvangen caſtra ponunt; Non tamen ita diu hoc loco morati, nihil aliud effecerunt, quam quod vicinos in ſuam impulere ſententiam. Tandem oculos Oringam verſus intenderunt, Othoſyluanis illic ſe adiungentes.

CAP. XV.

DE RVSTICORVM AD NECCARSOLMVM PROFECTIONE.

p. 201.

VTraque iam turba in vnum collecta oppidulum Neccarſolmum, quod a Neccaro alluitur, ſub Teutonicorum magiſtri ditione peruenerunt. Quod haud difficulter obſequentibus incolis captum eſt. Hic ergo caſtra ſua collocabant, & ingluuiei, nam plurimum commeatus præcipue vini a Teutonicis illis dominis illic relictum erat, indulgebant.

CAP. XVI.

DE RVSTICORVM TYRANNICIS GESTIS IN VVEINSBERG.

Gnodalius p. 140. Sleidanus lib. 4. p. 114.

ABerat hinc vno miliari in montibus oppidum fertile, vna cum arce, Weinſperg dictum, recentiores vini montem appellant, ſub Ducatu Wirtembergenſi, in quo inhabitantes ciues contra fidem datam, ius, fas, & æquum, crudeliſ-

p. 202.

ſimum

simum sceleratissimumque scelus, quale vix aliud vnquam auditum est, contra suum magistratum, mutua cum exercitu, qui tum in Neccarsolmo erat, conspiratione machinabantur. Nulla adeo ex re istuc mali, quam ex mera & pertinaci malitia fluxerat, quippe cum nec coacti essent a quoquam, nec obsessi. Adhæc habebant secum equites ferme LXX. viros virtute & imaginibus illustres, quos eo, ii qui Ducatum Wirtembergensem administrabant, in præsidiis arcis,& oppidi locauerant. Inter eos autem hi præcipui numerantur, Generosus Comes ab Helffenstein Ludouicus nomine,cui arcis & oppidi præfectura commissa erat, nobilis Dietherus a Wyle cum filio, Iohannes Conradus præfectus in Vahinga, Sebastianus ab Auue, Georgius Wolff a Noua domo, cum cognato suo Friderico, Eberhardus Sturmfeder, IohannesDieterus a Westerstetten, Rudolfus ab Altershouen, Burchardus ab Ohingen, Philippus a Berenhausen, Georgius a frigida valle vulgo Kaltental, & quidam a Hornheim. Ciues ergo cum exercitu qui Neccarsolmo erat, de proditione consilium capiunt, & exercitum, equitum negotium patefacientes, instigant, & ad peragendum impellunt. Agmen ergo Solmensium facile ad hoc facinus impulsum (vt cui sponte currenti calcaria subiiciebantur) nocte castra mouet, & summa velocitate vallem vinimontanam petit. Postera die quæ Christo resurgenti sacra erat circa horam nonam bifariam diuisi, pars in arcem, pars in oppidum ingenti cum clamore & tumultu portis effractis impetum faciunt. Hinc contra nobilissimi illi, Comes, armigeri, & equites in subsidiis (vt dictum est) locati, clam & incauti & inermes a proditoribus opprimuntur, vt qui nil minus quam tam atrocem ciuium fœdifragorum perfidiam sperauerant. Tum ciuium bellicæ machinæ in altum directæ, irruentium hostium de industria neminem plane lædebant, sic primo impetu nemine repugnante, arx & oppidum capta sunt. Quibus non contenti, vesanam & furiosam, quam diu meditati fuerant, tyrannidem exercere, & omnem animi libidinem iuxta plebiscita sua in centum & vnum annos decreta, expleuerunt. Illa fuerant, omnes Principes, barones, nobiles, equites, & quicquid calcaribus vteretur, præterea sacerdotes, monachos aut otiosos, vbi vbi inuenti fuissent e medio tollendos esse, fortassis confratrum sanguinem, a Sueuicis confœderatis effusum, id quod postea ex quorundam relatione compertum est, vindicaturi. Ad hoc igitur viam parantes, vt timorem horroremque nobilius incuterent, iam dictos, Comitem, & nobiles crudeliter, horribiliter, & plus quam inhumane in hastas egerunt.Fuga se Dietherus Weyler vir procerus in ecclesiæ turrim subduxerat, quem illic confossum, ad ludibrium in cœmiterium proiecerunt. Adeo porro obstinatæ malitiæ nefarii & scelesti latrones erant, vt nec equitum nobiliumque innocentibus pueris parcerent, sed omnes duobus tantum exceptis, quibus magna fortuna calamitasque iuxta nota esse potest, miserabiliter interficerent. Et vt omnino suæ facerent satis temeritati, & libidinem explerent, Comitis iam dicti vxorem honestissimam fœminam, omnibus quæ habebat spoliantes, in eam & filiolum brachia saucium multa crudelissime designauerunt. Hæc quisquis virtutem amas tecum cogita, & eiusdem tam nefarie oppressæ vices dole.

CAP. XVII.

p.202. VT PALATINI MAGISTER EQVITVM SE CONTRA SEDITIOSOS GESSERIT.

INterim Palatini Magister equitum Guilielmus ab Habern ex Mospaco, quo cum equitatu, ad præsidia missus erat, iussu Palatini ad Comitis Ludouici ab Helfenstein postulationem, de quibusdam cum eo rebus in Weinsperg tractandis iter instituit. In itinere vero ex monte quodam haud procul a Weinsperg, *Cuspinianus in Chronico.*

seditiosorum furore quem in oppido & arce exercebant, cognito, cum paululum spectator constitisset, ad suos qui in Mospaco erant rediit. Inter vias autem in rusticos LX. aut plus armis paratos, qui bellico curru ad exercitum se conferre voluerant, incidit. His viam intercludens magister equitum, & pugna commissa, omnes ad internecionem vsque deleuit, multis tamen eo in conflictu equis sauciatis. Qua fama ad alios perlata, multa esse minati atrociter dicuntur, auenam hanc, alludentes ad cognomen magistri equitum, egregie se triturаturos, & si ex arce Palatini petenda foret.

CAP. XVIII.

VT RVSTICI VINI MONTE PROFECTI MONASTERIVM LICHTENSTERN OCCVPAVERINT.

Gnodal. p. 147. VT igitur boni illi viri scilicet, rem suo videre egregie ex sententia gesserant, arce & oppido præsidio firmatis, abierunt ad virgines vestales Claræ stellæ, hoc monasterio nomen est apud Leuuenstein sito. Apud has magni vini copia exhausta, & elisis vasorum quæ epotare non poterant fundis, effusoque humi vino, more suo monasterium vastarunt,& depopulati sunt. Hinc generosos Ludouicum & Fridericum Comites a Leuuenstein fratres adorti sunt,eosque cum suis suo arbitrio tractarunt. Deinde ad eos quos in Neccarsolmo reliquerant, reuersi Teutonicorum dominorum arcem Scheuuernburgum dictam, exigua manu, nemine resistente, omnes enim hinc præ timore aufugerant, aggrediuntur, spoliant, & flammis crepitantibus in cineres redactam per aera spargunt.

CAP. XIX.

VT RVSTICI HEILPRONNAM CIVITATEM IN DEDITIONEM POSTVLAVERINT.

Gnodalius c. l. HIs gestis exercitus Heilpronnam obsedit, & monasterium Carmelitarum extra muros occupatum deprædatur, & solo æquat. Mox ciuitatem in deditionem postulat. Quæ quidem res Senatui parum placuit. Et repugnaturus erat, nisi sententiam mutare propter vulgi pertinaciam coactus esset. Vulgus enim illic vt vbique tum locorum, seditionis & prædæ auidum, opes ingentes se sperabat acquisiturum. Quin etiam antea Senatui sua sponte aduersatum absque illius permissu in dominorum Teutonicorum illic domum irruerat, ibique vino & epulis oneratum,quanquam Commendator(sic enim vulgo appellant monasterii superiorem) magnam prius beneuolentiam panis & vini elargitione declarasset, Senatus itaque populum cohibere non potens, seditiosorum tandem minis (quia nisi compotes voti fierent, se vineas omnes circumiacentes deuastaturos minitabantur) coactus certum eorum numerum ad recipiendum commeatum, & reliqua necessaria in ciuitatem intromisit. Permissum est etiam prædæ, sic vrgente necessitate, quicquid opum (quæ neutiquam, præsertim apud dominos Teutonicos exiguæ) vel in monasteriis, vel apud Sacrificos, vel ab exteris isthuc repositum erat.

CAP. XX.

VT RVSTICI AD GVNDELSHEIM, ET DEINDE AD FRANCORVM AGMEN PROFECTI SVNT.

Gnodalius c. l. ERgo cum fidifraga ista rusticorum turba libidinis suæ Heilpronnæ quoque compos esset facta, profectionem potenti manu, contra militaris ordinis Teutonicorum dominorum magistrum adornantes, feriis Paschalibus, vniuer-

p. 26. vniuerſo cum exercitu Neccarſolmo prius præſidiis firmato, Gundelsheimium, vbi ille cum familia ſua in arce admodum egregia habitabat, petierunt. Verum eodem tempore idem Teutonicorum dominorum ſuperior, cum familia ſua & pretioſiſſima quoque ſupellectile Heydelbergam, ſeditioſorum non expectans aduentum, ſe contulerat. Oppidulum ergo vna cum arce, ciuium nemine reſiſtente obtinuerunt. Arcem deinde in qua ſic ſatis vini frugumque fuit diripiunt atque demoliuntur. Illic dies aliquot commorantes, finitimos quosque pagos in ſuam ſententiam magno cum concurſu pelliciunt, & multum frumenti, quoniam magnam huius habebant copiam, paſsim vendunt. Poſt aliquot dies, caſtra mouent, & *Scheſlena*, id valli nomen eſt, petunt, hinc Bucham verſus, quod oppidum eſt Moguntinæ ditionis, pergunt, monaſterium Amerbachum occupant, exſpoliant & deuaſtant: Et cum nouem in diœceſi Moguntina ciuitates ad Mœnum flumen celebre, & ſyluam Othonicam ſitæ, ſe eis adiunxiſſent vna cum aliis eiuſdem ditionis ſubditis, Argentinenſem epiſcopum, qui tum Moguntiæ in abſentia Reuerendiſſimi & Illuſtriſſimi Principis & Domini, Domini Alberti Sacræ Romanæ Eccleſiæ Cardinalis, Moguntinenſis, & Magdeburgenſis Archipræſulis, Halberſtatenſis adminiſtratoris, Sacri Romani Imperii per Germaniam Archicancellarii, & Principis Electoris primatis, &c. Marchioniſque Brandenburgenſis, &c. vices gerebat, Aſchaffenburgen in arce obſidentes, ad ſuæ voluntati parendum coegerunt, & vrbem occupauerunt. Ad quod facinus ciues illic omni ſtudio, auxilio fuere. Plerique etiam ex illo confinio, in ſacerdotum ædes diſpertiti, commeſſationi & ebrietati vacabant, poſtea ad aliam turmam, quæ in Franciæ partibus orta tum erat, ſe conferunt, & arcem Herbipolenſem, ſeptem vel octo millia numero prius Wildenburgio, & Lymbacho arcibus incenſis, obſederunt. Generoſum etiam Comitem a Wertheim Georgium adorti, vt ab illis ſtaret, & bellicas machinas, quæ poſtmodum in arce Herbipolenſi inuentæ ſunt, mutuo daret, coegerunt.

CAP. XXI.

DE FRANCORVM AGMINIS PROFECTIONE ET GESTIS.

CIrca Calendas Martias, cum ſeditioſi ex colonia Rotenburgenſium & valle Tuberina concurriſſent, examen Francorum conualuit. Qui poſt aliquot dies ex Rottinga, quo ſe collegerant, tribus vexillis verſus *Buchard*, id arci nomen eſt, profecti ſunt, equites ibi circiter centum triginta obſeſſuri. Qui per ſpeculatores ſuos certiores facti audacter obuiam ire, ruſticorum propoſitum frangere, cum eis pugnare, multos confodere, alios in fugam vertere, priusquam totum agmen ſubſequeretur. Quo conſpecto ſe incolumes pedetentim Herbipolim receperunt. Quibus abſentibus arx Buchard a Ruſticis facile obtenta, & direptis magnis opibus incenſa eſt. Hinc pedem promouentes, caſtra extra oppidum Nauue poſuerunt, depopulatis arcibus Geilsheim, & Reygelsberg, e quibus frumenti ſupra tricies quinquies centenos, vt vocant, maldros repertos, inter ſe in ſingula vexilla centenos quinquagenos diuiſerunt, Reygelsberg incenſa. Poſt biduum relicto Nauue oppido, caſtra extra Ochſenfurdum fixerunt. Vbi quingenta vini plauſtra, & immenſam frumenti copiam, in Herbipolenſium Canonicorum promptuario repererunt, quapropter aliquot dies illic cutem curantes, multos ſibi ſocios adiunxerunt, cum quibus vna verſus Iphouen progreſſi, ibi quoque in promptuario monaſterii de Bircklingen multum annonæ & commeatus nacti ſunt. Veſtes præterea & ornatus ſacros, & calices & alia templi κειμήλια inter ſe diſtribuerunt. Et cum eis huiuſmodi actiones actiones & geſta probe ſuccederent, nihil feriati, altero ſtatim die, vlterius ab Iphouen ad veſtalium virginum

Gnodalius p. 143.

monaſterium Suuarzacum gradum fecerunt. In quo plurima & pretioſiſſima eccleſiæ ornamenta quæ clinodia vocant, inuenta inter ſe diuidebant. Tribus hic diebus transactis Gerolsheimium veniunt, vbi promptuaria vino & frugibus refertiſſima prorſus euacuant, exhauriunt, exhauſtaque depopulantur, & deſtruunt. p. 194. Noctu quoque arcem Stolberg direptam concremarunt. Poſtero die arcem Bimbach nobilium qui a vulpibus nomen habent, occupant, & opibus quas illic ingentes repererant, ablatis, in cineres redegerunt. Sequenti die Duces agminis conſilio habito arcem Nobelsſtein obſidendam cenſuerunt; plurimorum vero ſuffragiis vincentibus Herbipolim exornata acie tendunt. Sub hæc ciues & municipes in Gerolzhouen in arcem irruerunt, eamque diuiſis inter ſe theſauris tandem incenderunt. Interim dicti ruſtici retro abeuntes, arces quæ hic diſtribuuntur omnes; nempe eam quæ apud Groslanckheim cum promptuario, arcem Stephansberck, arcem Sichartshuſen, item arcem Michelsfeldt depopulati ſunt, re plurima potiti, flammis exuſſerunt. Præterea virginum veſtalium & Carthuſianorum monaſteria, non procul a Gerolzhouen ſita incenderunt. Iam repetentibus Ochſenfurdum obuiam facta eſt in Mœno epiſcopi Bambergenſis onerata magnis mercibus nauis, quam intercipientes retinuerunt eodem die, quo Herbipoli erant turmatim congregati. Præterea qui in oppido Kizingen vna cum aliis ex marchionatu circiter duo millia Rotenburgenſibus acceſſerunt.

CAP. XXII.

VT RVSTICI CASTRA SVA IN HEIDINGSFELD POSVERINT, ET ARCEM HERBIPOLENSEM OBSEDERINT.

Gnodalius p. 143. *Sleidanus* lib. 2. p. 114.

HI ergo ruſtici circa Nonas Aprileis Ochſenfurdo relicto Herbipolim verſus profecti caſtra extra Heidingsfeld, id oppido nomen eſt, poſuerunt. Eodem die quo hæc agebantur, tria vexilla ab exercitu ad Gybelſtadium, Engelſtadium & Grunsfeld arces depopulandas & incendendas ordinata, id quod haud grauatim faciebant. Perendie eius diei ruſtici quieſcentes, arcem Herbipoli diuæ virginis matris montem dictam in deditionem poſtulauerunt. Duobus interim diebus cum illis Canonici & nobiles Francorum de pace tractabant, ſed cum nihil hic efficeretur, ſequenti die qui in arce erant bellicis machinis nouem viros interfecere. Inducię pacis per tres dies vt ſeruarentur conſtitutum, quibus elapſis ſub noctem ſeditioſi arcem obſederunt, bellico apparatu probe inſtructi. His paſſim eccleſiæ Herbipolenſis ſubditi ad ſeditionem mouentur, fit ſubitus fœdifragorum concurſus vbique adeo vt in caſtris apud Heydingsfeld poſitis quoties voluiſſent ſupra viginti millia armatorum numerare potuerint. Ad hæc ciues vniuerſi Herbipolenſes ad ruſticos deficientes: vna cum illis, quos in ciuitatem intromiſerant arcem illic tormentis bellicis circumſeſſam oppugnauerunt.

CAP. XXIII.

DE SEDITIONE IN BRVRHEIN ORTA.

Gnodalius lib. 2. p. 144.

SImili modo turba ruſticorum ferme L. ius, æquum, fidem datam contemnentium, circa Calendas Martias in Malſch, id pago nomen eſt, in Brurhein diœceſis Nemetum ſito congregata eſt; Et cum reuerendiſſ. idemque Illuſtr. Princeps Georgius Nemetum præſul & Comes Palatinus nonnullos ex ſuis equites ad res explorandas eo miſiſſet, interea etiam quod nil tum temere actum eſſet, tum eis qui in Malſch erant, tum aliis dicti epiſcopi circumiacentes pagos habitantibus inſinuauit, ſibi eorum erga ſe ſeditionem indicatam. Quare piis exhortationibus rogat, ne a ſe deficiant. Quamuis autem hoc ſe, vt bonos viros decet, facturos pollicerentur, nihilominus tamen dicebant ſe apud illum qui fortior eſſet, quique illos

illos defenderet, manſuros, vnde mentis illorum inconſtantia quidque molirentur, probe animaduertebatur. Sequenti enim die ea ipſa turba ad prædam ſe præparans, alios pagos quoque ad ſe trahebat, promptuarium in Malſch, quod Spirenſium Canonicorum eſt, inuadunt, vinoque madent, hac ſpe ducti, nempe ſe eo in loco nouum regimen excitaturos. Cuius rei gratia plurimos vicos in ſuam ſententiam admonitoriis literis pelliciebant. Exemplar harum eſt in hunc modum.

Detreuit & iuſſit ruſtica communitas, vt veſtro populo collecto N. viros cum armis probe inſtructos, diuinæ iuſtitiæ auxilio futuros, ad nos in Malſch ſub noctem iam
p 205. *aduenientem mittatis. Id ſi non feceritis, certi ſitis, vos vitæ bonorumque omnium incertos fore.*

Sic ergo turba illa ruſticorum qui numero ferme D. erant, aucta, Plezberg, id monti nomen eſt, prope Malſch occupauit. Quare Spirenſis præſul coactus ſerio contra ſeditioſos agere, præſertim cum alii ruſtici ſe auxilium laturos eſſent polliciti Epiſcopo, facile hanc tumultuantem turbam a ſuo malo propoſito reuocari poſſe arbitrabatur Sed o hominum perfidiam dicam an inconſtantiam. Equidem Epiſcopo nonnullos equites vna cum Iohanne a Colle alias a Wachenheim dicto, præfecto in Brurhein eo mittente, Palatini Principis Electoris magiſtro equitum, cum CC. equitibus, & leuibus machinis quibuſdam, dicto præfecto in auxilium veniente, nempe cum ruſticis, niſi ſententiam mutarent vt bellum in monte gereretur. Sed in ipſo iam ingreſſu ruſtici equitibus Epiſcopi iuncti, ad ſeditioſos, nulla iuris aut æqui, aut fidei datæ ratione habita deficiunt, & illorum fœdus, ſedulitatem atque confraternitatem aſſumunt. Hinc ergo Palatini magiſter equitum cum præfecto diſcesſit, quod mons vndique vineis circumdatus eſſet, quo equi niſi cum maximo damno peruenire nequibant. Vnde hoc agmen brevi auctum eſt. Præterea concurſus erat admodum velox ruſticorum Spirenſis eccleſiæ ſubditorum quique ad Rhenum habitabant. Cogebatur Epiſcopus ex arce ſua Vdenheim dicta ad fratrem Palatinum Principem Electorem Heydelbergam ſe recipere. Nam vniuerſa ditio Brurhein illico ſeditioſis accedens, arcem Rotenburg cum pago, arcem quoque Kiſſelauue, præterea Bruſellam & Vdenheimium oppida cum finitimis pagis ſibi adiunxerat, quorum pleroſque ſola poſtulatione ceperat. Sane non difficile factu erat cum mala mens malus animus omnibus, nec pilo alius alio melior eſſet. Inter hæc Fridericus Wurm & Iohannes ab Hala cives Bruſellani, cum aliis exercitus Ducibus ad ſummum magiſtratum eliguntur.

CAP. XXIV.

VT SEDITIOSI IN BRVRHEIN CVM RVSTICIS MARCHIONATVS BADENSIS EO PROFECTI SVNT.

IAm vero Marchionatus Badenſis ruſtici, etiam antea ſeditionem excitauerant, paucis enim exactis diebus, vulgus in Durlaco (id oppidi nomen eſt non admodum a Bruſella diſtantis procul) tumultuans præfectum illic ceperat, & ruſticos vicies quinquies centenos numero aut circiter ex nonnullis adiacentibus pagis concurrentes ad ſe in oppidum intromiſerat, monaſterium Gozavv occuparat, & eo depopulato deuaſtauerat. Aduerſus quos Illuſtris Princeps Marchio Badenſis Philippus, equitibus aliquibus in ſeditionis initio vſus eſt. Verum cum piis admonitionibus locum non relinquerent, quorundam domibus in Barghauſen, id vico nomen eſt, incenſis, eos vt ab incepto deſiſterent coegit. Ita incendium illud tum reſtinctum, manente tamen interim in illorum omnium animis odio quod ſemel ceperant, inexſtincto. Vnde ſeditioſi in Brurhein Bruſella occupata, cum Marchionatus Badenſis ruſticis conſilium ad ſuam libidinem perpetrandam capientes, hinc & illinc erecto vexillo iam dictum Marchionatum petere, religionis titulo

Gnodalius lib. 2. p. 145.

tulo signatos cogere, pleraque monasteria occupare, & partim deuastare, præsertim ea quæ erant sub titulo Herrenalb, & Frauuenalb in nigra sylua sita. Hic quoque complusculos dies in crapula & ebrietate consumpserunt. Iam ne latius hoc malum serperet, Princeps Badensis se ad illorum voluntatem componere coactus est.

CAP. XXV.
DE HORVM SEDITIOSORVM PROFECTIONE. ITEM CVM EPISCOPO SPIRENSI ICTO FOEDERE.

Gnodalius c. l. VTerque itaque exercitus hinc profectus in Spirensis Ecclesiæ ditionem pedem promouit; dimidia vero pars ferme xxxv es centeni rustici prope vicum Schreck Rheno transiecto monasterium Herde, & Curtam Mechtersheymium, p.206. quamuis ante nonnullæ seditiosorum turbæ, quam Heilspruckerana turma, qua de infra mentionem faciam congregata esset, frumentum & vinum inde abstulissent, inuadunt, & quod ab aliis reliquum factum fuerat, vniuersum depopulantes demolientesque diripuerunt. Hinc apud Reinsheim, rursus Rheno defecti ad suos conferunt sodales qui iam Vdenheimium petierant, eo consilio vt Spiram Nemetum vrbem celebrem obsiderent, & sacerdotes illic constitutos suum ad arbitrium reformarent. Id ne succederet, satis diligenter prospectum est. Præsul enim adiunctis duobus nobilibus Diethero Camerario Wormat. a Dalburg, & Bernhardo Golern a Rauenspurg, securitate impetrata, subiens hoc onus, ad rusticos peruenit, & multis conditionibus oblatis, tandem cum seditiosorum antesignanis concordiam iniit. Et quo citius hinc proficiscerentur, clerus Spirensis illico cc. maldros panis, xxv. plaustra vini, & animalia ad centum aureorum Rhenensium valorem in Rheinhausen se missurum polliceri cogebatur. His gestis rustici dissipati, duces suos ad propria redire permisere. Interim tamen exercitus in Brurhein regimen & antesignani Brusellæ congregati, officio suo fungebantur, rusticis nunc discedentibus nunc accedentibus, ita vt cum vellent quinque vel sex millia virorum armatorum in promtu numerare potuerint. p.207.

CAP. XXVI.
VT RVSTICI IN BRVRHEIN CONTRA FIDEM PVBLICAM DATAM QVOSDAM DE PRINCIPIS PALATINI DITIONE CEPERINT.

Gnodalius lib. 2. p. 145. INter hæc admodum multa bonorum plaustra ad mercatores in superioris Germaniæ vrbibus pertinentium, in oppidum Bretheim commeatu Principis Palatini aduecta erant, nec tum alio commode propter seditiosorum tumultum vndique debacchantium auehi poterant. Quorum desiderio non modo rustici in Brurhein, verum etiam seditiosi quique in circuitu mirifice tenebantur, & vt hæc inter se possent diuidere toto mentis affectu exardebant. Quamobrem ciues Bretheimenses sæpius in deditionem postulabant, & forsan voti fuissent facti compotes, nisi Princeps tam accurate bonorum quorumdam auxilio fretus illorum dolis obstitisset; nonnunquam minis seditiosi insistebant. Præterea ciues diuersarum erant partium. Cum vero hæ res non minus celeriter quam periculose agerentur, adeo vt momentis omnibus hostium esset metuendus incursus, cogebatur Princeps Palatinus ne tam graue damnum daretur adhibere curam & in oppido quo iam pridem non paucos equites destinarat, maiora præsidia collocare. Misit ergo nobilem quendam nonnullis adiunctis equitibus, qui D. pedites ab Heydelberga Bretheim duceret. Iam tum vero seditiosus exercitus in Brurhein cum Spirensi præsule fœdus (vt dictum est) inierat, & per literas Principi Palatino receperat, comi-

comites, nobiles, ciues cuiuscunque aut ſtatus aut ordinis eſſent, in Palatinatu vt libere iter in Brurhein & eccleſiæ Spirenſis ditione facerent, ſe permiſſurum, & quicquid impedimenti eſſet (viam enim publicam aggeribus præcluſerant, & occupauerant) ablaturum. Proficiſcitur ergo prædictus Dux ſuo cum exercitu Bretheim verſus, hoſtium dolum nequaquam veritus; Quem cum ſuis ad Vnderneuuesheimium, id pago nomen eſt, venientem, ruſtici inde erumpentes multitudine circumdant, & morte pœnas daturus omnes niſi illico fidem dent ſe ad Heydelbergam reuerſuros minitabantur. Sic Principis ordinationi contra icti fœderis contractum obſiſtebant. Quæ res ipſum me hercule non immerito ad inclementiam & vt paulo ſeuerius in illos animaduertere poſſet, commouit. Hoc vero a funeſtis latronibus factum facile crediderim, quod ſperarent vel ſe vel ſuos complices de prænominatis mercatorum bonis partem accepturos.

CAP. XXVII.
DE SEDITIOSIS IN ZABERGAVIA, ET QVID VNA CVM WIRTENBERGENSIBVS EGERINT.

SVb idem tempus nouum tumultuantium agmen in loco quem Zabergavve vocant, oritur Iohanne Wunderer, & Iacobo de Beckingen ducibus, & huius ludi choragis. Qui iam aliquoties aucti, arcem Stockſperg, ſub Teutonicorum dominorum dominio prope Heuchelberg, vino frumentoque ſatis inſtructam occupantes, facile capiunt. Nulla enim domus, quantumuis firma propter ſolam proditionem reſiſtebat, Arce hac depopulata dirutaque, hinc profecti, cum Monachorum curia Derdlingen dicta a ſuis etiam euacuata eſſet, monaſterium admodum celebre Maulpronnum obſident & obtinent. Vbi quia nihil vel vini vel aliorum neceſſariorum deeſſet, complures dies manſerunt vitam plane Epicuream agentes prorſusque de craſtino non curantes. Interea grauibus terribilibusque minis Bretheimenſes vt aut ſibi prædicta mercatorum bona mitterent aut ſe in oppidum intromitterent ſæpius ſollicitabant. Multis vero id genus poſtulationibus conſumptis, nec quod propoſuerant Principis Palatini exactiſſima diligentia Bretheimenſes ne ad hoſtes deficerent imprætermiſſe hortantis interueniente, poſſent aſſequi, monaſterio prædicto iam probe expurgato, depopulato, demolito, Bretheimenſibus tandem infeſti eſſe ceſſauere, & ad ingentem exercitum apud Bodmar Sueuiæ oppidum collectum peruenerunt. Quo cum adiunctis etiam ſeditioſis Nigra ſylua profectis in vnum conglobati, maiorem ferme totius Wirtembergenſis ducatus partem, arces videlicet, oppida, pagos Hohen Aſpergo, Tubinga, vbi tum Wirtembergenſe regimen erat, & Vraco exceptis, occupantes ceperunt. Prætera omnia in prædicto Ducatu præſertim Lorcenſe & Adelbergenſe non parui nominis monaſteria depopulati ſunt, & deuaſtauerunt. Ad hæc arcem Hohenſtaufen, & pleraque alia nobilium caſtella concremarunt, vbique dominandi libidinem exercere conati.

Gnodalius lib. 2. p. 146 *Sleidanus* lib. 4. p. 115.

CAP. XXVIII.
QVO PACTO SEDITIOSI IN BRVRHEIN MERCATORVM BONA A BRETHEIMENSIBVS POSTVLAVERINT.

INterea eorum qui in Brurhein erat exercitus haudquaquam quieuit, cum nec aliæ male feriatæ turbæ in Zabergauuia congregatæ quieſcerent, ſed ſæpe dicta negotiatorum bona a Bretheimenſibus poſtulauit. Vt huic albo literas poſtulatorias quas præfecto & communitati Bretheimenſi miſerant, apponam: operæ pretium eſſe exiſtimo. Exemplar literarum.

Guodalius c. 1.

Chariſſimi fratres & amici, certiores facti ſumus ingentem exercitum vos propter bona e Francofordia aduecta fortiter oppugnare conſtituiſſe. Iam cum ſumus vicini quos non immerito in amicitiam debetis accipere, petimus ſi res eo veniret, id nobis vt ſignificetis, nosque hoc vobiscum negotium explicare annuatis. Confidimus enim nos certe tantis ad vos copiis venturos, vt inuicem iuncti velimus poſſimusque prædam propter quam vos oppugnare decreuere inter nos facile retinere. Hæc vos fraterna & amica intentione ducti celare noluimus.

Quamuis autem multæ oues morbidæ inter Bretheimenſes eſſent, quæ forſan ſi illis facultas non defuiſſet, ſeditioſos voti feciſſent compotes, tamen Principis, cui nihil ab vlla parte remiſſum, aut curæ aut laboris erat, & bonorum opera eius mandatis fideliter obtemperantium quod optauerant minime aſſequebantur.

CAP. XXIX.
VT SEDITIO IN ALSATIA ORTA SIT

Gnodalius c. 1. TVmultuantium itaque poſitionibus quibus ſceleratiſſimis ſuis cupiditatibus honeſtiſſimum Euangelicæ libertatis titulum prætexebant, longe lateque diſperſis, & magna & periculoſa ſeditioſorum ſeditio, circa ſolennitatem Paſchalem in Alſatiæ partibus orta eſt. Quorum in exercitu cum primum plus quam M. viri eſſent, monaſteria paſſim, quemadmodum & reliqui eius farinæ facere ſolebant, occupabant, demoliebantur, deuaſtabant. Fit & ingens prope pagos Ringendorf, & Paffenhouen concurſus. Inde magis magisque aucti ex omnium adiacentium pagorum multitudine, Neoburgum & S. Walpurgis monaſteria in Hagenenſium ſaltu ſita capiunt, vbi & vitam plane Sardanapalicam ducebant, capta depopulantur, depopulata tandem diripiunt. Eodem modo Chonigsbruck & Biblies virginum veſtalium monaſteria exornabant. Pergentes inde relicto ſaltu, in pagum Surberg, vbi ſacerdotum domibus direptis, circumiacentes pagos in deditionem poſtulatos hortabantur fraternæ communitati, quæ tum in tribus locis diuiſa erat in Neoburgo, in Altorf, in Stechsfeld, ſe adiungerent. Et quo facilius perſuaderent, ſupra XX. millia armatorum his tribus locis contineri teſtabantur. p.208

CAP. XXX.
VT OPPIDVM ZABERNIA IN ALSATIA CAPTVM SIT.

Gnodalius c. 1. CVm ergo non monaſteriorum modo & ſacerdotum, verum etiam Principum nobiliumque bona, ædes, arces, furibundi nebulones inuaſiſſent, deprædati eſſent & deuaſtaſſent, vniuerſæ illæ cohortes in vnum exercitum (nam XXX. millia ſeditioſorum erant) redactæ, oppidum Alſatiæ Zaberniam, quo Argentinenſis Epiſcopus reſidere ſolet, obſident, & ad ſimplicem poſtulationem intromiſſi, intra & extra muros caſtra ſua collocant. p.209

CAP. XXXI.
VT A DVCE LOTHARINGIÆ HI RVSTICI SINT CÆSI.

Gnodalius c. 1. INterim Illuſtr. Principis, domini Antonii Calabriæ & Lotharingorum Ducis ſubiectis circa Saram fluuium, & in circuitu eodem modo ad ſeditionem conſurgentibus, & Hermelsheimium, id monaſterio nomen eſt, depopulantibus, idem Princeps quanta maxima celeritate poterat copias equitum peditumque collegit. Multi etiam Germanorum nobiles, qui ſub illa ditione erant Principi auxilio veniebant. Breui quoque prædictis copiis quinque vel ſex millia peditum ex inferiori

riori Germania venientium adiunxit. Ad hæc non contemnendum equitatum, quippe, vt quidam volunt, duo millia equitum fuere, inter quos CC. cataphracti, & nonnulli Galli erant, comparauit, hostibus bellum illaturus. Verum cum Lotharingicæ ditionis seditiosi, relicto Herbersheimio iis qui Alsatiæ Zabernia erant accessissent, oppidum illud a Principe obsessum est. Eo autem cum seditiosis de pace tractante, milites eius ex improuiso fere VI. millia rusticorum fratribus suis in oppido accedere volentium offendunt, sed cum Principis exercitum olfeciissent, recta declinantes, vicum Lupstein dictum petierunt. Quos insecutus Principis exercitus vico incenso omnes interfecit. Postera die Arx & oppidum a Principe capta sunt, & ex ciuibus quorum mire pauci superstites manserunt, & ex seditiosis XX. millia occisa vel supra. Oppidum ab exercitu depopulatum, probeque expurgatum, præterea ingentes opes inuentæ sunt. Quin & pleræque virgines & matronæ insigni pulchritudine a Lotharingis in discessu abducebantur.

CAP. XXXII.
VT AGMEN IN CLEBVRG COIERIT.

RVsticis quos iam a Duce Lotharingiæ fusos esse diximus, adhuc monasterium Neoburgum occupantibus, Ciuis quidam Weissenburgensis homo plane leuis se voluit adiungere, cum vero nulla hic esset authoritate, relictis ipsis Cleburgum, id pago nomen est, aut si mauis Thymopolim appelles licebit, petit, adiunctis sibi CC. leuissimis viris nouam seditionem excitauit. Qui primum in campo, quem vulgo Rennfelt vocant, haud procul a VVeissenburg, aut si plus elegantius nomen arridet, dices Leucopoli, distante, ex adiacentibus pagis, & potissimum ex Principis LudouiciDucis Comitis Valdentiæ ditione conuenerunt,& Thymopolitanus exercitus appellati sunt. Hi primo impetu vicos Riedsels, & Schuueighouen occupantes, paganos illic, vt suæ fraternitati se adiungerent, coegerunt. *Gnodal.* p. 147.

CAP. XXXIII.
VT IAM DICTI SEDITIOSI SE CONTRA PRÆPOSITVM WEISSENBVRGENSEM GESSERINT.

IGitur Thymopolitanus exercitus tandem S. Remigii arcem prope syluam quæ ab incolis Beevvald vocatur obsident, & in deditionem postulant. Hos autem ad casus præuisa erant a præposito VVeissenburgensi, (ad suæ enim ecclesiæ ditionem hæc arx pertinebat) fortiorum virorum præsidia. Quibus vt dignum erat ad repugnandum paratis, seditiosi arcem bellicis machinis aggrediuntur oppugnare. Ad hæc oppidani quidam monasterium VVeissenburg (recentiores etiam Albipolim vocant) adiunctis quibusdam tumultuantibus rusticis, occuparant, deprædati erant, diruerant. Hi satis diligenter seditiosos arcem oppugnantes, etiam suis machinis bellicis iuuerunt. Quamuis autem qui in præsidiis erant multis diebus viriliter hosti resisterent, tamen nihil auxilii sperantes, nec belli molem suismet ipsorum viribus valentes sustinere, ad extremum circa Calend. Maias arcem relinquere coacti sunt. Quibus in deditionem acceptis seditiosi in arcem irrumpunt, depopulatamque incendunt, incensæ tenues fauillas in auras spargunt. Hinc oppidum Selz sub Principis Palatini ditione obsident, & ciuium resistente nemine intromissi, canonicorum illic habitantium ædes occupant & depopulantur. Haud procul aberat Rœdder arx Friderici a Fleckenstein insigni nobilitate viri, qui tum Principis Palatini nomine apud Suecicos confœderatos legatione fungebatur. In hanc arcem relicto oppido excursiones faciunt. Iam capta seditiosis aliud agmen subsidio ibat, quod Tonsile a rotunde detonsis capitibus, si mihi ita diuinare licet, appellatum crediderim. Vtris- *Gnodalius* c. l. p. 209

que vno animo placet arcem captam, qua non contemnendas pretioſiſſimarum rerum opes inuenerant, vaſtare. Tum vero quia ſeditioſis in Alſatiæ Zabernia vt petierant, auxilio ſe venturos promiſerant, impigre inde profectionem eo adornant. Venientibus eis ad Buſchuueiler, id pago nomen eſt, Ducem Lotharingiæ cum confratribus ſuis manum conſeruiſſe, eosque maiori parte in Alſatiæ Zabernia confoſſos nuntiatum eſt. Hoc audito, quantumuis antea cælum terræ (vt aiunt) commiſcere conarentur, timore concuſſi ſunt. Tutiſſimum ergo non progredi, ne ſimili gratulatione exciperentur, rati, diſſipato prorſus exercitu ad propria ſinguli redierunt.

CAP. XXXIV.
QVID PRÆDICTVM AGMEN TONSILE EGERIT.

Gnodalius c. l. HOc agmen Tonſile ferme circa Idus Aprileis in VVaſgavvia ortum, & in Sturzelbronno, id nomen monaſterio eſt, collectum. Quod vbi deuaſtarunt, indè profecti generoſi Comitis Emmichonis a Leiningen ſenioris Greuenſtein & Lindenbron caſtella occupant & incendunt. Eodem modo Landeck arcem in VVaſgauia ſitam capiunt. Pede deinde vlterius promoto, Ramberg nobilium a Dalburg, & Elmſtein Alberti a Pag in montanis haud procul a Neapoli, arces inuadunt, capiunt, diripiunt, incendunt. Quicquid autem rerum pretioſarum in arcibus prædictis inuenerunt, depeculati ſunt. Tandem Anvveiler & Bergzaberniam oppidis, ſuam in poteſtatem redactis, Thymopolitano exercitui, vt diximus, iuncti, audita fratrum ſuorum ſtrage domum ſe propripuerunt.

CAP. XXXV.
VT LOTHARINGIÆ DVX ALIVM EXERCITVM SEDITIOSORVM AD VICVM SCHERVVEILER DELEVERIT.

Gnodalius c. l. REbus itaque in Alſatiæ Zabernia ſic confectis, Lotharingiæ Dux in ſuam prouinciam rediturus primum ad Scheruueiler, id vico nomen eſt ſito in valle quam *Weglerthal* vocant, prouectionem adornauit. Eo autem ad Danbach cum exercitu veniente, nunciatum eſt, agmen e loco quem *Keſtenholz* a caſtaneis appellant, in montanis adeſſe. Præterea alium exercitum e Schletſtadio exiſſe, & ſuperiori in vico Schervveiler eſſe iunctum dicebatur. Erant autem vtroque in exercitu ruſticorum XVI. penes milia. In hos miſſis prius nonnullis ſpeculatoribus inſtructum tum equitum tum peditum ordinem princeps deduxit, & eo congreſſu circiter quinque vel ſex millia ſeditioſorum cecidere. Quia vero in multam noctem dimicatio erat protracta, adeo vt pugnæ initio Lotharingenſes vicum Scheruueiler incendere cogerentur, quo ignis ſplendore hoſtem commodius poſſent proſternere, reliqui fuga ſalutem petere contendebant. Sequenti die Princeps cum copiis ſuis in Lotharingiam reuerſus eſt.

CAP. XXXVI.
VT HOC DETESTABILE MALVM IN PALATINATVM SERPERE COEPERIT. p. 810.

Gnodalius c. l. INTEREA quamuis Illuſtriſſimus Princeps Ludouicus Comes Palatinus ad Rhenum Dux Bauariæ, Sacri Roman. Imp. Archidapifer, Princeps Elector nullum non lapidem, vt prouerbio dicitur, mouebat, vt ſubiectos ſuos benignitate & innata clemen-

clementia à venturo excidio præseruaret, tamen venenum illud late diffluens vulgo adeo placuit, vt passim arrectis auribus ad tumultum & seditionem progressum sit; Noctu magistratum timore posthabito inuadunt, leges, iura, iudicia antiquitus & sancita & obseruata, vt mutentur instant. Hoc ergo periculosissimo igne, circumquaque flagrante, quorundam rusticorum in Palatinatus tractu coniuratio, velut ex latebris & ex tenebris sensim erupit, sed rem ipsam paulo altius repetamus. Pagus haud procul ab oppido Landoia aberat, Nusdorf, a nucum, vt æstimo, copia dictus; Quo cum in Paschalis solennitatis octaua multitudo circumiacentium, vt tum mos erat, ad sacræ ædis dedicationem celebrandam conuenisset, contigit vt ferme CC. facinorosi se tumultuantem seditionem excitaturos coniurant. Ea ipsa ergo nocte prope monachorum villam Geiluueiler congregati, montem occupant. A quo in circumiacentes pagos transeunt, villanos etiam lecto & somno deditos suscitant, multos in suam sententiam miris variisque persuasionibus, pertrahunt. Aucti sunt ea ipsa nocte, vt aurora procedente fere D. numero essent, decernunt illico vallem, quam Siebeltinger vocant, petere, illicque rusticos agmini suo adiungere. Hæc cum nobili Iacobo a Fleckenstein, qui tum Præturæ in Germersheimio præerat, noctu nunciarentur, impigre cum suis, prædicta enim vallis præturæ subiecta erat, eo veniens rusticis, vt se cum eo ituros, & tumultuantium agmen dissipaturos pollicerentur, persuasit. Seditiosi hoc audito illico dispersi fugerunt. Prætore domum reuertente, res circiter octo dies permansit integra. Sperabat autem prætor eos in officio mansuros, & quandoquidem priusquam discederet, eos admonuisset, ius, fas, æquum considerarent, seruaturos fidem. Sed o mortalium inconstantiam dicam an malitiam? Paucis exactis diebus iisdem in locis passim seditiosorum cohortes congregatæ, *Clingemonster*, id collegiatæ, vt dicunt, ecclesiæ nomen est. Præterea monasterium Herde, ædes Ioannitarum in Heimbach, curtam monachorum in Mechtersheimio occupant, vinum, frumentum, pecora rapiunt, ingluuiei indulgent, & amici ventri viuunt.

CAP. XXXVII.
VT INGENS EXERCITVS CONGREGATVS OPPIDVM NEVVENSTAT CEPERIT.

INTER hæc cum Tonsile illud agmen, vt præmisimus, oppidum Anuueiler inuasisset, seditiosi quique ex Neucastler, Magdenburger, Kirbuueiler pagis & valle Sibeltinger conuenere, sub prætextu quasi Tonsili agmini vellent resistere, eique viam præcludere, congregati in Geiluueiler, vbi breui temporis spatio aliquoties aucti sunt. Hinc probe se exornatos existimantes, mutant animum, mutant sententiam, finitimos quosque qui adhuc quiescebant, in suam sententiam verbis pelliciunt, minis cogunt. Iam vero villa Geiluueiler, & Eussertal monasterio depopulatis, destructis, deuastatis, arces finitimas passim occupant, demoliuntur, incendunt. *Gnodalius lib. 2. p. 148.*

CAP. XXXVIII.
VT EXERCITVS ISTE NEVSTADTVM OCCVPAVERIT.

HINC cum vniuersis copiis VVinzingen pagum petentes, castra in monte oppidum versus posuerunt, mox oppidum ipsum Neuuenstat, aut, vt elegantiores scribunt, Neapolim, in deditionem multis minis postulant. Ad quas pusillanimes ciues fidei datæ obliti, oppidum verbis tantum territi sequenti die dedunt. Huc se illico duces & præcipui exercitus receperunt, & præfectum illic, vt conditiones sibi oblatas assumeret, coegerunt.

CAP. XXXVIIII.
VT EXERCITVS IN GAVVE ORTVM SVVM HABVERIT.

p. 211.

Gnodalius c. 1. TVM quoque eiusdem farinæ ex Comitis a Leiningen ditione circa pagum Bockenheim, primum ferme CCC. rustici congregati sunt. Ad hos nonnulli leuissimi nebulones ex Petrasana, vulgo Pfedersheim venientes finitimos minis & vtcunque poterant, sibi adiunxerunt. Tandem ad vicum Hocheim prope Vangionum VVormatiam perueniunt, vbi eius vici & in Liebenavv virginum vestalium monasteriis depopulatis, Regalis Ecclesiæ sub D. Cyriaci titulo ditionem in Nevvhausen occupant, & libidine sua illic expleta, duos ex canonicis ibidem in fœdus suum pertrahunt, deinde oppidulum Hernsheimium, sub nobilium a Dalburg dominio petunt. Hic satis tempestiue intromissi, ferme XL. viros vt vna proficiscerentur, nonnullis etiam ligonibus acceptis coëgerunt; reliquos qui non vna proficiscebantur, in fœdus suum assumunt. Et hinc abeuntes satis amplum pagum Osthouen sub Moguntini & Palatini Principum ditionibus occupant. Hic quam poterant exercitu instructo æde Canonicorum prius diruta, circumiacentium pagorum rusticos in suam fraternitatem compulerunt. Digressi in Bechteim Comitis a Leiningen vico, castra locant. Quo relicto multi nominis pagum VVesthouen occupant, incolas suo fœderi adiungunt. Fieri potest vt non admodum graui coactione hic opus fuerit. Vt enim semel dicam, non tam lac lacti simile est, quam tum omnium rusticorum vnus idemque animus ad seditionem spectabat.

CAP. XL.
VT PALATINATVS MAGISTER EQVITVM CONTRA SEDITIOSAS COPIAS IN WESTHOVEN SE GESSERIT.

Gnodalius c. 1. MISERAT eodem tempore Princeps Palatinus Guilielmum ab Habern magistrum equitum, virum virtute & nobilitate insignem, cum CCC. equitibus, & D. peditibus in præfecturæ Alzeiæ præsidium, & vt reliquos ne ad seditiosos deficerent, in officio retineret. Inter proficiscendum vero contractas seditiosorum copias audiens, illic in VVesthouen cum suis [illegible] istituit. Cuius aduentus vbi rusticis nunciatus est, tria millia fere e pago erumpentes, aciem occupato vitifero prius monte, instruunt. Quibus cum magister equitum sine suorum ingenti detrimento dimicare, quanquam id ardenter optabat, commode non poterat, bellicas tamen quas secum adduxerat machinas ter in illorum aciem emisit. Rustici vero ne eiusmodi grandine obruerentur, pagum vnde exierant, fuga repetunt. Iam cum nox immineret, nihil plane geri poterat. Fugientium vero LX. confosi perierunt.

CAP. XLI.
VT ILLE EXERCITVS FVGIENS SEDITIOSORUM COPIIS PROPE NEWENSTAT ACCESSERIT.

Gnodalius c. 1. NOCTV seditiosi illi omnes aufugientes, & vt tum solebant, inter eundum aucti seditiosisque prope Neapolin iuncti, oppido VVachenheim occupato ibidem castra locantes, cum adiacentibus seditiosis conspirabant. Nihil plane ab illis prætermissum, quo pagos omnes finitimos sibi adiungerent. Interea Lympurgum monasterium illorum prædæ patuit.

CAP.

CAP. XLII.
QVOMODO INTER PRINCIPEM PALATINVM ET VTRVMQVE EXERCITVM RES SIT COMPOSITA.

IGNE hoc non vesanæ modo, verum etiam cruentæ seditionis in Palatinatus tractu, vt supra ostendimus, circumquaque plus quam crudeliter flagrante, multis in consilium vocatis, præsertim vt subditi benignitate potius ducerentur, quam cohercerentur seueritate, & vt incommodo, quo Christiani sanguinis multum effundendum erat, mederetur, placuit illustrissimo Principi Palatino, Heroi certe p. 2. 2. ob clementiam æterna memoria dignissimo, per ciues Neapolitanos, nulla defectionis obstante culpa, cum exercitu, qui tum apud pagum VVinzingen castra posuerat, in colloquio quæ pacis sunt, tractare. Quod per Senatum & Duces exercitus in Gravve concessum est. Colloquio dies, locus, tempus a Ducibus deligitur. Nempe vt Princeps ipse ad diem Mercurii, qui tum proximus erat, exorto iam sole in campo prope vicum Forste, suis cum consiliariis adesset. Adiunctum quoque erat ne vltra XXX. equos secum adduceret. Hoc pacto commeatum pollicentur Principi, id quod & sibi, vt fiat postulant: Et ita factum est. Princeps ad diem præscriptum designato loco & tempore fuit, quo etiam Duces exercitus, cum delecto delectu seditiosæ communitatis conuenerunt. Qui cum Principem excepissent, & ea quæ ad pacem pertinent tractare incepissent, ecce vterque exercitus instructa acie erectisque vexillis aduenit. Multis autem prudenti deliberatione conditionibus oblatis, tandem vterque exercitus in hanc concesit sententiam, quam etiam fide interposita ratam voluit, vt inter cætera singuli dissipatis agminibus ad propria redeant oppida, arces, pagos, vicos, iis quorum essent, restituant, nihil post hac ex illis amplius accepturi. Princeps in subditos non animadverteret, sed faceret criminum gratiam. Finito hoc colloquio exercitus castra ex quibus excesserant, repetunt. Erant autem numero vltra VIII. millia virorum. Princeps cum ciuibus ordine incedentibus Neapolim redit, vbi non ex integro fides sibi seruabatur. Sequenti die, vtriusque Duces exercitus, Principem adeunt, de loco & conuentu in dicendo tractaturi. Quos conuiuio excepit, & indicta die abire permisit. Ipse rebus sicut confectis Heydelbergam reuersus est. Conventum inde indictum per vniuersam Palatinatus ditionem nunciari præcipit, & ne nobilium, militum, officialium quisquam quicquam contra agat edicit.

Gnodalius lib. 2. p. 149.

CAP. XLIII.
VT SACRIFICVLVS QVIDAM, EISENHVDT DICTVS, AGMEN EXCITARIT.

HÆc dum geruntur, sacrificus quidam Antonius Eisenhudt, aut si in nomine mihi licet ludere, σιδηροβήκτης dictus, sacerdotio in oppido Greichauiæ Eppingen dicatus, nouum tumultum, posthabito suo officio, instituit excitare. Se ipsum itaque Ducem faciens, adiunctis aliis sceleratissimis viris, finitimos quosque in suam sententiam & partem, verbis itidem vt scriptis sollicitabat. Plus vero veneni hæc eius scripta quam aliorum omnium quos huc vsque enumerauí continebant. Libet vnum literarum exemplar apponere.

Gnodalius c. 1.

Patientia & humilis perseuerantia seruatoris nostri adsit vobis in omnibus vestris necessitatibus. Chari fratres in Christo. Vos scitis quam dura seruitute fuerimus pressi a nostris superioribus, & eorum officialibus, & a sacerdotibus monachisque. Sed tandem quid & qualiter egerint Deo sit laus in lucem venit. Quare vos omnes quam possum maxime adhortor, vt illico cum omnibus vestris confratribus huc cum curru veniatis, quo Euangelium & iustitia promoueantur. Quod si recusaueritis

ritis ego sine dubio meis cum fratribus apud vos ero. Quod certo de me vobis polli- p. 213.
ceri poteritis. Subscribebat autem se hoc titulo. Antonius Eisenhudt, Dux exercitus.

Excitauit ergo eiusmodi incendium adiunctis nonnullis seditiosis, qui nuper ex Wirtembergensium exercitu a Stutgardia discesserant. Iam vero eum pagum Grochseim in Greichgauia sub Comitum ab Eberstein ditione commouisset, ita vt etiam castra sua illic poneret, breui XII. & centena virorum sibi associauit, quos vniuersitatem appellabat. Hic Dux hoc suo exercitu, erecto vexillo, pagum Eppingen satis potenter obsedit, nec graui postulatione, vt intromitteretur, obtinuit. Eodem modo oppidum Heidelsheimium inter Brusellam & Bretheim situm, vicos in circuitu occupat. Capto oppidulo Hilspach, eum quoque qui cellæ vinariæ præerat, cellarium vocant, ceperunt. Eadem cella vinaria, sacerdotum & nobilium domibus depopulatis, inde pergentes, & magis magisque aucti, oppidum Sunzheim haud multo tempore obsident, quippe intromissi oppidanorum resistente nemine, ilico in canonicorum, est enim illic satis ornatum templum, ædes irrumpunt, depopulabundi, quasdam diruunt, alias deuastant, & euertunt. Hic quoque promptuariis plenis inuentis, vino languidi, confecti cibo eructant cædem suis sermonibus. Inter vias autem arcem nobilis Iohannis Hyppolyti a Vermingen Steinsberg dictam incendiis exustam, ruinisque prostratam solo æquant. Quæ in edito monte circumiacentes pagos incensa flammarum fulgoribus illustrabat. Hoc igne tanquam triumphali sibi ipsis gratulabantur.

CAP. XLIV.

VT INTER PRINCIPEM PALATINVM ET EXERCITVM DVCIS EISENHVDT RES SIT COMPOSITA.

Gnodalius c. l. RVrsus Princeps Palatinus, ne in maius incendium ista funesta seditionis fax volitaret, præuenturus; plane ingratos monere potius quam castigare maluit. Insinuauit igitur exercitui, cui Dux Eisenhudt præerat, per literas, se pondus si quo premerentur, vt Principem deceret leuaturum, missurumque viro a consiliis, quibus hæc indicarent, modo in Legationis iure seruarent fidem; Locus & dies ab Antonio, & Thoma Reus, cæterisque hoc ad negotium deputatis designantur, & ne viri a consiliis vltra decem equos secum adducant, cautum volunt. Principis iussu Comes a Nassavve Philippus, & alii a consiliis missi ad diem & locum designatum venientes magna deliberatione rem tractabant. Tandem quod ad concordiam pertinebat, Princeps ratum pronunciauit. Iussi dissipato exercitu domum singuli remearent. Perstant illi in incepto, nec quod semel male cœperant deserunt. Quamuis autem & Principi & viris suo nomine missis se fidem seruaturos essent polliciti, idque scriptis. Leuissimi tamen nebulones multo aliter egerunt, quippe Legatos truculenter & verbis & factis tractabant. Vnde qui missi erant, totam noctem in vitæ ducentes discrimine, nil nisi iam moriendum esse cogitabant.

CAP. XLV.

VT FOEDIFRAGI PRÆFECTVRÆ LAUTERN A RUSTICIS IN FIDE PERMANENTIBVS CAPTI SVNT.

Gnodalius lib. 2. p. 150. INter hæc ardua negotia, nonnullos esse animo adhuc candido & integro prorsusque exosam habentes seditiosorum fraternitatem Principi Palatino nunciatur. Sed hanc rem tum plane insolitam ab initio audiamus; Cum ex oppidi Lautern, Nanstuler, Vischbacher præfecturis ferme M. ad seditiosos defecissent, & copias iunctis nonnullis ex agmine, quod Tonsile appellaui, collegissent, quo magis

magis magisque augerentur, vi, coactione, scriptis, verbis, finitimos quosque sibi deuincire studuerint, depopulantur pro felici auspicio, Ottenburgium & Vischbachum, monasteria depopulata destruunt, piscinas etiam onerarias, quarum in eo terræ tractu magna copia est, diripiunt. Iamque spem in copias quæ in superioribus partibus tum grassabantur (omnium enim idem velle ac nolle erat) extendentes, nobilium arces occupant, & auctis viribus cum suæ sectæ plerosque fautores in oppido Lautern esse non nescirent, ipsum obsidere conantur. Sed longe aliter atque penes se constituerant euenit. Conspirauerant quippe, vicinos in proximis pagis Cobelnberg, VVeilerbach, Ramstein, Steinvvinden, qui illorum crudeli tyrannidi & tyrannicæ crudelitati, id quod bonorum & integrorum est, consentire noluerant, quod chariorem fidem quam pecunias haberent, aut iri suam sententiam pertracturos, aut igne consumpturos. E contra boni illi ferme CCCC. vel D. numero, cum ex præfecturis nonnihil sperarent auxilii, grege facto fœdifragos inuadunt, perfidiæ summæ eos arguunt, armata manu, vt se Principi Palatino dederent, e castro quod occuparant discederent. Præterea quicquid armorum, quicquid actæ prædæ haberent, deponerent, cogunt. Quæ postea a Principe cui hoc factum, & merito, mire placuit, bonis illis in fide manentibus, etiam actis gratiis liberaliter sunt concessa.

p. 214.

CAP. XLVI.

VT SEDITIOSI, QVI DIXERANT SE IN PALATINI FIDE MANSVROS, DIVERSVM EGERINT.

SCripsimus supra seditiosos in VVinzingen & VVachenheim Principi Palatino fide publice data, se domum dissipato exercitu redituros recipisse. Quod Princeps credens futurum Heydelbergam rediens, conuentum indictum expectabat, sed secus ac crediderat contingit. Eo namque digresso, duas arces prope Neapolin Wolfsperg, & Winzingen iam pridem captas depopulati sunt. Quin & elegantem arcem Rupersberg dictam suo more extruunt, multis rebus pretiosis vino, frumento & aliis, quæ tum aderant, auectis. Porro Deydesheimium Spirensis præsulis oppidum occupant, ex arce illic prædam agentes. Inter hæc exercitus in Wachenheim castra in Nevvhausen collocat. Alii exercitus non dissipati, sed conglobati ciuitatem Landoiam petunt, hoc vt Sacerdotum bonis potiri possent coacturi, verum ciuibus resistentibus breui discesserunt, hoc prius, vt exercitui vinum & frumentum & sacerdotum bonis distribuerentur, impetrato. Hinc digressi Comitum a Leontopetra, seu mauis a Levvenstein, arcem Scharfeneck occupant, depopulantur, concremant. Post in deditionem Neocastellum, & Trifelsum postulant. Vbi intromissi certo numero prædam (quod tamen mirum est) non agebant. Et hinc pede promoto castra in monachorum villa Merleim prope Landoiam ponunt. Hic confratres suos in Alsatiæ Zabernia a Duce Lotharingorum obsessos audientes, obsessis illico venire destinarunt. Inter proficiscendum vero, vt a Duce Lotharingorum ad internecionem vsque deleti sint, facti certiores, ab incepto desistentes, dissipato agmine ad sua rediere. Duces vero exercitus, Bullicam, id pago nomen est, petierunt. Paucorum interim dierum cursu euoluto, cum Princeps Palatinus contractis copiis ad bellum proficisceretur, seditiosi tumultum vix sedatum resuscitant. Qui quamuis ei qui præfecturæ Germersheimii a libellis erat, nihil vltra se acturos, & fidem, vt Principi iurauerant, seruaturos, præterea expectaturos quid die indicta decerneretur, essent polliciti, nihilominus tamen altera vice in Merleim exercitum coegerunt. Quo probe satis aucto, exornatoque iter instituunt, vt rem ferro decernant. Tum quoque qui in Brurhein sub episcopi Spirensis ditione erant, arcem eius Magdenburg vt defenderent occupant. Aduenientibus vero e seditiosorum illorum exercitu copiis arcem demoliri incendique permisere.

Gnodalius d. l.

CAP. XLVII.
QVA RATIONE ASMVS VONDER HAVBEN MONASTERIVM FRANCKENTHAL DIRIPVERIT.

POrro quidam Nobilis Asmus de Hauben dictus, Diermsteini habitans, leuibus ad se pellectis hominibus, in ædes Sacerdotis ibi irrumpit, bonaque ipsius diripit. Hocce facinore edito, nullam vel proprii honoris, vel generis & sanguinis sui rationem habens, nec Maiorum erga Palatinos obsequia considerans, cum agmine in Cœnobium Franckenthal irruptione facta, id capit, diripit, diruit & vastat. Constitueratque secum, nisi conatibus ipsius mature præuentum fuisset, vlterius ad eum modum hinc inde debacch *.

CAP. XLVIII.
VT PRINCEPS PALATINVS COPIAS COLLEGERIT.

Gnodalius lib. 3. p. 151.

IAm cum nec ius, nec æquum, nec fas, nec fides a crudelibus rusticisne dicam an sceleratis & impiis seruaretur, cumque nullius res tuta, nullius domus clausa, nullius vita septa, nullius pudicitia munita, contra illorum cupiditatem & turbulentiam esse posset, huic crudelissimo malo obuiare, & vt hic sitibundus calor restingueretur; ab innata clementia ad iustitiæ rigorem Princeps Palatinus diuus Ludouicus se vertere coactus est. Quia vero in mora periculum, illico cognatos, affines, fideles, subiectos non pro se solum sed etiam vt labenti & inclinatæ Reipublicæ succurrerent sollicitabat. Eius rei gratia etiam apud Sueuicam nobilitatem nempe vt quæ spem dederat, opem ferret, quandoquidem & ipse eiusdem confœderationis membrum esset, instabat. Breui itaque Comitum, nobilium & aliorum ad Palatinatum pertinentium auxilio mille equitum, & trium millium peditum exercitum comparauit. Ibat & ei subsidio Archiepiscopus Treuirensis, Reuerendissimus dominus Richardus sacri Roman. Imperii per Galliam & regnum Arelatense cancellarius, Princeps elector, cum CCC. probe exornatis equitibus, & ter quingentis ex inferiori Germania peditibus. Præterea Princeps Hessorum Philippus equitatum neutiquam contemnendum hisce copiis auxilio misit. Qui quoque ipse, nisi eodem morbo seditionis Hassia tum laborasset, & exornatiori agmine venisset.

CAP. XLIX.
QVA RATIONE HASSIÆ LANDGRAVIVS CONTRA RVSTICOS IN TERRIS SVIS EGERIT.

NAm circa Calend. Maias, quo tempore non modo furibundum Martem, verum etiam Litas Deas, & Aten illam Homericam cum Pandora Hesiodica in omnium mortalium perniciem conspirasse facile crediderim, complures peruicacis ingenii rustici, sub abbatis Hirsfeldensis ditione congregati, oppidum ipsum p. 215. nulla iuris aut fidei datæ habita ratione ceperant. Sed & apud Fuldam ingens agmen sex millium virorum numero conuenerat; Qui Principis Hessorum subditis in suam pertractis sententiam plerosque pagos, præsertim oppidum Vachum, tum multa monasteria depopulantes deuastabant: Vnde Princeps Hessorum cum sua nobilitate, aduersus eos non procul ab Hirsfeldo, vbi tum erant, egressus, equites ferme XL. eo misit, suum commotum animum illis vt indicarent. Illico autem ciues cum rusticis quorum vltra quatuor millia erant, in arbitrium Principis,

* Hoc Caput quod in vltima Francofurtensi editione reperitur, ex Gnodalii *libro II. p. 151.* supplimus.

cipis, tum se, tum arma, oppidumque dediderunt. Supererant autem adhuc in his partibus tria agmina, quorum primum IV. millia, secundum prope Smalkaldum, V. millia, tertium in Fulda supra VI. millia seditiosorum continebant. Hi plane sic castra posuerant, vt vno die omnes in vnum conuenire potuerint. Vnde Princeps Hirsfeldo oppido recuperato, & præsidiis firmato ad Vastorphum, id pago nomen est, iter habiturus prius oppidulo Hunfeldo, qui ad seditiosos defecerat, in deditionem accepto, cum copiis suis Fuldam obsedit. Rustici quorum numerum paulo ante memoraui, oppido profecti, montem qui a fœminis nomen habet, occupant, & aciem instruunt, contra quos Princeps instructos exercitus sui ordines deduxit, quos vbi seditiosi videre, illico in fugam conuersi sunt, Princeps bellicarum machinarum iacula in Fuldam emisit, fit præterea a peditibus ad murorum partem concursus atque impetus. Inter hæc Fuldenses ad Hessorum Principem veniunt, suppliciter, vt gratiam sentiant orant. Annuit ille & Fulda rusticisque in deditionem acceptis dies illic nonnullos manebat. Seditione hac in Fulda & circum sedata, & in ordinem redacta, cum non exiguus exercitus in Duringia variis locis nobiles partim cepisset, partim prorsus e suis sedibus fugasset. Præterea monasteriis depopulatis oppidum Eschvveg, aliosque pagos in sui studium perduxerat. Ad hæc non parum seditiosorum ex seditiosorum agmine, quod tum Smalkaldum ceperat, sed audita Fuldensi deditione dissipatum Duringicis copiis accesserat. Nec minores copiæ prope Helderungen congregatæ. His & aliis commotus Princeps, ne hæc lues suos vltra inuaderet, in Duringiam iter facere cogebatur. Perueniens ergo ad Smalkaldensem exercitum, copiis suis inter proficiscendum auctis Eysennach petiit.

CAP. L.

VT SAXONVM, BRVNOVICENSIVM, HESSORVM PRINCIPES SE CONTRA SEDITIOSOS GESSERINT.

SAxonum interea Principes, & Brunosvvicensium Dux Henricus, exornato exercitu Franckenhusen oppidum, quorum ingens tumultuantium rusticorum copia erat obsident. Qui inde relicto oppido montem occupantes, tenorem pugnæ vtut poterant, constituebant. Conspectis vero Principum copiis, ad eos literas mittunt, in quibus erat: Se Christum profiteri, quem si Principes agnoscerent quoque, & quod profitebantur, præstarent, nil prorsus aduersus eos sefore acturos. Adhæc inter cætera cum illis sua ipsorum perfidia & tyrannica crudelitas esset obiecta, responsum si Thomam Munzer, huius seditionis auctorem, in Principum potestatem offerrent, reliquos mitius tractandos. Tumultuantibus vero quod iussi erant differentibus, Principes iubent bellicas machinas in montem vectas peditum & equitum copiæ insequerentur. Quarum iaculis emissis, seditiosi monte relicto vt poterant, fuga salutem quærebant, inter fugiendum vero multi ex illis confossi sunt. Principes tamen ab incepto non desistentes, sed obsessum oppidum potenti manu ceperant. Et viris illic inuentis interfectis depopulati sunt. Inde digressi oppidum Mulhausen, in quo Thomas Munzer habitauerat, quodque huius pernicioſissimæ seditionis & mater fuerat, & altrix, potenter occupauerunt. Iam huius seditionis ducibus præcipuis, præcipue Munzer, laborum suorum mercedem & fructum a lictore percipientibus, Prouincia tranquilla facta & subiecti in ordinem redacti sunt. Re inde gesta Principes cum suis copiis ad propria redeunt.

Gnodal lib. 3. p. 152. & seqq. *Sleidanus* lib. 5. p. 213. *Seckendorf* Hist. Luther. lib. 2. §. 3. & 4.

CAP. LI.

VT PRINCEPS FRIDERICVS DVX BAVARIÆ CONTRA SEDITIOSOS SE GESSERIT.

Gnodalius lib. 4. p. 160.

EAdem iniqua tempestate Princeps Fridericus Comes Palatinus ad Rhenum, Dux Bauariæ, Domini Ludouici Principis Electoris frater ob seditiosorum in sua ditione tumultum, domi manere cogebatur. Multi enim tam sui quam aliorum subiecti, in circuitu passim insurgentes, & Episcopium Eistetense occupantes, refractis fidei datæ & reuerentiæ claustris in Principem ipsum & suos illic irrumpebant. Qua re motus Princeps breui circiter D. equites, & pedites multos qui bellicas machinas custodirent, comparauit. Quo exercitu primum Freyenstat, id oppido nomen est in Sultzgauia, petit. Et quia natiua Principibus Palatinis est clementia, peruicacissimos & pertinacissimos, a sua plus quam pertinaciter semel concepta sententia Princeps mitissimus benigne studuit auocare; Vnde montem *Messinger* dictum, quem vna cum arce seditiosi occupabant, petens, fide data & accepta Duces illorum ad se vocat, qui multis pacis conditionibus oblatis, animis vincere obstinauerant, vnde re infecta discessum est. Princeps postero die, montem prædictum suis cum copiis conscendit manum cum fœdifragis conserturus. His vero fortunam belli tentare nolentibus, sed turmatim fugientibus Princeps arcem *Obernmessingen* cepit. Vbi præcipuus Ducum, cum nonnullis peditibus inuentus est. Quos illico capite plecti, & castra concremari iussit: Episcopium Eistetense, seditiosorum antesignanis punitis Episcopo restituit, & ne seditio amplius serperet his rebus effecit.

CAP. LII.

DE CONFOEDERATORVM CIRCA BEBLINGEN VICTORIA.

Gnodalius c. 1

HIs iam circa Rhenum, in Alsatia, Sueuia, Franconia orientali, Hassia, Duringia, & aliis terrarum locis gestis, Georgius Truchses Baro in Waltpurg, nobilitatis Sueuicæ exercituum summus Imperator rem omnem circa Algauiam, Alpes, Lacum quem Bodmicum vocant, superni numinis auxilio feliciter composuerat. Iam cum in Ducatu Wirtembergensi & Palatinatu, tum quoque in Episcopi Herbipolitani ditione mire sæuiret tumultuantium seditio, vt nisi is ignis mature extingueretur, extrema non Germaniæ modo verum etiam aliarum nationum esset pernicies metuenda, placuit Sueuicis confœderatis, Imperatori exercitus, relictis superioribus illis partibus per Hegauiam in Ducatum Wirtembergæ adiunctis quas tum secum habebat copiis, transire. Qui circa Non. Maias Tubingam veniens illico Hernbergam, admodum Sueuiæ vetustum oppidum, quo multi seditiosi tum erant, cepit. Deducente eo ex VVyla, id oppido nomen est copias, seditiosi VVirtembergenses quorum supra mentionem fecimus, XVIII. millia numero in Beblingen & Sindelfingen oppidis continuerunt. Qui audientes Sueuorum confœderatorum exercitum aduenire, relictis oppidis in vnum conuenerunt, & plano in loco aciem instruxerunt. Palus autem inter vtrumque exercitum erat. Vnde ad eos Imperator cum suis copiis propter loci iniquitatem accedere nequibat, sed alio transire cogebatur: nempe ad Beblingen oppidum. Quo priusquam veniret, seditiosi agmen quod leue vocant, iugo ex altera parte occupato, & machinis eo deductis equestre vexillum quod iam ascenderat, depellunt. Interea Imperator oppidum Beblingen capit, & præsidiis militaribus, ne seditiosis pateret, firmauit, auectis inde in aream machinis quibusdam leuibus, quibus commode vti poterat. Quin & alterum iugum ipse occupat, vnde cum Martialibus & leuibus machinis sedioſos e monte reiicit. Equitatu deinde & machinis bellicis seditio-

sos

sos aggressus est, vexillum Principis Palatini primum, Austriacum secundum loco habebat, fauente ergo summo rerum omnium conditore, hoc exercitu ingentes sceleratæ factionis copias illico in fugam conuertit, & quicquid machinarum curruumque erat, præterea nonnulla signa militaria abstulit. Seditiosorum maior pars confossa est reliquis ad syluarum latibula confugientibus; parum cladis Imperatoris
p. 217. exercitui illatum est eo conflictu. Hac strage facta in Wirtembergensi Ducatu seditio sedata est.

CAP. LIII.
DE OPPIDI VINOMONTANI DESTRVCTIONE.

ERant autem supra XX. millia seditiosorum, qui in vrbe Herbipolitana, montem D. Virginis matris occuparant, & in Heindinsfeldt castra posuerant. Hi exercitus Sueuorum aduentum audientes, non solum ab incepto desistere, sed etiam omnibus modis resistere & suam tyrannicam crudelitatem ad finem perducere cogitabant. Interea Imperator cum exercitu in Vinimontano oppido cruentam crudelitatem & scelus, dictu miserabile, vltum ibat, captum oppidum, omnibus inde aufugientibus incendit, & prorsus euertit. Eodem modo multos circumiacentes vicos concremat, digna mercede scelestissimis nebulonibus retributa. *Gnodalius c. 1.*

CAP. LIV.
VT SVEVICVS EXERCITVS IN GREICHGAVIAM PROFECTVS.

SEditiosorum cladem in Vinomontano factam Franci molestissime ferre, agmen circiter VIII. millia virorum congregare, idque in Neckersolmum mittere, & cum Sueuico exercitu quam primum confligere statuebant, confratres suos omnes in diœcesi Herbipolensi, Moguntinensi, Palatinatu, & aliis locis appellant, hortantur, rogant, cogunt, compellunt armata manu, imo manibus & peditibus omnibus neruis & facultatibus adsint, præsenti ope, quippe in præcinctu constituti, rem egere. Augent exercitum vt maxime poterant. Iam vero oppido Vinomontano penitus euerso Imperator cum suo exercitu, Principe Palatino rogante, in Greichgauiam, quam olim Cheruscos habitasse quidam volunt, profectus, de seditiosorum antesignanis supplicium sumpturus. Hic inuenit insignem latronem, Iacobum de Bechingen dictum, qui exercitum coegerat, & inter scelestissimos Phalarides, qui in arce Vinomontana nobilitatem illam miserabili strage affecerant, nequaquam extremus fuerat. Hunc catena palo affixum, ardentibus prunis appositis, donec deficeret, assari præcepit. *Gnodalius lib. 4. p. 161.*

CAP. LV. LVI. *
VT PRINCEPS PALATINVS AD BELLVM PROCESSERIT.

PEr idem tempus Palatinus Princeps Elector exercitu probe auxiliis ornato, collecto, & curiæ suæ arce Gettenbuhel dicta, quo tum propter seditiosorum insaniam Princeps Georgius Spirensis præsul, & dominorum Teutonicorum magister Dietherus a Cleen aufugerant, quaque admodum ingens argenti pondus & auri ceu in tutissimum locum repositum erat, vna cum oppido ipso Heidelberga, præsidiis firmissimis, tum nobilium tum Martialium, profecto Duce Schenck Valentino, Barone in Erpaco, firmato, cum Principibus, Treuirensi & Herbipolensi, Episcopis, & Othone Heinrico Comite Palatino, vtriusque Bauariæ *Gnodalius c. 1.*

* ex hoc capite bina videmus eademque prolixiora in editione Germanica Francofurtensi.

riæ Duce, inde profectus in Brurhein iter intendit. Equitum inter quos multi Comites, Barones, nobiles erant, duo millia, peditum ſex millia fuerunt.

CAP. LXVII.
DE INCENSIONE VICI MALSCH, ET PRIMA NOCTIS FACE.

Gnodalius c. l. PRæceſſerat exercitum cum ortu ſolis Guilielmus ab Habern, Magiſter equitum, equeſtri cum vexillo. Qui inter vias paucis adiunctis equitibus, ad Principem Palatinum cum exercitu ſequentem reuerſus, pagum Malſch, in quo, vt ſupra memorauimus, ſeditio in Brurhein primum orta eſt, nolle ſe vt alii in circumiacentibus pagis fecerant, ad Principis arbitrium dedere, ſed ſeditioſe vallo foſſaque cinctos ruſticos reſiſtere conari indicauit. Quo comperto Princeps Palatinus pagum cum exercitu obſidet, & emiſſis nonnullis machinarum iaculis, cum ſeditioſi nec dum ſententiam mutarent, tandem incurſione & incenſione p. 213. omnia diripi & euerti iuſſit. Admodum elegans pagus erat, nempe vitibus circumquaque pulcherrime cingebatur. Quo incenſo & euerſo Princeps Palatinus cum copiis ſuis in Rottenburgum, id pagi vel oppidi nomen eſt, ſub ditione Spirenſis Epiſcopi iterum abiit. Exercitus alii aliis locis in circuitu caſtra locant.

CAP. LVIII.
VT PALATINVS MARESCHALLVS ARCEM KISELAVVE OCCVPAVERIT.

PErinde eius diei mane cum prima luce arcem Kiſſelavve, quæ vno miliari a Rotenburgo aberat, cum equeſtri vexillo & quibusdam peditibus magiſter equitum obſedit. Erant autem illic in præſidio nonnulli fœdifragi ex agmine fœdifragorum in Brurhein locati, arx breui capitur, familia Principis nomine in deditionem accepta. Verum, vt ſcribere cœperam, quatuor ex fœdifragis plane quid ſerus veſper vehat neſcii, lictorem in arcem iam tum, vt plerosque quos illic detentos habebant, necaret vocauerant. Hos per lictorem quem in aliorum perniciem citauerant, illico capite plecti, & truncata corpora piſcinam præcipitari magiſter equitum iuſſit, vero non minus quam eleganter vates cecinit:

Neſcia mens hominum fati ſortisque futuræ.

CAP. LIX.
DE SEDITIONE BRVSELLENSIVM.

Guodalius c. l. FEſta die quæ Chriſto ad cœlos conſcendenti ſacra erat, Princeps Palatinus cum exercitu a Rotenburgo Bruſellam verſus iter conſtituit. Inter vias vitam vici a peditibus, ſpoliorum, vt hoc genus hominum ſolet, auidis depopulantur. Iam quod in hoc oppido regimen in Brurhein maiorem partem conſiliorum ſuorum & negotiorum habuerat, & circiter VII. millia virorum eo paucos ante dies miſerat, qui tum poſtero die directo vexillo inde exeuntes, Principes, nobiles, & viros eccleſiaſticos, ſuæ crudelitati parere coegerant, & omnia iudicia, legesque in ſuam libidinem pertraxerant, non immerito viſitabatur. Igitur magiſter equitum equeſtri vexillo oppidum Bruſellam obſidet, & per vnum ex numero tubicinum incolas rerum omnium cum oppido Principi in deditionem poſtulat. Mox quidam ex Senatu & communitate conſilia pacis petendæ agitantes, ſe, ſalutem & fortunas ſuas omnes vna cum oppido dedunt Principi. Qui cum præſulibus & Duce Othone, Heinrico, adiunctis copiis oppidum ingreſſus eſt. Principes in arce, Comites & nobiles cum exercitu in oppido caſtra ponunt.

CAP. LX.

CAP. LX.

QVID CVM BRVSELLENSIBVS ET ALIIS ACTVM SIT.

EO ipso die quo Bruſella capta eſt, Senatus & communitas in planitiem ante arcem, vt iuſſi erant, conuenerunt. Eo Princeps Palatinus generoſum Schencke Eberhardum Baronem Erpachi, exercitus ſummum Ducem, Ludouicum a Fiekenſtein, Curiæ præfectum, Guilielmum ab Habern, magiſtrum equitum, cum aliis nobilibus mittit. Inter cætera autem Præfectus Curiæ, cui dicendi erat iniuncta Prouincia, dicebat; Principem ſumme deſiderare, quidnam cauſæ ſit vt obliti iuris & æqui, fideique datæ contra magiſtratum, tam facinoroſa factione, & factioſo facinore inſurrexiſſent. Iam cum ipſimet non minima cauſa huius mali eſſent, velle ſerio Principem auctores & anteſignanos ſeditionis nempe ad aliorum terrorem puniendos indicarent. Poſt longam deliberationem LXX. & vltra proferuntur. Quos exercitus Dux in vincula atque tenebras abripi iuſſit, vbi admodum anguſte collocabantur. Hac ſelectione facta cæteris abeundi data eſt facultas. *Gnodalius* c. 1. p. 211.

CAP. LXI.

QVA RATIONE EISENHVDT SACRIFICVLVS CVM SOCIIS SVIS CAPITE FVERIT PLEXVS.

QVibus abeuntibus ſacrificulus Eiſenhudt, agminis in Greichgauia Dux, cum aliis tribus ex Eppingen, quos confœderationis Sueuicæ exercitus Imperator capi iuſſerat, & Principi Palatino, vt fieri ſolet in rebus bellicis, dono miſerat, adducitur. Adducti modica præbita audientia, nomine nobilium confœderatorum decollati ſunt. Poſtero die Princeps Palatinus, de ſeditioſorum punitione in oppido ipſo in Vdenheimio, in Rottenburgo, Kiſellavve, Grunavv, & aliis adiacentibus vicis tractauit. Multis in conſilium vocatis pro admiſſo ſcelere, horum oppidorum & pagorum ſeditioſi XL. millibus aurum, quos Principi darent, damnantur: Et quicquid armorum eſſet magiſtratui redderent, his niſi eo volente, potituri nunquam; Præterea ab integro fidem dare iubentur. Ad hæc Bruſellenſes ſe portas quas ædificauerant diruturos, & quam ſui regiminis tempore prope arcem concluſerant aperturos promittebant. Flexo iam in veſperam die miſeri illi e turri producuntur ſudore & anguſtia plane pleni. Qui in circulum in arcis atrio conſtituti, ſupremam horam expectabant. E quorum numero cum quinque iam capite truncati eſſent, & ſextus ſimilem ſortem acceptaturus genua flecteret, Comites nobiles circumſtantes lictori nihil vltra, donec iuſſus fuerit, agat præcipiunt. Miſeri omnes illico flexis poplitibus, manus ſupplices ad cœlos tendunt, & gemebundis eiulatibus miſericordiam implorant. Comites & nobiles Principem adeunt, precibus obnixe rogant, damnatis demat ſupplicia. Princeps vt eſt clementiſſimus, oratores admiſſos, exoratores dimiſit, ſemiuiui vita donati clementia clementiſſimi Principis, leges quas alii ſeruare iurauerant, ſe ſeruaturos quoque pollicentur. Præterea clementiſsimo Principi immortales gratias agunt, qui morte dignorum pœnitentia contentus fuerit. Viuat tua gloria ſemper clementiſſime Princeps, tuam virtutem hoſtes, tuam miſericordiam victi perſpexerunt. Quod ſi pulchrum eſt hoſtem punire & dignum, quanto pulcrius laudabiliusque eſt infelicium ſcire miſereri. p. 219.

CAP. LXII.

VT PRINCIPIS PALATINI ET CONFOEDERATORVM COPIÆ CONIVNCTÆ SINT.

REbus ita confectis Bruſella Princeps Palatinus cum exercitu profectus in oppidum Hilſchpach in Greichgauia, quæ ad ſeditioſos defecerat, iter inſtituit, vbi & ea nocte quieuit. Venerunt autem ad eum Imperator Sueuici exercitus Georgius Truchſes, *Gnodalius* lib. 4. p. 162.

&

& alii Duces, Guilielmus a Furſtenberg, Comes, dominus Frovvin a Huten, eques auratus, & Rudolphus ab Ehingen, tractantes quonam locorum copias eſſent iuncturi. Poſtero ergo die Neckerſolmum verſus cum exercitu progreditur. Princeps inter vias autem obuios habuit Sueuorum confœderatorum copias, quæ inſtructis militariter ordinibus a Ducibus deducebantur. Iucundum ſane ſpectaculum, & Principibus vehementer gratum. Iam vero Principis Palatini exercitu iugum aſcendente, Sueuorum copiæ e bombardarum ſonitu fumoque vix videri poterant aut audiri. Inter vtriusque autem exercitus Duces, quo ordine incedendum eſſet conuentum erat. Vterque equitatus vno ordine procedebat. Sueuorum equeſtre vexillum anteibat, ſequebatur quod in Palatini Principis erat exercitu. Sequenti die hoc Sueuicum præibat. Hac viciſſim alteratione ſatis iucunde vtebantur. Quod de ſignis equeſtribus dixi, idem de equitatu, de peditibus, de machinis bellicis intelligas velim.

CAP. LXIII.
DE OBSIDIONE NECKERSOLMI.

Gnodalius c. l. VTrisque copiis eo ordine ad Neckerſolmum tendentibus, milites gregarii ante oppidum & in circuitu caſtra poſituri, iam ante horam præceſſerant. Erant autem ſupra DCCC. ſeditioſos, qui magna & firma præſidia, & ad reſiſtendum ſe prorſus parauerant in oppido, cuius portas quoque probe munierant, conſtituti. Hoc eos qui extra erant tantisper latuit, donec qui intra, emiſſis machinarum iaculis equitem quendam interimerent. Fœdifragorum dolo cognito ab oppido paululum discedunt, & Ducibus, vt res ſe haberent, celerrime nunciant. Vtroque equeſtri vexillo cum leuibus nonnullis machinis celeriter adductis, reliquæ copiæ cum maioribus machinis impigre ſequuntur, quarum iacula in oppidum ſæpe emittebantur, e contra & ii qui muris ſe tenebant, Pedites, cum hinc & inde incurſionibus oppidum vexaſſent, capere tamen eo die nequiuere. Igitur nocte adueniente caſtra ad Neccari ripam Heilpronnam verſus, collocabantur, ſic bellicæ machinæ tandem in oppidum recta ſunt directæ. Verum cum nox eſſet intempeſta, nil aliud agi poterat, p. 110. quam quod oppidum ex omni parte cingebatur, ne ſeditioſorum quisquam aufugeret.

CAP. LXIV.
QVID CVM SOLMENSIBVS ACTVM SIT.

Gnodalius c. l. EXorto ſole, machinis ad murum iam propius directis, Solmenſes conſentientibus iis quos habebant in præſidio quatuor ad Principem Palatinum, & exercitus Duces mittunt, qui veniam petentes obnixe ſe & oppidum in Principis & Ducum arbitrium dederent. Qui eo cuius rei gratia in caſtra venerant, expedito regreſſi hoc cæteris renunciant. Interea quid de illis conſtitueretur expectabant. Exercitus Duces deliguntur, cum ciuibus & aliis in oppido de pacis conditionibus tractaturi. Qui oppidum multo equitatu petentes hæc inter reliqua obſeruanda ſtatuere. Quicquid armorum eſſet ponerent, eis nunquam niſi magiſtratu annuente accingendi. Murum diruerent, & turres, id quod ſequenti die faciebant. Mulctati ſunt pecunia, ſed minime illorum flagitiis condigna. Verum ex hoc ordine circiter LX. qui cladi Vinimontanæ interfuerant ſelegebantur, quos laqueis vincientes ex oppido binos ordine producunt in caſtra. Quorum Dux vexillifer, & ſcriba, quem monachum fuiſſe aiunt, cum aliis duodecim numero, eodem die ſub veſperam capite plectebantur. Reliqui varie ſunt diſperſi. Sub idem tempus in circuitu Heilpronnæ plerique vici igne corrumpebantur.

CAP. LXV.

CAP. LXV.
DE PROFECTIONE IN ORINGAM

SEquenti die exercitus Oringam versus pedem promouit, vbi seditiosorum ingentem esse multitudinem certum erat. Verum cum exercitus vix vno miliari ab Oringa abesset, nunciatur rusticos ante horam inde discessisse. Nihilominus tamen, quo institutum erat pergunt, Oringam capiunt, extra muros in pratis ad ripam castra locant. Rem Imperator committit Guilielmo ab Habern, & Diethero Spedt, quibus etiam DC. equites adiungit, vt rusticos insecuti cum illis dimicarent, vel saltem machinarum bellicarum, quarum neutiquam contemnendum numerum habebant, nonnihil auferrent. *Gvodalius* lib. 4. p. 163.

CAP. LXVI.
QVA RATIONE GVILIELMVS AB HABERN ET DIETHERVS SPEDT RVSTICOS FVERINT INSECVTI.

QVi vt iussi erant longo itinere confecto seditiosos insequuntur. Venientibus illis ad Forchtenbergium, iam primum quos insequebantur cum machinis fluuium Cocher dictum traiecerant. Sed quid detrimenti in curru passi sint nescio, certe equites in spem adducebantur se voti fore compotes. Et quanquam iam dies esset in vesperam inclinata, ab incepto tamen non desistentes, sed ad cliuum vsque oppiduli Moguntinæ ditionis Crautten dicti illos insecuti sunt. Verum quod seditiosi priores oppidulum occupassent, cogebantur licet inuiti inde discedere. Forchtenbergium igitur repetunt, iamque viris & equis multo labore fatigatis, ad Imperatorem, qui tum in castris apud Oringam erat, nuncium mittunt, indicantes, circiter VI. millia rusticorum cum multis machinis bellicis in pago Crautten, & in circuitu locasse castra sibi factu optimum videri, si illic mansuri essent contractis copiis eum in locum venirent. Ante lucis autem aduentum prænominati duo Duces, cum equitibus e Forchtenbergio in planitiem venientes, seditiosos adhuc in castris animaduertunt. Interea renunciat Imperator, sibi non esse integrum exercitum, quod non nisi vnus & is perangustus quidem aditus esset, eo ductare. Meckmullium cum suis peterent potius, quo ipse cum exercitu breui quoque adueheretur. Oppidum interim ipsum, qui ad seditiosos defecerant, & in quo multum crudelitatis ac insolentiæ seditiosi patrarant, Episcopo Herbipolensi restituerent. His præceptis, quod iussi erant fecerunt. Eo quoque Imperator cum omnibus copiis vt pollicitus erat, veniebat Principes & Comites in oppido, Copiæ in pratis ponebant castra.

p. 221. CAP. LXVII. LXVIII.*

QVID IN MECKMVLLIO ET BALLENBERG SIT ACTVM.

CIuibus in Meckmullio pro actis suis punitis, & in Episcopi Herbipolensis ditionem eodem oppido restituto, sequenti die exercitus ad Ballenberg Moguntinæ ditionis oppidulum pedem protulerunt. Vbi vt poterant, nam admodum exiguus locus ad tantam multitudinem fouendam erat, castra locant. Et hic depopulatione facta, in eos qui suppliciis digni erant animaduersum est. Cerneres illic plerosque vicos ignibus incendi. Cerneres & pedites, vbi poterant finitimis in pagis prædam agere. *Gvodalius* c. l.

CAP. LXIX.
VT EXERCITVS IN KOENIGSHOFEN PROFECTVS SIT.

HInc exercitus ad Konigshofen, id oppido nomen est, progrediebatur. Dederat autem magister equitum tribus equitib. res suas in Boxspergo curandi facultatem, sed *Gvodalius* c. l.

* Ex hoc capite in editione Germanica bina iterum fuerunt facta.

ſed hac lege vt illico redituri, vbi ſeditioſi,qui oppidulum Crautten occuparant caſtra poſuiſſent accurate inueſtigarent. Qui exploratum præmiſſi redeunt, rem vti erat, turbulentam nunciant, nempe ruſticos Tuberim traieciſſe & locaſſe caſtra intra & extra oppidum Konigshofen, quin & a ſe viſum eorum exercitum, qui vna nocte & die ad VII. millia virorum auctus erat: Hæc quoque ex agricola quem inter vias ceperat, ſe certo comperiſſe teſtabantur. Quæ cum a magiſtro equitum Imperatori dicuntur, eius animus erectus, quod ſperaret, de hoſtibus, id quod poſtea contigit, ſe glorioſe triumphaturum. Bellicum illico canit, ad arma vocat, prælii faciundi tempus adeſſe monet; multis qui rei bellicæ gnari erant in conſilium adhibitis, qualiter cum ſeditioſis agendum eſſet explorat. Aberant vero vno miliari ab hoſtibus: Ergo finito conſilio decernit DC. equites, quibus dominum Frovvin,& Guilielmum ab Habern præfecit, eosque cum his proficiſci iubet, & ſi poſſint cum hoſte pugnam conſerant. Proficiſcuntur, ſequuntur copiæ mirifice exornatæ.Inter eundem vero Ducibus duobus placuit, diuiſi irent, nempe hac magiſter equitum illac vero cum CCC. equitibus traiecto Tuberi dominus Frovvin conſilio & hoſtium inſidias anteuenire conſideraret. Vtrorumque exacta diligentia eo pertinebat, vt copiis hic manentibus ipſi montem qui oppido contiguus occuparent.

CAP. LXX.

STRAGES RVSTICORVM AD KÖNIGSHOFEN.

CVm vero vallem Schupfer dictam mire iocundam deſcenderent, & hoſtes & illorum caſtra contemplarentur, ſententiam mutauerunt, quippe quod hoſtes cum agmine & machinis (olfecerant enim ingentes nobilium Sueuorum & Palatini Principis copias) relictis caſtris, ad montem quo vtrique Duces cum equitatu peruenire cupierant, tenderent. Ruſtici occupato monte locant caſtra, poſitis hinc & inde machinis bellicis, quarum circiter XL. erant, exceptis quas leues vocant. Quo viſo Duces conſilio inito, conſultum rati, trans oppidum cum equitatu progredi. Interea ruſtici ſuas machinas in Tuberim direxerant, & damnum dabant equitibus iam deuehendis. Vnde & copiæ alio loco transuehi cogebantur. Interim equitum Duces cum ſuis montem conſcendentes,& in loco ab hoſtium iaculis aliquantiſper tuto conſtituti,aciem inſtruunt. Eo quoque Imperator venit, & paucis adiunctis hoſtem cingit; diſtribuerant autem ſeditioſi ſuum agmen tres in partes, & pro loco atque copiis poſt machinas collocauerant, machinis ipſis in fronte conſtitutis. Duces interea cum equitatu, & equeſtribus vexillis propius hoſtem accedunt. Quo acceſſu ſeditioſi relictis machinis ac caſtris, vt erant ordine inſtructi fugiunt, & diſperſi, hic lucum qui non procul aberat petit,ille per prata & campos fugit.Horum potior pars confoſſa eſt; Nam equeſtria vexilla,&ii qui leuibus machinis præerant,acrius inſecuti agmen prorſus diſſipauerunt. Inde equites petentes montem,caſtra diripiunt. Interea qui in lucem confugerant ab exercitu per vallem aſcendente circumdati dextra & ſiniſtra funduntur. Sane horrendum erat ſpectaculum,tam in luco quam patenti campo fugere,ſequi capi, occidi, vulneribus acceptis, neque fugere poſſe, neque quietem pati. E monte quoque in lucum Duces equitum cum ſuis ſe receperant. Verum hæc illorum dimicatio haud quaquam citra iacturam fiebat, quod hinc & inde arbores illis eſſent impedimento. In hoc luco fere CCC. ruſtici vallo, foſſaque ſeſe abdiderant, vt equitum nemo ad eos ſine ingenti periculo poſſet accedere. Conſulentibus Ducibus pedites non paucos eo mittunt. Concurritur magno clamore,ruſtici cladis acceptæ memores acriter inſtare, Martiales haud timidi reſiſtere. Certatur vi magna. Interemptis e ſeditioſis centum, reliqui quod nox intempeſta immineret, a Comite Furſtenbergenſi Guilielmo capti, & pecunia mulctati ſunt.

p. 223.

CAP. LXXI.

CAP. LXXI.

QVID POST HANC STRAGEM FACTVM SIT.

SVperis ergo fauentibus omnia aderant, victoria, præda, laus. Vnde Princeps cum Ducibus & copiis omnibus conſcenſo, monte lituis tubisque ob ademptam victoriam Io pæan, canebant. Deſcendentes inde in oppidum Konigshofen pedem promouent, vbi Principes cum maiori exercitus parte conquieſcebant, reliquo equitatu ad Tuberi ripam amæno in prato conſiſtente, ruſticorum caſtra pedites occupant. Sane in eo conflictu ſeditioſorum circiter VII. millia deſiderata ſunt. Qui non caſtra modo, verum etiam currus & arma in magno numero, præterea machinas XLVII. egregie fabricatas, exercitui diripienda fugientes reliquerant. Habitauerant hoc oppidum ferme CCL. coloni, qui exceptis quindecim hac pugna cæſi ſunt. Similiter ex adiacentibus pagis ſeditioſorum maior pars occubuit, minor domum rediit. Quamuis autem Principibus cordi eſſet, eos qui in arce Herbipolitana erant, celeriter obſidione liberare, tamen quod viri partim labore feſſi, partim ſaucii cogebantur, poſtero die ſe ex labore reficere. Interea vero oppida Mergentheimium, Lauda, Curia Epiſcopalis, vulgo Biſchofsheim dicta, & alia ad Tuberi ſita ripam capta ſunt, ſeditioſorum præcipuis capitali ſupplicio affectis. Sub idem tempus Herbipolenſis Epiſcopus ſuum magiſtrum equitum, adiunctis fere centum equitibus, ad montem qui ex D. Virginis matris nomine appellatur, mittit, vt quo pacto poſſet iis qui in arce erant, ſignum flammis ignium daret, quo auxilia & liberationem iam adeſſe certo cognoſcerent. Sic enim ad Palatinum fugiens deſtinaret.

Gnodalius lib. 4. p. 165.

CAP. LXXII.

VT EXERCITVS EX OPPIDO KONIGSHOFEN DISCESSERIT.

FEſto die quem Chriſtiana religio Pentecoſten vocat, inde profecti cum exercitu Principes, vt inter oppidum quod iam reliquerant, & Herbipolin nocte corpora quieti darent. Vtroque autem equitatu exeunte Sueuici pedites progredi nolunt, non paucis ex Principis Palatini exercitu vt idem facerent perſuaſis. In cauſa erat, quod venales illæ animæ, prælii ſtipendium deſiderarent, cum tamen ipſo die pugnæ vix in dimicationis fine, vt ſupra memorauimus, aduenisſent. Nihilominus vero Principes & exercitus Duces cum paucis equitibus progrediebantur. Cumque iam circiter quatuor millia paſſuum a Konigshofen diſceſſiſſent, Herbipolenſis Magiſter equitum, expedito quod ſibi iniunctum erat, negotio, reuerſus, Imperatori, partim a ſeditioſis arcem obſideri, partim illos in vrbe eſſe, & ex eis ingens peditum agmen machinis & reliqua armatura bellica probe exornatum iis qui nudius tertius in Konigshofen occubuerant ſubſidio ire, ignari enim tum rerum geſtarum erant, vixque duo millia paſſuum abeſſe, certo nunciabat. Quo audito Imperator pedites, qui gradum facere detrectarant, in expeditionem vocat, hoſtem iam adeſſe propere enunciat, ſperabat enim hoc nuncio eos a propoſito poſſe reuocari: ſed ſurdis, vt aiunt, tum canebat. Illorum vero pertinaciam non perinde curans, Principibus & Ducibus hoſtem adeſſe indicabat, mox ſigna canere iubet, quo commodius ad cœtum milites cogerentur. Nemo autem non lubens eius imperio obtemperabat. Hinc ipſe paucis equitibus comitantibus, ſeditioſorum agmen contemplabatur. Conſultant autem in medium, prælium ægre committi poſſe, niſi Guttenberga, id ei ſyluæ nomen eſt, a qua vix duobus millibus paſſuum aberant, præoccupata.

Gnodalius c. l.

p. 223.

CAP. LXXIII.

DE RVSTICORVM INTERNECIONE IN FRANCIA, CIRCA ENGELSTADIVM.

IMperatoris itaque iuſſu vtrumque equeſtre vexillum gradum fecit, eo cum reliquo equitatu ſequente. Mouentur interim equitum alæ cum vexillis, perinde ac ab hoſte deſcenderent, idque tantiſper dum inter ſyluam ipſam & ruſticos medii conſiſterent

Gnodalius c. l.

fiebat. Seditioſi pro loco & copiis prope vicum quendam exercitum inſtruxerant, hinc & inde XXXVI. machinis bellicis intermixtis. Quare Principis Palatini magiſter equitum eos qui machinis præerant, cum duce ſuo, ſecum quid hoſtes molirentur exploraturus celeriter incedere iubet. Ruſtici hoc ſpectaculo attoniti rati tutius multo hinc fugere, quam in loco conſiſtere, vallo machinisque relictis in fugam ſe effudere. Hos equeſtria vexilla in patenti campo vix perſequendo oppreſſerunt. Quicunque autem in vno miliari ad Ochſenfurdum fere comprehenſi ſunt, interficiebantur. Aiunt illorum ſatis amplum numerum fuiſſe.

Ceterum circiter D. in duos non procul diſtantes pagos, vni Gibelſtadium, alteri Sulzfeldum nomen eſt, euaſerant. Qui vna cum pagis concremati ſunt, vt illorum pars minima ſuperfuerit.

CAP. LXXIV.

QVA RATIONE RVSTICI QVIDAM IN ARCE QVADAM FVERINT TRVCIDATI.

PAululum ab his locis aberat arx Engelſtadium, aut ſi mauis Angelipolis. Hanc paucis ante diebus elapſis incenderant ſeditioſi, ita tamen vt in neceſſitate, præſertim qua tum premebantur, eſſet receptaculum non contemnendum. Vt enim ſpem probe inflexam, vt muros & fortes & altos præteream, turris illic erat vallo foſſaque egregie munita. In hanc exoletorum caterua circiter CCCC. cum armis & machinis ſe receperant, introitu & porta quam diligentiſſime obſeruatis, vt me hercule mirum dictu ſit, tam breui tempore tantam molem illos congerere potuiſſe. Sed tu mihi, quod ille ait, conſideres, velim; humanæ imbecillitatis efficaciſſimum duramentum eſt neceſſitas, certe eius quanta vis ſit, hoc loco demonſtratur. Qui intus erant ſe probe munitos arbitrati eorum qui extra erant inſultus non magni faciebant, ſed muri pars breui machinis bellicis admotis concuſſa eſt, illico Comites & nobiles, tum alii quoque ex equo deſilire, turrim oppugnare, illicque ſine ordine currere. Qui intra, ſtrenui manu, extremæ horæ memores, acriter inſtare, repugnare, primum impetum fortiter ſuſtinere. Ex nobilibus vero ferme centum ſauciabantur, tenor enim pugnæ in vltimam defatigationem proceſſerat. Nec ab incepto deſiſtebant, quum integri ſauciorum loco ſuccederent. Itaque ſecundo impetum faciunt. Ea autem parte quæ comminuta erat, non pauci ingrediebantur. Qui incendium quod ſe reſtinxiſſe putabant iam primum gliſcere videbant. Nam erat murus adhuc oppoſitus, vnam tantum habens feneſtram & portam, quæ ferme a ſolo triginta palmis diſtabat, ex qua tanta cæde vtrimque pugnatum eſt, vt comites cum aliis iam ſecunda vice abire cogerentur. Qui quanquam in vitæ fuerant diſcrimine, nemo tamen ex eis interiit. Iam cum ruſtici ad deditionem compelli non poſſent, plus iaculorum e machinis immiſſum eſt, quibus murus magis, magisque concutiebatur.

Tertio tandem impetu facto, turri cum ſumma difficultate potiti ſunt ruſticis omnibus ad internecionem vsque deletis. Sane ex agmine quo de ſupra mentionem fecimus CC. ferme in nemus non procul ab arce ſe proriuerant. Iam cum mox immineret nihil aduerſus eos agi poterat, ne tamen aufugerent cingebantur, mox vbi dies cœpit omnes ſunt confoſſi. Sic ex hoc ſeditioſorum agmine admodum pauci fuga elapſi ſunt. Crediderim Hercle dæmonem eo e ſacro die Pentecoſtes, p. 124. verſum ex hymno, quem ſacerdotes ſequentiam vocant rurſum ceciniſſe; *Hunc diem bellicoſum ego feci.*

CAP. LXXV.

CAP. LXXV.

QVA RATIONE VICTORES AD PAGVM MOSS ET HEIDINGSFELDVM PROCESSERINT.

PORro victoria iam adepta Principes cum equitatu & ducibus alas seditiosorum scalares adeunt, & currus cum machinis sufficienter ornatis inde auehunt. Post contractis copiis vicum Moss, dictum, petunt, vbi incolarum inuenerunt neminem. Castra prope piscinam & in circuitu locant, & cibo curati corpora dederunt quieti. Mane Principes cum copiis omnibus, pedites enim ex Chonigshofen quoque ad exercitum accesserant, inde profecti itinere circiter septem millia passuum confecto ad Heidingsfeldum Herbipolitanæ ditionis oppidum, ad Mœni ripam situm peruenerunt. Hinc Principes suis cum equitibus, extra vero Imperator Suevici exercitus cum copiis Herbipolim versus castra collocarunt. Pedites superioribus in locis castra a rusticis derelicta occupauere.

CAP. LXXVI. LXXVII. LXXVIII. LXXIX.

QVID HERBIPOLI ACTVM SIT.

INter proficiscendum vero antequam castra (vt diximus) ponerentur, Imperator exercitus & Guilielmus a Fürstenberg Comes, Principem Othonem Henricum cum CC. equitibus secum sumentes, proximum montem arcem versus conscenderunt. Mox tubicinum, vt fieri solet, concentus factus est, vt ii qui arci erant præsidio, æque ac qui in vrbe, & ad montis D. Virginis matris radicem erant, copias adesse certissime intelligerent. Quo concentu, vt ii qui in arce erant, vehementer lætati sunt, ita spe nouandarum rerum inflammati meo iudicio ceteri terrebantur; duces exercitus magistrum equitum, & summum Palatini copiarum præfectum in arcem mittunt, iis qui illic præsidio erant locati tum Principum tum exercitus aduentum nunciarent, verum etsi hoc difficile erat efficere, quod seditiosi non procul a monte castra posuissent, quod tamen iniunctum erat diligenter expediuerunt. Ex arce reuersi, quam de tot Principum atque nobilium aduentu ii qui illic præsidio dispositi erant, exhilarati fuerint nunciarunt. Eo igitur in loco duces cum Principe Othone Henrico & reliquo equitatu consistunt, dum qui in arce erant, iacula e machinis quarum & magnitudo & numerus ingens erat in vrbem Herbipolim emitterent. Quo facto Heidingsfeldum petunt, ibique castra vt dicere cœperam, collocauerunt, sane rustici ea nocte relictis suis castris cum quatuor machinis optimis se in vrbem receperunt. Postero die Guilielmus a Fürstenberg Comes, & Principis Palatini magister equitum, subvrbium, vt vocant, cis pontem cum turre quam etiam præsidiis firmabant, occupant. Interea centum viri armis optime instructi descendunt ex arce. Quibus prædicti Duces obuiam venientes, vna ad castra perueniunt, intrant, offendunt neminem. Relictæ erant quinque vel sex machinæ cum nonnullis aliis bombardulis destructis, has secum in arcem aduehunt. *

Gnodalius lib. 4. p. 166.

Ceterum in vrbe ciuium & rusticorum vltra sex millia erant. Cognita Principum voluntate, (decretum enim iam erat vrbem cum machinis & copiis omnibus obsidendam) venerunt supplices, ea quæ pacis sunt tractaturi. Res autem hunc in modum est composita, vt se cum vrbe & rebus omnibus in confœderatorum & Principum arbitrium dederent. Quo facto Principes & Præsules cum Imperatore exercitus, & quinquies vicies centenis equitibus pulcherrime exornatis Herbipolim intrant, vt seditiosorum antesignanis supplicio affectis vrbs episcopo resti-

* Hæc in editione Germanica distinctis capitibus proponuntur.

tueretur. Duæ portæ ab vtroque equeſtri vexillo occupantur, reliquis equitibus cum Principibus in planitiem progreſſis. Quinque horas ita conſiſtebant, cautum enim erat vt equis inſiderent. Ad mediæ portæ cuſtodiam ſatellites deputabantur. His itaque diligenter proſpectis ciues in foro, qui ex epiſcopatus & Marchionatus erant ditionibus in planitie ante D. Virginis matris ſacellum, reliqui in via quæ ab equeſtri curſu nomen habet vulgariter *Renweg* dicta, diſtribuebantur. Primo igitur confœderatorum & Principum nomine exercitus Imperator ad ciueis orationem habuit. Qui illico ſeſe omnes Principibus ac nobilibus ad pedes proiecerunt. Rurſus imperator poſt longam orationem, qua virtutes ornauit, & illorum effrenatam temeritatem eſt inſectatus, ex ea multitudine nonnullis ſelectis, quibusdam in omnium præſentia decollatis, reliquos in vincula coniici iubet: Alii p. 225. epiſcopo nouum iusiurandum dant. Quo expedito ad planiciem ante ſacellum, cui deipara virgo dea tutelaris præeſt, tendens Imperator, eo quoque modo cum ſeditioſis egit, eadem pœna qui in via equeſtri erant afficiuntur, decapitati ſunt autem ex trina illa ſeditioſorum ſelectione LXVII. numero. Inter quos ciuis quidam duobus millibus aureorum vitam redimere voluit. Sed verba, vt aiunt, ad parietem faciebat. Mox alienigenæ cuiuscunque conditionis erant, tuti ad lares proprios reuerterunt, ſed hoc pacto, vt iis quorum ſub ditionibus erant, ſuum ius eſſet integrum. Rebus ita confectis Principes cancellariam, vt vocant, epiſcopalem cauſa requieſcendi petebant. Inde conſcenſis equis in arcem ſe conferunt, vbi etiam pernoctabant, Ducibus cum exercitu in caſtra reuerſis. Sequenti die res cum ciuibus compoſita eſt, nempe vt arma illico ponerent, quæ in arcem vecta certe collem diceres; Præterea muros turresque contra arcem diruerent. Ad hæc confœderatis & Principibus VIII. millia aureorum numerarent. Inter hæc epiſcopo ſuum ius, ſi ita mihi loqui licet, integrum manſit.

CAP. LXXX.

QVID IN CASTRIS AD HEIDINGSFELD FVERIT ACTVM.

PORro Principes cum ducibus & copiis octo dies in caſtris prope Heidingsfeldum moram facientes, finitimos quosque pagos & vicos Herbipolitanæ diœceſis, ſeditioſis decapitatis in priſtinum reſtituebant ſtatum. Quod non citra ingens finitimorum damnum fiebat. Hoc enim genus virorum qui caſtra ſequuntur parta victoria vix cohiberi poteſt. Atqui & ſeditioſi priores in depopulationibus fuerant. Inter hæc quoque res Rottenburgenſium ad Tuberim, vt confœderatis & Principibus quinque millia aureorum penderent, componebatur; idque vrbis tantum nomine; Nam quod ad ditionis partem pertinebat, id Sueuicis confœderatis illibatum conſeruabatur. Tum quoque ex comitatu Wertheimenſi, tria millia aureorum exacta ſunt. Venit & præſul Argentinenſis Alſatiæ Landgrauius, tum Moguntinenſis Locumtenens quinquaginta equitibus ſtipatus in caſtra. Verum quid hic actum ſit, cauſa breuitatis lubens omitto, quod ad finem huius perturbationis tendat deſcriptio. Iam epiſcopo Herbipolenſi arce, diœceſi, vrbe reſtitutis copiæ ad inuicem ſunt ſeparatæ. Optaſſent Sueuorum Duces cum Principe Palatino progredi, idque facile factu fuiſſet, niſi tam crebro Princeps literis ab Heidelberga miſſis, ſententiam mutare coactus, quippe ſeditioſorum tumultum magis magisque auctum iri & ni rebus mature conſuleret, de ditione actum eſſe. Scelerum enim artifices omnia diuina humanaque truculentiſimo genere cupiditatis inquinabant. Hæc itaque cauſa diſceſſus. Conuenit autem inter Principem Palatinum & Archiepiſcopatus Moguntini Locumtenentem, qui, vt principio narrauimus, a ſuis in Aſchaffenburgo male fuerat exceptus, de reſtitutione. Conuenit & inter Sueuicos Duces & Principem Caſimirum Brandenburgenſem Marchionem,

nem, qui tum ad Principes multo equitatu venerat, vt is vna cum Guilielmo ab Henneberg Comite, copias quas faberrime exornatas habebant, inde profecturi Sueuicis annumerarent.

CAP. LXXXI.

DE VLTERIORI SVEVICI EXERCITVS PROGRESSV.

IGitur Sueuorum Imperator cum suo exercitu inde digressus oppidum Svveinfordum obsedit, & ciuibus se in Nobilium Sueuorum arbitrium dedentibus, brevi cepit. Re inter illos composita, cum ingens agmen sceleratissimorum hominum non ex subiectis Herbipolensis ecclesiæ modo, verum etiam Marchionatu & adiacentibus oppidis & pagis, noctu arces multas nobilium in Bambergensi episcopatu partim depopulatas diruisset, partim vero solo æquasset. Quin etiam Bamberga occupata in Cleri illic diripiendis facultatibus non parum multum insolentiarum egisset, Duces cum copiis eo vbi tunc hæc exoletorum fex triumphabat, pedem protulerunt, diœcesim nemine resistente, facile episcopo restituerunt, iis qui ex Marchionatu & aliis finitimis pagis erant, redactis in ordinem. Inter alia Princeps Brandenburgensis Kizingen, id nomen est oppidi, quo seditiosi cateruatim conuenerant, cepit, LX. illic numero ad supplicium damnatis oculi eruebantur. Sedata iam in finitimis pagis turbulentissima tempestate Sueuici exercitus Imperator contractis copiis ad oppidum Memmingen iter instituit. Seditiosorum enim denuo illic magnus exercitus conuenerat, & oppidum obsederat. Imperator eo veniens non procul ab eorum castris castra ponit. Exploratis inde ferme quatuor millibus seditiosorum qui prope pagum Schrattenbacum conuenerant, cum equitibus nonnullis aduersum hos conflicturus processit. Sed cum nec machinas nec pedites ad se ob imminentem noctem posset perducere, infecto negotio discedere coactus est. Sub noctem vero omnibus militaribus copiis hostes, quorum XII. millia erant eo aggrediente, rursus infecto prœlio, quod vltra fluvium Lubas feciſſent gradum, voti compos nequibat fieri. Veruntamen machinis aduersus illos biduo satis prospere vsus est: Multa interim vt hosti sit obuiandum secum volutat. Tandem vtrinque ad arma concursum est. Seditiosorum multi confossi sunt, quibus etiam Sueuorum pedites vexillum abstulerunt. Quare qui supererant, noctu cum machinis nonnullis aufugientes ad arcem Sulzperg, dictam vix quatuor millibus passuum a Campidono distantem peruenerunt. Inter hæc fortissimus & florentissimus Cæsarei exercitus Imperator Georgius a Fronsperg inclinata iam in vesperam die, cum copiis quas e Mediolano eduxerat, Suevici fœderis nobilissimo & fœlicissimo Imperatori, Georgio Truchses obuiam venit. Vtrique ergo Imperatores hostem insequuntur. Qui impensissimis precibus vt cum Imperatoribus in colloquio verba facere liceret; impetrauit. Res feliciter inchoata felici exitu finita est. Dedunt se seditiosi, armis & vexillis positis, in Sueuorum confœderatorum arbitrium. Digna per Iouem laudibus victoria, quæ non humano sanguine sed clementia stetit potius. Nam ea demum, & apud Deos & homines victoria minimum est habitura inuidiæ quæ clementiæ plurimum habuerit.

Gnodalius lib. 4. p. 166.

p. 225.

p. 126.

CAP. LXXXII.

VT PRINCEPS PALATINVS CVM EXERCITV SVO PER MOENVM DESCENDERIT.

SVeuicis copiis ex Heidingsfeldo discedentibus postero die Princeps Palatinus cum exercitu in pagum Remblingen profectus est. Milites in Heussen & Entingen pagis Comitatus Wertheimensis castra collocabant. Sequenti die in oppidum

Gnodalius lib. 4. 167. & lib. 5. p. 169.

dum Wertheim, hinc Milteburgum vna cum Moguntiæ ditionis locum tenente, qui inter vias obuiam venerat, Principes ingressi sunt. Equitatus in Berstat, peditatus cum machinis in pagis Hambach pernoctant, conuentione de mulcta Archiepiscopatus Moguntini facta, Oberburgum Principes, equitatus Niderburgum, Moguntinus locum tenens Cleinvvalstadium petunt.

CAP. LXXXIII.
QVID ASCHAFFENBVRGI SIT ACTVM.

Gnodalius c. 1. CVm ad Aschaffenburgum Moguntini Archipræsulis Curiam, vt vocant ventum esset, Principes se in arcem illic receperunt, militibus in adiacentibus pagis castra collocantibus. Sequens dies ciuium & seditiosorum negotiis insumptus est. Certo autem Princeps Palatinus Moguntiam & oppida in Ringauia, quod ad seditiosos desciuerant, obsidenda decreuerat. Verum præmissis Principum literis, ne id fieret, sese dederunt, res seditiosorum composita est, nempe vt inter cetera non suo ipsorum, sed locum tenentis iudicio starent, denuo iuramento præstito. Ad hæc XV. millia aureorum exiguntur. Inde Princeps Palatinus cum omnibus militaribus copiis Diepurgum oppidulum petit. Hinc ad Oppenheim celebris nominis oppidum venit. Equitatus cum Principibus Rhenum transmiserat, peditibus sequenti die sequentibus. Diem illic manere cogebantur, quod Principi Palatino Moguntinus locum tenens Aschaffenburgi pollicitus fuerat se auxilio cum CCC. equitibus ad Oppenheimium venturum.

p. 187.

CAP. LXXXIV.
VT SEDITIOSORUM TRANSRHENANORVM AGMEN ET CASTRA EXPLORATA SINT.

Gnodalius lib. 5. p. 170. EOdem miserandæ calamitatis tempore nil prorsus ab exercitus summo duce Schenck Eberhardo Generoso barone, quod bonum Imperatorem decebat, prætermittebatur, quin nullum non lapidem, vt prouerbio dicitur, mouebat, quo seditiosorum, qui denuo, prope Neapolim conuenerant, propositum exploraretur. Hos vero pagum Dalsheimium concessisse illicque circiter VIII. millia numero castra collocasse nunciatum est. Flagrabant, vt prius, inusitatis cupiditatibus, minabantur se Principem Palatinum cum copiis omnibus, velle non opprimere modo, verum etiam crudelissime vexare, & se non vexaturos tantum, sed inaudito quodam feritatis genere interfecturos, quoscunque sibi aduersos comperissent. Et me hercle huius sceleris atrocitas primum illis prospere successit. Omnia minis, tumultu, præda, cæde passim implent. Conuenerant autem, vt dicere cœperam, ex Thymopolitanorum, Merleinorum, Heilspruckenanorum & Wachenheimensium copiis prope Neapolim collecti. Gradu deinde facto Agersheimium, Lamsheimium, Freinheimium, oppida capiunt. Hinc Principis Palatini arcem in Dyrmstein ad deditionem compellunt. Resistebant, qui illic præsidio locati erant, inter quos & iam præfectus a Zell (id ei pago nomen est) fuit. Resistentibus inquam illis, id quod tum bonos ac fideles subiectos decebat, seditiosi violenter arce positi, præfectum cum quindecim aliis viris miserabiliter occidunt, occisos ex arce proiiciunt. Arcem depopulatam vna cum clarissimi Iurium doctoris, domini Wolffgangi ab Affenstein castello, diripiunt, & solo æquant. Pagum egressi præsulis Wormatiensis ædes incendunt; Et hac fraterna charitate inflammati arcem Nevvenleyningen occupant & depopulantur. Erat illic tum Comitissa a Westerburg, fœmina pudicitia & natalium claritudine insignis, quam vt cibum coqueret, & ingurgitantibus ministraret, coegerunt. O detestabilem, & execrandam atrocitatem dicamne an impietatem! Sed pergam non cum ipsis, sed vt immanissimi

p. 228. est

simi latrones perrexerint, scribere. Omnibus ad votum illis succedentibus VVesterburgensem arcem Altleiningen concremarunt. Hinc ad monasterium Heningen commigrant prædam agentes. Eodem modo plerasque arces prope montem Donnersberg dictum capiunt. Hunc ego Tonantis montem a Ioue fulgurante dictum, eo tempore quo Romani cum Germanis bella gesserunt, crediderim, quippe cum & alia eiusmodi vocabula præsertim in hoc terræ tractu adhuc licet corrupte pronuncientur, supersint. Sed de his alias fusius fortasse & commodius. Captis arcibus oppidum Kircheimium sub ditione Comitum a Nassavve sibi vendicant. Deinde Bolando, & Stauffen arcibus incensis, in locum qui Gavve vocatur, profecti breui comparato exercitu damna dederunt vehementer detestanda. Ergo quasi re feliciter gesta, *Io triumphe*, magno plausu canebant. Quod si sceleratorum hominum votis successus vltra aspirassent, Dii immortales, quo fuisset illorum execranda impietas euasura?

CAP. LXXXV.

VT PRINCEPS PALATINVS SE CONTRA HOS SEDITIOSOS GESSERIT.

IAm cum Principi Palatino, quonam loco seditiosi castra collocassent, esset nunciatum; suos, quos tanta semper clementia gubernarat, ad seditionis auctores rursus desciuisse molestissime tulit. Vnde feræ gentis ferro duriores animos vt debilitaret, mansuetissimum ingenium suum, ad tempus deposita clementia, seueriori seueritate vti cogebatur. Ducis itaque iussu, exercitu probe exornato magister equitum ex Oppenheim per arcem cum equestri vexillo hostem exploraturus profectus est, Principe cum omnibus copiis tempestiue subsequente. Inter vias autem Moguntinus Locumtenens obuiam factus CCC. equites suos copiis adiunxit. Iter vero Westhouen versus, id pago nomen est, instituebatur. Interea nunciatum est, seditiosos noctu ex Dalsheimio profectos ad Guntheimium frequentis nominis vicum, in quo Ioannis ab Oberstein arx est, gradum fecisse. Huc magister equitum illorum secutus vestigia se confert. Iam quia per patentem campum acie instructa processerant, quot virorum in vno cuneo fuerint, ex ipsis semitis erat facile deprehensu. In singulis cuneis quadrageni tres, ad dextram vero in agmine, quod tum leue vocabant, viceni septem incesserant. Hinc vero magistro equitum cum suis ad celebre oppidum Pfedersheim, elegantiores Petram sanam vocant, tendente, seditiosi illum cursu præuertunt. Mox oppido ad deditionem verbis tantum compulso, quibus auxilia Princeps Palatinus breui, & admodum magna quidem ventura pollicebatur, ad hæc ne ad seditiosos deficerent ab ipso Principe Burggrauius Alzeiensis penes CC. viros ante dies quinque præsidio vt essent illuc ordinauerat, intromittuntur.

Guodalius c. 1.

p. 228.

CAP. LXXXVI.

DE STRAGE IN PFEDERSHEIM FACTA.

IAm cum magister equitum, quid hosteis molirentur probe intelligeret, eoque indicato iussu Ducis acies est instructa, & ad oppidum deducta. Consultatur hic de hoste aggrediendo. Ab oppido ergo centum passus equitum peditumque exercitus constituitur, machinæ leuiores prope montem D. Georgii, cui etiam in cacumine fanum est dicatum, vehuntur, ex quibus iacula in oppidum missa sunt, iis qui intus erant, nequaquam in vtramuis aurem dormientibus, sed fortiter quoque repugnantibus. Erant & ipsis suæ machinæ. Iam pene horæ spatio elapso consultum esse iudicant, definiretur numerus equitum, qui trans fluuium Phrem in valle oppidum alluentem mittantur. Hos enim quid seditiosi acturi essent probe

Guodalius c. 1.

perſpecturos, quod hac quam iſthac multo id commodius poſſet fieri arbitrati ſunt. Nec fruſtra hoc negotium ſuſceperant. Igitur magiſter equitum cum equeſtri vexillo, aſſumpto Diethero a Schonburgo, Alzeiæ Burggrauio, qui tum quinque turmarum erat decurio, in agro prope ſacellum quoddam cis fluuium conſiſtit. Miſſus erat etiam Iohannes a Schonburgo cum Vbiis equitibus, quos Colonienſes vocant, in valle vt conſiſteret, & quid hoſtis moliretur diligentiſſime conſideraret. Quos qui in oppido erant, nam vexilla tria, vt probe ab incolis cerni poſſent, erigebantur, vel CCCC. vel ad ſummum D. tot numero eſſe, id quod poſtea certo cognitum eſt, arbitrati ſunt. Magiſter equitum interea vices ſuas VVolffgango Vlricho a Flehingen committens, vno comitatus puero ad Principem Palatinum, quid agendum eſſet exploraturus accesſit. Quo ad exercitum veniente Ducis conſilio decretum eſt, quandoquidem oppidum eſſet obſidendum, locus quo caſtra ponerent, deligeretur. Quæ ad fluuium ſupra oppidum poſita ſunt. Iam vero cum hoſteis in oppido, extra vero copiæ inſtructa acie eſſent, nemo tum futurum putabat prœlium, præſertim iam Heſpero apparente. In caſtra ergo quibus vires reficerent, vinum, frumenta aduehuntur. Verum illico portis apertis, hoſtium ſubita eruptione tria vexilla ex oppido egrediuntur. Eo autem propter impedimenta machinarum, nec equites nec pedites peruenire poterant. Quidam ſeditioſos vt Principis machinas tollerent, alii vt equites depellerent egreſſos arbitrabantur. Inter hæc vltra octo millia hoſtium ex oppido erumpunt, fortaſſe quod ſe facile eas quæ trans fluuium erant copias, prœlio contundere ſperarent. Nam adduci non poſſum vt exercitum qui ad D. Gregorii montem erat, ab ipſis viſum credam. His conſpectis equites inter ſe propius iuncti, quid agendum ſit a magiſtro equitum expectant. Qui vt ita iuncti ſuperiora peterent iuſſit. Ipſe vero cum Moguntino equitatu in hoſtium proſpectum proceſſit. Quem ducis iuſſu Treuirenſis & Iuliacenſis copiæ ſequebantur. Exercitus Principis cum machinis interim in expeditione conſiſtebant. Ruſtici viſis equitum copiis, inſtructa acie per medias vineas ad locum impeditum, & iniquum, quoque equites nequibant venire, tranſeuntes, machinas ſuas in exercitum, quo Princeps ipſe erat, direxerunt. Primo iaculo Principis a ſecretis ſupremo fere loco conſtitutus periit. Interim tres machinæ in ruſticos recta procedentes diriguntur, quarum emiſſis iaculis, illico in fugam coniecti oppidum repetunt. Quorum admodum multi ab equiti- p. 229.
bus, qui in aciei fronte erant, ſunt interfecti. Quod ſi iuxta magiſtri equitum conſilium pedites, qui in leui armatura erant, eadem opera hoſtes adorti ante portam inuaſiſſent, vel pauci vel nulli illorum euaſiſſent. Fugientes vero omnes interficiebantur, vt eo conflictu ferme quatuor millia ſeditioſorum ſint cæſa.

CAP. LXXXVII.
QVID POST PROELIVM AD PFEDERSHEIM IN CASTRIS ACTVM.

NOcte iam prœlium dirimente Principis in caſtra ſe recepere. Præſidio circa oppidum diſpoſito, quatuor parteis, quindecies centeni pedites, & mille equites ſibi vendicabant, in excubiis conſtituti. Poſtero die ſole iam exorto machinæ in oppidum diriguntur; nonnullis iaculis emiſſis: qui intra erant, ſe cum oppido Principi Palatino dedunt. Quo facto illico machinæ ſunt amotæ. Pacem igitur omnium nomine legatis ſuppliciter petentibus iniungebatur ſub vitæ interminatione, quam accuratiſſime curarent, ne quis præſertim anteſignanorum ex oppido aufugere, ſed ſimul omnes quid a Principe decerneretur expectarent. Sequenti itaque die, quæ Chriſti redemptoris noſtri præconi Ioanni Baptiſtæ ſolennis erat. Principes cum equitibus planitiem non procul a monte D. Georgii occupant; Eo iuſſi ſunt ex finitimis pagis venire ruſtici, vt ſelectione facta de præcipuis ſedi-

seditionis ducibus supplicium sumeretur. Via per quam ingredi debebant trecentis erat munita equitibus, ne hostium quisquam aufugeret. Tria ergo millia rusticorum iussu magistri equitum, & domini Frouuin armis positis ex oppido egrediuntur. Demonstrant hi duo viam & quo eundum, & ne fugam meditentur graviter interdicunt. Quorum fidissimo & amantissimo consilio si obtemperassent, haud quaquam tanta fuisset eo die facta sanguinis effusio. Monebant enim aperte, actum esse de omnibus si essent fugæ præcipites. Quid multis? Egressis illis porta clausa est. Iam vero cum iugum primi hinc & inde stipante milite conscenderent, qui postremi erant obtento iam aliquoties cliuo in biuio, fugæ ineundæ gratia conuersi sunt. Quos equites insecuti oppressérunt. Hoc viso equites qui in cacumine erant, simili pertinacia illico in consectandis rusticis vtebantur. Res visu & auditu horrenda. Hic Princeps Palatinus cui hæc pugna mire displicebat, quippe qui innata clementia pacem potius quam ex humano cruore victoriam peteret, cum exercitus duce, præfecto curiæ, & aliis quam potuit sedulo, equites ne miseram plebem tam misere mactarent, suos esse quos confoderent, orat, obsecrat, obtestatur. Hanc laudem etiam apud hosteis tua clementia, clementissime Princeps Ludouice assequutus es. Hoc est vere esse Principem, hoc est vere subiectis parcere, cum pœna digni supplicio afficiuntur, ante actæ vitæ culpa minime considerata; pro illis intercedere, inter excandescenteis milites, inter vibratos gladios inter equorum & armorum sonantem fragorem, medium accurrere, ex media morte raptos seruare, plus satis effusum esse humani sanguinis, mitius per imprudentiam peccantes tractandos testari, & cum imperio ob incensum furentium furorem non potes, lacrymis in miserorum fortunis misericordiam adhibebant rogare. Ea autem repentina clade fere D CCC. rustici cecidere. Ex agmine autem seruato circiter XXX. capitali supplicio affecti sunt, Reliqui quamuis & ipsi rei mortis essent, denuo iuramento præstito ad propria redierunt.

CAP. LXXXVIII.

QVID PORRO CVM RVSTICIS AD PFEDERSHEIM FVERIT ACTVM.

HIs rebus confectis iam inclinata in vesperam die ad castra Principes tendebant. Verum cum adhuc circiter mille rustici in oppido essent, verendum erat ne noctu aufugerent nisi tanta solertia quanta præterita nocte vigilarent, quod tamen & equis & hominibus graue erat. Habito consilio res commissa est Magistro equitum. Qui accepto equestri vexillo oppidum petit, & rusticis in cœmiterio congregatis D. ex illis in ecclesia, præterea portas omnes, ne debitam pœnam scelerati effugerent concludi iussit; ciuibus vt diligentissime conclusos obseruent præcipit, se ex eis qui bona fide annumerati essent, aufugerent, impleturum. p. 229.

Ad hæc quoscunque qui se vtut poterant occultassent inuenirent, qua maxima possent diligentia tenerent. Nequaquam autem hoc crudele tibi videatur, cum huius oppidi communitas plus quam effrenata temeritate gestierit. In castra reuerso magistro equitum iniungitur, vt vna cum Iacobo a Fleckenstein & Ioanne p. 230. a Schonburgo crastina die rem inter oppidanos componat. Qui albicante iam, vt ille ait, die oppidum ingressi cuius rei gratia missi erant ostendunt, inuenti autem sunt adhuc CCC. rustici; omnibus vero in vnum congregatis singulorum nomina magistri equitum iussu lecta sunt. Ex quibus XXIV. capite puniebantur, reliqui omnes incolumes ad sua reuerterunt. Mox res inter ciues componi cœpta est. Ex his quatuor capitali supplicio afficiebantur, alii quippe seditionis duces pridie, cum conarentur Principem & vniuersam nobilitatem ad internecionem vsque delere, in agmine fugientium occubuerunt. Ciues pecunia mulctati, & vt arma, machinas, gladios in arcem Alzeiæ deferrent, & priuilegia, quæ mul-

tis seculis obtinuerant, Principi offerunt, nouum iuramentum præstarent quoque decretum est.

CAP. LXXXIX.
QVID IN CASTRIS ILLIS VLTERIVS ACTVM.

His gestis dies aliquot Principes in castris illic manserunt, in eo autem terræ tractu multum damni a Martialibus dabatur. Interea quoque finitimorum pagorum seditiosi, suorum laborum fructum dignum percipiebant. Huc etiam e Francofordia, Wormatia, Spira ciuitatibus, cum in hac truculentissima temporum conditione tumultuantes in clerum atrociter insurrexissent, Legati ad Principem Palatinum pacis & reconciliationis gratia missi sunt, & voti facti compotes ad sua redierunt. Venit & huc Princeps Ludouicus Comes Valdentiæ cum centum equitibus, quos deinde Palatini copiis adiunxit. Quin etiam duo præcipui seditiosorum duces in castra adducti, vni nomen erat Michael Busch, in quem Princeps Palatinus multa beneficia collocauerat, quorum oblitus fœdifragorum dux fœdifragus effectus est; alter Mervvein dictus, seditiosorum signifer fuerat; Qui interrogatione & confessione peccatorum facta decollati sunt.

CAP. XC.
VT FREINSHEIMIVM ET NEAPOLIS DENVO CAPTA.

Gnodalius lib. 5. p. 173.

Hinc oppidulum Freinsheimium cum vniuerso exercitu obsessum in deditionem acceptum est, incolæ partim suppliciis, partim pecunia mulctati sunt. Et vt non arma solum verum etiam priuilegia illico Principi offerrent, sancitum. Postero die Neapolitani deditionem fecerunt. Qua facta Principes ibi diem vnum ac alterum manserunt. Treuerensis, & Principis Ludouici exercitus in Winzingen & Muspaco, id pagis nomen est, pedites in Diedefeldo & Hambaco castra posuerunt. In Neapolitanos ciues, quod insolentiores ceteris fuissent, paulo animaduersum est. Octo enim ex illis capite plectebantur, aliis in vincula coniectis. Qui super erant, iussi sunt armis & prærogatiuis oblatis, tria millia aureorum pendere.

CAP. XCI.
QVID APVD MINFELDVM ACTVM SIT.

Gnodalius c. 1.

Posthæc Principes cum exercitu Neapoli profecti, in pagum Gedromostein pervenerunt, copiæ in finitimis vicis castra collocauerant. Hic oppidi Landoiæ legati venientes, Principi Palatino vinum, frumentum, armenta contulerunt, & in concordiam consentientes, ad sua reuersi sunt. Sequenti die ad pagum Minfeldum veniunt. Hic Principes castra, pedites vero in Frickenfeldo ponunt. Interea Albipolitanis, qui hac in seditione satis (vt alibi tum vbique locorum fere ferocientes) fuerant insolenteis, nam oppidum Sels, arcem Remigii depopulari & incendi permiserant; præterea castellum Rœderen occuparant; vt cum Principe Palatino conuenirent: de ineunda concordia dies indicta est.

Legati vna cum generoso Domino Ioanne Iacobo Barone Merspurgi Cæsareæ & Catholicæ Maiestatis in inferiori Alsatia præfecto veniunt. Multis vero vocatis in consilium, post longam deliberationem, tandem eo res deducta est, vt ciues Principi Palatino sex millia aureorum darent, & seditiosis octo numero in oppido decollatis, maiores machinas iam dicto præfecto redderent. Verum Albipolitani diem ex die prolatantes hanc inire concordiam differebant. Id cur factum sit, aliorum esto iudicium. Hoc constat Principi Palatino hanc dilationem vehementer displicuisse, quippe quod illa impediretur quo minus Illustriss. Prin- p. 213.

cipis

cipis ac Domini Domni Ferdinandi Auſtriæ Archiſtrategi, Cæſaris Caroli inuictiſſimi Imperatoris Auguſti, fratris germani votis faceret ſatis. Miſerat enim idem Archidux viros a conſiliis a Palatino auxilium poſtulatum, bellum contra ſeditioſos geſturus. Equidem hæc acerbitas orbis terrarum perturbatione, omnibus Principibus impendere videbatur.

CAP. XCII.
VT ALBIPOLIS OBSESSA SIT.

IAm cum Albipolitani omnino rebelles eſſe viderentur, Princeps Palatinus eo coactus eſt mouere caſtra. ItaqueDux exercitus & Magiſter equitum cum omnibus copiis ad oppidum peruenientes ea loca occuparunt, quæ nil minus quam occupari poſſe ciues arbitrabantur. Principis Palatini equitatus in monte & in vico Suueig, Treuerenſis in Rechtenbaco, Principis Ludouici equites in Rodt, vltra viam equeſtrem, pedites cum machinis in valle prope collapſa ædes, quas incolæ Burgſtadel appellant, caſtra collocauerant. Interim quoque pagi, qui ad ſeditioſos defecerant, punitis quibusdam ducibus, quorum ſeptem numero erant, reſtituuntur. Principe igitur Palatino cum equitibus adueniente, ſub noctem dux exercitus ingenti labore, machinas propius muros oppidi ſatis bene muniti admouit. Exorto iam ſole, ſignum per tubicines datur. Quod ſalutationis genus non omnibus gratum fuiſſe exiſtimo, quippe quod hanc conſonantiam mire diſſonans bombardarum fragor ſit ſecutus. Non erat vsquam quieti locus. Qui in oppido erant, impigre in caſtra æque triſtia iacula, ac immiſſa, fuerant emittebant. *Gnodalius c. l.*

CAP. XCIII. XCIV.
VT CONCORDIA FACTA SIT.

EO die Cæſarei Regiminis generoſus Ditherus a Manderſchiedt Comes, & Fridericus a Lidbacho. Præterea ex Argentorato, Spira, Wormatia, Hagenoa, Landoia ciuitatib. legati venerant, rem compoſituri. PrincepsPalatinus, vt Cæſarei regiminisLegati pro pace ineunda agerent permiſit. Interim tamen ab oppidi expugnatione nequaquam ceſſabatur. Aiunt poſtero dieDC. iacula in oppidum miſſa, quorum ſonitus etiam vltraRhenum auditus eſt. Porro duorum legatorum ſtudio & cura Albipolitani eo deducti ſunt, vt in veſperam die iam inclinato oppidum Principi dederent, cum iam non poſſent concordiam a præfectoCæſareo præſcriptam impetrare. Ad hæc non parum incommodorum paſſi erant inter obſidendum. Vt ſummatim dicam: ſic inter eos conuenit, vt Principi Palatino VIII. millia aureorum penderent, eumque cum equitatu in oppidum de ſeditioſis ſupplicium ſumpturum, intromitterent, & machinas cum equitatu maiores euehi permitterent. Quod ciues ſe facturos fide data promittebant. Mane cum iam prima luce Princeps cum equitatu oppidum ingreſſus eſt, tres capitali ſupplicio affecti, duobus digiti detruncati, reliqua gratia Principum ſunt erepti. Oppidum deinde Cæſareo præfecto reſtituit, & ne amplius a Cæſaris tum fide tum amicitia ad ſeditioſos deficeret, Princeps hortatur. Inde in caſtra reuerſus, diem vnum ac alterum propter negotia emergentia illic manſit. *Gnodalius lib. 5. p. 174.*

CAP. XCV.
DE PRINCIPVM DISCESSV.

REbus ita confectis Archiepiſcopus Treuerenſis cum copiis ſuis, Principe Palatino comiter ſalutato, in ditionem ſuæ eccleſiæ per Waſgauiam iter inſtituit, Princeps ipſe dimiſſis quibusdam equitibus eo die cum reliquis copiis ad Rheni *Gnodalius c. l.*

Zaberniam peruenit, vbi pernoctabat. Mane hinc profectus Germersheimium, oppidum bene munitum petit, vbi diem propter oppidanorum & male feriatorum quorundam negotia coactus est manere. Deinde prope Germersheimium Rhenum cum equitatu transmisit, peditatu Spiram versus misso. Post fere DCC. cum equitibus pulcherrime exornatis Heydelbergam absque vlla triumphandi pompa, quippe qui mitissimo ingenio eiusmodi victorias necessarias quidem, -lu[p.232.]gubres tamen, vtpote non Turcico sed Christiano, non externo sed domestico sanguine partas existimet, ingressus, in arcem suam, qua omnia illæsa ac intacta erant conscendit. Iam ergo omnem victoriam, a rerum omnium conditore esse, id quod tum alia tum hac miserrima temporum calamitate clarius est quam vt probatione indigeat, cogitans, quod Christianum decet Principem Heydelbergæ in Regali Sancti Spiritus ecclesia, summæ & indiuiduæ Trinitati, pro concessa victoria cum pia, gratiarum sacro celebrato, comitante Nobilitate interfuit. Deinde eos qui stipendia portauerant, ad sua liberaliter munificeque dotatos dimisit. Triumphum quidem tibi in præsentia Illustrissime & clementissime Princeps Ludouice, Pater patriæ, Princeps Elector piissime, non decernimus, quod inclyti nominis tui inuicta virtus instar æterni sit Triumphi.

IOANNIS ATROCIANI ELEGIA DE BELLO RVSTICO, ANNO MDXX. IN GERMANIA EXORTO.

Qvis furor exagitat Germanas vndique gentes?
Quæ pestis miseros inficit atra viros?
Iustitiæ terram qualis diuexat Erinnys?
In quam perniciem rustica turba ruit?
Arma peronatus Mauortia clamat arator.
Martia luctificus clamitat arma furor,
Concutit arma ferox, placidus qui rura colebat,
Affectatque orbis feruidus imperium.
Nomen habent vexilla tuum mitissime Iesu,
Et, Verbum domini tempus in omne manet.
Nomen Christe tuum nullus non fundit ab ore.
Omnis Paule tuum personat agricola.
Voce Euangelium ingeminant gens rustica, quamuis
Nemo euangelico viuere more velit.
Non tantum insanus quondam insanibat Orestes,
Nec Penthei genitrix tam furiosa fuit,
Vt nunc agricolæ, diuina lege superbi,
Et quibus est Christus semper in ore suo.
Credimus immites Phlegethonte exisse sorores
In nostram, faciant quo mala multa, plagam.
Eumenides passim discursant, nulla furore
Non est plena domus, regnat vbique furor.
Inde est quod ferrum in dominos gens rustica stringit,
Et domino seruus denegat officium.
Defensare fera dominum qui morte solebat,
Nunc iugulat dominum seruulus ense suum.
Testatur crudele nephas Vinsperga peremptos
Quæ luget claros nobilitate viros
Oppidulum infelix, quod nullum nomen habebat;
Occisis dominis nobile nomen habet.
Seruo quid credas? Seruo quid credere possis?
Omnis seruorum contaminata fides.

Quam

Quam felix Vrbinus erat, quem cura fidelis
Seruabat ſerui nobilitata nece.
Senſit opem ſerui finita Scipio pugna.
Laudatur ſeruus Marce diſerte tuus.
Euaſit liber ſeruili Reſtio techna.
Concelebrant vernam tempora Gracche tuum.
Viuere qui cupiat, longam & producere vitam,
Agros hic linquat, ruricolasque feros.
Nemo magiſtratus audit, regesque potentes,
Cæſareas leges, cæſareasque minas.
Scripturæ quam nullus honos, quam vilis vbique
Verbum qui domini prædicat ore pio.
Nulla ſalus monachis, nec eſt vittata ſacerdos
Tuta, nihil tutum ſeruat vbique furor.
Sacri raptantur calices; veſtesque ſacratæ,
Diſiectæque tacent ſub pede reliquiæ.
Deuaſtata iacent etiam tinctoria ſacra.
Angelicus panis non habet ille locum.
Diuorum delubra cadunt vaſtantibus armis.
Infelix plebes nil ſinit eſſe ſacrum.
Profer Diuorum effigies, depictaque ſigna,
Auertent oculos ruſtica turba ſuos.
Proſtituat ſi quis Lalagen, vel dulce canentem,
Auertent oculos concio nulla ſuos.
Aurum oſtende rubens, auratam oſtende figuram,
Nunquam vileſcet nummus imaginibus.
Tempora ſunt, magni quæ prædixere Prophetæ,
Et quæ non vani concinuere viri.
Diſceſſit virgo, deſunt Saturnia regna,
Venerunt duro ferrea ſecla pede.
Ætate hac prorſum cecidit ſanctiſſima virtus,
Regnat vbique malum, regnat vbique ſcelus.
Omnia langueſcunt natiuo exhauſta vigore,
Feſtinatque ſuum mundus ad interitum.
Limpidiora olim præbebat lumina Titan,
Clarior & Phœbus lumine clarus erat.
Ipſe vides pariter pulchram decreſcere lunam,
Parcius & noctu luce micare ſua.
Cretica flagrantis decreſcit ſtella coronæ.
Lucis habet Veneris ſtella ſerena minus.
p. 234 *Sentit paulatim viduari luce Bootes,*
Euaditque iſtud ſtellula nulla malum.
Ardebat modo fulgenti carbunculis igne,
Fortius & tenebras irradiare nigras.
Quondam thura dabant molles meliora Sabæi,
Iam nec tam præſtans India mittit ebur.
Virtutem amittunt frutices, herbæque ſalubres,
Amittunt vires ſemina quæque ſuas.
Falluntur medici, falluntur pharmacopolæ.
Abrotani vires ſecula longa premunt.
Cenſes illæſum pomis manſiſſe ſaporem?
Cenſen dulcorem vina tenere ſuum?

Mitius efflabant zephyri melioribus annis.
Ver mage formoſum tempora priſca dabant.
Tunc mage melliſluo reſonabant carmine ſylua.
Pſallebant volucres tunc mage dulce melos.
Quamuis cantillet modulos philomela canoros,
Imperfecta tamen debilitata canit.
Mirati veteres longæui cornua cerui,
Nunc vix miramur cornua cerue tua.
Præcipitem leporis lapſum, ceruoſque volantes,
Mirata eſt multum ſtirps veneranda patrum.
Nos, quia deficere incipiunt cerui, leporeſque,
Miramur ceruos parcius & lepores.
Vbera lacte domum vaccas diſtenta videbis
Geſtare (vt quondam) caprigenumque genus?
Tanta mole Ceres curuabit ruſtica plauſtra?
Curuabis vites munere Bacche tuo?
Squamoſi nequeunt piſces euadere damnum,
Fluminibus piſces damna tulere ſuis.
Barbo quippe minor liquidis innaſcitur vndis:
Flumina iam breuior paſcitat alta lupus.
Iſter lenteſcit, lenteſcunt ſlumina Rheni.
Diminuit curſum Strymonis vnda ſuum.
Aurea nunc ramenta Tagus minuiſſe putatur.
Auri Pactolus fertur habere minus.
Nullus Erythreo inueniet tot gurgite gemmas,
Inuenit veterum quot ſtudioſa manus.
Bethyca prædiues fundebat multa metalla,
Attraxit vires Bethica terra ſuas.
Nec tam ſubtiles contexit aranea telas.
Dædaleæ bombyx nunc minus artis habet.
Nonne vides hominum quam nunc ſint corpora parua?
Nunquam tam paruus corpore mundus erat.
Quando adeo morum probitas iacuit, pietasque? p. 235.
Quando adeo fidei, iuſtitiæque decus?
Quando adeo infelix regina pecunia mundus
Sic tibi ſeruiuit? ſic quoque coluit?
Quando adeo neglecta fuit dilectio fratrum,
Quam toties Chriſtus præcepit omnipotens?
Quando adeo placuit curare cutem interiturum?
Viuimus o vitam Sardanapale tuam.
Quando adeo illicito ſtimulatus adulter amore
Neglexit leges o bone Chriſte tuas?
Quando adeo interiit rerum pulcherrimus ordo?
Quando adeo paſſim vita pudica ruit?
Nunquam ſtelligero deiecta Superbia cœlo
Aſpernata magis numina magna fuit.
Qui non arma capit, Chriſti non dicitur eſſe.
Bella gerunt Chriſto ruſtica turba ſuo.
Qui non bacchatur vulgi de more furentis,
Inter Chriſticolas non habet ille locum.
Non didicit Chriſtum niſi qui ſimulachra perurit,
Atque ſacerdotum qui ſpuit in faciem.

Non didicit Chriſtum niſi qui æramenta malignus
Irridet, bombos & docet eſſe lupos.
Non didicit Chriſtum niſi qui temerarius audet
Omnia ſanctorum ſpernere dicta patrum.
Non didicit Chriſtum cui Franciſcana lacerna
Ex humero pendet plurima ad vſque pedes.
Non didicit Chriſtum ieiunans tempore certo.
Sultano eſt peior feſta ſacrata colens.
Non didicit Chriſtum manibus qui numina paſſis
Implorat, curuans temnitur atque genu.
Non didicit Chriſtum pſallens tibi conditor alme,
Exultansque chorus religione caret.
Non didicit Chriſtum niſi qui Mezentius alter
Contemnit diuos, angelicoſque choros.
Non didicit Chriſtum qui te pia virgo ſalutat,
Angelicumque tibi concinit illud aue.
Non didicit Chriſtum natos qui chriſmate ſacro
Vngi permittit nomine Chriſte tuo.
Non didicit Chriſtum niſi qui renouarier optat,
Baptiſmumque iterat credulitate vacans.
Non didicit Chriſtum niſi qui mendice labora
Dicit mendico paupere pauperior.
Non didicit Chriſtum, talpa quoque cæcior ille,
Fertur, opus qui nunc aſſerit eſſe bonum.
p. 286. *Non didicit Chriſtum, requiem qui rite precatur*
Æternam, quorum corpora humata iacent.
Non didicit Chriſtum cui libera abunde voluntas
Aſſeritur, non eſt ſcilicet arbitrium.
Non didicit Chriſtum niſi qui te Miſſa nephandum
Eſſe nephas rabido publicat ore ſuo.
Non didicit Chriſtum nudat qui vulnera mentis
Fœda ſacerdoti, mortiferumque malum.
p. 235. *Non didicit Chriſtum gaudet qui cœlibe vita:*
Vxorem ducat qui velit eſſe pius.
Non didicit Chriſtum, cenſus decimasque libenter
Perſoluens, illum lurida lepra tenet.
Non didicit Chriſtum nudato vertice doctis
Aſſurgens, quicquam vix pia turba probat.
Non didicit Chriſtum doctas qui mittit Athenas
Filiolos, multum nil didiciſſe iuuat.
Non didicit Chriſtum cruce ſignans ſe veneranda,
Atque manu geſtans ſigna rotunda precis.
Non didicit Chriſtum germanis qui niſi verbis
Vitali infantes amne lauare ſolet,
Non didicit Chriſtum veteri de more ſepulchrum
Conſtituens, ſtultus qui monimenta cupit.
Tales progenerat fructus lachrymabile bellum,
Bellorum talis tranſitus eſſe ſolet.
Quis poterit deflere ſatis ſeruilia bella?
Flebilibusque elegis omne referre ſcelus?
VH *Enceladum ſi quis viuit, ſæuumque Typhœa,*
Magnanimum hunc dicunt ruſtica turba virum:

Non

Hæc ætas si blanditur celare peritæ
Verrucas, scabiem, vulnera magna quoque.
Et si quem penitus viciauit lurida lepra,
Sunt qui contendant purius esse nihil.
Hypsæa si quis fuerit quoque tæcior ipsa,
Attamen exuperat lumina milue tua.
Toxica qui reuomit, fertur dulcissima mella
Sparsisse in populos o Deus alme tuos.
Cerberos legit hæc ætas miseranda screatus,
Bellorum fructus colligit omnis homo.
Callyroen vita referens & moribus atris,
Inter Pimpleas rite locanda venit.
Hoc verum, si cuncta probet, quæ rustica plebes
Insanit, sanæ non erit vllus honos.
Quamuis casta magis non sit Tritonia virgo,
Barbaricis ni sis moribus, esse negant.
Aures occludas cum vulgus iudicat ipsum.
p. 237. *Iudicium vulgi qui fugit, ille sapit.*
Et sapiunt omnes, damnant qui rustica bella.
Qui detestatur rustica bella, sapit.
Olim summa fuit capiti reuerentia docto,
Contemnunt doctos rustica turba viros.
Solus habet nomen docti quem vexat Erinnys,
Et cuius linguam bilis amara regit.
Talem progenerant frugem tristissima bella,
Bellaque sunt tali munere nota modo.
Vrunt innumeros passim gens rustica libros,
Librorum passim copia magna perit.
Sed quantum facinus miseri tot perdere libros,
Soluereque in cineres tot monimenta sacra?
Rustica die plebes, enarra barbara plebes,
Dic morum pestis, dic fugienda lues,
Impulerit libros crepitanti exurere flamma
Quæ causa, infelix, pestiferumque genus?
Qui Phœbus potuit facinus, quique aurea Phœbe
Aspicere hoc vestrum? qui Deus omnipotens?
Nunquam adeo immitis Scyron, fuit atque
Procustes,

Et Scinis & Cacus, Cercyon atque ferus,
Vt qui combussit pretiosa volumina nuper
Seruili bello Martius agricola.
O desienda dies, nigroque notanda lapillo,
In qua tot noctes flamma perussit edax.
Tantalea dignus pœna vilissimus author,
Dignus quippe rota, caucaseoque malo.
Quod versas ingens authori Sisyphe saxum
Impone, æternum sit tua pœna grauis.

Nunquam adeo Mauors nostras perterruit vrbes,
Nunquam adeo Reges, belligerosque Duces.
Vulcano pereunt altis in montibus arces.
Viuitur ex rapto, nulla rapina satis.
Flagranti vruntur flamma numero sine villæ,
Vrunturque humiles igne sonante casæ.
Thestilis inde sua fugitat cum prole, requirens
Nidum pignoribus, filiolisque suis.
Et detestatur multum seruilia bella,
Insanos omnes ruricolasque vocat.
Insuper exclamat, pulsat rutilantia clamor
Sidera, conuellit Thestilis ipsa comas.
Quid clamare iuuat: quid vellere stulta capillos:
Non reparat clamor, nec coma vulsa casam.
Tu potius crines insano euelle marito,
Supplicio hoc dignus stulta maritus erat.
Ille quidem est author, quæ tu perpessa, malorum, p. 238.
Et causa est miseri Thestilis exilii.
Discite amare viri sanctam super omnia pacem,
Immensum pacis discite amare bonum.
Omnia tranquillo florescunt tempore pacis
Nil non mellifluum tempore pacis erit.
Si quis prætulerit paci lachrymabile bellum,
Hunc perdent misere tristia bella virum.
Thestilis hinc erras, paci quod bella maritus
Prætulit, in dominos impia bella gerens.
Quid domini faciunt: conducto milite pugnant,
Et pugnant domini, corpore quisque suo.
Innumeri agricolæ iugulantur Marte feroci,
Ruricolum passim millia multa cadunt.
Nec tot apud notas prostrata cadauera Cannas,
Nec totidem extinxit Pharsala pugna viros.
Quot nuper cecidere tuis Germania campis,
Campis humano sanguine nunc fluidis.
Tale malum quondam Siculas inuaserat oras,
Id veterum certe quod monimenta docent.
Nam quidam ingenio fallaci & mente dolosa,
Pollicitus seruis vtile consilium.
Conueniunt, suadet, nec persuadere valebat.
Displicuit cunctis vtile consilium.
Tunc aliud mendax commentum rhetor adornat,
Consilioque dea, credula turba perit.
Talem etiam nostri agricolæ audiuere magistrum,
Tali ruricolæ rhetore bella gerunt.
Atque etiam talis germanica pectora doctor
Seduxit, tali rustica turba iacet.
Ista licet sint magna nimis, maiora timenda
Sunt tamen, immensi Lerna timenda mali.

HVBERTI THOMÆ LEODII HISTORIA SEDITIONIS RVSTICANÆ.

LECTORI SALVTEM!

BVRCARD GOTTHELF STRUVE

HUbertus Thomas, a patria Leodius dictus, Ludouico Pacifico, Palatino Electoria Consiliis erat & secretis, atque fratris & successoris, Friderici II. Comes adsiduus. Quam gratus fuerit acceptusque Electoribus Palatinis, arduis etiam negotiis & diuersis legationibus adhibitus, testatur Præfatio Annalibus ipsius Palatinis præmissa. Præter alia ipsius Ingenii monumenta, inter quæ etiam illud de Iungris & Eburonibus reperitur, hæc ipsa est Historia, quæ, vt ipse testatur, ex Petri Criniti potissimum vigiliis fuit deprompta, eo fine suscepta, vt, dum ista vernaculo sermone conscripta, aliis etiam nationibus de eo constaret. Breuius tamen singula exponuntur, quam a Crinito, & stylo parum eleganti. Freherus eandem ex MSto primus edidit, quam ab auctoris Filio, Iano Iulio, adeptum se fuisse profitetur.

SEDI-

SEDITIONIS RVSTICANÆ PER SVEVIAM ET RHENI TRACTVM EXCITATÆ ET PRINCIPVM VIRTVTE REPRESSÆ ANNO M D XXV. HISTORIOLA IPSO TEMPORE SCRIPTA AB HVBERTO THOMA LEODIO ILLVST. PRINC. LVDOVICI PALATINI ELECTORIS CONSILIARIO ET SECRETARIO.

REVERENDISSIMO IN CHRISTO PATRI ET DOMINO, DOMINO ERHARDO DE MARCKA, SACROSANCTÆ ECCLESIÆ ROMANÆ PRESBYTERO CARDINALI, ARCHIEPISCOPO, VALENTIÆ EPISCOPO LEODIENSI DVCI BVLLIONENSI ET COMITI LOSSENSI, DOMINO ET PRINCIPI MEO CLEMENTISSIMO HVBERTVS LEODIVS SESE HVMILITER COMMENDAT.

QVanta Germani cæteros mortales belli gloria semper antecelluerint, Reuerendissime Princeps, plenæ sunt Historiarum chartæ; & Mathematici hanc gentem pro horoscopo Martem habere tradunt. Vnde non mirum cuiquam videri debet, si conqueratur cottidie Germania, & maiores suos accuset, quod res olim præclarissime fortissimeque gestas, præsenti tum gloria contenti, posteris tradere neglexerint. Hinc enim factum, vt fortissimi Ducis Arminii, (cui si quæ pro patria fortiter pertulit, non intercidissent, neque Græcia suum Alexandrum, neque Hannibalem Africa, neque Scipionem Romanus opponeret) vix nomen ad nos peruenerit. Arioviſtum solum e tot bellicosissimis Germaniæ regibus, hoste virtutem eius non intermori passo, nouimus. Nobilissimarum familiarum origines vltra quadringentos abhinc annos vix rescire possumus. Quid homines mortale genus memoro? Nonne florentissima quondam Germaniæ regna, quasi Oceano aliquo absorpta & tanquam e medio sublata, hodie requirimus? Sueui Deorum atque hominum contemptores, vbi tam vasta quondam possederint regna, non parum dubitatur. Cheruscorum & vrbes & oppida ignoramus. Vbi Marcomannorum, vbi Quadorum, Menapiorum, Noricorum celebratissimæ sedes? Nouem cum suis cultoribus fato cessisse dixeris? Neque enim satisfaciunt ii, qui occupata vna aut altera alicuius nominis syllaba, statim illam aut istam gentem esse proclamant. Cum videamus præclaros authores, Liuium, Tacitum, Velleium, sæpius dissentire. Verum quam non sunt maiores nostri culpandi, tam homines nostræ ætatis accusandos censeo. Illi enim quod essent litteris; quibus maxime res mortalium immortales reddi solent, destituti, nec possent singulorum res prospere aut feliciter gestas successoribus conscribere; id inprimis studuerunt, vt saltem belli & scientiam & gloriam posteritati suæ quasi per manus traderent: adhibueruntque omnem operam, vt Germanicum nomen inter cæteras nationes per cottidiana belli decora quasi adoraretur, & nepotes non tam maiorum factis quam propria virtute insolescerent. Sed nec alteram partem, per omnia neglexerunt, quin interdum Duces suos carminibus incompositis decantarint: imitati poetas, virum fortem & Vlyssem, male cordatos Gigantes sæpe prostrauisse concinnentes.

p.140. *Nos vero qui vtrumque cum laude præstare possemus, facile a maioribus nostris vincimur: quippe qui nullam hodie per arma gloriam nisi externorum Ducum auspiciis, vnde nihil ad nos nominis pertinet, quærere didicimus: & tantum abest vt aliena oppugnare contendamus, vt etiam de nostro Imperio ab imbelli interdum gente partes non modicas a-velli patiamur, & iam vix tueatur sua littora Rhenus. Præterea si quid aliquando*

dignum memoria obtigerit, quaſi nihil ad excitandos poſteros pertineat a nobis prudenter geſtum, aut ad euitandos ſimiles actus per imprudentiam commiſſum, litteris mandare ſuperſedemus. Litteris inquam, quibus beneficio Diuum adeo antecellunt Germani, vt omnium calculo in illis arcem teneant. Accuſantur Principes, qui bonis ſtudiis aut nulla aut rara ſtipendia conſtituant, maluntque in ventum abire ſua nomina, quam vel modico ære æternitatem redimere. Non laudo Principes in hac parte tam male gloriæ ſtudioſos: nec hos non poſſum non reprehendere, qui niſi præmiis allecti animum ad ſcribendum applicare ſolent. Exigo enim gratuitam, non conductam operam, in huiusmodi negotiis. Conductum enim ſcriptorem ex animo conducentis ſcribere, etiam præter veritatem interdum, & adulari neceſſe eſt. Qui vero non locata opera ſcribunt, liberum habent ſtilum, nemini parcunt, nemini blandiuntur, nullius gratiam ambiunt, in nullius laudem propenſiores eſſe coguntur. An putabimus Homerum auſum canere Agamemnona tam molle aduerſus Achillem βρυσηΐδος εἵνεκα κούρης mouiſſe certamen, ſi Agamemnon præmium aliquod carminis ſtatuiſſet? Neque profecto Salluſtius Romanæ hiſtoriæ Princeps, Iugurtham ſceleratiſſimum dixiſſet, ſi Iugurtha illi contexendæ hiſtoriæ author fuiſſet. Vixiſſet diutius Lucanus nec interruptum opus deploraremus, ſi blanditus Neroni pecuniaque quam ille libens dediſſet, corruptus veritatem reticere quam perfidum Cæſarem appellare maluiſſet. Sed maluit vir diuinus momentanea illa contemnere quam perfidiæ labeſacrum opus inſpergere. Idque præmii nunc habet, vt viuat: viuetque diu per ſecula vates, viuentque cæteri qui veritatis amore ducti in hanc ſcribendi arenam deſcenderint: & dum cæteri ignobiles & putridi iacebunt, inter manus hominum reuoluentur, probabuntur, amabuntur.

Sed dicet forſan aliquis, nihil aut parum gloriæ ad authorem ſolere redire, qui nota hæc ſcripſerit. Fateor profecto, non ſatis gratos nos aduerſus eos qui bono publico invigilant: cum non decenti honore eos proſequamur, condignis beneficiis non afficiamus, prorſus nullus hic dum viuitur apud nos remuneratus audiatur. Sed tu quisquis es quem ex aduerſo dicere feci pro nihilo pendis, poſt ducentos quadringentoſue annos reuiuiſcere, dum cæteri ignoti, ignobiles, putridi iacent? Reuiuiſcere enim mihi videtur is cuius ſcripta poſt tempus hominum manibus reſumuntur, reuoluuntur, admirantur, probantur: laudatur ſcriptor, adoratur. Patria, oppidum, parentes qui illi vitam, qui penates dederunt, in cœlum laudibus efferuntur. Sed quorſum hæc? Cum præſenti anno MDXXV. An. 15. 25. *a condito ferme orbe non habuerimus tot regibus captis, tot occiſis, tot fugatis tot ſeditionibus memorabiliorum; excitatum velim aliquem ex his, qui cum laude hanc prouinciam ſibi deſumere poſſent, ne res credo digniſſimas nobiſcum obſoleſcere paterentur: ſed adhibito ſtylo & ſibi æternum nomen, & poſteris non ingratum opus cuderent. Quod equidem pro virili Petrus Crinitus* * P. Hareruc. *Principi Palatino Electori a ſecretis, amicus meus non vulgaris, patria lingua nuper aggreſſus, ſumma fide atque integritate, nec ſine oleo perfecit. Verum non plane vulneri meo ſatisfecit: quippe quod dolerem memorabilia facinora extra Germaniæ limites non egreſſura, & tantum Teutonibus, quibus res perinde grata eſſe poſſit, ſcriptum conquerere. Cui vt ſubuenirem, audendum quoque mihi* p. 241. *putaui: & vt cæteris nationibus harum rerum auidiſſimis vtcunque conſulerem, Petri mei vigilias in Latinam linguam interpretandas mihi perſuaſi. Quod & eo nomine libentius aggreſſus ſum, quoniam hoc labore etiam inculto & agreſti plurimum gloriæ, nec minus fauoris clementiſſimo Principi meo Ludouico Palatino Electori pariturum me non diffidam: & habeant cæteri per orbem Principes, aliquem, per quem ſe tanquam in ſpeculo intueantur, & ediſcant quo animo eſſe debeant, ſi maior ſeditionum procella ingruerit. Diſcant (inquam) optimum Principem imitari debere medicos, qui vitioſum aliquod membrum prius emplaſtris, collyriis, & herbis ſanare pertentant; deinde ſi illa non proſint, abſcindunt, vt reliqua integra ſeruentur. Habeant inſuper hunc meum Principem tanquam exemplar aliquod principalis virtutis, quem imitentur, ad quem ſe fingant & delineent. Vt ita & glorioſe regnent, & cum maieſtate imperent, & ſubditi placido gaudeant imperio.*

* * *

SEDI-

SEDITIONIS RVSTICANÆ HISTORIA.

p. 242. STatim huius insignis anni principio in Hegoia primum belli tumultum Comitatus Lupfensis incolæ fecerunt, qui se ab Ecclesiæ insignioribus quibusdam plus æquo premi, primum quidem inter paucos & clanculum, deinde palam & cum pluribus conquerebantur. Tandem cum querelis nihil se proficere animaduerterent, ex aliquot pagis armati concurrunt, & quod precibus nequierant, incusso terrore se impetraturos sibi persuadent. Demum vt se numero statim præter opinionem auctos vident, audaciam sumunt, nec iam molliri, verum omne seruitutis iugum excutere constituunt, & ad libertatem ex omnibus locis proclamant. Cuius rei famam, & dulce libertatis nomen vicini Algoii plausibiliter exceperunt, qui & ipsi ad rei nouitatem confluenttes, postremo ad Albim montem & circa oppidum Vlmam copioso exercitu consederunt. Forte fortuna hoc tempore ad Vlmam Confœderati Sueuiæ habebant comitia ob Ducem Wirtembergensem Vlricum; qui conducto apud Heluetios milite auitum regnum, quo nuper pulsus fuerat, armis repetebat. Ii conscripto pro tempore exercitu, dictoque Imperatore Georgio Dapifero a Valtepurga, in Wirtenbergensem mouerunt. Ille interim Stuckgardiam suæ terræ principale oppidum acriter oppugnabat, ad vltimumque discrimen permansisset, ni reuocato domum ab Heluetiis milite noctu abire infecta re coactus fuisset. Reuocandi occasionem dedit accepta apud Papiam clades, in qua Rex Galliæ Franciscus cæso fugatoque exercitu captus est.

Post abitum Ducis, capta ab eo oppida facile recepta sunt, turbatusque Sueviæ status compositus: Deinde iussus Dapifer Georgius in rusticos ducere militem, nihilque de bello remittere, licet interim de concordia ad eos mitterentur legati: quod frustra ire viderentur ad homines, qui nihil sani intelligerent. Is igitur omnibus copiis circa medium ieiunii e Sueuis mouet eo animo, vt inter Vlmam & Biberacum, vbi rustici esse dicebantur, congrederetur. Paucis igitur diebus cum illo peruenisset, castraque ad medium a rusticis milliare posuisset, renunciatur ei illos ob ingentem numerum animosiores (conuenerant enim iam tum ad quatuordecim millia) & peruicaciores factos, neque quidnam intenderent comprobasse, quippe pabulatores quosdam interceptos ex nobilitate aliquot trucidasse, cœnobia nonnulla deuastasse, nihilque non feciisse quod infestissimus hostis perpetrare solet. Quare omnino ferro decernere constituit in sequentem diem. Verum seu per exploratores certiores facti rustici, seu quia ita conuenerat, noctu castra mouent, & in monasterium Marbhtallum se recipiunt, quod vt pleraque alia, omnibus rebus spoliant, & fœde dilacerant. Subsequebatur magnis itineribus cum copiis Georgius Dapifer. Cumque propemodum assecutus foret, in conspectumque veniisset, illi timore perculsi per agros palantes dissipantur, plurimi in montes salutem quæsiverunt. Hic redduntur Dapifero a confœderatis litteræ, quibus ad Vlmam reuocabatur. Ille statim iussis parens, agmen auertit; in itinere multos pagos incolis vacuos concremauit. Erat autem iter in duo oppida Leiphemum & Gontzbergium: quorum incolæ cum vicinis pagis vsque ad Augustam Vindelicorum in rusticorum partes concesserant. Illo iussus est Dapifer omnem belli molem conuertere, quod dum faceret, incidit in sex rusticorum millia, qui impetum eius non sustinen-

ſtinentes ne momento quidem, partim cæſi, partim in adiacentem Danubium flumen compulſi, ab amne abſorpti ſunt, plures capti, paucis effugere datum. Interim ex Vlma, centum & viginti equites emiſſi erant, vt auerterent ruſticos, qui ex Nouo pago ad Leiphemum prædium velle mittere nunciabantur. His octingenti occurrunt ruſtici, omni armorum genere ſplendentes. Nec ob hoc territi equites, equis calcaria ſubdunt, territi ruſtici illico fugæ conſulunt. Ducenti quinquaginta animam reliquerunt, totidem ferme capti, reliqui beneficio vicinæ paludis euaſerunt. Eodem die Georgius Dapifer ad oppida prædicta peruenit, quæ ſine mora in quascunque daret victor conditiones, ſeſe dediderunt. Auctores ſeditionis partim laqueo, partim gladio meritas pœnas perſoluerunt. Leiphemum pediti, Gontzbergium p.243. equiti in prædam datum. Ad quos Senatus Imperialis & ciuitates quædam ſuperioris Germaniæ legatos miſerant, tentari ſi quo modo ſine ſanguine res ſedari poſſet: & diu res fruſtra tentata, imperfecta remanſit.

Dum ad Vlmam de pace conſultatur, ruſtici in Riet prope Balderingam reparant vires, miſſis ex Algoia auxiliis: quibus freti plurimas arces conuellunt, monaſteria fœde dilacerant, nobilium ædes depopulantur. Quamobrem Georgius Dapifer in eos mouere coactus, omnem dolum adhibuit, nunc verbis irritans, nunc machinis laceſſens, interdum & formidinem ſimulans, quo eos ad pugnandum allicere poſſet. Donec die ſancto Veneris circa quintam poſt meridiem horam, apud ſuæ ditionis oppidulum Wortzachium, ad tertium a Biberaco lapidem, ad ſeptem millia ruſticorum fundit fugatque, atque adeo ad interniciem, vt nullus ſuperman-ſerit, niſi captiui admodum pauci: ex quibus didicit tribus illinc miliaribus in pago Wingarteno apud Rauenſpurgium alia octo ruſticorum millia congregata. Quare diluculo facto ſigna conuelli iubet, ac incidere, & agmen ſubſequi. Ruſtici quod actum præcedente die foret ignari, eodem itinere ad coniungendas cum cæſis copias properabant. Qua de re per exploratores Dapifer certior factus, aciem inſtruit & ordine obuiam ire pergit. Iamque prope erat vt confligeret: quum vno agmine ruſtici fugientes in paludes proximas ſe coniiciunt, ita vt ab equitatu perſequi nequirent, nihilominus machinis petiti plures vitam reliquere, nox vero ſuperueniens quicquam vltra tentari vetuit. Tantum caſtra pro nocte munire iuſſus miles, ſequenti die ni aufugiſſent ruſtici, pugnaturus.

Septimo decimo die Aprilis omnibus copiis e paludibus in Bodami lacus accolas & Algoios promouet: vbi duo exercitus ruſticorum reſtabant. Vt autem ad Beyerfindium peruentum, & ſigna conſpecta, ruſtici montes & vineta capiunt, quo ab equitibus tuti forent. Antequam vero machinæ dirigi & parari in eos potuerunt, haud turbato ordine & ſignis erectis ad VVingartemum quam celerrime contendunt. Equites in eos impetum facere cupiebant, ni abſtinere iuſſi fuiſſent, quod ad duodecim millia hoſtium eſſe, exploratum haberet, nec temere quicquam, vt bonus Dux, Dapifer agendum ſibi perſuaſerat. Ad hoc ſegnius trahebantur machinæ, quibus tandem perductis, & in ruſticos ſumma arte emiſſis, non paruam ſtragem edidere. Superuenerunt autem Comes Ioannes de Monte Forti, & a Ravenſpurgio ad Dapiferum legati, orantes vt mitius parum cum inſaniente populo ageret, neue tantum Chriſtiani ſanguinis Chriſtianus Dux effunderet: ſed datis, quas prius ſpreuerant ruſtici, conditionibus, eos ad ſua dimitteret. In quam ſententiam Dapifer tandem perductus, ea potiſſimum cauſa, & quod Duces ruſticorum ſeſe ſupplices adiiſſent, & ſigna omnia tradidiſſent.

Interim non quiſcens humani generis perpetuus hoſtis Sathan, & (vt Chriſtus ait) mendax ille noſtræ ſalutis iugulator, omnisque iniquitatis & diſcordiarum fomes & auctor, prædam ingentem ſibi paratam cernens, in omnia ſeſe conuertit; donec laqueos in quos ruentem populum exciperet, reppererit. Inſtructis itaque ſuæ farinæ (vt poſtea fructus docuerunt) miniſtris qui ſacroſancti Euangelii præfigentes titulum ſummique boni præ ſe ferentes imaginem, ſeditioſa ad numerum

rum duodecim edidere & per Germaniam diſparſere pronunciata, maxima pro parte in carnis libertatem excogitata, ab Thoma Munſtero Thuringo e Mulhauſen, quantum coniecturis poſſumus aſſequi. Deprehenſus etenim crebros ad ſeditioſos ruſticos habuiſſe internuncios, vnde illi hæc ſi cui maxime adſcribendum cenſeo. Fuere autem huiusmodi. *Articuli.*

VT in vulgus prolata ſunt, magno plauſu ab his recipiebantur, quibus etenim ſanctiſſimæ leges abominationi ſunt, & vt in omne erumpant impune facinus, quoque mens praua duxerit liberius efferantur, nullis volunt coerceri inſtitutis, nullum quantumuis leue lubenti animo ferre iugum : quaſi naturæ humanæ imbecillitas nullis egeat ſcilicet frenis, quam tam præcipitem in omne
p.244 vicium ruere videmus. Hinc coire vndique cœptum, conuenticulaque vicatim habere, dicere aduenisſe tempus libertatis recuperandæ, lætari, exhortari alius alium, quantum lucri & honoris inde prouenturum ad quemlibet oſtendere: Velle Deum rerum publicarum quoque infelici plebi adminiſtrationem ſemel concedere. Hiis & aliis paſſim iactatis, cœpere vbique ruſtici obedientiæ aures occludere, adeoque malefaciendi inuaſit, inualuit, irroborauit amor, & latius indies magis atque magis prorepere væſana regnandi cupido, vt breui nihil non turbulentum ſuperior Germania habuerit.

Graſſante tum vbique hoc morbo tum intra Budaricum ſaltum, quem hodie ſyluam Ottonicam vocant, Georgius Lanius homo nulli rei magis tota vita addictus quam ſeortationibus, commeſſationibus & taxillis, apud Ballenburgam ditionis Moguntinæ oppidulum, ſuæ ſortis primum homines aliquot cogens, & tandem ex vicinis vndique pagis ad rei nouitatem accurrentes oſtenſis ſupradictis articulis ſtimulans, demum conuenit, vt ſub ſpecie diuini verbi tuendi omnem poteſtatis humanæ euerterent prærogatiuam, tollerent vniuerſa iuris gentium fœdera, nihilque quod ad pacem & vnitatem reipublicæ facere videretur, inconcuſſum relinquerent. Conuenerunt autem circa medium ieiunii ad duo ferme millia e diuerſis locis. Cumque de deligendo Imperatore colloqui cœptum eſſet, certabat vnusquisque etiam rei bellicæ inexpertiſſimus, & ſeſe eo honore præ cæteris dignum contendebat; donec opera quorundam quos ſibi beneficiis devinctos habebat, Georgius Lanius Dux conſtituitur. Qui confeſtim ad vicinos pagos nuncios dimittit hortatum, vt quisque militiam profiteretur, nolentes minis compellerent. Quo facto maximum in breui comparauit exercitum, quem ad Mergethemum ducit. Id eſt oppidum ditionis Teutonicorum dominorum. Huius ciuibus iam tum cum dominis ſuis non ſatis conueniebat, quod quingenti ciues paucos ante dies Abbatis Pulchræ Vallis ædes, quas in eo oppido habet, ingreſſi quinque vini plauſtra ebibiſſent. Qua de re in ius vocati erant, & rogati cauſam dicere reſpondebant, ſe regeſtum prouentum cœnobii cupere, quo quicquid iniqui offendiſſent emendarent. Hæc optima Georgio Lanio occaſio fuit, vt ſine negotio in oppidum admitteretur. Oppido potitus ruſticanus miles in arcem irruit: quam omnium rerum refertiſſimam inveniens, aliquot diebus in edendo & bibendo conſumptis quidquid reliqui fuit, inter ſe partitus eſt. Deinde nulla fuit mora, Novas ædes arcem ſupra Tubarim fluuium, locum quidem ſatis munitum, tamen acceſſibilem expugnant, deprædanturque & exurunt: quodque maxime horrendum, magnam partem mali proprii Teutonicorum dominorum famuli fuiſſe perhibentur. Qui etiam cœnobium nobile Pulchram Vallem fœdiſſime vaſtant. Arce Mergetheimenſi depopulata recurrunt ruſtici ad Oringam oppidum, quod iamiam ditionis Comitis Hoenloenſis ruſtici ſuæ fecerant poteſtatis, coniecto eius loci in carceres ſenatu. Deinde ad Nevvenſtein, haud procul a prædicto oppido, vbi regiolam ſuam Comes ſolet habere promovent, hoc quoque oppidulo, quod abeſſet Comes, facile potiuntur. Inuentam eius vxorem, & ſæpius genua Georgii Lanii amplexam, non ſatis pro decore

Mergentheim.

Schœntal.

Neuhaus.

OEringen.
Nevvenſtein.

tam nobilis fœminæ tractandam tradunt. Tandem aduocarunt literis Comitem, & eius fratrem ; qui vt res non omnino deperditas saluarent, has accepere a rusticis conditiones. Primo quicquid bellicarum machinarum fuit traditum rusticis, ciues quotquot vinctos haberent soluunt, duodecim illos articulos centum & vnum annum inviolatos servarent. Hæc ad Neolithon acta, e nobilitate plurimos ad sese cum rusticis confœderandum permouerunt, alii vi, cæteri minis compulsi, deinde ad Tubarim redeunt, Bischoffsheim, Laudamque recipiunt, arcem Landenstein deprædatam exusserunt. Hoc rerum statu apud Heilbronnam ad mille ducentos conuenere, qui Cheruscos inuadentes breui ingentem multitudinem congregauerunt, cum qua peruagata magistri Teutonicorum ditione tandem apud Oringam cum Budaricis rusticis se coniunxerunt, deinde Neckaream Sulmam petentes a suæ factionis oppidanis intromissi, ibique reperta summa annonæ copia aliquot dies morati sunt. Ad primum a Sulma lapidem intra montium fauces oppidum erat Weinsperg Wirtenbergicæ ditionis, arce & mœnibus egregie munitum: ad hoc in præsidium oppidi missi erant septuaginta equites nobiles & animis & genere, quorum præfectus Comes Ludouicus de Helffenstein. Verum seditiosi ciues clanculum cum rusticis fœdere inito, vt ad sese omnibus copiis venirent, persuaserunt. Hii nocte a Sulma mouentes circa nonam horam ante meridiem ipso die Paschæ diviso exercitu, altera arcem, altera parte oppidum oppugnare, magno clamore & strepitu occœperunt, portasque refringere. Ciues proditionem dissimulantes, pro mœnibus stare, machinas horrendo sonitu emittere, ita tamen ex composito directas, vt neminem læderent. Quam ob rem audaciores rustici facti, statim oppido & arce potiuntur. Qua victoria non satiati, studentes pessimi & horrendissimi exempli conuentioni quam inierant satisfacere, qua præscriptum fuit, vt intra centum annos equitem nobilem, monachum aut otiosum (vt vocabant) viuere nullum sinerent, seu vt amissos sicuti statim socios vlciscerentur, seu vt nobilitati maiorem incuterent terrorem, prædictum Comitem & cæteros equites captos horrenda morte adfecerunt. Vnus forma & viribus præstans, salutem quærens, in turrim cuiusdam ædis sacræ euaserat, quem confossum gladiis in spectaculum ex alta turri per fenestras deiecerunt. Nec sat fuit desæuisse in equites, quin etiam iuuenes & pueros eorum pari supplicio peremerunt: demptis duobus solis, qui fortuna præseruati adhuc hodierno die sacra deæ debent. Comitis vxor intra vlnas puerulum gestans a nebulonum sævitia defendere nequiit quin fœde vulneraretur. Præterea quicquid erat nobili matronæ suppellectilis, inter se partiti sunt. Insanientibus in Weinsperg rusticis, Wilhelmus Auenarius e Mossphachii præsidio per Comitem de Helffenstein ad Weinsperg vocatus, forte cum viginti equis se itineri accinxerat. Cumque in proximum oppido collem perveniisset, iam oppugnari oppidum videt, & capti spectator fuit. Nec opus progressu existimans, retro redire cœpit. Ecce autem obuiam veniunt sexaginta ferme rustici armis & gladiis spectabiles, in quos impetum facit Auenarius. Illi non impigre sese defendunt: Verum præualuit equitum robur. Ita vt omnes perierint rustici. Qua clade exercitus ad Weinsperg irritatus minatur sese vel intra Palatinam arcem de Auenario pœnas sumpturum.

p. 245

Durch die Spieß gejagt.

Vv. vom Habern.

Egregio vt existimant & pro decore ad Weinsperg perpetrato facinore arcique & vrbi impositio præsidio ad cœnobium Lichtenstern, promouent, quod peruastatum & quicquid vini ebibere non potuerunt effusum, comitibusque de Levvenstein ad conditiones pacis fœdissimas accipiendas coactis, deserunt ; & ad Sulmam rediere. Arcem Schevverburg concremarunt, timore a præsidio relictam. Deinde ad Heilpronnam se accingunt, cœnobium Carmelitarum egregie apud oppidum constructum funditus delent, oppidum ad deditionem sollicitant. Licet autem Senatus ægre hæc scelera aspiciebat, tamen factione ciuium

Heilbron.

in

in partes rusticas declinatorum, coacti sunt certum rusticorum numerum intromittere, qui bona ecclesiarum & nobilium, quotquot in oppido erant, diriperent.

Ab Heilbronna rustici Sulmam redeunt: vnde præsidio relicto ad Gondersheimium, vbi regiam suam habet Magister Teutonici ordinis, oppido & arce nobilem ad Neccarum positam promouent. Verum is eo tempore cum tota familia aduentum rusticorum expectare non audens se contulerat Heidelbergam ad Palatinum. Aduenientes igitur rustici facile & arce & oppido potiuntur, arcem a fundo diruunt, in qua ad multos dies commeatus inuenere. Commorati aliquot ibi diebus, in Moguntinam ditionem per Budaricos saltus se recipiunt, ibi novem insignia oppida præter innumeros pagos ad eos deficiunt, cœnobium Amerbachium depopulantur, Moguntini præsulis vicarium Wilhelmum Episcopum Argentinensem in arce Episcopali in Asschaffenburgo, oppugnant, iuuantibus oppidanis qui sibi iam tum sacerdotum ædes diviserant in eo oppido ad Mœnum: quumque nec auxilii quidquam nec euadendi locum Episcopus aspiceret, coactus fuit conditiones quas dare rustici voluerint accipere. *Gondersheim.* *Amerbach.*

Hiis peractis in Franciam Orientalem ad alterum qui ex Franconibus proruperat exercitum, & iam Herbipolim ad VIII. millia obsidebat, commigrant. In itinere Wildenburg & Limpach arces conflagrarunt: Comitem Georgium de VVertheim conditiones ab se accipere, & machinas dare coegerunt. Prædicta Franconicæ gentis multitudo ortum habuit apud Tubarense Rottenburgum & ad p.246. Rotingam convenerunt, vnde cum signis tribus militaribus Butardum petebant, vt centum triginta equites quos ibi esse compererant, si possent interciperent. Sed certiores hii de consilio facti sese, qua facturi iter erant, in insidias locant, & ex præmissariis rusticis multos adorti interemerunt. Aduentante autem multitudine retrocedunt Herbipolim, Rustici vero Buthardum eo die perueniunt, quod copia omnium rerum refertum deprædantur, & in arcem ignem immittunt. Deinceps apud Herbipolim haud procul ab vrbe castra locant: Geilshemium & Reygelsburgum arces concremant, vbi ad quatuor millia modiorum frumenti & olera ad esum facientia inter sese diuiserunt. Ab hinc ad Ochsenfurt castra ponunt, vbi dies aliquot consumpserunt, quod illic vini magnam vim & frumenti inuenissent. Deinde ad ædes Monachorum apud Bercklingam se proripiunt: vbi sericeas Ecclesiarum magni precii vestes, calices, & varia id genus sacræ ædis ornamenta deprædantur. Inde Schvvartzachum, vastum & diues supra crudelitatem monasterium, deprædantur. Itidem & de Gerolshemo factum. Stolbergum arcem incendunt, item Bimbachium. Consultantibus deinde quonam irent, vicit sententia eorum qui Herbipolim oppugnandam censerent. In itinere Geroltzhofen concremant, deinde ne quid non tuti a tergo relinquerent, sequentes arces repetunt, quas omnes deprædatas igne concremarunt, scilicet magnum Lanheimum, Steffansberg, Sichershusen, Michelfeld. Item cœnobium quoddam mulierum, & alterum Carthusiensium. Deinde ad Ochsenfurdium repedant, vbi nauem variis bonis refertam (erat Episcopi Bambergensis) diripiunt. Superueniunt ad duo millia rusticorum, quibus adsociatis ad oppugnandam arcem Herbipolensem contendunt dimissa suorum parte ad Gibelstat, Ingelstat, & Grussfeldt arces concremandas. Interim arcem Herbipolensem sollicitant: cumque viderent frustra rem per Canonicos protrahi, tandem arcem oppugnare occœperunt: & primo die nouem homines machinis interemerunt. Pendente oppugnatione, ex omnibus tantus confluxit numerus, vt ad viginti hominum millia certo fuisse constet, ad hæc in oppidum sunt admissi, habuerunt e nobilitate, duos Duces, Gotzen de Berlichingen, & Florianum Geyer. *Geilsheim.* *Reigelsburg.* *Ochsenfurt.* *Bercklingen.* *Schwartzach.* *Geroltzhofen.* *Gibelstat.*

Intra festa Paschæ similiter rusticorum tumultus excitatus est in ditione Episcopi Spirensis Georgii Comitis Palatini. Primo quidem non multos, verum sta-

tim nequicquam per Episcopum sedari posse tentatus in magnam excreuit multitudinem. Dimissis in proximos pagos literis huiusmodi, *Constans & serium Reipubl. Rustica decretum, vt vos quam primum conueniatis, & nobis delectos e vobis centum fratres armatos in defensionem Euangelii & diuinæ iustitiæ mittatis. Si vitam saluam vobis esse vultis.* Ita ingentem congregarunt multitudinem, non defuerat tamen Palatino prouidentia. Misso enim Auenario cum aliquot equitibus, experiri voluit an principiis obstare posset. Verum prope pagum Malsch quendam obsidebant montem, in quo ab equitibus facile tuti erant. Episcopus Spirensis regia deserta ad fratrem Heidelbergam se contulit, nec mora, Rottenburg, Vdenhemium, Kisselauum, Bruxellas, & oppida & arces statim suæ potestatis faciunt. Per idem fere tempus in Marchionatu Badensi ad tria Rusticorum millia rebellarunt, Durlaciumque oppidum ingressi præfectum Vrbis in vincula coniiciunt, cœnobium Gotzavv depopulati sunt. Licet autem compulsi a Marchione primo impetu fuissent arma deponere, nihilominus adhuc æstuabant animis ita vt facile resumserint arma, & se Prurheniis coniunxerint, qui explicatis signis terras Marchionis ingressi multa cœnobia peruastarunt, præsertim Dominorum Dominarumue Albam, in Hercinia Sylua, & Marchionem adegerunt, vt maius euitaret periculum, quas voluerunt conditiones, acceptare. Redeunt pace data Marchioni in Prurhenum, vnde septem signa dimittunt ad obsidendam vrbem Spirensem, ni se intromitterent. Quod equidem Spirensium Præsul Episcopus periculum cernens, impetrauit vt sub publica fide ad se eum venire sinerent: vt venit, conditionibus datis acceptisque haud memorabilibus arma deponunt, & ad suos quisque rediit. Panes, vinum, & carnes in aliquot dies Spirensis Clerus dedit, cœnobium tamen prius Herdam & Mechtersheimium depopulati sunt. Nihilominus regimen apud Bruxellas constituitur, ad quod si quando opus foret, intra duos dies ad quinque hominum millia cogere posset.

Rotenburg. *Eidenheim.* *Kisselaŭ.* *Bruchsel.* *Gotsaŭ.* *Prurhein.* *Hertt.* *Metersheim.*

Remanserant in Bretheimio sub publica Principis mei fide immensæ ciuitatum Imperialium merces, quæ propter motus Rusticos in Sueuia non ausæ sunt[p.247] vltra progredi, has maxime sollicitabant rustici, cumque nihil vsque tutum foret nec conveniebant inter se satis ciues, Palatinus ad quingentos pedites in præsidium mittebat, qui cum in Prurhenio essent, a fidefragis rusticis nihil tale timentes circumueniuntur, nec fide data iuratæque pacis conditione præualuerunt, quin pedites omnes fide præstita coegerint Heidelbergam redire, rati (vt credo) se tandem Bretheimio potituros. Ad octauam Paschæ nouus rursum fuit tumultus in Zabergoia qui aucti rusticis hæc loca incolentibus arcem alteram Magistri ordinis Teutonicorum Stockberg, haud procul a Brackena, in monte Heuchelberg, omni annonæ genere abundantem deprædantur & exurunt, deinde cœnobiolum Derdingam, & tandem ad Maulbronnam perueniunt, vbi aliquot dies commorati sunt donec victualia superfuerunt: Abest autem Maulbronna ab Oppido Brethaim milliari. Quare sæpiuscule non cessabant Bretthemiorum sollicitare deditionem. Cum nequicquam res procederet & iam deficerent alimenta, corripiunt sese ad exercitum, qui ex Rusticis nigræ syluæ confluxerat: cum quibus paucis diebus omnes arces & oppida Sueuiæ, (Tubinga, & Vrachio, Abspurgoque arce exceptis) in suas manus descendere coegerunt, Monasteria & nobiliorum domus concremarunt, fœdeque desolati sunt.

Zabergeŭ. *Derdingen*

Interim libet hic ascribere qua astutia Prurhenii Bretthemium pertentarint, tanta inuaserat eos potiundi merces insania. Id equidem breuius fecero, si epistolam ipsam quam Bretthemium miserunt, inseruero, quæ huiusmodi fuit.

Accepimus fratres & amici charissimi, non incerta fama, ingentem aduenire exercitum, qui propter merces illas quæ penes vos sunt, oppidum vestrum oppugnatum veniunt. Cum vero vobis simus vicini, fraternam decet vos nobis ostendere dilectionem. Proinde vos rogamus, si contigerit quid deterius quamprimum nos advocetis:

Latu-

Laturi autem tantis & animis & viribus ſuppetias vobis ſumus, vtinultis hoſtibus ipſi inter nos potius huiuſmodi bona diuidamus. Hæc erant, quæ fraterna dilectio vos ignorare nolebat. Valete. Sed neque hæc nobilium ciuium animos frangere potuerunt, quin fidem illæſam & oppidum Principi ſuo ſeruarent.

Cum nuſquam quieſcente Sathana fama rerum cis Rhenum geſtarum ab Ruſticis Elſatiam peruaſiſſet; & hic ruſtica gens auram celebratæ libertatis hauſit, nec mora, ingens confluit porcorum grex, & ad deprædanda deuaſtandaque vbique monaſteria veluti tempeſtas quædam corripitur: Altorff, Nevvenburg, Sanctam VValburgim in ſylua Hagenoia, & pleraque alia cœnobia depopulantur. Res erat grata & plauſibilis, quod in ſumma omnium rerum volutarentur copia & alienas impune opes degluberent, nec opus erat abſcedentibus conuenire ad cretam hoſpitem, præſentia ſolum intuebantur, ignari futuri. Vt autem multas nobilium ædes deuaſtaſſent, ad triginta millia ante Zabernam Elſatiæ, vbi Regiam ſuam Epiſcopus Argentinenſis habere ſolet, caſtra poſuerunt, & in oppidum nulla vi admittuntur. *Elſas Zabern.*

Hoc rerum ſtatu Dux Lotharingiæ Anthonius vt ſuos iamiam vacillantes ſubditos, quinimo ad Saram fluuium motos, in fide contineret, a Sicambro Duce dimiſſa quinque peditum millia conducit: adhæc ad mille quingentos equites præter ſuæ terræ auxilia cogit, ad Zabernamque properat, in oppido concludit Ruſticos & obſidet, deinde Mercurii poſt Cantate oppido potitur, & ad viginti millia cædit, oppidum militi datum, fœminæ pulchriores abductæ. Aberant haud procul ab oppido ad ſex Ruſticorum millia, qui ſuppetias ſociis ferre volebant, iis miles Lotharingus occurrit, & vix cuiquam vitam relictam perhibent.

Alterum his temporibus quoque tumultum excitauit intra Vaſcouios montes ciuis VVeiſſenburgenſis, nomine Bacchus: qui intra terras illius Ducis Ludouici, quicquid erat Eccleſiaſtici iuris, deuaſtarunt, nomenque a vicino loco Cleburgum aſſumpſerunt, primo Diui Pauli cœnobium in VVeiſſenburg deprædati ad arcem diui haud procul ab oppido Remigii conuolant. Habebat aliquantulum præſidii ab Abbate relictum, qui ad aliquot dies obſidionem pertulit, verum cum nec ſpes p. 248 ſubſidii erat, & oppidum VVeiſſenburg machinas admouiſſet, coacti ſunt facere deditionem, arx deprædata igne cœlum abiit, ad ſellas dehinc rapiuntur, arcemque Roderam incendunt, vbi alter ſe coniunxit exercitus Kolbenhauff dictus: quo freto ad Zaberniam ad alterum exercitum contendunt. Vt autem Ducem Lotharingiæ audiunt peruenisſe, retro pedem ferunt, & generoſi decidunt animi: multi domum rediere, *Cleburg.* *Remigsberg.* *Roderm.*

A pugna Zabernenſi Dux Lotharingiæ ſanguinolentum adhuc & cæde repentem militem in ſuperiorem Elſatiam duxit, vbi quoque exercitum ruſticorum ad decem millia cæcidit. Inde domum rediit, militesque dimiſit.

Adhuc intactus manebat hac lue Palatinatus, verum vt domus cuius parietes ardent, interiora diu illæſa conſeruare nequit, ita & hic paulatim intra Palatinæ gentis viſcera ſerpere cœpit, & primo quidem in Sibeldingenſi valle tumultus exortus cœnobium Vſſerſthal deprædatus eſt, arces Trifels & Neukaſtel ceperunt, cœnobium Herd, Pleisvveiler, Geilveiler prædæ fuerunt, quin etiam Helsbruck, arcem nobilem Comitum de Levvenſtein, Scharffeneck, item Bechingen, item Magdeburg, epiſcopi Spirenſis, item Berg Zabern, Schlosramberg, Meiſtersheim, Odesheim, Eſsingen, Kirvveiler, Iockenheim, Hagenburg, Grobsberg, Keſtenburg, VVingerthen, VVolfsberg, Deitesheim, Fridelsheim, Grunavv, Kuppersberg, Heimberg, deinde VVintzingen. *Euſſerſtal. Trifels. Neukaſtel. Herd. Blesweiler. Geilweiler. Helsbruck.*

Deinde Neapolitanos ciues minis deterruere, ita vt oppidum illud nobile & munitiſſimum nulla vi perpeſſa nebulonibus tradiderint. Cuius rei fama cum ad vicina peruenisſet, ſtatim putare actum de Palatinatu, & vndique coitiones fieri cœptæ. Præſertim in Bockenheim, ad trecentos conuenere, qui mox ex Petra ſana auſti vicinos cogunt in ſua ſcelera pagos & Hocheimium Liebenausque cœnobium *Neuſtat.* *Hrchheimium. Liebenaw. Neuhauſen.*

prope Vangiones, deinde Nouas ædes depopulantur, Hernesheim Dalburgiæ ditionis capiunt, vbi & tormenta bellica & homines consecuti sunt, deinde in pago Osthofen ædes canonicorum deprædati tandem ad pagum Bechtheim ad aliquot dies moram facere, a Bechtheim ad VVesthofen. Interea Auenarius cum trecentis equitibus & quingentis peditibus ad ea loca per Palatinum missus, vt ruentes contineret in fide, cæteros ab huiusmodi seditionibus absterreret. Vt autem advertit, in VVesthofen esse rusticos, promouet illuc. Rustici ad ordines conueniunt, & vinetum quoddam capiunt, vbi sine magno equitum incommodo lædi non facile poterant, tormenta in eos diriguntur erant autem iam ad tria millia, superueniens autem nox vetuit quidquam vlterius experiri, conabantur autem elabi nonnulli e quibus ad sexaginta cæsi sunt, nocte intempesta veriti ne ardor Auenarii mane rediret clanculum discedunt, & ad VVachenheim alterum Palatini oppidum se conferunt, vbi intromissi quoque vt inde ad exercitum Neapolitanum se coniungerent in itinere cœnobium Limpurg sunt deprædati.

VVachenheim.

Interea Optimus Palatinus omnia prius adhibens medicamina, quam ad effundendum sanguinem Christianum properat, seu vt etiam vires nondum satis robustas colligeret, petiit colloquium. Illi suo principi negant cum pluribus quam triginta equis se eum auditurum. Paret bonus Princeps, eo enim res deuenerat, & sub publica eorum fide, qui nihil minus quam Fidem seruare vouerant, & ad eos venit. Illi in conspectum explicatis signis totis copiis sese ostentant, tandem post multa vltro citroque dicta conuenit, & recipiunt vterque exercitus se quamprimum ab armis discessurum, arces, oppida & res redderent, ne quid in posterum tale conarentur, octo erant rusticorum millia, confert se ad Neapolim Princeps, vbi ad se rediere Duces rusticorum, quod inter alia conuenerat de Comitiis Heidelbergæ celebrandis, illique diem dicendam censebant, iussit apud se decumbere Princeps, & Pentecosten diem dicunt.

Extinctus videbatur, cum circa dominicam Iubilate sacerdos nebulo apud oppidum Eppingam in Cheruscis (parent illi Palatino) Antonius Eysenhut, adsociatis seditiosis quibusdam & nihili hominibus nouum excitauit tumultum dimisis venenatissimis plusquam antea literis huiusmodi textus.

Patientiam & humilem Domini nostri Iesu Christi constantiam in omnibus ve- p.249.
stris necessitatibus vobis fratres in Christo optamus. Notum vobis est, quod sub Principibus nostris & eorum præfectis, monachis item sacerdotibus perpessi sumus iugum. Tandem Dei gratia reuelata est iam eorum iniquitas, ideo moneo vos serio, vt cum omnibus confratribus vestris compareatis sine mora ad oppidum Gochtsheim & cum vno curru, vt Euangelium & iustitia progressus habeant. Quod si dicto minus audientes fueritis, certo sciatis me cum fratribus ad vos venturum. Ita paucis diebus ad mille ducentos coaceruauit, indito suo exercitui nomine *hellenhauff*, quem explicatis signis ad Eppingam ducit, vbi sine mora intromissus, item Heidelsheim pari modo, item Süntzen, vbi aliquot dies commorati sunt, quod commeatus apud sacerdotes inuenissent, nec tamen abstinuerunt, quin proximam arcem Steinsberg concremarint, vt quam altum occupat ea arx montem, & omnibus Cheruscis conspicua est, ignis animos rusticis faceret. Huic quoque malo vt mederetur Palatinus, ab Eusenhut impetrat, vt sub publica fide oratores ad se ire sinerent, Oratores fuerunt Comes de Anaxone in VVisbaden, quibus nulla fides seruata. Sed diu illusi diem & noctem extremam esse horam putarunt, tandem conuenit vt exercitus dimitteretur.

Eppingen. Hilspach. Heidelsheim. Suntzheim.

Nassaw.

Dum hæc geruntur, redduntur Principi literæ quibus non parum lætatus est, quod adhuc aliquid virtutis in subditis suis esse acceperit. Ad Cæsaream Lutheram tumultuabant ad mille homines, Otterburgumque & Visbachium vetera cœnobia corruperunt, cumque vicini quidam pagi se his malis innodari non paterentur, minitabantur illi, contra boni viri ad quingentos conuenere, & in perfidos mouent eosque audacter alloquuntur, & nisi se dedant cædes minantur. Illi territi octingen-

Otterburg. Visebbach.

genti se captos tradunt, arma dant, & res restituunt, prædam bonis illis viris & alia pleraque egregii facinoris decora largitus est Princeps. Inscii fœdera seruare Rustici, quod cum Principe Palatino fecerant, non depositis armis duas arces deprædati sunt, Wolffsberg & VVinzingen. Item Ruprechtsberg, Diedesheim, arcem & oppidum deprædati sunt. Landauum sollicitant, neque tamen profecere. *VVolffsberg. VVinzingen. Ruprechtsberg. Didesheim.*

Apud Dirmsteinium vir nobilis erat Asmus a Vitta, qui sibi pessimos quosque associans, nouum in Palatinatu excitauit tumultum, cœnobiumque Franckenthal deprædatus est. Aduertens itaque Palatinus nihil fidei, nihil tuti in rusticis, acrioraque adhibenda medicamina, quoniam hæc mitiora nihil proficiebant, conscripsit e sua nobilitate mille equites peditumque tria millia conduxit, cui quoque ex fœdere Treuir. episcopus cum delecta trecentorum equitum & peditum mille quingentorum manu subsidio venit. Misit etiam equites Landgrauius qui cum exercitu venturus erat, ni & hanc Germaniæ partem hoc imbibisset aconitum, cuius seditionis origo fuit in Hirsfeld ab Abbatis eius loci subditis. Deinde circa Fuldam oppidum alius emersit tumultus, congregatis ad septem millia rusticis, qui Hassianos captis aliquot oppidis & cœnobiis deprædatis sollicitabant. quare cum copiis promouendum fuit Landgrauio, & ad Hirsfeld properat, cumque in conspectum venisset, præmisit aliquot equites, qui rusticis dicerent & aperirent sui Principis indignationem. Illi in oppido Hirsfeld non deterriti sese continebant, & staturos pro mœnibus videbantur, verum tandem arma tradidere, & Principi in quascunque velit conditiones ad quatuor mille venere. Adhuc restabant tres rusticorum greges ad quatuor millia prope oppidum Smalkalden, quinque millia, apud Fuldam vero ad septem millia. Mouet igitur ad Fuldam Landgrauius: rustici ex oppido se proripiunt, & spem pugnæ simulant in quos emissi equites statim fugam fecere. Tormenta deinde in oppidum torquentur & oppido scalæ admotæ, territi ciues supplices ad genua Landgrauii cecidere, veniam implorantes, & ciuitatem dedidere, vbi aliquandiu commoratus Landgrauius, interim tota Thuringia tumultuabat, monasteria, arces, oppida a rusticis deprædabantur, nobilitas vndique persequebatur & sedibus pellebatur. Habet Landgrauius in Thuringia oppidum nomine Eschvvege, in quod centum equites in præsidium miserat, quod sollicitabant rustici, timendum erat ne obsiderentur, quare Landgrauius auctis copiis Thuringiam contendit, cum autem ad Eysenacum peruenisset, occurrunt illi cum copiis Duces Saxoniæ, & Henricus Brunsuicensis Dux: qui coniunctis viribus ad Franckenhausen castra locant, in quo oppido ingens rusticorum multitudo erat, qui statim ex oppido in editum haud procul montem confluxere, eo animo vt monte adiuti confligerent. Verum vt videre Principum copias ad se tendentes, ad principes scripserunt, se Christum profiteri, quod si Christiani essent Principes & se suis cœptis accommodare velint, nolit gens rustica in eos quicquam vi agere. Ad hæc Principes post exprobrata eorum scelera respondent, si Thomam Muntzerum seditionis authorem & eius asseclas ad pœnam darent, reliqui in arbitrium vltionis viui acciperentur, cumque, protraherentur diutius rusticorum responsa, admouent Principes machinas, & copias sub montem deducunt, remque serio aggrediuntur: illi quamprimum fugæ consulunt, fugientes passim cæsi sunt, deinde oppidum corona cingunt, & vi expugnant, quicquid virorum inuentum, trucidatur, oppidum miles diripuit, deinde ad Mulhausen quod oppidum authores in Thuringia seditionis dederat, omnem belli molem conuertunt, oppidum summa vi expugnant, & de seditionis authoribus supplicium sumunt, deinde pacata regione suas reducunt quisque copias. *Hirsfeld. Fulda. Eschwege. Eysenach.* p. 250.

Dum hæc geruntur, in Noricis Dux Fridericus Palatini frater, etsi a suis mirum in modum diligeretur, non quietiores habuit subditos, propter exortos in episcopatu Eystetensi motus, sollicitamque plebem suam. Ille autem cernens in celeritate plurimum esse momenti, ex tempore quotquot potuit conscripsit equites & pedi-

peditum nonnullas cohortes, quibus confideret, & tormenta campeſtria ducenda committeret, & in ruſticos qui magno numero in eodem Epiſcopatu congregati referebantur, mouit, caſtraque ex compoſito latiora, non procul ab ipſis ruſticorum caſtris vſque oppidum Freyſtat metatus, in ſequentem diem confligere ſtatuit. *Freyſtat.* Sed quia animaduertebat e ſuis nonnullos conflictum propter paucitatem ſuorum & ingentes ruſticorum copias diſſuadentes, tum etiam quia natura mitis & clementiſſimus Princeps, omnia prius ſibi tentanda, quam ſanguinem effundere, ſibi propoſuit. Quare ad Ruſticos miſit qui dicerent, *ſe iam eo animo & viribus adeſſe, vt ex eis viuum nullum euadere ſineret, niſi protinus ab armis diſcederent, & quisque ad ſua munia rediret. Quod ſi facerent, ſe ſua humanitate eis parciturum.* Illi vt hæc audiuerunt, colloquium petunt, & ad ipſum legatos mittunt qui quidem ruſticos paratos ad obediendum & ab armis diſcedendum renunciant, ea tamen conditione, ne quod egiſſent, cuiquam fraudi foret, neue a ſuis dominis ad pœnam vocarentur. Reſpondet Fridericus, *ſe alterius factum promittere nolle, hoc tamen ſancte polliceri, ſe omnem operam daturum, vt in gratiam recipiantur, & pro illis vt offenſa omnis condonaretur, interceſſurum.* Ad hæc reſpondit legatio, Non audere ſe hæc ad ſuos referre, quos pertinacisſimos eſſe cognoſcerent, & nequaquam arma dimiſſuros, niſi de poſtulatis ſecuri redderentur. Ad quæ Fridericus: *Abite igitur & illis renunciate, craſtinum diem de hac controuerſia iudicaturum,* atque ita diſceſſerunt. Spe igitur fruſtratus, Fridericus, decertare & de fortuna periclitari conſtituit. Dehortantibus (vt dixi) plerisque ob paucitatem ſuorum aduerſus tam ingentem multitudinem, quæ ferebantur ad octo millia, quum ipſe ſupra ducentos & quinquaginta equites, & paucos pedites in ſuo exercitu (ſi exercitus dici meretur qui vix cohortem explebat) non haberet. Hos iubet ſecunda noctis vigilia paratos adeſſe, vt ante diei crepuſculum hoſtes ex improuiſo adoriretur. Interim dimittit nonnullos, qui quid agerent ruſtici, diligenter explorarent, quorum vnus ſtatim a media nocte rediit, qui Fridericum (vt decet bonum Imperatorem ſeu Ducem) non dormientem, vt cæteri, ſed animo voluntatem, quomodo ſine ſuorum ſanguine & incommodo hoſtes adoriretur & profligaret, inuenit, & infit. *Illuſtriſſime Princeps, adſum bonus angelus. Annuncio enim tibi, omnes ruſticos deſertis caſtris & impedimentis relictis, diſperſos & fugientes abiiſſe,* incredulus adhuc Princeps & irato animo, *o,* inquit, *proditor mentiris, ſed non me decipies, prius de te extremum ſumam ſupplicium.* Ad hæc ille, omnino inquit, vt volueris: modo ſcias me nihil eſſe mentitum, qui quæ dixi, hiſce meis oculis viderim. Lætus reſponſo Princeps diligentius de omnibus interrogat, quæ poſtquam veriſimilia intelligit, vt ſuperuenientibus aliis eadem renunciantibus hominem collaudat, & Euangelium daturum ſe ſpondet, moxque ſuos omnes excitari iubet, remque omnem detegit, qui iam poſito p. 251. metu audaciores facti perſequendos fugientes ſuadent correptisque armis & inſcenſis equis ingrediuntur iter, vt vero iuxta arcem Meſingen quam occupauerant Ruſtici, peruenerunt, inueniunt, vt renunciauerant exploratores, Ruſticos omnes diſperſos, & ad ſua quemque rediiſſe armaque depoſuiſſe. Pergit nihilominus Princeps ad oppida recipienda, quæ a fide Epiſcopi defecerant, quæ ſine mora ſeſe dediderunt, delictorum veniam deprecantes, verum nullam pollicitus Princeps, tantum interceſſorem ſe futurum clementem reſpondit, omniaque Epiſcopo reſtituit, cohortantibus plerisque vt ſaltem vicina Nouoforo duo oppida Berchingam & Berngrieſam retineret. Atque ita repreſſi & ſedati ſunt in Norico motus.

Meſingen.

Neumarck.
Berchingen.
Berngries.

HV-

HVBERTI THOMÆ LEODII DE GESTIS FRANCISCI A SICKINGEN.

LECTORI SALVTEM!
BVRCARD GOTTHELF STRUVE

ILlustris gens est Sickingorum ab arce Sickinga, Craichgouiæ sic dicta, inter eosdemque insigne nomen promeruit Franciscus a Sickingen, prudentia atque ac militari arte clarissimus. Huic graue erat cum Richardo Treuirensi Archiepiscopo bellum. De caussa belli varie agunt Scriptores. Sleidanus * equidem eam tali modo exponit: quod ciuile bellum inter aliquos excitatum esse dicit, ad Treuirensem archiepiscopum Richardum pertinet, cui tunc bellum faciebat Franciscus Sickingus, vir fortis, & Lutheri valde studiosus: verum belli causa fuit, non religio, sed quod Richardus duos quosdam suæ ditionis homines pro quibus ille fideiusserat, non sisteret iudicio. Sic enim habent litteræ quibus amicitiam ei Franciscus ad exitum Augusti mensis renunciat. *Chytræus vero in Saxonia sua*** sic loquitur* dum autem in Saxonia duces Brunsuicenses latæ a Carolo V. proscriptionis aduersus Ioannem episcopum Hildesiensem, executores, tota fere diœcesi occupata, metropolim Hildesiam mense Iunio & Iulio obsiderent: ad Rhenum & Mosellam, Franciscus a Sickingen tumultuans Treuerim oppugnauit. Bellum enim indixerat Treuerensi archiepiscopo, Richardo, quem in odio Cæsaris Caroli esse sciebat, quod in Comitiis electionis noui Imperatoris, Richardus Francisco Galliæ regi suffragium dederat, & ne Carolus crearetur, obnixe contenderat. Franciscus autem cum post Wormatiense bellum, a Camera proscriptus sed a Maximil. primo Imp. ob virtutem & fortitudinem Heroicam, ex plenitudine potestatis absolutus esset: intimus Maximiliani consiliarius, & militum præfectus supremus, etiam apud nepotem Carolum fuit. Conniuente igitur Carolo, arma Richardo cum quo alioquin simultates ei plures intercedebant, alio plane prætextu infert. Vidi enim exemplum literarum, quibus bellum archiepiscopo Franciscus denunciat, quod duos subditos archiepiscopus, ne λύτρον promissum soluerent, pro quibus rogatu illorum fidem Franciscus interposuisset, vi prohiberet. *Scilicet, Richardus Treuirensis, post Maximiliani I. mortem, Gallorum Regi Francisco fauebat, eundemque ad Imperii dignitatem euehi volebat. Sickingus vero Caroli V. electionem apud Electorem Moguntinum potissimum plurimum adiuuabat, atque pro tuenda eadem Carolo, vel iubente, vel conniuente, ingentem collegerat exercitum.*** Accedebat, quod Richardus Euangelii doctrinæ nimium esset infestus, cui portam aperire conabatur Sickingus.**** Cœpit igitur hoc bellum an. 1522. Treuirorum vrbem obsidebat Franciscus, inde & ciuium virtute & auxiliis Palatini depulsus, destructo D. Maximini monasterio antiquissimo, vrbi vicino, in quo hospitium suum habuerat, & vastatis passim Treuirensis Episcopi agris, domum rediit. Dum autem Treuirensis, facta cum Palatino Ludouico, & Hasso fœdere, summa ope bellum tota hyeme instauraret, Franciscus a Sickingen, dum Lutherani dogmatis fautor videri volebat, a Lutheranis non solum & Ciuitatibus ad Rhenum, Palatino ob nouum institutum vectigal infensis, sed etiam nobilibus, quorum plerique, quod res suas prodegissent, res nouas malebant, auxilia expectabat. Ast, postquam ab Imperii Regimento fuisset proscriptus, post Pascha 1623. Hassus Palatinus & Treuirensis, magno collecto exercitu, obsidere Francisci arces cœperunt, priusquam ille vires suas augeret. Et postquam compertum fuisset, ipsum in oppidum Landstal se recepisse, illud obsidebatur. Intra paucos dies magna bombardarum vis disiiciebatur, vbi, cum forte trabe quadam ictus Franciscus, graue vulnus accepisset, dedi arcem iussit, ipseque intra biduum fuit extinctus. Hoc bellum in Saxonia sua***** plenius describit Chytræus, & singulari relatione Caspar Sturmius. In Schardii Tomo secundo****** reperitur Francisci a Sickingen cum Treuirorum obsidio, tum exitus eiusdem, ligato sermone descriptus a Bartholomæo Latomo. Sic etiam Caspar a Lerch, ******* Cyriacus Spangenberg ******** & Bernhardus Hertzog ********* fata huius Francisci & bellum hoc Treuirense plenius describunt. Quibus etiam Seckendorfium ********** subiungimus, & Christophorum Browerum *********** Hanc autem Historiam aque Iano Iulio, Huberti Thomæ filio se debere, profitetur Freherus.

DE

* *lib. III. p. 75.*
** *lib. X. p. 258.*
*** Seckendorf *in Historia Lutheranismi lib. p. 112.*
**** Spalatinus *in litteris ad Dælzigium apud eundem p. 226.*
***** *p. 258. sq.*
****** *p. 121.*
******* *de Ordine Equestri immediato fund. II. summar. XC. p. 125. 144.*
******** Adelspiegel *p. II. lib. 6. c. 9.*
********* Elsasser *Chronic. l. II. c. LXXVI.*
********** *Hist. Lutheran. lib. I. s. LVII. §. CL.*
*********** *Ann. Treuir. lib. XX. p. 337.*

p.25

DE FRANCISCIA A SICKINGEN

EQ. REBVS GESTIS, SEV POTIVS AVSIS, ET CALAMITOSO OBITV

HISTORIOLA IPSO TEMPORE EXARATA AB

HVBERTO THOMA LEODIO ILL. PRINC. LVDOVICI PALATINI ELECTORIS CONSILIARIO ET SECRETARIO.

SEckingenſis familia ab arce eius nominis in Cheruſcis nomen ſortita, non tam ante viginti annos apud ſuos nobilis quam illam Franciſcus a Sickingen, is de quo ſcripturi ſumus, toti pene Europæ celebrem ac formidabilem reddidit. Huic pater Svvickerus fuit: qui proſpera in bello, quod aduerſus Agrippinenſes geſſit conniuentibus Principibus, fortuna vſus, acceptas a parentibus opes Franciſco filio adeo auctas reliquit, vt is mortuo Suickero patre arcem ignobilem Eberbergum tantis munitionibus circumſepſerit, vt ne omnibus quidem Romani Imperii viribus expugnari poſſe diu vulgatum ſit. In rupe ſatis euexa & vndique prærupta, præter ad eam partem qua Cauro perflatur, conſita eſt. Subiacet oppidulum verſus Septemtrionem, qua parte Naua fluuius in Alzentiam, qui a meridie arcem ſubluit, immergitur, campus circumiacet, & Cerere & Baccho ſupra modum fertilis: ad meridiem vltra Alzentiam arx altera, vnde Comites Rheni cognomina habent, excelſo monte dependet, ſubſunt argenti fodinæ, e quibus non parum emolumenti ſingulis annis ſuſcipiebat. Arcis poſtmodum Nanſtalli partim pecunia partim minis, in poſſeſſionem venit, quæ eſt in Vaſcouiæ montibus, fortitudine Eberburgo neutiquam dispar. Accesſit poſtea illi quoque expulſis viris dominis, altus mons, arx item in Vaſcouia tanta altitudine excellens, vt nubes contingere cacumine crederes. His omnibus fretus Seckingenſis, ne patri bellicoſo degener filius videretur, Vangionibus quorum caput eſt Wormatia, bellum intulit, quod in tertium annum vsque produxit. Cauſas huius belli referre ſuperſedeo, quod & a Franciſco & a Vangionibus diuerſæ tradantur. Cæterum tantum hoc bello profecit, direpta naue, & captis ex primoribus vrbis aliquot, vt auſus ſit magna equitum manu ante vrbem caſtra ponere, & per dies nonnullos ſpeciem obſidionis facere, vt ſi poſſet factioſos ciues (quorum quamplurimos partes ſuas fouere ſciebat) vel ad deditionem, vel ſaltem ad aliquas conditiones pacis accipiendas compelleret, parumque abfuit, quin voti compos fieret. Quum enim videret pauper plebecula vires ſuas excindi, ſegetes comburi, conculcarique pede, deditionem certe meditabatur. Inſtigabat ad id tacite Clerus, cui perpetuum eſt in hac vrbe cum ciuibus & propemodum innatum odium, & illud quidem adeo acerbum vt cuperet maximo ſuo malo ciuitatem perditum iri. Sed Comes de Hagis, qui tum Conſiſtorio Imperialis Cameræ præſidebat, & prudens Senatus plebem ad concionem vocant, malaque & pericula proditionis demonſtrant; rogant vt præſtiti iuramenti memores vrbem Cæſari & Romano Imperio ſibique adſeruent, neue tradendo vrbem viro imbelli, quam maiores ſui vel educto exercitu ab armis Iulii Cæſaris tamdiu tutati ſunt, indelibili ignominia ſeſe conſpurcarent. His & ſimilibus verbis a ſeditione animi plebeculares reuocati, ſe nulla in re defuturos Senatui pollicentur, iuramentoque adfirmant, pro mœnibus ſeſe vitam poſituros. Qua re animaduerſa Franciſcus obſidionem ſolvit, bellumque crebris vt cœperat incurſionibus continuat, & cum (vt opinor) vires ad perſeuerandum non ſatis ſuppeterent, maximas imperialium ciuitatum merces, quæ per id tempus ad emporium nobile Germaniæ Franckofordiam deuehebantur,

Sickingen arx.

Eberburg.

Rheingrauen.

Vvaſigaw.

in prædam cepit. Hac de re permotus Cæsar Maximilianus, Imperium in arma vocat, & maiores quàm aduersus nobilem conueniebat vires coaceruat, equites Burgundos, in vrbem Wormatiam præmittit: qui in ditionem Palatini Comitis, eo quod Francisco per omnia fauisse crederetur, prædas agerent. Sed quam pronus in iram Cæsar, tam facile blandis verbis sese statim emolliri patiebatur. Quibus egregie doctus Franciscus non solum a Cæsare rebus nequaquam redditis pacem impetrauit, sed & stipendia insuper addita sunt, vt se a Gallo, a quo regie donatus p. 255. nuper erat, prorsus abdicaret. Sed & Vangionibus bellum remissum: quibus Cæsar vt facilius condescenderent, quadraginta millia aureorum se daturum pollicetur. Non parum elatus his rebus Franciscus, coacto exercitu Lotharingiam ex improuiso ingreditur, castella aliquot expugnat, regionem longe lateque depopulatur. Re inopinata tertius Dux Antonius incompositam plebem vtcunque potest, cogit, sed fama (vt est plerumque maior vero) diuulgauerat, tantam esse in exercitu Franciscí & equitum & peditum multitudinem, vt breui & prius quam vllæ possent Duci aduenite suppetiæ, Lotharingia tota debellata crederetur. Fidem faciebat, quod non sine maximis viribus Franciscum tantum facinus in tam potentem Principem, ad hæc Gallico fretum fœdere nequaquam aggredi ausum quisque secum reputaret, accedebat Duci miseratio quædam erga subditam gentem, cui cernebat vix prius subveniri posse, quam tota in prædam veniisset. Quare melius ratus, parua iactura magnum vitare incommodum, cum Francisco paciscitur, vt accepta pecunia expugnatas arces redderet, tricentisque aureis in singulos annos ex ædibus suis suam opem contra quemcunque Duci præstaret. Dici equidem vix posse credo, quantum famæ & honoris hæc expeditio Francisco peperit: nobilitas germana illum ad sydera extollere, dicere dignum Imperio, hortari ad maiora; fortunam summa polliceri, modo pergeret, asserere. Nec frustra. vt enim erat animo maximo, postmodum Mediomatricibus, quorum caput est nobilis ciuitas Metis, bellum exorditur, pagis nonnullis exustis ante vrbem castra ponit. Verum Mediomatrices, exemplo Lotharingi, triginta millibus aureorum, & militis vnius mensis stipendio dato, pacem redemerunt. Nec mora, quin eundem exercitum in prouinciæ præsidem, quem Landgrauium Hassiæ vocamus, educit, erat is ea tempestate iunior, quam vt recte bello rebus suis consulere per sese posset, tumultuosa nobilitas, vt tempus patiebatur, in oppidulum non admodum procul a Francofordia se recipit, in quo veluti aues in cauea a Francisco, ne aliquo modo inde redire possent, vndique oppugnantur: atque adeo acriter, vt nisi omnes sese captos velint, triginta sex aureorum millibus coacti sunt pacem redimere.

Metis.

Hactenus Franciscí ab Sickingen res prospere feliciterque gestas compendio perstrinximus. In quibus perpetrandis tanto fortunæ beneficio vsus est, vt non modo eos quos bello persecutus est, non male adfectos sibi non reddiderit; verum excepto Landgrauio, sibi postmodum fauentes applaudentesque habuerit, eoque fastigii peruenit, vt ille optime de rebus suis consultum crederet, cui Franciscus bene volebat, Germaniæ Principes beneficiis sibi illum demereri studere, stipendia dare, nihilq; non facere quo illum quisque in sua vota pertraheret. Draconis rupes, Lutzelburgum, Daunum, Frigida rupes, & pleræque aliæ in Vascouia pluribus addictæ dominis arces, illum in comunitatem admisere. Quid plura? huic vni fortuna sese tota effundebat; qua si pro modo vti nouisset, vix scio an habuisset Germania de nobilitate, qui cum Francisco nostro aut opibus aut honoribus, sed nec fauore veniret comparandus, nedum præferendus. Sed huiusmodi sunt hominum ingenia vt tum demum nunquam quieta, nunquam tranquilla esse queant, quum id tandem tot votis sumus adepti, quo maxime otium tranquillitas vitaque beata (si qua in hoc seculo esse possit) constituitur, denique opum & gloriæ cupiditas adeo in cordibus humanis dulce venenum est, vt illo degustato nunquam quis deinde exatiari valeat; quin quo plus est epotum, plus semper sititur, vt de aquis inquit Pe-

Drachenfels. Lutzelburg. Daun. Kallenfels.

lignus

lignus Vates. Quo morbo Seckingensis eques maximè semper laborauit, & licet iam in senectam vergeret, & podagra adeo diuexaretur, vt non iam equo insideret, sed Lectica deueheretur, non tamen potuit cohibere ferocem spiritum vt eo bello abstineret, quod quidem supremum gloriæ, sed extremum, vitæ opumque omnium amissionem liberorumque exilium Francisco peperit, vti latius Diis fauentibus iam prosequar.

Franciscus Seckingensis re prospere vbique gesta fertur Deo opt. max. imprimis, deinde post Deum Illustrissimo Principi Ludouico Comiti Palatino Sacri Rom. Imperii Archidapifero & Principi Electori, acceptum agnoscere quicquid fortunæ prosperitate, nec immerito quidem, optimus enim Princeps quod adfectus a Vangionibus iniuria, & Landgrauio pater eius Philippus bello lacessitus fuerat, facile passus est nobilitatem Palatinam per omnia illi præsto esse, qua sine ni- p. 254. hil horum quæ gesit, Franciscus perficere poterat nec famam vt plus terroris diluere curauit, quæ vbique diuulgauerat Franciscum cuncta ex eius sententia & auctoritate gerere. Sed clementissimi Principis beneficium in non satis gratum hominem collatum euentus docuit. Quippe cum nobilitas Landgrauiana non promissis in Darmstat satisfaceret, nec conuentiones ibidem initas fidei immemor perstitæ seruaret, qua propter vt perfidos vbique proclamaret, illi vicissim conuitiis & famosis libellis eum dilacerarent, bello se vindicare arderet. Sed deterrebant par- Treuiri. tim fœdus quæ cum Sueuis & Palatino ferierat, partim locorum distantia & iniquitas. Multa igitur versans animo non opportuniorem viam reperit; quam per Treuiros, quorumque Præsul vt tutius suas defendere terras posit, eodem Landgrauio & Palatino confœderatus erat. Hunc omnino debellare quacunque data occasione Franciscus statuit, nec id operosum fore multæ causæ dictitabant, sciebat ciuitatem Treuerim summum iamdudum odium in clerum concepisse, ad hæc renascentis Euangelii libertas vniuersam Germaniam adeo in viros Ecclesiasticos concitauerat, vt passim ludibrio haberentur, & acceptissimum Deo sacrificium sese præstitisse credebat, qui summo opprobrio fœdaque ignominia illos adfecisset. Cuius Franciscus vbique se adsertorem defensoremque data opera iactitabat. Existimabat etiam confœderatos Principes pro more serius Treuiro auxilia missuros, priusque ad deditionem Treuirim vrbem venturam, quam vllum aduenire posset præsidium: qua dedita facile cætera expugnari posse videbantur, atque inde brevissima in Hesiam via pateret. Tentauit igitur sæpius causis disquisitis Treuirum; sed cum illæ non satis idoneæ aut iustæ viderentur, nec diutius quod conceperat animo differendum putaret, Treuiro in hæc verba bellum indixit.

* * *

EX his satis patere existimo belli Treuir. & originem & causas. Verum haud scio an satis veritati respondeant, quæ de duobus captiuis Franciscus scribit, illi enim adseuerant se vi ad rogandum Franciscum compulsos, vt per se fidem faceret; Quod vero Cæsarem inserit, puto magis ad terrorem factum quam vt verum ad firmem, licet satis credibile sit præter iuramentum non adeo per omnia bene voluisse Treuiro Cæsarem, quod in electione sua in Imperatorem, libentius Treuir suffragium Gallo præstare voluerit quam ipsi Augusto, dum autem in Deum perpetrasse quædam subinculcat, existimo innuere velle, Treuirum parum (vt omnes sacrificuli) fauisse renascenti Euangelio Christi, cuius vt prædixi Franciscus sese protectorem nominabat. Cæterum octauo ferme post indictum bellum die non impiger (vt solet) Franciscus terras Treuiri ingreditur, & primum oppidum S. Wendelini oppugnare contendit. Erant in eo oppido circiter centum equites S. Wendel. ad defensionem vrbis relicti: quos dum viribus suis diffidunt, Franciscus omnes captiuat. Pergit deinde nonnullas arces expugnare, & tandem ad Treueri mœnia ponit. Interim Palatinus & Hessus plus fere solliciti de bello, quam Treuerensis præ-

sul (notatus est enim satis segniter se præparare seu quod nimis pecuniis indulgeret, seu quod existimaret bellicum Francisci apparatum non in se sed (vt ipse divulgauerat Seckingensis) in Gallicum bellum ducendum subsidium obsesso iam Treuiri mittunt quam acriter Franciscus impugnabat, parte maxima muri machinis decussa. Eodem tempore veniunt a Cæsaris regimine ad Franciscum literæ, quibus, mandabatur sub grauissimis pœnis vt ab armis discederet, ille spe ad Treverim frustratus quod adueniisse in vrbem præsulem sciebat, timebatque ne si copiis Palatinis & Hassianis coniungeretur, viribus ipse inferior longe foret, nec iam alimenta vlla in castra adueherentur, occasione sumpta, nec terga dare videretur, obsidionem soluit, in reditu vt ex animo totam iram effunderet, omnem regionem circa igne concremat, sacra quæque & prophana depopulatur, vastat, depilat, atque ita spoliis onustus ad arces suas rediit. Nec ob id Palatinus & Hessus ab armis discedunt, sed eductis exercitibus Palatinus Altzeiam contendit: vbi relictis copiis ad Wessalam superiorem Treuirum & Hessum conuenit, consultatur ibi de bello, placuitque aliquandiu vt ad oppugnandum Eberburgum vnanimiter irent. Sed fama inexpugnabilis arcis, & instans hyems, ab hac expeditione deterrebat. Quare mutatis consiliis ad Cronenberg totum pondus belli conuertere statuunt. Cronenberg. Oppidum est duobus a Francofurdia milliaribus ad altissimi montis radices, loco amœnissimo & fertilissimo consitum duplicique orbe murorum circumseptum. Arx in medio fortissimo atque crassissimo muro montem satis excelsum obtinet, ita vt p. 155. non ab re nomen inditum videatur, quippe crebræ turres & propugnacula, procul aspicienti imaginem coronæ triplicis, qua consuerunt Romani Imperatores iam insigniri, repræsentat. Hoc oppidum Hartmannus de Cronenberg pro parte possidebat, vir equidem omnium iudicio bonus & pius, quique negotio reuiuiscentis Euangeliii aduersus calumniatores nusquam pro virili defuit. Sed dum ipse diuinorum præceptorum haud satis memor contra fraternam charitatem Francisco adversus Treuirum bella gerenti suppetias tulit, atque arcis Eberburgi custos remanens per omnia belli participem se fecit, par est iam qui prosperitatis spem summam expectabat, aduersæ fortunæ æquiore animo perferat adflatus. Qui tale nihil metuens, oppidum absque præsidio valido reliquerat. Quare aduentu Principum territi ciues, defensionem quidem aliquandiu simularunt, pro mœnibus stare, omnis generis machinas dirigere & eiaculari, nihilque omittere quod ad retinendum oppidum videbatur. Nec segnior Hartmannus, qui sese in oppidum recludi non conducibile sciebat, Principes per amicos orare, rogare præsertim Palatinum, ne se qui nunquam aduersus eum mali quicquam cogitauerit, tam misere deperdat, nosset ipse quanto periculo maiores sui in bello Bauarico pro Palatinatu etiam aduersus Cæsarem propugnassent, si quid ipse deliquisset, mulctari iure percuperet, non recusaturum quantumuis grauem pœnam, traditurum sese oppidum & arces Imperio, cuius esset proprietas, quo securiores Principes forent. Quod si sua causa non moueretur, saltem pueros innocentes inspicerent, viduarum eiulatus exaudirent. Hæc & similia Palatinum satis (vt est profecto omnium clementissimus Princeps) flectebant, sed Treuiri recens vulnus nimis adhuc vrebat præsulem, vltima quoque orationis verba magis Hessum exasperarunt quam emollirent, namque vt est ex tempore ad respondendum præceps, cum de puerili ætate miseranda mentionem audisset, *Et quis* inquit, *mei misertus est, dum nuper puer essem* (ad Franciscanum aduersus se bellum retorquens) *Stat sententia firma, postquam Hartmannus præter ius & aduersus Imperii leges amicum nostrum Treuirum damno adfecit, omnino & bona & corpus eius perdere.* Nec mora, machinas muris quanto propius potuit admouere iubent, portas decutere incipiunt. Qua re animaduersa ciues & qui erant in præsidio, de pace ad Principes fecialem mittunt. quæ tradita arce & oppido rebus omnibus saluis illis data est, præsidium libere emissum, in Moguntiacam deinde nobilitatem animaduertere Principes statuunt:

quæ

quæ maximas Franciſco vires in bellum Treuirenſe ſubminiſtrauerat, imo hac ſuadente ſuſceptum plerique adſerunt, nec defuere quin aperte dicerent Præſulem tacitum coadiutorem. Certe ſatis mihi perſuadet, non perinde illum ab hac lepra mundum: qui & magiſtrum ſuum curiæ (vt vocant) Frouinum ab Hutten, & Marſcallum Caſparem Lorch, addamus & primarios eccleſiæ ſuæ Moguntinæ Canonicos Franciſco anteſignanos (vt ita dicam) habuerit, paſſusque ſit prædam Treverenſem Moguntiæ publice venundari & in manubias redigi. Quare Principes ab eo literis expoſtulant, vt ſinat & adiuuet ſeſe de illis pœnam debitam ſumere, qui publicam Romani Imperii pacem vetito bello violaſſent, quam & ipſe ſeruaturum & defenſurum præſtita fide iuraſſet, Moguntinus confœderatis Principibus reſcripſit.

* * *

QVibus cum nihil proficeret, principum congreſſum expoſtulat, & ſe publica tamen fide ad eos Francofurdiam venturum pollicetur, ratus ſcilicet plus coram impetraturum quam literis. Qui cum adueniſſet, cauſam nobilium ſuorum eodem ferme tenore quo literis prius egit. Illi reſpondent, ſe præoptaſſe, ne ad id incommodi nobilitas Moguntina deueniſſet, nunc eo adactos eſſe publicæ rei cauſa, quam deſerere nec vellent nec poſſent, vt de transgreſſoribus Legum Imperialium quas ipſi condidiſſent, debitas pœnas exigant: alioquin & malum impunitum in deterius verteretur, & ipſi periurio obſtricti notari poſſent, ad quæ Moguntinus, *Quandoquidem conſanguinei*, inquit, *ita vobis perſuaſum eſt, vt nec mei intuitu nec vllis precibus moueri poſſe videam, rogo*, inquit, *ſaltem aliquid clementiæ meis impertiri velitis, ne ſe omnino conquerantur meis precibus nihil fuiſſe adiutos.* Cui Principes, Licet ita dictantibus Legibus, vt primo res redderent Treuiro, belli ſumptus reſarcirent, ad hæc ab vnoquoque ſexaginta millia aureorum exigere poſſent, ta-
p. 256 men vt ſui ſentiant ſe omnia cum decore ſua de cauſa facturos lubenter, ab omnibus ſemel duntaxat ſexaginta florenorum millia expoſtulant. Territus Moguntinus ea ſumma ad humillimas fere preces deuoluitur, & tandem impetrat, vt ſtatutis terminis Principibus nomine nobilitatis viginti quinque millia aureorum perſolueret. Frouinus vero ab Hutten cum interrogaretur, an ipſe quoque in hoc pacto comprehendi vellet, reſpondit ſe ſaluo honore non poſſe in has partes deſcendere, & vt eſt elato admodum animo non dignatus eſt Principes de clementia precari. Quare in reditu ſuo in patriam Landgrauius aliquot arces expugnat, Comes Palatinus & Treuir ſe ad ſua recipiunt, diſpoſitis in Creutzenach, Sobernheim & Lutera præſidiis equitum, qui per hiemem quantum poſſint Franciſco alimenta ſubtrahant. Non tamen ſegnior redditus Seckingenſis, arcem munitiſſimam Lutzelſtein Kalendis Nouembris noctu per inſidias capere aggreditur. Sed neſcio quo ſpiritu ex colludentibus vigilibus quidam ad ſocios, *memor ſum*, inquit, *arcem (quam tum nominabat) his Kalendis inſidiis receptam, ibo circuitum muros, ne tale quid nobis forte eueniat.* Perſeuerant alii in ludo, ille egreditur, audit intra muros ſtrepitum, & ſubſibilantium ſibi ſcanſorum tenue murmur, redit ad ſocios remque omnem narrat, auſcultant & illi, hic verum eſſe affirmat, ille vento commoueri lapides ait, ſubdubitantes tandem concludunt vt machinulæ aliquot eiaculentur, ad quarum ſonitum territi Franciſcani, qui iam munitionem primam tenebant, certo exiſtimantes proditionem, aperta voce exclamant: *Moriendum eſt vobis nebulones*, illi admouent ea parte, qua iam tumultum audiebant, machinas; & in aſcenſores detorquent. Exauditi in ſubiecto oppido villani accurrunt, & cauſam tumultus interrogant, quos triginta in arcem recipiunt. Quibus adiuti facile Franciſcanos a mœnibus deturbant, qui tandem relictis ſcalis terga vertunt. Hac ſpe fruſtratus Seckingenſis, non amplius diſſimulari poſſe bellum aduerſus Comitem Palatinum ratus: indicendumque ſi ſuo honori conſultum vellet. Mos eſt enim

enim nobilitati Germanæ, cum alicui bellum indicere volunt, vt prius licere sibi existiment aliquid surripere, itaque in hæc verba scripsit.

* * *

POstea Comes Palatinus vbique in vicinis Francisco oppidis præsidia collocat, Wilhelmo de Habern audaci & tumultuario equiti Cæsaream Lutheram & præsidium commendat. Ille vt est ad subeundos labores impigerrimus, cottidie ante arcem Nanstallum, vbi Franciscus semper fere erat, excursiones facit. Franciscus vero nunquam sui copiam extra oppidum facere voluit. Imo nec cum posset, in Palatinos vnquam emitti glandes passus est. Verum aliquando emisso tabellario illis blande dici iussit, paucos & illos quidem pauperes nobiles esse in oppidulo, quibus cum si male agatur, existiment viceuersa idem sibi euenturum, causam nobilitatis tueri se, quare reuerterentur Lutheram. Quod si velint, aut vini aut cereuisiæ potum illis libenter de paupertate sua impertirentur. Hoc modo putans se animos eorum emoliturum: nihilominus Auenarius quibus potest eum modis persequitur: & cum resciret in arce Wartenberg Franciscanos hospitari, vnde maxima damna Palatino inferebant, & pecunias a circumiacentibus pagis aut incendia minitabantur, quare assumptis peditibus aliquot ante arcem pergit, & hiis qui in arce erant ad colloquium vocatis, ita infit. *Postquam*, inquit, *ex hac arce Francisco, adhærentes Principi meo contra ius & leges bellum intulistis, exigo a vobis vt quam primum hos muros mihi tradatis, si vos saluos esse vultis. Ecce enim veni, non reversus, nisi deiectis his mœnibus, quibus videtis machinis. Iuro autem Deos, si finitis vel minimum lapillum emittere, ne vos quidem totus mundus redimeret, quin omnes laqueo vitam finire faciam*, His auditis territi qui in arce erant, se emitti liberos rogauerunt: quod equidem recepta arce Auenarius fecit, quam postmodum euectis quibusque melioribus rebus igne concremauit, crebris deinde ante Nanstallum excursionibus Franciscum diuexat, quadam vero die circa occasum solis Ioanni ab Sickingen Francisci filio ab arce Kallenfells redeunti de industria occurrit, erat vtrique par ferme equitum numerus, sed incomposiri inordinatique Franciscani veluti in insidias incidentes ab Palatinis excipiuntur, hastis primo concurrunt, deinde districtis gladiis rem gerunt, diu certatum ambigua pugna, nec dubium quin ad Franciscanos victoria declinasset, ni ducis Auenarii industria ab ordine cogendo perhibiti fuissent, quare cum illi viderent non se posse coire, more Parthorum nunc terga vertentes, nunc rursus prœlium redintegrantes, pugnare cœperunt. Sed ardor Ducis Auenarii ita illos consequitur, vt tandem se captiuos tradere cogerentur, Franciscifilius cum fugam meditaretur, transfosso equo concidit, cumque herbam adhuc porrigere nollet, perfoditur illa mala, atque tum victum se captumque tradidit. p. 337.

Continuatur deinde bellum absque re vlla memorabili, tentauerunt multi Principes, si quo modo discordes reducere ad pacem possent aut saltem inducias impetrarent, cum viderent Principes nec pacem absque dedecore suo, nec inducias sine magno suo incommodo admittere posse, vtrumque excluserunt. p. 258. &c

Interim Ioannes Melchior de Rosenberg qui sub Principe Palatino ad Cronenberg militauerat, quemque Palatinus multis beneficiis ornauerat, summa perfidia vsus ex arce Boxsperg, in quam nonnunquam clementia eiusdem comite famulo intromittebatur, adiutus sacrificulorum quorundam auxilio, custodes nil tale ab eo expectantes excludit, atque mox vt interim arcem & alimenta & militibus induceret Comiti Palatino scripsit. Licet multæ causæ forent, quæ eum ad recipiendam arcem mouere potuissent, tamen non ea ratione factum putaret, qua suæ clementiæ quidquam detrimenti inferretur, verum cum ipse negligentiam custodum offendisset, veritus facillime, si id rescirent Principis hostes, arcem capi posse,

Boxsperg.

posse, atque ita & sibi & Principi inde maximum periculum imminere videret, exclusis custodibus arcem in suam custodiam recepisset, subdubitare visus est Princeps, donec audiuerit Franciscanos in arcem receptos. Quare illi necesse fuit in oppido mox collocare præsidium, qui illos intra mœnia Boxsperg continerent, & vicinos pagos ab iniuria arcerent. Iam ver appetebat, aptissimumque inuitabat tempus quum tres confœderati Principes non vlterius differendum bellum rati, conducto milite exercitum cogunt, & de industria quasi primam fortunam ad Eberburgi mœnia experirentur, ad Crucenacum cum toto exercitu conueniunt, vnde cum equitatus parte & peditibus aliquot, dum Wilhelmum de Rennenberg, & pincernam Eberhartum de Erbachio ad Nanstallum festinare iubent, vt si quo modo possent Franciscum in arce circumcluderent, summaque custodia adfirmarent ne inde exire possit: se continuo adfuturos cum toto exercitu, vt iussi faciunt, arcem & oppidum milite, & qua exitus patebat fossa valloque cingunt. Præmiserant vero tabellarium cum literis quibus suo nomine Francisco bellum indicebant. Qui iussus expectare, donec rursum conscriberetur, interim accurrit quispiam nuncians Francisco, omnia dumeta completa equitibus, ad quem ille: sunt equites Luterani, volunt videre quid per otium agamus, subinfit qui nunciauerat, *at descendunt, & equos arboribus adligant.* Tum satis perpendens in obsidionem adueniisse, *manebunt*, inquit, *hac nocte nobiscum:* & conuersus ad tabellarium, *adduxisti*, ait, *nobis peregrinos hospites abito & dic principi tuo, audiuisse me ei esse novas machinas, mihi noua mœnia, experiemur alter alterum.* Principes vt acceperunt Franciscum in arce inclusum, alacres ad obsidionem contendebant. Sed interim Franciscus volens emittere equites nonnullos, quibus superabundabat, ad alteram oppidi partem lacessere leui pugnæ genere cœpit hostes. In quam partem cum omnes confugerent, equites facillime elabuntur, & in syluis sese abdunt quarum beneficio tuti in oppidulum ad Saram Gemundam peruenerunt. Quæ res *Sargemund.* non tam propter equites elapsos Principes male habuit, quam quod ex eo die incerti erant, an Franciscus cum hiis aufugisset, an adhuc in arce foret. Nihilominus muros omni machinarum genere tantoque impetu concutere cœperunt, vt affirmarent plerique longo æuo tam paruo tempore tantum muri deiicere non vidissent. Quæ res quum nunciaretur Francisco, quod præter fidem videbatur antiquum murum XXIIII. pedum perforatum & omnino concussum, voluit ipse videre iussitque se educi quod æger pedibus foret podagraque laboraret, cum egressus esset, ecce in eum locum directa machina tantum pulueris parte muri concussa fecit vt non viderent accedente (vt satis credendum est) terrore vbinam recte statuerent pedes. Franciscus ipse concidit grauissimo in sinistro latere accepto vulnere. Erant in eo loco pali igne, quo durior foret cuspis, adusti; incertum reliquit, an palus an fragmina lapidum eum vulnerauerint. Cæterum cum surgere nequiret, nec ab eis qui secum erant præ pulueris densitate, conspiceretur; cœpit vocare vt eum erigerent, cumque nescire dicerent, vbinam esset, *Auditis me*, inquit, *sequimini vocem*, tandem Sacellanus eius recepto animo palpando cœpit eum requirere, p. 258. & cum forte iacentem deprehendisset, erecto illo reduxerunt in arcem, cumque medicus tentaret vulnus, inuenit adeo profundum vt epar & iecur vulnerata deprehenderentur: cuius atrocitate deterritus nobilis qui astabat collapsus est, tum chirurgo, *dimitte me*, inquit Franciscus, *& iuues illum*, cum vero renueret, *non patiar*, inquit, *ne contrectes amplius, ni illi subeundum sit.* Vix conspersa aqua illi vires reuocauerat, cum aduertens alium item nobilem pallescere, *educ etiam*, inquit, *prius illum*, & cum tardaret, *audin'* inquam *quid dicam, educ illum.* Hic videre licet profecto, quantus in eo animus, quantaque mentis acrimonia fuerit, non enim abiectior ex ea hora ne suis animum adimeret, sed quam ante, longe erectior & lætior visus est, nec eos qui secum in arce erant, verum & externos animare voluit, scripsit enim quarto obsidionis die vario & ignoto elementorum ge-

nere Balthasari Slors, Wilhelmum Comitem de Zorn adiret, iuberet vt quamprimum ipse ad debellandum Principes, properaret. Facile id fore, quod nullum ordinem seruarent, excubiæ male dispositæ essent: vbi & quo loco falli possent, edocet, habere se in arce familiam interritam, & in quoscunque casus pronam, nec ob hoc deterreri quod muri maxima ex parte deiecti forent, nihil enim adhuc ad expugnationem, se a lapidibus parum læsum, sed nihil nocere. Literas excubitores interceperunt, quas ego tandem post desperatam earum lectionem perlegi, quas equidem dicerem a Francisco de industria ad deterrendos Principes confectas. Sed mirabiles characteres & vix legibiles a quoquam ferme fidem adimunt. Cæterum altero post die cœperunt in arce rustici primum instigante illos nobilitate de deditione submurmurare, deinde milites gregarii palam adfirmare; non posse diutius, ni exoptent omnes præsentem mortem, arcem retineri. Quæ cum Franciscus resciuit, adeo consternatus est mente, vt ex ea hora magis atque magis cœperit ægrotare. Conficiuntur autem sub eius nomine & annulo literæ in hæc verba.

* * *

WIlhelmus de Rennenberg ex iussu Principum colloquium admittit, petierunt imprimis se emitti liberos, & res asportare, de Francisco autem nullum verbum, cumque Principes id nullo modo facere vellent, tandem conuenerunt, vt milites gregarii cum rebus suis dimitterentur: tantum ne intra mensem aduersus Principes quicquam molirentur, nobilitati carceres equitum polliciti.

Sequenti die Principes auidi videre Franciscum, arcem ingrediuntur, decumbebat ille in excauata rupis parte, quem locum vnicum habebat a machinis adhuc imperforatum.

Recepto (vt dictum est) Nanstallo Principes dictum de Rennenberg cum equitatus parte in Vascouiam præmittunt, vt experiretur animos eorum qui arcem Drachenuels obtinebant. Vt ille aduenit, arcemque circumdedit milite, & deditionem expostulat, illi territi accepta ad Nanstallum clade statim in deditionem consenserunt, quæ recepta igne concrematur.

Drachenfels.

Conspectus in arce Drachenuels ignis animos casu Franciscí eorum qui altum montem obtinebant perculsos adeo consternauit, vt licet ea arx adeo excelsum occupet. * *

FRI-

FRIDERICI NAVSEÆ
DE
TERRÆ MOTV
APVD MOGVNTIAM
RESPONSVM.

BENEVOLO LECTORI S. D. BURCARD GOTTHELF STRUVE

*Fridericus Nauſea, Blancicampianus, teſte Serario,** in omni pene ſtudiorum genere, in iure tamen ac Theologia, cuius vtriusque Facultatis Doctor erat: præſertim, tantos progreſſus, quantos ipſius tot egregia monſtrant opera, fecerat. Concionum ſummam in principe apud Moguntinos Eccleſia, cathedram, magna cum Moguntinorum ipſorum vtilitate, ſuaque ipſius laude, annos tenuit aliquot. ibidemque anno CIↃ IↃ XXXII. homiliarum centurias quatuor edidit, quas & Imperatori Ferdinando, & Alberto Moguntino Archiepiſcopo Cardinali conſecrauit. Vnde ad idem in Aula Cæſarea fungendum munus ab illo acceſſitus, ita ſeſe omnibus probauit, vt Cæſare ipſo volente ac annitente, poſt Ioan. Fabrum, Viennenſis Epiſcopus conſtitutus ſit. In eaque paſtorali cura & dignitate contra omnigenos hæreticorum impetus ac fraudes prudenter & conſtanter ad mortem vsque perſtitit. Ea vero illi annis laboribusque feſſo contigit anno Domini CIↃ IↃ L. Magnus eius librorum Catalogus eſt, quem Simleriana recenſet Bibliotheca. *VVolffgangus vero Lazius*** *ſic de eo:* Fridericus, cognomento Nauſea, Francus, ſacræ theologiæ & legum doctor, Ferdinando Romanorum Hungariæ & Bohemiæ regi a ſacra concione, Fabro in epiſcopatu Viennenſi ſubſtitutus eſt. Qui in hanc vsque diem, omnibus numeris officii ſui impletis, proprio ex concione plebeculam ſuam inſtituendo ſermone, colloquiis cum aduerſa parte tranſigendo, fœliciter eandem diœceſim adminiſtrat. *Terræ motum deſcribit, qui ad Moguntiam an. 1528. fuit factus, qui tamen Serario non memoratus, vt exinde coniectandum, leuioris eundem fuiſſe momenti, prout tiam ipſa deſcriptio nullius eſt conſiderationis.*

FRIDE-

* Rer. Mogunt. lib. I. c. XI. p. 176.
** Rer. Vienn. lib. II. c. III. p. 62.

p.259. # FRIDERICI NAVSEÆ BLANCICAMPIANI DE PRÆCIPVO HVIVS ANNI POST CHRISTVM NATVM M D XXVIII. APVD MOGVNTIAM TERRÆ MOTV RESPONSVM.

REVERENDO IN CHRISTO PATRI AC DOMINO DOMINO LAVRENTIO TRVCSESIO DE BOMERSFELDEN, INCLYTÆ EIVSDEMQVE METROPOLITANÆ ECCLESIÆ MOGVNTINÆ DECANO, FRIDERICVS NAVSEA BLANCICAMPIANVS, SALVTEM.

VT olim Mecœnas ille cum Flacco ſuo Venuſino, ita tu Reuerende Pater, cum Nauſea tuo Blancicampiano iam tandem agis. Ipſe quidem non me ſolum antiquo iterum ludo quæris includere, cui dudum valedixi, ſed & ſatagis, vt in arenam deſcenſurus in alieno foro vel cum periculo tuo depugnem. Iubes etenim tibi terræmotus, quem in hac inclyta nuper vrbe Moguntina XIV. Kal. Februar. Anno quem nunc agimus poſt Chriſtum natum M D XXVIII. hora poſt mediam noctem ſecunda, non ſine magno ſtupore plerique noſtrum ſenſimus, rationem paucis explicem. Equidem etſi non me fugiat, quam ſub dubia alea in alieno (quod dici ſolet) choro pedem ponam; tua tamen animatus authoritate, vtcunque aliis etiam rebus multo occupatiſſimus; rem diſcendi potius ſtudio quam oſtentandi ingenii cauſa tentabo. Criſim in vniuerſum de terræmotibus ita definiturus, vt facile inde intelligas, quam mihi adſcribendum animus tam non ſit cupidus quam nec idoneus. Qui nec tantillum ſutor ſupra crepidam, vtpote qui rem ita ſobrie attingam, vt ſub finem me non finiiſſe ſed cœpiſſe dicturus ſis: interim tamen non ſub inuolucro poſitis quæ ad rei ſummam attinent. Si proinde nonnulla demum deſiderabis, ea non ex Nauſea Theologaſtro & leguleio, ſed ex Anaximandro, Mileſio, Pherecyde, Pythagora, Lucretio, Ariſtotele, Plinio, Aulo Gellio, & hoc genus Phyſicis ſcriptoribus repetes, & hæc noſtra vel quamlibet exigua, quæ vtroque ſcribendi, genere dabimus, boni conſules: quem in Chriſto valere opto.

VII. die Februarii, Anno ſalutis
M D XXVIII.

AD EVNDEM LAVRENTIVM TRVCHSES, NAVSEÆ PROPOSITIO.

p.260.

Nostra Laurenti speciosa toto
Orbe laus, & dulce decus, leuamen
Maximum, tu gloria nostra magnum
Magna per orbem.
Quid petis terram moueat, requiris
Quur tremat tellus, veniant & vnde:
Quidque portendant pariter sub ima
Parte tumultus?
De quibus quid nostra Minerua, sentit,
Et quid accepi studio, quid ipse
Denique expertus didici vel vsu
Arteue dicam.
Huc precor conuerte animum, patrone
Atque Mecænas Reuerende, mecum
Hunc meum sortire nouum benigna
Mente laborem.

INVOCATIO DIVINI NVMINIS.

Scrutator rerum vultu qui conspicis amplo
Quamlibet occultis abdita cuncta locis,
Huc ades, & nostris audacibus annue cœptis,
Propitioque nouos funde fauore modos.
Sit mihi fas abstrusa loqui, & tellure sub alta
Pandere non ficto condita vera stylo.
Vnde Tremor terris, tanti dic vnde tumultus
Ad nostros veniunt nocte dieque lares?

PHYSICOS QVONDAM PLVRIMVM DE CAVSA TERRÆMOTVS DISPVTASSE ET VARIASSE.

Non nuper cœpit, dudum sed quæstio terræ
De motu Physica magnis ratione magistris
Discutier, nec conuentum, sub iudice mansit
Lis indefinita, sophis agitanda peritis.
Hinc mota quondam terra, incerto statuerunt
Nomine Romani ferias de more celebres:
Ne, si non veris facerent diis sacra prophanis,
Sic falsa populum mox relligione ligarent:

VNDE VENIANT TERRÆMOTVS.

Porro vsus docuit, rei Magister,
Tellurem modo pulsibus moueri
Aquarum, modo flatibus sub ipsas
Ventorum subeuntium cauernas:

p.26.

Quis

Quis motis inibi mouetur vna
Illa, & ſæpe tremens facit ruinam,
Atque vrbes quatit, hæc ſimulque ſternit
Arces, templa, domos, agrosque latos.
Sic longo Dicearchidos tumultu
Arces adſiduam tenent ruinam.
Sic motu Pelopeia adacta longo
Senſit damna, graui ſimulque motu.
Sic Campania (teſte veritate)
Oppreſſit miſeras dolenter vrbes.

QVID PORTENDANT TERRÆMOTVS.

Quur tellus moueatur ac tremiſcat,
Pandimus exiguis, Lector amice, modis:
Reſtat, nunc referam, quid hinc futuri
Portendat motu hæc ſic tremefacta ſuo.
Tunc rerum variis docemur actis,
Poſt terræmotum plurima damna ſequi.
Sane hic ſæpe tumultuoſa nobis
Bella inſtare noua ſeditione monet,
Quin & tabificam (tacendo plura)
Peſtem, & multiplicem non ſine clade necem!

HEm vero ad hunc, quem diximus, modum ſe habere, paucis intelligemus, quæ nobis partim ſunt vſu, partim literarum ſtudio non obſcure comperta & explorata. Nonne (quæro) poſt Terræ motus, ques ſibi Mardocheus Laherifilius, videre viſus eſt, cunctæ ad pugnam nationes excitatæ traduntur, & dies quoque ſubſequuta tenebrarum & diſcriminis, tribulationis & anguſtiæ, & formido ſuper terram maxima? Nonne & Ozia Rege Iuda in ſuperbiam olim elato, ſibique alienum vſurpante officium, terra ſupra modum tremuit, argumento vltionis contra eundem diuinæ perſpicuo, quum & ille tum lepra infectus regnum deponere coactus fuerit, & ſe in ordinem redigi paſſus, vt qui ex ſummo loco diuina faſtidiſſet, idem in ſordido & humili ab omnibus faſtidiretur. Sunt & quondam infelices Iudæi, non ſine memorabili clade experti. Quid præcedentes Terræmotus, quos aliquoties antea obſeruarant, portenderint: nimirum, illud ſupra quam dici queat calamitoſum Hieroſolymitanæ vrbis excidium. Cuius illi inter alia prodigia & oſtenta Terræmotibus ſæpenumero admoniti pœnitentiam de peccatis ſuis, propter quæ hoc ipſum fore ſignificabatur excidium, non egerunt, ſed quam aperte reuocati, vel non crediderunt, vel cæci & pertinaces cœli minas contempſerunt. Quid obſecro, Terræ motus L. Martio, Sex. Iulio Conſſ. portendit? Proculdubio bellum illud memorabile, quod ciuile dici cœpit, quo vix aliud funeſtius terræ Italiæ fuit. Nonne etiamnum varii Terræmotus bellorum perinde Punicorum magnitudinem prænotarunt? Sic quoque terræmotus apud Conſtantinopolim maximus parum boni portendit, quum ſub id tempus pernitioſiſſima Acephalorum hæreſis, Chalcedoneum Concilium acriter impugnantium, & pullularit & ſubcreuerit. Quantum
p. 262 vero malorum Terræmotus Imperatore Lothario futurum ſignificarit, Galli & Itali quondam vel ſuo periculo didicerunt. Tum quidem lethales inter Imperatorem Lotharium, & fratres natæ ſunt diſcordiæ; atque bella deinde longe maxima ſubſequuta: Normannis omnem deuaſtantibus Aquitaniam, multis incendio conſumptis Cœnobiis, & aliquot inſuper Galliæ tum oppidis ad internecionem pene per Normannos redactis. Quid autem Imp. Friderico, eius nominis ſecundo, Terræmotus prænunciarint, dictu perinde iuxta & auditu horrendum eſt. Tradunt ſub illa

illa quidem tempora Frisiam regionem a maritimis fluctibus totam ferme submergi cœptam, & a Tartaris Scythicam, Georgianam, Armeniamque maiorem solo propemodum æquatas, ab eisdemque Poloniam & Hungariam magno nimirum incommodo adfectas. Addiderim (quod summe dolendum est) Hierosolyma tum a Cardirio magni Saladini filio quintum fuisse funditus euersa, templo duntaxat Domini, ac eiusdem sepulchro precibus Christianorum integro relicto. Et terræ motus quoque Imperatore Friderico eius nominis tertio, non indubie cladem illam Constantinopolitanam memoratissimam arguit, & conflictum subinde inter Christianos & Turcas apud Taurinum oppidum, satis horrendum. Transeo interim, quantam malorum congeriem terræ motus sub Iulio Max. Pontif. & Imperatore Maximiliano vel nostra quidem memoria portenderit: a quo sane tempore (vt verum ingenue fatear) Ecclesia nullo non luxu &abusu ita indies magis pessum innuit ac decreuit, ne nisi cum magno orbis periculo redire postliminio posse videatur. Hinc non est, quod multis ambagibus ambitiosior arguar, quid nobis proxime præcedens in iis finibus terræmotus portendat, quando ex iis, quæ diximus, vel quamlibet paucis, & ex parum æquis huius temporis conditionibus nemo Marte suonon facile coniiciat. Cuius equidem significationem vniuscuiusque iudicio relinquendam censeo: non nescius, Christianam pietatem repudiasse vanam & superstitiosam illam veterum Romanorum, aliarumque gentium circa prodigia omnia & ostenta obseruationem, omnia ad diuinam prouidentiam pie & sapienter referre. Quam ipse sequens satis me tibi & vnicuique pio Lectori facere arbitror, si quicquid hoc est, quod vana vetustas superstitiose seruauit, ad prouidentiam retulerim, piaque voce tester, nihil supra, nihilque infra fieri, quod non numinis aut iussu fiat aut permissu. Deumque illum Opt. Max. pro sua in eloquibili sapientia, qua cuncta recte disponit, etiam per ea, quæ natura fieri videmus, mirabilia perinde supra & præter naturam, nec interim frustra operari, suamque nobis & patientiam & indignationem, non vno tantum modo ob oculos ponere: vt pote ad pœnitentiam nos omnes prouocantem, quos ad vitam non ad mortem ipse condidit. Qui propterea terræmotus, vtique diuinæ suæ desuper in nos iræ signa, futuros per loca rerum præscius prædixit, vt ostenderet se non vna, & semel perditurum genus humanum, sed per partes iudicaturum, & daturum pœnitentiæ locum. Si vero terræmotibus, hocque genus malis incipientibus non corrigemur, in peius proculdubio illa proficient. Quandoquidem ad vsum culpæ conuertimus, quæ ad vsum vitæ accepimus, ita quoque ad vsum nobis vertuntur vltionis, quæ ad vsum prauitatis infleximus. Et hoc est, quod Dominus alibi, quæ ante nouissimum diem futura sunt prænuncians inquit: *Audituri enim estis prælia, & opiniones præliorum, videte ne turbemini. Oportet enim hæc fieri: sed haud dum statim erit finis. Consurget enim gens contra gentem, & regnum in regnum, & erunt pestilentiæ, & fames, & terræmotus per loca. Hæc autem omnia sunt initia dolorum.* Quo vel vnico verbo facile docemur, quid nobis futurum vel proximo præcedens apud nos terræ motus portenderit,

si diuinam contra nos iram euidenter animaduertentes,

de peccatis nostris pœnitentiam non

egerimus.

Deus bene vortat, cui soli laus & gloria

IO.

IO. SERVILII
GELDRO GALLICA CONIVRATIO.

BENEVOLO LECTORI S. D. BVRCARD GOTTHELF STRUVE

*Ioannes Seruilius, teſte Valerio Andrea, populari ſermone Knapius, Guiertenus ſine VViertenus, ex Comitatu Hornano, Leodienſis diœceſis, floruit Antvverpiæ, familiaris ac cliens Ladislai Vrſuli, Equitis. Hic varia ſcripſit, inter quæ præcipui ſunt libri III. de rebus pace belloque magnifice geſtis, & Oratio Gratulatoria Carolo V. ex Hiſpania in Brabantiam reduci: Maxime vero æſtimanda eſt hæc Geldro-Gallica coniuratio, quæ antea Antvverpiæ apud Antonium Dumeum M. D. XLII. 8. prodierat. Hiſtoriam deſcribit Belli, a Franciſco I. Gallorum Rege, vna cum Cliuenſi Duce Guilielmo, qui iam Geldriam occupaverat, contra Carolum V. a. 1542. in Belgio moti, qui adhuc in altera expeditione Africana hærebat, quæ ſatis infeliciter ceſſerat. Et cum in eodem bello Antvverpiam quoque Galli tentarent, quam per coniurationem capere putabant, quæ tamen effectu caruit, quid circa eandem vrbem fuerit geſtum, paullo prolixius deſcribit. Agit de eodem bello Sleidanus, * dum ait:* Iulio menſe Galliæ rex atrociſſimis verbis bellum Cæſari denunciat, & edito libello, ſuis liberum facit, vt quacunque ratione poſſint, terra marique prouincias illius deuaſtent. Paulo ante Longeuallus & Roſſemus in Brabantiam inuaſerunt, magnumque terrorem inferebant imparatis, & proximum erat, vt Antwerpiam caperent atque Louanium, ſed deſtituti rebus ad tormenta neceſſariis, non poterant oppugnare, & progreſſi, quacunque vaderent, omnia populantur, & pecuniam extorquent, & vi patefacta via, filio regis, Aureliano Principi, Carolo, qui Lucemburgicæ regioni bellum tunc faciebat, menſe Auguſto ſeſe coniungunt. *Inſtigabat Geldros Galloſque, quod fama eſſet, Cæſarem aut vndis oppreſſum, aut in littus delatum itineris in commodo aut animi ægritudine defatigatum, mortem oppetiiſſe, quod etiam per caduceatorem Antvverpienſibus denuntiabant, ſperantes, hoc ipſo ſe illos ad deditionem eſſe compulſuros. Plures ſunt, qui hanc Antvverpienſis vrbis tentatæ hiſtoriam nobis expoſuerunt Chytræus ** Pontanus *** & Heuterus, **** ſed breuiter ſaltim illi rem enarrant, quibus omnibus præferendus eſt Seruilius.*

GEL-

* Lib. XIV. p. 408.
** Saxon. lib. XV. p. 398. & lib. XVI. p. 405.
*** Hiſt. Geldriæ lib. XII.
**** Rer. Auſtr. lib. XI. c. XVI. XVII.

p. 263.

GELDRO GALLICA CONIVRATIO

IN TOTIVS BELGICÆ CLARISSIMAM CIVITATEM ANTVERPIAM DVCE MARTINO ROSHEYMIO.

CONSCRIPTA AD PRVDENTISS. VIGILANTISS. COSS. SENATVMQVE ANTVERPIEN. AVTHORE IOHANNE SERVILIO.

ORNATISS. PRVDENTISS. COSS. ANTVERPIÆ LAODISLAO VRSVLO, ET NICOLAO SCHERMERO, TOTIQVE SENATORVM ORDINI AMPLISSIMO, S. D.

VM hactenus nihil non a noſtra huius ciuitatis hominibus & dicendi facultate, & omnigena eruditione claris (quibus non minus quam iis qui diuitiis atque ſtemmatum longa ſerie, fumoſisque ceris coruſcant, abundat noſtra hæc reſpublica) expectare mihi propoſuerim, proximo tamen hoc Geldrogallorum ne an Geldroturcogallorum dicam tumultu, vetus ea opinio ita apud animum meum confirmata eſt, vt non dubitarim, mox non aliter, quam ſi pede terram pulſaſſet Pompeius, aliquot ſcriptorum Centurias in medium proſilituras: maxime tali obtato argumento, quod vt cognitione perpetuaque noſtræ regionis hominum, ita & omnis poſteritatis memoria digniſſimum merito debeat iudicari. Si enim hiſtoria hoc maxime nomine conducit hominum moribus, quod & de honeſtate amplectenda, & turpitudine fugienda continet exempla: non video quid ad vtrasque has res magis præſentibus his rebus geſtis conducere queat: cum quæ in vtramque partem maximum momentum ſint habituræ & rebus & perſonis ſint locupletatiſſimæ. Abundant enim & optimis exemplis, quæ poſteris non minus lectione iucunda, quam imitatione honeſta ſint futura, & peruerſiſſimis, quæ & hoc boni nobis inuehent, quod & turpitudine ſua deterrebunt, & verſutia huius ætatis, & futurorum temporum homines reddent cautiores, magisque circumſpectos. Neque enim ſimplex eſt atque vnica huius generis ſcripti vtilitas, vtpote quod ad res vrbanas actionesque Principum, ad animi mores formandos, ad capeſſenda conſilia, ac rerum ciuilium prudentiam conſequendam, denique ad bene prudenterque tam publicis quam priuatis rationibus conſulendum, velut aditum quendam patefecit. Siquidem nobis vitam mores factaque aut excellentium populorum aut ſummorum Principum, aut alioqui quorumuis virorum illuſtrium, deinde conſilia euentusque rerum velut in medio ponit, vnde omnis generis documenta & ad priuatim & publice vitam inſtituenda, velut ex refertiſſimo inſtructiſſimoque quopiam penu depromi feliciſſime poſſunt. Nam & cæteræ artes arctiſſimis quaſi limitibus clauduntur, nec ſe earum vſus tam late per omnis generis, omnis ætatis, omnis conditionis, omnis ſexus homines diffundit. Sola hæc latiſſime ſe diſpergit, commoditate ſua velut ramis cuius vis conditionis homines obumbrans: vt nulla omnino ſit aut conditio aut fortuna, quæ non multum huic debere ſe iure fateatur. Habent Principes viri quod aut imitentur aut fugiant. Habent priuati velut p. 264 *ſpeculum quoddam, quod in quolibet caſu, in qualibet fortuna intueantur. Habent diuites quo res partas tueantur. Habent afflicti quo inopiam ſubleuent atque moderate perferre diſcant. Mulieribus pudicitiam ſtabilit Lucretiæ Romanæ caſtitas. Virorum Principum virtutem armat L. Sylla, rebus ſuis ad fugam inclinatis in medios*

hostes tali voce prorumpens, Hic hic milites Romani mori volo: & Octauii Consulis Cinna Marioque vrbem ingredientibus vox, cum ab aruspicibus prohiberetur, se patriam non nisi cum vita relicturum. Non referam Alexandrum illum qui ex rerum gestarum magnitudine magni nomine honestatus fuit, nunquam inferendis præliis inter postremos visum, primum flumen a cuius ingressu deterrebantur milites, scuto pectori subdito tranantem, primum scalis mœnibus admotis in muros vrbium euadentem. Nec interim priuatis desunt sua exempla, quæ vbi res virum efflagitat, virtutem doceant. En adest M. Sergius ciuis Romana virtute dignus, amissa manu ferream sibi adaptans, qua quatuor præliis ita decertauit, vt sub eo duo foderentur equi, demum vulneribus prorsus obrutus, Cremonam atque Placentiam obsidione liberarit, & cum interim non mitiore pugna a debilitatis luxatisque membris infestaretur, duos hostiles exercitus in fugam conuertit. Adsunt sexcenti Spartani in castra Xerxis quingentorum milium multitudinem continentia irrumpentes. Pietatem in patriam requirit quis? Ex infinitis pauca referam. Versatur ob oculos Ancharus Mydæ Lydorum Regis filius, qui terræ voraginem ex qua immensa aquarum vis erumpens & campos & ædes tam priuatas quam publicas, tum etiam homines ipsos inundauerat, oraculo admonitus non nisi re preciosissima iniecta in pristinam faciem mutandam, patrem vxoremque complexus, equo insidens in id baratrum se demisit. Decantatior est Curtii Romani ex simili virtute parta gloria, quam vt hic referri debeat. Et Deciorum fama vniuersum orbem simili exemplo impleuit: quorum vterque publicam patriæ perniciem in suum caput torsit, vitaque obstitit ne vinceretur patria, morte fecit vt vinceret. Non dicam Brutos non Genitios Cippos non Scipones cum aliis multis exemplis claros, tum hoc in patriam amore optime de Republica meritos: cum vix alio virtutis genere referti magis sint historicorum libri, quam huius generis exemplis. Iam qua ratione efficacius suaseris Principi etiam cum vitæ propriæ dispendio ciuium quærendum esse compendium, quam si Codrum illum Athenienſium Regem obiicias, qui suo interitu ne Athenæ interirent, effecit. Quid multis? Historia hominem velut in theatrum vocat, vbi sedens casibus aliorum sine suo periculo prudentiam, rerumque gerendarum astutiam discat, exempla capiat omnigena, quæ ad vsum suum vtiliter in quolibet negotio traducat. Eadem maximorum hominum de summis rebus consiliis nos interseri quorum & euentus explicat, vt ex retroactis futura discamus scienter prospicere, atque de præsentibus prudenter iudicare. Quantulo enim tempore legendo historiam, quantus belli Dux euasit Lucullus, qui cum Roma ad Mithridaticum bellum (quo non aliud fuerat Romanis formidabilius) profectus esset, militaris rei omnino rudis, inter nauigandum percunctando a peritioribus, legendisque rebus gestis tantus in omni belli genere Imperator euasit, vt & ipsius Mithridatis Regis militaris rei consultissimi confessione atque iudicio omnibus omnium nationis Imperatoribus anteferretur. Sed quid opus est in re ipso sole meridiano lucidiore, demonstratione longiore, cum nemo unquam tam impudens repertus sit, qui genus scripti au- p.268.
sus id vel minima sugillatione infectari, multi vt si vnquam alias de re quapiam multa honorifice dixerint. Cicero cuius hactenus in Latina Republica illibata atque illabefactata fuit authoritas, eam temporum testem, lucem veritatis, vitam memoriæ, nunciam vetustatis, appellauit. Aufer enim historiam ex rebus humanis, in orbem quid aliud quam meram ignorantiam inuexeris, omnem sapientiam atque adeo commune atque vulgare illud omnibus a natura datum iudicium, ex orbe sustuleris? Nam cum apud omnes constet rerum præteritarum diligenti obseruatione velut solidæ atque firmæ cuidam basi inniti sapientiam, nonne hanc collabi necesse est, si historiam quæ præterita proponit, in qua intuentes prudentius de præsentibus & iudicare, & de futuris cognoscere possimus, e medio sustuleris? Sine hac & fabulis, & ementitis rumoribus omnia sunt plena. Nec ad hæc docenda longa opus est verborum demonstratione, domesticis vrgebo exemplis. Quæ dii immortales quam plusquam fabulosa nostri homines de huius vrbis origine, de veteri appellatione, de nominis etymologia de sta-

tu

tu veteri, de rebus gestis prodiderunt. In memoriam reuoco tantum, non enim libet iis commemorandis quibus Lucianicæ narrationes collatæ propemodum veræ videbuntur, immorari diutius. Rursus quam vero consentanea Athenienses de sua origine atque de cæteris quæ ad eos pertinere videbantur, prodiderunt. Quam plausibilia Romani de suæ vrbis initiis proferunt, hic certa omnia, verisimilia omnia. Nullus hic fabulis, quibus excogitandis indocti, cum otio vacant, gaudere solent, locus relinquitur. Atque id quidem cui rei si non historiæ acceptum ferendum est? Hæc enim opiniones firmat, fabulas explodit, tenebras dispellit, hæcque vos amplissim. atque augusti. viri qui quotidie & laude & admiratione digna de signatis venturis temporibus conseruabit, nomina vestra immortalitati consecrabit, merita vestra in Rempublicam nostram posteris aut admiranda aut imitanda proponet. Quis enim non dicam post sæcula, sed annos aliquot nouerit vbi tunc fortasse erunt maria aliquando terras, vbi tunc terræ erant aliquando aquas, vbi tunc ædes aliquando fuisse prata. Quis certi aliquid de his proximis Geldrogallorum incursionibus adferet.? Quis quibus artibus iis a vobis obviam itum est, explicabit? Cuius memoriæ consecrabuntur quæ vos cum summa laude, cum summa omnium admiratione atque incredibili vtilitate, vastissimæ molis erigitis opera? Præter hanc summam huius scripti vtilitatem, cui explicandæ diutius aliquanto quam par est immorati fuimus, offerebat se & excellentissima huius scribendi generis dignitas, cum longissime eius repetitam originem, a quibus & qualibus profecta sit viris (quæ non paruum debuerant doctorum animis subdere stimulum) in animum reuocarem. Siquidem primam eius originem longe fuisse antiquissimam quis non statim agnoscat, cum citra cuiusquam controuersiam non tantum cæteras disciplinas omnes antiquitate superet, & iisdem prima sua initia atque adeo incrementa præbuisse in confesso sit. Nam cum artes cæteræ ex obseruatione constiterunt primum, quæ citra historiæ adminicula subsistere non potest, constat prima earum initia huic accepta fuisse ferenda. Nec diuturnitate sua tantum cæterarum disciplinarum initia anteceßisse sed etiam omnium rerum sex dierum curriculo creatarum æquasse. Quid antiquius prima illa rerum generatione? Atqui eam diuina illa veteris instrumenti historia antiquitate sua exæquat. Non dicam quos & quantos habituri sumus in hoc scripto instituti nostri authores, cum
p.266 *in confesso sit id non tantum Græcorum Romanorumque doctissimos sapientissimosque, sed & Hebræorum sanctissimos sibi vendicasse. Quæ cum ita sint, Illud satis admirari nequeo, neminem ex multis quos habet hæc nostra respubl. longe doctissimos, quique si quis alius huic muneri summa cum laude satisfacere potuissent, prodiisse qui rem & præsentibus & venturis temporibus futuram multo iocundissimam simulet vtilissimam, saltem succincta aliqua narratione perstrinxerit. Non enim Liuii vbertatem aut Cæsaris accuratam diligentiam requirimus, sed ne res cognitione dignissimæ omnino inertia nostra intereant, postulamus. Itaque cum frustra iam aliquot menses expectassem, videremque neminem falcem suam in hanc misisse messem, neminem aut prodere aut machinari aliquid intelligerem: cœpi animo certe coacto (vt ingenue fatear) cogitationes huic rei intendere. Malueram enim aliorum scriptis memet oblectare, quam in propriis mihi displicere. Sed cum scirem studium meum amplitudini vestræ aliquando non omnino displicuisse, videremque nos eo in loco positos, vt non sine ignominia, atque summa exprobratione talibus oblatis argumentis tacere possimus, malui existimationis nostræ aliquam iacturam facere, quam vt vestris studiis deesse, aut huius reipublicæ honori (cuius dignitati hactenus si non feliciter, certe fideliter atque candide conatus sum omnibus modis consulere) silentio nostro quicquam derogare. Dicturo itaque mihi de rebus præsenti hoc anno, qui est ab humani generis instauratione millesimus quingentesimus quadragesimus secundus, a vobis gestis: ante omnia & vestrum ampliss. atque prudentiss. Senatus, & bonorum omnium studium inuocandum est, quo me difficillimum iter ingressum fauore vestro suffulciatis, vt quot & ingenii vires & exercitatio negarunt, studium vestrum quo nostram in dicendo tenuitatem subleuabitis, concedant: quod si adsit non est cur magnopere meæ suppellectilis tenuitas, aut animo me deiiciat, aut*

insolita harena versari prohibeat. Nam quantum nos genii nostri infelicitas deterrebit, tantum fauoris vestri expectatio recreabit. Vt enim vel minimi auditorii nutus aut propitii alicuius affectus significatio e pulpito aut dicturo aut declamaturo, & vires & facultatem in dicendo maiorem suppeditant, insuetaque eloquentiæ copia dicentis linguam exornant, inuentionis facilitatem ministrant, ingenii acumen excitant, ita certissima fauoris vestri expectatio, si non dicendi facultatem, certe quidlibet audendi facilitatem maiorem atque alacritatem animo nostro suggeret. Quem quidem tanto maiori cum spe atque certitudine exspecto, quod præterquam quod vtriusque vestrum voluptati, commoditati & dignitati, ita & posterorum vtilitati, hoc nostro labore videor consuliſſe. Habebit enim & vestra dignitas quod cum voluptate animi summa in se cognoscat, & optimi quique cuius memoria ipsis futura est iocundissima, posteri quo & instruantur atque admoneantur. Hoc enim anno tot carissimis & pacis & belli claruit Respublica vestra operibus (quod secundum Deum Optimum Maximum V. D. prudentiæ summæ adscribimus, vt non temere alias & numero plura & admiratione maiora habuerit vnquam: tot ab imis fundamentis sunt erecta & priuata ædificia, tot sumtuosissime instaurata, vt tota vrbs pene nouam eamque splendidissimam videatur induisse faciem. Tanta prudentia tumultuosæ huic Geldrogallorum itum est a vobis obuiam proditioni, vt qui hactenus pacis artibus ab omnibus habiti estis clarissimi, iidem & militaris rei consiliis reperti sitis eminentissimi. Sed quo consilio alii hanc laudem neglexerint, suæque ipsorum famæ non minus quam vestræ gloriæ inuiderint, prorsus iudicare est difficile. Ego certe non quod plus possim quam quiuis alius, sed quod plus cæteris o- p. 267
mnibus volui, primus (quod citra inuidiam dictum velim) audaci quidem conatu eius ciuitatis res gestas non passus sum in obscuro esse, quam ob gloriæ amplitudinem etiam remotissimi terrarum anguli & suspiciunt & admirantur. Itaque vestram sublimem dignitatem quam possum obtestor maxime, vt quod vestris auspiciis in publicum prodiit, sapientissimo vestro iudicio probetur. Quod si ita vt spero euenerit, voluptati summæ futurus est nobis susceptus labor, simul & ad maiora audenda ingenii nostri excitabitur exiguitas. Christus Optimus Maximus V. D. & rempublicam, prudentia vestra diu conseruet incolumem, & ad maiorem amplitudinem euehat semper, perpetuamque esse velit.

V. D. addictiss. cliens,

IOANNES SERVILIVS.

GEL-

GELDROGALLICA CONIVRATIO

IN TOTIVS BELGICÆ CLARISSIMAM CIVITATEM ANTVERPIAM, MARTINO ROSHEIMYO DVCE: CONSCRIPTA AD PRVDENTISS. VIGILANTISS. COSS. SENATVMQVE ANTVERP. AVTHORE IOHANNE SERVILIO.

p.268

Exordium a descriptione Brabantiæ.

BRabantia Belgicæ illius Galliæ tot encomiis a Cæsare olim celebratæ non minima pars est. Dedisse huic nomen Brabon * quidam dicitur, qui forte fortuna in ea delatus loca, cum tyrannum Scaldis fluminis ripas munitissima arce occupantem, qua a fluminis traiectu vectores nisi soluto dextræ manus vectigali prohibebantur, interfecisset, & regionem eam nomine suo honestasse, immanissimi hominis tyrannide dicitur leuasse. Vt cumque res sit (nam a memoria nostra longe remotissima adfirmare nisi certissimis alludentibus signis atque coniecturis, animi fuerit plus æquo leuis atque creduli) illud constat, non obscura Antuerpiæ etiamnum ostentari vestigia, quæ rem antiquitate ipsa fabulæ non admodum dissimilem vtcunque munire videntur. Ab ea enim vrbis parte qua flumen spectat, vbi nunc est celeberrimum illud totoque orbe decantatissimum ex omnibus terrarum angulis mercium nauibus adportatarum receptaculum, moles vastissima inusitatæ his seculis formæ, lapide colore ad plumbeum vergente, fluminis ripæ incumbit, portis immanissimis, quarum seræ vltra hominis mediocris staturæ proceritatem attolluntur, olim immanissimi illius tyranni, Arx atque tyrannidis propugnaculum quam vndique olim & ab ea parte flumen, & vrbem spectat, cinxisse mœnia opera vastissima in gyrum ambientia, licet multis in locis partim vetustate collapsa, partim ob viarum commoditatem perrupta, satis liquido demonstrant, Continuus enim murus & vetustate & materia conspicuus eodem lapide quo arx compactus, altitudine admirandus, crebris turribus interseptus a ponte latericio arcuato arci proximo sese orientem versus circumflectit, qui deinde via publica vbi nunc est Gruenebergiorum ædes amplissima, tum & multis priuatis structuris interruptus, in austrum se macellum versus reflectit, hinc ad portam quæ etiam nunc castri dicitur, vbi horrida atque squalida illa tetri carceris vmbra: cuius structuris ad aliquot passus abolitus, in angulo plateæ castri templum cingentis, occidentem versus rursus certissimis vestigiis sese prodit, deinde telonii priuatarumque quarundam ædium structuris dirutus, ad flumen sese explicat ad Pontem illum latericium arcuatum, cuius paulo ante meminimus circulari formæ recurrens. Ab hac parte Cataractis pensilibus mare naualia circum murum ipsum facit, quæ quidem olim ad munimentum Arcis effossa, nunc ad nauium commoditatem portum exhibent. Etiam hac nostra ætate Castri fossa dicitur: ab vtroque latere muro latericio educto ornata. Hæc a primis faucibus sese paulatim in angustum contrahit, ita vt nauibus capiendis ad pontem qui aditum ad Gruenbergensem aulam exhibet tantum sufficiat, ab eo ponte ad castri portam delata innauigabilis macelli quod dorso ei innititur, sordes secum

Brabantiæ etymon.

Arx Antuerpiensis.

Carcer Antverp.

Arcis fossa.

* Confirmat illud Ludou. Guicciardius descr. Belgii p. 91. 92. qui etiam dicit: *Ioannes Lemairius, in volumine suo Illustrationum Galliæ, historiam illam de Saluio Brabone testimonio suo confirmans.*

cum in mare deuoluens. Nec facit ad derogandum huius arcis antiquitati, quod quibusdam in locis muri videantur recentiores, cum infimæ partes quibus recentiores ſtructuræ impoſitæ ſunt etiam ipſius Euandri ætatem referre videantur, & qui ab imis fundamentis educti ſunt, in locum vetuſtate collapſorum ſubſtitutos & forma & ſitus ſatis edocent. Patrocinantur & huic opinioni vrbis inſignia, quæ ex initii ſui fortuna duas manus continent. Taceo etiam ipſius vrbis appellationem, quæ vel imperitis ad ea quæ adferimus certiſsimis ſignis alludere videtur. Nec debet id etymon videri doctis ridiculum, qui norint caſus multo ineptiores olim ſæpe & vrbibus & regionibus ſua dediſſe nomina. Vnde quæſo Capitolium niſi ab equi capite inuento appellatum eſt? Et Albanum nomen nonne ab Alba ſcropha eo in loco reperta ſuam trahit appellationem? Cærete autem Italiæ ciuitati olim nobili a ſalutationis omine, quum quidam illac iter faciens obuium quendam ſua lingua χαῖρε quod Romanis ſalue dicitur, ſalutaſſet, mox ab eius linguæ imperitis, Cære nomen impoſitum. Et cuius non animo hæret illud Vergilii, * *Mercatique ſolum facti de nomine Byrſam.* Nec deſunt qui etiam hac noſtra ætate Leodium Eburonum caput a legione cui Cotta & Sabinus Cæſaris legati præerant illic cæſa, primo Legiam,** deinde corrupte a Germanis eius ſoni inſuetis *Lugich* vocatum, mox g in d detorto *Ludich* eſſe nominatum. Itaque Brabantiam hanc a Brabone fortiſſimo viro, qui imperium in iis locis aliquando exercuit, primo *Brabons lant*, deinde quod pronunciatio durior moleſtiorque videretur, expunctis e medio literis *Brabant* vocatam, vt adfirmare non auſim, ita veriſimiliter dicere poſſum. Vbi enim deſtituimur Hiſtoria ad coniecturas deflectendum eſt, quæ ſi non certæ, veritati tamen conſonæ eſſe videantur. Verum hæc vulgaris noſtratium hominum opinio vt non temere a nobis adprobatur, ita non niſi allatis certioribus coniecturis refelletur licet ſciamus poſſe non incommode a Gabrantuicis Angliæ gente cuius Ptolomæus meminit, Brabanticos vocari: aut a Bratuſpantio Belgicæ ciuitate Cæſaris tempore nobili, expunctis e medio literis tribus Brabantium dictum. Hæc ergo olim Belgicæ illius Galliæ nunc inferioris Germaniæ Regio eſt. A meridie comitatu Namurcenſi clauditur, Hinc orientem verſus Hasbaniam ſinuoſo tractu præterlegit, attingens & ab ea parte Loſſenſem comitatum, & Hornenſem quos præteruecta Geldriæ Ciſmoſanæ partem alluit. A qua ſe latius aliquanto in Septentrionem pandens, Moſæ fluminis ripas & Raueſteynenſem ditionem attingit. Mox contenta aliquot paſſuum milia eiusdem fluminis alueo, Buſcumducis occidentem verſus ſeſe retorquet vnde ſinuoſo meatu Hollandiam ſpectat, deinde & Zelandiæ Inſulas. Ab occidente nobiliſſimi fluminis Schaldis ripis Flandriæ comitatu, atque Hannonia excipitur. Patet in circuitu millia paſſuum plus minus Septingenta, a meridie in Septentrionem qua laxiſſima eſt, centum patet paſſuum millia. Ab occidente in Orientem, nempe a Scaldi ad Comitatum Loſſenſem qua arctiſſima eſt, triginta, Flumina habet celeberrima Scaldem, olim obſcuriorem nunc toto orbe nobiliſſimo portu decantatiſſimum.

In hunc deuoluitur Louanium interſecans Dilia: qui tenuibus fontibus enatus multorum riuulorum acceſſione auctus, iuſti fluminis ſpeciem qua laxiſſimus eſt, exhibet. Influit enim in hunc Geeta Thenas ciuitatem interlabens, vnde per Dieſthenſem Sichenenſemque ciuitates delatus, mox Demeræ nomen, vbi Arſchotum reliquit, ſortitur. Bruxella autem & Viluortum Senam in hunc eundem Diliam transmittunt, & Netham Lyra, Breda Mercam habet, Buſcumducis Dieſam ex Aada & Dommela enatum. Oritur & in Hasbania Ieccra Tungros attingens, deinde Traiectum rapidiſſimo curſu delatus, Moſæ ſeſe immiſcens.

Sunt

Inſignia vrbis Ant.

Ciuitatibus nomina a caſu impoſita.

Leodium olim Legia vocata

Brabantia olim Galliæ nunc inferioris Germaniæ regio.

Brabantiæ confinia.

Circuitus. Longitudo. Latitudo. Brabantiæ.

Flumina. Brabantiæ. præcipua.

Scaldis.

Dilia.

Geeta.

Zena. Netha. Marca. Dieſa. Iecera. Brabantiæ ciuitates.

Antuerpia.

Lyra.

p.269.

p.170.

* *Æn. I. v. 357.*

** Hub. Thomas Leodius de Tungris & Eburonibus apud Schardium *Tom. I. p. 341.*

Sunt in ea ciuitates & numero multæ & fama nobiles, Antuerpia totius orbis opibus horreum refertissimum, de qua latius aliquanto post instituetur sermo. Hinc pari propemodum interuallo distantes Lyra & Machlinia: quarum hæc Meridiem versus, illa aliquantulum ad Orientem flectitur.

Machlinia.

Machliniam mox excipiunt a meridie Viluortum, deinde Bruxella, vbi nunc augustissimus ille totius Brabantiæ Senatus atque nobilium consessus, antiqua ob loci commoditatem Principum sedes. Ab hac & Machlinia æquali rursus intercapedine disiungitur Louanium orientem spectans, vrbs & vetustatis & literarum quæ ibi cum summa tractantur laude, nomine, toto orbe notissima. Vlterius ad Orientem progressus occurrunt Thenæ, olim satis florentes, sed Geldrorum Ducis Caroli perfidia nostra memoria fortunis suis spoliatæ. Nec procul hinc ciuitas cui a leonibus nomen datum est, cui a Septentrione imminet Halemon, mox Diesthum, & paululum sese in Occidentem detorquentia Sychenum & Arschotum, & hinc in Septentrionem cui a valle nomen datum est, vulgo Herendalstum. Toto deinde tractu qui Septentrionem respicit, nullæ occurrunt vrbes præter Eynthouiam, Helmondam, atque Grauiam, Brabantiæ contra Geldros arces atque propugnacula. Hinc Buscumducis & opere & manu vrbs munitissima, a Grauia in Occidentem tendens: quam mox Breda nobilissimi Nassauiensis Comitis atque Arengiæ Principis Reinardi regia, excipit. Ab eadem plaga mari innititur Berga, ciuitas portus commoditate ante annos aliquot celeberrima, nunc Antuerpiæ fama aliquanto p.170. obscurior. Diuiditur tota regio in toparchias quatuor, Antuerpiensem cuius imperio subduntur Berga, Breda, Lira & Herendalstum Louaniensem quam Thenæ sequuntur. Bruchsellensem quam Viluortum, & Buscoducensem, cui Eyndhouia, Helmonda totaque Taxandria, Peelandia, & maior Campaniæ pars subiiciuntur.

Viluortum.
Bruxella.
Louanium.
Thenæ.
Leuua.
Dieſtum.
Sichenum.
Arſchotum.
Herendalſtum.
Eynthouia.
Helmoda.
Grauia.
Buſcumducis.
Toparchiæ quatuor in Brabantiæ.

Pagi præcipui Brabantiæ.

Sunt in ea multi, iique clarissimi, vrbes & amplitudine & structuræ magnificentia & populi celebritate referentes, pagi.

Non procul Machlinia Waelheymum olim Italorum, quos Germani Walen vocant (si etymo fides habenda est) sedes, & Duffela Netha flumine celebris, vt fortuna iampridem ita & calamitate nunc æquales. Bruxellis adiacet Vura ad Sunii illius nemoris amœnissimi introitum, Brabantiæ Ducibus ob venationis commoditatem olim familiarissima, quorum vt animos, ita & corpora nonnullorum condita retinet. In Campania Hoochstratum arce munitissima nobile, & Turnhoutum, nec procul hinc Geela Dympnæ virginis martyrio clara.

Hoohſtratum.

Lingua Brabantorum.

Vtitur tota regio lingua partim corrupta Germanica, qua Germaniam spectat, partim qua Galliam, Italica corrupta, vnde ea pars Itali cobrabantia, vulgo Walsbrabantia ab Italis, quos Germani Walen etiam nunc nominant, est dicta. Horum omnium fortissimi sunt qui ad Mosam pertinent, propterea quod a cultu atque humanitate vrbium longissime absunt, neque ea importantur, quæ ad effœminandos animos spectant, & nec loci iniquitas laborem intermittere (qua re etiam fortissimorum sæpe videmus langueſcere virtutem) patitur, & quod maximum ad eam rem momentum habere videtur, proximi sunt Geldris, qui trans Mosam incolunt, per quos ne pace quidem facta, animo quieto esse possunt vnquam. Ab his quo longius receditur, eo minus bellicæ virtutis animaduertitur, cuius studium amabili illo pacis quietisque amore permutarunt, tum quod remotiores ab hostibus, quam qui ab iis infestari possint, arbitrentur, tum quod Principis sui Caroli Imperatoris potentia freti, securi hostem despiciant, quanquam ne iis quidem animus ad occurrendum, nec robur ad resistendum hostibus, vbi opus sit, desint. Fuere his grauissimæ sæpe belli contra Geldros causæ, quas non quod aut hostis potentiam metuerent, aut suæ virtuti diffiderent, sed quod natura pacis & amicitiæ studio nati esse videantur, nunquam armis sunt prosecuti. Maluerunt enim cum nullius iniuria suos tueri limites, quam cum multorum fraude alienos inuadere: credentes vel iniquam vel non satis honestam pacem, iusto & honesto bello præferen-

Brabantorum fortiſſimi.

Brabanti natura pacis ſtudioſi.

dam esse. Nec debet id aut timori aut ignauiæ dari, quod cum iudicio maturo atque exacto susciptur. Quæ ab iis susceptа sunt bella, tanto animo, tantis viribus, tanta potentia gesta sunt, vt quemadmodum in susciпiendo cunctantiores, ita in persequendo acerrimi merito ab omnibus nunc habeantur, & ab omnibus semper sint habiti. Quanta celeritate, Carolus Burg. Philippi filius Ruremundam, Venloam, Nouiomagum clarissimas Geldriæ ciuitates atque adeo totam regionem sibi subiecit. Quanta pertinacia Nouesii ciuitatis munitissimæ mœnibus adhæsit, quo animi robore etiam cum Friderico Roman. Imperatore ausus est pedem conferre. Quanta vi Gallorum Regi Ludouico restitit, fugere deinde vel pacem vel inducias per legatos petere compulit. Non dicam Nantium expugnatum, totam Lotharingiam subactam. Non dicam vario marte ab eodem contra Heluetios multorum annorum victoriis elatos, invictos prorsus eo tempore homines, dimicatum. Nec viros tantum habuit virtute artibusque bellicis claros, sed & mulieres aliquot Principes in quibus neque ciuilium neque bellicarum rerum cognitio summa est desiderata: etiam quarumuis aliarum nationibus Principibus viris conferendas. In his Mariam Maximiliani coniugem atque eiusdem filiam Margaretam, quæ cum summa laude imperium multos annos post amissum coniugem tenuit. Habet & nunc Mariam Hungariæ reginam Diui Caroli Imperatoris sororem, summæ & solertiæ & prudentiæ Principem; cuius salutari consilio, plusquam Heroici pectoris præstantia, atque omnis generis rerum cognitione, nihil potuit his regionibus magis salutiferum turbulentissimo hoc rerum statu contingere. Huius regionis imperium cum sæpe alias, tum præsentis huius anni (qui est a generis humani instauratione Millesimus quingentesimus quadragesimus secundus) æstate Franciscus Gallorum Rex homo ad turbanda fœdera pacemque Christianæ reipublicæ commu- p. 271.
nem rumpendam natus, & in Geldria multorum milium delectu habito, & intra regni sui pomœria conscriptis multis legionibus, in Lutzelburgensem agrum a Gallia, & Antuerp. toparchia a Geldria hostiliter irrumpens, quæsiuit. Non enim potuit tot annorum spatium tædium repulsæ quam in ambiendo Romano Imperio tulerat, & fœditatem cladis olim ad Ticinum acceptæ concoquere. Est enim animo si quis alius erecto atque sublimi, vt gloriæ famæque appetentissimus ita ignominiæ impatientissimus. Hæc cum dies noctesque animo obuersarentur, solicitumque animum perpetuo cruciatu torquerent, cœpit omnibus neruis eo contendere, vt si & regiæ suæ maiestati, & regno longe florentissimo inustam turpitudinis notam extinguere prorsus non posset, saltem rerum exinde gerendarum amplitudine obscuraret. Id tanta regni potentia, tanta imperii amplitudine, tot regum atque principum societate suffulto facillimum fore sibi persuaserat. Maxima enim pecuniarum vi, profusissimis largitionibus, maioribus pollicitationibus, Holsatiæ Ducem, & Cliuiæ Principem in fœderis societatem sollicitatos sibi adiunxerat, quorum opera atque auxiliis, & pristinum gloriæ splendorem recuperare, & contractam bello Ticinensi contumeliæ labem obliterare commodissime sperabat. Euocarat & in Galliam noui matrimonii prætextu Cliuensem, cuius authoritatem atque nomen Brabanticæ regioni esse formidolosa, atque ad eam rem quam animo agitabat magnum momentum habitura putabat. Is assumptis aliquot equitum centuriis & inter hos Rosheimium, munerum amplitudine & promissorum magnitudine (quæ apud Iuniorem Principem non admodum rerum vsu exercitatum, vt pote nuper ad regnum admissum, pondus maximum habere videbatur, pellectus) in Galliam proficiscitur: non vt de noui matrimonii conditionibus, sed quod euentus docuit, de belli consiliis agitaretur. Hic aliquot mensibus varia deliberatione transactis, sparsus est in vulgus rumor, Cliuensem inuitum in Gallia a Rege detineri: quod Geldriam cui paulo ante inauguratus erat Cliuensis, sui iuris esse adsereret Gallus, neque remittendum esse ducem in patriam, nisi ducatu repudiato, Obtinuisse deinde a Gallo vt pro ducatu quem emisse, a Carolo Geldriæ duce contendebat

Caroli Burgundi victoriæ.

Heroinæ Brabantorum.

ad Historiam redit.

Brabantiæ Imperium quæris Gallus.

Belli causæ.

p. 272.

Cliuensis in Galliam proficiscitur.

debat Rauensteinum munitissimum oppidum ad Mosæ ripas, situm commutatione facta acciperet: ducatum cui inauguratus erat pro dote cognatæ Nauarræ filiæ retinere sibi liceat. In hunc modum circumuentus Cliuensis Rauesteynum Gallo cedit, quod mox gallicum Imperium agnoscit, gallica signa turribus & portis, in rei gestæ argumentum adfigit, ipse pertinacius aliquanto in incœpto persistere, abiectius & de Brabantia, & Imperatore vero Geldriæ hærede & sentire & loqui incipit, nam præter necessitudinem qua iam Gallo iunctus videbatur, & Angliæ regis affinitas multum illi & animum & ferociam auxerat. Decretum itaque est inter Gallum & Cliuensem, quum primum occasio rei bene gerendæ sese obtulisset, hic Brabantiæ caput Antuerpiam, ille Lutselburgum eodem tempore inopinato armis inuaderet. Victoriam certam esse. Non enim posse imparatos duobus exercitibus paratis occurrere, atque vt maxime alteri in vnum collatis viribus resistant, ab altero interim graue detrimentum passuros. Se Lutselburgi ditionem primum invasurum a Gallia, quo eo detortis totius ditionis equitibus, facilior ad inuadendam Antuerpiam aditus præberetur. Esse in eius vrbis expugnatione totius non Brabantiæ tantum, sed Flandriæ, cæterarumque regionum Cæsari parentium, victoriam positam. Eam viam esse solam qua totius Belgicæ imperium rapere posset. Cæteras ciuitates eius vrbis expugnatione perterritas, quam ob populi frequentiam, opum vim inexhaustam, inexpugnabilem crederent, supplices & pacem petituras, & deditionem oblaturas. Quod si cui difficilior vrbis expugnatio propter amplitudinem ciuiumque celebritatem videretur, is non satis meminisset, paratam paucitatem, imparata multitudine semper potiorem esse & habitam & visam. Magnitudinem, multitudinemque cum in cæteris rebus plerisque, tum in bello sibi semper obstare. Non spectandum quanti, sed quales futuri sint hostes, cum quibus prælium sint inituri. Homines nulli rei minus quam armorum exercitio assuetos, ad primum hostium aduentum ciuitatem deserturos, aut pacis conditiones accepturos. Atque vt maxime mœnibus se credere, ciuitatem tueri, hostem propellere audeant, commissuros se vt non tam contra extraneum hostem e mœnibus,
p. 271. quam contra ciues intra mœnia pugnare cogantur. Esse ibi ex variis nationibus collectam hominum colluuiem, quam non dubium sit se eo, quo fortuna videretur, inclinaturam. Expectare id eos vt oriatur tandem aliquis, cuius freti opera effreni cupiditati satisfaciant. Fieri non posse quin in tanta opum affluentia sint multi, quibus aliena fœlicitas sit inuidiosa. Ad hunc modum consilio instituto quæritur tandem perpetrandi eius occasio: quam abitus Cæsaris e Germania in Hispaniam, atque hinc in Argeiram proposita expeditio, atque in ea fortuna aliquanto Cæsari iniquior videtur præbuisse. Ab eo enim tempore copias Cliuensis palam conscribi, delectum haberi instituit non pro Gallo aduersus Brabantiam, sed vt ipse simulabat pro Germanis contra Turcam in Pannoniam ablegandas. Habebatur enim per omnes totius Germaniæ ciuitates ex Cæsaris qui tunc abierat in Hispaniam imperio militum delectus, quo in Pannonia Turcis bello implicitis, facilior ei in Africa ad res bene gerendas aditus daretur. Has per ciuitates, per pagos distribui iussit, expectaturus expeditionis in Argeiram susceptæ exitum: quem & propter alienum a nauigationibus tempus, propter locorum pericula in quibus bellum gesturus erat, & hostium potentiam, infelicissimum & sperabat & expectabat: nihil tentaturus nisi audito tali Cæsaris successu, vt non admodum eius potentia post videretur metuenda. Nec fortuna eius expectationi defuit. Amissa enim bona nauium pars, multi naufragio eiecti a Numidis interfecti.* Nec mitior pugna cum mari barbaro prorsus elemento, quam cum hostibus fuerat. Erant nonnulli qui publice dicerent, Cæsarem aut vndis oppressum, aut in littus delatum

Rauesteinum gallicum imperium agnoscit.

Belli aduersus Brabantos gerendi consilia.

Occasio belli Brabantici.

Fortuna Imperatoris bello Argeirensi. Galli & Geldri Cæsarem mortuum. arbitrantur.

* Fatum Caroli, quod in hac altera expeditione Africana expertus, speciatim descripsit, Nicolaus Villagagnonus, cuius tractatus reperitur in Schardii *Tom. II. p. 365.*

latum itineris incommoditate, aut animi ægritudine defatigatum oppetiisse, quæ fama apud Gallos & Geldros tam fuit certa, quam quæ certissima. Non enim difficulter stultis atque credulis quæ maxime optabant, persuaderi poterant. Hac itaque spe erecti altius tollere animos, Brabantis vulgo conuitiari, negociatoribus per Iuliam iter facientibus illudere & passim per vrbes, per pagos dispositas copias in vnum contrahere cœperunt, quibus per Mosam in Hornensem comitatum traiectis ad Leodienses (quo occultiora essent Antuerpiæ oppugnationis consilia) instituitur legatio, qua liberum sibi in Gallias iter postulabant, non vt cum rege contra Imperatorem bellum gererent, sed vt Nauarræ filiam nuper desponsatam in Cliuiam deducant. Fuit enim is ab initio copiarum contractarum prætextus. Id si cum bona impetretur gratia, sine maleficio aliquo regionem sese transituros promittunt. Sin autem, ferro iter aperturos se minitantur. Diu res Eburonibus quæstioni fuit, vtra amplectenda videretur occasio, plerisque censentibus, pacem etiam quantumuis duris conditionibus quærendam, nec hostem accersendum vbi pace frui liceat. Effectum tandem Seuenbergensis autoritate, cui post Erardum a Marca eius regionis imperium delatum erat, vt transitus communi consilio negarentur. Is enim qua est eloquentia multa in vtramque partem & eloquentissime & prudentissime dixerat: homines feros rapinis & cædibus assuetos, non facile sibi a maleficio temperaturos, nec temeritate propria certissimam perniciem sibi accersendam. Non dubium esse quid eo consilio adfectent Geldri, nempe vt in Gallia auctis copiis Eburones inuadant. Esse enim nescio quam veterem regi de iis querelam: Atque vt nihil tale fiat indignum esse & antiqua Eburonum fortitudine, atque præsenti potentia, hosti iter ad ampliores contrahendas copias permittere, cuius fauorem vt non ambire ita & minas non admodum metuere debeant. Non deberee sibi a Geldris pacis conditiones præscribi, qui olim Romanos ipsos & armis & castris exuerint aliquando. Nec ferendum vt Geldri eam exercitu pervagentur regionem, quæ nec Cæsaris Gallico nomini formidolosissimi castra, olim perferre potuerit. Meminerint patrum suorum fortitudinis. Meminerint Sabini & Cottæ fortissimorum virorum Cæsaris legatorum fortunæ. Etiam deos ipsos voluisse eos sui officii commonefacere, quorum consiliis vrbi suæ a legione ibi eorum fortitudine cæsa, nomen Legiæ sit inditum. Frustra etiam nunc & Sabinæ & Aurunculeiæ viarum extare memoriam, si a Geldris imperata cogantur facere. Et montes ipsos virtutem docere qui a Petrosidio Cæsaris aquilifero eorum virtute interfecto nomen Petrosii sint fortiti. Hæc cum summa cum dignitate atque eloquentia peroraſſet, communi totius gentis decreto delectus per totam regionem habetur, omnes in armis iubentur esse, mittuntur aliquot signa ad Masa- p.273.
cos Bechasios, atque munitissimam Stockheymensem arcem, eius regionis contra Geldros propugnacula, quorum virtute hostis ab aditu prohibeatur, atque si opus sit etiam arceatur. His ita dispositis, Geldrorum legatis respondetur: alium sibi ad Gallias aditum esse quærendum. Non esse Eburonibus consuetudinem armato exercitui viam per fines suos concedere. Orare se vt solita libertate sibi per ipsos frui liceat. Si pertinaciter in proposito persistant, nec animum, nec vires sibi ad resistendum defutura. Dum autem in Abuaritis diutius aliquanto ad rei bene gerendæ occasionem expectandam morarentur, cœpit & Brabantis ea res non admodum dextram mouere suspicionem: maxime iis quos ad Mosam pertinere ante diximus, a quibus crebræ ad ciuitates potentiores legationes instituuntur: non dubia illis esse hostium consilia, prætexere enim eos nouæ nuptæ e Gallia abductionem, proditioni futuræ atque subitæ in Brabantiam irruptioni. Tot calamitatibus, quibus olim ab iis affecti essent, frustra se monitos, quas omnes non legitime bello indicto, sed simili consilio pertulissent, si idem rursus in se prudentes accipiant. Falli posse semel iterum hominem improuidum, sæpius, non nisi eum qui malis suis gaudeat, decipi non posse. Erant & quædam quæ Antuerpiam (quod post res ipsa p.274.

veris-

Traiiciunt Geldrogalli Mosam. Fallacia Geldrogallorum

Oratio Seuenbergensis.

Negatur Geldro gallis iter per Eburones.

Creduntur ibi esse in comitatu Hornensi.

Via Sabina & Aurunculeia apud Leodienses.

verisimum edocuit) ab iis esse petendam dicerent. Sparsæ erant enim nescio quæ ante menses atque adeo annos aliquot in vulgus voces, & notus erat Geldrorum in eam ciuitatem animus. Habita fuerant & in ea proditorum quorundam de opprimenda vrbe clandestina consilia, quorum nonnulli quæstionibus admoti, post capite impii consilii pœnas dedere. Conspectus erat & in mercatu equorum Martinus Rosheymius homo ad quidlibet audendum minime impiger, miles non minus strenuus, quam belli Imperator consultus, proditionibus struendis a natura fictus atque compositus, cuius ductu olim Haga Hollandiæ intuentibus propemodum præcipuis etiam eius insulæ ciuitatibus erat direpta. Ita dum cæteræ vrbes rem propemodum fabulæ loco reputant, Antuerpia sola aliquot cohortes tumultuario conscribit, quæ rusticis in Pelandia ad arcendum hostem congregatis subsidio essent.

Rosheymius Antuerpiæ Conspectus.

Ea re dum vrbs occupata est, rustici non expectatis auxiliis quam possunt maximas vndique ex toparchia Buscoducensi suæ conditionis copias contrahunt, iisque etsi equitibus & bombardis destituantur, hostem adoriri statuunt. In his fuisse dicuntur sclopetariorum millia duo nongenti qui balistas chalibeas in prœlium ferebant. Hastiferorum idem qui sclopetariorum numerus. Erant & nonnulli bipennibus quas helbardachas vocant instructi, vt non rusticos, sed exercitatissimos milites diceres. Sic enim omnia ad militaris rei rationem erant instituta, vt præter ducem nihil in ea multitudine merito potuerit desiderari. Huic quemadmodum nec animus nec vires, ita nec consilium defuit. Mittuntur enim ab ea legati ad Abuaritos, in quorum finibus Geldros consediſſe iam ab initio dictum est, qui iis eandem secum fortunam experiri persuadent. Quod cum minus ex animi sententia succesisset (est enim ea gens neutri parti dedita, solita iam aliquot annos inter circumsonantia arma semper pace frui) patientia in iram, ira in furorem versa, agmen agere, rectaque ad hostes contendere cœpit. Quæ cum aliquot passuum milia processisset, videreturque in concepta pertinacia perstitura, hostes ea quæ occuparant eatenus loca relinquere. Mosamque tumultuario traiicere, fugam non dissimulatam capessere, sese multitudinem agrestium metuere aperte ostendere cœperunt. Formidolosa enim semper militibus esse consueuit agrestium ira, qui vt fortasse non admodum artificiose, ita strenue bella administrare consueuerunt. Erant præterea non tam amplæ hostium in iis locis copiæ, ac secunda irruptione in Brabantiam sunt conspectæ: non quod maiores non habuerint (erant enim eodem tempore tres alii exercitus per Geldriam locis oportunis dispositi, & ex Holsatia non aspernandus eo conuenerat & equitum & peditum numerus) sed quod paucitate sua Brabantis aut contemptum aut securitatem immittere, callide studuerint. Horum fuga cognita vnde venerat reuersa multitudo dimittitur, communi decreto statuto, vt ad tintinnabuli pulsum (quo contra hostes excieri ipsis consuetudo est) armati ad eundem locum conuenirent. Dum hæc aguntur, cohortes eæ quas Antuerpiæ conscriptas esse diximus, ad vltimos Brabantiæ fines peruenere, quarum aduentu (incredibile dictu) quantum & alacritatis & animi multitudini agresti sit inditum: quibus oportunis locis dispositis iam de hoste secura propemodum esse cœpit ea rusticorum colluuies. Cæteris omnibus ciuitatibus iam omni metu solutis ociumque ab armorum reique militaris exercitio agentibus, Antuerpiensis Senatus nihil omittere quod ad terrendum hostem procul, atque arcendum si propius accessisset spectare videbatur. Iam in forum Bombardas ex armariis ad quemuis tumultum conuehi, & si quæ aut ruptæ aut rumpendæ erant sarciri iusserat. Habebantur interdiu ad portas singulas duodecim armatorum excubiæ noctu in mœnibus, & turribus contra extraneum hostem, in vrbe ad pontes vbi veteris vrbis portæ steterunt aliquando, & in curia contra proditores, vigiliæ. Qui interdiu portas seruabant sub quartam ad curiam deferebantur, quibus exquisite examinatis sua quibusque instituitur a consule statio: non quam quique

Agrestes conspirant contra Geldrogallos.

Fugiunt Geldrogalli.

Antuerp. Senatus proditionem futuram animaduertit.

Custodia Antuerp.

Excubiæ diurnæ.

optabant, sed quæ casu obuenerat. Erat enim sua cuique statio (nequid proditionis strui posset, si cuique suus locus cognitus fuisset) incerta. Noctu excubituri sub septimam ad eundem locum conueniebant, quibus casu quoque sua statio statuebatur. Cuilibet contubernio proponebatur qui maximæ videbatur autoritatis atque in rempublicam fidei decurio. Hic continere in officio suos iubebatur. Huic non minus quam Senatui ipsi iubebantur parere subditi. Expleto excubiarum vigiliarumque tempore cogebantur redire ad curiam omnes, si qui obluctati erant decurionis sui imperio, horum nomina exhibebantur Senatui, vt de pœna iis inferenda statuatur. Decreta erat & publico edicto cuilibet contubernio sua aut vini, aut cereuisiæ mensura, quo seuerior disciplina conseruaretur, ne potu sepulti aut indulgentius loca quæ obuenerant, obseruarent, aut magis rebelles decurionis sui imperio redderentur. Portarum claues sub vesperam ad curiam, vbi aut consul alter, aut magnæ autoritatis aliquis simul cum sagittariis vigilabat, deferebantur.

Excubiæ nocturnæ.

Diruuntur. ædiculæ multæ.

Erant mœnibus adiunctæ multæ ædiculæ dum nihil minus quam bellum expectamus, hæ omnes publico decreto dirutæ sunt: vel quod mœnia iis essent impedita, nec tormenta ænea ob loci angustiam recipere potuerint, vel quod periculosum putabatur, homines ignotos quorum quidam ciuitate donati nondum erant, desidere in iis locis, ex quibus cum hostibus facile aut colloquia miscere, proditiones machinari possent.

Leges ab ant-verp. Senatu aduitandam proditionem latæ.

Ferebantur multæ reipublicæ maxime salutares leges, ex intima militaris rei disciplina enatæ, quibus in ea temporum rerumque ratione a prudentissimo Senatu nihil potuit excogitari & ad vitandam discordiam & alendam inter ciues benevolentiam, magis salutare atque commodum. Erat ibi varia & ex Iulia, Cliua, atque Geldria hominum improba colluuies, quæ ad euitandam egestatem qua in patria premebatur alius alio sedentariarum artium exercitio inopiam leuabat. Hæc audito belli rumore (incredibile dictu) quantopere cœperit cristas tollere, etiam palam Brabantis & conuiciari & minitari. Est enim ei genti natiuum quoddam & plusquam nouercale in regionem hanc nostram odium: quod præterquam quod ei a natura ingignitur, etiam a nutricibus infantes, & adultiores a parentibus velut per manus accipiunt: adeo vt fortissimus habeatur, qui in conuiciando atque maledicendo maxime est strenuus. Erant multi qui dicerent non defuturos hostes intra mœnia, si reperiatur hostis extraneus. Decretum itaque est a Senatu, quem tam aperti conatus fallere non poterant, vt eius nationis quicunque in ius ciuitatis adsumpti essent, sacramento se ei & fidos fore obstrinxerant, iuramentum iteraturi in curiam veniant: non quod quos vnius sacramenti religione moueri desperabant, iterato in fide atque officio perstituros crederent: sed vt certus talium hominum numerus senatui constare posset, quo rationes suas si opus esset securius in- p.275. stituant. Non enim poterant eos qui semel ciuitate donati erant, non nisi in aperto maleficio deprehensos, citra iniuriam eadem pellere. Et notum erat eorum etiam in respublicas optime de ipsis meritas odium, quibus tantisper fidi esse consueuerint, dum quæstus vberior, aut rapina alio vocaret. Inuentum est itaque huic rei a Senatu (qui eo tempore & grauibus prudentibusque tum longo rerum vsu & literarum cognitione claris constabat hominibus) remedium vt ciuitate donati iterato iuramento mane ante sextam, vesperi post eandem horam domo non egrederentur, si quis auditus fuisset in vrbe tumultus, si quod enatum incendium, domi se continerent, nec in publicum procederent, nec domi cum suis conuiuia agitarent, aut colloquia miscerent. Inuentos in publico post tempus constitutum, aut incendio enato proditorum loco habendos. Si qui iuramentum iterarant, ciuitatis iure atque priuilegiis destituebantur.

Brabantiæ odium anatura Geldris inditum.

Lex de iuramento iterando.

Perfidia Geldrorum.

Senatus Antuerp. qualis in tumultu Geldrogallico.

Qui vrbe donati nondum erant aut iureiurando se in fide eius dum in ea ætatem agant perstituros adfirmare, aut exire relinquereque compellabantur. Et ne

gra-

grauior ea conditio hominibus suarum regionum studiosissimis videretur, noluit eam iuramenti religionem diutius seruari illabefactatam, quam vrbis mœnibus continerentur. Quæ vbi reliquissent, futuros ab ea liberos atque immunes.

Pertinacia Gelaorum.

Mirandum auditu repertos fuisse eo tempore plures mille, qui ciuitatem deserere, rationes suas imperfectas relinquere, ad consuetam inopiam atque egestatem redire maluerint, quam in fide ciuitatis, dum in ea agerent, persistere. Adeo difficulter semel concepta pertinacia, auitum illud hominum improborum nocendi studium, saniore consilio mutari potuit. Multi certo tempore heris suis obstricti, quo transacto nonaspernandam pecuniæ summam erant recepturi, maluerunt eius iacturam facere, quam iuramento ad fidem seruandam se obstringere. Deserebant ergo turmatim ciuitatem & in fronte & in oculis minas seruantes, dentibus frendentes, etiam apertis vocibus pectoris sui virus euomentes. Excedere se ciuitate velut exules atque profugos, introituros fortassis non multo post vt ciues. Futurum fortasse vt a quibus nunc pulsi viderentur, eosdem cum summa turpitudine atque ignominia ciuitate pellerent. Mensuros se aliquando pannum Byssinum holosericumque non vlnis: sed hastis: nec pecunias aut lancibus aut numero, sed cassidibus expensuros. Hac pestifera hominum fece vt leuata respublica est, ita hostium vires non mediocriter creuerunt.

Ciuitate excedunt Geldri.

Mina abeuntium Geldrorum

Bona enim horum pars cum primum Geldriam attigisset, hostibus se adiunxit. Nec interim officio suo deerat Marchio ciuitatis, Guilielmus Veruia, omnes totius vrbis angulos, popinas, lupanaria, maleficorum hominum receptacula atque latebras perscrutans, non satellitibus publicis tantum, sed & sagittariis multis stipatus, cuius cura effectum vt si qui portis accepti essent, nusquam tutas latebras reperire potuerint. Adigebantur præterea edicto omnes tabernarii atque popinarii hospitum apud se diuersantium nomina ad consulem referre ita vt ne vni cuiquam extero in tota ciuitate potuerit esse inscio magistratu locus. His edictis vrbe velut vallo quopiam altissimo contra proditionem, cuius in tantæ vrbis amplitudine maxime debebat haberi ratio, munita, ad cætera quæ ad obsidionem tolerandam, ad hostes propellendos, si opus esset, spectare videbantur, conuertitur. Conflabantur immensæ molis tormenta ænea, pulueris bellici immensa paratur copia. Vacant per totam ciuitatem fabrorum cultrariorum officinæ armorum ærugini defricando, acuendis hastarum, bipennium, gladiorum cuspidibus, ciues tractare arma tractare gladios, sclopetis sese exercere, meditari prœlia, posscere absentem hostem, & nihil admittere quod & virtute sua & in patriam pietate indignum debeat iudicari. Ne autem interim legum tractatio studiis bellicis prorsus interrumperetur, communi totius senatus decreto bellicarum rerum cura Cornelio Spaniæ militaris rei non imperito (qui cum summa laude multos annos Ma-
p.276. gistratu atque adeo consulatu superiori anno cum Ioanne Crombachio equite aurato functus fuerat) defertur, cuius studium & fides multis argumentis ea functione in rempublicam est spectata. Huic quo maior esse authoritas, & ne, qui eius imperatis satisfaciant, desint, XII. ex publico ærario aluntur satellites. Hi Spaniam quoquo versus incedentem densi circumsistere, huius iussa capessere, procurare quæ ad conseruandos in officio & excubitores & vigiles pertinere videbantur. Ipse circumire ciuitatem, explorare portas, instaurare mœnia, aggeres iniquiores æquare, muros recipiendis tormentis ac commodare, eosdem locis quibusdam quod aut minitari ruinam, aut tormentorum vim quæ iis erant exoneranda toleraturi non viderentur, diruere, nihil omittere quod ad hostium vim perferendam, ad muniendos oppidanos contra tormentorum ictus, ad hostibus nocendum spectare videretur. Erant multi qui hunc Senatus in hostes apparatum, hanc Consulum diligentiam apertis conuiciis verberarent, dictitantes indignum esse vrbis amplitudine, apparatu eo bellico aliquam metus hostium significationem dare, quorum amicitiam vt non ambire, ita iram non formidare admodum debeant. Nec deerant

Marchio ciuitatis Guilielmus Veruia.

Leges vrbium Galla.

Apparatus bellicus Antverpiæ.

Cornelius Spania bellicis curis præficitur.

Satellites Spaniæ.

diligentia Spaniæ.

Rident plebs oppugnationem futuram.

rant qui eos ſibi hoſtes fingere auſuri fuerint deierare, quo plebs commodius paulo ante petitæ ab Auguſtiſſimo totius Belgicæ Senatu exactioni acquieſceret. Hoſtem eſſe nullum, ſed aut a meticuloſis fingi, aut ab aulæ partium ſtudioſis populo perſuaderi. Tantum abeſſe vt Antuerpiam cuius ne aſpectum quidem laturi eſſent, aut terrerent aut oppugnarent, vt ne primos quidem Brabantiæ fines auſuri ſint invadere. Tantam eſſe Cæſaris autoritatem non in Geldria tantum, ſed in omnibus Europæ atque adeo totius orbis partibus, vt vel ſolum nomen ad continendos omnes in officio ſufficere videretur. Brabantiam quoad in viuis eſſet Imperator, non temere inuaſurum quenquam. Nullas eſſe aut Cliuenſi, aut Dano in has irrumpendi regiones cauſas. Non eſſe eos tales qui quo iure quaue iniuria alienos fines ſint inuaſuri. Cliuenſi præterquam quod natura pacis quietisque ſtudioſus eſſet, hoc a patre iamiam moribundo in mandatis datum, ne aut cum Burgundis aut Brabantis vel iuſtis cauſis oblatis bello decertaret, poſſe eorum amicitiam & ornamento eſſe & vſui, inimicitiam nil niſi regni euerſionem allaturam. Hærere eas patris voces quas non diu ante ſupremum halitum expirauerit altius filii animo (quarum etiam nunc eſſet recens memoria) quam vt aut pectore excidere aut memoria exturbari tantulo tempore potuerint. Inſtitutæ erant & ab Hungariæ regina Maria, cuius curæ atque fidei totius Belgicæ adminiſtratio a fratre concredita fuerat, & a Senatu Antuerpienſi legationes ad Cliuenſem, exploraturæ eius conſilia quibus reſponſum erat. Conſcriptam quidem eſſe bonam copiarum partem intra regni ſui fines, nec id ſe autore, vtpote qui hoſtem non habeat, factum. Licere cuilibet, etiam Brabantis, in ſua ditione delectum habere. Prima conſilia fuiſſe vt aduerſus Turcam mitterentur. Si alio ſpectent ipſarum conſilia, id ſibi curæ non eſſe. Illud ſibi perſuadeant ſe non alium eſſe Brabantis quam fuerit ſemper. Nihil Coſs. neque Senatum mouere hæ populi voces, nihil ſimulata atque ſubdola Cliuenſis reſponſa, qui ſcirent conſilia ſua non vulgi vocibus, non perfidi hoſtis ſimulatione, ſed exacta ipſius rei æſtimatione metienda eſſe. Nihil ſtultius credentes quam aut a plebe, aut hoſte belli conſilia capere. Nec offendi quenquam poſſe eo belli apparatu qui non inuadendis aliorum finibus, ſed ſuis tutandis: non expugnandis aliorum ciuitatibus, ſed ſuis propugnandis comparatus videretur. Ciuitate itaque ad hunc modum & aduerſus proditionem, & apertam vim non tam belli apparatu, quam legibus & conſiliis, quæ validiſſimæ ſunt regni atque Reipublicæ baſes, munita, Geldri contractis in vnum copiis, quas locis oportunis diſpoſitas fuiſſe ante demonſtratum eſt, de traiiciendo Moſam cogitare, animoque diu agitata conſilia, proditionesque maturare cœperunt. Legatis Brabantorum qui animum conſiliumque copiarum exploratum venerant, reſpondetur. Nullas ſibi intercedere cum Brabantis belli cauſas, iuberent ſuos ſecuro prorſus eſſe animo. Id poſtulare ſe tantum vt cum bona regionis gratia copiarum parti transire liceat, quo emaciati diutina inedia milites refici poſſent. Geldriam totam longiore exercitus mora annona prorſus eſſe exhauſtam. Eſſe ſe eos qui vt obeſſe nulli non velint, ita multis rationibus Brabantis prodeſſe poſſint. Id officii eos apud minime ingratos poſituros. Nec ſe quicquam tentaturos niſi relato a legatis reſponſo. Dum hæc ad regionis primores deferuntur, Geldri non exſpectato reſponſo ſcaphis atque pontonibus copias tranſportare non procul a Rauenſteinenſi ditione, qua parte præſidio Brabantiam munitam minime eſſe cognouerant. Nam cohortes eæ quas Antuerpia ante laborantibus ruſticis ſubſidio miſerat, qua parte Abuaritos Brabantia attingit, in primo regionis aditu conſidebant, quod noſſent, ſolere illac Geldros in Brabantiam plerumque populaturos excurrere, quod traiectio eo loco e Rerumunda eſſet commodior, ſiue quod crederent eorum fines invadendos a quibus ante annos non ita multos ipſo Pentecoſtes die grauiſſimum vulnus acceperant, & a quibus non multo ante ex Abuaritis pulſos eos eſſe paulo ante demonſtratum eſt. Flumine traiecto cum omnibus copiis (quæ plus minus duo-

Cliuenſi a patre iniunctum dicitur, ne cum Burgundis aut Brabantis bellum ſuſcipiat.

Reſponſum Cliuenſis.

Rosheimii reſponſum.

Geldrogalli Moſam ſecundo traiiciunt.

p. 277.

p. 278.

duodecim peditum millia, equitum Moloſſæorum non plura duobus, pegaſarios atræ armaturæ non vltra quingentos tenuiſſe dicuntur) primum ſine maleficio aliquo aliquot paſſuum milia emenſi, ſpem fecerunt promiſſi implendi, quod nuper Legatis datum erat. Verſabantur enim in terra hoſtili, non vt hoſtes, ſed vt hoſpites, nec ferro nec incendio graſſantes, nec rapinis aut furtis hoſtiliter loca depopulantes, ſed velut penuria adacti, alienis opibus ciuiliter atque humaniter vtentes. *Geldrogalli amicos ſe ſimulant.*

Id duplici conſilio factum eſſe opinor, vel quod cum plerique milites qui ſub Turcicæ expeditionis prætextu ſacramento ſeſe obligaſſent, incerti conſiliorum proditionisque futuræ atque in Brabantiam irruptionis crederentur imperium deſerturi, ſi conſtitiſſet gentem innoxiam, quæ prodeſſe omnibus, obeſſe nemini conſueuerit, a ſe bello eſſe petendam, qui poſtquam longius aliquanto progreſſi eſſent, non ſine ſummo periculo aut redire vnde venerant aut militiam relinquere non poſſe putabantur, huc facit quod quibusdam militibus quo ipſos duceret interrogantibus reſpondiſſe fertur Rosheymius. Nec paludamentum quo amictus erat paſſurum ſe comitari, ſi id putaret conſiliorum ſuorum eſſe conſcium: vel quod Antuerpienſem Senatum, cuius conſilia atque prudentiam non minus quam potentiam videbatur metuere, cunctantiorem negligentioremque amicitiæ ſimulatione redditurum ſe crederet. Nihil ea res Senatum qui iamdudum hoſtium conſilia animaduerterat mouere, ſed tanto magis ſuſpecta hominibus vigilantiſſimis eſſe cœpere omnia, quo occultiora. Itaque cuſtodia vrbis maiori quam ante excubitorum numero mandatur, recognoſcuntur oppidani atque ad aciem inſtruendam, ad irruptiones in hoſtes, ad ſigna obſeruanda atque ad cætera quæ militaris rei ratio requirere videbatur exercentur. Videbat enim in conſilio atque virtute ſua ciuitatis ſalutem tantum eſſe poſitam, neque aliunde quam a ſeipſis aut opem aut conſilia eſſe petenda. Exercitus enim in Brabantia nullus, apparatus belli nullus, equites paulo ante recogniti Lutſelburgum profecti. Itaque belli cura nuper in ſolam Spaniam (ne legibus eius moleſtiæ acceſſione aliquid remoræ accederet) reiecta, iam & conſulibus & toti Senatui communis eſſe cœpit. Habebantur enim & diurna & nocturna, non de litibus definiendis, ſed de bello adminiſtrando, de ciuium ſalute tuenda, conſilia: quæ non tam ad hoſtes e vallo atque muris arcendos, quam intra vrbem coniuratos quosdam compeſcendos referebantur. Videbant enim Coſſ. vtrique rei ſimul occurrendum, ſed ratione diuerſa: proditioni, conſilio atque prudentia: armatæ atque apertæ hoſtium vi, ciuium virtute. Quibus rebus licet difficulter eodem tempore conſuli potuerit, tanta tamen ſolertia a Coſſ. atque Senatu iis proſpectum eſt, vt in alterum tantum omnibus & animi & ingenii viribus incubuiſſe merito videantur. Habuit enim eo tempore (quod minime rarum eſt) respublica noſtra, prudentia rerumque vſu nobiliſſimum Senatum ab Illuſtriſſ. Hungariæ Regina Maria totius Belgicæ præſide præſentis anni Maio menſe creatum, cuius conſilio atque prudentia nihil non & ad proditionis conſilia inveſtiganda diſcutiendaque præſtari potuit. *Cur Geldrogalli ſe amicos ſimularint.* *Stratagema Rosheymii.* *Belli cura toti ſenatui communis eſſe incipit.* *Coſſ. anni XLII.* p.278.

Conſules enim erant eo tempore Ladislaus Urſulus ingenii alacritate; pectoris celſitudine, conſiliique dexteritate non minus quam dignitate animi præſtans, Et Nicolaus Schermerus ingenii agilitate, conſilii eminentia, literarumque felici tractatione non minus ſummus quam corpore paruus. Senatum explebant Joannes Crombacchius, & Cornelius Spania, equites, ambo militaris rei tractatione, non minus quam conſulatus dignitate nobiles: Arnaldus Scutus, Gabriel Triapanus, quorum virtus etiam aliquando in conſulatus officio ſpectata cum ſumma laude fuit: obtinebat quintam ſedem Nicolaus Schermerus conſul, cuius paulo ante meminimus. Succedebant iis Guilielmus & Petrus Halmali, vt cognomine pares, ita nobilitate diutinaque magiſtratus tractatione non multum inæquales, Iohannes Heydanus Iacobi illius Heydani (cuius defuncti memoria reipub. noſtræ etiamnum ob diutinam quæſturæ functionem ſacroſancta eſt) filius Michaelis Heydani *L. Vrſulus.* *Nicolaus Schermer. Senatores.*

qui nunc ærario publico cum ſumma laude atque fide præeſt, frater. Non prætereundi ſunt Iacobus Herzius & eiusdem nominis cui a Ligneis pomis cognomen eſt, non Ioannes Sheufius omnes ingenii atque literis non minus quam dignitatis ſplendore nobiles. Adiuncti his erant Arianus Vledingus, Valderus Immerſelius, Cornelius Berchemius & eiusdem cognominis Heymrichus, ſimul & Ioannes Rœcoccius nobilitate atque virtute clari omnes, qua re factum eſt, vt nihil quod ad ſalutem reipublicæ conſeruandam, & proditionis conſilia diſcutienda pertineret, potuerit deſiderari.

Rosheymius hoſtem ſe profitetur.

Interea nunciatur Rosheymium penitius in Brabantiam ingreſſum, non vt ante amicum ſe ſimulare, ſed ferro atque incendiis hoſtiliter graſſari. Abigi ab hoſtibus vndique prædas, ruſticos inopinantes opprimi. Famam hanc mox confirmat vndique, ex tota Campania agreſtium fuga. Videre erat omnibus ciuitatis portis turmatim non ingredientes, ſed laboribus curuos irrepentes agreſtes, etiamnum vultu metum ſimulantes, non aut ſclopetis, aut enſibus, aut ſimilibus telis, ſed armis quibus aut ruſtici operis aliquid adminiſtrari ſolebat armatos, opes, vxorem, liberos, curru vehentes. Fœminæ eiulare, manus ad cælum tollere, obteſtari deos, Supplices ciuitatis opem implorare, lamentis atque ploratu omnia miſcere, dolere fortunam ſuam, quæ tot annorum labores vnico momento eſſet diſſipatura. Fingere quæ abſentibus ſe ab hoſtibus eſſent deſignanda.

Villarum incendia, gregis abactiones, agrorum depopulationes. Querebantur ſe male in eum diem ſeruatos ſenes, deteſtabantur fati iniquitatem, pueri, qui aut non nati ſub ea tempora, aut nati non mox extincti fuerint. Satius fuiſſe malorum expertes mature ex viuis fato eripi, quam tot miſeriis exagitatos in ærumnis aut ſupereſſe, aut mox fortaſſis ab hoſte trucidari. Mouebat miſerrimum hoc ſpectaculum non paucos, reputantes fortunæ iniquitatem quæ in iis conſpiciebatur, mox fortaſſis ſibi quoque eſſe ſubeundam. Quosdam affectus impatientia in iram ſtimulabat, qui cenſebant ferendum non eſſe innoxios fortunis ſuis a prædonibus ſpoliari. Eundum eſſe hoſti obuiam. Eſſe eam ciuitatis authoritatem, quæ nomine ſolo latrones publicos facile eſſet pulſura: quod ſi fortuna iniquior honeſtis conatibus inuidiſſet, plus gloriæ cæſis ex vulnere, quam vtilitatis viuis ex victoria emanaturum. Maiorem publicæ gloriæ quam priuati periculi habendam rationem. Eſſe non exercitatiſſimorum militum, ſed exulum, proditorum, parricidarum exercitum, quem non minus ſceleris conſcientia, quam obuiam miſſæ legiones eſſent territuræ. Hoſtes interim Taxandriam peruagati, ad Royam quæ diuæ Odæ martyrio celebris eſt, appulerant, qua depopulata Oorſchottum, deinde Heluerenbecium petebant. Hinc per Baerlam quæ æquali propemodum & a Breda & Thurnhouto diſtat ſpatio profecti, recta ad Hoochſtratum contendunt. Eſt is pagus platearum numero atque ſplendore, ædium magnificentia non multum ab vrbe diſtans, arce munitiſſima nobilis, Montendiſii cuius prima propemodum ſolet eſſe in aula Burgundica autoritas, regia. In hanc multi mortales fortunas ſuas velut in portum quendam contulerant, nonnulli eodem quo & arci & opibus in eum locum collatis præſidio eſſent, confluxerant. Rosheymius credens & dignitatis ſuæ, & exercitus autoritatis multum intereſſe, ſi arx ea expugnetur, ſtatuit eam ex itinere tantum expugnare, aut miſſis caduceatoribus (Heraldos vocant) deditionem poſtulare. Id tanto alacrius ſibi capeſſendum eſſe duxit, quod pulueris bellici cuius inopia laborabant milites, vim maximam, tormentaque ænea quibus ea arx dicebatur inſtructiſſima, quæ in Antuerpiæ oppugnatione non mediocri vſui erant futura, ex ea reportaturum ſe exiſtimaret. Facturam deinde eius arcis expugnationem ad Antuerpienſium conſternationem, quos terrore magis atque proditione eminus, quam virtute cominus ſtatuerat oppugnare. Miſſo itaque caduceatore arcem dedi poſtulat. Vſurum ſe victoria magis ad nominis ſui atque exercitus autoritatem, quam ad libidinem ſuam, opumque in ea contentarum direptionem.

Iter hoſtium.

Arcis Hoochſtratanæ deditio.

p. 279.

p. 280.

Præ-

Præter victoriam ſpectare ſe nihil. Atque vt diuerſis affectibus præſidii conſtantia expugnaretur, adduntur & blanditiis minæ. Ni deditio fiat, proponit direptione, incendiis atque cædibus mixturum ſe omnia. Effectum eſt hac conditionis atrocitate, quæ apud militaris rei imperitos multum valuit, vt vltro hoſti portæ aperirentur, facerentque ſua voluntate quod neceſſitas erat etiam inuitis ipſis extorſura. Acceptus portis hoſtis præter puluerem bellicum & machinas militares aliquot rapit nihil.

Quanto enim minoris periculi, tanto & mitior victoria fuit. Incredibile dictu, quantum hoſtibus ex ea victoria fiduciæ acceſſerit, reputantibus vt impune per mediam Campaniam eſſent peruagati, reliquiſſent a tergo aliquot Brabantiæ non mediocris potentiæ atque autoritatis ciuitates, quarum nulla aut conatibus ipſorum obſiſtere, aut leui aliquo aſſultu auſa ſit eos ſaltem territare. His dum aliquantisper ob loci commoditatem, atque arcis firmitudinem morantur hoſtes, viderenturque recta Antuerpiam petituri, Renatus Arengiæ Princeps, Comes Naſſauienſis, erecti animi atque ſublimis ſpiritus vir, cuius non pauca ſummæ fidei in hanc regionem noſtram hoc Geldrogallico tumultu apparuerunt facinora, conuocatis equitibus omnibus qui ſuo ſubditi erant imperio, quos audio plus minus quingentos fuiſſe, & cohortibus peditum octo, quæ partim Antuerpiæ primo belli tumultu, partim in Buſcoducenſi toparchia conſcriptæ erant, Brabantiæ periculo (cuius excidium in Antuerpiæ expugnatione ſitum colligebat) motus, magnis itineribus eo contendit, præſidio obſidendæ vrbi futurus. Erat feſtus dies diuo Iacobo ſacer cum Bredam ſuæ ditionis præcipuam ciuitatem relinqueret optimus Princeps, publicam commoditatem propriæ vtilitati præponens, in hoc multorum idque clariſſimorum Imperatorum ſecutus exemplum, quibus publica ſalus priuatarum opum periculo viſa fuit redimenda, quod quidem exemplum quo his moribus rarius eſt, eo plus laudis atque admirationis mereri debet. Atque vtinam non apud plures in eo ſplendoris atque dignitatis faſtigio poſitos, maior priuatæ quam publicæ vtilitatis ratio conſiſteret, profecto melius ſeſe humana negotia tot fortunæ neceſſitudinibus expoſita haberent, nec orbis chriſtianus tam tetris atque horrendis quateretur bellorum procellis. Is itaque relicta patria ſua, relicta arce omnes fortunas ſuas continebat, officii ſui atque fidei, quibus Imperatori Carolo Brabantiæ Duci obſtrictus erat, memor, Antuerpiam concitatiſſimo greſſu viam occupaturus contendit. Hærebat enim eo tempore cum Bredam relinqueret, Hoochſtrati Rosheymius, quod a Bredenſi itinere aliquot paſſuum milibus in Orientem recedit.

Totius Brabantiæ periculum in Antuerp. expugnatione ſitum.

Princeps Breda ſoluit.

Publica commoditas priuatæ præponenda.

Qua re factum eſt vt ſibi inſcio hoſte videretur iter transacturus, quod fieri non poterat ſi Hoochſtrato relicto Antuerpiam verſus caſtra promouiſſet hoſtis. Concurrunt enim viæ & quæ Breda & quæ Hoochſtrato Antuerpiam ducunt non procul Brechſcoto, quod plus minus ſex paſſuum milia ab vrbe diſtat. Huc ſi perveniſſet hoſtis, ad vrbem aditus prorſus fuiſſet præcluſus. Id ne fieret, itineris celeritate præueniendum eſſe hoſtem exiſtimauit. Qui per exploratores de principis aduentu certior factus, Hoochſtrato diſcedit, occupaturus viam qua neceſſe erat principi iter facere, eademque propemodum hora qua Princeps Bredam, Hoochſtratum reliquit. Licet autem quod ad celeritatem attineret nihil reliqui faceret Princeps (Nam vnico impetu, nullo dato militibus ad quietem tempore, Brechſchotum quod plus minus octodecim paſſuum millia Breda diſtat, appulit) hoſtis quod minus itineris conficiendum ſibi eſſet, aditum occupat, Principem iam itineris laborisque moleſtia defatigatum expectaturus. Equitibus præerat Libbertus Turchius militari rei iam multos annos aſſuetus, pedites ducebat Princeps aſturcone vectus generoſiſſimo, pectora militum audacia atque ſpiritibus implens. Hoſtes quod aliquot horis Brechſcotum ante Principis aduentum occupaſſent, ſe a labore reficere cæteraque quæ ad excipiendum Principem pertinebant adminiſtrare: & licet numero & apparatu ſuperiores eſſent, inſidias incautis ſtruere cœ-

p. 180.

Principis celeritas.

Hoſtes principi inſidias ſtruunt.

perunt. Vicus hic ad quem hostes consediſſe iam dictum est, qua & Bredam & Hoochſtratum reſpicit, aliquot paſſuum millia in ſolitudinem planam atque expeditam exit. In hac bonam copiarum partem (quod loci natura ad inſidias ſtruendas minus apta videretur, neque occultari copiæ aut montium obiectu, aut vallium hiatu, aut dumetis aut arbuſtis poſſent) genubus ſubſidere iuſſiſſe creditur Rosheymius. Vici exitum præcludebant Holſatienſes atræ armaturæ Pegaſarii. Iuſſit deinde agmen non admodum numeroſum venientibus Brabantis non procul a Brechſcoto via recta oſtentari, credens id paucitate ſua Principem ad inſequendum inſtigaturum. Nec fefellit hoſtes conſilium. Siquidem ad primum huius aſpectum Princeps ſuos ad virtutem hortari: Adeſſe hic tantum exploratricem copiarum partem quam vel cum minimo negotio modo virtutis ſuæ meminisſe velint delere poſſint. Gratulari ſe ſuæ fortunæ, cui data ſit occaſio qua quo in Brabantiam ſit animo, demonſtrare poſſit. Illud reſtare tantum, ne cuius gloriæ dii tam expectata occaſione oblata fauiſſe milites inuidiſſe videantur. Qua fronte paſſuri ſint eos ſuperesſe diutius, qui non legitime bello indicto, ſed latronum more, contra leges omnes, fœdera omnia, contra vſitatum ab omnibus quantumvis Barbaris bellandi morem, nullis iuſtis cauſis moti hoſtiliter graſſentur. Ad futuram fortunam iis quorum cauſa videretur iuſtiſsima. Nec debere mouere quenquam, quod impune ad ipſius Brabantiæ penetralia ſint progreſſi, cum ne hoſtem quidem vnum toto itinere repererint vsquam. Deditionem arcis Hoochſtratanæ non hoſtium virtuti, ſed præſidii agreſtis imperitiæ adſcribendam. Poſſe hoc agmen priusquam propius accedat exercitus opprimi facile. Eſſe paucos, eosque magis prædæ quam pugnæ aſſuetos, equites conſpici nusquam. Dubitandum non eſſe quin quemadmodum ab equitibus, ita & a machinis bellicis deſtituantur. Cæteros audita ſuorum fuga atque cæde, metu perculſos citra aliquem militiæ ordinem tumultuario fugituros, nec vlterius in Brabantiam progreſſuros.

Omtio Principis.

Si eo animo eant quo Antuerpiæ laboranti opem ferant, committendum non eſſe vt hic oblata a diis immortalibus occaſione, conſilii ſui prorſus obliuiſcantur. Inſidias hoſtium in loco plano atque aperto metuendas non eſſe. Oculis patere circumquaque omnia. Meminerint mulos cum paucis, milites cum prædonibus, & armatos cum inermibus dimicaturos. Hæc aliaque quæ in tali negotio militum animis ſuggerere Imperatoris officii eſt, cum dixiſſet, equites ad inſequendum miſit, ipſe militari greſſu, (ne aut ordines perturbarentur, aut concitatior inceſſus milites poſt ad pugnam ineptiores redderet) ſubſequitur. Erat non procul ab eo loco quo agmen hoc conſpiciebatur, arbuſtum non admodum denſum, in hoc ſe hoſtes ad primum equitum aſpectum, non diſſimulanter, ſed aperta fuga proripuerunt, ſimul vt tuti ab equitibus eſſent, quos norant lanceis in tali loco vti non poſſe, & cohortes peditum in inſidiarum locum perducerent. Ad huius aditum cum equites peruenisſent, vidiſſentque ſe ſua ſpe deiectos, hoſtem e manibus elapſum, conatus ſuos prorſus eſſe irritos, ab inſequendo deſiſtere. Quod cum animaduertiſſet princeps, cum cohortibus quas ducebat ad pellendos hoſtes latebris contendit. Iam ſigna canere, militum voces quibus ſe mutuo ad virtutem acuere ſoliti ſunt, audiri, fremitu atque indignatione omnia compleri cœperant: cum ſubito vndique & a tergo & a lateribus erecta plus minus triginta duo ſigna, quæ eatenus occultata fuiſſe ante demonſtratum eſt, conſpiciuntur. Quæ cum provolaſſent, rectaque ad inſequentem fugientes principem contenderent, fugientia ſigna pedem referre, infeſtisque ſignis ſequenti obuiam tendere cœperunt. Concurrebant & a fronte hoſtium equites, rectaque in principis * ferebantur: qui novitate rei atque inexpectato aduentu perculſi, non dubia fugæ indicia præferebant. Videbant enim & numero ſe premi, & vndique (ni ſe celeriter in latus apertum deiiciant)

Fugam ſimulant hoſtes.

p. 285.

In apertum proferunt ſe hoſtes.

Fugiunt Principis equites.

p. 282.

* Subintelligendum *equites*.

ficiant) circumueniendos. Itaque & si durum videbatur nomen fugæ turpitudine maculare, maluere tamen & famæ & nominis iacturam fugiendo facere, quam fortiter occumbendo patriam in periculum deuocare: arbitrantes maiorem publicæ vtilitatis quam gloriæ priuatæ habendam rationem esse, male honori studeri qui multorum excidio videretur constitutus. Rebus ita constitutis Princeps qui inter pedites versabatur, diu in incerto habuit quid consilii caperet. Nam neque manere sine periculo, neque sine ignominia potuit. In altera parte erat gloriæ studium, quod in iuuene principe tali patre nato fuisse feruentissimum, dubium non est, maxima præmia in spe victoriæ, iræ pudorisque vehementisimi adfectus: in altera maiores hostium copiæ, equitum fuga, pugnæ periculum. Hæc illo volvente, vicit tandem gloriæ studium obiectas difficultates, iræ pudorisque stimuli pugnæ pericula expugnauere. Transcurrit ergo equo concitatissimo ad equites, qui iam aliquot stadia fugiendo emensi erant, grauiter castigat, qui vix conspecto hoste maluerint turpiter & se & milites & patriam hosti prodere, quam fortiter pugnando & sibi laudem, Imperatori, militibus & patriæ salutem conciliare.

Principis varia consilia.

Oratio Principis reuocantis suos in prælium.

Hortatur vt si non sui & patriæ amore, saltem sacramenti religione permoti, in prælium redeant. Parum valuere optimi Imperatoris increpationes atque hortatus apud eos qui salutem potius in equorum celeritate quam in dextræ promptitudine posuerant. Redit ergo ad pedites, in orbem coire iubet omnes, quo aciei genere in tali euentu vtilius fingi aliud haud facile potuit. Ipse inter primos versari, compellare nominatim centuriones, administrare quæ ad congressum spectabant, acuere virtutem dictis. Meminerint pietatis quæ patriæ, fidei quæ duci sibi debebatur, sacramenti quo & diis & ipsi & patriæ essent obstricti. Iam acierum frontes propemodum coierant. Canunt itaque vtrimque signa, attollitur cœlo clamor virorum clangorque tubarum, tristissima tarantaræ vox horribili sono aures omnium percellit, audiuntur sclopetorum vtrimque tonitrua: fuitque is aliquantisper negotii status, vt nec paucitas multitudini cessura, nec multitudo paucitatem superatura videretur. Vt enim ab hostibus numero superabantur Brabanti, ita hostes animis & alacritate a Brabantis vincebantur. Erat quod Imperatorem attinebat vtriusque exercitus conditio propemodum æqualis, sed ratione diuersa: vincebat Rosheymius multorum annorum bellico exercitio Principem. Vincebatur contra a Principe audacia, atque animi in rebus dubiis præsentia. Insidiis struendis, proditionibus machinandis ille natus, hic ingenue citraque fraudem conserendis cum hoste manibus a natura fictus videbatur. Hinc factum dum nec paucos cedere virtus, nec multos ab incepto desistere pateretur copiarum numerus, vt paribus animis, pari successu, aliquantisper dimicaretur, nec fugæ aut victoriæ indicia ab alterutris præberentur. Hinc Princeps vrget, illinc instat Rosheymius. Mouet hos causæ quam sustinebant honestas, illos numeri amplitudo. Iactare hi Rosheymium diutina belli tractatione nobilem: illi Principem fortissimi patris filium fortissimum. Indignabantur hi a paucis multos, illi a prædonibus superari paucos.

Pugnæ aliquantisper dubia.

Vt autem quæ ad vicinos hostes sustinendos pertinebant a Principe prouisa erant diligenter omnia, ita quæ ad eos quos exitum vici seruasse demonstratum p. 282. est, pegasarios atræ armaturæ milites reiiciendos spectabant, in tanta militum paucitate, in equitum suorum fuga prouideri non poterant. Hi concitatissimo cursu a fronte in Brabantos irruere, sclopetis trisulcis glandium maximam vim coniicere cœperunt. Hinc factum vt ordines armorum nouitate impetuque irruentium perculsi, confunderentur. Neque enim erant equites qui equitum irruptioni opponerentur, nec in hos totius exercitus impetus dirigi ab vndique pressis potuit. Fuga igitur primum a paucis, deinde vt fit sequente multitudine paucitatem, ab omnibus copiis orsa est. Princeps quod videret se dissipatos ordines in vnum redigere, nec aduersus hostes vndique irrumpentes subsistere non posse, quem fortuna

Ordines Brabantorum perturbantur.

dedit exitum ſecutus, cum paucis elabitur. Nam cæteri priusquam quid ageretur cognoſcere poſſent, vndique ab hoſtibus ſunt circumuenti, qui deditione facta abiectis armis ſe hoſti commiſerunt, de horum numero alii alia adſerunt, conueniunt omnes duorum milium numerum ſupergreſſos non eſſe. Erat hora a meridie circiter ſexta cum generoſiſſimus Princeps fortunæ preſſus iniquitate viam ſuam ſumma difficultate ex hoſtium manibus extorſit, magis proſperæ fortunæ magisque propitiæ occaſioni conſeruauit. Interim Antuerpiæ varia de Principis fortuna ferebantur. Aiebant quidam Hoochſtratanæ arcis obſidionem ipſius virtute eſſe ſolutam, interfectam bonam hoſtium partem. Mox hunc cum toto exercitu ab hoſtibus cæſum, hoſtes ea victoria elatos recta ad vrbem contendere: quæ fama quo minus optata, ita propior vero fuit. Vrbs itaque tota non in luctum muliebrem, ſed in virilem audaciam vlciſcendique, non priuatam, ſed publicam totius regionis iniuriam, cupiditatem ſoluitur. Iam regiones omnes diligentiſſime attributam ſibi ſtationem ſeruabant, hoſtis aduentum atque obſidionem expectaturæ. Erant enim antea a Senatu ſingula ita ad quemuis caſum prouiſa vt non admodum hoſtis videretur metuendus. Rebus ita conſtitutis ſuperuenit Princeps non fugienti, ſed triumphanti ſimilis. Iactitabat dextram cœlo miram quandam animi alacritatem præ ſe ferens. Confirmabat ciuium rumoris atrocitate de cæde ſua perterritos animos, atque in melioris fortunæ ſpem erigebat. Libertus Turchius neſcio quo caſu itinere ab hoſtibus dicebatur retractus, nam cum Principe vrbem inuectus non eſt, ſed horis aliquot poſt rediit. Sparſus erat huius ſingularis cuiusdam facinoris rumor in vulgus, quam quod verum ſit autores eius viderint. Erant multi quibus ea res non parum diſplicere videbatur. Sed in hominem multis annis Brabantorum caſtris aſſuetum non cadebat ſuſpicio ſiniſtra.

Captorum numerus.

Status Antuerpiæ ad Principis introitum.

Princeps vrbem ingreditur.

Hoſtes Dammum appellant.

Vix Principe vrbem ingreſſo, iam certiſſimis ſignis hoſtes aduenisse in pagum cui ab aggere qui olim mari obiectus in eo loco fuit Dammi nomen impoſitum, conſtabat. Diſtat hic non multis ſtadiis ab vrbe qua Septemtrionem reſpicit, Xythi coctura nobilis, ebrioſorum, furum atque latronum, cæterorumque hominum malis artibus quæſtum facientium receptaculum. Eo hoſtes itinere defatigati, quod crederent potus copiam ibi ſe reperturos, applicuerant. Audiebantur e mœnibus (nam proſpectum & nox & obiectæ arbores quibus omnia totius ciuitatis ſuburbia obſepta erant, ademerant) in ædes vi erumpentes, oſtia, feneſtras & qua facillimus aditus in ædes videbantur, & calcibus & vectibus a cardinibus euellentes.

Cætera omnia omnibus agris & campis profundiſſime ſilebant. Nulla vsquam vox, nullus ſtrepitus, nullus equorum hinnitus audiebatur: non rauca taratantaræ vox, non claſſicorum, non lituorum, non cornuum ſonitus terribilis, & auditus paulo ante dum longius abeſſent, tympani ſonitus conquieuerat. Nec minus in vrbe ſilentio preſſa erant omnia. Oppidani cum ſummo ſilentio ſtationes deſignatas ſeruabant. Mulieres præ foribus quæque ſuis, lychno ſuperiori limini adfixo contra incendia, quæ a proditoribus metuebantur, incredibili taciturnitate excubabant: vt intelligas quanto periculum natura atque conſuetudine ſit violentius. Nuſquam tota vrbe aut nolæ æreæ quarum pulſu ad laudes Deo offerendas certis noctis horis euocantur, quos religioſos vocant, audiri, nec horas æqualibus intervallis loqui, quod eo rerum ſtatu prudentiſſime ſtatutum, ne certo tempore coniurati proditoresque, aut conuenire in eundem locum aut quicquam tentandi conſilium capere poſſent, deinde ne euocatricis nolæ qua ad conſilia ſua per vrbem euulganda vtebatur Senatus, pulſus, aliarum voce obnubilaretur. Erant præterea profunda illa noctis ſilentia tanto terrori hoſtibus, vt ad cuiuslibet folii ſtrepitum expaueſcerent, neque aut arma deponere vllo noctis tempore, aut libere expatiari extra ordines auderent: adeo vt tota nocte exploratores circum ipſa vrbis mœnia conſilia oppidanorum inueſtigaturi reptarint, metuentes, aut de inſidiis, aut de eruptione haberi tota vrbe conſilia. Nec minus momenti ad hoſtium aduentum, p. 285. p. 284.

ad

ad ſuffoſſiones animaduertendas id ſilentium erat habiturum, ita ut ne paucorum quidem aduentus latere potuerit. Reptabat ad mœnia quæ ſunt inter Cipdorpicam & Rubram portas ex vagis illis & prædonibus hoſtibus quidam: animaduerſus eſt a mœnium propugnatoribus ciuibus, rogatus quid hominis eſſet, cuius rei gratia ita furtim expaciaretur, compendio ad vtrunque reſpondit, nihil ipſorum aut quis eſſet, aut cur veniſſet, intereſſe. Quo reſponſo cum quo animo eſſet, ſatis indicaſſe videretur, ad loquentis vocem (nam audiri tantum in tenebris poterat) quidam a mœnibus deſtinatis eo aliquot ſclopetis, hominem qua humeris collum innititur glande feriunt. Nec deſtitit miſer licet victus, maledicere. Sed cum minis atque imprecationibus & animam efflauit. Auditæ ſunt eius iam corpore cum anima luctante voces, forti homine indigniſſimæ. Ad futuros mox commilitones ſuos (quos fratres vocabat) a quibus idem percuſſoribus ſuis eſſet ſubeundum, quod iam ipſe paſſus videretur. Circumibat tota nocte Marchio ciuitatis Guilielmus Veruia, homo patriæ ciuiumque ſuorum amantiſſimus, omnes totius vrbis cuſtodias, oppidanos ad ſecuturos obſidionis expectatæ labores perferendos animans, nominatim plerosque compellans. Vt enim omnibus omnis conditionis hominibus innotuerat, ita & plerosque (quæ eſt hominis popularitas) nouerat. Meminerint patriæ, libertatis, vxoris & liberorum. Meminerint optimo Imperatore Carolo fidei datæ. Meminerint huius in ipſos indulgentiæ, atque plusquam paterni amoris. Turpiſſimum eſſe & ſe libertate, & fortunis omnibus ignauia propria ſpoliare: plusquam Scythicum amantiſſimam coniugem, parentes indulgentiſſimos, liberos dulciſſimos, hoſti barbaro atque immani obiicere. Qua fronte paſſuri ſunt, non a magnæ aut potentiæ aut alioqui autoritatis eximio Principe ſed a ſicario abiectiſſimo, prædone ignobili ſe vinci. Non tantum indignum ea vrbis potentia, ea ciuium multitudine a ſceleratiſſimis latronibus vinci, ſed & obſideri. Eſſe exercitum talem a quo vt vinci turpiſſimum ſit ita eundem vincere honeſtiſſimum. Facturos ſe non tantum Brabantiæ rem vtiliſſimam, qui ea peſtiferorum hominum fece eam leuaſſent quorum optimus aut proditor aut latro eſſet, ſed & diis ipſis, quibus impietas odio eſſet, grauiſſimam. Eadem fuit & Coſſ. L. Vrſuli & Nicolai Schermeri in procurandis iis quæ in eo rerum ſtatu neceſſaria eſſe videbantur, diligentia, quibus a diis immortalibus nihil præſenti fortunæ dari potuit vtilius. Erat enim vtriusque tanta rerum omnis generis cognitio, vt nihil addi poſſe videretur. Vrſulum decorabat multarum rerum vſus, frequens diutinaque negociorum ciuilium tractatio, quæ cum tanta laude multos annos obierat, vt & ab Imperatore Carolo V. conſulatus illi eſſet prorogatus, conceſſus & equitis aurati titulus, in rei prudenter conſultoque geſtæ argumentum: homo proditionum tumultuumque conſiliis inueſtigandis diſcutiendisque natus. Suſtinuerat hic humeris ſuis Rempublicam Antuerpienſem Flandrico tumultu ad rebellionem, non imperii odio, ſed maximæ nationis exemplo ſpectantem. Schermerus præterquam quod aliquot annos in Reipublicæ adminiſtratione verſatus erat, varia antiquitatis lectione inſtruebatur: qua re factum eſt, vt non minus in quolibet caſu recta conſulere quam ſtrenua deſignare potuerit. Hunc non ambitio, ſed virtutis admiratio, eruditionis ſplendor (quod iis præſentium temporum ſtatus in quibus tumultibus atque bellis intricata ſunt omnia opus eſſe videretur) Illuſtriſſimæ Hungariæ reginæ totiusque illius Auguſtiſſimi Senatus calculis ad conſulatus honorem promouerant. Quo enim minus dignitatem ob literarum amorem ſequebatur, eo magis ob virtutis admirationem eam conſequebatur. Hi velut ciuitatis clauum tenebant. Ad hoc quicquid ex reipublicæ vſu eſſe putabatur vndique ab mœnium præſidibus deferebatur. Ad hos in quolibet euentu refugium dubitantibus erat. Ab his rerum gerendarum conſilia ad quamlibet fortunam capiebantur. Confluebant vndique ad hos non aliter quam olim ad Delphicum illud toto orbe nobiliſſimum oraculum homines, in rebus dubiis conſilia, in adflictis ſolatia quæſituri.

Studium Marchionis.

Oratio Marchionis

Nicolaus Schermerus.

Coſſ. ciuitatis clauum tenebant.

p. 285.

p. 284.

Excu-

Excubabant cum his aliquot alii qui consilio maxime pollere videbantur clarissimi viri, Prætor vrbanus (*Amptmannum* vocant) Godenardus Stercius, ad id officii Imperatoris Caroli fauore (in cuius aula cum summa laude aliquot annos versatus fuerat) euectus. Et Ioannes Vueruia vrbis præfectus, Schultetum vulgo nominant. Cum his ciuitatis quæstores, Michael Heydanus auitæ nobilitatis atque virtutis exemplar, cuius cum alias sæpe tum hoc tumultu multa eaque clarissima in rempublicam nostram extiterunt merita: Guilielmus cui a clauæ insignibus quibus ædes eius notantur claua cognomen vulgo inditum, homo ad ciuitatem structuris ornandam muniendamque ingenio adpositissimo. Heymricus Laurentius vir & probitate, & pietate, consilioque minime siniſtro conspicuus. Eadem erat & iis qui a secretis vrbis erant statio commissa, maxime iis qui consilio suo ciuitati laboranti alicui vsui esse videbantur. In his erat Cornelius Graphæus in Europa exceptis paucis, celeberrimi nominis, in Belgica maximi ingenii poeta, olim officio ignominiose per atros quosdam amotus, nunc cum dignitate summa per bonos Vrsulo & Dilpho Coss. eidem restitutus. Et Petrus Wesebecius vir exactissimi iudicii, consilii summi, promptissimæ facundiæ, ingenii festiuissimi atque ad omnia versatilis literatorumque cultor summus, cuius opera non parum argumenti nobis ad scribendum suppeditatum esse libenter agnoscimus. Non prætereundus Guilielmus Ritius, non Cornelius Dycius, ambo corporis firmitudine non minus quam animi præstantia valentes. Cæteri omnes aut patres aut patricii ordinis homines, qui aut dignitatis aut authoritatis nomine commendabantur, aut vallorum propugnatoribus aut sagittariorum collegiis, quæ ad forum stationes obtinebant, erant præpositi. Est in ciuitate Sclopetariorum iuratorum collegium multis iisque fortibus viris constans. Est & aliud gladiatorum. Sunt & duo collegia iurata eorum qui arcubus chalybeis vtuntur. Horum antiquissimi olim Brabantiæ Duci satellites erant, hunc si quo illi in proximas ciuitates iter esset, magnifice & dignitatis & periculi vitandi nomine deducebant: quem deinde eius ciuitatis ad quam appulerat Dux collegium exceptum, vlterius quo contenderet, sequebatur. Secundum nostra memoria institutum, & numero & præstantia non multum antiquiori impar. Eorum quoque qui arcubus ligneis (manuarios vocant) vtuntur, itidem duo erant collegia. Omnibus his iussus est præesse Franciscus Dilphus, imperatoriæ prorsus dignitatis homo, qui consulatum ante annos non multos & cum Vrsulo, & Spænia summa cum laude obtinuerat. Omnia hæc collegia stationes suas ad forum maximum habebant, subsidio laborantibus mœnium propugnatoribus, futura. Opificum erant & multa collegia, qui ad curias certas in quolibet tumultu confluere solebant, mittendi deinde quo aut periculum, aut rei bene gerendæ occasio vocarent. Quod autem huiuscemodi institutum non admodum præsenti negotio conuenire iudicaret Senatus, decretum est, vt regionatim excubiæ in mœnibus haberentur, attribuerentur cuique regioni ex magistratu qui maximæ viderentur authoritatis, atque in Rempublicam fidei. Diuiditur autem tota vrbs in regiones, siue vicos, siue insulas vocare malis, duodecim. Prima, forum maximum atque hinc circumiacentes plateas, maxime qua & Occidentem & Meridiem spectat vsque ad Groeneburgicam portam complectitur. Hæc quod vt ordine prima, ita & numero maxima esset, vallum quod est inter Groeneburgicam portam & eam quæ a virginum sacratarum cœnobio extra eam non longe tunc posito nomen habet, seruabat: qua parte maximum videbatur imminere periculum ciuitati, quod non procul ab eo loco munitissimum esset Carthusiensium monasterium, quod contra ciuitatem a natura & collibus, dumis & arboribus ita obseptum erat, vt facillimus illinc in subiectam ciuitatem pateret prospectus, commodissimumque locum bombardis hostium in vrbem dirigendis præbere videretur. Erat deinde superiore anno eiusdem portæ vestibulum, dum nihil minus quam bellum expectamus ad nescio quem vsum dirutum, ita vt negotio minimo porta accessum ad vrbem hosti- p. 285.

Godenardus Stercius.
Ioan. Vueruia.
Michael Heydanus.
Guilielmus Molitor.
Heymricus Laurentius
Cornelius Graphæus.
Petrus Wesebecius.
Guilielmus Ritius Cornelius Dycius.
Opificum collegia ad forum in tumultu concurrere solent.
Regiones vrbis xij.

hostibus datura putaretur. Hanc commoditatem quod hostes neglecturi non viderentur, factum est vt primæ regioni quæ & dignitate & numero ciuium cæteras vincebat, hic locus attribueretur. Præerant huic Adrianus & Petrus Vledingi fratres, vt quos eatenus necessitudo copularat, periculum non disiungeret. *Adrianus. Petrus Vledingi.*

Secundæ regioni attributum est id interuallum quod est inter portam a virginibus sacris dictam, & eam cui Diuus Georgius præsidet. Sequebatur hæc Arnaldi Scuti hominis diutina magistratus functione, & senectutis reuerentia venerandi & Ioannis Happardi, qui ante annos non multos quæsturam obtinuerat, Senatum sua præsentia sæpius honestarat, imperium. *Ar. Scutus. Ioannes Happardus.*

Hunc locum excipiebat regio tertia cuius fidei concreditum erat vallum vsque ad coriariorum turrim quæ æquali propemodum interuallo, & a Diui Georgii & Cipdorpica portis distat. *Gabriel Triapanus.*

Hanc in officio continebat Gabriel Triapanus vir prudentia summa, quam, & multarum rerum vsus & senectus illi addidit, suscipiendus. *Aluarus Almaraßius.*

Officii collegam habuit Aluarum Almarassium mira & oris & corporis dignitate reuerendum.

Sequebatur deinde quarta regio quæ id loci quod inter turrim hanc & Cipdorpicam portam erat præsidio tenebat. Quæ ad hanc in officio continendam pertinebant, administrabantur a Ioanne Crombachio cuius fides animique magnitudo dum in Pannonia sub Cæsaris Caroli V. signis contra Turcam militaret multis exemplis enituere, vbi talem se gessit vt equitaturæ aureæ ornamenta virtute sua mereretur. Consulatum cum Cornelio Spangia superiore anno non minus fœliciter quam fideliter administrarit. Præfecturæ huius collegam habuit Iacobum, cui a ligneis malis cognomen inditum est, nuper ad rempublicam admissum vt corpore paruum, ita animo, ingenio & literis maximum. Excubabat cum hac regione natio Hispanica multis clarissimis fortissimisque viris tum & militibus non paucis quos proprio ære stipendiabantur, suffulta. Regioni quæ ad forum boarium conueniebat, adsignata erant mœnia quæ Cipdorpicam portam a Rubea separabant. Huius administratio Cornelio Berchemió & Cornelio Happardo, vt nomine, ita & nobilitate æqualibus, erat attributa. Ex horum mœnium oppositio aliquot stadiis vltra templum Diuo Willebordo tunc sacrum in loco decliuiori inter Damnium, & Burgerhoutum stationes suas hostes habebant, quod is locus natura contra Bombardarum ictus videbatur munitus, nec ob angustias pauci a multis circumueniri possent. Est enim via non multos passus lata, & aggeribus obiectis, & campi accliuitate qua vrbem spectat ita formata, vt tutas prorsus latebras deliteſcentibus præbeat: qua Merxheimium spectat, pratis aqua intectis vndique cincta, vt nec aut a tergo, aut a fronte irruptiones vllo modo putarint sibi expectandas. Is locus a figulis, qui aliquando ob materiam fingendis testaceis vasis aptam eum inhabitasse creduntur, ollæ angulus vulgo dictus Ollæ. Desidebat hic obseruatrix copiarum pars. Cæteri non procul partim ad Breschotum partim Merxheimio in loco aperto atque expedito vbi eius pagi senatus scelerum pœnas a sceleratis exigit, consederant, qui via recta ad mœnia hæc quæ Berchemius atque Happardus seruabant, respiciebant. Itaque propter hostium viciniam & commoditates quam plurimas quæ hostem ab ea parte expectandum minitabantur, iussæ sunt negotiatorum nationes quatuor ea mœnia seruare. Collem qui a Cipdorpica primus occurrit, servabant, Angli. Secundum Itali. Inde qui rubeæ portæ vicinus est Lusitani. His succedebant Germani. Spectata sunt eo tempore summa omnium negotiatorum in hanc rem publicam fides atque officia, maxime Italorum qui propriis pecuniis trecentos milites stipendiabantur. Obtinuit hac in re primas Saluiatorum qui eo tempore Lirensem aulam habebant, integritas atque fauor, qui licet ante paucos menses vrbis incolæ esse cœperint, tantam tamen reipublicæ præstiterunt fidem, vt maiorem non potuerint, etiamsi multis annis in eius gremio coaluissent acquieuissent. *Ioan. Crombachius. Iacobus Hontappel. Hostium statio.*

euissentque. Aluit & aliquot institor Lusitaniæ Regis & Germanicæ nationis Foccardi, & Welseri: deinde Erasmus Schetus vt nomine & diuitiis celeberrimus, ita virtute maxime conspicuus negotiator, Caspari Scheti Homericæ Iliados dedicatione non minus quam ingenio literisque magni, pater. p. 286.

Erant cuilibet Nationi sui Duces, Centuriones, Decuriones, erant & sua signa, & tympana, gliscebat inter eos studium & æmulatio inuicem apparatu bellico superandi, qua re factum est vt omnes ita fuerint instructæ, vt nihil quod ad fidem & studium in rempublicam ostendenda pertineret vsquam potuerit desiderari. Rubeam portam excipit ea quæ a luto nomen habet. Mœnia quæ inter eas sunt præsidio seruabant Guilielmus Halmalus, summæ solertiæ atque maximæ in senatu authoritatis vir, qui vt Amptmanni officium multos annos cum multorum bono ita cum paucorum offensa administrauit. Adiungebatur huic eiusdem nominis Ranstius militaris rei longo vsu callentissimus, & animi magnitudine & corporis heroici dignitate longe eminentissimus.

Guilielmus. Halmalus.

Guilielmus. Ranstius.

Proxima mœnia quæ Pisternensem portam attingunt, habebant Heymrichum Berchemium antiquæ nobilitatis hominem, & Ioannem Roecoccium optimorum parentum filium optimum.

Heymricus Berchemius. Ioan. Roecoccius.

Totus deinde is tractus, qui ab ea porta ad Scaldem pertinet, vbi pons est Hartmanni Hacii dictus, Ioanni Heydano attributus est, cui præter vitæ integritatem, quæ non parum fauoris illi apud bonos quosque conciliarat, & patris optimi memoria quæ apud bonos quosque est sacrosancta, multum apud plebem illi fauoris atque gratiæ adposuit. Fungebatur cum hoc eodem officio Cornelius Vossius Senatoriæ dignitatis homo, & corporis & animi magnitudine præstans. Excipiebant hos Ioannes Nederuennius corpore ea animi pietate digno, & Guilielmus Immerselius. Horum ditio ponte iam dicto & foro piscario continebatur.

Ioannes Heydanus.

Cornelius Vossius. Ioannes Noderuennius. Guilielmus Immerselius.

Ab hoc loco vsque ad portum qui a Cereuisia nomen habet, præerant Petrus Halmalus, diutina magistratus tractatione non minus quam splendore domus nobilis, & Gelasius Asselerus ad virtutis admirationem superioribus annis ad reipublicæ munia protractus. Regio vndecima obtinebat loca proxima vsque ad portum diui Ioannis. Habuit hæc præfectos Valderum Immerselium, corpore quidem exiguum, sed pectoris celsitudine atque animi præstantia magnum. Et Ioannem Eyndensem non minus consilio quam ætate maturum. Restabat tantum id spacii quod est inter hunc portum & portam Croneburgicam. Commissum erat id Ioanni Delpho senectute & prudentia eminenti viro, & Cornelio Lyrano Marchionis Nicolai Lyrani optime de republica nostra meriti, filio. Erant & cuique regioni, præter præsides hos, centuriones, pro numero ciuium aut plures aut pauciores, quorum quisque decem decuriones suo regebat imperio. Decuriones suo præerant contubernio: qua disciplina nihil magis potuit reipublicæ salutare excogitari. Præsides centuriones obseruabant. Centurionibus curæ erat de decurionibus, Decuriones nouem eos qui suo suberant imperio in officio continebant: ita factum est vt ne pauci quidem oppidani clam consulibus abesse loco sibi designato potuerint vsquam. Hæc vrbis disciplina fuit ad hostium accessum, neque remissa fuit antequam libera ab hostium metu esset. Ad hunc modum constituta ciuitas diem cupida expectat, quo certi quid de hostium consilio e speculis exploratoribusque cognoscere queat. Et iam Titoni croceum liquerat cubile Aurora, vehehantque roseum diem aurato curru solis equi, cum hostes quos post templum Divo Villibordo sacrum consedisse iam ab initio dictum est, subiectos campos occupant. Volitabant per omnes eius tractus semitas prædabundi, non quidem turmatim, sed palantium more, ne bombardarum ictibus feriri possent. Eiaculabantur enim oppidani tantam continuo sphærarum bellicarum vim, vt ictus vitare nullo modo potuerint gregatim incedentes. In campis templi cuius paulo ante meminimus proximis, molendina erant non pauciora quindecim, quod is locus

cus ob altitudinem libertatemque ventorum iis ſtatuendis idoneus videretur. Hæc aſcenſu non aliter quam multorum dierum inedia emaciati certatim ſuperant, convertunt horum alas ad ventum, expandunt vela. Confluunt vndique ad templum, hoc rapinas impias atque prophanas in fano depoſituri, quaſi non ſatis ſit furto atque ſacrilegio ſe contaminare, ni & deorum contemptus accederet. Hæc
p. 287 cum e mœnibus proſpectarent oppidani, viderentque templum in quod Deo vota oblaturi pii conuenire ſolent, furum atque latronum factum eſſe receptaculum, impietateque iam prophanorum hominum contaminari, nec ei parcendum eſſe duxerunt: maxime quod ex eo non parum incommodi ab hoſtibus vrbi inferri poterat. Erat enim muro ſatis firmo vndique munitum, deinde turrim habebat & firmitudine & altitudine admirandam quam ad cognoſcenda ſua conſilia ad prohibendos e mœnibus propugnatores, ſphærarum iactu maximo vſui hoſtibus futuram animaduertebant. Excuſſus itaque eſt bombarda globus ferreus aliquot librarum pondere, tanta vi ut & murus qui templum ambibat perrumperetur, diſſiparentur templi valuæ, rumperetur deinde pila lapidea, cui operis ſtructura innitebatur, videreturque templum totum corruiturum. Sunt qui dicant aliquot hoſtes qui turmatim eum locum inſederant, eiusdem globi impetu extinctos, quod fugientium e templo pauor ſatis edocuit. Iam certa videbatur Coſſ. atque Senatui vrbis oppugnatio expectanda, ei rei vt proſpiceretur, iuſſæ ſunt omnes totius ciuitatis matronæ (nam viri mœnia ſeruabant) aut ancillas, aut ſeruos ſportis ligonibusque inſtructos, ad muros ablegare, quorum opera muri terra altius egeſta contra tormentorum vim munirentur. Spectata fuit horum tanta alacritas, vt vallum quibusdam in locis ad murorum altitudinem conſurgeret, quibusdam fornices totos paucis horis æquaret. Conuehebantur vndique vaſa ingentia quibus merces aſportandæ includi ſolebant, conuehebantur tota plauſtra ſarcinis lana oppletis onerata quæ omnia humo iniecta adeo condenſabantur, vt machinis bellicis non excipiendis tantum, ſed & repellendis idonea putarentur. Incredibile dictu paucarum horarum ſpacio, iuuentutis ſtudio mœnia eam induiſſe firmitudinem per tantum vrbis circuitum quæ toto eo tempore quo obſeſſa eſt ab hoſtibus ciuitas, ſufficere ad ſphærarum iactus excipiendos ſit viſa. Nec muri tantum terra ingeſta exæquabantur, ſed & vallum ipſum inferiori inſtruitur ambitu, qui muris disiectis tutas oppidanis ſtationes præberet. Recipiebant eo tempore mœnia a portis tantum propugnatorum acceſſum, cæteris partibus omnibus aut præcipitiis erant inacceſſa, aut hortis amœniſſimis impedita, quæ res cum non parum incommoditatis ad ſuſtinendos hoſtium impetus ad opem laborantibus ferendam eſſet habitura, præcipitia eodem iuuentutis feruore in molliorem acceſſum expanduntur, diſiiciuntur hortorum impedimenta, & quæ ad paucorum voluptatem olim comparata erant, ad communem referebantur defenſionem. Locis plus minus quadraginta ad viæ compendium perrumpuntur priuata ædificia, per quæ gradibus ex ligneis perticis factis, in mœnia ad quemuis caſum aſcenderetur. Comportabant vndique in mœnia ex viarum ſtratis exemptas ſilices mulieres, quin & vaſis detractorum vinculorum ſtupa atque pice materia ad excipiendum ignem aptiſſima obuolutorum, tanta certatim vis comportatur, vt totæ turres excipiendis iis longe impares ſint repertæ. Infigebantur itqaue terræ altiſſimi pali qui ad ſummum culmen vltra aliquot cubitos iis circumuinciebantur, eratque mulieribus tantus animorum feruor vt ne in viris quidem maior ad repellendum hoſtes debuerit deſiderari. Dum autem hæc geruntur mittitur per Cipdorpicam portam hoſtium caduceator quod cæteræ fere omnes terra aggeſta inuiæ eſſent. Proponit miſſum ſe & Holſatiæ Ducis & Galliæ Regis nomine, vt deditionem offerat: non dubitare ſe quin oppidani eo ſint animo qui pacem quam bellum malint. Spectent præſens periculum quod non periculo, ſed commoditate vitare liceat. Iudicent ſatiusne ſit ciuilitate ſibi prodeſſe quam pertinacia fortunarum omnium & capitis diſcrimen

Hoſtium caduceator. Omtio caduceatoris.

accerſere. Coniunctas eſſe duorum potentiſſimorum regum & Daniæ & Galliæ vires, quorum vtriusque tanta vbique eſſet potentiæ exiſtimatio, vt non ciuitates tantum, ſed & regiones ſolo nomine eſſet territura. Copiarum Ducem eſſe Martinum Rosheymium, non minus longo militiæ vſu, diutinaque armorum tractatione quam victoriarum numero longe nobiliſſimum. Imperatorem aut vndis in Argeirenſi expeditione oppreſſum, aut in littus delatum animi ægritudine ſupremum clauſiſſe diem. Atque vt maxime inter viuos agat, non poſſe ab eo aliquid præſidii exſpectari, vtpote qui a Gallia numeroſiſſimo exercitu oppugnetur, longiusque abſit quam qui paucorum dierum itinere laborantibus ſubſidio venire poſſit. Conſulant fortunis ſuis, conſulant & ſuæ & ſuorum ſaluti, efficiantque ne maiorem fidei Imperatori datæ, quam propriæ incolumitatis rationem habuiſſe vi- p. 218.
deantur. Reſponſum eſt ex communi totius Senatus decreto atque plebis ſententia: Videri ſibi mirum tantæ vrbis autoritatem adeo ipſis contemptui eſſe, vt non aut Rege aliquo, aut alioqui magnæ potentiæ homine Imperatore: ſed latrone ſceleratiſſimo Duce, eam tentare aggrediantur. Eſſe ſe eo animo qui fidem Imperatori optimo datam nulla quantumuis graui imminente neceſſitate, prodere velint. Fruſtra ad terrorem, Galliæ Regis & Holſatiæ Ducis authoritatem proponi apud eos, qui præter Imperatorem agnoſcant neminem. Rosheymii latronis nomen quod ad terrorem productum erat, maximo ſibi ſolatio eſſe. Non dubitare ſe quin eius latrociniis finem, ſi quid tentet, dii immortales ſint impoſituri. Imperatorem mortuum citius euigilaturum quam aut Holſatio aut Gallo conueniat. Externis auxiliis nihil ſibi opus eſſe, quibus non tantum copiæ ſint ad defendendam vrbem, ſed & ad acie in campo dimicandum. Non videre ſe quomodo & ſibi & fortunis ſuis & liberorum ſaluti ſint conſulturi, ſi optimi Imperatoris abiecto imperio, aut tyrannos aut latrones admittant. Experiantur tantum quid aut Holſatii aut Galli authoritas, aut Rosheymii victoriæ poſſint. Nulla interim vrbis pars quæ hoſtem ſpectabat aut quæ eum contingere glandibus bellicis credebat, vel minimum tempus ab eiaculatione intermittebat. Tonabat vndique cœlum, videbantur diſrumpi vndiquaque nubes, fulmina irata cœlo deiici, remugiebat citra intermiſſionem ſonitus reuerberatione aër, concutiebantur velut terræmotu aliquo vicina omnia. Exterritus ſe intra alueum condebat Scaldis. Senatus interim vt reipublicæ rationes quam firmiſſime ſtabiliret, euocarat e Flandria quæ Scaldi adiacet M. & CC. milites, qui vrbi præſidio & ciuibus refocillationi in excubando eſſent. Erant agreſtes corporibus prorſus giganteis, ſed inermes. Apparuit eo tempore mira Senatus huius noſtri prouidentia, qui inermem eam multitudinem, armis ad id repoſitis ita inſtruxit, vt præter nomen militum nihil requiri poſſe videretur. Deerant haſtæ. Allata ſunt mox harum aliquot plauſtra in forum, proiectæ in medium cuique quæ ſibi habiliſſima videbatur arripere licuit. Data ſunt ſclopeta ex publico iis qui vti nouerant. Nec hi tantum ſed tenuiores ciues armis idoneis reipublicæ ſumptu inſtructi ſunt. Nocte ea quæ Mercurii diem ſequitur multa & priuata & publica fana & prophana ædificia in ſuburbio incenſa ſunt, vt & hoſtium inſidiæ flammæ luminibus proderentur, & obſidendæ vrbis præcluderetur oportunitas. Fuit id duriſſimum Senatui ſuorum opes flammis cremare, ſed quid non extorquere potuit extrema totius ciuitatis atque adeo ciuium omnium vitæ neceſſitas. Inter Diui Georgii portam & Cipdorpicam, collegium erat virginum ſacrarum (Nonnas vocant) non multis paſſibus ab vrbis mœnibus e regione cataractæ penſilis cui firmiſſima arx ante annos non multos erecta innititur, quæ eo conſilio conſtructa erat, vt ſi id collegium ab hoſtibus occuparetur aliquando, ex hac in eos ardentes globi coniicerentur, quibus ab acceſſu prohibere poſſent. Totum hoc incendio aboletur. Cadunt aræ diuis ſacræ, cadunt & horum imagines, nec diui tonantis effigiei impiæ flammæ pepercerunt. Sortitur & collegium id virginum ſacrarum quod erat ex oppoſito portæ quæ ab iis nomen etiam-

Reſponſum caduceatori datum.

Senatus prouidentia.

num

num retinet, eundem euentum : prospectabant hæc e mœnibus oppidani quorum nonnulli dolorem in lachrymis, plerique in iram atque vltionem hostium effundebant. Efflagitabant etiam conuitiis portas aperiri. Ferendum non esse tantam ciuitatem non a militum: sed prædonum, proditorum atque sacrilegorum exercitu obsideri, non regibus, sed proditoribus Ducibus. Posse vel sextam oppidanorum partem ei furori obuiam ire. Coss. atque Senatus (qua erant prudentia) reputantes quantum momenti in eius vrbis fideli atque diligenti custodia positum esset, quæ opibus & authoritate totius Europæ esset nobilissima atque in cuius expugnatione non Brabantiæ Flandriæque solum, sed omnium regionum Cæsari parentium victoria posita esset: maluerint continendo ciues suos intra mœnia, ciuitatis saluti prospicere, quam emittendo portis eos & hosti obiicere, & publicam salutem in periculum vocare. Norant enim satius esse cum ignominia ciuitatem tueri quam cum gloria eandem pessundare. Eruptiones non nisi rebus desperatis in extrema necessitate hominum esse non fortium, sed temerariorum : qui non consilio, sed furore dimicant, Stultum esse dubiam martis aleam subire, vbi pace frui liceat: maxime aduersus eos hostes, qui vt cum multa gloria vincere, ita propemodum cum dedecore vinci potuerint. Non debere fures, prædones, atque sacrilegos bonorum ciuium manu cum gloria occidi, sed aut in rota aut cruce a carnifice cum ignominia stratagulari. Discussis tandem tenebris solis orientis radiis, emittebantur crebro portis, maxime iis quæ hostem spectabant, ciues aliquot, vt quid hostes in animo habeant, cognosci queat. Videbantur enim e mœnibus totum eum campum qui a Willibordo nomen habet peruagari, nunc dumis arboribusque quibus is locus munitissimus erat se tegere, rursus ex latebris in apertum se dimittere, quæ res aut suffossiones aut vallorum erectiones videbatur minitari quæ propter arbores obiectas non e mœnibus, sed per exploratores emissos cognosci poterant. Toto hoc die eadem fuit oppidanorum disciplina, quæ ad hostium aduentum fuerat. Seruabant regionum præsides accurate loca sibi designata. In officio persistebant iaculatorum iuratorum quos ad forum consedisse dictum est collegia. Periclitantis vrbis clauum tenebant Marchio, Consules atque Prætor cum iis quorum ante meminimus. Emittuntur vndiquaque ex mœnibus turribus atque portis in hostem globi, curatur ne quid in vrbe a proditoribus inferri discriminis posset. Examinantur omnes totius vrbis tabernæ popinariæ, cœnopolia atque diuersoria publica, nihilque prætermittitur quod ad compescendos intra mœnia proditores, ad arcendos e mœnibus hostes spectare videretur. Ab eo tempore animus oppidanis crescere, hostibus alacritas diminui cœpit. Siquidem vt viderunt proditionis consilia discussa, coniectos eius authores in vincula, nusquam tota vrbe enasci incendium, & vrbi in horas recentia aduenire auxilia, tantam bellicarum machinarum vim in muris & turribus & portis dispositam, nec die nec nocte ab eiaculatione globorum ictibus tempus vllum intermitti, prodire se nusquam posse quin globorum ictibus mox feriantur, ad saniora obsidionis soluendæ consilia animum adiicere cœperunt, quæ vt occultiora essent secundo die ab Iacobi festo, non procul a porta rubra aliquot signa præcedente terribili taratantaræ cantu, cui concitatiores tympanorum bombi admiscebantur, velut mox vrbem assulturi erexerunt. Contorta est eo tanta bellicarum sphærarum e mœnibus multitudo, vt præ fumo clarissimo die sol conspici multis in locis nequiuerit. Qui ad Chroenebur-gicam portam stationes habebant oppidani, audito hoc assultus futuri apparatu, ad Senatum referunt de incendendo Carthusiensium collegio quod extra eam portam situm esse ante demonstratum est, quod maximam oportunitatem oppugnandæ eminus vrbis, ob situm, munitionesque firmissimas habere videretur. Proponunt iniquum esse ob paucorum ambitionem, totius ciuitatis fortunas periclitari, non debere id collegium ab ea fortuna immune esse quam iam tot splendidissima ciuitatis suburbia, denique duo virginum sacrarum cœnobia essent sortita. Si

Oppidani efflagitant portas aperiri.

Eruptiones quando locum habeant.

p. 289.

Animus oppidanis crescit: Excidunt hostes spe oppugnandæ.

Oppugnatio simulata.

præmonſtratenſi cœnobio quod Michaelitarum vocant, intra vrbis mœnia ſito, tantum loci ademptum ſit, quantum ad ciuitatem ea parte defendendam ſufficeret: iniuſtum eſſe hoc ab ea fortuna prorſus liberum ſeruari, quod non tantum ad oppugnandam vrbem, ſed & intercludendam eandem cæterarum ciuitatum auxiliis atque commeatu locum maxime haberet oportunum. Cæteros commodius fortunam ſuam perpeſſuros, ſi eandem cum multis aliis haberent communem. Id ni fiat minitantur ſe mœnia eo in loco deſerturos. Non enim poſſe ſe ciuitatem eam defendere, cuius ſaluti paucorum detrimentum præponatur. Iniectæ ſunt ergo & in hoc faces, non paucorum odio, ſed commodandi communi ciuitatis ſaluti ſtudio. His ſtudiis eo die transacto, ſuperuenit nox quæ cum oportuna videretur hoſtium tormentis bellicis vrbi admouendis, quæ luce ob globorum qui ex vrbe emittebantur multitudinem nullo modo admoueri poterant, cauetur ne tota nocte vllæ eiiciantur bombardis ſphæræ, ne earum ſono hoſtium cœpta vllo modo obnubilarentur. Taciti iubentur omnes ſtationes ſuas obſeruare, auremque ſubinde ad hoſtes admouere, quo ſtrepitus equorum bombardas aduehentium exaudiri commodius poſſet. Silent in vrbe omnia. Nusqam aut bombardarum tonitrua, aut tympanorum bombi aut alioqui paucorum ſtrepitus audiebatur: quod ſilentium eo fuit hoſtibus admirabilius, quo ante tumultuo- p.290.
ſiora fuerant omnia. Aliis deinde affectibus ex aliis vt fit mentem tentantibus,
Hoſtes fugam cogitant.
quum & ſuam paucitatem & ciuitatis amplitudinem apud animum ſuum reputarent viderentque in proditione qua maxime freti audaciam tentandæ vrbis conceperant nihil ſubſidii eſſe, & ſceleribus iam animos ipſorum conſcientiæ flagello exagitantibus, & fugam cædemque & quæ his atrociora erant minitantibus, dum machinas admouendas expectamus, hoſtes de amouendis iis cogitant, tum eos acceſſuros propius putamus, illi de diſcedendo conſilia capiunt. Erat noctis hora quantum nobis ex ſyderum motu videbatur (nam horologia toto eo tempore quo vrbem acceſſerant hoſtes proſus muta fuerant) circiter prima, cum ſubito flagellorum quibus equi ad laborem incitabantur verbera ex mœnibus audiri, excitari pedum equorum laborantium plauſus non procul Dammo, quod non multos paſſus
Nocte vltima creduntur hoſtes ad vrbem accedere.
ab vrbe diſtabat) nam in tanto ſilentio ne minimus quidem modus latere potuit) oppidani qui inter Cipdorpicam & Rubram portas excubabant (hi enim hoſtibus maxime vicini erant) hæc e mœnibus audientes, cum non mult s ante horas de oppugnatione futura rumor per totam ciuitatem ſparſus eſſet, ad ſuſtinendos hoſtium impetus ſeſe accingere, monereque eos qui bombardis præerant, vt eo vbi is tumultus audiebatur, globos dirigerent. Cæteris mœnibus omnibus ad quæ is ſtrepitus non peruenerat altiſſimum erat ſilentium. Exonerata fuit igitur in eum locum, in quo is ſtrepitus audiri videbatur bombarda, quæ & ob noctis ciuitatisque ſilentium tanto fragore pertonuit, vt cœlum ipſum ruere videre videretur Hoc ſonitu excitati cæteri omnes machinarum præfecti, quod non fruſtra exoneratam hanc putarent ab ea parte qua hoſtes caſtra habebant, immiſſo igne non inventos, ſed in regionem eam quam hoſtes tenebant, tormenta direxerunt, ita factum, vt vnico momento plura CCC. in hoſtes ſint exonerata. Vagabatur eo tempore per totam ciuitatem fama, hoſtes mœnia ea occupaſſe quæ ſunt inter Piſternenſem portam & eam quæ a luto nomen habet, cuius famæ non dubium eſt
Fama ſparſa de expugnatione vrbis.
quin proditores authores fuerint. Itaque nola maxima cuius ſignum in rebus dubiis obſeruabatur, triſti atque lugubri ſonitu totam ciuitatem perſonabat. Regionum earum præſides quas ad Scaldem excubaſſe dictum eſt, agmina ſibi concredita verſus ea loca agere, quæ ab hoſte occupata dicebantur. Audiebantur ciuium mutuo ſe adhortantium voces. Iaculatorum iuratorum collegia acie inſtructa forum ſeruabant eo properatura quo vrbis periculum vocaſſet, ita de hoſtibus profligandis cogitamus, qui iamdudum ſolo vrbis aſpectu moti fugam meditabantur. Promouerant enim machinas bellicas non ad vrbem, vt e mœnibus fieri putabant oppi-

dani,

dani, sed ad fugam capessendam. Videbant eam enim Coss. atque Senatus prudentiam, quæ proditioni structæ facile consilio obuiam esse itura, & eam oppidanorum alacritatem atque vigilantiam, quæ tantulis copiis expugnari non posse videbatur. Itaque sub auroram hostes (quod noctis insidias metuerent) castra mouere, non dissimulanter fugam arripere cœperunt, relinquentes vrbem inexpugnatam, ad quam expugnandam tot annis omnes impias proditionum cogitationes atque consilia adhibuerant: Non potuit eos florentissimum Galliæ regnum, non Holsatiæ atque Cliuiæ Ducum authoritas, contra vrbis amplitudinem fulcire. Qui vrbem oppugnaturi venerant, solo nomine, sola authoritate, solo eius aspectu in fugam coniiciuntur: multorum annorum proditiones extemporaneis Coss. atque Senatus nostri consiliis expugnantur. Incenditur post fugam ab hostibus circumforaneis Merxheymium. Incenditur Dammum. Incenduntur ædes multæ extra portam rubram & Cipdorpicam. Omnes eæ molæ quas in campo, qui Willebordi templum cingebant, erectas fuisse demonstratum est, incenduntur. Erant negociatoribus Antuerpiensibus plerisque splendidissima circum vrbem prædia, hæc omnia maxime quæ Septentrionem & Orientem spectabant, incendio abolita sunt. Profecti deinde per locum qui a figulis nomen habet per Burgerhoutum, omnia incendiis atque rapinis miscuerunt. Hinc Ranstum, deinde Lyram præterlegunt: a cuius oppugnatione multitudine globorum ignitorum deterriti Duffelam petunt, qua non sine maximo detrimento depopulata Louanium contendunt, certam eius expugnationem credentes, a quo & telorum missu reiecti, Gallicobrabantiam præ- p. 291. dabundi peruagantur. Hinc non paucis acceptis vndiquaque vulneribus, Galliam nunciaturi Gallo suas victorias ingrediuntur. Ad hunc modum clarissima Antuerpiæ ciuitas, primum Deorum immortalium ope, deinde Coss. atque Senatus consilio, ciuium concordi alacritate atque virtute, & contra clandestina proditionum consilia, & apertam hostium vim Caroli quinti, Imperatoris imperio seruata est incolumis.

GELDROGALLORVM GRASSATIO IN LOVANIENSES, PER MARTINVM A ROSHEIMIO AB EXIMIÆ SPEI ADVLESCENTVLO FLANDRO POSTERITATI PRODITA 1542.

IAm modo complerat dignas carbone Calendas
Mensis ab Augusto Cæsare nomen habens,
Sordida colluuies nebulonum Principe Gallo
Cum fremeret contra nobile Louanium.
Hæc igitur paucis narranti prima sororum
Cultori fer opem Calliopeia tuo.
In Mare condiderat sese Phœbeius orbis,
Alternas Luna iam subeunte vices:
Idcirco vigiles somnum petiere diurni,
Nocturnique recens turba subiuit onus,
Nox ruit inuoluens densa caligine cœlum,
Lucifero nec adhuc cura laboris erat:
Sed tamen indicium vicinis fecit ab aruis
Flamma, quod a muris non procul hostis erat.
Sueta dies festos ornare, tonantia Martem
Aera dabant tristes terribilesque sonos:
Protinus attoniti currunt iuuenesque senesque.
Nunc ferus hostis adest quilibet ore sonat.
Claudipedes, valgi, vari, nullumque retardat
Aut podagra, aut febris, vel paralysis iners,

Quod-

Quodque magis mirum eſt raptis properare laternis
Vidiſſes Clarium Pierideſque Deas.
Scilicet in tali caſu miſerata ſuorum
Cultorum Altricem numina docta puto.
I nunc, & moueat riſus inſignis Homerus,
Qui fieri Diuûm prælia ſcribit ope.
Interea æquoreis rutilum caput extulit vndis
Cynthius, ignipedes iamque reduxit equos:
Ecce cateruatim nitidis micat hoſtis in armis,
Cernis vt in ſummo monte nitere niues.
Corruſcant vexilla, tubæ taratantara fundunt, p.292.
Pulſibus horrificis tympana cuncta replent.
Sed tamen impauido cleri cum plebe ſteterunt
Pectore, nec ſæuis ſuccubuere minis,
Pars bombardarum ſatagit prouoluere moles,
Pars tueres armis conſtabilire ſuis.
Hâc ſalices, illâc duras crepitantia quercus
Plauſtra vehunt, alii ſtramina, ſaxa, picem.
Suffodiunt alii valido terræ aggere portas,
Certatim exequitur munera quiſque ſua.
Fœmina qua potuit quoque ſedulitate iuuabat,
Pars recreat dulci membra liquore virûm,
Hæ portant cineres, aliæ longo ordine terram,
Saxaque: robuſtas fecerat ipſe Timor.
Vt ſis debilior nano (mihi crede) coactus
Acer & in pugnas ingenioſus eris.
Iamque aderat rogitans, ciuesne apprehendere bellum,
Gallorumne velint ſub ditione tegi.
Conſilium proceres ineunt, hoſtilibus armis
Seſe poſſe negant viribus eſſe pares.
Denique conſtituunt hoſtis tentare ſuperbi
Si fieri pretio lenior ira queat.
Caſtra petit cuſtos inimica Blehemius vrbis,
Vtque aderat, ſoluit talibus ora ſonis:
O Dux, cui medios valide penetrare Brabantos
Fors dedit, heu nobis fors inimica nimis.
Si qua fides vſquam, ſi qua eſt reuerentia iuſti,
Ne precor infeſtes Louanienſe ſolum.
Non etenim veſtros populatum venimus agros,
Non indicta ſuis ſunt quoque bella modis.
Si tamen in miſeram placeat dominarier vrbem,
Immeritos vrbis cur mala fata premunt?
Apta magis libros quam durum euoluere ferrum,
Eſt ibi doctorum, nobiliumque cohors.
Quos amor huc ſtudii longinquis traxit ab oris.
Parce vel innocuo, non meritoque gregi.
Forſitan & veſtros inter proceresque Ducesque p.294.
Eſt, qui non doleat ſe hunc coluiſſe locum.
Si faciles eſtis, pietas tua præbeat aures,
Et fiat precibus mollior ira meis.
Dic pacis leges, nullam patiere repulſam,
Hoc adiuro tibi Cæſarianus eques.

Dixe-

Dixerat. Aſt toruo diſtorquens lumina vultu,
Molles tolle preces, nil (ait hoſtis) agis.
p.293. *Tradite vel rapiam vobis hoſtiliter vrbem,*
Et tunc conſilium res dabit ipſa mihi.
Ille metu trepidus, pactum vix impetrat horæ,
Vt referat tutus ciuibus acta ſuis.
Sic tandem accelerat rapidos ad mœnia greſſus,
Vix tamen in primis faucibus vrbis erat:
Vndique paulatim ſubrepſit perfidus hoſtis,
Explorans ſi qua parte nocere queat.
p.292. *Non ſecus atque lupus recubans in vertice montis*
Reſpicit errantes inſidioſus oues.
Quam nihil ingenuum, quam nil ſine fraude, doloque,
Galle vel infanda proditione facis.
Hoſtis vt hoſtis adeſt, ſi fidis pace ſequeſtra,
Cur ſtruis occulta callidus arte dolos?
At ſcelus hoc, oculis contemplans omnia iuſtis,
Non potuit tacitus præteriiſſe Deus.
Sed pius acciuit belli ſtudiique magiſtram
Pallada, & ex imo pectoris orſus, ait:
Chara mihi ante alios diuos Tritonia, quantis
Sit ſubiecta malis vrbs tua nota vides.
Ergo ne tot gemmas, tot lucida ſydera mundi,
Tot ſpes egregias auferat vna dies?
Per Styga non patiar: tu diua tuere Brabantos,
Latronumque tua funde ſub vrbe manus.
Illa minax, alta diuorum ſede relicta.
Contulit audaces ad loca iuſſa pedes.
Vtque aderat, iuuenum ſtimulis ardentibus iras
Suſcitat, vna omnes protinus ore fremunt,
Proh ſcelus, an patimur vinci ſine puluere muros?
An nihil omnino dextera noſtra valet?
Anne vltro iugulum ſtricto præbebimus enſi?
Siccine nos vitæ pœnituiſſe, poteſt?
Ne deſint animi, ſtudiis belliſque Minerua
Rite præeſt: eius nos quoque turba ſumus.
Si tamen immorimur, mortem defenſa iuuabunt
Mœnia: laus paucis vincere maior erit.
Nec mora, fit clamor, redduntque tonitrua ſæua
Bombardæ, credas intonuiſſe Iouem.
Heu quis tunc luctus fuerat, planctuſque per vrbem?
Euictæ facies hæc tibi Troia fuit.
Aufugere Duces, locupletes deinde ſequuti
Sunt, vel in abiectis delituere caſis.
Vt taceam, varias quas aſſumſere figuras,
Quæ decorent libros Naſo iocoſe tuos.
p.294. *Quam ferus heu dominus Timor eſt: vel muris in antrum*
Prorepes, modo dum vſſerit ille tibi.
Virgo pudicitiæ, ſoboli matrona timebat,
Orando ſuperos ſollicitauit anus.
Et ſimul implerunt vlulatibus aëra magnis.
Mortis vbique pauor, magnus vbique dolor.

Dixe- *Inter-*

Interea cleri promptis cum ciuibus acres
Defendunt ducibus mœnia nuda ſuis.
Nec ceſſare prius morti dare corpora, quam nox
Illabens nitidum vinceret atra diem.
Aſt iras hoſtis voluens furibundus inanes,
Subiecit pauitans anxia terga fugæ.
Nec redit: vt ſcopulos ſi quando euaſit acutos
Cautus ab infauſtis nauta veretur aquis.
Vos tamen o ciues diuino numine iuti
Ferte Diis memori ſuauia thura manu:
Seu, quod odorifero thure eſt acceptius omni,
Viuite, vt iratus non queat eſſe Deus.

Aliud in eosdem.

Hinc hinc Galle procul, procul aut bombarda repellet.
Heus fugito, ſedes hic Iouis ales habet.
Perfidus ille nihil Gelrus, nil Cymber iniquus
Profuerit: criſtas erigere ergo caue.
Quos duce Borbonio ſenſiſti lenius vngues,
Ni fugis acres experiere magis.
Semiputata tibi Latio calcaria quondam:
Ergo fuge, aut totus diripiere miſer.

FRAN-

FRANCISCI I.
ACTA.

LECTORI BENEVOLO S. D. BURCARD GOTTHELF STRUVE

COntinentur hoc fasciculo varia, cum Germaniæ Ordinibus a Francisco I. & per litteras, & per legatos in diuersis etiam Comitiis ab an. 1535. ad 1544. acta. Prodierunt ista primum hoc titulo. *Exemplaria litterarum, quibus & Christianissimus Galliarum Rex Franciscus ab aduersariorum maledictis defenditur; & controuersiarum causæ, ex quibus bella hodie inter ipsum & Carolum quintum Imperatorem emerserunt, explicantur: vnde ab vtro potius stet ius æquumque, lector prudens perfacile deprehendet. Quarum catalogum sequens pagina indicabit. Parisiis ex officina Roberti Stephani 1537. cum priuilegio Regis 4.* Verum, cum scripta in hac editione non secundum temporis ordinem disposita, Freherus eundem in sua hac editione obseruauit. Primum inter hæc est epistola Kl. Februarii 1535. ad ordines Imperii scripta, qua partim excusare se conatur Franciscus I. de iis, de quibus fuerat inculpatus, quod Turcarum scilicet legatos admiserit, & Germanos fuerit persecutus, partim etiam opem suam offert ad discordiam de religione componendam. Faciunt huc verba Sleidani, * *cum autem hoc ipso tempore Turcici legati essent in Galliis, eoque nomine rex in odium atque suspicionem vocari sese per Germaniam audiret, illa quoque supplicia, quæ diximus, multos offenderent, Calendis Februarii dat litteras ad Imperii Principes omneis, & ordines, ac illud de Turca primum excusat, & tacito nomine, quosdam ait annis iam aliquot, ad Turcam subinde missse legatos, & ab illo inuicem accepisse, non consultis iis, quorum intererat scire, quid agerent: illos nimirum non recusasse stipendium atque vectigal annuum dependere Turcæ, quo peruenirent ad eum, quem animo iampridem conceperant, dominatum: sibi vero, si quiescere velit a bello, maximas a Turca proponi conditiones, verum eas adhuc quidem se repudiare semper, & velle, vt cæteri quoque reges atque Principes in ea pace deprehendantur: id autem quo minus fiat, in causa esse illorum ambitionem, de qua Turcarum Imperator compertum habeat, neque ferre possit ipsorum sic augescere potentiam, quæ post ipsi futura sit inuidiosa: quod si autem certus esse queat, suos intra fines quemque manere, nec aliena cum iniuria suam ditionem amplificare velle, non dubium esse, quin ille remotis armis a nostris finibus, in diuersos & longinquiores populos impetum sit facturus omnem: in votis igitur esse positum, vt tam potentem hostem sine cæde & sanguine remoueamus: & sibi quidem optimum hoc videri consilium, vt pacis & induciarum ineantur cum eo rationes, hoc præsertim tempore, quando multis & peruersis in religionem inuectis opinionibus, respublica valde sit dilacerata: quod si Clementi VII. Deus vsuram lucis magis diuturnam dedisset, dissidium hoc omne religionis potuisse componi: multum enim sibi cum illo super ea re sermonem fuisse, nec aliud quicquam tunc obstitisse, quo minus concilium indiceretur, quam quod Cæsari promiserat, in Italia illud habere: cum ipse contra sentiret, & quandoquidem pacata non esset Italia, Cæsar etiam atque ille copias ibi haberent, neque dum sublata esset armorum causa, vt in Germania concilium cogeretur, contenderet, nam neque sibi propter belli suspicionem, neque Germanis omnibus propter diuersam religionis professionem, tutum esse in Italiam armatum accedere: veruntamen,*

* *Lib. IX. p. 250.*

men, quod Clemente Pontifice fieri non potuit, vt id Paulo III. ductore bene succedat, optare se plurimum. In huius deinde commendationem atque laudem ingressus, ait nullum in ipsius creatione vitium, nullam interuenisse largitionem, nec esse cur ea metuat ille, quæ nonnullis metum adferre solent, quo minus legitimæ sese cognitioni sistant: & quanquam fuerit non difficile, suæ gentis aliquem eo promouere dignitatis, tamen suasisse Cardinalibus, qui suam tunc sequebantur authoritatem, vt hunc diligerent: & cum deinde creatus esset, rogasse per literas atque legatos, vt loco tuto & idoneo, concilium primo statim tempore conscriberet: vt itaque bono sint animo, neque de conciliatione religionis animum despondeant, hortatur: nec enim vlli se labori suo parciturum esse: declarent ipsi modo, quid se velint apud pontificem perficere. Post, alterum criminationis caput diluit & vel contra suum institutum atque naturam seuerum se fuisse dicit in homines quosdam audaces atque facinorosos, qui sub religionis prætextu, reipublicæ moliebantur excidium: itaque ne longius hæc contagio serperet grauiter in illos vindicasse more maiorum: iam vero, si quis in eo numero fuisset deprehensus homo Germanus, eodem loco se habiturum fuisse illum, quo cæteros: etenim si qui suæ ditionis atque gentis in ipsorum finibus aliquod simile perpetrassent, non se recusare, quo minus in ipsos acerrime vindicetur: sed neminem esse repertum Germanicæ nationis, affinem huic impiæ societati, quod sibi periucundum acciderit: itaque suum regnum atque domicilium ipsum patere Germanis, non minus quam Gallis: huius autem obtrectationis authores id agere solum, vt Galliam a Germania diuellant, astuto nimium & insidioso consilio, vt per dissidium illud, & in his offensionibus, ad optatum ipsi finem perueniant, & vtrisque dominentur. Quantam autem ad persecutionem Euangelicorum facem Franciscus prætulerit, idem testatur Sleidanus: * *interea per Galliam nouus oritur motus in eos, qui de Lutheranismo erant quoquo modo suspecti, cuius quidem rei hæc erat occasio. Lutetiæ Parisiorum, & aliis quibusdam in locis & in ipso regis palatio, fere eodem tempore, noctu, chartæ quædam fuerunt affixæ, in quibus de religione deque Missa cumprimis, multa erant perscripta: mox inquiri cœptum est ac inuestigari, & per indicium nonnulli, quidam vero per suspicionem comprehensi, habita quæstione, viui cremantur, horribili sane spectaculo. Nam ad machinam alligati, & in altum sublati, deinde in ignem e sublimi demissi, & rursus adducti, carnifice demum abscindente funem, in subiectam flammam corruebant: iis etiam, qui paulo videbantur eruditiores, antequam producerentur, lingua resecta fuit, ne vel supplicii causam, vel suæ doctrinæ summam ad populum explicarent. Erat autem huius perquam idoneus administer, Ioannes Morinus, proprætor. etenim, vt sagacissime nouerat eos odorari & peruestigare de quibus erat aliquid suspicionis, ita etiam, cum deprehendisset, in irrogandis pœnis atque suppliciis omnem prope sensum humanitatis exuebat.* Hanc ipsam epistolam in vernaculum sermonem translatam Operi suo de causis Belli Germanici inseruit Fridericus Hortlederus, ** adiectis quibusdam notis politicis. Mentionem huius scripti quoque facit Seckendorfius, *** dicens, scriptum illud magis ad deuinciendos sibi Protestantium Principum animos quorum aliquos in expeditione Würtenbergica iuuanda sibi conciliauerat, quam aliorum compositum fuisse, quanquam inscriptum fuerit omnibus.

In altera Epistola ad eosdem Imperii Ordines studium suum, quod circa Concilii indictionem habeat, profitetur.

Tertium scriptum ad Imperii Ordines Eslingæ congregatos est directum, quo saltim declarat, se Guilielmum Bellaium Consiliarium suum & Cubicularium in-

 timum

* *Lib. IX. p. 246.*

** *Tom. I. lib. I. c. XVIII.*

*** *Hist. Lutheran. lib. III. f. XIII. §. XXXVIII.*

timum esse missurum, qui cum Imperii Ordinibus de ratione restituendæ Concordiæ Ecclesiasticæ conferat, licet de Eslingensi conuentu nec Sleidanus, nec Seckendorfius quidquam tradant, vt exinde coniecter, consilia primum fuisse, de conuentu Eslingæ habendo, qui tamen postea Smalcaldiam fuerit translatus.

Subsequitur igitur quarto loco Guilielmi Bellaii Langæi in Conuentu Ordinum Protestantium mense Decembri 1535. habita Oratio, cuius summam Sleidanus hoc modo tradit:

Galliæ Rex, qui iam plane constituerat in Italia belligerari, legatum misit Guilielmum Bellaium Langæum ad hunc Smalcaldiæ conuentum. Is XIX die Decembris orationem habuit, & primo de suppliciis regem excusat. illum animaduertisse quidem in suæ ditionis quosdam: sed hoc ad ipsorum iniuriam nullam pertinere, tametsi maleuoli dicant, quum illos e medio sustulit, ipsorum quoque causam veluti præiudicio quodam condemnasse: rogat autem ne tam ineptis calumniis moueantur, & rem omnem diligenter secum expendant: etenim in Germania multos ab ipsorum doctrina prorsus abhorrere, quosdam non omnino subscribere, sed & ipsos qui sint eiusdem doctrinæ, non semper idem sensisse: quod nunc autem idem profiteantur, pergratum esse regi: non se dubitare, tantam ipsorum esse modestiam & humanitatem, vt nemini velint præscribere, neque hoc sibi sumant aut arrogent, vt ad suam religionem etiam inuitos adigant: regem solere de ipsis amanter & perhumaniter loqui, & ab ipsis agnoscere quædam esse sanctissime declarata, sed moderatius quædam fieri voluisse: videre quidem illum & longinquitate temporis, & hominum indiligentia, & superstitione, ceremonias in ecclesiam obrepsisse quasdam inutiles & superfluas, verum vt omnes idcirco promiscue tollantur absque decreto publico, minus ei placere: ceremonias enim esse velut adiutrices atque pedissequas religionis & singulis fuisse temporibus, & eos qui violassent, grauiter & seuere semper esse vindicatum: & cum rusticorum seditionem ipsi totis viribus oppressérint, cum anabaptistas coherceant, cum sine causa nihil facere videri velint, cur non idem de rege amico statuant? cur non cogitent, graues omnino fuisse causas & summam necessitatem, quam ob rem in suos animaduerterit, etiamsi forte quidam minus fuerint nocentes? cuiusmodi enim sint illorum flagitia non esse huius loci commemorare, quædam enim plerumque fieri, quæ, ne cum facta quidem sunt, sciri ab omnibus expediat, cur ita facta sint, & pro temporis conditione remitti, nonnunquam etiam augeri pœnam: ipsi quidem regi, cui tam late pateat Imperium, non ad præsens modo tempus, sed ad futurum etiam respiciendum, & prouidendum fuisse, ne sua lenitate, plurimorum improbitati fenestram patefaceret: cumque natura sit & educatione mansuetus & perhumanus, necessitate coactum, vicisse naturam & aliam ad tempus induisse personam: & sicut dissérentes de quaq; re libenter audiat, sic etiam illis offendi, qui temere quid moliuntur, nec ad eos referunt, quorum est definiendi potestas: illos vero, de quibus pœnam sumpsit, non idem quod ipsi, verum longe sensisse diuersa: Iam, quod ad ipsorum attinet doctrinam, regem existimare, quicquid eius rei fecerint, communi factum esse consilio: cuiusmodi vero sint ipsorum dogmata in medio relinquere: nam in rebus tam arduis nolle sibi iudicis personam præ cæteris arrogare & vtrobique esse aliquid quod & probari possit & improbari: nimirum sic esse comparatum, si penes eundem sit & asseuerandi & indicandi potestas, vt falli quis & errare possit. Beneuolentiam deinde captat, & illos refellit, qui Germanis dicebant esse cauendum ab exteris legationibus: ad ipsorum hoc pertinere detrimentum atque seruitutem demonstrat; etenim nullius populi tantas esse vires, vt diu stare possit atque florere, nisi finitimorum sit amicitia munitus & societate: sed perantiquam esse Gallicæ Regum & Imperii Principum coniunctionem & vtriusque gentis eandem esse stirpem & originem, & propter situm atque propinquitatem, non vsui tantum atque præsidio, sed & ornamento inuicem esse posse: Regem igitur, quum Germanis inter se minus conuenire audit, dolere plurimum, & quantum quidem

* *Lib. IX. p. 256.*

dem ipſe poſſit, conciliationi ſtudere: non ſemel etiam eſſe veritum, ne diſſidium hoc religionis, luctuoſum aliquem haberet exitum, & quia conueniſſe iam ipſos, tuendæ ſuæ dignitatis cauſa, nec etiam eos qui ſint diuerſæ religionis ab ipſorum acceperit excludi contubernio, ſpem habere illum permagnam, fore, vt ea res ad opinionum atque doctrinæ conciliationem aditum faciat: his itaque de rebus admonitum, voluiſſe per legationem, quid ſui ſit conſilii demonſtrare: nimirum, quia temporum hic ſit ſtatus, vt commune liberumque concilium adhuc quidem cogi non poſſit, optimum regi videri, ſi Germani conueniant interim omnes & collatis ſententiis rationem ineant concordiæ, quæ facile ſarciri poſſit, modo nihil obſtinate fiat, & errore deprehenſo non pigeat mutare ſententiam, & cedere meliora docenti: ſiquidem hoc fiat, regem ipſis in eo futurum eſſe ſocium & adiutorem: nam & Paulum tertium Pontificem interpellatum a Rege ſuper eo, fateri, non ſic eſſe traditionibus humanis inſiſtendum, vt non pro conditione temporis, & publicæ quietis cauſa, mutari poſſint, & ſi recte atque ordine omnia fiant, profiteri, multa ſe temporibus, multa communi concordiæ permiſſurum eſſe: quod ſi ipſis etiam placeat, vt delecti aliquot Galliæ Viri docti & periti rerum ſacrarum interſint huic actioni, vel, ſi quos ipſi de ſuis in Galliam mittere velint ea de cauſa, longe hoc illi fore gratiſſimum, & ipſorum hoc arbitrio totum permittere: quod ſupereſt hortari, vt pacem inter ſe colant, ſeſeque muniant coniunctis animis, id enim ad externam quoque pacem pertinere, & regem quidem ipſorum hoſtibus vnquam nec ope neque conſilio adfuturum eſſe, modo, quod adhuc fecerunt, in eadem erga illum voluntate permaneant. Quid vero legatus in conuentu iſto cum Proteſtantibus egerit, & quid in Colloquio, quod cum eo de cauſis Religionis die XX. Decembris, ſummo mane habitum, actum fuit, ex relatione Spalatini refert Seckendorfius,* qui etiam litteras Franciſci inſeruit Diuione die XIX. Nou. ad Electorem, d. XX. Nouembris ad Ordines ſcriptas, quibus teſtatur, ſe Legato ſuo omnem fidem velle haberi. Dum autem Bellaius menſe Iunio 1536. altera vice ad Imperii Ordines mitteretur, nouas litteras de fide ipſi habenda accipiebat, quas hic quinto & ſexto loco videmus exhibitas. Mittebatur iſte binas ob cauſas in Germaniam. Prima quidem erat, vt Proteſtantes a Cæſare alienaret, atque in Franciſcum faceret propenſiores, ſiue vt ipſe ait, vt calumnias contra Franciſcum ſparſas, de fœdere cum Turcis, propulſaret. Altera, vt Gallorum iura in Ducatum Mediolanenſem Ordinibus proponeret, quam cauſam ab iisdem volebat diiudicari. Hæ igitur literæ ſeptimo loco inſeruntur. Agit de iisdem ipſe Guilielmus Bellaius in Commentariis ſuis, ** dicens: *dum rei veritas paulatim gliſcit, Langæus, quoniam videbat ſibi tamen nondum tuto in omnibus locis verſandi facultatem futuram, quæ adeunda ſibi iudicabat, vt ſui Principis & liberorum mandatum curaret, & Ordinum Imperii conuentum haberi poſtularet, vbi cauſæ illorum firmamenta & potiſſimæ rationes, in quibus cum Cæſare contendebant, explicarentur: fiduciarias, quas a Rege literas habuerat, vna cum aliis, quas ipſe ſuo nomine priuatim ſcribat, quibusque quid in mandatis accepiſſet, fuſius declarabat, ad Ducem Bauariæ Ludouicum, Comitem Palatinum, Electorem mittit: Eum rogat, vt quoniam inter ſeculares Electores Principem locum obtinebat, & Galliæ proximus erat, ipſa Regis & liberorum poſtulata collegis ſignificanda curaret.* Eandem epiſtolam Commentariis ſuis inſeruit Bellaius, ſed verbis aliquantiſper mutatis. Subſequitur octavo loco Franciſci I. Epiſtola ad Imperii Electores data Decembri menſe 1536. qua conuentum ad diſceptandam de Mediolano controuerſiam, & ſe aduerſus maleuolorum calumnias purgandum, indici poſtulat. Nona Epiſtola ad Albertum Moguntinum Electorem eſt directa, qua conqueritur, Tabellarium ſuum, a Ioachimo II. Brandeburgico Electore in vincula fuiſſe coniectum. Decima eſt Epiſtola ad Ordines Imperii, qua de oblatis ſibi per Solimannum pacis conditionibus agit; atque Status iterum a Cæſare alienos reddere conatur. Idem tentat Franciſcus epiſtola ſua

* *Hiſt. Luther. lib. III. f. XIII. §. XXXVIII. add. I.*
** *Lib. VI. p. 202.*

la ſua ad Ordines, quæ vndecimum locum occupat, qua potiſſimum iſtos dehortatur, ne ſumptus quosdam Imp. ad Bellum contra Turcas ſuppeditent, cum Solimannus profeſſus fuerit, nihil ſe, niſi prouocatus, Germaniæ nociturum, atque denuo cauſſæ Mediolanenſis deciſionem vrget. Duodecima eſt epiſtola ad confœderatos Smalcaldicos reſponſoria, qua de amicitia ſua erga eosdem teſtatur. Subſequitur decimo tertio epiſtola ad Ordines Imperii pro Franciſco apologetica, qua auctor omnem bellorum culpam in Carolum reiicere conatur, quod ipſe Turcas concitauerit, ſub prætextu belli Turcici Masſiliam per inſidias capere tentauerit, oblatas pacis conditiones, easdemque æquisſimas reiecerit, Turcis bellum, ſola motus dominandi cupidine, intulerit, Delphinum tanto famæ ſuæ diſpendio veneno enecari voluerit. Poſtquam igitur Carolum ſatis increpaſſet, tandem Franciſcum Regem excuſat, quod pacem cum Turcis ab iisdem oblatam colat, ne temere eundem hoſtem in ſe prouocaret, quin potius antea omnia ad bellum contra Turcas Carolo obtulerit auxilia. In cauſſa Mediolanenſi ait, Franciſcum ſemper prouocaſſe ad æquam iuris diſceptationem coram Imperii Senatu. Demum conqueritur, literas ſuas ad Imperii Ordines ſcriptas, ſæpius fuiſſe interceptas, tabellarios vel male habitos vel enecatos. Decima quarta eſt Apologetica cuiusdam famæ regiæ ſtudioſi epiſtola, qua Franciſcum de ſingulis, quæ ipſi fuerant inculpata, defendere conatur. Primum quod Ducatum Mediolanenſem ſibi velit vindicare, in quem ius ipſi ſit integrum, neque renuntiationem quidpiam valere, quæ liberis ipſius minime poſſit præiudicare. Deinde, quod bellorum cum Cæſare geſtorum ipſe potiſſimum ſit auctor, quod ex bello Roberti Marcani, Nauarreno, Sabaudico, Mediolanenſi declarat, in quibus ſingulis non niſi prouocatus, arma contra Cæſarem tulerit: imo, in cauſſa Mediolanenſi ipſum ſemper ad Imperii Senatum prouocaſſe. Cæſarem gloriari victoria Africana, cum tamen Franciſcus Tunetanum Regem impoſuiſſet. Præterea profitetur, Franciſcum Vdalrico Würtenbergic. pecuniam ſuppeditaſſe pro Comitatu Montisbeligardenſi, nec ſua interfuiſſe, percunctari, quo eandem vellet impendere. Burgundiam autem ipſum optimo iure poſſidere. Demum increpat Carolum, quod pro liberatione Franciſci captiui immanius pretium petierit, quam quo antea Francorum Reges ſe ab hoſtibus Saracenis redemerint. Decimum quintum locum occupat Franciſci reſponſio ad Orationem Caroli V. Romæ a. 1536. coram Cardinalibus & Papa habitam, qua dictum Regem variorum criminum inculpauerat, cuius contenta Guilielmus Bellaius * refert, eandemq; vernaculo ſermone exhibet Hortlederus ** Hæc ſunt iſta ſcripta, quæ in priori editione Pariſina reperiuntur. Subſequitur nunc Oratio a Marquardo Frehero adiecta, Legatorum Gallicorum ad Imperii Ordines, Spiræ congregatos, eo quod ipſi aditu fuerint prohibiti. Audiamus de eo Sleidanum *** dicentem: *Galliæ Rex, qui facile poterat ſcire, Cæſarem de ſe grauem habiturum querimoniam ad Principes, legationem decernit ampliſſimam, Ioannem Bellaium Cardinalem, Franciſcum Oliuerium Alenconium, Africanum Malleium, prætorem Diuionenſem: Hi quum Ianuario menſe veniſſent Nanceium, oppidum Lotharingiæ, ſubſiſtunt, & cautionem Cæſaris expectant, fœcialem enim rex præmiſerat Spiram, eius rei cauſa, cum literis ad Cæſarem, & priuatim etiam ad Principes Electores, quibus literis petebat, ſuis legatis publica fide caueri. Cum autem fere ſub exitum Februarii, fœcialis eo veniſſet, indutus veſte ſolenni, ſicut fieri conſueuit, ſiſtitur a Granuellano, cui & literas reddit ſui regis ad Cæſarem ſcriptas, cum aliter non poſſet, & ſui cauſam adventus explicat, & Legatis, qui non ita procul abſint, iure gentium caueri petit. Iuſſus manere domi, & diligenter obſeruatus, ne quis ad ipſum colloquendi cauſa veniret, quarto poſt die dimittitur, aſperrimis verbis. Imprudenter ipſum feciſſe, & magnum adiiſſe capitis periculum, qui ſit auſus eo venire: nam regem, qui ſit hoſtis Germaniæ, non habere quod agat intra fines Imperii, neque ius gentium illi communicandum eſſe: redeat ergo domum, & hæc regi ſuo renuntiet: non eſſe vero, quod poſt hac aut*

ipſe

* *Comment. lib. V. p. 186.*
** *Tom. I. lib. I. c. XXI.*
*** *Lib. XV. p. 438.*

ipſe vel quiuis alius accedat: & nunc quidem ipſi condonari factum atque remitti, clementia quadam Cæſaris, magis, quam pro ipſius merito, ſed caueat imposterum: alioqui non laturum impune: nam feciſſe contra leges fœciales; nec in Cæſaris domicilium ei licuiſſe venire, niſi de illius permiſſu: quod ad literas attinet, quas habere ſe dicat, ita regem eſſe de republica Chriſtiana & inprimis de Germania meritum, vt in hoc rerum ſtatu Cæſar neque velit neq; debeat eas recipere, ne per illius vſitatum ſcribendi genus atq; promiſſa, vel ipſe vel etiam alii decipiantur. Hoc reſponſum gallice perſcriptum ei datur. Sic ergo remittitur cum literis regis ad Cæſarem ſcriptis atq; principes, & additi fuerunt equites nonnulli, qui Nanceium vſque perducerent. huius autem rei nihil fuit communicatum principibus, ac pleriſq; videbatur hoc ab Imperii conſuetudine eſſe alienum. Ea re cognita, legati magnis erant in anguſtiis, valde ſolliciti, quomodo ſine periculo domum redirent: collato autem conſilio cum Lotharingiæ Principe Antonio, nocte clanculum diſcedunt, inque Galliam propinquam reuertuntur. Idem narrat Franciſcus Belcarius * *Præconem militarem ſiue Heraldum (vt noſtro verbo vtar) Spiram miſit Franciſcus vt teſſeram liberi aditus legatis ſuis impetraret: Cæſarem enim de ſe apud Imperii ordines queſturum prouidebat: legati autem (hi erant Ioannes Bellaius, Cardinalis, Franciſcus Oliuarius qui poſtea Cancellarius fuit. Africanus Malleius prætor Diuionenſis) iam Nanceium appulerant. Herardus ſolenni veſte indutus Regis litteras ad Cæſarem atque ad Imperii ordines ſcriptas Granuellano offert; iuſſus redire domum, ne quis cum illo quicquam communicaret adhibita cuſtodia: qua triduo poſt grauiter increpitus dimittitur: in magnum capitis periculum incurriſſe, cum Rege enim Germaniæ hoſte ius Gentium in Germania haud eſſe communicandum: Cæſarem litteras eius neque velle, neque recipere debere, ne propter vana eius promiſſa nonnulli circumſcribantur. Itaque cum litteris remiſſus eſt, re cum principibus Imperii non communicata: quod a Germanorum conventuum more alienum fuit. Redeunti comites dati, qui Nanceium vſque deducerent quo reſponſo accepto Regii legati in Galliam reuerterunt.* Ipſa vero Orationis contenta breuiter exhibet Sleidanus, ** dicens: *Quemadmodum regis Galliæ Fecialis infectare dimiſſus fuerit Spira diximus ante: cum ergo Domum rediiſſent Legati, quam habituri fuerant in conſeſſu omnium orationem eam typis excuſam emittunt. Initio captant benevolentiam, & vtriuſq; gentis eandem originem eſſe, neque quicquam Germaniæ accidere poſſe dicunt, quod non ad Galliam quoque pertineat: deinde criminationes aduerſariorum, quaſi Rex altero iam bello rempublicam perturbet, & fœdus cum Turca fecerit diluunt, vſi præfatione quadam, delinjendi Cæſaris cauſa & prius quidem bellum excitatum eſſe docent, quod a Sabaudiæ Duce rex hæreditatem maternam conſequi non poſſet: hoc vero poſterius, propter trucidatos contra Ius gentium, regis legatos: cum Turca nullum eſſe Regi fœdus, nullam ſocietatem niſi commerciorum, & quietis publicæ cauſſa, cuiuſmodi ſit Venetis, Polonis, & aliis nonnullis: quanquam ſi fœdus vllum eſſet, non poſſe in crimen vocari, propterea quod idem aliquando fecerint & Abrahamus & Dauid, & Salomon, & Phineas & liberi Tobiæ & Mechabæi duces, poſt etiam Honorius, Conſtantinus, Theodoſius Iunior, Iuſtinianus II. Palæologus, Leo, Fridericus primus & ſecundus, Cæſares, vſi diuerſæ religionis gentium auxiliis: & Fridericum quidem II. Saracenorum humeris in Italiam, vnde Pontifices ipſum eiecerant, eſſe reportatum; ſcire ipſos, quantas copias & auxilia non ſemel in bellum Turcicum Rex promiſerit: eius quoque rei pontificem eſſe & Senatum Cardinalium, teſtes locupletiſſimos: in Vngariam vero Turcam irruiſſe, cum eſſet ibi natum diſſidium de principatu, magis deinde fuiſſe laceſſitum bello Aphricano, poſt captam Tunetem: quod in mare Liguſticum Turcica claſſis nuper venerit, non eſſe tribuendum Regi: nec ad rem facere, quod in ea claſſe fuerit regius miniſter Polinus: etenim Barbaroſſæ fuiſſe conſilium, vt Andream Auriam inueſtigaret, & opprimeret, cum id non poſſet, arcem obſediſſe Nicenam, idq; ſua ſponte: regem videlicet inducias habere cum Turca, quod alias etiam ipſis nunciarit, honeſtas & nemini perniciosas: id autem ei non poſſe dari crimini, quum eas maximi ſæpe viri non adeo nuper expetiuerint etiam; afflictum eſſe reipublicæ ſtatum, idq; Regi vehementer dolere: pacem autem hac vna ratione poſſe recuperari, ſi quidem ea quæ ſunt Regis, optimo iure Cæſar ei reſtituat: hoc ſi poſſint efficere futurum, vt ad vim omnem externam a Germania depellendam, Rex nulli ſuo vel labori vel ſumptui vel periculo parcat.* Cum ſingulis hiſce ſcriptis contulimus Sleidanum, Martini & Guilielmi Bellaii Franciſci item Belcarii Commentarios rerum Gallicarum, Petri Martyris Epiſtolas, Ponti Heuteri Auſtriam, Dauidis Chytræi Saxoniam, Franciſci Guicciardini & P. Iouii Hiſtoriam, Collectionem Tractatuum Pacis, & Varillaſii Hiſtoriam Franciſci I. e quibus etiam haut pauca, quæ ad illuſtrationem faciunt, textui ſubiecimus.

* Comment. rer. Gall. lib. XXIII. p. 753.

** Lib. XV. p. 445.

FRANCISCI REGIS GALLIARVM, ACTITATA PER LEGATOS ET LITERAS CVM IMPERII PRINCIPIBVS VNIVERSIS, ATQVE ETIAM FOEDERATIS SMALCALDICIS, IN COMITIIS PRÆCIPVE DIVERSIS IN LOCIS CELEBRATIS. p.295.

E VETERI EDITIONE PARISIANA, DILIGENTER EMENDATA, MELIORI ORDINE DIGESTA.

I.

CHRISTIANISSIMI REGIS AD IMPERII ORDINES EPISTOLA, MENSE FEBRVARIO DATA, ANNO M D XXXIV. CALVMNIARVM IN EVM DISSEMINATARVM REFVTATORIA.

FRANCISCVS DEI GRATIA FRANCORVM REX, ETC. REVERENDISS. ILLVSTRISS. INCLYTIS, GENEROSISS. SPLENDIDISS. AMPLISSIMIS, SPECTABILIBVS ET PRVDENTIBVS SACRI ROMANI IMPERII ELECTORIBVS, PRINCIPIBVS, COMITIBVS, EQVITIBVS, CIVITATIBVS, CIVIVMQVE MAGISTRIS AC CÆTERIS ORDINIBVS, AMICIS, FOEDERATIS ET SOCIIS CHARISSIMIS

S.

VEllem, Ampliſſimi ordines, eam haberent omnes illuſtri & excelſo loco nati, veritatis honeſtique rationem, vt quum aliquem neque vere neque per ſe ipſi honeſte accuſare poſſunt, indignum ſua exiſtimatione ducerent clam ſummisſis calumniatoribus, falſos & commentitios rumores diſſipare: profecto non inuenirentur, qui tam licenter apud vos in circulis omnibus & conuiuiis (vt nunc fieri audio) meo nomine abuterentur ad inuidiam. Qui ſi tamen rationis eſſent atque ſenſus vllius participes, plane intelligerent, longe aliam & maiore artificio fuiſſe in me inſtruendam accuſationem, & quæ ſimilitudinem veri ſaltem aliquam præ ſe ferret, ſi nos modo iactis inde diſcordiarum ſeminibus committere, ſi communis inter nos originis, ſi tot ac tantorum inuicem collatorum & acceptorum beneficiorum memoriam poſſe ſperent aliquando convellere. Solimanni Turcarum Regis & Chriſtianæ religionis hoſtis Legatos, apud Chriſtianiſſimum Galliarum Regem honorifice ac liberaliter aiunt excipi. Germanos ad eundem Regem aditu prohiberi: per huius aulam, per vicos & fora, per compita omnia, volitare homines cultu ac veſtitu Turcico: Germanico incedere, flagitii loco eſſe: Germanis omnibus, nullo diſcrimine impingi violatæ religionis crimen, vt huius obtentu capi, vapulare, cædi, & ad omne ſupplicium rapi poſſint: plena eſſe in Galliis eiusdem gentis hominum ergaſtula, quibus ſpei nihil iam ſit reliquum, niſi vt publico Germaniæ conſilio comparetur ad eos vinculis eximendos numeroſus idemque inſtructiſſimus exercitus. Quænam iſta (malum eſt hominum amentia & ſtupiditas? Si quum nihil habent quod in me poſſunt vere iacere, neque aperte meam famam atque dignitatem apud vos oppugnare audent, ob idque eam ſubuertere per cuniculos & fraudem moliuntur, cur non fingunt aliquid ad eam rem vel aptius vel ſolidius? Cur in iſtis hærent male concinnatis & frigidis calumniis? Adeone vos vecordes arbitrantur ac ſtupidos, vt temere hu-

re huiusmodi rumorum & concionum ventis agitemini? vt considerare nesciatis, quid in quem, a quo vobis proponatur? vt a suppositititiis vera, a translatitiis propria, tanto rerum vsu prudentia præditi secernere nequeatis? Procul dubio amici, socii, ac fœderati veteres, si quid eorum criminum, quorum intentatione ab istis p.296. ego vapulo, non est omnino commentitium, id isti calumniarum artifices ab iisdem ipsis, a queis mihi subornati sunt, in me transtulerunt. cui sane non criminationi (eam enim ne texere quidem possunt) sed conuitio potius atque petulantiæ, non tam ad respondendum adducor, vt ne famam negligere videar, quæ ab istis apud vos, hoc est, ab impudentissimis & leuissimis hominibus, apud grauissimos & prudentissimos viros detrimentum accipere nequeat: quam ne hanc in eorum authores aliquando recasuram inuidiam, diutius velle videar alere silentio ac taciturnitate mea. Quos nimirum pro ea quæ cum illis mihi intercedit affinitate, proque eius Imperii maiestate quod gerunt, honoris tantum atque amicitiæ gratia nominari a me posse velim: Id quod ego quum videam a me perfici nulla ratione posse, quod hæc inprimis ad eos pertineat oratio: sic enitar tamen more ac modo respondere, vt si dicenda quædam mihi erunt (vti erunt profecto) quæ sint eorum aures offensura, perfacile intellecturi sitis incidisse me in ea potius, quam ex industria descendisse. Atque hoc primum magnopere velim ex iis quærere, quum ad Turcarum Regem iidem ipsi abhinc annos aliquot iterum atque iterum Legatos miserint, & ab eo vicissim acceperint, cum litteris & mandatis fortasse minus honorificis, idque inconsultis & inscientibus iis, quos maxime consuli oportebat, quorum scire quidnam rerum illi molirentur intererat: cur id mihi de re omnium maxime ad vniuersorum decus, & singulorum quietem (vti statim audietis) pertinente non liceat? Egone sic ad eorum sim factus arbitrium, vt mittere ad neminem, a nemine accipere Legationem audeam, nisi impetrata prius ab iis venia? vt Legatos quos omnia omnium gentium iura, vel ab hoste venientes esse sacrosanctos volunt, ego pro illorum arbitrio debeam violare? Hostis autem appellatione Solimannum vt censeam (sepositа interim religionis causa) vestræ quietis, amplissimi ordines, vna ratio, meumque in vos præcipuum studium effecit, dum eidem scilicet in vos armato, mei capitis & fortunarum periculo bellum indixi: dum accito in societatem eius belli Serenissimo Britanniæ Rege, quo cum omnia soleo habere communia, ego me in illum, si vnquam in vos bellum moliatur, ducem fore & antesignanum recepi: dum equitum cataphractorum tria millia, peditum quinquaginta, atque ex eorum numero, ad triginta Germanorum millia, per literas ad vos, ad Cæsarem, ad Pontificem, ad vniuersos, quarum exemplaria etiam ad Solimannum ipsum perlata sint, auctoraturum me sum professus. Et interim tamen criminabantur isti, quasi contulisset, atque adeo communicasset ille mecum sua consilia; imo quasi ego illum essem, vt in Germaniam armis inuaderet, adhortatus. Hoc est scilicet, Solimannum in vos excitare, quod illi me ipse atque meas opes omnes opponam, quod in illum vos armare, quod alere meo sumptu non recusem? At is (inquiunt) Legationem ad me misit hoc tempore. Misit sane, At qui si nos omnes sano vti consilio voluerimus, ab Opt. Max. Deo primum, deinde mea simul industria, simul in religionem eximia pietate, factum esse intelligetis, vti ex communi piorum omnium vsu ac dignitate, quam chariorem semper habui meis omnibus commodis & rationibus, eandem ad me Legationem miserit. Etenim quam ii pacem ab eo tam indignis ambirent legibus, vt eius fieri vectigales non erubescerent, quo scilicet expeditionum eius securi, minore vsurparent negotio affectatam in Christianos omnes tyrannidem: ego eam mihi ab Solimanno vltro oblatam pacem, minime quidem reiiciendis conditionibus: tamen constanter ac diu accepturum me pernegaui, nisi pios cæteros eriperem mecum omnes ab eiusdem hostis iniuria. Neque vero aliam ille ob causam in mora est, quo minus eam ab se pacem impetrari quampri-

mum ſinat, quam quod iſtos intelligit, monarchiam in nos obſcure, ac veluti certa propemodum ſpe complecti: quibus ſi res (dum nobiſcum ille pacem colet) ex animi ſententia ſucceſſerint, inuidioſa illi futura ſit eorum potentia. Quod ſi bello inter nos cenſuerimus omnino abſtinendum, & quæ iuſte quiſque poteſt, ea retinere tantummodo voluerit; nihil ille magis cupiat, quam vt ſibi liceat, omnis item belli a nobis ſecuro, extra noſtros fines adornare alios, aut perſequi armorum apparatus. Itaque in manu habemus noſtra poſitum, vtrum ſine cæde & ſanguine potentisſimum hoſtem longisſime a nobis continere, an vt priuatam vnius aut alterius alamus ambitionem, (cuius neque finem vllum prouidere, neque fidam potentiam diutius ſperare poſſumus) rempublicam noſtram incertisſimis bellorum euentis, & ancipiti vel poſt victoriam fortunæ malimus exponere. Quid cæteris eſſe optimum factu videatur, in medium ipſi afferant. Ego quidem ſi quis vllam honeſtæ pacis, vel induciarum duntaxat cum eo conditionem eſſe repudiandam cenſuerit, illum officii ſui parum eſſe memorem (ne quid grauius dicam) exiſtimo: hoc præſertim difficillimo tempore, quo afflicta bellis ciuilibus, atque perverſis non paucis in religionem inuectis opinionibus ſaucia reſpublica, nihil magis ſpectare videatur quam vel tantillum in ſecura pace laxamenti: dum ſeipſa reficiat & recreet, dum coacto vniuerſorum Concilio, ſtatuamus in his pugnantium inter ſe dogmatum fluctibus, quid dignitas Eccleſiæ, quid temporum ratio, quid ſuæ cuiusque in præſens ſalutis, & in futurum quietis cura poſtulet. Atque vtinam Numinis benignitate, ſuperſtitem annos aliquot adhuc habere nobis licuiſſet Clementem VII. Pont. Max. vidiſſetis profecto, idque perbreui, nos iterum omnes in vnum velut corpus coaleſcere. Intellexiſtis enim prope omnes, certe multi, ex Legato ad vos noſtro, quid iam eſſemus ego & ille inter nos ea de re commentati, ac prope iam pacti: atque ne tunc indiceretur Concilium, vnum hoc nobis impedimento fuiſſe, quod is Cæſari, eum ſe conuentum in Italia habiturum, receperat. Contra ego contendebam efficicacisſimis (vt mihi videbar) rationibus, quum haberent ipſe ac Cæſar in Italia nulli non formidoloſos exercitus, illos magis vt in decreta ſua nos cogerent, quam adducerent, eo nos quoddammodo velle pertrahere, pro certo haberi oportere. Addebam (id quod erat) tot initis a Cæſare fœderibus, quo videlicet me acceſſu Italiæ procul ſummoueret, armatum citra rerum nouandarum ſuſpicionem, inermem citra periculum, committere illis me locis non poſſe: atque adeo non ſublatis in ea belli atque diſſenſionum cauſis, debere potius ad veſtræ Germaniæ limites, quæ vix illi Chriſtianorum iniuriæ ſuſpecta ſit, hoc tempore indici Concilium: cuius ſane indictionem, ſicut Chriſtianæ reipublicæ neceſſariam, modo loco libero, neque conuenturis infido, ita diuerſo in loco, ne aliud oriatur ex alio diſſidium, metus & periculi plenam eſſe iudicabam. Sed quod Clemente Pontifice perficere non licuit, faxit Deus Opt. Max. Paulo tertio Pontifice vt liceat. Is quantum intellexi ex omnibus iis quicunque bene cognitum hominem habent, ſemper ab omni diſſenſione inter pios abhorruit. In quo quidem Pontifice creando ſic fuere libera ſuffragia, ſic eſt ab omni ambitu & largitione, ſic ab omni vi temperatum, cenſuram nullius Synodi vt timere poſſit, quæ fortaſſe conſcientia quosdam ſuperiores Pontifices hoc infœlici ſeculo reuocare ab indictione Concilii potuit. Et hæc ſane conſtans de illius eximia virtute opinio quodque nullarum eſſe partium diceretur, ſic apud me valuit, vt quum penes eos Cardinales, qui meam hactenus ſecuti ſunt authoritatem, creandi quem vellent, poteſtas eſſe, & eorum comitiorum cardo in eorum verti calculis videretur; ego tamen non vt meæ gentis aut factionis hominem (quod facile quidem factu erat, & nonnulli adhuc ſumma ope ac ſtudio perfecere) verum vt hunc ipſum deligerent, omnis mihi adhibita eſt cura & diligentia. Quodque profiteri palam auſim, vt qui eius rei teſtes locupletiſſimos habeam omnes omnium partium Cardinales, vnum hoc in deſignationis eius gratiam impetrare volui, vti primo quoque tempore

p. 297.

pore piorum omnium Concilium indiceret, opportuno omnibus atque tuto loco, vtque vnius Dei (quod feciſſe ſemper dicitur) ſpectaret in primis decus & cultum, ſarciendæque & reſtituendæ inter omnes concordiæ rationes. Habetis de Legatione Turcica. In qua vobis exponenda, quum ego tam appoſite in hanc incidérim Chriſtianorum concilii & publicæ tranquillitatis mentionem, magnopere vos etiam atque etiam rogo cum vt veſtros quiſque Concionatores moneatis, vt quam de mitigandis iis quæ circa religionem inolleuerunt controuerſiis, cogitationem & curam ſuſceperunt, eandem ne abiiciant: tum vt me certiorem faciatis ſuper hac indicendi Concilii ratione, quid perfici a me, quid apud hunc Pontificem curari maxime cupiatis. Ego quicquid gratia apud eum valeo, & quantum ipſe per me poſſum, id omne ad hanc rem vnam perficiendam collaturus ſum & conſumpturus. Iam de veſtratium cæde aut captiuitate (quod iſti alterum caput conflandæ mihi inuidiæ conſtituunt) res omnis quomodo geſta, vnde collecti rumores, & ab ipſis calumniæ anſa quæſita ſit & arrepta, intelligite. Superiore Autumno ſub Legati mei a vobis p.298. reditum, quum is ab iisdem veſtris Concionatoribus quosdam velut iſagogicos libellos de ſedandis iis controuerſiis attuliſſet, & cur non ſpe imbuerer optima initio, nihil eſſet: ecce nobis diſſenſionum & mendacii parens, veritatis & quietis hoſtis, quosdam excitauit furioſos magis quam amentes, qui omnium expetendarum rerum ſubuerſionem haud dubie molirentur ac tentarent: quorum ego paradoxa malo iisdem ſepeliri tenebris, vnde ſubito emerſerant, quam apud vos amplisſimi ordines, hoc eſt, in orbis terrarum luce memorari. Tantum hoc dico, ſi qui vnquam inter vos eorum ſimiles, aut longo etiam ab iis interuallo ſuperati extiterunt, abominati (vt debuiſtis) illos atque execrati eſtis omnes. Quæ nimirum contagioſa peſtis, atque ad deterrimam ſpectans ſeditionem, ne latius in Gallia ſerperet, omni ſolicitudine, induſtria, opera reſtiti. In conſcios omnes quicunque fuere deprehenſi, vti more maiorum ac legibus animaduerteretur effeci, nulli hominum generi parcens aut nationi. Quod ſi aliquis inter hos fuiſſet Germanici ſanguinis homo deprehenſus, certe in eum (pace hoc eſſe dictum veſtra velim) eadem oportuiſſet me lege vti, qua niſi vicisſim ego vt in meos vtamini concedam, ſi (quod nolim) vllum huiuſce genus piaculi apud vos aliquando admiſerint, indignus ſim & amicitia veſtra & Chriſtianiſſimi principis cognomento. Sed quod mihi per iucundum accidit nemo veſtri generis homo (vtinam neque noſtri) inter deprehenſos inuentus eſt, ad quem vel vlla ſuſpicio, nedum affinitas huius culpæ pertineret. Igitur niſi (quod improbe iſti videntur velle) hæretici omnes pro Germanis habeantur, nemo veſtratium in Gallia cæſus eſt, nemo ad vllum ſupplicium raptus, nemo (quod ſciam) habetur in vinculis. Patet aula, patent fora, patent omnia denique loca Germanis in Gallia omnibus. Germanici nominis aliquot Principes, multi equites, ſcholaſtici complures, mercatores, & opifices quam plurimi inter nos tuti agunt: quibus (vt abſoluam) in Gallia liberum eſt, quicquid Gallis, quicquid ipſis meis liberis eſt liberum. Ego vero, amici, ſocii ac fœderati veteres, ſatis credo vos dudum illuſtribus argumentis perſpexiſſe, quam inſidioſa ſit, & quo tendat hæc in me perquam impudens & conmentitia criminatio: qua me deferri qui volunt, procul dubio infenſiores mihi non ſunt quam ipſis vobis, quam ipſi toti Germaniæ. Quandiu autem hæc duratura eſt, Gallogermanorum & Germanogallorum inter nos (ita enim loqui placet) germanitas, infirmiores futuros ſeſe perſpiciunt, quam vt ſimul vtrosque poſſint opprimere. Sunt igitur in hoc toti, vt collidi nos mutuo faciant, vtricunque parti male ceſſerit ſuam fore occaſionem rati, quo inualidioribus vtrisque effectis, in alterutros maiore compendio bellum capeſſant, & minore negotio conficiant. Sed hæc inter nos amicitia (quod ponere ſoleo inter DEI Optimi Maximi in vtramque gentem, Gallicam dico & Germanicam, immortalia & maxima beneficia) hæc inquam amicitia, quam iſti adeo ſubuertere connituntur, longe firmioribus innititur radicibus, quam vt ma-

chinis huiusmodi conuellere eam posſint, aut vos in amicum & ſocium Regem concitare, cuius nulla in vos niſi ficta commemorari posſit iniuria: imo vero qui maiorum ſuorum exemplo, ornamento ſemper eſſe vobis ſtuduerit, atque vſui: quemque nemo ſit mortalium, infirmum experturus vel hoſtem vel amicum.

Reuerendiſſimi, Illuſtriſſimi, inclyti, generoſi, ſplendidi, amplisſimi, ſpectabiles & prudentes, amici, fœderati ac ſocii, Deum Optimum Maximum deprecor, opes ac dignitates veſtras vt tueatur, atque etiam augeat. Datum Lutetiæ Pariſiorum, Cal. Feb. Anno Dom. M. D. XXXV.

II.

p. 299.

AD IMPERII ORDINES DE INDICENDI COMMVNIS CHRISTIANORVM OMNIVM CONCILII RATIONE, CHRISTIANISSIMI REGIS EPISTOLA.

FRANCISCVS DEI GRATIA FRANCORVM REX, ETC. REVERENDISSIMIS, ILLVSTRISSIMIS, INCLYTIS, GENEROSIS, SPLENDIDIS, AMPLISSIMIS, SPECTABILIBVS, ET PRVDENTIBVS SACRI ROMANI IMPERII ELECTORIBVS, PRINCIPIBVS, EQVITIBVS, CIVITATIBVS, CIVIVMQVE MAGISTRIS, AC CÆTERIS VNIVERSIS ET SINGVLIS ORDINIBVS, AMICIS, FOEDERATIS, ET SOCIIS CHARISSIMIS, S.

SVperioribus ad vos literis, quum ad quasdam reſponderem pasſim apud veſtrates in me diſſeminatas calumnias: obiter vobis, Amplisſimi ordines, meum ſuper indicendo communi Chriſtianorum Concilio, ſenſum, animum, & expectationem ſignificaui: id quod fortaſſe tum feciſſem accuratius ac diligentius, ſi vel leuem coniecturam habuiſſem, fore vnquam vt (quod poſtea & literis multorum & ſermone omnium ad me perlatum eſt) iſta quorundam obtrectatione ſugillarer, me ſcilicet ad eam rem vltro ſeſe accingenti Pontifici moram vnum attuliſſe, atque etiam (ſi Chriſto placet) tam ſanctæ, piæque voluntati eius me interceſſorem obtuliſſe. Vt nunc autem ſe res habent, hoc eſt, quum iam dubitari apud omnes deſiiſſe debeat, quo ego ſim in eandem rem animo, atque teſtes habeam locupletiſsimos, & grauiſsimos omnes omnium partium Cardinales, nihil me ab ipſo Pontifice contendiſſe obnixius atque efflagitaſſe, quam vt primo quoque tempore omnes conueniremus: nihil ſane hoc tempore optare potui accommodatius, vel ad eorum, quibus ſolo vitæ meæ curſu offenſis, quæuis ſemper viſa eſt ſatis iuſta, mei criminandi cauſa, vobis prodendam audaciam & impoſturam, vel ad meam apud vos ipſos ſartam tectam ab eorundem iniuria conſeruandam dignitatem, quam vt rumores de me ſererent huiusmodi, & ſermones, quos res ipſa confeſtim eſſe falſos quum arguat, nullam iſtis in poſterum non modo credulitatis & fidei, ſed ne exiſtimationis quidem partem relictura ſit: id quod illis contigiſſe ſpero, atque plane confido. Sub id enim tempus, quo ii ad me rumores ſunt perlati, ſuſpenſum quidem & expectantem, quid Pontifex ſtatueret, & quem ipſe locum indicendo Concilio capiendum deſignaret, commodum aduenisſe nuntiatur ab eodem ad me miſſus Rodulphus Pius Fauentiæ Epiſcopus, ſingulari vir ingenio, iudicio, atque doctrina, communicaturus videlicet mecum his ipſis de rebus, ad quas eundem ego Pontificem ſuapte incenſum natura, meis quotidianis precibus & flagitationibus inflammaram. Quum igitur res per ſe ſatis ipſa loquatur, nihil poſt hac futurum video, cur iſtorum ego animos, qui me tam grauiter ſuis maleuolentiſsimis obtrectationibus premere voluerunt, vel leuiter debeam, quamuis lacesſitus,

repun-

repungere. Animi vero mei magnitudinem, & in religionem ſtudium vt inflectam, nulla vnquam cuiusquam faciet iniuria, quin communi conſilio (quoad eius fieri poterit) affectæ reipublicæ Chriſtianæ & afflictæ remedium, atque opem præſentem vna vobiſcum afferamus. Facturos porro nos operæ pretium exiſtimo, ſi (quod veſtro fieri velim arbitratu) aut vos ad me, aut ego ad vos virum mittam, rem totam edoctum, vti facilius inter nos omnium cogitationum noſtrarum rationes explicemus. Multa certe vobis & quod ad rem, & quod ad conuentus ipſius locum ac tempus attinet, non æquo modo animo, ſed libentes etiam dabimus, quo certatim ad noſtras inuicem voluntates (quantum nobis per Deum ipſum licebit) aggregemur. Pium vero interim apud me retinendum cenſui, dum certum nobis quid actum, quid conſtitutum a vobis fuerit, quid curari per me, quid perfici, cupiatis, referatur. Dabitur autem ſemper omnis omnino a me opera, vt nec vniuerſa respublica vere Chriſtiani a me animum, nec vos amici, deſideretis.

p.300. Reuerendiſſimi, Illuſtriſſimi, inclyti, generoſi, ſplendidi, ampliſſimi, ſpectabiles, & prudentes, amici, ſocii & fœderati chariſſimi, Deum Optimum Maximum deprecor, dignitates & amplitudines veſtras vt tueatur, atque etiam augeat. Ex Laiano ſaltu, die XXV. Febr. M. D. XXXV.

III.

CHRISTIANISS. REGIS LITERÆ, DE RATIONE CONSTITVENDÆ INTER CHRISTIANOS OMNES ECCLESIASTICÆ CONCORDIÆ, AD IMPERII ORDINES ESLINGÆ CONVENTVM HABENTES.

FRANCISCVS DEI GRATIA FRANCORVM REX ETC. VNIVERSIS ET SINGVLIS INCLYTÆ GERMANIÆ ORDINIBVS, CONVENTVM ESLINGÆ NVNC HABENTIBVS AMICIS, SOCIIS, ET FOEDERATIS CHARISSIMIS.

QVantopere ſemper hactenus elaborauerimus, vt pro iis opinionibus quæ in Chriſtiana Eccleſia controuerſæ factæ ſunt, vnum in ſenſum ac decretum ad omni potentis Dei cultum & gloriam reducendis celebrando vniuerſorum concilio indiceretur locus ac tempus: nemini veſtrum non ſatis eſſe compertum exiſtimo. Sed quum horum conditione temporum viderem multorum promptam ad hoc voluntatem retardari, dum de loco ac tempore idoneo non plane conſtat, decreueram (& nunc totus in eo ſum) Guilielmum Bellaium conſiliarium & cubicularium noſtrum intimum iſtuc ad vos mittere, certas quasdam rationes executurum, a me pridem ſuper hoc omnium inter mortales pulcherrimo ſanctiſſimoque inſtituto iam initas, ac per eum vobis aut plerisque veſtrum meo antea quidem iuſſu propoſitas, vt pro ea ſcilicet quæ Francicæ meæ genti vetus cum veſtra intercedit communis originis & ſubinde renouatorum fœderum memoria, conuentum inter nos piorum & doctorum vtriusque gentis hominum ageremus, quæ veluti conſultatio quædam eſſet rerum ad religionem pertinentium, cuius interuentu ſcilicet ac diuinæ bonitatis auſpicio, iam nunc etiam hoc nobis tempus fruſtra pereat, dum Eccleſiæ iuſta Synodus rite cogitur, ab omni recedentes controuerſarum inter nos opinionum contentione, ad amicam veniamus earundem opinionum pacificationem & concordiam. Quod ipſum vtique ſi quibus expectamus a vobis conditionibus, & veſtra iam mitigata dogmata nos ſperare iubent, aliquando tandem conſtiterit; nihil dubie ſperamus quod inter nos ea in re conſtitutum fuerit, id cum a Sanctiſſimo Paulo tertio Pontifice, tum a futura illa iuſta Synodo, laudatum omni-

omnino atque approbatum iri. Sed quum iſtius apud Eslingam veſtri conuentus ſero admodum ad me fama perlata ſit, verendum mihi vt ſit ne Legatus ad vos noſter tempeſtiuus eo non perueniat: committere tamen nolui, quin his ſaltem meis literis, & per hunc expeditum curſorem, teſtatum hoc vobis facerem, ſimul omni ratione confirmarem, nullum eſſe nos vnquam vel laborem detrectaturos, vel ſumptum recuſaturos, quo eandem vna omnes aſſequamur rectæ religionis atque vitæ rationem: ſimul nulla vos alia in re de nobis mereri poſſe melius, quam in eo quod hanc in rem præſtiteritis officio ac ſtudio, prout fuſius ex eodem noſtro Legato intelligetis, cui nos hunc curſorem breui ſequuturo noſtram omnem ſuper eo inſtituto mentem, animum, ſenſum & cogitationem aperuimus, & cui vos tantundem habere fidei volumus iis omnibus in rebus, quas meo nomine vobis expoſiturus, quantum nobis præſentibus & rem vna tractantibus haberetis. Quod reliquum eſt, amici, ſocii ac fœderati chariſsimi, Deum Optimum Maximum deprecamur, vt fortunas, dignitates, ornamentaque veſtra omnia tueatur ſemper, atque etiam augeat. Ex Gynuilla Campaniæ Gallicæ oppido, die decimo Septemb. M. D. XXXV.

IV.

LEGATI REGII ORATIO AD EOS IMPERII ORDINES HA- p. 301.
BITA, QVI CONVENTVM SMALCALDIÆ HABVERVNT MENSE DECEMBRI. ANNO M. D. XXXV.

LEgationis meæ teſtimonium, Illuſtriſsimi & excellentiſsimi Principes, vosque cæterorum ordinum ampliſsimi & præſtantiſsimi viri habetis ex his quas attuli a Chriſtianiſsimo Galliarum Rege ad vos literis. Cauſas quæ omnino duæ ſunt, ſi me (quod ſpero, & vos aliis conuentibus adhuc feciſtis) attente ac beneuole audieritis, fideliter ex eius verbis ac breuiter expoſiturus ſum: & earum quidem vna in eiusdem apud vos purgatione, altera in gratulatione verſabitur, & commendatione ſanctiſsimi veſtri inſtituti, conuentusque huius quem ad conſtituendum vnanimem inter vos, tam de religione, quam de tuenda veſtra dignitate conſenſionem eſſe a vobis indictum intelligit. Priore dum probari vobis cupit ſua omnia inſtituta & conſilia, quanta & quam ſancta ſit apud eum veſtra omnium exiſtimatio, declarabit. Poſteriore intelligetis, ſi eam quam erga ſe adhuc habuiſtis, voluntatem retinetis, eandem & ſe, quam erga Germanos omnes ſemper habuit, retinere velle, vt quam veluti per manus a maioribus ſuis ſibi traditam acceperit: quorum ipſorum ductu ac virtute, Germaniam hanc veſtram, domicilium atque ſedem Imperii conſtitutam eſſe, vos ex Annalibus veſtris recordamini. Atque ad rem vt veniamus, Superiore hyeme, illuſtriſsimi & ampliſsimi viri, Chriſtianiſsimus Rex cum in Germania plenisſimi calumniæ rumores de ſe, verbo, ſcriptura diſſiparentur, quibusdam authoribus, qui quoniam aliquem per ſe aditum ad aures veſtras habere poſſe diffiderent, ideo credulitatem ambiebant ex ementitæ legationis titulo, reſpondere coactus eſt, diuiſis paſſim & euulgatis literis, ne ſilentium eius iniqui rerum æſtimatores conſcientiæ aſſignarent. Et eæ quidem literæ quum ad ipſum dimanaſſent cuius iſti abutebantur nomine) Auguſtiſsimum Cæſarem: nihil ille antiquius habuit quam vt illuſtriſſimo & excellentiſsimo Principi, Palatino Comiti Friderico, vtriusque Bauariæ Duci, tum ex Hiſpania in Germaniam per Gallias properanti hoc mandaret, vti Regi ſuis verbis fidem faceret, atque prolixe confirmaret, nihil horum aut volente, aut laudante, aut ſciente ſe vnquam in illum eſſe factum. Quod Cæſaris de ſeipſo & in iſtos luculentum adeo teſtimonium, quum abunde coarguat licentioſam, & impudentem eorum audaciam & petulantiam, plane ſperat & confidit Rex Chriſtianiſsimus, recentiores eorundem obtrecta-

ctationes, quas denuo isti ad splendorem eius maculandum, ad vocandum eum in inuidiam adornarunt, fidem auribus vestris non feciſſe. Quæ vt valeant quidem apud imperitorum aures, tamen ab ingeniis prudentum, hoc eſt veſtri ſimilium, refutandæ omnino ſunt atque repudiandæ. Duo ſunt autem quæ in eum iſti conſtituunt, inuidiæ capita: alterum a religione, alterum a Legatorum ad vos miſſione deriuatur. Atque horum duorum prius illud, quo miſcere cælum terræ conati ſunt, hoc vno videtur niti, quod in ſuorum quosdam Rex animaduertendo, quos iſti ſentire vobiscum aiunt, inuidioſum de vobis præiudicium ferre, atque in eis cauſam veſtram reprehenſione tacita condemnare quodammodo videatur. His ego eos quidem commoueri pro ſua intemperantia & ſtultitia nihil miror: veſtram prudentiam eouſque deſpexiſſe, vt vos ſecum ſperauerint permouere poſſe, hoc de miror. nam vt doctrinæ veſtræ Rex non faueat, non ignoratis hoc illi eſſe cum plerisque aliis & Principibus & nationibus commune. Sunt profecto & in hac veſtra Germania multi, qui a iudicio veſtro partim magnopere abhorrent, partim non omnino iisdem verbis ei ſubſcribunt: atque inter vos ipſos qui eandem profitemini doctrinam, non fuit ſemper idem omnium ſenſus. Quod autem iam in vnum coiiſtis, hoc ipſe Rex vobis, hoc boni & pii omnes gratulantur. Non eſtis porro vos eiusmodi, neque præ vobis hoc vnquam tuliſtis, vt omnibus velitis præſcribere, aut hoc vobis arrogare, vt volentes nolentes ad eam quam velitis omnes religionem adigatis. Et ſane de vobis ſolet ipſe amanter & perhumaniter loqui: agnoſcit quædam a vobis eſſe ſanctiſſime declarata, ſed moderatius quædam fieri
p. 302. voluiſſet. Videt plane atque perſpicit, interuallo temporum & humana imbecillitate, fortaſſis & præfectorum Eccleſiæ iniuria, vel ſuperſtitioſa præpoſteraque pietate (grauius enim loqui non placet) irrepſiſſe in Eccleſiam inutiles quasdam, & antiquatione, vel moderatione dignas ceremonias. Si quis tamen omnes ideo ceremonias auertendas putet, ſi quis iis omnibus pro vniuscuiusque ſiue voluntate, ſiue opinione & clamore multitudinis imperitæ, ſine vllo publico vel decreto, vel conſilio, interdictum nobis iri velit, abhorrere illum putat a maiorum conceſſis, ſi dicere non libet inſtitutis. Eſt & fuit ſemper (quod nobiscum & vos agnoſcitis) ceremoniarum traditio Chriſtianæ comes & adminiſtra religionis: quando enim ceremoniæ in Eccleſia non fuere? quando reprehenſæ? quando non permiſſæ? quando denique fuit, vt quod licet, temere damnantes, imo quæ ſi retenta non iuuant quidem, at non obſunt tamen, arbitratu ſuo conuellentes, atque ob id in pacata republica tumultuantes, ſupplicio digni non haberentur? aut non comprimenda duceretur temeritas concitatæ multitudinis, & occurrendum perditorum audaciæ? Si vos autem ea prudentia, humanitate, clementia præditi, fortiter pro eo ac debuiſtis, ruſticorum ſceleri atque tumultui reſtitiſtis, ſi vindicandam Anabaptiſtarum inſaniam iudicaſtis, ſi de vobis cogitari vultis, vt ſine cauſa nihil facere velle videamini; cur non æquum eſt idem & vos de amico Rege cogitare? aut cur eum, quoties aliquid ſine vlla vobis cognita & aperta cauſa aliter egerit atque vultis, ideo ſine cauſa id feciſſe cogitabitis? Proculdubio neſcitis, vt eſt nobis in proverbio, qua parte illi calceus pedem premat. Cogitare debebatis potius ab iis eſſe tentatum aliquid, quare fuerit eorum conſiliis, antequam latius malum ſerperet, occurrendum, & debilitanda illorum audacia. Egerit fortaſſis cum bonorum aliquo dolore, & propter multorum delicta peruenerit etiam aliquando ad minus nocentum pericula ſupplicium: verum, vt id fieret, non cauſa ſolum, ſed & neceſſitas eſſe potuit, quæ quanta fuerit, aut quæ ſingulorum flagitiorum capita, nihil eſt hic dicere neceſſarium. Quædam enim plerunque fiunt, quæ ne cum facta quidem fuerunt ſciri ab omnibus expedit, quare facta ita ſint: neque vobis ignotum eſt, quædam vno tempore vel diſſimulanda, vel admodum leui caſtigatione reprimenda eſſe quæ alio eadem tempore nullo ſatis ſeuero ſupplicio cohiberi poſſunt. Et prudenti Regi in tam late patente regno non quod agitur tantummodo viden-

dum est, verum & prouidendum quid postea futurum sit: & quod agitur, quo sit tandem, & quo consequentiæ periculo erupturum. Hæc si vobiscum expendentes bene cognitum huius Regis ingenium habeatis, agnoscetis hunc eundem ipsum artes quidem lenitatis & misericordiæ ab ipsa fuisse natura edoctum: verum horum iniquitatem temporum seueritatis ei personam imposuisse, quam vt sustineret ad tempus, necessitate naturam vinci oportuit. De hoc enim sic habete, Si quis ei cum ratione quicquam profert, attente hic illum audit: iis succenset, qui temere quicquam moliuntur, & ad eos non referunt, ad quos differendi atque definiendi authoritas iure pertinet. Quare ad supplicium eo sciente qui sunt rapti, non (quod isti aiunt) sentiebant ii vobiscum, sed a vestra plane aberrabant sententia. Nam quæ ipsi statuistis aut feciſtis, existimare vult Rex Christianissimus ea vos omnia communi consilio fecisse atque statuisse: recte autem an secus feceritis: aut statueritis, nihil hic a se vult videri præiudicatum: sed ne quid sentiat quidem ipse, in medium esse prolatum. Nam si magna esse res omnino videri debet, de rebus tam magnis dicere, multo omnium maximum esse censet de iis statuere: temerarium vero, se iudicem præ aliis constituere. Habet vtraque pars aliquid, & quod probari & quod reprobari possit. Verum iidem si iudicent qui & differunt etiam vt pii sint atque eruditi, euenire posse putat, vt si minus consilio, tamen casu lapsi falsum aliquando iudicent, & quod non eadem ratione statuitur, eodem esse iure debere non existimat. Sed ego fortasse nimis multum re minime dubia loquor, quasi vos aliquid in hac causa de se temere credidisse, aut imminutum de se vestrum iudicium suspicetur. Igitur venio ad aliud inuidiæ caput. Cauendum esse vobis denuntiant sagaces isti patriæ consiliarii, ab externis Regum & Principum legationibus, qui aliud in speciem agere simulent, aliud interim obscure moliantur: & cum Legationem Gallicam non duxerint esse nominatim excludendam, quod hoc sibi inuidiosum fore arbitrati sunt, ita designarunt tamen homines ad suspicionem vitandam ingenioſi, vt quod verbo non exprimunt, indicare digito videantur. Vos autem ego hic appello, qui- p. 303.
cunque adestis illustrissimi, & amplissimi omnium ordinum viri. Quænam vnquam ad vos vniuersim, ad singulos priuatim, ab hoc Rege Legatio de re vlla profecta est, quæ non esset cum publica totius Germaniæ, sacrosanctique Imperii Romani vtilitate, dignitate, ornamentis coniunctissima? Scio equidem de qua ipsi queri maximopere legatione soleant. Sed cum eius reprehensio tam sit refutatu facilis, vt Cæsaris ipsius debilitetur, aut frangatur potius testimonio, qui literis suis vt ea fierent, quæ legatione illa quærebantur, interfuisse publicæ Germanorum pacis & otii testatus est. Quidnam igitur isti moliantur, aut quo hæc animo dicant & faciant, vos pro vestra prudentia perspicere atque intelligere iam potestis. Ego fortasse, nisi iustis de causis statuissem hic mihi breuiter esse dicendum, ostenderem ad abalienandos a vobis sociorum Principum & populorum animos pertinere: docere eos in re fortasse iudicio suo parua, meo autem magna patientiam vestram tentare voluisse: vt si hoc exemplum a vobis non esse refutatum intelligant, progrediantur audacius ad cætera vestræ libertatis conuellenda præsidia. Conuincerem ex hoc nihil aliud quæri, quam vt vobis nullum relinquatur ab exteris posthac societatibus præsidium contra improborum hominum audaciam, & maligna consilia: vtque ab amicis nudi & inopes, nullaque fœderum societate muniti, opportuniores eorum sitis iniuriæ. Deprehenderem istorum deploratam, amentiam dicam, an impudentiam pari cum stupiditate coniunctam? qui vos adeo esse putent rudes & ignaros rerum, adeo expertes ingenii & consilii, vt tutores vobis veluti pueris, vel vt mentis impotibus curatores dari oporteat: quasi discernere ipsi nequeatis, si a quoquam ad vos decernuntur Legationes, accommodatæ ne sint vobis atque vtiles: aut tam oblitos esse vos libertatis vestræ (cuius propugnatæ nomine longe cæteris nationibus antecellitis) vt hoc pro nihilo habeatis, quod in Germania isti regnum constituant, libertatem vestram tollant. Etenim plane ser-

vitus est, ab alterius nutu pendere, nec licere quem velis admittere, aut quem nolis repudiare. Sed hæc vobis ostendere, quæ sunt vobis perspicua, inutile, cum sit & superuacaneum, hoc ego tantum breuiter hic attingam, nullius tantas opes atque vires esse, vt sine multorum amicitiis diutius stare possit: Legationibus vero & mutuis officiis retineri veteres amicitias, nouas allici, placari turbatas. Adhæc vicinitatis & originis coniunctione, & alterius alteri vtili auxilio, amicitiæ quum alligentur; vos nec habere hodie potestis, nec antehac vllum habuistis, in quem ista magis quam in Regem Galliarum conueniant. Nam quis vnquam Germanici nominis dignitatem Gallis Regibus industrius, quis alacrius, quis felicius honestauit, amplificauit? Contra cuius vnquam nationis miles quam Germanicæ, paratior aut promptior fuit in discrimen se offerre pro Gallorum Regum statu, tranquillitate, pace, otio? Quæ gens altera alteri vel sedium situ vicinior, vel generis, siue Gallum & Germanum, siue Francum & Alemannum spectes, origine coniunctior? cuius alterius calamitas ab alterius magis calamitate pendet? quæ inuicem altera alteri nationes, maiori vel in pace ornamento, vel in bellis subsidio esse possunt? Itaque cum intelligat Rex Christianissimus in concordia vestra & virium vestrarum conseruatione, suarum ipsius magnum firmamentum esse repositum, atque ideo vtilitatibus vestris patere vicissim ipse velit; proculdubio quoties inter vos minus conuenire audit, nihil ducere prius solet (id quod eius plerisque ad vos literis, & Legatorum eius sermonibus, & re ipsa, vti ego existimo, didicistis) quam vt suam ad vos vna reconciliandos interponat authoritatem, curam, operam, diligentiam, studium. Atque adeo cum iamdiu intelligeret, circa religionem vos dissidere, ac piorum interim affligi conscientias, ancipiti contentione distractas, dum dubitant quid fas, quid nefas, quid liceat, aut expediat: maximopere semper est veritus, ne dissimilitudo ista rituum & distractæ sententiæ disiunctionem etiam animorum, ea vero disiunctio dissensionem inter vos pareret, quæ vt tacitis initio continerentur discordiis, tamen erumperet tandem in domesticum aliquod bellum, in quo vincere quam vinci paulo minus esse duceret parti victrici luctuosum. Sed (quæ altera est Legationis meæ causa) posteaquam Regi Christianissimo de hoc conuentu renuntiatum est, in eo vos statuisse inuicem vestrum studium ad communem retinendam dignitatem profiteri, neque si quis in religione sit disiunctus, coniungi nihilominus amicitia velit, in animum vt repellatis induxisse: tum vero magnam in spem ingressus est, & quemadmodum confidit verissimam, optimum hoc iaci fundamentum ad dissensionum vias omnes intercludendas, & constituendam inter vos concordiam, muniendaque præsidia quietis & pacis vestræ: quinimo futurum, vt quos opinionum etiam & doctrinarum concordiam reuocet & coniungat. Quocirca per literas a quibusdam admonitus (qui aliqua sunt in hoc conventu dignatione) viris, ad hanc vestram animorum inductionem ex ipsius authoritate nonnihil accessionis fore, si Legationem ad vos eam in causam decerneret, ostenderetque non abhorrere a societatis eius vestræ (cuius nunc satagitis) coniunctione: neque illorum ipse desiderio non satisfacere voluit, neque committere, vt hoc vobis non gratularetur sanctissimum institutum & consilium. Quod ipsum quidem vt cæteri amplectantur inter se & Christiani omnes, quemadmodum esse votis omnibus optandum existimat, ita quum videat infœlicia hæc tempora moram afferre quo minus in præsentia id perfici posse speret, dissidentibus inter se Christianis Principibus & populis: dum qui locus indicendo communi piorum omnium Concilio, hoc maxime si alio vnquam tempore necessario, vnis & alteris arrideat, aliis ad hunc peruenire tutis, subsistere securis; & (quod esse præcipuum videtur ad res rite constituendas fundamentum) sententiam libere dicere non liceat: eam ob rem e totius Germaniæ commodo fore ducit, atque ad perficiendi facilitatem pertinere, conuentum vt Germani omnes inter vos interim ipsi habeatis, in quo in vnam omnes studeatis conuenire sententiam: id quod facile quidem

factu erit, si quæ quisque proposuerit, quum a diuersæ partis rationibus esse falsa conuincantur, aut aliquanto minus rectæ cæterorum opinioni accommodata, sequatur is alterius sententiam, & mutet consilium: neque a sua quisque dignitate vel constantia esse alienum putet, aliquid alteri condonare, potius quam obstinatione etiam rectæ sententiæ dissensionem hanc alere. Ad hoc, illustrissimi Principes & amplissimi viri, sanctissimum & pulcherrimum opus si (quemadmodum Rex Christianissimus intelligit) accingimini; id quod maximopere ad publicam Germaniæ pacem retinendam, atque adeo vestræ nationis conseruandam amplitudinem pertinere putat, ipsum vos ad eam rem socium fidelissimum, adiutorem fortissimum experiemini. Ipse etiam Paulus tertius summus Pontifex sæpe ab eo per nuntios ea de re interpellatus, inficiando non est, non eandem semper ab iisdem humanarum traditionum esse retinendam rationem, sed quamcunque temporum inclinatio & publicæ quietis vsus postulare videbitur. Ipse idem, modo rite omnia atque ordine fiant, multa se professus est temporibus, multa communi concordiæ permissurum. De se autem Rex Christianissimus vobis & Germanico nomini spondet, quicquid vobis æquum est polliceri, id se omni cura, studio, opera gnauiter esse præstaturum. Quod si vobis ex vsu fore videbitur ad decidendas controuersias vt suffragia quoque nostratium accedant, siue vobis selectos ex vestratibus doctos aliquot & pios viros mittere placuerit, siue ad vos vt ex suis mittat malueritis, habituros eum vos paratum & alacrem, & qui vobis pene sit in hoc omnium sanctissimo instituto præcursurus. Interim vos adhortari atque admonere non desistit, quam inter vos societatem inibitis, eam vt colatis omnes sanctissime, memineritisque munimenta hæc mutuæ inter vos defensionis, vincula esse pacis externæ, quod qui singulos quidem aggredi, idem etiam facessere vniuersis negotium fortasse non audeat. Et ne incertis significationibus testatam vobis Rex faciat suam adiuuandi huius consilii voluntatem, hoc vobis ego eius verbis palam ac dilucide „polliceor, atque omni ratione confirmo, nulli eum vestræ societatis, aut vestrum „vllius priuatim hosti, ope, auxilio, fauore, consilio esse affuturum: modo vt se„cistis adhuc, parem a vobis in se respectare vestri animi voluntatem iubeatis. Quam inuicem vobis inter vos vltro delatam amicitiæ confirmationem, sicut sibi ipsi, ita & sereniſſimo Britanniæ Regi Henrico, qui cum habere omnia solet bello & pace communia, iisdem legibus vt impetrarem, mandauerat. Sed quum eius adsint Oratores, ego æquum esse vt hac illis cedam prouincia, existimo. Carolum vero Geldriæ Ducem, Regis item mei necessarium, fœderatum, & socium, si a vobis eadem vt amplectamini amicitia impetrauero, rem omnium ipsi Regi gratissimam feceritis: ac pariter vtrumque semper ab omnibus inimicorum vestrorum consiliis alienissimum, amicorum amicissimum habetis.

p. 305.

V.

LITERÆ CHRISTIANISS. GALLIARVM REGIS AD ORDINES SACRI ROMANI IMPERII.

FRANCISCVS DEI GRATIA FRANCORVM REX, REVERENDISSIMIS, ILLVSTRISSIMIS, AMPLISSIMIS, INCLYTIS, MAGNIFICIS ET SPECTABILIBVS SACRI ROMANI IMPERII ORDINIBVS, AMICIS ET FOEDERATIS CHARISSIMIS S. P. D.

MIttimus istuc ad vos ex nobilibus cubiculariis nostris Guilielmum Bellaium nostrum Bailliuum Ambianensem, vobis nostro nomine certa quædam expositurum. Ei fidem si adhibeatis, rem nobis feceritis gratissimam.

Re-

Reuerendiſſimi, Illuſtriſſimi, &c. Altiſſimus vos conſeruet. Datum Lugduni die XXX. menſis Maii. Anno M. D. XXXVI. Sign. Francois. & paulo inferius a ſecretario, *Bayard.* In ſuperſcriptione autem, *Reuerendiſſimis, Illuſtriſſimis, &c. Sacri Romani Imperii ordinibus, conſanguineis, amicis, & fœderatis chariſſimis.*

VI.

AD EOSDEM LITERÆ SERENISSIMORVM EIVSDEM REGIS LIBERORVM.

FRANCISCVS DEI GRATIA, CHRISTIANISSIMI GALLIARVM REGIS PRIMOGENITVS, DELPHINVS VIENNENSIS AC BRITANNIÆ DVX, ETC. HENRICVS AVRELIANORVM, ET CAROLVS ENGOLISMORVM DVCES, ETC. EIVSDEM CHRISTIANISSIMI REGIS ETIAM FILII: REVERENDISSIMIS, ILLVSTRISSIMIS, GENEROSIS, MAGNIFICIS ET SPECTABILIBVS SACRI ROMANI IMPERII ORDINIBVS, CONSANGVINEIS, AMICIS, ET FOEDERATIS CHARISSIMIS S.

GVuilielmo Bellaio Langii Domino, Chriſtianiſſimi Regis patris ac Domini noſtri ſemper obſeruandi conſiliario & intimo cubiculario, ad vos de arduis ac magnis rebus nunc Legato, quædam etiam ad vos mandata communiter dedimus, ſuper hæreditariis quibusdam noſtris rationibus: quarum nomine quum eiusdem Sacri Romani Imperii beneficii & clientes ſimus, viſum eſt nobis, apud veſtros ipſos ampliſſimos ordines conqueri non debere de iniuſta violenta noſtrarum rerum occupatione. Cuius indignitatem vobis coram expoſituro, eandem a vobis fidem adhiberi velimus, quam nobis ipſis, ſi præſentes vobiſcum vna loqueremur, haberetis.

Reuerendiſſimi, Illuſtriſſimi, &c. Deus Optimus Maximus ſacroſanctum iſtud veſtrum Imperium tueatur ſemper atque etiam augeat. Datum Lugduni Calendis Iunii M. D. XXXVI. Sign. *Francois, Henry, Charles:* & paulo inferius a ſecretario, *Clauſſe.* & in ſuperſcriptione, *Reuerendiſſimis, Illuſtriſſimis, &c. Sacri Romani Imperii ordinibus, conſanguineis, amicis & fœderatis chariſſimis.*

VII.

p.306. ## LITERÆ A LEGATO CHRISTIANISSIMI REGIS, ET SERENISSIMORVM EIVS LIBERORVM, AD PRINCIPES ELECTORES, ET ALIOS SACRI ROMANI IMPERII PRINCIPES, DATÆ MENSE IVLIO, M. D. XXXVI.

REuerendiſſimi, Illuſtriſſimi, & excelſo loco nati Principes, &c. Quo tempore venturus in Germaniam a Chriſtianiſſimo Rege dimittebar, is & Sereniſſimi eius liberi, quum & literis & ſermone multorum accepiſſent, atque ita perſuaſi eſſent, ampliſſimos Sacri Romani Imperii ordinis conuentum inter ſe hoc tempore habituros, literas & mandata communiter ad eum conuentum mihi dederant, vt ſenatum ſibi dari flagitarem, quo vos libere ac tuto, citraque omne offenſionis vllius periculum, tam de ſuis ad Inſubres atque alias hæreditates rationibus abs ſe vim atque iniuriam abſtractas, per Legatos earum actionum peritos edocerent, quam apud hoc ſacroſanctum Imperium, in quo dignitatis ſuæ ſplendorem obtinere ſemper cupiunt, ſui facti rationem probarent, & ſingula in ſe intentata maledicta potius quam crimina diluerent. Verum poſtquam in Germaniam perueni, ſimul didici, neque in præſens haberi, neque propediem iri Concilium: ſimul

ſimul mihi minime tutum fore, veſtras ſingulatim adire atque appellare Amplitudines: quin a plerisque ſumma dignatione viris amice ac ſerio ſum admonitus, mihi extrema omnia intentari, ſi vſpiam in Germania publice apparerem. Commotus ſum ex eo ſane non mediocriter, neque meo tantum & Regiæ cauſæ periculo (quanquam & eo quoque) ſed ipſius etiam rei nouitate, ſimul & indignitate, quod non magis Regem meum violari, quam vos ipſos, quam ſacroſanctam huius Imperii & Germanicæ nationis authoritatem intelligebam, quibus olim cum diuina clementia eam animi & roboris excellentiam impertierit, vt non ſua tantum, verum aliena quoque ab omni iniuria vindicare, propugnare, tueri, in animum inducerent ſuum: quis non dignum omni commiſeratione iudicauerit, huc iam veſtram recidiſſe libertatem, vt hoc vobis ferentibus atque conniuentibus, admittere quisquam, aut repudiare vos pro ſuo arbitrio, Regum & Principum legationes iubeat? quibus velit, aditum ad vos patere, aut intercludi edicat? & iis edicat nominatim, qui authores generis eosdem habent, quos habetis Imperii, ſiue Francos eſſe, ſiue Francogermanos malueritis: quique hoc ipſo vobis conciliato, & veluti poſtliminio ad Latinos e Græcia reducto Imperio ſupra quæ in Germania & Italia, & vbiuis gentium vobis multo ſuo ſudore ac ſanguine pepererunt ornamenta eius Imperii, & præſidia libertatis veſtræ, iis etiam quas peramplas ſuorum antiquo patrimonio proprias ad vtramque Rheni Ripam obtinebant prouincias, liberaliter auxerunt nomen, atque fines Germaniæ, honeſtarunt hoc Imperium: tum res ſuas ita vobiscum ſemper amice conſtitutas habuerunt, vſu, ratione, concordia, vt ne in grauiſſimis quidem & pertinacibus bellorum, inter Reges ſuos & Cæſares veſtros incendiis (quod non ita pridem experti eſtis) veſtra cum illis ſocietas, & mutua inter vos communicatio diſſoluta vnquam aut diſſipata fuerit? Ab iis (inquam) ius gentium in hoc imperio, vt ſociorum Legati ſint apud vos ſacroſancti, quorum nomen eiusmodi eſſe debet, vt etiam inter hoſtium arma verſetur incolume, deſiderabitur? Sed hanc, Principes ampliſſimi & alias tam indignas quam inſolitas ſibi factas iniurias permittit Rex æquiſſimo Dei omnipotentis arbitrio. Ego vero, qui me videbam ab illo, & ſereniſſimis eius liberis nullam magis ob aliam cauſam in Germaniam eſſe miſſum, quam vt vobis quibus vt ius deſignandi Cæſaris; ita permiſſa ſunt beneficiorum & clientelarum Imperii iudicia, controverſas illorum cauſas explicarem, & eorum patrimonii occupatores ex iure manu conſertum vocarem, de quo patrimonio iudicium detrectaſſe deferuntur, & quo proculdubio eo carent ægrius, quod illius cauſa inter huius Imperii ampliſſimos ordines haberi enumerarique poſſunt, atque adeo glorioſum ſibi eſſe ducunt. Ego inquam, ne omnino mea illis legatio fruſtra eſſet, quod me coram facere ſummo ſine periculo non poſſe admonitus eram, per literas id exequi conſtitui, atque ad Illuſtriſſimum Principem Ludouicum Comitem Palatinum, quod is Galliæ finiti- p.307.
mus quum eſſet, in Galliam ab eius ditione receptus, minus habere videbatur periculi; quas a Rege meo & liberis eius habebam literas, adiecta illis mandatorum ſumma, per nuntium diligenter miſi, enixe orans, vt cum ſuis collegis, & cæteris item Imperii ordinibus, ad quos eius rei iudicaret notionem pertinere, communicare de cauſa vellet, deque iuſtis illorum poſtulatis ſtatuere. At is mihi per literas ſignificauit, ſe ad ſereniſſimum Regem Ferdinandum omnia miſſurum eſſe, per quem ad Cæſarem de iis referretur; qui ſe quemadmodum ea in cauſa debeat gerere, probe norit. Sed quid ego ſapientiſſimi Principes, a Cæſare aut Ferdinando ſperem, niſi vt mandata cum literis ſupprimant? Alter enim eorum Principum ornatus eſt ſpoliis, auctus patrimonio. Vterque dum id agunt, id cogitant, in eo laborant, vt Regem apud omnes traducant: ſtudioſiſſime (vt videtis ne quid ipſe de inuidia deoneret, quod in eos traiiciat, itinerum obſeſſione curant: & hunc interim criminantur nunc Inſubres ſine iure repetere, per iniuriam prius occupaſſe, nec ſubire vllius vnquam iudicium voluiſſe: quum nihil horum ſit tamen, con-

tra

tra vero sint omnia. Nam in possessionem Insubrium, Ludouicum Regem & hunc generum & propinquum eius, ex hæreditario, auito, & proauito (vt sic loquar) iure, Maximilianus Cæsar requæsita & deliberata misit, in fidemque & clientelam Imperii more maiorum ac de procerum consilio accepit. Tum Rex meus, huius Imperii ordines, totius controuersiæ disceptatores non modo nunquam recusauit, sed vltro etiam ac sæpe depoposcit: tantum abest vt vel in hac, vel in Sabaudiensi causa (quæ aliter etiam vobis atque habet exposita est) conflictari iudicio detrectauerit. His ego igitur tot ac tantis difficultatibus affectus, vt offensionem negligentiæ vitare tamen atque effugere possim, & pro eo officio, quod Christianissimo Regi meo, & sereniſſimis eius liberis debeo, illorum mandatis si non plene, saltem aliqua ex parte satisfaciam, & aliquid certi atque testati referre ad illos possim, ecquod in æquitate vestra paratum habeant perfugium. Ecce, Principes æquissimi, communiter ad vos vniuersos has literas per proprium hunc tabellarium scribo, & priuatus singulos nominatim appello, vestram omnium & singulorum fidem imploro. Respicite regni nostri, atque Regum eius, cum hoc sacrosancto Imperio antiquissimam fœderis sanctitatem, & cum vestræ Germaniæ Principibus renouatæ toties cognationis, neque vnquam intermissæ amicitiæ necessitudinem. Cogitate qui sitis, quo loco, quod sit antiquæ vestræ veræque Germanicæ libertatis officium. Expendite quid vos dare huic Imperio, quid authorum eius memoriæ reddere, quid præstare reipublicæ Christianæ debeatis. Ne sinite eo concuti ac debilitari præcipua eius capita, quorum ex amplitudine præsidia periculis, & adiumenta honoribus quærere ac sperare potest: quorum maiores præ cæteris semper, res, corpora, vimque omnem suæ potestatis, in commoda eius & incrementa consumpserunt. Hoc enim vnum omnium maximopere vos oro & obsecro. Hæc est Regiorum ad vos mandatorum summa, vt omnia deponatis, si qua ex falsis auditionibus iam omnino concepistis præiudicia: vt a quo stant iura omnia, ad eum transire opinionem iustitiæ patiamini: vt in memoriam redeatis iuris eius hæreditarii, iam inde a proauis atque atauis certi ac testati, tamque luculento Maximiliani Cæsaris testimonio ac iudicio comprobati: vt considereretis cum animis vestris vosmetipsi, Maximilianum ab huius socero pro ea (quam vocant) inuestitura, supra centena quinquagena nummum aureorum millia extorsisse: neque ita multo post coacto exercitu, (atque iisdem fortasse diuisis in eum vsum pecuniis) eundem ipsum exegisse. Meum Regem ab eodem Maximiliano Mediolani Ducem agnitum, quum iam multos annos receptum ab occupatore Principatum possedisset, a Carolo Cæsare etiam indicta causa deturbatum: cum hoc tamen iure, & maiores vestri, & vos semper vsi fueritis, vt Imperii vestri beneficium ab altero in alterum transferendi ius & facultas in lege, non in vllius consistat voluntate atque audacia. Cuius legis, cum vestrum sit, æquissimi Principes, proprium ac peculiare iudicium, constituite iam apud vos, quid sit vobis ad hæc sereniſſimorum Principum æquissima postulata respondendum: qui vos orant, vt se quoque (sicut cæteros sacri huius Imperii Principes) dignos existimetis, quorum causam intelli- p.303. gere non aspernemini. Mihi proculdubio, si vos esse, qui estis, recordamini, hoc est, Imperii Romani liberos ordines, & supremos eodem in imperio controuersiarum iudices; serio videtur a vobis vrgendus Cæsar, vt senatum illis dari, vt parere iudicato malit, quam vt in illa permaneat, quam nescio an satis digne iactat opinione, vt conferre se vires suas omnes, & in Regem meum experiri malit, quam in Turcam ipsum, in Christiani sanguinis & nominis hostem hæreditarium: seque profiteatur dimoueri nulla re ab hac sententia posse, quin omnia potius, atque suas ipsius omnes prouincias, quas a tergo relinqueret, expositurum prædæ Turcicæ, quam a bello caput auersurum, semel in eum Regem cœpto, cuius a maioribus ea profecto accesserunt familiæ Austriacæ opum & facultatum incrementa, quibus maxime in hoc, quo nunc eam videtis, eluctata est culmen atque fastigium.

gium. Quod si maluerit in hac perseuerare voluntate, & in nostros fines semel (vt aperte minitatur & iam fortasse aggressus est) impressionem fecerit; nihil sane Rex Christianissimus, aut liberi eius omissuri sunt, atque Deo propitio iam ad omnia egregie instructi sunt, quæ ad eum intrepide excipiendum spectant, & curari debent a patriæ suæ atque ciuium suorum amantibus ac vigilantibus patronis. Sed antequam tanta excitetur in republica tempestas, ex qua ipsi, quicquid Christo audiens est, ad exitium & vastitatem vocari non ignorant, iam inde ab initio vt iniretur via, qua sanguini parceretur, aut aliquid saltem adhiberetur temperamenti, hæc me apud vos commemorare voluerant: vt intelligatis, si ad arma cum Cæsare veniant, non suam eos voluntatem, sed tuendi se, atque iniuriæ propulsandæ necessitatem adduxisse. Quod quum præsenti mihi perficere non licuerit (multa enim frustra & apud multos sum expertus) ad extremum literarum subsidio esse vtendum duxi, Amplitudines vestras interim obsecrans, vt quid super hac æquissima Regis mei ac liberorum eius petitione statueritis, mihi per hunc nuntium rescribere ne grauemini.

Reuerendissimi, Illustrissimi, &c. Deus Opt. Max. easdem amplitudines & dignitates vestras tueatur & fortunet, atque in hoc graui & vrgente negotio, vereque ad vniuersos pertinente, tam ea vobis inspiret consilia, quæ vestri officii ratio postulat, quam quæ Christianæ rei exigit necessitas.

VIII.

CHRISTIANISSIMI REGIS EPISTOLA AD ELECTORES IMPERII, DATA MENSE DECEMBRI ANNO DOMINI M. D. XXXVI. QVA CONVENTVM AD DISCEPTANDAM DE MEDIOLANO CONTROVERSIAM, ET SE ADVERSVS MALEVOLORVM CALVMNIAS PVRGANDVM, INDICI POSTVLAT.

FRANCISCVS DEI GRATIA FRANCORVM REX ETC. REVERENDISSIMIS ATQVE ILLVSTRISSIMIS PRINCIPIBVS SACRI ROMANI IMPERII ELECTORIBVS, CONSANGVINEIS, AMICIS, ET FOEDERATIS CHARISSIMIS S.

SAtis superque amplissimi Principes, amici vereres, fœderati, & consanguinei charissimi, intellexisse vos existimo, quibus, quoties, & quam inuidiosis criminibus, ex quo primum in fortunas meas hostiliter inuasit Cæsar, accersitus oppugnatusque fuerim. Quanta vero idipsum iniuria, vt iniquorum meorum refutatis calumniis aliquando vobis constet: atque vt controuersas meas & liberorum meorum causas vobis explicem, quarum est propria notio iudicii vestri: quemadmodum ego mea quidem interesse duco, ita vestri fortassis officii fuerit, senatum iis de rebus mihi dare: cum pro ea quæ vobiscum intercedit mihi antiqua, & quantum in me fuit, sancta semper amicitia: tum vt incommodis occurratis indies eo ex bello gliscentibus, quod earum occasione rerum subinde renouatum esse con- p. 369.
spicitis. Id quod ego sub initia renascentis huius belli, quum a vobis diligenter efflagitauerim (dolenter hoc, non contumelioſe in vllum dicam) minorem mihi habuisse videmini, ac par erat, postulationis meæ rationem: vt qui nondum mihi tanto iam interuallo significaueritis, quid ab æquitate vestra ego ac liberi mei sperare debeamus perfugii atque præsidii. Eam ob rem vt ne temere forte, neque tam ex animo quam perfunctorie postulasse id a vobis videamur, idem in præsentia ego etiam atque etiam eo quidem accuratius efflagito, quod subinde atrocioribus affectus iniuriis atque indignitatibus, extare apud vos cupio (quicunque post-

ea

ea casus consequetur) & petitionum mearum & conscientiæ testimonium aliquod sempiternum. Enimvero non ignoratis, quemadmodum Cæsar, vbi me satis in inuidiam rapuisse sibi visus est, longa illa & intemperanti oratione, qua publice Romæ apud summum Pontificem, & consessum Patrum, eorum in me culpam deriuare conatus est, quæ contra me ipse multa egerat: tum ad eam se accingens prædam, quam opinione ac spe velut explorata deuorabat: improuiso, atque adeo cum de firmanda inter nos pace, conciliandaque sanctiore amicitia; cum Legatis meis transigere simulabat, instructissimis terra marique exercitibus, quadripartito * me inuaserit: eo etiam animo & consilio, nunquam vt bello facturus finem esset, donec me, cæteris interim posthabitis cum priuatis tum publicis commodorum atque incommodorum cogitationibus, imperio ac fortunis omnibus (vt publice iactitabat) exuisset. Neque vero defuere, qui vt expeditius illi foret, hoc re ipsa præstare, quod ipse iam ante Neapoli scriptum, meditatum, cogitatum attulerat, Romæ non iracunde minus quam insolenter effutierat, facinus ausi sunt, omnium post homines natos deterrimum & crudelissimum, quod iam dimanasse ad aures vestras puto. Ego vero tractare nequeo sine refricatione doloris, ex patrio sensu, & acerba recordatione miserabilis & indignissimæ necis, natu maximi filii mei, cum quo quanta conciderit huius florentissimi regni expectatio, non patitur mœror vt referam. Et sane id testificari possunt externi & domestici, quicunque egregiam adolescentis indolem recordantes, temperare ipsi lachrymis non possunt. Huius ego nefandissimi sceleris, amplissimi Principes, nolim cuiusquam, nedum tanti Principis famam perstringere crimine, quod suspicionibus tantum & coniectura possit coargui. Verum ipse tam exsecrandi facinoris administer, cuius ex nominis recordatione totus horreo, Sebastianus Comes a Montecucullano,** priuatim & publice, etiam in ipso supplicii atque mortis articulo professus est, authores sibi fuisse patrandi huius atrocissimi sceleris, Antonium Læuam, & Ferdinandum Gonzagam, Principes in exercitu Cæsariano viros, seque primum a Ferdinando multis oneratum promissis, quo tollendos viros aliquot primarios susciperet, ad Cæsarem esse introductum: a Cæsare multa interrogatum, de mea cibi atque potus ratione, ad Antonium vt quæ ille imperaret exsequeretur, esse missum. Antonium, vt me primum, & ex meis item aliquot veneno tolleret, hoc mandas-

* Intelligit bellum in Italia, Picardia, Campania & maritimum contra Franciscum I. gestum. Tres exercitus priores memorat Bellaius *lib. VI. p. 218.*

** Breuiter hæc narrat Sleidanus lib. X. p. 292. ad an. 1536. *Sub huius initium belli vitam finiit Galliæ regis filius natu maximus, Franciscus, octodecim annorum adolescens. Veneno periisse fama fuit, & Italus quidem Sebastianus Montecucullanus in suspitionem vocatus, habita quæstione, diuersis equis Lugduni fuit distractus, & rex datis postea literis ad Germaniæ Principes, inter alia grauem ea de re querimoniam habuit, in Antonium Læuam & Ferdinandum Gonzagam, Cæsaris administros, omnem inuidiam facti conferens.* Franc. Belcarius vero Comment. rer. Gallic. lib. XXI. p. 277. *eodem tempore Valentiam Delphinatium muniens Rex Franciscus Francisci Delphini maximi natu filii mortem, quem secum Rhodano secundo nauigantem Turnone ægrotum reliquerat, Guisanam arcem ignaue deditam Monteianem ac Boesium captos intellexit. Delphini mors vt duarum posteriorum calamitatum Rex obliuisceretur, effecit: in hoc vno animum defixit, hunc grauissime lugens, præsertim quod veneno sublatus ferebatur, quarto enim valetudinis die expirauit, paternam in liberos charitatem declarauit. In parteis dissectus est Sebastianus Montecuculus veneni propinati reus: at Antonium Leuam, ac Ferdinandum Gonzagam quasi huius facinoris authores nominauit: an quod ita res haberet, an quod tormentis finem imponi cuperet, incertum. Delphinum nonnulli ex paruæ pilæ ludo multo sudore madentem aqua frigida intempestius haustæ, alii ex nimia venere cum Lestrangia aulica matrona mortem sibi consciuisse existimarunt.* Prolixius hanc Delphini mortem exponit Guil. Bellaius lib. VII. p. 268. Belcario fere adsentitur Varillas *Hist. de François I. Tom. II. lib. VIII, p. 327.*

se. Si hæc amici veteres, fœderati, & consanguinei charissimi, tam atrox accepta iniuria digna vobis non videtur quæ hominem possit a vitæ suo statu deducere, quænam tandem esse digna possit, non video. Tametsi ego quidem tantis affectus indignitatibus, maledictis & contumeliis lacessitus, petulantibus libellis (indignissimo Regibus exemplo) traductus, clientum meorum ad defectionem sollicitatione oppugnatus, crudelissimo bello absque denuntiatione vexatus, talis filii crudeli & miserabili morte afflictus, cum me ad vlciscendas has iniurias efferret animi quidam dolor necessarius, occasionem afferrent Cæsariani exercitus, vbicunque posuerunt vestigia, mutilati, & affecti: tamen vt sanguini Christiano parcerem, & quod authorem huius victoriæ Deum dominum exercituum agnoscerem, quo nimirum vlciscente Cæsar ab audacissimo cœpto abstractus esset, potius quam humanarum virium auxilio: venienti ad me Legato Pontificis, de pace cum hoste denuo coagmentanda, lubens parui: etiam meas liberorumque meorum res interuersas eiusdem hostis beneficio accipere non recusaui. Contra hostis ne Fortuna quidem fractus minuit insolentiam, & Legati ad se Pontificii orationem, vt antea fecerat, instructissimis & promittentibus sibi victoriam exercitibus sic affectis & profligatis, p. 310. contumaciter & superbe repudiauit, seque in Italiam recepit ardens & cumulatus ira, inueteratoque odio nostri nihil quicquam nisi de pernicie nostra cogitans. Atque adeo sese de integro reparaturum vires minitatur, & eam vlturum in me de qua conqueritur iniuriam, quæ a me profecto nulla (quod sciam) in eum est profecta: nisi hoc ascribere iniuriæ voluerit, quod me supra quam voluerit aut sperauerit, eius obsistente conatibus, vel numine potius eius vlciscente contumaciam, effectum esse intelligit, vt inuectus in me iracundius, quam fortius exsequutus videatur. Quorsum hæc tandem omnis, dicetis, spectat oratio? nempe vt quam obstinato cum hoste bellum habeam, intelligatis: & cum iam is mecum agat, non quam late regnaturus, sed regnaturus ne sim, eius etiam administri an victurus; mirum vt ne vobis videatur, si me posthac mea cautio adigat (vti adiget, si ab æquitate vestra nihil impetrauero) mihi ac rebus meis vt capiam vndecunque dabitur consilium: id quod mihi antea quidem licuit semper, & nunc necesse est etiam, loquatur licet in me hostis quicquid sibi libuerit. Ego vero semper habiturus sum (quod habui adhuc) præ oculis, tum vt ne vllo scelere me astringam, tum vt cuiuscunque armis vtar, si erit necesse vti, siue ad propulsandam iniuriam, siue ad res meas & liberorum meorum repetendas; tamen iis quibus sine nostra reprehensione non possint, ea arma ne noceant.

Reuerendissimi & Illustrissimi Principes, amici veteres, fœderati & consanguinei charissimi. Deus Optimus Maximus sacrosanctum hoc vestrum Imperium vobis ac reipublicæ Christianæ tueatur, atque etiam augeat: & ea vobis inspiret consilia, quæ postulare videbitur horum temporum occasio & necessitas.

EXPO-

IX.

EXPOSTVLATORIA CHRISTIANISSIMI REGIS EPISTOLA, DE VIOLATO TABELLARIO, AD AMPLISSIMVM CARDINALEM MOGVNTINVM: QVA CONVENTVS ITEM AD DISCEPTANDAM MEDIOLANI CONTROVERSIAM POSTVLATVR: TVM ALIA QVÆDAM EXPLICANTVR, AD RETINENDÆ PVBLICÆ CONCORDIÆ RATIONEM FACIENTIA.

FRANCISCVS DEI GRATIA FRANCORVM REX, ETC. REVERENDISSIMO ET ILLVSTRISSIMO PRINCIPI ALBERTO, EADEM GRATIA ECCLESIÆ MOGVNTINÆ ARCHIEPISCOPO, SACRI ROMAN. IMPER. ELECTORI, ATQVE IN GERMANIA CANCELLARIO SVMMO, SACROSANCTÆQVE ROMANÆ ECCLESIÆ CARDINALI DIGNISSIMO, ETC. CONSANGVINEO, AMICO, ET FOEDERATO CHARISSIMO, S.

QVum proximam ad Septemuirale iſtud ampliſſimum veſtrum collegium a me ſcriptam epiſtolam tabellario ad te dabam, per te virum eo ipſo in Collegio Principem cum collegis tuis communicandam; tum equidem oſtendebam vehementer me demirari, neque id certe immerito, nihil iam tanto interuallo reſponſum a vobis fuiſſe ad priores Guilielmi Bellaii Legati ad vos noſtri literas: quibus videlicet vbi aditus eo perueniendi ſibi comperiſſet ipſe omnes eſſe intercluſos, poſtulata noſtra detuliſſet, de priuatis illa quidem noſtris rationibus, ſed tamen ad officium proprie iudiciumque veſtrum, & publicorum auerſionem incommodorum (vt quæ maxime) pertinentibus. Interea vero dum me reſponſionis expectatio veſtræ ſuſpenſum ac ſollicitum habet, ecce tibi non admirationis nouæ tantummodo, ſed expoſtulationis quoque oblata cauſa eſt, & ea profecto non minima. p. 311. Etenim quum iam tabellarium dimiſiſſem, tum mihi e Germania prior ille tabellarius, cui literas ſuas Bellaius ad vos perferendas crediderat, præſto fuit: a quo ego quum itineris ſui rationem acciperem, varie profecto & pro eo ac debui affectus ſum. Initio enim quum ex eo audiebam, fuiſſe a plerisque veſtrum humaniter & acceptum & dimiſſum, reſcripſiſſe item nonnullos ad Legati mei literas: quosdam promiſiſſe paratas literas ſe ad reditum eius habituros; mirifice (vt par erat) ea in me beneuolentiæ ſignificatione recreabar. Verum vbi, quam pro redditis literis ab Illuſtriſſimo Ioachimo Brandenburgenſi Marchione, tui fratris filio accepiſſet iniuriam, intellexi; tum vero hac contumelia grauiſſime non commoueri non potui: eiusmodi enim ea fuit, nullam vt rem in hoc genere poſt hominum memoriam, inſigniorem non modo ad vos vnquam delatam ſed ne a quoquam quidem auditam eſſe arbitremur. Nam quid veteres illas commemorem Regum & populorum expoſtulatas grauius inter ſe, ac vindicatas acerbius iniurias? Ego enim adhuc nullam audire memini, quæ tam ſine vllo exemplo quidem ea ſit, magis tamen ad exemplum pertineat. Berlinum tabellarius cum literis Legati mei, & mandatis ad Marchionem venerat: tabellarius ille inquam Principis, nec id tantum, ſed (vt mihi hoc meo iure dicere liceat) Chriſtianiſſimi Galliarum Regis nuntius, credo & amicitiæ noſtræ, & veteris ſocietatis authoritatem aliquid valere alioqui debuiſſe. Sed vide, quam pro nihilo ea mihi omnia fuerint, quo minus ab eo quidem (a quo minime debui) indigniſſime contemnerer ac violarer. Venit ad Marchionem cum literis ac mandatis nuntius meus. Marchionem, vt fit, honorifice ſalutauit: reddit etiam quas ad eum habebat literas. Accipitur ſane,

quod ad ſpeciem & ſimulationem attinet, non omnino inhumaniter: diuertit, nec id iniuſſu Marchionis, in cauponam: vnde commodius poſſet, quandocunque liberet, accerſiri. Nec erat quicquam quare ſecus ſuſpicari poſſet is, quem conſuetudo inter nos, ac fides mutua, & libertas ad vtrosque vltro citroque commeandi, ſecurum præſtabat: ita vt nihil omnino doli, nihil inſidiarum vel periculi ſubeſſe videretur. Atque non multo poſt reuocatus ad arcis ipſius ingreſſum, humaniter in vaporarium eſt deductus, ibidemque cum aulicis aliquot iuſſus diſcumbere. Quo poſt paulo ingreſſi viri quinque primarii, ex quibus duos tantum ſe noſſe dicit, alterum Marchionis magiſtrum equitum (Mareſcallum vocant) alteri Euſtathio Schlebello nomen eſſe: cæteros, quinam eſſent, ignorare. Eos inquit meus nuntius, vbi ex ſe de ſuo primum, deque Legati mei toto itinere, atque vbinam ille tum ageret, & quo ſtipatorum numero iter faceret, quæſiiſſent: deinde ad incutiendum terrorem & trepidationem, minaciter eſſe percontatos. Quonam ipſe in loco, & quibuscum cædem eam feciſſet, cuius reus ageretur: poſtremo nunquid ex eorum eſſet incendiariorum numero, qui tum Germaniam nocturnis incendiis deuaſtarent & perderent. Cum negaret, vllius ſe homicidii aut incendii ſibi conſcium eſſe: ſe nuntium noſtrum affirmaret: eius mandati adminiſtrum, a quo cum nihil diſceſſiſſet, nihil in quenquam hominum ſcienter feciſſe, quod ab vllo reprehendi poſſe arbitraretur. Tum ii nihilo hac reſponſione facti æquiores, dum nuntium noſtrum, vt latronis ſatellitem excutiunt, in earum exemplaria literarum inciderunt, quas Legatus meus communiter ad vos dederat, & formis vt excuderentur ea tantum gratia curauerat, vt quam ego ad æquas me demiſiſſem conditiones, vniuerſi per Germaniam intelligerent. Ea quidem exemplaria & aliquot præterea literas Legati mei, nondum iis ad quos mittebantur redditas, tum vnius atque alterius veſtrum ad Legatum eundem meum epiſtolas, tabellario noſtro per ſummam contumeliam abſtulerunt: ſubinde ſciſcitantes, Annon ſatis ſciret, quam inter me & Cæſarem belle conueniret? annon edicto publico Gallos omnes, & quicunque Gallicæ ditionis eſſent, regionis illius aditu prohiberi? quæ tanta illi fuiſſet confidentia, vnde iſte contemptus eſſet, vt non impetratis publicæ fidei literis eo per ſe venire auſus eſſet, vbi libellos diſſiparet huiusmodi, quo vno facto incendiarius vere dici poſſit atque debeat? vtpote qui Cæſari, ac rebus eius plus inde incommodi atque periculi attulerit, quam ſi pagos duodecim igne immiſſo aliquando conſumpſiſſet. Quum iterum ille mandata patroni excuſaret, cum nihil offenſionis a ſe prudente fuiſſe oſtenderet, cum teſtaretur antiquiſsimam Imperii veſtri cum hoc Regno meo ſocietatem, quæ publicæ fidei literarum loco eſſep. 312.
ſibi debuiſſet; quo etiam nomine & abs te Marchionis patruo, & a cæteris quos ante adiiſſet Principibus, & acceptus & dimiſſus fuiſſet humaniter: illi miſerum hominem diuina humanaque iura atque auxilia implorantem, onuſtum grauibus catenis, quas tum collo, tum ſiniſtro brachio inuolutas miſerabili aſpectu geſtabat, ſpreta Dei religione, ac humana ſocietate, gentiumque omnium iure violato, in cuſtodiam crudeliſsime & inhumaniſsime coniecerunt. Habes hactenus quam honeſta & iuſta cauſa nuntium meum fœderatus & amicus in vinculis habuerit. Iam venio ad reliqua. Ibi cum ille totos dies quinque, grauiora morte ſupplicia exſpectaſſet, rurſus iidem ad eum ingreſſi, diligentius exquirunt, quidnam rerum toto itinere feciſſet, dixiſſet, audiuiſſet, minati etiam, ſe de eo quæſtionem habituros, niſi vltro confiteatur omnia. Addunt illum a patrono ſuo iis periculis fuiſſe de induſtria expoſitum, & Principes illos, qui ſe dixerant reſcripturos, hoc ideo promiſiſſe, quod ſcirent eum nunquam ad ſe reuerſurum. Quibus ille minis tam præſens certumque ſibi ſupplicium capitis ſignificari ac promitti intelligebat, vt ne nunc quidem dubitet, eas pœnas ſe daturum fuiſſe, niſi diuino potius beneficio quam humano ſubductus fuiſſet conſilio. Quo in loco mira Marchionis in me iniquitas, & improbior quædam maleuolentia & iniuria extitit.

Nam

Nam cum miſer ille forte fortuna elapſus eſſet e vinculis, ac tum fuga, tum latebris, ſibi ſalutem quæſiiſſet: Marchio edicto ſuo, florenos quingentos præmium ei propoſuit, qui ad ſe fugitiuum illum retraxiſſet incendiarium (ita enim tabellarium ille deſignabat meum) quem Rex Galliarum ad vaſtandam igne Germaniam ſumminiſſet, quique magicis artibus & præſtigiis e carcere aufugiſſet. Dignumne per Deum immortalem edictum, quod in Regem Galliarum, a Germano Principe, hoc eſt, a fœderato in fœderatum non temere tantum, ſed (ne quid durius dicam) tam maligne emitteretur? Quid enim, patiensne, an diſſolutus hoc in edicto videar, ſi æquo animo diſpendium hoc famæ, hanc atrocem iuiuriam, a Marchione illatam paterer? præſertim cum non modo nulla eſſet a me prouocatus iniuria, ſed non obſcura etiam mea in eum voluntate, officiis etiam meis, vel in hoc ornatus, quod ego ad eum quoque inter cæteros cauſam meam vltro detulissem. Ad quam tantam contumeliam & hoc quoque accedere voluit, quod miſer ille hoc edicto ruſticorum obiectus eſt furori, qui cum iacturam (vt audio) magnam ab incendio fecerant, tum etiam præmio inuitabantur ad illius perniciem. Cuius ſi innocentia nihil commouebat Marchionem, nihil miſerrimi hominis & peregrini apud exteros ſolitudo, nihil afflicti & plane perditi calamitas; an etiam illum nihil noſtri nominis, nihil Imperii veſtri maieſtas, nihil noſtræ ſocietatis & amicitiæ reuerentia, nihil humanæ communitatis leges, nihil religionis ac pietatis obſeruantia debuit commouere? Dimanarant ad me quidem antea clientum aliquot meorum aliæ querimoniæ, qui ſe dicerent aliena quædam a commodis ſuis in Germania eſſe paſſos: audiebam apud vos agi, & traduci honorem meum & opinionem in circulis & conuiuiis: neque ignorabam quoties in Germaniam Legatos mittebam, ſiue ad refutandas aduerſariorum in me calumnias, ſiue ad alia quæcunque procuranda negotia, eos paſſim intercludi, obſeruari, obſideri. Poſtremo & hoc etiam intelligebam, de quo ego ſic vobiscum expoſtulandum eſſe duco, vt quam ab æquitate veſtra ſit, & a noſtra coniunctione alienum, vosmet ipſos cogitare, proque ſocietatis inter nos & fœderis ratione ſtatuere, maximopere cupiam & flagitem. Intelligebam (inquam) nihilo mitius hodie cum veſtratibus agi, qui mihi ad retinenda vel obtinenda mea nomen darent, quam ſi vobis, Imperio veſtro, templis, delubris, calamitatem omnem & ſolitudinem attuliſſent. Hæc tametſi omnia vt indigna erant, ita mihi videbantur, quod Rex amicus, quod ſocius, quod in legitimo atque hæreditario regno more maiorum conſtitutus, quod alieni nunquam appetens, quod maiorum meorum in omnes officiis, meis etiam in plurimos, mihi viderer eſſe meo iure commendabilis: tamen ea (quoad eius fieri poterat) ſic ferebam moderate, nulla vt mihi oblata ſit interim de vobis bene merendi occaſio, in qua non experti ſitis, ſicuti & in poſterum (niſi vobis aliter videbitur) experiemini, ſummam meam in commoda eiusdem Imperii veſtri communia diligentiam, in ſingulos ordines benignitatem, in p. 313. omnes homines beneuolentiam & fidem. Nam nec ego meopte ingenio tam libenter de amicis bene mereri deſino, quam grauate nuntium illis remitto: nec eas omnes iniurias arbitrabar, aut a vobis, aut ab vllo in quem ſtatuendi ius eſſet vobis, ſed a maleuolis meis atque aduerſariis tantummodo proficiſci: qui quum ipſi nihil intentatum vellent relinquere, quo antiquam illam inter nos conſuetudinem dirimant, ſibi vero perſuaderent futurum, vt ſi noſtris hominibus iniurioſe in Germania habitis, ego Germanis paria in hoc regno meo rependerem, tum inter nos tandem committeremur: hac vtique perſuaſione moti, & ſpe imbuti, curauiſſent clientes & Legatos meos male in Germania excipi & haberi. Tum quæcunque ad me inuidia obruendum maledicta iudicabant accommodatisſima, quum ex conſcientia ſuorum in me factorum & conſiliorum ſceleratisſime deprompſiſſent; neque vellent aut purgandi mei, aut quod deonerarem de inuidia, in eos traiiciendi a quibus ſtaret inuidia, locum mihi ac facultatem vllam ſupereſſe: tum vero illos

illos ad vim arbitrabar animos intendere, atque in eo laborare, vt quos nullis poterant arubus disiungere, acerbitate certe suppliciorum ab eadem euerterent coniunctione, atque mutua inter nos beneuolentia. Ad postremam hanc iniuriam tantum abest vt eodem quo priores gradu ponam, vt ne dissimulare quidem eam possim: nempe qua sim ab eo affectus, a quo minime debui: & in eo Imperio, quod a maioribus meis acceperit præcipua pacis ornamenta, & libertatis suæ in periculis præsidia tutissima: liceat enim hoc mihi sine inuidia dicere: in eo (inquam) Imperio, qui cum amice semper vixerim, quod quo sponte offenderem, ne nimirum quidem vnquam in me fuit: in eo meum nuntium, & ab eo Principe, quocum ego Rex socius & amicus de summa reipublicæ Christianæ velut cum arbitro agerem (coniuncta est enim eiusdem reipublicæ periculis qua de nunc agitur controuersia) insidiose capi, contumeliose haberi, vinciri, custodiri, veste, zona, pecuniis, armis, equo, sarcinis, meis ad Principes Imperii, & Principum ad me litteris spoliari, & quo mihi grauior conflaretur inuidia, pro summisso incendiario, atque a me subornato, capitali supplicio destinari: ad hunc retrahendum, trucidandum, efferatum vulgus, & persuasione iniuriæ, & præmio proposito concitari. Ego sane, dum ille miser etiam tum iniuriæ illius ac violentiæ immanitatem, pallore, macie, trepidatione præ se ferens, catenarumque adhuc impressa ostendens vestigia, flens apud me miserabiliter casum suum deploraret: cum hoc ipso commotus sum vehementer, tum edicto illo insolenti esse me insigniter violatum, grauissime doleo. Tuam vero, amplissime Princeps, hic appello conscientiam & memoriam, ecquid aliud Legati mei ad vos literæ, ecquid mandata continebant, præter meam de iniuriis, deque itinerum infestione querimoniam, cum postulatione iuris coniunctam? idque præsertim apud eos, a quibus vt non postulassem, expectare tamen debueram. Marchionem porro auditis, nunc quoque se hac vna ratione defendentem, quod dispersa circum Germaniæ ciuitates earum literarum exemplaria, plus Cæsari attulerint incommodi, quam si opulentissimi pagi duodecim incendio illi periissent. Quodnam vero eiusmodi esse potest incommodum, nisi quod iis literis aduersus maleuolorum & obtrectatorum nostrorum calumnias, aliquando est defensa veritas? Sed hæc ratio non video quid habeat in quo possit consistere, nisi forte vnus hic fuit ab Imperio ad vos translato Cæsar, cui non modo iura Imperii omnia tradidisse Germania videatur, sed a cuius etiam præscripto nihil audeatis recedere: cuius vel iniuriis omnibus patrocinari vos oporteat: qui cuiusuis existimationi notam inurat, si quem de possessione vi eiiciat, si clam, si dolo malo in alienæ rei possessionem obrepat, eam vos confestim esse eius propriam atque legitimam iubeatis: quicunque autem re aut verbo eidem restiterit, vel ad vos prouocarit, quorum esse debet earum rerum peculiaris ac propria cognitio, hunc vos in hostium publicorum, hunc incendiariorum in numero habere cogamini. Neque enim adduci possum, vt voluntate vos potius adductos, quam impotenti eius tyrannide adactos, hæc videre ac pati posse putem. Veruntamen si acceptam a maioribus vestris libertatis, æquitatis, ac religionis gloriam retinere vultis, cur alios potius, quam vos ipsos respicitis? Cur non aliorum securi, vestri memores estis in æqui bonique iudicio? aut si patimini æquo animo, diuina humanaque iura impune violari, cur non libenter et- p. 310.
iam de antiqua illa laudis possessione deceditis? An cum apud vos toties, nunquam tamen nisi iuste querar, nunquam animos vestros, nunquam æquas aures habeam? a plerisque repudier? Senatum petens violer? cum hoste interim bellum habeam, qui omnes cum omnibus reconciliationes gratiarum in meam vnius ambiat perniciem? Cur igitur mihi non liceat iam tot annos, & has, & alias multas indignitates passo, contumeliis omnibus onerato, amicitiis, clientelis, contra fœderum leges nudato, bello crudelissimo absque denuntiatione vexato, legatorum offensione, per eum etiam a quo ius expectari oportuit, violato, rarissima-

indole

indole filii, crudelisſima & indigniſſima necati morte afflicto, veneno ipſe quoque vt tollerer, appetito, a vobis denique neglecto, deſerto, derelicto: cur non liceat (inquam) mihi ac rebus meis aliunde capere, vndecunque dabitur conſilium modo tamen vt quam ego mihi ac rebus meis adhibebo cautionem, ita eam adhibeam, vt ſi maledicta quidem non potero, certe crimen effugiam. Sed redeo ad poſtremam hanc, qua de nunc agitur, iniuriam: de qua prius quam ego apud iſtud ampliſſimum veſtrum Septemuirale collegium publice conqueror, mihi viſus ſum facturus operæ pretium, ſi apud tuam familiariter Amplitudinem expoſtulauero. Etenim cum tu primas iſto in Collegio feras, ſis in Germania iſtius Imperii Cancellariorum ſummus, ingenii grauitate polleas, iis dotibus fueris, in ordinem patrum Eccleſiæ cooptatus, iis nonnihibus abhorrere omnium maxime debeas (vti mea quidem ſententia facis) ab iis omnibus quæcunque vi ac iniuria tentari, agive a quocunque contigerit: maxime vero eidem Marchioni cum ſis patruus, a quo violari ius gentium & quantum in eo fuit, diſturbari vitæ ſocietatem, moleſte (vti par eſt,) ſis laturus; non dubito quin omnem ſis operam, omnem curam atque ſolicitudinem adhibiturus, vt ille in ſalutaribus tuis monitis acquieſcens, memoriam huius offenſionis, cum animi æquioris atque reſipiſcendi ſignificatione, tum inſigni aliquo deleat officio. Quod ſi pro ea, qua valere apud eum debes authoritate perfeceris, proculdubio pro eius perſonæ quam ſuſtines officio, pro mutua inter nos fide ac neceſſitudine, pro maiorum opinione noſtrorum, pro Chriſtiana pietate, pro communi omnium & in præſens & in futurum otio, pace, tranquillitate laudabiliter ac ſancte feceris Summa igitur meæ apud te poſtulationis hæc erit, vt de Marchionis facto ita ſtatuas, meam vt dignitatem poſsim apud omnes integram obtinere: deinde vt communicato cum amplisſimis iſtis & prudentisſimis tuis collegis conſilio, illam ſeueritatem moderemini (nolo enim grauius quicquam dicere) qua in Germania paſsim (vt dicebam) animaduerti audio in veſtrates omnes, quicunque mihi meruere milites: poſtremo vt iisdem iſtis de rebus, deque eo quod ſperari vultis mihi ac liberis meis eſſe relictum in æquitate veſtra, perfugio, dilucide mihi & ſignificantibus verbis aliquando reſcribatis. Ego ſane nihil rerum omnium inter homines magis ex animo cupio, quam publice ac priuatim ſic inter nos conuenire, nonnihil vt potius ad amicitiam noſtram coniunctionemque priſtinam accedat, quam vel tantillum de ea decedat.

Reuerendisſime, Illuſtrisſime Princeps, conſanguinee, amice, atque fœderate charisſime, Deus Optimus Maximus Amplitudinem tuam tueatur ſemper, atque etiam augeat.

P. 315.

X.

AD VNIVERSOS IMPERII ROMANI ORDINES, CHRISTIANISSIMI REGIS DE INDICENDO CONVENTV, DEQVE SIBI OBLATIS PER SOLIMANNVM TVRCARVM REGEM PACIS CONDITIONIBVS, EPISTOLA.

P. 318.

FRANCISCVS DEI GRATIA FRANCORVM REX, ETC. REVERENDISSIMIS, ILLVSTRISSIMIS, INCLYTIS ET SPECTABILIBVS SACRI ROMANI IMPER. ORDINIBVS, CONSANGVINEIS, AMICIS, FEODERATIS CHARISSIMIS S.

QVum per hoſce dies crebris amicorum ad me literis, mihi ſignificatum fuerit, Cæſarem Carolum certos homines miſiſſe, qui a vobis auxilia peterent, tum ad noſtros aduerſus ſacrum veſtrum Imperium conatus (vt dicebat) reprimendos, tum vt Solimano Turcarum regi occurrreet, quem aiebat etiam inuitatu atque hortatu

tatu noſtro exercitum in vos comparare: viſum eſt mihi pro antiqua illa inter nos iam inde a prima gentis vtriusque origine contracta coniunctione amicitia, non temere ferendum eſſe, vt inter vos inauſpicata hæc de mea erga vos omnes voluntate opinio, taciturnitate mea diutius ſeneſceret: quin potius veſtram duxi omnium & ſingulorum æquitatem & prudentiam etiam atque etiam implorandam, vt ne continuo fictis huiusmodi & commentitiis accuſationibus aures veſtræ pateant: quas accuſationes non modo me refutaturum, ſed traiecturum etiam in eum ipſum accuſatorem ſpero & confido: modo vt nos nihil grauemini, ſenatum iis de rebus mihi dare, quemadmodum ego id a vobis, & ante hac ſæpe ac diligenter petii, & nunc denuo etiam atque etiam efflagito: tum vero officii veſtri & quam ſuſtinetis perſonæ ratio mihi videtur, vt concedatis, exigere. Atque vt ad primum accuſationis eius caput veniam, prætermiſſis iis omnibus quæ contra me Cæſar nulla fœderum habita ratione multa egit, & quæ tametſi quidem tuendæ noſtræ integritatis ratio vt exponam, hoc loco poſtulat, quia tamen non flagitat, præterire malo. Ego, ampliſſimi ordines, qui nam ii ſint mei conatus, quos apud vos Cæſar tantopere vt a commodis Imperii veſtri alienos criminatur, quos publico Germaniæ conſilio vindicandos quiritatur, non video. Enimuero ſi poſteaquam omnes fruſtra ſum aggreſſus retinendæ atque ſtabiliendæ pacis inter nos & concordiæ rationes, ea tandem armis recuperare tentauero, quæ mihi per vim atque iniuriam ablata Cæſar retinet; vel ſi ſanguinem vlciſci meum aliquando in animum induxero, quem vos quibus artibus quamque crudeliter & ſcelerate iſti appetierint, audiuiſtis: ego vero neque non recordari, neque recordari ſine lacrymis vnquam poſſum: vel ſi bellum in Cæſarem hoc tempore ſuſcepero, quo is ſcilicet (poſtquam ab eius me inſidiis liberauit Deus Optimus Maximus cauſæ meæ complexus æquitatem & innocentiam) iactitare publice non erubeſcit, ſe nullius gentis aut hominis auxilium aut fauorem aſpernaturum, dum eam vlciſcatur, quam in ſe queritur a me profectam eſſe iniuriam: an me ideo Ampliſſimi ordines continuo perduellionis reum eſſe, continuo veſtri Imperii hoſtem iudicabitis? Tametſi ego quidem huius de me quærimoniæ nullam agnoſco omnino cauſam, niſi forte quod obuiam illi cum exercitu in me irruenti, ſupplex & reuinctis a tergo manibus, non prodierim, neque me ad eius pedes illico abiecerim: quemadmodum ipſe ſibi perſuadebat fore: certe apud ſummum Pontificem, apud Cardinalium Eccleſiæ Romanæ ſacrorum ordinem, apud omnes omnium Principum, ciuitatum, populorum Legatos, ita ſe facturum dictitauerat, ſi ſe habere militem exiſtimaret, adeo & rudem & inexercitatum, atque me iudicio quidem ſuo habere prædicabat. Verum ad rem vt redeam, Ego, Ampliſſimi ordines, etiam vt vindicaturus ſim aliquando tam atroces eas, neque homini vel diſſoluto ferendas iniurias, tantum abeſt tamen vt aduerſus veſtrum iſtud Imperium moliri ac tentare quicquam velim, vt e contrario nihil minus cupiam eius cauſa laborum ſuſcipere, quam maiores olim mei ſuſceperunt, quamque ego me ſuſcepturum antehac ſæpe obtuli. Iam quod Cæſar addidiſſe fertur, Solimanum ſe hortatu atque impulſu meo, ad inferendum Chriſtianis atrox bellum accingere: equidem de illius apparatu non ita pridem ex multorum ad me literis intellexi, in quibus erat etiam, adornare Solimanum eos exercitus quanta maxima vnquam feciſſet cura, celeritate, diligentia, idque (vti vulgo ferebantur) ad vlciſcendum id quod in Africa proxime damnum acceperat. Cur id autem exiſtimabitur meo feciſſe vel hortatu, vel conſilio, ſi quum olim a Cæſare vocarer in eiusmodi ſuſpicionem criminis, æque atque nunc etiam vocor, exitus adhuc fidem fecit me fuiſſe purum plane atque innocentem? Aduerſus autem hunc tanti hoſtis apparatum, vt ſe potius compararet Cæſar, quam vt bellum in me (quod nunc omni conatu facit) de integro inſtauraret, æquum proculdubio vel hac vna ratione foret, quod cum illi cauſam dedit arma in nos conuertendi, dum pro Rege Afro bellum intulit, tum vero id longe audacius & maiore ſpe aggredi- p. 316.

endi

endi, occasionem vnus affert, misera inter nos virium nostrarum accisione, ex hoc tumultu intestino: quem non minus obstinate nunc tuetur, quam eiusdem prius voluntarius author fuit. Sed veretur, opinor, atque refugit leuitatis & inconstantiæ sibi notam inurere, si contra quam se publice testatum meminit, non omnia susque deque ferat tum priuata sua, tum publica rei Christianæ incommoda, potius quam vt caput sit vnquam a suscepto semel in me bello auersurus. Quin & plerique mihi nuntiant, etiam quidam a Constantinopoli recens (ego vero temere vobis affirmare non ausim) eundem ipsum vestrum Cæsarem hoc nunc vnum agere, hoc cogitare, in hoc laborare, vt quibus ego Solimani eiusdem viribus & opibus, antehac mihi ne cogitanti quidem oblatis, vti nolui, non modo ad inferendam, sed ne ad arcendam quidem iniuriam; illis ipse (inquam) Cæsar viribus vltro & ambitiose expetitis, ad me vnum exercendum, diuexandum, conficiendum abutatur. Sane vero vtcunque se res habet, mire instat Solimanus, atque inter hos apparatus mihi iam aperte denuntiat, nullum se amplius dubitationi locum reliquum esse velle, quin aperte significem, pacatone me, an hoste, in re præsertim nihil ad me præcipue, nihil ad Christianorum commune pertinente vti, sibi sperandum sit. Cogitate porro vosmetipsi cum animis vestris, amplissimi ordines, consanguinei, amici, socii atque fœderati veteres, quorsum tandem hæc mihi proponatur optionis, hoc maxime tempore necessitas: quo ego scilicet in extrema sum positus fortunarum omnium ac vitæ, salutisque nostræ dimicatione. Cogitate (inquam) ac redite quæso in memoriam eorum omnium, quæ tum iis ipsis ad vos literis, tum aliis non vnis, ad eos Principes, ad quos designandi Cæsaris cura pertinet, commemoranda duxi. Recordamini, me iam statim ab initio, cum res adhuc in apparatu magis quam in administratione belli versaretur, Legatum ad eos misisse cum mandatis amplissimis petitum atque oblatum Cæsari, iuris nostri ex moribus & exemplis disceptationem. Qui cum ipsi hortati me ad id, atque in primis vrgere debuerint, tamen postulata mea non repudiarunt modo, sed Legatos etiam & nuncios meos violari passi sunt: neque id tantummodo, sed accurrere suos clientes, & certatim ei nomina dare, qui me indicta causa, contraque ius & fas omne opprimendum, exigendumque regno suscepera: neque id tantum etiam, sed in eos quoque animaduertere, quicunque mihi ad propulsandam iniuriam atque perniciem, adducti coniunctionis nostræ memoria meruissent: atque ita animaduerti, quasi Imperio illi vestro, aris, focis, templis, periculum, vastitatem, solitudinem attulissent. Quæ cum ita omnia se habeant, quæso vos, si vt implacabili, si vt contumacissimo omnium hosti, facilius possim obsistere: si vt de altero sim securus, æque formidabili quidem ipso, sed neque adeo vel iniquo vel implacabili: si vt ne cum illo hic se coniungat (a quo illo intelligo non iam fortunas meas, vt p. 317. antea, sed vitam hanc atque animam peti) cum hoc ego pacem fecero: addite si placet, nulla interim eorum habita ratione, qui nullam ipsi periculorum & incommodorum meorum habuerunt: quæso vos (inquam) ecquænam mihi assignari eo nomine culpa, vel conflari iuste inuidia poterit? Vel si poterit, annon illam iustus dolor excusabit atque diluet? mihi vero dilectissimi consanguinei, amici socii, atque fœderati veteres, cogitata diu ratione constitutum est, pertentare malle omnia, quam vt nostram antiquam illam coniunctionem non omnino retineam: aut si minus retinere possim, testatissimus certe non relinquam, omnem a vobis eius rei culpam, a me partem illius nullam extitisse. Vos itaque re integra commonefaciendos esse duxi, quidnam ego in præsenti rerum mearum acerba ea quidem & anxia, sed inculpata difficultate, mihi capiendum esse consilii existimem, Cuius sane consilii, atque adeo cautiones, & vos quoque, nisi per vos steterit, participes fore velim & confido. Etenim ego ita omnino constitui, si quo Solimanus apparatu contendere dicitur, eo contendat: neque animum suum Cæsar ad clementiorem inclinauerit sententiam; cæteri vero Christianæ reipublicæ ordines incommodo-

modorum meorum interim ſpectatores, quidam etiam impulſores, authores, fabricatores eſſe perſeuerauerint; quaſi ſalus illius in mea vnius conſiſtat pernicie, cuius in ſalute conſiſtere potius bonam partem & ſalutis & ornamentorum illius exiſtimo: ego (inquam) omnino ita conſtitui, cum eo me depacturum, ſi quas aliquando potui, etiamnum impetrare poſſim pacis aut induciarum conditiones. Veſtrum porro erit de iis omnibus (ſi quidem ita placet, & videtur) mihi per literas reſpondere, atque voluntatem ſignificare veſtram, gratumne vobis futurum ſit, ſi quanto vos huic incendio propinquiores video, propter loca quædam in limitibus veſtris ab illo iam capta, tentem ego apud illum, vt ipſi quoque ad me iisdem pacis ac induciarum conditionibus adiungamini. Atque vtinam cæteri omnes Chriſtiani nominis ordines eo eſſent affectu, ea voluntate, ea denique propenſione; & animorum inclinatione ad pacem, vt vnusquisque rationi obediendum ſibi duceret: atque alter alteri vt ne nocere vellet, quo nos ſimul omnes, quicunque Chriſto eidem Domino militamus, communi animorum conſenſione viam inueniremus, qua ille ab inuaſione noſtri deflecteret: atque in alienas a fide noſtra gentes tantummodo, vires ſuas & inſtructiſſimorum exercituum robur converteret.

Reuerendiſſimi, Illuſtriſſimi, generoſi ac ſpectabiles, conſanguinei, amici & fœderati chariſſimi, Deum immortalem enixe precor, veſtrum vt Imperium vobis & reipublicæ Chriſtianæ perpetuo conſeruet ac tueatur. Lutetiæ, die XXII. Ianuarii M D XXXVI. ad calculum Gallicum.

XI.

p. 318.

CHRISTIANISSIMI GALLIARVM REGIS AD PRINCIPES ET ALIOS IMPERII ORDINES EPISTOLA, QVA SENATVM DE MEDIOLANENSI CONTROVERSIA SIBI DARI POSTVLAT, ET ALIA QVÆDAM SVPER SOLIMANI EXPEDITIONE SIGNIFICAT.

FRANCISCVS DEI BENEFICIO FRANCORVM REX, ETC. VNIVERSIS ET SINGVLIS SACRI ROMANI IMPERII ORDINIBVS, FOEDERATIS, SOCIIS, ET AMICIS CHARISSIMIS S.

QVanquam ego, Ampliſſimi ordines, ex ſuperioribus non paucis meis ad vos literis, (quæ vt ad vos vniuerſos & ſingulos aliquando peruenirent, quoquo modo potui, operam dedi) conſtare omnibus arbitror, nihil prorſus intentatum nos reliquiſſe, vnde imminentibus ex renouato inter me ac Cæſarem bello, reipublicæ incommodis occurri poſſe ſperauerim: quia tamen ex amicorum ad me literis conuentum a vobis Wormaciæ Vangionum propediem eſſe habendum intellexi; conquieſcendum adhuc mihi non putaui, quin eadem quoque ipſa repeterem, quæ prioribus illis Epiſtolis non poſtulaueram modo, ſed enixe etiam flagitaueram: nempe vt pro eo quem geritis magiſtratu, pro eo quod in commune Chriſtianorum nomini, quod maiorum noſtrorum inter nos communium memoriæ, quod mutuis viciſſim inter nos acceptis & collatis beneficiis, debere videmini officio, conuentum tandem indiceretis, ad quem mihi Legatos actionum mearum omnium peritos libere ac tuto ſecurosque offenſionis omnis mittere liceat: qui tam aduerſariorum meorum refellere poſſint maledicta (ſi quod forte ſupereſt eiusmodi, cui virorum illuſtrium famam eſſe ſubiiciendam arbitremini) quam etiam noſtræ liberorumque noſtrorum cauſæ rationes ad eas res con-

confirmare, quibus rebus ſub Imperii quidem veſtri clientela poſitis, ad nos vero pertinentibus, nullo noſtro merito ſumus, nullo neque more neque exemplo ſpoliati: qui tamen quemadmodum earum rerum cauſa inter eiusdem Imperii veſtri clientes enumerari, dicique non inglorium nobis eſſe ducimus: ita nos vobis neque incommodo neque dedecori futuros arbitramur. Et Legatos quidem noſtros, Ampliſſimi ordines, quanquam accipere a me legationem vlla de re, Imperiis atque edictis prohibeamini: iam nunc tamen veſtra nixus æquitate dimitterem, niſi ſerius de indicto conuentu veſtro accepiſſem: quem fortaſſis, & (vt ego exiſtimo) eo animo, deque induſtria Cæſar improuiſum & inexpectatum indici voluit, ne indictionis ad me perueniente fama, cauſæ mihi per legatos eo in conuentu exponendæ explicandæque (vt qui in tenebris ipſe verſari, quam in luce malit) occaſio daretur & facultas. Duo porro percrebuiſſe iam video, & in ore atque ſermone omnium eſſe, de quibus referendum Cæſar eſſe ducit, ac de quibus a nonnullis conſultus iſtius veſtri ordinis non infima authoritate viris quidnam ipſis ducerem eſſe reſpondendum: quoniam ad me quoque, atque ad eam quam apud vos petitionem inſtituti, pertinere puto viſum eſt noſtri eſſe officii, noſtram vt vobis iis de rebus ſententiam aperirem. Conqueritur apud vos Cæſar de impenſarum immanitate, quas gerendo, vno eodemque tempore tot disiunctiſſimis in locis bello, ſuſtinere cogitur: accedere ad id nouum a Solimano Turcarum Rege in Chriſti nos omnes præcipueque in Germanos bellum: imparemque ferendo ei oneri ſe teſtatur. Proinde cupit vt interim Imperii veſtri ſenatoribus ſalaria, vt militi aduerſus Solimani apparatum ſtipendia, veſtro ære perſoluantur. Horum primum, Imperii veſtri ſenatum videlicet profitetur (vt eſt reuera) dirimendis clientum inter ſe controuerſiis, iuri omnibus dicundo, tuendæ proborum innocentiæ, cohibendæ, improborum audaciæ, præ cæteris rebus omnibus accommodatiſſimum: atque ob
p. 319. id multis ante ſeculis a priſcis illis Imperatoribus ſanctiſſime inſtitutum. Alterum, vt Solimani occurratur conatibus, Chriſtianis inquit in vniuerſum omnibus, priuatim vero Imperio veſtro, vt ſi vnquam alias, hoc tempore maxime neceſſarium. In vtroque, vt video, idem ſpectatur Cæſari ſcopus, idem finis: nimirum vt ad nummos veſtros celeriter perueniat. Ad vtrumque ita reſpondebo, viam vobis vt aperiam, qua impenſis vt quam minime grauemini, atque honoribus interim veſtris & dignitatibus fruamini ſine periculo. Tametſi ego quidem non ignoro ad Cæſarem debere hoc potius pertinere, vt quem exiſtimem eo fuiſſe priſcis illis Imperatoribus ſuffectum, vt qua illi olim, eadem nunc ipſe ſolertia, cura, vigilantia, ius vnicuique reddat, Imperiumque veſtrum non tueatur modo, ſed augeat etiam. Quo magis mirari ſubit, Ampliſſ. ordines, audere Cæſarem ad vos ſcribere, ſibi ad ius reddendum, ad tuendum Imperium, hoc eſt, ad officium proprie ſuum, pecunias deeſſe: quæ abunde tamen illi ad inferendam iniuriam, ad interuertendas Imperii opes ſuppeditant. Nam hoc bello, quod cauſatur, ſicut iniuſto illo quidem, ita voluntario (vt excuſationem hanc prætexere nequeat) vtrumque per eum agi confirmare liquido poſſum. Sed quum mearum quoque partium eſſe ducam, & Imperio prodeſſe, cuius me clientem agnoſco Inſubrium principatus ergo, & auertere omnia quæ inimica eſſe videantur veſtro nomini, atque dignitati: ego ad poſterius hoc ita profiteor, quoniam aliquo ſuſpicionis odore a quibusdam eſt deprehenſum, qui eius me rei admonitum voluerunt, hanc a Cæſare denegationem ſalariorum aliqua in cauſa eſſe, quo minus ego quum ſæpenumero conuentum indici, ſenatum mihi dari, exemplis ac moribus me deduci petierim, & eo tempore quo Cæſar nobis in ſpem veræ pacis obtinendæ ingreſſis, de integro eam ſubuertit, & quo iam, volente Deo, incitatos impetus eius retardaueram, adhuc tamen id impetrare potuerim, quod negari mihi certe ſine ſummo Cæſaris, ſine famæ atque nominis veſtri aliquo detrimento non poteſt: profiteor (inquam) me potius quam vt hæc veſtro decori denegatæ vel dilatæ iuſtitiæ nota inſideat, vel de-

veſtro ſalarium dare iudicibus cogamini, id me quamdiu noſtra cauſa Senatus habebitur, deque noſtra controuerſia diſceptabitur, ſuppeditare de meo velle: tantum vt diſceptatore Imperii populique Romani ſenatu (qui vſpiamne ſit, haud ſatis ſcio) non Caroli Cæſaris redemptorum iudicium concilio decidatur. Tametſi ego quidem (vt plane loquar) nihilo leuioribus ad me defendendum, quam Cæſari ad me offendendum impenſis opus eſſe mihi cenſeo. Sed cum videam eo rem adductam eſſe (bonam in partem accipi hoc a vobis velim, quemadmodum dico animo amiciſſimo) non grauabor, vt exemplum hoc in me Cæſar inſtituat, ſi qui poſthac (veſtris Cæſaribus ærarium publicum ad opprimendos eos exhaurientibus, quos tueri magis deceat) ius ab Imperii Senatu poſtulaturi ſint, ſalaria iudicibus vt præbeant. Iam vt ad alterum petitionis Cæſareæ caput veniam: Ego, Ampliſſimi ordines, quum viderem Cæſarem (qui occupaſſe adeo poſſeſſionem Fortunæ ſibi videatur) ardentem odio atque in me plus quam hoſtili animo, publice teſtari auſum, ſua omnia prædæ Turcicæ permiſſurum potius, quam vt bello in me abſtineret (quod ipſum ſane aliud nihil erat, quam Solimanum ad paratam & indefenſam prædam inuitare (quum viderem Cæſaris orationi reliqua conuenire, id pugnare illum ſcilicet, id agere, vt me (quantum eſſe in eo potuit) fortunis omnibus euerteret: ad apparatus Turcici famam, ad vtriusque Siciliæ trepidationem, ad populorum ſuorum diuina humanaque auxilia implorantium obteſtationem obſecrationem nihil vel parum commoueri: poſtremo cum viderem ita me a Solimano vrgeri, vt differre non poſſem, quin vel illi pacatum me fore promitterem, vel hoſtem ex profeſſo experirer, quo pacato vti poteram, & quo vti erat neceſſe: adactus ſum ea neceſſitate, quum iam vel minima dilatio temporis plena eſſe periculi mei videretur, cum altero placabiliore ſcilicet hoſte Solimano depaciſci inducias, vt aduerſus impotentem, implacabilem hoſtem Cæſarem facilius me tuerer ac defenderem. Verum iſtas inducias tamen ea ratione ſum depactus, vt quoad eius fieri potuit, non vni mihi tantummodo, quaſi veſtra cæterorum Chriſtianorum pericula pro nihilo mihi habenda eſſe ducerem, ſed Chriſtianis in vni- p.320.
verſum omnibus conſulere prouidereque ſtuduerim. Cuius rei vos ego teſtes appellare poſſum, ſi quidem ad vniuerſos meæ literæ peruenerunt, quemadmodum eas proximo Ianuario menſe ad ampliſſimum Cardinalem Moguntinum, vt cum cæteris communicaret, dedi: ad quem eas peruenisſe certo ſcio. Vtcunque eſt, etſi reſponſi nihil a vobis tulerim, Legatus tamen meus hanc ipſius Solimani vocem excepit, *Nihil ſe, niſi prouocatus fuerit, Germaniæ nociturum.* Ac tum fortaſſe factu facile fuerat, vt vos mecum ad easdem pacis aut inducierum conditiones adiungeremini, idque vt mihi relinqueretur integrum, quantum per obſtinationem hoſtis importuniſſimi licuit, curaui atque prouidi. Porro autem veſtrum erit eadere (dum eſt integrum) ſtatuere, meque, ſi vobis ita videbitur, conſilii veſtri atque voluntatis admonere. Vos me ſane ad eam rem (vt quam maxime omnium velim) interprete fideliſſimo, ſponſoreque officioſiſſimo vtemini: vt qui perſiſtere cupiam in illa ipſa eadem erga vos animi beneuolentia, vobis meo iudicio non incognita. Viciſſim vero & hoc a vobis, Ampliſſimi ordines, quæ non ſemel antehac feci, diligenter etiam atque etiam poſtulo, & veluti meo quodam iure debitum efflagito, vt qui e veſtratibus milites ad me tuendum, ad conſtituendum aut recuperandum fortunarum mearum ſtatum, ſtipendia mihi fecerint: eo apud vos eſſe velitis loco, quo ii eſſe debent, qui mutuæ originis, ſocietatis, neceſſitudinis, amicitiæ memores, depellere vt decuit a cognatis, a ſociis, a neceſſariis, ab amicis iniuriam voluerunt. Tum pueri huius, per quem vobis hæ reddentur literæ, tutum itum & reditum, non a veſtra ipſorum quidem (a quibus ea timere nolo, quæ ne Barbaris quidem in mentem, vt committant, venire debeat) ſed ab eorum præſtetis iniuria, quibus nihil eſſe ſanctum experior, & fortaſſe non nemo veſtrum intelligit.

Reue-

Reuerendiſſimi, Illuſtriſſimi, inclyti, generoſi, ſplendidi, ampliſſimi, ſpectabiles, & prudentes amici, ſocii, fœderatique chariſſimi, Deum Optimum Maximum veneror, vt quod iſto conuentu ſtatueritis, decreueritis; fœlix, fauſtumque ſit vobis, cunctæ Germaniæ, Imperio veſtro, & Chriſtianis in vniuerſum omnibus. Medone, Pariſiorum agro, Pridie Cal. M. D. XXXVII.

XII.

FRANCISCVS DEI GRATIA, FRANCORVM REX, ETC. ILLVSTRISSIMIS ET EXCELLENTISSIMIS PRINCIPIBVS IOAN. FRIDERICO EADEM GRATIA SACRI ROMAN. IMP. ARCHIMARESCHALLO, ET PRINCIPI ELECTORI, LANDGRAVIO THVRINGIÆ, MARCHIONI MISNIÆ, ETC. ET PHILIPPO HASSIÆ, CATTORVMQVE COMITI, ETC. CONSANGVINEIS, AMICIS, ET FOEDERATIS CHARISSIMIS,

S.

REdditæ ſunt mihi litteræ, veſtro fœderatorumque veſtrorum nomine quibuscum Schmalcaldiæ tum conuentum habebatis, tertio Nonas Martias ad me datæ. Quarum tria potiſſimum eſſe capita animaduerto. Primum quidem excuſatis quod ſuperioribus eodem in loco conuentibus habitis, Orator noſter non quam expectabam reſponſionem tulerit: cauſam etiam affertis quare ne nunc quidem decerni a vobis Legati ad nos potuerint. Deinde poſtulatis vt hæreditariam illam beneuolentiam ac fidem, qua Germanos omnes ſemper ſumus perſecuti, perpetuo tueamur ac retineamus: neque vos & qui vobiſcum eandem in ſocietatem coierunt, a nobis deſtitutos velimus, quin ſingulari eorum atque veſtræ in Eccleſiæ concordiam & Chriſtianæ reipublicæ otium animo, voluntatique ſuffragemur. Poſtremo, quid conſilii de Synodo ceperitis, ſignificatis copioſe, oſtenditisque ſcire velle, quæ ſit ea de re mens noſtra. Quod ad primum attinet, multo gratiſſimum fuit intelligere, quicquid ſuperiore conuentu omiſſum eſt, id neque a culpa veſtra, neque abalienato a nobis animo profectum fuiſſe. Quamobrem qui rerum ſummæ apud vos præſunt, ſi (quemadmodum conſtitutum vobis eſſe video) Legatos ad
p. 321. me ſunt miſſuri, hos ego humanitatis genere omni ſic accipere cogito, vt ſi literæ meæ illis (quemadmodum ſcribitis) ſuaues ſunt viſæ, conſpectus noſter nihilo minus iisdem iucundus ſit futurus. Ad caput alterum ſic habetote: Scire vos opinor, viri ampliſſimi, gentem quidem Germanicam, ex qua velut ſtirpe genus meum duci non ſolum libenter profiteor, ſed magno etiam in honore pono, tanta neceſſitudine ſemper cum Francica coniunctam fuiſſe, vt maiores noſtri vtramque fere pro vna eademque gente habendam cenſuerunt. Quod ſi qui adhuc ſunt, qui non ita exiſtiment, vehementer meo quidem iudicio falluntur, manifeſteque originem noſtram ignotam ſibi eſſe præ ſe ferunt. Itaque mirum videri minime debet, ſi quæ inter cæteras nationes pacta ſunt atque inita fœdera, literarum monimentis & quam validiſſimis fieri potuit cautionibus nitantur: qua vero inter nos neceſſitudine vincimur, ea demum vna ſit, quæ cum ex ſeſe ipſa conſiſtit, tum in populi vtriuſque pectoribus impreſſa longa temporum ſerie egiſſe radices altius, inſeuiſſeque hanc non iam conſuetudinem, ſed potius naturam videtur, & ita inſeviſſe, vt quantumuis corruptis vetuſtate ac ſitu (ſi forte aliquando contingat) mutuæ beneuolentiæ velut tabulis, ipſa tamen amicitiæ inueteratæ vis non idcirco labefactetur, ac ne in dubium quidem vocetur: nec illa præteriti temporis ab omni prope æternitate memoria nobis a maioribus noſtris per manus tradita, ſatis ad legem & authoritatem non futura ſit. Deum enim hominesque teſtor, quantum ad me attinet, viri ampliſſimi, me hac in re non modo ad maiorum meorum ingenium accedere voluiſſe, verum etiam, vt præcederem, elaboraſſe. Quod mea qui-

quidem ſententia ita eſt vniuerſo orbi teſtatum & cognitum vt nihil hoſtes meos, eosdemque veſtros (quales, eſtis experti) amicos, peius his proximis annis habuerit, quam quod ſenſerint, viri ſagaces, nullum aliud propugnaculum aduerſum ſuos ad immodeſtum illud immodicumque totius orbis Imperium conatus, firmius noſtra amicitia opponi poſſe. Quare nihil eſt cur miremini, ſi omnes omnium temporum calumniatores comminiſcendis diſſeminatisque calumniis, mendaciis, confictisque in me criminibus arte & diligentia ſuperarunt: quam ſolam inierunt labefactandæ amicitiæ noſtræ rationem. At Dei benignitate, veſtra vero prudentia, noſtra item erga vos fide, de qua præmiis nullis, nulla aureorum montium pollicitatione deturbari vnquam potuimus, repulſi fractique ſunt. Qua ex re iudicium ego quidem facio, magisque in dies aduerto, quam iſti male operam ſuam ponant, communes (cur enim non ita eos appellem?) aduerſarii noſtri, cum inſidias eorum vel pueris (quod dicitur) infantibus detectas, ac manifeſtas eſſe conſtet. Nihilominus tamen quoniam literis multorum ad me perfertur, eos eandem vſque quaque cautionem (vt in prouerbio eſt) occinere, nec proximo conuentu vllo eſſe pudore cohibitos, quominus odii ſui virus omne in me iamdiu conceptum, in tanta tamque celebri virorum ampliſſimorum corona euomerent, ſtatui mihi faciendum, vt certa quædam atrociorum criminum capita, quibus nomen meum abſentis deferunt, & nos vulgo traducunt, diluenda, & cauſam meam agendam curarem, nimirum vt re cognita, veritatis ipſius luce, mendaciorum iſtorum tenebræ diſcuterentur. Non quo iſtos tamen, qui ea in me maledicta effuderunt, tanti faciam, vt illis reſponderi a me oportere iudicem: cum neque illi, ſi id ſua ſponte faciunt, ſint eiusmodi, quibuſcum mihi rem vllam eſſe velim: & ſi authorem ſuum ea de re laudant, ille non neſciat, quid ſibi, quum quid de me ſecus dicere auſus eſt, reſpondere ſolitus ſim. Quid ergo? an hoc a me agitur, vt vobis innocentiam meam probem? Nequaquam. Neque enim mihi cognitu facile quidem videtur, vtris maiorem iniuriam facerem; vobis ne, ſi de veſtra erga nos amicitia, quæ a recta bonaque opinione ſeparari nequeat, dubitem; an nobis, ſi apud vos, hoc eſt, viros integerrimos, ne alia exiſtimatione ſimus, vereamur. Quorſum igitur hæc ſpectat defenſio? Eo ſane, vt qui genere ipſo rerum poteſtis omnem ex omnium animis, & iuris noſtri, & aduerſarii iniuriæ dubitationem tollere, nunc ſit vobis in promptu ſingulas partes, quibus alter abſoluatur, alter condemnetur, explicare. Quod omnino facturos vos pro veſtra erga me beneuolentia mihi ipſe promitto ac recipio. porro autem hoc vos pro certo habetote, cum Apologiam quandam recognoſcerem, quam ad refellenda iſtorum in me crimina & conuitia curaui ad vos perferendam, in ea me nihil deprehendiſſe, quod vel transverſum (vt aiunt) digitum a rei geſtæ veritate diſcedat, quodque pro vero ab vni- p.322.
verſo orbe recipi non debeat: & vt ita vobis perſuadeatis, velim. Quod ad tertium attinet totius epiſtolæ veſtræ caput, breue eſt quod reſponſurus ſum: atque eo breuius, quod ad ea, quæ ſcribitis, nihil addi aut debere, aut poſſe videatur. Reliquum eſt, vt calculum meum ponam. Hoc igitur ſuffragium meum breuiter obſecro accipite. Eum me ſemper ſenſum in hac re habuiſſe, vt quemadmodum temporibus noſtris perutile, vel potius neceſſarium arbitrarer, publicum Chriſtianorum conuentum loco haberi libero, minimeque ad alterius partium iniuriam opportuno, eumque rite ac diuini illius Spiritus inſtinctu & nomine, more maiorum agitari, in quo ageretur de publica & vtilitate & Eccleſiæ totius conciliatione & conſenſu; ſi quid horum deeſſet, nullo modo coitionem eiusmodi probarem: & vt quod res eſt dicam, & antehac quidem, & nunc maxime in ea ſum opinione, vt non aliter recte atque ordine concilium haberi poſſe mihi perſuadeam, & ita perſuadeam, vt contrariæ ſententiæ authoribus aures nunquam ſim in poſterum patefacturus. De Scotorum Rege, cuius & mentionem facitis, curabo diligenter, vt quod velle oſtenditis, literæ cum illo veſtræ communicentur. Neque eſt quod p.323.

dubi-

dubitetis, quin ille authoritatem meam sit sequuturus, pro suo in me studio & obseruantia, quam eandem filii pietatem in patrem interpretari possum, præsertim cum ipse mihi conscius sim, eum a me inuicem non secus, quam liberos amari & obseruari.

Illustrissimi & excellentissimi Principes, consanguinei amici, fœderati, charissimi, Deus Opt. Max. ornamenta vestra tueatur atque augeat. Farræ, X. Calendas Iun. M. D. XXXVII.

XIII.

APOLOGETICA EPISTOLA ET SENTENTIA CHRISTIANISSIMI REGIS AD AMPLISSIMOS SACRI ROMANI IMPERII ORDINES SCRIPTA.

QVod Christianissimi Galliarum Regis apud vos vel opinionem, vel gratiam, vel authoritatem maledictis eleuare obtrectatores studuerunt, iampridem, viri Principes, amplissimi ordines, inclyti conuentus conciliaque Germani nominis, animaduersum est, id eos quidem morbo quodam animi, ac linguæ petulantia magis quam iudicio egisse: at dedisse tamen operam, quacunque id ratione tentare potuerunt, vt temporum nostrorum omnem inuidiam in nomen Gallicum, atque in Gallorum Regem ipsum transferrent: denique vt vos nominis nostri, ac generis totius Francici authores, vel verius parentes, a nobis abalienarent, qui vestri & esse & dici contendimus. ac tametsi eorum iniquitas se in nonnullorum e vestris aures nimis familiariter inseruit, speraui nihilo secius, Amplissi viri, pro vestra æquitate & sapientia, me facile apud vos veritati locum esse inuenturum, apud quos sese ipsa non tueri modo atque per se consistere, sed refellere etiam calumniam & explodere possit. Eam autem veritatem, dum breuiter expono, me sane beneuolis & attentis vobis vsurum esse confido, spero quidem certe, tantum enim abest, vt omnes istorum omnium calumnias pertimescendas putem, vt etiam non dubitem quin nobis tam sit causæ æquitas profutura apud vos, quam istis sua impudentia vobis hanc controuersiam disceptantibus, obfutura. Eoque id futurum magis credo, quod anno superiore itineribus per hostium insolentiam quoquo versum obsessis, tabellariis, qui ad vos hinc mittebantur, partim interceptis, partim interfectis, eorum etiam edicto (quo res indignior sit) quorum iniquum Imperium dissimulare cogebamini, cum interim nos ea ipsa causa nostri apud vos purgandi locum nonnisi augustissimum haberemus, vestra tamen æquitate factum est, vt vna velut Apologia, quæ ad vos & authore incerto, & itineris ratione in comperta perueniisset, tantum valuisse existimetur, vt conflatæ in nos inuidiæ pars non minima in calumniæ retorqueretur autores: vos etiam vt & Francorum genti, hoc est generi vestro, & ipsi etiam Regi gentili atque consanguineo, veritate comperta, esse cœperitis æquiores. Hæc vero quum ita cesserint, quid nunc tandem sperare non possim? quippe non modo repressa, verum etiam Dei primum immortalis
p.323 benignitate, deinde Regis Christianissimi incomparabili & virtute & fœlicitate, labefactata hostium nostrorum, vestrorum etiam aduersariorum (ne quid grauius dicam) insolentiæ & arrogantiæ pristinæ causa, adituque nobis ad vos summo vestro beneficio, nec minori animorum vestrorum magnitudine patefacto. Est certe, nisi me longe fallit opinio, cur mihi de vestra humanitate & beneuolentia quippiam non mediocre promittam, vt qui neque mea sponte, neque item temere cuiuslibet hominis insistens vestigiis, sed Regis optimi, integerrimi, vobis amicissimi, ac propinquissimi autoritate fretus, vobis eadem illa confirmanda, atque iis etiam gratiora exponenda quædam susceperim; quæ ante ex aliis, qui nec commendatione pari apud vos, nec gratia valerent, non sine magna tamen animi attentione ac vo-

ac voluptate accepistis. Quanquam ne id quidem quæ nunc agimus, tale est, vt in eo instructam valde, aut exactam, numerisue omnibus absolutam defensionem ordiar: quin potius id a nobis agitur, vt si qui forte adhuc sunt, qui superioris illius Apologeticæ epistolæ vel authoritatem, vel fidem in dubium vocent, quod ea istuc exierit, nec scriptoris nomine, vtpote incerti, nec cuiusquam subscriptione commendata: nunc tandem Regis confirmationem secuti, quam ipsius ex literis videre est, satis ea de re factum sibi esse intelligant. Nec enim ex ea ipsa Apologia (quisquis hominum tam egregia in patriam ac principem voluntate fuit, qui negotii huius rationem totam vobis exponens, innocentium causam susceperit suapte ipse sponte) est quod demere vel velim vel debeam. nam pauca sunt fortasse, quæ pro rei ipsius magnitudine addenda censeam. Eam itaque in partem hoc nostrum quicquid esse videbitur, accipiatis velim, vt quod vobis hoc legendum traditur, illius eiusdem esse partem Apologiæ existimetis: tametsi non eodem esse filo attexta videbitur. Minime vero offensum iudicium vestrum velim, sicubi res aliqua in priore illa defensione leuius perstricta, eadem in hac velut appendice vel repetetur, ad refricandam memoriam, vel copiosius aliquanto de Regis Christianiss. sententia & voluntate pertractabitur. Habetote igitur, Ampliss. viri, ex hac nostra, vt rudi fortasse & impolita sic minime fucata atque subdola defensione, mentis atque animi Regis, eiusque consiliorum summæ, imaginem & simulacrum, iconice (vt ita dicam) & ad viuum expressum: quæ prudentiæ vestræ pio specimine erit voluntatis probæ atque plane regiæ, vt significantissime loquar. Id autem a me eam in partem dictum est, vt ex eius Principis ingenio facile iudicare possitis, conficta fuisse illa crimina, scelerata aduersariorum impudentique vaniloquentia. Qui dum ipsi quidem neque pares ferre queunt, neque armis tamen de virtute contendere audent, ad conuicia se & calumnias, sua opinione firmissimum improbitatis præsidium & propugnaculum, conferunt: vnde atrocissima probra in nos, in Regem, in nomen vniuersum Francicum, velut infecta & recocta tela importunissimi homines, animo plus quam fas est hostili, iaculantur. Enimuero ex multis, & (si Deo placet) appositè ad speciem confictis criminibus, tria esse video præcipue animaduertenda, quæ maximam nobis inuidiam apud imperitos excitare queant, & quæ inter nos quidem, qui iam olim, atque a conditis propemodum nominibus & vestræ & nostræ gentis, sanguine, moribus, fœderibus, sumus quam coniunctissimi, vel grauissima odia, vel funestissimas simultates serere, atque alere possint. certe quidem eiusmodi sunt, iis vt isti se concordiam facile nostram dirempturos, ac publicam causam iugulaturos confidant. Iam primum Carolum Cæsarem a Rege, bello indicto, interpellatum ac reuocatum ab expeditione Turcica tumultuose vociferantur. Deinde ab eodem Rege incitatum euocatumque in Christianos Regem Turcarum scelerato commento (vt interdum est maleuolentia cum amentia coniuncta) proferre non veriti sunt. Tertium illud de bello Sabaudiensi vel crimen vel maledictum huiusmodi est, atque iis argumentis instructum, pariterque (vt iam dicta) sic ieiune ac frigide tractatum, indignum vt mihi videatur, in quo refellendo contendendum mihi sit vehementius.

Horum igitur criminum primum est illud, & serie temporis vetustissimum, quo clamitant Carolum Cæsarem a bello Turcico regiis armis reuocatum. Hæc qualia molestissimi homines arma fuisse intelligant, cum nulla norim: quodnam illud sit bellum Turcicum, denique vnde sit Cæsar reuocatus, cum diu mecum reputauerim: nulla possum suspicione assequi. Non me latet, Solimanum iam ante quinquennium magno tumultu, magnaque consternatione omnium, ac perturbatione in vtramque Pannoniam inuasisse: Cæsarem maximas aduersus illum & florentissimas copias coegisse, vt quidem fama fuit. Verum vt hæc omnia vera esse non inuitus credidi, quin maiora veris iactata esse, & sermone celebrata memini, ita explicare non queo quid in causa fuerit, cur trepide (vt isti volunt) se e p. 324.

Ger-

Germania recipientem hoſtem, plane etiam profligatum, fugientique ſimilem Cæſar non ſit perſequutus, cur occaſionem illam tantæ gloriæ, tantique ad rempublicam Chriſtianorum momenti neglexerit: cur denique victoriam iam partam de manibus amiſerit. An vt nos ſæpius cum terribiliſſimo hoſte de ſalute, de vita, de libertate, de fortunis omnibus dimicaremus? Num etiam tum ſeſe interpellatum eſſe ac retractum a Rege dicere ipſe audebit? cum id omnibus ſatis innotuerit, adornanti expeditionem illam Cæſari Regem ipſum obtuliſſe peditum millia quinquaginta, maiorem multo partem (ne quid incommodæ ſuſpicionis eſſet) e Germania delectam, equitum Gallorum millia ſex, adhæc tormentorum vim ingentem, nec vero tantum haſce copias ſuas opesque in expeditionis illius & periculi ſocietatem ei detuliſſe, ſed proficiſcentem etiam ad bellum, ſimul ipſo in bello res gerentem, ſuſceptis publice pro ipſius ſalute atque exercitus votis, & more noſtro ſupplicationibus indictis, inſuper proſequutum eſſe fauſtis ominibus, vt aſſolet, abſentisque rebus perinde atque ſuis ipſius fauiſſe: poſtremo redeunti Cæſari precioſiſſimam illam, atque (vt ferebatur) laborioſiſſimam victoriam gratulatum miſiſſe. Iis ſi officiis Rex Cæſarem ab expeditione reuocauit, faciendum illi quid fuit, vt retineret? Illa profecto ſi hominem interpellauere, ſi a perſequendo Regis liberalitate atque eius generis beneficiis retractus eſt, quibus nos maxime incitari ſolemus: cauſæ nihil eſt, cur vel hunc credere poſſum Solimano hoſtem fuiſſe; vel ſi fuit, neceſſe eſt iis aſſentiar, qui Cæſarem negant tam obſtinato implacabilique eſſe in ſuos hoſtes animo, quam homines plerique conqueruntur: qui ſi (vt reliqua perſequar) tanto ſtudio tenebatur, quanto iſti prædicant, Turcicarum rerum funditus euertendarum, ac non potius ſic ſuis cupiditatibus velificabatur, vt ſub obtentu pietatis ac religionis ſacra æque ac profana raperet & auerteret, & vero (vt plane loquar) vt hoc præclarum Imperatorii muneris tyrocinium ad miſeræ atque exanguis & ſpoliatæ Europæ iniquam poſſeſſionem verteret, ſi tanta (inquam) animi contentione in hoſtem Chriſtianæ pietatis ferebatur, neque, hac ſimulatione religionis tot nationum, tot populorum dominationi imminebat; ſi noſtræ denique libertati, ac fortunis omnium non inhiabat auidiſſime; quid accidit cur auxilia noſtra tantopere neceſſaria, ad id bellum & vltro & hilariter delata, Imperator repudiaret? atque is Imperator qui minime tardi aut negligentis ſpeciem præ ſe ferat. Sed operæ pretium eſt audire, quid ad conditionem eam ſibi oblatam reſponderit. Ait ad id bellum quod ſuſceperat, iam non ope, ſed opibus, non equitibus, ſed argentariis; non vi tormentorum, ſed copia nummorum; non denique ſibi prompto, expedito, numeroſo milite; ſed prompta, ſed expedita, ſed confeſtim numeranda pecunia opus eſſe. Et hæc cum ita perſpicua ſint omnibus & cognita, vt negari ne ab illo quidem ipſo poſſint, vel ſi omnium impudentiſſimus eſſe ſuſtinuerit: tamen cum a ſingulari bonitate & liberalitate eximia proficiſcerentur; videte quæſo, viri amplisſimi, hoc Regis tam liberale officium, tam oportunum, tam appoſitum, quam maligne, quam peruerſe, quam ſiniſtrorſum Cæſar ipſe interpretatus fuerit. Deus immortalis, non veritus eſt dicere, Italiam liberalitatis ſubdolæ, & officii ſpecie repetere nos tentauiſſe, & oſtentatione delectus Germanici ipſius Germaniæ vires imminuere & exhaurire: atque ea ratione illam inermem & nudam, nec alienis tantum, ſed domeſticis etiam præſidiis ſpoliatam, infenſisſimis hoſtibus obiicere conculcandam. Qua in re ſi quæ in Regem maledicta edita voluit, nunquam vera eſſe cenſuit (id quod facile ideo mihi perſuadeo, quo & Regis vniuerſa anteacta vita, & recentia eius in Cæſarem ipſum officia longisſime ab iſtiusmodi flagitii ſuſpicione abſunt) ſi non, inquam pro veris habuerit, quali ingenio quali ſit integritate & ſanctitate Cæſar, qui innocentiæ noſtræ hæc crimina affinxerit, apud vos ipſi cogitatote. Sin vera ea fuiſſe putauit, quam ex Regis ingenio coniecturam facere non potuit, eam de ſuo hac in calumnia feciſſe, p. 327. quæſo vt arbitremini. Verum illa fuit, ſcilicet belli Turcici ſpecies, magnifice ad-

vmbrata, in quo isti cum sibi ob hostem (vt loqui solent) deletum mirifice placent: tum vero de nobis ipsis, quos quo iure, quaue iniuria semper hostium numero habuere, multo magis (vt quidem est eorum sensus) triumphant, quam de hoste atrocissimo Christiani nominis. Nisi vero cum bellum Turcicum iactant, & Cæsarem reuocatum inde, ac vi extractum quiritantur, non illud in Germania gestum, tanquam momenti exigui verum posterius alterum insigne Africanum, cuius beatos illos & plausibiles triumphos a Diuo (si Deo placet) Carolo agi vidimus, significant. nullum enim video tertium esse, nec præterea vllum. Tametsi quod ad triumphum illum attinet, non dico quam sit nugatorium. Sed enim nullum iudicio meo Carolus in omni vita aut gessit, aut gesturus est bellum, quod verius Turcicum nominari aut debeat, aut possit, quam quo bello gentem illam alio tum intentam ad bellum Christianis inferendum prouocauit. Vtinamque ea falsa sint, quæ tamen sunt verissima, quæ quotidie cum ex Genuensibus & Venetis, tum ex aliarum omnium nationum hominibus audiuimus, qui in Africa aut mercaturam faciunt, aut alia ob negotia illuc commeant, imo vero quæ ex procuratoribus ipsius Cæsaris accepimus. Nemo est enim eorum quin affirmet Solimanum, cum ex Persica expeditione rediret, publice apud omnes dicto eius audientes populos per literas, (quarum exemplum legimus,) questum esse, quod cum Tunetani cives Regis sui tyrannidem ac violentiam pertæsi, Ænobarbum Turcicæ classis præfectum ad se asserendos asciuissent, seque eius commisissent fidei; illum postea securum & nihil minus quam vim a Carolo Hispaniarum Rege (sic enim eum appellant) metuentem, repentino bello oppressum de Tunetis possessione Carolus deturbasset, id tum demum, quum ipse Solimanus in longinquam expeditionem profectus esset, ausus facere, contra fidem ab oratoribus datam nihil eum interim rerum nouaturum. Proinde admonere, Solimanum, rogare, hortari singulos & vniuersos, sibi in vlciscendo hoste, vti ne deessent Siquidem certum ei omnino esse, vires suas omneis & copias quam primum in eum, a quo esset violatus, convertere. Quare fabricandis naulbus, rei nauticæ instruendæ, sociis naualibus vndecunque cogendis animum intenderent: ipsum quod sui esset officii, in reliquis curaturum. Hæc si vera sunt, vt sunt verisima, equidem non video cur non recte (atque vtinam non tam vere) calumniatores homines bellum hoc posterius, bellum Turcicum nominare possint: quo quidem bello Cæsar Turcarum gentem in Christianam rempubl. prouocarit, incitarit, elicuerit. quippe cum illa gens dubio procul nihil motura in Occidentem fuerit, nisi prius lacessita vt video persuasum omnibus: impetus suos omneis, in res Persicas conuersura. Et eorum quidem consilii vel hoc inter cætera fidem faciet, quod Solimanus cum a nonnullis, quos non imprudens rerum taceo, quorumque maxime intererat mare hoc nostrum minime nobis fieri infestum, rogaretur, vt ab his nostris finibus abstineret, animum potius ad Orientis opes, quam ad Europæ vires adiiceret; respondit ille, *se non inuitum, vt quiesceret facturum, duntaxat quod posset integra sua existimatione facere: pateretur modo Carolus Ænobarbum suæ classis præfectum Tunetem, vnde depulsus, repetere: cæteris de controuersiis facile transactum iri.* Deus Opt. Max. faceret, vt latam conditionem rationibus Christiani nominis accommodatissimam acciperemus, nec tam improbe atque impie vel gloriæ nostræ vel cupiditati seruiremus, vel denique obstinato animo vsque adeo obsequeremur: melius profecto & commodius rebus Occidentis consuluissemus, ac de Christiana religione salutarius statuissemus. Nam per Deum immortalem, quid causæ fuit, cur non eadem de Tunete, id est Mahumetanorum latebra magna cum nostra laude & compendio faceremus, quæ paulo ante de Methone arce ac præsidio Christianorum illustrisimo ipsis Christianis, qui nos inuocarent, proditis maximo quidem cum nostro dispendio, sed maiore multo dedecore & ignominia feceramus? Hocne illud est tandem quod isti perhibent, de quiete & salute Reipublicæ semper se cogitare?

gitare; ſemper eſſe ſollicitos? ſua opera, ſtudio, diligentia, virtute, fide illa omnia ſuſtineri & ſeruari? præ illis priuatarum ſe rerum omnium & vtilitatum ſuarum rationem nullam habere? Anetiam id eſt Herculem alterum orbis liberatorem eſſe? alterum eſſe Cæſarem Romani aſſertorem Imperii? Hoc eſt religionis Chriſtianæ propu-
p.326. gnatorem ſe vnicum velle videri, atque eo nomine apud omnes inclareſcere? Quod ſi Rex, quem iſti tam pii homines neglectæ religionis, quid dixi neglectæ? imo vero proditæ & afflictæ inſimulant, hac occaſione oblata aut alia eiusmodi, illud neſcio quod propugnaculum aut caſtellum ad fauces Tunetis poſitum Solimano non reſtitueret; ſi non tyranno omnium quos terra ſuſtinet, impuriſſimo (de Rege oppidi illius loquor) amicitiam renunciaret: ſi non ab inhoneſto fœdere, ſi non a conſenſu Chriſtianæ pietati pernicioſiſſimo recederet: niſi iniurias omnes, ſi quas ab hoſte accepiſſet, Reipublicæ quieti benigne remitteret: niſi Africanum omne imperium & inanes illos Europæ, Aſiæ, Africæ titulos otio Chriſtianorum condonaret: niſi denique omnia faceret, vt iam ingruentum noſtris ceruicibus tempeſtatem auerteret: quid tum, obſecro vos, quid (inquam) non eſſent rigidi iſti cenſores proloquuturi? Nonne cupidum, nonne inſolentem, nonne impotentem animi, nonne iam moribus præſentibus intolerandum parum illis eſſet eum dicere? Sceleſtum medius fidius, nefarium, ſacrilegum, impium, humanitatis, pietatis, religionis euerſorem, aris focisque infeſtum Regem eſſe clamitarent: idque non iniuria. Neque enim vllum opprobrii, vllum contumeliæ tam inuidioſum genus eſt, quo non dignisſimum eum homines merito iudicarent. Verum in hoc bello quidnam eſt tandem, in quo Regis benignitatem, humanitatem, æquitatem poſſit Cæſar deſiderare? quid quamobrem Regem ſugillare iure poſſit? Cœpit ipſe hoc triennio claſſem parare in noſtri litoris vicinitate, omnium quas noſtra vidit ætas, atque audiuit, tum robore copiarum numeroque, tum omni apparatus genere longe inſtructisſimam. Excipiebantur eius interim voces minarum plenisſimæ, quæ ad Regem ſolum non dubie pertinebant. deprehenſi & conuicti viri nefarii aliquot, qui tantam Cæſaris claſſem in Maſſilienſem portum accipiendam, quique Andreæ Auriæ (quem vos & de fide & de nomine ſatis noſtis) Maſſiliam ipſam vrbem omnium nobis maritimarum opportunisſimam, tradendam ſuſceperant, & redemerant. Detectæ iam erant inſidiæ, patefacta erat ſceleſtæ expeditionis adumbratio. nec dubium erat quin verbo quidem ad Punicæ oræ oppugnationem tanta claſſis, re autem vera ad Chriſtianæ expugnationem occupationemque vrbis iam dictæ parata eſſe videretur. Tam inſigni iniuria Rex lacesſitus, nec ſic quidem ab vetere inſtituto ſuo diſcedendum putauit. Satis tum habuit ab inſidiis cauere, reique euentum opperiri: nec in cauſa tamen fuiſſe facile affirmauerim ſceleratam hanc perditorum hominum coniurationem, cur tandiu Cæſar ſuam profectionem diſtulerit: nec ei moram attuliſſe eam ſpem, quod de capienda per proditionem Maſſilia aliquid aut cogitauiſſet ipſe, aut ſperauiſſet. Nam id licet veriſimillimum multis viſum ſit, quia tamen nihil vobis ex vano hauſtum tradere inſtitui, neque quenquam niſi comperta re fraudis ac perfidiæ incuſare, veſtro ſapientisſimorum virorum iudicio rem totam arbitrandam relinquo. Id demum aſſeuerare iure poſſum, ſimul vt detecta eſt proditio atque oppreſſa, Cæſarem qui diu nullam ob cauſam manifeſtam cunctatus Barcinone in anchoris ſteterat, illico cum ingenti illo apparatu ſoluiſſe. Qui iam in altum prouectus id Regiis oratoribus, quod eos perſæpe antea ſciſcitantes celauerat, conſilium expeditionis ſuæ tandem aperuit, & hactenus tamen aperuit, vt Regi amico, Regi ſororis viro, id demum ſignificari vellet, ſeſe in expeditionem quandam Chriſtianæ reipublicæ gratia proficiſci, ſuisque verbis per ipſos Oratores rogari, vt abſenti ſibi Regis fides atque amicitia perinde vt præſenti conſtaret, nec quicquam rerum interim in Italia moliretur. Hoc poſterius tametſi durum, (nam ſuperiora cum a Rege ſponte ſemper exhibita eſſent, nihil attinebat poſtulare) verum hoc tametſi durum, & præter æquum videbatur additum, pro ingenio Regis tamen & perpetua voluntate in rempubl. ab eo non eſt recuſa-

tum. *In Italia vt nihil nouaretur*, postulabat Cæsar. id contra ius æquumque iniungi sibi probe Rex intelligebat, indignarique eam ob rem iure poterat, idque eo etiam magis, quod præter hæreditarias in agro Insubrium possessiones, quas repetere debebat, recentem Francisci Sfortiæ iniuriam Mediolanensium tyranni, nullam moram admittere, nullam cunctationem perferre intelligebat hominum opinione. quippe pro contumeliæ acceptæ magnitudine e Regis tanti dignitate non erat, Tyrannum illum sinere diuturnum fructum violati iuris gentium carpere. Et nihilo secius tamen Rex placidissimus, cum vellet reipublicæ potius quam vel dolori proprio vel dignitati morem gestum pedem domo non extulit, quamdiu in Africa Cæsar belligerauit. Hæc si ad examen æquitatis vestræ perpendentur, viri amplis- p. 327.
simi, nec futilia esse videbuntur, nec Cæsaris ostentationibus similia. Cæsar enim maluit alienæ tyrannidi in Africano negotio, quam suo officio, quam otio Christiani nominis & securitati consulere. Rex vero (vt cæteras causas, quæ & plurimæ erant & iustissimæ, præteream) dolorem proprium, vindictæ occasionem cum æquitate coniunctam, publicæ tranquillitati, Christianorum quieti atque vtilitati postposuit. Neque vos latet tamen Sfortiam hac patientia Regis, hac animi æquitate indignum fuisse: qui in Legato Regis violando omnem barbarorum feritatem superauerat. Nam primum Regis Christianissimi Legatum comiter admissum, deinde crebro & familiarissime acceptum, ad extremum contra ius gentium trucidauerat. Tyrannus videlicet nulla virtute nec corporis nec animi præditus; ne inglorius moreretur, innotescere facinore immanitatis concupiuit. Et vero Diomedis illius Thracis & Busiridis Ægyptii, qui necandis hospitibus suorum nominum memoriam ab obliuione vindicauerunt, æquare gloriam contendit. etsi hoc illis præstitit in eodem genere crudelitatis, quod illi in aduenas & viatores, hic inciuem & popularem: illi in quoslibet & ignotos homines nulliusque nominis, hic in virum nobilem, & legatione Regia functum, specimen dare ingenii barbarici voluit. Quod inauditum scelus & in primis nefarium, Rex & indignitate contumeliæ, & iustissima doloris causa percitus, vltum ire properabat: a quo etiam, cum diu hac de re satisfieri sibi postulasset, frustra habitus contemptusque erat. Neque ea tamen omnia Regium animum a communis vtilitatis atq; humanitatis studio abduxere, vt publicæ commoditati vel iuris sui vel iniuriæ persequutione præferret. Id quod tamen sine vlla cuiusquam offensione aut reprehensione facere poterat. Erant enim tum Regi ad manum omnia, quæ ad vindictam nefarii facinoris viam munirent ac rationem expedirent, tempus, res, occasio, copiæ, bonorum omnium, populi totius in optima causa consensus. quæ quamuis & viderentur, & essent maxima, non tamen tantum apud eum valuere, vt reipublicæ ratio ac vitæ consuetudo non multo plus potuerit. Vos itaque, vos appello, Amplissimi viri, vestrumque istud collegium, cuius, cuius (inquam) dignitate & gloria Imperio Romano sua constat adhuc prisca & Augusta maiestas; vos quæso atque obtestor, vt in re vestra contra veritatem atque æquitatem, calumniæ & vanitatis patroni & defensores esse ne sustineatis: præsertim cum apud Cæsarem ipsum ne dignitatis quidem istius illustrissimi collegii ius obtinere potueritis. Quanquam quid dico dignitatis? qui & saluti & incolumitati vestræ, affectatæ sibi quoquo modo tyrannidis, etsi iniquissimæ, tamen tutelam propugnationemque anteponere non dubitarit. Verum quoniam omnia sibi ignosci postulat & permitti, aliis contra nihil de summo iure remittere consueuit; hoc etiam in illus gratiam, vt æquum est, fateamur, in contentione humanitatis & beneficentiæ nimis inique Carolum Cæsarem cum Francisco Rege componi, Sit enim sane huius Regis Christianissimi, non istius Imperatoris Romani, de Christiano nomine bene & sentire & mereri. Itaque hactenus de illo & de illius in remp. voluntate dictum sit. Hoc certe quod sequitur, Regii plane fuit animi & moris, quod aliquanto post Africanum bellum confectum mortuo Sfortia, ne tum quidem Regem de sententia casus appositissimus & tan-

tanquam cælitus oblatus deduxit. Siquidem ea mors Sfortiæ omnem aditum in vacuam poſſeſſionem veluti caducam remigrandi Regi aperuerat, abſente præſertim, hoc eſt e Sicilia nondum egreſſo Cæſare: vbi tum etiam & incommoda valetudine & rerum inopia omnium ex Africa reuerſus, premebatur. Neque vero erat tum in re improuiſa & repentina, vnde auxilium facile mitteretur Antonio Leuæ, qui tum forte Mediolanum cum Imperio quidem, verum ſine exercitu obtinebat. Contra Regi præſto erant populorum ſtudia, ſi iis vti in animum induxiſſet, pleræque arces præfectorum voluntate, permulta oppida Inſubrium munitiſſima patebant: iam vero Rex ipſe ad radices Alpium verſabatur, cum ab rebus cæteris omnibus, tum vero maxime ab exercitu paratiſſimus: cum tot tamen tantarumque rerum copia atque oportunitas in idem tempus illud incurriſſet, nihilo ille ſecius temperandum ſibi eſſe duxit, adhucque expectandum, ecquid Dux ille Sabaudiæ pateretur ad æquitatem ſe adduci, apud quem iam decennium erat, cum aſſidue per internuntios Rex ageret, vti ablata per vim & retenta, moribus ſibi reſtituerentur. Quæ cum ita eſſent, ecquis crederet Regem viribus, opibus, ſtudiis, cauſa denique ipſa ſuperiorem, adde etiam (ſi ita videtur) & animo & rerum vſu, nihilo (vt leuiſſime dicam) Cæſare inferiorem, ne ad hanc quidem occaſionem loco ſe fuiſſe moturum? Nemo opinor. Atqui ne ſignificationem quidem vllam huiusmodi dedit. Et quanquam toties ante expertus in ſe Cæſaris animum, & vero certior factus, Cæſarem Regiæ ſuæ primoribus iureiurando illo ad oſtentationem Imperii exquiſito affirmaſſe, potius extrema ſe exempla paſſurum, quam vt in Italia Regi vel tantulum retinere, in quo veſtigium figere poſſet, per ſe liceat: attamen iterum atque iterum & ſæpius tentandum eſſe iudicauit, ſi quo pacto hominis ingenium molliri poſſet & mitigari: & ſi minus illum æquitatis & officii reſpectus, at hominum certe exiſtimatio, & temporum communium ratio eo adducere poſſet, vt aliquando non inuitus faceret, vt Mediolani poſſeſſione ſibi cederet. id autem erat, vt alienum, quod per ſummam iniuriam occuparat, iuſto domino redderet, non armis quæ (ſi in armis ius poneret) promptiſſima erant, ſed iure, ſed legibus repetenti: hoc eſt, vt Chriſtianorum quieti prouideret, cuius rei cauſa velle ſe omnia præ ſe ferebat, tum quidem certe: nam nunc, ne ſimulat quidem. Neque vero fuit vlla tam iniqua conditio, quam non pro æqua, ſi modo ratio ſui aliqua haberetur, Rex fuerit amplexurus. Acta autem res inter vtrumque per Oratores fuit, ita vt fieri aliquid poſſe ſperaretur. Quidnam igitur ille? Diem de die ex induſtria ducere, Regem pacis cupidiſſimum, ſtudii eiusdem ſimulatione fruſtrari, dum ſacramento quoscunque poteſt, adigit, exercitus comparat, dum pecuniam ad ſtipendia militum vndecunque cogit, dum locis opportunis munit oppida, dum quacunque poteſt ratione, quorumuis hominum animos ſibi conciliat, alios etiam per fraudem ab Rege alienat. denique dum populos Regi audientes ſolicitat ad defectionem, & Regis vero familiares qua ſpe, quibus præmiis, quibus pollicitationibus poteſt, calcata iuſti, æqui, honeſtique reuerentia, corrumpit. ac ne pluribus, dum omnia omnium ingenia, qui vnquam arte, diligentia, induſtria, labore ad ambitionem valuere, non æquat modo, verum etiam vincit. Vbi autem hæc ex animi ſententia omnia ſucceſſere, tum impetu ſane incredibili, viribusque poſt hominum memoriam formidoloſiſſimis Regem vndique a fronte, a tergo, a lateribus adoritur: Galliam ipſam, quid Galliam dixi? imo Europam potius atque Aſiam & Africam ſpe quadam infinita & libidine dominandi inexplebili deuorat, ne id quidem obſcure ferens, ſe non ante quieturum, quam Regem, nec tantummodo Regem, ſed Regem Chriſtianiſſimum, Regem fœderatum & ſocium, Regem cognatum, prætereaque Regem ſibi ex ſororis ſuæ matrimonio ante alios affinem factum, de Rege priuatum, de locupletiſſimo egentiſſimum omnium, & ſi natura pateretur, de propinquiſſimo alieniſſimum reddidiſſet. Proh Deum immortalem! quo tandem iſta animi impotentia eruptura eſt, niſi prouidentia cæle-

ſtis frænos impoſuerit? Mithridatem olim Regem Ponti, cum a Populo Romano iuſtiſsimis armis premeretur, quod maximis contumeliis ciues Romanos in Aſia ſociosque affeciſſet, antiquorum monimentis traditum eſt poſt grauiſsimas clades acceptas, Fortunæ ſuæ miſericordia non vicinos modo Reges ac neceſſarios ſibi populos commouiſſe, verum etiam nationes illas, quæ ſupra Euxinum pontum incolunt, immanes & barbaras, & ab omni propemodum humanitatis ſenſu remotas, Regii nominis ſanctitate atque reuerentia ſibi ad auxilium extremique caſus ſocietatem adiunxiſſe: vt cum illo quidem, quocum nulla alia cauſa aut neceſſitudine iungebantur, tamen pericula ſua omnia ac fortunas communicari voluerint. Tute vero populi (vt vis) Chriſtiani Imperator, non tantum Chriſtianum, ſed Chriſtianum Regem, Regem etiam Chriſtianiſsimum, & quo nunc affinitatis iure vtimur, Regem fratrem tuum poſt illas tot tantasque a te illatas iniurias, homo barbaris inhumanior, nullo nec dicto nec facto laceſſitus, bello atrociſſimo atque ſceleratiſſimo incautum opprimere conatus es: & quem amare, quem tueri, quem defendere, ſi quis alius violaſſet, debueras, omni dignitate ſpoliare, omnibus fortunis euertere, ſpiritum eius haurire & ſanguinem exorbere voluiſti. O ingenium truculentum! o mores ab humanitate Chriſtiana abhorrentes, iſtique Maieſtati tuæ minime conſentaneos! Atqui illa eſt vis violati numinis, illæ ſunt animi conſcelerati tenebræ ad lucem illuſtrem caligantis, vt qui ſe in grauiſsimum aliquod & nefarium induunt flagitium, iis conſilii acies & mentis ipſius oculi in illa veſana concitatione animi, velut tenebris intus offuſis, iam ſui impotentes ſint. Illas, illas inquam voces ab omni humanitatis more, & ſocietate communis vitæ diſſonas & diſcrepantes, non prius emiſit ille in publicum, quam apud ſeſe ſtatuiſſet, ita ſe diſtrictum Regem & irretitum tenere, vt nullus iam recipiendi ſui locus ei ſupereſſet. Id enim ſibi nec prouidentiſsime nec intelligentiſsime perſuaſerat. Nam Romam quidem cum paulo ante veniſſet, vbi ad eam perniciem accommodatiſsimos hominum ſenſus inuenerat, illiusque ſuæ ſententiæ non fautores modo, verum etiam authores nequaquam aſpernandos, illo tamen in Pontificio ſenatu, illo principe orbis terrarum conſenſu, negare non auſus erat, ſua nihil intereſſe, quod Rex Duci Sabaudiæ bellum faceret: nec ſe ea re bello ab Rege lacesſitum, nec fœdera ideo violata videri. Equidem etſi (vt plerique audiſtis) nihil Regem tum prohibere poterat, quin exercitum, ſi vellet, in quosuis promoueret Italiæ angulos: id tamen vt faceret tantum abfuit, vt etiam copias Vercellis oppido illius agri munitiſsimo, & momenti ſine dubio ad obtinendum Mediolani dominatum maximi, ſed tum imparato retraheret, dum de omni controuerſia, Cæſare ipſo rogante, & Pontifice Paulo vrgente tranſigeretur, idque ſummi illius ordines, vel potius Imperatoris ipſius (vt poſtea cognitum eſt) arbitratu. Et vero tum quidem eam ſpem nobis Cæſar iniecerat, vt pax conuenire poſſe videretur, quo facilius, dum pacis conſilia ſimulabat, occulta belli ſtudia diſſimularet: quod totum fallendi genus ſic ab iſto eſt adminiſtratum, vt certas etiam ipſas conditiones tota de re proponeret, quæ ſi reciperentur, de Mediolani poſſeſſione ſe confeſtim deceſſurum oſtendebat. Quas conditiones poſteaquam Cardinalis Lotharingus, vſus ad ipſum incredibili celeritate itineris, & ad eam rem miſſus ab Rege Legatus, accepiſſet pro poteſtate, & comprobaſſet; Carolus, qui illa omnia ad fallendum compoſuiſſet, qui videret noſtras copias occaſionem rei gerendæ non minimam amiſiſſe, ſuas procedere cœpiſſe, qui etiam (ſi Deo placet) a Marchione Saluſſiorum homine perfidiſsimo, quem pollicitationibus aureorum (vt dicitur) montium corruperat, milites omnes deditos ac victos, & prouinciam ad quam ſciebat eum pro Rege mittendum, breui recepturum ſperabat. Qui igitur hæc omnia in ſinum ſibi ceſſura certa iam & geſtiente ſpe confidebat, & præſertim qui de ſuperiori rerum ſucceſſu in poſterum coniecturam non dubiam facerer, ſententiam ſe mutaſſe perfricta neque ſatis auguſta fronte (ne quid amplius dicam) reſpondit.

P. 329.

P. 330.

nec

nec id tamen (bone Deus) quum diceret, erubuisse fertur. Negauit se ad easdem, quas ipse paulo ante tulisset, conditiones descensurum, quin imo nec ad alias quidem nobis iniquiores, quas Cardinalis pacificator missus, pacis publicæ pro Regis more cupidus, alias atque alias in medium afferebat: nihilque iam nisi arma, cladem, excidium, extremam vniuersæ Galliæ perniciem loquebatur. diceres eum iurisiurandi ac societatis & fœderis fidem non officio & honestate, sed commodo atque vtilitate metiri. Atque ea fuit ad illa tempora, viri Principes, pacis toties frustra desideratæ a nobis, frustra toties tentatæ, & Cæsaris conditionum tyrannicarum summa. Nec vero quæ secuta sunt, aut æquiora, aut commodiora nobis a Cæsare fuerunt: piget enim referre quæ toto illo tempore, deinde castris ad Aquas Sestias Romanorum quondam in prouincia positis fecerit, quum ad eum etiam tum de pace referretur. Quo tempore cum Annas Mommorentius præfectus Aulæ regiæ, quem castris ad Auenionem positis Rex sibi legauerat, summam sibi rerum creditam ac mandatam vt prius in pace sapientissime, ita tum illic in bello fortissime administraret, nihil ipse quidem prætermisit quod ad pacem salua Regis ac gentis dignitate spectaret. Hic per Deum immortalem, quæ dubiis adhuc vtrinque rebus, quæ iam perditis Cæsaris, * dicta, facta fuere? quale hoc tandem est, quod iam fugam circumspectans per Pontificis Pauli internuntios, Regi iam planc victori ea ipse imperaret, quæ vel victo haudquaquam esset imperaturus, nisi videri vellet & crudelis & impudens. Sed hæc & his similia permulta prudens præteri eo, simul ne in eundem maledicentiæ scopulum, ad quem aduersarii naufragium iamdiu fecerunt, ipse quoque impingam: simul vero ne non secutus mei Regis exemplum videar qui nihil vnquam tam alienum nobilis aut egregii hominis instituto duxit, quam hostem maledictis non modo lacessere, verum etiam propulsare. Cum quo vtinam ipso Rege hostes, quam facile maledicendi & insania transuersi
p. 330. rapiuntur, tam essent parati vel de pacis studio, & placabilitate, vel de belli gerendi ratione, & magnitudine animi contendere: aut in has miserias in quibus hodie versamur, non essemus coniecti: aut in his diutius opes non contereremus. Nam alterum, ad arma ne iretur, facile impedisset: alterum, postquam eo ventum est, pacem, vel alterutrius fortasse interitu nobis, hoc est, Christianæ reipublicæ reddidisset. Proh Dei hominumque & vestram in primis fidem! tantamne esse hominum iniquitatem, tantam rei indignitatem, tam præposteram istorum voluntatem, vt qui se publicæ quietis & salutis vindices, nos contra, vtriusque hostes, vtriusque turbatores appellant: tamen quocunque in rerum statu positos videas, neque rem pace componere, neque dirimere bello velint? hoc enim posterius plane expeditio illa ipsorum Massilienſis docuit, nonnihil hæc etiam Belgica, in qua Rex hoc tempore ius suum armis repetere, & se suaque aduersus infestissimos hostes munire coactus est; cum in neutra hactenus progredi in aciem, & de summa rerum prœlio decernere ausi sunt, facta toties a nobis pugnandi potestate. Nam superius illud omnibus abunde probatum esse confido, consilia istorum videlicet semper a concordiæ studio ac pacis mentione aliena fuisse. Nam quod arrogantiæ genus, quod superbiæ, quod autem exemplum crudelitatis contumeliæ florentibus eorum rebus non sumus experti, & perpessi? quos non dolos & vafricias dubiis adhuc rebus eius, quam non obstinationem animi iam afflictis sensimus? Qui

quam-

* Illustrat hunc locum Sleidanus lib. X. p. 291. *collectis iam viribus, & per mediam Italiam facto itinere, valido cum exercitu Cæsar in prouinciam Galliam inuadit. Rex ad Auenionem castra posuit, inter Rhodanum & Druentium flumina, & deuastatis agris, qua parte Cæsarem esse descensurum videbat, tum pugnandi potestatem non faceret in summas illum difficultates coniecit nam inopia rerum omnium Cæsar abductus, & multis hominum millibus ex inedia & contagione desideratis, Antonio quoque Læua sublato, tum reliquas copias dimisisset, Genuam redit.*

quamdiu illum fortuna in ſinu veluti Iunonium puerum & partum matris ſuæ (vt ait ille) aureum geſtauit, vix nos congreſſu aut colloquio dignatus eſt: tantum abfuit vt nos noſtra repetentes æquis auribus audiret. Age poſtea quam de rerum ſucceſſu & communi belli Marte dubitari cœptum eſt, quanto ille æquiorfactus eſt aut humanior? Qui etiam amiſſoad Aquas Seſtias, & pene deleto exercitu, in eadem animi acerbitate amarulentiaque permanſerit. quum eſſent tamen qui ſperarent, hac offenſione belli, hominis animum ad æquitatem aliquam perduci poſſe: idque ſibi haud dubie aliisque polliceri & ſpondere auderent, non mediocris illi quidem neque iudicii neque authoritatis viri, quos ea de re Pontifex Paulus, Chriſtiano nomini proſpiciens, miſerat: atque hoc illi ita futurum iudicabant, ea ratione maxime adducti, quod Regis Chriſtianiſſimi maximus natu filius, in quo prius controuerſiæ pars non minima reſediſſe certas ob cauſas putabatur, eſſet de medio ſublatus. Hoc vnum modo verebantur, ne Rex præſente fortuna elatus eas recuſaret conditiones (ſi iterum offerrentur) quas rebus adhuc dubiis Cæſar Regi latas, ab eoque acceptas, ipſe qui tuliſſet & præſcripſiſſet, improbarat ac fecerat irritas: haud facile dixerim, minorene fide, an maiore animi impotentia. Verum easdem illas ſi viciſſim a Rege quoque ferrentur, Cæſar ipſe pro rerum euentu magni beneficii loco arrepturus putabatur, & amplexurus cupidiſſime. De Regis animo qualis tum (vt dixi) in pacis conditiones futurus eſſet, in tanto rerum ſucceſſu erat non paulo magis incertum. Videte nunc igitur obſecro, viri Principes, & apud vos ipſos perpendite, quam præter multorum veſtramque fortaſſe opinionem accidit, quantoque natura magis quam fortuna in vtramuis partem humanus inclinatur animus. Mutata erat in vtroque, neque hoc paruo momento Fortunæ, id eſt rerum apud multos omnium moderatricis ratio: idem ingenii habitus, idem animus, eadem vtriusque voluntas remanſerant, vt neque Franciſcum ab humanitate ſecundæ res, nec Carolum aduerſæ ab immanitate deterrerent. Nam illæ quidem conditiones quas aduerſante Fortuna, tamen vt iniquas ſibi, nec dignitati ſuæ conuenientes, ſuo iure poſſet ab ſeſe amoliri, easdem obſecundante rerum curſu, velut æquas ac dignas amplitudine ſua, publicæ concordiæ amore & Chriſtianæ pacis ſtudio amplexus eſt. Hic contra, populi Rom. Imperator nominis Chriſtiani vindex (vt quidem videri cupit) & Cæſar & Auguſtus, quod in medio victoriarum plauſu, pacis cauſa, vt quidem ipſe dictitabat; verum vt res erat, ſimulandi ac decipiendi conſilio obtulerat; idem ipſe ſublimi illo ſtatu grauiſſime inclinato, cum nullus vltra fraudi locus relictus eſſet, ob publicæ quietis tædium ſequi noluit. Itaque Rex ſuperiores illas de pace leges, quas iure poterat repudiare recepit: Cæſar, quas a ſe latas, ſine iniuria ac ſcelere immutare ne verbo quidem poterat, abrogauit. Qua in re nec exiſtimationi ſuæ conſuluit, nec fidei, nec humanitatis, nec denique reipublicæ rationem habuiſſe dici poteſt: nec vero in Pontificis maximi authoritate eſſe ſuſtinuit: poſtremo nec religionis metu, nec vllius aut diuini aut humani iuris reuerentia flectere animi duritiem potuit. Is vero cum nec humanam in hac re ſocietatem violari vereatur, cum nec diuina apud eum iura interdictaque ſancta ſint, cum omnia incredibili cupiditate miſceat, & honeſti, & boni, & æqui rationem conculcet: nos denique cum tot iam annos nimis æquo animo iniurias illius nec ſine contumelia paſſi ſimus, nihil otii ciuilis cauſa antea non tulerimus, nihil porro ferre indignitatis recuſemus: ille ſe publicæ pacis authorem, ſe Patrem patriæ, ſe conſeruatorem publicæ dignitatis: nos iuris omnis violatores, nos hoſtes publicos, nos turbatores otii communis eſſe clamitat: nunc etiam (o ſummam indignitatem!) cum Rex in ſententia pacis, ipſe Cæſar in belli pertinacia conſpicue permaneat, cogitate apud vos ipſos quæſo, Illuſtriſſimi Principes, & ſecum quisque expendite, quid ſit nobis, quid nomini Chriſtiano, quid vniuerſo orbi noſtro de huius contumacia, quid de animi effrenata libidine ſperandum: tum Franciſci facilitatem ex diuerſa parte in rempublicam cui priuatas p. 331.

omnes

omnes iniurias ac regni sui publicam contumeliam non inuitus faceret vt condonaret, si per aduersarium liceret, istius peruicaciæ opponite, sicque amborum ingenia, instituta, consilia comparate. Non habeo, fateor, insignes illos Africanos titulos, quos vobis pro Rege amicissimo & officiosissimo scribens in præsentia venditem. Quibus nugis, si isti non ambitionis fructum magis quam Dei immortalis gloriam in victoria illa, seu Turcica seu Africana, quæsiissent, si non hoc nomine satis a se Christiano nomini factum esse putarent, quod Solimano Turcæ rerum gestarum gloria & magnitudine atque numero victoriarum minime cesserint, nimirum non eo nobis res summa rediisset, vt tam male, tam incommode Christi Dei immortalis religio audiat apud exteras nationes ac gentes. Id quod etiam ipsum eo magis indignum est, quod a Getis & Sarmatis Romani homines (ne dicam Christiani) in religionis ac pietatis disputatione hodie reprehendimur: quippe qui hoc nobis clare exprobrant, bellum illud non Christianæ pietatis propagandæ gratia, sed imperandi studio ac libidine, aut aliena potius diripiendi suscepisse: id quod exitu fortasse non obscurissimum fuit. Multo certe plures numerantur ex iis qui Cæsarem in Africam sunt sequuti, qui a Christo ad Mahumetem desciuerint, quam qui ad Christum transierint ab ipso Mahumete. Porro autem vel apud Afros ipsos, in quos ea tum belli procella incubuit, is sermo peruagatus est, Cæsarem Christianorum omnium (vt gloriatur) Ducem, pro rerum suarum amplificatione expeditionem sumpsisse, religionis suæ illustrandæ curam aut nullam aut minimam certe habuisse. Quæ dum inter se homines barbari quidem illi, sed rerum tamen non omnino imperiti æstimatores proloquuntur; qua tandem nos infamia apud ipsos, qua istos apud omnes inuidia flagrare iudicatis? vt minime mirum sit, in contemptum venisse religionem nostram, quæ a nobis ipsis sperni publice & pene irrideri videatur. Quæ cum diligentius omnia & attentius mecum reputo, nihil profecto in ista gloria inesse video, quare præclaros istos triumphos Cæsari inuidendos esse censeam: aut cur egregiæ Regis nostri in rempublicam voluntati, & propenso ad publicum compendium animo anteponendos putem. Quam voluntatem tametsi non tam ex tota ratione mea, quam ex ipsius vita & institutis intelligere potuistis: tamen quando nos eo rapuit aduersariorum iniuria, qui ob ea quæ audistis, nomini nunc eius atrocius & inhumanius obtrectant, ad ea, quæ iam a me exposita sunt, pauca etiam nunc addere, ad istorum calumniam refellendam & conuincendam, pro eiusdem innocentia cogimur.

Et priore quidem illa accusatione, viri amplissimi, quo nomine Regem de interpellato Cæsaris in Turcas bello apud vos in inuidiam vocent, intellexistis: quam ad accusationem, non dubito quin a nobis satis pro conscientia vestra & prudentia animi sit responsum. In qua tamen, quod facile subscriptores inuenerint homines sui simillimos, eo maiore animi fiducia, vel confidentia potius, alteram illam eamque longe vehementiorem sunt aggressi: quod membrum totius causæ secundum est. Non enim satis habuerunt impudenter & proterue falsoque
p. 332. obiecisse, Cæsarem a bello Turcico Regiis armis esse retractum, nisi (vt sunt audacia proiecta) ad id hoc etiam, vt priori crimini affine & satis consentaneum, adderent, Turcarum Regem a Christianissimo Rege in Christianos ipsos accersitum de industria & euocatum. Equidem vt credam, tam flagitiosi mendacii caput esse authoremque Cæsarem, ægre adduci possum: vt ne illud quidem mihi fidem faciat, quod plerique tamen vt testatum, vt compertum, vt confessum affirmant, hominem Cæsarem & Augustum tam atroci ac præcipiti ira fuisse percitum, vt Regem patrem filio charissimo orbare tanto famæ suæ dispendio voluerit. Id enim non solum a viri in Republica Principis sensu, verum ab hominis eiusmodi, cuiusmodi Cæsarem esse cupimus, ingenio est abhorrentissimum. Tametsi (verum vt fatear) permagna res non caret suspicione. siquidem constat, & eos qui venenum filio curauere, dum idem telum patri quoque intentarent, & eorum plerosque qui in

cum tam inhumaniter hodie inuehuntur, tantaque linguæ procacitate, tanta maledicendi libidine efferuntur, Cæsari fuisse pridem & etiamnum esse omnium qui viuunt, gratissimos atque iucundissimos: ex iisque qui nihil non possunt apud Cæsarem, nullos adhuc maiore beneuolentia quam istos, nullos amplioribus præmiis, dignitatibus, honoribus Cæsarem esse & ante & postea prosequutum. Quorum factum si ipse Cæsar (vt par erat, & ego quidem peruelim) fuisset detestatus; proculdubio neque tanti ac tam nefarii flagitii, neque eorum quæ partim iam commemorauimus criminum, atque artificiorum authores eo apud eum loco, eo numero esse debuerunt. Quorum vel flagitiorum vel certe artificiorum si Cæsar ipse (vt multi existimant) vel author est vel fabricator; tam astute, tam veteratorie negotium tractat, hominem vt manifesti facinoris conuincere aut tenere non possis. Quid tum enim facturum Regem non fuisse putatis, quo non descensurum, si vel authorem flagitii, vel huius se maledicentiæ Cæsar non modo præscriptorem esset professus, verum etiam si vel subscriptorem? Sed ita se res habet, vt eiusmodi calumniæ, quod nec testibus, nec argumentis, nec bonorum hominum opinione confirmari possint, ab huiusmodi criminationum artificibus, velut per cuniculos in hominum mentes insinuentur ac serpant, neque ex his sit quisquam, qui se earum authorem esse fateatur. Neque tamen cum sint eiusmodi, vt & patrono careant & assertore iusto, non fautores quoslibet interdum inueniunt, auresque pronas ad maledicta exaudienda. Quo fit vt sensim quasi per manus hominum tradita commenta maleuolorum, pro veris & exploratis cedant. Atque illa quidem etsi minime sunt tanti (quod ad fidem attinet) vt graues homines & experientes magnopere mouere debeant; Rex tamen pro suo in vos affectu, officii sui esse duxit, interesseque existimationis suæ, ea quanquam nulla, aut contemnenda authoritate nixa, tamen non contemnere: sed pro eo quanti vestram de se opinionem facit, diluere: & quod vos quoque pro se aliis respondere possitis, tractare atque absolvere. Et prioris quidem totius tragœdiæ argumentum, & supradicti commenti causam a Cæsare profectam esse, vobis (si prudentiam vestram & intelligentiam bene noui) Apologetica illa epistola pro Rege scripta, criminum refutatrix, fidem fecit: satis vero ex iis literis, si modo eas omnes accepistis, quas proximo mense Ianuario ad vestros istos ordines Rex dedit, perspectum esse vobis existimo, qui eius sit animus ad res Turcicas capessendas, quanta in Christianam rempublicam fide constet. Neque enim si sibi suisque liberis & Galliarum populis consultum cupit, continuo reipublicæ Christianæ (a qua nomen clarum atque illustre sortitus est) incommodare contendit: quod Deus omen euertat. Neque ideo se aut impium aut nefarium videri debere putat, quod salua Christianæ reipublicæ non modo quiete, verum etiam (quod ad eum attinet) dignitate rebus suis prospicit: quid suis dixi? imo vero dum Christianæ pietatis, salutis & religionis incolumitati consulit. Cum autem apud vos purgatum sese voluit, tum vero animi sui sententiam testandam esse duxit. Turcarum igitur Regem neque se excitasse testatur, neque cum eo ab aduersariis excitato statuisse rerum suarum summam coniungere: cæterum præterita fortuna, & præsenti adhuc rerum statu admoneri, ne hostem temere sibi illum (quo sibi pacato opus sit) ad superiora incommoda, ad superiores clades, velut additamentum intestinorum hostium asciscceret, in seseque prouocaret. Sed illarum literarum tamen exemplar simul cum hac Apologia idcirco ad p. 333. vos perferendum modo curauimus, quod incertum nobis esset, an illæ vobis redditæ fuissent, an (vt sæpe de cæteris contigit) in itinere interceptæ. Nec dubito quin quo iudicio & prudentia polletis, qua rerum peritia & vsu omnia perspicitis, ipsius Regis consilia minime improbetis. Nam qui in rerum vestrarum consiliis agitandis prudentia & circumspicientia vti soletis, circumspecto Regi prudentiaque prædito non conuenire iudicabitis, hostem talem tantumque, quantus Solimanus est, vltro in sese irritare, vt Principis non modo minime sibi amici, ve-

rum

rum etiam hostis infestissimi atque acerbissimi Imperium constituat, vel tyrannidem potius stabiliat: præsertim cum nec adhuc vsquam Rex in sua apud amicos & socios satis iustum modum æquitatis interpretandæ inuenerit, nec vllam apud hostes immensæ cupiditatis, arrogantiæ, crudelitatis moderationem, ex iis quæ anteceſſerunt, se in posterum inuenturum sperare debeat. Solimanum vero quid fuit quamobrem in caput suum & fortunas conuerteret? Habet ille (vt perhibetur) nauales apparatus ingentes, classemque, vt si qua vnquam, in Græco mari instructissimam & numerosissimam, quam classem in nostram oram se appulsurum non obscure fert. Nos autem dum a Cæsare grauissimo bello & periculosissimo destinemur, quid nauium tantæ classi opponamus, certe in promptu non habemus. Quin & littus nostrum, quod hosti plus minus milia passuum ad quadringenta est expositum, cum per sese sit portuosissimum, eoque magis iniuriæ obnoxium, tum vna excepta Massilia, nulla in parte tractus totius satis ad tantos impetus excipiendos munitum est. Hæc quum sit rerum nostrarum conditio, nunquam vobis dissimulandum esse iudicauimus, pacem ab hoste in primis omnium formidabili oblatam minime repudiasse: quam si vltro tum appetiissemus, tamen consilium nostrum præsentium temporum ratio deberet comprobare. Sed pacem hanc tamen (ne forte hostium nostrorum importuna obtrectatio vobis obrepat) nec ab vtilitate communi, nec ab honestate nostra remotam reperietis, & vero summopere temporibus nostris necessariam. Quanquam ne Cæsareæ quidem ambitionis pœnas luere, si id in rem futurum Christianæ religionis videretur, recusandum esse putaremus. Verum ita suum animum antehac dictis factisque suis Cæsar, omnibus qui modo aliquid vident patefecit, vt amicitiam cum quouis mortalium fortasse, inimicitias certe nobiscum immortales sibi esse constituerit: vt nihil ipsius ratione, cum æquitate pugnantius, nihil quieti publicæ & saluti infensius existimemus; in eius ue sententiam ire, id vero arbitremur esse perniciem publicam ac bellum ciuile perpetuum indicere. Enimuero si præclari illi Cæsaris conatus, si bella ab eo suscepta eo spectabant, vt Orientis populi eius armis ad religionis nostræ partes adiungerentur; quin igitur subacta iam Africæ parte, in Asiam ipse (quod palam iactabat futurum) transibat: atque id fieri quum deberet multorum iudicio ac opinione? Nonne id & conducibilius in vniuersum fuisset, & nomini Augusto splendidius, quam cupiditate detecta atque animi impotentia, repente nullam ob causam satis dignam aut luculentam, Christianas copias in Christianissimam gentem vertere? Quod quid aliud fuit accurate rem expendentibus, quam collectam superioribus annis ex Fortuna gloriam paucis mensibus effundere? Quid vero si ne nos quidem, quos nunc in inuidiam rapit, quum eum illud facturum alii sperarent, voluntati hominum & postulationi defuimus? Equidem memini Romæ hac de re consilium haberi, in quo consilio quum multas ob causas, tum vero maxime ob vicinitatem loci (nam erat tum Cæsar ad Neapolim) multis magnisque de rebus tractatum est. In eo consilio præfuit summus Pontifex, affuit amplissimus Cardinalium ordo, Legati Ferdinandi Regis, Legati Lusitanorum, Florentinorum, Genuensium, Lucensium, Iudæorum denique qui magno numero trans inauditos quosdam & incognitos Arabiæ (vt fertur) vlterioris montes incolunt: quin & Venetorum ipsorum Legati, certatim ad eam expeditionem suscipiendam nomina dedere. Nemo erat omnium quin vires, opes, facultates, vitam etiam ipsam & sanguinem, in tam pium bellum se profundere velle diceret, præ se ferret. Tum rogatus sententiam Cardinalis nomine Bellaius, quem maxime conscium Regis consiliorum esse constabat, ecquid pro Rege Christianis-
P. 334. „simo polliceretur, respondit, Regem ad ea quæ iam diximus, in Pannoniæ tu-
„multu oblata esse, additurum etiam triremes quinquaginta, & nauium quæ ex
„Oceano maximæ & instructissimæ adducerentur, numerum ingentem: ac ne ipsum
„quidem Regem, si ita videretur, ab expeditione abfuturum, æquum proinde es-

se, vt ratio eius haberetur. Id quod postea re intellecta ipse Rex protinus confirmauit, seque ea lubenter præstaturum esse, quæ pro se Cardinalis ille recepisset, promisit. Hic enim vero peruelim, vt hoc mihi lepidi isti criminatores, vnum explicent, quæ causa fuerit, cur ad egregiam tot populorum, tot Regum, tot ciuitatum voluntatem, aut potius pro republica singularem animorum deuotionem, Cæsar id quod se tantopere deposcere ostendebat & dictitabat, (præsertim quum illi factu facile esset, & vltro etiam obuium) non exequeretur. Quid a nobis amplius, quid ab vniuerso orbe vel sperare vel desiderare potuit? Quod si hanc animi nostri egregiam promptitudinem in capitis crimen ad iudicium isti adducunt, si omnia ad arbitrium suum collata, a nobis causam fuisse existimant, quare inuisi omnibus & offensi esse debeamus, quasi ab expeditione Turcica Cæsarem reuocarimus, quasi Solimanum in finium Christianorum depopulationem ac vastationem vocauerimus: iam ego quid potissimum in causa sequar, quid fugiam, quid defendam, & quid refellam, quo me vertam, ignorare fateor: cum isti rationem omnem officii & culpæ, omnem æqui & iniqui naturam peruerterint, vt quid apud eos bonum sit, quid malum, quid rectum sit, quid prauum, quæue iis rebus vocabula apta sint, iam intelligere non possim: nisi hoc forte agunt, vt nos pro rebus iustis, pro officiis præstitis, pro ingentibus meritis causam dicere cogamur. Quid ita? nempe quid ad rem Cæsaris faciat, hoc in iudicio iustitiam accusari & probitatem, iniuriam & nequitiam defendi, Hic locus est quiritandi (vt videtur) & Dei hominumque implorandi, & vestram maxime, viri integerrimi, æquitatis & iustitiæ studiosissimi, fidem in tam inaudita insolentia. Sed quoniam id e moribus gentis nostræ atque dignitate Regis minime visum iri intelligo, non eo me vehementiæ istorum indignitas impellet: non committam, vt istorum improbitate percitus, non similis esse mei, nostrorumque non meminisse videar. Quanquam in hac controuersia disceptanda non satis constitutum habeam, quid potissimum, quid primum, quid secundum ac deinceps defendam: nec vero, quid in primis accusent: imo vero, quid omnino accusent, quid querantur, quid in nobis desiderent, quid a nobis abesse velint, ignorem: cum ipsi in suis criminibus nihil constitutum habeant & definitum, nisi quod summam accusationis suæ eo referunt, vt maledictis, iisque falso excogitatis Regem Franciæ ac gentis ipsius nomen cooperire obruereque possint. Qui cum nostra benefacta in malefacta obtrectandi iniquitate vertant, etiam sua ipsi maleficia pro egregiis in vniuersum religionis nomen vobis venditant, tanta est confidentia institutæ calumniæ. Verumetiam si insolentiæ suæ finem nullum faciunt, ego pro nostra consuetudine tamen, ne vestra facilitate atque æquitate in causam nostram abuti videar, finem hic secundæ faciam refutationis. In quo probasse nobis videmur, non modo nos hac modestia, hac animi perpetua liberalitate gentem Turcarum in rempublicam non concitasse, verumetiam sua arrogantia istos & cupiditate rem Christianam communibus hostibus & domi & foris prodidisse & perdidisse.

Quod tertium ex diuisione fuit, idque postremum, quæso viri Amplissimi, paucis ex me intelligere attente ac beneuole, ne grauemini. Hoc vero ab eadem mente profectum, qua supradicta, congruentis quoque cum illius est vaniloquentiæ. Quippe Regem eundem tot aliunde calumniis oneratum, apud vos in inuidiam adducere hoc quoque nomine conantur, quod in Mediolanensem, quod in Sabaudiensem agrum, vestro, hoc est, Principum Senatus Imperiique Romani iniussu inuaserit, eaque re sic Imperii vestri ius atque authoritatem læsisse vociferantur, cum ii populi in vestra sint fide, ac vestri (vt isti dicunt) beneficiarii: vt Rex vel hoc ipso maiestatis reus apud vos agi peragique & possit & debeat. Quo in accusationis genere mirari satis non possum istorum hominum incredibilem stupiditatem summa cum impudentia coniunctam. Qui enim Regem maiestatis postulant, illi quo maxime crimine apud omnes laborant, eiusdem eum qui ab

hoc

hoc quam longissime abest, insimulant: nec interim, credo, sentiunt a vobis viris perspicacissimis ea non posse non animaduerti, sicque proinde in hoc crimine se iactant, sic exultant, quasi vestrum sit aliquis, qui nesciat neminem post Caroli Magni tempora fuisse (qui primus Imperium Rom. inuexit in Germaniam) qui hunc Cæsarem non dicam superare, sed æquare quidem potuerit in dignitate Imperii ornamentis omnibus spolianda, euertenda fortunis omnibus, ne dicam intervertenda; iis qui Imperii administrationi & maiestati atque grauitati moderandæ præfecti sunt, in ordinem redigendis, ærarii opibus & facultatibus exhauriendis, atque dilapidandis. Cui enim non dico Austria ipsa, (cuius vos possessione atque clientela maiores eius defraudarunt) sed facta eius recentia non insident animo, vel potius versantur ante oculos? quæ si ego non singula quidem illa (nam infinitum esset ea commemorare) sed si ex tam multis ea saltem vulnera commemorabo, quæ in Italia, Florentina, & Pisæ: in Germania, Vltraiectum & Wirtenberga ab eo acceperunt: & si vos ea (vt facitis) recordamini, dissimulate nunc si potestis, populo Florentino, atque Pisano, libertatem a Carolo Magno Imperatore vestro & ciue datam, aliorum deinceps Imperatorum beneficio omnium conseruatam, his proximis annis nulla vestri habita ratione, vtrique populo per vim Cæsarem ademisse, * & mox Tyranno contra iusiurandum, contra Imperatoris fidem & officium mancipasse, deinde pretio accepto eidem in numerum dotis attribuisse. nam res Vltraiectensis, quando ea quidem palam est, & oculis vestris exposita, eo leuius attingenda mihi est: neminem enim vestrum latere puto, qua arte Vltraiectensi Episcopo patrimonium omne subduxerit, ** non quidem vt inopi & mendicæ plebi, vel certe iis qui præ egestate literarum studia tueri nequeunt, erogaret: sed vt totum hoc in priuatum sinum auersum sibi sumeret, aut potius consumeret. In causa sane Wirtenbergensi, *** mirum ni quod egit, satis animaduertistis, opinor enim quale fuerit, vos vidisse: atque a vobis est hoc pro rei natura & authoris ipsius ingenio perspectum. Et tamen id facinus nec prohibuisse vos, nec admissum vindicasse, certum est: si quidem ea vera sunt, quæ multorum sermone, rumoribus etiam ad nos & fama perlata sunt. An vobis hoc parum visum est, dignitatis Imperii, & vtilitatis publicæ cupidissimis, tantam prouinciam ac tam nobilem de Imperii clientela oblique esse istorum artificio exemptam? cuius Imperii beneficium eo iure erat, vt aut si quid forte esset a cliente contra fidem beneficiariam, admissum aut si ad eum casum res aduenisset, vt in familia clientelari mas nullus superstes esset, ager ille fieret publicus populi Romani. At id ius omne ita est interuersum a Cæsare, vt totum in gentilitatem Austrianam iisdem conditionibus transcriptum sit, pacto an peccato dicam nescio: certe qui-

* Facit huc P. Iouius Hist. lib. XXVII. p. 190. *adiectum est, vt postquam Florentini aduersum Cæsarem, confisi incertæ Gallorum victoriæ arma tulissent, maiestatis rei facti, libertate, & antiquis superiorum Cæsarum concessis immunitatibus seuere priuarentur, obiterque ciuitati principem Alexandrum adolescentem imponeret, cui ipse Cæsar ad confirmanda fœdera, augendamque Alexandri dignitatem, Margaritam filiam se cœlibe susceptam in matrimonium desponderet.*

** Explicat hæc loccus Wilhelmi Hedæ in Hist. Vltraiect. p. 318. qui, postquam dixisset, Fridericum Episcopum egisse cum Gallis, de commutando suo Episcopatu cum Metensi, addit: *verum Maximilianus per amicos resciuit conatus Episcopi, & quod in Gallis tractabatur, vnde im accensus, terruit Episcopum a cœptis desistere, nec decere ipsum sanguinis sui cum extero Principe in præiudicium Romani Imperii similia concipere, nec contentus, quo huic periculo obuiaret, induxit partim suasionibus, partim minis vt Episcopatu ad eius & Caroli nepotis nominationem sub annuo censu renuntiaret.*

*** Quid in causa Wirtenbergensi actum, latius exponit Hortleder *de causis B. Germanici Tom I lib III.* Quid Franciscus in hac causa egerit, exponit Mart. Bellaius *Comment. lib. IV. p. 139.* Fr. Belcarius *lib. XX. p. 642. seqq.*

dem contra ius, contra æquum & bonum, contra morem maiorum. Id quod eo eſt & indignius, & multo etiam minus tolerabile: quod ea fraus in captionem Imperii conflata, in acceſſionem Ducatus Auſtriæ futura ſit. Quæ Auſtria cum ante Maximilianum Cæſarem in fide Imperii Romani eodem, quo Wirtenbergenſis ager, iure eſſet, ab illo ipſo Maximiliano fide liberata, clientelæ immunitatem ſumma fraude & flagitio Imperatoris veſtri conſequuta eſt. Quæ tum iura Imperii veſtri, non ab exteris nationibus, non ab hoſtibus tentata, ſed ab Imperatoribus veſtris, nimia omnino (quod pace veſtra dixerim) ac plane diſſoluta conniventia, erepta ſunt Imperio. Quo in ſcelere exiſtimo vos, Ampliſſimi viri, minime eſſe hallucinatos: ſed ea temporum ratio ſuperiorum extitit, vt facilis fortaſſe fuerit eius improbatio, ſed difficilis interceſſio. Nam illud inſigne in Comiti Carpenſi iniuria facta) quod nunc, vt arbitror, magnitudine iam dictorum obſcuratum vos effugit) non modo aut Imperii veſtri maieſtatem violaſſe, aut Chriſtianæ religionis authoritatem, ſocietatem, pietatem contempſiſſe, verum humanitatem etiam omnem (quod in Cæſare fuit) deleuiſſe videtur. Erat vir ille, vt noſtis, non modo gentis imaginibus, opibus, vitæ innocentia, & morum probitate, ac doctrina ſingulari, tota prope Italia clariſſimus: verumetiam ætatis iam grauitate, & quod ſartum & tectum ab omni violentia præſtare eum debuerat, valetudinis perpetua infirmitate, membrorum omnium debilitate, minime ad iniuriam opportunus, indignusque omnino, qui vllo inhumanitatis genere afficeretur. Verum, vt credo, cum hæc omnia Cæſarem minus inhibere potuerint, vt manus a grauiſſimo & ſanctiſſimo viro, propter tot cauſas abſtineret; non vulgaris aliqua ratio eum induxit, vt vim nobiliſſimo illi homini nihilominus inferret. Obſecro vos igitur, viri Principes, rem vt totam cognoſcere velitis. Fuerat ille inter clientes Imperii Romani in primis nominatus, cum apud Romanum Pontificem Regis Chriſtianiſſimi legatione fungeretur. Apud quem Pontificem, per Deum immortalem, cui populo, cui nationi, cui Regi, cui denique Chriſtiano homini, legatum habere, aut cui denique homini & nunc, & antea non ſit, non fuerit, non olim futurum ſit oratori eſſe liberum? At in hoc viro tamen, exempla maiorum & inſtituta, Carolo minime ſequi viſum eſt. Siquidem quaſi violato hoc vno nomine iure publico, authoritate Imperii Romani ludibrio habita, grauiſſime ille tulit, vel ſimulauit potius, quod cum in fide populi Romani eſſet Carporum Comes, iniuſſu Imperatoris pro Chriſtianiſſimo Rege legationem ſuſcipere auſus eſſet. Eo de homine quid futurum eſſet, huiusmodi de crimine quid ipſe ſtatuturus, non magnopere quiuis anxius eſſe debebat (vt quidem ipſe reor) qui & Cæſarem noviſſet, & culpæ genus intelligeret: crederes obiurgatione contentum hominem fore, & verborum caſtigatione, ſi non qualibet, certe ſeueriuſcula. At id aliter homini viſum eſt. Neque enim ſatis habuit, aut Imperatore dignum eſſe cenſuit, admonere hominem durius, & grauius reprehendere, comminari etiam inſolentius vt deſiſteret, ac nequid tale moliretur in poſterum. Hoc ille quidem parum ad iniuriam iuris communis, parum ad libertatis contumeliam eſſe iudicauit: tametſi id omnes merito iniquiſſimi, & arrogantiſſimi Imperii eſſe exiſtimarent: videlicet id ab iſto reprehendi, quod non tantum moribus omnium & inſtitutis receptum & vſitatum eſſe probaretur, verum laudandum etiam eſſe ſummopere inter omnes conſtaret. Exiſtimo vos, viri Ampliſſimi, nihil grauius in huiusmodi culpa, ſeu crimine ad ſpeciem exaggerato expectare, quam vt rem ab omnibus receptam atque probatam, Cæſar quamlibet infenſus, ſuis decretis & condemnarit & abrogarit. Hoc vero quanto grauius eſt, quanto ad iniquitatis memoriam inſignius, quod vir in Italia Princeps, vir ſumma nobilitate, ſumma authoritate, ſumma dignitate præditus, vir cuius vel humanam quamuis culpam valetudinis (vt modo dicebam) imbecillitas debilitas, membrorum omnium, ætas ante annos affecta, & ea ipſa tamen canitie matura venerabilis, deprecari debuiſſet: vir (inquam) ille,

p. 336.

qui

qui & ingenii & morum ornamentis, qui vitæ per virtutem actæ patrocinio meritæ quoque pœnæ eximendus erat: qui ob senectutem iam confectam & emeritam sacrosanctus huiusmodi legum sanctionibus esse debebat, (proh sancte Iesu) e lare suo familiari, ex auitis sedibus, e patriis possessionibus fortunisque omnibus in Regis inuidiam eiicitur, exigitur, deturbatur: * quo innocentior & indignior tam fera crudelitate, eo non meo tantum, sed aliorum multorum iudicio miserior: tumque ex omnibus fortunis, imo vero ex ipsa luce communi & spiritu eiicitur, quum nullo exemplo, nulla probabili ratione, indicta causa damnatus est. Quo autem iniuria esset cumulatior, noxa caput (quemadmodum apud iurisperitos dicitur) sequuta est: caput nunc, ipsum Cæsarem voco, qui Carpensem Principatum publicatum Imperio Romano adiudicauit, vt litem suam faceret, quam homini insonti speciose intentandam curarat. Iam non ego quidem miseri illius Comitis fortunas, nec pristinam gentilemque dignitatem per summam indignitatem ereptam, nec acceptam illam miserabilem calamitatem deploro, neque gentis nostræ, neque Christianissimi Regis propinquissimi odium conqueror: verum hac tota de re iuris gentium calcati insignem contumeliam, Imperio Romano maculam inustam, & labem Christianæ pietatis necessario dolore concitatus profero. Nam totum illud, quod sequitur, multo impudentius & tetrius, licet ad omnes quidem homines in vniuersum, verum quadam in parte tamen præcipue ad vos pertinere arbitramur. Siquidem ager ille cum factus esset publicus, vis illa quidem tanquam vestri Imperii acerbitas quædam & iniuria, tametsi nemini vnquam toleranda esse visa est, tamen quod esset nomine vestro adumbrata, quod Imperii Romani authoritate subnixa, leuior ea causa tolerabiliorque videbatur. At vero cum est a Cæsare quasi auctionante, non obscuro bonorum & gra-
p.337. vium omnium gemitu, si non publice, at domi tamen, proscriptus & addictus licenti potentatus; dici non potest, nec cogitari quidem, quanto altius omnium in visceribus sensus ac dolor indignitatis illius insederit: cum eo ventum esse videretur, vt nihil tam suum cuiusquam, tam mancipio quæsitum esset, quod non precarium esse cœpisset, ad quod libidini Cæsaris & rapinis aditus esset aliquis patefactus, intra cuius parietes diuinarum omnium rerum & humanarum, domestico quidem illo & familiari scelere, nundinæ essent institutæ. Verum id quod ad vos præcipue attinet, viri Principes, vos mihi locupletissimi testes estis, an pecuniam illam ex miseri illius hominis visceribus & cruore redactam, postea expensam reipublicæ tulerit, aut acceptam, vobis ipsique Imperio retulerit. Id quod si ipse faciendum duxisset, facinoris grauitatem aliquantum eleuaret: quasi non sibi iniquus & crudelis, sed Imperio & maiestati Augustæ esse meditaretur. Sinite igitur vos hac de re interrogari, ecquid vobis ille visus sit ex calamitosissimi senis manubiis reipublicæ commoda aut reditus Imperii auxisse. Sed enim molestus esse nolo: non exprimam vocem inuitis, & verecundantibus ipse pro vobis respondebo. Non retulisse illum: nec si retulisset, si innocentiam vestram bene noui, hanc tam ignominiosam, tam funestam & quasi miseri & innocentis sanguine redundantem pecuniam punctum temporis apud vos residere pateremini: sed tanquam ad vos inauditæ illius & incredibilis inhumanitatis labes & contagio quædam delata esset, aspernaremini. Quod igitur non vestra ille authoritate, sed sua ipsius

* Intelligit Albertum Pium Carpensem Comitem, qui eo quod Gallos fauisset, Comitatu suo fuit priuatus, idemque Alfonso, Ferrariæ Duci addictus, de quo Iouius vita Alfonsi p. 386. *alio quoque ingenti Cæsaris beneficio Alfonsus cumulate est auctus: nam Carpua oppidum de quo diuturna lite cum Alberto Pio contenderat, ei cessit legitimæque possessionis iure peramplis Cæsaris codicillis est consecutus, quoniam Albertus Gallicis addictus partibus, propterea que maiestatis reus factus de iure totius feudi decidisset.*

ipſius audacia partum eſſe cognouerat, id nec vobiscum communicandum eſſe duxit ſed ſibi vni aſſignandum. Quanquam quis hoc vnquam non dicam Chriſtianus, ſed Romanus Imperator auſus eſt? ſi quis vnquam de publico auertere conatus eſt, id ille nec per ſe, nec palam, nec in manifeſto facinore, ſed per magiſtratus cupiditatis ſuæ adminiſtros, ſed occulte, ſed ſpecie aliqua vel honeſtatis vel neceſſitatis obtenta tentauit. At vero hic nummarius populi Romani Imperator ducenta illa aureorum ducatorum millia, vel plus etiam aliquanto, quæ ex miſeri illius Comitis capite redegerat, ſub publici nominis velamento, ſibimet ipſe quaſi ſuo iure vendicauit. Quare hac in parte ſaltem huius cauſæ, in eoque crimine diſceptando, non ſecuritatem tantum iudicum, ſed inimicorum etiam & accuſatorum acerbitatem & vehementiam ſuſcipere debetis. Neque enim quo animo eſſe huius criminis iudices debeatis, dubitare poſſum, cum ad vos potiſſimum Imperii Rom. ſanctitas & publici iuris tutela dignitasque pertineat: quos etiam apud alium iudicem acriores, quam ego ſim, actores & accuſatores eſſe oporteret. Hoc loco fortaſſe reclamabunt aduerſarii noſtri, vehementioresque aſſurgent: enim vero nos nec lege, nec moribus agere, qui accuſationem pro Apologia ſcribamus, inſtitutamque defenſionem obiectorum nobis criminum inchoatam derelinquentes, in recriminationem ſenſim delapſi ſimus. Et nos quidem, quoniam æquum eſſe exiſtimamus, non aduerſariorum exemplis huiusmodi cauſam noſtram tueri, quanquam ſummorum patronorum exemplis receptum ſit & legitimum, vna cum defenſione referre aduerſariis criminum quæſtionem, tamen innocentiæ argumentis & ſignis exponendis & explicandis libentius indulſerim, vt nihil tale a nobis ne cogitatum quidem eſſe doceamus, nec in Mediolanenſi cauſa Regem Chriſtianiſſimum quicquam, quod vos offendere debeat, eſſe agreſſum facere. Neque enim in eum agrum (quod iſti pro ſolita maledicendi & mentiendi conſuetudine affingunt) inuaſit, vt conſtat: nec ſi inuaſiſſet, quicquam vos cum illo eo nomine expoſtulare potuiſſetis. Iure enim hæreditario ipſi obueniſſe illius agri dominium, altera illa Apologia mihi quidem abunde probauiſſe videtur. Atqui per vim & iniuriam rapta, vi & armis repetere iure tum gentium, tum ciuili Romanorum, tum Pontificum licet. Hæc autem iura tam nota ſunt, tam cuilibet vel imperito audita & comperta, vt nulla re magis quam communi omnium perſuaſione, & ſenſu poſſint confirmari. Quod porro ad Ius Imperii attinet, ſiue clientela, ſiue beneficium Populi Romani appellandum eſt, quod iſti inueſtituram ſuo vocabulo appellant, vtinam autem quale id eſt cunque, aut quodcunque vocari debet, non tanti pridem nobis Maximiliano Imperatore conſtitiſſet: aut ſi id factum oportuit, vtinam (inquam) dum ius noſtrum toties, & pacem publicam ab Imperatoribus veſtris immani pretio redimimus, eius pecuniæ portio aut in reipublicæ, aut in veſtra ceſſiſſet commoda: ſi tamen hoc veſtra amplitudine veſtraque virtute non indignum exiſtimatis. Non enim vniuerſum illud nobis, quo iure quaue iniuria ablatum pretium confeſtim, in noſtri capitis & regni huius noſtri perniciem vertiſſet. Verum enimvero huiusmodi rerum nobis quidem pœnitendarum, illis autem pudendarum commemoratio in querimoniarum formulam aptius concipi poteſt, quam in verba vota facientium. Quare voce iam optantis non vtar: neque enim in præteritum aut illis aut nobis ius eſt, vt ea induci Senatusconſulta, & facta infecta fieri poſſint. Cur autem nunc de bello Sabaudienſi nobis moleſti eſſent homines iſti ſapientiſſimi, prorſus nihil fuit. Neque hac de re mihi magnopere apud vos laborandum eſſe exiſtimo. Quid enim tam ridiculum eſt, quam quoties bellum cum aliquo de finium vel hæreditatis controuerſia neceſſario ab aliquo ſuſcipitur, hoc ſtatuere? *Qui Senatus iniuſſu digitum vnum commouerit, vt illius nomen vel abſentis ita recipiatis, vt apud vos capitalis rei, apud vos perduellionis reus ſit, aut hoſtis aut vobis iudicetur.* Id cum neque moribus vſquam receptum eſt, nec maiores veſtri tam iniquam legem, tam duram, tam contumelioſam p. 338.

ſam ſanxerunt: tum profecto exiſtimo vos, ſi res integra ad vos delata fuiſſet (quæ veſtra eſt æquitas) ſecundum Regem omnino ſententiam fuiſſe laturos. Itaque Rex ereptam progenitoribus ſuis per vim maternam hæreditatem, vi quoque, quando aliter non poterat cenſuit repetendam: cui ſi facultas fuiſſet controuerſiæ iudicio dirimendæ, iamdiu cum Duce auunculo, iudicio expertus eſſet. Longe enim illi fuiſſet optabilius recuperatoribus ab eo datis, cui dandi ius fuiſſet, re iudicio concertata ad pacatam hæreditatem integramque peruenire, citra cædem & ſanguinem, quam belli laboribus, ſumptibus & iacturis vexatum ad eandem illam direptam & exhauſtam, atque omni belli clade deformatam Marte non incruento irrumpere. Age nunc, viri Principes, iudices illi feramus, quoscunque æquitas veſtra prudentiaque cenſuerit, ni per eum factum ſit, quominus res nobis repetere iudicio non licuerit: neminem vt iniquum nobis, reiiciemus, qui æqui boni conſultus magis, quam iuris iſtius Imperatorii ſit, id eſt iuris, quod Cæſar ſibi dixit: neque vero vos nobis eum iudicem eſſe debere cenſebitis, qui Mediolanum nobis per ſummam iniuriam abſtulit, & maiore etiam nunc iniquitate retinet: nec vllum a nobis reditum in Italiam in hæreditatem noſtram non modo poſtulari, ſed ne ſperari quidem permittit. Nam quid eo eſſet iniquius? Verum quid faceremus? ad vos, cum id maximopere cuperemus, Legatos mittere non poteramus. Quid quod ne tabellarium quidem? cum itinera nobis obſtructa, cum omnes ad vos aditus nobis intercluſos comperiſſemus, vos certe mihi teſtes optimi eſtis, viri Ampliſſimi, hoc toto triennio Regem tentare non deſtitiſſe, ſi quo modo tandem ſuæ ad vos iuſtiſſimæ querimoniæ perferrentur, ſi quo poſſet modo fieri, vt de omnibus controverſiis, quæ ſibi cum Cæſare intercederent, diſceptationem ſuſciperetis. Quod ille non modo ne fieret obſtitit, ſed ne ad vos querelarum noſtrarum, ſuarum iniuriarum nuntius perferretur, omni ope atque opera vt prohiberet, enixus eſt: veſtram nimirum æquitatem ſapientiamque veritus: id quod ſatis, vt ſpero, comperiſtis. Neque hic libet labores commemorare, pericula recenſere, quæ quidam ex noſtris hominibus, quæ Oratores ea de re ad vos miſſi adiere. Vetera illa, quorum ſine dolore & acerbo quodam contumeliæ nobis illatæ ſenſu meminiſſe non poſſum, prætermittam. Hoc vnum tantum etſi maxime dolet, tamen operæ puto eſſe pretium exponere, quod paucos abhinc menſes accidit. Id fere eſt eiusmodi: Cum literas ad ſingulos ordinis veſtri Rex dediſſet, quibus literis Senatum ſibi media in Germania dari flagitabat, apud quem ageret, partim de controverſiis priuatis ſuis, partim de ſumma reipublicæ nominis Chriſtiani (nam rerum ſuarum controuerſiam, non minus quam vniuerſitatis, per vos diſceptari concupierat, veſtræ tum ſapientiæ tum æquitati confiſus) videte nunc etiam atque etiam, obſecro, quam ſemper, quum æquiſſima poſtularemus, iniquis aduerſariis noſtris vſi ſimus: qui noſtras tali ac tanta de re, tam neceſſaria, tam iuſta, literas ferebant, eorum partim aut Cæſaris aut Ferdinandi edicto finibus veſtris prohibiti ſunt & excluſi: partim (vt non vaniſſimis cognitum eſt teſtimoniis) crudeliter necati. Sed hoc ab iſtis ex more ſuo perfectum: quod etſi non grauiſſime ferre, in re publi- P. 339. cæ vtilitati tam idonea non poſſumus, hoc nobis tamen multo grauius fuit, & inſolentius viſum eſt, quod ex ordine veſtro, vnde nihil tale futurum neque in nos, neque in rempublicam Chriſtianam timueramus, inuentus ſit, qui nuntium Regis Chriſtianiſſimi, qui literas ei de re ad communem reipublicæ Chriſtianæ vtilitatem pertinente reddiderat, mox in carcerem teterrimum, * vinculis grauiſſimis oneratum, inhumaniſſime coniiceret, prius tamen capitis denuntiato ſupplicio, Sed & cuſtodia illa, (vt dicitur) loci ipſius horrore & illuuie atque ſitu, crudeliſſimi cuius-

* Conqueſtus de eo iam in epiſtola ad Albertum Moguntinum ſupra n. IX.

iusdam Tyranni carnificinæ accommodata videbatur. Quam inhumanitatem, non dubitamus istum vestrum in Cæsaris gratiam suscepisse. Itaque ab illo misero, qui in carcere erat, nihil leuius morte expectabatur: omnia in se tormentorum genera exquiri intelligebat. Sed eo ipso die, qui ad supplicium illi erat constitutus, nec misericordia cuiusquam, nec vlla humana ope aut consilio sed singulari potius DEI immortalis beneficio seruatus esse iudicatur. Deum ipsum immortalem testor, viri Amplissimi, libenter me pro instituto nostro facturum fuisse, vt nomen eius silentio prætermitterem, qui flagitium hoc commisit. Verum & officio meo & fide quam huic causæ præstare plane debeo, ne hoc prætermittam, inhibitus sum, & multo vero magis causa vestra: nempe vt vos exemplum hoc detestati, diligentius posthac, ne quid fiat simile, prouideatis. Brandeburgensis Marchio nulla a nobis re lacessitus, ne verbo quidem vllo, eadem qua vos nobiscum, necessitudine coniunctus: ille inquam Marchio (quando nomen eius proditum oportuit) quantum in se fuit, Regium nuntium omni genere tormentorum excruciatum necauit, nullam etiam ob causam, quam quod ad eum de republica Rex, & Rex Christianissimus, de re etiam priuata scribere per eum ausus esset. Ille quod honoris maximi causa factum erat, quod necessitudini summæ datum & beneuolentiæ, pro iniuria & maleuolentia habendum esse censuit. Quo facto, non modo antiquissima fœdera inter maiores vestros Franciæ Regum progenitores, & Reges ipsos Francos icta, tot annos sanctissime seruata violauit: verumetiam ius ipsum gentium, quod idem naturæ ius est, in tabellario Regio in vincula coniiciendo, & omnes humanitatis leges infregit: eo quoque etiam crudelior & inhumanior barbaris omnibus, quod postquam miser ille sorte diuinitus oblata e vinculis ereptus est, non plus apud eum Fortunæ illius diuinæ benignitas quam humanitatis eius ratio authoritatis habuit. Sed præmia multiplicia proposuit, qui latitantem, & fame ac frigore (vt coniicere est) exanimatum hominem ad se retraheret: eamque in conquirendo diligentiam adhibuit, vt nisi prouidentia rerum huiusmodi arbitra, hominem calamitosum furori eius subduxisset, exemplo ille quopiam abominando sublaturus eum fuerit. Affuit misero mire numen diuinum, fugitansque & pauore exsanguis, non mortem, quam optabat, sed Tyranni Principis iram fugiens in latrones incidit, vel seruatrices potius latronum manus inuenit. Sed enim facinus detestandum abunde est quoquo modo indicasse: quare digressiunculam parum festiuam abrumpam, vt eo quod agebatur, redeam: ne scilicet in re Mediolanensi vel Sabaudiensi disceptanda cuiusquam, modo non iniqui, iudicis arbitrium refugisse Regem Christianissimum putetis, cum ne ad vos res integra deferretur, si deferenda fuisset, & temporum & hostium iniquitate factum esse videatis. Nam quos tandem iudices aut arbitros Rex inuenire tum posset, quibus æquis vteretur, aduersario Cæsare, ob res paulo secundiores terram cœlumque territante? Cæterum quod in direptione oppidi Montis Iuelli inita inter nos fœdera violata esse obiiciunt, quod res nonnullæ mercatorum vestrorum a militibus direptæ sunt: id vero totum est eiusmodi, vt ab homine quopiam vaniloquo & sycophanta confictum esse videatur, aut mendacio permixtum: & vero quod exacte quæsitum non ftaudi nobis apud vos, sed laudi futurum sit. Quem enim ea in re expostulandi locum Rex videri potest reliquisse, cum quicquid fuit vel mercatoribus illis, vel negotiatoribus in direptione ereptum, id sicubi compareret, integrum, Rex vt restitueretur curauerit: quicquid deperierat, vel fuerat corruptum, vt cuiusque de suo æstimatio ad nummum persolueretur: denique vt quicquid esset detrimenti acceptum, quanti cuiusque interesset, tantum ille auferret, vt meo quidem iudicio nec consuetudini suæ, nec animo suo in vos, nec fidei suæ, nec constantiæ, nec grauitati potuerit cumulatius satisfacere.

Ab-

p. 340 Absoluta sunt tandem aliquando illa tria, viri Principes, quæ ab initio susceperamus refutanda; ex quibus vobis (vt opinor) constitit, nihil fuisse aut operæ, aut mandato Regis factum, quominus Cæsar in rebus aduersus Turcas gerendis operam nauaret bonam, strenuam, & vtilem reipublicæ Christianæ, religioni ac pietate a Seruatore nostro nomen, authoritatem originemque habenti. Contra vero, Regem ipsum religionis ipsius causa omnia cupientem, sic animo comparatum fuisse, eam egregiæ voluntatis significationem non obscuram dedisse, sic palam testificatum esse, vt si per Cæsarem licuisset, omne studium, omnem curam, omneis copias, in causam communem optima fide collaturos fuerit. Tantum abest, vt sciens ac prudens Rex Christianissimus tam præpostere de semetipso, de penatibus Franciæ clarissimis, de liberis, de hæredibus tanti regni, de nepotibus, de nomine denique Francorum pietatis retinentium in primis atque reuerentium mereri instituerit. Tantum vero Rex ab ea voluntate alienus fuit, vt vlla in re Imperii Romani maiestatem atque authoritatem vestram violare contenderit, vt etiam omni obseruantiæ, officii, fidei, diligentiæ genere, & semper coluerit, & in posterum, quoad per vos licuerit, colere constituerit. Vos itaque per libertatem communem, per fidem & amicitiam atque necessitudinem tum Christiani nominis, tum generis ac sanguinis nostri obtestor, vos per Christi religionem, per pietatem obsecro, viri Amplissimi, ne Regis hic tantummodo nomen, aut Francorum opinionem tentari existimetis, sed rem etiam agi vestram arbitremini, existimationis hic vestræ, æquitatis, honestatis, vtilitatis iudicium fieri. Hoc denique nunc sollicite expectari, publicane consilii vestri authoritate, importunissimi homines iniquitatum suarum atque iniuriarum authoritatem constituant & sanciant, atque innocentiæ præsidia vobis conniuentibus intercludant; an potius istic more a maioribus vestris prodito, non nobis tantum, sed reliquis Christianis nationibus, sed consensui & concordiæ bonorum & fidei, denique & æquitatis cultoribus, spes aliqua iuris sui obtinendi reliqua sit. Hac etiam in causa existimetis impotentiam istorum & insolentiam per fortunarum nostrarum strages ad libertatis vestræ ruinam, gradum sibi facere, aditum & viam munire constituisse. Ac multa quidem recensere possem, si necesse putarem, quæ nobis iure communi omnibus vobiscum intercedunt, quibus tanquam retinaculis charitatis, vniuersum nomen Christianum complecti æquabili nexu soletis. Est autem nostrum id iam non commune, sed peculiare & singulare, quod & de vobis, & de communi gentium Christianarum meritos nos esse bona vestra venia (nisi fallor) vel gloriari vel prædicare possumus. Et quidem quod stemma regium ad maiorum vestrorum originem suam refert, & generis propinquitate aliaque necessitudine arcte coniunctum, id vero ad vos priuatim viri Principes, attinet. Quod vero & maiores Regis & Rex ipse, ex quo diuina benignitate regno auctus est, libentissime fecit, atque cupidissime, quandocunque res communis poscere visa est, & tempora eius ita tulerunt, vt bene ac prolixe de nomine Christiano mereretur, id iam communem causam habet & latissime patentem. Et Christianissimi quidem Regis ea semper fuit æquitas, eaque moderatio animi, vt neminem vnquam cum posset, atque incitaretur a nonnullis, per occasionem vllam iniuria affecerit. Certe ipsum Carolum in ipsius regni auspiciis cum facile deturbare de vtriusque Siciliæ regnis potuerit, noluit: quin & illum rebus eius male pacatis protexit, ornauit, auxit, filii loco habuit: a quo postea rerum potito, & prosperis rebus elato contemptus, nullum damnum, nullam contumeliam acceptam ab eo, non humanius fortasse quam par erat, & negligentius tulit: videlicet Rex æquus & bonus, in dignitatis atque amplitudinis vestræ gratiam, necessitudinisque reuerentiam sibi vobiscum intercedentis, & alioqui rei Christianæ affectus suos dedens, quod parum sibi cessurum honori videbat, honestissimum nihilominus ac velut decorum esse duxit. Idem Rex, quo Solimanus Christianorum hostis a nostris ceruicibus communi omnium con-

ſenſu depelleretur, apud eos, qui poſſent in rempublicam plurimum, aſſidue inſtitit, opes ſuas omnes, vitam etiam non ſemel in tam piam ac ſalutarem expeditionem obtulit: nunquam non dignitatem veſtram ac Romani Imperii nomen coluit, fœdera tot ſæculorum a maioribus noſtris accepta, quæ illi vobiscum intercedunt, ſanctiſsime ſeruauit: ſingulorum etiam Germanorum ita coluit amiciti- P. 341.
am, vt nullum honoris, nullum obſeruantiæ genus, in quenquam eorum quos ornare potuit prætermiſerit, quod poſſet a Rege omnium humaniſsimo proficiſci. Hoc poſtremo perfecit, vt non tantum maiorum ſuorum apud vos authoritate & gloria, ſed ſua potius virtute & beneficiis niteretur, vt ſe & vobis & optimis quibusque auito illo & Regis Chriſtianiſsimi nomine quam digniſsimum probaret. Agite dum conferte eorum facta cum noſtris, iam inuenietis omnia iis contraria. Iſtorum enim proprium eſt (ne plura dicam) quod hæc omnia pro nihilo ſemper habuerint, contempſerint, calcauerint. Hoc igitur a vobis, viri Principes, impetrandum habemus & exorandum, vt ſi ii erga vos fuiſſe videmur, qui fuimus, & quales eſſe debuimus: ſi nos iam olim quaſi coloni veſtri, nunquam ab ingenio veſtro, ſi nunquam a virtute atque indole auorum communium degenerauimus, ſi ſemper in officio fuimus, neque vnquam ab honeſto declinauimus: ſin contra illi alieni a vobis, ſi barbari, nihil veſtri ſimiles, nihil quicquam dignum vobis præ ſe ferunt: hunc Regem vobis conſanguineum & ſocium, vobiscum idem ſentientem, pro ſuis officiis & meritis, proque veſtro more generoſo amplectimini, veſtris inquam ſtudiis ac fauore proſequimini: antiquam inter nos amicitiam, quemadmodum ille, ita vos quoque vicisſim religioſisſime colitote: neue vt exteris indulgeatis, neceſſariis & propinquis duros & acerbos vos exhibetote: neue nos vobiscum arctisſimo ſanguinis pignore, & originis eiusdem vinculo coniunctos, alienis hominibus, proditote: quod omen Deus auertat. Quos ſi nullam aliam ob cauſam, certe auitæ, atque (vt ſic dicam) proauitæ, vlteriorisque memoriæ gratia tueri ac protegere debetis, atque iſtius amplitudinis & authoritatis ſcuto ſartos ac tectos ab omni noxa præſtare. De nobis autem hoc vobis ipſi perſuadete, ita nos animo comparatos eſſe, vt ſi quando etiam (id quod nominari nolim) incommoda aliqua ſuſpicio, aut obtrectatorum noſtrorum factio, in perniciemque noſtram coitio, aures nobis veſtras obſtruxerit, aut beneuolam iſtam mentem a nobis auerterit, nunquam tamen immemores futuri ſimus, vt antiquæ & auitæ, ita vicisſitudine officioſa obſequioſaque confirmatæ neceſsitudinis atque amicitiæ.

Reuerendisſimi, Illuſtrisſimi, inclyti, magnifici, ſpectabiles, & prudentes, ſacroſancti Roman. Imperii ordines, Deum Optimum Maximum deprecor, opes ac dignitates veſtras perpetuo vobis vt fortunet. Ex caſtris ad Contæum Belgicæ vicum. Die VII. Maii M. D. XXXVII.

XIV.

APOLOGETICA CVIVSDAM FAMÆ REGIÆ STVDIOSI EPISTOLA, QVA DE REBVS INTER REGEM ET CÆSAREM CONTROVERSIS AD INTERROGATIONEM AMICI RESPONDETVR. P. 342.

TAmetſi mihi, amice optime, tuis ad me literis, quibus de imminente aut cœpto iam potius inter Regem meum ac Cæſarem bello, quæ ſint veſtrorum hominum iudicia, ſignificas, ſicut varie ita vehementer affecto, viſus es cauſæ Regiæ paulo atque vellem iniquior, tui tamen te ſimilem ſemper in omnibus præbuiſti, hoc eſt, ſincerum ſemper & plane candidum. Et ſane quod Cæſari tuo propenſius faueas, non admodum quidem ego commouebar, vt qui probe ſcirem, fere vſu es-

vsu esse ac natura comparatum, vt quorum quis sub Imperio ac ditione vitam degat, iisdem ipse vt plurimum faueat, & eorum causas enixius amplexetur. Sed quod esse tibi quodammodo persuasum intellexi, omnem omnino culpam abesse a Cæsare, contra, Regem meum eorum criminum affinem esse, quæ obiici illi ad me scribis; hoc vero tam me commouit initio, quam postea recreauit, quod tu de iis omnibus, quemadmodum a principio gesta & contracta sint, percontandum esse me duxeris. Ex eo enim cœpi coniicere, si qua in animo tuo insederit de Regia voluntate minus æqua persuasio: eam tamen haud perinde valuisse, neque velut radices altius egisse, quam vt veritate patefacta euelli atque eradicari posse sperem. Alioque enim si quoniam Carolus dixerit, continuo Franciscum sine vlla dubitatione nocentem esse iudicares, frustra earum rerum explicationem, atque vt se habeant quæsieris. Quum igitur omnia eius non facta tantummodo, verum etiam consilia, tibi tuique similibus probari cupiam, quorum ope apud omnes constaturum illi spero innocentiæ suæ fructum, nihil libentius hoc tempore facturus sum, quam vt tibi morem in hoc geram, atque ad ea capita sigillatim respondeam, ex quibus præcipuam illi conflatam esse scribis inuidiam. Etsi enim nulla mihi huiusmodi prouincia existimationis Regiæ a falsa criminatione defendendæ a quoquam est mortalium demandata, atque ob id non sum perinde instructus ex libellis, chirographis, & literis Regiis, vt hæc rata & firma esse possint: tamen ipse per me satis abundeque paratus esse mihi videor, & hoc Regi meo me debere intelligo, pro eo quanti eum facere scio, bona esse apud vestrates existimatione. In hac itaque parte desiderio tuo satisfaciam, nec officio deero meo: quin confido etiam ita me rem tractaturum, vt nisi longe me fallit opinio, demonstraturus sim, quæcunque tu in eum intendi scribis, omnia illa quidem vel omnino commentitia, atque morbo quodam animi potius quam iudicio sceleratissime conficta esse, vel non ita certe criminosa.

Iam primum quod ex me scire cupis, ex tam variis nec inter se consentientibus quæ misisti ad me, quasi contestationis cuiusdam Cæsareæ exemplaribus, qua in Regem Cæsar ipse apud summum Pontificem & Senatum Cardinalium inuectus est, quod eorum accedere proxime ad veram eius orationem existimem: ego procuidubio, quoniam eo tempore Romæ non fui, nihil tibi quod pro certo habeam, respondere possum: neque vllum eius exemplar adhuc legere memini, in quo veritati nihil quicquam vel detractum, vel additum affirmare ausim: adeo mihi valde multi videntur in iis omnibus pro suo quisque & ingenio & libidine quædam immutare, quædam amplificare, quædam imminuere voluisse. Inueniuntur enim hoc præsertim infœlici seculo, homines (vt aiebat ille) inimici otii, fama naufragi, qui quoniam nullæ in tranquilla & sana republica eius administrandæ partes eorum esse possunt, ægri semper aliquid esse velint, & tempestatem aliquam excitari, vt sit cuius ad curationem adhibiti sibi nomen parent, vel in reipublicæ procellis & turbulentis rebus portum ipsi aliquem ex priuatis suis malis inueniant. P. 342.
P. 343. Id quod accidisse in hac causa (meo quidem iudicio) tempus declarabit. Etenim permulta legi passim nomine Cæsaris euulgata, quæ vt credam in mentem illi vnquam venisse vt tam falso scilicet atque impudenter in quemquam affingeret mortalium nedum in Regem & affinem suum, nulla prorsus adduci ratione possum. Verum, vt ne ad tuam hanc petitionem prorsus nihil respondeam, hoc habeto: legisse me quidem aliquando literas, quas ad Regem Christianissimum duo eius Oratores alter apud summum agens Pontificem, alter apud ipsum Imperatorem, ea de re communiter scripserunt: quæ literæ, si Germanicum exemplar quod misisti typis excusum fideliter mihi expositum est ab interprete, non admodum mihi videntur ab eodem exemplari discedere. Regis autem defensio, quæ vulgo habetur, & typis excusa est, quantum ego memoria possum repetere, mihi videtur fideliter esse versa. Eius vero (vt ne posthac dubitare possis) vbi primum in Gal-

liam me recepero, descriptum exemplar ex ipso (vt sic dicam) autographo tibi me curaturum recipio. Sed iam ad crimina ipsa veniamus, ex quibus in primis esse Regi meo conflatam inuidiam amice atque ingenue admones: & quod est omnium primum, clamitant Ludouicum Regem Francisci socerum fidem Maximiliano Cæsari fefelliſſe, quod Carolo eius nepoti Claudiam filiarum suarum natu maximam non dederit in matrimonium; quam vt illi scilicet desponderet, Mediolani principatum a Maximiliano impetrauerat, beneficio Populi Romani (quod vestrates vocabulo nouo inuestituram vocant) sibi tradi. Proinde iusta indignatione motum fuisse Maximilianum, vt pro eodem principatu aduersus Ludouicum arma caperet. Ego, amice optime, mirari satis nequeo istorum impudentissimam procacitatem, & maleuolentiam pari cum amentia & stupiditate coniunctam, qui cum hunc Regem velint etiam repetito iam inde a maioribus eius criminandi principio, in inuidiam trahere, non ferendo illo quidem atque vsitato longe minus exemplo, haud quaquam animaduerterint, quam sit promptum atque omnibus expositum intelligere, in eo non modo ipsa re, sed etiam temporibus illos erraſſe. Etenim ignorare non debuerunt, hodie quoque multa supereſſe hominum milia, qui pro testimonio possunt dicere, natu maximam Ludouici filiam non modo eo tempore, quo in Ludouici principatum Maximilianus arma intulit, verum vno etiam atque altero post anno nemini collocatam, atque adeo apud patrem adhuc fuisse: ipsum vero Maximilianum Cæsarem iam antea despondisse Carolo Mariam, Britannorum Regis Henrici septimi filiam. Præterea & hoc aliunde in promptu est coarguere mendacium, nempe ex illius ipsius Imperialis beneficii diplomate: quo nimirum & is Ludouicus, & quicunque superstites ei forent liberi, nulla prorsus conditionis adiecta mentione in clientelam accepti sunt Imperii Populique Romani: tum huic ipsi Francisco Valesiorum & Engolismorum id temporis principi, Galliarum nunc Regi, succedendi ius ad eundem principatum eodem siue clientelæ siue beneficii nomine assertum est, atque testimonio luculentissimo confirmatum, ad quod ipse proculdubio Ludouico sine liberis maribus vita functo, ex publicis tabulis & consignato Populi Romani beneficio vocatus est. Dum ex hoc igitur Ludouicum isti perfidiæ insimulant, nihil mihi aliud videntur agere, quam quod redire nobis in memoriam faciunt, Maximilianum Cæsarem parum sancte (ne quid dicam acerbius) Ludouico fidem seruasse: cuius ope cum amplissimas in Italia recepisset ciuitates, proque illo suo quod dicebam imperialis beneficii diplomate magnam vim pecuniarum, certe supra centena quinquagena nummum aureorum millia, paulo ante a Ludouico accepisset: eadem mox pecunia vsus est ad cogendum exercitum, quo principatum eundem inuaderet, cuius nomine Ludouicum in fidem re causaque intellecta, deque Principum Sacri Romani Imperii consilio acceperat. Iisdem porro ex tabulis nullo negotio refelli possunt, qui (vt scribis) Regem meum aiunt sola ditionem amplificandi cupiditate adductum, nullo alioqui vel iure vel præiudicio, ad hunc ducatum aspirasse, atque Maximiliano Sfortia per vim atque iniuriam spoliato, & antea quidem occupasse, & nunc etiam magno publicæ quietis incommodo repetere. Enimuero ingenue ac liquido Maximilianus iis tabulis agnoscit & fatetur, neque gratiosas eas fuisse, neque perperam alioqui ablatas, sed ad Regem meum hunc principatum vsque ab auis & proauis hæreditario iure pertinere. Atque, vt rem altius repetam, Io. Galeatio Mediolani duci liberi mares duo tantum * (si forte nescis) fuere, Iohannes p. 344
& Philippus, cognomento Mariæ: quorum vterque sine legitimis liberis vita functus

* Eadem fere ratione narrat Sleidanus *lib. X. p. 284.* Videri quoque potest Iouii argumentum deuolutæ hæreditatis Mediolan. ad Aurelianorum Principum domum in Græuii *Thesauro Antiquit. Ital. Tom. III. p. 331.* & Ios. Ripamontii *Hist. Mediolan. lib. VIII. p. 686. ed. Græu.*

ctus est. Soror eis inter cæteras fuit Valentina: ea nupsit Ludouico Aurelio-
rum Duci Caroli V. Galliarum Regis filio, & Caroli VI. fratri: ea lege ma-
trimonio adiecta, vt si Ioannis Galeatii liberorum marium series interiret, ex Lu-"
douici autem & Valentinæ nuptiis supereſſent mares, illis ipsi in principatum Me-"
diolani succederent. Eam legem (quæ si adiecta non fuisset, conciliatum alio-"
qui non fuisset matrimonium) comprobauit summus Pontifex, ad quem erant fa-
sces Imperii, qui tum ad interregnum redierant, translatitio iure deuoluti. Ex eo
matrimonio tres nati sunt filii, Carolus Dux Aurelianorum, ex quo is Ludouicus
cuius nuper meminimus, qui ad regnum Galliarum hæreditarium mortuo absque
liberis Carolo eius nominis octauo est vocatus: Philippus Comes Virtutensium, cui
liberi non fuere, & Iohannes Engolismorum Comes, ex quo natus Carolus huius-
ce Francisci Regis pater. Vides igitur Franciscum Regem huius principatus hæ-
reditatem creuisse antiquo auito atque proauito (vt sic loquar) iure. Mortuo enim
Philippo Maria, quamuis Franciscus Sfortia qui Philippi notham filiam in matri-
monio habebat, ipsum ducatum occupauerit, nunquam tamen nec ipse nec eius
liberi in fidem su[illegible] Imperii Rom. eo nomine recepti; donec tandem Maximilia-
nus Cæsar, adductus nescio quorum importunis suasionibus, Ludouicum Sfortiam,
verum absque causæ disceptatione, principatus huius causa in clientelam accepit
Romani Imperii. Quem eundem principatum aliquanto post re intellecta & delibe-
rata, deque Septemuiralis collegii consilio, reiecto Sfortia in Ludouicum ipsum
Galliarum Regem, eo, quod nunc dicebam, diplomate transtulit: huic autem Lu-
douico absque liberis maribus decedenti, Franciscus iure sanguinis vt Regni Galli-
arum, ita Mediolani principatus hæres fuit: atque a Maximiliano Cæsare (id quod
minime tamen illi fuerat necessarium) in fidem & clientelam Imperii populique
Rom. principatus eiusdem nomine acceptus est: ex quo per vim atque iniuriam,
indicta causa, præter morem maiorum & feudorum imperialium iura (vt nunc
loquuntur Romanarum legum interpretes) a Carolo Cæsare deiectus est. Sed hic
nobis obiicitur, Regem nostrum qui se ac liberos suos captiuitate liberare vellet,
si quid iuris in hoc principatu habuerit, id Cæsari ex pacto & tabulis conceſſisse.
Ego vero, amice optime, nihil hic pertinere ad rem existimo, de iis rebus dispu-
tare, de quibus ille aduersario potestatem opinionemque facturus sit, eligat vtrum
velit, validam fuisse renuntiationem necne. Minus autem de hoc disputare, quo
iure, qua humanitate Cæsar supra summam pecuniæ maiorem, quam qua olim se
Galliarum Reges a Saracenis hostibus redemerint, supra traditam illi sine dote so-
rorem, supra durissimas alias conditiones hactenus apud Christianos inaudi-
tas, hanc a Rege meo extorserit auiti principatus cessionem, superstitibus præser-
tim filiis, ad quos ille non ex patris tantum, sed ex paterni proaui & materni aui
causa pertineret. Hoc contendo, & me probaturum omnibus confido, nedum
vestris hominibus, qui æquitatem apud se valere, vulgatissimaque clientelarum iu-
ra sinunt, Regem hac cessione huic liberorum suorum causæ nullum præiudicium
afferre potuisse: quibus quod ex auito illo atque successionis iure quæsitum est,
nulla auferri ab illis ratione potest. Quare vehementer miror hanc cessionem
Regi meo ab hominibus vestris obiici, apud quos alioqui hæc clientelarum iura
sancta esse soleant, eaque diligentia & religione seruari, vt pro impiis habeantur,
quicunque non omnia impendere parati sint potius, quam in alias transferri pati-
antur familias, etiam si quid præter ea iura vel cessione (vt fit quandoque) vel
venditione, vel alio quouis pacto, admissum extiterit. Familiarum enim & non
personarum beneficia & iura sunt, atque ipsis adeo familiis addicta: vt si non ipse
tantummodo Rex meus, sed ipsi etiam eius liberi, paternis (quæ vocatis) nedum
his auitis beneficiis eo viuo cederent, inualida nec efficax eorum cessio ex iuris
istius vsu, ac more vestro futura sit. Quo proculdubio magis miror, vestrum Cæ-
sarem qui se adeo studiosum pacis & publicæ concordiæ haberi velit, innocentes

hos

hos Principes ſpoliando, vt eorum ſpoliis ſpuriæ mulieris hæredem augeret atque ornaret; florentiſſimamque regionem ereptam veris & honeſtiſſimis dominis, accerſito atque turpiſſimo inquinaret poſſeſſore, futuram tamen hanc certam ac ſolidam pacem ſibi perſuadere voluiſſe. Nam vt in eis ex proprio incommodo nullus dolor inſideat, tamen illa ſupereſt cogitatio, in abiecti hominis prælatione, ſe deſpectos, dignitatemque ſuam eſſe contemptam: habet autem (vt ille ait) habuitque ſemper contumelia quendam velut aculeum, quem diutius pati, cum generoſi homines, tum præterea excelſo & illuſtri loco nati, difficillime poſſunt. Addis, male apud veſtrates audire meum Regem, quod cum feſta pace Chriſtiana frueretur respublica ipſe vnus & hoc, & priore bello, prouocando ad arma Cæſarem, ſummam reipublicæ tempeſtatem excitarit, eo maxime tempore quo alioqui Cæſar (vt inquiunt) expeditionem erat ſuſcepturus propagandæ Chriſti religionis cauſa. Ego vero dico, & priore bello, & eo quod accendi hoc tempore videmus, non minore in præſens reipublicæ incommodo, quam in futurum periculo, ſemper Cæſarem fuiſſe prouocatorem: contra, Regem ſemper illata tantummodo bella propulſaſſe, id quod æquis & iniquis omnibus perfacile probaturum eſſe me confido. Atque vt de priore bello prius dicam, quod cauſatur Cæſar bellum in ſe a Roberto Marchiano * natum, conflatum, ſuſceptum Regis impulſu & opera fuiſſe: oſtendam nihil horum eſſe, contraque habere omnia. Etenim ita res habuit: ſimultatem & litem primum, deinde bellum fuiſſe ortum, inter hunc Robertum & Emerianum regulum, idque de eius caſtelli controuerſia cui nomen eſt Hyergiæ. Contigit vero vt Marchianus qui Francico regno eſſet finitimus, cuius etiam liberi & maximas haberent opes in Gallia, & honores gererent quam ampliſſimos, ei bello gerendo & ſuſtinendo, ſibi militem ex Gallia eduxerit: ſed hoc proculdubio & inſciente & tum grauiter ægrotante Rege fecit: qui poſtquam e morbo recreatus id reſciuit, nihil prius habuit, quam Cæſaris ad ſe Legatum vocaret, ſeque non modo apud eum diligentiſſime purgaret, verum aduerſus Marchianum quoque profiteretur, ſeſe, vbi rogaretur, auxilio Cæſari affuturum. Nec cunctatus (id quod omnibus, qui rem modo inueſtigare voluerint, ſatis conſtat) miſſo confeſtim, idque diſpoſitis equis, nuntio, Gallicum militem edicto grauiſſimo reuocauit: cum iam Viritonum oppidum, quod tum Marchianus oppugnabat, prope vt dederetur, aut vi caperetur, eſſet. Quo milite reuocato, Marchianus non tantum obſidionem ſoluere, ſed ſaluti ſuæ conſulere adactus eſt: neque multo poſt oppida non pauca, & ex ſuis arces haud ignobiles, vi aut deditione captas amiſit. Tum Carolus Cæſar, qui fortaſſe ſuſpicatus eſt, vel volente vel impulſore Rege, bellum hoc Emeriano ſibi merenti homini a Marchiano Regi merente illatum, ad ſe quoque pertinere; vel ab Emeriano ita perſuaſus, qui ſe imparem Marchiano ſentiens, alliciendum in partes ſuas Cæſarem eſſe duxerit: copioſum interim exercitum magna vi, celeritate, diligentia comparauit. Siue igitur de Franciſco iamdiu male cogitabat, & occaſionem affectabat ſuſcipiendi adverſus eum belli; ſiue quod exercitum omni adeo apparatu inſtructum dimittere, neque vllo edito inſigni operæpretio diſſoluere, atque impenſas tantas ſibi fruſtra eſſe ac perire, nec decorum nec vtile arbitratus eſt; progrediendum longius, & tentandam eſſe belli aleam iudicauit. Vtcunque certe cogitauerit, eius milites non contenti Marchiani mulctatione, in Galliam irruperunt: & antequam Rex ſibi de bello cogitandum arbitraretur, Moſonem oppidum ad deditionem compulerunt, Macerias oppidum obſederunt. Rex qui publicæ pacis ſtudio ſerius omnino quam hoſtilis apparatus fama poſtularet, aliquando tamen exercitum & ipſe comparare cœperat. Macerias ſubitario immiſſo milite eo vſque tutatus eſt, dum ad eas obſidione liberandas tempus ſupplendo exercitui ſuffecerit: eo ſuppleto, fate-

p. 345.

* Integram Hiſtoriam narrat Chytræus *Saxonia lib. I. p. 323.* & Mart. Bellaius *lib. I. p. 19.*

fatemur cum obsidione soluta, & in agros Cæsareæ ditionis incursiones fecisse & traiecto amne Schalde, vi aliquot oppida cepisse: Cæsaremque ipsum, vt se periculo subduceret, compulisse. Sed hoc nemo ita vnquam interpretabitur, vt Cæsarem a Rege prouocatum audeat affirmare: quia non sua voluntate, sed adductus alienæ vi & iniuria, tuendi sua necessitate compulsus, arma ceperit. Atque ideo qui hunc authorem belli faciunt, hac omissa criminatione, ad aliam confugiunt nihilominus frigidam & inualidam, sed quam tamen probari facilius imperitis rerum existimant. Adhuc enim non in causa sed in persuasione, spes eorum omnis fuit: ac dum summo artificio accusationes confingunt quam possunt suis rationi- p. 345 bus accommodatissimas, dum quæ comminiscuntur, quibus volunt, affingunt crimina, atque dum magnitudine horum, animos occupant multitudinis; nullum interim omittunt insidiarum genus, quo aditus omnes ad vos perueniendi intercludant, ne quem apud vos semel accusauerint, is purgare se vobis, & in illos retorquere falsæ accusationis possit inuidiam.

Itaque obiiciunt Regem meum aduersus Cæsarem suppetias Henrico tulisse, quem Albreti * dominum Cæsar contumeliose vocat, non dignatus eum appellatione Regia. Cuius rei historiam quæso (si forte nescis) intellige. Maximilianus Cæsar cum diu nimis ac frustra tentasset Iulium secundum Pontificem Maximum, vt Concilium publicum Christianorum indiceret, adducere, ipse tandem vel nolente Pontifice indicendum duxit. Sequuti sunt illius sententiam Ludouicus Galliarum, & Iohannes Nauarræ Reges, aliquot item alii Reges & Principes, Episcopi & Cardinales non pauci. Iulius eos omnes anathematis illius Apostolici fulmine percussos, Schismaticos & Hæreticos, esse pronuntiauit. Reges & Principes regnis & principatibus, sacerdotes sacerdotiis, quo iure, quaue iniuria esse indignos iudicauit: Regna, principatus, sacerdotia, primi cuiusque occupantis fore iussit. Occasionem hanc arripiens Ferdinandus Hispaniarum Rex, Caroli Cæsaris auus maternus, Rege Nauarræ tum absente, qui Ludouici partes sequebatur, ex improuiso regnum eius sibi finitimum, inuasit, occupauit, præsidio firmauit, & moriens Carolo nepoti per manus tradidit. Hoc iure (si summa iniuria iuris nomine censenda est) Carolus Cæsar Nauarræ regnum obtinet. Quod si fuisse iure occupatum, & nunc retinere iure contendit, prius necesse est fateatur, Maximilianum Cæsarem auum suum paternum, cuius ad causam Rex Nauarræ tantummodo se adiunxerit, multo magis Hæreticum & Schismaticum fuisse. Is igitur Navarræ Rex cum eo tempore, quo Ludouici (vt diximus) in partibus erat, regno suo deiectus fuisset; Ludouicum ad se in regni recuperatione adiuuandum, ex fœdere obstrictum habuit. Defuncto vtroque, cum Franciscus in Galliarum, & Henricus

* Aliam caussam adducit Thuanus lib. I. p. m. 5. dicens: *Ferdinandus coniunctis cum genero viribus in Aquitaniam, in qua sibi ius Anglus vindicabat, impetum facere decreuit: & quia ad eam expeditionem opus habebat iter per Nauarræ regnum cum exercitu facere, missis Oratoribus a Ioanne Labretano rege petiit, vt sibi libere per eius regnum transire liceret. quod cum ab illo propter amicitiam, quæ ipsi cum Gallo intercedebat, non impetraret, inde occasionem arripuit inuadendi Nauarræ regni, cui iam pridem homo alieni cupidus inhiabat: quod ei facile fuit copiis generi freto, & imparato a rebus omnibus Navarro, qui frustra auxilia a Ludouico præstolatus, exortis Agramontanorum & Bellomontanorum factionibus, tandem regno cedere, & cis Pyrenæum recepere se Benearnum coactus est.* Sic etiam Io. Mariana *Rer. Hispan. lib. XXX. c. VIII.* caussam fuisse dicit, quod cum Gallis faceret Rex Nauarræ. Eandem hanc occupationem Regni Nauarreni narrat Fugger *im Spiegel der Ehren des Hauses Oesterreich lib. VI. c. XVI. pag. 1293.* Facit huc etiam Io. Lopetz *de obtentione atque retentione Nauarræ* & Ælius Antonius Nebrissensis *de bello Nauarreno*, qui eandem occupationem regni defendit. Quid in ipsa hac expeditione gestum, exponit Petrus Martyr *ep. CCCCXCV. CCCCXCVIII. DV. DVIII. DX.* Pontus Heuterus *Rer. Austr. lib. VII. c. IV.*

aliquanto poſt in Nauarræ ſucceſſiſſent regna, & easdem fœderis conditiones inter ſeſe pepigiſſent: contigit vt Ferdinando ipſo quoque e vita ſublato Hiſpani Carolum eius nepotem vt principem quidem, & futurum Regem agnoſcerent; Interim autem viua nec conſentiente matre Ferdinandi filia, Regem ſalutare detrectarent. Carolus igitur Franciſcus præpotentis, ac vicini regis authoritatem magno ſibi vſui fore intelligens, quo ab Hiſpanis ſtatim admitteretur in regnum, cum eodem fœdus atque amicitiam inire voluit: a quo nimirum ea fide receptus eſt, vt interim tamen Franciſcus admonendum eſſe illum duxerit, prioris eius fœderis, quo Na„varræ Regi obſtrictus eſſet. Pepigit Carolus, ſe ante conſtitutum certum diem „cum Henrico transacturum: alioqui fore Franciſco liberum, ſuppetias Henrico „ferre, ſaluis nihilominus noui fœderis legibus, inuiolataque amicitia. Quo tempore pridem exacto, & Carolo ſæpe ac fruſtra interpellato, neque cum Henrico decidente, appellatus ex fœdere Franciſcus, non potuit petitas ac tot nominibus debitas Henrico ſuppetias denegare: in quo ſi criminari quisquam eum poteſt, Henricus potius quod ſerius, quam Carolus quod tulerit, ſuo iure criminari poteſt. Liquido igitur conſtare iam omnibus arbitror, qui Franciſcum quidem ante quam armis a Cæſare peteretur, Henrico qui Cæſari bellum inferret, opem tuliſſe nouerant: ſed id officio integro inuiolatoque fœdere potuiſſe ignorabant, Franciſcum hac auxiliorum præſtatione, neque Cæſarem prouocaſſe, neque prioris illius belli authorem dici aut haberi vlla ratione poſſe.

Iam ad bellum quod nunc geritur, aut imminet, veniamus, per quod Cæſar ab expeditione Turcica interpellatum & reuocatum ſe fuiſſe quiritatur. De Allobrogum inuaſione ** querimonia profertur: inuaſionis ratio non expenditur: iurene an iniuria inuaſerit, hoc non quæritur: & quod in nullius aut modici pretii fundis, primum & maxime quæritur, quo iure quis poſſideat, quo iure quis eiectus ſit: id veſter Imperator in tam amplo patrimonio, in tot agris, vrbibus, populis, quæri non putat oportere. Cumque ſine controuerſia, omni & Romano, & gentium omnium, & naturæ iure, omnibus liceat, licueritque ſemper, occupata per iniuriam, & per legatos fruſtra repetita, iuſtis armis repetere; hoc vult idem veſter Imperator vni Franciſco Regi non licere. Sed operæpretium eſt rem p. 347. altius paulo repetere, vt intelligas Regem meum ſicut in cæteris, ita in hac etiam cauſa, finibus ſuis, atque auitis, dominandi cupiditatem ſibi circumſcribendam cenſuiſſe. Philippo Amædei Sabaudiæ Ducis filio nupſit Margarita Borboniorum Ducis filia, ſub ea conditione, vt ſi forte accideret Amædeum, ſuſceptis aliis maribus liberis Philippo ſuperſtitem eſſe, ex eoque matrimonio Philippus libe-“ ros ſuſtuliſſet, ii Philippi patris loco, Amædeo auo ad eas opes ſuccederent, ad“ quas Philippus ſi vixiſſet, ætatis prærogatiua ſucceſſurus erat, ipſius ordine præ-“ rogatiuæ ſeruato, cui naſcendi conditioni atque ordini præcipuus honor habe-“ tur. Nati ſunt ex eo matrimonio Philibertus & Ludouica: Philiberto, cui nu-“ pſerat Margarita Maximiliani Cæſaris filia, nulli fuere liberi. Ludouica Carolo nupſit Engolismorum Comiti, ex qua hunc Franciſcum Galliarum nunc regem ſuſcepit. Ea igitur naſcendi prærogatiua ſuccedit Franciſcus, cum in omnia Margaritæ

** De bello hoc Sabaudico Sleidanus *lib. X. p. 284.* Chytræus *Saxonia lib. XIV. pag. 372.* Pontus Heuterus *Hiſt. Auſtr. lib. XI. c. IV.* Thuanus *lib. I. p. 19.* Iouius *lib. XXXV. ſub initium.* Scilicet prætextus belli hic. Defunctus erat Philibertus II. Dux Sabaudiæ ſine hæredibus, relicta ſorore Ludouica, quæ Franciſci I. mater erat, & fratribus, quorum Senior Carolus III. ipſi ſuccedebat. Ludouica igitur ſoror hæreditatem allodialem petebat. Sed, verum conſilium exponit Sleidanus *lib. X. p. 290. Franciſcus conductis vndique copiis tranſcendit Alpes, & Sabaudiæ Ducem, Imperii Principem aggreſſus eſt, eo videlicet conſilio, vt illa patefacta via, vt ſubiugata prouincia, longius progrederetur*, de quo etiam Guichenon *Tom. I. p. 627.*

garitæ maternæ auiæ bona, tum vt Ludouicæ matris, Philibertique auunculi, & ex eorum causa, Philippi materni aui hæres, ad omnia quæcunque censentur eo iure, vt cadere in fœminas, atque inter hæredes diuidi possint: & hac conditione Amædei materni proaui hæreditatem creuit, & ciuili, & naturæ & pactionis præterea sponsalitiæ iure. Adhæc Nicia & Villa Franca Narbonensis Galliæ oppida, Taurinorum item, siue (vt nunc vulgus vocat) Pedemontanæ Galliæ principatus, tanto iam tempore, vt ab hominum memoria initium eius rei sit propter vetustatem remotum, veterum Prouinciæ comitum in fide semper fuere. Hic etiam idem principatus mancipii lege, ita vt eximi aut mitti nequeat, addictus eiusdem Prouinciæ principatui. Quæ omnia Sabaudiæ Duces vi, fraude, clientum ad defectionem solicitatione, certe per iniuriam occuparunt, dum Comites Prouinciæ aliis essent bellis impliciti & vehementer occupati. In quorum ius cum Franciscus partim ab intestato, partim ex institutione successerit, atque aliunde iniuriam a Sabaudis acceperit, qui nonnullas arces & vicos ex Salassiorum Marchionatu, qui Delphinatus Viennensis est in clientela, multos annos vsurparunt, insigni iuris Delphinatium imminutione, atque iactura minime vulgari; nec ipse tam multis ac tam magnis iniuriis affectus, quicquam sua repetendo proficeret; tum demum omnibus antea frustra tentatis, necessario bellum intulit. Sed hoc bellum ad Cæsarem (nisi ad se ipse pertinere putet, quicunque in Franciſci bona inuadant, eos vt in possessione tueatur iniusta) non video quo modo pertineat: præsertim cum initio huiusce belli Franciscus edictis grauissimis interdixerit: ne quid miles suus" vel attingeret, quod in Cæsaris quouis modo esset, re, iure, aut possessione. Nam" quod Sabaudo ait Cæsar Samarobrinensi fœdere *** cautum ac prospectum esse, abvnde Rex sua defensione ostendit, eo fœdere non caueri, vt quæ Sabaudus aliena possideret, præsertim vero illa de quibus nulla omnino mentio ascripta est in fœdere, nunquam ea restituere debeat, nec ipse ab eo spoliatus ablata per iniuriam repetere. Sed hanc tamen occasionem arripiens belli Francisco faciendi, Cæsar exercitum coegit, in præsidia regia inuasit, clientes eius & beneficiarios (vt vocant) ad defectionem solicitauit. Hoc si eum non conuincat belli authorem esse, non video cuinam tandem belli cuiusuis causa possit ferri accepta. Sed quid, Amice optime, cogitare hic putas cordatos & rerum æquos expensores, quum audiunt Cæsarem ea principe authoritate, flagitium vt sit apud eum mentiri, prætexere ipsum sibi ius legitimæ defensionis Sabaudi, aduersus affinem Regem: quibus constat vt cognatos suos, Ludouicum & Christiernum, hunc Danorum, illum Pannoniarum Reges, vt vnicum fratrem Ferdinandum, vt auitam ditionem, ipsamque adeo Romani sedem Imperii Germaniam, a Turcica defenderit iniuria? Nemo proculdubio, qui modo rem voluerit ad examen veritatis perpendere, non iam intelliget Imperatorem hunc vestrum, adeo sibi ex innocentia sua placentem; bellum hoc aduersus Regem meum, non modo qualicunque sibi oblata occasione susceptisse, sed etiam vltro appetiuisse: siue perditum iri (vt publice iactitauit) Regem cupiat, siue id commodum sibi fore putauerit initium ad alia quæ molitur, ac de quibus malo quosuis potius apud se cogitare, quam ex me referente accipere. At inquiunt Cæsariani, eo Regem animo & consilio in Allobroges mouisse, vt hoc adumbrato, maiora consequentis belli momenta tegeret, commodioremque

*** Intelligit Cameracense an. 1529. conclusum. Ludouicus Guicciardinus enim *Descr. Belgii p. 447.* Cameracum eandem vrbem esse adfirmat, quam Cæsar in Commentariis Samarobrinam nuncupat. Idem contendit Hubertus Thomas Leodius *de Tungris & Eburonibus apud Schardium Tomo, I. p. 343.* Ioachimus Camerarius vero in Narratione Rerum præcipuarum *ad. a. 1557.* S. Quintini fanum pro Samarobrina explicat. Et licet Christ. Cellarius *not. Orbis antiqui lib. II. c. III. p. 269.* velit Samarobrinam, seu Samarobriuam esse Ambianum, hoc tamen iam ante prolixius refellit Thomas *c. l.*

que ad inuadendos Insubres expeditionem inde susciperet. Hoc vero diuinare p. 348
est, & ex vana & futili coniectura, vbi deest argumentum & causa, suspicionem quamuis pro verisimili crimine intendere. Nihil enim de Insubrium ditione miles Francicus attigit, neque aliud quicquam in hac causa, quod offendere Cæsarem debuerit, aggressus est facere. Esto vero & hoc demus aduersariis, voluisse Regem Allobrogum & Taurinorum agros ad se iure pertinentes occupare, atque Insubrium finibus Imperium suum coniungere: idque potissimum eo tempore, quo sperare suo iure potuit, vt cum tyrannus & prædo Sfortia e prouincia occupata, e vitaque simul excessisset; pacato & volente Imperatore vestro (qui se toties id facturum fuisse confirmarat, nisi iam obstrictam ante Sfortiæ fidem habuisset) Mediolanum facile reciperet: si non sibi qui cessisset, at liberis certe suis, qui nec renunciarunt vnquam suo iuri, neque non ad sua recuperanda sancta iuuari a parente potuerunt. Quid in eo contra eundem ipsum Imperatorem vestrum, quid in fœdera peccatum est? Nihil sane. Sed maleuolis quibusdam, qui nolint in Italia aut Regem, aut eius liberos quicquam habere, vbi pedem in suo ponere possint, maluit ipse vester Imperator, eum & fidei & famæ suæ detrimento morem gerere, quam toties datam fidem principibus adolescentibus liberare. Nam hanc illorum voluntatem aliquando excusauit Cæsar, quo minus Regi aut liberis eius Mediolanum redderet. Vtcunque autem res habet, certe Mediolani fines miles noster ne attigit quidem, æquis tantum legationibus, non armis (quæ promptissima ipsi erant) cum Carolo Franciscus egit, vt liberis suis, si non sibi, pecunia saltem numerata impetraret id, quod omnium concessu, quicunque sunt prudentes iuris, pertinere ad illos intelligeret. Et quæ obsecro causa fuit, vt non sperare debuerit a Cæsare tam (vt videri vult is) æquo, a Cæsare cognato, a Cæsare sibi religione fidei obligato, hoc facile impetrare, quod antea prædo Sfortia impetrasset? quem persæpe tamen conquestus Cæsar esset, in se fuisse proditorem & perfidum. Nulla igitur, vir amice, causa iusta quidem data est Cæsari a Rege meo, vt tam atrox ei bellum inferret, nulla dum ipse lacessitus iniuria. Sabaudi namque causam nulla constante satis ratione suam facit, qui antea sororum viros, vnicum fratrem, auorum incunabula, Germanicum Imperium haudquaquam hisce conatibus vindicare vnquam in animum induxerit. Mihi vero crede, alio spectant (vt vobis est in prouerbio) alio tendunt remiges. At inquiunt decuisse, Regem omnem cauere occasionem interpellandi & auertendi Cæsaris, cum a publico Christianorum conuentu, tum a religione aduersus eiusdem hostes propaganda: quam in curam (vt illi aiunt) mente & animo totus incumberet. Hic ego (vt plane loquar) satis assequi coniectura nequeo, tametsi diligenter & accurate omnia perpendi, quid in causa esse potuerit, quare occasionem illam tantæ gloriæ, tantique ad religionem momenti negligeret, tamque facile a tam sancto proposito, ad alienarum rerum tam iniquam inuasionem deflecteret, atque omnes adeo vires suas ab impio in Christianum, ab hoste in cognatum conuerteret, a quo fateatur necesse nullam se accepisse iniuriam: nisi hoc iniuriam esse voluerit, quod liberis suis ius auitum, & per Maximilianum Cæsarem luculenter adeo confirmatum, reddi postulauerit, idque legationibus tantum, nulla penitus vi. Ergo apud æquos istos vestros homines, ii perturbant Christianorum pacem, ii bella excitant, ii procellam reipublicæ inuehunt, qui legitima via sua repetunt? Contra qui aliena occupant, & quæcunque quacunque vi, vel iniuria semel occupauerint, de iis nolint partem vnquam aliquam amittere, quinetiam occupata repetentibus continuo bellum inferunt; ii conciliatores publicæ quietis, ii publicæ salutis habebuntur vindices. Finge vero „Regis ipsius filios ita Cæsarem appellare, Patrem nostrum, Carole Cæsar, patri„monio quod secundum eum nobis eius liberis debebatur, nihil de te male meri„tis, id quod omnibus adeo in promptu est, vt negare ne tu quidem possis, eie„cisti: & eo patrimonio, quod iam olim per maiores nostros, multo suo ac suo-

rum

rum ſudore, atque ſanguine, a Longobardis potentiſſimis hoſtibus aſſertum, Im-"
perioque Romano liberaliter donatum, multis ſubinde ſeculis, ad proauos no-"
ſtros eiusdem Imperii beneficio redierat, hoc inquam patrimonio patrem no-"
ſtrum vt cederet compuliſti, & a nobis, eorum poſteris, qui hoc florentiſſimum"
Imperium, cuius adeo creuiſti viribus & opibus, poſtliminio in Europam redu-"
xerunt, per indignitatem ſummam & iniquitatem ablatum, ad nepotem calonis"
p.349. & ſpuriæ **** tranſtuliſti: eo mortuo, per vim adhuc retines. Id quoniam abs"
te iure fieri non fatemur, quoniam indignitatem & iniuriam ponere gratificationis"
loco recuſamus: quoniam apud patrem vt nos pie iuuet, inſiſtimus: quoniam"
is ſpem fortaſſe nobis aliquam præbet: maternam hæreditatem quoniam fruſtra"
tentatis omnibus, tandem armis adeundam cenſuit: ideo nos, ideo illum accu-"
ſas, quaſique nobis ipſe ad recuperanda noſtra parare gradum, & munire viam"
ſtuduerit (id quod ſi fieret, tamen crimine ac reprehenſione carere debeat) vio-"
latæ pacis & fidei apud rerum imperitos reum agis, fanaticis ſpiritibus animum"
ad nefanda hæc audendum, quæ noſtra videt ac patitur ætas addidiſſe, Turcarum"
Regi ad inuadendos pios viam paraſſe ac ſtrauiſſe, atque adeo illum in nos euocas-"
ſe vociferaris. Vſquequo demum & quos tandem ad fines iſtud crimen, iſtam"
querimoniam diſturbatæ pacis extenſurus es, aut quibus es certis limitibus circum-"
ſcripturus? An non, etiam ſi nos hoc auitum regnum, hoc natale noſtrum ſolum"
ac ſolium inuaſurus obſiſtamus, eo vsque proferes querimoniam? & hanc nobis"

**** Intelligit Franciſcum Sfortiam III. qui Franciſci Sfortiæ I. nepos erat. Cur autem ipſum a calone ortum dicat, ex Iouii vita Magni Sfortiæ, qui pater erat Franciſci Sfortiæ I. cap. II. patet. vbi natales iſtius Mutii Attenduli deſcribit, dicens: *non defuere, qui dicerent, ſed in gratiam Bracciane factionis, vt Sfortianis demum principibus nouitas generis obiectaretur: Sfortiam paterno in agro ita operis præfuiſſe, vt & ſua manu faciundo operi vomeres, & ligones ſtrenue tractaret, quod vel ob id inuidioſe confictum videtur, quoniam tredecim annorum puer in Boldrini caſtra conceſſerit, neque inde redierit, niſi equeſtris ordinis miles. Sed iucundo prorſus mendacio fabulæ fidem fecit perennis fama, quæ manauit ad poſteros. Ferunt enim, quum agrum foderet, duro labore fatigatum, ab ea indignitate operis ſuſpexiſſe in cœlum & de tota vitæ fortuna vota ſuſcepiſſe, ea ſorte precatum Deos, vt vota bene verterent, euibraſſeque protinus ligonem in prærialtam quercum, vt credi par eſt, antiquitus Martii conſecratam, eo animi decreto, vt ſi decideret, eum aquiſſime ad perpetuum laborem eſſet reſumpturus: at ſi nimis hæſiſſet caſtra continuo ſequeretur. Verum Marti ligonem Fortuna appendit, vt fatis viam aperiret. Gloriabatur hac fabula Franciſcus princeps, quod vel ob id familia nomen nequaquam antiquæ nobilitatis, ſed ſpectatæ virtutis auſpicio niteretur: adeo, vt quum mihi humaniter arcem ab excellenti munitione ſtructumque toto orbe longe clariſſimam, armamentariis patefactis oſtendi iuſſiſſet, conuerſus læto ore & hanc inquit: P. Iouii, quam miraris, & hoc Imperium quo potimur, ab illo ligone habemus, quum felici noſtra ſorte in arborem a proauo contortus, fatalique ramuſculo ſuſpenſus minime decidiſſet. Vnde & illud Pontani in defunctos intemperanter genuinum dentem exercentis, quum dixit: Dux ab aratro Sfortia? Quaſi non in ſumma gloria ſit, aut certe diſpudeat C. Marii exemplo ex aratore Imperatorem euaſiſſe.* Prout autem hæc fabula a Sfortiarum hoſtibus prolata, ab ipſo Iouio refutatur, ſic etiam Ioſephus Ripamontius, accuratus alias Hiſtoriæ Mediolanenſis Scriptor lib. V. p. 611. contrarium plane teſtatur, dum ait: *erat Franciſcus Sfortia Sfortiæ Attenduli filius, cui Attendulo, ſua virtus, & fortia facta apud Reges gratiam, opesque, & inde partem Imperii, propriosque exercitus & ipſum Sfortiæ nomen inuenere. Antea, Iacobus, ſiue Mutiolus fuerat: parentesque eius, Ioannes & Eliſia intra Cotoniolæ fines honeſti, præſagium accepiſſe ferebantur, fore, vt depoſito, quod ipſi impoſuerant nomine, proles ea nomen aſſumeret aliud quod fieret familiæ cognomentum & late noſcitaretur.* Hoc autem certum, Franciſcum Sfortiam ſ. auum Franciſci III. ex Luzia Trezania, Mutii Attenduli concubina, quam tamen vxoris loco habuit fuiſſe prognatum, prout ex Iovio diſcimus, vita Magni Sfortiæ *Cap. LXIII.* Franciſcus Sfortias I. vero Blancam, Philippi Galeatii, Mediolanenſis Ducis, ſpuriam habuiſſe in matrimonio, ex quo prognatus Franciſcus II. Imhof *Hiſt. Hiſpaniæ atque Italiæ Geneal. p. 220. ſqq.*

legem proſtitues,tibi vt quantum accipere libuerit cedamus,alioqui pacis, alioqui“ reip. alioqui religionis proditores, Turcarum, hæreticorum, impiorum, nefario-“ rum,& fanaticorum omnium fautores, euocatores, authores habeamur. Ad hanc,“ amice optime,liberorum regiorum expoſtulationem,quid obſecro reſpondereCæſar poſſit, quod apud æquum vllum iudicem valere, aut grauiſſimæ expoſtulationis huius aciem poſſit vllo pacto retundere? An non, ſiqui erunt (vti certe erunt) æqui rerum æſtimatores, perpenſuri ſunt diligentius quidnam olim Francorum reges Chriſtianæ præſtiterint reipublicæ vt Romani Imperii dignitas ad Germanos primum per Carolum Magnum gentilem eum quidem veſtrum,ſed tamen & Francum & Francorum Regem inuecta, ac per eum & poſteros eius aucta atque exornata fuerit, vtque per ipſos eosdem Reges noſtros Imperio veſtro acceſſerint tam multa, quæ prius ad eos vel publice Regio, vel priuatim hæreditario iure pertinerent: plane vt multo ſit futurum longius, quæ ab illis, quam quæ aliunde, Imperio accreuerint numerando percenſere. Contra vero Auſtrianos iſtos ab Imperio, non ab Auſtrianis Imperium creuiſſe facile perſpicient. An non hoc quoque putas exiſtimaturos, Auſtrianam familiam ea hodie de Francorum ditione poſſidere,quibus maxime in hoc eluctata eſt & peruenit quo nunc eam videmus faſtigium? Profecto, vir amice,recte hæc expendentes tanta iſta iniquitas, ne dicam crudelitas, in Regios adoleſcentes, hac generis nobilitate, hoc ætatis flore plauſibili, hac innocentia erga omnes,tamque decentibus hanc dignitatem moribus, magnopere debet commouere: quodque præter hanc adeo violentam hæreditatis eorum auerſionem, ipſi quoniam de auxilio patrem appellent, pater quoniam eis pie faueat, tam indigne traducantur accerſanturque inuidioſiſſimo violatæ pacis ac proditæ fidei crimine, impii præterea nefariique fauoris in Turcas idque ab eo qui præter affinitatis & cognationis iura, tam multa debeat noſtræ Galliæ. Nam vnde Auſtrianis opulentus ille, ac Regius comitatus Flandriæ? vnde Sequanorum, vnde Atrebatum, vnde Hannoniæ, vnde Hollandiæ, & alii plerique principatus? Vides igitur quam ſit facile non tantum accuſari aliquem, ſed apud rerum imperitos reum etiam peragi, dum delatori ſufficit accuſaſſe: atque modis omnibus (vt dicebam) proutdetur, ne apud quos reus conſtituitur, ad illos defenſio eius perueniat. Sed veritas ipſa tamen cum diu calumniæ tenebris merſa delituit, emergit tandem alicunde in lucem, atque erumpit: & quo maiore artificio ne in lucem prodiret depreſſa fuerat,eo cum ſe prodit,ſicuti maiorem parit ei, qui ſit calumniam paſſus, gloriam, ita grauiorem affert calumniatoribus inuidiam. Id quod ego in hac cauſa vſu venturum confido, ſpero quidem certe. Age vero, concedat Rex accuſatoribus ſuis, ſe ſuorum liberorum ad eorum fortunas & iam armis vendicandas flagitationibus, non modo non defuturum, ſed nec etiam, niſi reſtitutis iis, finem bello ſe facturum. Vter tandem pacem turbat? vter impetui Turcico viam ſternit? An qui res fruſtra moribus repetitas, iuſto bello recuperare contendit? an potius qui negligit pacem reipublicæ aliena reſtituendo redimere, imo vero ſua repetenti bellum infert: nec ſi Turca in nos inuaderet, a ſententia ſit diſceſſurus ſua? Nam hic veſter Imperator eo ipſe animo bellum intulit, & hoc ipſum auſus eſt apud ſummum Pontificem publice conteſtari, non ab initio quidem belli, dum in promptu Regi erat, in Italiam arma importare, & cum ipſe ad eludendum Regem conſilia pacis p. 350. ſimulabat: verum poſtquam reuocato Regio exercitu, ita ſe illum tenere implicitum iudicauit, nullum vt aufugiendi locum eſſe reliquum arbitraretur: hoc tum (inquam) ipſum auſus eſt conteſtari; ſi vel omni collecto ſuorum exercituum robore, Turca bellum Chriſtianis inferret, nihil eſſe de bello Gallico ſe remiſſurum: „hoc eſt, Chriſto audientes prouincias ſeſe prodituram potius, quam vt eum Re„gem non perderet, eam familiam non deleret, cuius fide ac virtute terribilior „eſt, fuitque ſemper impiis nationibus Chriſtiana respublica & iuſtitia longe commendacior. O digniſſimam vocem eo, qui ſe pro pace inter Chriſtianos compo-

nen-

nenda deuouere velle, qui pro pace redimenda sua se permissurum aliis gloriatur. At vero nihil opus est neque ad componendam, neque ad redimendam pacem, vt vel mactandum se ipse præbeat, vel de suo quicquam amittat: tantum aliena quæ per summam iniuriam detinet, iustis dominis restituat. Quod si Mediolani principatum, in quo præcipua videtur harum causa simultatum consistere, ad Franciscum Regem, aut liberos eius pertinere non existimat; cur non subit ea de re cum ipsis iudicium commune clientum Imperii? Cur eos iudices reiicit, ad quos ea proprie cognitio pertinet? Nam ad Regem meum & liberos eius quod attinet, hoc ego confirmare tibi possum, eos non modo confessum illum Principum Imperii disceptatorem & recuperatorem non esse recusaturos, verum hoc etiam vltro & vehementer quidem deposcere. Qua de causa & hoc mense Iulio, sub nascentis huius belli exordia, legationem qua petebant conuentum indici, sibi Senatum dari, deque Mediolani causa disceptari, ad principes illos decreuerant. Sed eorum Legatus a grauissimis & authoritate summa viris est monitus, sibi extrema intentari, si vspiam locorum apprehendi eum in Germania contingeret. Huc igitur vestra, o Germani, recidit libertas? Hoc pati potestis? Hoc imperii est vestri ferre, vt Legati tanti Regis, cuius maiores de Christiana tota republica deque vestro Imperio tam egregie sunt meriti ius gentium apud vos, quo sacrosanctum sit legationis munus, requirant? & siqui sunt qui sanctum esse illud velint, vix audeant tamen Legatos ad se Regios admittere, & cum illis de re vlla communicare? Ac ne me putes, Amice optime, hæc falso comminisci, is Legatus cum per intentatas sibi ab hoste insidias, peruenire non potuisset ad Septemuiros illos, Cæsareæ maiestatis non constituendæ modo arbitros, sed tuendæ quoque authores, literarum in subsidio, quantum in se fuit, supplere conatus est: quarum exemplar ab eo qui has tibi redditurus est accipies: quæ cum tuto vt perferrentur ad eorum vnum curauisset, qui ad collegas suos referret, eadem de re vt Senatus Regi ac liberis eius daretur, & ii semel vel ab infestatione Mediolanensis agri, iure ac moribus summouerentur, vel ab omni vindicarentur iniuria: ita se res iam apud vos habebant, vt is princeps ausus non fuerit cum collegis suis communicare: tantum se ad Ferdinandum de re tota refere velle dixit, fratrem scilicet ipsius Cæsaris, a quo nihil illi quidem possunt in posterum ex præteriti temporis comparatione, nisi vim atque iniuriam expectare. Sed iam ad Cæsarem redeo. Hic si quantum videri, tantum ex animo velit, quieti & paci prodesse & consulere in publicum; cur non a suspicione se remouet, aliud se priuatum ac proprium sub obtentu pacis publicæ spectare interim atque moliri? Cur non satis illi est, eius pacis ad alios fructum, ad se gratiam peruenire? aut cur eiusdem pacis, cum iis saltem, quibus eam tanti vult vendere, non aliquod emolumentum communicat? Cur illius de qua statim ago, Christianissimi Regis diuturnæ, atque sine vllo in hunc diem exemplo memorabilis patientiæ, non aliquam habet rationem? Sed quid patientiæ dico? Imo vero tam liberalis officii, aut potius beneficii. Nam quo ego alio nomine hoc appellem, nescio; quod cum pulcherrimam haberet Rex occasionem, simul suas & liberorum opes vindicandi a tam indigno atque iniusto occupatore Sfortia, simul pro summa indignitate & iniuria ex Legato suo immaniter cæso, * illum eundem vlciscendi; quum præsertim ab optima ducatus eius primariorum hominum parte vltro inuocaretur, & exercitus in promptu illi esset, qui tum in Germania conscriptus, reque feliciter & facile confecta, cuius causa conscriptus fuerat, vltro ante quam dimitteretur, nomen illi deferebat, atque vt in id bellum authoraretur flagitabat: quum (inquam) ita Rex esset ab exercitu, ab re nu-

* Meruillius erat, quem a. 1513. ad Ducem legatum miserat Franciscus, cuius necem describit Mart. Bellaius *Comment. lib. III, p. 134.*

re nummaria, ab ſociis, ab rebus omnibus, quæ ad bellum celeriter conficiendum p. 351.
pertinent, paratiſſimus & inſtructiſſimus; tamen rogatus a Cæſare, tum expeditionem in Africam adornante, *ne quid moueret interim, aut nouaret in Italia*, morem gerere non recuſauit, atque omnium indigniſſimæ iniuriæ vltionem & dolorem diſſimulauit ac diſtulit, tantum ne moram conatibus Cæſaris vllam afferre velle videretur. Quanquam ego (vt ingenue ac vere loquar) neque illa ex Africana victoria, in qua mirifice adeo ſibi Cæſar placet, amplificatam aut illuſtratam eſſe religionem, neque latius quam antea prædicari Chriſtum video; tantum abeſt, tam plauſibiles triumphos inde agere debeamus. Nam quid noſtra intererat, a Turcane an ab Afro Machometana prædicetur in Africa ſuperſtitio? At expulſum e ſedibus ſuis Tunetis Regem Cæſar in regnum magnifice reſtituit: Sit illud ſane magnificum & imperatorium. at hoc magis magnificum & Imperatorium fuerat, pluris non feciſſe, Regem vt impium periculo atque ſanguine piorum vtilium Chriſtianæ reipublicæ militum imminutioneque Chriſtianarum virium in regnum reſtituerit, reſtitutioneque illius Solimanum in nos a Perſicis rebus, noſtro omnium communi periculo, ſuæ vnius ambitionis cauſa reuocaret, quam vt (quod etiam homines harum rerum inſolentes facile intelligere poſſunt) Chriſtianum Nauarræ Regem, regno ſuo per iniuriam eiectum, propterea quod ex ſtudio corrigendæ quaſique reformandæ Eccleſiæ, cum Francorum Rege Ludouico, & Maximiliano Cæſaris auo, ad cogendum Concilium conſenſiſſet, quo Eccleſiæ tentaretur neceſſaria illa (vt dixi) reformatio; aut Chriſtianiſſimum Galliarum Regem, & liberos eius, ampliſſimis patrimoniis fortunisque per vim ſpoliatos, in ſua (quod poterat citra cædem & ſanguinem, & virium Chriſtianæ reipublicæ damnum & detrimentum) reſtituere. Sed coniunctas habere fortaſſe mauult rationes cum Machometanis Afris, quam Regibus Chriſtianis: cum interea tamen Franciſcum Regem, non minus falſo quam inuidioſe, quaſi communia habeat cum Turcarum Rege conſilia, criminetur. At hoc ego, quum ipſe verbo tantum arguat, nihil proferat, nihil literis, aut teſtimoniis probet, ſed inani & nugatoria quadam maleuolentia, criminis inſimulet, verbo duntaxat refellendum duco: tum quod accuſatoris ſit crimen probare: tum quod neminem eſſe tam profligato vel potius perdito deploratoque iudicio exiſtimem, qui præſertim in tanti re momenti, putet ſatis eſſe vt quis reus peragatur, temere accuſari, vel qui conuitiationi iſti fidem habeat. modo tamen meminerit, Regem eundem per literas & nuntios quinquaginta militum millia vt minimum per id temporis obtuliſſe, quo Viennam Turca cum exercitu obſideret, atque (vt dicebam nuper) ad Africanam expeditionem profecto Cæſare, tanta in occaſione atque gerendæ rei opportunitate, pedem domo non extuliſſe. Etenim ſi ſpem Franciſcus in Turcarum viribus poſuiſſet, tum certe pro recuperandis ſuis rebus, bellum potius ſuſcepiſſet, cum illi victore exercitu longe lateque dominabantur, quam vt in hoc diſtuliſſet tempus incommodum, quo Rex eorum Solimanus, præter quas in Africa & Germania clades accepit, toties in Perſide fuſus ac fugatus fertur, iam vt Cæſariani dictitent, non de inuadendis alienis, ſed de tutandis ſuis finibus, neceſſario capiendum illi eſſe conſilium. Et vero poterat tum quidem Rex, minore impendio ac periculo ſuo arma capeſſere, vt non duobus in locis diſiunctiſſimis maximeque diuerſis, a potentiſſimis hoſtibus bellum vno eodemque tempore gereretur; tum ancipiti contentione diſtractus Cæſar, ad difficillimam de Imperio toto ac ſalute dimicationem vocaretur. At Legatos Franciſcus a Turca (inquiunt) accepit, atque ſuos ad eum viciſſim ipſe miſit. Ego vero facile patior, id accuſatorem obiicere, quod ego defenſor poſſim ſine periculo confiteri, & quod accuſatus nunquam neque criminoſum, neque diſſimulandum eſſe vobis iudicauit. Acceperunt item & miſerunt ipſi etiam Cæſar & Ferdinandus, vt mirum ſit quod licere ſibi putant, cur in alio reprehendi velint. Neque vero illi Legatos acceperunt tantummodo,

verum-

verumetiam munitissimas in Peloponneso vrbes, quæ vt Christum Seruatorem liberius profiteri possent, sese vltro Cæsari dediderant, ipsi iidem Solimano Turcarum
p. 352. Regi, vt aliquam ab eo bonam inirent gratiam, tradiderunt, aut potius prodiderunt. Quæ quidem postea tam immaniter a Solimano sunt habitæ, vt nemo satis vnquam earum deplorare possit & commiserari calamitatem. In quibus tamen ipsis vrbibus, poterant Christiani ad Græciam seruitute liberandam, appositissimam gerendo bello arcem constituere. Sed redeo ad Turcicam legationem. Dico igitur sæpe Solimanum cum Francis pacem, vt a quibus omnium maxime gens Turcica sibi semper timuerit, vehementius expetiuisse. Dico eundem Solimanum vt Christianissimum Regem aliquo sibi demereretur beneficio, atque pacem eo facilius impetraret, suppetias ei & captiuo, & mox datis obsidibus filiis liberato, etiam atque etiam obtulisse; ita vt neminem vnquam Rex infestiorem sibi habuisse videatur Cæsare, consanguineo suo, & cognato. Illud vero contenderim tam esse Regi glorioſum, quod in tantis rerum difficultatibus tam sæpe constitutus, alienorum a religione auxilia non admisit, quam est alteri cuidam (cuius ego nomini parco) ignominioſum, studioſe ambiuisse, nec vt se in clientelam ille acciperet impetrasse, quin potius ab illo magnifice despectum fuisse atque reiectum. Quod si eo loco, quo Rex meus, Cæsar vester esset: atque is a quo tam indigne ac tot afficeretur iniuriis, tantopere istam illi coniunctionis Turcicæ mentionem exprobrando inculcaret: ipse interim & præteritis incommodis, & præsenti periculo, & publica tam potentis aduersarii professione premerentur: a cæteris vero Christianis principibus se videret derelictum, ac veluti prædæ expositum: vel nescio, vel non dico, an ad superiores calamitates, ad alia præsentia pericula, tantum sibi hostem vellet, quantus est hic Solimanus, asciscere: quo pacato tamen vti promptum sibi esset atque expositum, idque maxime cum Abrahamus, Dauid, Salomon, Machabæi, & alii permulti sancti & religioſi duces, ab hoc fœderum genere non abhorruerint, non dico (inquam) an a Turcarum Rege tam liberaliter oblatas suppetias esset repudiaturus, qui non ignoret, iure Pontificio licere Christiano principi, sua per iniuriam ablata & occupata, si viribus suis nequeat, impiorum auxilio recuperare, vbi piorum illi auxilia denegentur. Vides itaque, Amice optime, quam hoc loco Regem meum traduxerint eleganter, cui cum id criminoſum esse velint, quod illi tamen licuerit; id ipsum etiam quod affingunt, nemo falsum esse nesciat, qui res duntaxat istas mediocriter vnquam inuestigauerit. Verum hæc omitto, cum sit omnibus longe certissimum, nullam in orbe terrarum esse Regiam, ab hac suspicione tam alienam atque puram: vt quæ plures ab hostibus nostræ religionis triumphos numerat quam Reges: quorum regum & maiorum suorum vestigiis institisse semper hunc Franciscum Regem, etiam ipsos mea sententia, qui tam atrociter eum deferunt, si iurati dicerent, agnituros non dubito. Sed quoniam intelligunt, questum esse apud suos Solimanum, quod quum Ænobarbo suæ classis præfecto a Tunetanis euocato, ii in clientelam se illius dedissent, hunc postea insperato bello a Cæsare oppressum qui aduersus eum non pro religione bellum susceperit, quod solenne fuit priscis Imperatoribus: non pro tuenda vel amplificanda ditione, quorum altera semper omnibus, altera plerisque magno & excelso animo viris iusta belli gerendi occasio visa est: sed pro impio Rege, de se nihil merito, & fide fortasse Punica beneficium agnituro, proque sola vel gloriæ cupiditate, vel studio contentionis, quam videntur inter se de monarchia suscepisse, difficillimo tempore arma sumpserit: artificioſe hoc disseminant, & quantum in se est, ante rei euentum, in aures imperitorum insinuant, vt si postea (quod est credibile futurum, & ipsi ad rationes suas & concilianda Cæsari publica Christianorum auxilia accommodatissimum esse putant) his duobus summis Christianorum principibus inter se pertinaciter conflictantibus, occasionem esse suam ratus Solimanus Rex (vt est magnanimus, gloriæ cupidus, in vindictam ardens, nec dum

adeo fractis viribus, vt nos fortaſſis eum eſſe comminiſcimur) in Cæſaris ditionem impetum violenter faciat: hoc tum ipſi habeant iactum fundamentum, atque apud ignaros veri, & iam ante falſis auditionibus occupatos, veriſimilitudinis ad incredulitatem argumentum: quo tum Regem traducentes, quaſi ab eo ſit Solimanus auxilii gratia in Chriſtianos euocatus, ceterorum in eum Chriſtianorum arma concitent. Neque alio conſilio exiſtimandi ſunt perſuaſiſſe Cæſari, vt ea vteretur apud ſummum Pontificem publica teſtatione, cum auditu crudeliſſima, tum indigniſſima Chriſtiani Cæſaris probitate ac virtute. At clamitant Cæſariani, viſa fuiſſe in Africa tormenta * Francorum Regum inſignibus inſculpta, ſignaque militaria iisdem inſignibus non pauca in Ænobarbi fuiſſe poteſtate. Hoc ego ſicut verum- p. 353.
ne ſit, plane neſcio: ita magnopere refutandum eſſe non arbitror. Nam triremes plus minus quindecim Andræas & Antonius Auriæ, vexillis, armis, tormentis, & remigibus Regiis inſtructiſſimas, a Rege ad Cæſarem deficientes ** abduxere: quarum ego aliquas cum omnibus ſuis impedimentis in Ænobarbi veniſſe poteſtatem intellexi. Quod ſi vt mihi renuntiatum eſt, ita contigit, neque tam in Regiis triremibus ſuo Cæſari ſeruandis, Auriæ diligentes fuerunt, quam in iisdem ab Rege ad Cæſarem furtim abducendis flagitioſi; non mirum eſt fuiſſe hoc tempore viſa in Africa & vexilla & tormenta Gallica. quæ nonnunquam alias tamen, & olim, & hoc Rege, iisdem in locis fuiſſe viſa conſtat: verum ad religionis noſtræ illuſtrationem & amplificationem, & maiore ſiue fructu ſiue gloria, quam hoc tempore Cæſar intulerit.

Sed pene iam præterieram imprudens id, quod iſti tam pertinaciter (vt ſcribis) inclamant, ſeſe Regem ita in laqueos adductum & implicitum tenere, vt elabi nulla ratione poſſit, quin ſit illi confitendum, ſe in Samarobrinenſe fœdus offendiſſe, atque Imperatori veſtro iuſtam in ſe arma capiendi occaſionem præbuiſſe, qui ſcilicet Huldarico Wirtembergæ Duci bellum aduerſus Cæſarem ſuſcepturo pecuniis ſuis affuerit. Aureis enim nummis Gallicis (quod negare nemo poſſit) eo in bello perſolutum eſſe militi ſtipendium. Ego vero ne hoc loco Camarinam (vt aiunt) mouere cogar, ac Cæſaris male de Imperio meriti conſilia detegere, maxime vellem contentos eos fuiſſe ipſa Regis mei ſuper ea re defenſione. Neque enim diſſimulandum vobis eſſe duxit, pecunias ab ſe fuiſſe numeratas, ſed pro montis Pellicardi Comitatu quem ex Huldarico Rex emerat. *** At quos in vſus venditori placuerit pecuniam ab emptore numeratam vertere, hoc vero non putauit ſua vt percontaretur, intereſſe: quemadmodum neque venditoris, quo animo emptor, aut quem ad finem emerit.

Sed quoniam iſti tam cupiunt eſſe diligentes, introſpicere vt velint Regis mei non facta tantummodo, ſed cogitationes etiam & conſilia; ego ſic viciſſim illos rogare velim. Inter Galliarum Reges & hoc ſacroſanctum Imperium, intercedit vetus defenſionis mutuæ ſocietas. Multo poſt initum eſt nouum fœdus inter hunc Galliæ Regem & Cæſarem, ſed quo nec genere ſit ipſo, nec partibus, vlla ratione, antiquo illo fœderi derogatum, neque vt derogaretur, flagitare veſter Impera-

---

* Teſtatur Io. Etropius *in Diario expeditionis Tunetanæ apud Schardium Tomo II. pag. 325.* quod non ſolum Galli Turcas de Cæſaris aduentu certiores reddiderint, ſed etiam *p. 331.* dicit, quod varia tormenta liliis inſignita in arce Guletana fuerint reperta, addens: *non arbitror, neque alitis volatu, neque ſiniſtro cantu oscinis, neque tripudiis ſoliſtimis opus eſſe vt augureris, & diuines vnde tormenta illa eiuſmodi notis & elogiis notata, allata, aut cuius iuſſu & impenſis illinc fuerint fuſa.*

** Cauſas huius defectionis enarrat Ant. Varillas *Hiſt. de François I. lib. VI. p. 158. ſeqq.*

*** Sleidanus lib. IX. p. 237. *Landgrauius Galliam petit, & agrum Mompelicartum regi pro certa pecuniæ ſumma, nomine Vlrichi Principis, oppignorat, ea lege, niſi intra tertium annum ille luat, vt tum ſit regni Galliæ hereditarius: præter eam pecuniam rex quoque mutuo ſe daturum promiſit alteram ſummam, facta fide, non repetitum iri.*

perator debuit; eo ipso appellatione imperatoria se indignum præbiturus. Imperator idem vester, Huldarico Imperii cliente, ab ea paterna hæreditate deiecto, quæ tum propria & peculiari exceptione sic addicta, & iam inde ab initio affecta erat illius gentilibus, vt iis superstitibus nequeat in aliam transire familiam: "tum eidem isti vestro Imperio ita est clientelæ iure obnoxia, vt extincta ea fami-"lia, ad Imperii ærarium, cuius beneficium est, redire debeat, neque pacto vllo mitti abalienariue possit: vester (inquam) Imperator, Huldarico deturbato, eandem hæreditatem illius gentilibus (quod facere iuratus debuerat) non tradidit, quin potius, spreta iterum iurisiurandi religione vsurpauit ac retinuit. imo vero ne non satis grauiter contempsisse iusiurandum videretur, Imperii iure interuerso, vel euerso potius, vsurpatam ab eodem exemit, ac veluti emancipauit Imperio: vt iam nihil minus, cum tantus sit imminutor Imperii, quam Augustus dici mereatur. Huldaricus igitur lauto illo atque amplo patrimonio suo spoliatus, Regem appellat suo & vestri Imperii iure, vti ex fœderis antiqui formula non modo sibi, quod non mediocrem quidem ad impellendum causam, sed Imperio vestro, quod maiorem multo vim habeat, opem ferre velit: neque patiatur opulentam prouinciam ærarii vestri propriam, ab eo per iniuriam abalienari & distrahi. Finge nunc Cæsarem contra, ex nouo fœdere (per quod tamen illud vetus induci non potuit) obtestari Regem, vt ne aduersum se defendendam Imperii Romani authoritatem suscipiat: alioqui præter fœdus facturum eum pronuntiare. Cedo hoc loco quemvis arbitrum. vincam equidem (vt ille ait) quocunque iudice, etiam curioso illo inuestigatore, Imperione an Imperatori morem gerere, antiquum publicum, an priuatum recens fœdus Rex debeat respicere. Vbi ad hoc ille mihi responderit, tum de facto Regis mei constituam, quid me oporteat respondere. Verum ego ipsum vestrum Imperatorem hoc me onere liberaturum spero, imo etiam existimo ipsius in Regem criminationi & conuitiis fuisse hoc accusationis caput ab aliquo malitiose additum, eoque de industria consilio & studio, vt huic ansam daret in Cæsa-
p.354. rem aliquid dicendi: quod, vt facile credam, eo adducor magis, quod tam ipse, Cæsar quam etiam Ferdinandus suis aliquando literis, quarum ad me quoque exemplaria peruenerunt, sicut vere, ingenue testati sunt, fuisse omnino e re Germaniæ, sua vt restitueretur Huldarico Wirtemberga. Quod si agnouerunt & ipsi, non est quare fraudi hoc esse Regi velint, si ad eius restitutionem Germaniæ quietis ac pacis causa consenserit.

Subdis, & hoc nomine male audire Regem, quod Ducatum Burgundiæ, qui Cæsaris esse (vt inquiunt) hæreditario iure debeat, tanto iam tempore, ac tam iniuste detineat. Sed hoc loco vt perspicias quam frigida nitantur isti, neque subsistente ratione, rem explicabo tibi fortasse non intellectam. Eudoni Duci Burgundiæ filia fuit vnica (si bene memini) Adella. Quæ cum Galliarum Regis filio nupsisset, is Ducatum Burgundiæ, velut vxorium ac dotalem Eudone mortuo statim occupauit, & aliquot annos nullo intercedente pacatum tenuit, donec alter quidam extitit, eques ille quidem & nobilis, sed peregrinus, neque admodum opibus aut viribus pollens, qui in ius eum vocarit, disceptatoremque patrem eius Regem petierit: apud quem contendens cum dixisset, ad Burgundiæ Ducatum fœminas non admitti, se vero ab antiquis eius gentis Ducibus, idque haudquaquam intermissa masculorum serie progenitum: permissa est causa parium Franciæ iudicio, qui sunt in regno nostro principes duodecim, proxima secundum Regem ac velut pari (vnde & nomen traxerunt) in summarum disceptatione rerum authoritate præditi. quibus cum causam ille probasset suam, re diligenter quæsita, hi expulso Regis filio, secundum illum equitem pronuntiarunt, & Ducatum illi, accedente Regis ipsius authoritate, more maiorum vtendum fruendum tradiderunt: quo Ducatu & ipse, & qui ab eo mares nati fuerunt, nullo ipsis postea controuersiam faciente, potiti sunt. Possem & alia in rem præsentem afferre huius-

modi exempla: ſed hoc vnum exiſtimo ſatis eſſe, vt quod ab omni ſit corruptorum iudiciorum ſuſpicione tutum: veriſimile cum ſit, iudices illos facilius a ciue ſuo prædiuite, Regis filio, quam a peregrino tenui, atque ab amicis inopi corrumpi gratia, pecuniis, metu poſuiſſe. Hoc ego inquam vno exemplo ſatis conſtare arbitror, non potuiſſe Cæſarem eius Ducatus hæreditatem aſſequi, cuius pater Philippus, filius fuerit Mariæ Caroli filiæ: ad quam peruenire Ducatus ſuperiore illo iure minime potuerit. Vnde autem is Ducatus ad Philippum alterum, in hac familia primum Burgundiæ Ducem, & Caroli, quo de agitur, abauum, peruenerit: & quanto Rex Carolus quintus eius frater ſtudio, labore, familiaris & publicæ rei diſpendio, quamque profuſa & immodica liberalitate eas nuptias illi conciliarit, aut redemerit potius, ex quibus hodie Cæſar amplas illas & opulentas habet in Gallia Belgica & inferiore Germania prouincias, longum eſſet, neque hic neceſſarium dicere. Ego vero perquam lubens prætermitto, ne hanc velut anſam arripuiſſe de induſtria videar, declamandi hoc loco aduerſus poſterorum illius Philippi Ducis in benemeriti Caroli Regis poſteros, ingrati animi conſcientiam. Nam cum iſti hoc etiam Regi meo crimen obiiciant male agnitæ, Cæſaris, primum in ſe, qui captiuus eſſet, deinde in liberos ſuos obſides, humanitatis & liberalitatis ſummæ: malo crimen iſtud diluere, quam vel recriminatione, vel (vt loquuntur hodie) culpæ compenſatione, quodammodo crimen agnoſcere. In quo ego, vt ignoſcas, velim, ſiquid mihi vel iam exciderit, vel nunc dicturus ſim, quod fortaſſe ab Imperatore veſtro dictum nolis. In hac enim contentione, in quam tuæ me literæ adduxerunt: ſi quidem excuſatum Regem meum volo (vti velle debeo) verſari hoc in genere non poſſum absque accuſatoris contumelia: verum adeo id modeſte adhuc feci, & faciam, quantum rei patitur atrocitas, vt intelligas me nolentem eſſe pertractum in hoc argumenti genus, non ſtudio atque affectatione deſcendiſſe. Tractauit (inquiunt) Cæſar Regem captum liberaliter atque humaniter. Ego vero ſi hoc vocatis humaniter hominem tractare, quod confecto bello, atque armis longiſſimo iam interuallo poſitis, non occiderit, quodque magno ſuo ex redemptione commodo dimittere, quam inedia pædoreque conficiendo **** ſimul redemptionis pretium amittere, ſimul famæ periculum ſubire maluerit (quorum vtrumque nullis vnquam Barbarorum tyrannis in mentem vt committerent venit) non diffitebor ſane humaniter fuiſſe tractatum Regem a Cæſare. Sed cum memoria ipſe repeto, Cæſarem ſupra redemptionis pretium immanius (vt dice- p. 355.
bam nuper) quam quo antea Francorum Reges ſe ab hoſtibus Saracenis redemerint, ampliſſimis Regem patrimoniis ſpoliaſſe, ornamentis regni quamplurimis mulctauiſſe, atque alias adieciſſe conditiones partim quæ ignominioſæ ſint, partim quas ipſe Rex præſtare nec ſi debeat poſſit, nec ſi poſſit debeat, quasque nemo ſimul ac intellexit, non iniquas, vt reuera ſunt, iudicauit: ego humaniter eum fuiſſe tractatum nego. Mitto, quod nec dimiſſurus erat, quamuis iniquis iis conditionibus, niſi medici quibus ægroti Regis cura a Cæſare ipſo commiſſa erat, diligenter eum admonuiſſent, vix futurum vt Rex (etiam ſi ad tempus recreari videretur a morbo) plene tamen conualeſceret, aut diuturnioris vitæ foret. Itaque ſummopere Carolum hortabantur omnes, qui conſultum illius commodis volebant, vt acceptis obſidibus duobus liberis natu maximis, Regem ipſum dimitteret: qui ſi forte in vinculis moreretur, tum aliquod inde ſubiturus eſſet Cæſar famæ ſuæ periculum, tum omnis illi ſpes expectatæ prædæ peritura. Contra vero ſi liberatum Regem datis obſidibus liberis, e viuis excedere contingeret, tum alterum eius loco Regem: atque ſi etiam is moreretur, alterum item demortui loco ſubſtitutum

**** Guicciardinus *lib. XVI. f. 590.* Varillas *Hiſt. de François I. lib. V. p. m. 78.* Sic etiam Guicciardinus *lib. XVII. ab initio* dicit, quod Carolus coram legato Pontificis & Venetorum fuerit queſtus de Cæſaris inhumanitate, quam captiuus fieret expertus.

tutum habiturus Cæsar videretur. Quibus demum hortationibus motus ac persuasus est (vt tum ego ex Cæsarianis intellexi, qui hoc palam dictionibus valetudinarium vnum permutaret, qui & ipse si conualescceret, nihilominus pro filiorum quam pro sua ipsius liberatione ac salute, pro paterno animo humanique ingenii sensu solicitus semper foret. Habes igitur qua vsus sit Cæsar in captiuum Regem humanitate atque liberalitate. Cui si consilii illius in mentem veniisset, quod Samnitum Imperatori senem patrem dediisse Liuuius tradit, intellexisset inter clementiam & crudelitatem quæri medium non debere. Iam erga Regis liberos vt se gesserit, intellige. Optimates viros & matronas aliquot nobiles, qui formandæ ac dirigendæ illorum ætati traditi erant, atque ipsum etiam eorum pædagogum a quo literis instituebantur, procul ab illis amandauit, cæteros omnes minoris authoritatis ministros, & in iis plerosque non ignobiles, quibuscum in Hispaniam accepta fide publica venerant, a famulatu illorum per vim atque iniuriam abstractos, contraque ius gentium ferreis compedibus & catenis vinctos in triremium suarum dedidit remigia: audio etiam minimum abfuisse, quin & pumilionem abstraherent, quem vnicum apud illos Gallum hominem reliquerunt: eum (vti fertur) quod vix cubitalem excederet altitudinem, remo trahendo imparem fore arbitrantes. Eos cum in triremibus durissima quæcunque & indigniissima diu passos, saltem pretio pro dominorum suorum liberatione persoluto, vna liberari decuisset: idque vt fieret, cautum fuisset ex fœderis formula: tamen rogatus Cæsar, & per nobilem virum eius rei causa illuc a Rege missum appellatus, non dimisit: neque aliud causatus interim esse dicitur, quam triremes suas, si tum eos dimisisset, ab remigum penuaria adduci posse in periculum: quasi vero non honestius fuisset mercenarios conducere, quam hanc ipsis tam insignem iniuriam facere. Verum eæ triremes, quibus miseri illi, non vt Regiorum liberorum ministros decuit, sed vt noxæ deditii, transtris alligati vehebantur, a piratis Mauris captæ sunt, & illi ipsi ex Christianorum vinculis, in Maurorum inciderunt manus: apud quos fœde quidam perierunt quidam adhuc miserabiliorem morte vitam trahunt, procul a parentum, ab vxorum, a liberorum suorum complexibus. quibus fœlicius cecidit, ii Tunete oppido a Cæsare capto, sese in Galliam semiuiui, atque stipem emendicantes recepe-
p. 355. runt: ne quadrante quidem a Cæsare (cuius per iniuriam tam indigna passi erant) quo se domum reciperent, subleuati. Hæc est illa, quam adeo magnifice Cæsariani iactant, Cæsaris humanitas: nisi hoc addere forte velint, atque humanitatis loco ponere, quod sereniissimam nostram Reginam sororum eius natu maximam, quæ nec bello capta, nec alioqui obses erat, multos annos vi tenuerunt, ne se ad Regem virum suum optatissimum reciperet.

Respondi meo iudicio ad omnia literarum tuarum capita: sed hæc velim tibi tantum, non vniuersis esse scripta existimes: quod hæc mihi a Rege meo demandata non sit prouincia: per quem ego quidem plenius edocere atque instrui tota
p. 356. de re potuissem. Quicquid tamen, Amice optime, his literis tibi exposui, ita mihi Deum esse propitium velim, quemadmodum bona fide, vt se habent omnia, exposui: in quo ego te fidem mihi habiturum haud dubito, vt quem adhuc nulla in re vanum esse deprehenderis.

XV.

EXEMPLVM RESPONSIONIS CHRISTIANISS. GALLIARVM REGIS, AD ORATIONEM, QVA CÆSAR IN EVM ROMÆ INVECTVS EST, LATINITATE DONATVM, IN GRATIAM EORVM QVI GALLICE NON NOVERVNT.

MAxime vellem, Beatissime Pater, amplissimi Cardinales, & diuersarum gentium clarissimi Legati, tum præsenti mihi adesse contigisset, quum istic Ca-

rolus Cæſar, quæ illi ſint rationes & cauſæ mecum, longa oratione vobis expoſuit. Commodius enim ad ſingula capita reſpondiſſem, neque ſuſpenſa, vt nunc, alterius tantum actione percepta, iudicia veſtra tenerentur. Sed quoniam id mihi per abſentiam non licuit, exiſtimaui mihi eſſe ſcripto ſatisfaciendum, ad ea duntaxat, in quibus honos meus agitur, & veritas inuoluitur ac tegitur: quo vos ipſa re vobis ante oculos propoſita, facilius in quo totum contineatur negotium, intelligatis. Quanquam idipſum quoque, quam mihi ſit futurum difficile, non ambigo: quod nec Cæſar Legatis apud ſe meis, illius ſuæ orationis exemplum tradere, nec Legatus eius, quæ de ſcripto recitauit, eorum deſcribendorum copiam facere voluerit. Itaque ad ea tantum reſpondebo, quæ vel ipſe memoriæ vtcunque commendaui, vel meorum ad me literis ſunt perſcripta. Sed me in his difficultatibus tuæ (Beatiſſime Pater) æquitatis rectiſſimique iudicii perſuaſio, & quam de illo veſtro ampliſſimo conſeſſu opinionem concepi, plane recreant ac reficiunt: magna vt me ſpes teneat fore, vt nudæ veritatis cauſa, etſi propter has difficultates iniquo in primis loco conſtituta, tamen aditum ad omnium & ſingulorum animos omnium affectuum vacuos inueniat. Ac ne diutius expectatione vos teneam, ſane Cæſar dum quæ a ſe faciunt, amplificare oratione, contra quæ a nobis aut ſubterfugere reticendo, aut obſcurare dicendo voluit; mihi eius quam texendam ſuſcepit hiſtoriæ dimidiam tantum partem attigiſſe viſus eſt; atque ex tota cauſa id, quod ſibi commodum eſſe iudicauit, elegiſſe. Ac primo quidem, dum ab eo exorditur loco, quod cum ego primum ad regni hæreditatem ſum vocatus, illuſtriſſimum virum Anaxonenſem ***** Comitem ad me miſerit, retinendæ confirmandæque inter nos amicitiæ gratia: ſimul meminiſſe debuit, ſe a nobis reiectum eo tempore fuiſſe, quo potiſſimum hæc amicitiæ inter nos conciliatio, magno ei futura erat (vti certe fuit) præſidio, vt ſcilicet) quod maxime omnium rerum cupiebat) e manibus ſe ſubduceret Margaritæ amitæ ſuæ, & ab aui ſui Maximiliani (qui tum eius tutelam inuiti & ingratis adminiſtrabat) poteſtate atque Imperio ereptum aſſereret. Atque dum adiicit (id quod ego etiam tum ex literis mei apud eum Oratoris intellexeram) ſe acceptis de victoria mea, deque Inſubrium receptione nuntiis, non minorem cepiſſe animo voluptatem, atque ex alia quacunque re fuiſſet accepturus: cur me ſperare non debuit, ſi par illi ſucceſſus contigiſſet, æque in ſe beneuolo futurum animo? qui quam illi eius rei memoria obſtrictum eſſe me ſentirem, nunquam præ me diſſimulanter tuli. Magis autem miror ſubiecisſe illum, ſe quum ab auo ſuo Maximiliano vrgeretur, vt dum ego Inſubrico bello implicitus eram, aliunde mihi bellum inferret, morem ei tamen in gratiam meam non geſſiſſe: quaſi vero neſciat, obligatum ſe iurisiurandi atque exiſtimationis periculo, ne id aggrederentur, fuiſſe: vt taceam quod eodem ipſo illo tempore, ego egregiam illi, & ex animo nauabam operam: neque mihi prius eſſe conquieſcendum putaui; quam ille Hiſpanias omnes (quæ non adeo lubentes illum Regem accipiebant) dicto ſibi audientes habuerit. Nec cuiusquam ego præterquam ipſius vnius ſtare velim teſtimonio, quid tum ego, quid Legatus a me p. 357.
ita iuſſus, ex ipſius commodo vtilitateque ſuſceperit atque perfecerit: fauorque meus & coniunctionis noſtræ authoritas, quantum ipſius rebus opis atque incrementi attulerit. Addit ſubinde pacti ſibi cum altera filiarum mearum matrimonii mentionem. Ego vero perſancte me aſſeuero, cum ad me de obitu earum allatum eſt, non maiorem ex patrio ſenſu dolorem cepiſſe, quam quod ereptam mihi hanc videbam arctioris cum illo amicitiæ conciliationem. At cum ſubdit, eo tempore quo ego & ille ad Imperii dignitatem vna vterque aſpiraremus, ſubortam

***** Intelligit Henricum Naſſouiæ Comitem, quem vna cum Michaele Croiiaco ad Franciſcum miſit ad fœdus concludendum Fugger *Spec. Hon. lib. VI. c. XVII. p. 1315.*

ortam primum inter nos fuisse quandam veluti zelotypiam & simultates subinde natas: quanquam ego tamen eius apud me Legato sæpenumero professus eram, me perinde hanc bonorum petitionem existimare, atque si easdem vterque nuptias ambiremus: me adeo (vtcunque res casura esset) in eadem velle cum ipso amicitia integra inuiolataque permanere. Ego proculdubio iis me verbis apud eius Oratorem vsum esse non negabo: neque tum certe orationi meæ voluntas non consentiebat. Quod vero queritur, vbi Cæsar fuit renuntiatus, me obsides ab se flagitasse, non contentum ad amicitiæ nostræ firmamentum superioribus fœderum vinculis: adhæc nouam sibi matrimonii mentionem cum Renata meæ vxoris sorores iecisse. Agnosco equidem omnes a me initas esse rationes, vt hæc nobis amicitia sancta esse posset atque sempiterna. Atque adeo, si cum filiarum mearum natu maiore mihi fato erepta, altera tam tenera ætate esset, vt nuptiarum expectatio diuturnior esset futura: ego nihil mihi humanarum rerum peius agendum esse iudicaui, quam de renouanda (nam ea res nova * non erat) cum Renata matrimonii mentione: perspicuum eo ipso facere Carolo volui, me quacunque fieri posset ratione, retinendæ eius amicitiæ studiosissimum fuisse. Nec alio spectauit, quam hic ipse obiectat, obsidum efflagitatio. Etenim quod annua centena solatorum nummûm aureorum millia, ** quæ mihi Neapolitani regni ergo ex fœdere pactus erat, diu soluere differebat: ego ne concidente fide ob dilatam multorum annorum pensionem, amicitiæ quicquam decederet, obsides aut potius prædes esse mihi flagitandos duxi. Quos vtique petiturus non eram, si ad constitutam diem mihi Carolus nomen dissoluisset. Cuius procrastinatio tametsi paulo mihi diuturnior visa est, non adeo tamen ex ea commotus sum, vt (quod ipse quiritatur ego vel in Germania quenquam aduersus eum per Legatum meum solicitauerim, vel Robertum Marchianum vlla ratione in eum concitauerim. Mandaueram equidem Legato meo, vt sacri Romani Imperii ordines, quibuscum me tum peruetus amicitia, tum principatus Mediolani ratio, sociarat, per occasionem mihi salutaret, meque ostenderet non ignarum esse, quænam mea esse deberet & cum illis societas, & erga illud ipsum sacrosanctum Romanum Imperium obseruantia. Et Legatus quidem ille meus in comitatu etiamnum agens meo, sanctissime deierat, se præterea nihil quicquam in Germania molitum esse. Quod si secus feciisse conuincatur, proculdubio nec volente, nec sciente me, nec impune laturus id fecerit. In Robertum autem ego Caroli Oratori etiam auxilium, si rogarer, ex fœdere me laturum obtuli: & militem quem Robertus in regno meo insciente me conscripserat, statim vbi ad aures meas permanauit, grauissimis edictis reuocaui: nec id sine magno Roberti incommodo, qui præter spem ab eo milite nudatus, haud ignobiles arces non ita multo post vi ac deditione captas amisit. Nauarrorum autem Regi Henrico, quod tulerim suppetias, mihi hoc criminosum esse minime potest. Etenim iis fœderibus quæ Carolo mecum intercedebant, accurate hoc exceptum erat; nisi certo præ-" finito

---

* Tractatus enim de ineundo cum Renata, Ludouici XII. altera filia, matrimonio, iam concluſi Nouioduni die XXIV. Martii 1514. & continentur in Recueil des Traittes de Paix *Tom. II. p. 47.* Sed noui Tractatus d. XVI. Augusti 1516. fuerunt signati, quibus, relicta Renata, matrimonium cum Ludouica, Francisci I. & Claudii filia, tum temporis vnica, seu natu maiore, fuit concluſum, vti Tractatus Pacis reperiuntur in Recueil des Traittes de Paix *Tom. II. p. 69.*

** Ita enim dicto fœdere Nouiodunensi pactum, vt Carolus Neapolitanum regnum dotis loco, ob matrimonium cum Ludouica possideret, ita tamen, vt vsque ad matrimonii consummationem, centum millia aureorum nummum, quotannis Gallo penderet, Recueil des Traittes de Paix *Tom. III. pag. 72.* Idem indicat Iouius *Hist. lib. XVIII. p. 902.* pactum, vt centum millia aureorum nummum quotannis Gallo penderet, vt eo tributi nomine aliquod Gallis Neapolitano regno ius esse videretur.

finito tempore, cum Henrico illi conueniret, ego quas alio ex fœdere Henrico debebam suppetias, rogatus ferre possem: idque etiam fide in Carolum integra, & inuiolatis quæ inter nos icta essent fœderibus. *** Itaque suppetias Henrico tuli, sed Carolo prænonito: atque ita tuli, magis vt mihi verendum sit, ne Henrici conquestio, quod serius, quam Caroli accusatio, quod tulerim, improbitatis sit maculam allatura. Quibus ex rebus, Beatissime Pater, vosque amplissimi Cardinales, & clarissimi Legati, satis (mea quidem sententia) intelligitis, nullius nos culpæ ex hoc priore bello affines dici aut haberi posse. De fœdere autem Madrilienſi **** (quod vocant) apud Mantuam Carpetanorum icto, iam toties ac tam abunde a nobis dictum est, vt hic quicquam repetere superuacaneum esse mihi videatur. Tantum hoc constanter affirmabo, virum bello captum (id quod apud omnes constat) si posteaquam de redemptione pepigit, adhibita custodia obseruatur, liberandæ fidei, cum habita ei non fuerit, reum non esse: ego vero non modo toto itinere, ex quo id fœdus ictum fuit, sed etiam ad Fontem rapidum, quo primum ex loco sum dimissus, etiam maiore quam dum essem Mantuæ, præsidio ac diligentia obseruabar, adeo vt obstrictam illis fidem habuisse, qui diligentiæ suæ potius quam fidei meæ confidebant, nullo iure condemnari possim: imo libera fide atque sine vlla obligatione me ad meos receperim. Quare quod addit Cæsar, fuisse sibi antequam ego dimitterer iudicatum, ex me plerosque audiuisse, non seruatum iri eius pacis & fœderis conditiones: equidem id me dixisse non dissimulabo. Videbam enim eiusmodi esse conditiones, quas seruare, neque si poteram debuissem, neque vt vellem, potuissem. At fœderis Italici societas, ***** a qua sibi Cæsar, vt liberos mihi meos restitueret, denuntiatum fuisse inquit, eo contracta fuerat, vt per eam ipse ad æquiores adduceretur conditiones, & pro redemptione mea contentus pecunia esse vellet. ******

Madrilienſe fœdus.

p. 358.

Lautrecanam vero expeditionem, sicut omni asseueratione confirmo, ad liberandum captiuitate Pontificem initio susceptam fuisse, ad quod maiorum meorum exempla me inuitabant: ita fateor me liberato eo, & Cæsare ita pertinaciter omnes recusante conditiones, omnis vt spes pacis iam sublata esset: opportunitatem hanc ex adornati iam exercitus occasione amplexum fuisse. In quo bello si (quod obiectat Cæsar) occubuit Lautrecus Dux strenuus, imo (quod dissimulare nequeam) bona pars exercitus fœde periit; tamen negare non poterit, quin si Deo Optimo Maximo visum fuisset, ita meum exercitum a pestilenti clade, sicut

*** Intelligit sine dubio pactum Parisiense d. vltimo Martii 1514. conclusum, quod reperitur in Recueil *Tom. II. p. 53.*

**** Intelligit Fœdus Madritense in arce Madritense die XIV. Ianuarii 1526. pacta Franciſci liberatione, conclusum, dum ipsum Madritum dicatur Mantua Carpetanorum. Sic etiam Hist. Captiu. Franciſci, *lib. III. §. II. absoluta igitur pacis pactio Mantuæ Carpetanorum decimo quarto Ianuarii anno milleſimo quingenteſimo vigeſimo ſexto inter Carolum V. & Franciſc. Valeſium Franciæ Regem perpetuæ quidem gratia concordiæ, ſed ipſa male adeo fida, vt potius cauſa quemadmodum vlteriora teſtabuntur, cædium & deuaſtationis.* Vid. etiam Franc. Belcarius *lib. XVIII. p. 569.* Guicciardinus *lib. XVI. pag. 586.* eam vocat Madrilii, arcem & Martinus Bellaius *lib. III. p. 85.*

***** Intelligit fœdus Clementinum inter Clementem & quosdam Italia Status atque Franciſcum I. contra Carolum V. die XXII. Maii 1516. initum, quod reperitur in Recueil des Traittes de Paix *Tom. II. p. 124.*

****** De hac Sleidanus lib. VI. p. 158. *Galliæ rex, vbi de capta Roma cognouit, inito fœdere cum Angliæ rege, validum mittit in Italiam exercitum, Lautrecho Aquitano duce, vt pontificem liberaret. Is cum in Inſubriam veniſſet, adiutus a Venetis, Alexandriam, deinde Papiam partim compoſitione, partim vi capit, & furente milite propter captum ibi regem, poſt ingentem oppidanorum ſtragem diripit.* Latius vero hanc expeditionem deſcripſerunt Guicciardinus *lib. XIX. p. 694. 695.* Mart. Bellaius *lib. III. p. 101.* Varillas *lib. VI. p. 135. ſqq.*

ſicut ab hoſtium vi adhuc fecerat, defendere: alio atque inclinauerit, rem omnino inclinaturam fuiſſe. Porro Samarobrinenſis conuentus indictus cum fuisſet, ******* ad ea mitiganda quæ in Madrilienſi pactione iniqua nimis, neque tolerabilia videbantur, non modo non remiſſum aliquantum & relaxatum eſt, ſed iniquis conditionibus iniquiores etiam ſunt adiectæ: quas ego tamen accipere ſum coactus, quod me tæderet indignæ ac diuturnæ liberorum captiuitatis, quorum calamitas ex dulciſſima commendatione naturæ, mea mihi calamitas eſſe videbatur. *Samarobrinenſis conuentus.*

Quæ cum ita ſint, nunquam vel in maximis rei gerendæ opportunitatibus, vt a pactione diſcederem, aut in eam quicquam offenderem, adductus ſum: imo vero quo tempore Turcarum exercitus bellum in Auſtriam circumtulit (ad cuius me rei mentionem Cæſar reuocat) ego Balanſono, qui ab eo miſſus catafractos equites, & pecuniarium a me flagitabat ſubſidium, quanquam de pecuniis quidem non aſſenſi, quod nummularius non ſim, a quo pecunias flagitare Cæſar debeat: cui tum ſatis eſſe oportuit, quod vicies centena millia nummûm aureorum a me recens accepiſſet: tamen obtuli liberaliter, quod maiores mei (quibus nihil vnquam eſt præſcriptum, vbi de ipſorum aduerſus hoſtem religionis ageretur officio) præſtare ſunt ſoliti, id me perlubentem eſſe Chriſtianæ reipublicæ præſtaturum: vt copias ſcilicet meas omnes (etſi multæ mihi tum proponebantur a bello quieſcendi occaſiones) tamen ipſe præſens, vel ad tuendam Italiam, cui tum etiam Turca imminebat, vel alio quocunque rei poſtularet neceſſitas, educerem: ita tamen vt Cæſari nihilominus Principem ea in expeditione locum non grauarer ex officio cedere: ac ne ſuſpectæ cuiquam eſſent vires meæ, potiorem exercitus mei numerum ex milite Germanico conſcribere. Quo vocatus ſi fuiſſem, eo proculdubio deſcenſurus eram apparatu, bonam vt partem eo ex bello accepturus fuerim vel gloriæ vel periculi. Iam quod attinet ad Bononienſe fœdus, atque eædem Marauilliæ, mei apud Franciſcum Sfortiam Legati; non video quare horum mentionem Cæſar hoc loco facere voluerit. Nam Bononienſe quidem fœdus, quem ad finem ictum fuerit, plane omnes recordamini. At Marauilliæ cædes, etiam vt ille quicquam aliter molitus ſit, atque illum decuerit, (id quod minime mihi perſuadeo, certe nullum a me huiusmodi habuiſſe mandatum ſcio) tam indigna tamen fuit, tam ſceleris & nefandi flagitii plena, vt antea nunquam exiſtimauerim Sfortiæ factum iſtud a Cæſare probatum iri: qui quo amplius habet atque latius patens Imperium, eo plurium Legatorum opera, atque apud plures vt indigeat neceſſe eſt: quanquam (vt verum ingenue fatear) vbi me intellexi de tam immani ſcelere apud ipſum Cæſarem, affinem & fœderatum meum, Sfortiæ vero dominum, a quo tam atrocem acceperam iniuriam, fruſtra querimoniam detuliſſe, commotus ſum ſane: neque diſſimulabo, nihil quicquam vnquam mihi accidiſſe tam improuiſum ac inopinatum, quam hoc turpiſſimum Sfortiæ facinus, laudatorem Cæſarem habuiſſe. Quod ſubinde Cæſar obiectare auſus eſt, a me præter Samarobrinenſe fœdus, quædam aduerſus ſe in Germania eſſe conſtituta atque inita conſilia; maximeque bellum Wirtenbergicum meo ære fuiſſe geſtum: profiteor hoc ego iterum, atque agnoſco, me in Germaniam ſæpenumero Legatos miſiſſe: nam & ego & maiores mei, coniunctas ſemper habere voluimus cum Germanis Principibus & ciuitatibus rationes: noſtra etiam memoria viſum eſt, quamuis inter ſe nonnunquam Cæſares & Galliarum Reges bello contenderent, Germanicæ tamen & Gallicæ nationum amicitiam & ſocietatem non ideo fuiſſe diſſolutam. Tum a me pecunias eſſe Wirtembergæ Duci numeratas, nunquam ire inficias volui: ex quo a Duce Montis Pellicardi oppidum emeram, quod is tamen anno vertente (vt inter nos conuenerat) refuſa pecunia redemit atque recepit, me non perlubente profecto, qui oppidum illud quam pecuniam mihi maluiſſem. In quos autem vſus ille pecuni- *Balanſonus.* *Marauillia.* *Montbeliard.*

******* Vide ſupra p. 411.

cuniam esset conuersurus, nunquam ad me pertinere vt sciscitarer, arbitratus sum. At hoc magis miror, non fuisse hoc loco a Cæsare prætermissum, (de quo ego quam honeste queri possit, non video) aliquot videlicet eius ex ditione bello a meis captos homines, diutius fuisse in triremibus asseruatos: simul enim meminisse illum oportuit, quam indigne meos triremium suarum addixisset remigiis, præter æquum & honestum, ac per summam iniuriam a liberorum meorum obsidum famulatu comitatuque vi abstractos simul suos quum fateatur ipse Cæsar statim meis a se missis per me quoque fuisse liberatos, ignorare non potuit, a se ipso moram fuisse, quominus ipse suos quoque maturius ex me reciperet. Quod adiicit, quosdam in se Principes Italiæ viros, a me fuisse per Dinteuillanum * solicitatos: ego id mihi certe non facile persuaserim: etenim neque vllum a me Dinteuillanus mandatum ea de re acceperat, neque vllum mihi cum Cæsare bellum id temporis intercedebat. Quod si mihi aliquot insignes ex Italica nobilitate viri mereant, haud video quemadmodum Cæsar initorum in se consiliorum aut violatorum fœderum insimulare me hoc obtentu possit. Qui si voluerit, dum tam creber est in commemoranda libertate Italiæ per se restituta, hoc interim Italicæ nobilitati iugum imponere, vt ab eo cum receſſerint, nulli hominum dare nomen audeant; hoc certe fuerit libertatem eorum simulatione propugnationis expugnare, ac re ipsa seruitutem ementito nomine libertatis imponere. Atque vt iam ad Mediolani Principatum veniamus, sæpe mihi Cæsar per legatos ad me suos significauerat, nisi fidem ipse Francisco Sfortiæ iam obstrictam habuisset, eum se Principatum mihi omnino traditurum fuisse. Itaque mortuo Francisco, sublataque ea excusationis causa, quum venisse tempus viderem, deesse mihi ea in occasione nolui, misi qui eum principatum mihi a Cæsare repeterent: significauit ille sese vni ex filiis æquiore animo traditurum. Aureliorum Ducem nominaui, in quem vt ego potius quam in aliorum quemuis hunc transferri principatum cuperem multæ me & magnæ rationes inuitabant: quas quoniam ego non ad regni mei pacificationem tantummodo, sed ad totius etiam Christianæ reipublicæ pacem, otium & quietem pertinere maxime arbitrabar, Cæsari commemorandas & explicandas curaui, etiam atque etiam rogans & obsecrans, vt quæ sua esset ea de re mens & cogitatio, mihi aperte atque ingenue indicare vellet: quemadmodum & ego mea omnia consilia candidissime, citraque omnem dissimulationem eius Oratori exposueram. Tandem post multas vltro citroque nuntiorum & literarum missitationes, Orator eius acceptis (vt aiebat) ea de re mandatis, mihi asseuerauit, postulatis esse meis assensum: tantum vt principatus eius vsufructu cederem, quem deberi mihi contendebam. Nolui hanc vnam vsusfructus controuersiam retinendæ inter nos amicitiæ moram vllam afferre. Cessi, renuntiaui, Cæsarem de animo ac sensu meo certiorem feci: plane vt iam nihil videam, quod pacem inter nos atque amicitiam impedire possit, modo quæ Legatus eius est pollicitus, ea duntaxat præstare Cæsar, & caueri sibi æquis tantum & honestis conditionibus p.360 velit: quemadmodum ipse quidem eo tempore, quo hæc inter nos tractabantur, se facturum affirmabat: quippe qui fateretur, si alias proponeret conditiones, satis signi se daturum, nolle omnino vt inter nos conueniat. Igitur dici non potest, per me stare, quo minus pax inter nos fiat, quum in easdem ipsas conditiones, quæ mihi sunt ab eius Legato propositæ, descenderim: a quibus ipse si discesserit, omnis in eum neglectæ pacis culpa, nulla in me residebit. Ego enim retinendæ pacis tam sum & fui studiosus, vt etiam superiori tempore, quo nec mihi Cæsar nec liberis meis Mediolani principatum restituit, nihil aduersus eum molitus sim, imo quo tempore Turcicus exercitus in Austriam mouit, non modo a bello quieui, sed copias etiam meas (vt nunc dicebam) obtuli. Et cum Cæsar expe-

Mediolani Ducatus.

* Hunc Guil. Bellaius *lib. V. p. 173.* Velium vocat.

expeditionem adornaret in Africam, ego, vt ipse voluit, cum omnibus pacem colui; & quod facere tum poteram, minore quam nunc obtinente Italiam Cæsare, impendio meo, & periculo, a repetendis & recuperandis meis abstinui: qua in re tuam in primis conscientiam, Paule Pontifex Maxime, implorare mihi libet. In cæteris vero omnibus, quæ ad Christianæ reipublicæ quietem & commoda pertinent, nulli concedere velim Christianorum Principum, vt ea maiore quam ego, prosequatur affectu ac studio: cuius mei instituti esse possunt indicia solida satis & expressa, Gallorum meorum mores ac disciplina. Quamobrem Beatissime Pater, vosque amplissimi Cardinales, & clarissimi Legati, ea omnibus nota patientia, qua mihi factas iniurias hucusque tuli, hæreditaria mea, & meorum filiorum bona tot iam annos me ferente per alios occupata; interdictum, nequid mei quod in re aut possessione Cæsaris esset, attingerent; copiarum mearum a Vercellis de medio quasi iam desponsæ ac destinatæ victoriæ cursu reuocatio, & statiuis in castris nequid tumultus excitaretur collocatio; constituendæ pacis amplissima & libera facultas Cardinali Lotharingio permissa; vsusfructus de quo memini cessio, satis declarant, pacene an bello recuperare nostra maluerim. Neque vero sanctitati tuæ mirum hoc loco videri debet, si quod sentio liberius profiteor. Nam si occupator alieni quiritari audet interim ac dolere; ego quid facere debeam, qui tam ampla patrimonia videam mihi ac liberis meis per iniuriam auferri, & nostra cum ignominia retineri? Quod vero ad Sabaudiæ Ducem pertinet, non video qua ille se tueri aut defendere ratione possit, apud quem toties expostulatum sit, a quo toties flagitatum, vt decidere iudicio mecum vellet, de iis rebus, & quas a maioribus suis nullo iure occupatas, meo damno possidebat, & quas hæreditario iure pertinere ad fœlicis memoriæ matrem meam ambigere non poterat. Quæ ipsa quidem mater mea dum viueret, sæpe ad eum certos viros repetitum sua quum miserit cum mandatis (vt sororem decebat) humanissimis: ego quoque ab ipsius morte viros meæ causæ peritissimos, quique vel disceptatoribus iis, qui sunt illi a consilio, eandem in iudicium deducerent legauerim, neque quicquam in legationibus tamdiu profecerimus; necessario mihi veniendum ad arma fuit. Qua in re vero nihil a me peccatum est in ea fœdera, quæ cum Cæsare mihi intercedunt: quibus etsi prohibeor, vt ne cum vllo Italiæ Principe aduersus illum consilia communicem: non video qua ratione bellum istud Allobrogicum ad se spectare Cæsar arbitretur, vel ad eam causam vllo modo pertinere: quum interim exercitus meus (vti nunc dicebam) nihil earum rerum prorsus attigerit, quas intellectum sit ab eo quo iure quaue iniuria possideri: atque vt ne id faceret, diligenter omnibus a me fuerit interdictum. Neque enim si fœdere Samarobrinensi Sabaudiæ Ducis mentio inter Cæsaris fœderatos iniecta est, continuo tamen earum rerum quas is ad me pertinentes occuparet, ius in eum esse translatum intelligo: quum nec eo in fœdere nomen eius, vt nobiscum transigentis, ascriptum sit: nec vox de rebus meis quæ ab illo tenebantur, vlla eo in conuentu emissa. Itaque fœderis eius tabulæ, me cessisse iure meo, nulla coarguere ratione possunt. Atqui ego & antea speraui semper, & nunc etiam spero fore, vt Carolus pro necessitudine affinitateque nostra, meam potius iure ac legibus nitentem, quam iniquam Sabaudiensis causam, sibi esse suscipiendam ducat. Quanquam hoc ego tamen video (id quod satis mirari non possum) cæterorum factum, qui & ipsi armis in Sabaudiensis bona inuaserint, a Cæsare non reprehendi: duntaxat reprehendi meum, qui cum illo sim maximis vinculis & propinquitatis & necessitudinis coniunctus: neque vendicare quicquam in quo perspicuum ius, & clarius ipsa luce non habeam, voluerim: neque nisi rite repetitis rebus arma ceperim. Atque adeo, Beatissime Pater, paratus sum Sanctitati tuæ, si hoc ita libuerit, rationes omnes meas ex tabulis authenticis comprobare: vt quæcunque dixerim, nihil omnino discrepare a vero intelligas. Quod si ille animum in-

Gallorum mores.

Sabaudienſis Controuerſia.

p. 361.

duxerit, mea reddere: vicisſim ego, ſi quid mei præterea occuparunt, non grávabor illi reſtituere. Iam quod Cæſar inquit, ſi de pacis inter nos retinendæ conditionibus conuenire non poſſit, e re atque commodo fore Chriſtianæ reipublicæ, noſtras vt controuerſias ſingulari certamine dirimamus: *** ego quum hactenus (ſi quis vitæ meæ ſplendori notam vllam allinere tentauerit) abunde mihi ſatisfeciſſe videar: & quum hæc duelli a Cæſare commemoratio, voluntatis tantum declaratio, non etiam prouocatio eſſe videatur, aut decoris atque honeſtatis noſtræ oppugnatio; ego (inquam) breuiores eſſe noſtros enſes, quam vt tanto interuallo diſiuncti congrediamur, exiſtimo. Quod ſi nos propius occaſio aliquaſtiterit (id quod mihi credibile eſt futurum, ſi res ad arma redierit) atque ſi tum Cæſar eandem retineat, quam nunc ſe habere oſtendit, decertandi mecum voluntatem: meque tum ipſe ad certamen prouocare velit: non recuſo, quin ſi exiſtimationis meæ defenſioni defuero, probi me atque graues viri inter profligatæ famæ homines repudient. id quod mihi tamen acerbius multo futurum eſſet, quam cum illo ſingulariter armis decertare, formidoloſius. Quod ſubinde declarauit, neque a ſe quicquam accuſandi, aut ſugillandi mei cauſa dictum, neque dicta ſua velle a quoquam ita accipi, quaſi ſpe pacis omni ſublata, iam claſſicum veluti cecinerit: ego vero non minimam ex ea re voluptatem me cepiſſe profiteor. Hæc ſunt porro Beatiſſime Pater, amplisſimi Cardinales, & clariſſimi Legati, quæ apud vos commemorare volui, non accuſatorie id quidem, aut lædendi cuiuspiam animo, ſed pugnandi mei cauſa: vt omnes intelligant quam ego in publicæ pacis ſtudia & commoda reipublicæ propenſa ſim voluntate: perſpiciantque omnes ad arma cum Cæſare deueniendi culpam, ſicut a me adhuc abfuiſſe, ita ſemper abfuturam: id quod omnes ſine vlla dubitatione iudicaturos ſpero, & confido, quicunque ſecum accurate reputauerint: ad quas ego me continendæ pacis ſtudio demiſerim conditiones.

XVI.

ORATIO DE SENTENTIA CHRISTIANISSIMI REGIS, SCRIPTA AD SERENISSIMOS, REVERENDISSIMOS, ILLVSTRISSIMOS, EXCELLENTISSIMOS, MAGNIFICOS, SPECTABILES VIROS, VNIVERSOSQVE SACRI IMPERII ORDINES SPIRÆ CONVENTVM AGENTES, ANNO MDXLIII. p.363.

IOHANNES CARDINALIS BELLAIVS EPISCOP. PARISIENSIS, FRANCISCVS OLIVARIVS IN SENATV PARISIENSI PRÆSIDENS, ET AFRICANVS MALLEIVS BALLIVVS DIVIONENSIS, LEGATI REGIS CHRISTIANISSIMI, SERENISSIMIS, REVERENDISSIMIS, ILLVSTRISSIMIS EXCELLENTISSIMIS, MAGNIFICIS, SPECTABILIBVS VIRIS, VNIVERSISQVE SACRI IMPERII ORDINIBVS SPIRÆ CONVENTVM AGENTIBVS S.

VTtinam, Amplisſimi ordines, non tam valuiſſet quorundam in iſto Germaniæ longe frequentiſſimo conuentu authoritas, vt quæ a Rege & nomine & reipſa Chriſtianiſſimo ad vos mandata de ſumma Republica habebamus, ea perferre inaudita vt quadam, & more inter homines maxime barbaros, nedum Chriſtianos, nunquam antea

*** De Franciſci prouocatione ad duellum plenius egi in *Synt. Hiſt. Germ. diſſ. XXXII. §. XXXI.*

antea recepto prohibiti essemus. Nisi enim vestram aliquorum humanitatem illorum acerbitas, vestram modestiam eorum impotentia superauisset: eratis profecto ea de iis malis, quæ hoc tempore vniuersum terrarum orbem complectuntur, paruo temporis momento de vobis audituri, quæ neque pronunciata a nobis esse, neque a vobis suo tempore intellecta, erit aliquando (nisi nos Dei bonitas respexerit) non vobis modo ipsis, quibus natura non eandem concessit ætatis & animorum æternitatem, non vestris liberis ac nepotibus, sed nostris quoque, sed omni Christianorum posteritati maxime dolendum. Nos certe quos cum Reipublicæ charitas, tum Regis obseruantia, communis huius vitæ rationem habere prohibuerat, effeceratque, vt omni posthabito periculo per infestos hostium gladios, atque insidias ad vestros vsque fines, ipsumque prope conspectum perrumperemus, vestra freti æquitate videlicet, vestraque veteri illa cum germanitate, tum libertate: quid nunc ab amicis & fœderatis excluſi, quid nostra omni de vobis spe deiecti moliamur, quid capiamus consilii, non satis perspicimus: præsertim quum & insperato nos id malum perculerit (quis enim hoc aut sperare vnquam potuit, aut vlla ratione prouidere?) & explorandæ in tam acerbo nuntio Regiæ voluntatis facultatem hinc temporis angustia nobis ademerit, inde hostium iniuria per summum nefas eripuerit, qui & vias circunquaque omneis obsident, & nos ipsos his mœnibus quibus continemur, pedem efferre non sinunt. Quid, quod ipse caduceator & sanctus & pacificus, qui Regis nomine literas cum Cæsari tum vobis ipsis redditum iuerat, quibus literis aditus nobis ad vestrum conspectum quæreretur, ab iis qui vestræ libertatis sese studiosos prædicant, sic est acceptus, quasi patriam vestram non recreatum, sed inflammatum venisset? Quasi vero non satis esset, tot itineris pericula vestra inprimis causa, hoc est vestræ quietis, vestraque salutis curandæ gratia, eum adiisse, nisi post blandas suppliceſque appellationes, vix tandem cum incredibili minarum acerbita-
P.363. *te, cum crebra carnificis ac supplicii ostentatione, denique cum atrocissimo responso, tremens ac prope ex animis dimitteretur. Ne tamen hac rerum difficultate animum despondisse videremur, causamque vel priuatam Regis ipsius, quæ nobis apud vos credita fuerat, prodidisse; vel vestram etiam, quam præcipue tractaturi eramus, deseruisse: nobis omnia animo lustrantibus illud tandem venit in mentem, quod viros olim sapientissimos fecisse legimus, quum e ciuitate, de qua erant optime meriti, eiicerentur: vt quæ suis ciuibus de Republica propter inimicorum impotentiam coram exponere prohiberentur, ea ad ipsos quoquo modo peruenire curarent. Ita quæ vobis coram exposituri eramus, eo consilio vt inde ad ampliora quædam (si res ita tulisset) aditus patefieret: ea dedimus operam vt verbis iisdem, quibus concepta a nobis fuerant, ad vos, si fieri vllo modo posset, perferrentur. Tametsi non nesciremus, vel rerum ipsarum argumenta, vel res ac sententias ipsas nouis quibusdam & paulo breuioribus commentariis facilius nos complecti potuisse. Verum ab ea nos cogitatione illud auertit, quod ne hac quidem parte voluimus aduersariorum patere insidiis: quo verbo quid significemus, diuinare perfacile potestis, qui istorum morum & ingenia iam estis pridem maximis vestris incommodis experti. Nudam igitur ipsam orationem atque simplicem, qualem de Regis Christianissimi mente desumptam adferebamus, visum est ad vos mittere: tantumque in ea mittenda interponere temporis, quantum sibi ad eam describendam librarius minime piger depoposcisset. Sic enim denique aduersariis omnem calumniandi viam præclusisse videbimur: qui si iactauerint, confictam eam derepente fuisse, & ad nostras rationes accommodatam; facile cum summis nostri temporis angustiis, tum grauissimis amplissimorum virorum testimoniis refelli poterunt. Ad huius autem sensum orationis (si quidem oratio appellanda est, simplex & minime fucata rerum expositio) si illam ingeniorum aciem quæ in plerisque vestrum summa eluceſcit, acriter intenderitis, facile & earum calamitatum, quæ Rempublicam hodie vexant imago sese vobis subiecerit; & Regis Christianissimi ad eas depellendas egregia quædam & prope diuina voluntas apparuerit. Quam ipsam quandoquidem vt ex animi ipsius sententia vobis coram exponamus, nulla possumus ratione impetrare: officii no-*

ſtri eſſe duximus, cum in ipſum Regem, tum in vniuerſam Rempublicam teſtatum hic vobis quocunque licuit modo relinquere, nihil eũ quod vel ad veſtram ſalutem pertineret, vel ad communem Chriſtiani nominis quietem, prætermittere voluiſſe. Deum Optimum Maximum quæſumus, Ampliſſimi ordines, vt veſtris animis ea conſilia, eas cogitationes inſpiret, ſic vniuerſæ Reipublicæ ſalutares, vt ea incolumi & honeſtiſſima (quod hoc rerum ſtatu minime nobis ſperandum eſt) quam diutiſſime frui vtrique poſſimus. Nantii, III. Non. Martii. M D XLIII.

XVI. p. 364.

LEGATORVM CHRISTIANISS. REGIS ORATIO SCRIPTA AD SERENISSIMOS, REVERENDISSIMOS, ILLVSTRISSIMOS, EXCELLENTISSIMOS, MAGNIFICOS, SPECTABILES VIROS, VNIVERSOSQVE SACRI IMPERII ORDINES SPIRÆ CONVENTVM AGENTES.

PEr incommode nobis accidit, Serenisſimi, Reuerendisſimi, Illuſtrisſimi, Magnifici, Spectabiles viri, quod quum a Francorum Rege miſi eſſemus, de rebus maximis, & vobis Reique publicæ Chriſtianæ perneceſſariis apud vos verba facturi; acerbisſimos de eius & erga Rempublicam & erga vos ipſos fide rumores de quibus adhuc in itinere poſiti inaudieramus, poſtquam huc frequentes conueniſtis, plus apud quosdam valere intelleximus, quam adhuc opinione percepiſſemus. Quod vulnus in eius cauſæ, quam tractaturi ſumus, viſcera receptum, dici non poteſt, quantam attulerit noſtris animis perturbationem. Nam quum permultæ res ſunt, quæ omnem Legatorum gratiam facile conuellant, hæc vere eſt potisſima, quum pro eo dicendum eſt, qui de ſua exiſtimatione grauiter apud auditores laboret. Quare ab ipſo ſtatim exordio venia a vobis petenda eſt, Viri humaniſsimi, quod de noſtra oratione, hoc eſt de iis rebus, ad quarum narrationem nos de Regis Chriſtianiſſ. voluntate comparaueramus, partem aliquam reſecantes, ea ſubſtituere cogamur, quæ propria ſunt criminum excuſationi: illam autem quæ ſuperſit, ſed propius Reipublicæ rationes attingat, in ipſum orationis calcem reſeruemus. Vtrumque enim nobis imponere videtur, hinc amici vobis ante omnia reconciliandi ratio, inde veſtrarum occupationum, quibus tales Legatos non inſeruire turpe ſit, magnitudo. Neque vero id a vobis quoque eſt, Viri optimi, mediocriter petendum, vt quoniam nos, ita vt diximus, a noſtro & meditato orationis curſu ſubito depulſi, diuerſo argumento ad aliud quoddam, & prope extemporaneum dicendi genus neceſſario delapſi ſumus; vos ſi quid minus aut cultum ingenio, aut induſtria elaboratum huc attulerimus, eo libentius ignoſcatis, quod vt ſumma quadam dicendi facultate præditi eſſemus, qui intra mediocritatis laudem conſiſtimus, tamen in eas temporis anguſtias ſumus coniecti, quæ vel optimo cuique oratori ſint pertimeſcendæ. Id ſi a vobis pro veſtra humanitate, germanoque iſto animorum candore impetrauerimus, tum illud nos aſſequutum iri apud vos ipſos, quamuis aliorum præiudiciis occupatos, confidimus, vt ex noſtra oratione, & omnem de Rege amico, conſanguineo, vetuſtiſſimi fœderis iure vobis coniuncto, ſuſpicionis offenſionem facile deponatis, quod eſt hominibus Chriſtianis digniſſimum, & cum ad veſtri otii rationem, tum ad religionis conſtitutionem viam munire poſſitis, quod hoc tempore adprime vobis eſt neceſſarium. In his autem explicandis rebus, iisque refellendis criminibus, quæ nos in Regis gratiam oportet refellere, quæcunque hic dixerimus, in eam partem quæſo accipiatis, vt non lædendi cauſa (neque enim quenquam noſtra ſponte læſuri ſumus) verum tuendæ eorum innocentiæ, qui a culpa longiſſime abſunt, ea nos in-

in medium attuliſſe exiſtimetis, vtique quoties nobis tritum illud aduerſariorum nomen in ore verſabitur, ne illos (ſi quid forte erit acerbius) peti iudicetis, quos authoritas cum veſtra, tum ſua ipſorum ab omni contumelia vendicat: ſed eos potius appellari, qui ſiniſtræ cuiusque de Rege ſuſpicionis authores illis fuere & huius, quam vobiscum execramur, Reipublicæ perturbationis. Qua in re ſi vobis paulum modo attentis beneuolisque vtemur, nemini obſcurum eſſe poterit, vnde ægritudo illa quæ totum Reipublicæ Chriſtianæ corpus occupauit, originem duxerit, incrementum acceperit, vires acquiſierit: tum autem longe facilior vobis apparebit curatio, quorum eſt in primis egregia voluntas, & ſumma in ea re potentia. Bellum igitur (vt inde ordiamur) poſt hominum memoriam maximum, atque in omnis orbis partes quam latiſſime propagatum videmus. De eius initio non ambigitur: recens eſt enim de origine, de cauſa, de authore, de tota deni-
p.365. que eius ratione varie inter multos: pro cuiusque vel ſenſu, vel animi affectu diſputatur. Ita fit, vt tradendis eius belli authoribus, eoque reprehendendis, variæ ſint pro ſtudiis partium ſententiæ. De cæteris orbis partibus non deerit nobis ſuus ad dicendum locus: de Germania vere hoc dicere poſſumus, & omni aſſeueratione affirmamus, quod illa hodie pene omnis fluctuet, quod foris, hoc eſt, in ſuis finibus, bello; quod intus diſſenſionibus vexetur, nemini eſſe quam Rege Chriſtianiſſimo acerbius. Quur enim non illi doleat, lacerari in ipſius pene oculis atque conſpectu, regionem orbis terrarum nobiliſſimam, vnde ipſe genus, vnde originem traxerit: quam primum priuatus, poſt ad Regni faſtigium euectus, plus mortalibus reliquis coluerit: pro cuius dignitate ipſius maiores tantum periculorum adierint, tot bella geſſerint, toties depugnauerint: pro cuius libertate nunquam ſuis opibus, nunquam ſuo ſanguini pepercerint? neque hæc de prouincia tantum Germania, ac Germanica in vniuerſum natione dicimus, qua euerſa natio Gallica ſalua eſſe non poſſit: de ipſo Imperio, de ipſo (inquam) veſtro hoc Imperio, hoc eſt de veſtra dignitate, deque veſtra libertate dicimus, Viri maximi, atque inuictiſſimi, qui ipſi regendo Imperio, vna cum his Auguſtiſſimis Cæſaribus hic præſidetis. Nam Carolus magnus item Gallorum parens, & idem veſter, omnium confeſſione afflictum illud, propeque collapſum vnus erexit: vnus de nefariorum hominum faucibus eripuit: vnus e Græcia, vbi exulabat abiecta eius dignitas, non minus fortiter huc quam fœliciter inuexit. Nunc igitur partam tot ſuorum laboribus & periculis dignitatem vobis extorqueri, illa veſtræ maieſtatis iacta a ſuis maioribus fundamenta conuelli, Rex maiorum ſuorum ſummus admirator, inſtitutorum quæ ab iis profecta ſint, tenaciſſimus obſeruator voluerit? Cur ita tandem? Qua per Deum immortalem aut veſtra iniuria commotus, aut ſua vtilitate adductus, de veſtra pernicie cogitare debuit? Quis vnquam vel in media barbaria natus, vel inter gentes efferatiſſimas educatus, non ad amicorum miſerias ingemuit. aut ſi tam fuit ferreus, vt ingemiſcere nequiret, tamen eorum calamitatem, gratis & nullo ſuo commodo appetiuit? Quid ſi oſtenderimus, veſtram perniciem non ſolum Regi profuturam non eſſe; ſed multo ei plus quam cæteris Chriſtiani nominis Regibus obfuturam? Omittimus illa communia, tempeſtatis vim quæ in finitimorum agros incumbat, ex quadam velut contagione tibi pertimeſcendam: tunc rem tuam agi, quum ignis vicino parieti ſit immiſſus, atque eiusmodi quam plurima, dicam ea quæ proprie ad nos ipſos, hoc eſt ad gentem Francicam, ad ipſumque Francorum caput pertinent. An nos hoc neſcire putatis, nullam procellam poſt homines natos in Germaniam ingruiſſe, quæ non confeſtim ad nos perueniret? Fuere patrum memoria, qui Galliam debellarent, vincerent, opprimerent; abſtinere tamen a Germania cogerentur. qui Germaniam vicerit, qui non idem Galliam quoque ſubegerit, nemo adhuc inuentus eſt. Quid ita? noſtrum hic non eſt dicere, ne vel veſtræ laudi nimium aſſentari, vel detrahere maiorum noſtrorum virtuti videamur. Attamen neminem latet, mi-

nime-

nimeque omnium Christianissimum Regem, qui tum in rebus gerendis annos plus triginta exercitatus, tum omnis vetustatis est peritissimus; quantum sibi periculi, quantum liberis, quantum patriæ (quæ ei vita ipsa est charior) impendeat, tentata semel Germaniæ libertate, ne dicam euersa. Intellexit iam pridem (vt est historiæ Germanicæ, non minus quam Gallicæ studiosissimus) maiores suos, quum vtrique prouinciæ imperitarent, diligenter cauisse, suum vt ius Galliæ, Germaniæ sua libertas constaret: neque ab re in gentis vtriusque finibus, & ad ipsius Rheni ripas, viros aliquando collocasse vtrique genti sacrosanctos, qui & Imperii maiestate & sacrorum religione patriam in officio vtrinque continerent, essentque Galliæ iuxta ac Germaniæ præsidio ac saluti. Quid si nunc Franciscus quæcunque finibus suis propugnacula, quascunque arces Pipini, Ludouici, Caroli, illa orbis miracula posuere, volens ipse ac sciens rescindat, dissipet, conuellat, num eum insanire dicatis? Sed non insaniet, non dissipiet, non hoc molietur, quomodo vestra libertate oppugnanda suam ipse euertat, sibique ac suis ruinæ periculum struat. Equidem non existimamus quenquam esse (eorum duntaxat, qui Christiano nomine censentur) tam profligatum, tam ab omni honestate relictum, vt vestram illam libertatem labefactatam velit, iusque & nomen augustissimi huius Imperii, quod p 366.
vos sustinetis, imminutum, sed si forte est quispiam, is proculdubio Franciscus non est: nullius enim (nobis credite) vel quieti vel etiam saluti minus id conducit. Dicat aliquis, non satis esse, turbare non debuisse, Regem Francorum ostendere; non turbasse, doceri oportere: propterea quod inuenti aliquando sunt, qui in se ipsi sæuirent, nedum manus ab amicis & necessariis abstinerent, Quæ si vox, Viri amplissimi, loci tantundem apud vos habitura sit, quantum apud rerum imperitiores sibi vendicasse dicitur; conditio certe nobis durior imponitur, quam vt vel vestra æquitas hoc ferre queat, vel vsu ac moribus adhuc, ne inter priuatos quidem, ac litigantes in foro fuerit receptum. Semper a maioribus obseruatum audiuimus, quoties accidit in ius aliquem vocari, vt summo iure cum eo agatur: qui reum egerit, qui vel capitis, vel famæ arcesserit, necessitatem illi probandi impositam: huic inficiandi potestatem datam. Nos (vt penitus in causam ingrediamur) hoc nomine ab aduersariis apud vos insimulamur, nec insimulamur modo, sed aperte, sed vehementer, sed atrociter impetimur: quod quieta quum esset, velutique in portu aut statione Respublica Christiana, eam in vastum bellorum ac seditionum pelagus coniecerimus, quodque gentem Turcicam Christiano infestam nomini, in eandem Rempublicam immiserimus. Si nihil eiusmodi nos non modo fecisse, sed ne cogitasse quidem dixerimus: si Regi propinquo, ac fœderato vestro id vnquam in mentem venisse negauerimus: si nos ad ea quoties obiicientur, refellenda obtulerimus: quid est quod præterea vel nostri accusatores a nobis exigere, vel vos de Regis nomine atque existimatione grauius statuere possitis? Sed non erimus vobis tam importune in tergiuersando molesti, neque in tantis occupationibus, quantas res vestræ recipiunt, sic astute causam tractabimus, quasi videamur, diem dicendo eximere voluisse. Quare & causæ ipsius bonitate, & vestra freti æquitate, non dubitabimus de nostro omni iure illo, quod defensoris est proprium, decedere, quo vobis rei pernoscendæ cupidis, veritas ipsa nuda atque aperta statim appareat. Quæcunque enim Christianissimo Regi obiecta apud vos esse, memoria nobis suppeditarit, ea quantum per modestiam licebit, in præsentia refellemus: de cæteris, quæ cæco quodam rumore circumferuntur, non ita valde laboramus. Si qui tamen sunt, qui se authores profiteri velint, prodeant: detur nobis Senatus iterum, regnet in hoc sanctissimo orbis terrarum concilio illa, quæ regnare debet, æquitas, rectum illud animorum iudicium locum sibi vendicet: nisi tenebras, si quæ artibus nescio quibus vestris forte mentibus obductæ sint, depulerimus; nisi calumniæ præsidia de veritatis arce deturbauerimus, facile patiemur eo apud vos loco haberi, quo istos spero habebitis, si aut certamen

tamen istud detrectauerint, aut ex æquo nobiscum contendere recusauerint. Primum igitur dicimus, hoc maledictum, quod ab aduersariis crebro iactatur; Regem Christianissimum bellum in Republica bis excitasse, minime in eum conuenire. Neque enim si arma initio lacessitus, pro patriæ salute susceptit: si eadem illa de manibus abiecta, aliquanto post repetere coactus est, continuo earum tempestatum, quæ Rempublicam exercent, author appellandus est: nec veremur quo minus re per vos intellecta, ipsum hoc crimine facile sitis liberaturi. Ignoscendum vero hic nobis maxime est, Viri humanissimi, si in iis rebus commemorandis, quas nisi præuaricatores simus, præterire non possumus, leuiter eos viros quos & veneramur ipsi, & quorum nomen vobis iure est sacrosanctum, perstrinxerimus. Vtinam, Cæsar, vel huius initio belli, quod adhuc viget, tua illa in Sabaudiæ Ducem indulgentia, in armis aduersum Regem affinem tuum capiendis non fuisset: vel illis postea Pauli Pont. Maximi opera intermissis, ipsum Regem ad ea reuerti tuorum scelerata audacia non compulisset: maneret hodie, maneret illa toties inter vos data acceptaque fides, illa iurisiurandi religio, illa coniunctio animorum: nec esset tanto bonorum omnium mœrore, tanto Reipublic. malo labefactata. Nam aliud profecto, nisi contumeliæ acerbitas, labefactare illam non poterat, quæ tam firma esset, quæ talem se & tam illustrem omnium oculis iam iterum exhibuisset, quæ eos plausus, eas acclamationes, eam hominibus Reipublic. cupidis alacritatem attulisset. Quis est enim, cui si proponatur tuus ille, Cæsar, in Narbonensem Galliam pacificus adpulsus, non
p. 367 omnibus gaudiis exultet? Contra, si ostendatur calamitas, ex ista inter vos suborta immutatione, in orbem terrarum inuecta, non ad eam ingemiscat, non perturbetur? Quod ad nos attinet, quoties subit animos temporis illius recordatio, quo tempore visus est Rex maximus e continente ad tuam classem stadia quatuor in scapha * adnauigare, tu confestim e triremi in scapham desilire, in eius munitissimum oppidum inermis, incomitatus ingredi, fraterne illico, nedum amice inter vos conuenire, vnam de officiorum mutua gratia esse contentionem; & huius miserias temporis cum illius fœlicitate comparamus: non possumus non valde commoueri. Quis enim non libenter intueatur, duos orbis terrarum potentissimos Principes, vno Dei clementissimi (vt erat credibile) adflatu repente inimicitiarum oblitos, de optimo Reipub. statu, de eius perpetua quiete, tam familiariter, quam tunc feciſtis, inter se colloqui, mala præterita abominari, optime in posterum ominari? Quum hinc soror tua, fœmina sanctissima, viri pene aduoluta genibus, lachrymis effusis, quas illi lætitiæ magnitudo expresserat, nunc fratri suam fidem, nunc marito suum candorem, vtrique suam pietatem gratularetur; inde Francisci soror, vt sanctitate morum tuæ sorori comparanda, ita præstantia ingenii cæteris facile anteponenda, sic te obseruaret, vt controuersiæ quæ de Regno Nauarræ summa est, oblita videretur? Quum te Regis liberi, paternæ in Rempub. fidei perpetui obsides, nunc tanquam orbis terrarum principem colerent, nunc veluti parentem alterum venerarentur? Quum denique quicunque aderamus, arctissime inter nos complexi, istam nostrorum principum amicitiam, illas Bellonæ ac Martis (vt tunc rebamur) exequias, votis omnibus prosequeremur? Neque vero fuit inexpectatus quidem ille amicitiæ radius, cuius nobis conspectum exortæ repente nebulæ adimerent, neque parua sui diu potiundi spe nos impleuerat, quod biennium totum sese maius indies ac præclarius orbi ostenderit,

* Intelligitur Colloquium inter Cæsarem & Franciscum I. a. 1538. post inducias Nicæenses ad Aquas Mortuas, Galliæ Narbonensis oppidum celebratum, de quo Martinus Bellaius Comment. lib. VIII. p. 334. *Franciscus a Cæsare nuntium accipit, cupere se amplius cum eo colloqui, si ad Fossas Marianas proficisci non recusaret, se libenter eo venturum. Paret Rex, & Cæsar cum eo in continente prandium sumit cum maxima beneuolentiæ & amicitiæ significatione: postea Rex Cæsaris triremem ingreditur, ibi de rebus maximis inter se colloquuntur.* De eodem colloquio Sleidanus *lib. XII. p. 331.* Chytræus *lib. XV. p. 385.* Belcarius *lib. XXII. p. 699.* Iouius *lib. XXXVII. p. 202.* Heuterus *lib. XI. c. X.*

derit, quam initio exhibuisset. Vestrum enim neminem latere arbitror, postea quam vtrimque discessum est, vt nullum prætermiserint tempus amice inter se salutandi, placide appellandi, omnibus officiis, omni humanitate sese inuicem prosequendi (mirum id forsitan vobis videbitur, quod vere dicam nec hyperbolice) consilia etiam pleraque omnia inter se perfamiliariter communicandi. Nam vt illa attingam verius quam commemorem, quæ sunt recentibus adhuc vestigiis in hominum memoria impressa: quæ maior vnquam visa est vel inter fratres, vel inter parentes ac liberos, voluntatum paritas, quam toto illo per Galliam Cæsaris itinere inter istos fuerit? De Rege persancte confirmare hoc omni vobis asseueratione possumus eum de rebus ad se duntaxat pertinentibus nihil Cæsarem celauisse: de plerisque etiam eius consilium sequutum esse. Misit Marchionem * Vasti ea tempestate Venetias Cæsar, qui de rebus grauissimis ageret: iussus est Ennabaldus in subalpinis gentibus Prorex eo quoque vna proficisci, quæ Vasto e Repub. Christiana esse viderentur, iis assentiri: siue ea nominatim agerentur, quæ res Orientis respicerent, seu ea quæ intra nostros ipsorum cardines verterentur: & sic iussus est, vt ad Vasti sententiam, hoc est, ad Cæsaris arbitrium, omnia referrentur.

Fuere alibi alia vel dicta, vel agitata, vel facta, quæ sic ad ipsum (vt ita dicam) nutum Cæsaris, Rex sui hospitis cultor benignissimus, accommodauit, quasi non iam Franciscus regni Francici habenas regere, sed illas Carolus pro iudicio suo flectere ac reflectere videri posset. Omitto gratulationes, supplicationes, pompas, ferias, summum illud Regis studium, ac diligentiam, nequid quomodocunque forte accideret, quod amici animum vel angere posset, vel leui aliqua offensione adficere. Neque illud sane mediocri fuit omnium voluptate acceptum, quod spectaculorum quippiam quum artificis errore male successisset, diceretur que Cæsari aliquid perturbationis incommodæ attulisse; suborta est insignis quædam ac memorabilis inter duos principes contentio, quum Rex ad rei nuntium commotus, miserum artificem ad supplicium rapi iuberet. Cæsar contra niteretur: iretur interim vltro citroque, & apud alterum dolor amoris ac officii plenus locum sibi vendicaret: apud alterum vigeret misericordiæ coniuncta humanitas: atque id veniret in controuersiam, quod p. 368 ingresso Galliam Cæsare vsque a finibus Hispaniarum non venerat, vt in reo liberando, de summa Galliæ potestate inter istos contenderetur. At enim fuit illa perbella quædam inter vtrumque foris amicitiæ simulatio, intus inimicitiæ latebant. Non ita est, Viri amplissimi. itaque mihi contingat Deo vti propitio, vti ego de altero persuasum habeo, de altero etiam penitus cognitum, candorem illum, qui in amborum vultu, in sermone, in ore se ostendebat, fuisse in ipsorum animis, atque intimis sensibus penitus defixum. Quid ergo est? Dicam plane, neque me, quominus id faciam, eius personæ, quam vna cum his clarissimis viris collegis meis sustineo, ratio deterrebit. Equidem existimo, Viri sapientiss. Deum Opt. Max. tantorum scelerum, quibus vrgemur, perpetuæque nostræ in se impietatis pertæsum, facile passum esse homines & rerum nouarum cupidos, & seditionis amantes; id facinoris audere, quod facinus istorum principum alterum ad vltionem accenderet alterum ad iram: nos miseri de publicæ quietis & sempiterni otii arce, quam ante obtinebamus, illorum odiis deturbaremur. Tua illa, Cæsar, a multis deprædicata, nobis facile aliquando perspecta virtus, animique moderatio: ille Regis Christianiss. candor nemini non satis cognitus, illa integritas, nos aliter de vobis apud nos statuere minime patiuntur. Sed vt aliquando ad rem redeamus, summatimque (diserte tamen, vt sumus polliciti) respondeamus iniquorum vel calumniis, vel cæteris maledictis: De huius belli primis initiis, cuius (ita vt dixi) nomine apud vos, Viri maximi, in inuidiam rapimur, nihil est quod ad ea adiiciamus; quæ vobis quandoque in Ratisponensi conuentu, post hic Spiræ a Regiis oratoribus demonstrata sunt. Hos enim

* De hoc Sleidanus *lib. XII. p. 348.*

enim vobis commemorasse audio, vt Rex Christianiss. postquam crebro ad Sabaudiæ Ducem, ius suum hoc est hæreditatem quæ ad se pertineret, repetitum misisset: quum totum decennium nullum tempus, nullam rationem prætermisisset ipsius interpellandi, nec quicquam tamen impetrasset: postquam ab eodem duce etiam se vltro lacessitum, suorum equitum turmam, nondum etiam renuntiata amicitia, per insidias circumuentam, concisam vidisset, insignia sceptri Gallici iis locis, quæ maiores ne attingere quidem audebant, passim per vim & contumeliam detracta audiuisset, ad extremum sibi ad arma confugiendum duxerit: quæ sic tamen tractarit, sic se in illis gesserit, vt neminem, vno excepto Duce, læserit: nemini, ne Cæsari quidem ipsi nocuerit: cuius duces, inque iis Antonius Læuianus, qui Mediolanum cum imperio obtinebat, haud obscure Sabaudo non fauerent modo, verum hominem satis alioqui in æquo bono denegando peruicacem, tamen peruicaciorem suis promissis, suis opibus, ope, authoritate milite redderent. Audistis etiam, quanta tum fuerit nihilominus eiusdem Regis animi moderatio, vt ab agro omni Mediolanensi, qui suus & esset, & sibi pateret maxime, tanquam a re sacra se abstinuerit: vt de reconciliatione (si qua modo intercesserat illi cum Cæsare offensio) cum per suos oratores, tum per virum clarissimum Cardinalem Lotharingum, quin & per Pontificem ipsum Max. toto illo tempore serio ac sedulo egerit. Meministis autem, vt derepente quadripartito terra marique, præsertim duobus post hominum memoriam maximam exercitibus sic petitus sit, propius vt nihil fuerit, quam vt opprimeretur, antequam spatii satis ad se colligendum, ad vires comparandas, ad muniendà oppida, ad conscribendos exercitus haberet. Quare ea, quæ vobis tam nota opinor, quam quæ sunt notissima (partim enim vidistis ipsi, partim, vt diximus, ex aliis audistis) in præsentia non repetemus: præsertim quum ne ii quidem, qui acerrime causam aduersariorum tuentur, eius belli cum Cæsare initia Regi adscribant: satisque habeant hoc tempore, ei obiicere altero capite suæ accusationis, quod extinctas eius incendii faces exsuscitauerit, pactas cum Cæsare & sanctas inducias violauerit. Qua in controuersia, si vsitatum quoddam certaminis genus subirem, æquiore certe animo causam hanc omnem in discrimen deducerem. Nunc vero quum is, pro quo nunc depugnare cogimur, velit ea lege certari, vt inimicorum petulantiam alia re nulla frangamus, quam modestia, ab omni paulum modo atrociore dicto abstineamus, quam hunc secum iniecisse putatis defensioni apud vos suæ? Quid enim hac re aliud fecit, quam nobis sui defensoribus arma de manibus excussit? Nam nisi id fecis-
p.369. set, id est, nisi nos in hostem tela omni impetu vel vibrare, vel regerere noluisset, nisi in ipsius arcem calumniæ penitus inuadere prohibuisset, Deus immortalis, quæ nobis esset dicendi copia ex aduersariorum maledictis subministrata? qui essent orationis aculei, quos in istos defigeremus, suppeditati? Verum quia gerendus ei mos fuit, complura ad calumniæ confutationem prope necessaria compressimus, sed ita compressimus, vti mucronem vagina reconditum in quo stringendo, si Rex iusserit, aut si aduersariorum nos importunitas coegerit, nullam moram sumus interposituri. Interim ea in primis proferemus quæ quia sunt omnibus notissima, minime accidet iis viris, qui sunt apud vos in honore, de improviso commoueri. Hoc enim isto accusationis capite tantum defendemus, quicunque ii sunt, quorum (vt supra diximus) sceleris atrocitate, & magnitudine contumeliæ Rex ad arma reuerti coactus est, iis potius violatarum inductarum culpam assignari oportere, quam in hunc reiiciendam. Quid faceret Rex nobilissimus, quum viros dignitate conspicuos, suos legatos, illustri apud se loco, dum iter in pacato faciunt, crudeliter contra ius gentium interfectos audiuisset? non excandesceret? non vlcisceretur? non pœnas sceleris reposceret, quacunque ratione repetere se posse arbitraretur? an potius periculum honoris, atque existimationis non adiret modo, sed eius perpetuam iacturam faceret? Ecquæ tandem fuit vnquam natio in terris, quæ non suos legatos, non dicam interfectos nefarie, sed violatos, sed pulsatos perinde vlta sit, at-

que parentum aut liberorum ſolemus iniurias? Verum hac in re non deeſſe dicuntur, qui eam religioſius tractandam fuiſſe exiſtiment, putentque omnem hanc iniuriam condonari Chriſtianæ Reipublicæ oportuiſſe. Quaſi vero ſi Res ipſa publica loqueretur, iuberet Regem ea inter cæteros dignitate, ea apud omnes mortales opinione, tale in ſe recipere ad poſteritatis memoriam ignauiæ exemplum, quale ſi e veſtra nobilitate priuatus quiſpiam recipiat, non pateat illi poſthac, ne ad infimos quidem militiæ ordines aditus: quaſi (inquam) vellet eadem Reſp. noſtra iſta patientia, & tacito quodam conſenſu, hunc morem in nomen Chriſtianum introduci; vt per cuius fines iter exteri legati facere inueniantur, ab eiuſdem milite ad hanc rem comparato, palam, in luce hominum, impune trucidentur: iis autem interfectis, ad miſerarum coniugum eiulatus, ad infantium liberorum (quales erant iſtorum) vagitus, ad illas innoxii ſanguinis lacrymabiles voces eius Regis aures occludantur, cuius ignominiæ hoc fuerit ſanguine litatum. An vos hoc, viri nobiliſſimi, Rempubl. voluiſſe, an ipſum Reipub. caput CHRISTVM hanc hominibus legem ſanxiſſe putetis? Triennium ante hanc cædem Franciſcus Sfortia Mediolani tyrannus, in regione eadem eodem prope exemplo, Marauillium Regis eiuſdem apud ſe Legatum, qui frequens illi & aſſiduus interdiu eſſet, de media nocte in ſuo lectulo comprehenſum occidi, eius cadauer poſtridie proiici in forum in Regis contumeliam iuſſerat. Nemo Chriſtianorum Regum, nullus Princeps, nullus aliqua dignatione vir inuentus erat, qui quum ad ſeſe hoc exemplum (quando res ita ferret) pertinere facile intelligeret, inauditum hoc & incredibile facinus acerrime vindicandum non arbitraretur, quippe Regem Chriſtianiſſ. ad arma non hortaretur; vno excepto Cæſare, cuius in fide Franciſcus Sfortia eſſet, cuique ſororis ſuæ filiam* paulo ante in matrimonium dederat. Cœpit igitur Cæſar a Rege ea re grauiter commoto, omni ratione, precibus omnibus, omnibus pollicitationibus contendere, (cauſam Reip. ſuis precibus prætexens) vt ſceleris vltionem in ſuum ex Africa reditum, quo ſe comparabat, differret: & ita contendit vt impetraret. Quid enim tum illo pietatis nomine, tum altero neceſſitudinis, Cæſar a Rege, & amico, & Chriſtiano non impetraſſet? vel quid potius ſemper ab ipſis & ætatis & amicitiæ incunabulis non impetrauit? Interim Tyrannus moritur & moritur ſummo noſtro dolore, quibus vlciſcendæ iniuriæ ratio omnis adempta eſſet: magno autem Cæſaris commodo, qui illo ſuperſtite in Mediolani poſſeſſionem nondum penitus ſe immiſerat. Quis non hoc facile iudicet, Viri prudentiſſimi, ſi tam acriter perfecta eſſet vltio, quam fuerat diligenter ſuſcepta (iam enim moturus erat Rex, iam progreſſurus, quum iſtis precum & amicitiæ compedibus retentus eſt) quis non (inquam) iudicet, hanc poſteriorum Legatorum cædem, de qua nunc tantopere laboratur, ſuperiori ſucceſſurum non fuiſſe? Illa enim profecto poſteriori huic veluti gradum p. 370. fecit, ad hancque moliendam impuris hominibus animos, atque audaciam ſumminiſtrauit, neque ad eam ſolum, ſed ad alias porro cædes ex aliis ſerendas, veluti ſementem ac materiam præbuit, maiorem item indies præbitura, niſi hanc vlciſci velle Rex apud ſe ſtatuiſſet. Sed expoſtulare primum debuit, ſed admonere, ſed tentare potius omnia, quam ad arma decurrere. Ille vero non admonuit? non expoſtulauit? Teſtis eſt hæc ipſa Germania, in qua agentem id temporis Cæſarem Franciſcus aliquando tum ſuis promiſſis, tum loci genio ac religione adductum exiſtimauit, animum adiecturum fuiſſe ad facti animaduerſionem. Et credo adieciſſet, vel ſua ſponte, vel veſtris impulſus conſiliis, niſi abeuntem de ſinu veſtro Italia excepiſſet, prouincia & multiplici ingeniorum varietate abundans, & in qua plurimum poterant ii, qui exiſtimabantur ab eo ſcelere, cuius quærebatur vltio, non eſſe alieni. Vbi Italiam Cæſar attigit, num Franciſcum ceſſaſſe putetis? num cœpta poſtulatione deſtitiſſe? At perſtitit, appellauit, vrſit: neque vnquam obteſtari, rogare, hortari deſiit,

* Intelligit Chriſtinam Chriſtiani II. Daniæ Regis filiam ex Iſabella, Caroli V. ſorore.

desiit, nunc per communes amicos, nunc per legatos, & homines certos, qui apud ipsum tanquam obsignatis tabulis agerent, futuros rerum motus, ingruere bella, nisi satisfactum esset, demonstrarent: qui Paulum Pont. Max. appellarent, quo ius hac in re suum apud præsentem Cæsarem tueretur: quum prius author (vt diximus) reconciliandæ gratiæ, & pacisendarum induciarum fuisset. Quid, quod simul ac ipsos Lucam conuenisse audiuit, diserte iisdem denunciauit, nisi breui de interfectis legatis, & violato iure gentium sibi satisfactum esset, aut in culpæ authores animaduersum, sese pacta irrita, violatas inducias ex eo tempore habiturum? Hoc erat amico insidiari? hoc velle virum maximum, suum necessarium nec opinantem aggredi? Cogitate quæso apud animos vestros, Viri amplissimi, atque ante oculos vobis hoc proponite, si ea mens fuisset Francorum regi, si ea voluntas, Cæsarem incautum, implicatum, irretitum, opprimere (quod isti eum voluisse faciunt) quando vnquam facilius potuerit quam tum, quum traiecit in Africam, eo fortunarum suarum discrimine, vt aliquando in Gallia, in Italia, in hac ipsa Germania apud plerosque omnes, vel pro profligato, vel pro naufrago (vt certe erat naufragium passus) vel etiam pro extincto haberetur? Quum Neapoli, Mediolani, Genuæ supplicationes ad omnes aras pro eius salute (si forte esset superstes) decernerentur. Quum pro mœnibus vrbium, pro stationibus, pro propugnaculis, qui vim hostium quæcunque se ostendisset, arcerent, vix vlli inuenirentur: a pleriisque etiam Rex ad ea inuitaretur? Erat illi proculdubio si honoris, si fidei obliuisci vellet, minus aliquanto futurum negotii, vel in suo repetendo, vel in iniuriis tunc persequendis, quam postea illo præterito tempore, quod induciis constitutum diximus, fuerit: tantumque intelligebat, in re altera sibi fore impendii, quantum haud dubie compendii in altera fuisset. Igitur (vt vno tandem verbo absoluam) quamdiu abesse Cæsar dictus est Reip. causa, vel quamdiu aliquid fuit spei purgandæ absque perturbatione rerum ignominiæ, quieuit Rex, nec quicquam interea vel mouit, vel a suis moueri est passus: tametsi in hostem imparatum, impeditum, fortasse etiam exhaustum, ipse a viris, ab armis, a machinis, a pecunia, quantum antea nunquam fuerat, paratus & instructus esset. Quæ si ita sunt (vt certe sunt, & ita esse planum vobis fecimus) non video quid iam aduersariorum criminibus relinquatur loci: nisi quod de (Turcis vt superius attingimus) ad diripiendam Rempub. per nos inuitatis tantopere vociferantur. Quo in crimine refutando, si vobis vtemur tam benignis, quam adhuc vsi videmur, profecto vobis hoc recipimus, Viri optimi, nos cum nostræ rationes innocentiæ facile esse explicaturos, tum nihil vel alienum, vel confictum vel astutum, vel denique ex vano haustum huc esse adlaturos. In hac præcipue causa, quam sumus, quam breuissime fieri poterit, tractaturi, duo nobis obiici videmus: Venisse cum Solimano in fœdus, & belli societatem: Tum eum ipsum ad nos euocasse, & in Vngaros, Germanosque concitauisse. Quod ad fœdus attinet, licet hic nobis, si volumus, communi quodam omnium gentium iure recepto vsque a parente illo Christiani seminarii Abrahamo, paruo nos negotio tueri: neque nobis defue-
p. 371. rit aut Dauidis authoritas, aut Salomonis, nec Phineæ, nec Tobiæ liberorum, nec denique ducum Maccabeorum exempla: quorum nemo, nec a prophanorum hominum commercio in priuatis rebus, nec in publicis a rei bellicæ societate abhorruit, ne si quidem cum suæ religionis hominibus bellum gerendum esset: Taceo prudens Christianorum quorundam exempla: ne mihi statim obtrudatur, non istaeorum esse hominum, qui neque falli potuerint, neque voluerint fallere. Sed tamen licebit hic nobis opinor, ea quæ sunt aduersariorum veluti propria, & vere domestica, bona eorundem venia in medium adferre. Non Federicus secundus Imperator, Sarracenorum humeris in Italiam, vnde illum Pontificum authoritas eiecerat, reportatus est? Non Luceriam eius gentis ingentem coloniam deduxit, cuius ope ac potentia tum gentes finitimas compesceret, tum eos, qui res nouas molirentur, per vim in Romani Imperii fide atque officio contineret? Sed non longe abieri-

mus: non eorum sententia, qui iuris Pontificii (quod vobis credo est sacrosanctum) peritissimi sunt, licet ii quibus aliunde auxilium defuerit, ad impiorum opem, pro rerum sibi ablatarum vendicatione, confugere? Neque vero hæc dicimus, quo vobis hac in re vel opus sit veterum, recentiumue hominum patrocinio: vel quo nos eorum exempla sequutos esse, in ope ab impiis imploranda fateamur. Quinimo vt intelligatis, quam plane, quamque præcise inficiemur: negamus Francisco Francorum Regi cum Solymano fœdus vllum intercedere, interceßisse, præter vulgare illud commerciorum, & quietis publicæ ergo: quale Venetis, Polonis, & aliis quibusdam Christiani nominis gentibus esse omnes scimus, vel quale a quibusdam maximis & præclarissimis hoc tempore viris appetitum, nec impetratum esse audimus. Neque satis perspicimus, quid in eo aut a vobis, aut ab vllo mortalium improbari debeat, si fœdus sanciuimus eorum exemplo, quos probatis maxime: si in eo sanciendo nemini nocuimus, sed contra, vel aduersariorum confessione, certe ipsorum rogatu, nonnullis profuimus: si nihil clam, sed palam, sed in luce hominum: si nihil precario fecimus, quod ad id ineundum simus non semel inuitati, fortassis etiam (vt mox dicemus) coacti: si viris in Repub. principibus, neque reclamantibus, quum præmonerentur, neque inuitis, sed omnibus approbantibus, pleriſque etiam suadentibus. Et fieri quidem possit, vt non ad omnes, qui hic adestis, omnia hac in re Francorum Regis consilia peruenerint: (estis enim prohibiti) sed quicunque ex hoc ordine estis, quibus eorum cognitionem aduersariorum impotentia adimere non potuit; vel quos, adempta adhuc facultate, cognoscendi tenet cupiditas: facite pro vestra benignitate, vt rerum præteritarum apud vos paulisper versetur recordatio. Inde vtrique consequemur, vos, vt cognoscere possitis quid inter maledictum & certum crimen interst: nos, vt nostri apud vos tam solicite purgandi vitemus necessitatem, neque enim ad rem mediocriter pertinet, intelligere vos, nihil in causa hac omni Turcica Regem Christianiss. molitum esse vnquam, nihil gessisse, nihil tractasse, cuius antequam quicquam vel gereret, vel moliretur, vel tractaret, aut frequenter hosce amplissimos sacri Imperii ordines non admoneret, aut sententiam communiter omnibus suam, singulatim autem iis, ad quos aditus suis legatis patuerit, non diligentissime atque amicissime aperiret. Extant credo per vniuersam Germaniam (vt multum suppressa sint) non vnarum ad ipsos Imperii ordines exempla literarum, quarum in quibusdam demonstrabat, vt Solymanus fœdus, vt amicitiam, vt opem sibi vltro detulisset, quum essent qui eandem magnis oblatis conditionibus ambirent, eiusque vellent esse in clientela: vt idem postea Solymanus eadem illa, sed ampliore argumento iterum ac sæpius repetiisset: vt se demum dubitationi locum relinquere nolle pronuntiasset; *Franco vel pacato iam sibi vtendum esse, vel aperto hoste, nihil esse tertium.* Hanc sibi imponi respondendi necessitatem, Rex aliorum minime securus, quum vobis significasset, iisdem videre licet exemplaribus vt vos statim interrogarit, *Velletis, cuperetis communes secum inducias honestas, vestri otii & retinendæ dignitatis gratia, cum hoste, qui vobis immineret, pacisci?* Quæ quum ad vos serio, neque semel tantum scripsisset, dicimus alias subinde literis vobis eum ostendisse: vti ad eiusmodi demum inducias cogeretur, nisi eram suam omnem maritimam, quæ latissime in Narbonensi Gallia pateret, hinc vicino minime pacato expositam esse vellet, illinc hosti supra modum nautico apparatu instructo. Dicimus præterea Regem, quæcunque prioribus literis vobiscum de communicandis indueiis egerat, eandem his postremis iterum detulisse: vobisque Ordines ampliss. tam crebro quam hic recitauimus admonitis, tum denique de induciis cum Solymano transegisse. At hoc per Deum immortalem, fuit Solymanum in vos concitare? an cum gente Turcarum de Christiani nominis pernicie pacisci? Vestram hic conscientiam appello, ordinis istius Amplissimi principes, atque delectissimi consiliarii, si quicquam in hoc facto est, quod Regi Christianissimo siniſtræ vllius suspicionis notam inurat, qui & ea egerit, quæ sibi erant necessario agenda, si consultum vellet suorum saluti: & rationem

p. 372.

p. 373.

vestri

vestri habuerit, qualem eum hab ere oportuit, qui fœderatorum quieti vellet consulere. Tum hoc magnopere a vobis postulo, vt redeatis in memoriam eorum, quæ iis malis in quibus hodie (quod ad rem Turcicam attinet) versamur, causam atque originem dedere. Scitis vt illa nunquam satis deploranda de regno Vngariæ controuersia, principio Solymanum in Vngariam ipsam, mox in Germaniam quoque immiserit. In hac sedanda controuersia vtinam tantum, Viri optimi, Regis Christianissimi gratia apud partium alteram valuisset, quantum apud se valituram esse altera præ se ferebat. Nam si sunt qui adhuc dubitent, quantum in ea pacificanda curarum, quantum laboris impenderit: si neque literis, neque chirographis, quæ permulta sunt, fides habeatur: ac certe Legatis vltro citroque frequenter missis, quorum nunc etiam nonnulli sunt superstites: at viris quibusdam in Repub. principibus, quin & Regibus quoque aliquibus credi oportet. Et Rex quidem Christianiss. tametsi non tantum se interdum, ac volebat, proficere videret: non tamen facile vnquam despondit animum, nec destitit initiis illis, quandiu postea valuit ipsius apud Ioannem Regem authoritas, commonefacere, precari, hortari, denique omnia facere, quo eius animum ad Solymanum (vt videbatur) respicientem inde auerteret: & auertit non semel, tandiuque in officio retinuit, tum sua, tum Pontificis Clementis, tum illustri Regis Britanniæ opera, qui in id quoque incumbebant maxime, quoad necessitas (cui dicebat ille ne Deos quidem immortales repugnare posse) Regem miserum ac calamitosum ad extrema omnia descendere coegit. Itaque descendit, vt vidistis, Solymanumque Rege Christianiss. partim insscio partim reclamante, ad ferendam sibi opem asciuit. Quæ postea sunt consequuta viuo Ioanne, postea etiam mortuo, vendicante sibi regnum per tutores pupillo infante, tam libenter omittimus, quam cætera quoque (si liceret) prætermitteremus. Hoc quidem certe quod sequitur, quia de eo mendacii sumus insimulati, præterire silentio sine scelere non possumus: Quod Solymanus & Vngariam rursum inuasit, & vexauit Germaniam, ipsum esse solitum vni Tunetanæ expeditionis iniuriæ acceptum referre, affirmantem contra promissorum religionem, suos hostes id bellum susceptisse. Verum earum rerum sit penes authorem fides: constat certe, Solymanum id dispersis quam latissime per orbem terrarum literis testatum reliquisse: quumque Regii apud ipsum oratores, pro suo in Rempub. officio, hominem ab instituto reuocare omni studio contenderent, vna illis expeditio Tunetana semper obiecta est, cuius ignominiam diceret se salua existimatione ferre non posse: quæ tantum in suam contumeliam, nec in nostræ religionis propagationem excogitata susceptaque esset. Neque vero hæc in eam partem accipi velimus, vt nos existimetis vel bellum illud Africanum, aut si aliud quoduis Christianæ dignitatis causa susceptum sit, improbare. Nam si ea mente fuisset Franciscus vt improbaret, illud idem adornanti, opemque aduersus Solymanum imploranti Cæsari peditum quinquaginta millia (quorum pars maxima esset e vestratibus) equitum millia sex, cum vi tormentorum ingenti, ad eiusce belli societatem non detulisset, vti & eo tempore liberaliter detulit, & insequente anno per nosmetipsos Romæ in Pontificio illo Senatu iterum, & sæpius confirmauit. Nec mirum videri debuit, si is faceret iis rerum motibus, qui sæpe antea, tum per seipsum, tum accepto in partem eius muneris Rege Anglo, qui libens ad id ferebatur, idem se facturum, non ita valde necessario tempore recepisset. Non igitur adhuc Franciscus Solymanum in Germaniam pellexit: non in vestra reiquepublicæ viscera ejus accitu hostis grassatus est. De reliquo tempore nunc est dicendum. Ad hanc rem autem diligenter quæso animos vestros, Viri sapientiss. attendite, vt eam vere, perspicue, exacteque cognoscere possitis. Præter Pannonicas expeditiones reliquas, vnam Solymanus superiore æstate susceptit: aliarum culpæ sat ostendimus nequaquam nos esse affines: quare suprema in nos transferatur potius, causæ nihil esse dicimus. Nam quod ajunt missum Rinco-

num

num * in Orientem, qui apud Othomanum hanc contenderet: non confecit tamen. At enim si in itinere non esset interfectus, confeciſſet, quis hoc diuinare possit? Quid si hoc dixero, & vere dixero, & vobis hic profiteor esse veriſſimum, habuisse in mandatis, vt prohiberet, vt omni & Regis, & priuata sua gratia contenderet, quo a Germania, ab Vngaria, a cunctis Reip. Christianæ finibus se abstineret, aliorsum impetum omnem belli, si tanta armorum flagrabat cupiditate, conuerteret? Redarguant aduersarii si mentiar, quod sane sit illis facillimum. Nec enim homicidas illos arbitror, quum de trucidatis Legatis nuntium adferrent, in mandatis, quæ Legatis a Rege discedentibus scripta signataque data essent, reddendis, negligentes fuisse. Et profecto quoscunque indices de miserorum nece adhuc habuimus (habuimus autem multos) eosdem de interceptis ipsorum mandatis, ac literis habuimus. Neque si non habuissemus, esset tamen credibile, quum vestem, quum torques, quum annulos, quum ipsam animam eripuissent; cui rei præcipue insidiabantur, quam maxime petebant, mandata, literas, commentarios, ei rei sponte sua (quum nemo esset qui intercederet) homines verecundos scilicet peperciſſe. Quo magis istorum admiror improbitatem dicam, an perfidiam? qui cum hæc ita esse sciant, quum apud se habeant, tamen non proferunt, non fatentur; patiuntur autem istos interim Principes de Rege affine, & consanguineo suo male existimare, vos ipsos, aut vestrum aliquos in eodem forsitan errore versari. Obiiciat nobis hic aliquis Paulinum Regis ministrum, qui Rincono in ista Legatione succesſerit, apud Ænobarbum præfectum classis Turcicæ fuisset conspectum: permagnam inde suspicionem colligi, quod venerit Ænobarbus, id Regis opus fuisse. De Paulino mox dicemus. De classe, unum est quod vestris animis omnem facile suspicionem deterget. Scitis opinor, quantus noster terrestris exercitus anno superiore agrum Ruscinonensem, ad maris Hispanici oram ingressus sit, vtique ibi Parpinianum obsederit. Quod re infecta domum redierit, omnes existimant in causa fuisse vires Cæsaris maritimas, quibus nostra classis erat inferior. Si de Ænobarbo Rex cogitauerat, si accersere voluerat, quando potius accersere debuit, quam illo tam necessario tempore, quo per eum maris imperium hosti adimere potuit? at constat, tunc non feciſſe. Dicat aliquis, accersiſſe sane, sed vt eo anno veniret, efficere non potuisse. Quid tam sit ridiculum? Nam si annum insequentem expectabatur, quod sciri oportebat, non Regem putatis in eundem quoque annum illos Ruscinonenses conatus dilaturum fuisse? Sed non distulit, sed classem Turcicam non expectauit, neque posteaquam anno insequente ea venire dicta est, insignem vllum apparatum terrestrem, cum illo mariti mo (quum facile posset) coniunxit. Relinquitur ergo vt non accersierit, vt quidem non accersiſſe, & nos his asseueramus, & quo exaudire omnes facilius possitis, clariſſima voce profitemur. Nunc de Paulino est respondendum. Fatemur succesſiſſe Rincono, fuisse in classe Ænobarbi: ipsum per mare nostrum nauigantem ab usque Thracio Bosphoro prosequutum esse. quid multa? etiam hoc addemus (si placet) cum ipso nonnullis de rebus nonnulla consilia, sed ea optima ac salutaria communicasse. Nec enim Rincono interfecto noluit Franciscus suum morem retinere, qui ab omnibus probaretur, in quo vel vestros Cæsares imitaretur, de Legato apud Othomanum habendo. Misit igitur Paulinum: nec ita repente misit, dum init apud se rationem, quomodo sitim istam inexhauſtam, & redundantes suorum Legatorum sanguine gladios, aliqua ludificatione fruſtretur: quæ mora vtinam non eam attuliſſet iacturam

Reip.

---

* Sleidanus *lib. XVI. p. 390. Galliæ rex, hoc durante conuentu, Cæsarem Fregosium Genuatem Antonium Rinconem Hispanum, exulem, mittit ad Turcarum Imperatorem: hi cum Paduam nauigarent, ituri Venetias, capti sunt & trucidati sub calendas Iulii mensis.* Heuterus *lib. XI. c. XV.* Iouius *lib. XL. p. 337.* Belcarius *lib. XXII. p. 717.* Guil. Bellaius *lib. IX. p. 339.* Thuanus *lib. I. p. 21.* Sleidanus *lib. XV. p. 431.*

Reipublicæ dum interim nemo apud Solymanum eſt, qui vel ipſam Rempublicam,
P. 374. (quod Rinconum facturum fuiſſe diximus) ſapienter tuendam ſuſcipiat, vel animum mitiget hominis, de interfectis, qui ad ſe mitterentur Legatis accenſi. Hic Paulinus igitur, poſtquam aliquando ſenſit parum illic ſibi eſſe negotii, bellum hic terra marique aperte geri, commerciis quæ in Ægypto & Syria nobis eſſent, per Cæſarem, qui mare Liguſticum, Sardoum, Siculum obtineret, facile interdictum eſſe: Ænobarbum naualem apparatum in prouincias Cæſaris moliri; pro magno habuit, poſſe huic ſe comitem adiungere. Itaque adiunxit, ab eoque uſque dum appulit Maſſiliam, ne veſtigium quidem diſceſſit. Hoc puto minime a viris bonis reprehendendum: illud vero etiam commendandum, quod quacunque nauigauit Ænobarbus, factum eſt Paulini diligentia, ac fide (qui ad iſtius apparatus famam id erat curare juſſus) vt quæcunque littora, quascunque oras ille attingeret, dempto tantum hoſtico, manus ab omnibus abſtineret. Quod vero in Niceæ obſidione, * quæ poſt paulo conſecuta eſt, iſti tantopere de nobis triumphant, audite quæſo ut ſe res habuerit, nihil enim affingam: nec recens modo eſt, verum & præſens quoque eorum, quæ dicturi ſumus, memoria. Ænobarbus vbi primum mare Liguſticum ingreſſus eſt, nihil habuit antiquius, quam vt Andream Auriam Cæſarianæ claſſi præfectum, qui ſecum de rei naualis gloria certare vellet, opprimeret. Igitur hominem omnibus tanquam veſtigiis perſequitur: vbi videt conſequi non poſſe, ait conſtare ſibi rationem quomodo Niceam occupet, arcem (quod nemo neſcit) ad Imperium maris Liguſtici maxime accommodatam. Id Griniano viro prudentiſſimo, qui pro Rege noſtræ prouinciæ præerat, demonſtrat: rogat vt quamdiu in arcis obſidione diſtineretur (quam ſi occupet, ſi habere velit) loca mediterranea interim tuta ſibi præſtet ab omni hoſtium iniuria: aut ſi malit Grinianus munus obſidionis in ſe recipere, pollicetur ipſe viciſſim ſeſe, qui claſſe valeret, omne maris periculum præſtaturum, neque impediturum quominus capta a noſtris Nicea Rex Chriſtianiſſimus potiatur. Quid obſecro vos, Grinianus faciat, homo tum pius, tum minime ad inſidias apertus? patiatur munitiſſimum maris Liguſtici propugnaculum, quod vetus ſit patrimonium Regis, indubitatumque, vbi ſit portus mille nauium capax, quo poſſit, quoties neceſſitas ingruat, Othomanus nominis Chriſtiani hoſtis, naues, viros, arma, commeatum in ſupplementum abusque toto Ægæo mari, & Æolico mittere, venire in Ænobarbi poteſtatem? Nonne in hac Niceæ obſidione, quæ a nobis eo nomine ſuſcepta eſt, vt culpa aliqua fuerit (quæ tamen nulla fuit) ſatius erat nos & obſidionis tædia, & pericula oppugnationis ſubire, cum nonnulla ſpe eius expugnandæ, quam ſpem eandem, qualiscunque ea eſſet, Ænobarbo relinquere? Atenim neutrum faceremus: arceremus hominem ora noſtra maritima, igni, aqua, tellure interdiceremus. Licebatne eum arcere, qui pacatus & minime hoſtis, ipſo induciarum tempore veniret? & ita veniret inſtructus, vt prohibendi non eſſet facultas, quum in apparatu nauali pares illi eſſe non poſſemus? Fuiſſet hoc extremæ amentiæ, quum

* Sleidanus *lib. XV. p. 431. Pauli ante hoc tempus, Galliæ rex in Veromanduos cum exercitu profectus, oppidulum Landreſium Cæſari admit, & opere præſidioque munit. His ipſis quoque diebus, Barbaroſſa Turcicus legatus, ductore Polino Gallo, magna cum claſſe Tollonum applicuit, quod eſt prouinciæ Galliæ oppidum atque portus inter Maſſiliam atque Niceam. Eius de aduentu rex vbi cognouit, Angianum Vendomenſem cum copiis & triremibus illi mittit auxilio. Poſtea ſimul ambo Niceam verſus contendunt & cum oppidum atque portum Auguſti menſis die vigeſimo cepiſſent, arcem obſident* Iouius *lib. XLIV. p. 532.* Heuterus *lib. XI. c. XX.*

illo in mari inferiores aliquanto sint nostræ opes, vel vnius Cæsaris opibus, Othomanum insuper nobis ad rationem inimicitiarum adiungere. Quare negamus in hac obsidione quicquam esse a nobis commissum in Christianam Rempublicam: in nos quidem ipsos a nobis peccatum esse, facile fatemur. Nisi enim Reipublicæ in auertendo ab oppugnatione Ænobarbo tam studiose prospexissemus, iactura a nobis tanta facta non esset, quantam virorum, armorum, commeatuum fecimus. Neque est aliud quod ea in re nobis præterea obiici queat, nisi tritum illud, & iam toties decantatum. Quod arma cum prophana gente aduersum Christianos (hostes quidem illos, sed tamen Christianos) communicauerimus. Verum id quam innocenter, quam moderate, quam religiose, superius vobis exposuimus. Quanto amicorum beneficio, testis est Italia prope omnis, quæ prætereuntem Ænobarbi classem tantum de littore salutauit. Quanto etiam inimicorum, Genuenses in fidem quodammodo Cæsaris recepti, tamen ipsi quoque fatentur. At licebit hic, credo, per vestram modestiam nobis in causæ defensione, optime quidem, sed forsitan apud vos propter inimicorum calumniam dubiæ, id vsurpare, quod vel in maxime aperta causa nemini vnquam vitio datum est, vt vel clauum clauo truderet, vel suum factum de aduersarii facto iudicibus probaret. Obsecro igitur vos, Viri perspicacissimi, vter magis reprehendendus est, isne, qui quum iustissima arma ceperit, in eis armis exercendis milite barbaro, non in rem militis, verum in suam ipsius vsus sit: an is qui generi hominum eidem, barbarorum scilicet, in causa armorum longe dissimillima ipsorum commodo militauerit? vter magis culpæ obnoxius, isne qui in suo repetendo suorum, hoc est Christianorum sanguini pepercerit, alienorum periculis sua pericula texerit: an is qui alienissimarum gentium gladiis Christianorum vitam, pro homine maxime & a religione & a fide alieno, obiecerit? Si qui hæc fecit, non reprehenditur, imo si omni laude a suis fautoribus cumulatur; vos æquissimi causarum, ac rerum æstimatores, saltem hoc dabitis alteri, vt de suo facto illo minime reprehendatur? Verum hæc nolite existimare, Amplissimi ordines, nos perstringendi Cæsaris gratia (quem honoris causa nominamus) in medium proferre. Neque enim si proferenda non essent, si supprimenda ea ipse duceret, Africanam illam expeditionem, quam pro Rege Tunetano eum suscepisse vidistis, inter res a se præclare gestas locum sibi vendicare sineret: ne in reditu, aut Vrbem terrarum dominam ouans ingressus esset, aut ab Vrbis eiusdem principe omni exquisitissimo apparatu excipi voluisset. Quod ad Regem Christianissimum attinet, equidem non dubito quin sit facile passurus, factum illud Cæsaris vel in cœlum (si ita placet) extolli: modo sibi ab ipso interim concedatur, suum vicissim minime, vti ab imperitis fit, vituperari. Nam quid tandem, Viri nobilissimi, Rex ista rerum perturbatione faciat: Bellum ab ipso necessarium geritur cum principibus totius Europæ longe potentissimis, & iis principibus, qui non dissimulent, quinimo (quod vos scitis) palam profiteantur, nunquam se conquieturos, etiam ut Germaniæ omni pereundum sit, donec funditus hominem euerterint: vt interim taceam consensum illum Regulorum, ciuitatum, conuentuum, qui quia vnius auctoritatem sequantur, in eandem Regis perniciem ex illius decreto coniurauerunt. Hæc cum ita sint, videte quæso quam iniuste, quam nullo aut veterum, aut recentium exemplo nobiscum agatur. Regnum illud Francorum florentissimum, nobilissimum, firmamentum (quandiu a finitimis vexatum non est) Reipublicæ Christianæ, vobis, Proceres Germani, vetusta necessitudine, & propria quadam (vt sic dicam) germanitate coniunctum, hoc tempore, hoc (inquam) tempore, a fronte, a tergo, a lateribus, ab hostibus infestissimis petitur, obsidetur, vallatur: nobis ad ferendos tantos, & tam incredibiles impetus non satis est militum domesticorum, propterea quod plebem Gallicam maiores nostri agriculturæ magis assuescere, quam rei militari voluerunt. Itaque pedite extero nobis opus est, vt multis ante seculis opus fuit, quoties bel-

p. 375.

bellum maximum gerendum fuit. Hoc Cæsar qui sat cognitum haberet, proposuit edicta (vt leuissime dicam) seuerissima, *Nequis Germanus miles Franco militet: qui militauerit, capite luat:* cum vxore quidem, ac liberis mitius aliquanto agatur: Italis autem, quod fere his nitamur duabus nationibus, pœna prope consimilis infligitur: quicunque aut in Galliam, aut in quascunque Regis ditiones patent militi aditus, omnes magnis diurnis nocturnisque præsidiis circumsepsit: quicunque in itinere deprehensi adhuc sunt, trucidari omnes iussit, neminem ad Regem penetrare, quoad potuit, siuit. Ediuerso gentem, quam vt prophanam atque impiam decennium fere est exsecratus, nunc posteaquam sese in nos incitari passa est, ad militem euocandum, ad Germaniam in vestro conspectu omni iuuentutis robore spoliandam, summis præmiis inuitat. Neque interim licere nobis vult, omni Europæ ope atque auxilio exutis, aliunde, neque ex Africa, neue ex Asia militem euocare: si euocauerimus, sceleratos, impios, intestabiles pronunciat. Deus immortalis, quæ lex grauior feratur, quæ atrocior pœna statuatur, quamquæ in nos statuitur, aduersus eum, qui victus, qui profligatus, qui bello captus vitam precario agere cogatur? Si & noua ista plusquam imperatoria aduersum nos edicta locum habeant, & omni externa ope nihilo secius excludamur, quid nobis denique fiat? quid miseris & infelicibus Francis, cognatis vestris superst, nisi vt ferreis manicis vincti, compedibus adamantinis obstricti, iugulum irato hosti hauriendum, ceruicem victori (quod ipse iam præ se fert) implacabili feriendam præbeant? Maiores vestri, Viri præ-
p.376. stantissimi, illi, sæpe pro iniuria arcenda, nonnunquam & pro vlciscenda, non dubitauerunt gentes, non modo prophanas & a religione abhorrentes, sed exleges, sed impias, sed efferatas, in homines & Christianos, & aliquando morum sanctitate claros, magnis ad se pollicitationibus, quum tamen aliorum ope non excluderentur, allicere. Sic Federicus Ænobarbus homines impios, eosdem alter Federicus, cuius supra mentionem fecimus, sibi in auxilium assumpsere: idem ante hos fecerant Honorius, Constantinus Constantis parens, Theodosius iunior, Iustinianus secundus, Palæologus, Leo, omnes Imperatores, & pii, & a bonis omnibus optimi habiti. Possem adducere Hispaniarum Regem Maurogatum, & earundem Iulianum facile principem, alios item viros pios, qui aliis locis vel regnarunt, vel imperitarunt: sed eorum malo vobis exempla proposuisse, quorum existimatio istius sit ordinis existimationi coniuncta. Ne Carolus quidem ille ob res in Republica gestas, Magni cognomentum adeptus, vestri huiusce Imperii idem author, & propagator, hoc exemplo interdum abstinuisse traditur. Nos, vt maledictum, quod in nos hoc nomine confertur, aduersariis concedamus, minus tamen vestris Imperatoribus fecimus. Inducias cum Solymano, honestas tamen, & nemini perniciosas, a viris maximis ambitas, bona vestra venia, qui sæpe a nobis sententias (vt ita dicam) rogati non improbaueritis, pacti sumus. Eidem aduersum hostem communem nostrum bellum gerenti copiolas nostras quasdam; & triremes paucas ad menses aliquod, tum in nostri patrimonii vendicationem, tum vt hac via Reipublicæ caueretur, adiunximus. Si vobis, Viri præclarissimi, ea re digni videmur, quos communi vestra amicitia, antiquo vestro fœdere arceatis: quorum Principem Regem Christianissimum ex hoc ordine, cui iure adnumerandus est (nam Dux Mediolani est, pro eiusque repetitione fidem vestram sæpe implorauit, sæpe Senatum, quo omnis controuersia a vobis ipsis decideretur, sibi dari petiuit) si inquam æquum videbitur, vt quemadmodum ab aduersariis de Mediolani possessione, ita a vobis de ordinis istius dignitate eo nomine Rex Francorum deturbetur: multum proculdubio maiorum vestrorum, quos com-

commemorauimus dignitati, multum illorum memoriæ, quæ ſancta vobis eſſe debet, detrahetis: magnam denique apud omnes mortales perfidiæ notam illorum nomini inuretis. Quo ſcelere ne eos obſtringatis, neue illa labe perfundatis, qua vos quoque pro ea perſona, quam in huius amplitudine Imperii ſuſtinetis, ſi id fiat aſpergamini, veſtræ grauitatis eſt, Viri prudentiſſimi, veſtræque ſapientiæ prouidere: neque id tantum prouidere (quod eſt tamen maximum, vobisque & huius maieſtati loci perneceſſarium) verum id quoque, ad quod noſtræ orationis vos hortabamur exordio, vt memineritis quo in ſtatu Respublica Chriſtiana ſit, vt ægrotet, vt angatur, vt iaceat, vt medicinam aut a vobis hoc tempore, aut aliunde nullam expectet. Quod præterea ſumus polliciti, vt vi omni ac ratione morbi explicata, nonnulla proponeremus quæ & ad veſtras iſtas cogitationes pertinerent, & ad medendi rationem non vulgare quidpiam adferrent: ea videlicet Regis Chriſtianiſſimi verbis vobis proponimus: vt ſi in retinenda Germaniæ Imperiique iſtius dignitate partes ipſius eſſe aliquas iudicabitis: ſi in ſananda Republica in tollendis de medio contentionibus ipſum poſſe aliquid putabitis (vt quidem certe videri debet poſſe plurimum) cogitetis ipſi, quid ſuper iis rebus ab aliis fieri oporteat potiſſimum, quid ipſe præſtare queat, quid efficere ſuo omni officio, honore, exiſtimatione, quam imminutam, aut ab amico neglectam eſſe nolitis. Faciet enim vt intelligatis, ipſum & veſtrum de rebus omnibus maximis, mediocribus, minimis, iudicium plurimi feciſſe; & quominus quieta, florentique Republica frui poſſitis, per ſe minime ſtetiſſe. Aut ſi parum exiſtimatis generatim hæc proponi vobis, niſi ſpeciatim aliquid expromamus, quod magis veſtræ expectationi reſpondeat: inceatur, Sanctiſſimi ordines, apud vos ratio quo modo funeſta bellorum ſeminaria illa quæ toties referre piget, de medio tollantur, hoc eſt patiatur, qua eſt animi in vos propenſione Cæſar, aut vos a ſe hoc impetrare, aut ipſam Rempublicam vt quarum rerum in poſſeſſione verſatur, ad Chriſtianiſſimum Regem pertinentium, vti quæ optimo jure, ſed vnde caſibus (vt ſæpe audiſtis) deturbatus eſt, ſibi illis vti frui per Cæſarem liceat, easdemque ipſo tradente obtineat, vt ſane ipſorum vtrunque ſuum obtinere, neutro impediente, æquum eſt. Hoc ſi fueri- p.377.
tis aſſequuti, eadem opera effeceritis vt Rex communicatis inuicem (quod aiunt) Fortunæ euentibus, vires ſuas, opes, facultates, vitam denique ipſam ad Germaniæ quietem, ad vim omnem externam, quæ ei inferatur, arcendam, repellendamque, libenter vobiscum & bona fide coniungat. Quo beneficio ſcio an maius aliud aut Germanica natio a populo omni ſibi neceſſitudine coniuncto expectet, aut vobis, Ampliſſimi ordines, quicquam proponi a quoquam queat, in quo aut dignitas veſtra magis acquieſcat, aut veſtra libertas. Quid eſt enim quod in poſterum ab omni gentium exterarum tumultu coniunctis ſemel Galliæ atque Germaniæ viribus pertimeſcatis? aut quæ eſt natio quam Sol aſpiciat, quæ vobis vim adferre cogitet, ſi intellexerit, eiusdem in caſtris eſſe, iisdem ſub ſignis militare, eidem parere imperio, hinc Germanici peditatus robur incomparabile, hinc florentiſſimas equitatus noſtri, & Franciæ nobilitatis copias? Vel quid eſt quod de vobis cogitaturus ſit quantumcunque formidabilis hoſtis, ſi tantum auditu perceperit, Francos atque Germanos, quæ gens aliquando eadem fuerit, nunc repetita memoria prioris ætatis, iterum in vnam veluti ſtirpem coaluiſſe, copias, opes, facultates, vires communis ſalutis cauſa in vnum contuliſſe? Quum au- p.378. non

tem maiores noſtri (Germanos dico, ac Francos) non ita multis ſeculis Thraciam, Macedoniam, Cappadociam, Græciam omnem, omnem Aſiam, Syriam, Armeniam vtramque, ipſam Ægyptum (quæ prouinciæ partim ab infidis ſociis tenebantur, partim ab infeſtiſſimis Chriſtiani nominis hoſtibus occupabantur) anni prope unius, & alterius ſpatio, vel debellarint, vel ad ſuam authoritatem adiunxerint: Perſarum, Medorum, Parthorum tyrannos toties fuderint, quoties illi in aciem prodire auſi ſint: plus ſexcenta millia hoſtium & ſempiternorum, & in bellis exercitatiſſimorum plerumque parua manu, prœliis ſemper maximis cæciderint, eundem victoriæ terminum, quem ſui progreſſus ac voluntatis fecerint: nos eorum ſoboles, ſi cauſam, ſi arma, ſi pericula, illorum exemplo inter nos communicauerimus, ſi vni Imperatori CHRISTO vnanimes, alacres vna militauerimus, erit credo verendum, ne minus fœlices ſimus in aris ac focis noſtris tuendis (quod vos tantum cogitare audimus) quam illi in aliorum inuadendis fuerint: Niſi ſiqui forte ſunt, qui vel noſtris exercitibus imperatores deſiderent, vel in imperatoribus fortunam. Sed ſiqui adhuc ſunt, qui de ea re dubitent, ii profecto neque ſatis intelligunt qualem Imperatorem Germania habeat, qualem Regem Gallia, quam ſapientes, quam fortes, quam & fœlices, & rei bellicæ peritos: quorum ducum apud ipſos conſilia valeant, qui flos iuuentutis, quæ liberorum propago illis ſuccreſcat: quorum liberorum in aliquibus paternarum laudum, gloriæque æmulatio haud obſcura iam appareat: in aliis, quibus nondum ætas id conceſſit, tamen indoles quædam eluceſcat clariſſimæ virtutis. Sed eorum bonorum, quæ commemorauimus, quietis iſtius, quam propoſuimus, tantæ ac tam indubitatæ ſpei fructus ad vos vt perueniat, in vobis ipſis ſitum eſt, Amplisſimi viri atque ſapientisſimi. Neque enim ſi ita vt debetis, in negotium hoc incubueritis, exiſtimo Cæſarem (de cuius egregia in Rempublicam voluntate dubitare nos vetat congruens factis plerisque, aſsidua eius & quotidiana oratio) non inquam exiſtimo Cæſarem illa, quæ ſi tantis comparentur rebus, pro nihilo habeantur, quum iuſte, quum religioſe, quum hoc loco petieritis, non libertati veſtræ, non Germaniæ quieti, non Chriſtiani nominis ſaluti eſſe condonaturum. Acceſsimus proxime ad veſtram de nobis ſpem, Viri optimi, niſi forte etiam eam ſuperauimus, quum vltro Regis Chriſtianiſsimi verbis (ſic enim in mandatis habebamus) ea vobis detulimus, quæ forſitan eratis verecundius ab illo poſtulaturi. Nihilominus, quoniam ad aliquid de morum quoque conſtitutione, & concordia religionis audiendum ipſo vos orationis exordio erexiſſe videmur: pauca hic quædam ea de re ſubiiciemus. Scitis vt Rex Chriſtianiſſimus tum pietate animi quadam, tum ſua in vos adductus beneuolentia, nullum adhuc tempus intermiſerit veſtri rogandi, obſecrandi, monendi, quo tandem aliquid ſiue inter vos ipſos, ſiue communi ſuo veſtroque conſenſu conſtitueretur: vtque apud quosdam ex hoc ordine Illuſtres viros, non vno in conuentu, nec modo eodem, nunc per literas, interdum per oratores ſua omni ratione id inſinuauerit: denique vt illud idem ab cunctis Imperii ordinibus, Eslingæ, Wormaciæ, Haganoæ, atque hoc ipſo in loco perſæpe, non contenderit modo, verum efflagitauerit, ſuaque ad vnum id omnia detulerit. Nunc quum eadem tempeſtate, iisdem ſeditionum procellis, illis fluctibus ſchiſmatum agitetur Respublica Chriſtiana, quibus tum agitabatur: proſpicite animis veſtris, Viri prudentiſſimi, num vel Regis eiusdem opera, vel induſtria eorum, qui ipſius fidem atque authoritatem ſequuntur, vobis opportuna videatur, aut neceſſaria. Quæ-

cunque enim Rex pius, & amicus, vel in vniuersum omnibus, vel singulatim aliquibus adhuc alibi super ea re detulit, quæ videntur esse maxima, eadem ipsa, animi affectu eodem, iisdem verbis deferenda hic vobis putauit. Pro quo singulari in vos suo amore, inque maiestatem ordinis istius vetere sua obseruantia, si vicissim eo ipsum loco habueritis, quo amicum fidum, vicinum pacificum, charum fœderatum, ac consanguineum haberi oportet, maximam existimabit sibi vos gratiam retulisse.

PAVLI RICCII
ORATIO AD PRINCIPES ET STATVS GERMANIÆ IN SPIRENSI CONVENTV
MDXLIV.

BENEVOLO LECTORI
S. D.
BURCARD GOTTHELF STRUVE

NOn infrequens olim in Comitiis erat, vt priuati etiam ſolennes inſtituerent Orationes de rebus diuerſis, quibus Principes vel ad certa bella ſuſcipienda, vel ad alia neceſſaria hortari conabantur, vt ideo Riccius in Comitiis Spirenſibus anni cIↃ DXLIV moribus illorum temporum ſatisfaciens, idem ſeruauerit inſtitutum. Erat autem hic Riccius ex Iudæo conuerſus, qui Papiæ philoſophiam non ſine nominis fama docuit. Maximiliano igitur fuit commendatus, ab eodemque in Medicorum ſuorum numerum adlectus, cui fidem & induſtriam ſuam conſtanter probauit. Inde Medicus factus Cardinalis Gurcenſis. Vitam ipſius breuiter ſaltim deſcripsit Melchior Adami, qui, licet in ſcriptis ipsius recenſendis ſit prolixior, nihil tamen de hac narrat oratione: nec Sleidanus nec Seckendorfius in Hiſtoria Comitiorum Spirenſium eiusdem faciunt mentionem. Vitæ autem morumque proponit emendationem ſerio faciendam, hinc bellum in Turcas ſuſcipiendum.*

AD

* *In vitis Medicorum p. 4.*

P. 349. # AD PRINCIPES, MAGISTRATVS, POPVLOSQVE GERMANIÆ, IN SPIRENSI CONVENTV ANNO M D XLIV. HABITO, PAVLI RICII ORATIO. DE VITÆ, MORVMQVE EMENDATIONE SERIO FACIENDA, ET BELLO IN TVRCAS SVSCIPIENDO.

VEnientem *gladium Speculator cum viderit, & populo non annunciauerit, ſanguinem illorum qui peribunt, de manu Speculatoris requiram.*

Magna quidem & inconſulta exiſtimari poterit hæc mea hodierna fiducia atque præſumptio, qua ea quæ longo ante hac temporis tractu nulla quidem potuit Romanorum Pontificum ſanctitas, nulla præpotentum Imperatorum authoritas, non Regum, non Principum ampla poteſtas, neque eruditiſſimorum Oratorum ſolertia, & conſummata dicendi facultas; nunc imbecillis ego, expers eruditione & eloquentia homo, hac rudi & inculta oratiuncula, adeo intrepide audere, aggredi & tentare videor. Verum hac noſtra tempeſtate ad tantum diſcriminis, ad tantum (proh dolor) calamitatis, & turbulentiæ deuentum eſt, vt nulla iam Pontificum, Imperatorum, Regum, & Principum authoritate præeunte, nulla ſuadente Oratorum facundia, res ipſa vsque adeo admoneat, vrgeat atque impellat, vt niſi ſummus ille cœlorum Pontifex orbis Imperator, & omnium ſæculorum Rex & conditor Deus, qui pro communi mortalium ſalute, nec vnigeniti quidem filii ſui ſanguini pepercit, niſi (inquam) celeri clementia & miſericordia teterrimam gregis ſui ſortem inſpexerit, mox nihil aliud quam fidei & religionis caſus & ruina, horrendumque Romani Imperii excidium, vaſtitas & deſolatio expectandum erit. Ecce Speculator religioſiſſimus Princeps & Rex Ferdinandus venientem properantemque immaniſſimi & furentis tyranni gladium vobis ſacri Imperii proceribus, vobis conſultiſſimis magiſtratibus, vobis Germaniæ populis omnibus annunciat: ne æternus ille iudex, vltor, vindexque iuſtus innocentium Chriſtianorum ſanguinem, qui aliorum tarditate & ſocordia effundi contingeret, de innocentiſſima eius manu requirat. Horret quippe animus, mens ſtupet, & cor ipſum trepidat & contremiſcit mecum cogitando, ne dum viua orationis voce exprimendo miſerum & formidabile excidium, dirumque naufragium, quod Chriſtianorum diſſidio & torpore protinus imminere video. En fides iam confunditur, labitur religio, corrumpuntur mores, nullus nec Principum, nec populorum mutuus amor, nullus reſpectus honeſti, viget dominandi libido, viget habendi cupiditas, vigent ſolicitudo & ſtudia ventris fraudes, rapinæ, incendia, arma. Sæuit interea, ſæuit furitque truculentiſſimus ille Turcarum tyrannus vniuerſi turbator, & perditor orbis, ac ſitientiſſimus Chriſtiani ſanguinis inſidiator & hoſtis: qui igne & ferro cuncta deuaſtat, regna ſubuertit, fidem obruit, eius denique furore & rabie iam vniuerſa fere Iſtri Danubiique ora, & tota pene Illyrica tellus innocentium, heu Chriſtianorum, iuuenum ſenumque, matrum & infantum ſanguine, & cruore madent, optimatum coniuges proſtituunt, virgines contaminant, captiuant,

uant, vendunt, cruciant, & ſordidæ ſeruitutis iugo ſubiiciunt. Quod ſi immaniſſimi huius tyranni ſæuitiam & rabiem in Chriſtianam pietatem a primordio quis reputet, cogitetque miſerum & importabile iugum, quod ſpurciſſimum iſtud Barbarorum genus ceruicibus Chriſtianorum impoſuit: neminem tam inhumanum, tam rigidum Chriſtiani nominis hominem exiſtimo, qui non in gemitum, in mœrorem, & lachrimarum fontem prorumpat. Si enim magni & pii Conſtantini tempora inſpicias, eiusque memoranda geſta attendas, per plane quidem intelliges, quod ſacra veritatis fides, & religio, per vniuerſam tunc Aſiæ, Africæ, & Europæ plagam velutip.380. limpidiſſimus Solis radius effulſerit: nulla erat gens, nulla cogniti orbis natio, quæ Chriſtianorum non pareret Imperio, quæ non militaret ſub vexillo crucis, & genu flecteret in ſublimi & inſerutabili nomine Ieſu. Pax alta, & ſecura erat quies, omni Chriſtiani nominis genti, gens ſancta, gens electa & populus acquiſitionis, donec tentator malorum Sathanas, horrendum illud Arabiæ monſtrum, aſpidem & Draconem Mahumetum excitauerit, qui Diabolico inſtinctu ementita fide, ficta ſanctitate, Chriſtianis animis inſidiari cœpit, & vepribus, acerrimeqne pungentibus ſpinis, ſemitam & iter Chriſti viatoribus intercipere conatus eſt, & anguſtam æternæ ſalutis portam obſtruendo, lata via omnium turpitudinum & ſceleruni plena incedere compulit, ac ſub exitialis & pernicioſæ libertatis ſpecie, totius ferme Aſiæ & Africæ rudem quidem & barbaram gentem ad ſui interitum & perditionem allexit. Solet enim ſtolidum & ignobile vulgus, alioquin ad ventrem & pecudum vitam pronum, longe facilius ad illorum trahi obſequium, qui concupiſcentiæ & libidinis frena relaxant, quam illorum obtemperare monitis, qui ad religionem, ad morum vitæque mundiciem intendunt. Quemadmodum & nos ærumnoſo hoc ſæculo, cum non parum Germanorum dedecoris, & animarum & corporum iactura longe lateque experimur. Quippe puerorum inſtar, qui promptius lætiusque obediunt cuiquam inerti & petulanti homini, qui xeniola, poma, & crepitacula donat, effrenamque evagandi & curſitandi licentiam, ad eorum miſeriam & ruinam concedit, quam vt probo & erudito pareant pædagogo, qui virgæ & ferulæ minis, puerilem inquietudinem & inſaniam coercere, eamque ad virtutem capeſſendam, ad vitæ incolumitatem, & gloriæ incrementum inſtituere nititur.

REDEAMVS VNDE DIGRESSA EST ORATIO.

His igitur impii Mahumeti fallaciis, his fraudibus & præſtigiis pedetentim hoc malum irrepſit, & tantum virium ſibi vndique deſumpſit eundo, vt iam ortum & occaſum & Solis occupet vtrumque cubile: nulla fere ſit cœli plaga, nulla ſublunaris machinæ regio, quæ funeſta hac lue infecta, & fœdo Mahumetorum ritu contaminata non appareat. Quocunque vertimus oculos, quocunque cogitatione percurrimus, vbique de Mahumetana colluuie hoſtes, perſecutores & fidei coinquinatores nos circumdant. Sicque in anguſtum coartati ſumus, vt ex tanto ſpacioſiſſimi olim Chriſtiani orbis ambitu, nec vnus quidem Europæ ſuperſit angulus, in quo ab hoſtium incurſionibus & Chriſtiani nominis deſolatoribus, tuto degere nobis liceat. Si vero ſingulas per ſeriem cædes, & clades ab initio Chriſtianæ calamitatis recenſere velim, & ea omnia quæ noſtra ignauia & ignominia ad hunc vsque diem amiſimus, enumerare dixerim, tranſiret vtique dies, præteriret & nox, nec finem noſtra haberet oratio. Tranſeat ergo omnis Aſia, omnis Africa, taceamus veterem ignominiam: recentiora quoque Conſtantinopolis, olim Chriſtiani orbis oculi, Trapezuntii, Euboeæ, & Illyris horrenda excidia prætereamus. Lamentemur & defleamus ea quæ paulo ante acta vidimus, & præſentibus annis noſtros ante oculos verſantur.

Vidi-

Vidimus (nondum ſex circumuoluuntur anni) Rhodiorum inſignem Europæ Inſulam,* & Tyrrheni æquoris, totiusque Italiæ, interiorisque Hiſpaniæ & Galliæ littoris præſidium & columen ingenti Chriſtianorum turpitudine & clade expugnatam, captam, & in miſeram barbarorum ſeruitutem redactam. Paulo poſt Belgradum, quam Græcanicam Albam vocant, vnicum regni Pannonum, & Germanorum Imperii antemurale, & propugnaculum, noſtro diſſidio atque ſocordia cruenta expugnatione ſuperatam, perditam, & in Turcarum coloniam ſubactam vidimus. Sileo tot interea per Illyrim, Carniolam, & per Pannoniam incurſiones, incendia, capturas, cædes, & tot millium animarum exterminia, miſerabile horrendumque auditu. Vidimus nouiſſime inclyti, & toto terrarum orbe celebrandi Vngariæ regni, vniuerſæ Chriſtianæ militiæ ſcutum & munimentum, lu-
p. 381. gubrem & lacrimabilem ruinam, & deſolationem, qua immanis ille Chriſtiani nominis hoſtis, tanta atrocitate, tanto furore, & rabie debacchatus eſt in Chriſtianorum ſanguinem, ut id absque acerrimo cordis cruciatu, absque mœrore, & gemitu, nec per me quidem narrari, nec a vobis audiri poſſe exiſtimo. Vbi præpotentem innocentiſſimumque Ludouicum Regem, pie & ſtrenue pro Chriſti cruce militantem, in primo floridæ iuuentutis limine, teterrimo conflictu & pugna proſtratum ſublatumque, ** & vno temporis momento (o perfida, o impia & crudelia fata) vno inquam temporis momento, & vita & regno priuatum exutumque vidimus. Numeroſo & ſtructiſſimo eius exercitu profligato, & ad internecionem quaſi fuſo & deleto. Et quot ibi orthodoxi piique antiſtites, quot ſtrenui & nobili ſtemmate trucidati ſunt Duces; quorum alius haſta transfixus, & per caſtra delatus, alius palo traiectus, alius iugulatus, alius medio ſectus, alius patibulo affixus, alius aquarum gurgite abſorptus, alius flagro conſumptus, alius viuus defoſſus, aliisque horrendis, & inauditis nouæ mortis ſuppliciis affectus. Nondum tamen impius ille tot occiſorum ſanguine ſatiatus, mox impetit furitque paſſim per campos, per rura, oppida, vrbes, vbique incendia, vulnera, tormenta, cædes. Nulla perfidus ille promiſſa, nulla concordiæ fœdera ſeruat, & contra naturæ leges, contra humanæ pietatis iura infantes, infantes de maternis vberibus & vlnis iugulat in cunis transfodit, vel ad parietem fracta ceruice conquaſſat, matrem ſtrangulat, ſenem parentem de tecto præcipitat iuuenem medio ſecat, vel diris horrendisque tormentis discruciat, & ſi quos carcere aut vinculis tenet, vel concatenatos per rapidos torrentes transducit, aut illaqueato collo per impetuoſa flumina traiicit, non ad humanum aut honeſtatis vſum, ſed ad ſupplicia, vel ſordidam aut omni morte amariorem ſeruitutem reſervat. Talia adeo truculenta, ſic impia & nefanda facinora, nunquid auris humana, nedum Chriſtiana, aut mortalis ſenſus, absque mœrore & ſuſpiriis absque gemitu & eiulatu audire vel cogitare poſſet? Nulla ſiquidem gens tam fera, tam rigida, nulla ſic inculta & Barbara natio, quin pro patriæ ſalute, pro gentis ſuæ ſecuritate & pace, opes, corpora, vires, animumque profundat. Quinimmo & ſtolida ac viliſſima animantium, grues, formicæ, apes, & id genus, pro vita & incolumitate gregis ſui tuenda, perpetuis durisque laboribus inſudant, & ſua cuiusque munia ſedulo proſequuntur & curant, confligunt, pugnant, & pulchram (ut Maro loquitur) petunt per vulnera mortem. At prudens & diuinum animal, ſanctum Chriſtianorum genus, tot prophetarum oraculis prænunciatum, Chriſti cruce conditum, Apoſtolorum prædicatione ſolidatum, Martyrum ſanguine roboratum, Sanctorum legibus, & doctrinis excultum, diuorum Imperatorum, Regum & Principum religione, armisque tutatum, modo ad ſui deſolationem, ad miſerabile ſui excidium, & cladem (proh pudor) ita ſocors, ita ſomnolentum, ſtupidum & inſenſatum iaceat! Nam & adamas omni metallo, & ſaxo durior, ſolo hirci

* Videri poſſunt Iacobi Fontani *de bello Rhodio libri tres* & Melchioris Soiteri *deſcriptio belli Pannonici* in Schardii Tomo ſecundo.

** Vid. Stephani Broderithi *narratio de prælio ad Mohatium.*

ſanguine emollitur, & eliqueſcit: at Chriſtianæ pietatis hominum, ſic aſpera ſic rigida ſint præcordia, tam dura ſint pectora, ut tanta, & nunquam ſatis deploranda innocentium Chriſtianorum cæde, ſanguine & cruore atteri, molleſcere, aut vlla in parte flecti nequeant. O miſeram, o miſeram, miſeramque ſponſam talibus commiſſam paranymphis, qui eius aduerſus calumniatores tutelam, non modo negligunt, & floccipendunt, ſed eam inſuper nonnulli fucato ſuo dogmate; fallacibus pravisque doctrinis prophanare, & effrena (quam Chriſtianam vocant) libertate & libidine diſſipare & ſubuertere, nullo vnquam temporis momento deſiſtunt. Vbi ubinam priſca illa Germanorum gloria, & omnibus ſeculis formidabilis fortitudo, & ſpectata virtus, qua Germanas duriſſimas bello gentes: nec a Romanis quidem, orbis terrarum dominis, licet non ſemel crudeli animo petitas, nusquam tamen victas & ſubactas legimus? Vbi vbinam prior illa Germanorum victus modeſtia, & ipſa pacis & concordiæ altrix, diſſidii & ſimultatum expultrix, frugalitatis & parſimoniæ virtus? Qua Germani præ cæteris mortalibus (ſi præſtanda eſt Hiſtoriæ fides) auri & argenti maximarum peſtium fuere ſpretores, qua & omnem veſtimentorum ſpernebant cultum, & amictuum protinus abiiciebant blandimentum, qua & vlni contemnebant, ac ignorabant, vſum, nec aliunde id importari permittentes, quod eius intemperie, & luxu mentem hebetari, & ad labores homines molleſcere & effemina- p. 382.
ri arbitrabantur. Vbi vbi denique prior ille Germanorum fidei fervor, & pertinax religionis cuſtodia & obſeruantia cuius merito eximium Imperii decus, quod primo ab Aſſyriis, Perſis, Macedonibus ad Romanos pervenit, vltimo loco ad Germanos commigravit, vti ad eos qui præ cæteris nationibus digni habiti ſint, quibus Chriſti vexillum, eiusque reipublicæ cuſtodia & gubernacula committantur. Nunquid tanta, & omni ævo memorabilis extincta eſt Germanorum gloria, tantus roboris & fortitudinis ſplendor euanuit, vt nulla ſit reliqua reſipiſcendi facultas, nulla expectatio priſtini decoris, laudisque recuperandi? Longe & procul auertant id Superi. Quinimmo ſi vlla vnquam futura eſt ſpes labentem Chriſtianorum orbem reſtaurandi, ſi vlla datur fiducia orthodoxam pietatem in priſtinam eius ſpeciem ſuumque vigorem reſtituendi, hanc vel maxime quidem in Germanorum præſidio, virtute, & ope ſitam exiſtimo. Cum innata ſint Germanorum proſapiæ fidei, religionis, & militaris diſciplinæ ſemina. Quæ tametſi modo non coaluerint, obſtantibus diſſidio, pompæ libidine, & intemperie victus, quæ præclaram hanc ſementem obnubilant, ſuffocant, & corrumpunt, facile tamen in priſtinum vigorem floremque reſurget, ſi hæc tria omnium quidem malorum radix & fomentum abſtuleris.

Diſſidium namque, livor, & ſimultas quantum incommodi, quantum damni, & ruinæ humanæ ſocietati afferat, concordia vero & amor quantum incolumitatis, & vitæ dulcedinis pariat, operæ precium minime fore exiſtimo id longa verborum & orationis ſerie oſtendere, cum id palam, clariusque res ipſa demonſtret, naturæ quoque, & rerum ordo, immo & ipſa iumentorum conditio doceat, & ſacra authoritas multis quidem modis admoneat. Concordiam enim & vnanimitatem tanti facit diuina authoritas, vt eam religionis etiam obſeruantiæ, & altaris ſacrificio anteponendam ſtatuit. *Si offers*, inquit, *munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris, quod frater tuus habet aliquid aduerſum te, relinque munus tuum ante altare, & vade prius reconciliari fratri tuo.* E diuerſo discordiam, & odia vsque adeo abhorret diuina ſollicitudo, vt & ipſum nephandum idolorum cultum diſſenſionis ac diſſidii crimini poſtponendum docuerit. *Particeps*, inquit, *idolorum Effraim dimitte eum, diuiſum eſt cor eorum, nunc interibunt.* Omne enim regnum (inquit veritas) *in ſe diuiſum deſolabitur, & omnis civitas, vel domus diuiſa contra ſe non ſtabit.* Docuit idipſum claro experimento prudens vir Sertorius. Duos enim equos in medium produxit, vnum ſolidum robore & floridum annis, alterum vero languidum, tabe & annis confectum, exinde languidi & ſqualidi equi caudam iuueni & viribus potenti homini evellendam tradidit: Floridi autem & robuſti equi caudam, imbecilli & ſeni homuncioni erun-

can-

candam commisit. Tum vir iuuenis suo robori innixus,& tabidi equi imbecillitate inspecta, caudam vno & perpetuo tractu totam insimul extirpare incaute ac temere, & frustra denique præsumpsit. Senex vero homuncio, perspicacius rem considerans, ipsius floridi & robusti equi caudam in exiles portiunculas diuisit & sparsit, quas minutatim & tractuum frequentia extraxit, ita vt breui temporis spacio vniuersam robusti equi caudam tabidus ille senex nulla molestia, nulloque labore funditus euulsit. Quo sapiens vir ille admonuit, quodcunque exiguum & tenue robur, si concors, si iunctum fuerit, non facile etiam a solidiori ampliorique potentia vinci aut superari posse: e diuerso quo valida & perampla potestas, si disiuncta & sparsa fuerit, a quauis exili & imbecilli manu opprimi, subiugari, & extingui poterit. Docet idipsum sagax iumentorum instinctus, quod strenuus ille Dux Dacum Cotio in Principum illius gentis consessu prudenti quidem facto ostendit. Duos enim ferocissimos canes congredi, & in invicem sævire permisit, quos vbi acriori certamine, & rabie ferocire cognouerit, lupum clam superimmitti iussit, quem canes cum vidissent, evestigio, omni eorum lite dirempta, concordi fœdere in lupum profligandum conuersi sunt. Si igitur bruta stolidaque iumenta priuatum certamen & odium, vt in communem hostem insurgant, deponere non dubitant: tu qui rationis compos es, homo, qui Christianæ pietatis cultor, qui rerum publicarum moderator, quid debeas, quid ad te spectet, tuipse cogita & considera. Docet idipsum naturæ & rerum
p. 383. ordo, quod vniuersa quæ natura ipsa effingit atque producit, sola concordia gignit, ac genita conseruat, quod quamuis in omnibns & singulis, quæ naturæ opere constant, plane appareat, evidentius tamen hoc in nostra humana compagine videre & experiri licet. Vbi si concordiam,& mutuam membrorum opem abstuleris, mox in tabem & corruptionem tota corporis tui moles redigatur necesse erit. Nosti haud dubio sapientis apologum, quem & nunc sedulo rogo attendas. Pedes & manus conquesti de viscerum tranquillitate, & ocio ventris, suosque perpetuos motus & agitationes lamentantes, ineunt demum consilium, quo decernunt nil exinde operis & ministerii sui impartire visceribus & ventri. Venter autem & viscera inanita, a pedibus manibusque solitum sibi subministrari petunt alimentum, illi stolida pertinacia negant, longa tandem inedia, & defectu restaurantis, iam innatus calor hebetatur, & vis naturæ labitur, ipsi quoque manus & pedes titubantes, & iam naturæ casum persentiéntes annixe sollicitant, & omnem operam dare, opemque præstare festinant: at sero nimium, iam prostrata est eorum mouendi & agitandi virtus, deest & ventri cibum concoquendi facultas. Evenit denique ex pertinaci illo membrorum dissidio, vt paulo post squaleant omnes corporis artus, extinguatur calor, spiritus evolet, & vniuersa demum compago in putridum cadaver conuersa sit. Apologus, nostri temporis calamitatem perplane, si aduertis, designat: vbi pedes & manus ruris scilicet coloni, opifices, & plebei, aduersus reipub. viscera & moderatores, nefanda temeritate insolescunt. Rudes enim agricolæ, & plebei, Principum & magistratuum munia & gubernacula ambiunt, macellarii & pistores sacerdotii ministeria & opera sibi præsumunt. Sutores & cerdones se legum & sacrorum Canonum interpretes iactitant. Mulierculæ (o insania, o furor) mulierculæ de mysteriis, & reconditis fidei Sacramentis philosophari, & censere non dubitant. Cave, cave inquam, iterum dico cave, & cœli auertant omen, & tu, nisi maturius ociusque resipiscas, & animum a contentione, & livore temperes, ac vnum quodque reipub. tuæ membrum id muneris exerceat, quod diuina sanctio, & naturæ ordo cuiq; distribuit, mox parem experiaris exitum, quem & præfata dissidentium membrorum compago misere persensit.

Luxus vero pernicioſissima reipublicæ labes quantum iam vniuersam Germanorum gentem occupet, & quam procul hæc ipsa a maiorum suorum frugalitate & modestia degeneret, nemo est qui non iudicat. Rarus siquidem homo ille, cum quantumlumcunque nobilitatis iactitet, vel alicuius opulentiæ ciuem, mercatorem vel opificem agat, qui indumentorum cultu lanea dignetur veste, nisi exotico & peregrino

Britanniæ aut Hiberniæ vellere contexta: qui non ignominiosum putat ovinis vulpinisque tegi pellibus, aut qui vulgaris lanificii pileo,& sago sit contentus: nisi bino & trino ex oloserico, & purpura martrina aut sebelina (ut vocant) pelle subducto, splendeat indumento, & nisi pileo (quod byretum appellant) ex Lugduno Galliæ ad ventitio luxuriet, coccineo margine circumsepto, & aureis exculto fibulis, cum sinuosis ex purpura vittis, idque scissurarum varietate,flatibus,imbribus æstuantibusque solis radiis sit peruium. Diploide quoque & caligis cum fuluo, aut vermiculari substrato serico, quod per fissuras,& rimulas sexcentum transfulgeat: nec non & bysina camisia, aureo, & acupicto circumdata collo limbo, similique fastu & pompa lasciviat. Taceo inexplebilem mensæ, & obsoniorum libidinem, qua non tribus,non quatuor esculentis, non vna vel bina vini, aliorumque potuum varietate sunt contenti: neque satis reputant, bis terque in die ad mensam recumbere, nisi & somnifero noctis poculo Pizinum, Falernum, Ribolium, Creticum, & id genus meri ingurgitent, quibus omnem sane prouentum, quæstus, fortunasque omnes absumis, corporis simul & animi vim, roburque prosternis. Fies viribus imbecillior, in re pauperior,ad religionis opera segnior,ad consilium obtusior,ad bellicum apparatum impotentior. O sceleſtam & flagitiosam pompam, o crudelem & impium luxum inanem, qui illustrium domos dissipas, optimatum cognationes disperdis, destruis regna, & omne sublime Imperium subuertis, & nemo est qui te caueat, qui reiiciat vel contemnat. Si digitum tuum virulenta lues corrumpit, si manum si pedem venenata vlcera inquinant, non dubitas digitum manum pedemque ferro & igne totum absumere, vt reliduum corpusculi tui custodias, & serues incolume. At pro vniuersæ Christianæ reipubl. in- p.384.
columitate & tutela, quam ob exorbitantem luxum tuum, & effrenam pompæ libidinem, in vltimo iam exterminii& vastitatis discrimine constitutum,& vides & palpitas, nec vnum tamen (o dedecus, o pudor) nec vnum nocturnum poculum, non vnum obsoniolum, neque minimam blandidulam vestem, & amictus pompulam, fastumque abscindendum vel temperandum ducis.

Quod si nulla te pietas, nulla religio, aut primorum tuorum gloria, & virtutis splendor moueat, vnicum hoc pientissimi Ferdinandi Regis exemplum te inflectere, allicere & trahere debet. Procul sit omne lenocinium, & palpans adulatio, ex re ipsa loquor, quæ omnem hanc laudem longe quidem superat & præcellit, nouit ille, qui est reconditorum scrutator & cognitor Deus. Is enim religiosissimus Rex Ferdinandus, tanto stemmate, & alto sanguine natus, in tam sublimi sceptrorum, & regnorum specula constitutus, iuuentutis in eo florentibus annis, calcato tamen iuuenilis spiritus ardore, reiectis voluptatibus, spretisque omnium delitiarum illecebris, nulla (vbi de religione, & publico commodo agitur) nulla aduersa, nulla incommoda, nec æstus, nec frigora,non ventos,imbres, aut grandines horret, nullis vigiliis, nulla inedia, nec quibuscunque anxiis laboribus frangitur, & modo tanquam solers & vigil Christiani gregis Speculator, ac strenuus antesignanus crucis, aduersus trucem & furibundum Christiani orbis exterminatorem in aciem ad pugnamque descendere,& pro commisso sibi grege copias, opes, vires, animumque obiicere non formidat.

Exaudiri autem mihi video susurrantis, & secum murmurantis vocem dicentem: Et quid mirum, quod Rex Ferdinandus arma moueat, copias colligat,vires conatusque omnes in hostem intendat? cum eius iam interest & ad eum præ cæteris Germaniæ potentatibus spectat, impii tyranni furorem impetumque compescere, qui eius Pannoniæ, Croatiæ, & Dalmatiæ regni iam viscera penetrat,incendit,vastat, & quæque regni illius præsidia & propugnacula occupat,cæteri vero Germaniæ Principes, magistratus, & populi, adhuc procul sunt ab hoste, nondum illorum pulsat fores,nullius confinia, nullius adhuc limina tangit. Hæc tecum cogitas, hæc murmuras, hæc dicis? O improuidam, o vanam nec homine dignam vocem. Si enim non prius resistendum, non pius bellum parandum dixeris,quam cum vibrantem iam hostis gladium, & mucronem in te stringi videris, flammarum & incendii voraginem

pal-

palpitando ſenſeris, quod obſecro inter hominem & iumentum, quod inter proui-
dam & rationalem creaturam, & inter belluam diſcrimen facies? quan-
doquidem nullum eſt adeo torpidum ſtupidumque belluarum genus, cum videt, cum
ſentiat hominem, aut feram inuadentem, quin mox inſurgat, dente ferociat,
cornu & calce petat, vel vnguibus ferrat perſequentem. Aut quis adeo incircum-
ſpectus, & expers conſilii homo, qui non iudicet, qui palam non videat, ſi adhuc ſe-
mel horrendum illud monſtrum in Vngariam irrumpat (quod faciet, niſi tua religio,
prudentia & arma reſiſtent, cum regni illius iam claues, arces & præſidia occupet)
quin ſtatim in Auſtriacas prouincias irruet, & cuncta ferro & igne ſolita truculentia
& rabie vaſtabit. Et quid tunc quæſo obſtabit, quis iter claudet, & aditus obſtruet,
quin eueſtigio, veluti perfracto magni fluuiuis aggere, impetus illius nulla tunc mo-
le, nullis obicibus contineri poteſt. Sic impius ille Tyrannus mox per Bauariæ, Sue-
uiæ, Rheni, & Saxonum plagas impetat, ferociat, ruinis & cædibus omnia compleat:
adeo (auertant id Superi) vt Rhenus & Albis, quemadmodum Danubius & Iſter, in-
nocentium Chriſtianorum inficiantur cædibus, ſanguine & cruore rubeant. Sed eſto,
& admiſſo (quod tamen nemo prudens dixerit) vt cæcus ille tyrannus, cum Vngari-
am ſubegerit, Auſtriam euerterit, pedem ibi ſiſtat, & in te gladii ſui furorem non con-
uertat, nunquid tibi videretur humanum, nedum pium & Chriſtianum, populi tui
ruinam & cladem dimiſis conniuere palpebris, & veluti ignauus & ſtupidus homo,
aliorum calamitatem, complicatis in ſinum manibus ſpectare & intueri? Si in fori-
bus ciuis tui tecta rapi incendio, eiusque ædes, ſuppellectilem, coniugem, infantes
crudeli vorari flamma videas, nonne impius & ſceleſtus reputaberis homo, ſi mox
non clamites, vicinos excites, aduoces, & tuipſe præcipiti pede aduoles, manu & dor-
ſo, viribusque omnibus opem feras? Sic euangelica veritas ouem vel bouem qui in
p. 385. foueam ceciderit, eripiendum enunciat: niſi & Moſis ore præcipit vt aſinum ſub op-
primente onere iacentem erigas & ſubleues; fidelem hominem, & vaſtam Chriſtiani
nominis multitudinem, pro qua Chriſtus ſeruator ſputa, flagella, crucem, vulnera, pla-
gas, amarulentæ denique mortis ſupplicia non abhorruit, tu qui Chriſti ſeruum ſpon-
des, qui auditorem & factorem verbi polliceris, de profunda hac anguſtiarum fouea
& voragine eripere, & de truculenta manu trucidatoris, ſanguinem tuum ſitientis
protegere & eruere abhorriebis? Abſit nefanda hæc crudelitas, horrendaque impie-
tas, ab innata Germanorum ſodalitate & dulcedine, qui non aliunde vocati ſunt Ger-
mani, niſi ex eo quod ſe mutua benignitate, & amore quaſi fraterno ſanguine iuncti
amplectuntur, & fouent. Cuius olim beniuolentiæ & fraternæ concordiæ merito
nulla fuit vnquam orbis terrarum natio, nulla quantumcumque dura & atrox bello
gens, quæ tanta virtute & gloria Tyrannorum impetum & violentiam coercuit, ſuam-
que genuinam libertatem tutati ſunt, quemadmodum Germani. Quis enim popu-
lorum, quæ gens vel natio Magni Alexandri Macedonis, orbis domitoris vim repres-
ſit, eiusque impetum compeſcuit, ne Danubii ripas excederet, niſi Germani? Darius
Hidaſpis filius, & Cyrus præpotentes Aſiæ reges, Danubium traiicientes auſi non ſunt
attingere Germanos. Octauii Auguſti legiones apud Cariſcos ad internecionem de-
leuerunt Germani. Tiberium quoque Vindelicos armorum impetu aggreſſum, in
fugam, & extra ſuos limites coëgerunt Germani. A Veſpaſiano ſummo poſtea Im-
peratore duabus & triginta pugnis commiſſis ſuperari, & vinci non potuerunt Ger-
mani. Longobardorum diuturnam tyrannidem, quæ nulla Regum neque Princi-
pum potentia, & nullo robore retundi & cohiberi potuit, ſuperarunt & extinxerunt
Germani. Tanta denique & tam acris erat Germanorum belli, & pugnandi virtus,
vt natum ſit inter finitimos adagium; *Male qui pugnare velit, cum Germanis pugnet.*
Si prioribus ergo ſeculis Germani, dum adhuc ſub mundi ſeruiebant elementis, &
muta Gentium colebant ſimulachra, nec dum regale ſceptrum, nec dum imperii fa-
ſtigium adepti, virili ſemper audacia, & inconcuſſo animo & robore aduerſus regum
imperia, ferociſſimarumque gentium irruptiones & impetus, ſuam libertatem &

gen-

gentis suæ tranquillitatem pacemque tutati sunt, modo summa religione, summa veritatis fide instructi, diuinis legibus moribusque instituti Imperatoria maiestate decorati, militari disciplina & armis præcunctis gentibus muniti: quanto condecentius, quanto oportunius, atque glorioſius pugnandum sit vobis aduersus atrociſſimi & furibundi Tyranni gladium, aduersus seruilem & spurciſſimam omnium mortalium colluuiem, quæ non modo agros domosque vastando, suppellectilem diripiendam quærit, sed vitam vestram, filiorum, matrum, & infantum sanguinem & ossa petit, sacratissimæ fidei, & religionis exterminium affectat, principatus vestros vestrumque imperium non vt possideat, sed vt perdat, deleat & extinguat, requirit, quod non semel ex impio & polluto huius Tyranni ore auditum est. Non prius velle reuocare manum, ferrum & ignem a Christiano populo, nec satiari se posse Christianorum sanguine, donec illorum tollat & exterminet imperium eiusque memoriam & nomen funditus deleat & extinguat.

Agite igitur, exurgite vos sacri Imperii proceres, vos consulentissimi magistratus, & populi omnes agite, & arma, tela, ensesque arripite, & rumpite moras antequam cadant de montibus vmbræ, & repentinæ indelebilesque ærumnarum vos tenebræ comprehendant. Iam ad arborem posita est securis, iam pestifera illa lues vestra ad vsque limina serpsit, paululum moræ si feceritis, actum erit de fide, de religione, imperio & principatibus vestris. Agite itaque & exsurgite dum tempus est, dum parum adhuc diei eluceſſit, & pientissimum Crucis antesignanum Regem comitamini Ferdinandum, qui pro religione, pro Christiano populo, pro vestroque imperio, sceptra, regna, copias, fortunas, viresque opponere non formidabit. Agite denique pro illius fide, qui pro vobis in Cruce pependit, agite pro religione, propter quam sancti dira subierunt mortis tormenta. Agite pro imperio, principatibus & magistratibus vestris: quæ Othones, Henrici, Federici, ceterique maiores vestri, religione, armis, suoque sanguine adepti, & tutati sunt. Agite pro vestro, pro filiorum, pro coniugum, & innocentium paruulorum sanguine & cruore, quem petit, quem sitit immanis ille & furibundus Dei & naturæ hostis. Age denique, & diſſidium liuoremque depone, depone fastum & pompæ libidinem, depone luxum & intemperiem victus, vt illa tibi innata virtutum semina coalescant, & in pristinum gloriæ, & in splendoris tui germen floremque resurgant, erisque viribus incolumior, in re opulentior, religionis cultu vigilantior, ad consilium perspicacior, ad bellicum apparatum munitior, in cunctis denique rebus tuis gerendis, actibus & successibus tuis eris felicior, & in omne æuum beatior. P. 386.

IOA-

IOACHIMI CAMERARII
HISTORIA
BELLI SMALCALDICI.

LECTORI BENEVOLO

S. D.

BURCARD GOTTHELF STRUVE

Nsignis vir erat Ioachimus Camerarius, cuius vitam & elogia præter Melchiorem Adami, plures alii scripserunt. Sufficit nobis elogium Thuani hic adduxisse, dum ait : * Camerarius loco nobili, sed in modicis opibus natus, ad hæc specie ingenua præditus nobilitatem generis, quantum per conditionem & ætatem licuit, nobilibus exercitiis retinuit, equitandi peritia insignis, de qua ad Xenophontis librum, quem de re equestri scripsit, a se Latine versum ac notationibus explicatum, peculiarem commentarium subiecit. De cetero cum vitam otio litterario consecrasset, post perceptam vtriusque linguæ exactam notitiam, quam & variis scriptis illustrauit, non solum ad bonos auctores in vtraque lingua interpretandos tam poetas quam oratores & historicos, sed etiam in solidioribus philosophiæ mathematicarum artium, & postremo theologiæ studiis multa commentatus est, ad quæ omnia, quod pauci ante illum fecerunt, politioris litteraturæ ornamenta semper attulit, variis in omni doctrinæ genere lucubrationibus aut dum vixit, editis aut post mortem a tanto patre dignis filiis publicatis, quæ sparsim & diuersis temporibus ac locis per particulas edita, cum eiusmodi sint, vt iis ad rem litterariam plurimum emolumenti sit redundaturum, simul omnia aliquando edi reipublicæ maxime interest. Constans ac perpetuus Philippi Melanchthonis amicus fuit, eius studiorum, voluntatum, ac consiliorum particeps, & cum ipse Lipsiæ larem fixisset, & ille Vitembergæ profiteretur, per literas amicitiã eam toto xxx annorũ tempore coluerunt, & Melanchthonis quidem literas ipse Camerarius post mortem eius studiose collectas ac digestas publicauit, suis non insertis, quarum partem filii post patris obitum, tum alias ad diuersos duobus voluminibus distinctas ad utilitatem publicam ediderunt. Tandem vir optimus & de rep. tot exantlatis laboribus bene meritus ex hac vita migrauit xv Kal. Maias. *Reperitur hæc Historia in Catalogo Scriptorum eiusdem, quam breuiter quidem, ast accurate descripsit Camerarius, ita, vt Protestantium errores minime reticeat. Græco sermone eandem scripsit, vt, prout ipse testatur, Græcorum etiam gens de gestis istis edoceatur. Simon Stenius vero, Lomacensis, qui Heidelbergæ Græcas litteras docuit, & sub initium seculi superioris vixit, hanc historiam in latinum transtulit sermonem, atque supplementum adiecit, in quo prœlium ad Mühlbergam, vna cum Io. Friderici Electoris captiuitate describit. Hanc ipse Stenius Frebero transmisit, prout ex ea, quæ statim subsequitur epistola patet.*

* *lib. LIX. p. 66.*

BELLI SMALCALDICI
ANNO M. D. XLVI.
INTER CAROLVM V. CÆS. ET PROTESTANTIVM DVCES GESTI,
COMMENTARIVS
GRÆCO SERMONE ELEGANTER SCRIPTVS
A
CL. V. IOACHIMO CAMERARIO
PABEPERGENSI.

CVM
VERSIONE LATINA ET SVPPLEMENTO
SIMONIS STENII LOMACENSIS.

V. N.
MARQVARDO FREHERO
CONSILIARIO PALATINO.
SIMON STENIVS.

S. D.

REmitto ad te, Vir nobilissime, Camerarii ξυγγραφὴν Latine a me redditam. Quia autem nonnulla deesse videbantur, visum est & illa supplere, & quidem breuiter, vsque ad captiuitatem Saxonis: quæ recte (vt puto) hanc conscriptionem finit, vt Iliada mors Hectoris. Nam quæ secuta, ex vita Mauritii peti poterunt, vel multo magis ex aliis luculentis historicis Vale & me ama. Sign. XVIII. Iulii. M. DC. VI.

DE BELLO SMALCALDICO.

P. 389.

ΕΠΕΙΔΗ᾽ καθέστηκε τηλικοῦτος τὸ μέγεθος πόλεμος, αὐφνιδίως μὲν ἐξαφθεὶς, σφοδρόταῖς δὲ τῇ ὁρμῇ ἀεὶ τὸ ἐχόμενα εἰς το πρόσω νεμόμενος, ἔδοξέ μοι ξυγγράφειν τὰ ἐγνωρίσμενα ἡμῖν, δυοῖν μάλιστα ἕνεκα, τὸ μὲν, ὅτι ἐώρων ἄρχεσθαι ἤδη ἐκβαίνειν πρὸς τὸ τέλος τὰ πολλὰ, ὑπὸ τῶν πάλαι προφερομένα ἔκ τε λογικῶν ἀστρολογικῶν σκοπιῶν καὶ ἀδήλων χρησμῶν τε καὶ ἐνθουσιασμῶν, καὶ δὴ κἀγὼ τὰ πρὸς τῶν πρεσβυτέρων ὥσπερ πατροπαράδοτα μαντεύματα ἀκούομενα τε καὶ φατιζόμενα. ἕτερον δ᾽ ᾧ προετράπην καὶ τῷ ξυγγράφειν τόδ᾽ ἦν, ὅτι ἐτεκμηράμην πάνυ πολλοὺς ἔσεσθαι τοὺς ἱστορησομένους τὰ νυνὶ γεγονότα, καθ᾽ ὡς τὸ εἰκὸς ἕκαστον ἐκβήσεσθαι τὰ πεπραγμένα κἀν τὸ αὐτῷ δοκοῦν τε καὶ ἀρέσκον. ἁπαραθραύστου δ᾽ ἂν τῇ ἀληθείᾳ τὰ πάθους, καθάπερ τις ἢ τοῖς φιλίας ἢ μίσους ἔχοι πρὸς ἑκατέρους τοὺς διεστηκότας. οὐ γὰρ χερῶν μόνον καὶ παρασκευῆς καὶ ἔργων κίνησις μεγίστη ἦδε, ἀλλὰ καὶ φρενῶν καὶ γνώμης καὶ σπουδῆς ἅπασι ἀνθρώποις. ἡγησάμην δὲ πρὸς τοὺς μεθ᾽ ὑμᾶς ποτε γνωσομένους, εἴτε σὺν εἴη ἁπαλὸς ἴσως ἐπιγνῶναι τὰ συμβεβηκότα ἀδεκάστως τῇ μνήμῃ παραδοθέντα, καὶ οὐ παραφέροντα τῇ τὰ διηγησαμένῳ οἷον παρασύρσαι τινὶ ἐπὶ θάτερον τῶν συρραγέντων μέρος, διὰ ταῦτα ἐγὼ ὠόμην δεῖν ἀδιάφθορόν

QVANDOQVIDEM bellum ingens repente instar incendii exarsit, & vicina quæque deinceps continua vehementia impetus sui corripuit & absumsit: visum est ea conscribere, quæ de eo mihi innotuerunt, duas potissimum ob causas: primum enim videbam paulatim euenire, & ad exitum perduci ea, quæ magno numero iampridem prædicta fuere, tum ex astrologicis quibusdam considerationibus, tum ex oraculis obscuris & enthusiasmis, secundum diuinationes a grandioribus natu decantatas & celebratas, quod a patribus se has accepisse dicerent: deinde ad conscriptionem etiam hoc me incitauit, quod coniiciebam multos fore, qui historiam de iis, quæ modo facta sunt, deuulgaturi essent, & vnumquemque de rebus gestis expositurum ea, quæ suæ opinioni arriderent, cum semper obstruere luminibus veritatis affectus soleat, quatenus nimirum quisque vel amore vel odio tangitur partium dissidentium. Non enim tantum manuum & apparatus, & facinorum motus hic extitit maximus, sed animorum etiam, sententiarumque & studiorum apud omnes (vt ita loquar) mortales vehementia. Putaui autem posterorum etiam respectu (si forte aliquibus curæ erit cognoscere ea quæ acciderunt, caste & integre memoriæ tradita, nec narrantis inclinatione quadam in alteram digladiantium inter se partem detorta.) Putaui igitur hac de

cau-

P. 390. causa incorruptam narrationem & historiam quandam sinceram contexendam esse de iis, quæ quasi in propatulo & in oculis omnium gesta forent. Optarim autem hanc elaboratam fuisse ab vno aliquo ex iis, qui & scirent omnia, & primas quasi rerum causas attendendo essent assecuti, qui veluti consiliarius fuerit & ad deliberationes adhibitus ab iis qui vniuersis negociis præfuerunt. Hic enim vt oculatus testis accurate possit commemorare, quæ passim factitata fuere: & plenius atque eruditius exponere, cum in ciuili prudentia & experientia, spectatior sit, quam nos. Quia autem incertum erat, num talis aliquis scriptor inueniri posset, nos rem aggressi sumus, plurimorum sane & maximorum, (qualia omnino sunt, quæ causam & initium belli præbuerunt) ignari, & in elocutione minus fortasse exercitati, quam debebat esse is, qui ad huiusmodi conscribenda accedat, facultate orationis prorsus destitutus. Verum enim vero non potuimus non rationem habere veritatis manifesto in periculo versantis, propter sermones tum in circulis & conuiuiis vsurpari solitos, tum multorum literis disseminatos. Cæterum libero, &, (vt ita dicam) aperto ore narrationem exponemus sine omni fortassis ornatu, & in qua aliquid desiderari possit, non tamen falsam aut gratificatem cuiuscumque sane vel auribus vel voluntati: imo sine omni dissimulatione ea etiam indicare conabimur, quæ forte in mentem venerint de cognitis & deprehensis. Ac visum est vti lingua Græca, vt etiam, si fieri possit, hæc gens de his omnibus veritatem edoceantur. Est autem patria mihi vrbs nomen sortita a monte pauonis in finibus Franconiæ, vbi alueos suos miscent Moganus & Rhegnessus. Ita enim in quibusdam de Carolo Magno confectis monumentis scriptum legitur. Nomen autem nostrum * Græcorum lingua versum erit Anastasius.

Multis igitur in Germania motis disputationibus, tum de doctrina ecclesiastica, tum de institutis ac ritibus, quæ in hac continentur, cum errorum impietas defenderetur manifesta, vt constabat omnibus, atque in multis deprehen-

πνα λόγον καὶ ἀκραφνῆ ἱστορίαν τ̃ φανερῶν γουῦ καὶ ἅπασι πρὸ ὀμμάτων γεγυμνωμένων πραγμάτων ἀποδείξασθαι, καὶ βουλοίμην ἂν ἐξεργάσασθαι τοῦτο πινὰ οὐ μόνον ὧ εἰδότων ἅπαντα καὶ παρηκολουθηκότων τοῖς ἄνωθεν αἰτίας, ὡς σύμβουλον ἀπ' ἀρχῆς τυγχάνοντα, καὶ συνέδρου τῶν πεπραγμένων τοῖς ὅλοις, καὶ ἀκριβῶς τὰ ἑκάστοτε ἀποτελεσθέντα, ὡς αὐτόπτην γενόμενον διελθεῖν δυνάμενον, ἀλλὰ καὶ φύσει μᾶλλον ὑμῶν πολιτικὸν τοῦ ἔχοντα, καὶ ἐμπειρίας ἐπὶ πλεῖον ἥκοντα, καὶ ἐκφέρειν ἐπὶ τὸ σαφέστερόν τε καὶ λογιώτερον ἐπιτήμονα. ἀδήλον δὲ ὄντος εἴτις τοιοῦτος ξυγγραφεὺς εὑρεθείη πω, ἡμεῖς δὲ τὸ λοιπὸν ἐπεβαλόμεθα τῷ ἐγχειρήματι τῶν τε πολέσων καὶ μεγίστων οἷα εἰσιν πάντων τὰ αἰτιώδη ἀρχικὰ ἀγνῶτες, καὶ πρὸς τὴν λέξιν ἧττον ἠσκημένοι ἢ ἐχρῆν τ̃ ξυγγράψαι τοῦτο πεπραγμένον, τ̃ δὲ τ̃ λόγου δυνάμεως παντάπασιν ἄμοιρος ὤν. ἀλλ' οὐ μὲν οἵοί τε ἐγχωμόμεθα πρόφασιν τῆς ἀληθείας προφανῶς ἤδη κινδυνευούσης ἐκ τε τ̃ ἀγορείων τούτων καὶ συμποσιακῶν καὶ τῆς διὰ γραμμάτων ἐκδείξεως, διαθρυλλουμένων, τὸ λεγόμενον, τ̃ τε στόματος ἀνοίγωμεν πύλας, καὶ ἐνδεῆ μέν ἴσως πάνυ δὲ ἀκαλλώπιστον ἐπιθῶμεν τοῖς διήγησιν, ἀδαμῶς δὲ ψευδῆ ἢ καταπεπλασμένην οὕτινοσοῦν ἕτ' ἀκοῇ, ἔτε βλέψει, καὶ μηδὲν ἰσοσφαλὲς δηλοῦσαι πειρώμεθα, ἅτινα καὶ ὅπη τῶν καταληφθέντων ἐνθυμηθεῖσι ἡμᾶς ξυμβῇ. ἐδόκει δὲ χρῆσέ- ου ἑλληνικῇ γλώττῃ, ἵνα καὶ πῶς οἱ Ἕλ- λωες διδαχθεῖεν περὶ τούτων τοῖς ἀληθε- ἂν. ἔστι δ' ἐμοὶ πατρὶς μὲν ἡ καλουμένη ταῶνος ὄρος πόλις μεθορία τῆς Φραγκοῖς ἔνθα χεδόν, ὅτε Μογάνος καὶ Ῥήγνησσος συ- ῥέοντες μίσγονται ἀλλήλοις, ἅτω γὰρ ἔν τισιν Bamberg. ὅπη καρόλῳ τῷ μεγάλῳ ὑπομνήμασι ποιη- θεῖσιν ἀναγέγραπται, ὄνομα δὲ εἰς τὴν Ἑλ- λήνων γλῶσσαν μεθερμηνεύεται Ἀναστά- σιος.

Πολλῶν δ' οὖν συζητήσεων ἐν τῇ Γερμα- νίᾳ γεγυμνωμένων περί τε τ ἐκκλησιαστικῆς διδαχῆς, καὶ τ ταύτῃ ἐμπεριεχομένων ἐπι- τηδευμάτων τε καὶ θεσμῶν, ἀναμφισβητήτως ἤδη κεχρωσμένων, ὡ ἐν πολλοῖς κατεφο-

* Ioachimus.

ρά θη καὶ ὑπό τινων τρανῶς κατεδείχθη, σφαλμαλῶν καὶ ἀσεβημάτων ὑπεραωιζομένων καὶ τῶν τὸ ἐκκλησιαστικὸν κράτος καλειληφότων τά τε κέρδη καρπουμένων καὶ τῷ ἀξιώματι ἐπαιρομένων· δ' δὴ ἀκαρμαῖον ἀποξιῶσαι ἐθελόντων οἷς κατηγορεμένοι τε καὶ ἐλεγχόμενοι ὑπό τινων τῷ τε ἀληθεῖ προσεχόντων & τὴν εὐσέβειαν καλορθῶν, ἐσπεδακότων κακῶς ἤκουον, τότε δὴ σύμπνοια τις καὶ κοινωνία ἐποιήθη ὑπό τινων ἐν τῇ Γερμανίᾳ δυνασῶν τε καὶ πόλεων ἀντιλεγόντων καὶ μὴ προσδεχομένων τὴν περὶ τῆς προτέρας ἀνεξετάστε καὶ πολλαχῇ διεφθορυίας, ὡς ἔφασκον, διδαχῆς ἐντολήν τε καὶ εὐαγγελίαν, ὥστε μηδὲν νεωτερίσαντας ἀνάντε κηρύγματος τηρίσαι τε & πρεσβεῦσαι πάντα τὰ τό τε ἐπιπολάζοντα τῶν τε δογμάτων & ἐθῶν ἐν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς οἰκονομίαις. Ἁμαρτυρία τε τις νομίμως παρενετέθη, ἢ μὴ τῆς ὀρθοδόξε καὶ καθολικῆς πίστεως καὶ ἀληθείας ἀντιλάβεσθαι, καὶ ἐθέλειν ποιεῖν ἅπαντα ὥστε ἑκάστοις πρέπει, ὑπακούειν τε οἷς χρὴ καθ' αὐτὰς ἅπασας, ἐκτὸς εἰ κατὰ τῆς ἀτρεκοῦς τε καὶ εὐαγγελικῆς διδασκαλίας κυρωθέντος συναλλάγματος. ἐξ οὗ δὴ τοῦτο τὸ ξυνεσηκὸς ἐκλήθη τὸ τῶν Ἁμαρτυρισάντων μέρος. καὶ ἐν τοῖς συλλόγοις τῶν ἐκκλήτων οἱ συγκεκλουϊσμένοι ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς τὰ ἀναπίπτοντα περὶ τῶν κοινῶν ὁμήγυρις καλεῖται τὰ ἀεχῆς, ἐναῦτα ἄρα οἱ Ἁμαρτορήσαντες ἀπὸ τῶν λοιπῶν ἀπεχίσθησαν χρηματησάντων δῆτα ὑπηκόοι, ὥσπερ ποιοῦντες τὰ δέοντα ἡσυχῇ καὶ εὐδεμιᾶς ταραχῆς αἴτιοι ὄντες. τῆς καὶ Ἁμφορᾶς αὐξανομένης Κάρολος Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ σεβαστὸς τότε ἐν Ἰταλίᾳ παρεπιδήμησεν ἄλλων τε ἕνεκα, καὶ δὴ πολέμε & περὶ τῶν Γαλατῶν βασιλέα αἰέ πως ἀναβλασάνοντος, καὶ ὡς οἶμαι, τλῶ στεφάνωσιν ᾧ τινα ἀρχιερατικὸν νόμον, ὑπὸ Κλήμεντος τότε ἐπὶ τῇ Ρώμῃ πρεσεδρεύοντος, οὐδὲ παρέργων κομιστόμενος, καὶ φρασησούλου τλῶ τῶν Φλωρεντίνων πόλιν ἐναντιωμένων τῷ Κλήμεντι, ἀξιόλογα χρήματα, ὡς ἐφάσκετο παρ' αὐτοῦ λαβών, τλῶ τῶν Φλωρεντίνων δουλείαν ὥσπερ ὑπηναμένε. τότε γοῦν προαγορευθέντος συλλόγε ἀρχικῆς ἐπὶ τὴν ἰνδελικῶν καλεμένων σεβαστῷ, Ἁμφθείς κατὰ νοῦν ὁ Αὐτοράτωρ Κάρολος ἐν Ἰταλίᾳ παρεγένετο καὶ αὖθις ἐξ Ἄλπεων προ-

Sleidanus lib. 6. p. 173. *Seckendorff* lib. 2. f. 14. *Io. Joachim Mullers* Historie Evangelischer Stænde Protestation.

Sleidan. lib. 6. p. 181. *Georg. Cæstin.* Hist. Comit. Aug. *Horneder.* lib. 1. c. 9. *Seckendorff.* lib. 2. §. 20. & sqq.

sum & a nonnullis liquido demonstratum; cumque illi, qui in Ecclesiis dominabantur, & earundem reditibus fruebantur maxima dignitate præditi, ne tantillum quidem ab iis, quorum accusabantur & conuincebantur opera quorundam veritatis studio religionis correctionem serio quærentium, decedere vellent, ob id male audirent; tunc conspiratio quædam & societas in Germania inita inter quosdam Principes & ciuitates admittere recusantes mandatum & edictum de doctrina, neque examinata antehac, & multipliciter corrupta, cum præciperetur sine præiudicio & nouitatis studio seruanda & amplectenda esse omnia dogmata & ritus tum in ecclesiasticis dispensationibus vsitatos. Protestabantur autem illegitime, se orthodoxam & catholicam fidem ac veritatem amplecti, & velle vnumquemque præstare quod deceat, etiam obedientiam iis quibus debeatur, excepto mandato aduersus veram & Euangelicam doctrinam promulgato. Vnde factum est, vt hoc fœdere coniuncti, *Protestantes* appellarentur. Atque in comitiis ii qui euocantur ab Imperatore ad publicas deliberationes, Ordines vocantur Imperii. Tum igitur Protestantes a reliquis se seiunxerunt, nihilominus professi, se dicto audientes esse, quippe qui nullarum turbarum autores, quiete facerent, quæ sui muneris essent. Porro crescente diffidio, Carolus Imperator Cæsar Augustus eo tempore in Italia commorabatur, tum aliis de causis, tum quod bellum aduersus Gallorum regem non sine tumultu subinde fruticaretur. Forte etiam (vt puto) secundum quandam Pontificiam legem, a Clemente tunc Romæ præsidente se coronari obiter volebat, a quo (vt perhibebatur) magnam vim acceperat pecuniæ, vt Florentinorum vrbem Clementi aduersantem Pontificiæ seruituti subiiceret. Eo igitur tempore Comitiis Imperii Augustæ Vindelicorum edictis, Imperator Carolus rebus Italicis ex animi sententia compositis, per Alpes profe-

p. 392. profectus Augustam petiit; cuius præsentiam per nescio quot menses expectauerant, qui accersiti fuerant; tum Electores Ecclesiastici, tum alii Principes & proceres ac ciuitatum legati. Aderant ibidem & Gallici legati, & Britannici, itemque ex Dalmatia & Pannonia missi. Campegius autem a Clemente electus, Carolum secutus, vna cum ipso eques vrbem ingressus est xv. die Iunii. Porro omnia plena erant bonæ spei de rebus vniuersis, & incredibilis animorum erga Carolum alacritas. Sed nihil vtiliter actum: imo semina tum iacta multorum & magnorum malorum, & maior quam antehac vbique ferme confusio & perturbatio extitit. De controuersiis autem Ecclesiasticis Protestantes confessionem quandam, (vt aiebant) suæ veræ fidei & concinentis cum scriptura sacra & doctrina Prophetarum & Apostolorum, ac qui his successerunt Sanctorum Patrum exhibuerunt: a quo tempore ii, qui huic adhærescebant, etiam *Confessionistæ* appellati. Est autem illa confessio talis, vt maxime digna videatur, quæ legatur ab omnibus, qui veritatem amant, & mendacium oderunt, tum propter accuratam & simplicem, tum propter sinceram ac piam expositionem. Sed ipsa hoc ostendat, vt dici solet. Cæterum cum nihil tunc concluderetur, & protestantium factio indies validior fieret, accedentibus ad hanc subinde aliis, biennio post Comitia iterum Ratisbonæ edicta. Cumque iam per Vngariam Turci progressi denuo Viennam aggressuri viderentur, res inter partes dissidentes, ita cum Imp. compositæ, vt induciæ & pax esset inter ipsos vsque ad Synodum vel conuentum alterum, in quo de controuersiis disceptetur. Atque ita societate de communi consilio inita, apparatus belli summa omnium voluntate decretus, Turcorum impressionem auertit. Post hæc classis aduersus Tunetem missa, & anno post bellum Gallorum rex aperte mouit, & Carolus contra Massiliam copiis ductis, re infecta discessit, vt ita aliquot annis per Germaniam quisque in suo principatu sine

πορευόμενος εἰς σεβαστὴν προσδοκώντων μῆνας ἐκ οἷδ' ὅσους ἐκεῖ τὴν παρουσίαν αὐτοῦ πάντων τῶν προσκεκλημένων, τῶν μὲν ἐκ τῶν ἐπὶ τὰ ἀρχιερεσιακὰ ἀξιώματος πλείστων, τῶν ἄλλων δὲ ἀρχόντων τε καὶ δυναστῶν καὶ ἐκ τῶν πόλεων πεμφθέντων ἁπάντων. παρῆσαν δὲ καὶ τῶν ἐκτὸς οἵτε παρὰ τοῦ τῶν Γαλατῶν βασιλέως, καὶ τοῦ τῶν Βρεταννῶν, ὑπό τε Δαλματῶν καὶ Παννονίων ἀπεσταλμένοι. ὁ καὶ Καμπήγιος ὑπὸ τοῦ Κλήμεντος κατειλεγμένος εἵπετο τῷ Καρόλῳ, καὶ ἅμ' αὐτῷ εἰσέλασεν ἵππῳ εἰς τὴν πόλιν τῇ τοῦ ἰουνίου τ. ε. η, ἦν δὲ ἅπαντα μεστὰ ἀγαθῆς τινὸς ἐλπίδος περὶ τῶν ὅλων, καὶ προτυμία εἰς τὸν Κάρολον ἀμύθητος, ὀδὲν δὲ ἐπράχθη τῶν χρησίμων, ἀλλὰ καὶ πολλῶν τε καὶ μεγάλων κακῶν οἱονεὶ σπορά τοτε κατεβλήθη, καὶ ἀκρισία τε καὶ ταραχὴ μείζων ἢ πρὸ τοῦ ἀπολυταχοῦ χεδὸν ἐγένετο. περὶ δὲ τῶν ἐκκλησιαστικῶν διαφορῶν οἱ διαμαρτυρήσαντες ὁ ὁμολόγησίν τινα τῆς αὐτῶν ἀληθοῦς, ὡς ἔλεγον, πίστεως καὶ συμφώνε ταῖς τε ἁγίαις γραφαῖς τῶν τε προφητῶν καὶ ἀποστόλων διδαχῆς, καὶ τῶν ἐν ὁσίοις πατέρων μετ' ἐκείνους προενεγκάντες ἐξέθηκαν, ἀφ' ἧ χρόνε καὶ ἐξομολογήται οἱ ταύτῃ ἐμμείναντες ἐπεκαλοῦντο. ἔστι δὲ ἐκείνη διά τε τὸ ἀκριβὲς καὶ ἁπλοῦν καὶ ἀκέραιον καὶ εὐσεβὲς οἷα καὶ ἀξιωθῆναι ἐν τοῖς ὅτι μάλιστα τοῦ ἀναγινώσκεσθαι ὑπὸ πάντων οἷς φίλη ἡ ἀλήθεια καὶ ἐχθρὸν τὸ ψεῦδος. δειξάτω δὲ τοῦτο αὐτὴ, κατὰ τὸ λεγόμενον. ἀλλ' ἑδενὸς περαινομένε τό τε καὶ τοῦ τῶν διαμαρτυρησάντων σίφος ἰσχυροτέρε καθ' ἡμέραν γενομένε προσγιθεμένων ἀεί τινων ἐκείνοις, μετὰ δύο ἔτη ὕστερον συλλόγε ἄνωθις ἐν τῷ ῥηγνοπυργίῳ γενομένε τῶν τερπῶν ἤδη διὰ Παννονίας παρελθόντων, καὶ σπευδόντων τὸ δεύτερον ἐπὶ τὴν Βίενναν σύμφασιν ἐποίησαν, τὰ διεγνώσθαι μέρη σὺν τῷ αὐτοκράτορι περὶ ἐκεχειρίας καὶ εἰρήνης ἀχθησομένης μεταξὺ αὐτῶν ἄχρις συνόδε ἢ συλλόγε ἑτέρε ἐν ᾧ τὰ ἀμφίλογα διαγνωσθῇ. καὶ ἕτω συμμαχίας γενομένης καὶ κοινοβελίας καὶ παρασκευῆς ὁμοθύμε τῶν τερπῶν προσβολὴ ἀπεκρούσθη. μετὰ ταῦτα ἐσάλη ὁ ἐπὶ τὸν Τύνητα πόλεμος, καὶ ἔτει ὕστερον πόλεμος ἐξηνέχθη λαμπρῶς ἤδη τοῦ τῶν γαλατῶν βασιλέως ἡγεπὶ τὴν Μασσυλίαν στρατευσάμενος ὁ Κάρολος ἄπρακτος ἀπῆλθεν. ὥστε ἐνιαυτοῖς μέν τισιν ἐν Γερμανίᾳ ἀδεῶς ἐν αὐτεξουσίᾳ διάγων ἅπαντας. τὴν δὲ διαφορὰν ἐχ ἧττον ἐπιτείνεσθαι, καὶ οἱ διά-

Sleidanus lib. 7. p. 182. *Cœlestinus* Tom. I. f. 72. *Seckendorf.* lib. 2. f. 24.

Confessio Augustana.

Confessionistæ.

Sleidanus lib. 18. p. 121. *Seckendorf.* lib. 3. f. 4. §. 9. *Turcica irruptio.*

μαρτυρήσαντες φοβέμενοι μὴ ὧδε γνώμην βεβαιόντες πάθοιέν τι ἀφ' ἑτέρου, ἅτε ἀδήλων ὄντων τῶν καθ' αὐτῶν μηχαλῶν, συνελθόντες ἐποιήσαντο συμμαχίαν καὶ συμμάχους προσελάβοντο τόν τε Σαξονικὸν ἐκ τ ἑπτὰ ἀρχαιρεσιασῶν, καὶ τὸν τ Ἡσσίας ἄρχοντος, οἱ καὶ ἡγεμόνες καὶ πολέμαρχοι ἀπεδείχθησαν. ἐγένετο δὲ ἡ ξύνασις κ τ πάντων ὁμοίως τῶν αὐτοῖς ἐπιβεβουλευόντων ἀορίστως. ὃ καὶ μάλιστα δοκεῖ δῆξαι τὴν τ Καρόλε φρένα ὑπονοήσαντα καθ' αὑτὸν μάλιστα τὴν συμμαχίαν γεγενῆσθ. ἐκεῖνοι δ' ὅμως ξ τ Γαλατῶν βασιλέως ἐχθρωδῶς τότε διακειμένε πρὸς τ Καρόλον καὶ σύμμαχος ἐκείνοις γενέσθαι καὶ αὐτὸς ἐθέλων, τῶτο μὲν παντάπασιν ἀνήσαντο, κ τ σφᾶς αὐτὸς δὲ ταῖς συνθήκαις ἐμμένοντες διετέλεν. ἐπεσάχθη δὲ τὰ πρὸς τ συμμαχίας δεκαετὸς ἐν πολίχνῃ πρότερον ἀδόξῳ κἀμφὶ ὄπι τοῖς μεθορίοις τ Φραγκῶν τε καὶ Δυριγῶν, ὥπερ διὰ τὰ συχνὰ τὸ σιδήρε ἐργασήρια χαριέντισμένοι τινες χαλκίδα ὠνόμασαν, ἄλλως δὲ ὄνομα ἔχουσαν σολιόν καὶ ἀνεκφώνητον τῇ τ Ἑλλήνων γλώσσῃ. ἐκ ἁπάντων δὲ ταύτας ἐμπεριληφθέντων, ἅτε μὲ ὁ μαρχίων, ἅτε ἡ Νωρικὴ καλουμένη πόλις ἐκείνων ἰών, ἐξενίκησεν ὡς τήνδε μερίδα χαλκιδοκὶν λεγέσθαι ξυμμαχίαν. μ τ αὐτὰ καὶ τὸ Βελγικὸν ταπεινάξαν ἦρξε καὶ διὰ τὴν ἀποπανίαν τε καὶ κελτικὴν ὠμότητα ὧν ἔσχεν ὁ κάρολος ὅτι τάχιστα διερχόμενος καὶ εἰς ὑπερβολὴν ὑπὸ τ συνήθους βασιλέως τ γαλατῶν, εἶχε γὰρ ἅτος τὴν τ Καρόλε ἀδελφήν, φιλοφρονούμενος τε ἐκ θαυμαζῶν ἐξ ἐνδόσεως καὶ ζημιώσας βαρέως τὰς δοκούσας ἀμίλιες τῆς ὑπουστάσεως γεγενῆσθαι ἅτωδὴ πρὸς τὰς καταλλαγὰς τῶν περὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ διαφερομένων αὖθις ἀπέκλινε. ἐγένοντο δὲ ἐκκλήσεις τ ἐλλογιμωτέρων εἶναι δοκούντων ὅπι τε τὸ ἀγενώϊον καὶ τὰς βαγίνας, καὶ τὸ ῥηγινοπύργιον, καὶ πολλῶν μὲν λεχθέντων τε καὶ ὑπομνηθέντων. ὀλίγων δὲ πάνυ ἀξιολόγων μέντοι καὶ περισπουδάστων ὁμολογηθέντων τε καὶ ὅπι τὸ σαφέστερον ἐκτεθειμένων καὶ ὑπ' ἀμφοτέρων δοκιμασθέντων, ἐν οἷς ἦν τὸ, ὅτι μόνῃ τῇ πίστ δικαιοῦνται οἱ μετανοοῦντες τ ἀνθρώπων, ὅπερ κεφάλαιον ὂν τ θαγγελικῆς διδασκαλίας, θᾶσσόν τ ἑτέρου ἐξεμηνεύθη πραυα-

Sleidanus lib. 8. p. 209. *Hortleder* Tom. I. lib. 8. *Seckendorf* lib. 3. §. 1. & seqq.

Smalckalden.

Smalcaldicum fœdus.

Sleidanus lib. 13. p. 367. *Seckendorf* lib. 3. §. 75. n. 6.

Iustificationis articulus.

metu degeret, dissensionibus nihilominus interim crescentibus. Ac Protestantes veriti, ne ex aliorum violentia plagam aliquam insanabilem acciperent, cum machinationes aduersus ipsos obscuræ non essent, societatem & fœdus coiërunt, autoribus duce Saxoniæ vno ex Septemuiris, & Hassiæ Principe, qui etiam belli duces declarati. Fœderis autem ratio hæc fuit, vt iniretur indefinite aduersus omnes, similiter ipsis insidiantes: quod putabatur pupugisse mentem Caroli, suspicantis contra se maxime societatem hanc initam, in quam tamen regem Galliæ, hostem tum Caroli, recipere prorsus recusarunt, cum hanc ipsam ambiissent. Atq; ita soli ipsi in pactis perstitere. De societate autem illa ad decennium duratura actum in oppidulo non admodum prius celebri attingente fines Franconiæ & Duringiæ, quod oppidulum propter frequentes ferri officinas quidam eruditi Chalcidem appellarunt, cum nomen alias habeat adeo tortuosum, vt Græca lingua exprimi nequeat. Verum enim vero cum non omnes pactis illis comprehenderentur (neque enim Marchio, neque vrbs Norica iis continebatur) ita factum, vt societas illa fœdus diceretur Chalcidicum. Post hæc seditione in Belgio exorta, Carolus propter Aquitanicum ac Celticum fœdus Gallia maxima celeritate emensus, & ab affine Rege, (habebat enim in matrimonio sororem Caroli) summa humanitate exceptus, cum in Belgio sponte obsequium præstaretur, grauiter multatis iis, qui viderentur esse autores seditiosæ coitionis, ita tandem ad componendas controuersias Ecclesiasticas denuo animum appulit. Atque euocati, qui putarentur esse celebriores & doctiores, tum Hagenoam, tum Wormatiam, tum Ratisbonam. Ibi cum multa dicta essent & notata, pauca interim non contemnenda, tamen & studio digna, confessione omnium & liquidius exposita, & ab vtraque parte approbata fuere, in quibus erat hoc, *Sola fide homines resipiscentes iustificari.* Quod cũ caput esset Euangelicæ doctrinæ, videbatur absurdiore interpretione de-

praua-

p.394 δόκει ἡ ωδὶ τοῖς πολλοῖς ἐχ ὑγιῶς καὶ λαμβάνεσθ καὶ γίνεσθ ὥσπερ τινα λόγον ἀργόν. τότε δ' ἓν τῶτο τὸ κεφάλαιον ῥήμασί τε καὶ νοήμασι διακριβωθὲν καὶ γραφῆ ωφελημθὲν ἔτως ἐξεπονήθη. μετὰ ταῦτα ὁ Καρόλος, καὶ ἡ ἐκεῖ ἀτυχία συνέβη, καὶ ὁ ἐν τῖς Μεσσαπίοις πόλεμος τῶν γαλατῶν ἐποτρυνόντων καὶ συμπαθόντων τ Κάρολον κατέλαβε τὴν καλαμβρίω Γελδρίας χώραν αὐτῷ τε ωρσήκειν φάσκοντα καὶ ὐκ ἐθέλοντα ἐᾶσαι κατέχειν αὐτὴν τ Ιβλιακέα. ἐκ τότε καὶ ωδαδόντα αὐτὸν ἑαυτὸν λαβὼν τ Ιβλιακέα καὶ συρραγέντα ωρὸς τὸς γαλάτας ἀμφὶ πολεμήσας πόλεμον, ἕτω δὴ ωρὸς τὰ ἐν τῇ γερμανίᾳ κάμνοντα καὶ διὰ τὴν ἑτερογνωμοσύνην τῶν παρ' ἀμφοτέροις ωρεστώτων νοσοῦντα ἀπένδυσε πάλιν. ἐν ᾧ δὲ αὖτω μὴ ωρεσποιημθέω ἠρεμῶν, ὑπεκθμθρων ἀμαλειπῶς τῶν περὶ βίας ἀδίκω, καὶ ἐξελάσεως, καὶ ὕβρεως ὑπεκαλεμθρων, καὶ ἀξιόντων βοηθῆσαι αὐτοῖς ωδαὶ τὰς νόμως ωρεσπλακιζομθροις τ αὐτοκράτορα ὥπερ κοινὸν νομοφύλακα τινὰ καὶ πατέρα τ πατρίδος ἡ δὲ τῶν ἐκκλησιαστικῶν λεγομθρων ἐφόρμησος ἀκαθέκτος τις ἐγίγνετ. καὶ ἐπεσκόπετο ὁ Κάρολος ταῖς κατηγορίαις τε καὶ κραυγαῖς τῶν ἐκβεβλῆθαι τῶν ἰδίων ἢ ἀφαιρεθῆναί τι βιαίως ὑφισταμένων, ἐν οἷς πρωτεῖα ἔφερον ὅτε τὸ κζ τὸ ἐν τοῖς Δυεργγοῖς Νεοπύργειον ὑπεσκοπείτ ἀντιποιούμθρος, καὶ τὸ τῶν σεβαστιανῶν ἱερατικὸν τέλος ὑφ' ἓ ἐπειδ' ἂν ἀπέθανεν ὁ ωρότερος ἐπίσκοπος ὁ σταδιανός. γηρόμενος εἷς τῶν πάνυ ὑπισχνῶν, ὁ δὲ γνοὺς ἐπεχθροτίνητο παραξωθείς τε πρώτερον ὑπὸ τινῶν καὶ καρδινάλις ἀνηγορευθείς, σφοδρότατα ὑπολαμβάνετο ὁ κάρολος ἐκπικραυθῆναι. ἐχ ἧσσον χαρὸν δὲ καὶ οἱ φυγάδες σαξονικοὶ, καὶ οἱ τῶ ωρὸ ὀλίγον αἰχμαλωτισθέντος βρουνοσβιγέως συγγενὴς τε καὶ φίλοι ἀλλὰ ἤθελον ἐν τῇ τῶν γερμανιῶν ἐξουσίᾳ τὸς νόμως τά τε βία ωδαληφθέντα ἀποδοθῆναι καὶ διαφθαρέντα ἀποκατασταθῆναι καὶ ἔτως κατοδικάζεσθ τὸς ἀλλήλως ἐγκαλοῦντας π. ἐσκεῖν δὲ οἱ χαλκιδικοὶ σύμμαχοι μάλιστα ἐσφάλθαι ἐν τότῳ, ὅτι ἄγαν ωρσπετᾶς καὶ κ Φρονητικῶς ἰδίας ἀγωνοθεσίας κ πάνυ ποιητὴν πεποιθότες, ἅπαντα ἀμελήσαντες διετέλεν, ἀμελοῦντες παντάπασι τῆς τῶν ἄλλων εὐνοίας, καὶ μήτε ἔργοις μήτε λόγοις ἀγαθοῖς τὴν ωρσθυμίαν

praua tum, non ſano ſenſu, a vulgo accipi, & fieri ſermonem quaſi fatuum. Hoc igitur caput tum & verbis & ſenſu accurate elaboratum, & ſcripto comprehenſum eſt. Poſt hoc ſecuta infelix illa in Africam expeditio maritima, & excepit Carolum bellum in Meſſapiis, incitantibus & adiuuantibus Gallis: cum Geldriam ad ſe pertinere Carolus diceret, negaretque ſe permiſſurum, vt Iuliacenſis dominus eius eſſet. Quo paulo poſt in deditionem accepto, & bello Gallico finito, ita ad res Germaniæ male ſe habentes, & propter præſidium vtriusque partis diſſidentes animos, valde laborantes iterum ſe conuertit. Non licebat autem illi, nulla ſimulatione vtenti, quieſcere, cum ſine intermiſſione inſtarent ii, qui de vi iniuſta, & expulſione ac contumelia conquerebantur, quique probris & ignominia contra leges affecti auxilium implorabant Imperatoris, quem ſcirent communem eſſe legum cuſtodem, & patrem patriæ. Imprimis autem intolerabilis propemodum erat Eccleſiaſticorum importuna compellatio, quorum accuſationibus & vociferationibus Carolus tantum non obtundebatur, cum ſuis ſe bonis per vim euerſos & ſpoliatos dicerent. Inter hos primas ferebat tum is, qui Epiſcopatum Neoburgenſem in Duringia ſibi vendicabat, tum Canonicorum collegium Auguſtanum: a quo Carolus iam pridem ab aliis irritatus putatur vehementiſſime eſſe exaſperatus, mortuo iam priore Epiſcopo Stadiano viro admodum moderato, cui ſucceſſerat iam alius Cardinalis titulo inſignitus. Non etiam quieſcebant exules Saxonici, & cognati atque amici ducis Brunoniſuicenſis paulo ante capti. Hi volebant in Germanorum imperio ſecundum leges reddi per vim erepta, & corrupta reſtitui in integrum, ac tum demum concedi diſputationes, ſi qui alii aliis litem intendere vellent. Ac ſocii fœderis Chalcidici exiſtimabantur admodum in eo erraſſe, quod valde petulanter & inſolenter, ſuo, (ſecundum Poetam) robore freti, omnia perpetuo adminiſtraſſent, nulla prorſus ratione habita aliorum benevolentia; cum putarent neque factis neq; verbis bonis alio-

Iulius Pflug. Epiſc. Naumburg.

Otto Truchſis Cardin.

rum voluntates alliciendas esse, aut opem adiungendam, neq; quicquam vel honoris vel beneficii conferendum, præterquam in eos, qui vna socii essent, & quicquid forte offerretur ad ipsos traherent. His enim plurima liberaliter largiri, plurimum honoris tribuere, quod hi consueuissent iucunde conuersari cum Principibus, & promte inseruire in iis, quæ ipsis grata esse intelligerent. Atq; multi ex his, amici erant (vt dici solet) inter pocula; pauci vero conducibiles: Reliquorum atque adeo etiam sociorum nulla haberi ratio, imo suauius erat ipsis quosuis, quorum opera vti poterant, molestia afficere, & cogere, quam partibus suis adiungere eos, a quibus & verbis commendati & reipsa adiuti essent. Vnde accidit vt multi alieno esset erga ipsos animo, & non pauci sibi nonnihil metuerent ab illorum potentia. In hoc igitur non parum illi videbantur aberrasse abvtili, & offendisse adfortunam. Nonnulli tamen supra modum ferme occupati tum in litibus, & criminum defensionibus, conscribi etiam libelli & orationes, ad quas regerebantur maledicta, vt fit (quemadmodum dici solet) inter ancillulas panem vendere solitos, multaq; huiusmodi & deformia admitti. Tandem vero cum inter ipsos socios suspiciones sinistræ nascerentur, atq; ea fierent, de quibus paulopost dicetur, fœdus illud dissolutum est, elapso iam decennio. Sed de hoc in sequentibus.

Redeo nunc ad Caroli cogitationes de Germanorum dissensionibus, & ad hominum ambitiosorum & auarorum studia & artes, quibus incitarunt Imperatorem, vt in hostium numero haberet, & pœna afficeret violatores legum & diuinarum & humanarum. Atque hoc ipsum fieri volebant mature omni conatu, ne occasione temporis inter lites elaberetur, cum ad eos verborum disceptatione opus non sit, qui facto lædant. Venit autem Carolus post bellum Gallicum, pace ex animi sententia facta, Wormatiam, quo accesserunt & alii Ecclesiastici ordinis præcipui, & Cardinalis Farnesius, nepos Pauli III. Romani Pontificis. Ab his ferebatur magna vis pecuniæ promissa Carolo, si contumaces illos & legum contemptores armis & vi belli domitos deleret. Sed Carolus (vt puto) intelligens ma-

Colloquium Wormatiæ. Sleidanus lib. 16. p 482. *Seckendorf* lib. 3. §. 82.

p 398. ποθυμίαν θεραπόντων ἡγεμόνι, μήτε συνέργους τινὰς ποιοῦ τὰ πράγματα ποιητέον εἶναι, ἢ τοι τιμῶ ἢ χάριν ἀναλῶσαι, πλὴν τῶν συμμετόχων, καὶ ποὸς αὐτὸς ἀεί ἐτι ἀκόντων εἴ τι τυγχάνοι πᾶν πρὸς γιγνόμενον, τάττοις δὲ καὶ πλεῖστα ἐχαρίζοντο καὶ ξυνοικίης ἔλαχον μεγάλης, ἀνθ' ὧν πρὸς χάριν ὑπηρχεῖν τε καὶ συνεῖναι τῆς ἀρχῆς ἐνόμισαν. ἦσαν δὲ πολλοὶ μὲν ποδὰ κύλικι φάσι φίλοι, παῦροι δ' ὠφελήσιοι. τὸ δ' ἄλλων καὶ αὐτῶν ἤδη πᾶν συμμάχων, ἀδεὲς λόγος, λυπεῖν τε μᾶλλον καὶ ἀναγκάζειν ἅπαντα πὶν ὑπηρετήσοντα, ἢ ποὸς αγάγεσθαι ὅτι δράσαντας καὶ εἰπόντας ἴδιον ἑαυτοῖς. σωέβη γὰν καὶ ἀλλοτρίως ἔχειν ποὸς αὐτὸς πολλὸς καὶ σὺκ ὀλίγους ὑποδιδέναι τὴν ἐκείνων δύναμιν. καὶ ταύτη μὲν ὅπι ἁμαρτεῖν τὸ χρήσιμον, καὶ ποοσπαῖσαι τῇ τύχῃ ἐδόκουν. ἤκουον δέ τινες εἰς ὑπερβολὴν τὸ δικανικὸν καὶ νομικῶς ἀπολογῆται περὶ τῶν ἐγκλημάτων καὶ ἐγκάφοντο βιβλία καὶ λόγοι καὶ ἀνταποδοσίαι ὥσπερ παρ' ἑητόποσιν, ὡς φασιν, ἐγίγνοντο. τέλος δὲ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ συμμαχικῷ ὑπωνιῶν ποὸς φυσῶν καὶ γιγνομένων τῶν ἐν τοῖς μεῖ' ὀλίγου ῥηθησομένων, διελύθη ταχέως τὸ συφὸν ἤδη καὶ τὸ τῶν δέκα ἐτῶν χρόνω ἐξελθόντος. ἀλλὰ ποὸς τοῦτο ὕστερον λεχθήσεται. ἄνωθεν δὲ ἐπὶ τὴν τοῦ Καρόλου ποὸς τὰ διάφορα τῶν Γερμανῶν διάνοιαν, καὶ τὰς τῶν φιλοτίμων τε καὶ φιλοκτεάνων σπουδάς τε καὶ τέχνας τὰ ὀπισέρχειν αὐτὸν ὥστε ἐν ἐχθρῶν ἀριθμῷ θρόος πιμπρέπτο τοὺς ποοδεξάντας, ὡς ἔλεγον καταμορξάντες γε καὶ χετλιάζοντες παντα ἰόμενα ποος τε θεὸν καὶ τοὺς ἀνθρώπους. ἠξίουν τε σφίσι τοῦτο ἐν τάχει καὶ παντὶ σθένει καὶ μὴ παρίεναι τὸ καιρὸν ἔγκλιν δοῦναι δικαίοις καὶ λόγοις διαφέρειν τοὺς ἔργῳ βλάπτοντας. ἦλθε δὲ Κάρολος μετὰ γαλατικὸν πόλεμον τὸ εἰρωμένῳ τῷ αὐτοῦ γνώμῃ πεποιημένης εἰς τοὺς βαυγιόνας, καὶ παρεσχόντο οἵτε ἄλλοι τὸ ἱερατικὸν πάγματος πρῶτοι. καὶ Καρδίναλις Φαρνήσιος γένος ὢν παύλου τοῦ παπᾶ ῥωμαίου, ὃς ἐφάσκετο δέχυρὸν μέγα χρῆμα ἐπαγγέλλεσθαι τῷ Καρόλῳ δοθήσεσθαι ὑπ' αὐτῶν εἰ τοὺς αὐθάδεις ἐκείνους καὶ ἀνόμους διατρίψειεν ὅπλοις καὶ δυνάμει πολεμικῇ. Κάρολος δὲ ὡς οἶμαι, ἐννοῶν,

gis

p.396. ἔτι μᾶλλον τὴν αὐτῶν δυναστείαν καὶ τὸν πλοῦτον καὶ τὸ ἀξίωμα καταισπάσαι ζητεῖν; ἢ τὴν ἀλήθειαν καὶ κατόρθωσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας, οὐκ ἐδικαίᾳ αὐθαίς αὐτὸν λιμένον τοῦ πάνυ ὑσίας ἐκδικήσεως. ὅτω γοῦν αὖθις αὖ περὶς συζήτησιν ἐξεκλήθησαν ἑκατέρωθεν οἵ τε τῶν ὑπηκόων εἶναί τε καὶ περιαγορεύεσθαι βουλομένων, οἵ τε τῶν διαμαρτυρησάντων εἰς τὸ ῥηγινοπύργιον ἄνδρες παιδεύσεώς τε καὶ ἀρετῆς ἔπαινον κεκτημένοι πᾶσιν. ὁ δὲ Μελάγχθων πάσαις περιτέραις συζητήσεσι παρεγκαλούμενος τότε οἴκοι κατελείφθη. ἔτος ἦν ὅτε συνῆλθον δεκόμενον τότε ἕκτον καὶ τεσσαρακοστὸν μετὰ τὸ πεντακοσιοστὸν καὶ χιλιαστὸν τῆς ἐν σαρκὶ καὶ σωτηρίᾳ ἐκ παρθένου γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀπὸ δὲ σεβαστοῦ ξυλλόγου ἑκκαιδέκατον. οἱ δὲ τῶν διαμαρτυρησάντων φάσκοντες δεῖ ἐξ ἴσου γίνεσθαι τῷ συζήτησιν ὅτε ἀκίνδυνον εἶναι τῷ αὐτῶν ἐκεῖ ἀναστροφῷ. ὅτω δὴ ἀνακληθέντες, χωρὶς τῆς τοῦ Καρόλου συγχωρήσεως ἀπῆλθον ἐπ' οἶκον, ἀτελῆ καὶ ἀνήνυτα καταλιπόντες ἅπαντα. αὐτοὶ δὲ ἀπολογίαν ξυγγεγράφαντες καὶ προσώπους αἰτίας τῆς ἀποχωρήσεως κατέλεγον. καὶ ἵν' ἀληθὲς ὅτι οἱ τῶν ἐναντίων συζητηταὶ τὰ πρότερόν τε καὶ συμφωνηθέντα ἐς διαμαρτυρησάντων ἵν', καὶ ἀφόρητον ὑπελαμβάνετο, εἰ ἐξουσίαν ἔχοιεν οἱ ἐναντίοι καὶ τὰ ὁμολογηθέντα ἐς διηκριβωθέντα πρότερον, δόξαν τε αὐτοῖς, παρῶσαί ἐς μεταβαλεῖν, ἐφ' ᾧ διοικεμένου τοῦτον τὸ τρόπον τοῦ πράγματος ἐλπίδα τις ἂν ἔχοι, ἤτοι τελευτῶν ποτε τῶν ἀμφισβητήσεων ἢ διαλλαγὰς ῥᾳδίως πρὸς τῶν ἄλλων, εὐρίσκεσθαι, ὅπερ καὶ ἀπαιτεῖν ἐξαῦθις δευτέρας πινας ψήφους καὶ εὐθήνας καὶ τὰ μηκέτι ἀμφίβολα ὑπὸ δίκην ἀγαγεῖν ἐκ ἀρχαίου. ὁ δὲ κάρολος ὅμως τὴν ἀκολουθησόν τε καὶ ἀσυγχώρητον τῶν προσρεφῶν ἐκείνων χαλεπῶς τε καὶ ὀργῇ φέρων, ἔγραψε πρὸς τοὺς ἐν τέλει τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀρχῆς, ἐντειλάμενος παρεῖναι αὐτῷ προσώπους ἅπαντας, καὶ τοὺς διαμαρτυρήσαντας διαβαλλόμενος καὶ ἐπ' ἀκίσεσιν ἐκεῖνοι ἀπορρήξαντες τὴν συζήτησιν καταπαύσαντός τε αὐθαδίᾳ καὶ ὅλος ὢν τῷ γεγονότι

gis ab ipsis quæri corroborationem suæ potentiæ, & opulentiæ, dignitatis, quam veritatem & correctionem Ecclesiasticæ dispensationis, non æquum tum iudicabat, præbere se ipsis ministrum non admodum sanctæ vltionis. Ita igitur denuo ad disputandum Ratisbonam vtrinque euocati, tum ex iis, qui volebant esse & dici obedientes, tum ex Protestantibus viri doctrinæ & virtutis laude clari apud omnes. At Melanchthon, qui omnibus superioribus disputationibus affuerat, tum domi relictus est. Annus erat, quo tunc conuenerunt, sextus & quadragesimus, post millesimum & quingentesimum a salutari Iesu Christi natiuitate in carne ex Virgine, ab Augustanis Comitiis decimus sextus. Cæterum Protestantium Theologi, cum dicerent, iniq; institutam esse disputationem neque commorationem in istis locis periculo vacare, ita reuocati illi sine Caroli venia domum abierunt, rebus omnibus relictis imperfectis conscriptaq; Apologia speciosas sui discessus causas enumerarunt. Ac verum sane erat, aduersæ partis disputatores ausos fuisse omnia euertere & refellere, quæ antea communi consensu explanata & scripturæ testimoniis perspicue confirmata fuerant: quin etiam exorsi quasi ab initio, de omnibus Augustanæ confessionis capitibus dubitationes mouere voluerunt. Hoc statim Protestantium Theologis suspectum esse, & videri intolerabile, si liceat illis confessione omnium approbata & accurate examinata pro suo arbitrio, & refutare & mutare. Non enim re ad hunc modum administrata quenquam sperare posse, vel finem aliquando harum disputationum inuentum iri, vel compositiones faciles de aliis; cum non pudeat ipsos de integro nouas requirere sententias, noua iudicia, & quæ amplius ambigua non sunt ad disceptandum reducere. Carolus tamen, quod sine suo iussu & concessu abiissent, grauiter & iniquo animo tulit, & mandata dedit ad Imperii Principes, vt ipsi coram comparerent omnes, criminatusque est Protestantes, & propter abruptas collocutiones ipsorum contumaciam incusauit. Atque apparebat, ob

Sleidanus lib. 13. p. 378. Seckendorf lib. 3. §. 23.

hoc factum valde ipsum indignari quod adsui contemptum referebat existimabatque puniendos tandem esse eos, qui semper aliqua in re aduersarentur, & tardius dicto sibi audientes essent. Accepta igitur ab Ecclesiastico ordine pecunia, quam promiserant, & conducto in Italia per Pontificem Romanum milite, collectisque Hispanicis vndique copiis, cum Ordinibus, qui tum Ratisbonæ præsentes erant, de capitibus pro more propositis deliberare, exercitumque simul conscribere, & proceres quosdam alieniore animo a Saxone & Hesso propter priuatas causas & controuersias de territoriis (quales sæpe inter vicinos principes & ciuitates exoriri solent, ex auaritia, & insolenti ferocia) sibi conciliare & cum eis agere, vt equites & pedites conducerent, quibus vti posset cum opus esset. Atque harum copiarum opera inprimis, quod magnus numerus peditum esset, eorundemque Germanorum, victoria potitus est, gente hac tum voluntate tum viribus distracta. Simul igitur Imperator proceres inescatos ad se attrahere, simul ciuitatibus per literas significare, constituisse se nonnullorum audaciam & contumaciam despectricem vlcisci, recusantium facere ea quæ leges iubent. Etsi autem abstinebat a nominibus, satis tamen ostendebat, apparatum futurum contra fœderis Chalcidici socios, & præcipue contra belli duces, monebatque vt desertis illis nec verbo nec facto quemquam ex iis iuuarent. Quia autem nouerat, ex Protestantium numero esse tum illos Principes, tum etiam ciuitatum proceres: fide illis data constanter affirmauit, se armis non vsurum aduersus doctrinam, vel ea, quæ ipsi in Ecclesiarum administratione innouassent. His palam auditis, omnia tumultus plena erant, & belli duces, persuasi se habere Imperatorem beneuolum, & si quid forte prius factum esset, illud omne abolitum, iniquissime tulerunt improuiso & repente sibi bellum ab Imperatore illatum iri. Cum autem totum negocium suspectum haberent, maxime tamen ipsos exterruit promissio facta a Carolo Ecclesiastico ordini, se scilicet non amplius passurum, vt ritus receptæ religi-

Saxonis & Hessi aduersarii.

γεγονότι μεγάλως ἀγανακτήσας καταφρονηθῆναι τε δόξας, καὶ ἠπιώμενος τὸν ἀεί τι ἐναντιωμένους καὶ βραδύτερον ὑπακούοντας κολάσαι δεῖν. τότε γοῦν ἐπαγγελθέντα αὐτῷ τὸ ἱερατικὸν τάγματος χρήματα λαβὼν, καὶ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ διὰ τὸ ῥωμαϊκὸν ἐκκλησίας μισθοφόρους ἐπικουρικὸν, καὶ ἄλλας ἰδιωτικὰς δυνάμεις πάντοθεν συλλέξας, τὰ μὲν ἐπράττε συμβουλευόμενος καὶ τῶν παρόντων τελῶν ἐν τῷ ῥηγινοπυργίῳ, καὶ τὰ κεφάλαια φερτείνας, ὡς εἴωθεν ἀεί τι γράφεσθαι, στρατείαν δὲ ξυνήγειρεν ἅμα καὶ δυνάστας τινὰς ἀλλοτριώτερον ἔχοντας πρός τε τὸν Σαξονικὸν καὶ Ἡσσιακὸν, δι' αἰτίας καὶ πλησιοχώρους διαφορὰς οἵας πολλάκις ἐκ τε πλεονεξιῶν καὶ φρονήματος τοῖς γειτνιῶσι δυνάσας τε καὶ πόλεσιν ἐμφύονται, ὠκειοῦντό τε αὐτῷ καὶ ἔπεμπε ἱππεῖς τε καὶ πέζους πλησιάζειν ὥστε ἔχειν ἑτοίμους ἢν δέη χρῆσθαι, δι' ὃς ζῶν τῷ πεζῷ παμπληθεῖ ὄντι καὶ αὐτῷ γερμανικῷ μάλιστα τῆς νίκης ἐπίδοξος ἐγένετο, ἔθνος βελτίστῳ τε καὶ δυνάμει διαφερόντως. ἐν τοῦτ' ἄμα ἐποίησε τοὺς δυνάστας δεδιότας ἐπισταμένους, ἅμα τε τοῖς πόλεσιν ἐπιστέλας, ὅτι ἐν νῷ ἔχοι ἐπεξιέναι τοῦ θράσους τε καὶ αὐθάδους καὶ ὑποπτικοῦ τινων ἕνεκα ποιεῖν τῶν νομίμων ἐθελόντων, ὀνομάτων μὲν ἀπεχόμενος, ἐμφανίζειν δὲ ἔχοντων ὅτι ἡ παρασκευὴ γένοιτο καὶ τὸ χαλκιδικὸν συνήματος, καὶ ἐν πρώτοις τὸ πολεμαρχῶν. παρεῖχε τε αὐτοὺς τοῖς ἐκείνοις κοινωνίας ἀποστάντας ἐπ' ἔπεφασιν, ἐπ' ἔρνῳ αὐτοὺς ὠφελεῖν. ἐπεὶ δὲ ἤδη τὸ διαμαρτυρησάντων εἶναι τὰς τε δυνάσας ἐκείνας καὶ τοὺς τὰς πόλεσιν, πίστις τε ἔδωκεν ἢ βεβαιόταται ἐποιήσατο αὐτοῖς, ὅτι καὶ τὸ διδαχῆς, ἐς τὸ ὑπ' αὐτοῦ νεωτερισθέντων ἐν τῇ τοῦ ἐκκλησιῶν διοικήσεως τοῖς ὅπλοις ἐκάλυπτεν βούλοιτο. τῶν ἐκπύστων γενομένων πάντα ἀθορύβως μετὰ, δὲ οἱ πολέμαρχοι πυθόμενοι εὐνὰν ἔχειν τὰ αὐτοκράτορα αὐτοῖς, καὶ εἰ πεῖσθαι ἄπαν, ὀφυὸν ἐποίουν ὅτι ἀπροόπτως καὶ ἀφυλάκτως πόλεμον ἐκεῖνος ἐποίσειν αὐτοῖς ἔμελλε. ὑφορωμένους δὲ ὅλως τὴν πρᾶξιν, ἐφόβει μᾶλλον αὐτὰς ἢ τὸ καθόλου, ὡς ἐλέγετο, τοῖς τὸ ἱερατικὸν πλοῦτος ἐνομίζετο ὑποσχέσεις, τοῦ μη-

onis

p. 398 ἔτι περιιδεῖν μετατιθέμενα τὰ τῆς νενομισμένης θρησκείας ἔθη, καὶ ὅτι πρόθυμος ἦ τοῖς πιεζομένοις αὐτὸν ἐπιβοηθεῖν, καὶ ἀμύνειν τοῖς κακῶς πράττουσι, καὶ ἦν ἀληθὲς ὅτι γράμματα ἐπεπόμφει ὁ τῆς Ῥώμης ἀρχιερεὺς πρός τε ἄλλους τινας καὶ δὴ πρός τε σαρμάτας καὶ τὸ τῶν ἑλβετίων κοινὸν, ἐν οἷς διαῤῥήδην ἰσχυρίζετο, ὅτι ὁ Κάρολος πόλεμον ἤδη πρὸς τὰς ἀποστάτας ἐξενεγκάμενος εἴη, καὶ προηγορεύετο δεήσεις τε καὶ εὐχὰς ποιεῖσθαι ὑπὲρ νίκης. τὸ γὰρ θρυλλούμενον ὅτι καὶ ἀπεσάλκει τινὰς φάρμακα ἐμβαλόντας τοῖς φρέασι καὶ πυρπολήσοντας τὰς κώμας καὶ πόλεις τῶν διαμαρτυρησάντων καίπερ παραδοθὲν ὡς κατάληπτον, ἐκ ἂν πιστεύσαιμι ἔγωγε, ὅτε πιστεύσας ἐπιχειρήσαιμι ἂν ἰσχυρίζεσθαι ὅτι ἔχει ὕτως, διά τε τὸ ἀπίθανον καὶ σκαιόν. τοῦτο ἔν παραλείφθω ἡμῖν. τὸ δὲ κατάγνωσις τῆς τῶν διαμαρτυρησάντων διδαχῆς καὶ ἔχθος τὸ παπᾶ ἐδόκει τότε παρειληφέναι συνεργὸν, ἢ μᾶλλον πρόμαχον τὸν Κάρολον ἐκ τοιούτων τεκμηρίων. ἦν δὲ τοῦτο τοῖς τε ὁμολογηθεῖσιν καὶ ὑπὸ τοῦ Καρόλου ἐνδειχθεῖσιν παντάπασιν ἀπόδον, περὶ ὧν ἀναγκαῖον μικρὸν παρεκβάντα διαλέγεσθαί τι, ἵνα οἱ ἐντυγχάνοντες καὶ περὶ τούτου τὴν ἀληθειαν καταμανθάνωσι. τῶν διαμαρτυρησάντων διὰ τὴν ἐναντιωμένην συνείδησιν, ἃ φασκόντων οἷοί τε εἶναι μὴ ἀχὶ πρεσβυτέραν ἄγοντες τήν τε τιμὴν τοῦ θεοῦ, καὶ τῇ ἁγίᾳ γραφῇ ὡς θεοπνεύστῳ ὅση ὑπακούοντες μᾶλλον ἢ τοῖς τῶν ἀνθρώπων παραδόσεσι, τὰ φανερωθέντα ψεύδη καὶ πρὸς δήλας ἀπάτας ἀποδοκιμάζειν, καὶ μὴ δύνασθαι πρόσισθαι ἢ τινα παρὰ ταύτην διδαχὴν ἢ τῶν ἐθῶν χρῆσιν, ἔδοξε δὴ ξυνελθοῦσι τοῖς τέλεσιν εἰς τὴν τῶν νεμετῶν πόλιν καλουμένην σπεῖραν προεδρεύοντος τότε φερδιναν̃δου βασιλέως περὶ τούτων δεῖν σύνοδον οἰκουμενικὴν χρόνῳ ποτε γενέσθαι, μεταξὺ δὲ τούτου ἑκάστοις ὅπως αὐτοὶ ἐλπίσαιεν τῷ τε θεῷ καὶ τῷ αὐτοκράτορι λόγον ἀπαιτήσαντι ποιῆσαι τὸ ἱκανὸν, ὅτως ἐν εὐσεβείᾳ τε καὶ ὑποταγῇ διαβιῶναι καὶ προσδόξαν γενέσθαι τὴν σύνοδον ἐντὸς τῆς γερμανίας καὶ ἄδολον καὶ ἀκολάκευτον καὶ οἵαν ἂν κατὰ τὴν τῶν χριστιανῶν ἐλευθερίαν εἰκὸς, ἃ καταθεσπίζουσης ἰσχύος τι ἢ δυνάμεως ἀμέτρου τῶν ἀσθενεστέρων. ἤρεσε τῇ ταῦτα ὕτως καὶ συγκατεψηφίσθη

onis mutarentur, promptequè opitulaturum oppressis & afflictis vim propulsando. Sane certo constabat, litteras fuisse missas à Pontifice Romano tum ad alios, tum ad Polonos & Heluetiorum commune, quibus diserte affirmabat, Carolum iam bellum indixisse desertoribus vel apostatis, præcipiebatque vt preces & vota fierent pro victoria. Nam quod vulgo ferebatur, missos fuisse ab eodem, qui puteos veneno inficerent, & vicos & oppida incenderent, & quasi res deprehensa esset, asserebatur; equidem non crediderim, aut si crediderim, neutiquam tamen pro certo coner affirmare: quod & minus probabile videatur, & ab omni humanitate alienum. Hoc igitur a nobis omittatur. Cæterum condemnatio doctrinæ Protestantium, & odium Papæ videbatur tum assumsisse quasi adiutorem vel potiùs propugnatorem Carolum, ex huiusmodi coniectura. Hoc autem ab iis, quæ Carolus ipse promiserat & ostenderat, plane discrepabat, de quibus per digressiunculam quandam necesse est aliquid disserere, vt si qui nostra lecturi sint, de hoc toto negotio veritatem discant. Cum Protestantes conscientiæ refragantis respectu dicerent, se non posse non improbare mendacia palam detecta & fraudes manifestas, quod antiquius ducerent & Deo suum honorem tribuere, & obedire Scripturæ potius sacræ vi diuinitus inspiratæ, quam traditionibus humanis, & adderent, hanc causam esse, cur nollent quicquam præter hanc doctrinam & rituum in hac monstratum vsum admittere: hæc cum dicerent, visum est iis ordinibus, qui in vrbe Nemetum Spira appellata conuenerant, præside tum Ferdinando Rege, oportere tandem aliquando de his Synodum conuocari œcumenicam. Interim quo pacto quisque speret, & Deo se & Imperatori rationem reposcenti satisfacturum esse, ita in pietate & subiectione vnicuique viuendum esse, & expectandum fore, vt Synodus in Germania celebretur sine vlla fraude & adulatione, & qualem par sit celebrari secundum Christianorum libertatem, ita vt infirmiores nullius potentioris dominatu immoderato opprimantur. Placuere hæc, atque ita decreta, vna cum

Sleidanus lib. 17 p. 11. Hortleder Tom. 2. lib. 3. c. 12. Hortleder Tom. 2. lib. 3. c. 17 Sleidanus lib. 18. p. 338.

Comitia Spiræ. Sleidanus lib. 15. p. 446. Seckendorf. lib. 3. §. 13.

aliis de quibus tum deliberatio instituta, & pro more rata habita. Non enim Protestantes minus, sed magis sperabant, se ex sacris literis omnibus liquido demonstraturos, quod Romana factio, & huius coniurata omnibus in locis sacerdotum natio, defecerit a Christi Ecclesia, & violauerit pietatis canones. Se autem recessisse aiebant ab iis, qui nomine, non re, Ecclesiastici essent; simulque lacessebant omnes, qui vellent cum ipsis de veritate colloqui. Motum autem hoc negotium ab initio ex improbis, & ad quæstum paratis nundinationibus, cum nonnulli audaces, vel potius impudentes homines nomine Papæ abuterentur ad decipiendum simplices & religiosos Germanos, ex quorum superstitione mercedem sponte oblatam illi tanquam fructum aliquem colligerent. Ac sane quod fiebat, apud homines grauiores, & inuidiosum erat, & indecorum: apud homines politos & eruditos, ridiculum; qui etiam quotidie magna cum libertate salsis iocis hoc ipsum exagitabant: eoque magis, quo magis ea, quæ in occulto callide excogitata fuerant, in lucem producerentur. Atque reuera audacia ipsa erat quidem horribilis & admirabilis. Sed cum illud quod prætendebatur, paulatim dilaberetur: nempe potestas Papæ tum in cœlo, tum apud inferos, nuda illa deinceps partim neglecta fuit, partim non sine irrisione flocci habita. Vænales enim proponebantur defunctorum animæ, quas licebat redimere certo soluto pretio, & peccatis suis quisque qualibuscumque hanc veniam impetrare poterat, numerata pecunia quantam institor petebat. Ac nummi collecti ab illis negociatoribus insumebantur in varias voluptates, cum de Germanorum stolidorum opibus animo illi quieto delicatissime viuerent. Vocabatur autem hæc mercatura, *Venia peccatorum.* Et (si verum dicendum est) res non erat dissimilis iis, quæ fiebant olim ab Isidis aut Syriæ Deæ ministris, qui similiter hominibus stolidis Deæ huius beneficia venditabant. Atque hoc probrum detectum etiam alia simul quasi vlcera sacerdota-

φήθη τοῖς ἄλλοις περὶ ὧν τοτε ἡ σκέψις καὶ p.399
ἐκυρώθη ὡς ἔθος. ὁ γὰρ ἥλπιζον ἅλπιζον οἱ διαμαρτυρήσαντες πολὺ, μᾶλλον δὲ διδάσκειν τε ἐκ τῶν ἁγίων γραφῶν καὶ πᾶσι καταστήσειν φανερὸν, ὅτι τὸ κατὰ τὴν ῥώμην καὶ τότῳ ἐνώμοτον πανταχῆ ἱερατικὸν, ἀποστατικόν τε εἴη τῆς τῦ χριστῦ ἐκκλησίας, καὶ παραβατικὸν τῶν τῆς εὐσεβείας κανόνων. αὐτοί τε ἀπὸ τῶν ὀνόματι μὲν ἐκκλησιαστικῶν ἔργῳ δ' ὁδαμῶς, ἀναχωρῆσαι ἔφασκον, καὶ προύκαλοῦντο ἀεὶ περὶ τῆς ἀληθείας τὸς βουλομένους συζητῆσαι. παρεκινήθη δὲ ἀρχῆθεν τὸ πρᾶγμα ἐκ πάνυ φαύλων καὶ ἐσχεδιασμένων τινῶν πρὸς χρηματισμὸν ἐργασιῶν, καταχρώντων τολμηρῶν ἢ μᾶλλον ἀναισχύντων τινων τῇ τῦ λεγομένυ παπᾶ ὀνόματι πρὸς τὸ ἁπλοῦν καὶ εὐλαβὲς τῶν γερμανῶν καὶ τῆς δυσιδαιμονίας αὐτῶν μισθὸν τῶν ἐκσιῶν εἰς φορὰν ἐκκαπούντων ἦν δὲ γενόμενον παρὰ τοῖς μὲν σεμνοτέροις ἐπίφθονόν τε καὶ ἀπρεπὲς, παρὰ δὲ χαριέσσι παγγέλοιον, οἱ καὶ ἔσκωπτον εἰς τῦτο καθημέραν παῤῥησιαστικώτερον, ὅσῳ τὰ ἐν παραβύσῳ τεχναθέντα ἀεὶ μᾶλλον ἐπὶ τὸ φῶς προσήγοντο. καὶ ἦν ἐτεὸν τόλμη δεινὴ μὲν αὐτὴ, τῦ δὲ προχήματος κατὰ μικρὸν ἀπορῥέοντος τῆς ἔν τε ἀέρᾳ καὶ παρὰ τοῖς κάτω τῦ παπᾶ αὐτεξουσιότητος, γυμνὴ τὸ λοιπὸν τὸ μὲν παρῴφθη, τὸ δὲ καὶ σὺν χλευασμῷ ἐξεθενώθη. ἀγοραὶ γὰρ προὐτίθετο ἀποχημένων ψυχῶν, ἃς ἐξῆν νόμισμα ῥητὸν δόντα λυτρῶσαι. καὶ παραπλώματα ἴδια ὁποῖα ἔν συγγνώμης ἐτύγχανον εἰ τακτὸν τις ἀργύριον καταβάλοι. τὰ δὲ γενόμενα χρήματα ἀνηλῶντο ὑπὸ τῶν ἐργατῶν εἰς παντοίας ἡδονὰς; οἱ τὰ τῶν ἀνοήτων γερμανῶν ἐν πολλῇ ῥαθυμίᾳ κατευωχῶντο. συγγνώμην δὲ ἁμαρτημάτων τῦτο ἐκαλεῖτο. καὶ εἰ ἀληθὲς εἰπεῖν ἔξεστιν ἐκ ἀνόμοιον ἦν τὸ γιγνόμενον τοῖς ὑπὸ τῆς ἴσιδος ποτε ἢ συρίας θεὰς θεραπόντων τῶν παρὰ ταύτης τοῖς ἄφροσι τῶν ἀνθρώπων τὰς θείας πωλόντων ἐυεργεσίας. ἔμελλε δ' ἄρα τῦτο τοὐνειδος ἀνακαλυπτόμενον καὶ ἀλλ' ἅμα ὥσπερ ἕλκη τῦ ἱερατικῦ σώματος συνεμφαίνειν. ὁ μὴν ἀλλὰ μεταξὺ τότων δεινή τις ἐν τῷ βίῳ ἀταξία καὶ συγ-

p.400 σύγχυσις ἐπεπίλασε. τῆς γὰρ ψευδοῦς καὶ ἀπατηλῆς διδασκαλίας καὶ δοξῶν μυταίων ἐλεγχομένης καὶ καταδήλως γενομένης τοῖς πολλοῖς, ἄχετός τις ὁρμὴ κατέλαβε τὰς πλείστας ὥστε λέγειν τι καὶ πράττειν κατὰ τῶν πρότερον ἁμαρθηναι δοκούντων, καὶ ὥσπερ ὁ παρ' ὁμήρῳ κάτω ἵππῳ ἀκοσήσας παρὰ φάτνῃ δεσμὸν ἀπορρήξας θείει πεδίοιο κροαίνων· ἕτω δή τοτε ἅπαντες χεδὸν ἀγαλλόμενοι καὶ χαίροντες ἐξεφέροντο ἀπορρήψαντες οἱονεὶ ἄχθος τι τῆς ἱεροδολείας, καὶ τὰς χαλινὰς τῆς ἐν τῷ ἅπασιν ἀδιακρίτως πιστεύειν εὐηθείας οἷς ἐκ παλαιοῦ συνείχοντο διαρρήξαντες. τὸ δὲ καλούμενον ἱερατικὸν ἐχ ὅτι μᾶλλον τότε αὐτὸ ἐπί τὸ βέλτιόν τε καὶ σωφρονέστερον ἐσχημάτιζεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ ὥσπερ ἀδείας τυχὸν ἐξώκειλεν εἰς παντοίας ἀμορφίας τοῦ βίου, ὥστε αἰτιματίζεσθαι σφόδρα καὶ διαβόλως ἔχειν παρὰ πᾶσι σχεδὸν, παρέσχον δὲ καὶ αὐτὸς πάνυ εὐχερεῖς πρὸς κατάλυσιν τῆς σκληροτέρας καὶ ἐπιπόνου μᾶλλον ἀγωγῆς, καὶ τὸ ἀμελεῖν ῥητῶν τινῶν ταλαιπωριῶν, καὶ τῆς τροφῆς ἡδυπαθείᾳ καὶ τῶν ἐσθήτων ποικιλίᾳ ἐνδιαθρύπτεσθαι. ὅσοι δὲ τηρεῖν τὰ παραδοθέντα ἐβελήθησαν, ἐκεῖνοι ὥσπερ εἰς ἐρανὸν διὰ ταύτην ἐπιμονὴν ἀλλόμενοι τὰς ἄλλας ἀνθρώπους ὑπερεώρων. τὸν δὲ νοῦν ἀληθείας ἐπιγνώσει κοσμεῖν, καὶ τὰς πράξεις πρὸς τὸν ὀρθὸν λόγον ἐφαρμόζειν, ἁδεὶς ἂν τῶν προὔργου τι εἶναι ὑπελάμβανεν. μόνον δὲ ἔντε τοῖς ἱεροῖς τῷ θρησκεύειν καθυποκρινόμενοι κατὰ τινὰς θεσμὸς ὁ παλαιὸς, ἀλλὰ χθὲς καὶ πρώην εἴποι τις ἂν τεθέντας ὁπότε τὸ τῆς Ῥώμης ἐπισκοπεῖον ἐξεκεκορύφωτο ἤδη, καὶ ὑπέρτατον κράτος κατειλήφει, καὶ ἐπικολαθηκότες τρόποις τισὶ καὶ σχήμασιν, ὃς παρά τε τῶν πρότερον μαθεῖν, καὶ νυνὶ σεμνύνονται, καὶ ὧν ἔχουσιν ἀναγραφὰς πρὸ χρόνου βραχέως κατασκευαθείσας οἷς ἔπονται μὲν, ἀλλ' εἰρήσεται γὰρ τὸ γιγνόμενον, ὥσπερ τυφλὸς τυφλῷ ὁδηγῷ· ὁδ' ἐξετάζοντές τι εἰς τὸ ἀκριβέστερον, ἔτ' ἐνθυμούμενοι, εἴτι κάλλιον ἂν καὶ ὠφελιμωτέ-

lis corporis oſtenſurum erat. Interim tamen mirifica quædam perturbatio & confuſio in vita frequentari cœpit. Cum enim doctrinæ falſitas & fraudes opinionumq; vanitas ita vulgo innotuiſſet, vt manifeſto quaſi teneretur: maior pars vehemente impetu abrepta eſt & ad dicendum & ad agendum aliquid aduerſus ea, quæ antea perperam admiſſa videbantur, & quemadmodum apud Homerum *Abruptis vinclis ſatur ad præſepe caballus, Egreſſus campis geſtit ſaltare per æquor*: Sic tunc omnes ferme exultare & gaudio efferri, abiecto quaſi onere S. ſeruitutis, & frenis ſtolidæ ſimplicitatis in credendo quibuslibet ſine vlteriore inquiſitione ruptis, quibus olim conſtringebantur. At ſacerdotalis ordo non modo non ad meliorem & modeſtiorem vitam maiori ſtudio ſe conformare, ſed etiam ipſe impunitatem nactus, in varia vitæ probra ſe conijcere, vt præter infamiam qua flagrabat, omnium etiam criminationibus eſſet expoſitus, præberetque ſe valde facilem ad tollendam illam duriorem & moleſtiorem viuendi rationem, & negligendum certas quasdam corporis afflictationes, vt ita in victus ſuauitate, & veſtium varietate, iucunde luxuriari poſſent. Quicunque autem traditionum obſeruantes eſſe volebant, illi tamquam in cœlum ex hac tolerantia euolaturi, reliquos homines præ ſe contemnebant. At mentem veritatis cognitione exornare, & actiones ad rectam rationem accommodare, nemo exiſtimabat eſſe operæ pretium. Tantum erant occupati in ſacris tractandis, & cultu peragendo, ſecundum quasdam ceremonias neutiquam priſcas, ſed admodum recentes & tum introductas, cum Epiſcopatus Romanus ad altiſſimum dignitatis faſtigium euectus eſt, & ſummum in omnes alios dominatum occupauit: cum interim imitarentur mores & habitum, quos etiamnum gloriantur didiciſſe a maioribus, quorumque deſcriptiones habent ante breue tempus elucubratas. Quæ omnia illi ſequuntur quidem, ſed (dicatur enim id quod res eſt) vt cæcus cæcum ducem, non inquirentes aliquid accuratius, neque cogitantes, num poſſit aliquid inueniri pulchrius & vtilius, quam

quam id, quod obseruatum damnum importet, & simul Deo inuisum reperiatur, hominibusque intelligentibus stultitia, elegantioribus & doctioribus lusus videatur. Cæterum corroborati & confirmati opibus & coniuratorum numero, territoriique ampli possessione tuti degunt, (vt putant) neminem curantes. Conspicatus vero aliquis magnificentiam Germanorum in iis quæ donarunt ordini sacerdotali, extructionesque cœnobiorum, & templorum ædificationes, merito dicere posset, illa quidem omnia esse monumenta pietatis veterum, in præsentia vero (etsi forte memoratum molestius est) impietatis officinas. Auxerunt autem illa magno studio, & accepto vno talento tantum lucrati sunt, vt vnum illud decem alia acquisiuerit. Tandem potestati suæ subiecerunt ipsos Reges & Principes, & quicquid in terris aliquem dominatum obtinuit. Nam qui Sacerdotalem ordinem reprehendebant, & eundem corruptelarum in doctrina conuincebant, non arduum putabant esse demonstrare, ipsos quidem sese efferre splendido Ecclesiæ nomine, sed longissime ab eo esse remotos, si quis vel scripturæ sacræ, vel propriarum traditionum & constitutionum adducat ipsis Canones, ad hos considerando examinet, tum dogmata & actiones, tum studia ipsorum & totam vitam. Est igitur confusio horribilis, neque vlla spes reliqua, fore vt gloria Dei illustretur ab aliis, qui præ aliis omnibus suam gloriam & eminentiam quærunt. Quemadmodum autem veteres Sapientes aiebant, in perniciem vitæ honeste degendæ iustitiam ab vtilitate nescio a quibus alteram ab altera disiunctam fuisse, sic si quis dicat, diuitiarum opulentia principatusque potentia sacerdotali ordini concessa, Ecclesiæ administrationem plane euersam fuisse, a vero (puto) non aberrauerit. Vt iam Ecclesia instar nauigii, exposita fluctibus & submersionis periculo, vix vndarum alluuiem & ventorum flatus sustineat. Sustinebit tamen, vbi, quocunque sane tempore, apparebit Seruator, qui empestatem increpet. Ac tum iterum

ρως γένοιτο; ἢ ὃ μὴ τηρούμενον ἂν βλαβὴν φέροι τῷ θεῷ ἅμα ἐχθρὸν εὑρεθείη ἄν, τοῖς τε νουνεχέσι τῶν ἀνθρώπων ἄνοια, τοῖς δὲ χαριεστέροις παιδία δοκεῖν. κρατηνόμενοι δὲ καὶ βεβαιούμενοι τῇ τε τῶν πλήτων δυνάμει καὶ τῶν ἐνόρκων πλήθει καὶ χωρῶν τε καὶ γῆς πολλῆς κτήσει, ἐν ἀσφαλεῖ διάγουσιν, ὡς οἴονται, οὐδενὸς φροντίζοντες. εἴποι δ' ἄν τις τῶν γερμανῶν μεγαλοπρέπειαν κατιδὼν καὶ τὰ παρεκείνοις τῷ ἱερατικῷ τέλει δεδωρημένα, καὶ τὰς τῶν κοινοβίων κλήσεις, καὶ τῶν εὐκτηρίων οἰκοδομέσεις, ὅτι ἐστὶ μὲν ἐκεῖνα ἅπαντα μνημεῖα τῆς εὐσεβείας τῆς πάλαι, τῆς δ' ἐν τῷ πάροντι, εἰκαὶ ἐπαχθέστερον ἴσως ἐπεῖν, ἀσεβείας ἐργαστήρια. ἠύξησαν δὲ πάνυ σπουδαίως αὐτὰ καὶ λαβόντες ὥσπερ ἓν τάλαντον ἐκ μικρῷ τοσοῦτον ἐκέρδησαν, ὥστε τὸ ἓν ἐκεῖνο, ἄλλα δέκα προσεργάσασθαι. ἀμέλει καὶ ὑποχειρίους εἶχον ἤδη κατεξουσιασθέντας καὶ βασιλέας καὶ ἄρχοντας, καὶ πᾶν τὸ ἐπιχθόνιον κράτος· οἱ γὰρ μεμφόμενοι τῷ ἱερατικῷ καὶ ἐλεγχόμενοι τὴν τῆς διδαχῆς διάφθοραν, οὐδὲν ἡγοῦντο ἔργον εἶναι τὸ δεῖξαι ὅτι αὐτοὶ μὲν κομποῦνται τῷ τῆς τοῦ χριστοῦ ἐκκλησίας ἐν δόξῃ ὀνόματι, εἰσὶν δὲ τῶν ὡς πορρωτάτω ἐκτός; εἴτις ἤτοι τὰς τῶν ἁγίων γραφῶν ἢ ἰδίων παραδόσεων καὶ διατάξεων αὐτοῖς προσάγοι κανόνας; καὶ πρὸς τούτους διασκέψαιτο πρῶτον μὲν τὰ δόγματα καὶ τὰς πράξεις, ἔπειτα καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα καὶ ὅλον τὸν βίον. ἔστι δ' ὃν ἡ σύγχυσις δεινὴ, καὶ ἐκ ἂν τις ἐλπίζοι τὴν τοῦ θεοῦ δόξαν ἐκλάμψεσθαι παρὰ τῶν ἐν τοῖς πρώτοις τήν τε δόξαν καὶ ἐξοχὴν ἰδίαν ζητοῦσιν. ὃν δὲ τρόπον οἱ πάλαι σοφοὶ ἐπ' ὀλέθρῳ τῆς καλῆς ἀγωγῆς ὑπ' ἐκ οἷδ' ὁντινῶν τὸ δίκαιον καὶ τὸ συμφέρον ἀπ' ἀλλήλων διακεχορίσθαι ἔλεγον, ἔτω εἰπών τις ὡς οἶμαι, ἐκ ἂν ἁμάρτοι; ὅτι πλούτου περιουσία τῆς ἀρχῆς τε καὶ δυνάμεως περιποιηθεῖσα τῷ ἱερατικῷ τὴν ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν ἀνέτρεψεν, ὥστε τὴν τοῦ χριστοῦ ἐκκλησίαν ὥσπερ πλοῖον κατὰ τὸ θρυλλούμενον βαπτιζόμενον τε καὶ κλυδωνιζόμενον μόλις ἔτι ἀντέχειν πρός τε τῶν κυμάτων ἐπίκλυσιν, καὶ τῶν ἀνέμων πνοάς. ἀνθέξει δ' ὅμως ἐπιφανέντος ὅτε δή ποτε αὐτῇ

p. 402

p. 401

con-

p.402. τῦ σωτῆρος καὶ ὀπτιμῶντος χῤμῶνι, ἢ ὀφθήσεται αὖθις αὖ γαλήνη ἀνίσχοντος ἡλίου, καὶ ἀφισκεδάζοντος τὴν τῦ τύφε τε καὶ τῦ ἀείπτε προτεινομένου ἀξιώματος νεφελώδη φαντασίαν. οἱ μὲν οὖν νῦν ἔχοντες προφάσει τῶν ἱερῶν διοικήσεων πολλὰ καὶ ἀγλαὰ κτήματα, ἐστὶ δ' ἐν αὐτοῖς ἃ δεῖ, κὴ τὴν παροιμίαν, ἱερεῖν, ὥφελον μὴ βαλβοτάμφροι ὁδέν τινα ἐξιχνεύφν ἢ ὡς αὖτοί τε ἂν ἀφαιρεθήσοιντο τῶν ὑπαρχόντων, καὶ τῆς ὑποκρίσεως ἀπελαθείσης οὐκ ἂν ὅπερ οὐκ εἰσὶν ἔτι δὲ προσαγορεύοιντο. τὴν δὲ τῦ θεῦ τιμὴν, καὶ τὸ τῦ ἐυαγγελίου κήρυγμα καὶ τῆς ἀληθείας διδάγματα πῶς τε πλείστου αὖτοὺς ποιεῖσθαι δέον, καὶ τὸ πᾶν κρατοῦντος ὀπιθεῖναι τούτῳ. εἰ δὲ πρὸς μαχουῦντες τοῖς δὲ χάριν ἂν ἔχον, ὡς ἐγὼ πείθομαι, θεῷ εἰ φυλάξαντες ἐκεῖνοι ἅπερ καὶ ἔχουσιν, οὐκ φέρφν μόνον πόλεμον πρὸς τὴν ἀλήθειαν βούλοιντο. καὶ δώη θεὸς καρδίαν θεοφιλῆ πᾶσιν, ὥστε καθ' αὑτὴν ἕκαστον δεῖν σπουδάζειν τὰ πρὸς τὴν θεόν τε καὶ τὰς πόλας, καὶ ὁ μὲν Κάρολος ὡς τὸ πρῶτον ὑπέστη, τὴν σωσαχθῆναι ἐσπούδαζεν. ἐμπόδιον δὲ ἀεί τι ἐνέπιπτεν ἤτοι πῶς τὰ τῆς ῥώμης ἀρχιερεῖ. ἢ πῶς τῶν διαμαρτυρησάντων. ἠμίζετο δὲ καὶ πῶς πρεσβείας τε καὶ ὀπτηφίσεως, ὑφ' ὧν χρὴ σθαι χρεών, καὶ πότερον ἔτι πῶς τῆς συναγωγῆς, ἃς διὰ τὰ πρωτεῖα τῆς ἐπισκοπῆς αὐτῦ ἅπαντα ἴδια εἶναι ὁ τῆς ῥώμης ἀρχιερεὺς ἔλεγεν. οἱ δὲ τῶν διαμαρτυρησάντων ταύτην ἤδη σαφῆναι πρόκλησιν ἔφασκον, καὶ ὅτι ἀφόρητον τὰς αὐτοῖς δικασὰς τε καὶ ἀμφισβητητὰς χρῆσθαι. δεῖν γὰρ οὐχ ἧττον τὸ ἱερατικὸν σχῆμα ὑπόδικον παρασταθῆναι καὶ ἀθῴους δοῦναι τῶν δασκομένων τε καὶ ὀπτηδομένων ὑπ' αὐτῶν, ἢ σφᾶς αὐτούς. δίκας τε γίγνεσθαι ἴσας τε καὶ ὁμοίως ἀμφοτέρων, δικαζόντων μὲν τῶν ἀδετέρων τῶν μερῶν καὶ μόνῃ τῇ ἀληθείᾳ πιστῶν τε καὶ φίλων, ἐξεταζομένων δὲ τῶν δογμάτων ἄνευ ἐριθείας τε καὶ ζήλου κακόφρονος. τὸ τοιν δὲ ἀμφοῖν γιγνόμενον κὴ τῶν τῆς ἁγίας γραφῆς καὶ ταύτῃ κατηκολουθηκότων ἐν τῇ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ὁμονοίᾳ ὀρθοδόξων ὀπισκόπων τε κὴ διδασκάλων. ἐκ ἠρνοῦντο δὲ οἱ ἄλλοι ὡς ἦεν μὴ πρὸς

consipicietur tranquillitas exoriente sole, & dissipante speciosas nubeculas superbiæ & insolentiæ, & quæ ad omnia ferme prætenditur, dignitatis. Cæterum qui colore quodam sacrarum administrationum, multas & splendidas possessiones tenent, cum *in ipsis nihil* (secundum prouerbium) *sacri sit*, ii re deliberata debebant inuestigare aliquam viam, qua fieri possit vt iis, quæ habent, non priuentur, vtque depulsa sanctitatis simulatione, id quod non sunt amplius, non etiam appellentur. Quod si Dei honorem, & Euangelii præconium, ac veritatis doctrinam, quemadmodum par erat, plurimi facerent, ac illi omnem dominatum concederent, profecto ii, qui cum ipsis digladiantur (vt mihi persuadeo) Deo gratias agerent, si illi retentis iis, quæ habent, quiescere tantum velint, nec veritati bellum inferre. Deus det omnibus cor Dei amans, vt vnusquisque suo loco studeat recte collocare ea, quæ & Deo & hominibus debentur. Ac Carolus quidem, vt initio promiserat, studiose id agebat, vt Synodus conuocaretur: sed semper aliquod impedimentum incidebat, vel Pontificis Romani culpa, vel Protestantium. Litigabatur etiam de Præside, & de suffragiis, a quibus illa fieri deberent, cum paulo ante quæsitum foret, penes quem ius esset indicendi Synodum, protestatem huius rei, vt sibi propriam Pontifice Romano vendicante. Protestantibus contra contendentibus, hoc ipsum manifestum esse præiudicium, neque ferendum vt iidem & iudices sint & rei. Non enim minus oportere iudicio subiici sacerdotalem ordinem, & rationes reddere tum doctrinæ, tum studiorum, quam ipsos; ita vt de vtrisque sententiæ ferantur æquales & similes, a neutra tamen parte, sed ab iis qui solam veritatem fideliter adamarent: vtque dogmata examinarentur absque contentione & malitiosa æmulatione. Amboque hæc vt fiant secundum doctrinam sacrarum literarum, & has secutorum in Catholico Ecclesiæ consensu orthodoxorum Episcoporum & doctorum. Non negabat

bat autem & altera pars, multa apud se esse, quæ correctionis indigeant, non tamen oportere sibi in controuersiarum disceptatione æquari eos, qui vel inuidia vel odio perciti ipsos adorturi essent, ac nomina quorundam aduersariorum commemorabant, appellantes simul eos *pestes* & *nihili homines*, & *planos*; volebantq; non ab his, sed ab iis, qui capita essent Ecclesiæ, perfectam controuersiarum diiudicationem petendam. De his cum aliquandiu disceptaretur, tandem Synodus a Paulo III. indicta fuit Tridenti, ac dicebatur hoc ipsum factum fuisse Carolo assentiente, qui vellet hanc esse Synodum promissam, quod Tridentum vrbs Ferdinandum Regem dominum agnosceret, quodque Imperat. quasi inspectore omnia futura essent, quæ fieri debeant. Protestantes contra neque tutum sibi illuc aditum fore, neque commorationem ibidem periculo vacaturam aiebant, quod sine omni dubitatione Tridentum extra Germaniæ fines situm esset: negabantque se suffragari posse iis qui dicerent, hanc esse illam decretam Synodum liberam, quam nemo suspectam habere debeat. Ac videbatur vtraque pars perperam egisse, Carolus quidem partim occultando omnia, neque explanando, quid sentiret de iis, quæ Synodus constituisset, & permittendo Synodum progredi in dogmatibus sanciendis, cum interim inauditos condemnaret illa Protestantes: partim diplomatis quibusdam editis controuersa dogmata disceptando iubendoque vt nonnulla etiam extremæ absurditatis conuicta & crederentur tamen & obseruarentur. Protestantes autem auersando prorsus omnia, quæ a Synodo fierent, & vocationi pertinaciter obnitendo, quæ fortassis nulla futura erat, aut si fieret, æquum certe foret ipsos rationem reddere suæ doctrinæ, neque lucem defugere, & quæcunque huiusmodi dici solent. Oportebat igitur tandem initium existere eorum, quæ quo sane modo & tempore ad exitum perducenda sint, Deus solus nouit. Synodus igitur semel conuocata non desinebat insectari aduersariorum dogmata, pro argumentis vtens suis propriis axiomatibus. Et Carolus putaba-

Sleidanus lib. 14. p. 407.

ϖδῆ σφῶν ὀκ ὀλίγα καπηϕάσεως δεόμενα. ἐ χξῶναι δὲ κατ' αὐτῶν πυς ἤτοι ϕθόνῳ ἢ ἔχθρᾳ ϖεϖτενεχθησαμένους τῇ Δημώσει παρίζεσθαι, καὶ ὀνόματα λέγοντας ἔναν τ ἐναντίων λοιμούς τε καὶ ὐπάκουσους καὶ πλάνους ἀπεκαλέντες, ἐ τούτων, ἀλλὰ τ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ κορυφαίων, τὴν διάκρισιν τελείαν τε καὶ τὴν δίκην παρ' αὐτῶν ὧν ἐφέσιμον εἶναι ἠξίουν. τούτων ἓν ἀμφισβητῶν ὅτι ξένον πνα ὄντων. τέλος δὲ συνόδου ὑπὸ Παύλου τ τρίτου ϖεπηγορεύθη ὅτι τὸ τριδέντιν, ἢ ἔλεγον τοῦτο σὺν τῇ τ Καρόλου γνώμῃ πραχθῆναι, ἢ ὅτι ὁ Κάρολος βούλοιτο τοῦτο εἶναι τὸν ὑπεχημένων συνοδον, τότε δὲ Τριδέντα πόλεως τὸν τε Φερδίναν δον βασιλέα κύριον εἶναι, ἢ αὐτῷ ἐφωμολόγουν παντα γνήσεσθαι τὰ δέοντα. οἱ δὲ Δημαρτυρήσαντες οὔτε ἀσφαλῆ τὴν ἐκεῖσε πάροδον, οὔτε ἀκίνδυνον ἐνταῦθα Δαντεκίων ἔσεσθαι ἀντέλεγον, ἢ ὅτε τῶν τῆς χρόνιας ὅρων ἀνενδοιάστως εἶναι τὸ Τριδέντιον, ἢ αὐθαιμῶς ἤθελον συγκαταθεῖναι τοῖς Φάσκουσιν εἶναι τὸν ψηφισθεῖσαν ἐλευθέραν τε καὶ ἀνύποπτον σύνοδον. ἢ εὐόκουν σὺν ὀρθῶς ποιῆσαι ἀμφότεροι, ὅτε Κάρολος τὸ μὲν πέραν γνώμην ἔχοι περὶ τ ἃ ἂν ἡ ξυνόδος Δι' αὐτῆς μὴ Δοκιμῶν, ἀλλὰ κρύπτων ἅπαντα ἢ ἐάσας ἐν τῷ δογματίζειν τὴν ξύνοδον ϖροιέναι καταδικάζουσιν ὡσεὶ ἐρήμων τ διαμαρτυρησάντων. τὸ δὲ διαλαμασί πισι τὰ ἀμφιβαλλόμενα δόγματα Δακρίνας ἢ κελεύσας ἕνα τῶν ἐλεγχομένων ὡς πάνυ ἄτοπα, πιστεύεσθαι ὅμως ϵ τηρεῖσθαι. οἱ δὲ Δημαρτυρήσαντες ὑποφερόμενοι παντ ϵ πασι τὰ τῆς ξυνόδου ϵ φιλονεικοῦντες ϖρὸς τὸν κλῆσιν οὐδ' ὅλως γρησομένων ἴσως, καὶ ἂν γένοιτο, δέον αὐτοὺς λόγον παρέχειν τῆς διδαχῆς, ϵ μὴ φεύγειν τὸ φῶς, ἢ ὅσα τοιαύτροπα εἰρῆσθαι φιλεῖ. ἐγχείρω δ' ἀρχὴ ἀρχὴν ποτε ἀναπείλαι τῶν ὁπωσοῦν ϵ πότε δὴ τελεσθησομένων. μόνος γὰρ τοῦτο οἶδεν ὁ θεός. ἡ γὰρ ξυνόδος συγκροτεῖσα ἅπαξ σὺν ἀνέσει ἐπεξεχομένη τὰ τῶν ἐναντίων, ἀντὶ ἐλέγχων τοῖς ἰωθόσιν ἀξιώμασι χρωμένη, καὶ ὁ Κάρολος de-

p. 403.

p.404 ὑπελαμβάνετο τὰ δεδογμένα βέλεσθαι κυρῶσαι καὶ ἔτολοις ἂν δέῃ πνῶν ἀμφ' αὐτὰς λόγοις ἐκπληττόμενοι τε καὶ παροξυνόμενοι, καὶ προθυμοι δὴ καὶ αὐτοὶ ὄντες μεταύρῳ τε τῇ δυνάμει κινδυνεύειν, καὶ διαπεράσαι τὰ πράγματα εἰσάπαξ, καὶ μὴ ἀεὶ ταῖς τε δαπάναις κατατρύχεσθαι, καὶ φόβῳ τῆς ἀλώσεως συνέχεσθαι, ὅτω δὴ καὶ αὐτοὶ οἱ ξύμμαχοι στράτευμα ὅτι πάχιστα συναγεῖν, καὶ ἅπαντα δρᾶν ἤρξαντο, ὥστε ἀμύνεσθαι εἴ τις βιάζοιτο, καὶ μὴ προσδοκᾶν αὐτὸς καθεζομένους τὴν τοῦ πολεμίων ἔφοδον, ἀλλὰ προαπαντῆσαι αὐτοῖς καὶ φθάσαι τοὺς μέλλοντας κακὸν ἐργάζεσθαι ἔστευδον. ὃ καὶ ἐποίησαν, καὶ παρ' ἐλπίδα στρατὸν ξυναγείραντες πολυὺ, διά τε Φραγκίας ὅτι τὸ λύκειον καὶ δανύβιον ὅτι τάχιστα ἐπορεύθησαν· ἐκ ὧν ὡς ὑστερίσουσιν ἐν τούτῳ ἡγησάμενοι, ὧδέ ταχυῖ δυνηθῶσι κρείσσες ῥᾳδίως ἔσεσθαι ἐλπίσαντες τὸ δὲ τῶν πόλεων ὑπηρέτημα προθυμότατον ἰών, καὶ χρήματα προθύμως παρεῖσα ἐπορέθη, καὶ πάντα ὡς ἐπ' ἔλαττον κίνδυνον παρασκευόντων αὐτοὺς τῶν ξυμμάχων ὅτω διεπράχθη, ἀλλὰ καὶ πάνυ ἀφρονήτως τε καὶ ἀπρονοήτως μετασχεῖν πάντα εὐθὺς ἐδόκουν οἷς τε τὰ ξύμφορα καταμανθάνουσι, καὶ ἀδεκάστως κρίνουσιν αὐτά. ὅτε δὲ ἐνθυμηθέντες ἠλίκον μέγεθος πολέμου ἄρασθε, ὅτε ἐφ' οἷσι ἀνθρώποις στρατευσοίνθ', ὡς ὀλίγοις μὲν νοεῖν, ὀξέσι δὲ πράξαι, ὅτε τὴν ὑπερμεγέθη τοῦ Καρόλου δύναμιν λογιζόμενοι. ἄκων βέλτιον τε καὶ προμηθέστερον παρεσκευάζοντο, ἀλλ' ἐπὶ οἷς πίσιν ἐλπίσι βοσκόμενοι, ἢ πίστεσιν ἐπαγγελίαις μετέωροι, ἢ πίσοις ἐπηρμένοι λογισμοῖς ὡς ὧν ἤδη παντ' ὑφ' αὐτῶν ποιήσαν πεπρασμένοις ἐῴκεσαν. καὶ εἴ τις ἄρα ἀποτρέπειν βούλοιτο καὶ οἱοιτ' ἄμεινον εἶναι ὑφειμένους ταπεινόσεσθαι αὐτὸς εἰρωνείας σχάζεσθαι μᾶλλον, ἢ μάχης ἐπιθυμεῖν, καὶ μὴ πρέπον τῇ τοῦ προφάσεως εὐπρεπείᾳ ὅσης βραχείας, καὶ ὅλου τοῦ ἔχατον σκοπὸν ἄδηλον, καὶ ὅτι ἐχρὴ ἕνα ἀναρρίπτειν περὶ τῶν ὅλων, ὧδὲν ἐκεῖνοι προσίεσαν τούτων, καὶ ἤδη καταγέλων ἢ καὶ πικρότερον διέκρινον, καὶ εὐθὺς ἦσαν οἱ μὴ πάντα ἐπαινοῦντες τοῦ λεγόμενα τε καὶ πραττόμενα, ſtatimque qui non omnia laudarent, quæ

p.403

decreta velle etiam armis rata facere. Vnde factum eſt, vt Proteſtantes conſiliariorum ſuorum ſermonibus territi, ad bellum incitarentur: cum & ipſi promti & alacres eſſent ad periculi aleam ſubeundam & ad negotium illud ſemel armis & copiis tranſigendum, ne ſemper & ſumptibus exhaurirentur, & exitii metu angerentur. Ita igitur & illi exercitum maxima celeritate colligere, & omnia agere, vt vim illatam defenderent, neque ocioſe domi ſedentes expectarent impreſſionem hoſtium, ſed potius occurrendo ipſis ſtuderent anteuertere eos qui nocituri viderentur. id quod ab ipſis etiam factum. Nam numeroſo exercitu conſcripto per Franconiam ad Lycum & Danubium celerrime profecti ſunt, quod putabant in eo ſe inferiores futuros, quod tarditatis culpa omiſſum eſſet: vt contra ſperabant ſuperiores fore, quo quidque velocius expeditum eſſet. Iam vero ciuitatum alacritas in ſuppeditandis belli ſumptibus admirabilis erat, & omnia ita agebantur a ſociis, vt ſeſe ad extremum periculum pararent. Cæterum ſtatim omnia negligenter & improuide adminiſtrare videbantur iis, qui quæ facta ſunt, norunt, & de iis incorrupti iudicant. Neq; enim cogitare illi de magnitudine belli, qd. ſuſcepiſſent, neque quales ii eſſent, cum quibus pugnandum foret, quam ſolertes in excogitando, quam induſtrii in agendo; multo minus perpendere Caroli potentiam, quot & quantas gentes illa complecteretur. Apparatus igitur minus laudabilis, minusque conſultus videri. Ac neſcio qua illi ſpe freti, quibus promiſſionibus ſublati, quibus cogitationibus elati, ſimiles videbantur iis, quibus perſuaſum eſſet, paulo poſt omnia ipſorum poteſtati ſubiectum iri. Si quis igitur vellet illos dehortari, ac putaret ſatius eſſe humiliter ſe demittentes pacem ſpectare potius quam pugnam expetere: non eſſe fiduciam ponendam in eo quod ſpecioſe quidem, ſed breui temporis interuallo prætendi poſſit, & vltimum euentum incertum eſſe, nec vno momento aleam de ſumma reipublicæ iaciendam eſſe. Horum nihil illi admittere, eosque qui proferrent, vel deridere vel aſperioribus verbis abigere: dicerentur & agerentur, aut formido-

Sleidanus lib. 17. p. 524. Hortleder Tom. 2. lib. 3. c. 34.

losis aut infidi, aut dogmatum proditores vocari. Postremo qui non tam apud hos ea, quæ ipsis placebant, præclarissime se habere affirmaret omnia, quam apud dissentientes non commendaret ea, quæ ipsi vellent, extemplo male audire, & in odio esse, vt plane libertati orationis ingenuæ nullus locus reliquus foret. Quia autem per multos annos satis felix Germaniæ status fuerat, mirifica hinc inter proceres superbia enata, & diuitiarum cupiditas atque ostentatio, cum pecuniæ tantus numerus esset, quantus nunquam antehac, & argenti aurique magnus vsus. Ac non facile aliquis enarrauerit, & nouitatem vestium, & sumptus in illis conficiendis. His omnibus causam præbuere cum frequentiores peregrinationes ad exteros, apud quos vel vt mercatores, vel vt milites versabantur, maxime apud Gallos, Italos, & Hispanos; tum etiam leuitas, & in profundo ocio negligentia excolendæ mentis. Insolentes enim bellorum, magis consueuerunt vsque ad hoc tempus Germani armis adoriri alios, quam inuadentes repellere. Ac in mercaturis exercendis satis felices complures annos ita vixerunt, vt inter ipsos nullum bellum vel prælium existeret, nisi interdum paruum aliquod: statim tamen post vnum conflictum res inter ipsos compositæ. Sane in rusticorum coniuratione nonnihil multati, celeriter sese recollegerunt, opulentiores & procaciores ferme omnes redditi, quam ante fuerant. In primis autem ipsis nocuit ambitio, & pecuniæ studium, quo quasi œstro perciti & patriam aduersari, & hanc vt vilem & humilem dispicere, & consuetam viuendi rationem vt illiberalem negligere, & curriculo quasi ferri ad externam militiam festinareque ad Regum aulas, & ad vulgaria in illis ministeria. Vnde qui non Gallissaret, vel Italianissaret tum habitu tum sermone, ille inutilis & nihili haberi, & stolidus, qui simplicitatem patrii moris constanter retineret: immo eo quisque liberior & sapientior videri; quo magis peregrinos imitando exprimeret. Accedebat summa licentia in sentiendo

ἢ ψοφοδεεῖς ἢ ἀπίστους ἢ καὶ τῶν δογμάτων προδότας. ἀμελεῖ ὁ μὴ πρός τε τὰς πίστεις αὐτοῖς ἥδιστον κάλλιστα ἔχειν διισχυριζόμενος ἅπαντα, παρά τε τοῖς τἀναντία φρονοῦσι, μὴ ὅσα ἄττα ἐβούλοντο ἀκούειν, εὐθέως ἐκ ἤκουε κακῶς καὶ ἐμισεῖτο, ὥστε παῤῥησίᾳ τῇ ἐλευθερότητι χώραν οὐδαμῶς ἀπολείπεσθαι. ἐν δὲ πλεῖστῳ χρόνῳ δὴ φρονουμένης τῆς Γερμανίας τῶν πρός τοὺς ἄρχοντας πρώτων δεινή τις ὑπερηφάνεια καὶ τὸ πλούτου ἐπιθυμία τε καὶ ἐπίδειξις, τό τε τῶν νομίσματος πλῆθος ὡς οὔπω πρότερον προσεγένετο, καὶ ἀργύρου τε καὶ χρυσοῦ πολλὴ χρῆσις. τὸ δὲ τῶν ἐσθημάτων πολυτελὲς τε ἅμα καὶ ἀλλόκοτον οὐράδιον ἄν τις ἐξηγήσαιτο. τούτων δ' ἅπαν ἀπάντων αἱ συνεχέστεραι ἀποδημίαι καὶ μίξις πρὸς τοὺς ἔξω, κατά τε ἐμπορίαν καὶ ἐκστρατείαν, μάλιστα πρός τε γαλάτας τε καὶ Ἰταλιώτας καὶ Ἴβηρσι. τό τε κοῦφον καὶ ἐν βαθείᾳ ἡσυχίᾳ ἄφρον τε γνώμης. ἀήθης τε γὰρ πολέμων καὶ μᾶλλον εἰωθότες μέχρι τοῦδε οἱ γερμανοὶ ἐπένευμεθ' ἑτέροις τοῖς ἄλλοις ἢ ἀμύνεσθαι. τὰς ἐφορμώσας, καὶ ἐν τοῖς ἐμπορεύμασιν οὐχ ἥκιστα εὐτυχοῦντες, καὶ πλείοσιν ὅσοις ἔτεσιν ἄμαχοι μεταξὺ σφῶν αὐτῶν διατελέσαντες, εἰ μή τι μικρόν τι ἐνίοτε ἐξαπίνης προσπεσόντες, καὶ εὐθὺς ἂν διαλυθέντες ξυνεπλάκησαν αὐτοῖς, καὶ ὅπη τῇ τῶν ἀγροίκων συμμοσίᾳ ὀλίγον ξυμιωθέντες ταχέως ἀνεκτήσαντο αὐτὰς καὶ δυπορώτεροι καὶ ἰταμώτεροι κέρδος ἅπαντες ἢ πρὸ τῆς συμφορᾶς ἔσχον. ἔβλαψε δ' αὐτοὺς ἐν τοῖς πρώτοις ἡ φιλοδοξία τε καὶ φιλοκτημοσύνη, ὑφ' ἧς οἷον ἱεροσύλοι ἀπεστεφόρηνται τὴν πατρίδα, καὶ ταύτης ὡς μικρᾶς καὶ εὐπενῆς καταφρονήσαντες καὶ τῷ εὐθυσμήνῳ ἀγωγῷ ὡς ἀνελευθέρῳ περιορῶντες, δρόμῳ ἐφέροντο ὅπη τὰς ξενιτείας καὶ μισθοφορᾶς, καὶ εἰς τὰς τῶν βασιλέων αὐλὰς καὶ τὰ ἐγκύκλια αὐτόθι ὑπηρετήματα ἔσπευδον, καὶ ὁ μὴ γαλατίζων ἢ ἰταλιαζίζων τοῦτε σχήματι καὶ τῇ φωνῇ, ἄχρηστός τε καὶ οὐτιδανὸς ἐνομίζετο. τότε τῇ τῶν πατρίων ἀφελείᾳ ἐμμένειν τὸ μάλιστα εἰς ἀλλόφυλόν τι προβαίνειν ἐλευθερότητος καὶ σοφίας ἔργον ὑπετίθετο. καὶ ἰῷ τῆς τεχνώ-

μης

ρμοβμης καὶ τὸ βίῳ ἀντεξέσιον καὶ καταλελεμμένον ταῖς βελήσεσι τῶν λέγειν τε καὶ ποιεῖν ἐθελόντων ὥσπερ ἂν ἐπί τε τὸ σόμα καὶ τὸν νοῦν ἔλθοι. ἐκ τότε καὶ φιλοχρηματία δεινὴ τὴν γερμανίαν κατέκλυσεν, καὶ ὅτε γένος, ὅτε εὐφυΐα, ὅτε τὸ λόγιον τῇ ἀφθόνῳ τῶν χρημάτων κτήσει προὐτιμάτο. ἐπεὶ δὲ πάντες σχεδὸν ἐκρατοῦντο ὑπὸ τῶν τὸ σώματ῾ ἡδονῶν, ἐπράττετο οὐκέτι πολλὰ τῶν καλῶν ἔργων σπουδαίως. κατί δοιδέ τις καὶ ἐν τούτοις ὅτι ὄφελ῾ ἐδὲν τῶν ἀγαθῶν μὴ παραχόντος τὸ θεὸ εὖ χρῆσθαι αὐτοῖς, ὅπου οἱ γερμανοὶ οὕτως ἐτυχώθησαν οὐ μόνον μηδένων ὕστεροι ὄντες τῇ τε ὀρθῇ παιδείᾳ, καὶ τοῖς ἀρίστοις ἐπιτηδεύμασι καὶ τῷ τῆς εὐσεβείας καὶ πάσης ἀληθείας ζήλῳ, ἀλλὰ οἱ μόνοι ἐξ ἁπάντων ὡς ἔπ῾ εἰπεῖν θνητῶν ἀνθρώπων δικαιοσύνην τε ἤσκουν, καὶ ἀρετῆς ἀντελαμβάνοντο καὶ φιλανθρωπίαν ἐπετήδευον, καὶ τὸ καλόν τε καὶ αἰσχρὸν τὸ μὲν ἔτι ἐπαινετὸν τὸ δὲ ψεκτὸν εἶναι πεπεισμένοι ἦσαν. εἰ δέ τις καὶ τὴν περὶ τὰς λόγους καὶ τὴν φιλοσοφίαν σπουδὴν οἴοιτο θαύματ῾ εἶναι ἀξίαν, ὅτ῾ ἂν εὕροι τοὺς γερμανὸς ἤτοι ἀμελήσαντας ταύτης, ἢ ὑστερήσαντας κατὰ ταύτην καὶ τῶν πάνυ ὀνομαζῶντε καὶ περιφανῶν εἶναι φασκόντων. τὰ δὲ πάντα τὸ ῥᾴθυμον τῆς γνώμης καὶ μαλακὸν τῆς διαίτης καὶ ἀνειμένον τὸ βίου διέφθαρε καὶ εἰς τοῦτο κατέσησε τὸ ἔθν῾ ἄτης τε καὶ ὀνείδους, ὥστε οὐθ' ἡ θάλασσα καθαίρειν ἂν ἱκανὴ εἴη, καίπερ οἷά τε ἐκείνη κλύζειν, κατὰ τὸν εὐριπίδην, πάντα τἀνθρώπων κακά. ἐκπεπλώκασι δὲ ἐπὶ τὸ αὐτὸ, ὅπερ καὶ πρότερον μάλιστα ὀλέθρου αἴτιον τοῖς καὶ πολυανθρώποις τῶν ἐθνῶν ἐγένετο, καὶ μετέπειτα γενήσεται, τὸ τὴν ἐναντίαν σφισιναυτοῖς δόξαν ἔχειν περί τε τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων. ὥσπερ γὰρ ὡς ἔφη τις τῶν παλαιοτέρων τὸ μίαν μὲν ἔχειν καὶ τὴν δόξαν περὶ θεοῦ τῷ βίῳ δὲ καὶ τοῖς ἔθεσι μηδὲν ἀλλήλων διαφέρειν καλλίστην ἐν ἤθεσιν ἀνθρώπων συμφωνίαν ἐπιτελεῖ, οὕτως τὸ ἀλλόγνωμον τότε ὁμόφυλον διίστησι, καὶ τὸ διάφορον ἐν τάχει ἐκ πολεμοῦται, ἡ δὲ διχοστασίη τρώγει γέν῾, ἥτε καὶ εὖπερ οἴκους ἐσηώτας ἐσίνατο, κατὰ τὸν κυρηναῖον ποιη-

& viuendo, & relictus quiuis suæ voluntati, poterat & dicere & facere quæcumque in buccam & mentem venissent. Hinc incredibilis auaritia tempestatis instar Germaniam fluctibus quasi obruit, cum neque generis splendor, neque ingenii excellentia, neque eruditionis copia maiore in honore esset quam opulentia. Postea vero quam omnes ferme corporis voluptatibus sese emanciparant, honestæ actiones non ita studiose frequentari solitæ fuere. Atque in his etiam aliquis perspexerit, bona nihil prodesse, nisi etiam verum horum vsum Deus præbeat, etiam Germanis ita attritis, qui non tantum nulla gente inferiores fuerunt tum recta institutione, tum studiis optimis, tum pietatis & omnis veritatis zelo, sed etiam soli ex omnibus (vt ita loquar) mortalibus & iustitiam colere, & virtutem amplecti, & humanitati studere; honestumque laude, turpe vituperatione dignum esse statuebant. Quod si quis optimarum artium & philosophiæ studium admiratione dignum putet, is non inueniat Germanos vel neglexisse hoc, vel inferiores in eo fuisse aliis, qui etiam valde celebres & illustres perhiberentur. Hæc omnia & opinionum leuitas, & victus ratio mollior, & vitæ dissolutio corrupit, & in id malum & probrum gentem coniecit, vt ne mare quidem illam expurgare queat, & si secundum Euripidem *potest illud abluere omnia hominum peccata.* Prolapsi autem sunt ad hoc ipsum, quod & antea præcipue extitit causa exitii potentibus & populosis gentibus, & deinceps existet, nempe contrarias habere opiniones tum de diuinis, tum de humanis rebus. Quemadmodum enim (vt quidam ex veteribus dixit) vna & eadem opinio de Deo, & mutuus in vita & consuetudinibus consensus, pulcherrimum in moribus hominum concentum absoluit: sic diuersitas sententiarum etiam eandem gentem disiungit. Ac dissidentes facile hostes fiunt; discordia autem & seditio genus absumit, quæ etiam familias præclare stantes euertit, secundum Cyrenæum poë-

tam. Sed de eo, quod deinceps vel profuturum sit huic genti, vel non sit, fiat id quod Deo visum fuerit. Video enim magnarum mutationum causas omnino ex hoc pendere, cum neque cupiditas hominum etiam maxime detrimentosa illa aliquid efficere possit, antequam tempus veniat, neque prouidentia, qua plurima recte expediuntur, fatum auertere. Quæ autem Germaniæ euentura sunt, ea mihi consideranti videntur in vniuersum comprehensura aliquid Fortunæ per vniuersum terrarum orbem: qui aliter opinatur, ille bona nostra cum venia sentiat quod volet.

Hortleder Tom. 2. lib. 3. c. 31.

Porro fœderis socii, vt instituerant, celeriter progredi, & nullo impedimento sine vlla cunctatione & mora contra Carolum ad Danubium tum copias cogentem iter maturare. Carolus etsi imparatior erat, tamen collectis iis, quos maxime opportunos habere potuit, statuit aduentanti hosti occurrere. Narrabant autem qui viderant a sociis fœderis collectum fuisse exercitum & robore, & numero peditum equitumque, ac machinis bellicis, & omni apparatu pulcerrimum aspectu, maximeque admirabilem, qualis vix longissimo temporis spatio cogi potuisset, nedum intra paucos, præter omnium opinionem dies, quibus conuenit & instructus processit omnibus iis, quæ ad bellum requiruntur. Idcirco etsi nouerant omnes, quod hostem haberent potentissimum & solertissimum Carolum, multorum tamen animis hæc occurrebat cogitatio, magis metuenda esse propria sociorum peccata, quam aduersariorum in re militari peritiam. Cæterum Augustani & Vlmenses cum pedites haberent, partim conabantur dissipare conuentus eorum, qui Carolo militare volebant, partim angustias Alpium, quæ claustra vocant, deiectis aduersariis occuparunt. Sed paulo post inde iterum eiecti fuere. Sperauerant scilicet se hoc aditu potitos facile posse impedire, quo minus Italorum

τήν. ἀλλὰ περὶ μὲν τοῦ εὖ ἢ ἑτέρως ξυνένεγκεῖν τι ἐσύστερον τῷ ἔθνει τούτῳ γένοιτο ἂν ἅπερ θεῷ φίλον. ὁρῶ γὰρ τῶν μεγάλων μεταβολῶν αἰτίας παντὸς ἐκ τούτου ἀνηρτῆσθαι, οὔτε τῆς ἐπιθυμίας ἀνθρώπων πρὶν ἢ καιρὸν ἧκειν καίπερ ἐπιβλαβοῖ μάλιστα ἔσης προυξεργαζομένης, οὔτε τῆς προνοίας ἢ τὰ πλεῖστα κατορθοῦται, ἀπερύκειν τὸ χρέων δυναμένης. τὰ δὲ περὶ γερμανῶν ξυμβήσεσθαι μέλλοντα, ἐμοὶ μὲν σκοποῦντι ξυλλήψεσθαι δοκοῦσι καθόλου τι τῆς τύχης ἐφ' ἅπασαν τὴν καθ' ἡμᾶς οἰκουμένην. ὧντινι δὲ δοξάσαι ἑτέρως μᾶλλον τι ὕπεισιν, ἐκεῖνο ἀνανέγκλητον ὑφ' ἡμῶν καὶ τὴν αὐτοῦ γνώμην ἐχέτω. οἱ μὲν ἓν ξύμμαχοι προῆσαν, ὡς ἐνενοήκεισας κατὰ τάχος καὶ οὐδενὸς ἐμποδὼν ἱσταμένου, καὶ αὐτοὶ μελλήσεί τε καὶ διατριβῇ μηδεμιᾷ χρώμενοι ἐπὶ τὸν κάρολον παρὰ δανυβίῳ τότε τὴν δύναμιν ἀθροίσαντα κατήπειγον τὴν πορείαν. ὁ δὲ κάρολος καίπερ ἀπαρασκευότερος ὢν τυγχάνων, ὅμως συνῆγεν οὔπερ οἷός τε ἦν τῶν μάλιστα ἐπικαίρων καὶ ὁμόσε χωρεῖν τοῖς ἐπερχομένοις διενοεῖτο. ἐφάσκετο δὲ παρὰ τῶν ἰδόντων ὅτι ξυνελέγη πρὸς τῶν ξυμμάχων στράτευμα τῇ τε ῥώμῃ καὶ τῷ πλήθει τῶν ἱππικῶν καὶ πεζῶν δυνάμεων καὶ ταῖς μηχαναῖς καὶ πάσῃ παρασκευῇ οἷον καὶ ὁρᾶν κάλλιστον καὶ θαυμασιώτατον, καὶ παρὰ δόξαν ἁπάντων συναθροισθῆναι, κἂν μήκει ὁσωδήποτε τοῦ χρόνου μὴ ὅτι γε ἐν ὀλίγαις ἡμέραις ὡς ξυνῆλθέ τε καὶ προῆλθεν ἀπηρτισμένου τῇ πάσῃ χρείᾳ τοῦ πολέμου. ὥστε εἰ καὶ ἤδεσαν ἅπαντες ὅτι ἐν τοῖς μάλιστα δυνατόν τε καὶ δεινὸν πολέμιον ἔχοιεν τὸν κάρολον ὅμως ἐπιέναι πολλοῖς μᾶλλον πεφοβῆσθαι τὰς οἰκείας αὐτῶν ἁμαρτίας ἢπερ τῶν ἐναντίων τὴν στρατηγίαν. οἱ δὲ σεβασηνοὶ καὶ οὐλμαεῖς πεζοὺς ἔχοντες τὸ μὲν σκεδάσαι τὰς τῶν καρολείων ξυνόδους ἐσπούδαζον, τὸ δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλπεων καλουμένων θενᾶ, ἃ κλεῖθρα ὀνομάζονται, παρωσάμενοι τοὺς ἀντιπάλους κατέλαβον. καὶ ἐντεῦθεν μετ' ὀλίγον ἐξεβλήθησαν αὖθις. ἤλπισαν δὲ τὴν εἴσοδον ταύτῃ κατέχοντες ἐμποδὼν στήσεσθαι τῇ τῶν Ιτα-

copiæ,

p.408. λιωτῶν ἐπιστρατεία ἐπιδόξῳ ἔσῃ. ἀλλ' οὐδὲν ἧσσον ἂν κατεξόμενοι ἐπὶ μιᾶς τῶν κλείθρων πύλης, ἐπεὶ πολλαὶ εἰσὶν ἄλλοθι ὁδοὶ καὶ μία πολυτριβὴς ἡ διὰ βενετῶν, ἣ καὶ τὸ ἐξ Ιταλίας στρατιωτικὸν παρεγένετο μάλιστα. πρόσω ἰέναι ἤδη ἐκ τῆς ῥηγινοπυργίδος ἔσχετο τὸν στρατὸν ὁ Καρολος, καὶ τὸν ποταμὸν ἐν δεξιᾷ ἔχων, ἐπὶ τὸ τῆς βαυαρίας ἰγγολστάδιον ἄνῃει, τοῦ ξυμμαχικοῦ ἐπὶ τῇ ἑτέρᾳ ὄχθῃ ἀντιπαράγοντος. ἦν δὲ τῷ ξυμμαχικῷ πᾶσα προθυμία ὥστε ἐν χειρῶν νόμῳ διακινδυνεύειν. ὁ δὲ Καρολος οἷα δὴ πλείστοις πολέμοις ἐγκεγυμνασμένος, τοὐναντίον ἔγνωκεν ἐθαρρῶς συμβαλεῖν ἄλλως τε καὶ σθαρσοῖς ἔτι καὶ ἐυθυμοῦσι καὶ φρονηματιζομένοις, ἀλλὰ τῇ ἐμπειρίᾳ χρησάμενος τὰς πολεμίους καταθράνειν τῷ τε τῷ χρόνῳ μήκει ἐπιτριβομένους, καὶ τῆς δαπάνης πλήθει βαρυνομένους, καὶ δὴ καὶ τῇ ἐν τῷ μεταστρατοπεδευείν δυσχερείᾳ τε καὶ τελευτώσῃ ἀπαγορεύσει ἀθημονοῦντας ὄντας γερμανοὺς ἀνικήτους μὲν τέως ἐν ταῖς συστάδην μάχαις καὶ πρὸς βολαῖς, ἀήθεις δὲ τῷ διαπαρτερεῖν ἐν τοῖς πόνοις, καὶ τὴν φρόνησιν τοῖς ἔργοις προσῆσαι. ἀμέλει καὶ λέγεται τοιοῦτό τι, ὡς θεασάμενος ἐκ περιοπῆς τὰς ἀπεράντους καὶ ἅμα πάσας τῷ ξυμμαχικοῦ δυνάμεις, ἔροιτο τινα τῶν περὶ αὐτὸν, εἰ ἅπαντες γερμανοὶ οὗτοι; φάντος δ' ἐκείνου, ἄρουν εἶποι, ὅτι τάχιστα καὶ χρημάτων καὶ φρονήσεως σπάνει συσχεθήσονται. καὶ τοῦτο μὲν οὕτω ἀποφθέγξασθαι αὐτὸν ἐλέγετο. καταστρατηγήσας δ' οὖν αὐτὸς ποικίλως, καὶ τὰ καθ' αὐτὸν ἅπαν ταχῆ ἀσφαλισάμενος ἕτω ἐκαραδόκει τὸν τῷ πολέμου καιρόν. τὸ δὲ ξυμμαχικὸν ἐπὶ τούτῳ τε ἐλυπεῖτο καὶ χαλεπῶς φέρον τὰς περιολκάς τε καὶ ἀνοχὰς καὶ στροφὰς τῷ καρόλῳ ἐπὶ λοιδορίας καὶ βωμολοχίας καὶ χλευασμοὺς τὸ λοιπὸν ἐτρέποντο, καὶ προκλήσεις ξυνεγράφοντο ἀλαζονικαί τε καὶ θυμῷ ἄφρονι κεχαρισμέναι. προυτεθήκει δὲ Καρολος κατὰ τῷ ξυμμαχικοῦ αὐτοκρατορικῆς καταδίκης βιβλίον δεινόν τε καὶ βλάσφημον, προδότας καὶ σασιαστὰς καὶ ἐπιβόκους ἀποκαλῶν αὐτούς. ἐκεῖνοι

copiæ, quæ aduentare dicebantur, ea ingrederentur. Sed nihil effectum a commorantibus ad vnam claustrorum portam, cum multæ sint aliis in locis viæ, & vna maxime trita per Venetorum ditionem, qua etiam maxima pars Italorum militum accessit. Carolus interim Ratisbona exercitum eduxerat, & fluuium ad dextram habens, Ingolstadium Bauariæ oppidum petebat, cum ex altera ripa confœderatorum copiæ conspicerentur, quarum ingens alacritas erat ad confligendum cum hoste. Sed Carolus vt dux multis bellis exercitatus, contra statuerat nequaquam congredi cum milite adhuc feroce, & quasi gestiente, magnosque spiritus gerente; sed vt periti solent hostem frangere, tum temporis diuturnitate attritum, tum sumptuum multitudine grauatum, tum vero etiam difficultate & extrema desperatione, ex crebra castrorum mutatione ad animi angustiam redactum. Quippe Germanum in statariis pugnis & conflictibus hactenus inuictum, sed parum assuetum laboribus tolerandis, & prudenter rebus gerendis. Postremo etiam tale quid narratur: Conspicatur Carolus ex specula quadam vniuersas & adhuc integras confœderatorum copias, quæsiuit ex vno eorum qui astabant, Num omnes hi Germani essent? cumque responderetur, esse: *Ergo*, inquit, *celeriter hi & pecuniæ & consilii inopia conflictabuntur.* Atque hoc quidem Carolum dixisse perhibent. Variis igitur belli artibus cum hostes eluderet, resque suas ita vbique instituerat, vt in tuto essent, belli opportunitatem præsto labatur. Id quod confœderatos magna molestia afficiebat, ægre ferentes se a Carolo huc illuc distrahi, pugnam detrectante & tergiuersante. Idcirco conuerti illi ad conuicia, nec abstinere a iocis & Carolum irridere, arrogantesque conscribere prouocationes, indulgendo stoliditati animi. Aduersus hos Carolus proposuit libellum condemnationis imperatoriæ, atrocium criminationum plenum, quo insimulabantur proditionis, seditionis, periurii. Illi quæ acceperant,

Sleidanus lib. 7. p. 525. *Hortleder* Tom. 2. lib. 3. c. 6.

Sleidanus lib. 17. p. 531. Hortleder Tom. 1. lib. 3. c. 24.

rant, eadem mensura atque etiam meliore reddere, & periurii notam Carolo inurere, duoque capita ex formula iurisiurandi Electoribus dati ipsis verbis recitare, in qua ille iuratus promiserat, se nunquam externum militem quocunque sane colore in Germaniam ducturum, neque vlli ex principibus Germaniæ vim allaturum quacumque de causa: sed si quid sit, quod incusare & reprehendere possit, de eo in legitimo Imperii conuentu iudicium aliis permissurum, quorum vtrumque violasse illum & peieraſſe demonstrabant. Et nihil erat, quod non præter modum fieret in illo scribendi & respondendi artificio, indigno iis, qui arma haberent in manibus, vt non absurde increpaturus ipsos potuerit vsurpare Homericum illud:

-----nec vos decet esse
Hac ætate pares pueris modo farier ausis.

Reuera enim (vt alibi Homerus ait) Carolus sane minus, Confœderati autem liberrime & ad satietatem vsque vt pueri, stantes in media acie probra proferebant, quibus ipsosmet maxime inquinabant, cum belli finis in manibus sit, verborum in consiliis: illi vero manus habere ociosas, linguam valde occupatam. Idcirco etiam iidem gerere res infeliciter, & propter superbiam multati minus misericordiæ consequi. Vt enim vera essent, quæ obiiciebantur, non tamen melius erat ita inconsiderate & stolide magnis verborum ampullis quasi e plaustro illo coniicere in eum, qui, si nihil aliud, Imperator certe erat, & ab illis ipsis electus, qui quando tyrannidem non vt barbarus habet (secundum Euripidis Thesea) si iuste egerit, etiam vt par est, mercedem debitam accipiet, & omnino eum sortietur exitum, qui actionibus conueniat. Nemo enim (vt oraculum vetus pronunciat) hominum iniquorum pœnam non persoluit, quæ etiam nobis diuinitus inflicta, qui impie ipsum offendimus, ingrati inuenti, tot tantisque bonis ab eo aucti. Fatum autem auerti non potest. Et certum est, malorum consiliorum inter mortales non tantum esse malas compensationes, sed

δὲ αὐτῷ τῷ μέτρῳ καὶ λῴον ἀπεδίδοσαν ἐπι- p. 409
βοῶντες τὴν ἐπιορκίαν τῷ Καρόλῳ, καὶ δύο κεφάλαια ἐκ τῆς ὁρκομοσίας ἀρχιαρεσιακῆς αὐτοῖς ῥήμασιν ἀπεμνημόνευον, οἷς ὀρκωθεὶς ἀπώμοσε, μή ποτε τὴν ἔξω δύναμιν τε καὶ στρατείαν τῇ γερμανίᾳ ἐφ' οἵᾳ δὴν προφάσει ἐπάξειν, μήτε βίαν ἐποίσειν τῶν ἐν τῇ γερμανίᾳ δυναστῶν οὐδενὶ δι' ἧς τινα ἔν αἰτίας, ἀλλ' εἴτι αἰτιῶτο, καὶ μέμφοι τοδίκας δοῦναί τε καὶ λαβεῖν ἐπὶ τῷ ἐννόμῳ τῆς ἀρχῆς συλλόγῳ, ὥνπερ ἀμφότερον προφανῶς παραβεβηκέναι αὐτὸν ἐπεδείκνυον καὶ ἦν οὐδὲν ὅ, τι μὴ παντάπασι πέραν μέτρου γενόμενον ἐν ταύτῃ τῇ τῶ γράφειν τε καὶ ἀντιγράφειν τεχνολογίᾳ, ἀναξίᾳ οὔσῃ τοῖς ὅπλα ἔχουσι μετὰ χεῖρας, ὥστε οὐ παραμέλως ἐπιτιμώη τις ἂν τούτοις τὸ Ὁμήρικον.

ἤδέ τε σφῶς χρή,
νηπιάας ὀχέειν, ἐπεὶ ἠκέτι τηλίκοι ἔστε.

τῷ ὄντι γὰρ, ὡς ἄλλοθι πᾳ φησὶν Ὅμηρος, ὁ μὲν Κάρολος ἧσσον, τὸ δὲ ξυμμαχικὸν ἀνέδην τε καὶ κατακόρως, νηπύτιοι ὡς ἐσάστες ἐν μέσῃ ὑσμίνῃ δηϊοτῆτος, ὀνειδὴ ἐμυθοῦντο, καὶ αὐτοὶ αὐτὰς ἐρύπαινον ἐς τὰ μάλιστα. τῶ μὲν πολέμου ὄντος τέλους ἐν χερσί. ἐπέων δ' ἐνὶ βουλῇ. οἱ δὲ ἀργοὺς μὲν χεῖρας γλῶτταν δ' εἶχον ἐργάτιν, τοιγάρτοι καὶ δυσπεράγησαν, καὶ διὰ τὴν ὑπεριφανείαν ἧττον ἠλεήθησαν ζημιωθέντες. μὴ ἀ γὰρ ἦν καὶ ἀληθῆ ἦσαν τὰ ὀνειδιζόμενα μὴ βέλτιον ἄρα ἦν ὅτως ἀσκέπτως τε καὶ ἀσήτως καὶ μεγαλορρημόνως ὥσπερ ἐξ ἀμάξης ἐπιφέρειν, τῷ εἰ μήτι ἄλλο, αὐτοκράτορι γοῦν ὑπὸ σφῶν αὐτῶν αἱρεθέντι, ὃς ἐπειδὴ ἀ τυραννὶς ὥσπερ βαρβάρων ἔχῃ κατὰ τὸν τῶ εὐριπίδα θήσεα, ἀλλ' ἦν δίκαια δρῶ δίκαια πείσεσθ' ἂν εἰκὸς αὐτὸν, ἕξῃ πάντως καὶ τέλως ταῖς πράξεσι προσῆκον, ὡδεὶς γὰρ ὡς ἀποφαίνει ὁ παλαιὸς χρησμὸς ἀνθρώπων ἀδίκων τίσιν ἐκ ἀπέτισσε. ἡμῖν δ' ἄρα ἐκ θεῶ ἡ δὲ δικαίωσις ἐπίπεμπτος ἐγένετο τοσαῦτα ἠσεβηκόσιν εἰς αὐτὸν καὶ ὅτως ἀχαρισήσασι τοσούτοις καὶ τηλικούτοις ἀγαθοῖς αὐξηθέντες. ἐκ ἔστι δὲ μοίρας τῶ χρεὼν τ' ἀπαλλαγή καὶ ἐκ εἵμαρτο μόνον κακῶν βουλευμάτων, κακὰς ἀμοιβὰς γίγνεσθαι

βροτοῖς

p.410 βροτοῖς, ἀλλὰ καὶ δῆνα παρασχεῖν δῆνα τοῖς ἐργασομένοις. καὶ ταῦτη ὅπως ταῦτα περιλοσοφήσθω ἡμῖν, ὡς ἐνεργεστέρως λόγῳ ἴσως ἀπαγορεύοντι. ὡς δ' ἐν τοιαύτῃ τῶν πραγμάτων μεταστάσει ὡς οἷμαι οἷά τε βουλεύσασθαι περὶ τῶν παρόντων λογισμὸν καὶ τῶν μελλόντων προμηθείαν ἐμποιῆσαι. ἐπεδὴ δὲ πρὸς τῷ ἐγγελοσταδίῳ παρενέβαλον ἀμφοτέρωθεν αἱ δυνάμεις μετά τινας προεγνωσμένας ἐκδρομάς, τῶν πλείστων γνῶμαι σωτέρεχον, τῷ Καρόλῳ ἐμποδὶ φθέλειν πάντοθεν ἀνάζευξιν ἐδεμίαν ἔσεσθαι. καὶ οἱ τῇ δὲ τῷ ἐλπίδα τῆς τε παραυτίκα καθεστώσης καὶ τῶν μετέπειτα δ' τε καὶ χρησίμως γνησομένων οὐκ ἂν πλείστου ἠλάξαντο. καὶ ἐγράφοντο γράμματα ἐλέγοντο πολλὰ μωρὰ καὶ κομπώδη. ὧν δὲ ἀληθὲς ὅτι προτηρήσατο τότε ἔχον τινα οἱ ξυμμαχικοὶ καὶ φοβηθέντων τῶν Καρολείων καὶ τὸ στρατοπέδου ἅπαντος κεκινημένου, καὶ ἐρήμων τῶν σκηνῶν ληφθέντων, καὶ αὐτοῦ τοῦ Καρόλου χαλεπῶς εἰς τὸ πισθενβάδην, τῶν ἄλλων κεδνὸν δρόμῳ ἀναχωρούντων, εἰ τῇ τύχῃ κατ' πόδας ἠθέλησαν ἕπεσθαι εἰ ἠγνοῦντα ὅτι ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ τέλος ἐπιθεῖναι τῷ πολέμῳ ἠδύνατο, ἀλλ', οὐ γὰρ τῇ δὲ ῥέπον ἔμελλε τὸ μόρσιμον, ἐπεδὰν ἐν τῷ ἐπεξιέναι ἐχεῖν τὰς ξυμμάχους καὶ πεζομαχεῖν καὶ τειχομαχεῖν, οὕτως ἀντιπαρεσκεύαστο τοῦ ἐγγελοσταδίου, ὀχυρώματος ἰσχυρότατος, ὅσον τε ἔλαβε καὶ εἶμα τὸ ξυμμαχικὸν ἐπακολουθεῖν τῇ τῆς νίκης ἐπιθυμίᾳ, ἄλλως τε καὶ πεπονθότας τῇ αὐτῶν πολλὰ πλασίᾳ δυνάμει πολὺ ῥᾷον προσβαλεῖσθαι τοῦ Καρόλου, ἢ ἐκεῖνον καταπεσεῖσθαι τ' τε παράλογον εὐπραγίας ἐν τῷ παραχρῆμα ἀθρόισθεῖσαν ἴσον στράτευμα ὑποπτεύσης ἰσχὺν καὶ εἰς τὰ ἔπειτα ἐλπίδος, ὥφθησαν μήπω μὴ ταῦτα βάθρα καὶ χώματα τοσαῦτα καὶ τοσαῦτα ὑψηλὰ οἷα ὧδε ῥᾳδίως ἄλλως ἂν γένεσθαι. ὥστε γοῦν παρεῖδε, τότε ὁ καιρὸς καὶ ὀκ τότε, τὰ μὲν τοῦ Καρόλου ἐπὶ τὸ μεῖζον αὔξεσθαι, τὰ δὲ τοῦ ξυμμαχικοῦ ἠρέμα ὑπομαραίνεσθαι τε καὶ ἀναπτοεῖσθαι ἤρξαντο. τότε γοῦν τοῦ βελγικῶν τοῦ Καρόλου στρατηγῶν τις πευκινῶν τοῦνομα ἐπακισχιλίαν ἵππον καὶ πεζῶν τρεῖς μυριάδας ξυναγαγών, διαμψάμενος τρῆνον εὐθὺ τοὺς τ' Καρόλου

atrocia etiam perpeti eum, qui perpetrauerit. Sed philosophatum satis est, ac fortasse ineptius in hoc genere scriptionis. Possint tamen (credo) hæc in tali rerum statu fortunatos monere, vt de præsentibus accuratius cogitent, & de futuris prudentius consulant. Cæterum vbi prope Ingolstadium vtriusque partis copiæ conuenere, post excursiones aliquas plurimorum sententiæ eo inclinabant, vt putarent Carolum circumuentum vndique exercitum reducere non posse. Atque hi spem conceptam de rebus & in præsentia statim, & paulo post præclare & vtiliter gerendis magno non permutassent. Iamque scribi literæ, & multa dici stolida & inanis iactantiæ plena. Sane verum erat, potuisse tum confœderatorum res esse superiores, Carolinis metu perculsis, adeo vt castris motis tentoria deserta relinquerentur, & ipse Carolus pedetentim retrocederet, reliqui curriculo: si saltem e vestigio fortunam voluissent sequi. Sunt qui putant, illo die potuisse eos finem bello imponere. Sed (neque enim futurum erat, vt fatum huc propenderet) quãdo confœderatos, si sequi vellent, oportebat & pedestri pugna dimicare, & mœnia oppugnare: cum ex aduerso esset Ingolstadium munitio validissima: cunctatio quædam & metus inuasit confœderatos, quo minus victoriæ cupiditatem persequerentur, præsertim cum freti suis copiis numero longe superioribus, multo facilius se victores fore putarent, quam illum progressurum. Ac felicitas illa, quam præter spem experti erant, in repentina tanti exercitus collectione, spem futurorum confirmabat. Verum enimuero posthac conspectæ fuere fossæ & aggeres, tanta profunditate & altitudine, vt facile expugnari potuisse non viderentur. Ita igitur tum occasio illa omissa. Atque ex eo tempore Caroli res magis magisque augeri: Confœderatorum contra sensim flaccescere, & retro ferri. Atque ex Belgio dux quidam Caroli nomine Burenius, septem millia equitum, & triginta millia peditum collecta, transgressus Rhenum, ad Carolũ magna celeritate

Sleidanus lib. 18. p. 536. *Hortleder* Tom. 2. lib. 3. c. 31.

Sleidanus lib. 18. in

adducebat. Atque his insidiabantur quidem prope Francofurtum copiæ confœderatorum, cum & vrbs illa horum partes iuuaret, & Oldeburgius militem coëgisset. Sed quia pares hostibus non erant, ideo Belgæ præterierunt, confœderatis e vestigio illos sequentibus. Multorum autem sermonibus affirmabatur, nonnullos, qui Hessiaco fide data in se Rheni custodiam receperant, & transitum & traiectum hostibus parasse. Sed de his neque facile, neque tutum est aliquid certi pronunciare, cum homines in promittendo valde cauti esse soleant, & si quid peccatum est, ne videatur, speciose ad alias causas referant. Hoc igitur in medio relinquatur, & vnusquisque, vt volet, de eo coniiciat. Confœderatis autem vbi innotuit Belgarum aduentus, quem præpropere significabant tum ii, qui cum ipsis sentiebant, tum alii etiam nonnulli, quibus obscurum erat, quonam Caroli felicitas euasura esset, cuius potentia tum, quam nemo negare poterat, terribilis videbatur, nisi confœderatis prospere aliquid cederet. Atque hi rebus suis prospicere, & nescio quo consilio Belgicis iis transitum præbere, vt ita omnes integre ad Carolum congregarentur. Quo pacto autem præbuerint, dicere non possum. Transierunt tamen e ciuitate Rubra appellata, recta ad montem Noricum, ibidemque commorati, nullo deinceps impediente ad Carolum accesserunt. Porro intelligentiores tum de vltimo euentu statim ratiocinando concludere, ac videre Fortunæ flatum confœderatis esse aduersum; alii ex rudi & imperito vulgo execrationibus & vanis sermonibus conabantur corrigere id quod factum erat, atque ita debellare qui iam superiores erant. Confœderati autem, cum iam aduenissent, & ii, qui Belgas secuti fuerant, etsi equitatu aduersariis pares non erant, prælio tamen decertare statuerunt. Cumque ad hoc & occasio inuitaret, & tribuni incitarent, Carolus tamen ne sic quidem voluisse perhibetur acie cum hoste congredi, vel

Sleidanus lib. 18. p. 545.

ἔως εὐδὲ προδύομεν. ἐνήρεσον δὲ καὶ ἐπὶ τὸν Ῥῆνον τὸν Φραγκόπορον δυνάμεις τε ξυμμαχικὰς, τῆς τε πόλεως συμπεμπούσης, ἐς τὸ Ὀλδεπυργίου ξυναγερέσαντο· ἀλλ' οὐδὲ ἀντίπαλοι τοῖς πολεμίοις ἦσαν, παρῆλθον ἐκεῖ οἱ Βέλγαι, τότε οἱ τὸ ξυμμαχικὸν ἐνταῦθα ἐπὶ πόδα ἠκολούθουν. διεφημίζετό τε ὅτι τινες ἐπιστάντες τὴν τοῦ Ῥήνου φυλακὴν ἢ πεζῇ ἐπελαύνοντες τῷ Ἡσσιακῷ πᾶν τοὐναντίον τό τε τὴν τε ὁδὸν καὶ τὸν λιμένα τοῖς πολεμίοις παρασκευάσαι. ἀλλὰ ἐπὶ τούτων οὐκ ἔτι ῥᾴδιον ἐδὲ ἀσφαλὲς ἀποφαίνειν τι, τῶν τε ἐπισχέσεων πάνυ ἀλλαχῇ γιγνομένων, καὶ τῶν σφαλέντων πρὸς τὸ μὴ δοκεῖν τοῖς εἰς ἄλλους ἀεὶ τῶν αἰτιῶν ἐπιφορὰς καλλίω πιζομένων. τοῦτο οὖν ἐν μέσῳ κείσθω, καὶ εἰκαζέτω ἐπὶ αὐτῶν ἕκαστος ὡς βούλεται. ἐπῄει δὲ γνώμη ἐνίοις τῶν ξυμμάχων καὶ τῶν Βέλγων ἔνιοι, πάνυ γὰρ προθύμως ἐσημαίνετο ὑπό τε τῶν ξυμφρονούντων καὶ ἄλλων τινῶν οἷς ἡ τοῦ Καρόλου εὐτυχία πρὸ ἐμποδὼν ἐγίγνετο ἀδηλον ἐδόκει καὶ φοβερὸν ἔτι τὸ ἀναπίπτειν τὸ τε κράτος ἔτι μὴ παραχωρήσει τοῖς ξυμμάχοις, σκεψάμενοι ἐκεῖνοι μετὰ σφῶν αὐτῶν καὶ οὐκ οἶδ' ὅπως βουλευσάμενοι, παρῆκαν τὰς δυνάμεις ὥστε ξυναλιθῶαι μὴ τοῖς πρὸς τὸν Καρόλου πέσοις ἀπερισκόπους. καὶ πῶς μὴν παρῆκαν, οὐκ ἂν ἔχοιμι εἰπεῖν. παρῆλθον δ' οὖν ἀπὸ τῆς ἐρυθρᾶς καλουμένης πόλεως ἔτι τὸ νοτιαῖον ὄρος, καὶ ἀνισάμενοι πρὸς αὐτὸ ἐβάδισαν ἀκόλυτοι τὸ λοιπὸν ἕως τοῦ Καρόλου. τότε οὖν οἱ σωστικώτεροι ἔτι ξυνελογίζοντο τὸ ἔχαον ἐνέβαν, καὶ τὸν τῷ ξυμμαχικῷ ἀντιπίπτουσαν τύχην καθεώρων. οἱ δὲ ἄλλοι ἅτε δὴ ὄχλος ἀγνώμων, καταίσης τε καὶ ματαιολογίας ἐπήεσαν ἐπανορθώσασθαι δῆθεν τὸ γεγονὸς, καὶ καταβαλέσθαι τὰς κρείττους ἤδη ὄντας. οἱ δὲ ξύμμαχοι προσῆλθόν τε ἤδη τῶν τοῖς Βέλγαις ἐπακολουθησάντων καίπερ τῇ ἵππῳ οὐκ ἐξισούμενοι τοῖς ἐναντίοις, ὅμως ἐπιθύμουν τῆς ὁπωσοῦν ξυμβολῆς μάχης· καὶ καλοῦντες πρὸς ταῦτα τοῦ καιροῦ καὶ ἐπιτρυνόντων τῶν στρατηγῶν οὐδ' οὕτως ἐλέγετο ὁ Κάρολος συμβαλεῖν πάντη τῷ στρατῷ ἐθελῆσαι· ἤ τοι φόβος τῶν παρ

p. 41. παρ' ἀμφοτέροις στρατιωτῶν πολλῶν τε καὶ ἀγαθῶν, ἢ σφίσι τῆς τε αὐτῶν δυνάμεως, καὶ τῆς τῶν ἐναντίων χρόνου ἐγγυομένου ἀδυναμίας. ἀμέλει καὶ εἰπεῖν λέγεται, ὅτι αὐτὸς μὲν εἴη πολεμιστὴς ὅλῃ ὅλον ἐνιαυτὸν, ἐκεῖνοι δὲ ἐφ' ἡμέραν μίαν. οὕτω γοῦν ἐμάχοντο ὀλίγοις πολλοὺς μίσας, ὥστε ἀβλαβέστατα γίγνεσθαι ἀκροβολισμούς διώξεις τε καὶ ὑπαγωγὰς καὶ καταδρομάς, ἐν αἷς οὐ πολύ τι ἦσσους ἦσαν οἱ ξυμμαχικοὶ, ἀλλὰ καὶ ὑπέρτεροι μᾶλλον. τῶν γοῦν ἰταλιωτῶν οὐ πάνυ πολλοὶ ἀπὸ στολείσων ἴσων ἀφίκοντο ἀνακομισθέντες ζωοὶ ἐς τὴν πατρίδα. ἐπίσκηψε γὰρ καὶ νόσημα δεινὸν πρῶτον εἰς τὸ τοῦ καίσαρος στρατόπεδον, μετέπεσε καὶ ἐφοίτησε καὶ τὸ τῶν ξυμμαχικῶν. καὶ τὸ τῆς ὥρας ἤδη ὂν ἐπὶ φθινοπώρου φθοροποιὸν τῶν σωμάτων. καὶ οἱ τοῦ ξυμμαχικοῦ ἀθρόως μᾶλλον ὥσπερ τῆς τοῦ κακοῦ ὕλης ἔντοθι συλληφθείσης ἐν τῷ παρεπομένῳ χειμῶνι ἀπέθνησκον πάνυ τε χαλεπῶς καὶ ἐλεεινῶς, ἄνδρες ῥώμῃ τε σώματος καὶ εὐφυΐᾳ ψυχῆς ἄριστοι. ἀλλὰ τότε, ἐν τῷ καίσαρος στρατοπέδῳ λοιμὸς ἐγένετο μέγας καὶ ὀξὺς, ὥστε καὶ τῶν δημοσιούντων ἰατρῶν τινας προσιόντας τοῖς ἀθενοῦσιν ὡς θεραπεύσοντας φθαρῆναι. τῶν δὲ ὁμοσκήνων κοινὸν, ξυνάμφοιτον δὲ πολὺ μᾶλλον. μόνον γὰρ ἐκ τοῦ αὐτοῦ ποτηρίου πίνειν τινὰ ἐχθρῷ τῷ νοσοῦντι καὶ ὀφθῆς συνέβη ἅπαντα τὸν τῆς νόσου χρόνον ἐπιλήπτου εἶναι τῆς νόσου χρεών καὶ αὐτὸν ἐπικαλεῖται τεκμήριον ἰατρικὴ, ἐπειδὴ τὸ τοῦ καίσαρος στρατιωτικὸν τὸ πρῶτον καταλήφθη, καὶ ἐν ὀλίγῳ φλόξ δεινὴ τὰς ἔνδον συνεκεφαλαλγίας τε καὶ τῆς φάρυγγος ἔκκαυσις δίψα τε ἄπαυστος καὶ βῆξ τὸ σῆθος διέσειε, καὶ πνεῦμα ἔζοντι ὑπόγλυκυ φθοῶδες. ἐπεγίνοντο τοῖς μὴ εὐθὺς θεραπευομένοις φρενῖτιδες, οἱ καὶ ἀπέθνησκον χεδὸν ἅπαντες. τοῖς δ' ἄλλοις καὶ εἰς δυσεντερίας καὶ παρήσεις τῶν κώλων ἐτελεύτα, ὧν καὶ ῥαίσαι τινὰς ξυνέβη. πάντως δεῖ φθειρόμενοι πολλοὶ τὸν ἀριθμὸν πλείους ἦσαν. ὁ δὲ Κάρολος οὐ μόνον ὅπλοις νικῆσαι τοὺς ἐναντίους, ἀλλὰ καὶ τεχνάζειν τι πρὸς τὴν ἐκείνων καταστροφὴν ἐπεβούλευεν. ἐνθυμούμενος δ' εἰ πόλεμον ὑπὸ τὰς χώρας αὐτῶν ἐφήσει, ὅπως διαναγκάσει τοὺς γνώμας καὶ ἀμ-

quod parceret militibus ex vtraque parte & numero & virtute præstantibus vel quod conscius sibi esset suæ potentiæ, & aduersariorum imbecillitatis, si bellum duceretur. Quin etiam dixisse fertur, *se esse bellatorem per integrum annum, illos per vnum diem.* Ita igitur per aliquot menses pugnatum est, vt sine intermissione fierent velitationes, vtque & insequerentur, & se reciperent, aut etiam incursiones facerent, in quibus omnibus non multum inferiores erant confœderati, imo etiam potius superiores. Atque Italorum satis pauci admodum, de magno numero, qui venerat, ad sua viui redierunt. Grauis enim lues primum Caroli castra inuasit, transgressa deinde etiam in Confœderatorum. Et tempus Autumni erat alias corporibus noxium. Atque ex Confœderatis, materia mali quasi intus concepta, sequente hyeme complures moriebantur ægre & miserabiliter, viri & corporis robore, & animi præsentia præstantissimi. Inque castris Caroli tum pestis grassari ingens, quæ celeriter homines interimeret: adeo vt etiam ex medicis nonnulli, qui ad infectos curationis causa accederent, extinguerentur. Ex contubernalibus vero & conuictoribus multo plures. Nam si cui tantum ex eodem poculo bibendum erat, e quo ægrotus biberat, statim morbo corripiebatur. Appellabatur autem lues Hispanica, eo quod primum Cæsaris exercitum afflixisset. Sentiebatur intus grauis æstus, cum capitis doloribus, & inflammatione faucium, & siti, quæ sedari non posset. Accedebat tussis pectus concutiens, & halitus redolens subdulce aliquid & tabificum. Sequebatur in iis, qui non diligenter curabantur, phrenitides, qui ferme omnes moriebantur; aliis malum hoc desinebat in dysenterias & colicos dolores, ex quibus nonnulli conualuere. Omnino tamen maior numerus eorum erat, qui interibant. Porro Carolus non tantum armis aduersarios vincere, verum etiam callide aliquid excogitare studebat, quod esset illis funditus euertendis. Secum igitur animo reputans, fore, vt si bellum in illorum territoria transferat, & sententiæ

Sleidanus lib. 15. p. 550.

Sleidanus lib. 18. p. 547. *Hortleder* Tom. 2. lib. 3. c. 39. & sqq. *Thuanus* lib. 2. *Sagittarius* Hist. Io. Friderici §. 17.

distraherentur, & hebetarentur præsentes actiones. Missis igitur literis ad Misnensium ducem Mauritium filium Henrici, qui patruelis fuisset Ioannis patris eius, qui tum erat Saxonicus elector, mandauit ei, vt Imperator, vt occuparet Saxonici ditionem, simulque ostendit, si ipse tergiuersetur, alios eam sibi subiecturos, ipsumque ita omnibus priuatum iri. Cum enim nescio qua de causa sub initium belli Confœderati dicerent se vim illatam repellere, nihilominus tamen iuriiurando, quo omnes Principes qui Imperatoriam dignitatem obtinet obstricti sunt, Cæsari & Regi renunciarant, quod fieri necesse non erat (vt videtur) si verum erat ipsos defendere vim, non inferre. Misnensium igitur dux, simul veritus ne mulctaretur, si dicto audiens non fuisset, simul ratus graue esse, non parere petitioni Cæsaris, cum sciret regem Ferdinandum cum alias habere copias paratas, tum equites Pannonicos, *Hussaros* appellatos, quos etiam in superiora regionis loca impressionem fecisse cognouerat: Confœderatorum autem exercitum dilabi, & omnibus ex locis cognatum ita circumdari audierat, vt prorsus nequeat cum suis copiis redire. His omnibus persuasus, rem tunc aggressus est, literis tamen ante ad Confœderatos missis, quibus ostendebat, sibi territorium cognati occupandum esse, nisi velit prorsus eodem spoliari: promittebatque si quæ inter Carolum & cognatum compositio fiat, se iudicio de occupatis concessurum esse ditionis proceribus. Hæc autem Saxoni videri fraudulenta & dolosa, indignissime ferenti, quod auderet ille adeo infidum se exhibere erga cognatum. Nonnihil igitur minari, & confœderatis autor esse, vt responderent ipsi, se non passuros, si quid noui aduersus cognatum moliretur. Ita igitur cum clades insuper accepta esset, in locis superioribus, vbi non minus duo millia ab Hussaris miserabiliter & turpiter concisa fuerant, Mauritius rem aggressus est, & adortus eos, qui proximi erant, cum significasset iis, qui cognato parebant, eos deinde

Sleidanus lib. 18. p. 553. *Hortleder* Tom. 2. lib. 3. c. 4.

καὶ ἀμβλυνεῖ τὰς παρούσας πράξεις, οὕτω δὴ ἀπέστελε τῷ τῆς μυσίας ἡγεμόνι ὅπῃ μὲν ὁ νοτέρχου ἀνεψιὸς γεγονὼς τὰ ἐκείνου τοῦ σαξονικοῦ δεχαιρεσιασθῇ τῶν ἐπὶ πατέρος, καὶ παρήγγελεν ἐντολὰς δοὺς ὡς αὐτοκράτωρ καταλαβεῖν τὰ τοῦ σαξονικοῦ ἐπαφιὼν ἣν αὐτὸς οἰκήσῃ, ἄλλους ἐκείνα ποιήσῃ ὑφ' ἑαυτοὺς κτήσεσθαι αὐτὸν ἁπάντων. ἐπεὶ γὰρ οὐκ εἶδά πῃ, πολεμεῖν δεξάμενοι οἱ ξύμμαχοι, ἐφάσκοντες ἀμύνεσθαι ὅπῃ φερομένῃ βίαν, ὅμως τὰς τε ὅρκους τῷ καίσαρί τε καὶ βασιλεῖ ἀπεκήρυξαν οἱ ἐπώμοται γίγνονται οἱ ὃν τῷ τέλει δεχθὼ αὐτοκρατορικῷ ἄρχοντι, ἔδει δέον, ὡς ἔοικεν, εἴπερ ἀμύνεσθαι τὴν βίαν καὶ οὐκ ἐπιφέρειν αὐτὸς ἀληθὲς ἦν. ὁ γοῦν τῶν μυσῶν ἡγεμὼν ἅμα τε δεδοικὼς μὴ ζημιωθῇ ἀνηκουσήσας ἅμα τε τῇ καίσαρος ἀξιώσει ἀπιθήσας ὀφυὼν ἡγησάμενος καὶ εἰδὼς τὴν βασιλέα ἔχειν ἄλλο τε δύναμιν ἡτοιμασμένην, καὶ δὴ καὶ ἱππέας παννονικοὺς τοὺς ὀνομαζομένους οὐσσαίρους, οὓς ἤδη εἰς τοὺς ἄνω τῆς χώρας τόπους ἐσβεβληκέναι ἐγνώκει, ἔτι ὅτι τὸ τῶν ξυμμάχων στράτευμα διαλύεσθαι καὶ πάντοτε κυκλοῦσθαι τὸν συγχυῆ ἢ ἀμήχανον εἶναι αὖτῳ τὸν μετὰ δυνάμεως ἀναστρέφειν πυθόμενος ἐπέπεισο, τό τε δὴ ἐπέβαλε τῷ ἐγχειρήματι, γράψας δ' ἔμως πρότερον περὶ τοῦ συμμαχικοῦ καὶ ἐνδείξας, ὅτι καταληπτέον εἴη τὰ τοῦ συγχυοῦς ἵνα μὴ βούλοιτο παντάπασι στερίσκεσθαι. καὶ ὑπισχνεῖτο ἀντιξυμβήσεσθαι τοῦ τε καίσαρος καὶ τοῦ συγγενοῦς, τῆς περὶ τῶν καταληφθέντων τοῖς ἐν τῇ χώρᾳ πρώτοις δικασίας προχωρῆσαι. ταῦτα δὲ τοῖς ἀμφὶ τὸν σάξονα ἀπάτη καὶ δόλος ἐφάνη, καὶ δύνα ἐποίουν εἰ κωλύσειεν ἐκεῖνος οὕτως περὶ τὴν συγχυῆ ἄπιστον αὐτὸν προσχεῖν καὶ ἀπράκτους δέ τι παρέσεσθαι, καὶ τὸ ξυμμαχικὸν ἐπιθέσθαι ἀπεκρίνεσθαι αὖτῳ εἰ κατὰ τοῦ συγχυοῦς νεωτερίσοι ὡς αὐτῶν οὐ πισυμμίσων. οὕτω δὴ καὶ γνωμάσου εἰσέπι τοῦ στράτευματος περὶ τοὺς ἄνω τόπους ὅπου οὐ πολὺ μείους τῶν διχιλίων ἀπὸ τῶν Οὐσσαίρων οἰκτρῶς τε καὶ ἀσχέως κατεκόπησαν, οἵ τε μυσῶν ἡγεμὼν μεχθεσιάμενος. τὸ πρᾶγμα ἐπέθετο τοῖς πέλας καὶ ἤρξατο πρεσβεύειν τοῖς ὑπηκόοις τοῦ συγχυοῦς

P.414 νοῦς ὅτι μετὰ τοῦτο ὑπ' αὐτῷ ἔσονται. τόδε δ' ἀπεδέχετο ἄλλη ἄλλος. καὶ ἦσαν λόγοι παντοῖοι μάλιστα τῶν μὲν εἰδότων οὐδέτι ἀκριβῶς, ὑπὸ νοεῖν δὲ καὶ δοξάζειν περὶ ἁπάντων εἰωθότων καὶ δύσφημα πολλὰ καὶ ὑβρικά, καὶ συκοφαντικὰ διεδίδοντο, διαβαλλομένων ὡς ἔτυχε παρ' ἀμφοῖν ἀεί τινων τοὺς ἑτέρους. τῷ δὲ Σαξονικῷ καὶ ξυμβουλεῦσαί φασάν τινας, μὴ παντελῶς ἀπαλλοτριοῦν τὸν ξυγγενῆ μηδὲ τοῦτο τὸ ἔμφυλον κακὸν παρὰ τὰ πρότερα ἐγεῖραι, ἀλλὰ δουλεύσαντα τῷ καιρῷ φιλοφρονέστερον ἀποκρίνασθαι αὐτῷ, εἶναί τε νεανίαν ἐκεῖνον, καὶ ἐλπίζεσθαι ἴσως ὑπό τινων ὥστε καὶ μειζόνων ἐπιθυμῆσαι, καὶ προφάσεως μόνον δεῖσθαι διὰ τὰς ἐχθρὰς διαμενούσας ἔτι περί τε τῶν γειτονικῶν ἐγκλημάτων καὶ ἄλλων ἕνεκα ὧν εἰ δεῖη αὐτός. εἰκάσαι δὲ ὅτι ἀκίνδυνον εἰς ἅπαν ἡ καθύφησις, τὴν γὰρ νίκην ἔσεσθαι ἢ αὐτῶν, καὶ τότε ῥᾳδίως ἀπολήψεσθαι τὰ παραχωρηθέντα, ἢ τοῦ καίσαρος εἶναι ἄμεινον βέλτιον ἔχειν καὶ τἀκείνου τὸν συγγενῆ ἢ ἕνα τῶν ἔξω, ἢ συνθεμένους εἰρήνην ποιήσεσθαι, καὶ ὅτως δὴ πρόχειρον γενήσεσθαι τὴν ἀνάκτησιν. ἀλλὰ τοῦτοις ὑπ' ἄλλων τινῶν τῶν μηδὲν ἐνδοῦναι τῷ ψευδοξυγγενεῖ καὶ ἀμνήμονι τῶν τε εὐεργεσιῶν ὧν αὐτός τε καὶ ὁ πατὴρ πρότερον ἐκ τοῦ ξυμμαχικοῦ ἀπέλαυον νομιζόντων χρῆναι, ἀντειληχθῆναί τε πολλὰ ἐφάσκετο, καὶ ἁδεὶς προσεχώρει τῇ γνώμῃ. καὶ ἐγράφοντο γράμματα ἀπειλῶν τε καὶ τῶν πρὶν εὖ πεποιημένων ὑπομνήσεως καὶ χεδὸν ὀνειδήσεως μεστά. καὶ ὤοντό τινες τὸν σαξονικὸν ἄρχοντα ὅτε ἔχοντα τοὺς χρηστὰ λέγοντας, καὶ κακῶν ἀνθρώπων ὁμιλίας μᾶλλον ἐπιδίδοντα. ἑαυτόν, ἅθ' ὑπορυγῆς οἷόν τε νοῆσαί τε καὶ φρονῆσαι εὖ, τότε παρ' ἀμφότερα ἐσφάλθαι. ἐκ δὴ τούτου ἐλέγοντό τε καὶ ἐπράττοντο κόσμῳ παρὰ τῷ ξυμμαχικῷ οὐ πάνυ πολλά. οὐ γὰρ ἔτι πάνυ ὁμοθυμαδὸν ἐστρατεύοντο, καὶ ὑπόπτως εἶχον πρὸς ἀλλήλους, καὶ θαρυνόμενοι ταῖς δαπάναις αἱ πόλεις γλυσχρότερον ἐπήρκουν ταῖς εἰσφοραῖς καὶ ἐν αὐταῖς τι ἐκακίζετο πρός τε τὸ τοῦ πολέμου μῆκος, καὶ τῶν στρατηγούντων πολυτέλειαν. εἰς γὰρ τὰς πο-

ceps sub ipso fore. Id quod alii aliter accipiebant. Et varii erant sermones, maxime eorum, qui ignari omnium, neque accurate de negotiis edocti, consueuerunt tamen & suspicari & opinari de omnibus. Diuulgabantur autem tum multa maledicta contumeliis & calumniis referta, cum nonnulli alios apud vtrosque forte criminarentur. Saxonico autem quosdam hoc consilium dedisse aiebant, vtine prorsus a se abalienaret cognatum, neque hoc intestinum malum præter superiora excitaret, sed tempori inseruiret, ac amantius responderet ipsi, esse eum adhuc iuuenem, & fortasse ab aliquibus inflari ad cupiditatem maiorum, & colore tantum aliquo indigere, propter simultates adhuc residentes, tum de controuersiis in vicinia exortis, tum de aliis, quæ ipsi nota essent. Putare autem se in omnem partem periculo carere illam submissionem: victoriam enim aut penes ipsos futuram, & tunc facile posse recuperari, quibus cessisset, aut penes Cæsarem, & tum similiter melius esse, ipsius ditionem a cognato obtineri, quam ab aliquo externo. Quod si res componantur, & pax fiat, recuperationem fore in procliui. Sed contra hæc multa dicta fuisse ferebatur ab iis, qui nihil concedi volebant pseudocognato illi, & immemori beneficiorum, quæ ipse & pater eius a confœderatis accepisset. Itaque nemo ad superiorum sententiam accessit. Ac literæ tum scribi minaces, quibus commemorabantur, & propemodum exprobrabantur beneficia superiori tempore collata. Et putabant nonnulli, Saxonicum principem malorum hominum colloquiis & congressibus plus æquo vtentem, cum non haberet, qui boni aliquid dicerent, neque ipse præiracundia quod optimum esset, intelligeret, vtrobique grauiter deliquisse. Ex eo tempore pauca & dicebantur & agebantur ordine apud confœderatos. Non enim amplius concordibus animis bellum gerebatur, & nonnihil inuidiæ & suspicionis inter ipsos socios nasci, ac Ciuitates grauatæ sumtibus restrictiores esse in contribuenda pecunia, & minus commode loqui, tum de belli diuturnitate, tum de nimiis Ducum sumtibus, quod maior pars pecuniæ impenderetur in eos, qui pluribus stipendiis alerentur, atque ita ce-

lerrime quæ collata eſſent, abſumerentur. Minus igitur deinceps promptæ erant, cum neque belli finem, neque ſuæ denudationis viderent. In copia autem Ducum, & conſiliorum inconſtantia animaduerti, & quæ decreta eſſent, enunciari. Carolus autem Imperator, & promus belli ſolus, & omnia & vtilius & maiori cum contentione, adminiſtrare, & opperiendo occaſionem hoſtium errata obſeruare. Ac pecuniam partim ipſe ſecum adduxerat, partim a ſacerdotali ordine accipiebat, & cum aliquando compoſitionis mentio fieret, tale aliquid dixiſſe fertur, *Eam nunquam futuram, dum Sacerdotalis ordo & Ciuitates opibus affluant.* Confœderatorum igitur magni ſpiritus langueſcere, & pacis illi cupidi eſſe. Ac omnia ad diſſolutionem ſocietatis illius decennalis ſpectare, cum caſu quodam illud ipſum tempus elapſum eſſet. Belli tamen Duces volebant videri, ſe adhuc ſpem habere de victoria, ſi recte res adminiſtrarentur, & ex vtrisque caſtris mittebantur ad omnia loca epiſtolæ, quibus ſua errata quisque legeret, aliorum exaggeraret, nonnulla etiam affingeret. Et ex Cæſaris caſtris miſſæ continebant diſceſſionem & fugam, & inopiam pecuniæ, & mutuam inter ipſos ſocios ſimultatem. Confœderatorum vero literæ & res ſuas validas & firmas eſſe nunciare, & tragice inſectari aduerſariorum maxime Italorum & Hiſpanorum crudelitatem & impuritatem, quæque ab illis nefarie perpetrata eſſent, belluarum more, ſine vlla commiſeratione tum in paſtores Eccleſiarum, tum in fœminas, cædesque & rapinas & concubitus nefandos, & libidinum turpitudinem intolerabilem, ſtupraque virginum, & raptus liberûm deplorare, & attrocius exaggerare, notisque ſignificare. Atque maior pars horum ficta nequaquam erat. Putabantur autem tanto grauiora & aſperiora, quanto minus horum locorum homines ea experti fuerant, & magis fando apud alios flagitioſe admiſſa cognouerant, quam ipſi ſuis oculis viderant. Fiebant igitur vota

λυμοιρίτας ὧν ἀριθμὸς μέγας πλεῖσον ὅσον τῦ μιωθοῦ διεδίδοτο, καὶ τὰ ξυνεις φερόμενα οὕτω τάχιστα ὑπηναλώθη, καὶ ὄκνῳ τὸ ἔπειτα τῶν τῦ πολέμου τέλῳ οὔτε τῆς αὐτῶν ἀποπλιλώσεως καθορώτων. πολλῶν δὲ ὄντων τῶν ἡγομενόντων καὶ ἀκαταςασία ἦν ἐν τῷ βελέυεσθ, καὶ τῶν δοξάντων ἐξαγγελία· Κάρολος δὲ ἦν γὰρ αὐτοκράτωρ τε καὶ ταμίας αὐτὸς μόνον ἅπαντα καὶ χρηστοτέρως καὶ πρακτικωτέρως καὶ συντονοτέρως μετεχειρίζετο καὶ ἐκαιροφυλάκει ἐπιτηρῶν τὰ τῶν πολεμίων σφάλματα. τῶν δὲ χρημάτων τὰ μὲν αὐτὸς ἔχων ἦλθε, τὰ δὲ ἐφοίτα παρὰ τῦ ἱερατικοῦ. ὅθεν καὶ τοιῦτο λέγεται ἀποφθέγξεσθαι προτεινομένης συμβάσεώς ποτε; ὅτι αὐτὴ οὐκ ἂν γένοιτο τῦ ἱερατικοῦ καὶ τῶν πόλεων εὐπωρούντων χρήμασι. καὶ παρήκμαζεν ἤδη τὸ φρόνημα καὶ τῆς εἰρήνης ἐμέροντο πάντα τε ὡς πρὸ διάλυσιν τῆς δεκαετοῦς ξυμμαχίας ἤδη καὶ τῦ χρόνῳ σχεδὸν ἴκοντας ἐς τέλος ἔτως συνεκύρησε. οἱ δὲ πολέμαρχοι ὅμως ἤθελον φανῆναι ἐλπίδα ἔτι ἔχειν ὡς περιγενησομένων αὐτοῖς τῶν πραγμάτων ἢν ἀντιλάβωνται, καὶ ἐξ ἀμφοῖν τοῖν στρατοπέδοιν περιεπέμποντο ἐπιστολαὶ τὰ πλάσματα ἴδια οἷα τ' ἐπικρύψαι, τὰ δ' ἄλλα ἐπὶ τὸ μεῖζον ἆραι, καὶ τὰ πρὸς αὐτὸν λογοποιῆσαι. αἱ μὲν ἐκ τῦ καίσαρος στρατεύματος περιέχουσαι ἀποχώρησιν καὶ φυγὴν καὶ ἀχρηματίαν καὶ πρὸς ἀλλήλους δυσκολίαν τῦ ξυμμαχικοῦ. αἱ δὲ ἀπὸ τῦ ξυμμαχικῦ καὶ τὰ παρ' αὐτοῖς εὖ ἔτι καὶ ῥωμαλέως ἔχοντα ἀπήγγελλον, καὶ ἐναντίων μάλιστα δὴ τῶν Ἰταλιωτῶν τε καὶ ἰβήρων τὴν ὠμότητα καὶ μιαρίαν διεταγώδουν, τάτε τολμωμένα ἀνοίτως τε καὶ θηριωδῶς εἰς τε τὰς τῶν ἐκκλησιῶν ποιμένας, καὶ παρανομούμενα εἰς τὸ γυναικεῖον φῦλον. σφαγάς τε καὶ ἁρπαγὰς καὶ μίξεις ἀνοσίους καὶ αἰσχρουργίας ἀφορήτους, καὶ διακορεύσεις τῶν παρθένων καὶ ἀπαγωγὰς τῶν τέκνων δεινοῦντες καὶ ἐπὶ τὸ μεῖζον δεινοῦντες ἅπαντα ἐσήμαινον τοῖς γνωρίμοις. καί τὰ μὲν πλείω τύτων ἐπέπλασα μὲν οὐδαμῶς, ἐνομίζοντο δὲ τόσῳ βαρύτερα καὶ χαλεπώτερα, ὁσῴπερ ἀπείρως μᾶλλον εἶχον ἢ τῇ δὲ ἀνθρωποι αὐτῶν, καὶ ἀκοῇ μᾶλλον παρ' ἑτέροις ἀνομηθέντα ἢ παρὰ σφῶν αὐτῶν ὄψει ἐπέγνωσαν. ἐποιοῦντο οὖν

εὐχαὶ

p.416. ἐυχαὶ καὶ δεήσεις πρὸς τὸν θεὸν τῦ φυλάσσειν τὴν γερμανίαν καὶ ἀπείργειν οὕτω βάρβαρον καὶ ἐπιμανῆ ἐμπαροίνησιν τῶν οὔτε θεὸν φοβουμένων, οὔτ' ἀνθρώπους αἰδουμένων ἐχθρῶν, μήτε ἐᾶσαι ἐπί τε κεφαλὰς καὶ οἴκους αὐτῶν ἐμβάλλειν τε καὶ ἐπιδραμεῖν τὰς οὐδὲν ἠπιώτερον ἢ περ Τούρκας ἢ Σαρρακηνοὺς προσοίσειν αὐτοῖς μέλλοντας. καὶ ταῦτα μὲν οὔτε πρὸς ἀποστροφὴν τῶν κακῶν ἐν δέει ὄντες ἤτουν παρὰ τῦ θεῦ. ὁ δὲ ἐκ ἄρα εἰσήκουεν, ὅτι χρόνου δῆτα περίοδος πανῆν ὥστε τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν μισθὸν λαβεῖν τινὰ τῆς ἄγαν, ἀλλ' ἐπάνειμι γὰρ πρὸς τὰ προκείμενα. ὁ μὲν τῆς μυσίας ἡγεμὼν οὐδενὸς παρὰ τῦ ξυγγενοῦς περὶ τῆς χώρας καταλήψεως προσχωροῦντο, ἔχων τε τὰς ὑσσάρους καὶ πεζὸν εἰς τετρακισχιλίους καὶ ἵππον ἀριθμῷ τε οὐ μεμπτὴν, καὶ καλλῇ ὑπερέχουσαν, προσῆγε τε αὐτῷ τὰς τῦ ξυγγενοῦς ὑπηκόους, καὶ τὰς πόλεις ἐπερχόμενος καθίσατο τὰ ἐν αὐτοῖς καὶ ὁρκομώτει τὰς ἀεὶ προσγενομένους, ὡς νῦν ἔθος ἐπικρατεῖ, ἐκ ἀγαθὸν ὂν δίδαγμα τῆς τῶν ὅρκων ἐυμαροῦς μεταθέσεως. ἀπήντει δ' αὐτῷ οὐδαμόθεν οὐδὲν ἀποκωλυτικὸν τῆς διαπείρας, πλὴν τῆς παρ' ἄλβιδι ἐχυρᾶ πάνυ πόλει ἔνθα καὶ μνημεῖα τῶν σαξονικῶν ἀρχιαιρεσιαρχῶν καὶ σκολαστήριον ἔκτισο, ὅπερ ἐν οὐ μακρῷ χρόνῳ μεγάλως ἠυξήθη, καὶ ἦν αὐτοὶ κοσμῆσαί τε καὶ χώμασι καὶ προμαχεῶσι κρατύναι ἐφιλοτιμήθησαν. ἐνταῦθα γάρ καὶ στρατιωτικὸν πολὺ ἐνῆν καὶ μηχαναὶ πλήθει πλεῖσαι καὶ μεγέθει μέγισαι, καὶ τἄλλα ἀναγκαῖα εἰς πολιορκίαν, προπαρασκευασθέντα μέν τινα τότε δὲ παρακομισθέντα τὰ πλείω ἐξαπίνης ἀπὸ τῶν περιοικίδων πόλεων καὶ ἐκ τῷ ἀγρῶν. ἐκεῖνοι γοῦν καὶ τά τε προάστεια κατέκαυσαν καὶ οὐδὲν εἰρηνικὸν ἀπεκρίναντο τοῖς κελεύσασι παραδῦναι τὴν πόλιν, καὶ διενενόηντο ἀπαμύνειν τὰς προσβαλλῦντας. ἔισπραξαν δ' ὅμως δεχήμερον γενέσθαι ἐκεχειρίαν ἐν ᾗ περὶ τῦ ὅτι καὶ χρὴ δρᾶσαι διαβυλεύσαντο. ἐν ταύτῃ προσπεσόντες ὀλίγοι τινες ἀδεῶς διὰ τὰ ξυμβάντα φυλαττομένους τέσσαρας τῶν μυσιακῶν ἐν πολιχνίῳ γείτονι διαυκλερεύοντες συνέλαβον καὶ ἀπήγαγον τῦτο ἀκέσας ὁ τῆς μυσίας ἡγεμὼν καὶ σφόδρα ὀργισθεὶς

& preces ad Deum, vt custodiret Germaniam, & arceret tam barbaram & furiosam petulantiam hostium, neque Deum metuentium, neque homines verentium: neu sineret in capita & familias ipsorum irruere cum impetu eos, qui non mitius quam Turci & Saraceni ipsos tractaturi essent. Atque hæc pro auertendis malis a Deo petebant timore perculsi. Is autem non exaudiebat, quod adesset iam tempus illud, quo merces accipienda erat nimiæ impietatis. Sed redeo ad propositum. Misnensium dux, cum nemo a cognato accederet de occupatione ditionis, & haberet secum Hussaros, & peditum quatuor millia equitatumque nec numero contemnendum, & pulcritudine eximium, eos qui cognato parebant, sibi dicto audientes esse voluit. Cumque obiret oppida, & res in illis constitueret, iureiurando sibi cives obligauit, vt nunc moris est, non admodum laudabilis, quod hinc discant homines facile mutare iusiurandum. Atque nihil vspiam occurrit, quod conatum eius impediret, præter vrbem ad Albin admodum munitam, vbi sunt monumenta Electorum Saxonicorum & Academia fundata, quæ paruo temporis spatio valde creuit. Quam vrbem excolere & aggeribus ac propugnaculis firmare magno studio laborarunt. In ea validum erat præsidium, & tormentorum maximorum numerus ingens, & alia ad obsidionem necessaria, ex quibus nonnulla iam ante præparata fuerant, tunc vero plurima ex vicinis oppidis importata, & ex agris. Præsidiarii igitur, & suburbia incenderunt, & nihil pacificum responderunt iis, a quibus iubebantur tradere vrbem, quod statuissent oppugnaturos propulsare. Petierunt tamen decem dierum inducias, vt interim deliberare possent quid faciendum esset. Durantibus his, pauci quidam eruptione facta quatuor Misnenses nihil periculi propter inducias metuentes, & in oppidulo vicino pernoctantes comprehensos abduxerunt. Hac re audita Misnensium dux valde iratus, in vicinos vrbi pa-

bi pagos Huſſaros immiſit, poteſtate prædandi illis conceſſa. Ad quam rem valde apti ſunt equites illi omnes absque graui armatura, qua vis hoſtilis defenditur, præter ſcuta quæ obiiciunt. Illi igitur ad Albim omnia vaſtantes & deprædantes, præſidio quod in vrbe erat, inſidiabantur. Cæterum Miſnenſium dux Salinis Saxonicis relictis, & nonnullis in veteri Republica conſtitutis, aliam territorii adminiſtrationem in manibus habebat. Tranſeunti autem illi absque vllo metu per ditionem, & occupanti tum oppida tum præſidia, excepta Gotha, loco valde munito, nuncius affertur de reditu cognati, & fœderatorum exercitus diſſipatione. Saxonicus enim Elector grauiſſime conqueſtus de cognati violenta aggreſſione, & (vt ipſi vocabant) contumelia & proditione, ratusque ſine vltione ipſius vitam ſibi acerbam futuram, cum iam vniuerſæ copiæ abducerentur, non quidem ſine periculo, ſine iactura tamen, cum ſuis, quotquot ex exercitu ad ſe allicere potuit, recta domum contendit. Similiter & alii, quo cuilibet commodum erat. Animum autem attendebat iis inprimis qui inimiciſſima oratione cognatum criminabantur, fidemque habebat affirmantibus, iam pridem illum initis cum Carolo pactis ambiiſſe Electoralem dignitatem. Irritatus ille igitur diſceſſum mutabat media hyeme, & frigore magno: quod milites, cum maior pars nuda eſſet, admodum afflixit. Miſnenſium autem dux a ſocero ſuo Heſſiæ principe admonitus reconciliationem non aſpernabatur, de aduentu cognati parum ſolicitus, quod ſperaret illum retentum iri a tergo opera Cæſaris, aliorum a fronte, vt redire omnino non poſſet. At Carolus vbi fœderati diſceſſerant, conuerſus ad perfectam ipſorum diſiunctionem, de rationibus pecuniæ colligendæ, cogitauit, literisque ad Francos datis iuſſit illos Saxonicorum tranſitum impedire, fuga his exprobrata, & multis conuiciis in eosdem effuſis. Miſit etiam Marchionem auxiliares equites

ἐπέπεμψε τὲς Οὐσσάρους ταῖς ἀμφὶ ἣν πόλιν P. 47
κώμαις ἐπιτρέψας λῃΐζεσθαι αὐτοῖς. πρὸς τῶτο δὲ μάλα τ' ἐπιτήδειοι εἰσι καὶ πρόθυμοι ἐκεῖνοι, ἱππεῖς τε ὄντες καὶ ὅπλοις ἀμυντικοῖς ὀ βεβαρυμμένοι πλὴν ἀσπίδων ἃς προβάλλονται. εἰντοὶ γῶν περὶ τὸν ἄλβιν ἅπαντα κατατρέχοντες καὶ λαφυραγωγοῦντες ἐνήδρευον τὲς Φρουροῦντας ἐν τῷ ὀχυρώματι. ὁ δὲ τῆς μυσίας ἡγεμὼν καὶ τὴν τῶν ἀλῶν πόλιν μεταλλάξας ἐφ' ἃ τῆς πρότερον πολιτείας κατασησάμενος, τὴν ἄλλην τῆς γῆς διοίκησιν διὰ χειρὸς εἶχε, καὶ ἤδη διεξομένῳ ἀδεῶς τῆν γεύραν καὶ παραλαβόντι τάς τε πόλεις καὶ φερέρια ἅπαντα ἐκτὸς τῆ Γοτθιέως πάνυ ἐχυρᾶ ὄντος, ἀγγέλλεται ἡ τῆ ξυγγενοῦς ἀνάζευξις καὶ τῆ ξυμμαχικῆ στρατεύματος διάλυσις. ὁ γὰρ σαξονικὸς ἀρχαιρεσιασὴς πρὸς ἐκείνην ἠν τῆ συγγενοῦς ἐπανάσασιν καὶ ὡς ὠνόμαζον αὐτοὶ, ὕβριν καὶ προδοσίαν, δεινοπαθῶν καὶ ἀβίωτον ἡγησάμενος εἰ μὴ ἀμύνοιτο αὐτὸν, ὅσον δὴ μέρος οἰκειῶσαι αὐτῷ τῆ στρατιωτικῆ ἐδύνατο, καὶ ἀποστροφῆς ἤδη καὶ ἀπαγωγῆς γεγενημένης στρατειῶς ἁπάσης ἀκινδύνε μὲν ἐκ, ἀζημίε δὲ σὺν τοῖς ἰδίοις ἀπήοι τὴν εὐθὺ ἐπ' οἴκε, ὁσαύτως δὲ καὶ οἱ ἄλλοι ὅποι ἑκάστῳ ξυνέφερεν. προσεῖχε δὲ τὸν νῶν τοῖς ἀεὶ διαβαλλομένοις ἐχθίστῳ λόγῳ τὸν ξυγγενῆ, καὶ ἐπίστευε τοῖς φάσκουσιν ὅτι ἐκ παλαιῆ ἐκεῖνος τὸ ἀρχιαιρεσιασικὸν μνησεύσας ἀξίωμα συνθηκὰς πεποιημένος εἴη πρὸς τὸν Κάρολον, παροξυνθεὶς γῶν ἐκεῖνος ταχεῖαν τὴν ἀναχώρησιν ἐποεῖτο, τῆ γειμῶνος μεσοῦντος καὶ ψύχους ὄντος μεγάλε. ὅπερ καὶ τὲς στρατιώτας γυμνοὺς ὄντας τὲς πλείσες μάλισα ἔβλαψεν. ὁ δὲ τῆς μυσίας ἡγεμὼν προκαλῆ τῆ τῆς ἡσσίας ἀρχον]ος πενθερῆ ὄντος περὶ διαλλαγῶν προϊεδ] λόγους ἤθελε. τῆς δ' ἐφόδε τῆ ξυγγενοῦς ἄφροντες ἦν, ἐλπίζων τόν τε καίσαρα κατὰ νῶτον, ἄλλός τέ τινας ἐναντίους γενομένες συέξει αὐτὸν, καὶ μὴ ἐπιτρέψειν τὸν κάθοδον. ὁ δὲ Κάρολος ἀποχωρήσαντος τῆ ξυμμαχικῆ πρός τε διάλυσιν αὐτῆ παντελῆ ἐτέτραπ]ο, καὶ ἀργυρολογεῖν διενοεῖτο, τοῖς δὲ Φραγκοῖς γράμματα ἔπεμπε κελεύσας πάσῃ δυνάμει ἐμποδὼν ἵσαθαι τῇ διόδῳ τῶν σαξονικῶν, ἐνειδίσας τε τὴν φυγὴν, καὶ λοιδορίας πολλὰς καταχέας αὐτῶν. ἀπέστειλέ τε καὶ τὸν μαρχιῶνα

ἄγοντα

p.418. ἄγοντα ἱππεῖς πρὸς βοήθειαν. καὶ τῶν παρ' αὐτόν τινας ἐντειλάμενον ἀπέχεσθαι μὴ μάχης, μόνον δὲ φυλάξαι τὰς τῶν πολεμίων ἐφόδους ἕως ἂν παραγένηται αὐτός, παρέσεσθαι δὲ ἐν καιρῷ. καὶ ὁ μαρχίων εὐθὺς ἔν τε τῇ Φραγκίᾳ τῇ τε δεξιαμερεσπασῶν ἀδελφοῦ καὶ ἄλλων τινῶν συστρατευσαμένων χώρας ὑφ' αὑτὸ ἐποιήσατο καὶ τὰ αὐτοῦ καταληφθέντα ἐν τῇ ὀργῇ ἀνεκτήσατο, καὶ ὅτως ἦκε πρὸς τὰς μυσὰς ἤδη τῶν σαξονικῶν σχεδὸν κατεχόντων ἅπαντα τὰ τῶν μυσῶν. ἀμελησάντων γὰρ τῆς ἐκείνων ἐφόδου ἐπιπεσόντες αὐτοῖς αἰφνιδίως αἴρουσι τε πόλεις τε καὶ κώμας καὶ ἱππεῖς ἅμα καὶ πεζοὺς τῶν ἐναντίων ἁλίσκουσι φθάσαντες τὰς ἐκ τῶν φρουρίων ἐξόδους αὐτῶν. θόρυβος δὲ ἦν πανταχοῦ καὶ ἀναζεύξις ὀξέως καὶ ξυνδρομαὶ φυγαί τε καὶ ἀπελάσεις καὶ τῶν ὑπαρχόντων ἀνακωμιδαὶ ἐκ τῶν ἀγρῶν εἰς τετειχισμένους τόπους. καὶ οὐ πάνυ ἦσαν οἱ σαξονικοὶ στρατιῶται ἀνεκτοί, μᾶλλον δὲ οὐδενὸς ἀπελείποντο τῶν ὠμοτάτων ἐν τῷ ἄγειν τε καὶ φέρειν ὁμοίως τὰ τῶν προσκεχωρηκότων καὶ τῶν ἄλλων. καὶ ὁ μὲν στρατὸς ἀθρόος ἤγετο ἐπὶ τὴν τῶν ἁλῶν πόλιν ἐν ᾗ καὶ ἱερεὺς τότε ἦν, ὃν τε καὶ δεχῆς ἔπαυσε, καὶ ἀνδριάντα τινα ὕπαθρον ἐν τῇ ἀγορᾷ πρόσθεν ὑπωρόφιον ὄντα καθίδρυσεν ἐπώνυμον ῥουλάνδου συγγενοῦς Καρόλου τοῦ μεγάλου, ἀδελφῆς γὰρ αὐτοῦ ἦν υἱὸς ὁ ῥουλάνδος. τὸ δ' ὄνομα μεταφραθὲν εἴη ἂν ἠρεμιόγεως. εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλοθι ὅμοιοι ἐν πόλεσι τῆς σαξονίας ἱδρυθεῖσαι ἐξ αἰτίας ταύτης. ὁ Κάρολος πολλαχοῦ καταστρεψάμενος τοὺς σάξονας οὐδὲν ἦνυε, ἀποστάντων αὖθις αἰεὶ ἐκείνων. τέλος ἔτει σχεδὸν τριακοστῷ ἐκπολεμώσας οὕτω κατέσχεν εἰς τὰς δηλωθείσας τῶν πόλεων ἄρχοντας καὶ οὔτε ἁρμοστὰς καλουμένους πυργοφύλακας ἔστειλε καὶ ἐκέλευσε τῆς ὑπηκοῆς σημεῖον τὸν τοῦ ῥουλανδοῦ ἀνδριάντα ἀναστῆσαι ἐνθένδε μάλιστα ἅμα ὅτι ἐλευθερίας τῆς πρότερας μετὰ τῶν ἀμφὶ αὐτὸν ὧν πρῶτος ἦν ὁ ἀδελφιδοῦς ἐστερήθησαν, ἢ ὅτι ὑπακούσαντες τὸ λοιπὸν ἡ γῆ ἠρεμήσει. ἀλλὰ τάδε τῶν χρόνων ὑστέρῳ μεταβληθέντα κατεμποιήθη πολέσι, πρὶν ἄν τις τῶν τόπων ἄρχοσι μάλιστα φοραὶ πολλαὶ ἐγένοντο. τόπος δ' ὧν οἱ σαξονικοὶ πρὶν γενέσθαι ἐν τῇ τῶν ἁλῶν πόλει διατριβὴν καὶ ἠχολούθουν. οὐκ ἐδούλευον

ducentem & ex ſuis aliquos, cum his mandatis, vt a prælio abſtinerent, & tantiſper hoſtium impetum cauerent, dum ipſe accederet. Affuturum ſe autem tempori. Et Marchio ſtatim tum in Franconia, tum Electoris fratris & aliorum, qui vna militauerunt, ditionem ſubegit, & ſua in montanis occupata recuperauit, atque ita ad Miſniam acceſſit, iam Saxonicis ferme omnia obtinentibus, quæ in Miſnia erant: Cum enim impreſſionem illorum neglexiſſent, improuiſo & oppida & vicos capiunt, peditesque & equites antequam ex præſidiis adduci poſſent. Erant autem vbique tumultus reditusque celeres, & conuerſationes, exilia & eiectiones, & bonorum exportationes ex agris in loca munita. Ac milites Saxonici non admodum commode ferri poterant, imo nihil ſibi reliquum faciebant ad crudelitatem, in abducendis aſportandisque & amicorum & aliorum facultatibus. Copiæ autem omnes ductæ ad Salinas Saxonicas, in qua vrbe erat tum Epiſcopus, cui imperium ademptum, & ſtatua quædam ſub dio in foro, quæ antea ſub tecto fuerat collocata, cognomento Rulandi, cognati Caroli Magni, ſororis enim ipſius filius fuerat. Nomen autem Græce redditum fuerat, ἠρεμιόγεως, *terra quies*. Sunt ſimiles aliæ in vrbibus Saxonicis poſitæ hac ex cauſa. Carolus ſæpe Saxonibus ſubiugatis, cum nihil efficeret, quod illi ſemper iterum deficerent, tandem triceſimo anno bello iis domitis Saxoniam obtinuit, inque vrbes ſeruitute oppreſſas miſit magiſtratus & Harmoſtas, arcium cuſtodes, præcepitque erigi obedientiæ ſignum Rulandi ſtatuam, ſimul oſtendens, eos libertate priſtina, virtute ſuorum ex quibus primus erat ſororis filius, priuatos eſſe: futurumque, vt, ſi deinceps obedientiam præſtiterint, terra quieta ſit. Sed horum plurima ſequenti tempore & mutata & immutata fuere, de quibus etiam multæ inter locorum dominos controuerſiæ exortæ. Tunc igitur Saxonici in Salinis commorantes circa hæc occupa-

ti erant. Nolebant autem vulgo innotescere confœderatorum exercitus dissipationem, rumoresque spargebant, iusiurandum adhuc esse integrum, & prope diem de renouanda belli societate deliberationes institutum iri. Sed hæc erant fabulæ. Confœderatis enim semel dissolutis, quilibet suæ salutis rationem habuit, de aliis parum sollicitus. Cæsar autem statim a Danubio & Neoburgo Sueuiæ imminuit. Cumque supplices fierent, & a Principibus & Ciuitatibus pecuniam exegit, præsidiisque firmauit ciuitates quæ defecerant (sic enim loquebantur) & in castella quædam custodibus missis militem recreauit, ægrotos curando, & quod deerat, supplendo, pluresque Hispanos aduocando. Ac Imperator in his erat erga supplices, etiam quos admittebat, admodum asper & tristis. Reliqui in varias partes animum distrahebant, metuentes & supplicantes, & deprecationes quærentes quo placabiliorem Cæsarem haberent. Et hoc lucro fuit multis: neque enim sine pecunia hæc impetrari poterant, sed illis solis, qui haberent quod darent, facilis erat ad securitatem via: gratis autem, neque confidere licebat, neque boni aliquid accipere. Atque hoc quidem ita accidit vt fierent, tunc & ab Imperatore & eius consiliariis. Saxonici autem in Salinis erectioni statuæ, & aliis ineptiis vacabant. Multa autem impure, flagitiose & inhumane admisit colluuies operarum (quos ad sal coquendum adhibent) adiuncta sibi deterrima exercitus parte, tum in templis & monasteriis quibusdam, tum aduersus eos, qui non idem sentirent. Id quod Saxonicis apud omnes magnam maculam inussit: sed Misnensium dux (vt dixi) omnis metus & curæ expers de agnati aggressione, morabatur tum Lipsiæ, & aduentu eius cognito, qui appropinquare dicebatur, probe gnarus de Lipsia primum certamen fore, omnes milites in id oppidum collegit, & incensis suburbanis cum multis & pulchris ædificiis, in quibus erat Xenodochium admiratione dignum, & molæ & amœna prædia, relictisque ibidem omnibus peditibus, cum equitatu ipse & frater eius discesserunt ad superiora loca Muldam transgressi,

λουθ δὲ δῆλον εἶναι ὅτι διελύθη τὸ ξυμμαχικὸν, p. 419.
ἀλλὰ λόγους τε διεδίδουν ἀμφίδυμα ἔτι τὰς ὄρκους καὶ ὅσον οὐκ ἤδη ὡς τοῦ ξυμμαχίας ἀνανεώσεως ἀμφιβολίας ἔσεσθαι. τοῦτο δ' ἦν λόγου ἄλλως. ἅπαξ γὰρ ἀμφισβητήσαντος τοῦ ξυμμαχικοῦ ὡδιεσκόπουν τὸ λοιπὸν ἕκαστοι τὴν ἰδίαν σωτηρίαν τῶν ἄλλων περὶ λογισάμενοι οὐδένα. καὶ ὁ καῖσαρ εὐθὺς ἀπὸ δανουβίου καὶ τοῦ νεοπυργίου τῇ σπουδῇ ἐπέκειτο, καὶ γρομμόνιος ἱκετῶν τάς τε δωμάτους, καὶ τὰς πόλεις ζημιῶν τε εἰσέπραττε καὶ φουρὰς ἔφαινε παρὰ τὰς ἀφεστηκυίας, ἕως γὰρ ἐκάλυε, τὰ πόλεων, καὶ ὀχυρώματά τινα φυλακαῖς ἐβεβαίου, καὶ τὰς δωμάτους ἀναλαμβάνων ἀεί τε ἀκεσάμενος τὸ πονοῦν, καὶ τὸ λειπόμενον ἀναπληρώσας τῶν ἰδίων τοῖς ἐρῶν τὰ λείας προσκαλεσάμενος. καὶ ὁ μὲν καῖσαρ ἐν τούτοις ἦν πόνου χαλεπῶς τε καὶ λυπηρῶς πρὸς φερόμενος τοῖς ἱκέταις ὡς ἐξ καὶ προσίετο. οἱ δὲ ἄλλοι ἐν παντοίῳ ἤρει φοβούμενοί τε καὶ ἀνιαλολοῦντες καὶ ἐν[εύ]ξεις ζη[ξη]τοῦντες πρὸς τὸ μαλακώτερον ἀπαν[τᾶν] τὰ πρὸς καίσαρα. καὶ τοῦτο ὠφελεροὺς ἐχρῆτο τοῖς πολλοῖς, ἀδένδ ἄνευ χρημάτων ἐποιεῖτο. ἀλλὰ τοῖς δοῦναι ἔχουσι μόνοις εὐμαρὴς ἦν ἡ πρὸς ἀσφάλειαν ὁδός, πρότερα δὲ θαρσῆσαι ἢ εὐπαθεῖν οὐκ ἦν. καὶ πάντα μὲν οὕτω ξυνέβαινε τότε ἐργάζεσθαι αὐτόν τε τὸν καίσαρα, καὶ τοὺς ἀμφ' αὐτόν. οἱ δὲ σαξονικοὶ ἐν τῇ τῶν ἀλῶν πόλει περὶ τὸν ἀδρίανον καὶ ἄλλας τινὰς φλυαρίας διέτριβον. πολλὰ δὲ ἠσέλγαινέ τε καὶ ἀπανδρωπεύοντο ἡ πολυθὺς τῶν ἀλουργῶν τὸ πρὸς στρατιωτικοῦ μάλιστα κακεπικὸν πρόσεστι μένον, περὶ τά τε ἱερὰ καὶ μοναστήρια τινα καὶ τοὺς οὐ τὰ αὐτῶν φρονοῦντας. ὁ καὶ τοῖς σαξονικοῖς πᾶσι κηλίδα πρόσεστι φατο μεγάλην. ἀλλ' ὁ τῆ μυσῶν ἡγεμὼν ἀδεῶς τε καὶ ἀφρόντις, ὡς ἔφην, τῆς τοῦ γρουῦς ἐφόδου ὤν, ἐτύγχανε τότε τῇ λειψίᾳ παρεπιδημῶν, καὶ γνοὺς τὴν ἐκείνου προσέλευσιν καὶ ὅτι οὐχ ἑκὰς εἴη ἤδη, οὐ εἰδὼς ὅτι περὶ λειψίας ὁ πρῶτος ἀγὼν ἔσοιτο, τὸ στρατιωτικὸν ἅπαν ἀπὸ τοῦ δὲ τοῦ πόλιν ξυνέγραφε. καὶ τότε τὰ πρασιᾶ ξυὼ πολλοῖς καὶ καλοῖς οἰκοδομήμασιν ἐν οἷς καὶ ἀξιάγαστον ἔργον ἦν ξενοδοχεῖα καὶ μύλαι ἐνβητήρια, ἐμπρήσας, καταλιπὼν αὐτοῦ τὸ πεζὸν ἅπαν ξὺν τῇ ἵππῳ αὐτός τε καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ἐς τὰ ἄνω ἀπῆεσαν εἰς τὰς χρηνιώ-

σας

missis qui iuberent pontes destrui, quos Mulda & Sala haberent. Non enim tantum copiarum apud se habebat, vt ante confligere auderet, & quo minus id tentaret, etiam Cæsaris mandato prohibebatur. Præsidiarii autem in oppido Lipsia ita se præpararunt, vt quasi propediem & obsidio & oppugnatio futura esset, cum inter vrbem fossas facerent, & omnia ad defensionem quam optime poterant, disponerent: Præsidio autem præfectus erat Balbicius quidam genere non inferior quouis ex summis tum ducibus virtute, tolerantia, solertia.

Iam prior annus effluxerat, & erat initium noui, die post brumam 18. Et Saxonicus exercitus Salinis egressus processerat. Ex vrbe autem ad Albim munita aduehi tormenta, & alia ad obsidionem necessaria. Milites vbi aduenere, pagos quosdam semiustos inuenere, & alicubi ignem ipsi vel incendium restrinxere. Ita igitur Lipsia obsessa quatuor ex partibus. Sperauit autem Saxonicus eos imparatos (vt ferebatur) si conspicati fuissent copias hostium, metu ne per vim vrbs caperetur, deditionem facturos, neque arma contra laturos. Postquam autem post colloquium nihil profectum, mox omni vi & arte vrbem aggressi sunt. Putabatur autem non minimum fuisse peccatum, in eo, quod Saxonicus non recta confestim exercitum ad oppidum Lipsiani duxisset: quod si factum esset multi existimant potuisse eum vrbem integram capere, nondum intro recepto præsidio. Cum autem nemo ex vrbe veniret, qui de deditione ageret, ita prolixe & liberaliter tormentis vsus est, vt intra XIIII. dies, quibus eam obsedit, mœnia peterentur decem millibus globorum ferreorum, quales ex æneis fistulis vi ignis expulsi, omne quod obstat horribili cum sonitu prosternunt & rumpunt impetu eo delati. Horum globorum plurimi erant talenti pondere, nonnulli etiam duorum. Iniecti etiam fuere globi sulphure & pice compacti, & incensi in aëre, quod machinarum genus maxime admirabile & terribile est. Sed

MDXLVII.

Sleidanus lib. 18. p. 564. *Hortleder* Tom. 2. lib. 3. c. 86. *Thuanus* lib. 4. p. 103.

p. 420. σας κώμας πῦρ ἐνιέντες, καὶ τὸ ποταμὸν μύλδαν περαιωθεὶς τάς τε ἐπ' ὠπῷ καὶ ἅμα ὅπι τῷ ἄλεως γεφύρας πέμψας ἀνέλυσε καθελεῖν. οὐ γὰρ ἀξιόμαχον εἶχε βληθῆναι ὥς τε ξυμβαλεῖν ἐκ χειρὸς, καὶ ἀπηγόρευτο αὐτὸ ἐκ τοῦ καίσαρος ἡ πεῖρα. οἱ δὲ φρουρήσοντες ἐν τῇ λιψίᾳ καθ' τάχος παρεσκεύαζοντο ὡς πρὸς πολιορκίαν καὶ τῇ χαρακίᾳ ὡς ἐοικότως ἐνόμιζον. τῷ τε πόλει ἔνδοθι διεφρέουν καὶ πάντα πρὸς ἄμυναν ὡς ἐδύναντο ἄριστα διελήφεντο. φρούραρχος δὲ ἦν βαλβίκιος τις τὸ γένος, οὐδὲ τῶν πάνυ σρατηγῶν τότε ἥκιστα γνώμην, χρεὼν τε καὶ καρτερίᾳ καὶ γνώμῃ. ἤδη τὸ πρότερον ἔτος ἐτελεύτα, καὶ ἦρχετο νέου, τῇ μετὰ τὰς χειμερινὰς τροπὰς ἡμ. μάλιστα ἡμέρᾳ, καὶ ἐκ τῆς τῶν ἀλῶν πόλεως τὸ σαξονικὸν σράτευμα πρωΐ. καὶ ἐκ τοῦ παρ' ἄλβιδι ἐχυρώματος προσεκομίζοντο μηχαναὶ καὶ τἆλλα πρὸς πολιορκίαν ἀναγκαῖα. ἐξεχώρουν τε ὁ σρατὸς τινὰς ἡμικαύσους τῶν κωμῶν εὗρε, καὶ τὸ πῦρ ἐσβῆναι αὐτοῖς ἔσβεσαν. ἅτε γοῦν ἡ λιψία ἐπολιορκήθη ἀπὸ μερῶν τεσσάρων. ἦλπισε γὰρ ὁ σαξονικὸς ἀπροσκαύσους, ὡς ἐλέχθη, φανείσης τῆς αὐτοῦ δυνάμεως καὶ δέει τῆς κατὰ κράτος ἀλώσεως, ἐνδώσειν τι αὐτούς, καὶ μὴ πρὸς τὴν δυνάμιν αὐτὸν ἀντίσασθαι, ἐπεὶ γὰρ λόγους ποιησάμενον περὶ τούτων μηδὲν ἰδύνου, ἐκ τούτου δὴ πάσῃ βίᾳ καὶ μηχανῇ ἐπέβησαν τῇ πόλει σφάλμα δὲ ἐδόκει γενέσθαι καὶ τοῦτο ἀπὸ τῶν μικροτάτων, ὅτι ὁ σαξονικὸς εὐθείαν κατὰ πάχος τὴν λιψίαν ἦγε τὴν στρατιάν, οὗ γνομένου πολλοὶ οἴονται ὅτι ἀκεραίαν ἂν τὴν λιψίαν οὐδέπω τοσοφορικῶς παρόντος καταλαβεῖν ἂν ἐδύνατο. ἀλλὰ τότε οὐδενὸς ἀπαντῶντος ὥρᾳ τῶν ἐν τῇ πόλει ἐνδοσίμως τοῖς μηχαναῖς ἀφθόνως ἅτε ἐχρήσαντο ὥστε ἐν ταῖς τέσσαρσι καὶ δέκα ἡμέραις αἷς ἐπολιόρκησεν, ἐμβαλεῖν τοῖς τείχισμασιν ὑπὲρ μυρίας τῶν σιδηρῶν σφαιρῶν οἵας ἐκ τῶν χαλκῶν ἄυλων τούτων βίᾳ πυρὸς ἐξωθούμενα καὶ πᾶν τὸ ναυτικὸν ξυὶ σμάραγῳ ὄρνυσι τερνώτες τε καὶ ῥήξαντες ῥύμῃ φέρονται. αἱ δὲ πολεῖς αἱ τῶν σφαιρῶν παλαιταῖαι, πυκνὸν δὲ καὶ διαλαντοῦ εἰσεβλήθησαν καὶ σφᾶραι εἰς τὴν πόλιν θεῖαι καὶ πίσσῃ συμπαγῶτες καὶ ἐμπυρωθεῖσαι ἐν τῷ ἀέρι. μηχάνημα δὲ ἔστι τῶν θαυμασίων τε καὶ δεινῶν μάλιστα. κατεφλέχθη δὲ [illegible] τὸ-

plu-

plurimis horum immissis, vna tantum domus conflagrauit muro vicina. Sonus igitur & reuera fragor tormentorum longius ab oppido trecentis stadiis exauditus est adeo clare, vt singuli ictus numerari possent. Absumpta autem frustra in obsidione illa & pecuniæ magna vis, & tormentorum: & milites, inprimis pedites, aceruatim in plaustris exportabantur ægrotantes, inter quos non pauci moriebantur. Mortuorum vero neque ratio, neque numerus erat. Cum igitur tormentorum ictibus nihil efficeretur, famam Saxonici sparserunt, qua opinari volebant eos, qui in vrbe erant, paulo post futurum, vt ad murum pugnent, qui concussus & perforatus globis ferreis ad XXX. cubita & plura conciderat, & quasi impleturi essent, comportarunt manipulos. Atque hoc facto, statim noctu motis castris discesserunt, breui quadam ex oppido excursiuncula facta, illis abeuntibus, & direptione si quid inuentum fuisset. Obseruata autem & signa quædam huius expeditionis. Nam repente incendium ante oppidum præcedente æstate exarserat, tumultumque excitauerat; & cum nemo armatus adesset, paucis diebus ante vrbis obsidionem auditus ad mœnia extra vrbem sonus, quasi præteriret hominum maximus numerus, strepitusque hastarum quasi collisarum. Etiam prædictio quædam antiqua in ore erat vulgus; *In fatis esse, vt Lipsia intra biennium solo æquaretur.* Sed hæc progrediantur quo Deo visum fuerit. Post hæc legationes mitti a vicinis Principibus, & multi conati bellum sopire. Sed nihil effectum ab vllo. Et Saxonici iam ferme omnia Misniæ loca tenebant, & Marchio Rochlicii (oppidum hoc est vicinum Muldæ) captus est, negligentia eorum, quibus custodia mandata erat. Ac tunc Cæsar validum ducens exercitum Noribergam adiit, ibique paucis diebus commoratus, etiam corpore satis infirmo & ægroto, tamen contra Saxonem profectus est in Lectica vectus.

Sleidanus lib. 18. p. 569. *Hortleder* Tom. 2. lib. 3. p. 65. 66. *Thuanus* lib. 4. p. 104 *Ludouicus ab Auila* de B. Germ. lib. 2.

τῶν πολίσων ἕσαν μία μόνον τῆς πόλ. p. 421.
τὸ τεῖχ. οἰκία. ἤγ. γὰρ καὶ τοῦ ἔνδ. δοῦ
π. τῶν μηχανῶν εἰς ἠκούσθη ἀπωτέρω τῶν
τριακοσίων σταδίων, οὕτω σαφῶς ὥστε ἀριθ-
μεῖσθαι τοὺς καθ' ἑκάστου βολάς. καθηναλώθη
δὲ ἐν τῇ πολιορκίᾳ μάθιω χρήματά τε πολλὰ
καὶ τὰ μηχανικά, καὶ τὸ δὲ στρατιωτικὸν
οὐχ ἥκιστα τὸ πεζόν, σφηδὸν γὰρ ἐφ' ἁμαξῶν
ἐκ τοῦ στρατοπέδου ἐκομίζοντο οἱ ἀσθε-
νήσαντες, θνήσκοντες ἤδη σὺν ὀλίγοι. τῶν δὲ
τεθνεώτων οὔτε λόγ. οὔτε ἀριθμὸς ἐγίνε-
το. οὐδὲν δ' ὅμως τῶν μηχανῶν ὑποβολῆς
σφαινομένου, φήμῃ διεδίδοσαν οἱ ξυζονι-
κοί καὶ ὀόξαν ἐνεποίουν τοῖς ἐν τῇ πόλ. ὡς
αὐτίκα μάλα μαχούμενοι πρὸς τὸ τεῖχ., ὃ
σφέν τε καὶ διατρηθὲν ὑπὸ τῶν σιδηρῶν
σφαιρῶν καὶ ἐπιπλῶκ. ὑπὸ πήχεις πολίσους ἢ
τριάκοντα, καὶ τὰς τάφρους ὡς πληρώσον-
τες ὕλης φακέλλως σὺν φόρσων. τοῦτο δὲ δρά-
σαντες δι' ὀλίγης νυκτὸς ἀναζεύξαντες ἀπῆσαν,
γενομένης τοῦ βραχείας ἐνδρομῆς οἰκομέ-
νων αὐτῶν ἐκ τῆς πόλεως καὶ διαρπαγῆς ἐπὶ
τῆς ὄρσι. παρετηρήθησαν δὲ καὶ σημεῖά τινα
τῆς ὑποψαλείας ταύτης. τὸ μὲν ὅτι ἐξαπίνης
φλὸξ πρὸ τῆς πόλεως ἐν τῷ προηγουμένῳ
χρόν ἐξήφθη καὶ θόρυβον ἐποίησε, τὸ δὲ ὅτι
οὐδενὸς ὁπλίτου παρόντος πρὸ ἡμέρων ὀλί-
γων πρὶν πολιορκηθῆναι τὴν πόλιν ἔκτοσθ
πρὸς τοῖς τείχεσι ἠκούσθη, ὡσεὶ διαπρεπομένων πλείστων ὅσων καὶ ψόφ. τῶν
ὁρμώντων ὡσπερ συναρμοσομένων. προόρησις δὲ
τις ὡς παλαιὰ ἦλθε ἔλεχ. ὡς ἐν τῇ πόλ
ὡς χρεὼν καταισχυνθῆναι λιψίαν ἐνὸς ἑτοῖν
δυοῖν. ἀλλὰ ταῦτα πρόσθεν ἦν ἃ φίλον τῷ
θεῷ. μετὰ δὲ ταῦτα πρεσβείαν ἐπέμποντο ὑπὸ
τῶν πλησίον δυνάσαις καὶ πάνυ ἦν πόλεμον
πολλοὶ ἐπῃρῶντο. ἐπέτυχε δὲ οὐδεὶς ἀδένος. καὶ
οἱ ξυζονικοὶ ἤδη χρεὸν πάντα τὰ τῶν μυσῶν
καθεῖχον, καὶ ὁ μαρχίων ἐν τῷ καλουμένῳ ῥω-
χελκίῳ πολχνίῳ σὺν τῷ μύλδᾳ ἡλώκῃ ἀμε-
ληθέσῶν τῶν προφυλακῶν, ἦλθε ἄρα καίσαρ
σφαδὸν ἄγων ἰσχυρὸν παρεγένετο εἰς τὸ νορεμκὸν πυργόν, ἔνθα πολλὰς ἡμέρας ἐκεῖ καταμεί-
ναι, ἀσθενὴς γὰρ τὸ σῶμα καὶ νοσερὸς ὅμως πρὸς τὰς ξυζονικὰς ἔσπευδεν, ὀχούμενος ὑπὸ φορείῳ.

A

p. 422. Ἀφίκετο δὲ πρῶτον εἰς τὴν ἔγραν πόλιν τῆς βασιλείας βοημικῆς ἐσχάτην οὖσαν, ὅπῃ αὐτὸν Φερδινάνδος ἀδελφὸς καὶ μαυρίκιος τῆς μυσίας ἡγεμὼν καὶ ἄυγους τότε ἀδελφὸς ἀνέμενον ἱππεῖς ἔχοντες καταφράκτους καὶ κούφους ἐς τρισχιλίους καὶ πεζῶν σπεῖρας εἴκοσι. ἐνθένδε οὖν μετὰ πάσης δυνάμεως ἤλασαν ἐπὶ τὴν μυσίαν, εἰδότες ἐν τῇδε τῇ χώρᾳ διατρίβοντας τοὺς ἀμφὶ τὸν σαξονικὸν, οἱ θεῶν ἥδη βλάπτοντος ἐν τοσαύτῃ ἀδείᾳ καὶ ῥᾳθυμίᾳ διῆγον ὥστε οὐδενὶ πιστεῦσαι ἀπαγγέλλοντι τὴν τοῦ αὐτοκράτορος ἐπέλασιν, μᾶλλον δὲ καταγελᾶσαι ἤν τις διϊσχυρίζοιτο καὶ αὐτόπτης γεγονὼς τὸ πλῆθους τῶν πολεμίων. μέμνημαι ἐγὼ κομιδῇ παῖς ὢν τότε τὸν στρατὸν ἅπαν τὸ σαξονικὸν αὐλισάμενον μὲν καὶ νυκτερεύσαντα ἐν τῇ πατρίδι μου τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ τῆς μάχης, τὸν δὲ αὐτοκράτορα στρατοπεδεύσαντα ὀλίγῳ πρόσω τριάκοντα σταδίων. τηνικαῦτα μέν τοι μόγις πεπεισμένους οἶδα τοὺς σαξονικοὺς ὥστε τοῦτο πιστεύσαι, καὶ ἀποχωρῆσαι εἰς τὴν μυσῶν πόλιν, ἣν μετ' ὀλίγον καταλιπόντες καὶ τὴν γεφύραν ἐμπρήσαντες παρὰ τῷ πολιχνίῳ μυλορίῳ ὀνομαζομένῳ ἐστρατοπέδευσαν. ὁ δὲ Καρολος Φοβηθεὶς μήπως ὁ σαξονικὸς εἰς τὸ λευκόριον ἀπελαύνῃ τόπον ὀχυρώταλον καὶ φερυρὰν ἰσχυροτάτην ἔχοντα, μίαν μόνον ἡμέραν ἀναπαύων τὴν στρατιὰν τῇ τετάρτῃ ἐπὶ εἰκάδι τοῦ ἀπρίλ. ὑπὸ τὴν ἕως πρὸς ποταμὸν ἄλβιν μετ' ἐπείξεως ὥδευε. ἐπὶ δὲ τὰς πέραν ὄχθας κατὰ πολλοὺς τόπους παρατεταγμένοι ἦσαν ὑπὸ τοῦ σαξονικοῦ σὺν ταῖς μηχαναῖς τῇ τε γεφυρώσει τοῦ ποταμοῦ ἐμποδιοῦντες καὶ τοῦ πόρου τοὺς πολεμίους ἀπείρξαντες εἴ τινά ἔυροιεν, καὶ δὴ καὶ φυλάξαντες τὴν γέφυραν, ἣν αὐτοὶ ἐκ σκαφιδίων καὶ μονοξύλων πεποιημότες ἔτυχον. ὁ μὴν ἀλλ' οὗτοι ἰδόντες τὸν αὐτοκράτορα μετ' ὅλης δυνάμεως παρόντα, καὶ ἴβηρας ὡσεὶ χιλίους ἢ πλείους εἰς τὸν ποταμὸν μεγάλῃ ὁρμῇ ἀχριβλαχιόνων εἰς βάντας σιδηρᾶς σφαίρας εἰς αὐτοὺς ἐξ αὐλῶν μικροτέρων συχναῖς ἐφιέναι εἰς τὰ σκαφίδια πῦρ ἐμβαλόντες ὥστε κατακαυθῆναι βάδην ἀπὸ τῶν ὀχθῶν ἀπεχώρησαν. καὶ ἐνταῦθα δὴ τῶν ἰβήρων τινὲς γυμνοὶ τὰ ξίφη ἐνδακόντες καὶ πλάγια ἐν στόμασι φέροντες εἰς τὸν ποταμὸν σφᾶς αὐτοὺς ἀπέῤῥιψαν, καὶ εἰς τὴν πέραν ὄθην ἐκνηξάμενοι τὰ

Venit autem primum Egram extremam regni Bohemiæ vrbem, vbi ipsum Ferdinandus frater & Mauricius Misniæ dux, & Augustus huius frater expectabant, equites habentes cataphractos, & leuis armaturæ ter mille, & peditum viginti cohortes. Inde igitur cum omnibus copiis in Misniam contenderunt, quod scirent in ea regione Saxonicos commorari, qui (Deo iam illis sanamentem eripiente) adeo securi erant & negligentes, vt nulli fidem haberent renuncianti aduentum Imperatoris, imo potius deriderent, si quis constanter affirmaret se suis oculis multitudinem hostium vidisse. Memini ego admodum puer tum temporis vniuersas Saxonici copias pernoctare in patria mea,* & Imperatorem non longius triginta stadiis abesse. Tunc tamen noui vix Saxonicis persuaderi potuisse, vt hoc crederent, & Misenam oppidum peterent; quo paulo post relicto, & ponte incenso, non procul a Mulbergo oppido castra posuerunt. Carolus autem veritus ne forte Wittebergam Saxonicus se conferret, quæ & munita egregie esset, & validissimo præsidio firmata, vnius tantum diei quiete exercitui suo concessa, XXIV. Aprilis mane ad Albim propere iter dirigit. Cæterum in vlterioribus ripis passim a Saxonico collocati erant cum tormentis qui & impedirent ne fluuius ponte iungeretur, & a vado hostes arcerent, si quos reperirent, & vero etiam vt pontem, quam ipsi e scaphis & lintribus fecerant, defenderent. Verum enimuero hi conspicati Imperatorem cum omnibus copiis adesse, & Hispanos mille ferme aut plures fluuium magno impetu ingressos, ferreos globos in ipsos frequenter immittere, igne in scaphas iniecto, vt comburerentur, paulatim a ripis recesserunt. Atque ibi sane Hispanorum nonnulli nudi gladios mordicus apprehensos, & transuersos ore ferentes in fluuium sese coniecerunt, cumque in aduersam ripam enatassent, nauigia a Saxonicis de

SVPPLEMENTVM a Simone Stenio additum.

Egra.

* *Lonatek.*

Skidanus lib. 19. p. 577. *Hortleder* Tom. 2. lib. 2. c. 68. 69. *Thuanus* lib. 4. p. 10. *Sagittarius* Hist. Io. Friderici d. a. 19.

reliqua pontis parte abrupta & ſecundo flumine delata attinuerunt,& audaci facinore etiam vndique petiti abduxerunt.Ex his igitur nauigiis,& aliis,quæ plauſtris aduecta fuerant,pons effectus, vt & pedites & impedimenta tranſire poſſent. Interim Saxonicus audiebat Euangelii explicationem, & præmiſſis impedimentis Wittebergam, quo primum proficiſci voluerat, petiturus erat. Imperator vero celeriter rem exſequi volens, inuento vado primum tranſire fluuium Huſſaros iuſſit, & leuem equitatum: poſt ipſe ſecutus,cum grauis armaturæ militibus. Ratus autem non commodum fore, ſi expectandus eſſet peditum & impedimentorum tranſitus, equitatu aſſumto Saxonicum feſtinanter inſecutus eſt, eumque aſſecutus ſtatim initium prælii fecit, quo acriter commiſſo vsque ad veſperam tandem Saxonici numero hoſtium victi ſunt, & ipſe Dux cum fortiter ſe defendiſſet, in aduerſum os vulneratus mala ſiniſtra, viuus captus eſt cum Erneſto Brunonisuicenſi; annulo & torque traditis equiti cuidam (vt perhibent) ex Miſnia nobili. Fuiſſe autem Saxonicum virum fortem & ſtrenuum in acie, etiam ipſe Ferdinandus teſtatus eſt, cum negaret futurum fuiſſe, *vt illo ſaltem die vinceretur, ſi omnes ſe pares in pugna Duci præſtitiſſent.* Et multi tunc putarunt, ſi omnes ſuas copias ſecum Saxonicus habuiſſet, fortaſſis æquo Marte diſceſſum fuiſſe. Iam vero cum in multis aliis oppidis præſidiarii milites relicti fuerant, tum Wittebergæ plurimi & validiſſimi ex militibus veteranis,& tribunus Tomiſernus* non contemnendam exercitus partem ducens aberat. Quapropter Carolus dextre celeritate vſus, ante hoc vno prælio bellum feliciter ad exitum perduxit, quam copiæ Saxonicæ vniuerſæ conuenirent. Vt autem Homeri Iliadi finem impoſuit mors Hectoris, ſic etiam hanc noſtram hiſtoriam Saxonici captiuitas terminabit.

Camerarii vita Melanchthon. p. 261.

πλοῖα ὑπὸ τῶν σαξονικῶν τὲ λοιποῦ τῆς γε- p.435.
φύρας μέρους ἀποῤῥαγέντα, καὶ καταῤῥοῦν ἀπενεχθέντα κατεῖχον, καὶ παραβόλως πάντοθεν βαλλόμενοι ἀπήγαγον. ἐκ τέτων δὴ πλοίων καὶ ἄλλων ἐφ' ἁμαξῶν προσαχθέντων τὸν ποταμὸν γεφυρώσαντες διαβιβάζειν ἔμελλον τό τε πεζὸν καὶ τὰ σκευοφόρα· ἐν τοσέτῳ δὲ ὁ σαξονικὸς ἀκοὺων ἐτύγχανε τῆς τὲ εὐαγγελίου ἐξηγήσεως, καὶ προπέμψας τὰ σκευοφόρα ἐπὶ λευκορίου, ἵνα ὑπερ τὸ πρῶτον ὡρμήθη, ἐξέλλετο. ἀλλ' αὐτοκράτωρ ταχυεργίας ἐχόμενος πόρον εὑρὼν, πρῶτον μὲν διαβαίνειν τὸν ποταμὸν τὲς Οὐσσάρους καὶ τῶν ἱππέων τὲς κούφους ἐκέλευε, μετέπειτα δὲ καὶ αὐτὸς μετὰ τῶν ὁ πλιτῶν διεβη. νομίσας δὲ ὅτι οὐ προὔῤῥον ἔσαι ἀναμένειν τὲ πεζοῦ διάβασιν καὶ τῆς ἀποσκευῆς, μετὰ τῆς ἵππου ἐπὶ τὸν σαξονικὸν σπουδῇ ἤλαυνε, καὶ ἐπὶ τυχὼν αὐτὲ εὐθὺς τῆς μάχης ἤρξατο, ἧς καρτερᾶς γενομένης μέχρι τῆς ἑσπέρας τέλος πλειόνων ἡττήθησαν οἱ σαξονικοὶ καὶ αὐτὸς ἡγεμὼν εὐρώστως τὲς ἀντιπάλους ἀμυνόμενος κατὰ πρόσωπον τρωθεὶς ἐν παρειᾷ ἀριστερᾷ ζῶν ἑάλω ζὺν Ἐρνέστῳ τῷ Βρουνονισφικαίῳ παραδὺς τὸ δακτύλιον καὶ στρεπτὸν περιτραχήλιον, ὁ λόγος ἐσὶν, ἱππεῖ τινὶ εὐγενεῖ ἐκ τῆς μυσίας. ἀνδρείῳ δὲ καὶ ἀγαθῷ ἀνδρὶ ἐν τῇ παρατάξει γενομένῳ τῷ σαξονικῷ καὶ Φερδίνανδος αὐτὸς ἐπεμαρτύρησεν εἰπὼν ὅτι, εἰ πάντες ἠγωνισμένοι ἦσαν ὁμοίως τῷ ἡγεμόνι, ἐκ ἂν αὐτὸς ἐνικήθη ἐν ἐκείνῃ γε τῇ ἡμέρᾳ. καὶ πολλοὶ ὑπέλαβον τότε, εἰ πᾶσαν στρατιὰν συναθροισθεῖσαν εἶχεν ὁ σαξονικὸς, ἀγχώμαλον ἴσως μάχην ἂν γενέσθ. ἤδη δὲ ἔν τε πολλαῖς ἄλλαις πόλεσι φρύρια κατελέλειπτο, καὶ δὴ καὶ ἐν τῷ λευκορίῳ τὰ πλεῖστα καὶ κράτιστα ἐκ τῶν γεγυμνασμένων. καὶ ὁ χιλίαρχος τομίσερνος ἐκ εὐκαταφρόνητον τῆς στρατιᾶς μέρος ἄγων ἀπῆν. τοι γὰρ τοι ὁ Κάρολος τῇ ὀξύτητι δεξιῶς χρησάμενος ἔφθη ἐνὶ τῷδε τῷ ἔργῳ τὸν πόλεμον κατορθωκὼς πρὶν στρατιὰν πᾶσαν τὲ σαξονικὲ συνελθεῖν. ὥσπερ δὲ τῇ ὁμήρου ἰλιάδι τέλος ἐπέθηκεν ὁ τὲ ἕκτορος θάνατος, οὕτω καὶ τήνδε ἡμῶν ξυγγραφὴν εἰς πέρας ἄξει ἡ τὲ σαξονικὲ αἰχμαλωσία.

MAR-

* Thumbshirn.

MARTINI CRVSII
DE
PARENTVM SVORVM PERICVLIS, TEMPORE BELLI SMALCALDICI.

LECTORI BENEVOLO
S. D.
BVRCARD GOTTHELF STRUVE.

INsignis *Tubingensium Doctor erat Martinus Crusius, Græcæ, Latinæque linguæ apud eosdem Professor, ex variis ingenii monumentis notissimus.* Patrem habuit cognominem, qui cum bello Smalcaldico una cum matre plura fuisset perpessus, fata parentum singulari hoc libello descripsit. De his etiam alibi sic loquitur:*** hoc periculoso & tristi rerum statu, etiam parentibus meis pericula, fugæ, & damna, non pauca & parua acciderunt: Lucenhausæ, & in viis Vlmam atque Geislingam versus. Vt, quod in pago Scharnstetta, vespertino crepusculo die Ianu. 19. Feria 6. Hispanis irruentibus, in ossuario cœmiterii latuerunt decem horas, in summo frigore, duobus feretris, sui tegendorum causa superinductis. Vbi, quamquam ferro scrutantibus ossa militibus, reperti non sunt. Postridie in via, antequam venirent Vlmam, quinquies inuasi & spoliati fuerunt. *Hinc etiam patris mortem describit.**** Die Mart. 7. Martinus Craus pater: prædicato, fideliter Schlychtensibus Christo & eorum iuuentute in Catechismo instituta: placide post aliquot dierum infirmitatem obdormiuit in Christo: cum per eos dies nihil fere, nisi de Christi ecclesia, locutus fuisset: in ea docenda m vrgendamque eam fidem erga illum, & charitatem erga proximum. Sepultus est ibi ante templi vestibulum. *Eadem hæc fata exprimit etiam Melchior Adami:* Ecclesiastico igitur ministerio dicatus ille *(pater scilicet)* quater decies locum mutare coactus, damna fecit grauissima, & periculis expositus fuit variis. Bello enim Germanico flagrante, Cæsarianus miles, quamuis ei & cibus & potus affatim apponeretur, tamen vt pecuniam extorqueret, laqueum ipsi fuit minatus. Mox alii irruptione facta superuenere: propter quos ipse in columbario sese occultauit: vxor vero alio fugiens, bis in via est spoliata. Accidit paulo post, vt apud Georgium Hernitum pastorem Scharenstetensem mensa ad cœnam apparata, Cæsarianorum manus irrumperet. Ibi aliis alias latebras petentibus, Crusius cum coniuge in ossuarium duobus feretris sibi obductis, se abscondit: & quamuis, qui fuit militaris furor tum in cœmiterio tum in ipsa ὀσοθήκῃ diligenter omnia, laterna adhibita, ossibusque ferro turbatis, excuterentur: reperti tamen ipsi, Deo ita eos protegente, non sunt. Latitarunt in loco illo fœdo, decem noctis horas, idque frigore intensissimo: hoste interea omnia diripiente, pecora mactante, carnesque coquente, & miseras mulierculas inhoneste tractante. Illis dilapsis pater Vlmam per viarum ambages tendens: incidit in viginti Hispanos, a quibus tunica exutus, & cingulo, pera, gladio, ac pugione spoliatus est. Mater vero ibidem tum vitæ discrimen adiit, quando quidam Cæsarianorum, pecuniæ extorquendæ causa, collo eius cingulum inserit, gulam elisurus, ni Deus ἀπὸ μηχανῆς adfuisset. Canis enim domesticus heræ audiens quiritatus, de lectulo, in quo accubabat, desiliens, hosti crus admordet: quo gladium stringente mater laxamentum nacta euasit, domo tota mire dehonestata, librisque conscissis vndiquaque constratis. Idem Crusii pater, dum militum vim Vlmæ declinat, interim Sphingem amplecti nolens, ab Vlmensibus dimissus, & a Marchione Alberto ecclesiæ Wartenfelsiæ præfectus est. Inde Curiam euocatus in Xenodochio ibi docuit:* vbi iterum periculo non caruit & ob terræ motum & militem Marchionicum contra Carolum quintum. Anno quinquagesimo secundo Ecclesiastes Bottensteini designatur, Alberto illo Pabepergensia occupante. Episcopo autem post intra menstruum spacium omnia recuperante, expulsus, apud fratrem Sulzbachii, & apud Ioan. Starckgrauium Ambergæ, suis sumptibus se sustentauit: donec munus docendi in pago, cui Schlichta nomen, duobus Amberga milliaribus distante, ei commissum est: vbi primus euangelium docuit, & anno quinquagesimo tertio, die septimo Martii diem supremum clausit. *Hæc igitur parentum fata in hoc libello plenius a Crusio describuntur. Adiecit autem hunc libellum iteratæ editioni Heliodori, de quo Adami:* auxit compendium Aethiopicum Heliodori, quod anno quinquagesimo primo conscripserat, addita historia de periculis patris & bello Protestantium. *Dedicauit eundem Philippo Werthero, cuius studiis olim fuerat præfectus.* *** MAR-

* Vitam ipsius descripsit Melch. Adami *vitis Philosoph. p. 223.* Thuanus etiam *Hist. lib. LXXIII p. 494.* de ipsius studiis in linguam Græcam testatur. ** *Ann. Sueu. lib. XI. p. III. c. XXI. p. 663.* *** *Ann. Sueu. lib. XI. p. III. p. 691.* * *p. 224.* ** *p. 229.* *** Adami *p. 225.*

p 424

MARTINI CRVSII DE PARENTVM SVORVM PERICVLIS,

QVÆ

TEMPORE SMALCALDICI BELLI EXPERTI SVNT CIRCA ANNVM M. D. XLVI.

NARRATIO SCRIPTA ANNO M. D. LI.

---

p. 425

NOBILITATE GENERIS, PIETATE, SAPIENTIA, PRÆCLARO,

VIRO,

D. PHILIPPO WERTERO,

ILLVSTRISSIMO SAXONIÆ ELECTORI A CONSILIIS,

S. PER CHRISTVM.

COgitatio cogitationem mouet: sicut Aristoteles ἀνάμνησιν ἀπ' ὁμοίου, ἢ ἐναντίου, ἢ τοῦ σωεγγυς, γίνεσθαι ait: recordationem aliqua re simili, aut contraria, aut vicina, excitari. Cur hoc dicam? causa hæc est.

Venerunt superiore anno ex Argentoratensi Academia (post Præceptorem Sturmium, nunc etiam ibi excellente viro, Melchiore Iunio, Rectore) in hanc nostram, tres illustres adolescentes, Tybingenses Comites. Horum non solum quarumuis laudabilium rerum amorem & studium (sicuti mihi Ioan. Ludouicus Hauuenreuter, in illa Academia Professor: & Blasius noster Fabricius, laudauerant) coram cognoui: sed etiam clementiæ erga me maioris benevolentiam expertus sum. Volens itaque vicissim ego aliquam grati animi significationem dare, inscripsi eis Epitomen Æthiopicæ Heliodori historiæ, quam triginta quatuor abhinc annis (quando in eadem Argentinæ Schola viuebam) amore Græcæ linguæ in eum Autorem confeceram. In quo scripto, & recognoscendo, & expoliendo, cum haud negligenter proximis mensibus versarer: venit mihi rerum quoque illarum in mentem: quas οἱ μακαρῖται Parentes mei, ante triginta sex annos, magni illius & periculosi inter Imp. Carolum V. & nostræ religionis Principes illustris memoriæ, belli tempore passi erant: quas res ego aliquot annis post, vtriusque linguæ in re vera & chara exercendæ causa, in libellum conieceram. Ἐκ τοῦ σωεγγυς autem e vicino, in mentem rerum illarum venit: quod non longo tempore post Æthiopicum Compendium in eadem vrbe, in eademque domo, etiam hanc de Parentibus narrationem contexueram: nec non vt priorem: ita & hunc libellum (alterum post alterum) ad patrem miseram. Etiam ἀπ' ὁμοίου, καὶ ἐναντίου, in mentem venit: ob similitudines aliquas rerum aut alicubi contrarietates, quæ in vtraque Historia sunt: quæ tamen a me, cum de meis scribam, non explicabuntur, sed prudentiæ diligentiæque Lectoris (si modo res lectu & collatu non indigna videbitur) committuntur.

Huc iam libellum (quanquam non de magnis ſcriptum, & illuſtribus perſonis: ſed piis dumtaxat, & quarum etiam nunc recordatio mihi grata eſt) vir nobilis, pie, ſapiensque, D. Philippe Wertere, ad tuam excellentiam mittendum, propter aliquas excuſabiles cauſas, æquitate tua fretus, duxi. Primum quod Argentorati eum quoque ſcripſeram: quando me tecum, & cum beato fratre tuo D. Antonio, veſter præſtantiſſima eruditione prudentiaque frater, D. Wolfgangus (nunc ipſe etiam ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὃ ἀμείνονος λήξεως ἐφικόμενος) me, inquam, indignum, domi Iacobi Froſchæſſeri, vxorisque eius Annæ (τῶν φιλοξένων καὶ μακαρίτων) in Monaſterienſi vico viuere, & D. Sturmii Ciceronianas Ariſtotelicasque prælectiones vobiſcum audire, volebat. Deinde, quod, cum illo tempore apud vos parentum pericula & calamitates, interdum in ſermonibus noſtris ſuauiſſimis iniicerem: vos prope pari mecum dolore afficiebamini: eaque dicebatis & faciebatis, quæ pietas & charitas vera ſuggerebat. Poſtremo, quod proximo Ianuario (vt alias ſæpe) ad me cum Reuer. Ilfeldenſi Abbate D. Neandro ſcribens, Medicus Nordhuſæ præſtans Ioannes Thalius (qui nunc & ipſe cum Chriſto beatam vitam degit) ſe apud præſtantiam tuam recens fuiſſe ſignificauit. Ibi te honeſtiſſimam mei mentionem feciſſe: mihique ſuauiſſimis verbis Germanicis, emphaſin habentibus (quæ ἀπολεξεὶ in epiſtola poſuit) ſalutem dixiſſe; id quod mihi tam iucundum fuit, quam quod iucundiſſimum. p.427 p.426.

His igitur de cauſis, & quod inuicem excellentiam tuam diligo & colo, accipe benigna mente & vultu, quali ſemper erga me fuiſti, hoc, quamuis leuidenſe munuſculum: in quo, qualecunque etiam eſt, non dubito: quin, ſicut amantiſſimorum fratrum tuorum recordatio tibi dulcis eſt, me, ſi piorum meorum ἀνάμνησις mihi quoque ſuauis ſit: facile ab æquitate & humanitate tua veniam conſecuturum. Delectationem enim, rerum dudum honeſte præteritarum recordatio affert, præſertim iam ſenioribus. Domino IESV præſtantiam tuam & huic me commendo. Tybingæ ex Muſeo meo, die S. Catharinæ, anno M. D. XXCIII.

EXCELLENTIS VIRTVTIS T.

ſtudioſis,

MARTINVS CRVSIVS
V. L. in Academia Tybyng. Doctor.

MAPTI-

p.427 ΜΑΡΤΙΝΟΥ τῦ ΚΡΟΥΣΙΟΥ
διήγησις περὶ ὧν οἱ γονεῖς αὐτῦ κῦ τὸν Σμαλκαλδικὸν πόλεμον ἐπέρᾶσθησαν, ἃ φυᾶ συγγραφεῖσα.

MARTINI CRVSII
Narratio de periculis, quæ ipsius parentes tempore Smalcaldici belli experti sunt, ab ipso CIↃIↃLI conscripta.

ΕΝδεχθυτίνῃ γλυμένος ποσαῖν ἔτη· ἐ παιδείας ἕνεκα σωΔατρίψας ἄλλοις τε πολλοῖς ἀνδράσι σοφοῖς καὶ μάλιστα ἰωάννῃ τῷ σεμίῳ, ῥήτορι δεινῷ τε, καὶ μοὶ διδασκάλῳ ἀγαπητῷ· ἀναγκαίως εἶχον, πρῶτον μὲν, εἰς ἅλμαν ἰέναι· εἶτα ἤ, τὰς ἐμὰς γονεῖς Δι᾽ πολλᾶ ἐπισκέπτεσθαι. πρὸς οὕς ἐπειδὴ (τὸ οὖλμης ἐπὶ τῷ αἰδεσίμῳ μὲ καθηγητῇ γρηγορίῳ λεονάρδῳ καλῶς ἀπαλλαγεὶς) ἀφίχθην· καὶ δὴ φιλοφρόνως ὑποδεχθεὶς, ἱκανὰς ἡμερῶν κατέμεινα· ἤκουσα τὰ τε αὐτῶν διηγουμένων, ὅσα κῦ τὰ ἄνω γερμανικόν, ἔπω τελεσθέντα πόλεμον, ἐν λυπηρεῦσῃ πεπόνθεσαν· ἡ δ᾽ ἐστὶ κώμη τῦ οὐλμαίων, μεταξὺ τῆς αὐτῶν πόλεως, καὶ γεσλίγγης, πολίσμα]Θ· καὶ αὐτῦ ἐκείνων ὄν]Θ· ἐν ᾗ κώμη τὰ τῦ χρισᾶ διδάσκων ἔτυχεν ὁ πατήρ. ἅπιν᾽ ἀκούσας, οὐχ᾽ ἧττος ἤθην αὐτοῖς παρελθοῦσιν· ὡς ἐλυπήθην φοβερροῖς γνομένοις. καὶ ταῦτα Δι᾽ τῦτο μᾶλλον· ὅτι κατ᾽ ἐκείνους τὰς χρόνους ἐν αἰγλυπίνῃ μὴ πολλῆς ἡσυχίας ἐγὼ παιδεία συζῶν· καὶ τὰ περὶ τὰς γονεῖς ἀγνοῶν πῖς αὐτῶν κακοῖς οὐκ εἶχον παραῦναι. ταῦ τι μὲν ὅμως, ὡς καὶ ἀληθῶς αὐτοὶ διεξῆλθον· καὶ ὁ πατὴρ ἔδωκέ μοι τούτων τὰ κεφάλαια γεγραμμένα, διηγήσομαι· οὐ μόνον, ὅτι τοῖς ἐμοὶ περσήκουσι ταῦτα γνώσεσθαι ζωώσεβη. ἀλλὰ καὶ ὅπως ἢ λογίζεσθαι· πόσα ἐ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἐκ τῦδε τῦ πολέμου κακὰ ἢ φόβοι ἤψαν]ο· οὐ μὰν, ἀλλὰ παρα λείψω ἐκεῖνά γε· ὅσα ἐν ἀρχῇ τῦ πολέμου συνέπεσεν αὐτῖς καθ᾽ ἡμέραν τῶν στρατιωτῶν πολλὰ ἐν τῇ procellæ redundarint. Sed in hac expositione prætermittam: quid in principio huius belli acerbitatis viderint, propter quotidianas transeuntium mili-

CVm Argentorati bonis literis operam dedissem ad annos aliquot: præceptoribusque, cum aliis multis hominibus doctissimis, tum in primis Ioanne Sturmio; viro literatissimo disertissimoq; vsus essem: meæ rationes sic tulerunt: vt primum Vlmam ire necesse haberem: deinde ad parentes meos amantissimos proficiscerer: quos longo interuallo inuisere aliquando cupiebam. Ad quos cum (re Vlmæ apud Præceptorem Greg. Leonhardum bene meritum bene gesta) peruenissem, diesque complures me amantissime cum eis oblectassem: cognoui ex ipsis ea, quæ superiore Germanico, necdum finito bello, pericula & calamitates experti fuerant Lucenhusæ, qui est pagus in ditione Vlmensium, inter eorum vrbem, & oppidum Geislingam: quod item sub potestate Vlmensium est: in quo pago pater doctrinam seruatoris nostri Christi explicarat. Quarum rerum cognitio, non tam mihi iucunda fuit, quod præterierant: quam consideratio tristis, quod formidabiles fuerant; cum præsertim me id temporis, quo acciderant, Argentinæ in studio vmbratili, literarum abditum, socium ærumnarũ & comitem calamitatum, non habuissent. Eas hoc tempore res, vt & parentes vere mihi exposuerunt: & pater in libello non indiligenter consignauit, commemorabo: non solum quia ad meos, quos grato animo colere debeo, ea mala peruenerunt: sed etiam quod spero coniici posse ex eorum miseriis: quantæ etiam ad alios homines calamitatum

Argentinæ.
Vlmæ.
Gregor. Leonhardus.
Geislingæ.
Οἰκοκαθέδρι Θ· καὶ ἀκίνδυν Θ· Φιλολογία.
1546. circ. S. Viti diem Carolus V. & Protestantes.

tum noſtrorum iniurias: quos noſtri Principes, contra Carolum Cæſarem colligebant. Illud ſolum tempus perſequar: quod inſecutum fuit ab illorum diſceſſu, & domum reditione: cum nulla res amplius aduerſariis ad libere vagandum, quo vellent, obſtaret.

Narratio. Ad Ingolſtad caſtra Die Iouis ante Galli, metus a Cæſarianis & Vlmæ trepidatio.

Cum itaque Dux Elector Saxoniæ, & Landtgrauius Cattorum, a bello & caſtris ad Ingolſtadium factis, diſceſſiſſent: rumores in omni Vlmenſi agro, & voces ſunt exauditæ miſerabiles. Cæſarem cum vniuerſis copiis ad vrbem obſidendam venturum. Hic tum Vlmenſes militem ſuum & Heluetios, quorum aliquot cohortes aderant, inſtruere, arma expedire, tormenta ad mœnia ſubuehere & diſponere, ad obſidionem ſuſtinendam ſe totus comparare, cœperunt. Nec quiſquam, qui extra vrbem erat, non commouerit præſentis forma tumultus, & metu rerum futurarum. Itaque multi Geislingam, multi Vlmam fuga petebant. Alii res ſuas tergo ferebant: alii carris & plauſtris de medio remouebant. Incredibilis enim metus omnium mentes occuparat. Quem metum augebat etiam incurſio repentina eorum, quos ante ſe Cæſar miſerat, Hiſpanorum, aliorumque leuis armaturæ militum. Ii ea die pene ad vrbem vsque adequitantes, clamore hoſtili & impetu furibundo, miſeros homines fugientes feriebant, ſpoliabant, neque ab vllo iniuriæ & maleficii genere temperabant. Pagi exuſti complures, aut in totum, aut magna ex parte. Cæſar tamen ipſe eo tempore non venit Ulmam. Eo die pater meus cum nonnulla pecunia, aliisque melioribus rebus, matrem Vlmam miſerat: quæ cognoſceret, quid ipſi tali tempore agendum eſſet. Eo cum non ſine periculis veniſſet: trepidationemque & vociferationes ciuium campanarumque ſonitum audiſſet, animaduertit, non nequicquam eos tumultus eſſe. Itaque continuo egreſſa, vitam ſuam in diſcrimen, pro ſalute patris iniecit: vt quam celerrime Lucenhuſam aduolaret, patremque moneret ſibi proſpiceret, ne in manus hoſtium imprudens incideret. Qua in re, vt alias ſemper, ad feſtinationem, quamuis via vi militum infeſta eſſet, ſibi nihil reliquum fecit. Eodem tempore Vlmenſes pro vrbe exurebant

Geislingam & Vlmam fuga.

Hiſpanicæ incurſiones & graſſationes.

Vlmam matr.

παρόδῳ ἀδικουμένων· οὓς ἡμῶν οἱ ἄρχοντες p.428. ὅπῃ τὸ αὐτοκράτορα σωέλεγον, ἐκείνων μόνον ἔξομαι τῶν καιρῶν, τῶν μὴ τὸ ἧς ἡμῶν σφαγιουμένους οἴκαδ' ἀπελθεῖν· ὅτι ἐδὲν ἔλυε τὸ κωλύον ὧν ἧς ἐναντίους, ὅπως ἂν βέλοιντο, βαδίζειν.

Τοῦ τοίνυν ἐκλέκτορος Σαξονίας, καὶ τῶν κατῆν ἀρχόντων, σὺν τῷ στρατῷ τῆς τιγγολσταδιέων πόλεως ἀπελθόντων· φήμη τις ἄφατος πᾶσαν τὴν τῶν οὐλμαίων οἰκεῖαν διεσπάρη· ὡς ἄρα ὁ αὐτοκράτωρ ἅπασαν τὴν δυνάμιν ἔχων, ὅπῃ τὴν πόλιν ἥξει. Διὸ δὴ τοῦτο ἧς ἑαυτῶν στρατιώτας, καὶ πᾶσαν ἑλβητίων αὐτάρκειαν, οἱ ἐν τῇ πόλει διέτριβον· τὰ ὅπλα σωήγαγον· τὰς μηχανὰς τοῖς τείχεσι περιεπλάσαντες διέταξαν· καὶ δὴ παντελῶς, ὡς τὴν πολιορκίαν δεξόμενοι, παρεσκεύαζοντο· οὐδέ γε εἷς ἔξω τῆς πόλεως ἦν ὅστις οὐχὶ ταῦτ' ὁρῶν ἐφοβεῖτο. ὥστε πολλοὶ, οἱ μὲν εἰς γεισλιγλαν, οἱ δ' εἰς οὔλμιαν, κατέφευγον. καὶ οἱ μὲν τὰ αὐτοῖς ὑπάρχοντα ὅπῃ νώτων, οἱ δ' ἁμαξῶν ἄγοντες, ἐκμέσῳ ἐποίουν. θαυμαστὸς γὰρ ἅπαντας κατεῖλε φόβος. ἄλλως τε καὶ τῶν ἱππανῶν, οὓς ὁ αὐτοκράτωρ περὶ ἑαυτὸν πέμπων ἔτυχεν, ψιλῶν ὄντων, ἐξαίφνης ἐμβαλλόντων. οὔπω γὰρ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ μικρὸν καὶ ἄχρι τοῦ πόλεως ἐφίππευον ἐδέησαν· ἔνθα δή τε καταπληκτικῶς ἐμαινομένοις ἐοικότες, τοὺς φεύγοντας ἐδίωξαν, ὑπτιονῆς, λεηλατοῦντες, μηδεμίας ἀδικίας ἀπεχόμενοι. κῶμαι ἐμπεπλησθεῖσαι, αἱ μὲν ὅλως, αἱ δὲ μέρος, ἀνηλώθησαν, ἃ μὲν ὁ αὐτοκράτωρ πρὸ εἰς οὔλμαν ἦλθε· καὶ αὐτὸν τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ὁ πατὴρ τὴν μητέρα μου, ἔχουσαν χρήματα, εἰς τὴν πόλιν ἔτυχε πέμπων, ἀσφαλείᾳ ἀκούσαντα, τί χρεὼν ποιεῖν ἐν τοιούτοις καιροῖς. ἧ τις ἐπιδὴ εἰς ἦλθε· καὶ τὸν ἅρμα χὸν τῶν πολιτῶν ἤκουσεν· ἔγνω δὴ αὐτὸ αὐχὶ παιζόντων ἀνθρώπων ὄχλον. εὐθέως οὖν ἐξελθοῦσα, ἔστευδεν, ὅτι ἀκινδύνως τῆς ὁδοῦ ἔτι τῶν στρατιωτῶν ὑπαρχόντων, ταχὺς εἰς λουτζενοῦσαν ἐπανελθεῖν, καὶ τὸν πατέρα παρακελεύσασθαι, φυλάττεσθαι· μήπως εἰς τοὺς πολεμίους ἐμπίπτων λάθῃ. τηνικαῦτα τὰ ἔξω τῆς πόλεως οἰκήματα ἐνεπίμπρασαν, τὰ ἱερὰ, τῶν

p.429. τῶν κήπων δωμάτια, τὰς μύλωνας, τὰ ναφεῖα, τὰ νοσοκομεῖα καὶ τεκνοτροφεῖα. καὶ δενδροκοποῦντες δὲ, πᾶν τὸ περὶ τὸ τεῖχος πεδίον ὡμάλυνον. ἐν ᾧ δ' ἔπω οἰκαδε ἐπανῆκεν ἡ μήτης' πολύτι πλῆθος ἀνθρώπων διὰ λβζενέσης εἰς γεῖσλιγγαν, ἥ τις ἀπέχει οὔλμης τρία μίλια, καταφευξομένων παρήμειβε, τούτων οἱ μὲν μεγάλα ἐβάζαζον φορβία· οἱ δὲ τὰ τέκνα ἐχαιραγώγουν· οἱ δ' ἐν κοιτίσι βαβάζοντα ὑπὲρ τῆς κεφαλῆς ἔφερον. καὶ οἱ μὲν ἐν ὅπλοις ἦσαν διασκευασάμενοι· οἱ δ' ἐφ' ἵππων ἐθορυβοῦντο· οἱ δ' ἄρτας, ἤ τι ἄλλο, τοῖς δόρυσι διαπερονήσαντες ἔφερον. πάντα δὲ τὰ κατὰ τὴν ὁδὸν, μετὰ κραυγῆς καὶ ὀλολυγμοῦ. ταῦθ' ὡς ἑῶρα γινόμενα ἅτως ὁ πατής· καὶ αὐτὸς δὴ ἤρξατο δεδιέναι· καὶ μέρος τι τῶν ὄντων εἰς τὸν ναὸν ἀποκρύπτειν. ὀλίγῳ δ' ὕστερον ἡ μήτηρ περὶ ὥραν τρίτην. καὶ τῷ πατρὶ παρήνησε φεύγειν, εἴπερ ὑπὲρ σωτηρίας φροντίζοι, εἰς Γεισλιγγαν. πείθεται, καὶ εἰς αὐτὴν ὡς ἦλθε· πᾶν ἤδη τὸ πόλισμα πλῆρες ἀνθρώπων ἦν. ὥστε πρὸς στέφανον ἄνδρα δίκαιον, καὶ διάκονον ὅλης τῆς ἐκεῖ ἐκκλησίας, κατηγάγετο. παρ' ᾧ αὐτός τε, καί τινες ἄλλοι εὐσεβεῖς, τὰ ἑαυτῶν δαπανῶντες, ἑξ ἑβδομάδας ἔμειναν, μετὰ πάσης διαφυλαχθέντες φιλοφροσύνης. ἦλθε δὲ καὶ ἡ μήτης ἐσθ' ὅτε ἐκεῖσε. παρὰ δὲ τὴν ἀπουσίαν ποτὲ αὐτῆς, οἱ τῶν Οὐλμαίων στραλιῶται, ἐπανελθόντες ἀπὸ ἐπισιτισμοῦ, εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ πατρὸς ὁρμησάμενοι, καὶ πᾶν τὸ εὑρισκόμενον λαβόντες, ὤχοντ' ἀπιόντες. καταφρεψασῶν δὲ τῶν ἐξ ἐκείνων ἑβδομάδων, ὡς ἤδη πάντες ἐκ τοῦ φόβου ἀναφέρειν, καὶ τῶν κινδύνων ἀπαλλαγῆναι ἐδόκουν. ὁ πατὴρ εἰς λουτζενοῦσαν ἐπανῆλθεν. οὐ μὴν ἐπὶ πολὺ ἀσφαλείας οὔσης, πάλιν εἰς γεῖσλιγγαν ἦκε, μένων ἐκεῖ χεδὸν ἡμέρας ὀκτώ. μετὰ ταῦτα, ὡς ἀνάπαυσις πλείων εἶναί τις ἐδόκει· οἶκαδ' ἐπανῆλθε, καὶ μέχρί τε πολλὰ μεριμνῶν ἔμεινε. κατὰ τοῦτο τὸν χρόνον ἄνδρες δύω βουλευταί, πεμφθέντες ὑπὸ τῶν Οὐλμαίων, εἰς κώμην γέλιγγαν καλουμένην ἦλθον. αὕτο δὴ τοῦτο κἀν ἄλλοις ἐγένετο τόποις, τοῖς ὑπ' ἐκείνους οὖσιν. οὗτοι καὶ τοὺς ἐκ τῶν γοιτνιώσων κωμῶν γεωργούς τε καὶ πρεσβυτέρους συγκεκλήκεσαν. ἦλθε μετὰ τούτων καὶ ὁ πατὴρ, ὧν ἑβδόμους ἀν-

ea, quæ nocitura sibi putabant: ædes sacras, ædiculas in hortis, molas, domos ad pannum lineum extructas candidum faciendum, ædificium infantium vulgo repertorum, ceteraque suburbana: arbores excidebant: omneque circa vrbem solum conplanabant. Interea, dum mater mea adhuc domum non reuenerat: magnus hominum numerus Lucenhusæ transiens, Geislingam ire contendebat; quod oppidum tribus milliariis Vlma abest. Eorum partim magnas ferebant sarcinas, partim liberos manibus ducebant; nonnulli in cunis capite gestabant: quidam armis se induerant, pars in equis: panem, aut quid aliud bipennibus aut hastis appensum portabant. Eorum quæstibus & clamoribus omnia terrore complebantur. Dum hæc ita fiebant: etiam pater commoueri, partemque rerum suarum in templum conferre, & in adyto abdere cœpit. Paulo post mater circiter horam diei 3. redit; patremque modis omnibus, si vitam conseruare velit, Geislingam confugere hortatur & orat. Eo cum ille venisset: oppidum iam completum erat hominibus, qui eo fugerant. Itaque domum optimi viri Stephani, qui sacrarum rerum ibi minister erat, venit. Apud quem ipse, aliique pii homines concionatores, suo sumptu ad sex hebdomadas tecti humanissime, & conseruati sunt. Eodem etiam quandoque mater venit. Ea quodam die absente, milites Vlmensium, reuertentes a frumentatione & pabulatione, domum patris Lucenhusæ irruperunt: atque quicquid potuerunt, asportarunt. Hæc ab amicis, & religionis libertatisque propugnatoribus fiebant. Post illas 6. hebdomadas cum homines paulatim a metu respirare, & se defunctos periculis esse, arbitrarentur: pater se Lucenhusam recepit. Verum ibi non diu consistendi facultate data, rursus Geislingam rediit: ibique dies prope octo mansit. Post id tempus, cum res paulo pacatiores esse viderentur: domum iterum se retulit: aliquandiuque cum solicitudine ibi hæsit. Eo tempore duo Senatores ab Vlmensibus missi (quod idem aliis etiam locis fiebat) in pagum Nellingam venerunt. Eodem plebē quoque ex aliis in circuitu vicis, atque vna eorum vicorum concionatores, conduxerant. Horum tum numero septem cum pa-

Suburbanarum exustio.

Hominum fuga.

Matris reditus Vlmæ.

I. Cessio patris Geislingam. Steph. Gæpel, Villacensis Cavinthius.

Sociorum prædationes.

II. Cessio eadem.

1547. die Sabbati post Epiphaniæ Nellingæ conuentus.

tre aderant. Cum hi, quos dixi, duo Senatores, vna cum populo in templum conuenissent: literæ nomine Senatus recitatæ sunt: quarum hæc erat sententia. Vlmenses deditionem fecisse: & apud Cæsarem in gratia positos esse. Multos quidem eos, magnosque sumptus in hoc bello fecisse; sed tamen caput totius rei, pro quo tanta contentione elaborassent, obtinuisse. Deprecatoribus enim legatis ad Cæsarem missis, impetrasse: vt ne ipsorum religionem, & sacrosanctum Christi Euangelium, tolleret, aut impugnaret. Quare causam non esse: cur quicquam posthac metuant: vnumquemque si sapiat, domi manere debere: & sua, quæ exportarit, ad se reuocare. Illud quidem fore certo, vt Cæsariani transeant: nihil tamen ea re cuiquam ereptum, aut vllam iniuriam allatum iri. Nihil debere quenquam, præsertim cibariorum & lectorum, domo efferre: ne Cæsar, vbi adueniat, cogitet, sibi parum haberi fidei. Adhæc, cum tantum detrimentum Respub. hoc bello ceperit: tantamque rerum suarum diminutionem fecerit; æsque grande alienum conflatum sit: futurum, vt certum tributum sit imponendum. Quod tamen non rei frumentariæ futurum sit: aut rerum, quibus nemo carere possit: sed vini tantummodo & zythi, quibus rebus minus opus sit. Debere igitur vnumquemque in ea re se paratum, & minime recusantem, præbere: atque hoc eo magis, quod de religione & euangelio retinendo promissio esset facta. Inprimis autem concionatores admonebantur; vt plebi hæc persuaderent: efficerentque omni ratione, vt ne grauate facerent. His auditis domum suam reuertebantur: læti quisque bello tam facile & commode finem esse factum: atque, quod sperarent bene de religione, tributi impositione illa, non valde grauabantur. Credebant enim hæc, vti dicta fuerant, ita certo futura. Verum non diu post euenit: vt quidam Cæsariani milites, qui agmen præcedebant, Germani Lucenhusam venirent. Horum numero 15. vna cum suis mulieribus ad patrem diuerterunt. Inter eos duo erant nobiles. His, quidquid potuit, quam optime paratum copiose apposuit; ita vt merito se iniuria abstinuissent: si hoc in militum ingeniis esse

Inanis spes tranquillitatis.

Acquiescitur.

Die Martis post Dominicam primam Epiphaniæ milites Lucenhusa.

Eorum petulantia.

τός. πάντων δ' εἰς τὸ ἱερὸν συνελθόντων· ἀνέγνωσαν γράμματα τῶν ἐξ οὔλμης τοιάδε. P. 430.
αὐτὸς τὴν πόλιν τῷ αὐτοκράτορι παραδόντας, τυχεῖν συγγνώμης. καὶ πολλὰ μὲν εἰς τὸν πόλεμον ἀναλῶσαι· ἐκνικῆσαι δ' ὅμως τὸ κεφάλαιον, ὑπὲρ οὗ τηλικαύτην ἂν εἶεν πεποιημένοι τὴν σπουδήν. πρεσβευσαμένους γὰρ ἐπὶ τὸν αὐτοκράτορα, διαπράξασθαι περὶ τοῦ τὴν ὑπάρχουσαν ἀληθῆ τοῦ χριστοῦ θρησκείαν μὴ παραιρεθῆναι. οὐδεμίαν οὖν τοῦ φοβεῖσθαι λοιπὴν αἰτίαν εἶναι· δεῖν ἕνα ἕκαστον καθ' χώραν μένειν· καὶ τὰ ὑπεκκομισθέντα ἀνακαλεῖσθαι. τὰς περὶ τὸν αὐτοκράτορα, μέλλειν μὲν διελεύσεσθαι, μηδένα δ' ἀδικήσειν δεῖν δὴ μηδένα ποιεῖσθαι μηδὲν ἐκποδών. ἵνα μὴ ἐλθὼν ὁ αὐτοκράτωρ, ὑποπτεύσῃ μὴ πιστεύεσθαι. ἔτι δὲ, ἐπειδὴ ἐν τῷδε τῷ πολέμῳ πολλὰ ζημιωθείη, καὶ εἰς ξένον κομιδῇ καταστάσῃ, ἡ πόλις, πολλὰ χρήματα ὀφείλουσα· οἰστέον μὲν φόρον τινὰ ἔσεσθαι, μικρὸν δὲ τοῦτον: οὐ γὰρ δὴ τῆς σιτώνης, ἧς πᾶσι δεῖ· ἀλλὰ τοῦ οἴνου καὶ ζύθου, ἃ ἧττον ἀναγκαῖα. προσήκειν τοίνην, καθ' ἕνα ἕκαστον πρόθυμον ἑαυτὸν παρέχειν, καὶ μὴ δυσκόλως φέρειν· ἐπειδήπερ ἡ ὑπόχεσις, ἡ περὶ τοῦ εὐαγγελίου, γένοιτο τηλικαύτη. μάλιστα δὲ παρεκάλουν τοὺς ἐκκλησιαστάς, ταῦτα τοὺς ὄχλους πείθειν· καὶ μὴ βαρέως ὑπακούοντας παρέχειν· τούτων ῥηθέντων, διελύθη ὁ σύλλογος· καὶ ἐγήθουν ἕκαστοι τῷ τὸν πόλεμον ἤδη καταλυθῆναι ῥᾳδίως· καὶ διὰ τὰς περὶ τῆς θρησκείας ἐλπίδας, ἐχὶ μάλα τῷ φόρῳ ἤχθοντο νομίζοντες, ταῦτα πάντα, ὡς εἴρητο, βεβαίως ἔξειν. ὁ πολὺ δὲ συνέβαινεν ὕστερον, πλῆθος στρατιωτῶν γερμανῶν, τῆς τοῦ αὐτοκράτορος δυνάμεως προηγούμενον, εἰς λουτζενβουσαν ἐλθεῖν. ἐκ τούτων τινες, ἀριθμῷ πεντεκαίδεκα, σὺν ταῖς ἑαυτῶν γυναιξί, τὴν τοῦ πατρὸς οἰκίαν κατελάμβανον· καὶ ἦσαν ἐν αὐτοῖς δύο τῶν εὐγενῶν, αὐτοῖς οὖν ὁ πατὴρ, ὅσα ἐδυνήθη, πάντα καλῶς παρεσκευασμένα παρέθηκεν, ὅπως μηδὲν ἀδικοῖεν. οἱ δὲ τῷ οἴ-

posset.

P.431. νῳ ἀκράτως χρησάμενοι, καὶ βαρυνθέντες. κακόν τι ἐκεῖνον ποιεῖν ἐπιχείρουν· καὶ ὅπως εὐλογώτερον τόδε δόξαιεν δρᾶν· περὶ τῆς θρησκείας αὐτῷ διαφέρεσθαι ἤρξαντο. πρὸς μὲν δὴ ταῦθ' ὅγ' αὐτοῖς ἀπερίθη· καὶ τὸ τῶν ἐλμαίων ὄνομα προὐβάλλετο. λέγων, ὅτι, παρὰ τὸ αὐτοκράτορος ἔτυχόν τε τῆς εἰρήνης. καὶ διεπράξαντο περὶ τῆς ἀληθινῆς ἡμῶν θρησκείας. ἐκεῖνοι δὲ ταῦτα πυθόμενοι, ἀπεκρίνοντο. ὅτι οὐδεμίαν ἡμεῖς γ' εἰρήνην οἴδαμεν. οἵ τ' οὐλμαῖοι τῷ αὐτοκράτορι προσεχώρησαν. ἐφ' ᾧ χρήσασθαι αὐτὸν ἐκείνοις, ὅ, τι ἂν βάληται πρὸς τούτοις δὲ, ἢ τὰ μέγιστα τοὺς οὐλμαίους ἐβλασφήμων· ἀπίστους καλοῦντες, καὶ ἐξουσίαν σφῆς διαρπάζειν ἐκείνους ἔχειν φάσκοντες. ταῦτα εἰπόντες, καὶ τὸν πατέρα ἀφέντες, πρὸς τὸ πλέον οἶνα ἐμφορεῖσθαι ἐτρέποντο. περὶ δὲ τὸ μεσονύκτιον, ὡς καθευδήσοντες κατέκειντο. πάλιν αὖ τῶν ἐνίοι βιάζεσθαι ἐνεχείρουν· εἴπως χρήματα ἐξέλκειν δύναιντο, πλέον δ' ἐν αὐτοῖς, εἷς τις ἀπὸ τῆς ποδαμικῆς λίμνης· ὃς ἐν φανερῷ πρότερον εἶπεν, ἢ μὴ ἀπελεύσεσθαι ἐκ τούτου τοῦ οἴκου, πρὶν μ. χρυσοῦς ἐκφέρειν. ἕως τότε τὸν πατέρα περόνῃ ὀξείᾳ, ᾗ ὧν καὶ ἡ φύσις ἀπέκρυψεν, ἐπειρᾶτο κατακεντεῖν. ἐπειδὴ δ' ὅμως τοὺς ἄλλους ἀπὸ μέθης κραιπαλῶντας ἐκ εἶχε συνεργοὺς· καὶ ἡ μήτηρ ἐνετύγχανε· τοῦτο τὸ πυχφρήμαλος εἶργετο. τῇ δ' ὑστεραίᾳ, αὐτῶν ἀνισαμένων· τὰ πρὸς τροφὴν ἀφειδῶς παρετίθετο· καθάπερ καὶ τῇ προλεραίᾳ, καὶ ὡς αὐτοὶ προσέταξαν· ἦν δ' εἷς τῶν ἀνακειμένων καὶ ὁ πατήρ· καὶ σχεδὸν ἤδη τέλος τῆς εὐωχίας· ἐνταῦθα ὁ βδελυρὸς ἐκεῖνος, περὶ οὗ εἰπὼν ἔφθην, πρὸς τὴν τράπεζαν ἵσατο, βλοσυρὸν βλέπων· καὶ μεγάλην ἐν τῇ χειρὶ περόνην ἔχων, ὁρᾷς, ἔφη, ταύτην; καὶ ἅμα λέγων ἐπιχειρεῖν ἐβιάζετο. ὁ δὲ πατὴρ τῶν εὐγενῶν τῶν συνανακειμένων ἐδεήθη· μὴ περιιδεῖν τοσοῦτον ἀσέβημα γινόμενον περὶ τὸν πᾶσαν αὐτοῖς φιλανθρωπίαν ἐνδειξάμενον· ἀλλὰ κωλύσαι τοὐπιχείρημα τοῦ τολμηροῦ ἐκείνου. καὶ ἡ μήτηρ δὲ δακρύσασα παρεκάλεσεν ἐπισχεῖν αὐτοὺς τῆς βίας τὸν μιαρόν. ἔστι δ' ἄρα, ὅτε δύναταί τι ὅμως καὶ ἡ δέησις· καὶ τὰς τραχεῖς τῶν ἀνθρώπων πόθ' ἡ μετὰ ταπεινοφροσύνης λιπάρησις δυσωπεῖ· καὶ προκόπτει πολύ· ὁ ἐλεεῖσθαι ἀξιῶν· γινομένη τἀναντίον, τὸν ἀποτόμως ἀνθισάμενον, πολλά-

posset. Nam vbi largius in vinum se ingurgitarant: patri manus adferre conati sunt; quod ne tamen sine causa facere viderentur; multa in religione cum eo disputare cœperunt. Ad quæ cum eis respondissent: & nomen Vlmensium obiecissent: quomodo hi de vera nostra religione cum Cæsare decidissent: pacemque ab eo redemissent; referebatur ab eis, se nullam scire pacem; Vlmenses ita in deditionem venisse; vt de eis ad arbitrium suum Cæsar statueret. Præterea maximis conuitiis in Vlmenses inuehebantur: perfidos nominabant; ipsorum diripiendorum a Cæsare sibi potestatem factam clamitabant. His ita dictis, patre relicto, ad helluandum magis se conuertebant. Media fere nocte, cum se ad dormiendum abiecissent: quidam iterum vim facere tentauerunt: si forte pecuniam extorquere possent. Sed inter hos præcipue vnus, qui palam antea dictitarat: se non prius hac domo excessurum: quam quadraginta aureos abstulisset. Is patrem adoriri, & fubula configere conabatur. Sed quia ceteri vino impediti, iuuare non volebant, materque interueniebat, conata perficere non potuit. Mane cum luxisset illique surrexissent; cibus atque potio iterum prolixe, quemadmodum pridie vesperi factum erat, ipsique iusserant, apponebatur. Pater simul accubuerat: propemodumque iam conuiuii finis erat. Hic ille miles, de quo antea dixi, ad mensam stetit, fœdis & minitantibus oculis: magnamque tenens fubulam: Videsne, inquit, hanc? simulque impetum facere voluit. Ibi pater a nobilibus, qui vna assidebant, petiit, ne hoc tantum scelus admitti paterentur; se, quam potuerit omnem beneuolentiam & officia eis præstitisse: debere eos impedire hominis nefarium conatum. Mater etiam suppliciter locuta, flens, obsecrauit: vti patrem ab audaci latrone prohiberent. Est tamen aliquando precibus in feritate morum locus: & homines crudeles, quandoque mouentur oratione supplici; proficitque is, qui misericordiam captat: cum ei, qui aduersetur, sæpenumero sit pereundum. Sed ani-

Einer mit einẽ Pfriem. *homo sanguinarius.*

Φονῶν τὴν ὄψιν.

Ein Thumbherr. *Vir melior.*

animos flectit Deus solus: & eorum, quos diligit, salutem expedit. Nam tum alter e nobilibus illis, qui Canonicus fuerat, manus continere sicarium iussit. Quoniam tamen, inquit, bene de nobis meritus est: iniuria ne ei inferatur. Cum ille vim facere fortiter perseueraret: iracundiaque totus exalbuisset: quin, inquit ille nobilis, abstineas manus? minatusque illi grauiter, patri dicit: mane in hoc loco nobiscum; quod si exieris, periculum tibi non præstabo. Ibi ille sceleratus, cum a conatu depulsus esset: poculo vini pleno prehenso, propino ergo tibi, inquit ad patrem. Ipse recusare: tamen, quia alii imperabant, inuito respondere. Deinde cum ille exiuisset; tum nobilis ille de quo dixi, aiebat, hunc militem, aliosque permultos, quod stipendium eis non daretur, solere isto modo rapinis & cædibus viuere. Addebat etiam, in hoc bello eundem istum, perforatis quorundam presbyterorum, & forte etiam aliorum hominum, genibus, plumboque infuso feruenti; sic ab eis per maximos cruciatus pecunias expressisse. E qua re videri facile potest; vt nullum animal homine, qui disciplina & legibus regitur, præstantius & excellentius sit: sic nullum aliud æque ferox & crudele esse: cum velut carceribus emissus, ad vim aditum, & ad flagitium licentiam fuerit nactus. Ea autem licentia est in bellis: quæ quantumuis pie suscipi possint, scelere nunquam carent: eorumque animos etiam, qui alioqui forte mites essent, audaciores redigunt; omnemque humanitatem compendii causa exuere cogunt. Quo maiora sunt scelera eorum, qui natura ad maleficium propendent, & ad iniustitiam ingenium inclinatum possident. His rebus ita gestis: hi, de quibus scripsi, milites discesserunt Vlmam versus. E vestigio ad meridiem alius militum Germanorum grex bene magnus, qui eodem iter habebant, aduenit. Pater tum in lectulo paululum ad quiescendum se dederat. Accesserunt quidam ex illis ad ædes: vehementerque pulsarunt; quo strepitu ipse excitatus, paulum prospiciebat per fenestram; sed respon-

Αηςικὴ προποσία.

Crudelitas Latronis.

Licentia bellorum.

Die Mercurii post Dominicam primam Epiphaniæ, alii milites.

κις ἀποθανεῖν. τὸ μέν τοι νοῦν τῶν ἀνθρώπων μόνος ὁ θεὸς κυβερνᾷ. καὶ τούτους εἰς ἔλεον τρέψας, εὐτρεπίζει τὴν τῶν ἠγαπημένων σωτηρίαν. τότε γὰρ δή ἄτερος τῶν εὖ γεγονότων ἐκείνων, γενομένος ποτε τῶν ἐν ἐκκλησίᾳ κανονικῶν, κατέχειν ἐκέλευσε τὰς χεῖρας τὸν μιαφόνον. ἐπειδή μέν τοι, φησὶν, ἡμᾶς ἐφιλοξένησε. μή ἀδικεῖσθω. ἐκείνου δ' ἡσυχίαν ἄγειν οὐκ ἐθέλοντος. ἀλλ' ὑπ' ὀργῆς ὠχριῶντος. κελεύω σοι, φησὶν ὁ εὐγενής, κρατεῖν τῶν χειρῶν. οὐκ ἀκούεις; καὶ ἀπειλήσας, λέγει πρὸς τὸν πατέρα. μένε μεθ' ἡμῶν ἐνταῦθα. ἢν δ' ἐξέλθῃς, οὐδὲν πρὸς ἐμὲ τὸ μετὰ ταῦτά σοι συμβησόμενον. δὴ τότ' ἐκεῖνος, ὡς ἔγνω μάτην ἐπιχειρῶν. ποτήριον οἴνου λαβών, προπίνω δή σοι τοῦτι, φησὶ πρὸς τὸν ἀδικούμενον. ὁ δὲ τὰ μὲν πρῶτα παρητεῖτο. εἶτα δὲ, τῶν ἄλλων κελευόντων, ἄκων μέν, ὑπέμεινε δέ. μετὰ ταῦτ' ἐκείνου ἐξελθόντος, ἔφη ὁ εὐγενής. ὡς ἄρα οὗτός τε, ἄλλοι τε πάμπολλοι τῶν στρατιωτῶν, διὰ τὸ μὴ λαμβάνειν μισθὸν, εἰώθασι ποιεῖσθαι τὸν βίον τοῦτον τὸν τρόπον ἀπὸ ἁρπαγῆς καὶ φόνων. καὶ μὴν κἀκεῖνο προσετίθη ὅτι καὶ διὰ τοῦτον τὸν πόλεμον ὁ αὐτὸς ἐκεῖνος, πρεσβυτέρων τινῶν, καὶ ἄλλων ἴσως, τὰ γόνατα τρυπήσας, καὶ μόλυβδον βράζοντα ἐγχέας, οὕτω διὰ μεγίστων ἀλγηδόνων ἠργυρολόγησεν, ἐξ οὗ ῥᾳδίως ἄν τις ὁρᾴη. ὥσπερ οὐδὲν ζῷον ἀνθρώπου βέλτιον ἐστὶ, παιδεία γε καὶ νόμοις πειθομένου. ὅτως οὐδὲν τοῦ αὐτοῦ καθεσηκέναι ὠμότερον. ὅταν χωρισθεὶς τῶν καλῶν, ἐξουσίαν αὐτοκράτορα καὶ ἀκώλυτον πρὸς τὴν μοχθηρίαν λάβῃ. αὕτη δ' ἡ ἐξουσία παρὰ τοὺς πολέμους ἐστίν. οἳ καίπερ πολλάκις δικαίας ἔχοντες προφάσεις, ἀπώποτε πανουργημάτων ἀμοιρῶσιν· ἀλλὰ καὶ τοὺς φύσει μητοιούτους ὄντας, εἰς πᾶσαν περιτρέπουσι τόλμαν τοῦ ἰδίου λυσιτελοῦντος ἕνεκα. ὅσῳ πλείονα ὠμότητα χρὴ νομίσαι τούτων. οἵτινες εἰς ταύτην κέκτηνται καταπεφυκότα τὸν τρόπον, τούτων δ' ὧν ἄτων γενομένων. ἕτοιμοι μὲν εὐθὺ οὔλμης τεινόντες ἀπεῖλθον. εὐθέως δ' ἄλλό τι στρατιωτῶν σῖφος, καὶ αὐτῶν ἐκεῖσε πορευομένων, περὶ τὴν μεσημβρίαν ἐφέστηκε. τηνικαῦτα δ' ὁ πατὴρ, ἐπὶ σκίμποδος μικρὸν ἐπισπασόμενος ἡσυχίας ἕνεκα. προσῆλθόν τινες ἐκείνων, τῇ οἰκίᾳ. καὶ τὰς θύρας δεινῶν ἔκοψαν. ἐξεγερθεὶς δὴ ἐκεῖνος, παρέβλεπε διὰ τῆς θυρίδος. ἐ μὴν ἀποκρίνεσθαι, μήτε

p.433 γε δὴ εἰσδέχεσθαι, ἤθελε, πλείονες ἐκεῖνοι τῷ κόπῳ ἐνέκειντο. τῷ πίνυ θορύβῳ ἡ μήτηρ αἰσθομένη, τότε πῳ τῆς κώμης γεγονυῖα, θεοσέρχεται δρόμῳ. ἐκεῖνοι βιαζόμενοι εἰς πηδῶσιν. ἐν ᾧ μόλις ἐκφεύγων ὁ πατὴρ, διὰ τ βαθμῶν εἰς τὰ ἀνώτερα τῆς οἰκίας ἀναβαίνει. ὡ π ἐν τοῖς ὄπιθεν αὐτῆς χαρτοφυλακίον. ᾗ ἐπάνω τότε πθιστερότροφεῖον· τὰ δ' ἐν μέσῳ τύπιν, κενά. ἔνθα ὁ πατὴρ εἰς τὸ πθιστερόφειον εἰσελθών, δι' ὀπῆς ὅπῃ τὰ τῷ χαρτοφυλακίῳ σανιδώματα κατέβη· ᾗ τὴν ὀπὴν ἤδη ὑπὲρ κεφαλῆς οὖσαν σανίδι ἐκάλυψεν. ἐν ᾧ οὖθα μὲν αὐτὸς ἐκρύβη, τὰ μὲν ὅπῃ νώτων, ᾧ δ' ὅπῃ στέρνα, τὰ δ' ὅπῃ πλευρᾷ κυλισθείς, ἐν μεγάλῳ φόβῳ ᾗ ἀγωνίᾳ. ἐκεῖνοι δ' εἰσβιασάμενοι, πᾶ ἔστιν ὁ κύριος; ἠρώτων. τῆς ᾗ μητρὸς οὐκ εἰποῦσης ἔνδον αὐτὸν εἶναι. ἐκεῖνοι, ψεύδῃ. ἔφασαν. ἑωράκαμέν αὐτὸν διὰ θυρίδος. ᾗ νὴ ἀλήθειαν γοῦν οὐκ ἀδύνατον, αὐτὸς δι' ὑάλου θεωρεῖν ἐκεῖνον. ἐζήτουν τὸν αὐτὸν παντα χοῦ διατρέχοντες. οὐ ᾗ τότε γε οὐδ' ἡ μήτηρ ἐγνώκει, ποῦ λανθάνει ἐκεῖνος. αὐτὴ πολλάκις ἐφώνουν· κύριε, ποῦ εἶ; πρόσερχε, οὐδέν τε κακὸν ποιήσομέν. τελευταῖον δ' εἷς αὐτῶν ἀνέβη εἰς τὸ πθιστερότροφεῖον. ἔνθ' ἐν τῇ χιτῶνα τοῦ πατρός, ἐν ᾧ δὴ τῇ ἐξαπίνης παραχῇ ἐκδυσάμενος αὐτὸν, ὅτε ὅπῃ τὸ χαρτοφυλάκιον ἑαυτὸν καθεῖς, ἐνταῦθα αὖτως ἀπερρήγει. τιλικαῦθα ὁ στρατιώτης τῇ μητρὶ, ἰδού, φησιν, ὁ χιτὼν αὐτοῦ. ποῦ δέ νυν αὐτὸς ὢν τυγχάνει; ἐκείνη ᾗ εὐθυμίας ἀπολαυσομένη θηλείας. ἧπις ὡς τὰ πολλὰ τῶν ἀνδρῶν. ἐμπεσόντι ᾗ ἀφροδοκήτῳ κακοῦ, δεινοτέρᾳ ἐξευρέσθαι τι πέφυκε. φησὶ τῷ στρατιώτῃ· ὅτι ἐγὼ τῆς προσῳομένης νυκτὸς, παρόντων καὶ τότε στρατιωτῶν, ἐνταῦθα κατέβαλλον· ἵνα μή τις ἀφελόμενος ὄιχοιτο. ὁ μὲν οὖν οὐδὲν ἔτι παιᾶν ἔχων, ᾗ τὸν ἐζητημένον οὐχ εὑρίσκων, κατέβη πάλιν· θαυμασία αὖτη ᾗ θεία εὐεργεσία. τίς ἂν ἀρνήσαιτο; ὅτι ἐκεῖνον οὐχ ἑώρακε τὸ θῆριον, τὸ προσ τῇ κλήμακι ἀνεῳγμένων, δι' ᾧ προσ τ πατέρα κατάβασις ἦν. ἀλλὰ πθιέφραξε τὰς αὐτοῦ ὀφθαλμοὺς ὁ θεός. ἐξ ᾧ δῆλον, ᾧ τινι πάρεστιν αὐτὸς, ἱκανὸς προσ πᾶν κακὸν εἶναι πεφυλαγμένον καθ' ᾗ τὰς σοδομίτας ἡ ἐξαπίνης τύφλωσις, τ τοῦ λώτ, ᾗ τ ὑπ' ἐξεγωθέντων ἀγγέλων, οἰκίας ἀπήλασεν. ὡς δ' ἄπω ζητοῦντες ἐπαύσαντο· ἀλλὰ ᾗ οὐδὲν ἀνίχνευτον καταλέλειπται;

dere, aut intromittere nolebat. Illi acrius instare. Tum sonitu commota mater, quæ alicubi in pago fuerat, adcurrit. Illi vi introrumpunt. Interim pater vix effugiens, per scalas ascendit in superiora domus. Erat in posteriore parte ædium tablinum, supra id imminebat columbarium: ita tamen, vt in medio locus aliquis esset vacuus. Ibi pater columbarium ingressus, per foramen descendit supra tabulata tablini: asserculoque id foramen, quod iam supra caput erat, contexit. Ibi ergo se abdidit, modo tergo, modo pectori, modo lateribus incumbens, magno metu & solicitudine. Illi ingressi de hero interrogarunt. Quibus cum mater diceret, eum domi non esse: illi, mentiris, inquiunt: vidimus eum per fenestram. Et sane fieri potuit: vt trans vitrum eum viderent. Ibi tota domo discurrebant quærentes. Nec dum etiam mater norat, vbi nam ille se occultasset. Sæpe illi clamare: Heus here, vbi es? progredere, non nocebimus. Tandem vnus ex eis ascendit in columbarium, reperitque patris tunicam. Hanc ille in illa subita trepidatione exuerat; in eoque loco reliquerat: cum supra tablinum descenderet. Ibi ille miles ad matrem, en, inquit, hic tunica eius. Vbi ergo ipse est? Tum mater (vt est fœminarum ingenium in casibus repentinis ad excogitandum aliquid, quam virorum: plærumque promptius & solertius) respondit militi; se præterita nocte, cum etiam milites adfuissent, eo loci eam coniecisse, ne quis auferret. Ille responso contentus, iterum descendit: nec reperit patrem latitantem. Mirabile profecto Dei beneficium: illum non vidisse ostiolum, quod patebat, & per quod ad patrem descensus erat, prope scalas. Sed præstrinxit illius aciem oculorum Deus: vt manifestum sit, cui ille adest, eum satis custoditum esse aduersus omne malum, quamuis propinquum, vt etiam Sodomitas repentina cæcitas a domo Lothi, & hospitum Angelorum, quos ille receperat, prohibuit. Cum illi quærendi finem nondum facerent: sed omnia loca percursarent;

Ein Stüblein vnd Taubenschlag. *Ibi occultatio.*

Periculum inueniendi.

Fœminarum promptæ ingenia.

Τύφλωσις, Genes. 19.

rent: mater identidem animos eorum promulcens: videtis ipsi, inquit, filii mei, eum nusquam adesse. Cur hunc laborem inanem capitis? Introite in hypocaustum, dabo equidem vobis, quicquid ad curationem corporum pertinet. Hæc eo consilio dicebat: vt cognosceret illis remotis, vbi nam pater lateret: vtique eum aliqua ratione clam emitteret. Tanta eius in illum iis temporibus constitit fidelitas. Ac profecto sæpius de patris salute actum fuerat; nisi huius fideliſſimo studio, & virtute incredibili, pericula depulsa fuissent. Illi eius oratione persuasi, inuestigatione desiterunt: atque in hypocaustum ingressi, quæ ad famem sitimque sedandam requiruntur, omnia affatim inuenerunt. Breui mater in culinam egressa: pater, cum solam animaduerteret, vnguibus parietem fricans, se esse superius significauit. Erat enim tablino culina continens. Qua re animaduersa, cum militum animis in res alias intentis, tempus opportunũ ipsa cepisset, ad patrem celeriter ascendit; eumque maximopere adhortata est: vt quam maxima posset celeritate decurreret: & per ianuam posteriorem, hortumque domui adiunctum, fuga sibi salutem peteret. Illos enim maxima ei & extrema supplicia minari. Ibi ille paret: atque summa contentione decurrit. Mater pauore exanimatum, nec sat rationis habentem, secuta, tunicam & hastam post eum portauit: atque in hortum deduxit. Quo cum venisset, miles quidam in fossa post horreum sedebat caligis impeditus. Is eos conspicatus, atque expallescens, mane, inclamauit, bone vir; quorsum te proripis? Non faciemus tibi iniuriam. Huic conuersus pater, breui, inquit, reuertar: adeundus mihi quidam est ægrotus, & consolatio adhibenda. Ita cum horto exiuisset: multi equites apparebant in via, quæ via proxima horto, & humilibus duntaxat vepribus, ab horto discreta erat. Illi clamare, mane vir optime, quo contendis? Ipse nihil contra, sed secundum hortum ad alias partes declinare: loca flexuosa & viam concauam, atque anfractus petere. Inde syluam subiens, breui Scharestetum, qui vicus dimidio milliario Lucenhusa distat, perterritus, tutus tamen,

Vxoris fidelitas.

Fronte capillata.

Σὺν δὲ δύ' ἐρχομένῳ. Στρατιώτης ἀκόρες. καὶ χέζας.

III. Cessio in Scharestetensem pagum.

Scharestetum.

πον· ἡ μήτης ἀεὶ βουκολοῦσα, καὶ ὡς ἄλλα· p. 434.
ἀπάγουσα, ὁρᾶτε αὐτοί, φησὶ, φίλα τέκνα, ὅτι οὐδαμοῦ ἐκεῖνός ἐστι. τί μάτην ἑαυτὸς κόπτετε; εἰσέλθετε εἰς τὸ ὑπόκαυσον· ἐπιμελῶς ἔγωγε δέναι πᾶν ἀφθόνως ὅτι ἂν δέ καὶ ποτὶ ταῦτα λέγε, βουλομένη ἐκείνων ἐκ ποδὼν γενομένων μαθεῖν ποῦ ὁ πατὴς ἐστί, ὅπως αὐτὸν ὑπεκπέμψῃ· τοσαύτη ὡς αὐτὸν ἔχουσα πίστις ἐφάνη· ἐπεὶ λέγε αὐτὸν πολλάκις ἂν ἀπόλωλεν· εἰ μὴ ταύτης ἡ ἐξαίρετος δέσποινα καὶ σοφὴ πᾶν ἐποίησε παρελθεῖν τὸ κακόν· οἱ μὲν οὖν αὐτῇ πεισθέντες, ἀφίστανται τοῦ ζητεῖν· καὶ εἰς τὸ ὑπόκαυσον ἐλθόντες, παντὸς ἐπωδίμου ἀπέρωσαν. οὐ πολὺ δὲ μεταλιπόντα, ἐξῆλθεν εἰς τὸ μαγειρεῖον ὁ δὲ πατὴρ μόνῳ καταγνόησας, τοῖς ὄνυξι τὸν τοῖχον, τῷ μαγειρείῳ ξυνεχῆ ὄντα, ξέων, ψόφον ἐποίει· ἡ δὲ τοῦτον συνεῖσα, πᾶν σφαλιωτῶν ὡς ἄλλα ἀσχοληθέντων, καιρὸν εὔκαιρον λαβοῦσα, πρὸς τὸν πατέρα ὀξέως ἀναδραμεῖ· καὶ ἐκ παντὸς τρόπου προσλιπαροῦσα παραινεῖ, ὡς ἂν δύνηται τάχιστα καταφεύγειν· καὶ μετὰ τῆς ὄπισθεν θύρης, κήπου τε πρὸς τῇ οἰκίᾳ ἐνόντος, φυγῇ σωτηρίαν ζητεῖν. ἐκείνους γὰρ μανίας καὶ θυμοῦ μεστοῦ, ὡς ἔσχατα αὐτῷ ἀπειλεῖν. ἐνταῦθα δὴ πείθεται· καὶ ὡς ἔχει ὡς ἔχους καταβαίνει· ἡ δὲ μήτηρ αὐτῷ ἐκπεπληγμένῳ συμπαρομαρτεῖ, τὸν χιτῶνα καὶ τὸ δόρυ φέρουσα· καὶ αὐλὸν εἰς κῆπον ἐκπέμπουσα εἰς ὃν ἐλθόντος· εἷς τῶν στρατιωτῶν ὄπισθε τῆς ἀποθήκης· ἔνεκα τοῦ τὰ ἐνοχλοῦντα ἀποσκευάζεσθαι καθήμενος, ὡς ἔβλεπεν· ἀχθόμενος μεγάλῃ φωνῇ κράζει· μὴ ὦ οὗτος ποῖ, οὐδέν σε ἀδικήσομεν· πρὸς ὃν ὁ πατὴρ ἀποστραφείς, οὐκ εἰς μακράν, φησὶ, πάλιν ἥξομαι. νυνὶ μέν γε ἐπείγον μοι πρός τινα νοσοῦντα, προσκλήσεως ἕνεκα· εἶπε τοῦ κήπου ἐξελθόντος· ἱππέων τάγμα κατὰ τὴν ὁδὸν ἠφάνετο· ἤ τις ἔγνω τοῦ κήπου, ταπεινὰς μόνον ἀκάνθας διαζεύγνυσι. ἐκεῖνοι μὲν ἐκραύγαζον μεῖνον ὦ τᾶν, ποῖ σπεύδεις; αὐτὸς δ' ἀσχήσας, ἄλλῃ ὁδὸν, κοίλην οὖσαν καὶ καμπύλην. διαμείξαν δὲ κῆπον, ἐτρέπετο· ἔπειτα δὲ ὕλης, εἰς χαρεσσῆτον, κώμην ἀπέχουσαν ἥμισυ μιλίου τῆς λουτζενούσης, περίφοβος μέν, ἀσφαλὴς δ'

ἦλθεν·

p. 421. ἐλθεν. ἔνθα ὡς τῷ παρόχῳ εἵτουν ἐκκλησιάρχῃ κατέλυε, τρεῖς αὐτὸ μῆνας ἡμέρας ἐν αἷς δὶς τὼ λουτζενδσαν πέμψας, τῇ μητρὶ παρεκελεύετο πάντων μὲν τῶν ἄλλων ἀμελεῖν, μόνης δὲ καλῆς σωτηρίας ἀντέχεσθαι. καὶ ἡδὴ τὰ κεῖ Δῆλα τὰς πολεμίους πάντα ἐπικίνδυνα εἶη, ὅπι τάχιστα εἰς τὸ χαλεπώτερον ὡς ἐνεχθήσεται τῇ τρίτῃ δ' ἡμέρᾳ, ἱππέων ἴλη κῆ τὰς ὠθὶ τὼ κώμω ἀγρούς ἐφάνη. οἱ μὲν ὧν γεωργοὶ σωθραμόντες ἐκυδώνιζον, πειρώμενοι κωλύειν αὐτὰς τῆς εἰσβολῆς. ἄλλοι δέπνες εἰς τὸν τὸ ναοῦ, τὸ ὡρὸς τοῖς ἄγροις ὄντα, πύργον ἀνέβαινον, καὶ μεθ' ἑτέρων ὁ πατὴρ σκοπησόμενοι, τί ποιεῖν ἐκεῖνοι μέλλουσιν. ὁρῶν δ' αὐτὰς ὁ πατὴρ δεδρεγ κἀκείσε τοῖς ἵπποις ἐλαυνόντας ἀγαθῇ τινι τύχῃ, μᾶλλον ἢ θεόθεν, καθορᾷ κάτω οὖσαν ὀστοθήκην ἢ κρύπτην· καὶ γνώμην ἐποιεῖτο, εἰ ἄρα μὴ κωλύεσθαι δύναντο, ἐν αὐτῇ κρύπτεσθαι τῇ δ' αὐτῇ ἡμέρᾳ, ἑσπέρας οὔσης, ἦλθεν ἡ μήτης, ἐκλιποδσα τὸν οἶκον Δῆλα τὸ τῶν πολεμίων ὠλῆθος. ἔστω θύραν τὰ ἐκκλησιάς οδ ἔκρουσε, ῥυπαρὰ, θορυβυθεῖσα, κὴ οἱονεὶ ὡς δακεκινηκυῖα. ἐν δὲ τῇ ὁδῷ ὠθαπεσδσαι ἱππανοϊς. ὅσα ἐξεφερεν οἰκοθεν ἀφῄρηντο· ὡς δ' αὐτὼ εἰς τὼ ἑγγὺς ὕλλω ἔλκειν ἐπῴρῶντο· τὰ μὲν ὡς μέγιστον ἀδυρομένη κέκραγε· τὸ δὲ ὡρόσωπον πηλῷ μεμιασμένων, καὶ αὐχμηρὸν ὑπάρχον ἔδειξε. ὧ δὲ καὶ τὰς ἐπὶ τῇ κεφαλῇ ὀθόνας λύθρῳ κεχρωσμένας ὡρόφηνε. ταύτῃ δὲ τῇ ἐπινοίᾳ οὐ τότε μόνον, ἀλλὰ καὶ ὡρότερον καὶ ὕστερον πάντοτε τῆς ἀπ' ἐκείνων ὑβρέως ἑαυτὼ ἐξεποίησε. τῇ τε τῇ ἑωθέρᾳ, λέκτρα εἰς τὰ ἀνώτερα τὸ ναοῦ ὁ πάρεχος ἐκομίσατο· ὅπου καθευδήσειν αὐτός τε καὶ ὁ πατὴρ ὤοντο. ταῖς γυναιξὶ καὶ οἰκέταις τὸν οἶκον καταλείποντες. ἤδη δὲ νυκτὸς οὔσης ἐπῶν λύχνων ἀνημμένων, μελλόντων αὐτῶν δεῖπνήσειν· ἐξάφνης ἅμα σάλπιγγι τὸ ἱππάνικὸν ἐμβάλλει. μέγις δὲ μὲν ἅπαντας καταλαμβάνει φόβος· ὁ δὲ πάρεχος· τί τὸ ἐκεῖνο ἦδη, φησὶν, ἀπολώλαμεν· ὥστε σύμπαντες τὸν οἶκον λιπόντες, ἄλλος ἄλλον ὑποδύεται τόπον· οἱ δὲ γονεῖς, τὸ μὲν πρῶτον, ἅτε τῶν τόπων ἄπειροι, ἀλλήλων χωρίζονται· θεῷ δ' ὅμως δαιμονίως ἐν τῷ κοιμητηρίῳ πάλιν ἑαυτὼς ἀνευρίσκουσι· καὶ εἰς τὸ κρύπτιον, ὃ ἦς εἴπον, ἄμφω εἰσδύσαν-

peruenit: Ibi ad Parochum diuertit, triduumque cum eo mansit. Quo spatio tamen bis Lucenhusam misit: qui matrem admonerent: omnibus vt rebus posthabitis, tantum honestæ saluti consuleret: & quoniam illic infesta omnia essent hostibus, quam maturrime ad ipsum properaret Scharestetum. Tertio die post, aliquot Hispani: in campo circa Scharestetum visi. Hic agricolæ concurrere, campanas pulsare, ab ingressu vici eos repellere contenderunt. Alii in turrim templi, quod in campum spectabat, ascenderunt: & cum his pater, ad speculandum, quid in animo illis esset facere. Cum eos in agris oberrantes equis cerneret: casu, vel potius diuinitus, Ossuarium seu cryptam, quæ infra erat, despexit. Consilium cepit, si illi prohiberi non possent: ac vi incursionem facerent: se in eam latendi causa ingressurum. Eodem die sub vesperum venit mater, profugiens domo, propter vim & multitudinem Hispanorum: pulsabatque ianuam parochi: squalida, exanimata, ac similis mente captæ. Nam in via inciderat in Hispanos: a quibus ea, quæ domo extulerat, erepta fuere. Qui cum in syluam pertrahere illam conarentur: clamores, quantos maximos potuit, questusque sustulit: faciem luto & sordibus perlitam monstrans: & caput vitta cruenta tectum, taboque infecta, ostentans. Quibus rebus non tum solum, sed aliis etiam temporibus, ab illorum sese iniuria liberauit. Ea vespera Parochus in superiora templi lectulos portandos curauit: vbi ipse ac pater pernoctarent: mulieribus & familiæ domo relicta. Noctu luminibus accensis, cum ante cœnare vellent: repentino tuba exaudita, Hispanorum mox irruptio subsecuta est. Maximus omnibus timor iniectus: parochus, nunc, inquit, de nobis actum est. Ergo omnes sese domo eiicere: diuersas fuga partes singuli petere. Parentes, vt locorum ignari, primum diuulsi, mox tamen diuino quodam beneficio in cœmiterio conuenientes: ambo sese in cryptam, quam demonstraui con-

Ibi pastor Ecclesiæ Georgius Herninus vir humanissimus.

Die Veneris ēquitum Hispanorum eo accessus.

Beinhaus, *Ossuarium.* Krufft.

Σωφροσύνης τεροφυλακτικά.

Hora nocturnæ sexta.

In ossuariam irreptio.

iecerunt: in partem eius intimam se abdiderunt: duoque feretra, quæ supra mortuorum ossa erant, obduxerunt. Erat iam hora sexta. Nihil adeo homini tali tempore recusandum: vnde salutem honeste petere potest: nec aspernandum id, quod in periculis auxilio potest esse, quamuis alias iniucundum: nec nouit homo, vnde aut quomodo sæpe contingat ei salus: cum res contemptæ aut abominabiles alioqui, vim quandoque ad conseruationem habeant maximam. Ita (si licet huc aduocare homines ex sacris literis maximos.) Dauid non dubitauit cum apud Regem Achin extremo discrimine staret, prope a satellitio eius proditus, nec capite in parietes arietare, qua in re magnus dolor erat; nec barbam saliua defluente turpificare, quod sane fœdum: nec simulare dementiam, a qua re nemo facile illi antea commodi aliquid casurum credidisset. Eodem modo (ne longior sim) centum Prophetæ in speluncas se abdi ab Abdia, Procuratore Regis impii Achaabi & conseruari, æquis animis tulerunt. Nam se vitamque suam in discrimen iniicere; cum ea re nihil proficiatur: cumque antea miserabilis mors subeunda sit, quam confessio Christi fieri magnanima possit: atque cum mutus de medio tollaris: nec ea gratia hostes adsint, vt de Religione inquirant: est quidem illud non seruire gloriæ Dei, meo quidem animo: sed ipsum necem sibi adferre. Tunc igitur, vt dixi, ad eum modo Hispani irruperant. Pars clamabat sancta Maria, Landtgrauius, Landtgrauius: alii his respondebant, non Landtgrauius, sed Cæsar, Cæsar. Mox fores perfringere, summa vi domos irrumpere; coniicere prædam in plaustra: tum domum parochi aggredi cœperunt. Ibi pater tunicam interiorem qua pectus circumuestiebat, hastamque reliquerat. His rebus atque aliis ablatis in cœmiterium aduolarunt: valuas templi effregerunt, adytumque: omnia, quæ inuenerunt, exportarunt. Alii hominem mortuum in cœmiterium inferebant: omnes partes perscrutabantur: tecta disturbabant, si quis forte sub eis lateret. Quidam

Benefactum.

1. Sam. 21.

1. Regum 18.

Irruptio hostium in pagum.

σιν. εἵς τε τὸν μάλιστα ἔνδον τῆς ὀσοδόχης μυχὸν p.436.
ἑαυτὲς σωωθῆσι· καὶ φέρετρα δύω, κείμενα
ὅπῃ τ' ὀστέων, περιβάλλονται. ὥρα δὴ τότε ἕκτη·
οὐδὲν δῆθ' ὑπερσηκὲς ἀναίνεσθαι ἐν τοιούτοις καιροῖς
ἄνθρωπον· ἀφ' ἧς καλῆς ἔστι τυχεῖν σωτηρίας· ἢ δὴ καταφρονεῖν γ' ἐκ κινδύνου ῥύεσθαι δίωγμόν, καίτοι ἀχ ἡδέος ὄντος. οἶδ' ἔγνωκεν
ἄνθρωπος, πόθεν ἢ πῶς τύχεται τῶν ὀφνῶν
πολλάκις ἀπαλλαχῆς· ἄλλως τε, καὶ φαύλων
ποτὲ καὶ εὐτελῶν ὀργάνων, οἷον τε σώζεσθαι
ὄντων. οὕτως. (ἐξείη δέ μοι μέγιστα μικροτέρῃσι συγκρίνειν.) ὁ ἀγιώτατος Δαβὶδ οὐκ ὤκνησεν,
ὡς παρ' ὀλίγον ἦλθεν ἀπολέσθαι σὺν τῷ βασιλεῖ
ἄχαδι, κέδου τῆς τῶν αὐτοῦ δορυφόρων κινδύνῳ
ἐκκαλυφθείς, οὐδὲ τὴν κεφαλὴν εἰς τὸν τοῖχον
κρούσῃ, καίτοι ἀλγηδόνος τῷ πράγματι προσούσης· οὐδὲ τὸν πώγωνα σιάλῳ καὶ ἀφρῷ μομύειν. ὁ δὴ αἰσχρόν. οὐδὲ παλάσσεσθαι σὺν φόνοιαν,
ὅθεν οὐδ' ἂν εἷς ὠφεληθείη ἂν αὐτὸ ᾠήθη. τὸν
δ' αὐτὸν τρόπον (ἵνα μὴ πέρα τοῦ καλῶς ἔχοντος μηκύνω) οἱ ἑπτὰκαὶ εἴκοσι προφῆται, εἰς τὰ
σπήλαια ἐμβαλόμενοι ὑπὸ τοῦ ἀθέου, τοῦ διωκτοῦ Ἰεζάβελ ἀσεβοῦς βασιλέως Ἀχαάβ, καὶ βασιλέως Ἑφραίμ. τὸ γὰρ αὐτὸν εἰς προῦπτον κίνδυνον ἐμβάλλειν, οὐδὲν τῷ εὖ ὠφελοῦντι· ἀναγκαζόμενον προτέρην οἰκτρῶς ἀποθανεῖν, ἢ γενναίως
ὁμολογῆσαι τῶν ἐχθρῶν οὐδιαφέρει τὸ παράπαν·
ὅπως γὰρ περὶ τοῦ θρησκείας ἐξετάσεσιν· ἀλλ' ὅπως
παντὶ τρόπῳ καταπαυσθῆναι· ὅτι μὴ τόθ' ἡγεῖτο χρῆναι ἀνδράσιν ὑπὲρ θεοῦ δόξης μᾶλλον ἢ ἑαυτῶν ζῆν προθύμως, περὶ αὐτοχειρίας γνώμονος. τότε μὲν οὖν, καθάπερ εἶπον, τόνδε τὸν τρόπον οἱ ἱσπανοὶ ἐφρίξαντο. τῶν οἱ μὲν κατὰ τὴν ἐμβολήν, ἐβόων, ἁγία μαρία, λανδγράυιος. οἱ δ' ἀντεβόων, οὐ λανδγράυιος, ἀλλὰ καῖσαρ καῖσαρ. μεταβαχεύτας θύρας συνέλεγον. εἰς τὰς οἰκους βίᾳ εἰσεπήδων τὴν λείαν ὅπῃ ἕκαστος ἁμάξας ἐκάλλον. τελευταῖον δὲ καὶ τὴν οἰκίαν τε παρόχου ἐπεχείρουν. ἔνθα ὁ πατὴρ τὸν χιτωνίσκον ἐαυτοῦ, καὶ τὸ δόρυ, κατελελοίπει. ταῦτα καὶ τἄλλα πάντα ἀφελόμενοι, εἰς τὸ κοιμητήριον ἦλθον. εἶτα τὰς τοῦ ναοῦ θύρας συγκλάσαντες, καὶ τὸ ἄδυτον, ὅσα εὗρον, παντοιεροσύλουν. εἶτα ἄλλοι μὲν νεκρόν τινα εἰς τὸ κοιμητήριον εἰσέφερον· ἄλλοι δὲ ἄθεν
ἀνερεύνησαν ἀφίεσαν. ἀλλὰ καὶ τέως ἐκαμαλοῦντες ἐπόρθουν, εἴ τις ἴσως ὑπ' αὐτοῖς κρύπτοιτο ἦσαν δὲ
καί π-

p.437. καὶ τινες τῇ κρύπτῃ προσιόντες ἢ τοῖς δαοὶ φάνοντες πολλάκις εἶσω, καὶ ξίφεσιν ἐρευνῶντες. καὶ αὐτοὶ μὲν ἐναργῶς ὑπὸ τῶν ἔνδον ἑωρῶντο· ἃ μέντοι γ' αὐτοὺς ἑώρων τὸ δ' ἄλλο πλῆθος πᾶσαν τὴν κώμην κύκλῳ περιέλαυνεν ἵπποις· καὶ φυλακὰς περί πᾳ πέντε τόποις ἐγκαθίση. μετὰ δ' ὥρας δύω, νομιζόμενοι πο᾽ ἂν ἀπελθεῖν ἅμα τῇ λείᾳ· τὰ βοσκήματα κόπτειν, καὶ ἐψᾶν, ἐπεβάλλοντο. τῇ δὲ νυκτὶ μέσῃ, γυναικῶν κλαυθμοὺς ὑβριζομένων. ἀπόλλῳ δ' ὕστερον ἦλθέ τις εἰς τὴν κρύπτην παρεισδύων. ὃν οἱ μὲν ἐμοὶ νομίζοντες ἱσπανὸν εἶναι, ἐσίγων, καὶ μάλα ἐφοβοῦντο. ὁ δὲ μέσης ἴσως ὥρας ἀπελθούσης ἐκρυπτέτι ψοφοῦν ὑπὸ τὰ τῶν τεθνεώτων ὀστᾶ. καὶ πάλιν ἐξῆλθε. προσελθοῦσα δ' ἡ μήτης, εὑρίσκει τηλεβόλον, ὑπὸ τῦ παρόχᾳ τοῖς ὀστοῖς ἐγκρυβέντα. ἤχθοντό τοίνυν οἱ γονεῖς, ἀλλήλᾳς ἐκ ἀνεγνωσκότες· καὶ τῶν κινδύνων ἀπαλλαγῆναι ἐκτενῶς ηὔχοντο τῷ θεῷ. ὥρας δὲ μιᾶς παρωχηκυίας· σιγῆς πανταχόθεν ὔσης, προῆλθεν ἡ μήτης σκοπήσασα, εἴ πᾳ ἔξεσιν ἐξελθεῖν ἔρχεται τοίνυν εἴς τινα οἶκον, ὅπᾳ γεωργούς τινας μὲν εὑρήσᾳ ὤετο, φόβῳ καταφυγόντας ἐκεῖσε· ἦσαν δ' ἱσπανοί. οἵ τινες, ὡς αὐτὴν εἶδον, ὡς τάχιστα εἶχον, ἐπεδιώκον, βοάζοντες γερμανίδι φωνῇ· δεῦρο γυνὴ, δεῦρο γυνή· αὐτὴ δὲ πολλῷ τάχιον φεύγεσα, οἰκῶνός τινος ἀνεῳγμένης ὑπερέβαλλεται. καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ κοιμητήριον, ἃ μὴν τὴν εὐθεῖαν, ἀλλὰ διὰ καμπηλοτήτων καὶ μαιάνδρων, μὴ ἅμα ἑαυτῇ καὶ τὸν πατέρα ἀπολέσειεν, εἰς τὴν κρύπτην ἔφυγε. καὶ λέγᾳ μὲν αὐτῷ, πόσῳ περιέπεσε κινδύνῳ· καὶ ὅτι μηδεμία σωτηρίας ἐλπὶς εἰσέτι. ἐλυπεῖτο δ' αὐτὸς ἄρα τῷ πράγματι· καὶ πρὸς τούτῳ καὶ τοσοῦτον ἦν ῥῖγος, ὥ τε μόλις δύναᾳ φέρειν. καὶ δὴ φανερὸν γέγονεν, ὅσον ἡ ἀνάγκη ἰσχύᾳ. τῷ γὰρ ῥάκᾳ, τῷ ἐπὶ τοῖς φερέτροις· ἠναγκάζετο τὸν πόδα καλύπτειν ὅπως τῷ ψύχᾳ πως ἀνθίσαιτο. πρὸς δὲ τούτοις, καὶ ἀμφότεροι ὑπνομάχουν δεινῶς. καὶ δὴ τέλος ὁ πατὴρ ὑπό τε τοῦ ψύχους, καὶ τῆς λύτης (δυοῖν ἐπακτικωτάτοιν τοῦ καθεύδειν) εἰς ὕπνον κατισποπάθη. μετὰ δὲ μίαν ᾠδὴν ὥραν ἐξεγερθέντος. καὶ τῆς μητρὸς περὶ τεταρτην ὥραν εἶναι λεγούσης· προσευχόμενοι χριστῷ, σωτηρίαν δοῦναι, καὶ ἀπαλλα-

etiam ad cryptam accedebant: sæpenumeroque facibus introrsus porrectis, gladio scrutantes, explorabant. Atque hi à parentibus perspicue videbantur: ipsi tamen illos non videbant. Reliqui vicum omnem equis circuibant: excubitoresque locis quinque disponebant. Post horas duas, cum putarentur tandem cum præda abituri: pecora cædere, atque coquere cœperunt. Nocte media eiulatus mulierum puellarumque auditus. Non multo post venit quidam, qui ipse quoque cryptam subibat. Eum mei putabant Hispanum esse: ideoque silebant; & ne inuenirentur, non mediocriter pertimescebant. Idem post horam dimidiam aliquid inter ossa mortuorum, idque sonans, occultabat, atque exibat. Mater accedit, & reperit bombardam absconditam a parocho. Dolebant ergo ambo, ipsos inter sese non agnitos esse: Deumque enixe, se vt ex eo discrimine seruaret, precabantur. Post vnam horam, cum silentium in vico esset: mater a crypta progressa, de exitu dispiciebat. Venit in quandam domum: vbi sperabat se aliquos agricolas, qui metu eo concurrissent, inuenturam. Ibi Hispani, qui intus erant, eam viderunt: velocissimeque insequentes, Germanice inclamabant, fœmina pro me, pro me. Illa ex insidiis istis multo velocius fugere; cellam quandam vinariam apertam, saltu superare: seque in cœmiterium, sed non recta, verum per ambages & flexiones, ne patrem quoque proderet, recipere. Cum iterum in cryptam ad patrem venisset: indicauit, quantum periculum adisset: nec esse adhuc vllam spem euadendi. Tristis ea sane re ille erat: nec satis commode a frigore maximo se defendere poterat. Atque ibi perspici potuit, quanta vis necessitatis esset. Nam pedes eo panno, quo feretra integebantur, contra frigus hybernum velare cogebatur. Huc accedebat, quod perpetuum vtrique cum somno certamen erat: ac tandem pater, tum frigore, tum tristitia (quæ res ad inducendum somnum, multum momenti habent) dormire cœpit. Cum post vnam circiter horam experrectus esset: materque diceret, prope horam esse quartam: habita precatione ad Christum Opt. Max. in viam se de-

Discursatio & spoliatio.

Sclopus inter ossa.

Trani cellam saltus.

Iamiacii frigus.

Somnus in frigore.

Hora matutina quarta.

se dederunt. Metuebant enim, ne, si dum luceret expectarent, ab hostibus deprehenderentur. Itaque silentio per vicum euntes: cum plaustra spoliis onusta astarent: secundum ea in tenebris, nemine videnti, elapsi sunt. Atque qua via proxima per hortos trans sæpes erat, in agros deuenerunt. Vbi, cum lapides & truncos obiectos non curarent, fiebat: vt non raro in fossas præcipitarentur. Consilium inibant, Vlmam ire: sed non recta: ne iterum in Hispanorum manus, qui circumcirca omnibus vicis consederant, inciderent. Dextrorsus dumos & syluas petierunt: in quibus amplius duo milliaria, incerti viarum & locorum, errauerunt. Distabat autem vrbs ab eo, vnde exierant, vico, ad duo milliaria. Qua se cumque conuertebant: aut Germanos audiebant, aut Hispanos milites, & sonitus tympanorum. Primum itaque variis difficultatibus & metu Bermelingam, post Ascam, perueneruntt: qui sunt duo magni pagi. In iis locis aqua & pane vires reficiebant. Inde Wippingam transgressi: in idipsum, quod vitare voluerant, discrimen inciderunt. Hispani enim circiter viginti numero, magna vi & terrore adequitabant. Hic cum pater manus ad eos tendere, & orare inciperet: vnus eorum venabulo ipsius caput percutere nitebatur, id tamen mater præoccupans impediit. Primum ei ademerunt gladium: deinde pulchrum pileum nigrum: pro quo ei quidam sordidum suum cinerei coloris imposuit. Post etiam peram, cingulum, pugionem. Alii tunicam a pectore discindebant: pars thoracem ex ceruina pelle manibus tractantes, pecuniam quærebant, in quo aurei aliquot insuti, tamen inuenti non sunt. Vnus eorum hasta peram partibus omnibus transfixit: in qua pecunia nonnulla reperta atque ablata, obolos tamen & nummos minutos reliquit. Ita variis modis ab eis huc illuc raptabatur. Tum pater Latine cum eis loqui, atque precari cœpit: Id ei profuit. Vnus enim ex illis exclamans, Latine scit, inquit: clericus est. Cumque quis, vnde, quo tenderet, quæsiuissent, ipseque respondissent: potestatem abeundi fecerunt. Ibi rogabat, vt cingulum ad tu-

Euasio e Scharesteio.

Die Sabbati.

Bermelinga.

Asch.

VVippinga.

Spoliatio ab Hispanis.

Peræ confixio.

γὴν τῶν Φόβων, ἀπιέναι ὥρμησαν. δεδίεσαν γὰρ, μὴ τὴν ἡμέραν ἀναμένοντες, ὑπὸ τῶν ἐναντίων ξυλληφθεῖεν. τοιγάρτοι μετ' ἡσυχίας διὰ τῆς κώμης, μηδενὸς ἐν τῷ σκότει ἀκωλύτους, τὰς ἁμάξας σκύλων γεμούσας παραλλάξαντες, καὶ τὰς τῶν ἔγγιστα κήπων φραμὰς ὑπερβάντες, εἰς τὰς ἀγυιὰς ἀφίκοντο. καὶ συνέβη πολλάκις αὐτοῖς, φρεντίδα τῶν ἐμποδῶν ἀποιουμένοις, ἀλλὰ σωτηρίας λόγον ἔχουσι μόνης, εἰς τέλματα καὶ βόθρους ἐμπίπτειν. εἶχον ἓν ὅτῳ γνώμης, ὥστε βουλεσθαι μὲν εἰς οὖλμαν ἰέναι· οὐ μέντοι γε κατὰ τὸ εὐθύ. μὴ πάλιν εἰς ἱσπανούς, τὰς τὰς κύκλῳ κώμας ἁπάσας καθέζονται, ἑαυτοὺς ἐμβάλλοιεν φέροντες. ὥστε τὴν ἐν δεξιᾷ τραπόμενοι, τὰ ἀκανθώδη καὶ ὑλώδη ὑπῆλθον· ἔνθα πλέον ἢ δύω μίλια, διὰ τὴν ἀπειρίαν τῆς χώρας, ἐπλανήθησαν. ἀπεῖχε δ' ἡ πόλις, ἧς ἐξῆλθον κώμης, περὶ δύο μίλια. ὅποι δὲ πορεύοιντο στρατιωτῶν, ἢ γερμανῶν ἢ ἱσπάνων, θόρυβον, καὶ τυμπάνων κῦπον ἤκουον. πρῶτον μὲν οὖν πολλὰ κακοπαθήσαντες, εἰς βερμέλιγγαν, εἶτα δ' εἰς ἄσκαν ἦρχον, κώμας δύω μεγάλας· ὅπερ ἄρτῳ καὶ ὕδατι ἀνελάμβανον ἑαυτούς· ἔπειτα δὲ εἰς βεῖππιγγαν πορευόμενοι, οἷς ἔφυγον κακοῖς, αὐτοῖς περιέπεσον. ἱσπανοὶ γάρ ὅσον εἴκοσι τὸν ἀριθμὸν, μάλα καταπληκτικῶς προσίππευον. τῷ δὴ πατρὸς δεῖσθαι μέλλοντος αὐτῶν, εἷς ἠπείλησε μὲν προβολίῳ τὴν αὐτοῦ κεφαλὴν παίσαι· τοῦτο δ' ἡ μήτηρ ὑποδεχθεῖσα ἀπεκρούσατο. πρῶτον μὲν δὴ αὐτοῦ τὸ ξίφος ἀφῆρεν. εἶτα δὲ καλὸν μέλανα πῖλον. ἀνθ' οὗτις αὐτῷ τὸν ἴδιον, σποδοειδῆ καὶ ἀπαρὲν ὅλα, ἐπέθηκεν. εἶτα δὲ καὶ τὴν πήραν, καὶ τὴν ζώνην, καὶ τὸ ἐγχειρίδιον. ἄλλοι δὲ τοὺς χιτῶνας τῶν ἑρένων ῥηγνύντες ἀφείλκυσαν. τινὲς δὲ τὸν θώρακα, πεποιημένον ἐξ ἐλαφείας δέρματος, μετὰ χεῖρας τρέποντες, χρήματα ἐνῆραμένα ἐζήτουν ἦσαν δ' ἐν αὐτῷ μὲν νομίσματά τινα χρυσᾶ· εὑρέθησαν δὲ τις τὴν πήραν παντάχοθεν διαπείρων, ἀργυρίοντε εὑρίσκων· τὰ μὲν ἄλλα ἀφείλετο τὰς δ' ὀβολὰς κατέλιπεν. οὕτωσι ποικίλως ὑπ' αὐτῶν δεῦρο κἀκεῖσε ἑλκυσθείς, ἤρξατο τέλος αὐτοῖς διαλέγεσθαι λατινιστί, καὶ δεῖσθαι· καὶ τοῦτο σωτηρίαν ἤνεγκεν αὐτῷ. αὐτῶν γάρ τις βοῶν λατινιστί, φησὶν οἶδε· κληρικός ἐστιν. ὡς δὲ ἠρώτησαν, τίς, πόθεν, ποι πορεύοιτο, κἀκεῖνος ἀπεκρίνατο. ἀπελθεῖν εἴασαν. ἐδέετο δ' αὐτῶν ἀποδοῦναι τὴν ζώνην, ὡς

p. 439. δὴ αὐτῆς τῷ σώματι τὸν χιτῶνα προσέλκειν. ἀπέδοσαν αὐτὴν, καὶ τὴν πήραν πρός. κἀκεῖνος δὲ, ὃς τὸν πῖλον ἀφέλετο, τοῦτον ἀποδὺς, τὸν ἴδιον ἀπέλαβεν. ὡς δ' αὐτὲς τρόπον τινὰ πραΰνθέντας ἡ μήτηρ ἑώρα. παρεκάλει, τὴν ἡλικίαν τε ἀνδρὸς αἰδεμένας, καὶ τῶν ὅπλων θάτερον ἀποδῦναι. ἦσαν γάρ τινες αὐτῶν, τῆς γερμανίδος γλώττης οὐκ ἀλλότριοι ὄντες. ἠρώτων μὲν οὖν τὸν πατέρα ὁπότερον βέλοιτο, τὸ ξίφος, ἢ τὸ ἐγχειρίδιον; τὼ δ' ἐπ' αὐτοῖς ποιοῦντο, τὸ, ὁπότερον βέλονται, δοῦναι· τὸ ἐγχειρίδιόν τις εἰς χεῖρας λαβών. καὶ ἐπιπολὺ θεωρῶν, διότι τινὶ ἀργυρίῳ κεκόσμηται. τελευτῶν ἀπέρριψε, καὶ λαβεῖν ἐκέλευσεν. ἔλαβε, καὶ σὺν τῇ μητρὶ ἀπῆλθεν. ἐκεῖθεν δ' ὡς ὄρος τινὸς, ἔνθ' ἐνέρθε ποταμὸς ἔρρεε, κατέβαινον· ἄλλης ἱσπανικὴ ἴλη ἐφάνετο προσελαύνουσα. οὓς οἱ μὲν θεασάμενοι, ταχέως τὸν ποταμὸν διέβησαν· οἱ δ' ἐ βράδιον ὑπερπηδήσαντες, ἐπέδραμον. πλὴν, ὅτε πρότερον αὐτὲς σκολευθέντας ἑώρων· καὶ τὴν πήραν ὁ πατὴρ δεινῶς κεχηνυῖαν αὐτοῖς προὔφαινεν, ἀπηλλάγησαν. τὸ δ' αὐτὸ συνέβαινεν αὐτοῖς ὄρος ὑψηλὸν ἄλλο, τῷ προτέρῳ ἀντικείμενον, ἀναβαίνουσι, καὶ μήπω μέσον ὑπερβαλοῦσι. καὶ γὰρ ἄλλοι τινὲς ἱσπανοὶ δρόμῳ ἱππικῷ παραγενόμενοι. καὶ ταὐτὰ τοῖς προτέροις ἰδόντες, ὡς ἤροντο, εἰ φορβή ἐστιν ἄνω. πολλὴν ἔλεγον εἶναι. καὶ ἔτως ἀφείθησαν. ἐπειδὴ δὲ τὴν κορυφὴν ὑπερέβησαν· ἦλθον εἴς τινα κώμην. ἣν ἱσπανοὶ μὲν εἶχον. ἔδει δ' ὅμως αὐτὲς εἰργάζοντο κακόν. ἐνταῦθα τὸν πατρὸς ὕδωρ παρά τινι οἴκῳ αἰτήσαντος· ἀπεκρίνετο ἡ τοῦτον οἰκοῦσα γυνὴ, ἔχειν ἀγαθὸν οἶνον. ὁ μὲν πατὴρ ἔλεγεν, οὐκ ἔχειν χρήματα. καὶ τὴν ταλαιπωρίαν προῖχετο. ἡ δὲ μετὰ σιγῆς ἀπελθοῦσα, οἶνον προσήνεγκεν ἐν σχεδὸν μέτρον. καὶ βαθὺ ποτήριον ὑάλινον. ἐπειδὴ, φησι, τὸν οἶνον ἀποβλητέον ἐστὶ τοῦτον· σοὶ πολλῷ, ἢ τοῖς ἱσπανοῖς. ἐθέλω δοῦναι. εὐχαρίστησαν δὴ οἱ γονεῖς· καὶ τὸ τέταρτον ἑνὸς μιλίου προελθόντες, εἰς ἄλλην κώμην ἦλθον, ὅπου τοῦ πατρὸς πλέον, ἢ πρότερον, διψῶντος καὶ πρός τινι οἴκῳ πίνοντες ὕδωρ· ἐπίσωτις ἱσπανὸς ἐλθὼν ἐν τάχει, τὸν πῖλον αὐτοῦ τῆς κεφαλῆς ἀφήρπασεν. ὁ μὲν δὴ γραφεὶς, ἐδεῖτο πάλιν δοῦναι· ὁ δὲ τὴν λόγχην ἐπέτεινε τοῖς στέρνοις· ὥδέ γε ὄφελος ὤδειν ἦν τῆς ἐνευξεως

nicam adstringendam redderent. Id reddiderunt, atque etiam peram. Etiam is qui pileum abstulerat, eo reddito, recepit suum. Quorum animos cum ad humanitatem aliquam a sæuitia traductos mater videret: orabat, quoniam viderent hominem esse id ætatis, redderent etiam ex armis alterutrum. Nam quidam inter eos quoque Germanice norant. Itaque Latine patrem interrogabant: vtrum peteret, gladiumne an pugionem. Cum diceret, redderent, vtrum vellent: quidam accepit pugionem: & manibus diu tractans, quod aliquid argenti pro ornamento haberet: tandem proiecit, ac recipere iussit. Recepit, atque cum matre abiuit. Inde de monte quodam, infra quem fluuius erat, cum descenderent; mox alia Hispanorum turma extitit. Quos conspicati, celeriter fluuium transierunt. Illi haud segnius transilientes, equos concitato cursu adegerunt. Verum cum eos iamdudum spoliatos viderent: paterque eis peram bene hiantem ostenderet, abscesserunt. Idem accidit, cum montem alium, qui contra priorem erat, excelsum ascenderent, ac vix dum medium superassent. Nam alii Hispani, cum ad eos incitassent equos: eademque, quæ superiores, vidissent, quæsiuissentque, num pabulum esset supra: responderunt, magnam eius rei copiam esse, atque ita dimissi sunt. Cum iugum superassent, venerunt in quendam vicum, quem tametsi Hispani tenerent: tamen sine maleficio eos dimiserunt. Hic pater ante quandam domum cum peteret aquam: mulier respondit, sibi esse bonum vinum. Pater suas miserias, & se nullam nummorum facultatem habere demonstrabat. Illa tacita abiens, vini attulit vnam forte mensuram, poculumque e vitro altum. Quoniam, inquit, vini huius iactura facienda est: multo tibi, quam Hispanis dare malo. Gratiis actis, pater discessit, atque cum matre, confecta quarta milliarii parte, alium in vicum peruenit. Vbi cum vehementius, quam antea sitiret: & ante quandam domum ex hydria biberet: Hispanus quidam aduolans derepente, pileum de capite eius detraxit. Pater conuersus, illum, vt redderet, orare: ille contra hastam infestam pectori intentare. Nec agricolarum etiam, qui pro patre ora-

Clementia hostilis.

Ἐγχειρίδιον, ἐτισωζόμενον.

Alii Hispani.

Alii.

Pagus.

Liberalitas coacta.

Alius pagus.

Pilei ablatio.

τῶν

bant, deprecatio proficiebat. Horum vnus postea narrabat; Hispanos etiam suo patri, ætate confecto, recentes calceos pedibus detraxisse. Inhumaniter hæc quidem omnia Hispani: sed non putamus, multo atrociora alienis in terris a Germano milite factitata sæpe esse? Compertum certe hoc bello est; in multis locis, multa crudelius & intolerabilius facta esse a Germanis, non solum iis, qui cum Cæsare fuerunt; sed etiam illis, qui in nostro exercitu erant: quam ab vllis aut Italis aut Hispanis. Atqui his magis hoc ignosci potest, quibus sæpe calamitates Germanus intulit. Quis vero nostris iniuriam apud nos fecit? Subiiciam vnum tantum atque alterum exemplum; ex quo nostrorum hominum mores in locis exteris cognoscantur. Audiui ex hominibus fide dignis: cum Roma superioribus annis capta esset; quosdam milites in monasterio quodam illius vrbis conuenisse. Ibi reliquos ebrios in cella vinaria factos, dolia petulanter contudisse: vnum, comprehenso quodam indidem monacho: pecunias monasterii vt monstraret, vim adhibuisse magnam. Cum ille sustineret: hunc posteriores partes corporis illius, ferro traiecisse: idque ferrum identidem in vulnere versasse. Hoc dolore miserum illum, ad necem excarnificatum, indicium totius gazæ fecisse. Audiui etiam ex optimo viro: Mediolani, vbi ipse quoque dum miles fuerat: quendam Germanum in domum fœminæ cuiusdam nobilis inuasisse: cui filiæ duæ puellæ virgines eximia pulchritudine fuerint. His eum ad libidinem suam abuti voluisse. Has tanta virtute intuenda pudicitia fuisse: vt, cum ille nefarius gladio eas cogere conaretur: cumque ipsis vociferantibus succurreret nemo; in ferrum vltro incurrerent. Ea causa illum ira percitum: cum eis potiri non posset: ipsæque iam manibus, aliisque partibus corporis, conuulneratæ essent: vtramque trucidasse. Multum a nostris peccatum est: sed ea peccata homines etiam innocentes luere postea coguntur. Hæc est mirabilis Dei gubernatio in hac vita: vt, nisi sacræ nos docerent literæ: piis iuxta ac improbis graues cala-

Calceorum detractio.

Germanorum militum iniquitas.

1527. Crudelia facta Romæ.

Mediolani.

Aspiciant oculis superi mortalia iustis.

τῶν γεωργῶν ὑπὲρ τῦ παῖρός. τέτων τις ἔφη ταρ.449
δηγεῖτο· ὡς καὶ ἱσπανοὶ, τῶν ποδῶν τῦ παῖρὸς αὐτῦ καινὰ ὑποδήματα ἀφείλκυσαν. πικρῶς μὲν ταῦτα πάντα οἱ ἱσπανοί. ἀλλ' ἐκ οἰόμεθα πολλῷ δεινότερα τὸς γερμανοὺς ἐν ἀλλοδαπῇ γῇ πολλάκις ἐξεργάσασθαι, καίτοι παμπόλλοις ἐν τῷδε τῷ πολέμῳ συνέβη μακρῷ χαλεποτέροις χρῆσθαι τοῖς γερμανοῖς, οὐ μόνον τοῖς μετὰ τῦ αὐτοκράτορος, ἀλλὰ καὶ τοῖς μεθ' ἡμῶν ἦσιν· ἢ τοῖς τισινῶν ἰταλοῖς, ἢ ἱσπανοῖς. καὶ μὴν τέτοις μὲν συγγνώμητις, πολλάκις ὑπὸ γερμανῶν παθῶσι κακῶς. τί δ' οἱ ἡμέτεροι προενδικήθησαν ὑφ' ἡμῶν; γνοίη δ' ἄν τις ἐξ ἑνὸς καὶ ἑτέρε παραδείγματος, πῶς ἔχσιν ἤθους ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίας οἱ ἡμέτεροι. ἀκήκοα γὰρ ἀνδρῶν ἐχ οἷόν τε ψεύδεσθαι, τῆς πρεσβυτέρας ῥώμης ἐν τοῖς ἄνωθεν ἐνιαυτοῖς ἁλισκομένης· γερμανῶν στρατιωτῶν τινὰς ἔν τινι μοναστηρίῳ συνελθεῖν. ἔνθα τὸς μὲν ἄλλους ἐν οἰνῶνι μεθυσθέντας, συντρῖψαι δὲ ἀσέλγειαν τὸς πίθος· ἕνα δὲ, ὡς ἔλαβέ τινα τῦ μοναστηρίε μοναχὸν, προσθῆναι μὲν αὐτῷ, ὅπως δείξειε τὸς θησαυρὸς, βίαν μεγάλην, τῦ δὲ καρτερῶντος, αὐτὸν τὰ ὀπίσθια τῦ σώματος μαχαίρᾳ διαπείρασαι, ταύτην τε συνεχῶς ἐν τῷ τραύματι στρέψασαι, δεῦρο κἀκεῖσε παρακινήσαντα, ἀναγκάσαι τὸν ἄθλιον ἐκεῖνον, τὰ ἔχαλα παθόντα, πᾶν ὅ, τι εἰδείη δεῖξαι. ἐπύθομεν μὴν δὲ φιλαλήθου ἀνδρός· ἐν μεδιολάνοις, ἔνθα αὐτὸς ἐγένετο τότε στρατιώτης, γερμανόν τινα παρεισιέναι γυναικός τινος εὖ γεγονυίας οἰκίαν· θυγατέρας ἐχέσης δύο παρθένος, ὥρᾳ καὶ κάλλει διαφερέσας. τὸν μὲν αὐτῆς πρὸς ἀμοιρότητα καταχρήσασθαι θελῆσαι. τὰς δὲ τοσαύτην ὑπὲρ τῦ καθαρᾶς μένην ἀρετὴν παραχέσθαι. ὥστε τῦ μιαροῦ ἐκείνε τὸ ξίφος σπασαμένε· καὶ τὰ ἔχατα, εἰ μὴ παρέχοιεν ἑαυτὰς ἀπειλῶντος· ἀφ' ἑαυτῶν ἑτοίμως ἁπανταῖν τῷ ξίφει, καὶ ἀποθνήσκειν ὑπὲρ τῆς σωφροσύνης ἐθέλειν. διὰ τῦτο ὑπ' ὀργῆς καὶ θυμῷ αὐτὸν ἐκμεμηνότα, ὡς ἤθελο αὐτῶν ἐγκρατὴς καθισᾶναι ἀ δυνατὸς ὢν, καταλρωθεισῶν ἤδη τάς τε χεῖρας, καὶ τὸ λοιπὸν σῶμα, ἑκατέραν φονεῦσαι. πολλὰ μὲν δὴ ὑπὸ τῶν ἡμετέρων ἥμαρται. ταῦτα δ' ἔπειτα πολλάκις οἱ μηδὲν ἀδικῶντες ἐκτίνειν ἀναγκάζονται, ἴτω γὰρ θαυμασῶς τἀνθρώπεια διοικεῖ ὁ θεὸς ἐν αἰῶνι τύτῳ· ὥστε, εἰ μὴ ἐδίδασκον αἱ ἅγιαι γραφαὶ, τὸς εὐσεβεῖς καὶ τὸς ἀνοσίως ὁμοίως κα-

κὰ με-

p.441. καὶ μεγάλα, καὶ πολλάκις ἐκείνους τῶν μείζονα καὶ ὀδυνόπερα παθεῖν· εἰκότως ἂν δυχεραίνοιμεν· καὶ μηδεμίαν τοῦ θεοῦ κηδεμονίαν τῶν ἀνθρώπων πράγματα προνοίαν εἶναι, ἀλλὰ πάντα ὑπὸ ταὐτομάτου φέρεσθαι, νομίζοιμεν. ἔστι μοί τι, ὅτε αἰωνίου χαρᾶς ἀπολαύσουσιν οἱ χρηστοί· κἂν ἤδη μάλλα κόπτωνται παλαιοπαθοῦντες συνεχῶς ὅδε ἀυτὸ, ὅτι νυνὶ τοσαῦτα ἀδικοῦνται, μεγάλην ἀπόδοξιν ἕξει· ἐπειδὴ παντοῖα ἀγαθὰ ἐπαγγέλλονται αὐτοῖς ἑκάστοτε αἱ θεῖαι γραφαί. ζωὴ ἄλλως εἶναι λοιπὴ, ἐν ᾗ τοὺς καρποὺς τῶν ὑστερεόντων τούτων κομιοῦνται. ἀλλὰ γὰρ ἐπανέρχομαι, ὅθεν ἐξῆλθον. ἀπιοῦσι δὴ τοῖς μὲν γονεῦσιν, ἐξ ἧς εἶπον κώμης, ἀπαντᾷ τις ἱππεὺς ἐφ' ἵππου, ἀναβαίνων, ἐξ ἀριστερᾶς. ὁ μὲν ἤρετο τὸν πατέρα, εἰ τῷ λατινίδα ἐπίσταται φάλεκθαι· τοῦ δὲ φάσκοντος· ἐκεῖνος, τί ἔπαθεν, ἀνηρώτα. ἑώρα γὰρ αὐτὸν, τῷ μὲν κεφαλῇ γυμνὸν, ταῖς δὲ χερσὶ τὰ ὑποδήματα βαστάζοντα· διότι τὴν κόμην ὁ πηλὸς μέσης ἡμέρας, αὐτὰ τὸν ποδῶν ἀπέσπα. ἀπεκρίθη ὁ πατὴρ, ἐπεσυλῆσθαι. πάλιν ἐρωμένου, πῇ; ἔλεγε, τὰ μὲν ἐν ταύτῃ τῇ κώμῃ· τὰ δὲ καὶ ἄλλα χίδια. ἀκολουθεῖτε τοίνυν ἐμοὶ, ἔφη, πάλιν εἰς τὴν κώμην. ἐπανελθόντων δέ, ἐκεῖνος ἀδέν ἄλλως ἀξίωμα περικείμενος, ὅσον γε κατὰ τὸ πρόσωπον, ὅμως διὰ τιμῆς ὑπὸ τῶν ἱππέων εἴχετο· ὁ μὲν ἐπιπωθάνετο τῷ συλητῇ· οἱ δὲ τῷ ὄρους ἔφασαν αὐτὸν καταβῆναι. παρεκάλουν τοὺς γονέας αὐτῷ εἰς τὴν παρεμβολὴν ἕπεσθαι, ὡς τὸ συληθὲν ἀποδώσον τι. αὐτοὶ δὲ φοβούμενοι, κἂν οὕτως ὑπόσχηται φιλίως· μὴ ὅμως ὑπὸ ἄλλων ἀναιρεθῶσι. χάριν αὐτῷ τῆς προθυμίας εἰδότες, ἀπῆλθον. εἶτα μετὰ πολλῆς δυσχερείας ὑπὲρ τὴν σοίβλιγγαν πρὸς ποταμὸν ἦκον. ἡ μὲν δὴ κώμη, τεταρτημορίου μιλίου ἄλμης ἀπέχουσα. ὁ δὲ ποταμὸς, διότι τὸ χρῶμα γλαυκός ἐστιν, ὅθεν τὰ πρῶτα προῤῥέει, βλαῦα τοῖς γερμανοῖς βλαῦβα προσαγορεύεται προῤῥέει δ' ἐν βλαυβυρίῳ τείχει, ὑπὸ πέτρας τραχείαις μάλλα ἐπὶ ὀπτόμοις ᾠκισμένῳ, ἐν ᾗ τῆς βιέλεμβεργίου δουκὸς, ἀφεστηκότι δύο μιλίοιν οὔλμης. ἔνθα οἱ πορρωτάτω φάραγξ πρὸς καλλὴς, λιμῶσί τε ὑπὸ λήθης κωμῶν, ἐκτείνεται· δι' ἧς οὔλμανος ῥεῖ ἡ βλαῦβα ἐπὶ δὴ ἕν πρὸς τῷ δὲ τῷ ποταμῷ, καθὼς εἶπον. ἐγγύτατο· ἀπὸ τῶν ἱππανοί τινες ἐπέκεινα, ἱππάζόμενοι, λα-

mitates, sæpe etiam illis, quam his, grauiores, subeundas esse: iure indignaremur: atque res humanas nulla prouidentia Dei regi: sed in iis fortunam cæcam pro libidine putaremus ludere. Erit tamen tempus, quando boni sempiterna fruentur lætitia, quamuis nunc vexentur: quod ipsum, quod affliguntur in hac vita: maxime argumento est: cum in scriptura vbique eis amplissimi honores & præmia promittantur: aliam vitam restare: in qua hi muneribus afficientur: & in qua promissa Deus ipsis præstabit. Sed ad meos redeo. Qui cum ex eo pago, de quo dixi, abissent: obuiam fit eis Hispanus quidam equo vehens, & sinistrorsus ascendens. Is patrem interrogabat, num Latine sciret. Qui cum se scire respondisset: ille rursum, quid ipsi accidisset, requirebat. Videbat enim eum esse nudo capite, & manu calceos portare: quod lutum meridie liquescens eos pedibus auelleret. Respondit pater, se dispoliatum esse. Iterum quærenti, quo in loco, respondit, partim in pago isto, partim alibi. Iussit ille parentes in pagum se rursum sequi. Quo cum rediissent: ille, tametsi nulla autoritate ad speciem præditus esset: tamen honorabatur ab Hispanis. Quos cum de ereptore interrogasset: dixerunt illi, eum de monte descendisse. Voluit ergo parentes vna secum descendere in castra: se amissum eis restituturum. Illi, quod metuerent, etiamsi benigne Hispanus promitteret: ne tamen ab aliis non dimitterentur viui: gratias ei egerunt pro eo studio; atque longius progressi, post multa incommoda supra Sœflingã ad fluuium venerunt: qui est pagus, quarta milliarii parte Vlma distans. Fluuius autem, quod cærulæi est coloris ibi, vbi nascitur, Blaua dicitur. Oritur in oppido Blaubeura: quod infra asperrima saxa situm in ditione Ducis Wirtembergensis, duobus abest Vlma milliariis: ex quo oppido longissime porrigitur vallis amœna: per quam Blaua Vlmam labitur. Ad eum fluuium, cum, vt dixi, venissent: occurrerunt vltra fluuium quidam equites Hispani. Ii Latine

Bonus Hispanus.

Sœfling.

Blaeb. Blaubeura:

Hispani equites.

cum de altitudine fluuii quærerent: pater, respondit, admodum esse altum. Ita, quamuis libenter transmississent: & forte iis qui citra erant, nocuissent; tamen discesserunt. Cum Sœslingam intrassent: inuenerunt eum pagum præoccupatum ab Hispanis: nec non viam, quæ Vlmam ducebat: aliis ingredientibus, aliis exeuntibus. Ibi bonus quidam vir eos illa nocte secum retinere; suaque cum ipsis communicare voluit. Sed ipsi Deo confisi, in vrbem ire pergebant. Cumque vesperi portam nouam, quæ nominatur, subirent: ciues in armis astabant: & inter hos vnus Senator, quibus custodia portæ commissa a Senatu fuerat. Nondum enim eo tempore Cæsar Vlmam venerat; eaque re portæ adhuc Vlmensium custodia tenebantur. Tum vnus ex illis armatis: qui nomine Nicolaus Tendelius, artificio figulus, voluntate patri amicus erat: accedens, es ne, inquit, ille meus Martinus, annon? Viderat enim nec pileo tectum, nec calceis indutum; caligis etiam contritis deformatum, atq; miserabilem. Cum se esse respondisset: circumsistentibus omnibus reliquis, atque audire auentibus, rem omnem narrauit. Tum Tendelius iussit ambos domum suam ire: se eodem quoque breui venturum. Nam quod diei vesper erat: alios ad portam successuros. Ipsi vero primum domum Agnetis Friccinæ honestæ viduæ, iuerunt: cuius viro, quoad vixerat, familiarissime semper fuerant vsi. Apud quam cum paululum se se confirmassent: postea ad Ioannem Esselingerum figulum: cum quo eis non tantum notitia, sed etiam consuetudo & vsus perpetuus erat, migrarunt. Is atque vxor eius, optima fœmina, quæ post paulo vna cum multis millibus hominum pestilentia sublata est, eos quam humanissime rebus omnibus tractauerunt. Nam tum vicem eorum, calamitatesque ex animo dolebant: tum aquam ad abluendos pedes (qui patri quidem frigore ita corrupti erant, vt longo post tempore vix in integrum restituerentur) dabant: tum cibum potumque suppeditabant: tũ etiam cum reliqui lecti ab Hispanis tenerentur; eum, in quo ipsi cubare solebant,

Vlmenses portæ Eo aduentus illo die Sabbati.

Nicol Tendelius, ex Bauaria, εὐγενὴς, μοναχηρὶς ἐκπηδήσας καὶ ἐννόμῳ γάμῳ προσχωρήσας.

Nicolai Friccii Texteris viduæ.

Ioa. Esselinger figulus, Hic & Tendelius habebant duas sorores.

Hospitalitas erga miseros.

πινισὶ διερωτῶντες, εἰ βαθὺς ὁ ποταμός; ἀπε-p.444
κρίνοντο οἱ μὲν τὸ πατέρα, ἄγαν βαθὺ εἶναι οὕτως, εἰ καὶ ἡδέως ἂν ἐπεραιώθησαν, κακόν τι δόντες ἴσως αὐτῖς, ὅμως ἀπήλασσον. ὡς δ' εἰς σοίφλιγγαν ἦλθον· προσκατέλημψθησαν εὔσημον τινὰ τοῦ τε κώμην ὑπὸ ἰσπανῶν, καὶ τινὰ ὁδὸν, τὴν εἰς οὔλμαν φέρουσαν· τ μὲν εἰς πορευομένων, τ δ' πάλιν ἐξερχομένων ἔνθα ἀγαθὸς μέν τις ἀνὴρ ἐθελεν αὐτὰς ὑπεδέχεσθαι τὴν νύκτα· καὶ ποιεῖν ὅ, τι καὶ δυνατὸν ἂν ἀγαθόν. οἱ δ τῷ θεῷ θαρρήσαντες, εὐθὺ τῆς πόλεως ἐπορεύοντο. ἤδη δ' ἑσπέρας οὔσης, καὶ αὐτῶν ὑπὸ τὰς νέας καλουμένας πύλας ἰόντων. πολίται παρεῖσαν τὸ ἐν ὅπλοις. καὶ ἅμ' αὐτοῖς εἷς τ συγκλήτου, τὴν φυλακὴν αὐτῆς ἐμπεπιστευθέντες. ἀφ' οὗ τὸ μήπω τὸν αὐτοκράτορα ἐλθεῖν, οἱ οὐλμαῖοι τὰς πύλας ἔτι ἐφύλαττον. δὴ τότε τῶν ἐνόπλων τις, νικόλεως τενδέλιος ὄνομα, κεραμεὺς ὤν, καὶ τῷ μὲ πατρὸς φίλος. προσελθὼν, ἆρα σύ, φησὶν, εἶ ὁ ἐμὸς μαρτῖνος, ἢ οὔ; ἐθεᾶτο γὰρ αὐτὸν ἄνευ πίλου ὄντα, καὶ χωρὶς ὑποδημάτων τῷ πηλῷ ἐμβάντα, καὶ πάμπαν ἐλεεινὸν ὑπάρχοντα. εἰπὼν δ' αὐτὸς, ὅτι ἐκεῖνός εἰμι, ἐν μέσῳ τ ἄλλων, καὶ ἀκούειν ἑτοίμως ἐχόντων, τὰ περὶ αὐτὸν διηγεῖτο. τότε ὁ τενδέλιος ἐκέλευσεν αὐτὰς εἰς τὴν αὐτῷ οἰκίαν ἀπιέναι· ὡς καὶ αὐτὸς μὴ μικρὸν ἐλευσόμενος. διὸ καὶ ἐν ἡσυχῇ νύξ, ἄλλος τῷ φυλακῷ τ πυλῶν παραδέχεσθαι μέλλειν. αὐτὰρ ὃ, πρῶτον μὲν ὥρᾳ ἄγνητι φελκινίῃ, χήρᾳ ἀμωμήτῳ, ἐξενίζοντο· ἧς ἀνδρὸς, ἕως ἔζη, φιλίᾳ μεγίστῃ ὥρᾳ πάντα κεχρημένοι χρόνον ἦσαν, ὅπερ μικρὸν ἄνθρωπος ἑαυτῶν γρόμενοι εἶτε ὥρᾳ ἰωάννῃ ἐσλιγγήρῳ κεραμεῖ, ἐπιστήθειῳ καὶ φίλῳ μάλιστα ὃν παντὸς χρόνου γρομένῳ κατήγοντο. ἔτι δ', καὶ ἡ αὐτοῦ γυνὴ. ἣ οὐ πολλῷ ὕστερον ἐπιβεβίωκε χρόνου λοιμῷ πολλῶν χιλιάδων διαφθειρομένων, ἀνθρώπων ἅπασαν προσφερόμενοι τὴν φιλανθρωπίαν διετέλεσαι. ἅμα μὲν γὰρ ὅπη τῷ συμβαίνοι αὐτοῖς ἐπὶ ψυχῇ σωτήλγων· ἅμα δ' ὕδωρ, πρὸς τὸ τοὺς πόδας λύεσθαι ἐδίδοσαν· οἳ τῷ παγεῖ ὑπὸ τοῦ ῥίγους διαφθείρεσθαι καὶ οὕτως ἦσαν διατεθειμένοι, ὥστε πλοῦ χρόνου μόλις ἀναλαβεῖν ἔχει. ἅμα δ' τροφὴν ἐπορίζοντο ἱκανὴν· ἅμα δ' τῆς ἰδίας κλίνης, ἐπιδόντες τοὺς ἄλλας προσκαθιζήσειαν ἰωάννοι αὐτοῖς παρεχείρουν. ὥστε, ὅσῳ σπανιώτεροι καὶ κινδύνου ἀληθινοὶ φίλοι εὑρίσκονται·

πάσῃ

Ψ.143 τόσῳ δικαιότερον τυγχάνειν ὄντας ἐπαινέσεως, οἱ ἐν τοιούτοις καιροῖς γενόμενοι πιστοί. ὡς καὶ τὸν χρυσὸν, ὅτε μᾶλλον ὀλίγον, τῶν ἄλλων εὐτιμώτερον μετάλλων. οὕτω δὴ καὶ πάσης Φιλοφροσύνης ξενισθέντες ἡμέρας πολλὰς, ὅπως τὴν ὑγίειαν ἀνακτήσαιντο, αὖτις παρέμενον. σωσθῆναι ἤδη ποτὲ τῇ ἐξῆς, τό τε πατρὸς, καί τινων ἄλλων, οἶνον ᾠδῇ ἰωάννῃ βουλομένοις νίῳ ἐκκλησιαστῇ σὺν ἀγάπῃ καὶ συμπαθείᾳ πινόντων· ἐλθεῖν ἐκεῖσε καὶ γεώργιον, τὸν τό χαρεστᾶτα πάροχον. οὗ πέρι μέμνημαι καὶ ὕστερον. ἤδοντο μὲν πάντες ἕνεκα τούτου. αὐτὸς δὲ διηγεῖτο τοὺς ἑαυτοῦ κινδύνους, καὶ τὴν σωτηρίαν. ἔφη δέ, ἐν τῇ ἑαυτοῦ κώμῃ ὑπὸ ἱσπανῶν ἁλῶναι, ἀλλ' ὅμως ἀγνοηθῆναι· καὶ δὴ τὸ ἑαυτοῦ τρίβωνα μέλανα ἀποσεσυρμένον, καὶ πηλοῦ ἱκανὸν λαβών, εἶτα ἀφεθῆναι. Μεθ' ὃ τὸ ἐν αὐτῇ νυκτὶ ἐκείνῃ ᾠδαγωγέως πρὸς τὸν ἑαυτοῦ κηδεστὴν, ὑποδηματοποιὸν ὄντα ἐν νελλίγγῃ καὶ διότι καὶ αὐτόθι γερμανικὴ φρουρὰ διατρίβοιεν. καί τινες αὐτῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ κηδεστοῦ ἔωθεν ἅμ' αὐτοῖς, τὴν λόγχην εἰσὸς βαστάζων, εἰς τὴν πόλιν ἐλθεῖν. καὶ ταῦτα μὲν, ὅσα ἐκεῖνον ἦν θαυμάζειν τῶν μὲν γονέων ἄξιον. ἐπεὶ δὴ τοσαυτάκις ᾠδὴ ἱσπανῶν ἀπεσυλήθησαν· ὅμως ἀφαιρεθῆναι τὸν πατέρα τὸ χιτῶνα, οὐκ οὖν φαύλου· καὶ τὸ ἐλαφρὸν θώρακα, εἰς ὃν χρυσίδιόν τι ἐρράφθαι ἔφην. τὴν δὲ μητέρα ἀπολαλεῖν, ἢ τὸν χιτῶνα, ἀκατάφορτον ὄντα. ἢ τὸν τοῦ πατρὸς δακτύλιον, ᾧ πρὸς τὸ ἐπισφραγίζειν χρῆται· καί τινα χρήματα ἃ δύο πρὸς τοῦ πατρὸς ἐν τῇ κρύπτῃ λαβεῖσα, ὑποκόλπια ἔφερεν. ἢ καὶ τελευταῖον τὸ ἐγχειρίδιον, ἔχον τι δεξύτερον· ὃ ὑπὸ τοῖς ὑματίοις ἐκρύφα. οὐδὲ δὴ ἐφικτὸν ὅτι λέγω ὅσων πεπείραντο συμφορῶν. ἃ μόνον οὐ τὸ τοὺς ἄρχοντας ἡμῶν ἀναζευγνύειν, ἀλλὰ καὶ πρόσθεν, εὐθὺς τοῦ πολέμου σωισαμένου. οὐ μὴν ἀλλὰ ὀδυνότερα τῇ μητρὶ συμβῆναι τιμίζω. τοῦ δὲ πατρὸς οὐκ ὀλιγάκις ἀπόντος, πολλάκις δεινῶς, ὑπὸ γερμανῶν τε ἱσπανῶν, προσυπηλακίζεσθαι τε ἐτύπτετο. τὰ μὲν χρήματα. τὰ δὲ τροφήν, ἢ δὲ οἶνον δοῦναι προσταττόντων. καὶ ταῦτα, πρότερον ἀδενὸς ὑπὸ τῶν φθασάντων λοιπὸν γιγνόμενα. καὶ τοι κἀκείνου ἄξιον μεμνῆσθαι· ἐξ οὗ ἐναργέστατα φανερὸς ἦν ὁ θεὸς σώζων, οὓς φιλεῖ. πολλάκις μὲν πιστῶν, ἃ πάνυ εὐκαταφρόνητα, καὶ γε τὸν ἀνθρώπινον

solebant, eis concedebant: vt, quo pauciores veri inueniuntur, in periculis & ærumnis amici: hoc maiorem laudem debeant ii ferre, qui tali tempore sese officiosos præstiterunt: vt etiam aurum, quo minor eius copia est, eo cæteris metallis magis antefertur. Quorum hominũ prolixa benignitate parentes adducti: dies postea complures ibi curandæ valetudinis causa manserunt. Postridie autem tunc a meridie, cum pater aliique nonnulli, apud Ecclesiasten Io. Wolckesteinium (quem mortuum, honoris causa nomino) colloquio & vino se reficerent; venit eodem Georgius parochus Scharesteten sis: de quo multa antea scripsi. Eius aduentus exoptatus admodum omnibus erat. Is exponebat, quibus in periculis fuisset: & quemadmodum se ab his vindicasset. Se in vico suo captum ab Hispanis fuisse: sed non cognitum ab illis pallio suo nigro spoliatum: postremo bene pulsatum, tamen dimissum fuisse. Itaque eadem nocte se ad affinem quendam suum sutorem venisse Nellingam, quoniamque ibidem quoque Germanorum stationes fuissent: ac eorum nonnulli, in domo affinis: mane cum eis portantem vnius hastam, Vlmam peruenisse. Illud in meis parentibus mirandum, cum toties ab Hispanis fuerint spoliati: retinere potuisse tamen patrem tunicam, quæ non mala fuerat: & thoracem ceruinum, in quo supra dixi aliquot aureos insutos fuisse: nec matrem amisisse aut tunicam, quæ sane bona, aut annulum patris ex argento, quo annulo in literis obsignandis vtitur: & nonnihil pecuniæ: quas res in crypta a patre acceptas in sinu occultarat: aut pugionem aliquid habentem argenti, quem sub vestibus gestarat. Nec satis dici potest: quid acerbitatis & miseriarum, non solum post discessum nostrorum principum: sed etiam ante, bello recens exorto, perpetiendum eis fuerit. Grauiora tamen matri accidisse existimo: quod absente patre maximis sæpe conuitiis & verberibus a Germanis Hispanisque militibus afficeretur: cum nunc pecuniam flagitarent, nunc cibum, nunc vinum: idque cum ab iis, qui antea adfuerant, reliqui factum nihil esset. Illud, inprimis, memorabile: in quo apparet: quam Deus conseruet sæpe suos rebus iis: a quibus auxilium humana ratio non spe-

Die Dominico. Ioan. Vvolckesteín.

Georg. pastor Scharesten.

In infortunis fortuna.

Matris afflictiones.

ſperaret: vt tum accidit. Nam quodam tempore, cum Hiſpanus aliquis cingulum collo eius iniecisset: arcteq; comprimens magna voce pecuniam postularet: ipsaq; iamiam vocem missura, & omnia monstratura esset: canis, qui in lectulo recubabat, desiliens: crus Hiſpani mordicus apprehendit: nec prius destitit: quam ille dolore commotus, gladium in canem stringeret: qui primum sub lectulum, post se foras eiecit incolumis; mater etiam tantum spatii nacta, vt prosilire posset, salutem sibi peperit. Eum canem illius fidelitatis ergo etiam nunc parentes alunt. Alio etiam tempore, item patre absente; cum metu venturorum militum supellectilem, quā poterat, alio conferendam in plaustrum coniiceret; aliquot bombardarum sonitus exauditi, & in propinquo animaduersi sunt: Postea compertum est, hoc factum esse a malis quibusdam incolis, & hos ictus petisse matrem: vt ea de medio sublata, illi res eas in suum commodum conuerterent. Denique sæpe coacta fuit profugere domo propter hominum iniurias: qui interea pecus, vestem & alia, quæ inueniebant, eripiebant. Domus vniuersa fœdata, libris conscissis constrata, cæterisq; rebus exinanita. Sed redeo ad Esselingerum. Ab eo parentes, quod locus ipsis propter Hiſpanos amplius non esset: ad Wolckesteinium se contulerunt: atque quamuis nec illius domus ab Hiſpan. vacua esset, ad decem hebdomadas cum eo, suo sumptu vixerunt. In sequenti tempore, cum Cæsar in Saxoniam Vlma profectus esset: se Lucenhusam receperunt: domoque purgata, ad tempus ibi constiterunt, quanquam non sine timore: præsertim postea quam capto duce Electore Saxoniæ, Augustam Vindelicorum cum exercitu victore Cæsar rediit: passimq; copiæ vltro citroq; profectæ fuerunt: quo tempore etiam non raro cedere cogebantur. Post id tempus cœpta est, astuta quædam, tetraque bellua procreari, & in lucem edi: quæ cum alias gentes, tum inprimis Sueuorum, misere depascit: ac nisi aliquando huic aliquis Hercules inuentus erit: qui clauā nodosa eam conficiat: plurima adhuc damna dabit. Interim Cæsar Vlmam reuertit. Proximo die quam reuerterat, concionatores Vlmenſium ſ.

Canis fidelitas.

Non vicinus a vicino tutus.

Bibliothecæ laceratio.

λεψάνωνειζέτι ἐσθ' ἂν σωζομένων.

V Wolckeſtein. Φιλόξενος.

Bacchanalibus.

Ioan. Frid Saxo. Augusta.

1548. in Iulio, Interim.

λογισμὸν, ὄντα τυγχάνῃ· ὡς καὶ ὁτὲ συμβὰν p.444
καὶ γὰρ ποτε ἱσπανοῦ τινὸς τῷ τραχήλῳ αὐτῆς ζώνιον ἐπιβαλόντος. καὶ μεγάλῃ φωνῇ χρήματα αἰτοῦντος· αὐτῆς ἤδη ἀϊσχοιμένης, καὶ φωνὴν ἀφιέναι μελλούσης· ὁ οἰκιακὸς κύων τὸ κλινιδίῳ ἐπιπηδᾷ· καὶ σκέλος τοῦ ἱσπανοῦ δάκνει· οὐδὲ πρότερον, ὁδὰξ ἐγκείμενος καὶ ἐμφύς, παύεται· πρὶν ἐκεῖνον ὑπὸ τῆς ἀλγηδόνος ὑπὸ ξιφελκίαν τραχῆναι. τοῦτο ὡς ἐκεῖνος ἀχολησθένιος, ἥτε μήτηρ, καὶ ὁ κύων, ἐκπηδῶντες, τυγχάνουσι σωτηρίας. ἧς ἕνεκα πίστεως ἔτι καὶ νῦν οἱ γονεῖς τὸν κυνὰ τρέφουσιν. ἤτοι δὲ καὶ ἄλλον καιρὸν, τοῦ πατρὸς ἀπόντος. αὐτῆς ἕνεκα τῶν ἐπελευσομένων στρατιωτῶν ἐφ' ἅμαξαν ἐκ τῆς οἰκίας σκευαγωγούσης. ἦσαν τινες τηλεβόλων ἐν τοῖς ἔγγιστα τόποις ἠκούσθησαν, εἶτα φανερὸν ἐγένετο, πεποιηκέναι τοῦτο πονηρούς τινας τῶν ἐνοικούντων τὴν κώμην. βουληθέντας, αὐτῶν δολοφονῆσαι τὰ ὑπάρχοντα σφετερίζεσθαι. τέλος δὲ, πολλάκις εἰς ἀνάγκην ἐνέπεσεν, ἐκφυγεῖν τὴν οἰκίαν (τηλικαύτη γέγονε βία ἀνθρώπων) ὧν τοιούτων βουκήματα, πλὴν ἐδωδίμων, ἄλλα τε εὑρισκόμενα, ὑπερορώντων. ἤδη οἰκία πανταχόθεν μεμιασμένη· βιβλία καμὰ διεσκεδαμένα, καὶ διερρηγμένα· τἄλοιπα ἀφηρημένα ἀλλὰ γὰρ πρὸς τὸ ἐσλιγγηρὸν ἐπανέρχομαι. παρ' οὗ ἐνηθέντες ἐπὶ πλεῖον οἱ γονεῖς οἱ ἱσπανοὶ μᾶναι· πρὸς τὸ βουλκεσταίνιον ἦλθον· καὶ παρέμενον αὐτῷ ὡσεὶ ἑβδομάδας δέκα ἀπὸ ἰδίων ἀναλωμάτων. καίτοι γε τοῦ αὐτοῦ οἰκίας κενῆς ἱσπανῶν ὄσης. ἐν ᾗ τῷ μὴ ταῦτα, τὰ ἀνθρώπεια. ἐξ οὔλμης ὑπὸ σαξονίαν ὁρμησαμένη· πάλιν οἴκαδε ὑπέστρεψαν· καὶ τὴν οἰκίαν καθαίροντες, μέχρι τοῦ· καίτοι γε οὐκ ἄνευ φόβων, ἔμφυαν. καὶ μάλιστα, ἐπιδὴ τὰ στρατιὰ εἰς αὖθις ἦσαν ἐπανῆλθεν ὁ αὐτοκράτωρ· ἄγων τὸν σαξονίας ἐκλέκτορα, καὶ τὴν μάχην αἰχμαλωτὸν γενόμενον, ἐν ᾧ καιρῷ, στρατιωτῶν, τὸ μὲν ἀσχολούμενον, τῶν δὲ περσιόντων· ὀλιγάκις ὑπαρχωρεῖν ποι ἀναγκαίως εἶχεν. μὴ ταῦτα, πανδεινόν τι καὶ φοβερὸν ἀπεκυήθη θηρίον. ὃ νῦν μὲν πολλὰ κακὰ ποιεῖ πλείονα δ' ἔτι ὕστερον δώσει· ἦν μὴ θεόθεν τὸν λυσσώδους ὁρμὴς ὑπὸ τραχεῖ ἀποκρυβῇ. μεταξὺ μὲν ὁ αὐτοκράτωρ εἰς ἅλωσιν ἐπανήκει. τῇ δ' ἐφεξῆς ἡμέρᾳ, πέντε τοῦ οὐλμαίων

p.445. μαίων ἐκκλησιασῶν ἀλίσκονται· διότι τῷ θυείῳ ἠναντιοῦντο. εἰσὶ δ' οὗτοι. μαρτῖνος φρέχθος, κορυφαῖος αὐτῶν· μαρτῖνος ραβῆρος, βοναβεντέρας ψαλτζῆρος, γέρων. ἰάκωβος σπιέσσιον καὶ γεώργιος φιέσσιος. ἅμα δ' ἠλίσκετο τούτοις φρέχθα ἀδελφὸς ὑποδημάτων ποιητής. διότι προσδραμὼν, συλληφθέντα τὸν ἀδελφὸν παρεμυθήσατο. ἀπήχθησαν σύμπαντες εἰς κίρχαν τῆ βυιρτεμπεργιῆ δυκός· ὅπου μιᾷ συνδεθέντες ἁλύσῳ, μετὰ πολλὰ λυπηρὰ, τελευτῶντες ἐπὶ δόσῳ χρημάτων ἀπελύθησαν μὲν, ἀ μέντοι γ' ὧν ἀεὶ πεφρονήκεσαν ἀπέστερει. τούτων μὲν οἱ ἄλλοι διεσκοπίσθησαν ἄλλοσε. ὁ δὲ φρέχθος ἐν τυβίγγῃ κατὰ τόνδε τὸν χρόνον διαβρίβᾳ. ἐν τῇ ἀκαδημίᾳ προεξωὸς τῶν νέων· οἳ παρὰ δυκὸς χριστοφόρου πρὸς θείας τρέφονται λόγους. οὓς πιστότατος ὁ ἀνὴρ αὐτοῖς διασαφηνίζῃ. ὃς πάντα μὲν τὴν πρὸ τοῦ χρόνον εὔνοιαν τοῖς γονεῦσί μου κἀμοὶ διετέλεσεν ἔχων· κατὰ δὲ τὰς ἄνω μῆνας, ὅτε δὲ ἐκείνης τῆς πόλεως ἐβάδιζον, πᾶσαν φιλανθρωπίαν ἐνεδείξατό μοι, καὶ βελτίω μ' ἀγαθῇ ὠφέλησε. τότε δ' ἦν, ὡς ὁ πατὴρ ἐκείνους ἐπυνθάνετο συλληφθῆναι, ἐν λυτζεῤῥσῃ διάγων βραχύτι μετὰ ἰωάννου μάκκου, ἐν λαυνεσύνῃ παρόχου γεγονότος, εἰς ἀϊδεναΐμον. πόλισμα τοῦ βυιρτεμπεργίου, ὑπεξῆλθεν· ἐν τῷ καιρῷ ὑπὸ ἱππέων οἴκοι ξυλληπτίος ἐζητήθη. μετὰ δ' ἡμέρας ὀκτὼ, αἳς ἐν τῷ εἰρημένῳ πολίσματι παρὰ ἐκκλησιαστῇ ἰωάννῃ βυιτζεβουργήρῳ γεγονώς, αὐτός τε καὶ ἄλλοι πρεσβυτεροί τινες, εἰς λαυζενοῦσαν ἐπανῆλθεν. ἔνθα μίαν νύκτα διατρίψας, τῇ ἐπιούσῃ εὐθέως εἰς οὖλμαν ἀφίκετο διὰ τὸ τὰς τὸν αὐτοκράτορα καὶ ἐκλέκτορα ἀπιόντας, προπέμψαντας σταλίωτας, τὸ πλεῖστον μέρος ἐπανιέναι. κἀκεῖ διέμεινεν ἡμέρας ἑπτά. οὐ πολὺ μετὰ ταῦτα, πάντες οἱ κατὰ τὴν τῶν οὐλμαίων χώραν ἐκκλησιασταὶ, εἰς τὴν πόλιν ἐκλήθησαν ὑπὸ τῆς συγκλήτου. ὡς δὲ συνήχθησαν. αὐτοῖς προσήχθη τὸ θηρίον ἐκεῖνο. καὶ προὐτέθη, ὅπως ὁ μόνον οὐκ ἀποσταφεῖεν αὐτὸ, ἀλλὰ καὶ θρέψαιεν, καὶ κλενίσαιεν, καὶ κοσμήσαιεν, καὶ παντὶ τρόπῳ αὐτῷ ὑπερμαχέσαιντο. μηδ' ὁτιῶν εἰς αὐτὸ ἀκόντιον ἀφεῖεν. παραλαμβάνουσι δὲ καὶ ἀντιβαίνουσι, ἐπὶ τοῖς αὖτη ἐδόθη ἡ αἵρεσις. καὶ μάλιστα δὲ τὸν πατέρα ἐκβιάσασθαι σπουδὴν ἐποιοῦντο.

capti ſunt: quod illius beſtiæ fuerant aduerſarii. Hi fuerunt Mart. Frechthus, S. Theol. Licent. princeps Vlmenſium concionator, reliqui, Mart. Rauberus, Bonauent. Steltzerus, ſenex, Iac. Spieſſus, & Georg. Fieſſius. Captus eſt vna cum his, frater Frechti ſutor: propterea quod accurrens, captum fratrem conſolatus erat. Abducti ſunt omnes in ditionem ducis Wirtemb. & in oppido Kircha, in vnam coniecti catenam. Ibi in ſqualore & mœrore longo verſati, tandem ſe pecunia redemerunt: nec tamen ſententia priſtina deſtiterunt. Eorum alii loca alia, vitæque genus aliud ſecuti ſunt. Frechthus hoc tempore Tybingæ viuit: in Academia ab illuſtriſſimo principe Chriſtoph. præfectus iuuenibus qui principis liberalitate ad ſtudium diuinarum literarum aluntur: quas pro eruditione ſua, magna cum laude explicat. Qui cum omni tempore optime de parentibus meis & me eſt meritus; tum proxime ſuperioribus menſibus, cum illac tranſirem, humaniſſime me eſt complexus, conſilioque iuuit. Tum autem cum pater hos, de quibus dixi, captos audiret: qui eo tempore Lucenhuſæ erat: pauliſper ſe cum Io. Macco, qui Eccleſiæ Lauſenenſi præfuerat, in ditionem Wirtembergenſem in oppidum Heidenheim contulit. Quo interea tempore ab equitibus domi quæſitus eſt. Poſt 8. dies, quibus Heidenheimi apud Ioannem Wircemburgerum, verbi Dei miniſtrum, fuerat: quo etiam alii presbyteri confugerant, Lucenhuſam reuertit. Ibi vnam tantum noctem commoratus: Poſtero die confeſtim Vlmam iuit: propterea quod ii, qui Cæſarem abeuntem, Electoremque curru aſportatum, proſecuti fuerant, magna ex parte redirent. Ibi manſit ſeptem dies. Non multo poſt omnes Vlmenſis agri concionatores in vrbem a Senatu accerſiti. Iis, cum conueniſſent, adducta eſt illa, quam dixi, beſtia. Propoſitum eſt, vt non tantum non eam auerſarentur: ſed etiam Deum & ſanctos omnes iurarent, ſe eam alituros, pexuros, ornaturos, defenſuros, nec vllo modo telum vllum in eam coniecturos. Tergiuerſantibus & renuentibus, tertio ea conditio lata. Ac præcipue patri inſtiterunt, quod is eſſet vnus

Concionatores capti.

Kirchatecciâ.

Mart. Frechthus, Tybingæ. Stipendium illuſtre.

IV. Ceſſio Heidenheimum. Ioan. Maccus.

Io. VVirtzburger, ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ εὐπαίδευτος, V. Ceſſio, Vlmam.

Interimens absque ens.

χρισῷ δ' ἀεικήτι τέτυκται, ᾧ, τῷ καὶ οὔτι πολὺν χρόνον ὕστερον ἐμπεδόνησεν.

ex iis, qui reliquorum doctrinam & mores, attenderent. Ita vti per Deum eos obtestaretur pater; ne tale vinculum conscientiæ suæ iniicerent. Sed ex iis concionatoribus eo tempore fortiter reliqui sustinuerunt illum impetum: nouem tamen fuerunt expugnati. Itaque iis, qui repugnabant & perstabant, numero circiter quadraginta, abeundi potestas data est: ipsisque pro viatico vicenquini aurei donati. Qui in exilium proficiscentes, alii alia loca, pro eo ac poterant, petebant. Cæteris, qui bestiam colebant, ternæ, aut quinæ, aut senæ Ecclesiæ commissæ. Parentes cum rebus suis Norib*e*rgam, & Heroltzbergam, aut alio, ad affines & amicos se contulerunt: & ita ad tempus vagando sibi vitam propagarunt. Tandem Culmbachium in regionem Marchionis Alberti peruenerunt: atque post paulum commendatione Othonis Korberi, doctissimi viri, & aulici illic concionatoris, Wartenfelsium translati sunt: qui est pagus & arx amœna, in potestate nobilis & clari viri Wolffgangi Adolfi a Waldenfels: situs supra Culmbachium ad vnum & dimidium milliaria; in quo loco pater hoc tempore Ecclesiæ præest. Quos meos parentes anno hoc 1551. mense Maio inuisi: gratiaque Dei incolumes inueni. Postea Mense Iunio Argentoratum redii ad Dominos meos Werteros, Philippum & Antonium, nobilitate & studio litterarum claros iuuenes; cum quibus iam quadriennium magna commoditate & otio in literis vixi: &, si Deo optimo maximo placitum erit, diutius cum eis manebo: operamque ipsis pro parte mea nauabo.

Tertia feria post Martini.

Noriberga. Heroltzberg.

Culmbach.

M. Othonis Corber. VVartefels.

VValdenfels.

VVerteri.

το. διὰ τὸ αὐτὸν εἶναι τῆς τῶν ἄλλων διδαχῆς καὶ βίου ἔφορον. ὥτε τελευταῖον πρὸς θεῦ δεηθῆναι αὐτῶν, καὶ μαρτύρασθαι· μὴ ἐπιβαλεῖν τῇ αὐτῦ συνειδήσει τοιῦτον βρόχον. οἱ μὲν οὖν ἄλλοι πάντες, ἀήτηλοι διέμειναν. ἐννέα δὲ ἐξεπολιορκήθησαν. συνεχωρήθη δὲ, τοῖς μὲν ἐναντιωθεῖσιν, ἑκάστοις εἴκεσι καὶ πέντε φλωρήνους ἐφόδιον λαβῦσι δωρεὰν, ὅποι βέλοιντ' ἂν ἀπιέναι. οἵτινες ὡς φυγάδες, ἄλλοι ἄλλοσι, ὡς ἕκαστος εἶχε δυνάμεως, ἐτρέποντο. οἱ δὲ λοιποὶ οἱ τὸ θηρίον προσκυνοῦντες κατὰ τρεῖς, ἢ τέτταρας, ἢ καὶ πλείονας ἐκκλησίας ἐνεχειρίσθησαν. οἱ δὲ μὲ γονεῖς, ἔχοντες τὰ ἑαυτῶν, τὰ μὲν εἰς νωριμπεργίαν, τὰ δ' εἰς ἐρολζβέργιον, τὰ δ' ἄλλασε, πρὸς κηδεστὰς καὶ ἄλλους φίλους, παραγενόμενοι, ἑτῶσι μέχρί τε πλανηθέντες διεγένοντο. τὰ δὲ τελευταῖα, εἰς κελμβάχιον τῦ μαρχίωνος ἀλβέρτε ἐλθόντες, μικρῷ ὕστερον συμπεπάξαντος ὄθωνος κορβήρε, ἀνδρὸς ἐπὶ θείοις λόγοις εὐδοκίμε, καὶ αὐλείε ἐκκλησιαστῦ ἐκεῖ ὄντος, εἰς βαρτεφέλσιον μετῳκίσθησαν. ἄντη δ' ἐστὶ κώμη καὶ ἀκρόπολις καλὴ, ὑπὸ μὲν κυρίῳ, τῷ εὐγενεῖ τε καὶ ὀνομαστῷ βολφγάγγῳ ἀδόλφῳ βαλδεφελσῆθεν. ὁδὸν δ' ἀπέχουσα κελμβαχίε, μίλιον ἕν καὶ ἥμισυ. ἐν ταύτῃ νῦν ὁ πατὴρ τὴν ἐκκλησίαν διοικεῖ. τὸς μὲν δὴ γονεῖς με ἔτῃ τῷδε, τῷ ᾳ Φ ν ᾱ. μηνὶ μαΐῳ ἐλθὼν, ἔτι σὺν θεῷ εὗρον. εἶτα δ' ἐν ἰανίῳ εἰς ἀργεντίνην ὑπέστρεψα πρὸς φίλιππον καὶ ἀντώνιον βερτήρους, νέους εὐγενείᾳ τε καὶ περὶ παιδείαν φιλοτιμίᾳ προέχονταις πολλῶν τῆς αὐτῆς τάξεως. οἷς ἤδη διὰ τεττραετίας ἐπὶ πολλῇ καὶ καλῇ σχολῇ συνέζησα· καὶ ἐπιπλέον δὲ, ἢν τῷ θεῷ δόξῃ, τὰ εἰς ἐμὴν δύναμιν ἥκοντα αὐτοῖς ὑπηρετήσω.

SIMO-

SIMONIS STENII
VITA
MAVRITII, SAXONIAE ELECTORIS.

LECTORI BENEVOLO

S. D.

BURCARD GOTTHELF STRUVE.

*MAgnus inter Germaniæ Principes erat Mauritius, qui primus in Albertinam prosapiam Electoralem intulit dignitatem. Hinc, non immerito laudes ipsius & elogia plures enarrant. Vt enim taceamus Sleidanum, Chytræum, Thuanum, Hortlederum, Pontum Heuterum, Ioachimum Camerarium in Vita Melanchthonis, Seckendorfium, aliosque, qui in ipsius occupati fuerunt gestis, separatim quoque Eiusdem Historiam vel alii scripserunt integram, vel gesta quædam singularia illustrarunt. Inter illos Seckendorfio memoratur * Historia Mauritii MSta, quam Georgius Arnoldus, Chemnicensis, Iureconsultus egregius, & Cancellarius quondam Citicensis anno 1588 defunctus, conscripsit, cuius Germanicam versionem anno 1670. Dauid Schirmerus, cuius curæ olim Bibliotheca Electoralis fuerat commissa, adornauit. In Tomo secundo Orationum Lugubrium a Simone Schardio editarum, continentur Orationes in obitum Mauritii, in æde Paulina Lipsiensi, anniuersariæ Memoriæ ergo habitæ, vtpote Ioachimi Camerarii, Ernesti Pocciі, Erneſti Vogelini, Sebastiani Rosleri, Iacobi Strasburgii, Michaelis Barthii, Gregorii Bersmanni, Io. Schirmeri, Balthasaris Gutleri, & demum vltima, decimo posti Mauritii mortem anno recitata, qua potissimum Monumentum ipsius sepulcrale describitur. Integrum hoc in Conditorio suo Saxonico capite Tertio prolixe exposuit Dauid Schirmerus. Aliud vero ipsi nos exhibuimus in fasciculo Tertio Actorum Litterariorum Tomi secundi. Illustrantur quoque Mauritii Acta ex Historia arcana trium Saxoniæ Electorum, quam ex MSto primum protractam atque Tomo secundo Obseruationum Germanicarum Halensium videmus insertam, cuius Auctor reputatur vel Guilielmus Reiffensteinius, Quæstor Stolbergensis, vel Matthæus Ratzenberger, Medicus Electoralis Saxonicus. Ad gesta Mauritii specialia alii faciunt Scriptores. Talis est Nicolaus Mameranus, qui Inuestituram Regalium atque Dignitatis Electoralis singulari scripto exposuit. Historiam Belli Magdeburgensis a Mauritio Electore gesti, enarrauit Sebastianus Besselmeyer. Thomæ Wintzeri habemus Historiam infelicis pugnæ inter Mauritium, Saxoniæ Electorem, & Albertum, Brandenburgicum Marchionem, vna cum Mauritii funeris ac sepulturæ descriptione. Hæc singula in Schardii Tomo secundo reperiuntur. Accesserunt Georgii Fabricii, aliorumque in eum Epigrammata, vna cum Ioachimi Camerarii in funere ipsius Lipsiæ habita Oratione. Inter Wittebergensium Orationes** extat Ioannis Maioris Ioachimi Oratio de Mauritio, ligato sermone conscripta. Nec minus æstimandæ sunt Io. Friderici Brandtii Misnensium Equitis illustris Vindiciæ Mauritianæ, *** quas in hac Academia, Præside Oswaldo Hilligero, adseruit, quibus ipsum Mauritium ab iniuriis Io. Bodini, Eiusdemque expeditionem aduersus Cæsarem, susceptam strenue defendit. Idem institutum est Cornelii Crullii in Vindiciis Mauritianis, siue de Iustitia belli Saxonici Mauritiani, dum discursum istum autoris Autonomiæ & Iurisconsultorum Dillingensium calumniis opposuisset.**** Post hosce memoratos, Eiusdem Belli Historiam æque ac Iustitiam singulari schediasmate exposuit Io. Christophorus Bartensteinius. ***** Hæc ipsa autem Historia a Stenio descripta, licet notiora saltim, contineat Mauritianæ Historiæ monumenta, fide tamen digna est, & accurata.*

VITA

---

* *Hist. Luther. lib. I. §. VI. add. I.*
** *Tomo V. p. 697.*
*** *Ienæ 1617. 4.*
**** prodiit *Lipsiæ 1631. 4.*
***** *Argentorati 1710. 4.*

VITA
FORTISSIMI ET LAVDATISSIMI DVCIS
MAVRICII
SAXONIÆ QVONDAM ELECTORIS,

Græce conscripta ac in Latinum sermonem conuersa
A
SIMONE STENIO, Lomacensi.

---

p. 445

ILLVSTRISSIMO PRINCIPI AC DOMINO
D. FRIDERICO IV.
COMITI PALATINO, DVCI BAVARIÆ,
ELECTORI,
DOMINO SVO CLEMENTISSIMO
FAVSTVM NOVI ANNI AVSPICIVM
PRECATVR
SIMON STENIVS.

INtuens ego in pericula, quæ Germaniæ imminent cum ab Othomanica potentia, tum a Pontificia, sæpe recordor Mauricii Saxoniæ quondam Electoris, cuius virtute vtramque a ceruicibus nostris depulsam esse qui negat, & inuidum se is & ingratum fateatur necesse est. Quibus vitiis haud scio an laboret Flaciana factio, quæ vt viuentem probris infectata fuit, sic mortuo etiam nunc obtrectat, eodem animi morbo, & eadem criminandi libidine, qua vsa est & vtitur in vita & manibus exagitandis laudatissimi Electoris Christiani, cui Mauricius patruus fuit. Cæterum turpe credo sit illos diligentiores esse in optimis principibus deformandis, quam nos in iisdem ornandis. Atque hæc causa me impulit, vt rerum a Mauricio gestarum breuem synopsin complecterer ex Panegyricis doctissimorum & disertissimorum virorum narrationibus decerptam. Quam strenulæ loco, illustriss. Elector, ad tuam Celsitudinem mittendam esse duxi ea gratia, quod viderem, tempora hæc Mauricianis non esse dissimilia, & difficultates easdem propemodum in pari rerum Germanicarum perturbatione, & maiorum confusionum metu, initio gubernationis tuæ offerri. Ex quibus omnibus vt feliciter te, quemadmodum superiori anno, sic & hoc, quem modo auspicamur, & sequentibus, expediat omnipotens & misericors Deus, & ego precor & mecum omnes boni. Dab. Calend. Ian. Ann. 1593.

VITA MAVRICII

SAXONIÆ QVONDAM ELECTORIS, &c.

Græce ac Latine conscripta.

NE nostra quidem ætas (vt verbis Græci cuiusdam vtar) expers esse debuit virorum memorabilium. Dico autem hoc tum ad alios respiciens, tum ad Mauricium ducem quondam & Electorem Saxoniæ. Ac de aliis quidem literis proditæ narrationes extant & fortasse extabunt aliorum. De Mauricio vero etsi multorum eruditionis & sapientiæ laude celebrium & versus & orationes legimus: non tamen omnino indecorum existimo, a nobis etiam aliquid commemorari, duabus de causis: quarum prior est, vt memoria ipsius ad posteros propagetur, quantum in me est, qui institutionis & disciplinæ ratione pulcerrimo beneficio ab ipso affectus sum (quippe primis pueritiæ annis in illustrem & celebrem Misenæ ludum pietati & Musis a Mauricio consecratum, ipso adhuc viuente receptus) altera vt ex iuuenibus generosissimi quique & nobilissimi fortitudinis & bellicæ gloriæ decus spectantes, non tantum prisca & externa exempla habeant, quæ æmulentur, verum etiam nostræ ætatis domestica tanquam normam & regulam sibi proponant, ad quam sese ipsi conforment. Ac primum quidem de maioribus nobilissimis & suæ ætatis celeberrimis, superuacaneum fuerit multum verborum facere, atque ea colligere, quæ plerisque nota sunt qui vel ex-

Ἔμελλεν ἄρα μηδὲ ὁ καθ' ἡμᾶς βίος, ὥστε χρήσασθαι ἐμὲ τοῖς ἕλληνός τινος ῥήμασιν, ἄμοιρος ἔσεσθαι ἀνδρῶν λόγου μνήμης ἀξίων. λέγω δὲ εἴς τε τὰς ἄλλας ἀναφέρων, καὶ μάλιστα εἰς μαυρίκιον ἄρχοντα τῶν ἐπ' ἀ ποτε καὶ ἡγεμόνα τῶν σαξόνων γενόμενον. περὶ μὲν οὖν τῶν ἄλλων γέγραπ'αί τε καὶ δεδήλωται τοῖς ἄλλοις. περὶ δὲ μαυρικίου, εἰ καὶ πολλοὶ τῶν ἐπὶ παιδεία καὶ σοφίᾳ διαβοήτων ποιημάτα τε καὶ λόγους κατέλιπον, οὐ μὴν πάνυ ἀπρεπὲς ἡγησάμην καὶ ἐμὲ διελθεῖν τι, ἀμφοῖν ἕνεκα. ὡς ἐκεῖνός τε διὰ μνήμης εἴη τοῖς ἐπιγινομένοις, τόγε καθ' ἐμὲ, εἰς τὰ κάλλιστα ὑπ' αὐτοῦ εὐεργετηθέντα ὅσον εἰς παιδείας ἀφορμὴν (καὶ γὰρ κομιδῇ παῖς ὢν εἰς τὸ περιφανὲς καὶ ἀοίδιμον τῆς μισένης ἀδασκαλεῖον, τῇ τε εὐσεβείᾳ καὶ ταῖς μούσαις ὑπὸ τοῦ μαυρικίου καθιερωθὲν, ζῶντος ἔτι αὐτοῦ ἀνελήφθην) καὶ οἱ γενναιότατοι εὐγενέστατοι τῶν νέων καὶ πρὸς ἀνδρείαν καὶ στρατηγίαν ὁρῶντες ἔχοιεν μὴ τὰ ἀρχαῖα μόνα καὶ ξένα τῶν παραδείγμάτων ζηλοῦν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἡμετέρᾳ βίᾳ οἰκεῖα οἱονεὶ κανόνα προτίθεσθαι, πρὸς ὃν σφᾶς αὐτὰς ῥυθμίσαιεν ἄν. καὶ πρῶτον μὲν περὶ τῶν προγόνων εὐγενεστάτων καὶ ὀνομαστάτων τῶν καθ' ἑαυτὸν γεγονότων περίεργον ἂν εἴη μακρολογεῖν συνείροντα ἐκεῖνα, ἃ πολλοὶ προεπίσανται τῶν καὶ ἄκρῳ φασὶ δακτύλῳ τῆς γερμανικῆς ἱστορίας ἐπιγευσαμένων.

p.451. μένων. τί γὰρ προπάππᾳ ἐνδοξότερον τῷ Φριδερίκᾳ τῷ δευτέρᾳ; τίς ἀρε[ῖ]ῃ τὸν πάππον ὑπερέβαλεν τὸν ἀλβέρτον, ὃν ἰννοκέντιος τῶν ῥωμαίων ἀρχιερεὺς διὰ τὸ μεγαλουργὲς ὀνομάζειν εἰωθεν δεξιὰν τῆς τῶν ῥωμαίων πολιτείας. ᾗ Φριδερίκον τὸν ξιφοφόρον, ὃν υἱὸν κατέλιπεν ὁ ἔρνες⊙ τῷ ἀλβέρτᾳ ἀδελφὸς, ἄρχοντα φρονιμώτατον γενόμενον ἀποθανόντος τῷ μεγίστᾳ ἀμιλιανοῦ τῷ αὐτοκράτορος, εἰπεῖν φασιν, ὅτι οὐδένα ἄλλον διάδοχον ἐκείνῳ ὀνομάσειεν ἂν ὅτι μὴ θεῖον πρὸς πατρὸς τὸν ἄλβερτον, εἰ ζωὸς περιῆν. ὁ δὲ πατὴρ τῷ μαυρικίου ὁ ἐρρῖκος, εἰ καὶ ὁ θεὸς ἐκ ἔδωκεν αὐτῷ ἐκ νεότη[τος] καὶ εἰρηνες, ἀργαλέους πολέμους, εἰς δικαιοσύνην μέν τοι καὶ φιλαλήθειαν, καὶ φιλανθρωπίαν καὶ δὴ καὶ ἀνδρείαν τοσοῦτος ἐγένετο, ὅσοι περ ἐκεῖνοι, τοῦτο τῷ ἐρρίκῳ αἰκαθαρίνης θυγατρὸς τῷ ἡγεμόνος ἐνετῶν τῷ λεγομένου τε καὶ ὄντος μεγάλου ἔκγονος ὢν ὁ μαυρίκιος, οὔτε τῷ πάπου, οὔτε τῶν ἄλλων προγόνων καταδεέστερον ἑαυτὸν παρέσχεν ὡς ἐν τοῖς ἐφεξῆς γνωρίσομεν, ὑπογεάψαντες πρότερον τὴν μορφὴν αὐτοῦ, καὶ τοι μὴ τάνυ γραφικοί τινες ὄντες. τὸ δὴ σῶμα εὐμήκης τε ἦν καὶ καλὸς, ἔχων ὡς ἀληθῶς κατὰ τὴν τραγωδίαν εἶδος ἄξιον τυραννίδος, ὡς καὶ νῦν ἐπὶ τῶν ἀνδριάντων φαίνεται. τὴν χρόαν ἐρυθρὸς, ἡ κόμη ξανθὴ, καὶ ἀνδρὶ γενομένῳ ὑπόπυῤῥος, ὀφθαλμοὶ πολὺ τὸ γοργὸν καὶ ἔνθεον διεμφαίνοντες ἐς τοσοῦτον, ὥστε κ᾽ ὑπαναφύεσθαί τι ἐκ τοῦ εἴδους φοβερὸν, ὥσπερ ἀλεξάνδρῳ τῷ μεγάλῳ κατὰ τὸν ἀιλιανόν. καὶ τοιόσε μὲν τὴν μορφὴν μαυρίκιος. τῆς δὲ ψυχῆς οὐ κατὰ λόγων δύναμιν καὶ μάλιστά γε τῶν ἐμῶν ἐμφανίσαι τὴν εἰκόνα. τὸ γὰρ ἥμερον ἐν τῷ στέρῳ, καὶ φιλάνθρωπον, καὶ φιλόστοργον καὶ τὸ ἀνέκπλη[ον] παρὰ τὰ δεῖνα τῇ συνέσ[ει] καὶ δυνότητι στρατιγικῇ συγκεκραμένον, καὶ δὴ καὶ τὸ ἐπιεικὲς καὶ ἀφελὲς καὶ τὸ πιστὸν κἄν τις συναγάγῃ εἰς τὸ αὐτὸ ἅπαν[α], οὐχ ὅμως διατυποσεῖεν ἂν τῷ λόγῳ καλλίστην τινὰ ψυχῆς κρᾶσιν ἐκ παντοίῳ ἀρετῶν συγκειμένην. περὶ ὧν διαλεχθεῖεν ἄν ἐπίδ[ει]ξιν ποιοῦντες, ἀλλ᾽ οὐχ οἱ τὸν βίον γεάφοντες, οἷς που ἱκανόν ἐστι τὰ πλεῖστα ἐπιτέμνειν καὶ τῶν ῥη[όρων] πᾶσι παραχωρεῖν τῷ πάν-

tremis (vt dici ſolet) digitis Germanicas hiſtorias attigerunt. Quid enim proauo Friderico II. clarius? quis virtute ſuperauit auum Albertum, quem Innocentius Romanus Pontifex propter rerum geſtarum magnitudinem *dextram imperii manum* appellare ſolitus eſt. Et Fridericum Electorem, quem filium reliquit Erneſtus Alberti frater, prudentiſſimum principem, mortuo Maximiliano Imperatore, dixiſſe perhibent, *ſe nullum alium ſucceſſorem nominaturum fuiſſe, quam patruum Albertum, ſi tum ſuperſtes eſſet.* Pater autem Mauricii Henricus, etſi Deus non dedit ei ab adoleſcentia vſque ad ſenectutem τολυπεύειν, vt Homerus loquitur, ἀργαλέας πολέμους i. e. *tractare difficilia bella*: quod tamen ad iuſtitiam attinet & pietatem & amorem veritatis ac ſtudium humanitatis, par illis fuit, etiam ſi fortitudinem ſpectes. Huius autem Henrici & Catharinæ filiæ ducis Henetorum & re & nomine Magni, Mauricius filius cum eſſet, neque auo ſe neque aliis maioribus inferiorem præſtitit, vt deinceps oſtendemus, vbi prius formam eius depinxerimus; etſi huius artificii non admodum periti. Corpore fuit procero & pulcro, forma fere digna imperio ſecundum tragœdiam, vt etiam nunc in ſtatuis apparet. Colore rubro, coma flaua, quæ adultiori ſubruffa. Oculorum obtutus acer & viuidus adeo, vt etiam aſpicientibus terribilis eſſet, quemadmodum de Alexandro Magno Ælianus ſcribit. Hæc de forma corporis: ſed animi effingere imaginem nulla oratio poterit, & minime omnium mea. Manſuetudinem enim & conſtantiam, humanitatem, & ardentium amoris in ſuos affectionem, animum omnis pauoris inter pericula expertem, cui prudentia & ſolertia militaris comes eſſet, moderationem præterea & ſimplicitatem fidemque hæc omnia ſi quis in vnum colligat, non tamen expreſſerit pulcerrimum animi temperamentum. De quibus diſſerere poterunt ij, qui eloquentiam oſtendant, non ij qui vitam ſcribunt. quibus ſatis eſt multa breuiter complecti, & elaborationem ſingulorum Rhetoribus relin-

Genus & parentes. Mich. Boemi vita Alberti.

Corporis habitus.

Mores.

relinquere. Vnde & nobis in præsentia visum est ea, quæ de Mauricio tradita litteris sunt, paucis comprehendere, initio narrationis sumto ab eo tempore quo viginti annos natus in administratione Reipublicæ parenti mortuo successit, cum antea vixisset in illustrissimis aulis patrui Georgii, & Alberti Episcopi Moguntini Electoris, & tandem Ioannis Friderici Electoris, agnati. Gubernatio. Successit autem Mauricius patri in gubernatione tum, cum res admodum turbulentæ essent & inquietæ, propter seditiones, quibus committebantur inter se (vt etiam hac nostra ætate) religionis christianæ & salutaris doctrinæ fidei causa non solum Ecclesiarum præsides, sed etiam ipsi Principes atque adeo fæx plebis. In tanta igitur rerum omnium perturbatione Mauricius ad principatum euectus nihil antiquius habuit, quam puritatem fidei conseruare suis, ratus se non tam thesaurorum & regionis fertilissimæ, multitudineque hominum & pulcritudine vrbium ante alias admiratione dignæ hæredem factum esse, quam veritatis & pietatis paternæ, in certa persuasione ad salutem patriæ plus momenti habere diuini cultus exornationem, quam gestationem purpuræ, vel regii etiam diadematis. Paulo ante obitum Henrici patris duxit illustrissimi Chattorum principis Philippi filiam, ex qua suscepit filiolum Albertum, & filiam Annam. Albertus infans adhuc decessit: cuius mortem parens mollius quam virum fortem deceret, ferre visus est iis, qui putant neminem animosum & bellatorem merito haberi posse, qui non ingenio sit aspero, immiti atque adeo sæuo. Sed non Mauricius talis, nec priscus ille Agesilaus, nec alii heroes, qui ardentissimo amore suos complexi fuere. Si quid tamen vel nomine acerbitatis vel austeritatis notari potuit in moribus Mauricii, militariter potius quam ciuiliter educati, illud ipsum certo scio subito euanescet, si comparetur cum mansuetudine ipsius & humanitate ac eruditorum amore. Studiorum amor. Natura enim bellicosus ille cum propter occupationes tantam operam, quantam

τα καθ' ἕκαστον ἐξεργάζεσθαι. τοιγαροῦν καὶ ἡμῖν τῷ παρόντι ἔδοξε διὰ βραχέων συμβιβάσαι τὰ ἱστορηθέντα περὶ τὸ μαυρικίκ, ἀρχὴν λαβόντας τῆς διηγήσεως ἀφ' οὗ ἔτη γεγονὼς εἴκοσι τὴν ἡγεμονίαν τὸ πατρὸς ἀποθανόντος παρέλαβε, ζήσας πρότερον ἐν αὐλαῖς ἐπιφανέσταις τό τε πατραδέλφου γεωργίου, καὶ τὸ ἀλβέρτου ἐπισκόπου μογουντίνε ἑνὸς τῶν ἑπτὰ, καὶ τὸ τελευταῖον τὸ ἰωάννου φριδερίκε τὸ ξιφοφόρου, ἀχιτέως ὄντος. διεδέξατο δὲ τόδε ὁ μαυρίκιος τὴν ἀρχὴν ὁπότε τὰ πράγματα πολὺν σάλον, κίνησιν εἶχε διὰ τὸ ἐκτασιάζεσθαι καὶ συγχρούεσθαι παντὶ παντὶ πρὸς ἀλλήλους τότε, ὥσπερ καὶ νῦν, ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς εὐσεβείας καὶ σωτηρίου διδαχῆς τῆς πίστεως, οὐ μόνον τὲς προεστῶτας ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς συλλόγοις, ἀλλὰ καὶ ἄρχοντας λαῶν καὶ ἰδιώτας ἠχυδαίκς. ἐν τοσούτῳ οὖν τεράχῳ ὁ μαυρίκιος τὴν ἀρχὴν διαδεξάμενος τὸ εἰλικρινὲς τῆς πίστεως τοῖς ὑπηκόοις παραφυλάττειν περὶ πλείστου ἐποιήσατο, ἡγήμενος οὐ μόνον θησαυρῶν καὶ χώρας παμφόρε, πλήθη τε ἀνθρώπων καὶ κάλλη τῶν πόλεων ἐν τοῖς μάλιστα θαυμάζεσθαι ἀξίας, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον τῆς ἀληθείας καὶ εὐσεβείας πατρῴας κλῆρονόμος γενέσθαι, καὶ μεῖζον νομίσας πρὸς σωτηρίαν πατρίδος τὸ σεμνύειν τὰ θεῖα ἢ ἐφεστρίδα φορεῖν καὶ διάδημα βασιλικόν. ὀλίγῳ πρότερον ἢ τελευτῆσαι τὸν πατέρα ἔρρικον ἔγημε θυγατέρα τὸ περιφανεστάτε φιλίππου ἄρχοντος τῶν κατσῶν, ἐξ ἧς ἐγένοντο αὐτῷ υἱὸς ἄλβερτος καὶ θυγάτηρ ἄννα. ὁ ἄλβερτος βρέφος ἔτι ὢν ἀπέθανεν. ὃ τεθνηκότος ἐμπαθέστερον ἢ γενναιότερον ἐγεγκεῖν τὴν συμφορὰν ἔδοξε τοῖς οἰομένοις ὅτι οὐδεὶς ἀνδρόδης καὶ πολεμικὸς νομίζοιτ' ἂν δικαίως, ὁ μὴ ἀγρίος ὢν καὶ πικρὸς τὸ ἦθος καί πε καὶ ὠμός. ἀλλ' οὐ μαυρίκιος τοιοῦτος, οὔτε ὁ πάλαι ἀγησίλαος, οὔτ' ἄλλοι ἡρῶες φιλοστοργότατοι γενόμενοι. καὶ δή που τὸ στρφνὸν περὶ τὸ ἦθος καὶ τὸ αὐστηρὸν, εἴτι γέγονεν ἐν τῷ μαυρικίῳ, στρατιωτικῆς μᾶλλον ἢ πολιτικῆς παιδείας μεταλαβόντι, παραβαλλόμενον αὐτὸ τῷ ἡμέρῳ καὶ φιλανθρώπῳ, ᾧ ἴουν ᾧ τῷ φιλομούσῳ, εὐδιὸ ὅτι γὰρ ὢν τῇ φύσῃ, καὶ ὑπ' ἀσχολιῶν, ἐφ' ὅσον

ἐν ἀκαρεῖ ἀφανισθήσεται. φιλοπόλεμος μὲν

p. 452. ὅσον ἦν πρόθυμος, ἀσκῆσαι τὴν φιλοσοφίαν καὶ μαθεῖν ἐκ ἐξικόμενος, τὴν παιδείαν ὅμως ἐτίμησέν τε οὕτω καὶ ἐθαύμασεν, ὥστε τὰς ἀκαδημίας οὐ μόνον ἐν τῇ πρότερον καταστάσῃ διασῶσαι, ἀλλὰ καὶ μεγαλοπρεπῶς αὐξῆσαι, λαμπρῶς, καὶ δαψιλῶς ἐπιχορηγήσαντα τὰ δέοντα, καὶ τρισὶ διδασκαλείοις ἡγεμονικοῖς ἐπισήσαντα ἐλλογίμους ἄνδρας, τῆς τε χριστιανικῆς πίστεως καὶ ἑλληνικῶν καὶ ῥωμαϊκῶν μαθημάτων διδασκάλους. ἀλλὰ περὶ τούτων ἄλλος. τῷ δευτέρῳ τῆς ἡγεμονίας ἔτει συνέβη διαφερομένους πρὸς ἀλλήλων τόν τε μαυρίκιον καὶ τὸν ἰωάννην φριδερῖκον ἐς τοσοῦτο φιλονεικίας προελθεῖν, ὥστε ἑκάτερον ὁπλίσαι δύναμιν ἐκ τῶν ἀρχομένων, καὶ εἰς τὸ αἷμα ἴσως ἐτελεύτησεν ἂν αὐτοῖς ἡ διαφορά, εἰ μὴ διέλυσεν αὐτὴν ὁ περιφανέστατος ἡγεμὼν τῶν κατ' ὦν ὁ φίλιππος πενθερὸς τοῦ μαυρικίου. τὴν αἰτίαν, ἀφ' ἧς πρῶτον διαστήτην ἐρίσαντο κατὰ τὸν ὅμηρον ὁ πολὺς λέως φασὶ γενέσθαι ἀμφισβήτησίν τινα περὶ πολίσματος βουρκίνης. οἱ δὲ χαρίεντες τὴν μοῖραν καὶ τὴν ἄτην· ἣν καὶ ἀγαμέμνων παρ' ὁμήρῳ αἰτιᾶται, αὐτὸν φάσκων ἐκ αἴτιον εἶναι. μετὰ ταῦτα καταβὰς μαυρίκιος εἰς παννονίαν τὴν κάτω μετὰ στρατεύματος δαπάνῃς αὐτοῦ ἰδίας τρεφομένου παρὰ μικρὸν ἦλθεν ἀποθανεῖν ἢ γοῦν ἁλῶναι ὑπὸ τῶν τυρκῶν. ἄφνω γὰρ πολεμίων εἰσβαλλόντων ὅπλα αὐτός ἁρπάσας ἐνθύμως καὶ ἐνθουσιῶντι ὅμοιος πολὺ πρὸ ἄλλων κατὰ τὰς γεννέους τῶν σκυλάκων ἐπὶ τὰς λεηλαγοῦντας ὥρμησεν, τοὺς δορυφόρους καὶ ἄλλους ἐκβοηθήσοντας ἐκ ἀναμείνας. ἐπιφερόμενον δὲ αὐτὸν μεθ' ὁρμῆς σφοδροτέρας θρασύτερον καὶ παραβολώτερον ὑποσῆσαν τὸ ἄγημα τῶν ἱππέων κατέβαλεν. καὶ τάχα κε ἀποῤῥυεὶς ἐκ τοῦ ἵππου εἰς γῆν ἀνῃρέθη ἄν, εἰ μὴ τῶν δορυφόρων τις ἀνὴρ ὢ τῶν ἀφανῶν ὅσα εἰς τὸ γενναῖος σεβαστιανὸς ὁ ῥίβισσος προσδραμὼν ὑπὲρ τοῦ μαυρικίου διεκινδύνευσε πρὸς πολλοὺς μόνος· ἐγνωκὼς ἀποθανεῖν μᾶλλον ἢ στρατηγὸν ἀπολιπεῖν κείμενον. ἐν τοσούτῳ δὲ πολλῶν ἐκ τοῦ στρατοπέδου προσελασάντων τροπὴ τῶν τυρκῶν ἐγεγόνει. καὶ ὁ δορυφόρος ἀνελπίστως μὲν τὸν μαυρίκιον περιεποίησεν, αὐτὸς δὲ ἐκ τῶν τραυμάτων κακῶς ἔχων εἰς

vellet, ſtudiis ſapientiæ dare non potuiſſet, nihilominus tamen doctrinæ eruditionem eo & honore & admiratione proſecutus eſt, vt Academias non tantum in priori ſtatu conſeruarit, ſed etiam magnifice amplificarit, ſplendide & copioſe ſuppeditando ea, quæ neceſſaria eſſent, & tribus ducalibus ludis * viros celebres præficiendo, qui Chriſtianam fidem & Latinas ac Græcas literas adoleſcentes docerent. Sed de his ſatis. altero principatus anno accidit, vt diſſidium exiſteret inter Mauricium & Ioannem Fridericum, quod eo contentionis progreſſum eſt, vt vterque copias ex ſuæ ditioni ſubiectis armarit. Ac fortaſſe ſanguine lis illa finita fuiſſet, niſi compoſita foret ab illuſtriſſimo Chattorum duce Philippo Mauricii ſocero. Cauſam diſſenſionis vulgus perhibebat fuiſſe controuerſiam quandam de oppido Wurcina. Homines politi & elegantes conferebant in fatum & in Aten, quam apud Homerum Agamemnon incuſat, cum ſe culpa omni vacare dicit. Poſt hæc Mauricius cum exercitu, quem ſuis ſumptibus alebat, in Pannoniam inferiorem (Vngariam vulgo appellamus) profectus parum abfuit; quin vel interficeretur vel ſaltem caperetur a Tureis. Ad repentinam enim hoſtium impreſſionem armis ipſe arreptis alacriter & quaſi diuino inſtinctu percitus, more catulorum generoſorum, longe ante alios in prædam agentes irruit, ſtipatores & cæteros, qui auxilium ferrent, non præſtolatus. Audacius autem & incautius cum vehementiore impetu inuectum equitum turma excepit deiecitque. Ac forte delapſus ille ex equo in terram occiſus fuiſſet, niſi ex ſtipatoribus quidam genere non obſcuro natus Sebaſtianus Ribiſſus accurriſſet, vitæque ſuæ periculo pro Mauricio pugnaſſet, ſolus aduerſus multos, certus mori potius quam ducem deſerere iacentem. Interim multis ex caſtris aduolantibus, Turcæ in fugam vertuntur. Ac ſatelles quidem præter ſpem Mauricium præſenti diſcrimini eripuit, ipſe tamen multis

Chytræus lib. 15. pag. 398. *Sleidanus* lib. 14. pag. 402. *Mulleri* Ann. *Sax.* ad ann. 1541.

Atē.

Vngaricæ expeditio.

Seb. Ribiſſus. Sleidanus lib. 15. pag. 416. *Muller. Ann. Sax.* ad ann. 1542. *Seckendorf* lib. 3. §. 95.

* Miſeni, Merſeburgi, Portæ, Sleidanus *lib. XV. p. 427.* Seckendorf *lib. III. §. CX.*

vulneribus acceptis viuus adhuc in castra delatus pulcerrimo fine vitam clausit, cum heroice pro principe suo decertasset. De hoc periculo audiens aliquando Mauricius a nonnullis falso confingi admirabilia quædam facinora militaria, quæ manu edidisset, auersatus assentationis impudentiam, nihil aliud subiunxisse dicitur quam hoc: *Ego vero tum temporis vbi eram?* Cum enim animo esset masculo, multo minus adulatores ferre poterat, quam equus sternax sessorem. Ex Pannonia reuersus, auxilia adduxit Carolo Imperatori bellum tum gerenti cum Gallorum rege Francisco, & obsidenti Landresium. Paulo post ipse & frater Augustus denuo suppetias laturi Carolo cum lectissimo equitatu venerunt in Galliam, & ad Victorini hostes egregie fuderunt fugaruntque. Tempore obsidionis Landresianæ, cum in oppugnantes tormenta ænea vi ignis globos ferreos horribili cum sonitu & impetu incredibili eiacularentur, cum multorum pernicie, conspectus est Imperator Mauricium temere ictibus se offerentem subducere & præcipere, vt recederet, cum subridens hoc, vt aiunt, adderet: *Non omnes illam artem tenere, qua vtens aliquis ita discurrere possit, vt vitatis ictibus plane non vulneretur.* Post hæc reuersus ex Gallia in Germaniam, motum & bellum in Saxonia periculosum præsentia sua celeriter ea ipsa hora, qua congressuræ erant acies sedauit, cum duci Henrico persuasisset, vt se dederet Philippo Cattorum principi, Ioanni Friderico, quibus imparatis subito ille bellum intulerat. Hoc tumultu sublato Imperator iratus Philippo duci & Ioanni Friderico Electori, tum propter alias causas, tum quod captiuum in custodia tenerent Henricum Brunonisuicensem, bellum in Germania gerendum esse statuit: irritatus credo etiam ab iis, qui religionis mutationem iniquo animo ferrent. Cum igitur vtrinque bellum & susceptum & indictum esset, Mauricius cum fratre Augusto partes Caroli sequi voluit, vel tutissimum hoc esse ratus,

Auxiliator Caroli Cæs. Sleidanus libr. 15. pag. 435.

Saxonicus motus. Sleidanus lib. 6. p. 473. *Chytræus* lib. 16 p. 410. *Seckendorf* lib. 3. §. 124. num. 4. *Hortleder* Tom. I. lib. 4.

Caroli bellum in Germania.

τὴν παρεμβολὴν ζῶν ἔτι ἀπηνέθη, καὶ ἡρώϊ- p. 432
κως ὑπὲρ τῦ ἄρχοντος ἀγωνισάμενος καλλίστην
τῦ βίυ κατασρεφὴν ἐποιήσατο. περὶ τύτυ τῦ
κινδύνου ἀκούων ποτὲ ὁ μαυρίκιος ἐπιψευδο-
μένων τινῶν αὐτῷ ἀριστείας τινὰς, καὶ ἀναπλάτ-
τοντας ἔργα χερὸς θαυμαστὰ, ἀποστρεφόμενος
τὸ ἀναιδὲς τῆς κολακείας, οὐδὲν ἐπέφερεν ἄλλο
λέγεται ἢ τῦτο. πῦ γὰρ ἐγὼ ἤμην τὸν χρόνον
ἐκεῖνον; ἀνδρώδης γὰρ τὴν γνώμην ὢν τοῖς κό-
λαξιν ἑαυτὸν ἱππάσιμον ἐκ ἀνῆκεν. ἀνελθὼν
ἐκ τῆς πανονίας βοήθειαν προσῆγε τῷ καρόλῳ
αὐτοκράτορι πολεμοῦντι τότε τῷ βασιλεῖ τῶν
γαλατῶν τῷ Φραγκίσκῳ καὶ πολιορκοῦντι τὸ
λανδρήσιον. καὶ μετ' ὀλίγον αὐτὸς καὶ ἀδελφὸς
ἄυγουστος ἐξυπαρχῆς βοηθήσοντες τῷ καρόλῳ
ἤκυσιν ἱππεῖς εἰς γαλατίαν ἄγοντες ἐπιλέκτυς
καὶ πρὸς τὸ νικήτα τὰς πολεμίας τρέπεσι,
λαμπρῶς αὐτῶν κρατήσαντες. πολιορκῦντας
δὲ τῦ καρόλυ τὸ λανδρήσιον ὡς τοῖς προσβάλ-
λυσιν ἀπήνας σφαῖραι σιδηραῖ ἐξ αὐλῶν χαλ-
κῶν ὑπὸ πυρὸς ἐξακοντιζόμεναι φοβερῷ ἤχῳ
καὶ ὁρμῇ τινι ἀνεκφράσῳ ἅμα φθόρῳ πολλῶν,
ὤφθη ὁ αὐτοκράτως τὸν μαυρίκιον ἐπικινδύνως
ταῖς βολαῖς ἀντιῶντα ὑπάγων, καὶ ἀναχωρῶν
ὀπίσω κελεύων, τοιόνδε ἐπέπων, ὡς φασι με-
τὰ μειδιάματος· ὅτι ἅ πάντες τήνδε τέχνην εἰ-
δότες τυγχάνουσιν, ᾗ περ χρησάμενός τις δύ-
ναται ἂν οὕτω διαθέοντα ἐκφυγεῖν τὰς βολὰς,
ὥστε μὴ τιτρώσκεσθαι. ἐπὶ τύτοις ἐκ τῆς γαλα-
τίας ἐπανελθὼν εἰς τὴν γερμάνιαν κίνησιν ἐπι-
σφαλῆ ἐν τῇ σαξονίᾳ καὶ πόλεμον παρὼν ὀξέως
τῇ αὐτῇ ὥρᾳ ᾗ ἔμελλον εἰς χεῖρας ἥξειν, κατέ-
παυσε, τὸν ἐρρῖκον ἡγεμόνα πείσας ἐγχείρισαι,
ἑαυτὸν τῷ φιλίππῳ τῶν κατῶν ἄρχοντι καὶ
ἰωάννῃ τῷ φριδερίκῳ, οἷς ἄφνω ἀπαρασκεύοις
ἐναντία ὅπλα ἐκεῖνος ἤρατο. τύτυ τῦ θορύβυ
λήξαντος ὁ αὐτοκράτως μηνιῶν τῷ τε φιλίππῳ
ἡγεμόνι καὶ τῷ ἰωάννῃ φριδερίκῳ ξιφοφόρῳ διά
τε ἄλλας αἰτίας, καὶ διὰ τὸ αἰχμάλωτον γε-
νέσθαι τὸν ἐρρῖκον καὶ ἐν φυλακῇ καταχε-
θῆναι πόλεμον εἰς γερμανίαν ἐξήνεγκεν ἐρε-
θισθεὶς οἴμαι καὶ ὑπὸ τῶν ἐπὶ τῆς ἐκκλη-
σιαστικῆς θρησκείας μεταβολῇ δυσχεραινόν-
των. ὡς ἓν ὁ πόλεμος ἑκατέρωθεν ἀνέῳκτο
καὶ κεκήρυκτο ἤδη σαφῶς ὁ μαυρίκιος
μετὰ τῦ ἀδελφῦ ἀυγύστου τῷ καρόλῳ συμμαχεῖν ἠβυλήθη, ἤτοι ἀσφαλέσαλον ἡγησάμενος,
ἢ δικαιό-

p. 434. ἢ δικαιότατον προθέσθαι τῷ αὐτοκράτορι, ἄλλως ὑποχομένῳ ὅτι οὐδὲν τῶν ἐκκλησιαστικῶν μετακινήσῃ μετὰ τὴν μάχην ἐν τῇ μισνίᾳ γενομένην ὁ κατ᾽ὦν ἡγεμὼν ὁ Φίλιππος ὑπὸ μαυρικίου καὶ βρανδεβουργικοῦ ἄρχοντος τῶν ἐπ᾽ἀγγυησαμένων τὴν ἐπιείκειαν τῆς παρόλου πεισθεὶς ἐπιτρέπῃ τῷ αὐτοκράτορι τὰ καθ᾽ἑαυτὸν εἰς ἁλοπήγιον σαξονικὸν ἱκέτης ἦλθεν, καὶ εὐθὺς, ἀποτρεψάντων δῆθεν καὶ διαφθειράντων τινῶν τὴν χρηστότητα τοῦ αὐτοκράτορος, παρ᾽ἐλπίδα τῶν ἐγγυητῶν, οὐδὲ ὑπονοησάντων τοιοῦτόν τι γενέσθαι ἂν καὶ τῶν ἄλλων ἀπήχθη, ἰσχυρᾷ φυλακῆς ἐπισταθείσης. καὶ τόδε τὸ πρᾶγμα ἐκ ἐξ ἐπιπολῆς οὔθ᾽ ὡς ἔτυχε τοῦ μαυρικίου καθίκετο, καὶ καθειά πως καὶ καίριος ἡ πληγὴ ἐγένετο τὴν μέσην, εἰ οἷόν τε εἰπεῖν διακόπτουσα τὴν ψυχὴν καὶ εἴ τις λέγοι ὅτι ἐπὶ τοῖς οὕτω πραχθεῖσιν ἀπηντηκέν τισιν ἡ μετάνοια ἐκ ἂν οἶμαι δοξειεν ἂν ἀπεικότα λέγειν. ἐπεὶ δὲ τῷ καρόλῳ τέλος ἦν τοῦ πολέμου πάντων ἀρχόντων καὶ δυναστῶν εἰς αὔγουσαν τῶν οὐινδελικῶν συλλεγέντων ὁ αὐτοκράτωρ ζημίαν ἐπιθεὶς τῷ ἰωάννῃ Φριδερίκῳ ἀριστεύσαντι μὲν ἐν τῇ μάχῃ καὶ τρωθέντι, αἰχμαλώτῳ δ᾽ ὅμως ληφθέντι τάς τε πόλεις μεισνιακὰς αὐτὸν ἀφείλετο καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς ξιφοφορίας λεγομένης, τὸν μαυρίκιον τῇ τε χώρᾳ τῇ τιμῇ δωρησάμενος, ᾧ οἱονεὶ χαριστήρια αὐτῷ ἀποδοὺς τῆς συμμαχίας. μετὰ ταῦτα τὸ μεταξυκὲν λεγόμενον σύγγραμμα παμπλείστων ἐν τῇ γερμανίᾳ ταραχῶν ἐγένετο πρόφασις καὶ πολλοὶ τῶν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἐχθραίνειν καταχηματιζομένων διέβαλλον τὸν μαυρίκιον ὡς ἐκ ἀκέραιον ἢ ἄθραυστον διασεσωκότα τὴν ἀποστολικὴν διδασκαλίαν. ὅτι δὲ ἀδίκως ἐπὶ τούτῳ διεβάλλετο αὐτός τε καὶ οἱ περὶ μελάγχθονα, δῆλον ἐξ ὧν ἀξιόπιστοι συγγραφεῖς καταλελοίπασι. καὶ πάντως θαυμάσειεν ἂν ἐκείνων εἰ ἠγνόησαν. ὅτι οὐ λήσουσι ψευδόμενοι ἐν τοῖς εἰδόσι τοὺς λόγους ποιούμενοι. τῷ αὐτῷ δὲ χρόνῳ κατηγορίας τινῶν διιχυριζομένων ὅτι μόνον οἱ περὶ μελάγχθονα ἐναντιούμενοι κοινοῖς δόγμασι, καὶ τοὺς ἄλλους ἀποτρέπουσι τῆς συγκαταθέσεως, αὐτοκράτωρ κάρολος οὕτως ἐξεκάνθη καὶ παρωξύνθη κατὰ φιλίππου ὥστε ἑκάτοις αὐτὸν περιπεσεῖν κινδύνοις. καὶ ἀπολωλέναι ἂν ἴσως, εἰ μὴ διεσώθη πρὸς μαυρικίου, οὗπερ ἐπαίνους ἀναριθμήτους οὐ μετρίως ἤυξησε καὶ αὕτη ἡ κηδεμονία μεγαλόφρονος ἡγεμόνος

vel iuſtiſſimum coniungere ſe cum Imperatore, præſertim pollicito, quod in Eccleſiaſticis nihil mutaturus eſſet. Poſt prælium in Miſnia infeliciter commiſſum, Chattorum dux Philippus Mauricio & Brandenburgico Electore autoribus, qui ſe moderationis Caroli ſponſores offerebant, ſupplex in Salinas Saxonicas venit, ſeque Imperatori dedidit: cuius bonitatem cum nonnulli immutatam corrupiſſent, factum eſt, vt ille præter ſponſorum ſpem, ne ſuſpicantibus quidem etiam aliis tale aliquid futurum, abduceretur valida adiuncta cuſtodia. Quæres non leuiter Mauricii animum perculit, immo plaga illa lethalis & alta medium quodammodo diſſecuit, ſi ita loqui licet. Ac ſi quis dicat, pœnituiſſe nonnullos poſtea eorum, quæ facta eſſent, a vero credo non aberrauerit. Finito bello, Carolus conuocatis omnibus Principibus & proceribus in vrbem Vindelicorum Auguſtam, Ioannem Fridericum in prælio, in quo fortiter ſe etiam accepto vulnere defenderat captum parte territorii Miſnici multat & Electoria dignitate, Mauriciumque & regione & honore donat, gratiam ita referre volens pro belli ſocietate. Poſthæc Syngramma Metaxicum vel *Interim* appellatum complurium in Germania turbarum occaſio extitit. Multique qui ſimulabant ſe religionis cauſa odia ſuſcipere, Mauricium criminabantur quaſi doctrinam Apoſtolicam ſinceram & integram non conſeruaſſet. Iniquam autem fuiſſe calumniam illam, qua tum ipſe, tum Philippus Melanchthon petebatur, conſtat ex iis monumentis, quæ fide digni autores reliquerunt. Quis autem non miretur ignoraſſe illos, quod mendacia ſua occulta habere non poſſent, verba facientes ad eos, quibus omnia nota eſſent? Eodem tempore accuſationibus nonnullorum affirmantium ſolum Melanchthonem aduerſando communibus decretis etiam alios ab aſſenſu auerrere, Imperator Carolus ita inflammatus incitatus eſt aduerſus Philippum; vt in extremo ille verſaretur periculo. Et periiſſet fortaſſe, niſi eum Mauricius ſeruaſſet: cuius laudes innumerabiles non mediocriter auxit, & hæc ſolicitudo magnanimo

Sleidanus lib. 19. p. 581. *Hortleder* Tom. 2. lib. 3. c. 34.

Mauricius fit Elector.

Sleidanus lib. 20. p. 624. *Chytræus* lib. 17. p. 437. *Nic. Mameranus* de inueſtitura regalium Mauritii.

Philippus Melanchthon.

Camerarii Vita Melanchthonis §. 78.

Prin-

Principe digna. His geſtis Mauricius Imperatoris mandatu Magdeburgum in Saxonia obſidet, eaque poſt decem & tres menſes potitur, ciuibus dedentibus ſe Principi tolerabiles conditiones offerenti, etiam cum extrema fame conflictantibus. Tempore obſidionis illius Mauricius colluuiem militum quæ in diœceſi Verdenſi confluxerat, repente adeo terruit, vt auicularum inſtar diſſiparentur: Atque ita admirabili celeritate occaſionem remouit periculoſi tumultus. His expeditis Mauricius rebusque omnibus Magdeburgicis pro ſuo arbitratu diſpoſitis, non oblitus eſt eorum, quæ ſocero Philippo promiſerat, cum ſpopondiſſet (vt ſupra dictum) *fore, vt & ſalutem & veniam ab Imperatore impetraret.* Non ignarus autem tres potiſſimum cauſas eſſe ob quas homines promiſſis non ſtent: aut enim ſtatim fallendi animo dicere aliquid, aut poſtea dictorum ipſos pœnitere, aut in voluntate præſtandi deſtitui perficiendi facultate: quorum primo iudicauit indicari voluntatis improbitatem, altero iudicii infirmitatem, tertio virium inopiam: Idcirco volens Mauricius oſtendere & Principem probum ſe eſſe & conſtantem & efficacem magna celeritate, contra Carolum mouit, ſocios expeditionis habens Philippi ducis natu maximum filium, & Albertum Marchionem omniaque poſt ſoceri liberationem ducens. Imperator tunc corpore æger Oenipontem ſeceſſerat: Hunc expeditionis celeritate perculſum, grauiterque animo comotum, quidam ex proceribus Hiſpanis, qui tum aderant, conſolans bono animo eſſe iuſſit, quod locorum aſperitas & naturale Alpium munimentum hoſtem arcerent, & milites inſuper tranſitum cuſtodirent, caſtellumque firmiſſimum Ereburgum præſidio teneretur. His auditis Imperator quæſiuit, num etiam fieri poſſet, vt aliquis circumeundo montes per ſemitas quamuis anguſtas & præcipites ad eius loci verticem aſcenderet, in quo caſtellum, iuga claudens, ſitum eſſet? Hæc cum Carolus quæreret, reſpondit ille, cuius modo mentionem feci tribunus puto Hiſpanorum: poſſe circuiri montes illos, ſed hoſtes propter ingenii ruditatem ad

Magdeburg, captum. *Sleidanus* lib. 23. p. 723. *Thuanus* lib. 8. p. 238. *Seb. Besselmeieri* Hiſtoria Belli Magdeburg. *Chytræus* lib. 17. p. 443. *Hortleder* Tom. 2. lib. 4. *Ioach. Camerarii* enarr. rer. præcip. ad a. 1552. *Thuanus* lib. 8. p. 237.

Sleidanus lib. 24. ineunte *Thuanus* lib. 8. p. 239. *Heuterus Auſtria* lib. 13. *Hortleder* Tom. 2. lib. 5.

Carolus Cæſ. Oeniponte.

Ereburg. *Sleidanus* lib. 24. p. 767. *Thuanus* lib. 10. prine.

ἀξία. ἐπὶ τούτοις ὁ μαυρίκιος προσάξας τῶ p. 458
αὐτοκράτορος παρθενόπολιν ἐν τῆ σαξονία ἐπολιόρκησεν ἐγκρατὴς αὐτῆς μεταμῆνας δέκα καὶ τρεῖς γενόμενος παραδόντων ἑαυτὲς πολιτῶν τῷ στρατηγῷ σπονδὰς ἐκ ἀφορήτους προτείναντι πάπερ εἰς ἕκατόν πως λιμοῦ ἀφικομένοις. μεταξὺ πολιορκίας τῆς δὲ πλῆθος στρατιωτῶν ἐν τῆ διοικήσει σὺερδαία συλλεγὲν ἀφνιδίως ὁ μαυρίκιος καταπλῆξάμενος, ὥσπερ ὀρνίθων σπερμολόγων συνδρομὴν διεσκέδασεν θαυμαστῆ ταχυεργία ἀποσκευασάμενος ἀφορμὴν ἐπισφαλοῦς θορύβου. ταῦτ' οὖν πράξας ὁ μαυρίκιος, καὶ ἐν τῆ παρθενοπόλει διαληθεὶς ἅπαντα ἐφ' ἑαυτῶ καθ' ὃν ἐβούλετο τρόπον, ἐκ ἐπελάθετο ὧν τῶ πενθερῶ φιλίππω ὑπέσχετο ἐγγυησάμενος αὐτῶ, ὡς ἔφθημεν εἰρηκότες, καὶ σωτηρίαν καὶ συγγνώμην παρ' αὐτοκράτορος, ἀκοῦσαι εὖ εἰδὼς τρεῖς αἰτίας οὔσας δι' ἃς ἄνθρωποι παραβαίνουσι τὰς ὑποσχέσεις καὶ ψεύδονται, ἢ γὰρ εὐθὺς ἐξαπατῶντά τινα φάναι, ἢ φήσαντα ὕστερον μετανοεῖν, ἢ βουλόμενον ἐξαθετεῖν. τούτων τὸ μὲν πρῶτον φαῦλης εἶναι προαιρέσεως ἡγήσαιτο, τὸ δὲ δεύτερον ἀσθενοῦς κρίσεως, τὸ δὲ τρίτον ἐνδεοῦς δυνάμεως. τοιγάρτοι βουληθεὶς ἀεὶ τότε φιλάγαθον φυλάττειν, καὶ τὸ βέβαιον, καὶ τὸ τελεσιουργὸν καλὰ τάχος ἐπὶ κάρολον ἠπείγετο συμμάχους ἔχων τῶ φιλίππω ἡγεμόνος υἱὸν πρεσβύταιον, καὶ ἄλβερτον τὸν μαρχίωνα πάντα ἐν ὑστέρω τῆς τῶ πενθεροῦ ἐλευθερώσεως τιθέμενος. ὁ αὐτοκράτωρ τότε εἰς πόλιν οἴνου γέφυραν ὀνομαζομένην νοσηλευόμενος ὑποκεχωρήκει. καὶ ἐκπλαγέντα αὐτὸν τὴν τῆς ὁρμῆς ὀξύτητα, καὶ βαρυθυμοῦντα παρηγορῶν τις τῶν περὶ αὐτὸν ἡγεμόνων ἱβηρικῶν θαρρεῖν ἐκέλευσε τὴν δυχωρίαν προβαλλόμενον, καὶ αὐτοφυὲς τῶν τόπων ἔρυσμα ἄλλως τε τὴν πάροδον στρατιωτῶν φυλακόνων, καὶ ὀχυρωτάτω χωρίω ἐρεπύργω φρουρῶ κατεχομένω. τούτων, ἀκούσας ὁ αὐτοκράτωρ ἠρώτα εἰ οἷόν τε περιελθόντα τινὰ τὰ ὄρη διά τινων ἀτραπῶν, κἂν στεναὶ καὶ παράκρημνοι εἶεν ἀναβάντ' ἐπὶ τὰς κορυφὰς ὄρους ἐν ᾧ χωρίον ἔκλητο, τὰς ἄκρας περικλεῖον; ταῦτα τῶ καρόλω ἐρωτήσαντος ἀπεκίνατο ἐκεῖνος, οὗ μνείαν ἐποιησάμην. χιλίαρχος οἰμαγῶν ἱβήρων, δυνατὴν μὲν εἶναι περιήλησιν ἐκείνην καὶ κύκλωσιν ἀλλὰ τὰς πολεμίους διὰ μὲν τὴν ἀφυίαν τοιούτοις

στρα-

p.458 στρατηγήμασι νοῦν ἂν ἐμέχθη, πολὺ δ' ἧττον ἐπιχειρῆσαι ἂν τηλικούτῳ ἔργῳ ἀήθεις ὄντας τῶν πόνων. τούτων λεχθέντων ὁ κάρολος καὶ τὸν στρατηγὸν εἰδὼς καὶ τὰς περὶ αὐτὸν, εἴ τις, ἔφη, τρίβος ἐστὶν ἄγουσα τὰς στρατιώτας πρὸς τὸ χωρίον ἐπομοσαίμην ἂν ἢ μὴν ὅσον αὐτίκα καταληφθῆναι ἂν αὐτό. οὔπω πᾶν εἰρητο ἔπος καθ' ὅμηρον, καὶ κατηγγέλθη μαυρίκιος ἐπελαύνων καθυπέρτερος γενόμενος τῆς ἄκρας ἣ φρούριον ἑλὼν, ἐφ' ᾧ δὴ θόρυβός τε πολὺς ἦν καὶ φόβος ἁπάντων. καὶ ὁ αὐτοκράτωρ αὐτὸς ἄμαχός τις τέως ὢν καὶ ἀνανταγώνιστος δι' ὀλιγοστίαν ταραχθεὶς ἄλλοσέ που σὺν ἀδελφῷ Φερδινάνδῳ ἀπ' οἴνης γεφύρας ὑπεχώρησεν· οὕτω δὲ βαθέως καθίκετο τῆς καρόλου τὰ γενόμενα, ὥστε ὅποτ' ἐδυνήθη ἐπιλαθέσθαι αὐτῶν, καὶ ἔννοιαν αὐτῷ φασιν ἐπελθεῖν πολλάκις μετὰ τὴν ἀναχώρησιν ἐκείνην τῆς τὴν ἀρχὴν ἀφιέναι. ὅπερ καὶ τέλος ἐποίησεν εἰς τὴν ἰβηρίαν ἐπανελθών. μετὰ τὴν τῆς φρουρίας ἅλωσιν μαυρίκιος τοῖς στρατιώταις ἐπὶ τῷ δὲ τῷ καλοσθώματι, καθ' ἕξος, μισθὸν διπλάσιον σὺν θορύβῳ ἀπαιτοῦσιν, μάλα θρασέως ἐπελθὼν ὀλίγου διεφθάρη, εἰ μὴ τὴν ταχίστην διέφυγεν τὴν πόλιν ὃν ὀδενὸς ἀμυνομένου καταληφθεῖσαν ὁ μαυρίκιος ἐπέτρεψε τῷ στρατῷ διαρπάσαι ὅτως ἀγοντι καὶ φέροντι τὰ τῶν ἰβήρων, ὥστε ἐκ προσάγματος ὀδὲν τῶν πολιτῶν καὶ φερδινάνδῳ χρημάτων ἰδιοποιεῖν ἀφαιρέσει καὶ βίᾳ οἱαδή ποτ' οὖν. ταῦτα κατορθώσας ἀνεζεύγνυ εἰς πασσαβίαν πόλιν καὶ ἐνταυθοῖ προτείνομενον τῷ αὐτοκράτορι εὐγνώμονας διαλύσεις, τὰς μὲν ἐκκλησίας εἰρήνην, τῷ δὲ πενθερῷ ἀνυχιστεῖ ἐλευθερίαν, τῷ δὲ ὄθωνι ἐρρίκῳ παλατίνῳ ἀξίωμα, τῇ δὲ γερμανίᾳ δόξαν, τόλμῃ καὶ εὐτυχίᾳ παραδόξῳ χρησάμενος ἀνεκτήσατο, τῆς καρόλου δῆθεν τὰς προκλήσεις αὐτῷ ἀσμένως δεξαμένου. ἑτοίμην δὲ ἔχων δυνάμιν ἐπείσθη πρὸς τὸ φερδινάνδου ἀπάσῃ τῇ στρατιᾷ ἀπιέναι εἰς παννονίαν τὴν κάτω ἐπὶ τῶν τυρκῶν ἔθνος ἀρῤῥωμανὲς τὴν τῶν χριστιανῶν γῆν σοβαρῶς κατατρέχον καὶ λεηλατοῦν, οὓς παραγενόμενος εὐθὺς ἀνέστειλεν, καὶ οὕτως ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ χρόνῳ φοβερὸς ἐγέ-

eiusmodi stratagemata animum non aduertere: multo minus facturos, vt tantam rem aggrederentur laborum insolentes. Ad hoc Carolus, qui & Ducem probe nosset & copias ipsius: *Si qua*, inquit, *semita est ad castellum milites ducens, iuratus affirmo iamiam illud captum iri.* Vix finierat sermonem, cum Mauricius aduentare nunciatur, superatis iugis & castello expugnato: vnde tantus tumultus & trepidatio extitit, vt Imperator ipse hactenus per totam vitam inuictus, Oeniponte relicto alio se conferret territus, vna cum fratre Ferdinando. Tam alte autem in pectus Caroli descenderunt ea, quæ facta erant, vt nunquam potuerit eorum obliuisci. Et cogitationem ipsi non raro perhibent iniectam, post secessionem illam, abdicandi se imperio. Id quod tandem fecit in Hispaniam reuersus. Post expugnationem Castelli, Mauricius cum ad milites ob rem bene gestam duplex pro more stipendium & quidem non sine tumultu efflagitantes, audacius accessisset, parum abfuit, quin interficeretur: fuga igitur sibi consulere coactus. Oppidum Oenipontem nullo defendente occupatum militi diripiendum concessit, hoc edicto addito, *vt Hispanorum res agerent, ferrentque, Ciuium & Ferdinandi bonis abstinerent vim & manus.* His ex sententia animi gestis, Passauiam regressus est cum copiis, ibique propositis Imperatori honestis conditionibus, pacem Ecclesiis socero & agnato libertatem, Othoni Henrico Palatino dignitatem, Germaniæ gloriam, audacia & felicitate admirabili vsus, recuperauit, Carolo scilicet conditiones latas non aspernante. Paratas autem copias cum haberet, autore & suasore Ferdinando cum vniuerso exercitu in Pannoniam inferiorem aduersus bellicosam Turcarum gentem, populationibus & prædis agendis agros Christianorum vastantem profectus est: aduentuque suo confestim excursiones illas repressit. Atque sic vno & eodem tempore inuictis

Imperium abdicat.

Passauina transactio. Sleidanus lib. 24. pag. 284. *Chytræus* lib. 17. pag. 458. *Hortleder* Tom. 2. lib. 5. c. 14. *Sleidanus* lib. 24. p. 286. *Chytræus* lib. 17. p. 460.

Asiæ & Europæ Dynastis terribilis extitit. Cæterum Turcarum gentem etiam antehac virtutem & nomen Mauricii exhorruisse scimus: ac quidam ex illis captiuus Mauricium conspicatus, non viro militari & duris agitato in armis (vt verbis Poetæ vtar) similem, sed lepidum & venustum & iuuenili pulcritudine, quemadmodum Eumenem Plutarchus describit, decorum ita membris admirabili proportione & æquabili commensu figuratis, ita toto corpore apte distincto & articulato, vt arte exquisita & perfecta fictus esse videretur: hoc igitur conspicatus Barbarus, valde miratus est hominem tam venustum & humanum aspectu Turcis ita formidabilem esse, cum Barbarorum scilicet more fortitudinis laudem in truci & horrido vultu poneret. Sed non ita Homerus, a quo Achilles & pulcerrimus simul & fortissimus introducitur. Reuerso ex Pannonia Mauricio accidit, vt malis nonnullorum artibus (quemadmodum multis videbatur) colliderentur inter se & ipse & Marchio Albertus, quem a vastatione & direptione Germaniæ oppidorum auertere volens Mauricius, magna celeritate & studio copiis conscriptis in Saxonia cum hoste confligit: ac victoria quidem potitur, sed ipse bellici tormenti ictu, quem in latere dextero ad ilia acceperat, cum globus arma penetrasset, tertio post prælium die obiit, aduersariis viribus ita fractis, vt omnes occinerent illud, quod vulgo tritum est:

Albertus Brandenburg. Sleidanus lib. 25. pag. 796. *Thuanus* lib. 12 pr. & pag. 357. *Chytræus* lib. 18 pag. 466.

Victus flet, contra victorem fata tulere.

Obitus. Sleidanus lib. 25. pag. 802. *Thuanus* lib. 12. pag. 357. *Hortleder* Tom. 2. lib. 6. cap. 7. 8.

In conflictu illo tum alii illustres viri pugnantes oppetierunt, tum etiam Carolus & Philippus Duces Brunonisuicenses Henrici filii, & Fridericus Luneburgensis. Corpus Mauricii per Saxoniam in oppidum Misniæ Fribergum cum pompa splendidissima delatum: vbi videre est monumentum ingens sepulto impositum, sumtibus Illustrissimi fratris & successoris Augusti scite factum ex

Schirmeri conditorium Saxonicum cap. 3.

νετο δυνασᾶς τῆς τε ἀσίας, καὶ τὰς ἐυρώπης ἀνικήτοις. καί τοι τὸ τῶν ἐθνῶν καὶ πρὸ τᾶ τὴν ἀρετὴν μαυρικίου καὶ ὄνομα καταπλαγὲν εἰδαιμεν, ὧν τις αἰχμάλωτος γενόμενος καὶ θεασάμενος τὸν μαυρίκιον οὐ πολεμικῶ καὶ τετριμμένω δι' ὅπλων ἐοικότα, ἀλλὰ γλαφυρὸν καὶ νεοπρεπῆ καὶ πᾶν τὸ σῶμα κατὰ τὸν εὐρυθμίην παρὰ πλυτάρχω, διηρθρώμενον ὡς ὑπὸ τέχνης ἀκριβῶς τοῖς μέλεσι θαυμασὴν συμμετρίαν ἔχουσι. ταῦτα ἰδὼν ὁ βάρβαρος πάνυ ἐθαύμαζεν εἰ τυρκᾶς φοβερός ἐστιν ἄνθρωπος οὕτω τὸ εἶδος ἡδὺς καὶ τὴν ὄψιν φιλάνθρωπος βαρβαρικῶς δηλαδὴ ἐν τῶ φρικώδει τῆς προσόψεως τὸ ἀνδρεῖον τιθέμενος, ἀλλ' ὁ πρὸς ὁμήρου τὸ τοιοῦτον, ὃς τὸν ἀχιλλέα κάλλιστον ἅμα καὶ ἀνδρειότατον εἰσῆγεν. ἐπανελθόντος δὲ τᾶ μαυρικίου ἐκ τῆς παννονίας συνέβη ἐς ἀλλήλους κακοτεχνίας ἐνίων ὡς πολλοῖς ἐδόκει, συντριβῆναι αὐτόν τε καὶ ἄλβερτον τὸν μαρχιῶνα, ὃν πορθοῦντα καὶ διαπάζοντα τὰς πόλεις ἐν γερμανία πάνυ βουλόμενος ὁ μαυρίκιος σπουδῆς οὐδὲν ἀπολειπὼν ὀξυτάτης, σὺν στρατῶ ἠθροισμένω ἐν τῆ σαξονία τῶ ἀλβέρτω ὑπήντησι καὶ συμβαλὼν αὐτῶ τῆς νίκης μὲν ἐγκρατὴς ἐγένετο, αὐτὸς δὲ καιρίαν πληγὴν ἐκ σφαίρας σιδηρᾶς διὰ παντὸς ὅπλου χωρησάσης ἐς τὴν πλευρὰν δεξιὰν κατὰ λαγόνας λαβὼν ἐν τῶ στρατοπέδω τῆ τρίτη ἡμέρα μετὰ τὴν μάχην ἀπέθανεν, τὸν ἀνταγωνιστὴν οὕτω τεθαρρηκότα καταλιπὼν ὥς ἐπὶ πᾶν πάντας τᾶτο τὸ θρυλλούμενον. p. 457

κλαίει νικηθεὶς, ὁ δὲ νικήσας ἀπόλωλεν.

ἐν δὲ συμπλοκῆ καὶ ἄλλοι περιφανεῖς ἄνδρες μαχόμενοι ἔπεσον καὶ δὴ καὶ ὁ κάρολος καὶ ὁ φίλιππος ἡγεμόνες βρουνωνισφικᾶοι τᾶ ἐρρίκου παῖδες, καὶ ὁ φριδερῖκος λουνεπυργιάος. ὁ νέκυς ὁ τᾶ μαυρικίου μετὰ πομπῆς σεμνοτάτης διὰ σαξονίας ἐπὶ τὸ ἄστυ μισνίας φρίβεργον ἠνέχθη ὅπου ἰδεῖν ἐστι μνῆμα παμμέγεθες τῶ ταφέντι ἐπικείμενον δαπάναις τᾶ περιφανεστάτ ἀδελφοῦ καὶ διαδόχ αὐγέστ ἐς κάλλ ἐξησκη-

p. 458. ἐξηκεμένων λίθῳ τῷ καλλίστου, οἷον μνῆμα οὐκ οἶδ' εἴ τι ἕτερον ἡ γερμανία ἔχῃ. τὸν θάνατον αὐτῷ τότε ἄλλα τέρατα καὶ σημεῖα, ὡς πολλοῖς ἔδοξε, προυσήμαινε, καὶ δὴ καὶ τάδε. αἷμα ἐπὶ φύλλα τῶν δένδρων καὶ ἐπ' ἄλλην ὕλην ἐν μῃσνίᾳ κατέσταζεν, καὶ γόοι νυκτερινοὶ ἐν ταῖς πόλεσιν ἐξηκούσθησαν, καὶ φοβεροὶ ἦχοι ἐν τῷ ἀέρι, καὶ βοαὶ ἀνδρῶν τε καὶ ἵππων μεσονυκτίου ὄντος, ἐν τῷ αὐτῷ πεδίῳ ἐν ᾧ ἀλλήλοις ἐπήεσαν. ἐπὶ τούτοις ἐν τοῖς ἀγροῖς ὤφθησαν θηριώδεις μάχαι μολοσσῶν ἀλλήλοις συμπλακέντων ἐς τοσοῦτον αὐξανόμεναι, ὥστε μήτε βοαῖς μήτε πληγαῖς τῶν ποιμένων διακριθῆναι δύνασθαι. καὶ τὰ μέγιστα, ὅτι μὲν πρῶτον τὸ σκήνωμα τῆς ἄρχοντος ἀνέμου θύελλα ἄφνω ἐπιγενομένη διέσπασε τῶν λοιπῶν οὐδὲν πεπονθότων. ἔπειτα δὲ καὶ τῇ ἀκροπόλει περιναίᾳ ὀλίγαις ἔμπροσθεν ἡμέραις τῆς μάχης ἐκείνης, οὐδενὸς κινήσαντος, κεφαλὴ κατέπεσεν ἐκ τοῦ ἀνδριάντος τοῦ μαυρικίου, οὐ εἴ τις ἠλικίαν καὶ φρόνημα, καὶ ἔργα θεωρεῖν ἐθέλοι, εἰκότως ἂν παραβάλλειν αὐτὸν δύναιτ' ἂν ἡγεμόσιν εὐτυχεστάτοις καὶ μεγίστοις. καὶ τοσαῦτα μὲν περὶ τοῦ μαυρικίου. οὗπερ ἐν ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς οὐκ ἧκιστα ἐπαινέσαιμι ἂν τὸ εὐδιάλλακτον τοῖς προσκρούσασι κατ' αὐτόν. εἴ ποτε γὰρ εἰς ὀργὴν προήχθη, καὶ εἶχεν ἀληθινῶς ἑαυτοῦ πέρα τοῦ καλῶς ἔχοντος, τραχυτέρου γενομένου, οὐ πρότερον ἡσύχαζεν πρὶν καὶ τῷ βλέμματι φαιδρῷ καὶ λόγῳ μειλιχίῳ ὑποφαίνειν τὴν εὐμένειαν. ἐκ τούτων ἃ διὰ βραχέων ἐδιηγησάμην πρόδηλον οἶμαι πᾶσι ὅτι ἔχ ἁπλῶς, ὡς πολλοὶ καὶ τῶν σοφῶν ὑπολαμβάνουσι, πάντα τὰ ἀγαθὰ ἐκ τῶν ἀνθρώπων ἀπόλωλεν, ἀλλ' ἰδεῖν καὶ πρότερον ἦν καὶ νῦν ἔστιν ἐν πολλοῖς ἀρχαίας ἀρετῆς λείψανα. εἴ δέ τι πεπλημμέληται ἴσως αὐτῷ μῃρακίῳ ὄντι, συγγνώμην ἀπονεμητέον τῷ τε τοῦ τρόπου ἀφελείᾳ καὶ τῷ νεαρῷ τῆς ἡλικίας, καὶ ψεκτέον τὸ ἀπάνθρωπον τῶν πολλὰ καὶ βλάσφημα εἰς αὐτὸν ἀπορριπτόντων. θαυμαστὸν δ' ἔδοξεν εἰ τὸ αὐτὸ ἔπαθεν τοῖς πάλαι ἡγεμόσιν, οὓς ὑπερεῦγε ὁ θεμιστοκλῆς εἰκάζε ταῖς δρυσὶ, λέγων ὅτι ἐκείνας ὑπερέχονται οἱ ἄνθρωποι καὶ δέονται αὐτῶν ὅτων ὕῃ σέγειν ἐκ τῶν κλάδων ποθῶσας,

pulcerrimo lapide: cuius monumenti simile haud scio an aliud Germania habeat. Mortem eius cum alia prodigia & signa multorum opinione portendere visa, tum etiam hæc. Sanguineæ guttæ in arborum & herbarum foliis conspectæ, eiulatus nocturni exauditi in oppidis, horribiles item in aere fremitus, & hominum equorumque illo campo in quo congressi fuere, clamores. Præterea visæ immanes in agris molossorum mutuis in se morsibus sæuientium pugnæ, quæ adeo augerentur, vt neque clamoribus pastorum nec verberibus dirimi potuerint. Maxima vero hæc, quod primum tentorium Principis venti procella subito exorta, reliquis omnibus saluis manentibus, dilacerarit. Deinde quod in arce Perlini de statua Mauricii, paucis diebus ante prælium illud, nulla vi adhibita, delapsum caput est: cuius Mauricii si & ætatem & animum & facta spectes, ducibus summis & fortunatissimis non indigne eum comparaueris. Cuius in virtutibus aliis non minimum laudauerim, placabilitatem aduersus eos a quibus esset offensus. Si enim forte acciderat, vt commoueretur, ac sentiret ipse se præter decorum asperiorem extitisse, non ante quieuit quam & vultus hilaritate & blanda compellatione ostenderet animum reconciliatum. Ex his, quæ breuiter commemorauimus, manifestum, credo, omnibus, non simpliciter (vt multi etiam ex sapientibus opinantur) omnia bona in terris periisse: sed cum antea videre licuit, tum etiam nostro tempore licet in compluribus antiquæ virtutis reliquias. Quod si quid forte adolescentulus deliquit, venia danda & morum simplicitati, & ætati iuuenili: & vituperanda eorum inhumanitas, qui contumelioſe ipsum insectantur. Neque tamen mirum idem ei accidisse, quod priscis ducibus, quos admodum belle Themistocles, quercuum similes esse dicebat, quas pluuiis cadentibus subirent homines ramis illarum se tegi expetentes: cum

Prodigia præ-nuncia. Sleidanus lib. 25. pag. 812. *Thuanus* c. 1.

ſereno tempore easdem prætereuntes vellicarent ramis defractis. Mortuus Mauricius eſt v. Id. Quintilis cum vixiſſet annos XXXII. De quo olim ſcripſimus Epigramma tale:

ὅταν δ' ἄσης εὐδίας παρίωσι τίλλουσιν αὐτὰς ἢ p. 459
περικλῶσιν. ἀπέθανεν ὁ μαυρίκιος πρώτῃ ἐπὶ
δεκάδι μεταγχινιῶνος ἔτη βιοὺς τριάκοντα δύο. εἰς
ὃν γέγραπται ἡμῖν τοτε ἐπίγραμμα οὕτως ἔχον.

Αἰνεαδῶν τις ἀγὸς Φιλοποίμενα ἔκατον εἶπεν
Ἑλλήνων, ἀρετὴν ἀνδρὸς ἀγασσόμενος.
Μαυρίκιον δὲ ἐγὼν εὐφημῶν ἔκατον ἐκ ἂν,
Φαίην δ' ἡμετέροις πρῶτον ἐν ἡγεμόσιν.

Æneadum quidam ex Gracis Philopœmena, dixit
Poſtremum, admirans fortia facta viri.
Mauricium ſed ego haud poſtremum dixero noſtris
E ducibus: fauſto hic omine primus erit.

IOACHIMI CAMERARII
ADNOTATIO RERVM PRÆCIPVARVM
AB ANNO MDL AD MDLXI.

LECTORI BENEVOLO

S. D.

BURCARD GOTTHELF STRUVE.

CONtinentur in hoc ſcripto res geſtæ annorum vndecim, quas in aduerſariis ſuis ſimplici ſtylo adnotauerat Camerarius, ex quibus eas deſcripſit Freherus. Varia equidem ſunt, ſed vulgaria, & plerumque talia, quæ ab aliis plenius fuerunt pertractata. Inter hæc tamen æque ſingularia quædam reperire licet, maxime talia, quæ religionis concernunt negotium, & præcipue ea, quæ concernunt Corpus Doctrinæ in Saxonia euulgatum, ad annum MDLVIII. MDLIX. In ſubſidium hic vocauimus Sleidanum, Chytræum, Iſnanum, eosque, quos Tomo ſecundo Scriptorum ſuorum inſeruit Schardius.

ANNO

ANNOTATIO RERVM PRÆCIPVARVM QVÆ ACCIDERVNT AB ANNO CHRISTI MDL VSQVE AD MDLXI.

V. Cl. IOACHIMI CAMERARII Pabepergenſis.

(Ex aduerſariis eius manu exaratis ſumma fide & diligentia exſcripſit M. F.)

ANNO MDL

PACIFICATIONE ad Brunſuigam certis conditionibus perfecta, vti quæ Dux illo bello occupaſſet, ea reſtitueret ciuitati, ſimiliter & ciuitas vt redderet ea quæ ad Ducis ditionem pertinerent, & controuerſiæ legitimis cognitionibus deciderentur, tum milites dimiſſi fuerunt, quos Dux ad vrbem habuerat, cohortes circiter X & equites CC, quibus præerat Dux Megalopurgenſis. Hoc agmen contulit ſe in agrum Magdeburgenſem, & prædis ac direptionibus illum vaſtare cœpit. Confugerunt igitur ruſtici ad oppidanos, & opem illorum implorauerunt. Itaque eductis copiis prope militem, quæ magna ex parte ruſticis conſtarent, præſente tum Alberto Comite Mansfeldenſi, cum intelligeret hic vir peritus rei militaris, difficilem futurum conflictum, & euentum dubium eſſe pertimeſcendum, ægre obtinuit vt tum copiæ in vrbem reducerentur. Cum illi vagi milites direptionum finem non facerent, & ne ab incendiis quidem abſtinerent; rurſum ex oppido ad inſequendos eos copiæ eductæ fuerunt, magnopere diſſuadente Comite Alberto. Has fuiſſe aiunt ad M VIII. peditum & equites CC. In peditatu narrant fuiſſe cohortem vnam ciuium, & nonnihil mercenariorum militum. Equites quidem diximus numero pares equitibus hoſtium, verum eos qui non ante equeſtribus in præliis fortunam belli experti, ſed de fortuito oblatis & ſeruitiis in equos impoſiti eſſent. Profecti ex vrbe fuerunt X Calend. Octobr. quo die ad faſtos D. Mauricii nomen adſcriptum legitur. Habuerunt munitionem carrucariam more veteri Germanico, & bombardas præliares grandiuſculas ad XV. Cum ad vagos illos milites ventum fuiſſet, qui in quodam pago tum pernoctauerant, excitati illi ſtrepitu hoſtium intrepide arma ceperunt. Dux in equum inſiluit ſemiermis, & militem ſubito alloqui, hortari & monere, oſtendere in ſola virtute ſpem ſalutis poſitam. Fama autem ſparſa fuerat & de ſuppliciis ſumendis a captis, & de cædibus eorum qui in fuga deprehenſi fuiſſent aut reſtitiſſent, mandata a Magdeburgenſibus præfecto copiarum & paganis data eſſe. Sane quædam præſcripta fuiſſe poſtea cognitum fuit, quaſi euentum in ſuis manibus haberent. Milites illi vagi longo tempore noti inter ſe, & periti rei bellicæ, celeriter inſtrui & ſuo quisque loco

Sleidanus lib. 22. ſub initium *Chytræus Saxon.* lib. 16. p. 435. *Sebaſt. Beſſelmaieri* Hiſtoria Belli Magdeburg. ſub initium. *Thuanus* lib. 6. pag. 195.

loco consistere, & accedere ordinibus dispositis ad hostes. Hi vero intra suas munitiones quasi in tuto restiterunt, tormentis de colle quodam profligaturos se aduersarios sperantes. Sed vniuersis globis frustra emissis, cum simul (vt fit) caligo de fumo loca vicina obscuraret, priusquam ad secundos ictus globi tormentis vti p.460 possent, vagi illi milites oppidanos celeriter aggressi, fortiores (hi magna ex parte ciues fuerunt, qui alicunde in illam vrbem tanquam libertatis præ aliis patronam commigrassent) resistere & prodire ausos cum profligassent; vel potius cum in fugam versi equites in vallum suorum intra carrucas irrupissent, secuti illac hostes vniuersos oppresserunt intra angustias plaustrorum, vt neque armis, neque virtuti, neque robori locus esset. Tum subter plaustra & carrucas elabi proximi, medii contruncari, nec minus tamen & elapsi consecuto illos equitatu intra munitionem etiam facile penetrarunt, qua parte densi & impediti sua multitudine rustici constiterant. Itaque cædes miserabilis, & fuga turpis statim facta. *In hoc prælio horrendum est quod accidisse narratur. Nam filius fertur, qui cum Duce Georgio esset inter illas vagantes cohortes, patrem suum egressum cum aliis vrbe contra hos, cum agnosceret, tamen interemisse. Hoc vt in conflictu factum, nemo putauit tam improbe aut scelerate designatum esse. Autor tamen cadis huius paulo post, cum ad aggerem quendam constitisset, fortuito globo ex vrbe emisso fuit & ipse miserabiliter interfectus; globo in frontem impacto, & ita capite elisо, & patris sui voluntario iugulatore obtruncato.* Et interfecti ad duo millia D. capti circiter DCC. omnibusque tormentis & impedimentis & tota munitione vagi illi milites cum Duce Georgio potiti fuerunt. Dux Georgius vexilla capta ad Cæsarem, munitionem hostium Duci Mauricio dono misit. Hos milites fertur Dux Mauricius Elector conduxisse ad menses tres. Accesserunt aliquot cohortes Episcopatus Magdeburgensis, & Comitum Mansfeldensium, quibus vrbs nunc obsidetur.

Hac obsidione inchoata, negotium & Imperatori significatum, & ad suos relatum fuit a Duce Mauricio. Cæsar rem probauit, & statim cum mandatis Lazarum Suendium ablegauit. Sed Mauriciani conuentu a Duce indicto, belli societatem recusarunt, in pecuniæ tamen exactiones consensum fuit. Conditiones tum Magdeburgensibus latæ denuo fuerunt, cum ante ab Ordinibus ad cognitionem causæ & spem compositionis euocatæ fuissent, eo die scriptis ac datis Augustæ literis, quo clades, quam retulimus, accepta fuit. Conditiones fuerunt (quas ipsa ciuitas publicauit recusatione sua) vt rebus difficilibus & laborantibus admodum tolerabiles, sed hæ simpliciter repudiatæ fuerunt. Neque putatur hæc tractatio cum multis in vrbe fuisse communicata.

Interea in territorium Bremense concurrit militum collectitia manus, numero & robore non contemnenda, cum equitibus paucis. Hi primum contra Ducem Brunsuicensem cogi, & mox aduersum Megalopurgensem duci cœptæ erant, cum nemo sciret quorsum illius impetus euasurus esset; metuente etiam fratre ipsius Iohanne Alberto, ne contra se aliquid ille moliretur. Sed cum Dux Mauricius copias victrices conduxisset, & cum Megalopurgensi per legatos res confecta esset; plerisque equitibus qui excitati fuerant domum reductis, reliquæ copiæ in agrum Bremensem transierunt; cum forte ad accusationem cuiusdam hominis priuati, iudicio Imperii Episcopus Bremensis damnatus esset. Itaque illæ collectitiæ copiæ in ditione Bremensi omnia hostiliter inuadere, & prædas agere, atque occupare ea loca quibus potiri potuissent: inter quæ oppidum Verdense fuit, veteri Episcopatu nobile. Tum terror ingens omnes vicinos atque etiam longius distantes regiones occupauit, vt alicubi etiam fugæ consilia inirentur. Fama autem & exercitum illum ingentem esse, & minari Misniæ ferebat. Itaque Dux Mauricius vndique militibus ægre quidem & difficulter hiberno tempore contractis, & aucto equitatu, contra Bremensis agri vastatores proficisci, vt illis profligatis vrgere oppugnationem

nem instituta, & suam ditionem securam reddere posset. Hæc brumali tempore gerebantur.

Interea qui ad vrbem relicti fuerant, præfecto rerum summo Duce Georgio, audacius & negligentius rem administrare. Itaque primum equitum aliquot turmæ in pago quodam a militibus Magdeburgensium oppressi, cæsi captique fuere. Et biduo interposito, confidenter simul & insidiose rursum exierunt milites Magdepurgici: in quos animosus iuuenis Dux Georgius dum temere fertur, & primos facile reiicit ac propulsat, vltro etiam cedentibus & huc elicientibus his, vt Ducem
p.462 in insidias præcipitarent, ita accidit, vt equo Dux semel atque iterum deturbatus, in potestatem hostium saucius perueniret, & in vrbem captus deduceretur. Memorabili fortunæ conuersione, & Attiliano quodam exemplo, si parua cum magnis conferenda sunt. Duci Georgio in vrbe periculum a mulierum, quarum superiore prælio viri occubuissent, sæuitia impendisse aiunt. Hic dies fuit XIII. Calend. Ianuarii. Dux Mauricius cum neque sibi ab illis Bremensibus copiis metuendum crederet, & detrimentum acceptum cognouisset, suos ad vrbem reduxit, & repente omnes vbique in sua ditione expedire arma, & paratos præstolari imperium militiæ, & nobilitatem de præfecturis & obnoxiis bellicæ seruituti fundis statim ad se accurrere iussit, in oppidum principum Anhaltinorum Zerbestum. Ab ordinibus autem Imperii Romani decretum fuit, vt ante pecunia collata in huius belli sumtus conferretur LX. M. in mensem. De cæteris Cæsar prolixe promisit. Interea libellis edendis non cessatum: sed mutuis conuiciis ac maledictis vtrinque strenue dimicatum fuit. Quæ læuitas nostris temporibus & infamiæ dedecus addidit, & ignauiæ damna inflixit nationi Teutonicæ.

Cum autem accusarentur violentiæ & iniuriarum & crudelitatis, vel immanitatis potius, Magdeburgenses a collegio Sacerdotum, penes quod tum Episcopo mortuo more maiorum summa rerum esse debebat; permansêrunt illi in hac defensione, vt dicerent se propter assertionem veritatis Euangelicæ oppugnari, neque vllam conditionem accipere posse ab iis qui illam odissent. Etsi autem a Mauricianis ostendebatur, causam Religionis, si Augustanam veterem confessionem probarent, diuersam non esse: tamen illi in eo perseuerabant, se solos sinceram Euangelii doctrinam retinuisse, neque Mauricianos satis fortes & constantes in hac parte fuisse; quod vel Cæsaris, vel præsentium temporum, vel vllius rei consideratione & respectu moueri se passi fuissent, vt quacunque ratione concedendo aliquid quieti consulerent.

Cum nobilitas euocata Zerbestam conuenisset, & iam princeps Mauricius exercitus contra copias Bremenses ducere instituisset, plerique illorum se ad sequendum teneri negauerunt. Pauci tamen ad imperatum faciendum præsto se esse professi, laudem obedientiæ consecuti sunt. Alii literis quidem se & factum suum defendere conati fuere, sed Ptincipem placare non potuerunt. Qui cum equitibus ferme bis mille, & peditibus numero imparibus hostili exercitui, ad Bremenses copias accessit, & illas in oppido Verdensi deprehensos grauiter pressit; cum etiam ipse nonnihil difficultatis experiretur, præsertim commeatu deficiente. Interea & Cæsaris Caroli literis Bremensibus copiis certorum dierum tempus indicatum fuit, quo ni dissiparentur, pro Imperii hostibus & sceleratis latronibus haberentur, quæ est infamia militaris summa. Hac comminatione illi territi, & quod equitatum non haberent, & commeatus intercluſi essent, primum concurrere & tumultuari: mox per Duces conditiones tulerunt & acceperunt, & laceratis vexillis in quædam capita iureiurando adacti, ita discesserunt, cum quidem ad duo M. Mauricius suis stipendiis conduxisset. Cæteri palantes & dispersi, receptus hic illic quæsiuerunt. Hæc gesta sunt Anni LI.

M D LII.

POsthæc oppugnatio Magdeburgi non quidem multo acrior, sed minus timenda fuit. Velitationes quidem factæ, maxima vi erumpentibus obsessis, & oppugnantes varie affligentibus, & machinis lædentibus plurimos, dum hyeme desinente & frigore finito, cum oppugnatio vehementior apparari cœpta, accersitis vndique fossoribus, vt vrbs vallo cingeretur. Tum obsessi incremento fluuii Albis, qui præter vrbis mœnia fertur, occasionem nacti, nauigiis quibusdam instructis & munitis excursionem fecerunt, & diripuerunt in vicinia oppidula quædam & pagos, sine discrimine ditionis prædas agentes vbi reperissent. Inter hæc tamen rursum tentata fuit pacificatio, interponente se Iohanne Marchione Electoris Ioachimi fratre. Et Marchio Ioachimus ad Mauricium venit Dessauiam, oppidum Anhaltini principis Ioachimi, Idibus Martii. Principis Mauritii animus a pace non abhorruit: Collegium Sacerdotum durius fuit. Sed ciuitas omnes pacis conditiones repudiauit. In Albi multi libelli & literæ comprehensæ fuerunt. Inter p.463
has Alberti Comitis querentis de inopia sua, & significantis filiis suis, *Res esse in vrbe non plane expertes periculi;* & cuiusdam Galli nomine, qui cum iam ad externam vim sustinendam vrbem satis pacatam esse crederet, in illam se ante biennium contulerat, & ad populum in templis concionandi munus adeptus fuerat. Is etiam notis conscriptas literas ad amicos in Saxonicis ciuitatibus mittere studuerat, ad commouendos hominum animos. Sed querela omnium fuit, se turpiter
Artes βλαχικαὶ. a Bremensibus copiis destitutos esse. Constat etiam *βλαχικὰ* quædam inuenta ductoribus tum demonstrata, vt de hastis globos eiacularentur, & alios docuisse quomodo allici ad oppugnationem hostes, & magno numero trucidari possent: quæ tamen vt ab imperitis excogitata, spreta & derisa fuerunt. Tantus autem ardor fuit, vt sanguinem suum plerique non dubitarent impendere exitio aduersariorum.

18. Martii. Cum autem circumuallationis opus vrgeretur XV. Calend. April. & Princeps ad tractationes de pace Dessauiam profectus, nondum in castra rediisset, fossores quidem ad opus faciendum strenue adigi, sed præsidio militum negligentius defendi. Iusserat enim Princeps semper vexilla quatuor in armis ad eruptiones repentinas præsto esse, tum vero vix vnum, & illud quidem numero militum admodum diminutum affuit. Subito igitur eruptione magna multitudine hominum facta, copiæ Magdeburgenses vna parte fodientes rusticos aggressi, misere conciderunt supplices & orantes veniam. Milites ceperunt ad centum qui mox dimissi fuerunt pecunia numerata, de qua initio oppugnationis conuenerat: *vt capti milites, quisquis esset, pro sua liberatione non amplius penderent stipendio menstruo.* His gestis rursum pacis spes debilitata ac fracta fuit: Ac deinceps munitionibus perfectis & aucto equitatu, adductis circiter quadringentis Francicis ab Alberto Casimiri F. Marchione, obsidione indies grauius premi ciuitas, & defensio reddi magis dubia: cum vrgeri se diutius cernerent, quam initio omnino fieri posse putauerant. Iam enim tempus anni vnius conuerti incipiebat, quo obsidio duraverat. Etsi non intermissæ eruptiones, neque non tentata omnia fuerunt, quibus hostes affligerentur. Ac constat, cum præsentissimis animis omnes difficultates esse toleratas, tum plurima fortissime gesta, cum vrbs tantis operibus esset munita, vt vi aperta inexpugnabilis haberetur. Sed tandem penuria cœptum laborari, omnium pene rerum quæ ad victum necessariæ sunt, & præsidiarius miles pene infestior imminere ciuibus quam externus. Post varios igitur & multiplices tam audaciæ quam calliditatis conatus, interponentibus se quibusdam, rursum de compositione actum fuit. Sed res eo deducta iam erat, ut nisi tradita vrbe pax fieri non posset: nam hac conditione fieri bellum Cæsar permittebat. Itaque omnia aliquan-

quantisper hærere, & impediri tractationes, quod Ciuitas, si deditio fieret, de salute & incolumitate spem haberet nullam. Persuasum tamen illi tandem fuit, *deditionem tuto fieri posse*, cum hoc affirmaretur ab iis quorum ciuitas opera ante adiuta fuerat, & quibus fidei habebat plurimum. Ita factum fuit vt se fortunasque suas Mauricio traderent.

Deditio Magdeburgi. 8. Nouemb. Sleidanus libr. 23. pag. 723. *Sebast. Besselmaieri* Historia Magdeburgensis. *Hortleder* Tom. 2. lib 4. c. 17. 18. 19. *Chytræus* lib 17. p. 441. *Thuanus* lib. 8. pag 237. *Stenii* vitæ Mauritii.

Post annuam igitur obsidionem paucis diebus, id est VI. Id. Nouembr. Dux Mauricius cum copiis equestribus & pedestribus processit instructa acie ad vrbem. Huic obuiam venere ex vrbe præsidiariæ cohortes cum vexillis tribus, plerique sclopetarii & equites CCC. Vexilla gestarunt inuoluta, & somitus tympanorum repressus fuit. Hi abducti fuerunt, sequentes fidem Ducis Georgii, qui hactenus in vrbe custoditus fuerat. Cumque deberentur eis stipendia mensium V. Sponsorem solutionis acceperunt Ducem Georgium: pecunia autem post quatriduum persoluta fuit, & copiæ Zerbestum, quod oppidum distat Magdeburgo XX. millibus passuum, deductæ, vbi illis dictum fuit vt dissiparentur. Egressis ex vrbe præsidiis introductæ copiæ Mauricianæ fuerunt cum V. vexillis. Postero die vrbem ingressus est Dux Mauricius cum V. vexillis, relictis ante vrbem X. vexillis, quæ manus *Inferæ plagæ Miles* nominabatur, & ea erat quæ primam stragem ediderat. In ponte deprecatio facta a Senatu gestu supplice, & oblatæ claues portarum. p.464 Dux illas acceptas tradidit Lazaro Suendio, præsenti loco Cæsareæ Maiestatis, & mox benigne acceptos productosque in forum iurare in capita quædam, quæ tum pronunciata fuerunt, iussit. Iureiurando dicto, primum in nomen Romani Imperii & Maiestatis Cæsareæ, deinde Ducis Mauricii orarunt Ducem, vt se tueri & defendere vellet. Dux respondit: *Si ita se vt bonos deceret, gessissent, plus esse ipsos clementiæ experturos quam mererentur. Quodque ad se attineret, non defuturam Ciuitati protectionem suam, donec decreto Senatus Imperii aliud constitueretur.* Post hæc rursum eductæ fuere omnes copiæ, præter primum introductas: cum V. vexillis & aliquot equites. Negant multo plures milites quam ducentos LX. præsidiarios toto tempore obsidionis desideratos esse: cum obsidentium in velitationibus, & fortuitis ictibus, & morbis triplo plures interierint. Fuere & copiæ satis magnæ in vrbe, & ductores exercitati: ideo non magno cum negotio & periculo nullo defensa est. Scitum est quod narrant, vna in vrbis parte opportuna, veteris adhuc turris reliquum fuisse fastigium ita altum, vt ab hostibus facile conspiceretur. Eo noctu faces & lumina illata, & circum illa loca tanquam operarum, quæ aliquid extruerent, strepitus editi; atque ita in suspicionem adducti hostes fuere, quasi munitionis aliquid illa vrbis parte eximiæ construeretur. Itaque eo machinas & tormenta omnia dirigere & mox vim globorum eiaculari, atque ita frustra consumere præparatam copiam tam pulueris quam globorum tormentorum, & aliis locis vrbis parcere. Quanquam autem præsidio illo vrbs defensa fuit, tamen eam experti sunt ciues importunitatem & sæuitiam huius, vt postea non deessent, qui parum referre dicerent, *hoc ne modo vrbs retineretur, an admitteret hostes.* Pessimo exemplo in posterum, quod metu similium euentuum vrbes recepturæ potius quoslibet, quam defensionis externæ fortunam periclitaturi esse videantur.

Præsidiorum incommodum.

Eiusdem anni superiori mense educta fuerant Hispanica præsidia ex agro Wittenbergensi, quæ illam ditionem totis annis sex contumeliose vastauerant. Sed Mauricius iis rebus, quas narrauimus, confectis, cum iuberetur dimittere militem, prætexuit inopiam pecuniæ: qua quidem quin laboraret, fieri non potuit. Sed Cæsariani aliquid geri occultius suspicati, Cæsari significarunt, melius esse retineri militem sacramento addictum Cæsari. Cæsari autem placuit dissipari, & pecuniam iussit quibus posset nominibus confici, seque promisit solutionem præstiturum esse. Interea in Duringia crudeliter & flagitiose copiarum pars grassari,

pars in ditione Ducis Mauricii diuisa incolas premere. Marchio autem Albertus clandestinis itineribus in Galliam discessit.

Landgrauii captiuitas. *Sleidanus* libr. 19. pag 583. *Chytræus* libr. 16. pag. 421. *Thuanus* lib. 4. pag. 122. *Hortleder* Tom. 2. lib. 3. cap. 75. 76. 84.

Egerat Dux Mauricius cum Cæsare toto quinquennio subiectissime de soceri sui liberatione, quem quidem constabat calliditate quorundam irretitum in eam custodiam delatum fuisse. Sed mirifice res vel protracta, vel etiam elusa ad illum vsque diem fuerat. Cum autem impetratum fuisset a rege Cymbrico & multis illustrissimis Principibus, vt deprecatione sua apud Cæsarem, clementiæ illius responsum certum de Principis captiui liberatione elicerent: postulante Cæsare, vt Dux Mauricius ipse ad se veniret, placuit Duci ostendere literis Cæsari, id se esse facturum cum primum recte posset. Eam occasionem Cæsar arripuit, & ne tum quidem cum tam multi & tales deprecatores peterent, responsum de Principis captiui liberatione dedit, sed totam rem ad Ducis Mauricii aduentum reiecit. Dux Mauricius iter ingressus, fertur quorundam magnorum & potentium literis monitus fuisse, vt eo in itinere caute & circumspecte versaretur. Et in illum articulum Marchionis Alberti reditus ex Gallia forte incidit. Itaque Dux Mauricius ad Cæsarem, quo proficisci instituerat, non perrexit: & mox violenta consilia agitare cœpit ad liberandum socerum; cum a rege Galliæ auxilia haberet promissa. Fuerunt his conatibus implicati & alii Principes. Marchio autem Albertus videri noluit suam operam conductitiam esse. Etsi autem illa negotia sic gesta administrataque sunt, vt Germaniæ conturbandæ, & præsentem statum Imperii euertendi causas dedisse videantur: tamen memorabile est quod in illis animaduertitur: id accidisse tum quoque, quod ante multa sæcula fieri solere oraculo prædictum fuisse accepimus: *Eisdem aliquem artibus plerumque circumueniri quibus ante alterum ipse ceperit.* (Vsque adeo autem dissimulata consilia belli istius fuere, vt Dux Mauricius suos etiam ad Synodum Tridentinam tum indictam miserit: quæ vti instituta erat temere, sic facile est dissoluta: nam ad nuntium belli omnes sunt dilapsi. De huius Synodi consilio & actionibus nunc differere non est propositum: & (vt verum fatear) quid narrem non reperio, nisi omnia & incepta & gesta me cognouisse præpostere atque peruerse, vt de talibus initiis atque conatibus finis & euentus felix sperari non potuerit.) Cum enim mirifica calliditate publica gubernatio ad illum vsque diem vsa fuisset, & omnia obscuris atque tectis machinationibus confecissent: similiter tum aduersarii potentiæ & inclementiæ Cæsarianæ, occultando & dissimulando, etiam fingendo quædam, non parum rem Cæsarianam labefecerunt. Cum autem occupata arce in Alpibus Tirolensibus, propemodum omnibus viribus humanis inexpugnabili, Cæsar coactus Oenipontem relinquere, & se in Carinthiam recipere, institutæque fuissent Passauii ad Danubium tractationes de pace: interea miserabiliter Germania ferro ignequc lacerata, & direptionibus vexata fuit, inprimis territorium Vlmense & Norimbergense.

Sleidanus libr. 24. incunte.

Tridentina Synodus.

p. 465

Ernberger clauss. *Inspruck.* *Stenii vita Mautitii.*

Norimberga Francofurtum. *Sleidanus* libr. 24. pag. 769. 780. 784. *Thuanus* lib. 10 pag. 312.

Norimberga etiam a Marchione Alberto oppugnata. Sed pecunia numerata, & traditis machinis aliquot bellicis, ea res composita, & ad Francofurtum omnes copiæ abductæ fuerunt. Præuiderat ea ciuitas periculum, & præsidia magna comparauerat: itaque oppugnatio fuit difficilior. Ibi Georgius Dux Megalopurgensis fortuito ictu machinæ bellicæ occubuit. Et mox de pace inter Cæsarem & Ducem Mauricium conuenit. Itaque ille suas copias Francofurto, non paucis (a quibus & relictus fuit) inuitis abduxit. Marchioni Alberto cum latæ, & a Duce Mauricio acceptæ conditiones non placerent, obsidionem quidem vrgere visum non fuit, sed propius Galliam potius contendendum. Populabundus igitur per Moguntinam ditionem, & Treueros ad Mediomatrices (quam aliqui Metiam ac instauratore Mario Metio C. Iulii Cæsaris præfecto nominarunt, nobis etiam *Metas* esse has non abhorrere videtur a vero) peruenit. Eam vrbem Galli occupatam præsidio firmarant, & magnis operibus

Metz.

muniue-

muniuerant. Et iam Cæsar ingenti exercitu comparato ad illam oppugnandam aduentabat.

Albertus Marchio; qui eo animo in illa loca veniſſe crederetur, vt ſuas copias, quas habebat bellicoſas inprimis, cum Gallicis coniungeret, non diu commoratus ibi, a Cæsare deprecatus aduerſationis pœnam, illique reconciliatus fuit conditionibus optimis: inter quas erat, vt transacta Wurcepurgenſi & Bambergenſi Principibus inuiolata iure pacti conuenti ſeruarentur; cum prius & illa omnia Cæsar reſcidiſſet, & ſeueriſſime mandaſſet, vt occupata a Marchione reciperentur, & omnibus actionibus obligationem & fidem detraxiſſet. Captioſe autem illa perſcripta nouis motibus occaſionem dederunt, & alterum bellum excitarunt, non minus neque leuius priore. (Extorſerat Marchio Epiſcopis duobus Babepergenſi & Wurcepurgenſi, vt paciſcerentur ille beſſe propemodum regionis & territorii ſui, hic valde magna pecunia. Norica autem Ciuitas ea de quibus conuenerat, quamuis indigne vexata, & multipliciter non ſeruatis iis, quæ in conditionibus erant, afflicta, perſoluit & tradidit Marchioni ſine detrimento. Cæsar qui imploratus neque Epiſcopis ſubueniſſet, re integra, neque ad opem ferendam vllis ſe pararet, ægre tuliſſe fertur & magnopere improbaſſe Noricas actiones. De Epiſcopis autem ferebant ſolitum dicere Atrebatenſem: *Quo tempore Cæsar pecuniam poſtulaſſet, eo negaſſe illos ſe habere pecuniam: Marchione autem eos oppugnante, reperiſſe pecuniam.* Itaque intellectum fuit, quadam malitia deſertos illos, & deinde cætera ſic geſta fuiſſe, vt cum adiuuari edictis ſaltem Cæsarianis poſſent & deberent, indignis modis læſi, talia illa proponerentur & ſcriberentur, vt ambiguitate etiam hoſti prodeſſent. Neſcio autem cur culpandi ſint, qui vel interitum vel extremas calamitates auertunt paciſcendo, & ſe redimunt quanto licet, neque omnia in diſcrimen adducunt, cum tamen interea fidem non violent. Ac venit
p. 466 mihi in mentem defenſionis Anaxilai Biſſantii, qui humaniſſimo iudicio abſolutus fuit Spartæ reus proditionis, cum docuiſſet vitam ciuium ſuorum ita eſſe conſeruatam, quod Clearchus ciues affligeret, non tueretur. Quæ autem tum geſta ſunt, ea explanare non libet, obſtante pudore quorundam, & dedecoris atque infamiæ metu noſtrorum ad externos.

Sleidanus libr. 24. pag 78. *Hortleder* Tom. 2. lib. 6. c. 2. *Thuanus* lib. 11. p. 343. *Chytræus* libr. 16. pag. 462.

Marchionem non fuiſſe a Gallo receptum ferebatur, vetantibus admitti hominem inquietum & turbulentum proceribus regni, præſertim Præſulibus. Cæsar hyeme Mediomatricum vrbem obſidendo peracta, cum machinis bellicis munitiones diſieciſſet, non tamen auſus fuit oppugnationem violentam tentare, ita ſtrenue præſidia Gallica recentibus operibus munitiones intra diſſipatas excitarunt. Itaque tandem frigoris vi, & morborum lue pene extincto exercitu Cæsariano, obſidio ſoluta fuit. Et Cæsar in Belgium rediit, vbi grauiter cœpit ægrotare. Horribile eſt quæ fœditas ſtragis illius, & quæ calamitatis magnitudo fuiſſe perhibeatur. Etiam auaritiæ ſcelus frumentis ſuppreſſis auxit publicam cladem, quæ poſtea corrupta magno aceruo reperta eſſe traduntur. Sed ita acre malum fuit famis, egeſtatis, frigoris, morbi, vt ſpe cibi & potus quiduis auderetur. Paſſim etiam iacuere tam homines quam iumenta inſepulta. Etiam in tabernaculis multa cadauera congelata, ſuper quibus alii conſidere non vererentur: quos plurimos, cum aliquid eſcæ aut potus nacti fuiſſent, mox ſimilis fati finis excepit.

Metis obſidio ſoluta. *Sleidanus* libr. 24. pag. 790. *Chytræus* libr. 17. pag. 462. *Hiſtoriæ oppugnationis vrbis Metenſis in Schardii* Tomo 2. p 543. *Thuanus* l. 11. p. 348. *Sleidanus* l. 22. p. 296. *Hortleder* Tom. 2. lib. 61. *Thuanus* libr. 12. pag. 353.

Marchio Albertus & ipſe ad ſuos reuerſus, poſtulauit fieri promiſſa ſecundum Cæsarianam reconciliationem. Cum autem Cæsar ante mandaſſet, vt Germaniæ ordines vbique locorum ſe coniungerent, & pacem publicam decretam tuerentur: accidit vt Francicæ regionis ſeu tribus Ordines, obtemperantes Cæsarianis iuſſis, hoc nomine ſe coniungerent. Itaque Marchioni aduerſari imprimis Princeps Bambergenſis, cui bene dimidium * ſuæ ditionis penitus eriperetur, & cogi ad illum tuendum cæteri. Ibi Palatinus Rheni, & alii Principes, periculum

* bes διμοιρον.

fecerunt voluntatem vtriusque partis, si quoquo modo res componi posset. Sed ea fuerunt postulata Marchionis, quæ iniqua viderentur vniuersis: & refragatio & contumacia aduersariorum importuna. Itaque tum bellum exortum. Marchio celeritate vsus equitem contraxit, & cum Wircepurgo cognouisset adduci copias (vexilla sex erant cum non magno equitatu, cui Nassauiensis Iohannes præfuit) in itinere illas aggressus fudit, cum vtrinque ad D. cæsi interiissent, multis vulneratis: cæteri abiicere arma iussi, & in deditionem accepti sunt. Marchio benigne compellauit victos, & saucios curari iussit, & more Germanorum adegit iuratos ad promissionem, *contra Cæsarem & se non laturos arma mensibus VI.* volentibus etiam suis auspiciis stipendia facere, bene pollicitus fuit.

III. Id. April. 1553.

Hochsted. Postea Marchio Hohestadium tentauit: sed præsidium ibi collocatam vim oppugnationis hostibus detrimento affectis, fortiter repulit.

Interea Pabeperga quidquid peditatus & equitatus fuit abductum, cum ingenti terrore omnium, quem fuga multorum, præsertim ordinis sacerdotalis secuta. Ciues munitionum aliquid, quod paulo ante, cum defendi posse vrbs speraretur, institutum fuerat, statim diruerunt, & deditionem se facturos præ se tulerunt. Praesul Vorchemium se contulit, relicto præsidio in arce veteri quæ vrbi imminet. Marchio tormenta maiora aduecturus, Landespergium in Francos, arcem ante aliquot annos occupatam, cum ditionem Suarcepergensem inuaderet, & authoritate Cæsaris sibi vendicaret, concessurum se esse famam dispersérat: sed occupationem Pabepergæ animo agitabat, vt euentus declarauit.

Forcheim.

XVI. Kalend. Maii.

Cæsar illo tempore in Belgico, & cum valetudine, & aliis rebus aduersis conflictari. Res in Italia esse turbulentæ. Papa Cæsarianas copias, quæ comparabantur ad Senarum recuperationem, metuere. Miserat autem Cæsar Ducem Albanum in Italiam mortuo prorege Neapolitano. Gallorum rex etiam non quiescere, & insectari Cæsarem litteris ad Principes Germaniæ scriptis; quibus hortaretur, vt partam suo beneficio libertatem retinerent, neue debilitatum Cæsarem vires recolligere paterentur, qui hoc semper egisset, vt oppressa Germania regnum suum stabiliret. Neque tantum homines suspicabantur, sed plane etiam p. 467 loquebantur, Marchionem a Cæsare ad turbandas res subornatum & instructum esse; quod vel ita vires Germanorum mutuis certaminibus frangi, vel sine suo sumtu copiis contractis, quoties vellet, sua authoritate compositis rebus potiri posse arbitraretur.

Cum ita hæc gererentur, Rex Ferdinandus & tres Principes Electores, cum aliis quibusdam Principibus & ciuitatibus tractationem habere instituerunt de fœdere ad pacem publicam tuendam; ad hanc Ægranum oppidum delectum. Cæsar etiam Memmingæ conuentum haberi eiusdem rei caussa iusserat.

Egr.

Hohestedii expugnationis spes cum frustrata fuisset Marchionem, statim tumultuose inde copias, non paucis amissis, retro inde abducere se simulans, subito impetum omnem Pabepergam conuertit: quam defensoribus vacuam facile cepit, non modo resistente nemine, sed qui remanserant, iis etiam se humiliter dedentibus in potestatem Marchionis. Festinare autem Marchio existimabatur, vt coniungeret se cum copiis, quas adducere deberet Christophorus Comes Oldepurgi vexillorum circiter viginti, & equitum M. quos tum Hessiam transiuisse ferebatur, falso quidem, vt postea cognitum fuit.

Bamberg. capitur.

Etsi autem multi mirabantur, illac duci exercitum permissum Oldeburgio fuisse, tamen adhuc opinio erat Ducem Mauricium Marchioni amicum non esse. *(Sed de Oldepurgensi etiam exercitu famam falso sparsam postea compertum fuit.)* Wircepurgensis autem Princeps equitum nonnihil & peditatum satis magnum collegerat. Itaque Marchio occupata vrbe statim postulauit, vt arx traderetur. Hoc facere recusantibus iis quorum fidei illa credita a Præsule fuerat, moræ paululum fuit interiectum. Marchio postulata sua ad Præsulem misit, & conditiones

illi

illi tulit, vt fœdere inito se abdicaret, vt sibi oppida ante bellum traderet, vt controuersias omnes iudiciarias aboleret; quas nisi acciperet, se exacturum de ciuitate C. M. aureorum. Qui arcem tenebant, cum primum fortiter respondissent, post triduum illam omnibus rebus ad bellum & defensionem instructissimam Marchioni tradiderunt. Recordati fuerunt homines sermones senum, prædicantes patriæ tales euentus. Quodam etiam tempore cum ciues munire vrbem vellent, Sacerdotum collegium id fieri vetuit, quod iam tum subditis malignius considerent. Tum memorabant seniores, auditas esse optimatum liberas orationes, qui etiam affirmarent, *futurum esse aliquando, vt munitam esse vrbem optarent.* Est in summo templo sepulcrum marmoreum Clementis Pontificis, in cuius latere expressa quatuor Virtutum simulacra visuntur, & inter hæc Iustitiæ cum libra; quæ cum esset efficta inæqualiter lancibus appensis, vt effingi libræ solent, de hoc veteres constat audit priorum vaticinia retulisse: *Si quando illud iugum directum fuisset, & exæquatæ lances, tum imminere ingentem calamitatem ditioni Pabenbergensi, & Ecclesiasticæ potestati.* Id de libra de magnis viris ita se habere animaduersum esse iis temporibus, quibus tumultus plebei grassati in Germania fuerunt, & ita illos interpretari prodigium ausim, quasi iam accepta clades significata, & res Pabenpergensis fato illo infelicitatis defuncta esset. Sed maiora scilicet mala impendisse apparet, quæ vtinam hoc etiam loco instant. Nam & quendam non bene mentis compotem, paulo ante hunc casum, cum ipse morti esset vicinus, optasse narrant, *templum Pabepergense nunquam fuisse extructum.* Cum causam voti scisciterentur astantes, respondisse fertur, *Quia iterum illud conflagratio maneret.* Id Teutonicis verbis ambigue quodammodo pronunciatur, vt & conflagratio simpliciter, & secunda conflagratio significetur. (alii narrant auditum esse ex illo, *grauiter afflictam iri ciuitatem Bambergam, sed abiturum malum sine cædibus & incendio.)* Conflagrauit autem illud post primam extructionem annis circiter CL. & instauratum fuit ab Othone præsule viro religioso ac pio. *Prodigium.*

Interea Cæsar conuentum se habiturum Francofurti perscribere, & Ordines vniuersos Imperii illuc euocare, polliceri se cogniturum de omnibus, & operam daturum, vt remotis causis dissidiorum pax in Imperio constituatur; & edicere, *Ne quis alteri vim faceret, aut arma intentaret.* Edicto huic parere Marchioni facile esse credebatur, qui interea iis quibus potitus esset, alere copias posset: cum aliis & erepta sua, & magnis impensis exercitus retinendi essent. Itaque sermones haberi libere, & omnia vndique reddi suspecta, & crescere diffidentia. Marchio arcem Pabepergi captam statim inflammauit; vbi & commeatus, & argenteorum vasorum nonnihil repertum; nam Episcopus defensum iri arcem speraverat. Et non dissimulauit, se ita esse animatum, vt si in suas conditiones res componi non posset, ipse non solus periisse, sed aduersariis etiam author exitii fuisse videretur. p. 463

Tractatio Ægrana Iente processit, Memmingensis plane euanuit. Ac putabatur Rex Ferdinandus negotiis Turcicis occupari, expectabatur tamen Princeps Plauensis, qui a Rege cum mandatis adueniret. Affirmabatur autem Turcicam classem instructissimam Constantinopoli soluisse & Siciliam petere. Ferebatur etiam Pontificem Romanum, & Regem Angliæ, pacificationem tentare inter Cæsarem & Galliæ Regem; quam multi perfectum iri arbitrabantur; & hoc eius rei causa Cardinalis in Germaniam venisse, & ad Cæsarem contendere ferebatur.

Capta Pabeperga, Hochestadium tradi sibi Marchio iussit. Cum præsidium peterent tutam decessionem, & Marchio Wurcepurgenses exciperet, noctu confertim oppido egressi, Vorchemium vel inde euocati, vel vltro omnes se contulerunt.

Cum

Sileſii equites. Cum Marchio Albertus Pabepergam occupaſſet, & plerasque Canonicorum ædes ac domunculas alias Sacerdotum diripiendas tradidiſſet equitibus, ciues autem exactionibus compilaret: cognoſcit Norimbergenſibus adduci equites Sileſios, quorum illi opera ad excurſiones vſuri eſſent. Itaque vna parte miſſis aliquot turmis ſuorum, altera cum reliquis copiis ipſe profectus, equites Sileſios qui intra oppidulum quoddam Norimberga diſtans M. Paſſ. XXIIII. ſe receperant, eo adegit, vt ſe cum ſuis omnibus traderent. Hoc ſucceſſu magis ille metui, & confirmari eorum animi qui cum eo ſe coniunxerant, & aduerſarii reddi timidiores, & de illa ipſa oppreſſione equitum varii ſermones haberi: cum alius aliud accuſaret, reprehenderet, notaret, quemadmodum fieri conſueuit rebus non ſatis exploratis, & non ſimiliter affectis animis. Mihi quidem conſilium nunquam fuit vt hiſtoriam ſcriberem, ſed quæ accidiſſe cognouiſſem, ea initio placuit notare. Quod ſi ea eſſet facultas noſtra, quæ in eo debet eſſe, qui ita litteris mandaturus ſit res in bello aut pace publice geſtas, vt expoſitio digna ſit prudentum & doctorum lectione; tamen opus hoc aggredi non liberet, quod non ſperare auderem mihi eam cognitionem rerum poſſe contingere quam copia narrationis deſideraret. Primum enim ea calliditate, & verſutia, & ita tecte, calculum, occulte cum conſulta tum acta omnia eſſe & nunc fieri conſtat, vt ea quæ forte euulgentur, dubia & incerta eſſe omnia neceſſe ſit. Cum enim de induſtria, tum interdum fortuito plerumque falſiſſima fama diſperſa fuit, quam ſequentes turpiter errarent. Iam proferuntur de ſecretis illis deliberationibus omnia propemodum ita inſidioſe & aſtute, vt rumores nunquam fere cum actionibus conſentiant. Etiam hæc negocia ita & ipſa mirabiliter inuolui & conturbari vidimus, vt credibile ſit, ne eos quidem qui autores ſunt & adminiſtratores; liquido ſæpenumero aliquid cognitum aut firmiter conſtitutum habere. Ex eo eſt factum, vt nemo quisquam alteri fidem, & vnusquisque alterum ſuſpectum haberet, formidaret, odiſſet, cum interim ſimularet ſæpe ſummum ſtudium & beneuolentiam animi ſingularem.

Temporum iniquitas.

Alberti ſæuitia. Sed redeamus ad rem. Diſſipatis illis equitum auxiliis, in territorio Norimbergenſi atrociter graſſatus fuit Marchio, & ferro ac igni ſæuiit crudeliter: & ſi quibus pepercit, iis tantam imperauit pecuniam, quam ſi perſoluerent, omnibus eos fortunis euerti neceſſe eſſet, ipſe tamen vades ſolutionis abduxit. Conſtat Bamberga arreptos in Saxoniam vsque ciues honeſtos, annis graues, quosdam etiam effœtos ætate & viribus defectos, e quibus nonnulli in itinere mortui fuerunt. Arcem quandam cepit, traditam illam quidem a præſidio, cuius dominus erat vnus ex nobilitate autoritatis præcipuæ in ditione Pabepergenſis. Homo vehemens & iracundus, eam ſtatim inflammari iuſſit, & præſidiarios ſuſpendi laqueis de proximis arboribus, matremfamilias & mulieres captiuas abduxit. Cum p.469 autem ex illis locis diſceſſiſſet, Norimbergenſes comparato equitatu mediocri, ſimiliter oppida Marchionica aliquot diripuerunt, & munitiones & arces quasdam excuſſerunt. Cumque eduxiſſent etiam pedites ex vrbe, Marchio ſumma celeritate cum ſuis copiis accurrit, & recipere illos ſe intra vrbem coegit, profectus ſpacio horarum XXI. amplius mil. paſſ. LX.

Interea Epiſcopi mittere ſuos, qui pecuniam conficerent, quibuscunque modis poſſent, & exercitus conducerent: facta autem ſpes illis fuerat ſuccurſionis, & a Duce Saxonum Mauricio, & Brunſuicenſi Henrico. Cum autem Brunſuicenſi in ſua ditione nonnihil difficultatum obiiceretur, tardius ſuppetiæ laborantibus latæ fuerunt vt ſpacii ſatis haberet Marchio ad vaſtandam Franconiam.

Eiſenach. Conuenerunt tamen tandem magnæ copiæ, equitum inprimis, ad Iſenacum, cum quidem Marchici excurſiunculis quibusdam pedites vlterius progreſſos diſiecciſſent.

Interea

Interea Francofurti de compositione deliberatum, vbi iam Electores tres Episcopi, & Palatinus Rheni conuenerant. Sed res cum negligenter, tum etiam ita acta, vt variæ tam suspiciones quam sermones quoque hominum orirentur: cum aliqui minori curæ esse tantas res conuentu, quam deberent, quererentur, aliqui tractationes pacis aut repressionem violentiæ callide impediri, a quibus minime oporteret, coniecturis quibusdam colligerent. Sed rebus omnibus incertis & suspensis, ille conuentus dissolutus fuit.

Cum autem in Brunsuicensi ditione turbarum non minus esset, eduxit copias equestres & pedestres haud contemnendas Philippus Magnus Hencici F. Dux Brunsuicensis, vt se cum aliis stipendiariis Franconicorum Principum, quorum ductor erat Herdeccius, coniungeret. Quo facto valido exercitu profecti fuerunt, vt opem auxiliumque ferrent Principibus Franconicis, quos Marchio Albertus grauiter & hostiliter vrgens affligebat. Qui cum animaduerteret se parem aduersariis non esse, capto derepente nouo consilio, peditatus præcipuam partem in oppido imperii Romani ad Mænum, quod vi occupatum tenebat, reliquit: ipse cum equitibus circiter MD. celeritate summa & maximis itineribus per Duringicam siluam recta in Saxoniam contendit. Cum autem transeundum esset Ducis Saxonum Mauritii & fratris illius Augusti territorium, neque eâ de re certiores Principes reddidit, neque vbique ab iniuriis & vi temperatum fuit; Erphordensium quidem pagos multos diripuit, cum illi ingentem pecuniæ summam, quam postularat, persoluere recusassent.

Sleidanus lib. 25. ineunte.
Sueinfurt.
Erford.

Auditum etiam postea fuit, ad Iohannem Fridericum venisse Marchionem Albertum, & secreto cum eo locutum, atque obtulisse illi operam suam & exercitum quem haberet, ad recuperanda erepta a Cæsare, & occupata a Duce Mauritio. Sed Iohannes Fridericus Princeps pius & sapiens, fortunæ etiam experientia tum redditus doctior, vel indignum se negocium neque satis honestum ratus, vel audaciam conatus improbans respondit; *se statuisse, omnia se in posterum æterno Deo permissurum, neque vnquam iterum bellum suscepturum, neque gerentem adiuturum esse.*

In Saxonia habuit statim socium & adiutorem consiliorum atque actionum suarum Ericum Ducem, cum quo nupta esset soror Ducis Mauricii: & omni studio copias vndique colligere, & ciuitatem Brunsuicensem ad communitatem belli adducere conatus fuit. In quam receptus ille quidem non putabatur, consecutus ea, quæ sperauerat; etsi & honorifice habitus, & armis instructus fuisse perhibebatur. Cum postea tamen compertum fuerit, & allectum eum ab hac ciuitate, & omni ope adiutum fuisse: quod metu & odio Ducis Henrici, quem sibi sciret esse infensissimum, factum fuisse credebatur.

Quæ cum adhuc gererentur, cumque mirifici & contumelioſi atque minaces sermones spargerentur in vulgus, de Duce Saxonum Mauricio, contraque ditionem Misnicam, Dux Mauricius faciendum neutiquam ratus, vt eas res ita procedere videret atque pateretur, cum suo quoque & suorum periculo; etiam misericordia motus communis patriæ, quam tam crudeliter nefaria vi diripi, vastari, euerti cerneret; monuit Marchionem literis, vt tandem violentiæ intolerabilis modum statueret, aut plane declararet de illo bello voluntatem suam. Ad has
p. 470 literas ita respondit Marchio, vt quid sibi vellet ac quæreret, cognosci non posset, neque ea explicaret, de quibus ad eum scripserat Dux Mauricius. Rex etiam Ferdinandus multis signis perspexit, illius belli pericula ad se quoque & suum regnum pertinere. Ideo tandem ambobus exercitum contra Marchionem educere placuit. Ac magnis equestribus copiis & mediocri peditatu contracto, Dux Mauricius in expeditionem profectus, & denunciatio belli necessarii perscripta literis, solenni militiæ more, Marchioni in castra transmissa fuit. Quibus lectis nonnihil illum quidem perturbatum fuisse ferunt, sed rem tamen dictis morda-

Diffidatio. Sleidanus libr. 25. pag. 796.

cibus elusit, & puerum nobilem qui literas illas attulerat, donatum aureis paucis cum superbo responso dimisit: *Se illo loco expectaturum eos, quibuscunque placuisset rei secum negotiique aliquid habere.* Sed admouente castra propius Duce Mauricio, & acie instructa se ad conserendum manus paratum esse demonstrante, Marchio quod sustinere sese vim illius posse non confideret, cessit aliquo vsque retro, ita vt videretur opportunitatem petere eorum locorum, per quæ cum equitatu expedito recipere sese in Misnicas Duringicasque & inde in Franconicas regiones posset. Quo animaduerso Dux Mauricius equitum aliquot turmas, qui præoccuparent angustias quasdam locorum, qua exeundum esset Marchioni abituro, ablegauit. Ille itaque cernens propositum se suum persequi non posse, aliis modis tergiuersando bellum trahere instituit, & se cum exercitu ad vrbem Brun-
VII. Id. Iul. suigam recipere. Sed cum die nona mensis Quintilis iam a meridie declinante velitationes quædam fieri cœptæ fuissent, ita tum subito vtrinque aliquibus succurrentibus suis, & animi exacerbati & copiæ auctæ fuerunt, vt res ad iustum conflictum contra deliberata peruenirent, & collatis signis decertaretur horis circiter V. Quo in prælio principis Mauricii & turmarum aulicarum præcipua virtus fuit, quæ & grauissime afflictæ sunt, multis inclitæ & nobilis conditionis equitibus interfectis, & ipso Duce ictu bombardæ manuariæ vulnerato, delata pila ad ilia supra coxam sinistri femoris: qui in castris postera die placido & religioso ac sancto fine vitam suam in terris clausit.

Mauricii obitus. Sleidanus lib. 25. p. 802. *Stenius vita Mauritii.*

Brunsuicensium etiam equitum impressio vehemens fuisse narratur. Carolus quidem Victor Henrici F. Dux Brunsuicensis tum cecidit, & frater Philippus vna, circum patrem Henricum fortissime hostes adorti. Marchionem qui secuti fuerant, partim cæsi, partim capti. Ex ductoribus quidem euasisse perpaucos, qui non vel in prælio occubuerint, vel in hostium potestatem venerint, satis constat. Mauriciani vexilla pedestri a XL. & X. equestria retulerunt. Ipse Marchio Albertus fuga elapsus, recollectis aliquot turmis qui conflictui non interfuerant, Ha-
Hanouer. Neustad. nobram primum Erici Ducis vrbem petiit, & inde in arcem munitam Neostadium sese recepit. Indo literas misit superbe & contumeliose scriptas ad Ducem Henricum Brunsuicensem, quibus & calamitatem ipsi propriam exprobraret, & læte atque insolenter ferret interitum Principum. Sed nihil tum rescriptum illi fuit.

Magna & atrox hæc clades fuit, quæ non paruam partem roboris equestris absumsit: vt autores conflatoresque huius belli Germaniæ acerrimi hostes fuisse videantur. Neque nostra memoria Germanici exercitus inter sese acrius depugnarunt, aut mutuis cædibus immanius sæuierunt, aut magis deplorandam stragem ediderunt. Etsi in Mauriciano exercitu pedites pene nulli, equites autem in comparatione perpauci desiderati fuere, victoribus tamen flebilis hic successus audacia aduersariorum contigit. Tanta fuit rabies acerbitatis & alienatorum animorum, & peruicacia in persequendis inceptis. Hoc tamen constat, nisi magnitudo animi & virtus Ducis Mauricii grassanti violentiæ sese opposuisset, futurum breue fuisset, vt totius Germaniæ reliquæ adhuc vires conficerentur, & spes omnis salutis in posterum eriperetur. Quas tamen adhuc esse quantulascum que magnanima Ducis Mauricii virtus declarauit: vt iam nisi ipsa sibi Germania turpiter deesse velit bona spes concipi possit, quantumuis accisam rem vel instaurari, vel saltem sustentari posse. Id quod votis omnes patriæ amantes piarum precum petere, & quicunque possint, consiliis dictisque & factis adiuuare debent. Etsi Duce sublato e medio etiam præsidium miseræ Germaniæ ereptum videtur, vt hanc iam fata interius tangere, & mutatio summa rerum p. 471
omnium impendere videatur.

Ante hoc prælium conſtat diu & multum obſcœnos vlulatus canum in oppidis auditos, & laceratione fœdas deprehenſas eſſe. Conſtat & in agro Misniaco non vno in loco ſanguinem pluiſſe, guttis & ſuper linteis & arborum foliis & ædificiorum materia dilapſis & viſis. De ſtatua Mauriciana Berlinii poſita caput ante aliquot menſes dilapſum: & in arce Wittenbergenſi columnæ noctu ardere viſæ. Quo loco prælium commiſſum fuit, eo cum aliis temporibus tum præcedente diem conflictus nocte, horribiles fremitus tanquam equeſtrium & pedeſtrium copiarum manus conſerentium auditi: & priore die tabernaculum Ducis, in quo cibum capere ſolebat, vento euerſum & ſciſſum, vna cum altero culinæ, nullo alio afflicto aut læſo. *Stenius vita Mauritii pag. 531.*

Profligato exercitu Marchionis, eæ literæ deprehenſæ fuerunt, de quibus cognoſceretur iniquiſſima voluntas perfidiæ multorum & cognatione coniunctorum cum Principe Mauricio, & qui ſingularem amicitiæ neceſſitudinem in familiaritatis præcipuæ vſu ſimulauerant. In quibus & muliebria ſcripta reperta: quæ omnia eam turpitudinem & tantum dedecus complectuntur, vt poſſe obliuione ſempiterna illa obrui optem. Quid miſeriæ quidem & tam publicæ quam priuatæ calamitatis allatura ſint, de ſimilibus veterum hiſtoriarum expoſitionibus facile colligi atque conſtitui poteſt. Nunquam enim prodita communis ſalus ſine priuata pernicie reperitur: & perpetuo vera eſt vel oraculi vel Heſiodi verſus ſententia, *Ipſum ſibi vnumquemque malum ſtruere, qui ſtruat alteri.* Sed cupiditatis & odii & audaciæ infinita eſt improbitas, & cæcus ſemper impetus, & tanta amentia, vt præſens peſtis ſæpe non conſideretur, neque quid cogitatum & actum ſit prius intelligatur, quam ſentitur damnum: id quod ſero fit plerumque & rebus perditis, vt nihil poſtea autoribus tam aliorum quam ſui interitus & afflictionis relinquatur, quam immenſa perturbatio in pœnitendo, ſempiternaque vel mortuos infamia & dedecus turpitudinis maximæ conſequatur.

Marchio Albertus poſt cladem illam prælii, cum ad ſuos literas eas miſit, quibus eleuaret vel potius eluderet verbis acceptum detrimentum, tum bellum ciuitati Erphordienſi atque Moluſenſi indixit. Quod eo conſilio factum putabatur, vt terrore aggreſſionis & his minis pecuniæ ab illis aliquid exculperet, qua magnopere carere exiſtimabatur. *Erford. Mulhauſen.*

Nota, prædictum fuiſſe bellum Cæſarianum in Germania, cuius initium duceretur ab eo tempore quo confœderati in expeditionem profecti fuere, qui eſt annus Chriſti M D XLVII. hoc igitur duraturum eſſe prædictum fuit annis VIII. & grauiter afflictum iri Germaniæ præcipua loca, & opulentas vrbes, aliquarum etiam ſtatum mutatum iri. Sed Noribergam extra mœnia grauiſſimas clades perpeſſuram eſſe, ſtatu tamen illius ſaluo & conſeruata forma reipublicæ. Poſt tempus autem octo annorum Cæſarem in Germania non magis potentem fore.

Nota, fuiſſe conſilium expectare hoſtium aggreſſionem; id ſi proſecuti fuiſſent, potuiſſent hoſtes in illas difficultates adduci, cum quibus Mauritiani conflictati fuere. Sed Princeps Mauricius animaduerſa exultatione, & conſpecta impreſſione hoſtium tanquam equus generoſus ad tubæ ſonitum (vt ait Maro) *ſtare loco neſcit*, ita oblitus deliberationum & conſulationum omnium in hoſtes agmen ſtatim duxit. Præſertim cum periculum eſſet, ne hoſtes locorum opportunitate prærepta elaberentur, & vrbem Brunſuigam, quo tendere illos apparebat, apprehenderent: quo ſi perueniſſent, Mauricianis magna rei gerendæ erepta fuiſſet opportunitas. Hoc nunciauit Henrico Brunſuicenſi Philippus filius, qui primum admiratus non id fieri de quo conueniſſet, deinde *Pergamus*, inquit, *& nos in hoſtes.* Erat via plana anguſtior inter duas vtrinque ſalebras paluſtres: Cumque peterentur hoſtes, forte fortuna euenit, vt Dux Henricus cum filiis illo deferretur ac pergeret, cæteri qui ſequi eos & ſtipare deberent, in paludibus hæſerunt, ita diſtractis ordinibus

& ictibus temere delatis, Mauriciani non tam ab hostibus quam a se ipsis afflicti fuerunt.

Peini.

Quoniam autem prælium commissum ad Painium ab aliis aliter narratum esse scimus, studui de iis qui interfuere negocio, rem certo cognoscere, quæ ita p.472 gesta fuit. Princeps Mauricius pridie eius diei quo pugnatum est, literis allatis a Cæsare humaniter & cum significatione singularis beneuolentiæ scriptis statuit finem cœptis imponere, & postero die propius hostes castra mouere. Mane igitur statim ipse sua arma induit, & aliis hortator fuit vt & ipsi induerent, quod diceret, *sibi in animo esse, eo die prælium commissum iri*, id quod tum alius nemo fuit opinatus. Sed productis copiis, nunciatur statim aduentare exercitum hostium. Ibi Dux Mauricius ordines mox instruere, animo alacri & confidente. Sed hostes freti robore exercitus & equitum virtute, ita audacter inuecti fuere, vt cum ab Occasu pergentes & ventum, qui tum procellosus obortus, puluerem densum excitabat, & Solem a tergo haberent, magno incommodo Mauriciani afficerentur, neque a se hoc vlla ratione vlloue conatu possent auertere. Pedites Mauriciani initio conflictus non adfuere. Itaque equites impressione in hostium peditatum facta, illum fuderunt, multis trucidatis, pluribus captis. Inter hæc aliquot equestres turmæ Mauricianorum terga vertere hostibus visæ: quam coniecturam de vexillorum motu illi fecerant. Per eos igitur transuersos a quibus peditatus dissipabatur, hostium equites cum tribus quatuorue vexillis perruperunt, vt profligatis iis quos fugere suspicabantur, se in alios conuerterent. Hoc animaduerso is qui vltimo loco curabat, quamuis hostium tria quatuorue vexilla cerneret, tamen cum vno illis obuiam prouectus fuit, & suos inclamans maximo animo adortus hostes cecidit & strauit. Hoc momento rerum victoria confirmata fuit. Sed per Mauricianos illis (vt diximus) perrumpentibus alia etiam turma hoc conspicata hostium se conuertit. In hanc Dux Mauricius inuectus, cum densi ordines propter celeres mutationes prælii, & loci difficultatem seruari non possent, a tergo vulneratus est. Sed simul vniuersus exercitus hostium aut fusus cæsusque, aut in fugam datus fuerat.

Anglica. Sleidanus l. 25. p. 801. *Thuanus* lib. 13. pr. *Chytræus* libr. 18. pag. 468. Tomo II.

Hoc anno & in Anglia noui motus extiterunt, morte Eduardi nati annos tum XVI. cum non abesset suspicio veneno illum lento necatum esse. Sed res eum habuit exitum, vt Regina renunciaretur Maria consobrina Cæsaris Caroli; & de illis qui illam remouere a gubernatione conati fuerant, quorum princeps Dudleus Northumbrius, supplicium sumeretur.

P. V. narratio historica vicissitudinis rerum, quæ in magnæ Britanniæ regno anno 1553. acciderunt *in Schardii Burnetus hist. reform. Angl.* Tom. 2. Part. 2. pag. 147.

Georgius Pr. Anhaltinus. Ioachimi Camerarii vita Georgii.

Hoc etiam anno obiit diem suum Georgius Princeps Anhaltinus, sapientia, virtute, fide, religione præstans. Qui & veritati cælesti consentaneos ritus cum instituit, tum conseruauit, iis etiam in locis vbi antea non vera ratione res administrata fuerat. Quod autem esset ingenio miti & natura clemente, quamuis animus & constantia & fortitudine non deficeretur, a quibusdam turbulentis contumeliis exagitatus fuit, cum illorum dedecore qui sanctissimi Principis famam arroserunt, & Principis ad bonos laude sempiterna.

Sleidanus libr. 25. pag. 803.

Victoria ad Painium cruenta parta, Marchio Albertus qui fuga elapsus in ditionem Ducis Erici peruenerat, inde Brunsuigam se recepit. Et rursum equitatu peditatuque contracto, Henrico Duci infestus imminere. Casu autem fratris indicato Duci Augusto, qui in Chersoneso Cymbrica tum aberat, ille paucis post diebus vna cum coniuge in Misniam venit, cum quidem in itinere (vt ferebatur) structas sibi insidias vitasset. Is bello se immiscere inconsultum ratus, ab externa tantum vi vt tutus esset, aliquantulum copiarum earum quas Dux Mauricius coegerat, retinuit: cæteras persolutis stipendiis dimisit. Cum Marchione vtrum reconciliatus esset, an non esset in vulgus ignorabatur. Sed neuter aduersus alte-

Dania.

rum

rum hostiliter se gessit: & postea cognitum de transactione fuit, quæ neque necessaria, & nimis a Duce successore fratris properata fuisse multis videbatur. Cum Duce autem Iohanne Friderico tractationes habebantur. Sed Marchio Albertus qui resciuisset in exercitu Ducis Henrici seditiones fieri, quod stipendia non soluerentur, propius accessit cum suis ad hostium castra, cum multo quidem ille paucioribus, sed & inprimis audacibus, & spe occasionem se aliquam rei bene gerendæ nanciscí posse. Verum de improuiso rebus admodum turbulentis accidit, vt illa nocte pecunia afferretur & stipendia exoluerentur, ignorantibus aduersariis. Qui minus sibi prospicientes ita denuo fusi fugatique sunt, interfectis præcipuis p.473 ductoribus. Cecidit hoc prælio Clusius Bernerus (hic dissuaserat conflictum) iuratus Brunsuicensis hostis, rei equestris peritissimus, & quo nemo vtiliorem operam præstitit in contrahendis equitibus Marchioni. Hic prouectus in hostium ordines, cum se euadere non posse cerneret, petiit a proximo aduersario, *vt se captum suum esse patefieret;* oblaturus annulum pignus fidei, priusquam ille traderetur, ab altero confossus fuit, traiectus præcordia hastæ cuspide: nam armis munitus non fuerat. Hoc enim factum fuisse narrabatur, quod superiore prælio & ipse captus fidem seruasse negaretur.

Sleidanus libr. 25. pag. 808. *Chytræus* libr. 18. pag. 465. *Hortleder* Tomo 2. lib. 6. cap. 11. 12. 13.

Cl. Berner.

Interea exercitus Fœderis, cum quo princeps Plauensis esset, vastare non sine magnis suis detrimentis montanam regionem Marchionicam: & receptis quibusdam oppidulis Pabepergensis ditionis, quæ Marchionici occuparant, tandem oppido Curiæ per deditionem & pactionem, vt præsidio discedere armato liceret, fuerunt potiti. Cumque alterum oppidum, in quo & ipso præsidium erat, aggredi vellent, nunciatur aduentare Marchionem cum exercitu, ad nuncium autem incertum tanta trepidatio orta fuit, vt copiæ omnes congregarentur Pabepergæ: quæ res illam ciuitatem maximis damnis affecit, exercitu & ciues compilante, & vicinos pagos spoliante, vt multi occupationem Marchionicam clementiorem fuisse plane loquerentur. Marchionici autem Curiam & alia oppida facile receperunt, Marchionica etiam præsidia ad Mœnum cum aucta tum confirmata. Wurcepurgensem grauiter affligere, & omnia vbique plena esse formidinis & trepidationis. Nobilitate etiam cum sua pernicie dissidente, & conuentus tum agente.

Sleidanus lib. 25. pag. 809. *Thuanus* lib. 12. pag. 359.

Houæ.

Quo tempore rebus in Saxonia compositis, cum & Duces Henricus atque Ericus inter se, & Henricus cum ciuitate Brunsuicensi reconciliatus fuisset, ita adducere Henricus suum exercitum in Franconiam cœpit, stipendiis quidem Fœderis. Et proficiscens per ditionem Copurgensem, minaces literas misit ad Ducem Iohannem Fridericum cum quo tamen & ipso postea de certis capitibus conuenit, vt neuter erga alterum hostili deinceps animo esse deberet. Milites Brunsuicenses rapinis tamen postea in illa vicinia aliquantulum grassati fuerunt. Aduentu Marchionis Alberti peditatus & equitatus rursum confirmari: & quædam copiæ accedere ad hostes propius, a quibus occupatum fuit nemine defendente oppidum vnum ditionis Pabepergensis. Eo statim illa manus quam Pabepergæ congregatam fuisse narrauimus, expedita accurrit, & deprehensos tam equites quam pedites extra oppidum partim profligauit atque dissipauit, partim in oppidum repulit. Eo receperunt se vexilla nouem, equitibus plerisque fuga dilapsis. Quibus ad hunc modum gestis Brunsuicensis superuenit, & tormentis admotis hostiliter adoriri oppidum. Ibi præsidium territum suppliciter precari, vt in deditionem acciperentur. Itaque postero die omnes in potestatem Ducis Henrici venerunt. Tunc duobus in vincula coniectis, alii tribuni & centuriones in libera custodia habiti, miles gregarius inermis more militari iure iurando dato, dimissus fuit.

Sleidanus lib. 25. pag. 859.

Coburg.

Marchio Albertus cum ad illum locum, vbi res gesta fuerat, appropinquaret, ex equitibus fugientibus cognitis iis quæ acciderant, in montanam regionem

iter conuertit; atque ibi collectis equitibus circiter ducentis magna celeritate in Franconiam contendit, nocte dieque pergens, & oppressit illo itinere quosdam in sibi ereptis locis, & illorum nonnulla, sed & alia inflammauit. In Franconia autem & arces nobilium quasdam occupauit, & rursum augere equitatum conatus fuit, confluentibus ad eum vndique aliquibus. Quod eo tempore & Albertus Rosepurgius hostis esset Palatini principis & illis in locis expeditiones equestres plurimæ fierent. Aduentu copiarum quas in montana ductas esse retulimus, terror magnus omnibus incussus fuit. Paiereutum statim qui traderent oppidum, obuiam venerunt. Sed Dux Henricus ad Plassepurgam tendere, impediente quidem iter ipsius inopia commeatus: cum pagis circumquaque plerisque omnibus incensis ab ipsis Marchionicis (vt ferebatur) ob hanc etiam ipsam causam maxime stramentorum & pabuli penuria laboraretur, Plauensis Paiereuto occupato, cum nemo oppidum iam defenderet, neque præsidium in illo esset, vt creditum fuerat, recepit Curiam vacuam defensoribus & ipsam. Marchionici autem in Franconia totum fere tractum Rænanum (ita regio vocatur quæ versus siluam Duringicam extenditur) tenebant, & vastantes & occupantes atque deprædantes omnia. Dux autem Brunsuicensis missis aliquot turmis equitum in Franconiam, & relicto peditatu ad Blasseburgum, cui subiectum oppidum incensum illud quidem a præsidio ita flagrans in potestatem iam Brunosuicensis peruenerat, restincta nonnulla ex parte flamma fuisse perhibebatur ab occupantibus, scilicet vt obsidio arcis esset ipsis commodior. Cumque resciuisset Dux in Saxonia rursum exercitum conflari, & hoc conari atque Marchionem Albertum, vt a suis fautoribus immitterentur populatores ditioni Brunosuicensis, ita Dux cum equitibus circiter CC. per Duringiam ad suos redit.

Alb. de Rasenberg. Bayreut. Plassenburg.

p. 474

Interea nihilominus & Blassepurgi obsidio vrgebatur, & in Franconia copiæ continebantur, quo tempore tandem sententia Imperatorii iudicii lata *hostem Marchionem esse* pronunciauit, recipi adiuuarique vetuit. Ipsum tamen ferebant in Franconia Iudæos passim de illius regionis oppidis, in castra munita ad Mœnum oppido ibi occupato (vt supra indicauimus) captos complures perduxisse, & magnam summam pecuniæ his indixisse. Fama etiam erat quod a familia Fuggeriana mutuum pecuniæ grandis petiisset, quo denegato bellum illis esse denuntiatum. Nemo tamen certo affirmare poterat, ipse ne quoque apud eas copias versaretur, cum alio sese contulisset. Suspiciones autem diuulgabantur aliorum, esse eum ad Cæsarem profectum; aliorum, petiisse Saxoniam, vt nouum equitatum colligeret. Tunc & Palatini nomine equitatus narrabatur contrahi, & fuit hiems peracris.

Albertus bannitus. Sleidanus l. 25. p. 813. *Thuanus* lib. 12. pag. 361. *Hortleder* Tomo 2. lib. 6. c. 16. 17. 18.

M D LIV.

POstea a Cæsare mandatum fuit iis qui oppidum occuparant ad Mœnum, vt inde recederent, & vicinis Principibus ne vacuam occuparent. Marchionici responderunt, nisi dimissis ab aduersariis copiis se decedere non posse. Rotepurgi autem ad Tuberin de pace tractatum fuit, missis illo a certis principibus legatis. Etiam conuentus Imperii, constitutis qui vice Cæsaris illum haberent, inprimis Rege Ferdinando, procedere debebat. Cæsar quidem filio suo desponsa consobrina sua Maria Britanniæ regina, aduenturus ad conuentum non putabatur, quod negocium haberet vicinius & maius.

Sleidanus l. 25. p. 819. *Hortleder* Tom. 2. lib. 6. c. 45.

Huic Reginæ cum populares, propterea quod Hispanorum dominationem perpeti nollent, cœpissent repugnare, ipsa superior fuit, & postea atrociter sæuiit in contrariam partem, restituta imprimis Papæ Romani veneratione, & obseruatione religionis eius quæ Eduardo regnante mutata fuerat sublatis erroribus falsitatis. Nulli tum generi, conditioni, ætati, sexui pepercit crudelitas arripientium

R. Mariæ Britannicæ. Sleidanus l. 25. pag. 814. *Chytræus* lib. 18. pag. 472.

pro

pro ſeditioſis omnes quacunque de re diſſentientes. De D. Iohanna de Suffolcide ſupplicium capitis ſumtum: quæ heroica quadam conſtantia ſanctiſſimo fine vitam ſuam clauſit: Cantuarienſis Epiſcopus Crammerus, & alii multi ſapientes, docti & religioſi viri in carcerem coniecti: Epiſcopo Vintonienſe Stephano Gardinicio omnia adminiſtrante, quæ ad reſtituendum ſtatum Eccleſiaſticæ potentiæ pertinerent: quem vt omnes qui norant, callidum & ingenioſum eſſe fatebantur, ita malitiæ & ſuperbiæ vitio præ cæteris laborare aiebant. De Maria autem ferebatur, incredibili illam cupiditate gubernationis ardere & concipere iam animo, quod maritum habituram ſe eſſe ſperaret filium Cæſaris Caroli, totius orbis imperium. Prudentiores autem præuidentes multiplices occaſiones mutationum, longe alios euentus expectabant, quam Cæſarianos ſibi polliceri apparebat.

Thuanus l. 13. p. 396. *Burnetus* Hiſtor. reform. Angl. Tom. 2. P. 2. pag. 175.

Agebatur annus Chriſti MDLIV. Marchio Albertus in occupatum ad Mœnum oppidum, cum alii aliter de ipſius conſiliis & itineribus loquerentur, ad ſuos venit & cum illis valde hilariter Germanica conſuetudine aliquantisper verſatus fuit, etiam de ſtipendiis nonnihil perſoluit. Poſtea cum pollicitis magnificis discedens, in Saxoniam ſe recepit, ac contulit primum ad conſanguineos Marchionis. In Salinis etiam apud Epiſcopum ſuo more conuiuando delicias fecit. Quod autem publicata eſſet Cæſarei iudicii proſcriptio, ne hoc noceret, proferebat literas ab ipſo Cæſare ſcriptas, quibus & compellabatur Marchio, vt is qui non modo communiter, ſed ſingularem in modum tanquam princeps Imperii Cæſari eſſet adiunctus; & proſcriptionem editam eſſe ſciente Cæſare negabatur. Cohortationes tamen additæ erant, vt Marchio permitteret fidei Cæſaris deciſionem controuerſiarum omnium, cum promiſſis, præſtiturum Cæſarem vt ea permiſſio Marchioni detrimento non eſſet. Marchiones conſanguinei conſiderantes, & quantum calamitatis iam concitatum, & quid in poſterum miſeriæ metuendum eſſet, ſtatuerunt pacificationem vrgere: profectique ſunt Roteburgum Marchio Iohannes frater Ioachimi Principis electoris, & Iohannes Georgius filius. Ac ferebatur Marchio Albertus promiſiſſe, illorum arbitrio ſe ſtare velle, præſtareque quidquid recipiſſent. Sed poſtea litteræ narrabantur interceptæ, mirifice & veteratorie ſcriptæ, vt omnes omnia callide geri ſuſpicarentur. Illi tamen Principes, qui compoſitionem in manus acceperant, ſtudere eam perficere, & mittere legatos ea de re ad Cæſarem.

Salina Sanct.

Interea & Norimbergæ Herendegeni duo, qui inſeruientes Marchioni opera ſua capti fuerant, corrupto cuſtode elapſi minari omnibus Norinbergenſibus mutilationes corporum, & vitæ interemtionem, & bonorum direptiones. Sed hi non multum damni dederunt, atque paulo poſt ambo interierunt. Et fœderis copiæ arce in Franconia Hohelandes purgo per deditionem potiti fuere, præſidiariis militibus cum enſibus dimiſſis, ductoribus captis & abductis: machinarum magna copia ibi reperta, & multæ merces illic deprædationibus conuectæ.

Herdegen.

Hohenlandsberg. Sleidanus lib. 25. p. 809. *Hortleder* Tomo 2. lib. 6. c. 24.

Marchio autem Albertus in Saxonia nouum militem contrahere, & accerſere Franconicos equites, qui adducente Heliſeo Grumbachio (quem Heſſelum vocabant) aduenere circiter CCCC. In Saxonicis autem regionibus collecti fuerant ad DC. Hi coniuncti traiecto flumine Albi, verſus Marchiam & Luſatiam tendere. Dux Henricus re cognita ſtatim mittere qui illos perſequerentur. Ipſe in ſua ditione de neceſſariis rebus ad bellum conſilium rationemque inire: retineri etiam aduerſa valetudine, cum quidem Marchionicos ad ripam vsque Albidos fuiſſet ſecutus. Ac fuit vbique magna trepidatio, præſertim in Luſatia & Sileſia. Narrabatur etiam ſpe ſeditionis Bohemicæ propius illas copias fuiſſe adductas a Marchione Alberto, apud quem exules quidem eſſent gentis illius.

In

Ioan. Friderici Sax. obitus. Sleidanus lib. 25. pag. 816. *Chytræus* l. 18. p. 477. *Thuanus* l. 13. p. 402.

In Misnia quies tum fuit, & Dux Augustus cum gentili Iohanne Friderico in gratiam redierat adhuc viuente, inque illa reconciliatione filii illius permanebant. Ipse etiam Dux Augustus cum Ferdinando Ferdinandi Regis F. coram collocutus fuerat, vt omnes de tranquillitate harum regionum bene sperarent. Iohannis Friderici mors placida fuerat, perseuerante illo in confessione veritatis, & inuocatione Iesu Christi: cum ante octiduum amisisset coniugem, quæ cum efferretur, præsagiens ipse imminentem exitum e vita, valedixit illi, iussitque ita ipsam sepeliri, vt suum etiam sepulcrum seruaretur, quod breui se secuturum illam esse intelligeret. Id dictum euentus comprobauit: post dies enim octo V. Nonas Martii & ipse mortem obiit & propter coniugem sepultus fuit.

3. Martii 1554.

Mansfeld.

Dux Henricus traducturus exercitum per Mansfeldensem ditionem postulauit, si vellent ita transire suos, ne cuiquam hostiliter noceretur, vt Albertus comes deprecaretur offensas. Id recusatum fuit.

Spargebanttur etiam non modo rumores, sed scripta quoque, quibus ferebatur, qualibus conditionibus Marchio Albertus reconciliatus Regi Galliæ suam illi operam denuo addixisset. Quæ erant eiusmodi, vt incredibilia illa quidem viderentur plerisque omnibus: sed si vera essent, nouo scelere & recente metu terribilia & nefaria essent.

Marchio Albertus collegerat rursum (vt diximus) equitatum numero neutiquam contemnendum. Sed Brunosuicenses copiæ magna celeritate vrgentes, illum nusquam consistere & (vt dicitur) respirare passi sunt. Cumque etiam Marchio ipse neque suis neque hostibus se ostenderet, Equites illi metu insequentis hostis & desperatione a conductore dilapsi fuere. Tum pars Brunosuicensis exercitus duce Achimo Riba in ditionem Megalopurgensem perrexit. Erant controuersiæ inter fratres, & alterum studere partibus Marchionicis satis constabat. Sed nonnihil copiarum etiam ad Hamburgensem ciuitatem adductum fuit. Interea ii qui in Franconia pacificationi operam dederunt, infecta re discesserunt, cum oppugnati a Marchione ordines pecuniam grandem persoluere recusassent, quam Marchio peti voluerat.

Rumores tum sparsi fuere de apparatu belli Gallici, & constabat Cæsaris pecunia & nomine exercitus conflari diuersis in locis, & Heluetiorum auxilia in Galliam venisse. Etiam tum ad Rhenum equites in armis fuere, quasi qui præsidio essent regionibus illis. Aduenerunt & Bohemici equites numero M D. qui (vt credebatur) contracti fuissent ad metum irruptionum Marchionicorum in Sile- p. 476
siam. Hi circum Lucam in Lusatia substiterunt. Multi tum narrabant Marchionis Ioannis territorio ab his periculum impendere. Sed semper fit hoc, vt quod quisque suspicatur, aut cupit, aut etiam metuit id turbatis rebus memorare, non etiam nunquam affirmare ausit. Itaque nihil tam absurdum esse potest, quin reperiatur qui narrationis autor & assertor esse velit. Sunt autem plerique eo ingenio nati, vt pro laude ducant facultatem & acrimoniam callida suspicione aliquid comminiscendi & verisimili expositione tegendi conficta. Quorum improbitate fit, vt vel falsa rumoribus dissipentur omnia, vel vera etiam aliqua mendacii appendice deprauentur.

Seeſted.

Exercitus Brunosuicensis instructo & armato (vt ferebatur) Vlricho Megalopurgensi contra fratrem Iohannem Albertum, in ditione Hamburgensium castra habebat, & instruebatur ad Marchionem Albertum persequendum. Sed & Iohannes Albertus, & ciuitates Oceanitides, vastationem territorii & agrorum suorum data pecunia auerterunt. Interea Marchio Albertus, qui debilitatus & fractus esse perhiberetur, recollectis equitibus & pedite contracto satis copioso vrbem Francicam ad Mœnum, vbi præsidium diutius anno habuerat, & quam extructionibus magnis munierat, petiit: & inde suos omnes vna cum præda & machinis & impedimentis vniuersis eduxit. Rursum autem editæ litteræ Cæsarianæ fuerunt,

quibus mandaretur, *Ne illam vrbem, quæ ad corpus Romani imperii pertineret, vllus occupare tenereue auderet.* Sed eductis ex vrbe copiis Marchionicis, cum reliqui ciues numero perpauci portas clausissent, hostes Marchionis vrbem quæ illi hospitium præbuisset, vt hostilem adorti ceperunt, & direptam inflammarunt: non considerantes ad illam necessitatem impressione hostili ciuitatem eam adactam fuisse, neque perpendentes quod tam longo tempore miseriæ pati ac videre fuisset coacta. Magister incendiarius ita tam atrox facinus conatus est defendere, vt diceret ac scriberet, aliter ab vrbe abduci militem auidum prædæ non potuisse, & insequendi tum hostem celeritate opus fuisse. Hoc modo vrbs antiqua euersa & deleta miserabiliter, non minima infamia istius calamitosi belli autoribus & gestoribus adiuncta cum multorum etiam externorum detrimento, conflagrauit prid. Id. Iunii Anno 1554. *Francofurti clades.* *d. 2. Iunii.*

Marchio Albertus exercitum ad vrbem trans fluuium traduxerat, & aduersum illum processit in ditionem Papebergensem tendens; famaque erat sparsa hoc eum agere & conari, vt reliquis vastatis ac spoliatis transiret ad Gallum. Existimabatur in exercitu habere equites mille, peditum vexilla XX. Sed cum non longe a nemore quod Stagerium vocant, abesset, ostenderunt se cohortes aliquod equitum, ad quas ille instructa acie cum suis recta perrexit. Sed cum propius accessisset, cognouit longe se copiis aduersariorum superari. Itaque statim equitatum abduxit, qui dilapsus huc illuc, cum ipse Mœnum transiisset, facile euasit. Sed pedites omnes, non paucis interfectis, vna cum machinis & impedimentis in potestatem hostium venerunt. *Staiger. VVald.*

His gestis post paucos dies arx Blasseburgum Regi Romanorum tradita fuit, cum defensores iampridem penuria necessariorum ad victum laborare cœpissent. Puteus profundissimus est in arce: hunc placuisse aiebant iniecto aggere & materia corrumpi, vt occupatoribus hoc nomine minus vtilis esset arcis possessio. Et milites quidem rem aggressos esse, sed non perfeciisse. *Blasseburg. Sleidanus* l. 25. pag. 823. *Hortleder* Tomo 2. lib. 6. c. 25.

Eodem tempore etiam Cæsaris Caroli declaratio & assertio proscriptionis publicata fuit, hostis Marchio sine omni ambiguitate appellatus, & adiuncta mandata ad ordines Imperii, *Ne quis illum reciperet, & vt vicini persequerentur:* At ille elapsus vt diximus (nihilosecius nouos delectus habere, & locum vbi conuenire-retur assignare. Brunsuicensis autem Dux suis copiis imminere illi vndique, & conturbare consilia & impedire conatus. A quibus etiam ferebatur Comiti Alberto, non desinenti dissidiorum causas serere, nonnihil damni fuisse inflictum, cum propius adductæ in Magdeburgensis Præsulis territorio illæ versarentur. Ac erant qui Salinis etiam ab his periculum esse suspicarentur. Ferebatur autem Marchio apud gentiles Principes delitescere, & occultis machinationibus instaurare bellum. Interea Cæsaris nomine Lassarus Suendius hoc agebat, vt copias quas Brunsuicensis coegerat, Cæsar in sua potestate haberet: a quo iam apparatu ingente exercitus complures contracti, aduersus Regem Galliæ duci, & res violenter geri. p. 476 *Hall.*

In Franconia autem fœdere coniuncti, qui rebus asperis & duris coniunctionis fidem mutuam præstitissent, irasci vicinis, quibus similiter vt ipsis pacis publicæ conseruatio & defensio vicinorum fuisset mandata, quod a communitate belli se seperauissent. Mortuo enim Præsule Eystetensi Mauricio, successor ipsius Eberhardus gente Hurnheimensis, bellum cui ille se immiscuisset, pro sua parte prosequi noluit. Magister autem Ordinis Teutonicæ militiæ aliis modis elabi, & negotiorum difficilium atque periculosorum societatem fugere. Vrbs autem Roteberga ad Tuberim, quod aliquando Marchionem Albertum patronum more & iure adoptasset, credebatur illius rebus fauere, & ferebatur commeatus interceptus, quem ad illum deportari iussissent. Ab his igitur Franconici confœderati multas p. 477 *Roteburg an der Tauber.*

desertiones sane graues exigere, & nisi illæ persoluerentur, vastationem agrorum minari. Ac Rotenburgenses quidem numerasse pecuniam non paruam aiebant. Eystatensi autem a Duce Bauariæ Alberto pendere aliquid, interdictum fuisse. Prudentes quidem inter eos qui vincere iam videbantur, hoc successu non nimium lætari, quod animaduerterent ex his euentis maiorem dissipationem Reipublicæ existere necesse esse, & aliter fieri non posse, quin omnibus modis lacerata illa aut seditionum perpetuis motibus iactaretur & mutuis iniuriis ac viribus conficeretur, aut in vnius tandem potestatem deferretur. Cum autem tanta esset & animorum acerbitas & voluntatum alienatio, neque quisquam rebus laborantibus subuenire posset, & illa iactata libertatis assertio iam dudum in seruitutem & exitiosam oppressionem deferretur; optandum interdum videbatur, vt non inclementissimum dominum Germania tandem sortiretur, cui adhuc incolumi vtrumque aliqua parte pareret, & a quo salus ipsius conseruaretur. Sed redeamus ad rem. Victores in fœdere tandem iis a quibus destituti viderentur, multatis & coniunctione renouata, iis qui Marchioni Alberto inseruiissent diem dixerunt, ad quem Vorchemii apparerent, & se purgarent. Etsi autem sine querela hoc negotium geri non potuit, tamen clementiam vsurpatam esse constabat, quod & ipsum erant, qui reprehenderent: præsertim cum Blassepurgum non destrueretur, vicinis quoque optantibus remoueri metum arcis illius. Ea res differebatur, quod arx quam familia Marchionum ad illius domus principatum ante alias pertinere affirmaret, nisi re deliberata accurate, non videretur esse demolienda. Albertum Marchionem non quiescere, satis constabat, ipse quidem latebat, & modo in Germania conspectus esse, modo ad Regem Galliæ transiisse ferebatur. Sed factio illius aperte ei fauere: alii quidam occulte fouere parteis ipsius odio & inuidia aduersariorum, qui non aliter quam per contumeliam *Sacrificuli* & *Mercatores* appellabantur, quasi non ordines Imperii & ipsi, aut ita mutilari Teutonici nominis veluti corpus parua res & contemnenda esset.

Forcheim.

Pfaffen-Kauffleut.

A Fœdere tum aliquid copiarum dimissum fuit. Sed & Cæsari placuerat, & pericula ipsis adhuc impendentia monebant, vt præsidiarium exercitum retinerent. Nam sollicitari indies resciscebant equites & pedites diuersis in regionibus, & iam adeo quosdam aliquid recentium copiarum conflare. Equorum numero Talbiccius quidam Bestualos & Hessos excitans, a Philippo Lantgrauio repressus fuit. Cum autem exhausti essent fœdere coniuncti immodicis sumtibus diuturni belli, authoritate & nomine Cæsaris postulatum fuit, vt Teutonici Imperii tribus illa præsidia collata pecunia alerent. Eam ob rem in Saxonia Guterbocci & ad Rhenum in Vangionibus conuentus haberi.

Guterboch VVorms.

Sleidanus libr. 25. pag. 819.

Interea Rex Galliæ infestus imminere Belgico. Quapropter Carolus Cæsar exercitum contra illum educere coactus, Namurcam ad Mosam castra posuit. Ceperant autem Galli oppidula quædam & munitiones in illa vicinia. Sed cum Philippus Caroli filius princeps Hispaniarum in Angliam classe viris & pecunia instructa delatus heredem (vt tum habebatur) regni Mariam duxisset vxorem, & Hispani militis maximam partem Carolo transmisissent, Galli retro cessere omnibus ferro & igne qua iter facerent, vastatis. Eos Cæsar Valentinam vsque insecutus, si occasio se offerret, prælium commissurus esse credebatur. Detrimenta ab vtrisque accepta esse constabat. Sed paulo glorioſius ambo de suis rebus locuti fuere. Carolus in finibus territorii sui & Galli veteres quasdam munitiones instaurauit, & equestres copias Germanicas retinuit, cæteris partim dimissis, partim in Angliam transmissis.

Sleidanus libr. 25. pag. 826.

Iulii die 19. 25.

Valentiennis.

Multa prodigia rursum hoc anno nunciata sunt. Conflictus in aere visi, & strepitus auditi in Norico multis locis. In Silesia cælum ardere nauigii specie & arcus cælestis conspectus inuersus. Teterrimum autem id, quod constabat sanguine pluisse copioso in vicinia Sueuiæ. In Italia etiam res a Cæsarianis felicites

Prodigia.

p. 478

gestæ

gestæ fuerunt, funditus deletis copiis iis quas Petrus Stroza ad liberandos obsidione Senenses contraxerat. Fertur re nunciata Pontificem, cum forte apud illum diuersarum partium Cardinales essent, aliquantisper conticuisse: mox composito ad seueritatem vultu dixisse; *se dolere cum dolentibus & lætari cum lætantibus: aliis enim gratulari victoriæ successum, aliorum infortunii cladem deplorare.* Qua simulatione & ioco non tempestiuo admodum neque vrbano vsus esse putabatur. Sed Turcica classis eodem tempore populata fuit oram Appuliæ, & in Pannoniam excursionibus sæuitum. *Italica.*

Marchio Albertus, qui iam nusquam tuto consistere auderet, quamuis & consanguineos multos in Imperio haberet, & plurimorum fauore subleuari videretur, quod nemini confideret, ita vagabundus in loca vicina Galliæ peruenit; Lotharingiam iam vocant: olim fuisse *Tulingi* putantur. Interea actum a Fœdere fuit de contributione ad pacem publicam tuendam; quod cum proscriptus esset Marchio Albertus defensionem iam communem & impensas pares fieri ab ordinibus existimarent. De hoc cum a conuentibus regionum, in quas Imperii corpus diuisum est, deliberationes susceptæ essent, placuit Francofurti ad Mœnum principum legatos congregari, & ea de re aliquid statuere. Id cum factum fuisset Saxonicæ regionis conuentu refragante, decreta tamen contributio fuit obligatione dura confœderatorum sed necessitas - - - Misit ad conuentum Francofurtensem Marchio Albertus puerum cum litteris variis atque multiplicibus, ita audacter & confidenter atque etiam minaciter scriptis, vt vires quidem & potentiam illius fractam esse, animi ferociam & robur remanere pristinum appareret. In iis & significatio diffidentiæ manifesta inerat, & quærelæ violatæ fidei & promissorum: tum conuicia & contumeliæ tam in mortuos quam viuos, atque etiam minæ admiscebantur. Nunquam autem aduersarios aliter quam cognomentis probri & conuicii appellabat. Id prudentibus & bonis tum maxime miserabile & indignum visum fuit, Principem in Imperio non postremi loci talia scribere, & ea referre quæ & turpiter facta quædam, & quorum culpa ante oculos esset. Tum ea legi, narrari, cognosci aliis applaudentibus, aliis ridentibus, aliis contemnentibus: cum tamen vniuersum nomen Germanicum & Imperii maiestas, & dignitas publici status vehementer infamaretur. Ipse Marchio præ se ferre etiam atque profiteri, in omnium vicinarum nationum linguas translata illa se esse diuulgaturum. Rex Galliæ & ipse litteras illo misit, quibus a se amoliretur suspicionem subleuati a se Marchionis, aut contra vllos in Imperio instructi: se tamen misericordia moueri narrabat afflicti indignum in modum contra pactiones & pollicita, quibus ille fidem habuisset. Quibus manifeste criminabatur illas actiones reconciliati primum ad Metas Marchionis cum Carolo. *Sleidanus* libr. 15. pag. 816. *Lotharingia.* *Circuli.*

Fuit & Blassеburgum tandem suffossum & disiectum, comperta re quod arx illa ab antiquo familiæ Marchionicæ non fuisset, sed quodam tempore & certo casu acquisita. Atque eodem tempore literis Cæsaris accersiti fuere ad solemnem conuentum Imperii omnes Ordines, & præcipui imprimis, iussique Augustam quamprimum se conferre, quo Rex Ferdinandus iam proficisci dicebatur. Hic annus Christi fuit M D LIV. & tempus Autumni. Ante quod difficultates non modicæ oblatæ fuere sociis in dimittendis copiis, quarum opera in bello Marchionico fuerant vsi: Nam & multa superbe hæ loqui, & facere insolenter & iam etiam ad vim & iniurias concurrere. Atque putabatur Dux Henricus commodi priuari procuratione non parum tunc oneris & detrimenti his imposuisse atque - - - Sed tandem solutis maxima ex parte stipendiis, & dimisso exercitu impendiis & maximis incommodis sociorum, in Germania latrocinia passim exerceri, inque præstandis itineribus tutis minus esse diligentes plerique Principes. Et Marchionem Albertum Rhenum denuo transiisse pro certo ferebatur, si quid conflare noui exer- *Sleidanus* l. 15. pag. 830. 836.

exercitus, aut saltem si conciliare peruincireque aliquos ex ductoribus sibi suisque rebus posset: in quo ipso non etiam nihil perfectum esse credebatur. In reliquis autem debitis dissoluendis vehementer laboratum fuit a sociis & intolerabilia p. 479 onera tributorum imposita subditis, omnibus adhuc etiam rebus incertis, cum in Germania Marchio Albertus fuisse crederetur, & in Gallia paulo post conspectus esse perhiberetur. Conuentus autem non procedebat, ad quem Francofurtenses deliberationes de pace publica reiectæ essent. Et in Franconia passim sæuire pestilentia, & penuria esse victus, & omnia plena difficultatis maximæ: cum iam Annus.

M D LV.

Anglica. Sleidanus libr. 25. pag. 828.

INciperetur & inter Cæsarem ac Regem Galliæ tractari de pace dubium non esset. In Anglia autem filius Caroli Philippus rerum iam potiri, at accersito Cardinale Polo, regnum cum Romano Pontifice reconciliatum, & rursum iuri ditionique illius subiectum fuit & cætera studiose ad restituendum vbique pristinum statum acta.

Sleidanus pag. 831. *Naumburg.*

Augustæ quædam capita de quibus tractaretur, fuerunt proposita. Principes eo pauci accessere. Etiam Naopurgi in Thuringia conuentum fuit de fœderibus hereditariis familiæ Saxonicæ, Marchicæ & Hassicæ. Sed eodem venerunt & alii Principes. Ferebantur autem cum alia falso quidem omnia tum quiddam strui aduersus Ducem Brunsuicensem Henricum. Ea est enim audacia hominum, vt quidquid suspicantur, vel metuentes vel sperantes, id loqui etiam non dubitent.

Antuerpen.

Etiam Antuerpiæ fuit tumultuatum, & introductæ a Lazaro copiæ sedarunt turbas, deque aliquibus supplicium sumtum, & magnæ pecuniæ exactæ fuere. Ex conuentu Naopurgum litteræ missæ sunt accuratæ ad Cæsarem & Regem, cum significatione quod ad dissipationem maiorem prohibendam in scriptum Confessionis Augustanæ consensum esset. Omnibus autem in rebus opera subiectissime offerebatur Cæsari & Regi.

Sleidanus pag. 838.

Interea Rex Gallorum omnia moliri, quibus Cæsari noceretur, & in regione Pedomontii occupare quædam loca quæ a Cæsarianis præsidiis tenerentur: & capto Como Mediolanensibus metum incutere. Et tum vrbem munitam esse constat, quod ante factum non esset. De pace aut induciis nihil potuit perfici inter Cæsarem & Gallum.

Sleidan. p. 840. *Thuanus* libr. 25. p. 458.

Cum Augustanus Conuentus lentus haberetur, & consultaretur tum de pace in Germania constituenda, nuntiata fuit Iulii III. mors & post hanc Sebastiani Moguntini Episcopi. Venerat autem Augustam legatus Cardinalis Moronus, qui statim nuntio de morte Iulii accepto, Romam properauit reuerti. Eodem excurrit & Cardinalis Augustanus, testatus solenniter se nullam tractationem de Religione contrariam iis, quæ iuratus esset Papæ & Cæsari, approbare approbaturumue esse. Marchio autem Albertus, qui ad Castellum Diterichi visus esset, Parisios ferebatur perrexisse, & cum Rege collocutus, inprimis iussus esse nullum ordinem Imperii oppugnare, sed vni Cæsari hostem se fore perpetuo promittere. Atque in Italiam cum copiis eum missum iri plerique suspicabantur, quod minus confideret Rex Alberto, si in Germania exercitum ductare pateretur. Repudiaret autem insolenter & superbe omnes conditiones pacis Marchio omnibus temporibus: vt appareret eum in pace & quiete viuere non posse: cuius maxima vel vnica potius esset voluptas, tam se quam alios affligere belligerando. Cumque Ducem se esse & haberi cuperet, neque exercitus vnde aleretur pecunia suppeteret, semper quærenda erat belli alicuius occasio; quam animo auidissimo arripere solebat, simul etiam indulgens odiis erga aliquos, aut gratificans beneuolentiæ cupiditati. Erat autem Albertus is qui spem spe inuolueret, & successu quidem efferretur,

Chasteau Thierry.

Alberti animus & mores.

detri-

detrimenta autem ſarcire nouis ſemper conatibus ſtuderet. Itaque & vincendo pergebat, & victus non ſciebat quieſcere, ſed vnus hic erat ardor animi, nocere aliis & turbare, nil curans ſi ipſe quoque damnum faceret & exagitaretur. Nemo enim hoc vnquam vel minus interrito animo bella geſſiſſe (ideoque & militibus carus erat) vel minus conſulto quidquam egiſſe facile reperietur. Erant autem eo tempore in Anglia res non turbulentæ illæ quidem, ſed nondum prorſus certæ: quod quia Regina grauida eſſe diceretur, Cæſaris filio non placeret imponi coronam Regni, donec coniux peperiſſet.

His temporibus fama ſparſa Ducem Henricum ſe pro electore Saxonico gerere, & titulos illos vſurpare, venit ipſe ad Auguſtum Dorgauiam, & illi hoc nomine ſatisfecit excuſatione ſua: cum quidem non eſſet ignotum Auguſto, quod Dux Henricus religionis nouæ crimen intenderet Auguſto, & huius quaſi caput eum appellando inuidiam conflare conaretur. Sed familiariter Dorgauiæ collocutos inter ſe hos eſſe conſtabat, & hilariter ibi peractum ab Henrico diem vnum. *Torgau.*

p.480 In Saxonia apparatus fuere rurſum maximi, cum Cæſariani Duces equitem & peditem contraherent: Atque fama diuulgabatur, contra Regem Gallorum illo exercitu Cæſarem eſſe vſurum. De cuius tamen valetudine ita loquebantur, vt neque corpore illum neque animo ſatis firmum eſſe plerique affirmarent. Auguſtæ autem & mors Papæ, & Moguntini deceſſio, inchoata negotia repreſſit, cum quidem in diſſenſione Ordinum illa ſatis impedita & difficilia viderentur: præſertim Rege Ferdinando tum id agente, vt ea de quibus aliquando cum Mauritio Electore ad Danubium tractatum eſſet atque conueniſſet, reſcinderentur, tum referente de aliis nonnullis ſuſpicioſe, præſertim iis quæ ad cultum religionis pertinerent. De quibus quaſi præiudicia facta in regno Bohemico, eiectione de multis locis ſacerdotum coniugum, non parum terrebant aliorum principum animos: & videbatur ſane prudentibus illa res alieno tempore ſuſcepta atque geſta: Et Maximilianum Ferdinandi F. ſignificaſſe ferebatur, ſibi illa non probari. Itaque ea vndique confuſio atque implicatio conſultationum & deliberationum ſe oſtendebat, vt non appareret non modo proſperi euentus ſpes, ſed ne ratio quidem exitus vlla, vtque metuerent prudentiores, ne erumperent illa diſſidia & eæ alienationes, quibus Imperii Germanici & ſtatus Reipublicæ quaſi nauis adhuc procellarum & fluctuum ſæuiſſimos impetus ſuſtinens, tandem diſiecta & fracta interiret. De cuius calamitatis tempore vetera memorabantur vaticinia, cum quaſi corpus Imperii deſtitutum veluti capite, diffluere atque vacillare cerneretur. Itaque cum minarentur externorum vim & dominationem, qui animum negotiis intenderent, ii magnopere perturbabantur formidine irruptionum Turcicarum, quorum maxima potentia tam vicina & irritari & allici videretur: tantum abeſſe intelligebatur, vt ad reſiſtendum graſſationi illi conſilia inirentur. *Bohemica.* *Turca formidabilis.*

Sed actiones Auguſtanas magis colluſiones eſſe contra communem vtilitatem, & de priuata potentia, vel etiam eluſiones conſiliorum & rationum de pace & tranquillitate publica, quam fideles atque ſinceras tractationes de ſalute & incolumitate patriæ tuenda, & inſtauranda dignitate atque exiſtimatione antiqua, declararunt, ea ipſa quæ relata, propoſita geſtaque fuerunt; omnia reſpectu eius quod quisque ſibi promitteret commodi, moderante aut commouente odio erga alios aut cupiditate vindictæ incitante, aut impellente dolore, aut agitante inuidia atque malitia. Quo autem ſcilicet impedimento inferretur progreſſioni ad aliquem in conſenſu euentum proſperum, Georgius Fridericus Marchionis Georgii optimi principis F. confœderatos Francicos acerba oratione coram Rege primum, deinde palam coram Ordinibus Imperii accuſauit, quaſi ab illis vim & iniuriam perpeſſus eſſet. *Auguſtanæ actiones. Sleidanus pag. 848.* *V. Id. April.*

Hoc anno & Coloniæ Agrippinæ, propter libertatem concionum quarundam, res turbulentæ & commota ciuitas fuit. Sed & repentinus & temerarius tumultus magis muliebri sexu quam virili concitato, & sedata omnia statim fuere.

Marchio Albertus cum audiisset aliquos Augustæ conuenisse, illuc statim litteras misit satis minaciter scriptas, quibus expostulauit cum Ordinibus Imperii de neglecta responsione ad litteras suas missas Francofurtum. Cum autem aliæ tractationes non procederent, illa negotia de bello Marchionico in manus sumta & tentata compositio fuit. Cum quidem fœdus ad accusationem Marchionicam grauiter & copiose respondisset, & falso in se pleraque conferri demonstrasset, denique cognitionem & decisionem vniuersam permisisset ordinibus Imperii, venerunt tum quidam fide publica Augustam, quorum opera præcipua in bello Marchio Albertus vsus fuerat: Atque id agebatur, vt ira Marchionis Alberti pecunia placaretur. Quod prudentes (quamuis omnes fere Alberto propter indolem virtutis bene cuperent, & illam aliis rebus elucere optarent) exempli tamen causa quorsum euasurum esset verebantur, si mercedes seditionibus & vastationi patriæ tribuerentur, quibus in posterum periculum esset, ne cuiusuis audacia & improbitas euocaretur, & hæc via demonstraretur sceleri atque furori turbulentorum & inquietorum, quorum indies numerus augeretur. Sed præponebatur omnibus honestis consiliis & veris cupiditas pacis & tranquillitatis in præsentia, tametsi prudentiores firmi nihil aut certi sibi pollicerentur. Erant autem res difficiles vbique. Nam & Cæsar cum Gallo durissimo bello conflictabatur, & quia illud trahebatur, detrimenta accipiebantur vtrinque maiora, terra simul atque mari. Magis tamen p. 481
Fortuna Cæsari. comperiebatur victoria quasi fauere Cæsari, & fama Gallicæ coniunctionis cum Turcis erat inuidiosa. Receptis autem Senis magnopere existimatio Gallici nominis in Italia fuit diminuta. Non tamen parum odii exactionum asperitate & inclementia aliis in partibus, gubernationi Cæsarianæ contrahebatur. Et in Britannia status is non erat, cui posset aliquis confidere: præsertim falso rumoribus sparsis de Reginæ partu, quam ne grauidam quidem fuisse vnquam perhiberetur. De Cæsare autem ea ferebantur, vt neque nulla, neque præclara spes de actionibus illius in posterum conciperetur. Sed ita res erat, vt sapientes neque felices successus de longiore vita Cæsaris promittere Reipublicæ auderent, & ad cogitationem mortis illius vehementissime animo perturbarentur: quod omnes calamitates quasi impetu facto deinceps erupturas esse metuerent, vel potius præuiderent. In Germania autem tanta erat animorum alienatio, tanta occultatio callidorum consiliorum, & ea cupiditatum indulgentia, & neglectus rerum communium, studium priuatarum, ut nemo in illa quæ & agi & moueri cerneret intuens, non imminentis exitii ruinam horribilem pertimescere cogeretur.

Sleidanus pag. 840. *Thuanus* lib. 15. p. 462. In mortui autem Iulii locum surrogatus fuit Marcellus secundus, qui pontificatu functus dies XXI. decessit & ipse, cum medicamento vsus fuisset, de quo plurimorum spes bona fuerat, qui & doctum virum & amantem veritatis esse arbitrabantur. Huic successit Theatinus Cardinalis familia Caraffa patria Neapolitanus, appellatus Paulus IV. ætate senex, magis superstitionum quam religionis studiosus: a quo familiam inprimis magni fieri ferebatur quorundam qui Iesuitæ vocari vellent, quasi Christianum nomen parum esset insigne. Atque hæc secta eos habuit, qui in Germania turbas graues commouerunt, & patefactos errores defendendo aut pingendo impediuerunt correctionem, & vastarunt multis in locis Ecclesias. Hic Augustam misit Episcopum Veronensem, primum ad regem Ferdinandum, & vt cognosceret quid ibi gereretur. Qui postea tendens ad Regem Polon[illegible] litteras ex itinere ad certos principes misit, quibus vehementer questus de consiliis & actionu[illegible] conuentus Augustani, quod ea ad euertendam pontificiam

Paulus IV. Pp. Iesuitæ.

potentiam

potentiam atque dignitatem ſuscepta eſſent. Sed Auguſtæ nihil (vt diximus) conſtituebatur, & iam dimitti qui conuenerant, & indici alter dies nouo conuentui, qui haberetur proximo anno Ratisbonæ. Incurrebat autem in dicta facetorum Calendarum dies, vt iocantes *ad Calendas Græcas conuentum habitum iri* dicerent: *Cal. Martiæ.* quod ſæpenumero dies conuentuum Calendæ præfinitæ eſſent, & nihil fere vnquam deliberatum, quo miſeriæ & laborantibus rebus patriæ ſubueniretur.

Hoc anno nupſit Iohanni Friderico Iohannis Friderici F. Saxonum Duci vi- *Sleidanus* dua Mauriciana, Philippi Lantgrafii F. quæ illo in matrimonio non diu ſuperſtes *pag. 842.* vixit. Et multa portenta atque prodigia nuntiata fuerunt: atque erupiſſe in lacu ad Vinariam cruentas aquas conſtabat. Etiam ſtillæ cruentæ in foliis arborum, & *Prodigia.* ſuper recente materia viſæ, & pluiſſe ſanguinem in Bauaria nuntiabatur: & partus monſtroſi hominum & pecudum editi. Inter quos cognitum in Duringia ignem ardentem cum ſonitu expuliſſe fœtum muliebrem ex vtero matris, fœtu ita aduſto vt exanimum obſtetrix acciperet, & ipſa quoque flamma erumpente læderetur. Qua re teſtata plerique omnes ſingularem in modum fuerunt perturbati, cum nihil ſimile audiſſe aut legiſſe recordarentur, atque ideo euentus mirificos & prius incognitos conſecuturos eſſe ominarentur.

Marchionem Albertum in Gallia ad Regem veniſſe, non ignorabatur: etiam quid ab hoc illi penderetur, narrari. Nonnulli quoque ab eo profecti ita ſe dimiſſos eſſe aiebant, vt quos diutius alere ob tenuitatem ſtipendii non poſſet. Sed nihilominus paulo poſt tamen dictum, in Germania eum verſari, & manifeſte apud cognatos Marchicos diuerti. In Saxonia autem tum non tam bellum apparabatur, quam comparabantur copiæ, & concurſabant ductores & loca vbi milites conuenirent, deſignabantur. Denique quaſi in corpore parum ſano, turgida res erat. Hominum autem ſermones erant liberrimi, vel petulantes potius & effrenati: cum quibus & vita atque mores conſentiebant, diſciplina vniuerſa labefactata atque diſſoluta. Odium vero ingens premebat fœdus Francicum, & in his
p. 482 maxime ciuitatem Norimbergenſem: vt audiuerim ſæpe mirantes quosdam, quæ cauſſa eſſe videretur, vt cum in aliis nefaria ſcelera quæ eſſent ita atrocia & mani- *Norimberga Fortuna.* feſta, vt neque inficiando negari, neque excuſando defendi poſſent, vel inuenirent tamen approbatores, vel carerent certe iis qui odiſſent & execrarentur; ſola illa ciuitas neque in veris & minime dubiis vllorum fauore ſubleuaretur, neque in ambiguis & obſcuris beneuolentiam, neque omnino in maximis calamitatibus & indigniſſima fortuna miſericordiam & humanitatem, debitam communi conditioni non modo gentis & nationis, ſed naturæ & generis experiretur. Atque animad- *Inuidiæ malum.* uertebatur, quam eſſet nocens & mala atque plane cæca res, Inuidiam & Odium. Non ſtudio affligendi illam ciuitatem compertum eſt neque ſuæ famæ aliquos peperciſſe, neque facultates reſpexiſſe, & ſuam ſalutem, dignitatem, fortunas non dubitaſſe proiicere, opinione concepta, poſſe aliquo ſe detrimento ciuitatem illam afficere, & lædere incolentes. Hæc alii cernentes vt non augerent adiuuando, tamen diſſimulando & conniuendo alienam inſolentiam confirmabant ac fouebant. Etſi autem videbant quidam, ad quæ incommoda via aperiretur, tam audacia quam incuria iſta, & quid in re eſſet miſeriæ atque mali; tamen indigne hoc maxime ferebant, non admoneri ſingulos de iis, quæ aliis gentibus atque nationibus accidiſſe ſcimus, quid ab huiusmodi conſiliis & actionibus ſibi quisque ſperare aut metuere deberet. Sed nimirum vera eſt ſententia veterum; *Fatales euentus euitare, non eſſe in hominis poteſtate* Quos autem nos qui Chriſtiani perhiberi cupimus, fatales euentus eſſe ſentiamus, de eo nunc diſſerendum non eſt. Non enim ita loquuntur de his, vt quidam veteres docti illi quidem, ſed expertes cognitionis veritatis cœleſtis, cuius interpres eſt filius Dei. Sed ea, quorum cauſſæ ſtudio & opere humano collectæ fuerunt, cum Deus euenire vult atque iubet, explicari *Fatum.*

oportere

oportere ſcimus, & in eo ſibi plerunque aliqui qui corripiuntur, autores malorum eſſe cernuntur; cum nihilominus ira Dei & vindicta Iuſtitiæ deprecando & reſipiſcendo vel auerti vel certe leniri poſſet. Sed iſta (vt aiebam) in præſentia diſputando exquiri alienum. Ea quidem erat corruptio vel exterminatio diſciplinæ militaris & antiquæ ſeueritatis, vt quacunque copiæ ducerentur, ea latronum ſæuitia graſſaretur: neque intererat quidquam, pacatæ eſſent regiones an turbulentæ, & eodem loco habebantur hoſtes, & qui defendi deberent, quem morem adducti externi milites in Germaniam introduxerant. Sed hæc ipſa licentia totam vitam corrupit, vt iam omnibus in rebus & partibus homo nil putaretur, qui aliquid clementiæ & humanitatis vſurparet: vtque is ignauus, futilis, nihili perhiberetur, qui non & verbis ferox, obſcenus, maledicus, & factis audax, iniuſtus, crudelis eſſet. Omnibus etiam partibus educatio puerilis inter hæc deprauabatur, vt & ornatu & victu & reliquo vitæ cultu tenera ætas ad leuitatem & turpitudinem, ad ſcelera atque impietatem præpararetur.

Diſciplinæ Labes.

Hoc anno & Albertus Mansfeldius cum Henrico Brunoſuicenſi in gratiam rediit: cumque ad illum acceſſiſſet, perhumaniter acceptus fuit. De quo plerique coniecturam faciebant, ſpem inſtaurandi belli fuiſſe ereptam inquietis, fœdus autem Francicum promiſit, ſe traditurum eſſe omnia loca erepta Marchioni Alberto, in poteſtatem & manum Cæſaris, deque ſua poſſeſſione abiturum Calend. Decembris: ac deliberatum fuit de Præfecto, cui illa gubernanda committerentur. Marchioni autem ipſi copia facta eſt fide publica apparendi coram conuentu Imperii ad diem huius, ita quidem & proſcriptio nihilominus duraret, niſi transactum fuiſſet. Atque tum Fœdus equites quosdam externos bene onuſtos ſtipendiis & rapinis dimiſit: & nonnulli ſecuris animis iam eſſe, & ad ſuperbiam atque faſtidia priſtina reuerti: neque fere illi quærere aut conſulere, quo pacto vel ad Deum bonam ſpem habere, vel hominum ſtudia ſibi conciliare poſſent. Hoc modo agebatur, vt repertis nouis nominibus pecuniæ conflaretur aliquid; quod onus cum in mediocres deuolueretur (vt fit) & afflictæ ciuitates, grauiſſimæ & variæ querelæ commotæ fuerunt. Semper autem accidit, vt tributa quæ ſingulariter exigun-

Exactiones.

tur, neque ſummis & opulentiſſimis neque infimis & inopibus magnopere moleſta ſint. Illi enim a ſe detrimenta amoliuntur, aut hæc non ſentiunt: hi quid conferant, aut quid ipſis adimatur, non habent. Ita quemadmodum in Homerico prælio, qui inter hos medii ſunt, omnem acerbitatem & miſeriam compilationum perpetiuntur atque ſuſtinent. p.483

Auguſtæ quemadmodum diximus, ita fuit concluſus conuentus, vt indiceretur dies alterius. Rex Ferdinandus feſtinauit tum discedere, cum ad Pontem Oeni ditioni ſuæ illis in locis ſubiectos conuocaſſet: atque putabatur inde in Auſtriam perrecturus eſſe. Diſceſſum autem ita fuit Auguſta, vt de quibusdam inter Ordines conueniret, de quibusdam minus, partes quidem vt his aliquot annis, erant præcipuæ duæ; vna quæ antiquam (vt vocabant) religionem ſe tueri dictitarent & vellent appellari Catholici: Altera aduerſatrix quædam errorum ſuperſtitionisque, & emendatrix. Hæc ante bellum, quo Cæſar Carolus Germaniam domuit, aliud nomen habuerat ab eo quod decretis conuentuum ſe non aſſentiri publice & ſolenniter teſtarentur. Tunc *Auguſtanæ confeſſionis approbatores* nominabantur. Ita igitur tum conuenit, vt vtraque pars tuta eſſet, *Ne qui alteris poſthac quidquam eriperent: vtque in eo ſtatu quæ iam eſſent, omnia conſeruarentur. Si qui confeſſionem Auguſtanam amplecti vellent, ne id famæ ipſorum maculam inureret: eccleſiaſtica tamen dignitate & opulentia, ſi qua forte præditi forent, hoc facto vt priuarentur.* De hoc alii aliter & loqui, & ſentire, & ſperare quoque. Nam erant qui ſibi hinc quietem pollicerentur, alii hæc nouorum diſſidiorum cauſas complecti verebantur. Mirum autem nonnullis videbatur, nunc quodammodo permitti neque improbari eius vitæ & perſuaſionis profeſſionem, propter quam p.484

Catholici.

Proteſtantes confeſſioniſtæ.

Pax religionis.

&

& maximæ turbæ excitatæ, & grauissimæ simultates susceptæ, & atrocia facinora perpetrata essent: cum nunc quoque multis in locis illa damnaretur & in ea perseuerantes horribilibus suppliciis afficerentur. Neque aliter arbitrabantur, quam maiores motus breui consecuturos esse, & imminere Reipublicæ repentinam mutationem.

Inter Cæsarem & Gallum non quidem bellum esse desierat, sed minus acriter gerebatur; cum quidem de pace tractationes non intermitti dicerentur. Albanus copiis in Italia præfectus, ad Taurinos Gallis appetentibus Insubriam obstabat. Florentinus autem copias habebat in Hetruria: Ac Paulus Pontifex propter quædam pericula & ipse exercitum conscripserat. Itaque Italia bellis tum & apparatu bellorum, iisque quæ comitari consueuerunt, fame & pestilentia miserabiliter vastari. Cum ne Turcica quidem classis cessaret tentare littora Apuliæ, & in Corsica duæ adhuc vrbes maritimæ tantam vim & impressionem illorum tolerarant. A portu Herculis recesserant, detrimento accepto virtute militum Germanorum, quos in itinere paucos pluribus resistendo in naues Turcicas copias repulisse constabat. Atque affirmabatur fœdus ictum esse inter Turcam & Gallum, cuius & hoc caput memorabatur; *Munitiones occupatæ vt in potestate Galli essent: præda tam hominum quam aliarum rerum Turcis cederet.* Aliqui narrabant, Paulum etiam Pontificem esse conscium atque participem huius conuentionis. Nam & familia huius exul, & ipse esse patria pulsus ferebatur, vt odisse Cæsarem eum nemo dubitaret. Se autem Gallo fauere tum declarauit, afflictis quibusdam qui Cæsariani essent, & inter eos Cardinalibus quoque. Fratris autem filium educatum in castris, & qui vitam militarem ad eum vsque diem duceret, Cardinalem creauit, & sibi legatum Bononiæ præfecit.

Italica. Thuanus lib. 15. fin.

Venit sub Autumni tempus ad Carolum in Belgas Philippus Princeps Hispaniarum, relicta Anglia, & hac coniuge, quam partus spes frustrata esset. Spargebaturque fama, tympanitide illam laborare, quem morbum de medicationibus contraxisse multi suspicabantur. Sermones etiam diuulgabantur, vel Carolum vel nepotem in Hispanias reuersurum esse. Magnam autem vim auri ex Indicis insulis aduectam: cum tamen nihilominus Belgæ compilarentur exactionibus variis & multiplicibus. Quæ omnia cumulari credebant prudentiores ad celerem rerum conuersionem, & aliquam subitam munitionem præsentis status.

Sleidanus pag. 842. Burnetus Hist. Reform. Tom. 2. p. 206.

In Anglia perrexerunt suppliciis afficere desertores Papisticæ religionis. Et combusti fuerunt duo viri ætate & dignitate venerandi: Vnus Latemerus, doctrinæ, & eruditionis literarum quoque nomine celebris, alter Londinensis Episcopus. Cum hi in confessione & defensione sententiæ suæ & dogmatum perseuerarent, adductum fuisse accepimus Thomam Cranmerum archiepiscopum Cantuariensem, quem spectaculi horrore sperarent territum, de religione persuasionem suam esse mutaturum. Sed illum supplice gestu orauisse narrant, vt sibi mors cum illis sanctissimis viris communis decerneretur. Itaque qui arbitrati fuerant metum incuti posse Cranmero, cum viderent animum redditum esse firmiorem, hunc in carcerem reducendum, illos vt instituerant cremandos curauerunt.

Anglica. Sleidanus pag. 842. Chytræus lib. 18. pag. 482. Burneti histo. ria reform. Tom. 2 Part. 1. pag. 218.

p. 484

In Belgico Carolus Cæsar cum statuisset reuerti in Hispaniam, VIII. Calend. Nouemb. Bruxellæ accersitis ordinibus regionum illarum, ipse in solio residens, & astante ad dextram filio Philippo, & ad sinistram sorore Maria, longam habuit orationem, qua cum alia commemorauit, tum recensuit de scripto seriem bellorum quæ suscepisset, gessisset, consiliaque & occasiones illorum exposuit. Atque ita ostendit sibi in animo esse in Hispaniam reuerti: *Et nunc carissimo filio huic*, inquit, *meo, omnem horum locorum ditionem atque possessionem trado, & committo gubernationem.* simulque eum complexus hortatus est, vt sibi in illa parte strenue succederet, & religionem Catholicam tueretur. Filius ante patrem in genua mox

Sleidanus 847.

procubuit, & egit gratias, & diligentiam operæ ſtudiique a ſe omnem eſt pollicitus. Tum de more ordines ſuo quique loco ſacramentum dixerunt. Stetit tum poſt Philippum Epiſcopus Atrebatenſis, cuius ſummam adminiſtrationem in Belgico affirmabant futuram eſſe, vices quidem gerente Philippi fratre patruele Ferdinandi Regis F. Naues ad traiiciendum tum inſtrui, & parari diſceſſio. Erant qui in Anglia hibernaturum eſſe Carolum arbitrarentur. Atque in Hiſpania eſſe in ſolitudine ædes cænobii familiæ cuiusdam Iohanniticæ extructas ferebatur, quo Cæſar commigraturus eſſet, & reliquum vitæ tempus quietum in cultu diuino transacturus. Mariam quidem ſororem adduci ab illo, erant qui mirarentur. Voluiſſe autem Cæſarem illi nauem inſtrui peculiarem, quod diceret ſibi ingratos futuros eſſe eiulatus fœmineos ſi forte inter nauigandum tempeſtas coorta eſſet. Sed res dilata fuit.

(Hanc migrationem in ſchedæ adiecta aliis verbis Auctor in hunc modum deſcripſit:)

Ita igitur ille annus abire incipiebat, cum Cæſar aduocatis præcipuis in Belgico & conuentu habito, ad dextram aſſiſtente filio Philippo ad ſiniſtram ſorore Maria, longa oratione verbis Gallicis commemorauit curam laboresque in Republica ſuos & bella geſta enumerans, tandem ſe moli tantorum negotiorum ſuſtinendæ imparem confeſſus, ſe dixit gubernationis ius tradere vniuerſum filio, quem ingenio ſciret eſſe bono, idque ſi forte per ætatem nondum potuiſſet perſpici, ſe ſperare poſtmodo fore manifeſtum omnibus. Inprimis illum commendauit a fideli cuſtodia veteris & catholicæ religionis. Cætera Vigilius proſecutus fuit. Cæſar filium in conſpectu omnium amanter complexus fuit, filius ad pedes patris ſe abiecit. Poſt hæc præ ſe tulit Cæſar, ſe mare eſſe transiturum. Et miſſi fuere legati ad Principes Germaniæ a Philippo, conciliandarum voluntatum gratia. Cumque propter anni tempus nauigari non poſſet, & Cæſaris transmiſſio neceſſario perhiberetur differri, fama fuit ſparſa ad conuentum Ratisbonæ indictum Cæſarem ipſum venturum, & inde in Italiam transiturum eſſe. Erat autem ad res turbandas & animos hominum alienandos aptiſſimum, quod ſi quid in aula Cæſaris diceretur, id plerique in contrarium interpretarentur, aut certe aliud cogitari agique ſuſpicarentur. Itaque diffidentia & calliditate & occultis cum conſiliis tum machinationibus omnia plena erant.

Hactenus ſchedæ.)

Senarum clades. Thuanus lib. 15. fin.

In Italia Senæ receptæ a Cæſarianis ita afflictæ fuere, vt de maxima ciuium copia vix D. relicti eſſe putarentur: cætera fœda dictu & relatu indigna, non putaui exponenda. Atque ita antiqua vrbs, in Imperatores Rom. ſemper officioſiſſimæ fidei, cupiditate dominationis in Italiæ diſcordia, vaſtata fuit.

Exitu huius anni ſæuæ tempeſtates fuerunt, & multa templa de cœlo tacta. Ignis etiam de cœlo labi viſus: & ſpecies igneæ conſpectæ quaſi vagantes in agris. Adhæc alii alia portenta comminiſcendo attribuebant, quemadmodum fit, vt figmenta etiam ipſa opinionem portenti haberent.

M D LVI.

Sleidanus libr. 26. pag. 864. *Thuanus* lib. 17. pag. 514.

ANnitente Pontifice Romano vel pacem vel inducias fecerunt Cæſar & Rex Galliæ. Etſi enim Inſubribus Galli infeſti erant, tamen in Belgico Cæſariani illos ſatis acriter exercebant. Hæc fama varie commouit Germaniam. Itaque rurſum in hac vbique fere trepidari & apparari neceſſaria ad bellum; præſertim cum rumores etiam exiſterent, Naſſouium in eam ditionem reſtitutum iri quæ a Landgrauio occupata ad Naſſouium pertineret. Ferdinandus autem Rex ab Auſtriacis & Tyrolenſibus pecuniam ad bellum Turcicum poſtulabat. De quo Vngari præclare atque prolixe fuerant polliciti, definito equite, pedite, ſtipendiis, ad illud bellum. Sed Auſtriaci petebant, vt veræ religionis liberior vſus ſibi concedere- p. 485 p. 486

deretur, & abrogarentur quidam ritus non consentanei cum doctrina veritatis: putabaturque de ea re missurus aliquos ad Romanum Pontificem Rex Ferdinandus, id quod & Poloniæ Regem feciſſe ferebatur. Interea indictus in Boemia conuentus differebatur, & hæc mora Ratisponensibus actionibus obstabat, quibus tempus tum protrahebatur.

Hoc anno deduxit Marchiacam Henricus Plauensis, & Geræ magno apparatu hospites accepti, sed nuptiæ hæ parum felices propter vtriusque morbum fuere.

Hoc anno mense Februario adducta fuit ad D. Henricum Brunosuicensem sponsa Polonica, Regis soror, ætas tum Ducis fuit annorum LXVI.

Fulsit mense Martio Cometes flamma tenui quasi capillo eminente, Græci *Pogonias* hoc genus nominant, transiit a spica ad Cephæum per anguem, ibique propter nubium obscuritatem & deinde splendorem Lunæ, quod eo tempore orbis compleretur, desiit apparere: animaduertebatur autem tendere ad Solem. In Pomerania eodem tempore noctu Piscatores vidisse se narrarunt in aere igneos exercitus, quasi instructa acie prælium committentes. *Cometes.*

Antuerpiæ cum vario ludorum apparatu, & maximæ eiaculationis ignium noctu ingredientem Philippum ciuitas exciperet, Genuenses Mercatores, qui in illo genere singulare & eximium quoddam edituros se speraſſent, cippos æreos proposuerunt de quibus flamma mirabiliter erumperet, iisque disiectis vi ignium inclusorum illam pompam reddidere luctuosam. Austriacus Dynasta vnus decusso crure postea mortuus fuit. *Sleidanus* libr. 25. pag. 819.

Mortui sunt hoc anno de Septemuiris, quorum ius est comitiorum creando Cæsari, duo; Palatinus Fridericus, & Isenbergius Episcopus Treuirensis. Palatino succeſſit fratris filius Otho Henricus, Isebergio Layus Iohannes quæ familia est Treuirensis plagæ antiqua & nobilis. Cum autem Marchioni Alberto potestas facta esset veniendi ad conuentum Ratisbonensem, affuit ille in Germania mense Martio. Copergi cum alii Principes ad ipsum acceſſerunt, cum patrui filius Georgius Fridericus, & hilariter atque iucunde vna versati fuere. Marchio ad vitricum inde Ottonem Henricum putabatur discesſiſſe. *Sleidanus* pag. 864. *Thuanus* lib. 17. p. 537.

Pogonias rursum conspectus fuit mane ante solis ortum, & in Andromedæ catenis diu hæsit. Cœptum est agi de compositione inter M. Albertum & Francicum fœdus. Postulata Alberti cum alia, tum pecuniæ fuit octogies centies millium aureorum, fœdus sexagies postulauerat. Nemo putabat transactum iri, plurimorum autem studia in Albertum erant propensa. *Sleidanus* pag. 864. *Thuanus* lib. 17. p. 540.

Conuentus Ratisbonensis ad Cal. Iunii denuo indictus, & petitum vt Theologi a Principibus adducerentur. *Sleidanus* pag. 871. *Thuanus* lib. 17. p. 537.

Marchionis Alberti ferebatur magna esse confidentia, neque vllius periculi formido. Cum Cæsar adhuc in Belgico moraretur, accersiuit Maximilianum Ferdinandi Regis F. cum filia sua, quasi salutaturus eos ante discesſum. In Anglia narrabantur res esse turbulentæ. Cantuariensis autem Episcopus Crammerus vir optimus & veritatis constantissimus, in confessione religiosa perseuerans, vltimo supplicio affectus, & viuus combustus fuit. Crammerum narrarunt primum cupiditate vitæ & commoditate sermonis quorundam impulsum, vt quibusdam capitibus de religione propositis, quæ contraria viderentur puriori doctrinæ & sententiæ ipsius, subscriberet nomen suum. Sed cum nihilominus ad supplicium raperetur, illustri confessione denuo vsum execrantem etiam manum dextram administram nefariæ subscriptionis. Sed & de aliis crudeliter supplicia sumta tam in Anglia, quam Gallia & Belgico, si qui deprehenderentur improbatores veterum errorum. Interea in Pannonia Transyluani in potestatem Stephani Iohannis filii veneruut, occupantibus quibusdam adductis Walachis. Deditio facta fuit, cuius postea plurimos pœnituit. Cibinium tum conflagrauit. Beglerbeius etiam Græciæ, cuius virtus & prudentia prædicabatur, adducere exercitum in Pan- *Anglica. Sleidanus* pag. 816. *Thuanus* lib. 17. p. 513. *Sleidanus* p. 871

noniam ferebatur: cum nihilominus de induciis impetrandis legatos mitteret Ferdinandus.

Casp. Bruſch Cat. Epiſcop. Bamberg. n. XXXIX. XL.

In Germania autem vbique apparatus erant occulti XIII. Calend. Iunii obiit mortem Wigandus gente Rebicius epiſcopus Papebergenſis ſenex mane in lecto mortuus repertus, cum gubernationi præfuiſſet annis XXXIV. Succeſſerat optimo & laudatiſſimo Principi Georgio Limpergenſi, & miſere atque indignis modis afflicta omnia fuere ſubdita ditioni & iuri ipſius, tam in Franconia quam Carinthia. Ipſo mortuo gubernationem ſuscepit Georgius gente Fuxius, qui adhuc viuente Wigando deſignatus epiſcopus fuerat.

Erphord.

Hoc anno & Erphordenſis ciuitas a vicinis Principibus Saxoniæ & nobilitate multipliciter vexata fuit, in primis negantibus Principibus copiam lignorum, quæ ex ſyluis ditioni Principum ſubiectis in vrbem deportaretur.

Interea compoſitionis formula edita fuit de annorum ſex induciis inter Cæſarem & Regem Galliæ, quam aliqui Papæ probari, aliqui improbari ſuſpicabantur: Quin etiam fama ſpargebatur, has firmas non eſſe, atque menſe Iunio rumores diſſiparunt violationem illarum. Poloniam autem religionis cauſa inquietam eſſe conſtabat, atque Cracouiæ tumultum excitari cœptum.

Confluebant autem in Germaniæ diuerſa loca exules, Angli, Galli, Itali: & inter hos aliqui & genere nobiles & olim honorati viri, omnibus viribus Pontificiam poteſtatem oppugnabant, & religionis ſtudium prætendentes nonnulli, illum ſtatum euertere & nouum quendam alterum fundare quærebant. Ipſasque etiam ſeditiones excuſabat religionis ſpecies, cum interim & diſciplina omnis funditus extingueretur, & vitiorum licentia in vitam introduceretur, & mores eſſent corruptiſſimi: hæcque Pietas & vocabatur & habebatur ſola, aduerſari & maledicere Papiſticæ potentiæ, & iis omnibus quæ autoritati illius niterentur. In quæ prudentes cum intuerentur & reſpicerent ſimilia tempora antiquitatis, expectare euentus alios non poterant, quam quales easdem cauſas olim ſecutos eſſe competiſſent. Itaque erat horum deſperatio omnium rerum maxima, alii aut cupide mutationem vrgentes nouis rebus ſtudebant, aut voluptatibus ſuis indulgentes, tanquam in meridie (vt dicitur) poti accubantes ita quid fieret futurumue eſſet, parum curabant.

Zeller-Bad.

Hoc tempore nunciatum fuit, Marchionem Albertum valetudinis cauſſa in Cellenſia balnea ditionis Badenſis ſe contuliſſe: quod erant qui conſilium non ad valetudinem, ſed alio pertinere atque ſpectare arbitrarentur. Interea tum compoſitio tentari non intermittebatur, Marchionicis rerum aſperitatem etiam verborum atrocitate augentibus. Atque affirmabatur, non omnino firmiſſima valetudine M. Albertum vti, ipſi autem pendebantur a Rege Galliæ annis ſingulis millia XII. coronatorum.

Rex Maximilianus ad patruum cum coniuge menſe Iunio proficiſcens, iter fuit ingreſſus. Cum autem res Anglicæ eſſent turbulentæ, & in multos Regina ſæuiret, multi in Galliam exulatum abiere, & illam in Inſulam Cæſar traiecturus credebatur, quem narrabant iam etiam corporis cuſtodes dimiſiſſe, ſimularique plerique nauigationem in Hiſpaniam ſuſpicabantur, vt de improuiſo in Angliam veniret: Prudenter quoque arbitrabantur, hanc cauſſam fore vt induciæ quinquennii rumperentur, præſertim cum iam mutuæ expoſtulationes fierent ſuperbæ.

Liuonica. Chytræus libr. 18. pag. 83.

Ratisbonam autem cum Rex Ferdinandus nondum veniſſet, cæteri etiam ſuos mittere differebant. In Liuonia Wilhelmo Archiepiſcopo Rigenſi volente deſignare ſucceſſorem Chriſtophorum Ducem Megalopurgenſem, communi voluntate Collegii conſpiraſſe hi cum equitum Teutonicorum illis in locis ordine nunciabantur ad reſiſtendum actioni deſignationis, & obſideri ipſe cum Megalopurgenſi.

purgensi. Itaque Albertum Ducem Prussiæ vndique copias contrahere & habere promissa auxilia a Rege Poloniæ, & accersi Albertum fratris filium qui bellum illud administraret.

Sed hunc in vicinia thermarum Cellensium valetudini operam dare ferebatur, qua non firmissima vti eum narrabatur. Interea ea loca quæ ditioni ipsius
P. 487 subiecta fœdus Francicum occuparunt, tradita sunt in potestatem & ius administrationis Comitis Ioachimi Schliggii: vix enim tandem repertus fuit, qui illam quasi prouinciam capere vellet. Interea Rex occupatus negotiis Pannonicis, cum ipse conuentum habere præsens non posset, cum mandatis generum suum Albertum Ducem Bauariæ præfecit, & actiones inchoare iussit. A quo proposita hæc fere fuere. I. De Religionis negotio. II. De moneta. III. De pace publica conseruanda. IV. De bello aduersus Turcas.

In Saxonia autem vbique exercitus confici, quod in Liuonia Marchio Wilhelmus cum Duce Megalopurgensi Christophoro a Collegio Rigensi & ordine Teutonico in libera custodia iam teneri perhiberentur, quod Archiepiscopus Wilhelmus contra voluntatem Collegii successorem designare D. Christophorum conatus fuisset. Multa rursus prodigia nunciata. In nubibus species mirifice & terribiles visæ. Alicubi sanguinem pluit, alicubi grando cecidit quadri libris. Con- *Prodigia.*
stantinopolim terræ motus grauiter afflixit, multis mortalibus obrutis, & labefactatis vbique muris, & cæteris plerisque ædificiis.

In Italia Pontifex manifestum se hostem Cæsaris profiteri, & in familiam Columnensium, tanquam Cæsareanarum partium, sæuire atrociter. Ferebatur etiam hunc conatum per proditionem Neapolim occupare, cognita re nihil effeciisse, & de indicatis quibusdam supplicia crudeliter sumta. Etiam inter Cæsarem & Regem Galliæ discordias glisscere, & instaurari bellum nuntiabatur.

Moguntiæ hoc anno conuenerunt Electores Principes ad Rhenum, adducente Palatino priuignum suum March. Albertum. Sed opinio erat, non cum optima gratia discessum esse.

Administrationi Præpositus Monasterii Waldsassensis Rupertus, cum suspicio esset eum præsidia regia quærere, Ambergam abductus fuit. Sed deinde restitutus, Palatini de religione constitutiones seruare iussus est. Mox vir sapiens & doctus, & quid quæreretur, & in quo versaretur periculo intelligens, illa administratione certis conditionibus cessit Illustrissimo Principi Richardo Palatino. Tractationes inter Fœdus Francicum & Marchionem Albertum cum lente procederent, mox intermissæ fuerunt, vt appareret plerosque a pace abhorrere. Id fiebat partim odio aduersariorum, partim spe in bello sarciri accepta damna posse.

Ferebantur ad Ferdinandum Regem Turcicam legationem venisse, & re infecta discessisse. Venisse & Persicam cum pollicitis belli communiter aduersus Turcas administrandi. Atque erant qui Ferdinando victoriam pollicerentur: prudentioribus autem multiplex metus incutiebatur, quod vt maxime Turcicæ vires debilitarentur, vel etiam vt regnum illi genti a Persis eriperetur (nam ut a nostris id fieret, spes nulla ostendebatur) nihilo meliore in loco res Christianorum futuras esse viderent.

De Liuonia nunciatum falso fuit, mortuum esse Archiepiscopum Wilhel- *Liuonica.*
mum, & de componendis controuersiis susceptos tractatus, offerentibus ducenta millia ad bellum auertendum equitibus Teutonicis. Nuntiabatur & velitationibus quibusdam superiores fuisse aduersus Polonos equites Liuonicos. Copiæ autem quæ in Germania cœperunt contrahi, partim pergere, partim dimitti; vt de consiliis autorum belli huius suspiciones essent variæ, de euentu autem statui nihil posset.

In Styria & Vngaria a Regiis copiis res mediocri cum successu geri ferebatur.

Albertum Marchionem constabat in ditione vitrici Electoris Palatini cum hilaritate degere. Ratisbonæ negotia differebantur, quod de propositis ad deliberandum plerique legati non satis se esse instructos suorum Principum mandatis dicerent.

Inducię inter Cæsarem & Regem Galliæ esse infirmæ putabantur, atque erant qui violatas iam esse affirmarent. Galliæ Rex legatos ad Principes Germaniæ mittebat, cum querelis & accusatione aduersus Cæsarem.

Caroli abitus in Hispaniam Thuanus libr. 17. pag. 541.

Cum tum Carolus transiturum se esse in Hispanias constituisset, nauesque sub Autumni tempus conscendisset in Belgico, ferebatur omnibus portubus & locis ditioni Gallicæ subiectis fuisse a Rege mandatum, vt comiter acciperetur Carolus, si in illa fuisset delatus. Peruenit autem, vsus satis prospero cursu, in Hispaniam vna cum sororibus duabus.

Camerarii vita Melanchtonis pag. 344.

Hoc anno mortuus est Marianus Socinus Senensis, qui annos amplius L. Iura publice docuisset, exhæredato filio Lælio ob suspicionem Luteranismi: ne si ille pro hærede gereret, bona confiscarentur.

Italica Thuanus l. 17. p. 530.

In Italia Pontificii adiuti factione Gallica infeliciter rem gessere. Hostia amissa fuit. De conditionibus pacis non potuit conuenire, etsi Regem Galliæ fe- p. 488
rebatur hortatorem fuisse Pontifici, vt quoscunque admitteret tam imparatos ad bellum Heluetiorum VI. millia in Pedemontium adducti, & inde priora præsidia in Italiam deducti, & erat opinio Pontificios exercitus firmos esse habituros, neque Albano cessuros.

Wolffgangi Lazii rei contra Turcas gestæ 1556. breuis descriptio.

In Hungaria vtrimque in hiberna discessum, abducente copias Ferdinando Ferdinandi Regis F. sed res eo loci plerisque visæ, vt irritato tam potente hoste Vngaria pro amissa iam habenda esset, pertinente periculo ad proxima illa in Germania loca.

Interea ad Danubium, cum eo Rex mense Decembri veniisset, deliberando quid explicaretur, non apparebat, festinanter omnia Rege agente. Cum autem in Germania varii essent rumores bellicorum apparatuum, Gallicaque pecunia versaretur in medio, audirenturque narrationes mirificæ de quorundam eum Rege Galliæ coniunctione, & plurimi inceptis illis nihil obstare, nisi quod ductor Marchio Albertus valetudine aduersa impediretur, quo minus rei aliquid gerere posset. Tractatione etiam de pace inter hunc & Francicum fœdus pendente, initio anni secuti LVII. Marchio Albertus VI. Idus Ianuarii Phorcæ moritur cum inter

M. Alberti obitus. Chytræus lib. 19. p. 496. *Thuanus* libr. 19. pag. 570.

cruciatus vehementes morbi putrescere, & vermiculos ebullire corpus animaduerteretur.

Constabat conductum hunc fuisse stipendio Gallico, cumque & Rex Angliæ paulo post studuisset sibi conciliari operam Alberti, eam conditionem quæ esset lautior, non maturius oblatam fuisse, grauiter ipsum tulisse ferebatur. Sed morbo impeditus, & mox morte sublatus (vt diximus) tam adiuuare quam lædere alios destitit. Controuersiæ quidem inter hunc & Francicos socios non simul etiam penitus extinctæ sunt: Nam eam partem Marchionicæ ditionis, quæ subiecta ditioni Alberti & a Francicis socciis occupata fuerat, conuenit restitui oportere fratri ipsius patrueli Georgio Friderico Georgii F. Mandata pace partibus, & interdicta vi armorum, & reiectis postulationibus, ad cognitionem legitimam & explicationem iuris publici Marchioni Georgio Friderico mense Martio reddita fuere omnia loca, quæ Francici socii tenuerant. Editum fuerat, non diu ante mortem Alberti M. longum scriptum & mirificum, plenum disputationibus Iurisconsultorum de caussa sua, sed contumeliis plenius in plurimos. Huic socii Francici copiose responderunt, & conati fuerunt paria facere. Atque in his contentionibus & rixis verbo-

verborum desitum est ferro & igni vastari patriam, aspersis notis infamiæ complu-
ribus, & odio inter populares confirmato: quo quidem in primis Ciuitas No-
rica laborauit, neque quisquam potuit sperare reconciliationem gratiæ præser-
tim Marchione Georgio Friderico, quamuis adolescente, tam infenso ciuitati vi-
ciuæ: qui quibus modis concedebatur, declarare non desisteret, quam inimi-
cus illis esset, neque in ista animi incitatione & ferocia tegere hostilem volunta-
tem potuit.

Ratisbonæ consenserunt ordines cum Rege de contribuenda pecunia in sum-
tus belli Turcici. Hanc & accipere, & colligere, & distribuere ac expendere opor-
tebat ab ordinibus Imperii designatos.

M D LVII.

ITaque Anno statim sequente conflari copiæ tam equestres quam pedestres, &
certa loca indicari, ad quæ ab vnoquoque pecunia tributi mitteretur. Et
equites vere medio congregari: cum quidem tributum a quibusdam negligenter,
a quibusdam penitus non penderetur. Delectu tamen habito copiæ perrexerunt,
& in Vngariam peruenerunt.

Illyrici qui Regi Ferdinando adhuc parebant, ferebantur de improuiso Tur-
cica aliquot illis in locis oppida cepisse & diruisse, & fecisse cædes crudeliter.
Sed copiæ Regiæ ad Presburgum venere, vbi laborari pecuniæ penuria iam di-
cebatur.

In Italia procedente bello inter Pontificem & Albanum Ducem Philippi Re- *Italica.*
gis Angliæ, cum Pontifex Columnenses afflixisset, & aduersarios deuouisset, tum
igitur Hostia deferente hanc Albano recepta fuit. Sed aliis locis res minus feli-
citer gesta a Pontificiis: atque putabatur Cæsareana factio esse in Italia superior.
Cosmus Medices Florentinus Cæsareanas partes strenue defendit: Ferrarienses non
obscure Gallicos fouit: Venetis & Mantuano medios se probantibus, neque illis
certaminibus se admiscentibus.

p.489 De bello autem Liuonico tractabatur, & ferebantur conditiones, Archiepisco- *Liuonica.*
pus Rigensis vna cum Christophoro Duce Megalopyrgensi, custodiebantur illi qui- *Chytræus libro*
dem, sed ita vt quo vellent animi caussa, eo conferre se possent. Cum autem *19. pag. 495.*
fuissent a Liuonicis interfecti legati Polonici de pace missi, Poloni vlcisci armis
iniuriam illatam suis decreuerunt, & cogebatur exercitus, & bellum expediebatur.
Sed hoc pene deditionem facientibus Liuonicis, Polonici Regis arbitrio composi-
tum mox fuit. Magna dicta tributa imposita Liuonicis, & alias conditiones dif-
ficiles ab illis acceptæ. Fuerat autem ita instructus Rex, vt si perrexisset, bello sub-
iugare totam Liuoniam potuisse crederetur. Etsi hæc leuiora fuisse compertum,
Rex Magistrum admisit, pactum mutuum iureiurando confirmatum, *ne cum Moschis*
Rex aut Liuonici societatem iungerent.

Gallicum autem bellum manifeste mouebatur. Cum autem Rex Philippus
magnas copias equestres ductoribus Comitibus & Principibus quibusdam coegis-
set; nihilo tamen minus & ad Regem Galliæ plurimi se contulere, tam equites
quam pedites, etiam turmatim per Heluetios in Galliam profecti, id quod ante id
tempus factum non fuerat. Atque constabat e Germania educta esse vno hoc
anno ad Turcicum & Gallicum bellum ad XIII. millia equitum, quod superiori-
bus temporibus Ordines Imperii non fieri permisissent. Non autem magnopere,
vt in præsentia fieri consueuit, hæc & his similia vel curabantur vulgo, vel etiam
animaduertebantur: sed prudentiores & virorum ope & pecuniæ copia nudari
Germaniam, periculosum esse intelligebant, & prouidebant instare articulum
mutationis Reipublicæ de qua & veterum sapientum & vaticiniorum oracula præ-
dictiones extarent.

In

Comment. de Statu Religion. in Gallia f. 2.

In Gallia crudeliter necare non desierunt eos, qui religionis veritatem exquirendam confitendamque censerent. Magna multitudo non frequentantium cœtus Ecclesiasticos vsitatos, sed occulte conuenientium, vt veram doctrinam audirent & ritus religiosos seruarent, capta fuit. In qua repertæ & fœminæ potentum virorum. Venerunt quidam ad Principes Germaniæ Geneua, cumque his Varellus, petentes interceſſionum literas, & ediderunt confessionem fidei suæ congruentem cum Augustana per omnia, excepto articulo de Cœna Domini de qua obtulerunt se rationem reddituros, & veritati neutiquam refragaturos re explicata.

Genuenſes.

Pariſ. Academia.

Parisiis hoc anno scholastici pernicioſe tumultuati fuere, cum enim ambulationum prata, quibus liberis ab antiquo ordo scholasticus vsus esset, cœpisset occupare ædificiis vicini Monasterii Abbas, questi fuere scholastici iniuriam, & suum ius demonstrarunt. Sed non succurrente Magistratu, ipsi manu violenta ædificia disiicere & inflammare. Ea res intolerabilis visa; itaque Magistratus armatis copiis contractis audaciam illorum repressit, quibusdam male mulctatis, neque sine cædibus res dicitur abiisse. Rex autem atrocibus accusationibus inflammatus, omnibus Professoribus suis, qui soli Parisiis bonas literas & artes atque Philosophiam docent, mercedes ademit, & studiorum hunc cursum eruditionemque ingenii remouit. Dicebatur autem minus hunc esse æquum doctrinæ studiis quam pater fuisset, qui incredibili fauore doctos & eruditos prosequeretur. Idem tamen cum Legati ab Academia ad ipsum missi negotium totum certius & verius explicuissent, facile obtineri passus fuit, vt decretum quod seueriſſime fuerat factum mitigaretur. Edidit orationem de ea Legatione Petrus Ramus.

24. Augusti. Chytræus libro 19. pag. 495. *Thuanus* libro 19. pag. 571. *Philipp. Melanchthon. Camerarii* vita Melanchtonis num. 106.

Colloquio quod de religione haberetur decreto Ratisbonæ, & dicto die IX. Calend. Septemb. cœperunt ii de quibus conuenerat vndique se illo conferre. Hoc autem tempore proficiscente Duce Augusto ad Regem Danicum socerum, vt de nuptiis fratris filiæ ageretur, quæ desponderetur (vt rumores erant) Regis filio, iussus fuit Philippus Melanchthon differre suum iter, donec Consiliarius Principis D. Mordysen ad eum veniſſet. Rex autem Danicus & ipse Synodum Theologorum conflabat, & quæstionem studebat explicari de Cœna Dominica, de qua leuius verba facere viderentur quidam, quam probaretur Saxonum vehementiæ, & hoc nomine D. Albertum doctorem ecclesiæ Bremensis damnaturi videbantur. Atque istud certamen indies crescebat, quibusdam cupidissime accipientibus hanc occasionem reddendi inuisum ad vulgus Philippum quoque Melanchthonem, quem scirent in loquendo proprietatem seruare, neque admittere inexplicatas orationis figuras seu Phrases. Pii autem & religiosi incredibili metu & dolore afficiebantur, cum viderent aliter fieri non posse, quam inter contentiones vt sanctissima actio Christianorum profanaretur.

Interea nuntiatum fuit, magnis copiis congredi Reges duos. Anglicum atque p. 490
Gallicum, cum quidem in exercitu Anglici multi etiam insulæ illius incolæ essent. Classem autem Turcicam præclare instructam appuliſſe, & in Apulia portum occupasse: eam autem esse sociam partium Gallicarum & Pontificiarum.

Hoc anno cum ea caritas annonæ & frumenti penuria fuisset in Belgico, homines vt porcorum pabulis & aliis etiam fœdioribus cibis vescerentur, & multi mortales famæ interirent, naues aliquot æstate aduenerunt Hispanicæ, quæ non modo magnam vim frumenti, sed auri etiam copiam aduexerunt, cum paulo tamen ante nonnihil calamitas illa fuisset alleuata.

S. Quentin. Chytræus l. 19. p. 495. *Thuanus* l. 19. p. 585.

Bello Gallico suscepto, Rex Philippus copias firmas equitatu inprimis Germanico Quintinum versus adducere, quo constaret vndique e vicinia omnium opes tanquam loco tuto congestas atque depositas. Atque hanc vrbem semper

Reges

Reges Gallici opportunam habuere ad inuadendum Belgium. Minime autem hoc ſuſpicati fuerant Gallici. Itaque conſilio iſto perſpecto, operam dare cœperunt, vt vrbs illa defenderetur, quæ modico præſidio tum tenebatur. Primum igitur Amiraldus in eam cum non magna manu peruaſit. Sed Coneſtabulus Annas Momerantius vndique contractis copiis pedeſtribus ad XVI. millia, in quibus XI. millia Germanici nominis ductore Rheingrauio fuere, & equeſtribus ad IV. millia, in quibus Germani ad DCC. ſperauit, non modo vrbem a ſe defendi, ſed hoſtium etiam copias profligari poſſe. Vrbis ſitus eſt ad paluſtrem vna ex parte planiciem, vnde fluuius Sona profluit. Hanc veterem *Samarobrinam* aliqui eſſe exiſtimarunt. *Samarobrina.* Cum autem introducere conati fuiſſent Galli præſidium copioſius, prohibiti fuere vigilantia & induſtria hoſtium, & nonnullam cladem acceperunt. Momerantius qui modis omnibus tuendam conſeruandamque vrbem ſtatuebat, propter loci opportunitatem, & Gallicam nobilitatem quæ cum Amiraldo intrauerat, & quia tota vicinia facultates incolarum in eam fuerant deportatæ, contractis igitur (vt diximus) copiis propius ad hoſtes acceſſit. Cum quidem vel falſis indiciis cognouiſſet, vel incertas coniecturas ſecutus, ſuſpicaretur hoſtium copias eſſe exiles. Sed equitum Germanorum tanta fuit confidentia, vt transgreſſi flumen nondum ſubſecuto peditatu impetum ſe facturos eſſe in Gallicas copias præ ſe ferrent. Tum cedere Momerantius, & accliuia loca petere, & properare ad caſtra propter fera poſita. Itaque vniuerſis copiis Præfectus Allobrogum Dux Emanuel Philibertus Caroli F. animaduerſa Germanorum pugnandi cupiditate, & inprimis Erneſti Ericique Brunoſuicenſium generoſa animi incitatione quodque hoſtes iniquiore loco conſtitiſſent & arma expediiſſent; audendum, neque illam occaſionem amittendam, & hoſti receptum in caſtra concedendum ratus, equitatum dilatatis ordinibus immiſit in Gallicos equites, quibus profligatis ſine negocio & pedites diſſipati fuere. Tum fuga facta fœda & miſerabilis, neque Galli vspiam perfugium habuerunt. Victoribus igitur res hominesque prædæ fuerunt; multi interfecti, capti plures, totusque exercitus ille deletus eſt. Neque quicquam tormentorum pecuniæue aut cæterorum inſtrumentorum belli conſeruatum, inque hoſtium poteſtatem venerunt omnia. Princeps Momerantius vna cum filio captus. Itemque Rheingrafius, & alii ductores præcipui copiarum Gallicarum. E victoribus non multi ceciderunt. Iohannes Erneſtus, qui ſuperioribus annis captus a Gallis fuerat, ictus in prælio periculoſe, mortem tamen euaſit. Philippus Rex eo in prælio non fuit, ſed poſtero die aduenit. Quidam in illius conſpectu commiſſum prælium tradidere. Poſtea oppugnari vrbs Quintinum cœpta, & defendentibus iis qui non multi numero in præſidio cum Amiraldo erant, VI. Calend. Septembris vi capta eſt XVII. die poſt prælium. Irrumpente milite, omnes obuii tam armati quam inermes trucidati fuere. Poſtea tamen cæteris parcere ſunt iuſſi, multæ nobiles matronæ ac virgines in vrbe deprehenſæ. Præda autem immenſa, de qua & victores inter ſe decertantes non nullo detrimento ſe ipſos affecerunt.

Paulo ante hos in Belgico ſucceſſus, etiam in Italia ad Paleanum Pontificiæ copiæ fuſæ victæ fuerunt. Littori autem Calabriæ infeſta imminebat Turcica claſſis. Neque obſcure ferebatur, coniunctos eſſe Pontificem Romanum Galliæque Regem cum Turcico Imperatore aduerſus Cæſarianos. *Thuanus* libr. 18. pag. 651.

p. 491 In Italia & Roma ipſa ſæua fames fuit, multaque millia ædium a profugientibus vaſta ſunt relicta.

Albanus eo adegit Pontificem, vt pacem peteret. Ea pax cum hoc Regis Philippi nomine facta eſt; multis improbantibus, quod exiſtimaretur paulo ſeue- *Thuanus* libr. 19. pag. 566.

rius tractandus fuisse Pontifex, qui illud tantum bellum excitasset, & ab Albano fieri potuisse quæcunque voluisset. In ista compositione factus Cardinalis ferebatur filius Albani: Ferrarienſi Duci imposita grandis multa nunciabatur. Erantqe in Insubria adhuc tam Philippicæ quam Gallicæ copiæ.

Thuanus libr. 19. pag. 588.

Et in Belgico muniebatur Sanquintinum & vastabantur loca vicina. Quidam etiam Polbeilerus nomine aliquid copiarum tumultuario itinere ad Lugdunum adduxerat, & ita terruerat incolas vt multi ex vrbe profugerent. Et si celeritate vsus fuisset, putabatur vrbem illam primo impetu potuisse capi. Sed asperitate viæ impeditus potuisse exercitus progredi negabatur: ita reductæ copiæ illæ fuere. Postea nescio quid prælii factum esse narrabatur & rursum victi Galli, sed falso. Et copiæ Polbeileranæ Allobroges frustra tentarunt, cumque pecunia deficeret, ductor clam copias deseruit, quæ ita dissipatæ fuerunt. Dictum etiam fuit in Belgico ercursiones factas vsque ad S. Dyonisium, & ibi sepulcra Regum diruta: falso

De Carolo nihil dignum memoria nunciabatur.

Card. Moronus. Hieron. Moronus. Iosephus Ripamontius Hist. Mediolan. lib. 9. p. 709. 710.

A Pontifice captum fuisse Cardinalem Moronum constabat, quod aduersatus fuisset furori senis in mouendo temere tanto bello. Hic est Moronus Hieronymi F. Hieronymus autem pater summus vir habitus, primo loco apud Franciscum Sphortiam Mediolani Ducem fuerat. De hoc accepi, illo tempore quo victo ad Ticinum Francisco Rege Galliæ, quanquam Cæsarianas res Dux iuuisset omnibus viribus, tamen fuisse in periculo, vel non iniusto, saltem metu periculi, a ductoribus copiarum, quæ negotia ab aliis sunt copiose enarrata. Fuit deliberatum tunc de profectione Ducis ipsius, & de accessione in Castra Cæsariana. Id cum fieri non oportere iudicaretur, placuit tamen præcipuos aliquos consiliarios illuc mitti. Inter eos principe loco designatus fuit Hieronymus Moronus. Opinio de hoc erat, admoneri ipsum de iis quæ euentura essent occulta voce sibi familiaris Spiritus, quæ de annulo applicato auri sonaret. Cogitans igitur hic de itinere illo, & quasi cogitabundus de ea re, ita assedit imposito capite manui intentus cubito, & anuulum auri admouit. Ibi audisse sermone Italico fertur hæc verba: *ibis, redibis; Non capieris.* Ipse vero lætus, id arripiens quod cupiebat, & complectens verba blandimentis voluntatis suæ, & reuersaturum & non fore captum sperauit, & alacri animo legationem obiit: captusque & crudeliter excruciatus fuit.

Italica.

Quo tempore pax inter Pontificem Romanorum & Regem Philippum publicata fuit, eo imbribus & Tiberis exundatione horribiliter fuit afflicta Roma, & tantum damnum datum vt hostilis direptio vix peius nocere potuisset. Circum Florentiam etiam similiter strages datæ, & factæ labes. Et in Sicilia ad Panormum mons vicinus tantam vim aquæ effudit, vt in vrbe multa ædificia euerterentur, & in aquis homines interirent, & in agris innumerabilia pecora & stirpes delerentur.

5. Ianuar. 1558.

Interea conuentus Principum septem, qui Electores vocantur, a Rege Romanorum indictus fuit ad nonas Ianuarii Anno LVIII. Vlmæ sed quibusdam & de tempore & de loco commodiore interpellantibus, quid futurum esset, nondum sciebatur. Fama autem erat, velle Carolum Imperatorem vniuersa administratione, iure & titulo Imperii cedere, & se Imperio abdicare. Verum putabatur hoc agi, vt Ferdinandus quidem Rex Imperator fieret, designaretur autem Cæsar, id est successor, Philippus Caroli filius. Hoc neque admissurum Ferdinandum, neque permissuros Principes Electores plerique suspicabantur.

Callidi

Callidi quoque & prudentes animaduertebant nouas diſſipationes quæri, quod priora vulnera non ſanata, & vtile eſſe externæ potentiæ cernerent diſſenſione mu-
p. 492 tua & certaminibus inteſtinis frangi vires Germaniæ. Inter ſe enim commiſſis Germanis, quicunque ſuperiores fuiſſent, eos facile vel adiungi vel opprimi etiam poſſe. Sed hæc ipſa diſcrimina non intelligebantur, vel contemnebantur, a pleriſque excæcatis odio aut ambitione. Principes Saxoniæ rebus omnibus compoſitis, non verbis illi quidem diſſidebant, ſed animis & voluntatibus non concordare eos multa iudicia notabant. Edita fuerant ſcripta contumelioſe & petulanter maledica, in viuos & mortuos eius partis, cui ſucceſſerat mortuo fratre Auguſtus. Horum compertum autorem curauerat indicandum Auguſtus, & petendum vt in eum debita pœna ſtatueretur. Compererunt autem autorem illum, qui ſcelerata diſſimulatione nomen falſum præſcripſerat, inquirendo in eum qui imprimendo ſcripta illa ediderat: quo Francofurti ad Mœnum comprehenſo, omnia fuerunt patefacta. Atque poſtulante Principe Auguſto, vt illa petulantia coerceretur, & animaduerteretur in Autorem, Autor indicatus negauit ſe eius facinoris conſcium eſſe, & ſe iuri ſiſtere velle, vades dedit. Ita re dilata indicatus autor periculoſe ægrotare cœpit.

VVormaciense colloquium. Camerarii vita Melanchthonis pag. 106.

In Vangionibus Borbedomagi indictus conuentus, vt de religionis controuerſis capitibus colloquium inſtitueretur, procedere; conueniretque ibi vtriusque partis delecti & iam deſignati: loco quidem Regis Ferdinandi, cum ille propter bellum Vngaricum adeſſe non poſſet, præſidere debuerat Epiſcopus Spirenſis. Sed cum hic correptus morbo obire illud munus non valeret, mandata curatio iſta fuit Iulio Epiſcopo Naoburgenſi. Mersburgenſis autem quem Sidonium nominabant, Princeps erat ſui gregis. Auguſtanam autem confeſſionem defendendum quaſi caput Philippus Melanchthon. Aderat a principe Auguſto Legatus Ludouicus Comes Neogardienſis, virtute & ſapientia & ſingulari humanitate excellens. Omnino negari non poterat, Pontificias partes & doctrinæ & rituum & vitæ vitiis laborare, & neceſſario errores quosdam notari. Hi initio ſtatim petierunt vt disputationes non colloquendo, ſed ſcribendo peragerentur. Id facile obtinuerunt, cum non minus ſcribendo quam loquendo valerent Auguſtanæ confeſſionis defenſores. Sed cum hi præclare ſtarent, ab Electoris Principis aliquando Iohannis Friderici filiis miſſi ad eum conuentum ſua peruicacia totum negotium corrupe-

Iulius Pflug.

Μετενέχθη εἰς τὰ περὶ Φιλίππου.

runt. Hi a loco vbi illorum Principum aula ſedem habebat, Vinarienſes vocabantur. Et rem optatiſſimam aduerſariis, diſſenſionem inter ipſos commouerunt. Poſtulare enim ante omnia, vt condemnationes pronuntiarentur eorum quos ipſi nominibus Adiaphoriſtarum & Maioriſtarum & Zvvinglianorum infamabant: niſi enim hoc fieret, non fore inter ipſos firmam conſenſionem. Nihil erat inter cæteros harum partium controuerſiæ aut diſſenſionis de dogmate. Itaque amanter ab ipſis petebatur, ne eſſe vellent autores pernicioſi diſſidii. Quinetiam damnationes promittebantur, ſed ſuo loco, & rebus explicatis. Cumque Philippus Melanchthon etiam tum illas damnationes agitare cœpiſſet, a ſociis & collegis reclamatum, & hoc conſilium Philippi, ipſo non aduerſante illis, impeditum fuit. Philippus autem omnino ſtuduerat omnem occaſionem amoliri, qua ſuſceptis actionibus mora aliqua obiiceretur. Rurſum igitur petitum fuit, vt concorditer cauſſam non controuerſam tuerentur, de cæteris capitibus differrent cognitionem. Nihil horum illi admittere, ſed vrgere poſtulationem. Ibi illis dictum fuit, licere initio & eſſe melius discedere, quam impedire actiones bonas & vtiles. Tum igitur illi demum & aſſenſi ſunt, & promiſerunt ſe vno ore & animo defenſuros doctrinam ſecundum capita Auguſtana. Itaque ſcriptis mutuis disputationes illæ agitatæ atque frequentatæ fuerunt. Cum mox incertum qua noua cauſſa, aut cogitatione impulſi Vinarienſes, ſe niſi condemnationes præmitterentur, non poſſe coniungi cum cæteris, vociferari; & vbique etiam apud aduerſarios hoc teſtari, & turbare

VVinarienſes.

inchoatas disputationes. De hoc alii tum aliter. Quidam ad impotentiam animi, & vetera partium odia illam discessionem referebant. Quidam non dubitabant suspicione illos onerare, quod aliis non probabatur, quibus nota esset hominum vehementia. Sed ita tum omnia mirabiliter miscebantur, vt nihil non credibile videretur. Solenniter igitur illi testati, quamobrem coniungi cum suarum partium cæteris non possent, ita discesserunt. Atque in itinere aliqui horum rumusculos sparserunt futiles & varios. Hoc cum aliis delectationi fuit, & doctrinæ quam p. 493
Euangelicam perhiberent, obtrectauit, cum præberetur occasio tam execrationibus quam ridiculis quibusdam dictis. Tum accidit aduersariis peropportune, qui iamdudum certamen illud animaduerterent iniquius esse comparatum. Nam se neque doctrina neque vsu rerum iis, quibus opponerentur, pares esse sentiebant. Sed præses loco Regis Ferdinandi Iulius, vir prudens & doctus, quod pro altero præsideret, ostendit se necesse habere rem perscribere Regi. Dum autem expectatur responsum, omnia fuere interim quieta & summum otium Borbetomagi.

Regis responso allato, quo iubebatur primum, si fieri posset, vt integra ab vtraque parte & concors disputatio instauraretur: si minus, vt in eorum qui discessissent locum alii surrogarentur, & continuaretur negotium: quod congruere cum decreto Ratisbonensi videbatur. Tum igitur Pontificii sane perculsi, negare sibi hoc faciendum, neque aduersariis dissidentibus disputationem producendam esse. Quid enim hoc profecturum esse, cum ignoraretur ad quas sententias respicere deberent? Cur enim non prius conuenirent aduersarii inter se, vt sciri posset quid defenderetur? Postularunt & condemnationes quasdam nominatim, imitantes Vinarienſium actiones. Sed fuit diserte responsum, totam rem decreto Ratisbonensi & secundum hoc responso Regis esse explicatam. Et Augustanæ confessionis defensores præsto esse atque in medio, neque defugere aut recusare vllos legitimos congressus, & testari, si abrumperetur disputatio, sua id culpa non fieri. Ibi Præsidi molestiæ oblatum fuit & solicitudinis plurimum. Sed cum Pontificii nullo modo prosequi disputationes vellent, ita conuentus solutus fuit. Qui ibi remanserant ex defensoribus Augustanæ confessionis, Præsidis etiam testimonio laudati sunt. Et ipsi inter se cum priore necessitudine confirmata, tum noua societate coniuncti, domum suam quisque reuersi fuerunt.

Fr. Staphylus. Camerarii vita Melanchthonis pag. 368.

Postea Fridericus Staphylus, qui se in aulam Ferdinandi Regis insinuarat, edidit scriptum tam futile, vt contemni; tam vero improbum & malum, vt animaduersionem effugere non debere videatur. Mirabanturque prudentes, tantum licentiæ concedi furori leuitatis, neque intelligi quæ stabiliri isti vellent, ea vehementius labefactare; præsertim cum similis vesaniæ & ab hac infelicium euentuum exempla essent in medio. Quidam Auoes etiam nescio quid effutiuit scribendo. Philippus Melanchthon breuiter ille quidem ambobus, sed grauiter & luculente respondit.

In Vngaria nihil omnino rerum est gestum. Pecunia debita ex decreto, neque vniuersa & sero soluta fuit. Etiam alia sic administrata, vt non conspecto hoste iam Autumno desinente copiæ omnes reducerentur, solutis quidem stipendiis, sed cum querela multorum, qui se ad diuturnius bellum instruxerant.

Constabat tum in Croatia alicubi aduersus latrocinia Turcica a paucis Regiis aduersus magnam multitudinem hostium rem bene & feliciter gestam, & multis cæsis prædam arreptam hominum & pecorum vi ademptam fuisse. Id quod solum laudabiliter toto illo bello gestum narrabatur. De Turcicis rebus nunciabatur, graues & intolerabiles ferri conditiones Ferdinando Regi, vt Segetium demoliretur (hæc munitio ad illud tempus irruptionibus Barbarorum Styriam & Austriam

Segetium.

Austriam versus sola obstitisse putabatur) vtque mitteret biennii munera. Ita enim demum passurum Imperatorem Turcicum de pace aut induciis agi.

M D LVIII.

IN Belgico, cum eo venisset Cardinalis Carafa, sperabatur rem inter Reges vicinos compositam iri. Constabat autem & perbenigne acceptum illum a Rege Philippo, & prolixe ac munifice tractatum esse. Sed dimissis a Philippo Rege copiis magna ex parte, Galli de improuiso Caletum oppugnare cœperunt. Ex Italia autem reuocatæ copiæ Gallicæ, equis & viris languentibus ac debilitatis, sine pecunia & nudæ reuersæ, non magnopere vtiles ad bellum Regi futuræ esse existimabantur. Affirmabatur & legatos esse Gallicos ad Turcarum Regem missos, & ex Italia euocatum Ducem Albanum Pontifice penitus cum Philippo Rege in gratiam reuerso. Ferdinandus Gonzaga autem dum ex Insubribus in Belgicum contendit, Patauii ægrotare cœpit, ibique inter curandum mortem obiit.

Chytræus libro 19. pag. 500. *Thuanus* libro 20. pag 603.

Interea Caletum & vehementer oppugnatum, & fraudulentis consiliis tentatum, interque hostiles machinarum impetus patefacta parua porta arcis, & irrumpentibus hostibus captum fuit. Quo successu detrimenta omnia a Gallis superiore anno facta, abunde compensata fuisse creditum.

Cales capitur.

P. 494

Inter eos autem qui assertores defensoresque veræ & sanæ atque salutaris doctrinæ videri volebant, fœde contumeliosis scriptis dimicabatur. Quæ res multorum animos grauiter perturbabat. Hoc illi nihili pendere, quasi caput esset Religionis, dissensionum & discordiæ acerbitas. Etsi vt ingenia atque natura & institutio, sic consilia voluntatesque & actiones dissimiles animaduertebantur: neque enim probabantur omnibus ea quæ a suis fiebant. Et non dubitabant quidam aperte tam suorum conatus quosdam reprehendere, quam aliorum facta laudare. Quo ipso quasi impelli res iamdudum procliues ad ruinam, & accelerari euersio a prudentibus existimabatur.

(*Non fuit præsidio munitum Caletum; & sperauerat Regina, Regem Philippum occasione vsurum & vrbem occupaturum esse, cum aliter tradi ei non posset. Vi tamen captum dicunt, deiecta arce veteri.*)

Caleti occupati Rex Philippus nuncio accepto, statim quantas maximas copias potuit, contractas ad obsidendum illud misit, quod spes esset non esse eorum quæ ad victum necessaria sunt, præparatam copiam.

Augustus Elector Lipsiam venit V. Febr. & eodem Dux Brunsuicensis Henricus, & deinde Marchio Elector. Hi cum familiariter collocuti conuiuatique essent, rediit ad suos Brunsvvicensis, & Marchio Augustum præcedentem, vnum adhuc diem Lipsiæ commoratus, deinde fuit secutus. Iter autem institutum erat Francofurtum, vt ad conuentum abdicandi Imperii caussa indictum proficiscerentur.

Hoc tempore nunciatum fuit, Regem Galliæ motum literis quorundam Germaniæ Principum, deprecantibus salutem & incolumitatem in regno ipsius religionis causa coniectorum in vincula, edixisse, *Ne in vllos deinde Religionis nomine inquireretur.* Eos rumores alii callide dissipari eo tempore opinabantur, vt studia Germanorum retineret. Sed si verum esset, pietatis amantes, quacunque occasione hoc fieret, lætabantur Galliæ hanc qualemcunque quietem contingere, & intermitti crudelitatem suppliciorum in eos, quibus nullum crimen præter odium superstitionum & fuga errorum inferretur. Sed celeriter compertum est, famam illam non nuntiasse id quod fieret: præsertim Regis literis, quibus respondebat, defendentibus factum, & petentibus, ne tales deinceps intercessiones fierent.

Galliæ autem Rex, occupato Caleto, non cessabat augere copias, & confirmare vires suas. Et versabantur in Germania passim absque non modo occultatione, sed omnino dissimulatione negotii, planeque manifesto, conductores equitum in primis. Quibus stipendia promittebantur hactenus vsitatis sesquimaiora.

maiora. Nam cum XII. aurei prius consueuissent pendi mense vno equiti, conductores Gallici XVIII. fuere polliciti: & existimabatur breui futurus Rex Galliæ turmis Germanicis instructissimus, vt de compositione belli spes nulla esset. Franciscus etiam Guisius reuersus ex Italia, quo Gallicas auxiliares copias Pontifici adduxerat, quod bellator esse existimaretur, animos suorum erexerat. Et hoc duce omnes sibi victoriam promittebant. Quæ opinio confirmata fuit successu Caletis, quod negotium Guisius administrasse credebatur. Dicebatur etiam Pontifex omnino esse ad Gallicas partes propensior.

21. Februar. Chytraus libr. 19. pag. 499. *Thuanus* libr. 21. pag. 618. *VVilh. Godeleuei* Hist. abdic. Caroli.

X. Calend. Martii venit Francofortum Rex Ferdinandus, comitatu equitum bis mille, IX. Palatinus Elector cum equitibus D. VIII. Archiepiscopus Moguntinensis cum CC. Augustus Princeps Elector cum D. Marchio Ioachimus Elector cum CCL.

VI. Cal. aduenit Treuirensis Elector cum equitibus CC. Colonienſis V. Cal. cum equitibus CCL. Araniæ autem Princeps legatus Caroli Cæsaris cum centum equitibus

Carolus abdicat Imperium.

IV. Cal. mandata Cæsaris Doctor Seldius exposuit coram Rege Ferdinando & Electoribus. Ea fuerunt abdicare se Carolum Imperio simpliciter, & absque omni pactione aut conditione, & tradere fratri, atque ipsis sceptrum & coronam Imperii, cui hactenus præfuisset, neque præesse diutius posset. Tum deliberatum fuit, quid in re inusitata & noua agendum videretur, & de iurisiurandi formula, qua obligaretur nouus Imperator, consultatum.

Constabat ante annos pene XXX. eadem consilia agitasse Carolum, & abdicare se gubernatione illa voluisse, vt totum se bellis gerendis addiceret. Sed ipsius fratris & aliorum precibus & monitis victum, ab incepto destitisse. Omnibus autem temporibus, nunquam vllis hic rumoribus bellicis territus fuit, neque occasiones bellorum fugit. In gerendis animosus mirabiliter, cæteris rebus callidior, & ab iis virtutibus, quæ leniores sunt & vocantur, quibuscunque conciliari in pri- p. 495
mis studia hominum solent, alienior. Magisque metu excitabatur quædam veneratio hominum, quam amore obsequium conciliabatur.

Ferebatur Romani Pontificis cum Gallo coniunctionem animo iniquissimo tulisse Carolum, quod diceret, studio erga ipsum & ob defensionem status Ecclesiastici se quatuor detrimenta accepisse, quorum tria essent irrecuperabilia. Impensas thesaurorum, *hoc posset fortasse damnum sarciri*, inquit. *Sed amissa existimatio nominis, afflicta valetudo, etiam spes erepta conciliandi Imperium filio, omnino periit.*

FERDINANDVS Imp.

De conditionibus quibus iureiurando obligatus esset Ferdinandus, ferebatur inprimis hoc, *ne quicquam machinaretur aut faceret, quo propter religionem laederetur dignitas aut status vllius Principis in Imperio.* Ipsum Cæsarem Ferdinandum
" properare in Austriam narrabatur. Atque dissipabantur rumores, Pannoniæ nouos exercitus Turcicos imminere, & Tartaros Liuoniam versus incursionem fecisse, & magnas strages dedisse. Hæc falso spargi erant qui suspicarentur, & tributi alterius nomen confingi. Sed plurimi vera illa esse affirmabant, & dolebant tam lente agi negotia Reipublicæ, & de similibus negotiis euentus minus prosperos expectabant.

Tartarica.

De Tartaricis quidem irruptionibus hoc comperiebatur, brumæ illos tempore densissima niue, cum præsidia ibi nulla essent, neque metueretur hostis, subito magno equitatu Rutanos esse adortos, qui regni Polonici limites sunt. Atque multis vulgo obtruncatis, magnam prædam abrepisse pecudum & hominum inter quos vtriusque sexus ingens numerus nobilitatis fuerit, ad ducenta oppida atque pagos incendisse. Sed reuertentes esse afflictos, aliquot millibus cæsis ab insequentibus Polonis, & nonnihil prædæ ereptum. Præcipua autem pars præmissa

a Tar-

a Tartaris recuperari non potuit. Hi sunt Scythæ, Hamaxobii, cum familiis crebro mutantes sedes, & sequentes vberiora pascua.

Ad Regem Galliæ sine dissimulatione atque palam magnus numerus equitum se conferebat. Colligebantur & equites, qui adducerentur Regi Philippo: Sed procliues erant fere omnes magis in Gallicas partes, quod a Rege Philippo male soluta fuisse stipendia narrarent. Affirmabatur peruenisse ad Gallum V. millia Germanorum equitum, & ad Regem Philippum totidem. Ducem etiam Iohannem Wilhelmum Iohannis Friderici filium, ferebatur magnas copias contrahere, quas multi in Galliam abducturum suspicabantur, aliis affirmantibus Regi Philippo operam nauari, neque deerant qui loquerentur pro certo. In Hassia congregari dicebantur, & delectum fore ad Metas Lotaringicas, quam vrbem occupatam Rex Galliæ adhuc tenebat. Hassia quidem patebat equitibus Gallicis.

Chytræus libr. 19. pag. 500. *Thuanus* libr. 19 pag. 619. *Schardii epit. ad ann. 1556.*

Metæ.

Hoc anno XV. die April. Melchior ex nobilitatis Francicæ gente Zobelia, Episcopus Wirceburgensis, cum ex vrbe vt arcem ascenderet equo proueheretur, ad pontem Mœni, quem transierat, interfectus fuit, globorum duorum ictibus, & cum eo ex nobilitate duo, sauciis aliis quoque, ex quibus mox tres & ipsi decesserunt. Episcopus ictus non statim de equo cecidit, sed prouectus aliquo vsque, si forte durare posset dum in arcem perueniret, relinquentibus eum viribus, ita ex equo sublatus ibi vitam finiuit in semita. Huius facinoris autores ignorabantur, sed suspicio fuit de Grumbachiis, quibus ipsorum bona erepta essent, quod Episcopum superioribus annis hostiliter oppugnassent, socii & adiutores consiliorum & actionum Marchionis Alberti. Cædis huius autoribus nihil periculi imminuit, sed facile euaserunt; constabatque in vrbe eos pernoctasse, tunc quando mane facinus aggressi fuerunt. Etiam alibi in quosdam * impetus similes facti sunt, vt tota Francica regio ditionis Wirceburgensis esset inquieta & turbulenta partim formidine, partim indignatione, partim etiam audacia grassatorum, collocarant illi ad extremum pontem, ne fuga pateret ad conspectum ipsorum Episcopo territo & in vrbem recipienti se, pedites duos: eos imposuerunt in duos equos interfectorum. Narrabatur & hoc, * vnum acceßisse ad Episcopum, & tradidisse literas, quibus more gentis hostem ipsius se profiteretur Grunpachius, & inter legendum cædem de improuiso esse factam.

Thuanus libr. 21. pag. 630. *Petri Lorichii* Hist. narratio de cæde Zobelii in Schardii Tom 3. *Sim. Schardii* epitr. sub Ferdinando gestar. ad an. 1558.

* *In Iohannem Zobel, quem & spoliarunt.*

* *Falso.*

Cum fuisset demonstratum Ducibus Saxoniæ Iohannis Friderici filiis, de quibus conuenisset in Vangionibus, & petitum vt illa approbarent, & sequerentur: Responderunt *Rem indigere deliberatione.* Et conuocarunt suos atque Saxonicos Theologos Magdeburgi die XVI. Maii, Magdeburgenses petierunt vt ratione habita difficultatis temporum illorum, suæ vrbi parceretur, & alibi in-
p. 496 diceretur conuentus. Accersiuerunt autem vndique alios ad conscribendum aliquid contra edita Francofurti, de quibus inter Principes conuenerat. Ipsorum autem Theologi cum Vinariæ diu fuissent collocuti, tandem discrepantibus sententiis discessum fuit. Interque hæc & Dux Ioannis Friderici vxorem duxit filiam Friderici Palatini, Iohannis neptem. Fridericus autem designatus erat, patre mortuo, successor Otto-Heinrici. Sed Dux Iohannes Wilhelmus conducta opera ipsius a Rege Galliæ, ad illum equestres copias duxit, in quibus præcipui fuere ii qui Marchionico bello ordines duxerant, & consiliarii fuerant.

Heinricum autem Ducem Brunsuicensem aiebant copias contrahere ad resistendum confluentibus Gallicarum partium copiis, & eas dissipandum. Inter quæ filius Iulius ab eo clam discessisse, & ad affinem Ioannem Marchionem Brandeburgensem se contulisse dicebatur. Sed nemine magnopere impediente, copiæ Germanicæ in Galliam peruenerunt, quin etiam in itinere alicubi interdum

dum diuerſarum partium turmæ vna verſatæ ſunt, neque hoſtiliter quicquam actum. Rex Galliæ cum Germanicum equitatum haberet magnum, adortus munitum oppidum tam operibus quam præſidio Diedenhofen cepit, multis in oppugnatione interfectis, & cum his Petro Stroza: cum aliquantisper defenſum, tandemque deditio facta fuiſſet. Inde Luceburgum contendit. Interea ad X. millia Gallorum Caleti in Flandriam graſſatura de improuiſo Regis Philippi copiarum ductoribus primis, Allobrogum Principe & Laſaro Suendio, incluſa, circumuenta, fuſa, deleta ſunt, captis magni nominis viris, neque potuit Rex Galliæ ſuis ſubuenire, & eos periculo eripere. Hæc res geſta eſt III. Idus Iulii.

Theodonis Villa. Chytræus lib. 19. p. 500. *Thuanus* libro 20. pag. 615. *Schardii* epit. ad ann. 1558.

13. Iulii.

Claſſem Turcicam appuliſſe ad Corſicam, inſtructam & magnam, nuntiatum fuit, & Præfectum claſſi profeſſum ſe auſpiciis Regis Galliæ militare, & illius hoſtes proſequi. Fuere hoc tempore negotia eiusmodi, vt animaduertentes facile intelligerent ingentes eſſe ſecuturas diſtractiones, id etiam de ſermonibus notabatur. Vt enim inimicitiæ aut maleuolentia inter aliquos fuerat, ita detrimentis gaudebatur eius partis cui aliqui ſe addixerunt.

Thuanus libro 20. pag. 608.

XVI. Calend. rurſum confluxere exercitus Regum, & fuerunt ſuperiores Gallici, ferebanturque in Regis Philippi exercitu deſiderata eſſe ad M D. equites. *Falſum.*

Hac æſtate Cæſar Ferdinandus in periculoſam febrim incidit. Quamuis autem ſignificabatur morbum medicando remoueri, tamen periculo liberatum eſſe non exiſtimabatur. Nonnihil etiam non tam ſimultatis quam diſputationis vehementioris interceſſerat inter Cæſarem Ferdinandum & Regem Maximilianum de religionis doctrina. Sed Maximilianum Regem conſtabat omnibus officiis ſummæ pietatis lenire ſtuduiſſe commotum aliorum incitatione animum patris.

Bellum Gallicum trahebatur, & magnis ſumptibus alebantur exercitus ocioſi, qui inſuper prædas non ceſſabant agere in iis locis, ad quæ defendenda conducti fuerant. Atque Regem Galliæ dixiſſe ferunt: *Germanos nationem eſſe illam quidem militarem & fortem, ſed præterquam quod igne & ferro non vaſtent ſuorum regiones, non videre quid hoſtes detrimenti amplius dare poſſent.*

Germanorum mores.

Induciæ tum tentatæ fuerunt, & certis conditionibus Momorancius liberatus, qui compoſitionem ſtuderet efficere. Cum in Gallico concilio res ea acta eſſet, deliberatione finita narrant iuſſiſſe Regem remanere proceres conuocatos, iam ſurgentes vt discederent. Qui cum paruiſſent, Regem dixiſſe: *Videtis præſentem meum compatrem Momorantium. De quo abſente alii aliud locuti ſunt. Poſtulo coram me & ipſo exponi, quocunque nomine accuſandus eſſe videatur. Quod ſi quis nunc tacuerit, is ſciat ſi quid poſtea audeat contra ipſum proferre, me pro falſo eſſe habiturum.* Sed cum nemo quicquam commemoraret, ita eſſe concilium ſolutum. Summam trecentorum M. pro redemtione Momorancius numerare debebat: Sed remiſſum iri vel totam vel partem præcipuam, ſi pax fieret, exiſtimabatur; fore etiam pacem credebatur, præſertim tantis iam impenſis factis, & dimiſſis copiis externis, & vi iniuriisque illarum liberatis ambobus regnis: & tam Carolo Philippi patre, quam coniuge Philippi Regina Angliæ mortua. Deceſſit autem Carolus die vigeſima prima Septembris hoc anno M D LVIII. in Hiſpaniæ ſeceſſu, non procul ab ea quam Vallem-doleti nunc appellant, quæ olim fuiſſe Pintia putatur. Pecuniæ numeratæ VIII. M. aureorum reliquiſſe ferebatur, iuſſiſſeque pauperibus diuidi. Vixit annos LVIII. menſes VI. dies XXVII. quæ ætas fere fuit & Maximiliani aui. Febre extinctum conſtabat, ſed rumuſculi ſpargebantur etiam φθειριάσεως. Poſtea menſe Octobr.

Memorancius. Thuanus libro 20. pag. 612.

Caroli V. obitus. Chytræus lib. 19. pag. 501. *Thuanus* l. 21. p. 642. *Io Frid. Mayer* de morte Caroli V. euangelica.

P 497

Octobri mortua est soror ipsius Maria Regina Vngariæ. Et Decembri Maria Angliæ Regina, cui nobilitate & omni populo consentiente suffecta fuit Elisabeta Heinrici filia, & Annæ, quam ille dimissa Mariæ matre Catarina duxerat, & postea iussserat interfici. Eodem fere tempore & Polum Cardinalem mortem obiisse significabatur, cum non defuisset suspicio simulari exitum e vita, quod rebus mutatis ille in periculo futurus esset, & sibi metueret. Funeris exequiæ magno apparatu deductæ fuerunt, & familiares ad rem certo cognoscendam custodiæ mandati.

Polus Cardin. Thuanus libro 20. pag. 622. *Schardii* epit. ad ann 1558. *Camdenus Ann.* ineunte.

aal. Angl. p. 1. in. *Burnetus* histor. reform tom. 2. lib. 2. fin. *Chytræus* lib. 19. pag. 514. *Burnetus* p. 2. libr. 3.

Regina Maria sororem Elisabetham oderat, & non modo regnum, sed vitam (si potuisset) existimabatur illi ereptura fuisse. Papisticam religionem Elisabeta improbabat. Itaque statim ad eam summa rerum delata, mutationem fore apparebat, vel omnino iam incipiebat fieri. Missa tamen est ad Regem Philippum Anglica legatio, regni illius nomine, significans quid accidisset, & petens vt erga Angliam voluntatem propitiam Philippus retineret, seque ope consilioque iuuare vellet, deque coniugio etiam Reginæ ipsius sententiam cognoscere se esse iussos. Neque deerant qui dicerent id agi, vt Elisabeta nuberet Ferdinando Ferdinandi Cæsaris filio.

Elisabetha Angl. Reg.

In Pannonia vrbes metallicæ Turcicis irruptionibus grauiter fuerunt afflictæ, & alibi etiam a Turcicis vicinorum locorum præsidiis cum castella occupata, tum prædæ actæ sunt. Regina soror Regis Polonici in eos, quorum opera factioneque fuerat una cum filio in regni partem instituta contra Ferdinandum Regem, sæuitiam crudelem exercuit, atque rumores falso sparsi fuerant, eam ab his comprehensam & per cruciatus occisam fuisse: Hoc constabat accusationes & querelas de ejus cum inhonesta vita, tum iniustitia regni ad Turcarum Imperatorem esse grauissimas delatas.

VVolfgangi Lazii & Basilii Io. Heroldi Historia h. Turcici in Schardii Tom. 3.

Alicubi tamen & Turcicæ excursiones repressæ, & copiæ concisæ fuerunt ab equitatu populari Regis Ferdinandi. Interea fames Pannoniam horribiliter afflixit, fuitque fama sparsa de apparatu Turcici belli, quod inferretur Vngariæ. Sed hunc propter Persicam quandam victoriam fuisse repressum ferebatur. Immisisse enim Turcam Persæ ingentem manum Tartarorum, cum essent induciæ inter Persas atque Turcas. Quibus superatis & magna cæsa multitudine, fuisse in metu Turcam, quousque progressuri Turcæ essent. Dissidio etiam duorum filiorum impediri ipsius conatus nunciabatur.

Turcicæ.

Copiæ Germanorum a Gallorum Rege dimissæ, stipendio persoluto, magna ex parte sub signis remanserunt; cum Wilhelmus Grunbachius a ductoribus impetrasset, ut adducerentur contra fœdus Franconicum, a quo ius suum hac occasione armis posset obtinere. Invitabat spes prædæ plerosque. Itaque magnæ equitum & peditum copiæ processerunt itinere directo ad Rhenum. Sed priusquam transirent, Electores Principes vicini Rheno, polliciti sunt se daturos operam, ut sine vi & armis Grunpachius, quod æquum justumque esset, consequeretur.

Ita illæ copiæ fuerunt dilapsæ, fœdere admodum perculso ad famam tanti exercitus, & contrahente ipso quoque equitum aliquid. III. autem Calend. Januar. Norinbergæ sumtum est supplicium de Helisæo seu Hesselo Grunpachio, ex Franconica quidem nobilitate, & Wilhelmi gentili, sed cuius pater in Phrysia sedem habuisset: & caput amputatum illius est eo loco quo sontes plecti consueuere. Deprecationes pro illo fuere maximæ & plurimæ, sed non admissæ, præsertim similiter iam supplicio sumto Viennæ de Silueſtro Raita. Nobilitas indignissime factum tulit, & minaciter locuta fuit adversus ciuitatem. Ciuitatis hoc facto odium magnopere auctum, & Nobilitas indignationem suam non tegere, & minari vltionem habereque in animo & ore cædes ciuium Noricorum, & direptiones mercium in vecturis. Quæ cum tam imprudens hæc nulli videretur, quin prospiceret

Hess. Grunpachii supplicium

& euentura esse intelligeret, omnes maximam & grauissimam causam fuisse statuebant supplicii istius: cum quidam essent, qui dicerent, Cæsaris Ferdinandi jussu mandatoque illud tandem post longam interpositam moram sumtum fuisse.

Ferdinandus Rex cum Ratisbonæ subsitisset, feriis natalis Jesu Christi, Augustam venit. p. 498

Dux Saxoniæ princeps Elector Augustus cum constituisset eodem proficisci, & XVI. Calend. Februarii iter ingredi, distulit profectionem, quod accepisset ante Martium mensem neminem sui ordinis futurum Augustæ.

Misnica.

Interea in Misnia ortæ quædam dissensiones grauissimæ inter Principem Augustum & Episcopum Misnensem gente Haubitium, cum ex nobilitate tum forte quadam gente Carolouicius, quod sibi deberi arbitrabatur, non obtineret ab Episcopo, & bellum Episcopo indixisset, impune ei licuit grassari & prædas agere & diripere præfecturas Episcopi, donec & sedes Episcopi Stolpa occuparetur. Ita tandem & quibusdam interfectis, & Episcopo maximis detrimentis affecto, res composita & omnia certis conditionibus transacta fuerunt. Quæ ad talem modum geri prudentibus, non placebat, deque iis metuebant euentus minime felices.

Cum autem Electores principes, Palatinus, Saxonicus & Brandepurgensis inter se & cum aliis quibusdam Principibus consensissent de quadam forma doctrinæ, qua sperabant non necessarias contentiones & superuacaneas rixas sopiri posse; Et hæc consensio descripta penitus a principibus Saxoniæ, quorum Wimariæ aula esset, improbaretur, & infamiæ nominibus deformaretur, visum fuit conueniri iterum, & principes Wimarienses adhibere, & de tota re denuo consultari. Ei rei locus designatus Fulda, sed Saxonicus & Brandeburgicus id fieri non oportere censuit, vt separatim conuentus haberetur, cum publicus Imperii esset indictus. Vt Augustæ posse commodissime talia disputari atque agi iudicarunt. Sed venire principes Augustam minime properabant, cum ibi Imperator ad diem indictum præsto fuisset, præmittebantque Consiliarios, vt sibi morari diutius liceret. Saxonici autem Wimarienses Principis nomine & autoritate præscripta, cuius erat gubernatio, liber edebatur de dogmatis, in quo & assererentur vera secundum ipsius sententiam, & contraria iis damnarentur, indicatis notatisque expresse rebus & personis. Hoc cum manifeste pertineret ad separationem, & odium vicinarum Ecclesiarum; prudentiores animaduertebant quam fœda dissipatio impenderet, & dolebant atque querebantur tantas res nemini magnopere esse curæ, & pauciss-mos intelligere imminentia pericula.

Wimarienſis liber.

Pontifex quid ad electionem Ferdinandi? Thuanus lib. 21 pag. 628.

Pontifex Romanus, cuius tum non longe ætas abesset ab anno LXXXII. ex illis difficultatibus, quibus bello Neapolitano pene obrutus fuerat, emersus, alia movere atque conari. Nam simpliciter improbabat Electionem Ferdinandi, quod neque fuisset in potestate Caroli abdicare se Imperio ignorante Pontifice Romano, cuius autoritate confirmatum illud Carolo fuisset. Nam Reges eligi, sed Imperatoris excellentiam consecratione a Romano Pontifice adiungi. Non igitur fuisse tum vacuum locum Imperatoris, neque Electores principes habuisse potestatem creandi successorem Carolo, qui non ab ipsis, sed a Romano Pontifice Imperator factus esset. Neque enim ius habere Electores eum qui Pontificia consecratione Imperatoris appellationem adeptus esset, sua sponte priuare imperio. Quod liceret in illo, qui consecrationem non esset consecutus. Præterea Electores tres defectione sua ab ecclesiæ Romanæ principatu, sibi ipsis potestatem eligendi Regem Romanorum ademisse. Quod autem consensissent Electores Episcopi, id grauissime & iniquissimo animo tulisse ferebatur Pontifex, & deliberationem instituisse de illis citandis, ut Romæ causam dicerent. In quo ne perseueraret, vnius traditur oratione motus fuisse, qui ostenderet præsens esse periculum si illi Romam cogerentur venire, & constaret quam ob rem citati essent, ne ditionis ipsorum loca interea alii occuparent.

In

In Liuonia irruptio Moſchobitarum maximam cladem intulit vbique. Terbetinam ditionem vna cum vrbe cepit. Epiſcopo placuerat, ſuæ ditioni ſubiecta loca illi tradere, quod defenſionem non poſſet ſperare. Id qui ſuaſerant, tanquam proditores arrepti ſunt. Epiſcopus capta vrbe contra promiſſa, aut ſaltem ſpem ſuam, cum ſplendido veſtitu fuit abductus & dono miſſus cuidam Tartarico Regi, cum elogio, eum Principem eſſe Germanici Imperii hominum, de quibus opinio fuiſſet eſſe genus inuictum. Miſerat autem Moſſchobitarum Princeps Tartarorum aliquot millia in Liuoniam, non tam quod confideret occupari illam poſſe, quam vt prædæ in finibus maximæ agerentur. Sed fortuna fuit melior expectatione ipſius. Irritauerat eum Magiſter Teutonicus, qui vt Archiepiſcopum Rigenſem Wilhelmum Marchionem opprimeret, certis conditionibus atque pactis ferebatur pacem cum Moſchobita feciſſe. Cum autem rebus inter ipſum & Epiſcopum compoſitis illa neque poſſet neque vellet ſeruare de quibus conuenerat, ita illa irruptio eſt ſecuta. Conflixere ſæpe Liuonienſes cum Tartaris, non etiam nunquam ſuperiores fuere. Sed copia & multitudine ingente Tartarorum factum eſt, vt defendere ſua non poſſent. *Liuonica. Chytræus libro 19. pag. 498. Thuanus libro 21. pag. 638. Schardii epit. ad ann. 1558.* p. 499

Conſtat in exercitu Tartarorum fœminas bellatrices fuiſſe, quarum aliquæ ipſæ equites eſſent, aliquæ tergis equorum quos viri agitarent inſidentes, in prælia proueherentur, magna ex parte ætate prouectæ. Et has crudeliſſime & fœuiſſime cædes feciſſe compertum eſt. Cum Liuonienſibus non ſuccurreretur, progreſſæ copiæ hoſtiles Rigam obſederunt. Ipſum Moſchobitarum Principem in exercitu nunquam fuiſſe perhibetur. Poſtea inducię narrantur eſſe factæ: Moſcho tamen occupata loca retinente & muniente.

Huic cui nomen Ioanni Baſilio, viro forti (vt aiebant) & bellatori, Rex Daniæ cum legatis dono inter alia miſit horologium præclari operis: quæ quoniam machinatione quadam aliquantisper ita conuertuntur, vt horas & progreſſiones Solis, Lunæ, atque etiam aliarum ſtellarum quas Errantes vocant, demonſtrari videantur nullius ope, ideo ἀυτόματα vocarunt. Moſchus cum Solis & Lunæ imagines atque notas expreſſas vidiſſet, munus accipere noluit, iuſſitque illud legatos referre ad ſuum Regem, & nuntiare, *ſe eſſe Chriſtianum.* Accepit tamen indicium horarum quod pulueris quaſi fluxu fit, vt κλεψύκονιν ſicut κλεψύδραν fortaſſe nominare liceat. *Ioan. Baſilius Moſchus.* *Horologium artificiale.* *Sand. Libr.*

Cum Marchiones Brandeburgenſes bello cum Alberto geſto a fœdere Francico ſe quoque eſſe detrimento affectos contenderent, factum tandem eſt Ferdinandi Cæſaris autoritate, vt de omnibus transigeretur, & fœdus aliquot annis certam pecuniam perſolueret. De quo diuerſorum erant iudicia diuerſa. Cur enim impetiti afflictique aliquid numerarent? Sed rem negotiumque aliter potuiſſe geri dicebant, alii prudentes tamen ſtatuebant transactionem iſtam fœderi pro ſtatu & ratione temporis minime fuiſſe defugiendam. *Chytræus libr. 19. pag. 543.*

M D LIX.

CÆſar Ferdinandus Auguſtæ ad diem affuerat, quo iuſſerat ibi ordines Imperii conuenire. Eo legatos plerique miſerunt. Cum autem putaretur Palatinus Elector illuc venturus, & Saxonicus quoque, nuntiata mors eſt Palatini Othonis Henrici, quam obiit ille prid. Id. Februarii. Quo nuntio accepto ne Saxonicus quidem ſe commouit. Moguntinus tamen & Treuirenſis eo ſe contulerunt. Referri curauit Cæſar ad Ordines III. Non. Martii I. de diſſidiis Religionis. II. de periculis & calamitate belli & impreſſionum Turcicarum, & ad propulſandam vim hoſtilem petita ſunt auxilia pecuniæ duplicis, quantum contribui in profectionem Romanam Cæſari conſueuiſſet, & indicatum eſt ſi tributa illa conferantur, Maximilianum Regem ad exercitum eum ducendum ſe benigne obtuliſſe. *Chytræus libro 20. pag. 511. Thuanus libro 22. pag. 663. Schardii epit. ad ann. 1559.*

tuliſſe. III. Tertium caput fuit de pace in Imperio conſeruanda. IV. de æquali & ſimili numo percutiendo. Poſtulatumque eſt, daretur opera ut res celeriter explicaretur.

Thuanus libro 22. pag. 670. *Camdenus* Annal. Angl. P. I. p. 32. *Schardii* epit. ad a. 1559.

In Germania conduci equites conſtabat magno numero, famaque erat bellum inter Reges, Hiſpanicum atque Gallicum procedere. Sed multi alia ſuſpicabantur atque metuebant. Cum allatum fuit certis nuntiis, pacem inter Reges XII. die Martii eſſe factam, præcipuis conditionibus his: Caletem vt Galli annis octo in ſua poteſtate retinerent, poſt reſtituerent, ita vt munitus locus eſſet Anglis, vna cum certo machinarum ſeu tormentorum bellicorum magnorum numero. Corſicam vt reciperent Genuenſes. Niſi Calete poſt annos VIII. reſtitutum eſſet, vt obligarent ſe certi mercatores perſolutum iri Anglis quingenta M. coronatorum & Galli nihilominus obligatione reſtituendi loci (vt dictum eſt) tenerentur. Inter p. 500 capita & coniugia tractari ferebantur. Id quod poſt omnia bella ab antiquo fieri ſolitum animaduertitur.

Chytræus. libr. 20. pag. 518.

Cæſar Ferdinandus coram Electoribus præſentibus Auguſtæ queſtus fuit, Romanorum Pontificem nolle adhuc ſe rite creatum Imperatorem agnoſcere. Et ea de re Iurisconſultorum ſententiæ ferebantur exquiri, cum non dubitarent quidam dignitate præſtantes, & in conſiliis Principum non poſtremi, affirmare de quodam fœdere inter Pontificem Romanum, Cæſarem & Regem Galliæ tractari.

Chytræus libr. 20. pag. 517. *Thuanus* libr. 22. pag. 683. *Chriſt. Cilienis* de Bello Dithmarſico. *Schardii* epit. ad a. 1559.

Hoc anno mortuus eſt Chriſtianus Rex Danorum, cui ſucceſſit filius Fridericus. Et Chriſtiernus admodum ſenex, qui in libera cuſtodia multis annis fuerat, cum regno Daniæ prius fuiſſet eiectus, obiit mortem. Cum autem pax inter Regem Philippum & Henricum facta eſſet, & Adolfus Dux Holſatiæ frater Chriſtiani Regis nonnihil copiarum, quas ad Regem Philippum adduceret, contrahere ſtuduiſſet, occaſione vſus bellum inopinatum intulit Dietmarienſibus, & Regis Chriſtiani filius Fridericus cum eo ſe coniunxit, & communiter bellum gerendum ſuscepit. Eſt regio Dietmarienſium pars Cherſoneſi Cimbrici, ſpectans mare quo & alluitur a latere vergente ad occaſum. Non illa quidem ſpatioſa, ſed cuius incolæ viri fortes ſemper habiti ſunt. Qui quoniam elegantiam & ſplendorem vitæ non ſectati fuere, & agros colendo & paſcendo pecora victum quæſiuere primum, deinde & quæſtum inſtituere, & ex eo locupletati fuerunt, ideo Ruſticos vicini illos appellarunt. A Ducibus Holſatiæ eos aliquando defeciſſe traditur, & cum hos tum Danos hoſtiliter ſe inuadentes aliquoties magnis cladibus affectos repuliſſe. Itaque multis annis in libertate vixerunt: qua tandem elati animis ſuperbire etiam cœperunt, & in opulentia priſtinæ virtutis obliuiſci. Atque tum neque ipſi inter ſe concordes, cum diffidentia quadam alienatis animis ne externa quidem auxilia vlla accerſere voluiſſent, ſperaſſentque munitiones quique eas quas tenebant facile defendi poſſe, & aquis paſſim per foſſas immiſſas loca inuia hoſtibus reddi: ita victi oppreſſique & in extremam ſeruitutem redacti fuere. Tria munita loca, & præclare inſtructa machinis & viris habuerunt. Fuit autem maxima illo tempore ſiccitas, & ingens æſtus. Venti etiam perpetuo Aquilones & apeliotæ, quibus vndæ maris reiicerentur, vt nihil incommodi ab aquarum inundatione hoſtibus afferretur. Ipſi tamen fortiſſime pro patria & libertate propugnarunt, armataeque atque obtruncatæ mulieres inter viros ſunt repertæ. Sed ſuſtinere vim & impreſſionem tantam non potuere, præſertim ſine equitatu, quo penitus caruerunt. Nonnulli ex nobilitate Holſatica & Danica in hoc bello ceciderunt, & Dux Adolfus graue vulnus accepit, fuitque victoria cruenta, plurimis tamen cæſis Dietmarienſibus. Victis grauiſſimæ leges ſunt impoſitæ, nihil iuris ipſis in regione ſua relictum, externi magiſtratus dati, denique ſeruilia omnia imperata. Hanc gentem ſunt, qui ex Marſis populis Teutonicis in ea loca migraſſe exiſtimant, & ex eo *Dietmarſos* appellatos. Aliis placet *Dietmarios* eſſe, a multitudine ſeu copiis agreſtium.

Dietmarſi.

Diet-mayr.

agreſtium. Nam principium nominis ſignificat veteri vſu linguæ Germanicæ multitudinem & copias, & finis, agricolas ſeu ruſticos.

In Anglia regnante Eliſabetha mutatæ res erant. Et defendebantur ii qui paulo ante exagitati fuerant multipliciter & varie. Perſuaſio enim de religione erat Eliſabethæ diuerſa. In Scotia etiam ſeditio extitit, & oppugnata fuit factio Papiſtica. Filia autem regia in Gallia iam nupſerat Franciſco Henrici filio. Rumorque ſpargebatur matrem regiam in Scotia obſideri. Hanc certis conditionibus dimiſſam, & in Galliam auectam poſtea nuntiatum eſt, Guiſianæ familiæ principem fœminam. *Anglica. Camdenus* Ann. Angl. P. 1. p. 45.

Menſe etiam Octobri literis quibusdam ſignificatum fuit, ægrotare Eliſabetham Angliæ reginam: cuius nuptias peti ferebatur, a Ferdinando Ferdinandi Cæſaris F. a filio regis Suetiæ, & Duce Iohanne Wilhelmo conſtaban.

Facta pace inter Regem Hiſp. Philippum & Galliæ Henricum, cum aliis conditionibus, tum vt nuberet Philippo Regis Heinrici filia: & ſoror Margarita Philiberto Sabaudiæ Duci: inter apparatus nuptiarum Sabaudienſium, iam deſponſa abſenti Regi Philippo filia Regis Henrici, agente & perficiente nomine Regis Philippi illam rem Duce Albano: Rex Henricus dum ludis equeſtribus operam dat, p. 501 prid. Cal. Iulii cuſpide haſtæ ictus, oculo dextro pertuſo, & ruptis temporum venis, decimo poſtea die mortem obiit, Rex animo excelſo, firmoque corpore, & bellator. *Thuanus* libro 20. fin. *Schardii* epit. ad a. 1559. *Varillas* Hiſtoire de Henry II. Comment. de ſtatu relig in Gallia fol. 18. *Vlt. Iunii 1559.*

Ferunt per quietem oblata Reginæ ſpecie cruenti Regis, magnopere eam oraſſe, ne Rex quidquam inſtitui pateretur, quo vulnerari aliquis ſoleret aut facile poſſet. Sed fata nimirum impediri noluerunt. Nam & hoc narratur, cum videretur Rex nimis ſe defatigare, moneturque ut finem faceret ludorum, dixiſſe eum, *Vnum adhuc concurſum ſe dare velle ſponſo affini.* concurrendum tunc fuit cum nobili iuuene Gallicæ gentis familiæ Iorchiæ. Is cum videretur Regi non aduerſaturus totis viribus, Rex ei dici iuſſit, *facere quæ poſſet, ſe ipſi non velle parcere.* Sed ſic tamen vertente illo haſtam, vt directior eſſet Regius ictus, procumbens Rex, & caput vertens, cupiditate per indignationem illum deiiciendi. Ita tempus dextrum obiecit cuſpidi, & id accidit quod retulimus. Moriens accerſitum filium (vt aiunt) promittere coegit, primum ne quid ei a quo afflictus eſſet, noceri pateretur. Secundo vt pacem factam pro ſua parte ſeruaret, & præſtaret dictas conditiones. Tertio ne ſtatum religionis in regno Gallico mutari ſineret. Multi tum in cuſtodia, eque iis aliqui genere & opibus atque autoritate præcipui viri, de multis crudeliter ſumtum etiam ſupplicium fuerat. Atque ferunt patrem eius, quo congrediente ictus Rex fuit, præfectum fuiſſe ſumendis ſuppliciis de iis, qui propter errores improbatos in religione in vincula coniecti fuerant, quorum aliquos illum congreſſum & vulnus eſſe inflictum Regi vidiſſe. Similiter in Hiſpania abſente Rege Philippo, Carolo filio ipſius & ſorore huius adhibitis, inquiſitum in eos qui ab erroribus vulgatis abhorrerent, quos *Lutheranos* vocare, & pro hæreticis habere plerique conſueuere. *Mongomery.* *Lutherani.*

De multis etiam ad priorem ſententiam conuerſis ſumptum ſupplicium. Horum ſtrangulatorum corpora combuſta. Vnus qui conſtanter in ſententia perſeuerauerat, viuus crematus. Cuiusdam mulieris mortuæ oſſa de ſepulchro eruta. Horribilis actio illa fuit, & non modo indigna profeſſione religionis ac nomine Chriſtiano, ſed ab omni humanitate aliena. De his conſiliis & rebus hæ inter Reges miſſæ ferebantur, quibus vterque quod apud alterum gereretur, admodum probaret. Sed diu ſæuitiam in hoc genere exercere Henrico non licuit. Comment. de Statu relig. in Gallia f. 19.

Hoc tempore menſe Auguſto Rex Philippus e Germania diceſſit, nauibus rediturus in Hiſpaniam. Et ferebatur claſſis cogi in Sicilia ad Meſſanam, qua mare aduerſus Turcas tutum præſtaretur, & noceretur hoſtibus. *Chytræus* libr. 20. pag. 519.

Ferdinandus autem Cæſar inducias & pacem fecit cum Solymanno Turcarum Imperatore, quas neque neceſſarias, neque tempeſtiuas, & indecoras eſſe, *Thuanus* libr. 23. pag. 703.

erant qui non vererentur dicere. Sed nimirum suæ cuique res sunt notæ imprimis, & sentiunt omnes quo affligantur, & sæpe ille hostis irritatus maxima damna dedit, raro aliqua accepit. Conditiones igitur quamuis duræ & graues, quas Solymanus tulerat, repudiandæ non sunt visæ. In quibus & tributum pendi iubebatur, & neque Iohannem Vngariæ Regem, neque Henricum Galliæ lædere. Pacem legatos Gallicos magnopere studuisse impedire enuntiabatur. Sed Solymanum iu sententia permansisse, cum quod sibi expediret non negligendum esse censeret.

Turcica. Thuanus libro 24. pag. 717.

Constabat tum res Turcicas esse difficiles & perturbatas, Solymano senescente valetudineque aduersa laborante, & filiis tribus dissidentibus: quorum vnus Solymanus & ipse nomine maior natu apud Patrem ad spem successionis educeretur. Contra hunc alter Baiasseta vna cum minimo fratre conspirans quod esset iuuenis ferox atque bellicosus, Duces complures sibi dicebatur conciliasse, nec non allexisse e robore exercitus Turcici quosdam qui Ianissari nominantur: contractasque copias contra fratrem duxisse, & eum pene profligasse: de improuiso enim aduenisse narrant præfectum Græciæ cum integris copiis, & victores perculisse. Ita cedentem Bayssetum se ad Persarum Regem contulisse, alterum in Syriæ Ægypto vicinis locis residentem, moliri res nouas.

Literæ Turcicæ ad Cæsarem Ferdinandum scriptæ in Senatu Imperii recitatæ sunt. In quibus & hoc fuit licere Regi etiam Philippo legatos ad se mittere.

In deliberationibus autem de religione in Germania constituenda nihil est p. 502 tum explicatum, & res ad Synodi Oecumenicæ cognitionem reiecta, interea decreto communi pax inter ordines Imperii sancita.

Fridericus III. Elector Palat. Adlzreiter Boi. P. 2. lib. 1. n. 14. *Gewoldus* de Septemuiratu cap. 10. *Thuanus* libr. 23. p. 705 *Chytræus* ib. 19. p. 513.

Cumque controuersia esset inter Palatinum Fridericum, Electorem, & Albertum Bauarum, de munere Septemuirali, illique magnopere dissiderent, adeo vt bellum metueretur, res intercedente Palatino Wolffgango & Duce Wirtebergensi composita fuit.

Cum soluto conuentu Cæsar Ferdinandus mense Augusto in Bauariam vicinam transiisset, inde in Austriam descendit, nuntiatumque fuit XV. Cal. Septembr. Papam Romanum Paulum IV. esse mortuum. Cæsar etsi illum erga se inimico animo fuisse diceret, tamen honoris causa quem haberet sedi Romanæ, iussisse ferebatur apparari ea quibus mortui memoria tanquam exequiarum celebraretur.

Hoc conuentu tentata fuit reconciliatio inter fedus Francicum & quosdam ex nobilitate potissimum Francica detrimentis affectos bello Marchionico, quorum caput nominabatur & erat Wilhelmus a Grunbach. Hic comitatu magno affuit, & aduocatos habuit plurimos, etiam Principum multorum legatos. Audita causa pronunciatum fuit partes iure disceptare controuersiam eam debere. Ita petitores occupatorum bonorum ab aliis, & vt sarcirentur pecunia data damna, infecta re, nihil territi aut de pristina animi elatione remittentes discessere.

Publicata tum fuit etiam proscriptio Cretseri illius qui autor fuisset interficiendi Episcopi Herbipolensis.

Saxonica. Mulleri Stat. Saxon. ad ann. 1559.

Hac æstate Principibus Saxoniæ in Duringia improbantibus ea de quibus Wormaciæ inter certos ordines conuenerat, illustriss. Pr. Ioannis Friderici & fratrum nomine editus liber fuit complectens definitionem doctrinæ puræ, & damnationem dogmatum & hominum quorundam nominatim. Hæc cum vera ratione non fieri, & quædam illo libro exposita diligentiore consideratione viderentur indigere, nonnihil nouæ turbulæ datum est: præsertim cum iussissent in omnibus locis suæ ditioni subiectis a pastoribus eum librum populo recitari, & ad assentiendum perscriptis & probandum mandata suadendo inducere. Iamque apud ipsos quoque de his aliqui loqui liberius, suspectusque vt improbans consilia actionesque illas Victorinus Strigelius & Andreas pastor, noctu admissis qui illos comprehenderent, inhumanissime intra domos ipsorum capti, & in essedum coniecti atque abducti fuere. Victorinus nudus e lecto effractis foribus ædium arreptus fuit, & alia fœde facta perhibebantur.

Victorinus Strigelius.

bantur. Diu in custodia cum fuissent, tandem mense Augusto Victorinus remissus domum est cum promisisset obligatione legitima, se extra ædes nusquam discessurum, antequam ad accusationes respondisset. Reuersus ille domum febri laborare cœpit, & animo perturbari, ferebatur autem insimulari a Principe quod ea reprehendisset culpassetque quæ prius non modo laudasset, sed quorum etiam autor & adiutor fuisset. Fuit & in vincula coniectus Mulichius, maxima potentia & auctoritate in Vimariensi aula præditus. Spargebaturque fama, quod capitale de eo iudicium futurum esset. Multi tamen quibus & negotia & homines nota erant, quid ageretur, non poterant decernere, neque statuere seria ne res ageretur, an simulatio illa aliqua esset. Hic cum Gothiæ in custodia aliquantisper fuisset, postea traductus est in arcem Leuchtebergensem ad Calam Duringicam. *Mulichius.*

In Daniam Illustrissimus Princeps Elector Augustus cum coniuge profectus, ornauit præsentia sua festiuitatem coronationis Regis affinis sui, & rediit saluis rebus mense Septembri.

In Liuonia factis induciis (vt diximus) miseranda quies fuit. In conuentu autem Augustano subsidii nomine placuerat contribui millia C. aureorum, qua pecunia Liuonienses adiuuarentur. Sed fama spargebatur, necessarium & propius auxilium ab illis Regis Poloni implorari, & existimabantur sub ditionem illius venturi esse, vt prius venissent Prussiaci. Inter hæc tamen Moschobitam bello Tartarico implicatum ferebatur, atque eo nonnihil afflictum esse. *Liuonica. Chytræus* libr. 20. pag. 519. *Thuanus* libr. 22. pag. 666.

Cum Turcarum Imperatore, pace per aliquot annorum inducias facta, nihilominus præsidia quæ limites tuebantur non quiescere, vere illa quidem consue- p.503 tudine quod exercitationes tales esse vellent rei militaris, neque pacta conuenta minus seruari, quod nulli iusti exercitus educantur. Tentata fuit proditio arcis Segeti ad Drauum munitissimæ. Sed proditore indicio pueri comprehenso, allectus quidem Turcicus Bassa, qui illum pecunia corruperat, traditur adueniisse, sed re prouisa, cæsis multis & omnibus impedimentis amissis reiectus esse. Alibi etiam prædæ actæ & incursiones factæ sunt. Sed præsidiario equite Pannoniæ vbique hostes adhuc quidem profligante & sternente, & recuperante prædam, Bassa Budensis moribundus, omnes Christianos captiuos interfici iussit, & istas inferias sibi fieri. *Nic. Isthuanfi* histor. Vng. lib. 20. p.502 *Segethum.*

In Germania diu vagata diuersis in locis mulier quædam, quæ se pro Regina Angliæ sorore Ducis Iuliacensis gereret, cum a Principibus quibusdam honorifice accepta fuisset, tandem peruenit hoc anno ad Ducem Saxoniæ Vinariam: a quo & cognata appellata, & eo qui illustrem fœminam deceret omnibus in rebus respectu est tractata. Narrare illa magnam vim auri & argenti & pretiosæ supellectilis ex Anglia se aduexisse: sed arcis quibusdam deportatis Vinariam, & fraude deprehensa in vincula coniecta est, & quæstio habita. Multa temere in congressibus & colloquiis cum illa gesta narrabantur, quæ in multorum dicta incurrebant. Hæc tandem ad perpetuos carceres fuit condemnata. *Pseudoregina.*

Eodem hoc anno horribiles imbrium & fulminum tempestates fuerunt diuersis in locis, & alicubi inusitati terræ motus. Friberga, vbi metallica antiquissima sunt in Misnia, grauissime labefactata est. In Marchia corruisse ædificia quædam perhibentur, & multos homines obruisse. Fulmina in aquas etiam delata illas infecerunt, & pisces deinde mortui fuere.

Hoc anno reuersus est in Germaniam Iohannes Wilhelmus Dux Saxoniæ, Iohannis Friderici Principis Electoris filius: cum aliquantisper in Gallia post bellum confectum inter duos Reges restitisset. Fuerat autem ad Regem Galliæ profectus militatum. *Mulleri* Ann. Sax. ad a. 1559.

Ad Rhenum vina satis bene prouenerunt, & fuerunt in Palatinatu res quietæ.

Treuiri

Brobberi Ann. Treuir. Tom. 2. lib. 2. p. 287.

Treuiri, cum quidam ibi natus diu abfuiſſet domo ſtudiorum cauſſa, reuerſus ad ſuos primum ſcholas habere cœpit, & pueritiam accuratius quam prius inſtituere cum literis, tum cognitione religionis. Ea re multorum fauorem ſibi conciliauit. Atque tandem docere ipſe cœpit grandioribus argumentis veritatem rerum diuinarum. Cum audire quamplurimi cuperent, factum tandem eſt hoc labores recuſante vt accerſeretur conciliante Principe Wolffgango Palatino - - - Chulmanni. Epiſcopus Treuirenſis, cum diſſimulare rem diutius non poſſet, tales cœtus haberi a ſuis vetuit. Sed ciuitas nihilominus retinere & fouere atque defendere doctores ſuos. Donec Epiſcopus pro hoſtibus habere eos inſtituit, & ciuium mercibus onuſtas primum naues aliquot intercepit, deinde itinera omnia infeſta ciuibus facere, denique parare ſe ad vim & bellum. Ciuitas ad vicinos principes legatos miſit, & quæ cauſſa quodque negotium eſſet ſignificauit, & illorum reſpectum ad ſe petiit.

Similes motus animaduerſi ſunt in Moguntiaca regione. Et Aquis multitudo flagitare cœpit emendationem doctrinæ & rituum ſacrorum.

Schardii epit. ad ann. 1559. *Thuanus* libro 23. pag. 705.

Romæ cum Paulus IV. P. M. ætate admodum graui ægrotare cœpiſſet, & de improuiſo febris acceſſiſſet acerrima: ita mortem ille obiit XIV. Cal. Septemb. cum vixiſſet annos - - . Cum adhuc viuus decumberet, ſparſa fama mortis ipſius multitudo (vt talibus temporibus ſolet) commota multa deſignauit turbulentiſſime, carceres omnes effregit, & captiuos liberauit. Cuſtodia eorum qui delati religionis nomine detinebantur repugnantibus iis qui armati in illis ædibus ſeruabantur, tandem multitudo & ipſa armata non modo aperuit, ſed ædes ipſas etiam incendit. Narrant monumentum ſepulcri Pontificii, quod iam poſitum eſſet præclarum ſignis a multitudine diſiectum, & ſtatuam quæ Pontificis effigiem præferret mutilatam, & fractam eſſe ignominioſe. Plurimos magnopere lætatos aiunt morte iſta. Eſt & Cardinalis Moronus liberatus, qui longo tempore in arce Sancti Angeli captiuus fuerat. Tumultus iſti celeriter ſedati fuere, & capita gubernationum conſtituta. Romæ gubernatio commiſſa Carolo Craſſo Epiſcopo Montisflaſconis. Et X. Cal. cœptæ exequiæ celebrari mortui. Et tandem poſtridie Non. Septemb. incoata deliberatio de creando nouo Pontifice cum intraſſent in conclaue ſolenne Cardina-

Medici. les quadraginta vnus. Creatus Cardinalis Medicinus Mediolanenſis, & appellatus Pius IV. qui fratrem habebat Iacobum Mediceum Marchionem Muſſiæ. Horum auus fuiſſe Medicinæ Profeſſor dicebatur, & ex ea arte ingentes opes collegiſſe, & poſſeſſiones terrarum quarundam titulumque nobilitatis paraſſe, reliquiſſeque poſteris. p. 504

Danica. Mortuo Chriſtiano Rege Daniæ filius illius Fridericus coronatus Rex fuit XIII. Calend. Septemb. ad cuius pompæ feſtiuitatem vna cum coniuge ſorore Regis acceſſit Princeps Elector Auguſtus; *Idem eſt ſupra narratum.*

Thuanus libr. 23. in eunte. In Gallia cum ſuffectus eſſet Regi mortuo filius Franciſcus Secundus, cum quo nupta eſſet filia Regis Scotiæ, nato annos nondum XVIII. gubernatio regni fuit penes familiam Guiſianam, in primis Cardinalem Carolum & fratrem huius. Quorum ille doctrina & ſapientia præſtare exiſtimabatur, hic virtute bellica celebris erat. Cardinalis regiam gazam & iuris vniuerſi ditionem habebat in manibus, frater rem totam militarem & copias.

M D LX.

Magna autem ſæuitia vſurpabatur tam inquirendo quam animaduertendo in eos, qui ſimulabantur deſeruiſſe religionis antiquæ ſanctitatem, & amplexi eſſe nouam doctrinam autore M. Luthero: cuius nomine omnium abhorrentes atque alienæ ab uſitatis obſeruationibus ſententiæ, praua etiam & pernicioſæ iudicaban-

Lutheraniſmus tur, vt nullum eſſet atrocius crimen quam Lutheranum appellari. Atque ferunt cum

cum quodam tempore ſupplicio ſimul afficerentur quidam, qui latrocinando cædes feciſſent, & qui religionis veterem pietatem mutaſſe perhiberentur, & vocarentur Lutherani; latrones iam imminente morte teſtatos fuiſſe, ſe pœnas dare latrocinii non Lutheranismi cauſa. Vsque adeo immane ſcelus eſſe Lutheri doctrinam ſequi inculcatum fuit vulgo, & cum in æternum Deum contumelioſus ille, & omnibus rebus deprauator eſſe Chriſtianæ religionis crederetur. Viuente adhuc Rege Henrico coniectus in carcerem fuit vnus per quam celebris Iurisconſultus Annas Burgius ſeu de Burgo, quod crudelitatem illam animaduerſionum ſuppliciorumque non probaret. De eo cognitione dilata, cum morte Regis Henrici tum aliis de cauſis ſupplicium ſumptum poſtea: fuit & ille viuus crematus. Alii etiam, interque eos vtriusque ſexus genere & opibus primarii, partim correpti fuerunt, partim in diſcrimen extremum venerunt vitæ fortunarumque omnium. Quæ cum ad hunc modum gererentur, magnis & perniciosis motibus cauſas dederunt. Varia etiam & multiplicia ſcripta in Gallia clanculum fere edebantur, in quibus grauiſſime accuſabantur Guiſiani. Erat autem præcipua querela Rege nondum eam ætatem habente, quæ ſufficeret gubernationi regni prætexi illius nomen & maieſtatem a Guiſianis, ſuo arbitrio facientibus quæcunque liberet: cum de ſententia Ordinum in regno legitimi curatores conſtitui deberent, ſecundum ſcriptas leges, & more maiorum. Hæc a Guiſianis defendebantur, commemoratis exemplis compluribus annorum ſuperiorum, quibus Reges minore etiam ætate ſibi conſilium aſciuiſſent ſua voluntate. Et probatis copioſe actionibus omnibus quæ in primis reprehendebantur, coierunt tum nonnulli, inque his ex nobilitate quidam non poſtremi: ſatisque magnæ copiæ cogi cœptæ. Rex tum Amboiſiæ erat. Qui coierunt, nullo modo ſe contra Regem arma cepiſſe affirmabant, ſed pro illius ſalute & incolumitate, cui Guiſiani inſidiarentur, quod dicerent eum poſteritatem eſſe Capeti, ſeu Caroli Magni ad quos legitima ſucceſſio regni pertineret. Fuerat deliberatum, & pene conſtitutum viuente adhuc Henrico II. *Ne religionis nomine in quemquam animaduerteretur ante decreta concilii Oecumenici.* Hæc ne firma rataque eſſent, per Cardinalem Carolum Lotaringum ſtetiſſe aliqui criminabantur. Quorum caput quidem ex nobilitate Rainaldus (quem ſui valde laudarunt, aduerſarii vehementer vituperarunt) copias contractas collegit adduxitque Amboiſium; vbi cum Rege Cardinalis & frater ipſius Franciſcus Guiſius tunc fuit. Prætendebant hi motui metum ſolicitudinemque ſuam de Rege, cui a Guiſianis impenderet periculum, pertinens ad totius regni cladem: & inuidioſiſſime commemorabantur cum alia crudeliter, auare, ſuperbe a Guiſianis geſta tum ſupplicium Dn. Burgii, qui Cardinale procurante eſſet combuſtus, propterea quod illius voluntati refragaretur, & non approbaret aſſentando errores in doctrina & vſu religionis manifeſtas. Sed his copiis ſiue vi ſeu fraude diſſipatis, & Rainaldo aliisque conſpirationis eius principibus interfectis, ita aliquantulum ocii fuit. Nihilo tamen minus inteſtina odia remanſerunt, neque ſeditionis quaſi ignis penitus fuit extinctus. Horum conſiliorum plerique conſcium eſſe aiebant Regem Nauarræ. Congregati etiam quidam fuere ad inuadendam & occupandam vrbem Lugduni, qui ſacerdotum bona diriperent ſi proceſſiſſet conatus. Sed hi ſunt detecta re, partim oppreſſi, partim repulſi.

An. Burgius. Thuanus libro 22. pag. 677. & lib. 23. p. 699. Comment. de ſtatu relig. in Gallia fol. 18. *Schardii* epit. ad ann. 1559.

Guiſiani.

Nominabantur per contumeliam deſertores errorum veterum non modo Lutherani, ſed etiam Hugenoti. Hoc a Guiſianis nomen in ſeditioſos & turbulentos, a quodam Hugenoto ſeditioſo confictum, inimici illorum etiam ad Regis contumeliam interpretabantur, quem ab Hugone Capetio genus ducere conſtaret. Regem etiam Henricum II. iocantem rythmo populari prædixiſſe ferebatur in Guiſianos, *Eos purpuratos ſe mortuo populum Gallicum vero camiſiatum fore.*

Thuanus libro 24. pag. 741. *Hugenoti.*

Cum Tripolis in Affrica oppugnaretur Hiſpanica claſſe, admodum inſtructa nauibus & viris, multo maiore claſſe Turcica oppugnatores circumuenti, & claſſis illa

Africana. Schardii epit. ad ann 1560. *Thuanus* libr. 25. pag. 799.

illa disiecta fuit multis captis, etsi plerasque euasisse periculum plurimi postea scripserunt, & acceptum damnum eleuare fuere conati. Itaque creditum est tantam illam cladem non esse quantam rumores sparsissent, cum quidem magnum detrimentum acceptum esse constaret. Turcica classis fortuna vsi fugientes insecuta est, qui fere petierunt munitam insulam Gerbinam. Meninga hanc a veteribus appellatam fuisse perhibent. Peruenisse tamen eo dicebantur omnes triremes ad Tripolim fuga elapsæ præter vnam segniorem. Gerbina & loco opportuno habuit vrbem arcemque bene munitam, & præsidium firmum ad V. millia Germanorum, Italicorum, Hispanorum militum, quorum ductor seu Præfectus Hispanus Donalfarus nominabatur. Hi fortiter se gerere, in velitationibus hostem facile repellere, & esse superiores, cum aqua in vrbe non sit, altero quoque die armata manu eam aduehere & deportare, sed deficere etiam eos necessaria cætera ad victum cum inciperent, captos ita demum restituerunt, si pro illis certa copia commeatus penderetur. Præfectus Præsidio, postulanti ductori classis Turcicæ, vt deditionem faceret, respondit; *se eum non esse qui, vt alii, munita loca traderet hosti. Et hoc facientes dignos esse suspendio, quod ipse simili in facinore supplicium in se quoque statuat.*

Gerbina Insula

Don Alfaro.

Interea ferebatur duas triremes Florentinas potitas esse tribus Turcicis appulsis ad nescio quod littus. Itaque homines fere effugisse, multos tamen captiuos, & nonnihil pecuniæ in nauibus inuentum.

Ferebatur & hoc, Genuam venisse legatum Regis Persici, promittente Turcicum bellum, quod Persa summis viribus gesturum se esse affirmaret, si Christianitas quoque Turcas aggredi velit. Dicebanturque eadem de re Legati missi ad Cæsarem & Regem Hispaniarum. Erant tum res Turcicæ non prorsus quietæ: dissidio enim inter fratres orto minor natu Baiasseta transfugerat ad Persas. Et reposcebatur ille enixe a patre, sed reddi nondum constabat. Significabatur autem decreta legatio eximia, cum præciosissimis muneribus a Solymanno ad Persam iter breui ingressura, vt de Baiasseta restituendo cum Persa ageret. Constantinopoli etiam pestilentia sæua fuit.

Turcica.

Obitus Philippi 18. Febr. 1560. Ioach. Camerarii vita Melanchthonis p. 385. *Thuanus* lib. 26. p. 809. *Schardii* epit. ad ann. 1560.

Hoc anno XIII. Cal. Martii mortuus est Wittenbergæ Philippus Melanchthon, cum vixisset annos LXIII. & totidem pene dies, quem luxerunt boni omnes mortuum, mali & petulantes quidam infectati sunt. Et controuersiæ Ecclesiasticæ fieri cœperunt maiores & importuniores, renouantibus quibusdam contentionem de Sacramento Cœnæ Domini, & rem actionemque sanctissimam profanis disputationibus contaminantibus.

Liuonica.

Liuonienses metu hostis potentissimi & immanis, omnium opem auxiliumque implorare. Ferebatur hic captis iubere manus & pedes præcidi. Teutonici quidam numero CXXIX. adorti illo bello Moschobitas DC. profligarunt hos, sed cum finem insequendi non facerent, circumuenti interfectique sunt vniuersi præter XXX. qui grauiter vulnerati in manus hostium peruenerunt cæteri occumbere quam capi maluerunt. Immissi in mare fuerunt aliquot triremes piraticæ hominum audacium & improborum qui interciperent ea qua aduehi Moschis perhibebantur inprimis instructiones armorum. Fueruntque ciuitates quædam suspectæ quod Moschobitas variarum rerum commeatu adiuuarent & hoc nomine Lubecca male audit inprimis. p. 596

His temporibus circumferebatur exemplum epistolæ quam scripsisset Cardinalis Lotaringius ad Papam. Continebat hoc querelam grauem de iis quæ nouari inciperent in Gallia, & implicari significabatur negotio magnos quosdam viros, & rem esse periculosam. Addebaturque petitio, vt mitteretur cum autoritate Apostolica & mandatis in Galliam Cardinalis Turnonius Collegii Cardinalium Decanus.

Conuentus autem fuerat habitus Principum in regno Galliæ;

& huc vsque autographum.

IVLII

IVLII PFLVGKII
ET
IO. ANTONII VIPERANI
ORATIONES
IN MORTEM
CAROLI V. IMPER.

LECTORI BENEVOLO

S. D.

BURCARD GOTTHELF STRUVE.

*Vix Imperatorem esse credimus, cuius in mortem tot orationes laudationesque funebres vel habitæ fuerunt, vel publicatæ, quam post Caroli V. mortem factum hoc fuisse constat. Testatur de eo Schardius** Funus eius variis Doctorum Orationibus omnium fere nationum cohonestatum est. Inter quos in Italia, Bononiæ, Franciscus Robortellus, Florentiæ, Io. Baptista Adrianus. In Germania Viennæ, Georgius Ederus, & Andreas Rapicius Cæsaris Consiliarii, & Paulus Fabricius Mathematicus, Friburgi Brisgoiæ Ioannes Artopœus Iureconsultus. Denique in exequiis Augustanis Ludouicus Madrutius ita virtutes eius celebrarunt, vt certamen laudum ipsius suscepisse videantur. *Præter hæc scripta exequiæ Caroli V. quas Ferdinandus fratri suo fecit fieri, sigillatim describuntur Augustæ Vindelicorum 1559. 4. Habemus alias præter* Ioan. Baptistæ Adriani *Orationem* Antonii Bendenellæ *Orationem in funere Caroli V, Luciæ 1559. 4. Anatolii des Burnes* Immortalitatem Caroli V. *Georgii Amerpachii* Threnodiam in mortem Caroli V. *Inter has binas orationes alias hic cum Frebero exhibemus. Harum priorem equidem incerti esse auctoris in Syllabo Auctorum indicauerat iste. Ast, possideo eiusdem Orationis exemplum Dilingæ apud Sebaldum Mayer 1559. 4. excusum, cuius titulo, istius ævi scriptura, insertum est* authore Iulio Episcopo Numburgensi. *Tacent equidem Scriptores, qui Iulii scripta recensent, de hac oratione, facile tamen adsentior,** ex eo, quod Pflugkius iste Carolo V admodum fuerit familiaris, ab eodemque variis beneficiis ornatus. Altera, quæ hunc Tomum Tertium claudit, Oratio est* Ioannis Antonii Viperani, *Messanæ 1558. habita. Hic Messanensis erat Siculus Iuuenatensium Episcopus, Philosophus suæ gentis atque Theologus dictus eruditissimus,*** qui præter alia ingenii monumenta, hanc publicauit orationem, quæ tamen inter ipsius scripta, quæ Toppius prolixe recenset,**** haut memoratur.*

ORATIO

---

* *Epit. rer. gest. ad annum 1558.*

** Petrus Albinus, qui in Meisn. Chronic. p. 358. Iulii Pflugkii mentionem summo cum honore facit, eiusdem saltim scriptum de Rep. Germaniæ & orationem de funere Mosellani Præceptoris refert.

*** Sic enim Toppius Bibl. Neapol. pag. 128. *Gio. Antonio Viperano, Napolitano, altri lo fanno Messinese, Filosofo, e Teologo eruditissimo, Vescovo di Giovinazzo.*

**** Ista scripta non in Bibliotheca solum, sed etiam additionibus p. 109. prolixe recensentur, nihil tamen ibi de hac oratione reperire licet.

p.507

ORATIO FVNEBRIS DE MORTE CAROLI V

ROM. IMPERATORIS, HISPANIARVM REGIS.

Tſi, Principes populique Germani, Caroli V. Imperatoris noſtri mortem ſine graui animi dolore commemorare nequeo, tamen cum de nobis atque vniuerſa Republ. Chriſtiana tam bene meritus fuerit, quam qui optime, facere non ſane poſſum, quin ego eundem in hoc publico luctu memoria grata proſequar: & quæ de eo tacitus cogitare ſoleo, eadem proferam, & vobiscum quodammodo communicem. Non quod putem vobis non meliora in mentem venire poſſe, ſed quia ſpero eo minus repudiaturos eſſe vos hanc noſtram tenuem orationem, quod memoria eius quem diligitis iure, nec vobis poſſit non eſſe grata. Ac primo quidem, vt intelligi poſſit, quantum damnum morte eiusdem Principis noſtri fecerimus, cogitemus nihil eorum, quæ vel fortunæ vel animi ſunt bonorum huic defuiſſe, & Deum ita eum donis ſuis ornauiſſe, vt videretur ad res maximas, atque ipſum adeo Imperium orbis terræ natus eſſe. Ortus quidem erat e gente Auſtriaca, vnde tanquam ex equo Troiano tot Reges, Romanorum Imperatores prodierunt, a quibus ad eum tantum bonorum permanauit, vt ſimul ac in hanc lucem æditus fuit, ampliſſimorum Populorum atque Regnorum iam hæres foret. Fuit enim (quod quidem vos minime ignoratis) Maximiliani Imperatoris, e filio Philippo Hiſpaniarum Rege, nepos. Et quanquam hæc in eo genere ſunt, quod non virtus cuique ſua parit, ſed fortuna quodammodo adiungit, tamen ita vſuuenit, vt cum e bonis boni naſcantur, horum virtuti ille honoris ſplendor, quem a Parentibus atque maioribus ſuis trahunt, iure deberi videatur. Quod ſi vlli ante hac Regi contigit, certe Carolo noſtro contigiſſe videtur. Nam tot ac tantis virtutibus præditus fuit, vt non ſolum ſplendorem a maioribus acceptum, tueretur cum laude, ſed nouis etiam acceſſionibus augeret atque cumularet: Ac ſi non aliena, hoc eſt, maiorum virtute niteretur, dignus tamen eſſet, qui ſummis honoribus ornaretur. Temperanter ſane vixit, luxum omnem fugit, & poſtquam ad Rempublicam acceſſit, præclara dedit ſigna ſingularis cuiusdam iuſtitiæ. Quippe qui ius ſuum cuique tribueret æquabiliter, & mallet propulſare ab iis quos in poteſtate ſua habebat, iniuriam, quam, ſi quam ipſe acceperat, perſequi. Cum qua virtute ſua, tantum fortitudinis coniunxerat, quanta in hominem illum cadere poteſt. Cuius pars illa, quæ in perpeſſione malorum conſiſtit, e moribus eius mirabiliter eluxit: Etſi enim eo morbi genere, quod acerbiſſimum dolorem facere ſolet, ſæpe affectus fuit, hoc tamen non paſſus fuit ſe ita frangi, vt quoties opus eſſet, munera militaria in Caſtris non ipſe obiret. Verum vt ita ſeipſum vicit, ſic hoſtes ſuos, quotiescunque poteſtatem facerent pugnandi, fortiſſime ſuperauit, & pro magnitudine animi ſui res maximas, non ſolum in Europa, ſed etiam in Aphrica geſſit. Neque enim vllum in locum victrices copias ſuas duxit, in quo non impreſſæ virtutis ſuæ veſtigia relinqueret. Acceſſit huc prudentiæ tantum, quantum Imperatores ſummi ad procurationem Rerumpublicarum ſuarum afferre debent. Nam quoties legatis reſpondit, aut de maximis rebus conſultauit, vox eius quoddam veluti oraculum Reipublicæ eſſe

visa est. Artem autem rei militaris non minus bene tenuit, quam peritissimus quisque legatorum eius: Imo tam bene, vt hostes etiam primas ipsi in hoc genere tribuere non dubitarent. Et quanquam erat tam strenuus, vt cum hostibus quotiescunque res postularet, manus ipse conseereret fortiter, eoque ipso documenta statueret, quantum in se esset fortitudinis, tamen nihil faciebat iracunde, ac si vllus p[illegible]s vnquam, Imperatorum, hic certe visus fuit affectiones animi sui in potestate habere, & nullo prorsus impetu ferri. Etsi autem Carolus noster his virtutibus plane Imperatoriis præditus fuit, & ad bonam bonorum omnium existimationem ita profluxit, vt Traianis atque Antoninis Romanorum Imperatoribus laudatissimis, in quorum sede collocatus fuerat, iure conferri posset, tamen vt pro dignitate Christiani nominis his etiam longo interuallo antecelleret, ad eum tantum delatum fuit diuinitus, vt Constantinorum, Theodosiorum, Carolorum, Othonum esset quam simillimus. Qui cum Christum Dominum atque Seruatorem nostrum colerent recte ac pie, e fonte eius salutari, multo vberiores hauserunt virtutes, quam quæ humanitus comparari possunt: Itaque vt Princeps ille noster non minore, quam illi virtute ornaretur, tantum fide, tantum spe, tantum charitate, tantum denique omni pietatis genere excelluit, vt sanctissimi illi atque optimi Principes, deque re Christiana optime meriti, in eo reuixisse viderentur. Quippe cum hic se rebus secundis non minus efferri, quam aduersis frangi passus vnquam fuerit, tantumque abfuerit, vt moueretur cupiditate gloriæ, quæ alias magnis atque excelsis animis inesse solet, vt in ea ipsa contemnenda, se ipsum quodammodo vincere videretur. Nec alium e victoriis suis repetiuit fructum, quam vt haberet, quo vel orbi Christiano benignius facere, vel Deo, cui quicquid harum rerum erat, acceptum referebat, gratias agere & beneficentiam eius singulari pietare laudare posset. Nam tantum in eo modestiæ erat, nihil vt sumeret sibi, sed omnia potius benignitati diuinæ tribueret, nec de hostibus victis, vllum ageret ipse Triumphum, quasi a se partæ essent victoriæ: sed in Templis beneficentiam Dei immortalis exquisitissimo laudationis genere celebraret. Adde, quod tanta cum pietate preces suas quotidie adhibuerit, vt facile appareret, non sua eum virtute, sed tantum benignitate Dei, ad spem bonam niti, in bello autem periculosissimo, si quam populus atque milites eius forte contraxissent culpam, eam ita deprecatus fuit a Deo, vt pœnæ quas ipsi luere deberent, in se transferrentur, ac telis, quibus ipsi conficiendi essent, ipse solus obrueretur. Quin etiam ita se gesit perpetuo, vt Christianis parceret libenter, nec minus in eos clemens esset, quos vicerat, quam eos, qui vim inferrent, frangeret fortiter. Possem hoc loco commemorare multos, quibus victis atque compressis, iniurias ab eis illatas, facile donauit: Et non modo non in eos durius statuit quicquam, sed multum etiam beneficiorum contulit. Hæc clementia tanto propius accessit ad similitudinem diuinæ benignitatis, quanto maior est omni humana benignitate. Ex eodem fonte fluxerunt illa præclara Principis nostri, quod semper maiorem habuerit iustitiæ atque clementiæ, quam potentiæ atque dominationis rationem, malueritque de iure suo decedere, quam aliquid de alieno sui commodi causa detrahere, nec vllum susceperit bellum, de quo non ante religiosissimos, sapientissimosque viros in Consilium adhibuisset, deque sententia horum statuisset, idem iure suscipi posse: abhorruit ab omni contra Christianos bello, & quamquam gentibus immanitate barbaris, & a religione Christiana auersis, aliquanto libentius bella intulit, id tamen fecit magis, vt Christi quam suum regnum amplificaret. Hinc ad rem Christianam quanta facta est accessio? Cui nihil aliud si adiunxisset, quam nouum illum quasi orbem, qui noua Hispania appellatur, eumque e superstitione pernicioſa ad verum Dei cultum traducendum curasset, bene tamen de Christiano orbe meritus esset. Quippe cum hic multo, quam ante, latius pateat, & damna illa, quæ a Sarracenis accepit, accessione tanta sarciri quodammodo videantur. Ac cum controuersia de religione Dei immortalis in tempora eius incidisset, eaque

talis.

talis, vt in errorem pernicioſum coniicere poſſet multos, in hac dirimenda, quantum ipſe operæ poſuit? Quæ non conſilia captauit? Quibus ſi euentus bonus reſpondiſſet, nec tempora ocio inimica pacis conſilia excluſiſſent, certe non minus quam Conſtantinus, vel Theodoſius, Eccleſiæ Chriſtianæ profuiſſet. Videtis iam Principes populique Germani, videtis quantum virtutis Carolus V Imperator noſter ad Rempublicam attulerit. Ac cum idem nos atque Patriam noſtram tueri atque ornare & poſſet, & vellet, tantum in eo nobis fuit præſidii & opis, vt quotquot in
1559 ipſius poteſtate eſſemus, beate & cum honore viuere poſſemus. Imperium autem ipſum, quod & commiſſum erat, propter ſummam eius moderationem, æquitatem, atque pietatem, non tam imperium, quam quoddam Orbis terrræ quaſi Patrocinium eſſe videbatur. Quod quanto ſe magis accommodaret legibus Chriſtianorum, tanto minus dubitandum erat Deum ei propitium eſſe atque benignum: Poſteaquam igitur Carolus noſter ex hac vita ceſſit, omnibus nationibus populisque, quibus imperauit, & tantum beneficiorum dedit, triſtiſſimum ſui deſiderium, vt quicunque hominum noſtrorum Principem hunc ſuum, Principem dico? Imo patrem patriæ non lugeant, ab omni humanitatis ſenſu ſint prorſus remoti. Quanquam autem mors ſummi illius, atque optimi Principis nobis ſane luctuoſa & eſt & eſſe debet, tamen quia ſpiritus ſanctus in ſcripturis promiſit, beatos eſſe, qui in domino moriuntur, habemus, quo nos ipſos hoc tempore noſtro conſolari poſſimus. Neque enim, ſi eundem ſpiritum per Paulum Apoſtolum loquentem audimus, lugere debemus, vt ii, qui neque vitæ æternæ, neque reſurrectionis mortuorum ſpem vllam habent. Eſt quidem humanum, capere dolorem e morte eorum, quos dileximus: At Chriſtianorum cauere, ne in hoc genere ſimus nimii. Hi namque intelligunt præclare mortem non extinguere homines ſanctos, ſed e vita caduca in æternam, e miſera in beatam plane transferre: & mortem horum eo minus perhorreſcendam eſſe, quod ſpiritus ipſorum, quibus durum eſt peregrinari a Domino, ſoluitur vinculis corporum, vt cernere Deum ſicuti eſt, eoque æuo ſempiterno perfrui tandem poſſint. Quo ipſo quid melius? quid ſuauius? quid denique ad ſummam fœlicitatem aptius vel eſſe vel excogitari poteſt? Quominus dolere debemus, quaſi amiſerimus eosdem, ſed potius benignitatem Dei immortalis, qui eos ex hoc mundo ereptos in patriam illam æternam transtulit, nos bene ac pie interpretari conuenit. Quare etſi non poſſumus non Carolum Imperatorem de nobis optime meritum lugere, tamen ſi conſideraverimus, quo genere mortis ex hac vita migrauerit, dolorem noſtrum leniri neceſſe eſt. Audite igitur, audite Germani, quomodo optimus hic Princeps diem ſuum obierit. Conſtat eundem anno ſuperiore Imperio atque Regnis ſuis omnibus ſe ipſum vltro abdicaſſe. Sed quia ex attenuatione corporis ſui atque infirmitate agnoſcebat, non ita longe poſt futurum, vt vita hac cederet, ad quod ipſum vt accingeretur in ocium non iners illud quidem, ſed cum vera pietate plane coniunctum, & Chriſto ſe tradidit totum, vt in eo conquieſcere, & quod reliquum eſſet ætatis ſuæ, conſumere poſſet. Ab eo igitur tempore Deum aſſidue coluit, & animo atque cogitatione in cœlum raptus æterna illa & quæ ſurſum ſunt cogitauit, & quæſiuit tantum, nec paſſus eſt ſe ab his vitæ officiis vllo negotio diuelli. Sed cum tandem Deus pater ille miſericordiarum atque totius conſolationis virum hunc, qui iam mundo mortuus, Chriſto tantum viueret, penetrare vellet, quo cogitatione atque cupiditate iam aſcenderat, vt ſolidum illum atque vberem pietatis fructum in æterna patria percipere tandem poſſet, ita quidem euenit, vt in febrem incideret. Qui morbus cum ingraueſceret, & Archiepiſcopus Toletanus vir ſapientiſſimus Principem officii cauſa ſalutaſſet, hic multa cum eo de Deo, deque Chriſto, & iis quæ ad æternam ſalutem pertinent, locutus eſt, & hoc quaſi pabulo ſuauiſſimo ſaluberrimoque animum ſuum pauit. Deinde ſacris myſteriis, quorum magna vis eſt, adhibitis, per ea quodammodo conſecratus eſt Deo, & magnam animi conſolationem hauſit, nec ita multo poſt, cum ſentiret, tempus

mortis

mortis inſtare, ad Deum ſupplices tendens manus, miſericordiam eius implorauit, ac tum magna ac pia animi alacritate, vt non mortem adire, ſed in cœlum potius proficiſci videretur: Spiritum ſuum in manus Domini euocantis commendauit, & cum voce eadem extrema extremum edidit ſpiritum, & ſe in ipſum quaſi complexum Dei obtulit. Hæc cum Principi noſtro euenerint, videtur mors eius talis fuiſſe, qualem procul dubio ſemper expetiuit, & Paulus ipſe ſanctiſſime exoptauit tum cuperet diſſolui, & eſſe cum Chriſto. Quod ſi cui contigit, ei bona tanta adiunguntur, quanta nec oculus vllus vidit, nec auris vnquam audiuit. Itaque quod ille deſiderium ſui reliquit, id tanto facilius leniri poteſt, quanto melius cum eo actum eſt, quod ex hac vita in illas æternas ſedes haud dubie migrauit: Vt ſi ipſius cauſa lugeamus vehementius, non ita vt debemus, ipſum diligere videamur. Noſtra autem cauſa ne acerbiorem dolorem ſuſciperemus, ipſe prudentiſſime cauit. Nam cum abdicaret ſeipſum Imperio atque Regnis ſuis ampliſſimis, id p. 510
egit, vt non tam nobis atque adeo eisdem Regnis eripi, quam per fratrem Ferdinandum Regem Romanorum Auguſtum, & Philippum filium, Principes ſummos atque coniunctiſſimos, præeſſe non deſineret. Quippe cum alterum horum gubernaculis Imperii Romani admouiſſet, alteri vero Regna alia hæreditario iure reliquiſſet, neque id iniuria, cum præſertim ita ſe gereret vterque, vt in illo fraternæ, in hoc autem paternæ virtutis ſpem omnes boni iure collocarent. Itaque nihilo magis deſeruit nos Imperator noſter Carolus, quam bonus Paterfamilias domum ſuam, ſi forte peregre profecturus, eam aut fratri ſuo, aut filio, viris bonis & ſui quam ſimilimis committat. Quæ cum ita ſint omnia, etſi non poſſumus non lugere hoc tempore eundem Principem noſtrum, tamen cum idem ipſe cauerit, ne vel ſua vel noſtra cauſa vehementius perturbemur, non eſt profecto quamobrem hoc tempore recta ratio dolorem noſtrum non mitiget. Et quia hic nos minime deſeruit, cum reliquerit Imperium ei, quem eſſe alterum ipſum omnes boni iudicant, profecto niſi illius non tam mortem, quam diſceſſum, quo ipſi nihil melius contingere potuit, æqui bonique fecerimus, officium rectum nos deſerere videbimur. Quare ad eam pietatis rationem excitemus nos ipſos, vt memoriam Principis ſanctiſſimi, & de nobis quam optime meriti ex animis noſtris effluere minime patiamur, ſed eam potius gratis animis in perpetuum proſequamur, & optemus maxime, vt exhauſtis huius mundi laboribus atque ærumnis, nunc quiete æterna ac longe fœlicisſima perfruatur, & in æternis illis tabernaculis cum eo tandem omnes ſempiterno æuo quam beatiſſime viuere queamns. Atque vt idem Deus noſter Principes optimos Ferdinandum Imperatorem atque Philippum Hiſpaniarum Regem perbenigne adiuuet, eisque tantum fœlicitatis adiungat, vt noſtris atque aliorum Chriſtianorum rebus præſidium afferant, Turcas communes noſtros hoſtes a cēruicibus Chriſtianorum arceant, & Rempublicam Chriſtianam conſiliis diſſidentium partium perturbatam conſtituant fœliciter, vt omnes & ſocietatem Dei ſanctiſſimi tandem aliquando celebrare poſſimus.

IOAN-

p. 511

IOANNIS ANTONII VIPERANI LAVDATIO FVNEBRIS CAROLI V. IMPERAT.

HABITA MESSANÆ, M D LVIII.

REGI PHILIPPO CAROLI V. IMP. F.

IO. ANTONIVS VIPERANVS.

PIctores ſimulachrum patris tui Rex Philippe, fortiſſimi, & clariſſimi Imperatoris penicillo adumbrarunt, non eius animi mores atque virtutes oratione exprimere, & factorum gloriam in hominum memoriam diſſeminare ſtuduimus, illis certe non minori præmio vel laude digni, quo difficilius eſt animi lineamenta quam corporis effingere, & diuturniora ſunt ſcriptorum monumenta quam pictorum tabellæ: quæ a paucis cerni poſſunt, & quauis temporis vetuſtate & iniuria facile corrumperentur. Ac quidem res a Carolo V. Imperatore geſtæ, quod maxime illuſtres & egregiæ, atque omni virtutum genere diſtinctæ eſſent, ad ſcribendum eius vitam multorum ingenia & ſtudia excitarunt: me vero etiam patriæ, quæ mihi chariſſima eſt, pietas, ne iuſta a meis ciuibus regi facta laudatione carerent, & tui, in cuius tanquam in Dei poteſtate ſum, ratio mouit, vt eam orationem componerem, in qua patris tui expreſſam imaginem intuereris quæ in te veræ laudis & gloriæ cupiditatem magis ac magis incenderet. Quamobrem ſi ſenſero eam tibi probari, non parum mihi ipſe gaudebo, & quodammodo leuiter blandiar, quod labores mei, cui potiſſime optabam, potentiſſimo & benigniſſimo regi non omnino iniucundi fuerint.

IOH. ANTONII VIPERANI IN FVNERE CAROLI V. IMPERATORIS AD MAMERTINOS ORATIO.

REGI noſtro & Imperatori CAROLO in ſupremi eius diei celebritate merito a vobis, Mamertini, maximi & ampliſſimi honores fiunt: quandoquidem maiores vita functis, quam viuentibus ſacro quodam pietatis iure debentur. Neque aliud eſt honor, quam cultus, qui vel dignitate, vel virtute aliqua præſtantibus viris exhibetur: regia vero dignitas & imperii eximia eſt, illiusque virtus ſingularis ac prope diuina. Nec mihi quisquam obiiciat huiusmodi honores aut mortuos non videre, aut quam minimum curare. nam vt ad mortuos nihil pertineant, ad viuentes certe pertinent, ne aut obliteratæ beneuolentiæ, aut ſpretæ venerationis, aut neglectæ pietatis, aut prætermiſſi officii culpa aliqua teneantur: ne dicam funerum exequias & conſolationem quandam habere huius vitæ miſeriarum, & ſtimulos ad æmulationem imitationemque bonorum, ſiquidem ab omni labore vacationem & ab omni metu ſecuritatem in his proſequendis ſperare videmur, & iisdem nos olim cohoneſtandos ornamentis gaudemus, quibus ſtudioſi homines poſt mortem afficiuntur, ſi illorum mores vita noſtra & factis expreſſerimus, tum quos oculis non cernimus his, quibus eos decoramus, honoribus intuemur. Quis hunc ſolemnem apparatum & illuſtrem pompam inſpectans, ac tot faces, titulos, imagines, tot ornamenta honoris, tot laudis inſignia, tantam ſpeciem funeris & dignitatem, non præſentem Carolum videre ſe cogitat, & tanquam numen hoc ingenti honorum ſplendore & amplitudine illum venerari? Mihi vero latiſſimum campum, in quo decenter & tuto exultare poſſit oratio, dat inuictiſſimi Imperatoris virtus, quæ in huius vitæ curriculo diuina quadam ſorte longiſſime excurrere & cognoſci clariſſime potuit. Non enim intra columnas Herculeas concluſa, ſed plus vltra digreſſa, neque terrarum terminis coercita, ſed cœli regionibus factorum eius gloria terminata eſt. Et mortalium quidem nemo, dum ſpiritu aerem ducit, beati laudem habere poteſt: quoniam dum viuimus, variis & incertis caſibus ſubiecti ſumus, ita vt, qui vitæ curſum absque vlla offenſione ſecundum habuerint, contingat his ſæpe acerbiſſimorum incommodorum plenus exitus; & voluntas, quæ noſtrarum actionum eſt poſitum in noſtra poteſtate principium, ſic volubilis & inconſtans eſt, vt ſæpe læui aliqua voluptatis illecebra a ſenſu, & appetitu de propoſita ratione flectatur. Quin neque bonam voluntatem ſuſcipere, niſi Deo immortali duce, neque optatam metam attingere, niſi eodem adiutore poſſumus. Qua de gratia, diuinæ inquam bonitatis & lucis communicatione quis, licet nullius culpæ ſibi conſcius ſit, in huius vitæ vſura ſibi quicquam audeat polliceri? Quo circa per viam quempiam ſalutare IESV CHRISTI verbo cautum eſt: nec male poeta ille ex Solonis ſententia dici *beatus*,

Ante obitum, inquit, *nemo poſtremaque funera debet.*

Atqui Regis & Imperatoris noſtri obitus ac vitæ finis pietatis nitore eſt, quam victoriis & triumphis curſus vitæ fuit, illuſtrior. Hanc beneméritos de rep. ciues cum vitæ munere functi ſunt, laudandi conſuetudinem præ cæteris gentibus olim Græci & Romani moribus cultæ liberaliumque doctrinarum ſtudiis, ac bellicis artibus florentiſſimæ nationes diligentiſſime ſeruarunt, qui cum omnes claros viros laudari, tum eos maxime voluerunt, qui pugnando pro patria mortem fortiter oppetiiſſent. At quanto magis CAROLVS prædicandus eſt, qui non inter cæſorum aceruos occubuit, quod

quod alienæ gloriæ inuidi homines illi vitio fortaſſe dediſſent, ſed ex periculis pene
p. 515 infinitis,& ex media ipſa morte ad Chriſtiani populi libertatem & ſalutem defendendam diuino beneficio reſeruatus eſt? quique incredibili virtute imperii dignitatem retinuit, & ſumma felicitate remp. Chriſtianam amplificauit? Viuent memoria ſeculorum omnium res eius geſtæ atque virtutes claræ & egregiæ ampliſſimisque apud omnes honoribus celebratæ, illuſtratæ triumphis, in marmoribus literis inciſæ, ſcriptorum monumentis ab omni temporis iniuria & obliuione vindicatæ, ac ſimul iisdem regionibus contentæ, per quas ſol ille mundi lumen & temperatio curſum quadrigasque conuertit: quodque idem nobis maximopere optandum & expetendum eſt, cuiusque gratia tantis vigiliis & laboribus in hac lacrymarum valle exercemur,diuinarum rerum intuitu mens eius inter cœleſtes angelorum choros ſplendidiſſima cum gloria in æternum tempus aletur. Quamobrem mihi non tam copia,quam modus indicendo quærendus eſt, ne multitudine rerum perturbata oratio tanquam in denſa ſylua errans reperire exitum non poſſit. Ac primum de imperatoria dignitate, tum de perfecto imperatore pauca mihi dicenda videntur, vt ex ipſa rerum geſtarum commemoratione perſpicuum fiat quanta prudentia, & animi magnitudine illam CAROLVS ſuſtinuerit, præclarum inuictæ virtutis, ac ſingularis iuſtitiæ, & pietatis exemplar. Eſt autem imperatoria dignitas poſt pontificiam, quæ vere diuina eſt a Dei filio, & hominis inter ſui cultores inſtituta,ſine vlla controuerſia prima, a Iulii Cæſaris temporibus vsque in hunc diem ſumma. Nam ille omnium rerum potitus non regis nomine, quod Romanis odioſum erat, ſed Imperatoris militari iucundo, & graui appellari voluit, a quo deinde Imperatores non tantum bellorum duces, ſed omnium quoque rerum domini, & moderatores dicti ſunt. Cuius honoris ſedes primum Romæ fuit collocata; mox a Conſtantino Imp. qui tum Chriſti cultum & puram religionem ſuſceperat, vt Romam mundi caput & dominam orbis terrarum Chriſti vicario concederet, in eam vrbem deportata, quam de ſuo nomine vocauit; poſtremo a Græcis, quod Romanæ Eccleſiæ ſanctiſſimum grauiſſimumque conſilium deſpicatui ducerent repetita, & ad Latinos translata Pontificis maximi auctoritate penes Germanos in hæc vsque tempora permanſit. Habet Chriſtianorum cœtus,quæ Eccleſia dicitur,arma tum ad animi tum ad corporis tuitionem & ſalutem idonea,duos nimirum gladios,quorum alter cœleſtis eſt in manuſummi Pontificis a diuino numine illi traditus,altero Pontifex Imperatorem accingit,quem ei muneri atque officio præponit,vt remp. Chriſtianam ab externis, ac domeſticis aduerſariis corporeis armis aſpectabilibusque cuſtodiat & quia in tuenda maieſtate Imperii ceteris fortitudine, integritate, ſapientia, præſtare debet, triplici corona ferrea,argentea,aurea donatur. Quam maieſtatem Imperii cum tot annos Auſtriæ principes diuino nutu & conſilio tenuerint, coniicere poſſumus, quantum Deus immortalis auream iſtam familiam dilexerit & caram habuerit, ſi ea curat, quæ ad ſalutem hominum in ſe credentium pertinent: quorum culpas proprio ſanguine redimere factus homo non dubitauit. Atque hic,ad cuius exequias cohoneſtandas conuenimus, ſeptimus eſt a Rudolpho Habspurgi comite, qui Boemiæ rege Ottocaro perduelle deuicto Auſtriam iure belli adeptus eſt: quem duo Alberti, duo itidem Federici, ac Maximilianus ornati eadem dignitate ſubſequuti ſunt, quos quidem omnes CAROLVS virtute, & opibus ſuperauit. Nam vna cum patrimonio paternæ familiæ adiit hæreditatem Hiſpaniarum, Hiſpaniiſque ſubiectorum regnorum: quæ ab auunculi Ioannis morte,& Mariæ quatuor regis Ferdinandi filiarum natu maximæ Ioannæ matri ſuæ hæreditario iure obuenerunt. Quæ relicta a parentibus bona non ſolum eximia prudentia conſeruauit, ſed etiam diuina virtute, & felicitate auxit, vel ignoti quondam orbis terrarum multas magnasque regiones ad ditionem ſuam & imperium adiungens. Iam qui formam Imperatoris ſcriptis ſuis tanquam in tabellis effingunt hanc dant operam, vt multis virtutum ornamentis & vario honeſtatis ſplendore decora cernatur, ſed Homerus poetarum facile princeps, atque omnis eruditionis fons & magiſter Agamemnonem ducem maximi

illius contra Troianos coacti exercitus a sapientia, & fortitudine commemorat, quoniam prudentiæ coniunctam esse magnitudinem animi necesse est, vt & intelligendo quæ ratio fieri velit, & gerendo quæ tempus postulet his præstet Imperator, quos dignitate & imperio anteit, quibus quoque laudibus doctissimus & eloquentissimus Xenophon Cyrum suum quem nobis tanquam perfecti regis ideam proposuit, exornat. Quod si prudens esse debet Imperator, ergo illi fugienda temeritas est, quæ regione p. 516
contra prudentiam pugnat inimica consilii & rationis; fugienda etiam intemperantia, quæ cupiditatum facibus hominem ad turpitudinem accendens inflammato impetu rationem a sua sede disturbat. Et quonam pacto quis alios voluntati suæ potest obedientes reddere, a quibus ipse intelligentia vincitur? aut ad ea pericula quempiam inducere, quæ ipse declinat? Ex animi vero præstantia, & intelligendi prudentia in ipsa dignitate maxima Imperatori autoritas paratur, vt a milite suo non minus quam ab hoste obseruetur: quandoquidem sublata obedientia, quæ conuenientem rerum connexionem fouet, exercitus seipse dissoluit, quo nihil potest esse peruersius. Alii fortunatum Imperatorem præterea volunt: & nos quoque non vt propriam illius quærimus, quippe quam de se præstare nemo potest, sed illi a Deo, in cuius potestate est, secundam fortunam precamur, quæ nisi diuinitus hominum studiis velut comes addatur, ad amplitudinem nominis, & gloriam per se ipsa virtus parum valere videtur. Fortunam autem intelligo cœlestem quandam auram humanis rebus, quæ extra nos positæ sunt, secundam vel aduersam a diuina voluntate effluentem homini occulta & ignota, cuius nulla ratio a nobis reddi potest, non aliquod per se numen a diuina summi illius rectoris prouidentia separatum res humanas inconsulto & temere administrans, quod a corde, & ab ore ciuis Christiani abesse debet, qui vnum & verum Deum opificem, ac moderatorem mundi colit ab æterno tempore vniuersa prouidentem, & sapientissime gubernantem non solum diuina, verum etiam humana. Atque hæc omnia quæ in formando perfecto Imperatore dicti homines afferunt, in nostro CAROLO, quantum fert humanæ naturæ conditio, summa fuere. Cuius res gestæ maximam scientiam, & virtutem declarant exceptas & educatas secundis euentibus. Itaque cum clarissimis, & fortissimis Imperatoribus est quibusuis rebus merito conferendus. Nam præterquam quod excellente fuit ingenio, & ad arma nato & apto, tam variis & innumeris bellorum hostiumque generibus a prima adolescentia exercitus fuit, vt non solum natura, & præceptis, sed etiam vsu, & experientia in scientissimum ducem euaserit. Neque enim inertiæ & voluptatibus sese dedit, quas ætas florens appetebat, & fortunarum copia suppeditabat, sed vigiliis, & laboribus omne tempus ætatis transmittendum putauit, sine quibus gloria parari non potest: quæ virtutis quædam est vmbra, & non quidem par, sed certe magnum & amplum & illustre præmium benefactorum. Quam bellicarum rerum scientiam magni animi præstantia & fortitudine roborauit: qua præditus neque laborem vllum perferre, vt mollis, neque periculum adire, vt ignauus recusauit honestam mortem desidiosæ vitæ præponens; quod vita naturæ, virtus hominis propria esset. Præbuit se mirificam vtriquesapientiæ, inquam, & fortitudini sociam prosperitas tanta, quantam a Deo vir impudens non auderet optare. Nullum enim bellum suscepit, quod non prospere administrarit, nullum prælium commisit, quo non victor extiterit, nullam rem obiit, quam non fauste feliciterque perfecerit. Vnam calamitatem excipio, quam ad Algerium nullo suo vitio solum aduersa cœli tempestate accepit: sed quæ animi excelsi robur ingredibile, & diuinam eius virtutem aperte coarguit. Sed ne horum fides aliunde petatur, ipsa rerum gestarum explicatio faciet quæ dicimus clariora. Placet autem nativitatem ab eius ortu proficisci, vnde principium vitæ ducitur, ex quo solent nonnulli reliquum vitæ cursum notare. Natus est porro Gandaui Flandriæ nobili & illustri oppido a natali die IESV CHRISTI anno M D VI. Kal. Martii. qui dies Apostoli Matthiæ festus illi bonus faustusque fuit, ad salutem, & memoriam nominis Christiani fatalis, nobis posterisque nostris in honore habendus. Nam eodem die Imperator creatus, &

corona insigni imperii donatus, & glorioſas de hoſte victorias conſequutus eſt. At VI. ætatis anno Philippum patrem amiſit, ac X. poſt annos mortuo Ferdinando materno auo, cui vehementer charus & ob ingenium indolemque diuinam vnice dilectus fuerat, ex Flandria in Hiſpaniam nauigauit, mox tribus annis elapſis in Maximiliani paterni aui demortui locum a Germaniæ principibus, ad quos ſpectat Imperatorem creare, omnium ſuffragiis Imperator eſt abſens declaratus. Tanta generis claritas & amplitudo, tanta in eo indoles ſpecimenque virtutis inerat, vt grauiſſimos alioquin competitores adoleſcens in ſupremi honoris & dignitatis certamine vicerit. Et quoniam imbecilles & ægros animos nec caſtis moribus ornatos, nec præclaris virP.517 tutibus inſtructos inuidentia facile occupat, dum ex aliorum ſecundis rebus & gloria minui res ſuas, & obſcurari famam propter vehementem ſui amorem exiſtimant, ob prælatum in petitione Imperii Carolum quorundam male ſanorum principum mentes acer liuor inuaſit, atque animos in diuerſas partes abripiens, tandem manus ad pugnas armauit; quorum iniuriam a ſe Carolus diuina virtute & conſilio propulſauit. Operæ precium eſt autem primum eorum bellorum cauſas recenſere, quæ cum Franciſco Galliarum rege in tuendo iure ſuo & dignitate geſſit; tum victorias, quas a Chriſtianæ religionis aduerſariis reportauit: vnde omnium malorum quibus reſp. Chriſtiana affecta eſt, culpam ab eo abfuiſſe cognoſcetis, & Chriſtianorum pariter vicem dolebitis, quod tantus Imperator fuerit a tam præclaris, & neceſſariis cœptis contra noſtræ ſalutis, & religionis infenſiſſimos hoſtes non humanis, ſed diabolicis artibus conſultisque diſtractus: quem ſperare erat vniuerſam Græciam & ſacrum IESV CHRISTI Domini noſtri ſepulchrum quod a barbaris noſtro cum dedecore tenetur, aliquando recuperaturum eſſe, niſi variis, & importuniſſimis Gallorum armis diſtentus fuiſſet. Vita functo Maximiliano Imp. Carolus Maximiliani nepos, & Rex Gallorum Franciſcus in petitione dignitatis Imperatoriæ inter ſe concurrerunt: ſed propter ſummum generis ſplendorem, & diuinam ingenii præſtantiam, ac maximam opum facultatem (vt ante dixi) CAROLVS prælatus fuit. Quare Franciſcus, qui ſeipſum ſine riuali amabat, in eum graue odium concepit; atque ad eius ſpiritus reprimendos, quos magnos eſſe ſentiebat, ne alienæ virtutis lumen ſuæ gloriæ officeret, aliquot Germaniæ principes, qui in eodem dignitatis certamine victi fuerant, ac potiſſime Henricum Angliæ Regem in ſui amicitiam pellicere conatus eſt; ortisque in Hiſpania diſſenſionibus ex CAROLI in Germaniam diſceſſu, quo ad Imperii ſedem accerſitus fuerat, ſatis idoneam occaſionem ad occupandam Nauarram ſibi oblatam eſſe putauit, verum Hiſpanienſes tumultus Adriani S.R.E. Cardinalis conſilio, & diligentia ſedati ſunt, & Henrici amicitiam CAROLVS ſolertiſſime præoccupauit. Et cum primum ex Hiſpania in Germaniam eundum ei fuit, quo tutum ab inſidiis Gallorum iter haberet, qui non dicam a natura, ſed armorum, & opinionum varietate ſempiternas gerunt cum Hiſpanis inimicitias, Franciſco promiſerat, pro ea, quam in Neapolis regnum habere ſe actionem dictitabat, ſingulis annis aureorum C.M. ſoluturum, & Nauarram Henrico Regis Ioannis filio redditurum: ſed ad hæc promiſſa faciendа adduci deinde non potuit, ne eorum regnorum ius imprudenter amitteret, quæ ab auo legitime acceperat; quod ea, quæ pollicitus fuerat, non ſua ſponte, & voluntate, ſed coactus ab ipſa rerum neceſſitate recepiſſet, vt illis ſtare a nulla lege iuberetur. Tum ægre ferebat, Maximilianum Sfortiam vectigalem Imperii a Franciſco vi armisque fuiſſe Mediolano priuatum, reputans ſecum ipſe, quot pericula regnis ſuis conflarentur, ſi Gallos in Italia foueret gentem leuem ingenio, & arrogantem, ſtudentemque ſemper rebus nouis, ac regnandi maxime cupidam. Verum interea dum regnorum ſuorum ſtatum componit a Leone X. Pontifice maximo ad recuperandum a Gallis Mediolanum communibus copiis inuitatur. Nam eorum inſolentiam Pontifex nullo modo perferre amplius poterat, quæ Eccleſiæ iura iniuria ſibi vendicarent, & Apoſtolicæ ſedis auctoritatem nullo cultu dignarentur, & effecti iam eſſent omnibus nihilominus quam olim Siculis odioſiores. Itaque adducto exercitu a Proſpero Co-

lumna, Franciſco Daualo Marchione Piſchariæ, & Antonio a Leua Mediolanum recuperatur, & Franciſco Sfortiæ Maximiliani filio reſtituitur. Ex quo Rex inflammatus furore, maximis ipſe cum copiis alpes transſcendit, Mediolanum obſidet, ac paucis diebus in ſuam ditionem, & poteſtatem redigit, munitoque præſidiis ad delendas Imperatoris copias, quæ Papiæ ſunt, exercitus aciem dirigit. nec detrectant noſtri certamen, quanquam numero inferiores, ſed ingente animorum ardore & armorum pugnam ſuscipiunt. Stat paulisper anceps prima conflictione fortuna, tum ad noſtros ſe inclinat, tandem Rex maxima ſuorum cum ſtrage vincitur capiturque VI. Kal. Martii, ipſo Imperatoris natali die. Quo ſecundo euentu CAROLVS nihilum elatus neque pro iuuentutis natura, quæ inflatior eſt, neque pro victoriæ conditione, quæ inſolentiores homines reddit, adductum ante ſe in Hiſpania Regem licet potentiſſimum, & acerrimum hoſtem pro diuina quadam ſapientia, & animi magnitudine non modo nullis incommodis affecit, ſed maximis beneficiis ornauit, certisque pactis ad ſeruandam pacem conditionibus liberum in Galliam dimiſit, & abeuntem munificentiſſime p. 518
proſequutus eſt. Ita glorioſus adoleſcens animum ab omni lætitia geſtiente & inſolentia cohibens, atque in tanta fortuna tantam obtinens lenitatem prudentiæ, & fortitudinis armis victoriæ conditionem, & ſeipſum vicit. Hæc reconciliatio gratiæ regis perculit non tenui metu animos Italiæ Principum; cum etiam nunc impenſius a Franciſco Sfortia Franciſcus Daualus Mediolani arcem repeteret, quod parum in illo firmæ fidei ſuſpicione moueretur. Igitur Clemens VII. Pontifex maximus, qui tum Adriano ſucceſſerat, qui poſt Leonem paulo plus anno Romanam Eccleſiam gubernarat, & Veneti, & Franciſcus Sfortia contra CAROLUM perinde, ac communem hoſtem ducti vana quadam fortitudine ſocietatem, & arma coniungunt, in quam ſocietatem etiam ægrum animum Franciſci Gallorum Regis alliciunt. Sed in omnibus præliis fortuna, quæ fortes adiuuat, Imperatoris partibus, & gloriæ fauit. In his bellorum procellis Romæ aliqua detrimenta per Cæſarianos inſciente CAROLO importata ſunt. Nam prorex Neapolis, quo Pontificem a Gallorum ſocietate diuelleret, in illius damna Columnenſes immiſit, quod facinus Imperator grauiter improbans per literas Pontifici ſeipſum excuſauit, & damnum factum recepit: tum Borbonus prædæ ſtudio cum exercitu Romam inuaſit ad eius defenſionem languidiſſimo ſtudio incumbente Pontifice. ad cuius rei nuncium Imperator, qui tunc in Hiſpania natalem diem Philippi filii celebrabat, incredibilem dolorem accepit, & apud Pontificem iuſta ignorantiæ excuſatione vſus eſt, & mandata ad ſuos dedit, vt obſeſſum in arce Sancti Angeli Pontificem quam certiſſime liberarent, & omnibus modis ex vrbe milites educerent: quos tamen a præda nullius oratio, aut vis poterat amouere. Et res quidem ipſa (vt grauiſſimorum hominum ſententias omittam) eum ab iſtius mali culpa abſoluit: quoniam nullum hoc facinus inconſideratius, & maiore a quoquam temeritate ſusceptum, aut ipſi vidimus, aut ab aliis vnquam audiuimus. Nam quæ ratio in ſpem occupandæ Romæ potuit Borbonum impellere, qui collectum ex diuerſis gentibus exercitum, & ſine ſtipendio militem longis itineribus feſſum fractumque intra inimicorum vires ducebat, vbi neque commeatum, neque pecuniam belli neruos alicunde ſperaſſet, quin etiam haud longe poſt terga hoſtili exercitu imminente? Cui ſi diem vnum qui Romæ erant obſtitiſſent, altero die coactus fuiſſet omnium rerum inopia discedere. Sed habuit temeritas ex alterius ignauia, & formidine volente Deo, cuius ſunt occulta iudicia, ſecundum exitum: ex quo vulgares, & imprudentes homines res, non rerum conſilia iudicant. Tam ne igitur temerarium, & iniquum facinus ſubitum, atque inſperatum prudentiſſimi, & ſanctiſſimi Imperatoris conſilio factum eſſe quis autumet? Quod ſi Italiæ dominatum appetebat, ſi regnandi cauſa Iulii Cæſaris exemplo peccandum putabat, cur vrbem non retinuit? cur milites euocauit? cur Pontifici damni facti recepit? quanquam obtrectatoribus nulla vnquam deeſt calumniandi anſa; quorum mens inuidia, os maledictione plenum eſt. Ita affectum Pontificis animum, & exulceratum Rex Gallorum appoſitis ſententiis contra Imperatorem alit: & in idem fœdus

venit

Vinl. Jun. venit Rex Angliæ cum Venetis; qui in tanta Italiæ perturbatione,& tumultu quiescendum sibi non esse arbitrantur, quosque vt afflictam Pontificis conditionem miserentur, humanitatis aliqua ratio, & a Cæsarianorum armis, vt timeant, monet felicitatis cursus, & falsa quædam de victoris ambitione cum secundo rerum euentu crescens opinio. Quorum tamen conspiratio minus CAROLI animum permouit, quam non seruata a Francisco fides, quam in Hispania dederat, cum solutus, & in libertatem vindicatus fuit. Ideo quo tantum in vniuerso terrarum orbe suis dissensionibus excitatum incendium vna ipsi pugna restingueret, illum ad singulare certamen prouocauit ductus Petri Terraconensis, & Caroli Andegauensium Ducis auctoritate, qui singulare certamen inter se olim instituisse feruntur, quo de Siciliæ possessione litem dirimerent, quæ multis populis maximas calamitates attulerat. In quam pugnam renuit Franciscus descendere: immo iterum cupiit CAROLO reconciliari, quem in gratiam cum Pontifice rediisse comperiebat, & rem suam in Italia male geri, siquidem clarissimos duces a se desciuisse, & præter alia incommoda Lotreccum, quem maximo cum exercitu ad expugnandum Neapolim miserat, in ipsa obsidione maxima cum exercitus parte morbo consumptum acceperat. Agnouitque aperte in facienda pace CAROLI non speratam facilitatem. Et quid Deus bone a CA-
P. 519 ROLO aut humanitatis, aut caritatis, aut pietatis omissum est, quo Franciscum in officio contineret, quando Heleonoram sororem suam illi in vxorem commiserit? Verum non multo post tempore Franciscum Massiliæ Pontifex conuenit, eiusque filio Henrico Catharinam neptem suam in matrimonium dedit. Quæ affinitatis coniunctio grauem suspicionem initæ contra se societatis CAROLO mouit, cum manifestam Pontificis inconstantiam videret, & de Franciscí erga se voluntate dubitaret, qui animum semper armatum gerens, tum maxime ad turbandam pacem Ligures e Gallia expulerat, & Genuam nescio quo iure repetebat. Et quidem Gallorum ingenium, & infirmitas multorum scriptis reprehensa est, quod leues sint, & in capiendis consiliis mobiles, in suscipiendis bellis alacres, in resistendo imbecilli, ac molles. Tunc Imperator summos Italiæ Principes maximis beneficiis, & honoribus sibi deuinxit, & Francisco Sfortiæ Mediolanum libere concessit, vt omnem appetitæ Italiæ dominationis suspicionem a se remoueret, qui omne cum Christianis bellum oderat, & ad debellandos amentia deprauatos hæreticos, ac Turcarum audaciam reprimendam animum a pueris intenderat, vnde Religioni fides, imperio dignitas, sibi gloria, Christianæ reipublicæ salus, omnibus pax, ocium & tranquillitas pareretur. Interea Franciscus Sfortia correptus morbo discedit e vita, & Franciscus Rex Gallorum auito quodam iure Mediolanum ad se pertinere dicit, & Sabaudiam, cuius dominus Imperatorem affinitate attingebat, iniquissime ac tumultuosissime aggreditur. Qua de re certior factus Imperator in ipso itinere, cum victor Rex Tunethe rediret, grauissimam orationem aduersus Franciscí mutabilitatem, & peruersitatem Romæ apud Paulum III. Pontificem maximum in Clementis demortui locum ab vniuerso Cardinalium senatu suffectum in amplissimo patrum consessu habuit omnesque testatus est non sponte, sed lacessitum, non dominatus cupiditate, sed defendendi sui suorumque causa arma se capere; postremo ad singulare certamen sese obtulit, ne duorum culpa Christianæ regiones suorum cæde, & cruore plus plusque fœdentur. tum confecto exercitu Galliam braccatam, quam nunc Prouinciam vocamus, petere contendit: sed propter immanem frigorum, & hyemis vim in hyberna Genuam rediit. Hoc interim Pontificis maximi studio, & industria X. annorum induciæ inter reges fiunt. Nihilominus Franciscus quanquam arma deposuit, voluntatem bellandi non exuit: & cum se penitus deiectum e spe recipiendi Mediolanum videt, aliquot Germaniæ principes Austrio generi priuatis quibusdam odiis inimicos atque in primis Cleuis ducem contra CAROLVM solicitat, & inuadere cum exercitu in Flandriam suadet eo scil. tempore, quo Imperator ad expugnandum Algerium nauigarat; ipse etiam multis copiis diuersas partes, quæ in CAROLI ditione sunt,

vexat;

vexat; atque o nefandum & impium ſcelus ad Chriſtianorum cædes, & incendia religionis noſtræ crudeliſſimos hoſtes pollicitationibus, ac præmiis inducit. Quorum malorum nos ipſi teſtes ſumus, qui ſpectatores magna ex parte fuimus. Nos enim ipſi vidimus e tectis noſtris Calabriæ oras ſæuiſſima depopulatione vaſtari, & fœdiſſima flamma vrbes, & agros incendi. Quid referam virorum crudeliſſimam cædem? quid mulierum acerbiſſimam vexationem? quid captiuorum miſerrimam ſeruitutem? quorum lamentationes hic ipſi nos ingenti noſtro cum dolore, & commiſeratione exaudiuimus, cum ſociorum miſerandam calamitatem inſpectantes nullum afflictis auxilium, & opem ferre poſſemus. In quam eandem calamitatem permulta aliarum regionum maritima oppida, & aliquot Mediterraneo mari circumfuſæ inſulæ inciderunt in Chriſtianorum ſtrage, & ſanguine ardentius bacchante Barbarorum furore. Quæ ora? quis ſinus? qui portus? quis toto mari locus a Turcarum claſſe, & direptione tutus fuit? quæ ciuitas ſocia non ingemuit? quæ non indoluit tam tetram, tam horribilem, tam fœdam, & infeſtam peſtem a Chriſtianiſſimo quondam rege fuiſſe, tam impie, tam ſcelerate, tam nefarie in Chriſtianorum regiones, & vrbes immiſſam? At vero Deus optimus, qui impios odit, & religioſos amplectitur, ex Maurorum telis Imperatorem defendit, & ex vndarum procellis eripuit, & incolumem regnis ſuis reddidit. Qui vſus eadem cæleſti aura temeritatem Cleuis ducis facile domuit; mox ad contundendam regis audaciam Lutetiam Pariſiorum maximo cum exercitu petiit expugnaturus eam vrbem, in cuius expugnatione vniuerſum Galliæ regnum occupatum iri videbat: tantusque Pariſinorum animos terror ſubiit, vt omnes manifeſtam fugam meditarentur. It obuiam Franciscus maximis cum copiis & totius Galliæ nobiliſſimis ducibus non pro gloria, ſed pro ſalute dimicaturus. Iamque duo potentiſſimi exercitus duo- P.510
bus clariſſimis regibus præſentia ſua & oratione milites ad certamen hortantibus prope aderant ſumma cum virium contentione pugnam inituri, in qua totius belli moles & omnium rerum ſumma vertebatur, cum Sanctæ Eccleſiæ caput IESVS CHRISTVS dominus noſter Chriſtianorum labores, & clades e cœlo miſeratus, mirum in modum regum animos inter ſe reconciliauit, & rem quaſi ex magna & nebuloſa tempeſtate in ſerenam tranquillitatem reduxit. Sed eam paulo poſt Franciſci mors perturbauit. Nam Henricus regno ſuccedens acer iuuenis, & ardens ſtudio belli ad renouanda Martis certamina ſtatim animum adiecit. itaque oppida munire, & primarios Germaniæ viros aduerſum Imperatorem clam inſtigare & occulte cum Heluetiis ſocietatem inire cœpit. Nec prudentem Imperatorem iuueniles animi ardores, & aſtus latuere. quare aduerſus Henrici ſtudium & audaciam ſe ipſe quoque inſtruxit; & inuito diſtractus ab eo bello, quod contra Germaniæ ciuitates, quæ hæreticorum partes ſequebantur, parauerat, Lotharingiam verſus caſtra mouit, ac iuuenilem animum & conatus conſilio, & virtute cohibuit. Nunc ad ea bella transeo, quæ contra hæreticos pro veritatis defenſione, & contra veræ pietatis hoſtes pro Chriſtianorum ſalute & incolumitate geſſit: ex quibus intelligetis quanta pacis ornamenta & belli ſubſidia Chriſtianæ reipublicæ comparaſſet, ni Gallorum aut leuitas aut inuidia illum in magnis & diuturnis contentionibus habuiſſet. Equidem Ioannes Federicus Saxonum Dux & Philippus Landgrauius hæreticorum Principes & fautores, dum Imperator armis in Gallia diſtineretur, pacto in Schemelcaldo Saxoniæ oppido cum plerisque Germaniæ principibus inter ſe fœdere Branſoicchi ducem contra fas omne poſſeſſione ſua diſturbauerant; & ad Imperatorem Langrauius audacter adierat, atque arrogantius eum monuerat, ne quid contra ea, quæ ipſi geſſiſſent, moliretur, vnde permultorum principum odia in ſe conuerteret. Quod facinus placuerat Imperatori ad concilium deferri, & cum ſemel atque iterum citati adeſſe neglexiſſent, dux Saxoniæ & Langrauius perduellionis damnati fuerant. Et Martinus quidam Luther homo omnium ſceleſtiſſimus nuper in imperitum vulgus prauas quasdam opiniones &

ſententias

sententias contra Ecclesiæ Romanæ dogmata & instituta spargere cœperat, & nactus
socium amentiæ suæ Oecolampadium dissolutum, perditum, & nequam hominem,
atque etiam adeptus sectæ suæ fautores maximos Germaniæ principes, Saxoniæ du-
cem, & Langrauium breui qui sub agnina pelle animum gerebat lupinum, multis
Germaniæ ciuitatibus malum venenum infuderat. Non enim vlla pestis est, quæ
latius manet, quam hæresis, præsertim ea, quæ felicitatem nulla nostra cura, labore
comparandam proponit, cum ingenium sit omnium hominum (vt Comicus poeta
loquitur) ad libidinem a labore procliue; hoc autem magis, si principum aucto-
ritate confirmetur: quorum mores, & vitæ rationes in populis subito sequuntur.
Ad quod pestiferæ, & funestæ doctrinæ semen extinguendum omnem diligentiam
CAROLVS adhibuerat: & quoniam, in popularium sensibus quod fibris inhæreret,
facile extirpari non poterat, edicto cauerat, ne quid de religione innouaretur, nisi
ex decreto Sancti, & Oecumenici Concilii a Pontifice Romano conuocandi. Tunc
igitur suscepto bello a Catholico Imperatore contra Principes hæreticos vndique
ad eos copiæ subsidiaque venerunt: LXXX. M. peditum, equitum XV. breui
tempore collecta sunt, muralia tormenta CXX. currus ad ferenda onera DCCC.
naues ad transmittendum flumina CCC. Doleam Mamertini contagionem mali
tam breui, tam late diffusam? an tantam Germanorum potentiam non periculo-
sissimis temporibus contra Mauros Turcasque conuersam? Ceterum, qui non in
hominum multitudine, & robore, sed in Dei maximi dextera, & virtute spem
omnem victoriæ collocauerat, CAROLVS maiore animo se bello contra sceleratissimos, & nefarios duces accingit; & dum Langrauius in oppugnandis, & ad fi-
dem suam adigendis vicinorum oppidis tempus terit, quam maximas potest copias
armat: cumque adhuc militum numero inferior longe sit quam vt cum hoste con-
gredi possit, nullam pugnandi copiam illi facit, sed insolentem iuueniliter exercitum prudente cunctatione debilitat, qui quoniam compositus est ex variis homi-
nibus, & horum laborum minime patientibus, qui bella comitari solent, deficiente
ipsum commeatu, & frigidiore tempestate adueniente dilabitur. Interea quoque
Dux Mauritius Ferdinandi Caroli fratris legatus cum exercitu inimicorum regiones
p. 521 ingressus hostiliter omnia populatur & vastat. Quæ incommoda Lantgrauius ani-
mo agitans studuit cum Imperatore pacisci: sed cum nihil impetrasset (nam in-
dignum Imperatoria dignitate, & abhorrens ab æquitate CAROLO videbatur tan-
tam insolentiam, & temeritatem impunitam relinqui) noctu contento itinere in
Haidamum oppidum confugit, exercitumque dimisit. Vnde finitimæ ciuitates in
CAROLI potestatem venere, & qui inimicis fauerant viri primarii, & Schemelcal-
dicæ conspirationis adiutores & socii veniam suppliciter ab eo postularunt. At
Dux Saxoniæ validioribus copiis ad omnem se euentum munit: contra quem Im-
perator signa conuertit, & victricem aquilam in Saxoniæ fines inferens ad certamen
hostem quamuis numero militum priorem trahit, & momento prosternit & capit.
Quæ omnia tanta industria diligentia celeritate administrata sunt, vt diuino nutu
& consilio gesta fuisse visa sint. Quare religiosissimus Imperator non vt Cæsar in
Ponto veni, vidi, vici; sed totam victoriam ad diuini nominis prouidentiam & vir-
tutem referens dixisse fertur, veni, vidi, sed Deus vicit. Et Dux Saxoniæ licet iu-
dicum sententiis capite damnatus fuerit, tamen ab humanissimo victore benignis-
sime liberalissimeque tractatus est. Lantgrauius quoque tum in Imperatoris fidem
& potestatem sese dedit. In hac rerum quasi malacia & tranquillitate subita quæ-
dam tempestas exorta maximo periculo Imperatorem obiecit. Nam Mauritius
ægre ferens Langrauium socerum suum diutius in custodia teneri, atque hæretico-
rum stimulis incitatus deleta tot tantorumque beneficiorum memoria, quibus ab
Imperatore ornatus fuerat, clam cum Henrico Galliæ Rege & Ducis Saxoniæ &
Langrauii liberis contra eum societatem coiuerat; & postquam satis copiarum
collegit, repentina vi & validissimo impetu Clusam, qua Harspurgum ad Impera-

torem transitus erat, occupauit vſus incredibili feſtinatione, ita vt Carolo nocte media effluente imbre cum aulicis & his tantum militibus, quos ad cuſtodiam ſui corporis habebat, Vilaccum fugere neceſſe fuerit. Verum vt ilex e ferro vires ducit, ſic CAROLVS e periculis animoſior emergit: & interea, dum ſubſidia ex Italia & Hiſpania expectat, per Ferdinandum fratrem ſimulate cum Mauricio de pace agit: ille vero animo, & lætitia inflatus, ac ſi de Cæſare triumpharet, exultat, & cum cæteris hæreticorum principibus cuncta miſcet, & turbat. Quem inſolentem vtique dux Branſoicchi magis diuina ope fretus quam humana cum his copiis, quas Imperatoris nomine coegerat, adoritur, & pugnantem debellat, & cedentem grauiter ferit, ex quo vulnere poſt triduum animam amiſit. Vt omnem hæreticorum vim, & ardorem concidiſſe vidit Imperator, ne quam crudelitatis notam ſuſtineret, Lantgrauium e cuſtodia liberauit, & filiis Saxoniæ ducis, qui his ipſis diebus mortem obierat, vniuerſa patris bona & familiæ inſignia & dignitatem reſtituit. Neque enim perduelles ſæuius puniendos cenſuit ne male affectos cæterorum principum animos acrius exulceraret; neque remiſſius agendum putauit, ne quem Imperii contemptum lenitas afferret, & impunitatis ſpes vlla poſthac improborum hominum audaciam educaret, ſeruans ſingulari cum prudentia iuſtitiæ modum & æquitatem, ſic vt illi a cœleſti quodam numine dictum fuiſſe videatur:

Hæ tibi erunt artes, pacique imponere morem,
Parcere ſubiectis & debellare ſuperbos.

Hinc me res geſtæ contra Turcas & Mauros ad ſe vocant: quæ ſatis omnibus declarant Imperatoris non vulgarem in tuenda religione voluntatem & induſtriam: quippe cui ſemper in animo propoſitum fuit pro vera religione, ac ſuæ dignitatis officio Chriſtiani nominis hoſtes profligare, & geſtientem Turcarum audaciam furoremque comprimere. Porro Solimannus Turcarum dominus ad totius Europæ dominationem aſpirans iam ſecundo Hungariam ingreſſus cum CCC. M. delectorum militum exercitu maximum Chriſtianis metum, & terrorem incuſſerat. contra quem CAROLVS inuicto animo cum XC. M. hominum profectus iuxta Viennam caſtra locauit, & admirabili arte copias ad pugnandum diſpoſuit. Cum vero erectus ſpe certa victoriæ diuina quadam præſentia pugnæ diem expectaret, Solimannus victus præſtantia CAROLI, quod in eius opinor galea, cœleſte atque inextinguibile lumen conſpexiſſet, quale in ſuis ducibus poetæ ſæpius elucere confingunt, nocte ſocia caſtra mouit, ſeque ex eius conſpectu quam longiſſime proripuit. Ergo potentiſſimus & clariſſimus Turcarum Imperator neque militum multitudine, neque famæ pudore ad pugnandum induci potuit, nec prælio victoriam, ſed fuga ſalutem quæſiuit. Et non liceat acclamare egregiam, & ante hoc tempus p. 522
inauditam, & inopinatam ſine vllo telo ſolum ipſa præſentia partam de tanto exercitu & Turcarum Imperatore victoriam? Per id quoque tempus Andreas Auria cum aliquot roſtratarum nauium claſſe in Peloponeſum miſſus præclara facinora edidit: quibus ingentem occupandæ Græciæ pauorem Turcis iniecit. Solimanno igitur ex Hungaria non prælio, ſed metu pulſo, atque ita pulſo vt nunquam amplius auſus ſit incolumi CAROLO redire, ad expugnandum Guletham arcem prope Timethem Imperator animum aduertit: quod inde maximum periculum Chriſtianorum nauigationibus & maritimis oris a prædonibus immineret. Nam Hariadenus Ænobarba, quem Barbaroſſam vulgo nominamus, vir multis victoriis & bellicis ornamentis clarus, qui grauibus ſententiis Solimanni animum ad vniuerſum terrarum orbis imperium excitauerat, ex Tunethe Muleaſem expulerat, & Muliroſetto fratri regnum addixerat, ac Guletham Solimanni nomine munierat ea nimirum ſpe, vt aliquando ſub Turcarum Imperium & fidem vniuerſa Africa

redigere-

redigeretur. Quamuis ergo a Gallorum odiis non iniuria timendum ſibi eſſet, tamen in Deo ſpem ponens rerum ſuarum, quod iuſtum & Chriſtianæ reipublicæ vtile, ac neceſſarium bellum moueret, magna cum claſſe in Africam profectus eſt, ac ſecundo vento Vticam tenuit quem portum Farinæ hodie vocant. Eius appulſu Barbaroſſa grauiter perturbatus maiore præſidio Guletham firmauit, & claſſem in ſtagnum, quod facit inter Tunethem & Guletham influens mare, ſubduxit. Imperator ex Vtica legens oram antiquæ Carthaginis vbi in conſpectum Gulethæ venit, milites in terram exponi iuſſit, & hoſtem a littore tormentis arceri, tum opportunis ad feriendum arcem locis tormenta diſpoſuit: poſtremo terra marique Guletham inuadens, quæ natura loci & artis opere inexpugnabilis videbatur, incredibili virtute, ac felicitate cœpit, ſimulque tota Barbaroſſæ claſſe potitus eſt. Sed dum reficit propugnacula captæ arcis Barbaroſſa cum XX. M. militum Chriſtianas aliquot cohortes adoritur, fit ad pugnam concurſus, pugnaturque vtrinque fortiſſime atque acerrime: Sed Hiſpanienſes equites cum barbarorum equitum vim ſuſtentare diutius non poſſent, & circumfunderentur vndique hoſtes, Imperator ipſe, non aliter atque olim Cæſar cedentes ſuos Neruiis, primus in hoſtem factus exemplo ſuo ad pugnam retraxit, inter primos armatus procurſat, & ad prælium omnes cohortatus ad acclamationem Sancti Iacobi, qui ab Hiſpanis religioſiſſime colitur, ſtringit in hoſtes gladium; reliqui tanti ducis exemplo animoſiores effecti barbaros proſternunt, feriunt, occidunt. Quo in prælio CAROLVS præter cæteras victoriæ laudes ciuicam coronam meruit, quoniam Andream quendam Pontium equitem Bæticum ex hoſtium manibus vulneratum ſeruauit. Tum contra multorum ſententiam decreuit Barbaroſſam perſequi, & ex Africa Turcas omnino depellere. Quamobrem inſtructo exercitu caſtra Tunethem propius mouentur, ordines ducente Alfonſo Daualo Marchione Vaſti egregio, bono, & forti duce. Occurrit cum ſuis Barbaroſſa acceſſum ad vrbem quoquo modo inhibiturus, verum commiſſo certamine inferior diſcedit, atque intra oppidi mœnia ſeſe recipit. Et quamuis C. M. hominum in armis haberet, tamen artibus CAROLI præuentum ſe videns & induſtria circumcluſum in maximam deſperationem venit; Et extra omnem rerum meliorum expectationem poſitus, in captiuos Chriſtianos, qui in cuſtodiam coniecti fuerant numero VI. M. ferro & igne ſæuire ſtatuit animo ad crudelitatem præcipite. Sed dum in concilio eſt, captiuorum aliqui ſe primum, tum alios occulte ex catenis ſoluunt, vel ex ipſis cuſtodibus aliquot a tanta crudelitate ad miſericordiam commotis, poſtremo facto in cuſtodes impetu arce potiuntur: intra quam ſubito fumo, ſignis, nutu, & clamore ſublato Imperatorem aduocant. Vnde Barbaroſſa cum videt ſe neque pollicitationibus, neque precibus, neque vi poſſe arcem recipere, cum VII. M. Turcarum in Hipponam, quam modo Bonam dicimus, fugam arripuit; atque inde loci mox cum XIII. triremium claſſe, quam illic ante ad omnem euentum collocauerat, Algerium, quod oppidum Mauritaniæ veteres Romani Iuliam Cæſaream vocauerunt, ne in Imperatoris manus veniret, celerrime profugit. Cuius fuga Tunethes ſine vlla concertatione in Imperatoris poteſtatem venit. eam Imperator Muleaſemi, qui a fratre pulſus e regno prius ad ſe confugerat, impoſito paruo tributo reſtituit. collaudatisque captiuis Chriſtianis & auctoribus facinoris dignis muneri-
p. 523 bus affectis ad nos de Africa triumphans perlatus eſt: atque a vobis ſummis honoribus & pompa exceptus. At vero tantam felicitatem aliquot poſt annis graui iactura permiscuit cœli turbulentiſſima, & formidoloſiſſima tempeſtas, quæ claſſem ad Algerium fœdiſſime vexauit. Nam cum ſtatuiſſet Algerium piratarum vnicum poſt captam Tunethem receptaculum euertere, vt ex omnibus oris Chriſtianorum nauigationibus & mercibus mare liberum tutumque pateret, eo cum ingente claſſe profectus fuerat: & nondum erant omnes homines, equi, commeatus, tela, tormenta, & ad oppugnandum pertinens materia in terram expoſita,

cum prima noctis vigilia magnis tempestatibus subito mare concitari, & vehementis imbris, & nimborum & procellarum & turbinum ruina, cum fulminum & tonitruum horrore cœlum vndique miscri cœpit. Quæ tempestas cum biduum continenter sæuisset, nauium aliæ collabefactatis lateribus submersæ, aliæ vndarum æstu ad littus illisæ & perfractæ sunt, paucæ ad anchoras deligatæ vim ventorum & fluctuum sustinere potuerunt: & hominum alii cum ipsis nauibus salo obruti, alii, qui ad littus nando euaserant, ab hostibus immanissime cæsi: quanquam hoc ab hoste periculum deinde qua potuit Imperator celeritate summouit. Spectaculum non modo hominibus sed vndis ipsis, & littoribus luctuosum. At qui in terram ante descenderant maximo imbre madefacti & crudelissima tempestate deterriti, neque arma tenere neque se miseros sustentare valebant; augebatque dolorem commeatus iactura: nam tegumenta in nauibus reliquerant, & cibaria solum in duos aut ad summum tres dies secum asportauerant. Nihilominus Imperator obiens egregii ducis, & militis munus humanissimis verbis acerbitatem omnium solatur, & primus in acie obuersans dextera, & virtute suos ab ingruentium barbarorum armis defendit: nec quicquam vnquam. O mirabilem viri constantiam & firmitatem, in tot tantisque rerum asperitatibus, aut desperatione deiecisse, aut formidine contraxisse animum visus est, alacri & semper eadem fronte, pluuiæ, frigoris, famis patiens, atque interdiu & noctu suis in acie præsens; vt eius virtutem admirati hostes CAROLVM Deo cuipiam similem esse, nec iam amplius mortalem, sed de cœlo lapsum aliquem ad salutem, & nomen populi Christiani propagandum crediderint, & elatos a rerum euentu spiritus alienæ virtutis admiratione represserint. Sedatis iam fluctibus, & tempestate commutata aliquot aliis discriminibus vi quoque superatis milites in naues ascendere iussit; ipse vltimus conscendit, qui primus in terram descenderat. Quod si virtus aduersæ fortunæ telis velut aurum fornacis flamma probatur, certe in his grauissimis periculosissimisque procellis Imperatoris perfectæ virtutis laus maxima enituit. Iam Draguthem archipiratam acerrimum & communem omnium hostem ab Ioanne Vega prorege nostro ex Aphrodisio pulsum, & oppidum natura & arte munitissimum breui temporis spacio paruis copiis vix LX nostrorum interitu expugnatum, quid opus est me vobis, Mamertini, recensere, qui eius belli participes & socii fuistis? Ex quo non minor ad omnes vtilitas quam ad ducem gloria peruenit. Enimuero plerique magis secunda fortuna in his rebus vsi sunt, quas ipsi gesserunt, quam in his, quas aliorum fidei commendarunt, contra aliis vicariorum opera felicior & fortunatior fuit, quibusdam vero summis Imperatoribus iidem vbique prosperitatis venti vsque ad extremum vitæ tempus afflarunt: cuiusmodi CAROLVM habuisse videmus. Nam quantam per Ioannem Vegam? quantam per Bransoicchi ducem? quantas per Andream Auriam? quantas per Franciscum & Alfonsum Daualos? quantas per Prosperum Columnam, Ferdinandum Gonzagam & eos duces, quos Italiæ rebus præposuerat? quantas per eos, quos ad Indos miserat, victorias est felicissime consequutus? In cuius equidem felicitate hoc maxime ponendum arbitror, quod eius auspiciis deuictæ, & a ferino cultu & vana religione ad veram, & ciuilem reuocatæ sint regiones ab hoc nostro terrarum orbe disiunctæ, & priscis illis Romanis, qui se terrarum dominos adpellabant, ignotæ. Quamobrem merito nunc regina volucrum aquila Imperii, & Austriæ stirpis insigne ostium Oceani, quod vtpote nulli hominum natura peruium, domitor ille ferarum & mundi Hercules duabus columnis tanquam habitabilium regionum terminis præsepsisse dicitur, secundo volatu transmisisse se gloriatur. Quæ quidem ego non solum CAROLI fortunæ, sed etiam prudentiæ tribuenda existimo: e cuius, vt ita dicam, ludo & palæstra plures quam ex illo Troiano equo strenui duces p.524
prodiere, non quales sunt ficti illi Gallorum heroes, quos vulgus Palatinos appellat, sed quales Imperatorum mater Roma produxit. Nec profecto isti tanti fuissent,

nisi

niſi CAROLVS ingenio & virtute præſtantiſſimus extitiſſet. Quapropter eius ætatem ſoleo vere auream prædicare, & Chriſtiani populi felicitatem ſimul attendere, quod in grauiſſimis temporibus, & turbulentiſſima tempeſtate is Imperator diuinitus nobis datus ſit, qui potentiſſimi & ſæuiſſimi hoſtis Terrarum inquam domini conatus effringeret, ac non modo Chriſtianorum fortunis imminentem, ſed etiam ex infimo pectore crudelitatem inſatiabilem anhelantem belluam conſilio & vi longe e noſtris regionibus expelleret atque eiiceret. Imperator vere pius, felix, inclytus, victor, triumphator auguſtus, & quod recte dixerim, pater patriæ, quoniam rempublicam Chriſtianam labentem fulſit, afflictam erexit, perditam refecit, anguſtam explicuit, & coarctatam quam longiſſime dilatauit. Porro ſapientes viri docent, neminem in vllo vitæ & ſtudiorum genere perfectum eſſe poſſe, qui non & ingenii dotibus ornatus, & doctrinæ præceptis inſtructus, & meditationis vſu perpolitus fuerit: quibus quaſi numeris expletum & omni laude cumulatum Imperatorem noſtrum videmus; qui a natura ſagacem vim ingenii, ac motus celerrimos adeptus, totam ætatem in imperatoriis artibus conſumpſit non modo excellentium virorum disciplinis imbutus, ſed magnorum ducum ipſe magiſter. Igitur hoc ingenio natum hominem & aſſiduo rerum vſu & exercitatione doctum credendum eſt, neque per ignauiam quicquam omiſiſſe neque per audaciam aggreſſum eſſe, quod intelligentia & ratio aut obire poſtulaſſet, aut aggredi prohibuiſſet; quorum alterum inertiæ, alterum temeritatis eſt vitium, vtrumque Imperatoris virtuti, & laudi ſummæ contrarium: & qui tot victorias, & triumphos a grauiſſimis hoſtibus reportauit, neceſſe eſt illum ſemper laborauiſſe, nunquam non vigilaſſe, vbique præſentem fuiſſe, nec copiarum multitudine, ſed militum virtute confiſum, nec impetu quodam animi, ſed pleno prudentiæ conſilio, diſciplina & ordine cuncta, quæ ad rem bene gerendam requiruntur, perfeciſſe. Neque vero in quo tot egregiæ virtutes emicuerunt, deſiderata ſunt ea, quæ virtutem maxime ſignificant, dignitas inquam oris, generisque nobilitas. Nam regia ſtirpe prognatus, & in ea familia educatus fuit, in qua excellentiſſimorum Imperatorum permultæ imagines ad æternam factorum memoriam illum dies & noctes excitabant; oris vero forma digna pulchra, & virilis, quæ ipſam imperii maieſtatem non mediocriter exornabat. Maxime autem eius animi excelſitas in laudis & gloriæ ſtudiis apparuit, quæ in altioribus animis vehementiora eſſe ſolent: qui eum regem miſerrimum eſſe aiebat, vtpote præſtantis ingenii & virtutis expertem, qui res dignas prædicatione vel ignauus ipſe per ſe facere neſciret, vel otioſus & voluptuarius negligeret. Veruntamen qui Chriſti fide illuſtratus ſupra virtutem & gloriam aliud videbat, quo diuina gratia liceret aſcendere, non in honorum ſplendore, ac nominis prædicatione beatam vitam poſuit, atque ii, quibus dies Chriſtianæ veritatis nondum illuxerat, ſed ad ſempiternam illam felicitatem comparandam omnes ſuas cogitationes viresque conuertit. Vnde quibusdam illi obiectantibus ſcire quidem eum vincere, ſed neſcire more Cæſaris expedite victoria vti, quam Chriſtiane, hoc eſt, vere & ſapienter reſpondit, Cæſari vnicum vitæ finem fuiſſe propoſitum nominis prædicationem; ſibi vero cæleſtis gloriæ adeptionem; cuius gratia multa non facienda, multa etiam ferenda ſunt, quam qui conſequi neglexerunt, multa contra ius fasque patrarunt. Quis ne tota Italia potiretur, ne cunctam Germaniam occuparet, ne vniuerſam Galliam diriperet, quis vllis obſecro decretis aut copiis reſtitiſſet? At tantum valuit apud eum religio, vt pietatem & iuſtitiam cuiusuis rei dominatione potiorem habuerit. Quoties vox illa Caroli audita eſt, ſi vniuerſam Galliam deuinceret, vniuerſa ſe tamen illa Franciſco lubentiſſime ceſſurum, modo per eum ſibi etiam liceret tuto ſua poſſidere? Et de Germanorum, qui deuicti ſunt, bonis quid vnquam ſibi aſſumpſit, cum multa ſibi iure belli vendicare potuiſſet? aut quam crudelitatem in Franciſcum licet aduerſum virtuti inuidum gloriæ inimicum ſalutis ſuæ, cum captiuum haberet, exercuit? quam in

Germanici belli duces? quamuis multa ex illorum incolumitate ſibi metuenda, ex interitu non pauca ſperanda videret? Non Andegauenſium ducem Carolum regis Gallorum filium imitandum ſibi duxit, qui regi Conradino in bello capto Neapoli, ſpectante non ſine lacrymis populo, in foro caput e ceruicibus abſcindi P. 515 ab humili, & abiecto lictore mandauit. In nullius non dicam corpus ſed ne fortunas quidem ſæuitum eſt: ſolum his pœna inflicta, qui fœdiſſimis obſtricti ſceleribus omnes impetrandæ veniæ & miſericordiæ terminos modumque transierant. Quin illius grata, lenis & modeſta nullisque odiis inflammata victoria fuit, qui non intulit arma, ſed illatam vim repulit ſolum tuendi iuris & dignitatis ſuæ gratia. Et quidem ius ſuum, & dignitatem tueri lex omnis diuina & humana, ciuilis & gentium concedit. Atque ita ſe vbique geſſit, ita ius ſuum prudenter fortiterque ſeruauit, vt neque ob inertiam minui dignitatem ſuam permiſerit, neque ob improbitatem iuſtitiam violarit, & inuictum ſemper animi robur oſtenderit, & omnem auaritiæ ſuſpicionem ambitionisque vitauerit. Vtinam Rex Franciſcus nunquam his temporibus fuiſſet, quibus CAROLVS Imperium Chriſtianorum tenuit, non ſane tot moleſtiis rempublicam Chriſtianam tanto cum omnium malo implicuiſſet, neque optimum Imperatorem a glorioſisſimis cœptis contra noſtræ fidei communes hoſtes ſua cum ignominia & dedecore abſtraxiſſet: quem vniuerſi non modo e Græcia, ſed etiam ex Aſia Turcas expulſurum fore, & ſanctam Hieruſalem, in qua IESV CHRISTI Domini noſtri religione venerandum monimentum eſt, e manibus barbarorum aliquando redempturum ſperabamus. Quas ob res illum auſim cum ſummis Imperatoribus & ingenii præſtantia, & animi magnitudine, & Imperatoriis artibus comparare. Græci laudibus vnum præ cæteris extollunt Alexandrum, Philippi Regis Macedoniæ filium, a magnitudine rerum geſtarum magnum cognominatum. Is enim Aſiam bello euicit & Darium regno Perſiæ ſpoliauit, ac per vaſtas Indorum regiones victor excurrit. Atque iſtas tantasque res (quod certe mirabilius eſt, nec modo re, verum etiam dictu inopinatum) florente ætate confecit, quarum minimam partem id ætatis nondum ceteri attigiſſent. Sed tantorum factorum gloriæ grauia quædam, & odioſa in rege vitia quaſi tenebras offuderunt ſuperſtitio anilis, ſuperbia non ferenda, iracundia vsque ad manifeſtam inſaniam ebrietatis in quouis homine deteſtabilis, ac ſane tanta, vt tandem vna cum vino turpiſſime animam exhalauerit. Quocirca in eo magis animi quandam excelſitatem & felicem temeritatem nonnulli admirati ſunt quam prudentiam & grauitatem. Nonnulli quoque hanc rerum geſtarum magnitudinem ex eorum, quibus cum bellauit, ingenio attenuare conantur. Nam cum Aſianis effæminatis & mollibus contendit armis, ex quorum ignauia & mollitie maior Alexandri virtus emicuit, contra Annibalem in cœlum efferunt, quod in Italia cum Romanis bellicoſisſima gente aliasque victrice XVIII annos feliciter bellum adminiſtrarit; ac tot conſules, tot conſulares, tot ſenatorii, tot equeſtris ordinis viros vicerit, tot exercitus fuderit, tot oppida ceperit, tot populos in fidem ſuam receperit, vt Romanis, qui de deſerenda vrbe conſilium ceperant, is qui ab Annibale victus non fuit, Maximus Imperator viſus ſit, e quibus Alexander, ſi in Italiam exercitum illum ſuum traieciſſet, non profecto magnam gloriam deportaſſet, ſi non vti Rex Epiratorum Pyrrhus victus ceſſiſſet. Omitto Græcorum hominum in ſcribendis hiſtoriis vanitatem, qui non modo res illius geſtas contra hiſtoriæ leges pluribus ornamentis amplificarunt, adulantes principem nimio ſui ipſius amore laborantem, ſed etiam ea litteris mandare auſi ſunt impudenter, quæ nunquam geſta fuiſſent, ab ipſomet Alexandro repudiati, ne res ſuæ geſtæ illorum mendaciis inuolutæ veritatis fidem amitterent. Multa etiam omitto non hominum opera, ſed malorum dæmonum arte perfecta: qui nempe tum huius mundi principes & tenebrarum rectores in mortalium animis grauiſſime dominabantur. Cum Alexandro Romani Cæſarem æquant: quem equidem diſſimilitudine bellorum, magnitudine contentionum numero pugnarum,

varietate,

varietate locorum, aſperitatibus rerum, celeritate conficiendi, arte militari & Annibali & Alexandro præferre non dubito: qui poſt hominum memoriam domitiferis & immanibus nationibus profligatisque ſummorum ducum maximis exercitibus ſolus de vniuerſa Europa, Africa, Aſia triumphaſſe videtur. Verum & is quoque tantam factorum celebritatem dominationis cupiditate tanquam veneno infecit, & cum totius Romanæ reipublicæ euerſione turpiſſimis maculis clariſſimum nominis ſplendorem aſperſit. Laudabilior certe virtus Scipionis illius Africani, qui de Annibale & Carthagine victoriam non ad proprias vtilitates ſed reip. commoda, non ad ſuam libidinem ſed patriæ conſeruationem, non ad priuatam tyrannidem, p. 526 ſed Romani Imperii maieſtatem contulit, vir cum liberalitate, comitate, clementia, tum maxime continentia celebrandus. Pompeium ſciens prætereo. nam vitæ infeliciſſimus exitus totam eius famam denigrauit, ac ſimul domum & fortunas euertit. At Galli regem ſuum Carolum magnum his ducibus parem faciunt, proculdubio omni laude & celebratione dignum, ac de republica Chriſtiana benemerentiſſimum Imperatorem. Siquidem Longobardorum regem Deſiderium bello ſubegit, & Italiam grauiſſimo barbarorum dominatu liberauit, & Saxones, Pannones, Dacas, Iſtros edomuit, atque Aquitaniam, Vaſconiam multasque alias patrio regno finitimas regiones in ditionem ſuam & poteſtatem redegit. In horum numero noſtrum Regem & Imperatorem CAROLVM ſummo nos iure ponemus, qui Imperatoriis artibus a pueris deditus maiorem ſuis Imperiis quam aliorum præceptis bellicarum rerum cognitionem & ſcientiam comparauit; quem nullus vnquam labor negotiorum; nullus periculorum metus ab honeſtatis, & honoris ſtudiis retardauit; cui non in prouidendo conſilium, non in agendo induſtria, non in conficiendo celeritas defuit; addiditque ſemper ſpiritus maiores ſecunda fortuna, quæ illius cœptis & conatibus leniſſimo vento aſpirauit. Ipſe Solimannum Turcarum Tyrannum licet copiarum numero ſuperiorem, tamen excellente virtute perterruit, perterritumque ex Chriſtianorum finibus longius extruſit. idem Guletham munitiſſimam arcem, atque vna Tunethem paucis diebus cepit, & Barbaroſſam ſtipatum innumeris armatorum cateruis ex Africa expulit. idem duobus potentiſſimis ducibus deuictis de vniuerſa Germania, quæ intra Danubium Alpes & Rhenum poſita eſt, triumphum maxime inſignem egit, quod ante ipſum contigit Imperatorum nemini: idem Mediolanum vrbem vectigalem Imperii ex faucibus Gallicæ dominationis eripuit; & clariſſimum ac potentiſſimum Galliæ regem bella ſæpius renouantem, bello ſæpius profligauit: quem ne vita & regno priuaret vna Chriſti religio prohibuit. Sed cum bellica laude ciuilem quoque coniunxit, qui quantum in bellorum adminiſtratione bonus & fortis, tantum in gubernatione ciuitatum ſapiens & iuſtus fuit, nihilque minus in conſeruando prudens, quam in amplificando imperio felix, quod equidem paucis datum fuiſſe videmus. Ipſe enim præditus eximia vitæ integritate & intelligentia iuſtitiam præſtantiſſime coluit animo ad æquitatem magis propenſo, quam ad ſummum illud ius, quod eſt vnicum tyrannidis tegumentum, in audiendo facilis, in reſpondendo gratus, vbique comis atque humanus dignitati conuenientem retinens grauitatem: quem bonis artibus informatum, nec de quibusuis rebus, ſed de præclaris & magnis delibantem honores grauia dumtaxat ſtudia delectarunt; & hominem ſuis non alienis virtutibus florentem nulla vnquam inuidiæ vis, nulla maleuolentiæ affectio morbusque corripuit: qui cum omnibus tum maxime pauperibus Chriſti beneficentiſſimus fuit, quæ diuina caritate proficiſcens virtus ſolam diuinam mercedem, nullam hominum laudem ſplendoremue deſiderat. Sed quæ in Imperatore Chriſtiano plurimum habet laudis, frugalitatem, modeſtiam, temperantiam maxime coluit, atque imprimis religionem & pietatem, quæ fundamentum omnium virtutum eſt, qui (vt hoc vnum dicam) ſingulis diebus mane poſt ſomnum quamprimum e lecto ſurgebat Deum obſecrabat, vt omnes ſuos labores, motus & conatus in ipſius honorem, in Chriſtianorum commoda, in animæ ſuæ inco-

incolumitatem cœleſtis gratia conferret. Quare non modo Scipioni illi Africano, qui templum Capitolini Iouis quotidie ſolus adibat, cum vanam & impiam religionem coleret, verum etiam his, qui veteris teſtamenti ſacris paginis commendati ſunt, hoc magis excelluit, quod perfectione, lege & documentis inſtitutus fuit. Hanc pietatem toto quidem vitæ tempore magnam, ſed maximam in extremo curriculo, cum incitatior eſt ad metam curſus, oſtendit. Itaque in animo mihi eſt illius e vita migrationem non minus quam victorias explicare: qua ſola mores & vniuerſa vita decoratur. Cum in Flandria eſſet annum agens LVI. & grauius e pedibus laboraret, ſtatuit regnorum habenas Philippo filio tradere, & Imperium Ferdinando fratri concedere; non quo ipſe genio liberius ab omni forenſi & militari ſtrepitu remotus indulgeret, ſimiliter ac fertur Diocletianus imperium depoſuiſſe, ſed quo reliquum vitæ tempus diuinis ſtudiis impenderet, vt ad omnem ſummi illius domini & rectoris vocem, ſi ex hac luce ſeu potius ſtatione migrandum eſſet, vigilans ac paratus offenderetur; ac VI. Kalend. Martii ſuo natali die poſt longam orationem, qua ex ſuo diſceſſu dolorem ſuorum lenire conabatur, cum idonea claſſe in Hiſpaniam nauigauit, & ad Liaredi portum eam applicuit. Vt in terram deſcendit, gratias immor- P. 527
tali Deo panſis ad cœlum manibus egit, quod incolumis in eam regionem appulſus eſſet, quam tantopere amaſſet; tum in tellurem oculos defigens eam benigniſſime tanquam parentem ſalutauit, addiditque verba illa: Nudus a te egreſſus ſum, nudus ad te reuertar. deinde in Valleoletum lectica delatus, & factum obuiam ſibi nepotem ſuum Carolum ad colendum pie numen diuinum, & præſtanter inſequendum maiorum veſtigia grauiſſimis verbis & ſententiis cohortatus eſt. Hinc in religioſorum hominum, qui Sancti Hieronymi fratres vulgo nuncupantur, ab vrbe remotas ædes cum paucis conceſſit; Vbi cum multos menſes diuinis rebus vacaſſet, morbo vehementius opprimi cœpit, tanti viri mortem e cœlo terris prænuntiante cometa. Ac VI. Kal. Octobris D. Matthæi profeſto die confeſſionis & Euchariſtiæ diuinis ſacramentis, quemadmodum Chriſtianum decuit, ſeſe ad diſcedendum ex hac mortali in immortalem illam vitam muniuit: & cum feſto die iam plane mors inſtaret, præcatus eſt eos, qui adſtabant, vt ſibi adeſſent Deum pro ſe orando contra malorum dæmonum dolos & conatus, qui hominis calcaneo potiſſime inſidiari ſolent, ipſe IESV CHRISTI Domini noſtri ſuffixi cruci imaginem ſiniſtra tenens, hæc cum lacrymis verba pronunciauit: Magnas tibi gratias habeo & ago ſancte Deus, quod me nationum multarum Principem & Imperatorem crearis, ſed maximas, quod in ouile tuum adduxeris, atque ex huius ſeculi moleſtiis & inſanis honorum ſtudiis hoc poſtremo vitæ meæ tempore ſemoueris, quo tibi venienti paratus occurrerem. Verum oro, vt delicta mea multa & grauia tuo ſanguine deleas, quem factus homo in cruce pro humani generis redemptione, & ſalute effudiſti: ne ſi me chirographo, in quo illa ſcripta ſunt, ante tribunal iuſtitiæ tuæ ſalutis meæ hoſtis conuincat, damnationem euitare non poſſim, neque alia eſt ad cœlum via niſi per crucem. Nouiſſime cum dixiſſet: In manus tuas Domine commendo ſpiritum meum, declinans ad dextrum humerum caput, extremum diem LVIII. ætatis ſuæ anno, placide & tranquille clauſit, tanto cum animi robore & præſtantia, vt demum etiam mortem ipſam omnium terribilium rerum terribiliſſimam deuiciſſe viſus ſit. Ex hoc genere mortis & certis quaſi animi notis admirandam eius integritatem & pietatem licet aperte perſpicere, ac ſimul pro noſtræ fidei ratione cœleſtem illi & ſempiternam gloriam augurari. Ac profecto ipſius vitam & obitum qui recto animo contemplatur, & humanis & diuinis honoribus CAROLVM V. Imp. afficiendum iudicat. Cuius tantis virtutibus equidem ipſe non video parem orationem poſſe inueniri: ſed tantum omnibus illum præferendum cenſeo, quantum dignitate, prudentia, virtute, fortuna antecelluit.

FINIS.

Biblioteka Inst. Historyczneg UJ

Mowa Mik. K. we Fryburgu.

Skoro związek kwi połączył wspólnem wrogiem świadomości
j.w. Wasz Majestat i mają. mego pana króla Polski (i wszystkich
ich sobie wrogiemi wrogami) bok ze (król Polski) we
wszystkich swoich potrzebach i niebezpieczeństwach uznał
za słuszne uciekać się do rady i pomocy Waszego Majestatu,
co takie zawsze było pilnie przestrzegane przez przodków
(rodziców) Waszych Majestatów i nie zostało to zaiste
przerwane przez Majestaty Wasze. Wielako teraz wojna
i pilniejsza jest przyczyna dla zjednoczenia i zaprowadzenia
w życie wrogiemu miłości i porozumienia: mianowicie
wspólne niebezpieczeństwo grożące Republice Chrześcijańskiej, która w tych dniach od najzawziętszego wroga
chrześcijaństwa, tureckiego sułtana jest rozpalana, rozdzierana i okrążana; i nikły obawiać się nie
że jeśli nie zapobiegnie się temu wspólnymi radami
i wysiłkami chrześcijan, da pozwolenie bez wstrzymania
na dniach bardziej niedużego albo gwałtownie
obalonej. Nie są mizerne kwi nieprzyjaciela, ale
Waszego Majestatu ustawnie tego najzaciętszego i
najpotężniejszego wroga, który o nic innego bardziej nie
troszczy się i nie stara, jak aby przez chrześcijaństwo obalić, czyme
może tylko i bezbożną siłę swoją i potworne...
Do tego aby łatwiej mógł dojść, dostrzega i przemyślności
wiecznej; rozejmy i zawieszenia broni z niedbałymi popra-
wnymi książętami zawarł, aby obracając swój impet
i potęgę swoją na jednego i książąt, jego posłuszeństwo
obrywał i krok za krokiem (przeciwników) mógł pozbawić
tych chrześcijańskich książąt łatwiej oprzymierzać i potworami
swojemi podbijać: dlatego z tym zamysłem, wiadomości
pragnął niezgodliwego wstępienia na tron i na królestwo
Majestatu królewskiego, gdy wysłał do niego swojego
posła mającego całkowite pełnomocnictwo zawarcia i
utwierdzenia rozejmu na takie czasu, jaki podobać się będzie jego Majestatowi. Majestatowi królewskiemu
z pewnych racji, względów i powodów nie wypadało
się zbrojnym, czynić go długim, a zarazem aby ta
sprawa nie była niedogodną królestwom i książętom
najjaśniejszych jego braci i pozostałych poprzyjaźnionych
(książąt). I nakoniec względowego chowania [illegible]

UNIWERSYTET JAGIELLOŃSKI
INSTYTUT HISTORII
ul. Gołębia 13 31-007 Kraków
Kraków, dnia ..... 19..... r
tel. 210-33 w. 242

zgodził się na krzyżowe rozwiązanie broni, aby w między-
czasie lepiej się mógł przygotować do prowadzenia
wojny. Która to rzeczą bez żadnych dowodów pogranicznych
Imperium Rzeczpospolitej jak również przez Tatarów, którzy
wiele do przyjaciół wpływu mieli, nie jeden rad
radził słowami ... Kraków, dnia ..... 19..... r
tych właśnie Posłów rozmaitych Chorągwi Rzeczpospolitej
(traktatu) swoim podpompalował władztwo, po rozgłosie
wielkiej wojny miast Kaffy i Podolji. O czym gdy ob-
wieścił się allegat najjaśniejszego pana mego króla
jak rzeczy się mogą, wstał, że gdy pogląd ten się
stabilny słownemi i konkretnymi przyczynami
że gdy pogląd ten się zakorzeni, nie należy zwlekać, aby
nie spodziewającego się postępu i nieprzygotowanego
wróg w domu nie napastował, zgodził że będzie korzyst-
niej na granicy z wrogiem wojnę prowadzić, jak do
domu jemu się wdzierającego odpierać. A najbardziej
(podzielił tę opinię) na skutek obawy o to i wielepan
wojewody mołdawskiego podobnego swego, którzemu się
nieszczęśliwy najjaśniejszy ojciec, Błog. pamięci Król zobowiązał
i obiecał miasta nieszczęśliwe przez Tatarów zajęte Białogród
i Kilię, przyjęte od niego przyjaciela Pana i przymierza
odzyskać. I kiedy daj jego słowa się to uroczyście
zgromadzonym najpotężniejsze i najbardziej wpływowe
wojsko, ten sam wojewoda wołoski niepomyślny wynik
wojskowi i obywatelów które z dawnych obawia na mocy
przyjęci (prawnie) winien był Królestwu Polskiemu podległo-
ść od podniesienia jego dlaczego obawiał się,
Bez bojaźni powszechnej wspólnotowej polityki Turec-
ki, bez, i prowadzonej wyłącznie dla tego narodu Ludzi
perfidią i w ten sposób przeciwdziałanie i wbrew jego
Majestatowi wojnę na Rzeczpospolitą na siebie
obrócił. Żadnej że nie jest niewątpliwym Warunku
Świętemu Majestatowi jaki był obrót fortuny w czasie tej
wojny dla Majestatu jego królewskiego i czy i jak
bratnie wojsko węgierskie pomoc skierowane przeciw
jego Majestatowi i jak w tej sprawie postępuje był
postulatom i życzeniom braterskiego Majestatu najjaśni.
pana Króla Węgier i do jakiego stanu doszło obecnie
wodził wspomniany Wojewoda Mołdawii perfidię
a swoje wobec Majestatu królewskiego, Głowowany zawarty
rotem i przymierza. Bez i z tej perfidii nie był

jeszcze zadowolony, aż nie dobrał do niej ostatnią jeszcze
większej i niebezpieczniejszej potęgi, potężnie zbierające wojska
(wojska) Turków i Tatarów, którym Pokrzywnicki zapewnił bezpieczne
przejście przez swoje prowincje i wyżywienie: którzy przeto
najwrogsi wrogowie porównując się z niewiarygodną hufcowaną
którą przewyższają wszystkie inne ludy w polu sobie za
do wojowania niezwyciężą, do której wprzód żaden wojsko nie
zwykło współzawodnictwo, niepodległymi przybywszy w poddaństwo
jego Majestatu się wolarli, to jest w niemiłą ruskę, najpiękniejszą
dzielniejszą część królestwa, licznych sprzedawszy prowincji
żywicielkę, której tak wielkie klęski zostali, że nie słychano,
ani czytano by kiedykolwiek jakaś prowincja
równie okrutnie była dotknięta. Ponieważ mordowali
i mogli okrutnie ludzi wielkiego wieku, płci i
pochodzenia, bez wyboru w grobach najprożnych stworzeń
i wiekowych, chłopców i dzieci, matrony ciężarne, dziecko-
rych i kołyskowych wyrywało wiarę okrucieństwu, pomiatali
których siły i wiek były mocniejsze dopiero wtedy
w ciężkie i porządowania godną niewolę się wprowadzeni.
wywierali oprócz ponad zwykłej kolei nad wszystkim
co się spotkało z trudami z których w opole nie przy życiu
nie pozostawili i co należało zniszczyć nie zdołał, oprócz
stracił. Po zniszczeniu następnie większej części najbogatszej
niższej prowincji, obszarami wielkiego rozdroju dopiero obo
wielokrotnymi jak najprędzej powrócili skąd wyruszenie
wielkimi odwłokami wojska spodziewali się znowu powrócić
jak o tym najjaśniejszy pan król Węgier i Czech zawiada-
miał listami Cesarskimi Wiedeńskimi w chwili wyjazdu mego
z Polski jak się Tureckiego cesarza wyruszenie nieście-
dziesięciorna tysiącami wojowników przybywszy epah z Azji,
czyli Anatolii, już przeprawiwszy się przekroczyć Dunaj, by
zpustoszyć na Ruś wkroczyć i Polskę zmarła i zabrać
się wspomagany posiłkami wojewodów obydwu Wołoszczyzn.
Doniósł także w tym czasie Voyj. Kijowski, Alexandrowi W. ks.
litwy, brat brat jego starszego podobno wiadomość mało
przyjemną i wesołą, jak z podbudzenia i nakłonienia
Tureckiego Cesarza, olwoy albo może tej cesarzowej
tatarskiej z niezliczonymi wojskami pustyń z swoich
siedzib zbliżyli się do nam Rusi i już rozbili obozy
na brzegach rzeki Dniepru, przeciwko którym

UNIWERSYTET JAGIELLOŃSKI
INSTYTUT HISTORII
ul. Gołębia 13 31-007 Kraków
tel. 210-33 w. 242

Kraków, dnia ..... r.

zgromadziwszy całą swoją i swoich potęgę, pomieniony 4
Najjaśniejszy Król nie mógł się oprzeć sławie oporu. Tymczasem tak wielkim i tak niebezpiecznymi wieściami, dlatego najjaśniejszego Pana mego poruszony, zgromadziwszy całą swoją i swoich potęgę, ale zapewne
w pole wyprawił do krainy Rusi, polegając się Boga wyższego mocy, i niezawodnej dlatego Króla Pańskiego pomocy, które z obojga swoich królestw i krain i innych potężnych obcych był wsparł jego Majestat, i wielkimi zgrozami pomóc jego Majestatowi w jego potrzebach. Gdy przeto Majestat jego jego przyczyny tak wielkich niebezpieczeństw i jakie stąd wojny wynikłe niedogodności pilnie rozważył i poznał że wojna wojen zawsze jest wątpliwy; rozumiejąc że nie sprawy jednego królestwa byłoby i jego ale byłoby sprawę wszystkie tak obu tak wielkiej i niebezpiecznej wojnie wcząć za rzecz słuszną i konieczną, sprawę wspólnie zaprowadzającego niebezpieczeństwa podać do wiadomości Św. Majestatu wasze, jako pierwszego księcia chrześciańskiej Rzeczypospolitej a jednocześnie wszystkich św. Państwa; i Niemie najdostojniejszych książąt, którym wydaje się być właściwe że względu na stan i podłość, radząc i dbając o tak wielkiej konieczności rady i pomocy Św. Majestatu waszego i pośrednio, jako że impet i atak tak wielkich i tak potężnych wrogów może być powstrzymany wspólnymi wysiłkami i za wspólną pomocą chrześcian, aby to królestwo które zawsze stanowiło przegrodę przedmurze chrześciaństwa nadwątlone ustawiczną wojną nie zostało jakimś sposobem zburzone albo zniszczone. Która to sprawa jakie niebezpieczeństwo mogłaby przynieść powszechnej Republice chrześciańskiej, łatwo jest zrozumieć. Nie ulega bowiem wątpliwości, że znane jest wszystkim Świętym Majestatom okrutne jak niedawno Gocy, Hunnowie, Tatarzy i pozostałe niesnaski które kiedyś Scytyjskie nie wcześniej zmogli wcześniej się do Pannonii, Germanii i Italii a następnie do innych pogranicznych prowincji, jak dopiero po zdobyciu i zniszczeniu ich wsi (regionów) królestwa polskiego, aby tak Tatarzy stał im otworem dostęp do pozostałych regionów. Z tego powodu króle najdostojniejszy, pojąwszy

i koniecznym jest i sposób (sposób) postępowania i rychłość rad
aby środki zaradcze nie były za małe ani za późne
w stosunku do wagi sprawy i ran które uzdrowić najbardziej
wypada światłemu Wojewodzie i wyobraźni zgodzić
ukojenia zdrowia publicznego Obywatelom tym
i potrzebnym, co od niego ~~wyobraźni~~ w najwyższym stopniu
zależne uwzględniając szczególny jego urząd i obowiązek;
niechaj oświeca światłość ducha, umysłu i rad swoich
i nich tej sprawy tylomu jak ostrzejszej klęskami nie
uważa za straconą, wstępuje w ślady najjaśniejszych
przodków i poprzedników swoich którzy o chrześcijaństwo
nieco najwięcej chwały swojego imienia i których cnota
sięgnęła nieba i aż do obwarzał się podniosła. Których
tak wielka była cnota i usposobienie duszy że porzucenie
zapałem religii świętej, pełni najlepszych nadziei nie wahali
się podjąć chwalebnego i zbawiennego wojska, którym nie
tylko umocnili potęgę i państwo Greków lecz które wyrwali
z rąk Saracenów całą Syrię i królestwo Jerozolimskie ze
świętym miastem. Tak pięta prosimy niechaj Św. Najświętsza
Dziewica chwały mają swoich przodków, nie bezbożnie
niegodnym ich zastąp. Zaiste bowiem sprawa
doniosła i materia nie do pogardzenia; ofiaruje się
bowiem sposobność jaka się rzadkiemu z przodków nie
trafiła wyprowadzenia i wszczęcia wiekuistemu wdzięczności
ducha i umysłu, która w tak koniecznym i niebezpiecznym
niebezpieczeństwie czasie może zbawienie w sposób najobfitszy
nie tylko najobszerniejsze władanie jego poddanych.
Ponieważ (drugi boski powód) za ambasadorem rzymskiego i najświętszego
ojca Waszej Jasności wysłało się być usposobione całe Niemcy
ulepsze zdrowie jego stanowi i za nim idzie, tęczy się
że sprawą godziwą i pospieszną pojawiać się mają: Węgrów
jego królów Węgier i Polski i dlatego należy zacząć
działo, wszczęcie tej sprawy. I niech tym nie
zraża się Św. Wasza Maj. że liczni książęta chrześcijańscy próbowali
niegdyś lud ten przekłuć ~~broniąc~~ zbrojnie wiarę
których wysiłek pomoc na morze (za którym oba
nas zgładzenia boskim) i ponieważ może nie zatroszczono
w tych sprawach dłużej pomoc ani obcisłych środków.
Godziwek raz było nie należy bojąć się Boga litościwego
przyjdzie z pomocą sprawie swojej, gdy przystąpią

do tej sprawy ze szczerym afektem, wielką pobożnością,
wspaniale zbieranymi umysłami i siłami ci, o których z pew-
nością zechcesz złożyć najwięksiną potęgę obszerną na
ziemi. Błoga nie mierzenia krótkim rozumieniu naszym,
~~po uczynieniu tego wszystkiego~~ i cnię jego
po najstarszemu i najpoczciwszemu uczynieniu
tego wszystkiego z tego samego wyniku jak się
zdaje zdrowie i niezmierzone pożytki dla Republiki
Chrześciańskiej; za co zaiste bez wątpienia wiele jemu
winien będzie wiek nasz, więcej jeszcze potomność
najwięcej zaś gdy ta Republika Chrześciańska tak bardzo
dotknięta i chwiejąca się z ostatecznej desperacji do
siebie tężej przyszłości, tak ze mocna będzie uczuć
gratulować Św. Maj. naszemu jako twórcy tej progno-
stej spokojności. Nie bowiem w tym życiu obszernym
ani wzniosłym ani wspaniałym nie mogą dotknąć
ani osięgnąć Wasz Majestat, jak jak ochronić
bronić i wspomagać owoc twórcy pożytku ojczyzny
i powszechnej Rzeczypospolitej Chrześciańskiej, pomiędzy
o obowiązkach urzędu swego. Ponieważ w tym pierwszym
i przodującym władztwie, jak w zwierciadle odbija się obo-
wiązek by odbić wzniosłe piękno i troskę królom swoim
bliskim. Jak wielkie zasługi jego znajdą u Boga należną zapłatę
jak takie ci Ethnica nieśmiertelnymi prawdy uwieczni
że za męstwo należy im się pewna rozsługa, wierzę że
dla wszystkich którzy ojczyznę powiększają, bronią, zachowują
zabezpieczone jest i pewniejsze miejsce w niebie gdzie Bło-
gosławieni więcej życia niezmierzalnego. Te za królem
najpierwszy rzecz które mi były polecone do przekazania
W. Św. Majestatowi imieniem naj. pana mego najłaskawszego
króla polski. Którego Majestat więcej i więcej proś aby wora jasność
zechciała rozważyć zaiste i wrażliwych kodzierności i wspólnego
niebezpieczeństwa które już czyha, aby Majestat jego, pomnożą
chrześcian porażony nie próbował więcej zapewnić sobie i kró-
lestwu swemu pokoju, jak to wygrada jego honorowi i godności.
Raczej, bardziej wypadałoby za wspólnym porozumieniem
z najjaśniejszymi św. cesarstwa książętami władne zawrócić
fak wielkim przekrokom i niebezpieczeństwom ~~i~~ ~~bezpieczeństwom~~ i
słabo wolnie sprzeć, aby fak rzecz. chrześciańska i całe Niemcy
zachowując całość tego królestwa Polski, takie zawsze swemu zbawie-
nie.